

+

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

A MAGYAR TUD. AKADEÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

HEINRICH GUSZTÁV

FŐTITKÁR

HUSZONEGYEDIK KÖTET.

1910. ÉVFOLYAM.

241—252. FÜZET.

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEÉMIA
1910.

50024

TARTALOM.

I. Előadások és czikkek.

	Oldal
<i>Angyal Dávid</i> , Gróf Széchenyi István emlékezete	359
<i>Angyal Pál</i> , Visszalépés a kísérlettől	21
<i>Balogh Jenő</i> , A büntetőjog válsága	323
<i>Berzeviczy Albert</i> , Elnöki megnyitó beszéd	337
<i>Bleyer Jakab</i> , Hazánk és a német philologia a XIX. század elején	32
<i>Böhm Károly</i> , A megértés mint a megismerés középponti mo-	
zanata	5
<i>Császár Elemér</i> , Bessenyei akadémiai törekvései	10
— — Bessenyei tájképei	500
<i>Ferenczi Zoltán</i> , Jelentés a gróf Teleki-pályázatról	194
— — Pótlék a Teleki-jelentéshez	384
<i>Főti József Lajos</i> , A római Attila-legenda	49, 176
<i>Gergely Sámuel</i> , Teleki Mihály levelezése VI.	613
<i>Goldziher Ignác</i> , Jelentés az Akadémiák Szövetségének IV.	
nagygyűléséről	417
<i>Halmy Gyula</i> , Lugossy József levelei Kálmán Farkashoz	85
<i>Haraszi Gyula</i> , A renaissance francia vígjátéka és a színpad . .	78
<i>Hegedüs István</i> , Sylvester János latin versei	177
<i>Heinlein István</i> , Mikszáth Kálmán művei idegen nyelveken . .	562
<i>Heinrich Gusztáv</i> , Jelentés a Wodianer-jutalmakról	210
— — Főtitkári jelentés	346
— — Stettner György levelei Fábián Gáborhoz	451
— — Jelentés a Kóczán-pályázatról	624
<i>Herczeg Ferencz</i> , Jelentés a Péczely-regénypályázatról	321
<i>Jablonkay Gábor</i> , Egy újabban talált nyelvemléktöredék . . .	19
<i>Kallós Ede</i> , Archilochos	136
<i>Karl Lajos</i> , Bozon Miklós Szent Erzsébetje	327
<i>Kégl Sándor</i> , Marosvásárhelyi török okmányok	524
— — Khoszrev, India perzsa költője	552
<i>Kollányi Ferencz</i> , Az Akadémia és a Nemzeti Múzeum	113
<i>Kont Ignác</i> , Francia ismertetések a magyar irodalomról . . .	631
<i>Lukinich Imre</i> , Magyarországi boszorkánypörök	619
<i>Melich János</i> , A szövégi rövid magánhangzókról	181

	Oldal
<i>Négyesy László</i> , Jelentés a Vojnits-jutalomról	377
<i>Pais Dezső</i> , Báró Kemény Zsigmond levele Toldy Ferenczhez	484
<i>Pecz Vilmos</i> , Az Ilias és Odyssea tropusai	545
<i>Prohászka Ottokár</i> , Intellectualismus, mely öl	374
<i>Ross Denison</i> , Körösi Csoma Sándor és a tibeti buddhismus	438
<i>Sörös Pongrácz</i> , Franyó Remig felségárulási pöre	64
<i>Szily Kálmán</i> , Körösi Csoma Sándor egy leveléről	389
<i>Tolnai Vilmos</i> , Jelentés a Farkas-Raskó-pályázatról	204
<i>Váczy János</i> , Jelentés a gróf Karátsonyi-pályázatról	305
— — Kazinczy Ferencz levelezése, XX. kötet	509
<i>Vargha Gyula</i> , Széchenyi. Költemény	356
<i>Vértesy Jenő</i> , Czakó Zsigmond	192
<i>Viszota Gyula</i> , A „Tudománytár“ története	121
— — A „Tudománytár“ történetéhez	424
<i>Vizaknai Antal</i> , Az 1910-iki népszámlálás	497
<i>Voinovich Géza</i> , Madách lyrai költeményei	609
<i>Zemplén Győző</i> , Jelentés a Nagyjutalomról	260
<i>Zimányi Károly</i> , Pyrit Dognácskáról	329

II. Jelentések a pályázatokról.

Bezerédj István élet- és jellemrajza	271
Bulyovszky-pályázat	268
Egyetemi hallgatók jutalma	286
Első M. Ált. Biztosító-Társaság pályázata	280
Farkas-Raskó-pályázat (<i>Tolnai Vilmos</i>)	204
Flór-alap kamatai	280
Ipolyi-pályázat	274, 280
Karátsonyi-pályázat (<i>Váczy János</i>)	305
Kóczán-pályázat (<i>Heinrich Gusztáv</i>)	624
Lévay-pályázat (Mezőgazdaság)	283
Lukács Krisztina-jutalom	276
Nádasdy-pályázat	266
Nagyjutalom és Marczibányi-mellékjutalom (<i>Zemplén Győző</i>)	260
Péczely-regénypályázat (<i>Herczeg Ferencz</i>)	321
Pesti Hazai Első Takarékpénztár (Socialpolitika)	272
— — (Külkereskedelmi politika)	277
— — 1892-iki pályázat (Magyar történelem 1301-től)	279
Rökk-alap kamatai	280
Rózsay-díj	285
Sámuel-díj	265
Teleki-pályázat (<i>Ferenczi Zoltán</i>).	194, 384
Vitéz-pályázat	281
Vojnits-jutalom (<i>Négyesy László</i>)	377
Wodianer-jutalom (<i>Heinrich Gusztáv</i>)	210

III. Akadémiai ügyek.

	Oldal
Az Akadémia belső tagjai 1910 január 1-én	1
Az Akadémia ülésora 1910-ben	48
Az Akadémia pénztári számadása 1909-ről	158
Az Akadémia előirányzata 1910-re	168
<i>Berzeviczy Albert</i> , Elnöki megnyitó beszéd	337
<i>Heinrich Gusztáv</i> , Főtítkári jelentés	346
Beérkezett pályamunkák.	526
Jelentés az Akadémia munkásságáról 1909-ben:	
I. Ülések	225
II. Állandó bizottságok	229
III. Az 1909-ik évben eldöntött pályázatok	239
IV. A M. Tud. Akadémia könyvkiadásai 1909-ben.	242
V. A M. Tud. Akadémia megbízásából és segélyével meg- jelent munkák és folyóiratok	245
VI. Hazai intézetek, melyek az Akadémia kiadványait áta- lány fejében kapják	245
VII. Hazai és külföldi intézetek, melyeknek egyes akadé- miai kiadványok hivatalból küldetnek	249
VIII. A M. Tud. Akadémia könyvtára	254
IX. A M. Tud. Akadémia pénztárának állása 1909-ben	258
X. A M. Tud. Akadémia halottjai 1909/10-ben	259
Jelentés a pályázatok eldöntéséről	260
Jelentés a választásokról	287
A M. Tud. Akadémia jutalomtételei	288
Jegyzőkönyvek:	
I. osztály	107, 108, 157, 299, 412, 595, 598, 652
II. osztály	44, 108, 156, 219, 299, 411, 493, 595, 651
III. osztály	44, 108, 156, 220, 300, 411, 493, 596, 651
Összes ülés	45, 109, 157, 221, 300, 412, 494, 542, 598, 652
Rendkívüli összes ülés	220
Igazgató-Tanács	217, 407, 596
LXX. nagygyűlés	401, 409
Elegyes ülés	406
Lejáró pályázatok	654
Akadémiai kiadványok jegyzéke	655

IV. Folyóiratok szemléje.

Athenaeum	41, 487
Budapesti Szemle	143, 214, 490, 582
Egyetemes Philologiai Közlöny	91, 528, 583, 633

	Oldal
Ethnographia	95
Közgazdasági Szemle	102, 144, 331, 391, 533, 587, 635
Nyelvtudományi Közlemények	153

V. Nekrologok és kisebb közlések.

<i>Ballagi Aladár</i> r. t. beszéde Katona Lajos l. t. ravatalánál . .	495
<i>Beöthy Zsolt</i> másodelnök beszéde Mikszáth Kálmán t. t. ravatalánál	415
<i>Berzeviczy Albert</i> elnök beszéde a Mikszáth Kálmán-ünnepélyen	388
Kisfaludy Sándor eredeti levele	142, 223
Körösi Csoma Sándor leveléről	389
Körlevél a tagválasztások ügyében	112
— a nagygyűlés ügyében	224
Lugossy József levelei Kálmán Farkashoz	85
A „Murányi Vénus“ tudományos kiadása	89
Pályázat a zoologia vagy physiologia köréből	47
— a Rózsay-alapítványból	176
Stein Aurél k. t. ünneplése Cambridgeben	140
Szent Erzsébet ábrázolása a British Museumban	389
<i>Szádeczky Lajos</i> r. t. beszéde gróf Kuun Géza másodelnök szobrának leleplezésén	606
— — beszéde Brassai Sámuel t. t. síremlékének megkoszorúzása alkalmából	544
<i>Szily Kálmán</i> , Kérelem a különnyomatok ügyében	140

TÁRGYMUTATÓ.

A *-gal jelölt számok a jegyzőkönyvben foglaltakra utalnak.

- Académie de Macon meghívója tört. congressusra *414.
 Akadémia alapszabályainak legf. megerősítése *45, *48.
 — belső tagjai 1.
 — és a Nemzeti Múzeum, KOLLÁNYI F.-tól 113.
 — könyvkiadásai 1909-ben 242.
 — megjelent kiadványai *47, *111, *158, *223, *304, *414, *495, *543, *606.
 — munkássága 1909-ben 225.
 — tagjaihoz kérelem, SZILY K.-tól 140.
 Akadémiák Nemzetközi Szövetsége indítványai *303.
 — nagygyűléséről jelentés, GOLDZIEHER I.-tól 417.
 — ülései mikor tartassanak *110.
 Alapszabályok legf. megerősítése *45, *48.
 Állandó bizottságok 1909-ben 229.
 — megalakulása *413.
 — tagjainak megválasztása *406.
 Amizoni-féle leánynevelő-intézet állapotáról szóló jelentés *597.
 — jelentések és átiratok *219.
 ANGYAL DÁVID bíráló *600.
 — Gr. Széchenyi István emlékezete 359.
 — A szegedi béke *651.
 ANGYAL PÁL székf.: Visszalépés a kisérletől 21.
 APÁTHY ISTVÁN emlékbeszéde Dohrn A. felett *600.
 APPONYI ALBERT gróf volt vall. és közokt. miniszter köszönete *109.
 Arany János nagykőrösi szobrának leleplezése *543.
 Archaeologiai bizottság 1909. 231.
 Archilochos, KALLÓS É.-tól 136.
 ARDAY PÁL kolozsvári egyetemi hallgató jutalomban részesül 286.
 Átalányfizető intézetek 1909. 245.
 Athenaeum 1909. 3. sz. 41, 4 sz. 42, 1910. 1, 2. sz. 487.
 Atila-legenda, a római FÖRTI J. L.-tól 49.
 BADICS FERENCZ bíráló *600.
 — rendes taggá vál. 287, *405, *410.
 BAKSAV SÁNDOR tiszt. taggá vál. 287, 405, *409.
 BALLA ANTAL budapesti egyetemi hallgató jutalomban részesül 286.
 Balla Balázs kiskunfélegyházi lakos kéreése *110.
 BALLAGI ALADÁR beszéde KATONA LAJOS ravatalánál *495.
 BALOGH JENŐ: A büntetőjog válsága *220, 323.
 — bíráló *600.
 BARNÓCZI JÓZSEF bíráló *600.
 Barabás Miklós-ünnepély *303.
 — ünnepen való részvétért köszönet *413.
 BARABÁS SAMU levelező taggá vál. 288, *405, *410.
 BAYER JÓZSEF bíráló *600.
 Becske Bálint lemondása a széphalmi mausoleum felügyeletéről *217.
 — továbbra is megbizatik a széphalmi mausoleum felügyeletével *408.
 BÉKEFI REMIG az Árpád emlékmű bizottságba tagul vál. *157.
 — bíráló *600.
 Belső tagok 1.
 BENCZÜR GYULA tiszt. taggá vál. 287, *405, *409.
 BEÖTHY ZSOLT beszéde Mikszáth Kálmán ravatalánál 415.
 — bíráló *600.
 — Gyulai Pál f. emlékbeszéd tartásával megbizatik *109.
 — másodelnökké vál. 287. *406.
 — másodelnökké való legf. megerősítése *543, *597.
 BERCZIK ÁRPÁD bíráló *600.
 Berlini tudomány egyetem százéves fennállásának ünnepe *111.
 — jubileumára küldött üdvözlő irat (latinul és magyarul) *602.
 BERNÁTSKY JENŐ: A hazai Iris-félékről *494.
 BERZEVICZY ALBERT: beszéde a Mikszáth Kálmán ünnepélyen 388.
 — elnöki megnyitó beszéd 337.
 — elnökké vál. 287. *406.
 — elnökké való legf. megerősítése *543. *597.
 Bessenyei akadémiai törekvései, CSÁSZÁR ELEMÉR-től 10.
 — tájképei, CSÁSZÁR E.-től 501.

Bevételezések állása 1909. decz. 31. 166.
 Bezerédy István-pályázatról jelentés 271.
 *402.

Bizottság a költségvetés és vagyonmérleg
 összeállítására tárgyában *218.

Bizottságok, állandó, 1909-ben 229.

BLEYER JAKAB az Irodalomtört. bizottság
 tagjává vál. *494.

— Hazánk és a német philologia a
 XIX. század elején 32. *107.

— levelező taggá vál. 287, *405, *410.

BOCSEK GYÖRGY trencsényi igazgató-
 tanító Wodianer-jutalmat nyer *221.
 — köszönő szavai *300.

BODOLA LAJOS bíráló *157.

BÓKAY ZOLTÁN I. GOLDZSIHER MIKSA a.

Bolyai bíráló-bizottság jelentése *600.

— iratok a bécsi hadilevéltárból *222.

— pályázat bíráló bizottsága *303.

Bolyai János ifjúsága, SZABÓ P.-től *45.

Bolyaiak szobra ügyében kérelem *223.

BOROVSKY SAMU lakástulaja *219.

Buzon Miklós Szent Erzsébetje, KARL

A.-tól 327.

BÖHM KÁROLY: A megértés mint a meg-

ismerés középponti mozzanata 5.

— bíráló *600.

Bölcséleti Ertekezések a Társadalom-

tudományiakkal összevadászatnak

*653.

Brassai Sámuel síremlékének leleplezése

*543.

— leleplezésénél SZÁDECZKY L. beszéde

544.

BREIT JÓZSEF alezredes biz. segédtaggá

vál. *110.

British Museum codexaiben sz. Erzsébet

ábrázolásai 389.

Brüsseli entomologiai congressus *414.

— nemzetk. geologiai congressus *303.

Budapesti Graphikai és Rokoniparosok

könyvkötői áremelése *655.

Budapesti Szemle 1909. nov. 42, decz.

43., 1910. jan. 143, febr. 214, márcz.

490, ápr., máj. 491., jún., júl. 492,

aug., szept. 562, okt. 563.

— szerkesztésével VOINOVICH G. bizatik

meg *46.

Özv. Bulyovszky Gyuláné Szilágyi Lilla

halála *45.

Bulyovszky-pályázatról jelentés 268,

*402.

BURY JOHN B. kültaggá vál. 288, *405,

*410.

Bük László-féle nyílt pályázat bírálói

*600.

Calcuttai Asiatic Society of Bengal

köszönete *597.

Cavolini ünnep Napolyban *543.

Classica-philologiai bizottság 1909 229.

CONCHA GYÖZÖ bíráló *600.

— jelentése a gr. Széchenyi István

életrajz-pályázatról *653.

Csánki Dezső bíráló *600.

CSÁSZÁR ELEMÉR: Bessenyei akadémiai

törökvesei 10.

— Bessenyei természettérzéke *412.

— Bessenyei tájképei 501.

CSONTOSI JÁNOS: Mátyás király és

Beatrix királyné arcképei egykorú

kéziratokban 1458—1493. *411.

CSTURY BALINT dicséretben részesül 266,

*402.

Czakó Zsigmond, VÉRTESY J.-tól 192.

DADAY JENŐ rendes taggá vál. 288,

405, *410.

— székt.: Adatok a héjatlant levélalábú

rakok ismeretéhez *651.

DARBOUX GASTON Bolyai-bíráló *303.

DÉCHY MÓR székt.: Kaukázusi utazásaim

tudományos eredményei *220.

DENISON E. ROSS: Kőrösi Csoma Sán-

dor és a tibeti buddhizmus, ford.

YOLLAND ARTÚR 438.

— kültaggá vál. 287, *405, *410.

— köszönete *543.

Diplomatariumok 1909. 256.

Dognácskáról pyrit, ZIMÁNYI K.-tól 329.

Dohna Richárd herczeg adománya a

Történelmi képcsarnok részére *604.

DOHRN ANTAL f. Apáthy I. emlékb-

széde *600.

DÖRY FERENCZ dr. megbízást nyer 280,

*403.

Egyesült Budapesti Főv. Takarékpénz-

tár-pályázat bírálói *600.

Egyetemes Philologiai Közöny 1909. X.

91, 1910. I. 93, II. 214, III. 523, IV.

530. V. 532 VI—VII 583, VIII. 585.

Egyetemi hallgatók jutalma 286, *404.

Elegyes ülés *406.

Elnöki megnyitóbeszéd közlésén, BER-

ZEVICZKY A.-tól 337.

Előirányzat 1910-re 168.

Első m. ált. biztosító társaság jutalmá-

ról jelentés 280, *403.

Emlékbeszéd: DOHRN ANTAL f. Apáthy

I.-tól *600.

— GOTTHARD JENŐ f. Konkoly-Thege

M.-tól *413.

— HÖGYES ENDRÉ-ről Tangl Ferencz

*45.

— KÖVÁRY LÁSZLÓ f. Márki S.-tól *300.

— LIPTHAY SÁNDOR f. Kherndl A.-tól

*157.

— MOISSAN HENRIK f. Lengyel B.-tól

*653.

— SCHENEK ISTVÁN f. Kosutány T.-tól

*222.

— SULLY-PRUDHOMME ARMAND f. Fe-

renczi Z.-tól *300.

Emődy László a széphalmi mausoleum

gondozására fölkérletik *217.

Özv. Emődy Mihályné kérelme nyug-

díjának fölemelése ügyében *597.

ENTZ GÉZA bíráló *157.
 — osztályelnökké vál. 288, *404.
 IFJ. ENTZ GÉZA levelező taggá vál. 288, *406, *410.
 EÖTVÖS LORÁND br. a berlini kir. egyetem százéves jubileumán *602.
 — a számadások megvizsgálására fölkéretik *219.
 — jegyzőkönyvi köszönet *407.
 ERDELYI Múzeum-egyesület ünnepélye *543.
 ERDELYI SÁNDOR I. TANGL FERENCZ a. Ethnographia 1909. évf. 95.
 Euler-bizottság (Svájcz) köszönete *303.

FÁBIÁN Gáborhoz Stettner Gy. levelei 451.
 FABRICZY KORNÉL halála *598.
 — letétének kamatai *597.
 FALK Miksa síremlékének leleplezése *543.
 FARKAS-RASKÓ-pályázat bírálói *600.
 — pályázatról jelentés, TOLNAI V.-tól 204.
 FAY-pályázat bírálói *110.
 FEJÉR LIPÓT: A folytonos függvények trigonometrikus sorainak singularitásairól *494.
 — Lebesgue-féle állandók és divergens Fourier-féle sorok *44.
 FEJÉRPATAKY KÁLMÁN dr. akadémiai ügyész kir. tanácsossá kinevezetése *408.
 FEKETE LAJOS levelező taggá vál. 288, *406, *410.
 FERENCZI ZOLTÁN bíráló *110. *600.
 — emlékbeszéde Sully-Prudhomme A. f. *300.
 — Jelentés a gróf Teleki-pályázatról 194, *221.
 — Pótlék az idei Teleki-jelentéshez 384, *412.
 Feridun-alapítvány 1908. évi számadásai *218.
 — alaplól kiadandó munkák egy része a török nyelven írottak közül választások *158.
 — alapítvány ügyében a budapesti ottoman főkonzulátus átirata *218.
 FINÁCZY ERNŐ bíráló *600.
 FITTLER KAMILL halála *543.
 Flór-alap kamatainak felhasználása 280, *403.
 FÖGEL JÓZSEF: II. Ulászló udvartartása cz. művének kiadása 280, *403.
 Folyóiratok szemléje 41, 91, 143, 214, 331, 391, 487, 528, 562.
 FORSTER GYULA br. a gondnoki és széphalmi számadások megvizsgálására fölkéretik *219.
 — jegyzőkönyvi köszönet *407.
 FÓTI JÓZSEF LAJOS: A római Attila-legenda 49, *109.
 — Góg és Magóg *652.
 — részére személyes felolvasási engedély *600.

FÖLDES BÉLA bíráló *110.
 Főtitkári jelentés, HEINRICH G.-tól 346.
 Francia ismertetések a magyar irodalomról 681.
 Franyó Remig felségárulási pere, Sörös P.-tól 64.
 FRÖHLICH IZIDOR nagyjutalmat nyer 265, *401.
 FUCHS DÉNES: a) A formollal titrálható anyagok kiválasztásának a nagyobb vérvesztés után tapasztalható megváltozásáról stb. — b) Az éhezés hatása a formollal titrálható anyagok kiválasztására *652.

GAAL JENŐ bíráló *600.
 GARDONYI GÉZA levelező taggá vál. 287, *405, *410.
 GÁTI BÉLA: A magyar beszédhangok fényképei *299.
 GÉCZY ISTVÁN Kőcán-jutalmat nyer *653.
 GELEI JÓZSEF dr. Vitéz-jutalmat nyer 283, *403.
 GERGELY SÁMUEL: Teleki Mihály levelezése V. köt. 613.
 GOLDZIERH IGNÁCZ: Jelentés az Akadémiák Nemzetközi szövetségének IV. nagygyűléséről 417, *494.
 — osztályelnökké vál. 287, *404.
 GOLDZIERH MIKSA és BÓKAY ZOLTÁN: Az elsőleges májrákról *411.
 GOMBOS F. ALBIN dr. „Középkori Krónikások“ cz. vállalatának segítése 280, *403.
 GOMBÓCZ ZOLTÁN bíráló *600.
 — véleménye a japán írás megváltoztatása ügyében *495.
 Gondnok ügykörére vonatkozó ügyrendi szakasz megváltoztatása *218, *597.
 Gondnoki számadásokról jelentés *407.
 Gorove-pályázat bírálói *600.
 Gotthard Jenő emlékezete KONKOLY-THÉGE M.-tól *413.
 Görgei István közjegyző levele egy nagyobb alapítvány ügyében *301.
 GULYÁS KÁROLY I. KÜRSCHAK JÓZSEF a. GYENES LÁSZLÓ bíráló *600.
 Gyulai Pál arcképének felfüggesztése elhatározatik *404.
 — arcképét Balló Ede festőművész beszállítja *494.
 — felett emlékbeszéd tartásával BEÖTHY ZSOLT bizatik meg *108.
 — halála és arcképe *217.

Hadtörténelmi bizottság javaslatai *222
 — megalakulása *110.
 Hadtörténelmi pályakérdés kitűzése *222
 Hagyományok, adományok és új alapítványok 1909-ben 167.
 HALAVÁTS GYULA: A neogénkorú üledékek Budapest környékén *220.
 HALMY GYULA: Lugossy József levelei Kálmán Farkashoz 85.

Halottak 1909—10-ben 259.
HARASZTI GYULA: Renaissance francia vígjátékának viszonya a színpadhoz 78.
 — A XVI. század francia vígjátéka és a színpad *107.
HEGEDŰS ISTVÁN bíráló *600.
 — rendes taggá vál. 287, *405, *409.
 — Sylvester János latin költeményei *157, 177.
 — székf.: Brooke és Shakespeare Romeo és Juliája *652.
HEINLEIN ISTVÁN: Mikszáth Kálmán művei idegen nyelveken 562.
HEINRICH GUSZTÁV bíráló *110. *600
 — Főitkári jelentés 346.
 — Jelentés a Kóczán-pályázatról 624.
 — Jelentés a báró Wodianer-jutalmakról 210. *221
HERCEG FERENCZ bíráló *600.
 — Jelentés a Péczely-regénypályázatról *222, 321.
 — rendes taggá vál. 287, *405, *410.
 Hibaigazítás 176.
HILBERT DAVID a Bolyai-jutalmat nyeri *601.
HODINKA ANTAL levelező taggá vál. 288, *405, *410.
 — köszönete *543.
HORNVÁNSZKY GYULA a class. philol. bizottságba vál. *406.
HORVÁTH JÁNOS dr. Sámuel-díjat nyer 265, *402.
HÖGYES ENDRE felett emlékbeszéd Tangl F.-től *45.
HUTYRA FERENCZ levelező taggá vál. 288, *406, *410.
HUZELLA TIVADAR: Adat a gümőkórbacillus kimutatásához *411.
 Igazgató-tanács ülései 1909. 238.
 — első ülése 1910. márcz. 4. 217.
 — második ülése ápr. 28. *107.
 — harmadik ülése okt. 16. 596.
 — mérleg- és költségvetési bizottsága *407.
 Ilias és Odyssea trópusai, Pecz V.-től 545
LOS VAY LAJOS a math. és természettud. bizottságba vál. *406.
 — és SCHITZ PÁL: A kékszíni molybdenoxidok két új módosulatáról *494.
 Indítványok: Összes ülések ezentúl 6 óraker tartassanak *653.
 — A Bölcséleti Értekezések megszüntetendők *653.
 Intellectualismus, mely öl, székf. Prohászka O.-tól 374.
 Intézetek, átalányfizetők 1909. 245.
 — melyeknek akad. kiadványok ingyen küldetnek 249.
 Ipolyi-jutalom, 1912-iki 280, *403.
 — pályázat bírálói *600.
 — pályázatról jelentés 274, *402
 Irodalomtörténeti bizottság 1909. 229.

JABLONKAY GÁBOR: Egy újabban talált nyelvemléki-rövedék 19.
JÁNOSI BÉLA bíráló *600.
 Japán írás megváltoztatásának ügye *495.
 — ügyében a miniszter köszönete *543.
 Jegyzőkönyvek: 1909 decz. 44, 1910 jan. 107, febr. 156, márcz. 217, ápr. 299, máj. 411, jún. 493, okt. 542, 595.
 Jelentés a M. Tud. Akadémia munkásságáról 1909-ben 225.
 — a pályázatok eldöntéséről 260.
 Jutalomtételek 288, *404.

KÁDÁR FERENCZ kolozsvári egyetemi hallgató jutalomban részesül 286.
KALLÓS EDE: Archilochos 136.
 — megjegyzések és excursiók Archilochoshoz *109.
Kálmán Farkashoz Ungossy József levelei, HALMY Gy.-tól 85.
KÁLMÁN KÁROLY: Ossian-fordításának ügye *45.
 Karátsonyi-pályázatról jelentés, VÁCZY J.-től 305.
KARL LAJOS: Bozon Miklós Szent Erzsébetje *299, 327.
KÁRMÁN TIVADAR: Vizsgálatok a rugalmassági határ és a törés föltételeiről *596.
 Kassai Rákóczi-múzeum megnyitása *303.
 — sz. Erzsébet-templom építésének története, székf. MIHALIK J.-től *596.
KATONA LAJOS a class.-phil. bizottságba vál. *46.
 — halála *542.
 — könyvtárát Semsey Andor megvásárolta és az Akadémiának adományozta *655.
 — özvegyének köszönete *543.
 — ravatalánál BALLAGI A. beszéde *495.
Kautz Gyula alapítványa *218.
 — kamatainak felhasználásáról *408.
 — ügyében a II. osztály javaslata *223.
KÉGL SÁNDOR: Khoszev, India legnagyobb perzsa költője 552, *598.
 — Marosvásárhelyi török okmányok 324.
 Kemény Zsigmond br. levele Toldy Ferenczhez, Pais D.-től 484.
KERTÉSZ KÁLMÁN levelező taggá vál. 288, *406, *410.
KHERNDL ANTAL emlékbeszéde Liphay Sándor f. *157.
 Khoszev, India legnagyobb perzsa költője KÉGL S.-tól 552.
 Kiadványok jegyzéke márcz. nov. 657.
 Kisbirtokosok orsz. földhitelintézetének alapítványa *408.
 Kisebb közlemények 85, 140, 388.
 Kisfaludy Sándor levele 1844, 142.
 Kisfaludy-Társaság ünn. közlése *158.
KLEIN GYULA bíráló *157, *158.
KLERICS LJUBOMIR halála *157.
KLUPATHY JENŐ: A víz szilárdságáról *411.

Kóczán-pályázatra érkezett pályaművek *494.
 — pályázat bírálói *600.
 — pályázatról jelentés, HEINRICH G.-tól 624.
 KOLLÁNYI FERENCZ: Az Akadémia és Nemzeti Múzeum 113. *156.
 KOMÁROMI KATZ ENDRE: Bolygó topographiai tanulmányok *300.
 KONKOLY-THÉGE MIKLÓS emlékbeszéde Gotthárd Jenő f. *413.
 KONT IGNACZ: Francia ismertetések a magyar irodalomról 631.
 KOSUTÁNY TAMÁS emlékbeszéde Schenek I. felett *222.
 KOZMA ANDOR bíráló *600.
 Költségvetés az Igazgató-tanács ülésében *218.
 — 1910-re 159.
 — megjegyzések 170.
 — összeállítása ügyében kiküldött bizottság *218.
 — zárt ülésen *158.
 KÖNIG GYULA bíráló *303.
 — igazgató tagrá vál 287, *40-
 Könyvkiadás 1909. 242.
 Könyvkiadó bizottság 1909. 236.
 — bizottságba az osztályoktól vál. tagok *406.
 Könyvkötők áremelése *655.
 Könyvküldemények portómentessége *223.
 — portómentessége ügyében a m. kir. keresk. miniszter átirata *302.
 Könyvtár 1909. 254.
 — részére ajándékok *46, *111, *158, *223, *414, *495, *604.
 Körlevél a tagajánlások ügyében 112.
 — irodalmi munkáság jegyzékének beküldése tárgyában *543.
 Kőrösi Csoma Sándor emlékérmé *110.
 — és a tibeti buddhizmus, DENNISON E. R.-tól 438.
 — levele 389. *413.
 — márványszobra *158.
 — síremlékére magyar felirat *110.
 — sírjára helyezett magyar márványtábla *597.
 Kőrösy József emlékére tett alapítvány *217.
 Köszönő levelek új tagoktól és jutalmat nyert pályázóktól *413.
 KÖVÁRY LÁSZLÓ f. emlékbeszéde Márki S.-tól *300.
 KÖVESLIGETHY RADÓ székf.: A seismikus histeresisről *156.
 Közgazdasági Szemle 1909 szept. 102, okt. 144, nov. 148, decz. 331, 1910 jan. 391, febr. 395, márcz. 533, ápr. 538, jún. 587.
 Közlés programja *401.
 Közlésen mondott beszédek 337.
 KRENNER JÓZSEF: Egy új közzétípusról *494.
 KRISZINKOVICH EDE megbízásban részesül 279, *403.

KROMPECHER ÖDÖN: A gyomorbélrendszerbeli heges szűkületek kórszövet-tana *411.
 KRUMBACHER KÁROLY halála *45.
 — felett emlékbeszéd tartásával PECEZ V. bizatik meg *109.
 KULCSÁR GYULA dicséretben részesül 266, *402.
 KUUN JÉZA gr. szászvárosi szobrának leleplezésén SZÁDECZKY L. ünnepi beszéde 606.
 KUZSINSZKY BÁLINT a class. philol bizottságba vál. *406.
 — székf.: A római városok keletkezése Pannoniában *14.
 Külföldi egyetemeken magyar tanszökek létesítését célzó nagyobb alapítvány *301.
 KÜRSCHÁK JÓZSEF és GULYÁS KÁROLY: Gróf Teleki Sámuel levelezése külföldi matematikusokkal *44.

LÁNY ADOLF nagy alapítványtevő halála *599.
 — végrendeleti hagyománya „írói tiszteletdíjakra” *597.
 LÁNG LAJOS bíráló *110.
 Lebesgue-féle állandók és divergens Fourier-féle sorok, FEJÉR L.-tól *44.
 Legújabb kor történetének megíratása ügyében a cs. és kir. hadügyminiszter átirata *602.
 LEHR ALBERT alapítványa *218.
 — alapítványából kitűzött pályakérdés *45.
 — bíráló *600.
 Lejáró pályázatok decz. 31-én 657.
 LENGYEL BÉLA bíráló *157, *158.
 — emlékbeszéde Moissan Henrik f. *653.
 LENHOSSEK MIHÁLY: A ganalion ciliaréről *596.
 Lévay-féle mezőgazdasági pályázatról jelentés 283, *404.
 — pályázat bíráló bizottsága *158.
 Lipthay Sándor f. KHERNDL A. emlékbeszéde *157.
 Lóczy Lajos bíráló *157.
 Lugossy József levelei Kálmán Farkashoz, HALMY Gy.-tól 85.
 Lukács Krisztina nyílt pályázatról jelentés 276, *403.
 — pályázat bírálói *600.
 LUKINICH IMRE dr.: Magyarországi boszorkányperek oklevéltára 619.

Madách kisebb költeményei, székf. VOINOVICH G.-tól *595.
 MADAY GYULA Bulyovszky-jutalmat nyer 271, *402.
 MAGÓCSY-DIETZ SÁNDOR bíráló *158.
 — jelentése a brüsszeli botanikai congressusról *113.
 Magyar Földhitelintézetnek fölmentvény és köszönet *407.

Magyar vegyészek orsz. congressusa *604.

MAHLER EDE az archaeol. bizottságba vál. *406.

MALAGOLA KÁROLY halála *600.

Marczibányi-pályázat bírálói *600.

MARKI SÁNDOR emlékebeszéde Kőváry László f. *300.

Marosvásárhelyi török okmányok, KÉGL S.-tól 524.

Mathematikai és természettudományi bizottság 1909. 235.

— osztály ülései 1909. 227.

MATLEKOVICS SÁNDOR rendes taggá vál. 287, *405, *410.

Mátyás király és Beatrix királyné arczképei egykorú kéziratokban 1458—1493., CSONTOSI J.-tól *411.

MAUTHNER NÁNDOR: a) A glaucosyringasav synthesise. 6) Új gallacetophenon-trimethylaether synthesise *596.

Megbízásból készült munkák 1909. 245.

Meghívók irodalmi ünnepélyekre *110, *15s, *303, *414, *543, *604.

Megjegyzés 223.

Megjegyzések a költségvetéshez 170.

MÉHELY LAJOS a Marczibányi-mellék-jutalmat nyeri 265, *401.

— rendes taggá vál. 288, *405, *410.

— székf.: A meggátolt fejlődés jelentősége a fajkeletkezésben *596.

MELICH JÁNOS: Az árpádkori szóvégi magánhangzók *109. 181.

— bíráló *600.

Mészáros Ferencz könyvvivő részére tiszteletdíj *407.

MIHALIK JÓZSEF székf.: A kassai sz. Erzsébet-templom építésének története *596.

MIHÁLYFI KÁROLY bíráló *600.

MISKÁTH KÁLMÁN haláláról az elnök jelentése *412.

— jubileumi ünnepe *414.

— művei idegen nyelveken, HEINLEIN I.-tól 562.

— özvegyének köszönete *543.

— ravatalánál Beöthy Zsolt beszéde 415.

— tiszt. taggá vál. 287, *405, *409.

— ünnepélyen az elnök beszéde 388.

MITTAG-LEFFLER MAGNUS GÖSTA Bolyai-bíró *303.

MOISSAN HENRIK f. emlékebeszéd Lengyel B.-tól *653.

MÓRICZ ZSIGMOND a Vojnits-jutalmat nyeri *221.

MUNKÁCSI BERNÁT rendes taggá vál. 287, *405, *409.

„Murányi Vénus” tudományos kiadása 89.

Nádasdy-pályázatról jelentés 266, *402.

Nagygyűlés jegyzőkönyvei 401.

Nagygyűlési körlevél *223, 224.

Nagyjuttalom bíráló bizottsága *157.

Nagyjuttalomról és Marczibányi-mellék-juttalomról jelentés 260, *401.

Nagykőrösi Arany János-szobor leleplezése *543.

NÉGYESY LÁSZLÓ bíráló *113, *600.

— Jelentés a Vojnits Tivadarné drámajuttalomról *221, 377.

— Szász Károly f. emlékebeszéd tartásával bizatik meg *109.

Nekrolog 415, 495, 541.

NÉMETHY GÉZA rendes taggá vál. 287, *405, *409.

Nemzetgazdasági bizottság 1909. 234.

Nemzeti Múzeum és az Akadémia, KOLLÁNYI F.-tól 113.

Népszámlálás, az 1910. év végén tartandó VIZAKNAI A.-tól 407.

Névtelen tudománybarát 2000 kor. adománya *494, *597.

NUSZBEK SÁNDOR dr. gr. Nádasdy-jutalmat nyer 268, *402.

Nyelv- és széptudományi osztály ülései 1909. 225.

Nyelvtudományi bizottság 1909. 229.

Nyelvtudományi Közlemények 1909. 1—2. f. 153.

Nyomtatványok árainak tíz százalékos emelése *543.

Óbudai Árpád-emlék bizottságba egy tag kiküldése *46.

ÓNODI ADOLF: A koponyaiüreg és az agy feltárása az orrüregben *220.

— A homloküreg benyúló területe az orrban *651.

Orientalisták congressusa Athénben 1912. tavaszán *604.

Ormody-pályázat bírálói *600.

Országos Katholikus Szövetség Sylvester pápa római síremlék-leleplezésének ünnepe *158.

Országos Központi Takarékpénztár adománya *413, *597.

Országos Magyar Gazdasági Egyesület Széchenyi-ünnepén való képviselet *655.

ORTVAY TIVADAR a class. philol. bizottságba vál. *46.

— A mohácsi vészről, egykorú följegyzések alapján *411.

— bíráló *600.

Orvosok és természetvizsgálók miskolci vándorgyűlése *543.

Ossian-fordítás fordítói tiszteletdíja *45.

Osztályok és bizottságok költségvetése 1910-re 171.

Osztályülések: 1909 decz. 44, 1910 jan. 107, febr. 156, márcz. 219, ápr. 299, máj. 411, jún. 493, okt. 595.

Összes ülések: 1909 decz. 20. 45, 1910 jan. 31. 109, febr. 28. 157, márcz. 19. és 21. 230, 231, ápr. 25. 300, máj. 30. 412, jún. 13. 494, okt. 3. 542, okt. 31. 598.

— 1909. 236.

— hat órákor tartassanak *653.

- PAIS DEZSŐ: Br. Kemény Zsigmond levele Toldy Ferenczhez 484.
 Pályamunkák bírálói *600.
 — szept. 30-ig beérkezett 526, *543.
 Pályázathirdetés a zoologia vagy physiologia köréből 47.
 Pályázatok eldöntése 1909-ben 289.
 — eldöntéséről jelentések 260.
 Pályázati szabályok 298.
 PAUER IMRE az Amazoni-tígyben jelentéstételre fölkérérik *219
 — bíráló *600
 PAULER ÁKOS levelező taggá vál. 288, *405, *410.
 PÁVEL ÁGOST dicséretben részesül 265, *102.
 PECZ VILMOS: Az Ilias és Odyssea tropusai 545, *598.
 — Krumbacher K. felett emlékbeszéd tartásával bizatik meg *109.
 Péczely-regénypályázatról jelentés, HERCZEG F.-től 321.
 PEKÁR GYULA Péczely-regényjutalmat nyer *222.
 Pénztár állása 1909. 258.
 Pénztári számadás 1909-ről 159.
 Pénztárvizsgáló bizottság jelentése *407.
 Pesti bazai első takarékpénztár-egyesület 1892-iki Fáy-pályázatról jelentés 279, *403.
 — Fáy-féle nyílt pályázatról jelentés 277, *402.
 — Fáy-pályázatról (socialpolitika) jelentés 272, *402.
 Pesti Hengermalom-Társaság adománya Széchenyi halála 50 éves fordulójá alkalmából *303, *408.
 Petőfi-Társ. ünnepélyes közlése *110.
 PETZ GEDÉON az irodalomtört. bizottságba vál. *406.
 Philosophiai, társadalom- és történettudományi osztály ülései 1909. 226.
 PINTÉR JENŐ az Irodalomtört. bizottság tagjává vál. *494.
 PLÓSZ SÁNDOR az ügyészi számadások megvizsgálására fölkérérik *219.
 — jegyzőkönyvi köszönet. *407.
 — osztályelnökké vál. 287, *405.
 Portómentesség ügyében miniszteri átirat *302.
 PRÉM JÓZSEF Teleki-jutalmat nyer *221.
 PRINZ GYULA: Előzetes jelentés második középzsiai utamról *45.
 POHÁSZKA OTTOKÁR székf.: Intellectualismus, mely ől *299. 374.
 PYRIT Dognácskáról, ZIMÁNYI K.-tól 329
- RADOS GUSZTÁV bíráló *303.
 RÁKOSI JENŐ bíráló *600.
 Rendőrség lakásbérlete *219.
 RÉVÉSZ GYULA: A beserochnom photometriának új módszere *411.
 RIEDL FRIGYES bíráló *600.
 RIEZS MARCEL: Adott Dirichlet-sor analitikai folytatása *652.
- ROHONYI HUGÓ: Enzymatás és elektrolytes dissociatio *108.
 RÓKA KÁLMÁN I. SZARVASY IMRE a. Római városok keletkezése Pannoniában, KUZSINSZKY B.-től *44.
 RÓNAI HORVÁTH JENŐ a Hadtört. bizottság id. elnökévé vál. *110.
 — tiszteleti taggá vál. 288, *405, *410.
 Rózsay-alapból pályázathirdetés orvosi kérdésre 176.
 — díjról jelentés 285, *404.
 Rökk-alap kamatainak felhasználása 280, *403.
 Rust.József udv. tanácsos adománya *408.
 — adománya a K. Csoma Sándor emlékszobera *158.
 — újabb adománya a K. Csoma Sándor szobrára *597.
- SAJÓ SÁNDOR Farkas-Raskó-jutalmat nyer *221.
 Sámuel-díjról jelentés 265, *402.
 Schenek-féle lakás atalakítása könyvtár céljaira *219, *414.
 Schenek István f. Kosutány T. emlékbeszéde *222.
 SCHLESINGER LAJOS: A linearis differentialis rendszerek elméletéhez (Új sorozat, I. közmény) *651.
 SCHMIDT ERICH kültaggá vál. 287, *405, *410.
 Schönherr Gyula emlékünnepe *543.
 SCHÜTZ JÓZSEF budapesti egyetemi hallgató jutalomban részesül 286.
 SKRITZ PÁL I. ILOSVAY L. a. Segélyezett munkák 1909. 245.
 — tudományos társulatokhoz körlevél *218.
 SELÉNYI PÁL: Az üvegrácson elhajlított fény polárosságának elméletéhez *596.
 SEMSEY ANDOR Katona Lajos könyvtárát adományozza *655.
 SILBERSZKY KÁROLY: Adatok az eczetpenész (Penicillium) alak- és élettanához *652.
 SOÓS LAJOS: A Helix arbustorum him csirasejtjének fejlődése *411.
 — jutalomban részesül 283, *404.
 SÖRÖS PONGRÁCZ székf.: Franyó Remig felségáruhási pere 64, *108.
 STEIN AURÉL ünneplése Cambridgében 140.
 Stettner György levelei Fábán Gáborhoz 451.
 SULLY-PRUDHOMME ARMAND f. emlékbeszéd FERENCZI Z.-től *309.
 Sylvester János versei, HEGEDŰS I.-től 177.
 II. Sylvester pápa római síremlékének leleplezésére kiküldött bizottság *223.
 SZABÓ LAJOS honvédszázados biz. segédtaggá vál. *110.
 SZABÓ PÉTER: Bolyai János ifjúsága *45.

SZÁDECZKY LAJOS beszéde Brassai S. síremlékének leleplezésén 544.
 — beszéde gr. Kun (Géza szászvárosi szobra leleplezésén 606.
 Számadások megvizsgálására bizottság *219.
 Számadásvizsgáló bizottság jelentése *407.
 SZARVASY IMRE levelező taggá vál. 288, *406, *410.
 — és RÓKA KÁLMÁN: Az oxalsav újabb synthesise *108.
 Szász Károly f. emlékboszorú tartásával NÉGYESY L. bizatik meg. *109.
 Szászvárosi gr. Kun-szobrok leleplezése *604.
 SZÁVAY GYULA Kőczán-jutalmat nyer *653.
 SZÉCHENYI BÉLA gróf a számadások megvizsgálására fölkéretik *219.
 — jegyzőkönyvi közlönet *107.
 SZÉCHENYI ISTVÁN gr. emlékének szentelt közlés 337.
 — életrajzára beérkezett pályaműről CONCHA Gy. jelentése *653.
 — emlékezete, ANGYAL D.-től 359.
 — halála félézázados évfordulójának megünneplése *222.
 — VARGHA Gy. ódája 356.
 Széchenyi-múzeum részére ajándékok *46, *303.
 — ünnepély, országos *303.
 Szegedi Dugonics-Társaság Mikszáth-ünnep *110.
 SZÉKELY FERENCZ dr. miniszter támogatást kérő átirata *109.
 Szélenyi-féle hagyaték esedékessé válása *218.
 Személyes járandóságok részletezése 175.
 SZENDREI JÁNOS a Hadtört. bizottság előadója vál. *110.
 Szent Erzsébet ábrázolásai a British Museum codexekben 359.
 Széphalmi mauzóleum felügyelete *108.
 — számadásokról jelentés *407.
 SZEREMLEY-CSÁSZÁR LORÁNT dicséretben részesül 266, *402.
 SZILÁRD BÉLA: a) Készülék a Röntgen-sugaraknak abszolút egységekben való mérésére stb. b. Elektromos hullámok kiáramlása a fémekből *596.
 SZILY KÁLMÁN: Kérésiem a M. Tud. Akadémia tagjaihoz 140.
 — Körösi Csoma Sándor egy leveléről 389.
 I. J. SZILY KÁLMÁN: A folytonos erőter statikája *220.
 Szótári bizottság 1909. 235.
 — megalakulása *494.
 Sztrókay-pályázat bírálói *600.

Tagajánlási körlevél 112.
 TANGI FERENCZ a math. és természettud. bizottságba vál. *406.

TANGI FERENCZ bíráló *157.
 — emlékboszorú tart Hőgyes Endréről *45.
 — és ERDELYI SÁNDOR: A zsirok olvadásponjtjának jelentősége a nyomor mechanikai működésében *411.
 — rendes taggá vál. 288, *405, *410.
 Tanszékek létesítését (külföldi egyetemeken) czélzó alapítvány ügyében értesítés *301.
 Teleki Sámuel gróf levelezése külföldi matematikusokkal, KÜRSCHÁK J. és GULYÁS K.-től *44.
 Teleki-jelentéshez póttek, FERENCZI Z.-től 384.
 — nemzetség marosvásárhelyi levéltárában levő keleti kéziratok *495.
 — pályázat bírálói *600.
 — pályázatról jelentés, FERENCZI Z.-től 194.
 TERKÁN LAJOS: A β Persei photographikus fényváltozása és a photographikus extinctio *494.
 — A spectrum atmoszférai absorptiója *652.
 THALLÓCZY LAJOS halasztást kap 279, *403.
 Thaly Kálmán arczképcének felfüggesztése elhatározatik *404.
 P. THEWREWK EMIL bíráló *600.
 THIRING GUSZTAV bíráló *600.
 TISZA ISTVÁN gróf tiszteleti taggá vál. 287, *405, *410.
 Toldy Ferenczhez br. Kemény Zs. levele 484.
 TOLNAI VILMOS: Jelentés a Farkas-Raskó-pályázatról 204, *221.
 TÓTH-SZABÓ PÁL Ipolyi jutalmat nyer 276, *402.
 Történelmi bizottság 1909. 231.
 Tudományegyetem közlése *414.
 Tudománytár története, VISZOTA Gy.-től 121, 424.
 UDRAŒSZKY LÁSZLÓ a math. és természettud. bizottságba vál. *406.
 — székf.: A fájdalomérzés egységértékének kérdése *300.
 Újságírók egyesületének Mikszáth-lakomája *414.
 Ügyész jelentése az 1909. évi jogügyekről *408.
 Ügyészi számadásokról jelentés *407.
 Ülések: 1909 decz. 41, 1910 jan. 107, febr. 156, márcz. 217, ápr. 299, máj. 411, jún. 493, okt. 542, 595, nov. 651.
 Üléssor 1910-re 48.
 — 1911-re 656.
 Ünnepi beszéd 606

VÁCZY JÁNOS: Jelentés a gr. Karátsanyi-pályázatról *222, 305.
 — Kazinczy Ferencz Levelezése, XX. köt. 509.

- Vagyonmérleg 1909 decz. 31, 160.
 Választásokról jelentés 287, *405.
 VÁMBÉRY ARMIN akad. tagságának ötvenéves jubileuma *542.
 — akad. tagságának félszázados jubileuma alkalmából átnyújtott üdvözlő irat *601.
 VARGHA GYULA: Széchenyi, óda 356.
 VERESS ELEMÉR: A Paguridák stereotropismusról *108.
 VÉRTESY JENŐ: Czakó Zsigmond *157, 192.
 — tanár részére személyes felolvasási engedély *110.
 Vesztesség- és nyereményszámla 1909 decz. 31. 162.
 Vigyázó-pályázat bírálói *600.
 VIKÁR BELA lev. tagúl ajánlatik *405.
 VISZOTA GYULA: A Tudománytár története *109, 121, 424.
 Vitéz-pályázatról jelentés 281, *404.
 VIZAKNAI ANTAL székf.: Az 1910. év végén tartandó magyar népszámlálásról 407, *493.
 VOINOVICH GÉZA dr. a Budapesti Szemle szerkesztésével megbízatik *46.
 — az Irodalomtört. bizottság tagjává vál. *494.
 — bíráló *600.
 — levelező taggá vál. 287, *405, *410.
 — székf.: Madách kisebb költeményei *595.
 Vojnits-jutalomról jelentés, NÉGYESY L.-tól 377.
 — pályázat bírálói *110.
- WACH ADOLF kültaggá vál. 288, *405, *410.
 Wahrmann Mór alapítványa ügyében felvilágosítást kér a vall. és közokt. miniszter *543.
 WEISER ISTVÁN dr. és ZAITSCHEK ARTHUR dr. megbízásban részesülnek 285, *404.
 WERTHEIMER EDE a Történelmi bizottság tagjává vál. *604.
 Wesselényi-utczai Zichy Antal-féle ház megváltása *597.
 WITTMANN FERENCZ székf.: Kapcsolt körökben végbemenő elektromos rezgések kísérleti vizsgálata *596.
 WLASSICS GYULA bíráló *600.
 Br. Wodianer-díjak átadása *300.
 — jutalmakról jelentés, HEINRICH G.-tól 210.
- ZAITSCHEK ARTHUR dr. Weiser István-nal megbízásban részesül 285, *404.
 Zárt ülésen költségvetés tárgyalása *158.
 ZEMPLÉN GYÖZÖ bíráló *157.
 ZICHY JÁNOS gr. vall. és közokt. miniszter támogatást kérő átirata *222.
 ZIMÁNYI KÁROLY: A sajtóházai (Gömörm.) és dognácskai (Krassó-Szörényim.) pyrit kristálytani vizsgálata *300.
 — Pyrit Dognácskáról 329.
 ZÖLD JÓZSEF lugosi igazgató-tanító Wodianer-jutalmat nyer *221.

Megjelenik
minden hó 15-én
három-négy ívnyi
tartalommal.

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

SZERKESZTI

HEINRICH GUSZTÁV.

Szerkesztő-
s kiadóhivatal a
Magyar Tudom.
Akadémiában.

XXI. KÖTET.

1910. Január 15.

1. FÜZET.

A Magyar Tudományos Akadémia belső tagjai 1909 január 1-én.

Elnökség:

Berzeviczy Albert ig. és t. t., elnök.
Wartha Vincze r. t., másodelnök.
Heinrich Gusztáv r. t., főtítkár.

Igazgató-tanács:

Az Igazgató-Tanács választottjai:

Gr. Dessewffy Aurél.
Gr. Apponyi Sándor t. t.
Semsey Andor t. t.
Gr. Csáky Albin.
Vaszary Kolos Ferencz.
Gr. Teleki Géza.
Széll Kálmán.
Szögyény-Marich László.
József főherczeg.
Samassa József.
Gr. Andrássy Dénes.
12. Gr. Apponyi Albert.

Az Akadémia választottjai:

Gr. Széchenyi Béla t. t.
Szily Kálmán r. t.
Fraknoi Vilmos r. t.
Beöthy Zsolt r. t.
Vámbéry Ármin t. t.
Wlassics Gyula r. t.
Br. Forster Gyula t. t.
Pauer Imre r. t.
b. Eötvös Lóránd r. t.
Plósz Sándor t. t.
11. Entz Géza r. t.

I.

Nyelv- és széptudományi osztály:

Osztályelnök: Goldziher Ignác r. t.
Osztálytitkár: ifj. Szinnye József r. t.

Tiszteleti tagok:

Vámbéry Ármin ig. t. Lévy József.
Gr. Apponyi Sándor ig. t. 5. Rákosi Jenő.
Ponori Thewrewk Emil.

A) Nyelvtudományi alosztály:

Rendes tagok:

Goldziher Ignác.
 Simonyi Zsigmond.
 Ifj. Szinnyi József.
 Pecz Vilmos.
 5. Asbóth Oszkár.

Levelező tagok:

Bánóczy József.
 Lehr Albert.
 Munkácsi Bernát.
 Csengeri János.
 Némethy Géza.
 Kúnos Ignác.
 Petz Gedeon.
 Hegedűs István.
 Négyesy László.
 Zolnai Gyula.
 Gyomlay Gyula.
 Katona Lajos.
 Melich János.
 Gombocz Zoltán.
 Kégl Sándor.
 Vári Rezső.
 Pápay József.
 18. Tolnai Vilmos.

B) Széptudományi alosztály:

Rendes tagok:

Szilády Áron.
 Beöthy Zsolt ig. t.
 Heinrich Gusztáv, főtitkár.
 Baksay Sándor.
 Berezik Árpád.
 6. Pasteiner Gyula.

Levelező tagok:

Gr. Zichy Ágost.
 Bogisich Mihály.
 Mikszáth Kálmán.
 Badics Ferencz.
 Riedl Frigyes.
 Bayer József.
 Id. Szinnyi József.
 Herczeg Ferencz.
 Endrődi Sándor.
 Kozma Andor.
 Jánosi Béla.
 Haraszi Gyula.
 Ferenczi Zoltán.
 Dézsi Lajos.
 Szaboleska Mihály.
 Váczy János.
 17. Császár Elemér.

II.

A bölcséleti, társadalmi és történeti tudományok osztálya.

Osztályelnök: Plósz Sándor t. t.

Osztálytitkár: Pauer Imre ig. és rt.

Tiszteleti tagok:

B. Nyáry Jenő.
 Gr. Apponyi Albert.
 Darányi Ignác.
 Br. Forster Gyula, ig. t.

Plósz Sándor ig. t.
 Fabriczy Kornél.
 Berzeviczy Albert, elnök.
 8. Fraknói Vilmos ig. t.

A) Bölcs. és társad. alosztály.

Rendes tagok:

- Vécsey Tamás.
 Pauer Imre ig. t.
 Wlassics Gyula, ig. t.
 Láng Lajos.
 Concha Győző.
 Földes Béla.
 Nagy Ferencz.
 Gr. Andrásy Gyula.
 Vargha Gyula.
 Gaal Jenő.
 11. Böhm Károly.

B) Történettudományi alosztály.

Rendes tagok:

- Károlyi Árpád.
 Hampel József.
 Pór Antal.
 Fejérpataky László.
 Thallóczy Lajos.
 Zsilinszky Mihály.
 Csánki Dezső.
 Karácsonyi János.
 Ballagi Aladár.
 Ortway Tivadar.
 Békefi Remig.
 12. Szádeczky Lajos.

Levelező tagok:

- Matlekovich Sándor.
 György Endre.
 Kozma Ferencz.
 Kováts Gyula.
 Medveczky Frigyes.
 Réthy László.
 Óvári Kelemen.
 Alexander Bernát.
 Kolosvári Sándor.
 Asbóth János.
 Farkas Lajos.
 Edvi Illés Károly.
 Nagy Ernő.
 Balogh Jenő.
 Grosschmid Béni.
 Reiner János.
 Thirring Gusztáv.
 Kunz Jenő.
 Ferdinándy Géza.
 Magyary Géza.
 Vizaknai Antal.
 Balogh Artúr.
 Bernát István.
 Finkey Ferencz.
 Polner Ödön.
 Platz Bonifác.
 Angyal Pál.
 Prohászka Ottokár.
 29. Róz Mihály.

Levelező tagok:

- Szentkláray Jenő.
 Csontos János.
 Bunyitay Vince.
 Téglás Gábor.
 Nagy Gyula.
 Óváry Lipót.
 Márki Sándor.
 Marczali Henrik.
 Komáromy András.
 Tagányi Károly.
 Borovszky Samu.
 Csoma József.
 Fináczy Ernő.
 Wertheimer Ede.
 Nagy Géza.
 Angyal Dávid.
 Kollányi Ferencz.
 Szendrei János.
 Erdélyi László.
 Sebestyén Gyula.
 Mihalik József.
 Takáts Sándor.
 Kuzsinszky Bálint.
 Áldásy Antal.
 Szeremlei Samu.
 Mahler Ede.
 Hornyánszky Gyula.
 28. Sörös Pongrácz.

III.

Mathematikai és természettudományi osztály.

Osztályelnök: Entz Géza rt.

Osztálytitkár: König Gyula rt.

Tiszteleti tagok:

Gr. Széchenyi Béla ig. t.

Gr. Teleki Samu.

Semsey Andor ig. t.

6. Lenard Fülöp.

Konkoly-Thege Miklós.

B. Podmaniczky Géza.

A) Math. és phys. alosztály.

B) Természettudományi alosztály.

Rendes tagok:

Rendes tagok:

Szily Kálmán, főkönyvtárnok.

Krenner József.

B. Eötvös Loránd.

Entz Géza ig. t.

König Gyula.

Horváth Géza.

Wartha Vinceze, másodelnök.

Koch Antal.

Fröhlich Izidor.

Klein Gyula.

Schuller Alajos.

Lóczy Lajos.

Lengyel Béla.

Lenhossék Mihály.

Kherndl Antal.

Gengersich Antal.

Réthy Mór.

9. Mágócsy-Dietz Sándor.

Ilosvay Lajos.

Rados Gusztáv.

12. Kövesligethy Radó.

Levelező tagok:

Levelező tagok:

B. Mednyánszky Dénes.

Galgóczy Károly.

Schulhof Lipót.

Bedő Albert.

Balló Mátyás.

Br. Korányi Frigyes.

Rónai Horváth Jenő.

Mocsáry Sándor.

Vályi Gyula.

Inkey Béla.

Fabinyi Rezső.

Daday Jenő.

Zipernovszky Károly.

Paszlavszky József.

Kosutány Tamás.

Török Aurél.

Hankó Vilmos.

Bókay Árpád.

Schulek Frigyes.

Franzenau Ágoston.

Kürschák József.

Ónodi Adolf.

Winkler Lajos.

Kétly Károly.

Farkas Gyula.

Apáthy István.

Tötössy Béla.

Jendrássik Ernő.

Bugarszky István.

Méhely Lajos.

Hoor-Tempis Mór.

Pertik Ottó.

Kalecsinszky Sándor.	Istvánffi Gyula.
Schlesinger Lajos.	Tangl Ferencz.
Bodola Lajos.	Schafarzik Ferencz.
Buchböck Gusztáv.	Rátz István.
Klupathy Jenő.	Hollós László.
Tangl Károly.	Zimányi Károly.
Wittmann Ferencz.	Lőrenthey Imre.
Zemplén Győző.	Udránszky László.
25. Fejér Lipót.	Tuzson János.
	26. Déchy Mór.

A megértés, mint a megismerés középponti mozzanata.

(Kivonat Böhm Károly rt. 1909[•] nov. 8-iki székfoglalójából.)

A dolgozat, mely itt bemutatásra kerül, az értékelméleti kutatások szolgálatában van írva. Szerzője ugyanis 1906-iki „Értéktanában“ a dolgok igazi értékét az önértékben mutatta ki s ennek megvalósulását három alakban, úgymint az igaz, a jó és szép alakjában állította oda. Minthogy ennek igazolása akkor nem volt adható, azért új kutatásokat kellett végeznie, melyeknek a következő kérdésekre kell felelniök: 1. mi teszi a tárgyat értékessé bármely irányban? s nincs-e többféle érték (pld. a „szentséges“)? 2. milyen összefüggés van tényleg ezen értékfajok között.

Mindezen kérdéseknek logikai alapja a *megismerésben* rejlik. A ki azért az egyes értékek természetével s fajaival, valamint azok összefüggésével tisztába akar jönni, annak előbb a *megismerés alkatával* kell tisztába jönnie, ha képzeleteket nem akar fogalmi belátásul venni. A megismerés alkata teszi azért ezen ezikknek főkérdését. Minthogy azonban jelenleg általánosan elfogadott ismeretelmélet még nincsen, azért a fejtegetéseknek a következő pontokra kellett fordulniok:

I. Az ismeretelmélet *feladatát* kellett felkeresni a divatos felfogásokkal szemben s azon előítéletekre rámutatni, melyek az ismeretelméletet rendesen befolyásolni szokták.

II. Az ism. elm. kiinduló pontját ennek alapján a közvetlen „élményben“ találtuk, minek folytán a megismerésben két főelem volt konstatálható: 1. a megértés és 2. az elrendezés vagy bizonyítás.

III. Ezen ezikk csak a *megértés* fogalmát tárgyalja: a) mik a megértés feltételei? b) mi a tárgya (vagyis a „jelentés“)? c) mik ennek a forrásai? d) milyen fajokba csoportosíthatók a jelentések?

IV. Ennek alapján felel a cikk azon kérdésre is: milyen viszony van az érzékiség és gondolkodás vagyis a concret és abstract megismerés között?

A fejtegetéseket, melyekben a cikk ezen kérdésekre felelni akart, a következőkben lehet röviden összefoglalni.

1. Az ismeretelmélet rendesen három pontra szokott kiterjeszkedni: Egyrészt a) a *lelki folyamatot* vizsgálja, mely által az ismeret elkészül; másrészt b) *azon formákat* állítja össze, melyekhez ezen folyamat eredménye, a helyes megismerés, kötve van; végre c) némelyek még az ismerés némely *tárgyát* is bele szokták venni, melyeknek formai tisztázását a megismerés feltételül tekintik (pl. Wundt, Schuppe).

Az ism. elmélet ezen három tartalmi vonása folytán három tudományba oszlott be s három területen illetéktelen betolakodóul tűnik fel: a lélektanban, a logikában és a metaphysikában, a honnan tartalmát kölcsön szokta kérni. A kezelés alatt pedig szem elől téveszti a fundamentális pontot: a *megismerés folyamatának* és tartalmának *sajátos természetét*, mely azt minden más pszichikai actus lefolyásától és tartalmától megkülönbözteti. Pedig az ism. elm. önálló volta éppen attól függ, hogy *tárgya specifikus természetű actus*; ha ezt elveszti, az ism. elm. a fent említett tudományokba egy-egy fejezetként kénytelen beleilleszkedni vagy pedig mesterséges keverékké lesz.

Mert a külön természetű pszichologiai, logikai és metaphysikai részletek egybefogását éppen azért nem bírja megértetni, mert az összetartó köteléket mellözi. Előbb kell tehát a *megismerésnek jelentését és structuráját* ismerni, csak azután érthető belőle a psychol. lefolyása, logikai formája s az ezekben megnyilvánuló tárgyának minősége.

2. Ezen alkat felmutatását azonban minden előítéllettől függetlenül, feltételezettségtől menten kell eszközölni. Pedig rendesen lélektani, metaphysikai nézetekkel felfegyverkezve szoktak hozzá látni, mikor „substructiót“ akarnak adni a logikának. Ilyen zavaró előfeltétel pl. a) a metaphysikai dualismus, mely test és lélek ellentétes kettősségétől hozza függésbe az ism. elméletet, a mivel a „vera mundi imago“ illúziójában elbolyong; egy másik b) az ism. elméleti dualismus (Rickert), mely az abstract „transcendens objectum“-mal szemben állítja, a szintén abstract „transcendens subjectumot“, a mely felfogás még olyan ismeretelméletet sem tud megszerkeszteni, milyennel a naiv realismus operál. De lehet c) más feltevéssel is hozzá fogni, mely a megismerés természetét abban keresi, hogy egy *cél* által vezéreltetik, melyet az „igazság“-ban, a (veritas = res) tételében vélnék megállapíthatni (Uphues). Mindezen nézetek nem egyebek, mint praecoceptiók; mert hiszen a megismerés ter-

mészetétől függ, vajjon bírja-e az igazságot a fenti formulában megvalósítani; csak a megismerés teheti ellentétbe a testet a lélekkel, csak az ő természete igazolhatja a „*transc. obj.*“ és „*transc. subj.*“ ellentagjait. Azaz mind ezen tételeket csak a megismerés objectív természetéből lehet megérteni; feje tetején való járás az, a mely ezen tételekből reméli a megismerést megérthetni. A ki ezen praeeccupatiók egyikét elfogadta, az már egy idegenszerű gondolat hatása alá kerül s nem szabadon, hanem ennek irányába szorítva szerkeszti meg ismeretelméleti nézetét. S így nem az ismerésből magyarázza amaz idolumokat, hanem megfordítva: az idolumból véli megfejthetni a megismerést.

3. Az ism. elméletnek ezen oknál fogva minden praeeccupatiótól szabad álláspontra kell helyezkednie s oly gondolatból kiindulnia, mely *tény* és egyúttal a tartalom, forma és folyamat magyarázó gyökere. A jelen philosophiában ezt a tényt *közvetlen élménynek* (Erlebniss) szeretik nevezni; egykor (Descartes) az öntudatban vélte megtalálni s a német idealismus ezen nyomokat híven követte.

S valóban máshol ezt az álláspontot nem kereshetjük. Magának a megismerésnek jellemző vonása az, hogy *feltétlenül alanyi actus*. A meddig a megismerést, ha csak a legcsekélyebb mértékben is, *receptionnak* (szenvedő átvételnek) tekintjük, addig, nézetem szerint, a gondolatsornak nem értünk a végére. A megismerés a dolog „jelentését“ keresi; ez pedig kívülről sehogy sem szállhat belénk. Az tartalmilag és formailag csakis az *alany* felelete az inger izgató hatására. Az „élmény“ tehát egy *tőlünk* származó „jelentés“, mely velünk, öntudatunkkal szemben elhelyezkedett, vagy „elrendezkedett“. De ezen reakció megismeréssé csak akkor lesz, ha *'az öntudatunk magáévá tette*, azaz ha az alanyi actus öntudatosságom által személyes actussá lett. Addig csak obj. „tükröződés“ („*pratibimba*“ a Sámkhyában), de nem megismerés.

Az „élményben“ tehát két elem rejlik: a „jelentő“ tartalom és a „szembesítő“ forma. A szembesítés a jelentés önállítása, önprojectiója. A *megismerés teljes actusa* már most két phasisban valósul meg: 1. az Énnel szemben elhelyezkedik önkénytelen a kép, mint idealitas — *öntudatlan alkotás* phasisa; 2. az Én ezen önkénytelen kialakult képet maga tulajdonává teszi, *tehát öntudatos reflexióval* fölébe helyezkedik a szembesített képnek s magába fölveszi. Szóval: *magamévá teszem, a mi magam* vagyok. S ebből következik:

a) hogy a megismerés csakis ezen öntudatos actusban valósul meg;

b) hogy a megismerés öntudatos erőm gyarapodása ön-maga nemtudatos tartalmával;

c) ezen öntudatos actusban a puszta idealis kép (a puszta natura) „jelentéssé“, a kép önállítása pedig az Én által adott „formává“ lesz. A jelentés megadása a „megértés“, a forma megadás az „elrendezés“;

d) a megismerés alkatában ennél fogva két lényeges és alapvonásul a *megértés* és az *elrendezés* lép fel, a melyekre a materialis logika („jelentéstan“) és a formalis logika („formatan“) épül fel. Amaz a jelentések tartalmát és rendszerét próbálja megállapítani; emez a bizonyítás formáit vizsgálja s az „igazság“ jelzőjére vezet.

4. Az ism. elmélet ezen két része közül az én cikkem csak a „megértés“ ill. „jelentés“ elemzésével foglalkozik. Mindenek előtt a megismerés lélektani processusának lefolyását állapítja meg s azt az eredményt kapja, hogy a megismerés *teljes folyamata* (a mennyiben öntudatos utánaképzés) a) az értesüléssel kezdődik, b) a megértésben kulminál s c) az elismerésben befejeződik. Minthogy pedig mindez az Alany és Tárgy dinemtiójára alapul, melynek öntudatos kifejezése az *élet*, azért az *ítélés az öntudatos élettevékenység alapformája*.

Ezen lélektani megállapítással azonban csak az anyagot nyertük, melynek jelentéstani elemzése rávezet a „megértés“ fogalmának megállapítására. A megértésben e szerint az ismeretlen inger (pl. szó) helyébe mindaddig ismeretes vonásokat helyettesítünk, míg a *közvetlenül ismeretes alanyi funkcióra eljuttunk*, melyet az inger helyébe tehetünk. Minthogy ez utolsó fokon az öntudat azt tudja meg, hogy ő az, a ki az elkülönített képpel összeesik (congruentia), azért az Én „megértése“ közvetlen önszemlélés vagy *in tuitio* („Ein sicht“ Uphnes) vagyis az Én és a Tárgy azonosulása. A „megértés“ tehát formailag az *azonosításhoz* van kötve.

5. A „megértés“ által lesz az idealis kép „jelentéssé“. A tárgy a kosmikus szó (λογος, Brahma, Verbum), melynek jelentését a megismerés munkája számunkra kihüvelykezte. A tárgyból kieredő jelentés azonban minden irányban vetíti fény-sugarait, rámutatva ezzel azon logikai nexusra, mely a jelentések között fennáll, hogy a λογος valóságos egységet képezzenek (Hegel). Ezeket a rámutatásokat *deiktikus v. intentionalis szálaknak* lehet nevezni.

Természete szerint a „jelentés“ merő idealitas; megjelenési formája szerint „kép“ vagy „szembesítés“. Minden képzetnek ez a tartalma, a mely valami „tárgyra“ vonatkozik. Ezen ponton röviden rá kellett térnem a jelen philosophia azon fejtegetéseire, melyek az „immanens vagy intentionalis tárgy“ vagy a „mentalis inexistencia“ körül forognak s melyekhez a lét különböző „fokairól“ szóló vita csatlakozik (Meinong, Marty,

Rickert stb.). A megoldást a „lét“ fogalmának fixirozásából véltem megnyerhetni, mi által Meinong paradoxonjait sikerült egyszerű szójátékoknak, equivocációnak kimutatni.

A képezés mellett mint önálló külön lelki actust az „*ítéletet*“ fogadtam el s lényegét a „helybenhagyásban (nem „elismerésben“ mint Rickert átformálta) találtam.

6. Minthogy már most a „jelentések“-nek egész sora terjed ki, melynek egyes tagjait egymásból megérteni nem lehet, a dolgozat kénytelen volt provenientiájukat külön forrásokban keresni. Egyetemes forrásukat az *értelemben* véltem megtalálhatni, melynek egyes tagozatait functióknak kell tekinteni s így szabad nevezni. Ezzel szemben a sokak által főforrásul hangoztatott „*érzést*“ ismeretadó tényezőül nem találtam.

Ennek elutasításával azon kötelesség háramlott reám, hogy az intelligentia alkatában azon vonásokat kiemeljem, melyekből az összes jelentések rendszeresen összeállíthatók. Ezen alkat nem ismer „telhetségeket“, hanem csak egy valót, melyet már St. Victori Hugo „intelligentiának“ — értelmiségnak nevezett s melynek fejlődési fokait a három különböző „szemlélésben“ (con-tuitus) találta. Ha ezen fejlődésben a nélkülözhetetlen functiókat előre bocsátjuk, akkor sikerül egy sort nyerni, melyben a jelentések logikai függésük szerint így követik egymást: az alaprétég (kategóriák). — a fogalmak (ideák, törvények) — és az érzéki jelentések vagy sensualis réteg.

Ezeknek kritikai megvizsgálása azon eredményre vezetett, hogy megismerésünkben semmi más tényező nem szerepel, mint csak a jelentés. Ez pedig mindenkor *általános*. mert az intellectus csak jelentéseket hozhat létre; így tanított már Ibn Siná: „intellectus in formis agit universalitatem“. Az érzékiség ennél fogva szintén „jelentések“ complexuma; az, a mit rendszeren találnak benne, a concret egyesnek vonását, ezen érzéki jelentések csak az Én egészre való viszonyában azaz a *projectióból* nyerik. Minthogy pedig a megismerés nem egyéb, mint az Én egész öntudatos megvalósulása, ez pedig csak az által érhető el, hogy minden jelentés az őt megillető síkban szegződik, — azért az érzékiség *nem járul minden valósághoz*, hanem csak bizonyos külön jelentésekhez. A való tehát nem az érzékiség, hanem az intellectualis jelentés, vagyis az általános; az érzékiség csak a jelentésnek egyik existentialis formája *vagyis a jelentésnek projectionalis postulatuma*. S így nem a „Sollen“ (mint Rickert véli), hanem a „Sein“ az ismeretnek tárgya.

S így a megismerés mindenkor a „jelentés“ megértésében nyilvánul. Első a „jelentés“, melyet intentiói más jelentésekhez kötnek. — ez a megismerésnek ism. elméleti felfogása: ellen-

ben csak pszichológiai empiria az, mely az érzéki egyes *átalakításával* akarja az universaliákat v. jelentéseket megnyerni.

Ezen eredményeket csak azért kutattam ki, hogy a logikai érték megállapítására eljuthassak. Mert világos előttem, hogy a megértés a jelentésre, a jelentés az általánosra, az általános a valóra, a való az igazságra, az igazság a bizonyosságra vezet. A ki tehát a log. értéket keresi, az ne sajnálja a fáradságos utat, mely ezen momentumok sorozatán át az *igazság önértékére* fogja elvezetni.

Bessenyei akadémiai törekvései.

(Kivonat Császár Elemér 1. tag 1909 november 2-iki székfoglalójából.)

Ha Bessenyei munkásságát meg akarjuk érteni, meg kell keresnünk azt a vezérgondolatot, a mely minden törekvését irányította. Ez a primum movens, Bessenyei minden tettének a rugója, a hazafias érzés volt. Hogy mit követel tőle a hazafiasság, azt csak Bécsben a komoly tanulásban eltöltött évek alatt, látta meg tisztán. E hivatás: nemzetét kiragadni a szellemi süllyedésből s méltóvá tenni Európa vezető nemzeteihez. Nem könnyelműen állapította meg élete célját. Három különböző úton indult el, s mindegyik e belátáshoz vezette.

Először elmélkedett. A XVIII. század uralkodó gondolatából indult ki. Az emberiség végső célja a tökéletesedés, a mi csak a műveltség, más szóval a tudomány által érhető el. Műveltség és tudomány Bessenyei szemében egyet jelentenek. A tudomány emeli az egyest és a nemzetet, hiánya elaljasítja. Tanulnunk kell tehát, ha mint nemzet a tökéletesedés felé akarunk haladni. Erre könyv kell, sok könyv. Az iskola nem ad tudományt. Fejletlen lélekkel hiába szívjuk magunkba az iskolai bölcsességet. A világ minden bölcese iskolán kívül, könyvekből lett nagygyá. Az autodidakta büszkeségével, a ki mindent magának és könyveinek köszön, lenézi az iskolamesterek fáradozását, s nem gondol a művelődés többi tényezőjére sem, az újságra és színházra. A világ bölcsessége könyvekbe van lerakva. Az idegen nyelven írt könyv azonban a nemzet egészére nézve holt kincs. „Az idegen Nyelvnek megszerzésében kevés embernek van módja. Ha volna is, míg azt megszerezné, addig elcsömörlene a megtanulásától. De ha egyszer szert tehetne is reá, lehetetlen hogy azzal oly ízét érzene a tudományoknak, mint sem ha azokat a maga nyelvével kóstolhatná“ (*Jámbor Szándék*, 19. l.) A nemzetre csak az anyanyelv útján lehet hatni, ezért a hazafi szent

kötelessége, Bessenyei végső megállapítása, egy kategorikus imperativus: műveld írásban, anyanyelveden a tudományt.

Ugyanerre az eredményre jutott történeti úton is, a művelt nemzetek kulturális fejlődését vizsgálva. A francia, az angol, a német csak azóta fejlődnek s annak köszönhetik nagy műveltségüket, kiváltságos helyzetüket Európában, hogy a szellemüket lenyűgöző latin nyelvet eldobva hazájuk nyelvén gondolkodnak, beszélnek, írnak. A hagyományos latin nyelvhez ragaszkodó polgártársainak, az kik szemében az egyetlen könyv, az egyetlen szükséges tudomány a *Corpus Juris*, kétséget nem tűrő hangon kiáltja oda: „Jegyezd meg e nagy igazságot, hogy soha a földnek golyobbisán egy Nemzet sem tette magáéva a' bölcsességet, mélységet, valameddig a' tudományokat a maga Anyanyelvébe bé nem húzta.“ (*Magjarság*, 6. 1.)

A bölcselkedést és történeti vizsgálódást követte a magyarság politikai helyzetének megfigyelése. Arról győzte meg ez a vizsgálódás, hogy szerencsétlen helyzetünkben, az uralkodóháztól, az államhatalomtól nem támogatva, belsőleg osztályokra tagolva, az egyetlen eszköz nemzetünk erősítésére a magyar nyelv. Nyelvünk művelésével így nemcsak a tudományt emeljük föl, hanem egyszersmind nemzetiségünket is védjük. „Ha különös nyelved . . . nem lesz, alább esel a zsidónál . . . Nemzet! életedre halálodra mutatok.“ (*Beszéd az Országnek Tárgyáról*. Kézirat a Nemz. Muz.-ban 15. 1.)

Nyelvünk kiművelésével terjeszszük a tudományt: e pontban futnak össze Bessenyei vizsgálódásának szálai. Írjunk eredeti magyar munkákat, főképen költőiket s fordítsuk le a külföld legjelesebb költői és prózai műveit. Alaptalan ráfogás, hogy nyelvünk szegény, nem lehet rajta az idegen eszméket tolmácsolni. A magyar nyelv gazdag, csak ki kell bányászni rejtett kincseit!

Tudta azonban Bessenyei, hogy e nagy föladatot egy ember, magára hagyva, nem tudja megoldani. Ehhez társulás, több ember szövetkezése kell, nagyszámú lelkes férfiú közös működése. Egy nagy szervezetbe kell egyesíteni őket, hogy a törekvések, melyek külön-külön gyöngék és hatástalanok, az egyesülés által erőt nyerve kihassanak az egész nemzet életére.

Ezt a gondolatot azonban, Bessenyei okoskodásának utolsó láncszemét, bármennyire beleillett is gondolatvilágába nem magából merítette, hanem a közhangulatból, abból a rendületlen hitből, melyet a XVIII. század a tudományos egyesülésekhez, az akadémiaihoz fűzött.

Az akadémiai intézmény történeti fejlődése azt bizonyítja, hogy a tudományos egyesületek megalakulása mindig szoros kapcsolatban volt a tudomány és irodalom fejlődésével. Nem a véletlen

műve, hogy az első akadémiák az újkor hajnalán ott születtek meg, a hol a tudomány először rázta le a középkor jármát. Olaszországban. Északon és nyugaton megkésett a tudományok fejlődése, de mikor a XVI. század vallásos és politikai küzdelmei után a XVII. század első felében előbb a háború színterétől távolabb eső Franciaországban, Angliában és Németalföldön, majd a központibb fekvésű Németországnak megváltozik a világ tudományának a képe, nyomában emelkedik a közműveltség és sorra megalakulnak a nagy tudományos akadémiák. A reális tudományok nagyszerű föllendülése következtében először a természettudományi akadémiák s az oxfordi s később londoni *Royal Society* (1645), a firenzei *Accademia del Cimento* (1657), a párizsi *Académie des Sciences* (1666), a német *Academia naturae curiosorum* (1670), a berlini *Societät der Wissenschaften* (1700). A következő század elején a humanus tudományok is otthonra találnak, megalakul a párizsi *Académie des inscriptions et belles lettres* (1716) s a pétervári akadémia.

A XVII. század, az akadémiák arany százada, a tudományos akadémián kívül megalkotta az akadémiák másik típusának, a nyelvművelő akadémiának ideális példaképét is a párizsi *Académie française*, (1635) a költészet és ékesszólás akadémiáját. melynek igazi hivatása az volt, hogy a francia nyelvet a tökéletesedés legmagasabb fokára emelje.

Ha a XVII. század érdeme az akadémiák e két típusának megalkotása, a XVIII.-é az akadémiai eszme népszerűsítése. Közhit volt ebben a században, a melyet a fejedelmek ép úgy vallottak, mint a tudósok, az államhatalom csak úgy, mint a társadalom, hogy a nemzeti nyelvek föllendülése, a tudományok haladása, a közműveltség emelkedése, sőt még a nemzeti vagyon gyarapodása is egészen az akadémiák működésének köszönhető. E meggyőződéstől vezetve az európai államok versenyezve szerveztek nemzeti akadémiákat, s 1781-ig, a mikor Bessenyei magyar akadémiát sürgető röpiratát megírta, majd minden művelt nemzet állított föl intézetet, vagy külön-külön a tudományok és a nemzeti nyelv ápolására, az akadémiák kettős típusának megfelelően, vagy a berlini akadémia mintájára kifejlesztve az akadémiák egy harmadik típusát, mely önmagában egyesíti a két különböző célú akadémiai intézményt.

A kor szelleme hatott tehát Bessenyeire, mikor az akadémiai eszmét nálunk fölvetette. A külföldi akadémiák szervezetét ugyan — a francziákét kivéve — nem tanulmányozta, de ismerte a róluk kialakult közhangulatot. A kor uralkodó eszméjétől vezetve, s ösztönzést meritve Richelieu példájából, a ki az *Académie Française*-zel a francia nyelven rendkívüli „taszítást tett“, (*Magyarország*, 5. l.) a tudományok népszerűsítésé-

sére és a magyar nyelv művelésére társaságba akarta egyesíteni a magyar írókat. Elkészíti a tudós társaság szervezetét és írásba foglalva 1781-ben a magyar közönség elé akarja terjeszteni.

Igy pattant ki Bessenyei agyából az akadémiai eszme. Ez a program azonban nem valami különálló, ötletszerű terv volt, hanem, a mint fentebb láttuk, szorosan beleilleszkedett egyfelől a koreszmék közé, másfelől Bessenyei lelki világába. Csak jelentkezési formája annak a törhetetlen ragaszkodásnak, melylyel Bessenyei a hazafias eszme iránt viseltetett.

Az 1781-es röpirat nem első nyilvánulása Bessenyei akadémiai törekvéseinek. Legelső csiráját abban a gondolatban kereshetjük, hogy írotársai műveit egy kötetbe gyűjtve, velük mint társaság kíván szerepelni. A cél homályos tudata, mely a *Bessenyei György Társaságát* 1775-ben megteremtette, már tisztábban bontakozik ki a *Magyarság* című kis könyvében (1778), a mely már határozottan egy tudós társaság gondolatát veszi föl, sőt munkatervet is készít számára, de még nem mervén önállósággal fölruházni, szervezetét szorosan hozzákapcsolja a budai egyetemhez (11—12. l.). Félévvel később, 1778 telén, új, tervet vet papírra. S ez már egy sokkal tisztultabb alakban mutatja a kristályosodó eszmét. Olyan határozottan szól a *Holmiban* idevonatkozó utalása (XXVII. rész, 239. l.), mely magyar *Akadémia* neve alatt működő tudós társaságot sürget, hogy Bessenyei, e munkája tanúsága szerint, már 1778-ban eljutott a külön léttel bíró tudós társaság, a magyar *akadémia* koncepciójához.

A következő 1779. esztendőben Bessenyei egy nagy lépést tett kitűzött célja megvalósítására. Ösztönözve attól a gondolattól is, hogy Bécsben megrendült állása helyett Pesten teremti magának munkakört, akadémiai eszméjét gyakorlati terén is megakarta valósítani. Már az év elején foglalkozott evvel a tervvel, hogy magyar írói társait egy szervezetbe egyesítve, megalakítja a magyar akadémiát. Tervébe először hű barátját, Kreskay Imre pálos szerzetest avatta bele, majd többi pesti ismerősét, Ányos Pált, Horányi Eleket, Rácz Sámuel egyetemi tanárt, Glosius Sámuel orvost és Fejér Antal ügyvédet. Mintán előzetesen megbeszélték a tennivalókat, 1779 május 10-én Beleznay Miklós generalis házában összegyűlve, megalakította a *Hazafi Magyar Társaságot*, és 33 pontba összefoglalták az új társaság alapszabályait és szervezetét. (Az alapszabálytervezetet közölte Csaplár Benedek az *Irodalomtörténeti Közlemények* 1899. évfolyamában *Horányi Elek tervezete* cím alatt.¹)

¹ Csaplár a tervezet szerzőjének s a társaság alapítójának Horányit tartja. Tévesen. Nem csak a társaság szelleme és összeállí-

Az esemény látszólag jelentéktelen. Hét jó barát összegyűlt, megvitat és elfogad szabályokat, melyek senkit sem köteleznek. Társasággá szervezkedik, melyet senki sem ismer el. Mélyebbre tekintve azonban nagy jelentőségű. A XVIII. század meghiúsult igyekezetei után ez volt az első komoly kísérlet hazánkban magyar akadémia föllállítására, ez volt az első tudós egyesület, mely ha rövid ideig is, magánjellegét le nem vetve is, de *élt*, élt egy egész társaság forró óhajításai között. Az 1779 május 10-iki ülés pedig az első tudóstársasági ülés volt az országban.

A *Hazaifüi Magyar Társaság* szervezete kezdetleges. Nem más, mint kísérlet Bessenyei elméleti törekvéseinek gyakorlati megvalósítására. A Társaság eszközei és céljai ugyanazok, a melyeket Bessenyei régebbi két munkájában, a *Magyarságban* és a *Holmiban*, megállapított, s a melyek később, a *Jámbor Szándékban* újra megjelennek. Az ösztönt s a gondolatokat is nagyrészt a francia akadémiáktól vette Bessenyei. Mivel a magyar tudományosságot nem *kifejleszteni*, hanem *megteremteni* kellett, s a tudományok fölvirágzásának szükséges föltétele a nyelv kiművelése: Bessenyei összeolvastotta a kétféle francia akadémia-nak, a nyelvművelőnek (*Académie Française*) meg a tudományosaknak (*A. des Inscriptions* és *A. des Sciences*) hivatását és az új társaság céljául a tudományoknak magyar nyelven való ápolását, a magyar cultura emelését tűzte ki. A súly a *magyarságon* nyugszik, s bár a tervezet nem mondja ki határozottan, egész szelleme azt bizonyítja, hogy a *Hazaifüi Magyar Társaság* az *Académie Française* nyomán nyelvművelő társaságnak indult. Célját három úton iparkodott megvalósítani: megbírálja a hozzá beküldött könyveket s vitatkozás keretében véleményt mond a tagok munkálatairól; közös megbeszéléssel irányítja a tagok irodalmi munkásságát; nyomtat és árúsít könyveket, s ezzel a tudományt fölszabadítja az üzleti vállalkozás bilincsei alól.

A műveltség emelésének mind a három eszköze szerepelt már ezelőtt is Bessenyei gondolatvilágában, s forrásuk kétségtelenül az *Académie Française* működésében keresendő. Különösen jellemző Bessenyeire az a nagy fontosság, melyet a bírálatoknak tulajdonít. Eddig is sürgette a magyar munkák megbírálását, s nem csak elméletben, hanem gyakorlatban is, bíráló

tása bizonyítja, hogy úgy az eszme, mint a megvalósítás terve Bessenyeitől eredt, hanem maga Kreskay is, a ki több ízben határozottan kijelenti, hogy Bessenyei szervezte a *Hazaifüi Magyar Társaságot*. Először még 1779-ben egy Horányihoz intézett költői levélben (*Költői levelezések*, kiadja Hattyuffy Dezső, Régi Magyar Könyvtár XXII: 63 s. k. l.), másodszor ugyanehhez a levélhez jóval később írt jegyzetében (u. ott) harmadszor egy Batsányihoz intézett prózai levélben. (Kézirat a M. T. Akadémia kéziratrárában, M. Irod. Level. Quart. 142. 15. csomó.)

széke elé idézvén a *Magyar Nézőben* és *Holmiban* a régi és újabb magyar írókat, most szem előtt tartva az *Académie Française* hagyományait, az új magyar intézmény tengelyévé teszi. Hogy a *Hazafi Magyar Társaság* bírálatai az alapszabálytervezet szerint pusztán a nyelv és stílus megrostálása lettek volna: az természetes. A kor még nem ért meg arra, hogy az irodalmi jelenségeket magasabb szempontból értékelje, s maga az *Académie Française* is hosszú ideig pusztán a művek külső alakjára fordította a figyelmét.

A *Hazafi Magyar Társaság* szervezetét azonban Bessenyei már nem az *Académie Française*, hanem a franciaia tudományos akadémiák mintájára alkotta meg. Példájukra négyféle tagokból állította össze az egyesületet. Voltak védelmező, belső és külső tagok meg tanítványok, a kik sorban megfelelték a francia honorairek, pensionnairek, associés és élveseknek, s a négyféle tagság feltételei és jogköre is ugyanaz volt. A tisztikar megalakítása is emlékeztet az *Académie des Inscriptions*-éra. Elén áll a *praeses* (a francia akadémia *directeurje*) lelke az örökös *főtítkos* (*secrétaire perpetuel*) s őt támogatja a második *titkos*, az *actuarius*, a jegyző, egyszersmind a társaság könyvtárának gondozója — akárcsak a franciaia akadémia *trésorierje* — s a *főtítkossal* együtt a pénzügyeket is intézi.

Még az alakuló ülés alatt megválasztották a tisztikart. A mint az alapítók kiszemelése Bessenyeire vall, akként a tisztviselők is kivétel nélkül Bessenyei bizalmas környezetéből kerültek ki. Elnökül Orczy Lőrinczet kérték föl, Bessenyei atyai jóakaróját; segédül, második titkárnak, Árnyost vette maga mellé, az egyik pesti költő barátját, míg a másinak, Kreskaynak, az *actuariusi* méltóságot juttatta. Tagválasztásra az alapszabályon kijelölte kerek betöltésére egyelőre nem került sor, de viszont örömmel állapították meg, hogy a védelmezői címre több főúr vágyakozik s Beleznayval az élükön együttesen 5000 forintot ígértek, ha a társaság erőre kap.

Íme mindössze ennyi, a mit a hét alapító az 1777 máj. 10-iki ülésen megalkotott. Értékét nem szabad túlbecsülni. Korántsem elégséges arra, hogy ezen az alapon magyar akadémia vagy tudós társaság épüljön föl. De az is kétségtelen, hogy kedvező körülmények között e szerény kísérletből ötven évvel korábban kifejlődhetett volna az a virágzó intézmény, melyet 1825-ben Széchenyi hitt életre. Bessenyei tervezetének értéke nem is a belső értékében határozódik, hanem a konkrét voltában, valóságában. Olyan terv volt, mely hozzáalkalmazkodott a magyar tudományos és irodalmi viszonyok mostoha állapotához, íróink csekély számához, az eszközök elégtelenségéhez, s a melyet kis jóakarral meg is lehetett volna valósítani.

Érezték azonban az alapítók, hogy a társaság mindaddig egy pár buzgó embernek magán igyekezete marad, míg hivatalosan el nem ismerik és anyagi eszközökkel el nem látják. A többi európai tudós társaságokat vagy királyi paranasszóra vagy egy mindenható miniszter intése keltette életre; nekik is, hogy megkezdhessék működésüket, a királyné engedelmére, sőt támogatására van szükségük. Tehát Horányival egy ékes latin-ságú kérvényt irattak a királynéhoz, s fölküldték vele Bessenyeit. A királyné kedves emberét, járja ki az uralkodó beleegyezését. E lépéssel azonban öntudatlanul megásták egyesületük sírját.

Bessenyei nem mert közvetlenül a királynéhoz fordulni, hanem, valószínűleg Kollár Ádám útján, előbb tapogatózott. A királyné uralkodásának utolsó éveiben azonban már előrevetette árnyékát József császár későbbi politikája, s Bessenyeinek bizalmasan megizenték, hogy a folyamodványt ne is juttassa a királyné elé, kérelmük nem nyer meghallgatást.

Bessenyeit a csapás lesújtotta, de nem törte meg. Egy ideig hallgatott, de csak tolla pihent, lelke dolgozott. Számba vette az akadályokat, melyeken igyekezete meghiúsult: az uralkodó akaratát s az anyagi eszközök tökéletlenségét. Az első akadályt eltávolította a trónváltás, mely Mária Terézia örökébe a szabadelvű, a tudományokat méltányoló József császárt ültette. A másik akadály sem látszott legyőzhetetlennek. Az új fejedelemtől sem várhat anyagi segítséget de biztató jelül előtte állott a *Hazafiúi Magyar Társaság* példája: a főurak a maguk s az ország pénzéből áldozhatnak a nemes célra. Mikor kiformalódott lelkében egy megvalósítható akadémiai terv, a nemzete elé készült vele lépni. 1781-ben megírta szövegét a magyar főnemességhez, a később *Jámbor Szándék* cím alatt közrebocsátott röpiratot.

A *Jámbor Szándék* rövid, de rendszeres akadémiai tervezet. Ezméit majd mind meg lehet találni a *Hazafiúi Magyar Társaság* alapszabályaiban s így közvetve az *Académie Française* szervezetében. A két tervezet készítése között eltelt két esztendő nem telt el haszontalanul. Bessenyei leszűrte gondolatait, logikusabban fejti ki eszméit. Megváltozott a tervezett intézet címe. Most már *Tudós Magyar Társaság* néven akarta összegyűjteni az írókat, s a címváltozással ellentétben még jobban az *Académie Française*-hez simul. Célja „nyelvünket minden tudvalevő dolgokra kiterjeszteni“, szóval a nyelvművelés, ha nem is szó szerint, de lényegileg az *Académie Française* alapszabályai értelmében fogalmazva. Bessenyei ez által látszólag szűkebb térre szorította a társaság működését. A tudományok műveléséről nem emlékszik meg a cél kitűzésével. A mint azonban az előbbi terv szelleme ráczáfolt a betűjére, mert a magyarságot fontosabb követelésnek tartotta, mint a tudományosságot, itt is már az

akadémia czimében olvasható *Tudós* szó, valamint az az intézkedése, hogy a tagok választásánál minden tudományszak képviselőjére ügyeljenek, jelzi, hogy Bessenyei hű maradt régebbi fölfogásához s a nyelvművelés föladatához hozzákapcsolta a tudományok ápolását is.

Az új intézmény föladatait módosítás nélkül az *Académie Française*-ről másolta. Négy munkát kíván: 1. szótár és nyelvtan készítését; 2. a magyar nyelven írt könyvek rendszeres bírálatát; 3. jutalmak kitűzését; 4. a jutalmazott s egyéb munkák kinyomtatását. Mind ott szerepel a francia akadémia munkakörében, s a 3. kivételével Bessenyei régebbi törekvéseiben is. A föladatok részletezésében és megokolásában azonban megcsendül egy-egy új eszméje. Így az akadémia elkészítendő szótárát normatív erővel ruházza föl: senkinék se legyen szabad a szótárban elő nem forduló szót használni. Értékesebb az a követelése, hogy a pnsztán külsőségekre vonatkozó kritikák helyett olyant nyujtsanak, a mely egyfelől kioktassa az írók hibáira, másfelől ébreszsze föl a tudományos ambítiót. A bírálatokhoz kapcsolva még egy érdekes eszmét vet föl, a köteles példányok gondolatát. A szervezete is, osztályokra nem különített tagjaival, a negyedéenként változó directorral s az állandó secretariussal, egészen az *Académie Française* nyomán haladt.

Ha a *Hazafiúi Magyar Társaság* jelentősége a realitásában rejtett, a *Tudós Magyar Társaságé* a tervezet rendszerességében. Sajnos, épp úgy nem valósult meg, mint amaz. Sőt kilencz évig még kiadóra sem talált, s a buzgó Révai, a ki átvette Bessenyeitől az akadémiai eszme iránti lelkesedést, csak nagy bajjal tudta megszerezni a kéziratot attól a nyomdásztól, a kire Bessenyei rábízta. 1790-ben, arra a hirre, hogy összeül az országgyűlés, *Jámbor Szándék* czím alatt a *Hadi Történetek* áldozatra kész szerkesztőinek költségén kinyomtatta, s azoknak figyelmébe ajánlotta, a kiknek Bessenyei is szánta munkáját, a magyar főrendeknek. Megtoldotta a saját akadémiai tervével is (*Planum erigendae eruditae Societatis Hungaricae*) s az országgyűlés elé terjesztette. Hiába. A törvényhozók foglalkoztak ugyan e kérdéssel, de a tanügyi bizottsághoz utasítván, egy emberöltőre újra elaltatták a tudományos akadémia tervét.

Az eszme megpendítője, Bessenyei, ez alatt pusztakovácsi magánosságában fásult közönnnyel élte napjait. Mikor közönye fölengedett, s újra tollat fogott kezébe, föléledtek régi törekvései, köztük az akadémiai gondolata, melyen annyi szeretettel csüngött. Megszólal ez a szeretete ekkor is, 1804-ben, a *Magyar Ország Törvényes Állásáról* írt és soha ki nem adott művében, de a csalódott kiábrándult ember keserű lemondásával. Erős hittel ismétli, hogy a míg magyar akadémia nem lesz, addig a

magyar nyelvet „sorsának éjtszakájából fényes napjára fel nem hozzuk“. Az akadémia megteremtésében azonban nem bízik, mert ehhez a király jóindulata, pénz és tudósok szükségesek — s nálunk mind a három hiányzik (Kézirat a Nemzeti Múzeumban 119—120. l.).

Nem ez volt az utolsó szava. Mikor a királytól is pártolt katonai akadémiaóra országunk nagyjai versenyezve ajánlanak föl nagy összegeket, mely elkeseredéssel kel ki a főurak ellen, hogy az öldöklés mesterségét tanító akadémiaóra bőven vesztegetik a pénzüket, de tudományos akadémiaóra, „mely a természetet szelédítvén, fenességéből vetkezteti ki“, nem adnak semmit. (*Beszéd az Ország Tárgyárol, kézirat a Nemz. Múz.-ban 20—21. l.*)

Bessenyei azután örökre elhallgatott, de az eszméje túlélte őt. S mikor Széchenynek sikerült megvalósítani Bessenyei gondolatát, azokban a munkálatokban, melyekkel a 25 tagú választmány 1828-ban az akadémia fölállítását előkészítette, nemcsak Bessenyei eszméje kelt új életre, hanem tervezete is. Az előkészítő választmány *Alaprajza* valójában nem más, mint Bessenyei *Jámbor Szándékának* részletesebb kifejtése. Az új intézet címe *Magyar Tudós Társaság*, egészen a Bessenyei ajánlotta elnevezés: Tudós Magyar Társaság, s bár a szervezete megváltozott, a félszázad Bessenyei odavetett gondolatát kifejtette és kifejlesztette, a célja is ugyanaz maradt: „A' magyar tudós Társaság a' tudományok és szépművészségek minden nemeiben nemzeti nyelv kimíveltetésén igyekszik egyedül“. (Rendszabások 1. §.) Szórol-szóra a Bessenyei gondolata. Sőt az az ingadozás is megmaradt a cél kitűzésében, a mely Bessenyei minden akadémiai törekvését, még a *Jámbor Szándékot* is jellemezte. A nyelvművelésnek és a tudományok ápolásának összelegyítését értem. A mint Bessenyei társaságát *Tudós Társaságnak* nevezvén a nyelvművelés által, mint végső cél a tudományok elterjesztését kívánta munkálni, akként Széchenyi akadémiaóra az Alaprajzban a Rendszabásokkal szinte érthetetlen ellentétben a tudományok művelését tűzi ki tulajdonképeni célul, s a nyelv bővülését csak mint következményt tekinti.

De az egyezés fölismerhető tovább is a két intézet munkakörében. Annyira, hogy az új akadémiaóra pontokba szedett munkálatai, a mint az Alaprajz fogalmazza, az utolsó, az ötödiknek kivételével — a mely nem is valósult meg soha — egészen a Bessenyei kitűzte feladatokat tartalmazzák: 1. szótár és nyelvtan készítésével a magyar nyelv kiművelése; 2. eredeti és fordított munkák kibocsátása; 3. a Magyarországon megjelent munkák bírálata; 4. jutalomkérdések kitűzése. A tudományos szellem fölébredése és a tudományos buzgalom föllendülése következtében Bessenyei szüksézáví utasításai itt termé-

szetesen kibővültek és mélyültek, de a mint az Alaprajz a szótár szükségességét megokolja, a fordítások fontosságát hangoztatja. s a bírálatok útját-módját kijelöli, hasznukat kiemeli: az nyilvánvalóan magán viseli az első tervezet bélyegét.

Egy újabban talált nyelvemléktöredék.

(Kivonat Jablonkay Gábor S. J. 1909. nov. 2-án bemutatott értekezéséből.)

Midőn az 1909. év július havában a Jézus Tarsasága nagyszombati rendházának könyvtárában régi magyar nyomtatványokat keresgéltem, egy pergamenkötésű könyv akadt kezembe, a melynek hátlapján magyar szöveget vettem észre. A könyv a „Magnum Speculum Exemplorum” czimű erkölestanió példatárnak 1611-iki nyolczadrét kiadása, és a mint a czímlapon olvasható bejegyzések mutatják, a XVIII. században még a kapucinus rend besnyői házában birtokában volt. A kötés hátlapját képező beírt hártya, — mint a lefejtéskor kitűnt, szélükön egymáshoz ragasztott két pergamenlapból állt. A két egyenlőtlen nagyságú hártyalap a következő magyar szöveget tartalmazza:

Az *a.* oldalon:

1. a pokol telik meg wellők · de
2. meńorzag uęan puztan ma
3. rad · maga oda teręmtętted
4. uala ęket. *En * edes uram ie,*
5. *uř vai kęęorul immar auaj*
6. *Łak atte zentęegęs anńadon kit*
7. *meg tartu meegh az eredet bin*
8. *nek zępleietęl es · tekenŁed meg*
9. *atte zęretę tanetuanidat kiket*
10. uęan tartıttad mint edes fi
11. aidat. *O en edes uram iefus*
12. ha te mastan meg voniandod
13. magadat a halaltul (?) hat (?) mind
14. kinokra (?) mennek zęgenęk · de
15. nem alkolmas en edes teręm (?)
16. tęm hęg a pokolbeli erdęę ura
17. lkoęek atte ziledęn · mert iften
18. nek anńa · es meńorzagnak ke
19. ralne azzonia · annak okaert

* A töredékben vörös festékekkel írt sorokat cursiv betűkkel jelezzük.

A b. oldalon :

1. en edes iduezetem űak keneffe
2. lezon a kennak zennedeffe · de
3. maga mind orokó * meg marad a
4. uigaffag es iduoffeg · ffelle
5. erre az kégelmes iefus mon
6. duan · uay (?) s igon keuanom az
7. embernek (?) . . . . .
8. laztom magamnak . . . . . lt . .
9. me . . . az en meiei zent at'am (?)
10. teromtotte onnon zomelere es
11. hasonlatossagara. O meg gon
12. dolhatatlan nağ zeretet · im
13. az iftennek (?) zent fia ink b a
14. kara (?) maganak (?) ualaztani a
15. halalt hoğ űak ember iduozó
16. lne · kuuetkozik azzyz maria
17. nak koferusége · mert mikor
18. on vronk iefus ekeppen ima
19. dkozneiek · kezde az zyz maria.

A c. oldalon :

1. marada az iftennek paranűola
2. taban · kyert az emberi nemze(t)
3. ol' (?) alhatatlanna es korra len
4. hoğ femmikeppen nem alhat
5. erdognek kefertetinek ellene :
6. Annak okaert kolde ez wafze-
7. geket atte meiei zent at'ad hoğ
8. mind kezedet labadat zegezte
9. ffed uele eroffen a koroztfahoz
10. uğ annera hoğ mondhasad a

A d. oldalon :

1. az (es?) pokolban · meg emlek (ozzel?)
2. . . . . nak miatta (?)
3. uetkozok · azert kolde ezt atte
4. meiei zent at'ad hoğ tennen
5. ualladon uonad ky a kennak
6. helere es ot rayta meg haal'
7. O en edes azonom mariam
8. igon rezkot uala atte zilotted (?)
9. hoğ lata ez koroztot mert uğ
10. an űodalkozik uala nağ uolt.

* vagy: oroke (?)

A nagyobbik töredék úgy látszik teljes szöveget nyújt. E mellett látszik szólni az a körülmény is, hogy a tizenkilenczedik sort bezáró veres vonal kettős, épúgy mint a 19 soros Piry-hártyánál. Az írása is nagyon hasonló a P.-hártyáéhoz. Csak a két töredék eltérő méretei indítanak arra, hogy ne egyazon könyv maradványainak tekintsük őket. Helyesírásukban is (cs = Œ; ö, ő = o; gy. ly, ny, ty = g, l', n, t') ugyanazon jellemző sajátosságok mutatkoznak. A helyesírás, töredékünk régebbi tulajdonosairól való bejegyzések a könyv címlapján, s végre a boldogságos Szűz Mária szeplőtelen fogantatásának oly világos megjelölése a szövegben: mind arra utalnak bennünket, hogy ez újabban fölfedezett töredék íróját is Szent Ferencz rendjében keressük, a mely a legtöbb régi magyar nyelvemléket hagyta az utókorra.

A töredék szövege vagy valami elmélkedés Krisztus Urunk kinszenvedéséről, vagy pedig annak valamely párbeszédés körülírását adja. Egyik - másik gondolata emlékeztet a Veszprémi-Codexben található passioparaphrasis-ra,* de teljes egyezés egyik Codexünkben sem található.

Nyelvemlékünk korát a XVI. század első évtizedére tehetjük. Erre vall a nyelvnek egyrészt fejlettebb volta, másrészt a ma cs-vel jelölt hangnak sajátos írása, a Œ jegy, a mely ezen évtized után már eltűnik nyelvemlékeinkből, úgy hogy ez írást már Dévai Bíró Mátyás *Orthographia Vngarica*-jában (1535 körül) a „régheik“-nek tulajdonítja.

Visszalépés a kísérletlől.

(Kivonat Angyal Pál lt. 1909. évi december 6-iki székfoglalójából.)

Minden élő szervezet első sorban arra törekszik, hogy önmagát fenntartsa, s ezt egyfelől a létezés kedvező feltételeinek megszilárdításával és fejlesztésével, másfelől az által igyekszik elérni, hogy a feléje irányuló, s életét veszélyeztető támadásokat távoltartja vagy legalább is hatásukban gyengíti. Az embernek, az emberek kisebb-nagyobb csoportjainak, a társadalomnak, az államnak a természet erőivel szemben folytatott küzdelme, az egyéni erők békés együttműködésének biztosítása, a gyengülést vagy megsemmisülést előidéző különféle tényezők elhárítása: mind ezt a célt szolgálja. A büntetendő cselekmény, mint az egyéni javakat s egyszersmind a társadalmi rendet is sértő vagy veszélyeztető jelenség csak úgy ellenálló tevékenységre hívja fel az

* NyET. II. k. 18. 19. lap.

érdekelteket, mint akár a romboló természeti erők. Itt is védelmi állásba kell helyezkednie az egyénnek, társadalomnak s államnak. A büntetendő cselekménnyel, illetőleg ezek elkövetőivel szemben a védekezés a szerint, a mint az mint valóság, avagy mint lehetőség jelentkezik: *büntetés* vagy *megelőző intézkedés*. A büntetés a büntetőjog fegyvere s bár a multa tekint. de előre is néz, mert a helyes felfogás szerint ugyan megtorlás, de egyidejűleg a megelőzés céljait is szolgálja. Már a megelőző intézkedés a multat csupán indiciális alapként veszi figyelembe, melyről a valószínű jogsértésre következtet, s a figyelmet teljesen erre a lehetőségre, tehát a jövőre irányítja, melynek megvalósulását az akadályozó erők czélszerű összpontosításával feszültségben tartásával, sőt mozgásba hozatalával megakadályozni törekszik. A megelőzés lényegileg a bűnösség tényezői ellen küzd; ezeknek erejét igyekszik megsemmisíteni vagy legalább is gyengíteni s majd *gyökerükben*, majd *törzsükben*, majd *hajtásaikban* támadja, irtja, nyesegeti azokat. A távolabb fekvő s inkább általános minőségű tényezők elleni harc socialpolitikai jellegű, mert általában a társadalmi bajok orvoslását czélozza, és így lehatol ugyan a gyökerekig, de csak közvetve érdekli a büntetőjogászt. Ily *socialpolitikai megelőzés*: a nyomor enyhítése, a munkásosztály jogos igényeinek kielégítése, a műveltség terjesztése, a vallás-erkölcsi nevelés biztosítása stb. Már az a küzdelem, mely a bűnösség közvetlenebb tényezői ellen irányul s ez alapon az ú. n. *kriminálpolitikai megelőzés* fogalmi körébe esik, a büntetőjogász érdeklődését is felkelti, mert oly területen folyik, mely a büntetőjogával érintkezik. A galyak és hajtások nem nyúlnak ugyan még át a bűnösség területére. de ha a törzs fejlődését nem szabályozzuk, félő, hogy az előbb-utóbb bekövetkezik. A kriminálpolitikai megelőzés többek között kiterjeszkedik a züllésnek indult gyermekek és fiatalkorúak megmentésére, a közveszélyes egyének megfékezésére, a csivargás és koldulás ügyének szabályozására, szóval védelemben részesíti a társadalmat a bűnösségre hajló egyénnel szemben. Van végezetül a megelőzésnek oly neme is, mely a büntetőtörvénykönyvvel immár összeütközésbe jutott egyéneket igyekszik a büntetendő cselekmény folytatásától, illetve ismétlésétől visszatartani, s e cél elérésére a *büntetőjog eszközeit* használja fel, melyekkel a hajtásokat visszanyesi vagy beoltja. Ez eszközök közül a büntetés emelkedik ki, mely ugyan külső formájában eredettől fogva napjainkig mint megtorlás jelentkezik, de kisebb-nagyobb mértékben s eleinte öntudatlanul, majd mind tudatosabban a megelőzés eszméjét is magában rejtí. Már a büntetéssel való *fenyegetésben* is van némi visszatartó erő, mely nemcsak általánosságban int és figyelmeztet, hogy a bűnösség örvényéhez ne közeledjünk, mert ellenkező

esetben az könnyen magával ragad, — de különösen azokhoz is szól, kik már a bűnösségre indító motívumok útján az örvény széléhez jutottak s a kiket nem ritkán az a megfontolás ment meg a bukástól, hogy ballépésüket felfedezés esetén nyomon követi a büntetendő cselekményből származó előny értékét lerontó szigorú büntetés. E visszatartó erőt jelentékenyen fokozza az esetenként kiszabott büntetés végrehajtásáról való *tudomásszerzés*, szóval a büntetésvégrehajtásnak pszichikai és morális hatása, mely a távolabb állók és immár küzködők lelkében a bűnösségtől való tartózkodás érzetét szilárdítja meg. A büntetés mindazonáltal azok irányában érhet el nagyobb és közvetlenebb eredményeket, kikkel szemben alkalmazásba jön; a büntetés, és különösen a szabadságvesztés büntetés végrehajtása során nyílik ugyanis a legtöbb alkalom arra, hogy a büntettes társadalmilag s erkölcsileg megjavíttassék, valamint ugyan a büntetés és ennek ismét az az alakja, mely a szabadságtól való megfosztásban áll, nyújthat legerősebb védelmet a társadalomnak a közveszélyes büntettekkel szemben, kiket ez úton oly helyzetbe lehet hozni, hogy legalább a büntetés végrehajtása alatt ne ártsanak.

Mindezekben az esetekben *büntetőjogi megelőzésről* szólhatunk, szemben az említett socialpolitikai és kriminálpolitikai megelőzéssel. A büntetőjogi megelőzés különböző eszközei közül ezúttal azokra a *jutalomszerű intézményekre* hívjuk fel a figyelmet, melyek épp úgy mint a büntetés: az igazságosság és célszerűség elvén épülnek, a mennyiben annak, ki immár a bűnösség területére tévedt, *ha megtér*, bizonyos előnyöket ígérnek és adnak. Az előnyök *ígéretével* az állam buzdítani akarja a büntettest, hogy javuljon meg s ha még van mód, tegye jóvá hibáját, hárítsa el bűnös tevékenységéből már-már beálló jogsértő eredményt, illetőleg ne folytassa cselekményét: szóval az állam így mintegy megmutatja a tisztességes társadalomba vezető visszatérés útját, miáltal kétségtelenül a megelőzés céljait szolgálja. Az előnyök *kiosztásával* viszont azt az igazságossági elvet tartja az állam szem előtt, mely szerint a bűn büntetést, az érdem pedig jutalmat von maga után. Ha valaki büntetendő cselekményével rászolgált már a büntetésre, úgy utóbb tanusított — társadalmi és erkölcsi szempontból helyes — magatartásával kiérdemelt jutalma büntetésébe mintegy beszámít, s nemcsak az igazság, de a célszerűség szempontjai alapján: a büntetés kiszabásánál annak elengedésére vagy enyhítésére, — végrehajtásánál annak rövidítésére, — utóhatásainál pedig ezek megszüntetésére vezethet. Ily jutalomszerű intézmények: *a kísértlettől való visszalépés, a büntetendő cselekmény eredményének elhárítása, az okozott kár megtérítése s általában az utólagos jóvátétel eseteiben törvényileg biztosított büntetés-elengedés, illetőleg enyhítés; a feltételes sza-*

badságra bocsátás, mely ha nem is jogilag, de tényleg annyi, mint a büntetés idejének megrövidítése azok javára, kik a letartóztató intézetben „szorgalmuk, valamint jóviséletük által a javulásra alapos reményt nyújtottak“ (Btk. 44. §); a *büntetés végrehajtásának feltételes felfüggesztése*, mely intézménynél a várható és valószínű jó viselet jutalma mintegy előzőleg számít be a kiérdemelt büntetésbe; ide tartozik továbbá a *rehabilitatio* is, mely szinte nem más, mint annak az alapgondolatnak érvényesülése, hogy a hol indokolt, ott jutalmazunk, — mert midőn büntető-jogi úton valakit rehabilitálunk, ezzel kifejezésre juttatjuk, hogy nemcsak méltánytalan, de igazságtalan is, hogy az az egyén, ki elkövetett büntetendő cselekményeért büntetését elszenvedte: egész életén keresztül magán hordja a már elenyészett büntetés bélyegét s ne szabadulhasson a büntetés tényéből folyó törvényes következményektől, jóllehet hosszú időn keresztül kifogástalan magaviseletet tanúsított.

Ez intézmények közül jelen székfoglaló értekezésünkben azt óhajtjuk megbeszélni, melynél a törvény a már kiérdemelt büntetést elengedi, a mennyiben a cselekmény elkövetője annak véghezvitelétől eláll, illetőleg a jogsértő eredmény bekövetkezését megakadályozza.

*

Az államnak a büntetés alkalmazására irányuló joga és kötelessége oly cselekményt tételez fel, melynek tényálladási elemei valamely arra jogosított külfő által büntetendőnek kijelentett cselekmény törvényes fogalmának ismerveivel megegyeznek.

Ha a tényálladékat a kifejlődés hosszsmetszetében szemlélve, úgy találjuk, hogy az nem haladt el a törvényes fogalom utolsó ismérvéig, de legalább is az első megvalósította: kísérletről beszélünk, mely a törvény által meghatározott esetekben szintén büntetendő. De vajjon miként egyeztethető össze a kísérlet büntetendőségére vonatkozó általános felfogással az a régtől fogva ismert, már a római jog idejében feltűnt s különösen a Carolina óta megerősödött és az angol jog kivételével a mai büntetőtörvénykönyvek mindegyikében kifejezésre jutó tétel, mely szerint az, ki a kísérletől visszalép, illetőleg ki megkísérelt büntetendő cselekményéből bekövetkezhető eredményt elhárítja: bizonyos feltételek mellett a rendesnél enyhébben büntetendő, vagy büntetlenséget szerez, — sőt némelyik törvénykönyv szerint nem is követ el bűnkísérletet, illetőleg megszünteti annak büntetendő minőségét?

Idevonatkozással többrendbeli elmélet áll egymással szemben; az egyik felfogás szerint egyáltalán *nincs alapja* annak, hogy visszalépés esetén az állam a büntetést elengedje, — a

másik elmélet-csoport *jogi*, a harmadik *kriminálpolitikai* szempontból vitatja igazoltnak a visszalépésnek büntetést törölő hatását. — végre a negyedik csoport elfogadja *úgy a jogi, mint a kriminálpolitikai okokat*.

Részünkről mindenekelőtt különtartandónak véljük a visszalépésnek két nemét: az *elállást*, mely nem más, mint egyszerű negatív magatartás akkor, a mikor a tényálladék teljességéhez még pozitív magatartás szükséges, és az *eredményelhárítást*, mely alatt oly pozitív tevékenység értendő, mely az eredményt különben létrehozó okfolyamat megszakításával, illetőleg az ezt megindítani törekvő cselekvés megakadályozásával a büntetendő cselekmény törvényes fogalmához tartozó jogsértő eredmény bekövetkezésének útját vágja. Nézetünk szerint az eredményelhárítás csupán kriminálpolitikai és méltányossági szempontból jöhet figyelembe: már az elállás ezenkívül jogilag is befolyásolja a büntetendőséget.

Lássuk először a *kriminálpolitika* érveit. Idevonatkozással abból az érdekösszetütközésből kell kiindulnunk, mely mindannyiszor előáll, valahányszor a tényálladék csak azért jelentkezik a kísérlet formájában, mert a cselekvők valamelyikének magatartása útját vágta a törvényes fogalomhoz még hiányzó elemek megvalósulásának. Az állam ugyanis — kezében a büntetőjoggal — egyebektől eltekintve két kiemelkedő érdeket szolgál: először az *igazságosság* érdekét, mely szerint kell, hogy az, ki a bűnösség területére lépett, bűnhődjék, — másodsor a *társadalom* érdekét, mely viszont azt követeli, hogy minél kevesebb jogsértés háborítsa az általános békét, nyugalmat és biztonságot. Az elkövetett büntetendő cselekmény mindkét érdek szempontjából tette, azaz büntetés kiszabására és alkalmazására serkenti az államot, mert mint bevezető gondolatmenetünk során hangsúlyoztuk: a *büntetés az igazság elvének szülötte és egyúttal védelmi eszköz*. Már kísérlet esetén, midőn visszalépésre vezethető vissza az eredmény elmaradása, mást kíván az igazság, s mást a társadalmi védelem munkakörét meghatározó, eszközeinek megválogatását s ezek használatát irányító *célszerűség* eszméje. Az *igazság* elve *rendszerint* itt is büntetést követel, mert a kísérlet elkövetője már a véghezvitel megkezdésével megsértette a törvényt, s e tényen, melyben bűnös akarata megnyilvánult, a visszalépés nem változtat. Már a *célszerűség* eszméje azt javasolja, hogy az állam a visszalépőnek büntetlenséget ígérjen és adjon. A társadalomnak ugyanis nagyobb érdeke, hogy a jogsértő eredmény be ne következzen, mint az, hogy a büntetést elérje a büntetés. Ha tehát a helyzet bizonyos körülmények között úgy alakul, hogy a büntetés elengedésének kilátásba helyezése a jogsértő eredmény elmaradását vonhatja maga után, úgy inkább a büntetésről kell lemondani. Ámde annál, ki a véghezvitel megkezdésével immár a törvény-

ellenesség útjára lépett, valóban nem csekély hatást idéz elő az a tudat, hogy ha idejekorán visszafordul, büntetlenül távozhatik. Így tehát, midőn az állam azzal a jóakarató figyelmeztetéssel szól, a bűnös tevékenységét már megkezdett egyénhez, hogy: „büntetésed egy részét már kiérdemelted, s ha befejezed cselekményedet, illetőleg meg nem akadályozod a jogsértő eredmény létrejöttét, a még hiányzó büntetésrészt is magadra vonod, — ha ellenben nem haladsz tovább, illetőleg magatartásoddal elhárítod az eredményt, nemcsak a hiányzó büntetésrész alól mentesíted magadat, hanem a már reád nehezedő alól is felszabadítalak“, — úgy ezzel az ígérettel igen jelentős visszatartó motívumot teremt s nemcsak a büntetettnek épít aranyhidat, hanem az általános jogbiztonság épületét is szilárdítja.

Az önkéntes elállás mentesítő hatását a kriminálpolitikai argumentumok mellett *jogi okok* is támogatják. A kérdés azon fordul meg, hogy egyáltalán mi az alapja a kísérleti büntetésre méltó voltának. Nézetünk szerint a kísérleti tevékenység — vonatkozással a célzott, de be nem következett jogtárgysértésre — csak a benne rejlő, illetőleg általa előidézett *veszély* címén eshetik büntetés alá, és ismét csupán akkor, ha az oly mérvű, melynek előidézését a társadalmi felfogás nyomása alatt az állam büntetésre méltónak itéli. De van-e a kísérleti cselekményben veszély? *In concreto objectiv veszély nincs*, mert ha a kérdéses tevékenységet már előre megismerhetnők okozatosságában, úgy előzőleg is megállapíthatnók, hogy az a *tevékenység* a célbavett eredményt nem fogja előidézni, tehát veszélytelen. A mindentudó szemében nincs veszély. Az emberi tudás határai azonban korlátoztak olyannyira, hogy előzetesen sohasem állapíthatjuk meg a tevékenységről teljes bizonyossággal, vajjon minő eredményt fog létrehozni, s nem hozza-e létre azt, melyet a tevékenység alanya akart. Ámde akkor negative egyetlenegy tevékenységről sem állítható *előzőleg*, hogy az a cselekvő által akart s büntetőjogilag tiltott eredményt nem fogja előidézni; szóval bizonyos fokú *abstract objectiv veszély* minden — jogsértő eredmény létesítésére irányuló — tevékenységben felismerhető. Mint Horn megjegyzi: in abstracto még az ú. n. ráimádkozásban is van veszély, mert elvégre nincs kizárva, hogy az pl. átkozódás formájában valamely gyenge idegzetű emberre oly hatást gyakorol, hogy ez az ennek következtében előállott ijedség folytán meghal. Ily abstract objectiv veszély azonban nem indokolja eléggé a kísérletnek büntetésre méltó voltát, mert ha ezzel beérnők, úgy büntetnünk kellene azt az egyént is, kinek bár bűnös eredményre irányuló tevékenysége utólag teljesen ártatlannak minősül. A büntetendőséghez concret veszély is kell. Ámde concret *objectiv* veszély ismét hiányzik a kísérleti tevékenységből, mert arra vonatko-

zással utólag mindig megállapítható, hogy úgy a mint foganatosított, a megvalósítani akart jogsértő eredményt nem hozhatta létre. A concret veszély csak *subjectiv* lehet, azaz olyan, mely a könnyen beállhatott eredmény képzete nyomán *nyugtalanító érzést* vált ki az emberek lelkében. E nyugtalanító érzés azonban ismét csak akkor kél fel, a mikor az eredmény elmaradása a véletlennek tulajdonítható: — már oly esetben, midőn a cselekvő egyén értelmi gyengeségén múlik a jogsértő eredmény be nem következése, nem érzünk semmi nyugtalanságot, és sem a cselekményt, sem annak elkövetőjét nem tartjuk veszélyesnek. A kísérlet ezeknél fogva tehát csak akkor mutatkozik büntetésre méltónak, ha a megvalósult tevékenység a benne rejlő abstract objectiv veszélyen kívül még utóhatásában in concreto subjective nyugtalanító érzést is támaszt. Valahányszor e *subjectiv concret* veszély hiányzik, a kísérleti cselekmény büntetlen. Ámde midőn a büntettes önkéntes elhatározásból nem folytatja tovább megkezdett tevékenységét, mindannyiszor távol áll tőlünk, hogy már foganatosított tevékenységének hatása alatt nyugtalankodjunk. Az illetén körülmények között fennakadt kísérleti cselekményt nem sorozzuk utólag a veszélyesek közé, s így a mi felfogásunkat jogi formában kifejezésre juttató állami akarat nem tartja sem igazságosnak, sem szükségesnek azt a büntetéssel sújtani. Már az eredmény elhárítás esetén ugyanez a jogi ok nem hozható fel a büntetlenség mellett, mert a büntettes részéről bevégzett tevékenység, mely immár önálló causalismust indított meg, utólag is mindig olyannak tűnik fel, mint a melynek következtében az eredmény igen könnyen beállhatott volna és tehát a mely *subjective in concreto* veszélyes.

Büntetőtörvénykönyvünk vonatkozó 67. §-ának szavaiból nem tűnik ki, hogy mily okokat fogadott el a törvényhozó a büntetlenség megállapításánál, a miniszteri indokolás s a képviselőház igazságügyi bizottsága jelentésének egyes helyeiből azonban arra következtethetünk, hogy az önkéntes elállásnál jogi és politikai, viszont az önkéntes eredményelhárításnál csupán politikai szempontok vétettek figyelembe. A képviselőház igazságügyi bizottsága ugyanis egész határozottan kijelenti, hogy: „az önkényes elállás megszünteti a kísérlet büntetethetőségét *mind jogi, mind politikai okokból*„; már az eredményelhárítás büntetlenségének okai közül csak a kriminálpolitikait emeli ki a miniszteri indokolás, midőn így szól: „itt *nem egy igazsági eszmének* következetes keresztülvitele a feladat, hanem az, hogy a *célzszerűség* tanácsolta intézkedés által a büntettek ártalmas következményei lehetőleg elháríttassanak“, miből folyólag „kétségtelen, hogy ez csak a szigorú jogi szempont mellőzése által érhető el.

Ha a visszalépés két neme között a büntetlenség alapjait

illetően e különbség csakugyan fennforog, úgy hatásában egész más jellegű az elállás, mint az eredményelhárítás. Az *elállás a kísérleti cselekmény büntetendőségét zárja ki*, mely tételnek a bűnrészesekre vonatkozóssal az a nagyjelentőségű következménye van, hogy — büntetendő alapcselekmény hiányában — ezek sem büntethetők. Már az eredményelhárítás esetén más a helyzet: itt a kísérleti cselekmény nem veszti el büntetendő minőségét s csak annak *személyében* nem büntethető, ki az eredmény bekövetkezését megakadályozta; szóval az eredményelhárítás az ebben közre nem működő tettetést illetőleg részeseket nem menti.

Figyelemmel a visszalépés intézményének jogi természetére, úgy az elállás, mint az eredményelhárítás esetén csak akkor engedheti el a törvény a büntetést, ha a kísérlet elkövetője, illetve az elkövetésnél részesi minőségben közreműködő *önként*, tehát *túlnyomóan saját akaratából* lép vissza, azaz — bár tekintettel a különböző előrehozó és visszatartó körülmények által teremtett *motivumokra* — megfontolás után határozza el magát arra, hogy tevékenységét nem fejezi be, vagy hogy az eredmény bekövetkezését elhárítja. A kísérlet büntetendőségének jogi alapja: a subjectiv concret veszély csakis ily körülmények között szűnik meg. E veszély nagysága ugyanis a bűnös akarat erősségével függ össze; az akarat viszont annál erősebb minél hatalmasabb körülmény térítette el eredeti irányától. Minél nagyobb volt a körülmény kényszerhatása, annál alaposabban következethetjük, hogy az adott esetben erős akaratral indult meg a cselekvő a bűnösség útján, — mert ha csak ily — úgyszólván ellenállhatatlan erejű körülmény hatása alatt tért le ez útról, úgy a subjectiv concret veszély, azaz a társadalmi collectiv lélekben jelentkező nyugtalanító érzés fennforog s büntetést kíván; — viszont minél gyengébb volt az akaratot befolyásoló s ezt visszalépésre indító körülményben rejlő motiváló erő, annál valószínűbb, hogy oly egyén próbálkozott, kinek akaratereje igen gyenge, s így a társadalmi felfogás oly csekély mérvű veszélyt lát fennforogni. melynek hatása alatt nem nyugtalankodik s nem is követel büntetést. Az önkéntesség ismérve körüli vita különben csakis ezen a ponton csúcsosodik ki; mert hogy a leküzdhetetlen physikai akadály teljesen kizárja, s viszont hogy a merőben belső elhárítás mindenképpen biztosítja az önkéntesség megállapítását, azt mindegyik szélső felfogás elismeri. A bírónak *a mindennapi felfogás nyomán* esetenként kell megállapítania, vajjon az akaratot befolyásoló körülmény irányító vagy kényszerítő erővel lépett e fel. Bizonyos körülményeket az átlag-ember lelki vetületeiben olyanoknak tekintünk, melyek rendszerint csak motiválnak; pl. az áldozatul kiszemelt egyén menekülése közben egy szentkép vagy kereszt elé ér, melynek megpillantása a tettetést

elállásra indítja; vagy: a tettesi tevékenység közepette megszólal a harang, — vagy a sértett elkezd sírni, könyörgésre fogja a dolgot, — vagy a tett színhelyén egy eb elvakkantja magát stb., s a tettes ily körülmény hatása alatt vagy fel a tovább-cselekvéssel: ily esetekben az elállás önkéntes. Viszont az általános felfogás szerint vis compulsivaként mintegy kényszeríti megállásra a tettest pl. a nagy kutyaugatás, több ember közeledése, a sértett segélykiáltása stb., általában a tettest *közvetlenül* fenyegető nagymérvű veszély, illetve valamely fejlődő s valószínűleg meg is valósuló leküzdhetetlennek tetsző *akadály képze*te.

A eredményhárítás önkéntességének megállapítása már jelentékenyen könnyebb. Itt ugyanis positiv tevékenységről van szó, mely többnyire csak akkor nem önkéntes, a mikor ellenállhatatlan phisikai kényszer, tehát vis absoluta következménye. Minden más esetben rendszerint fennforog az önkéntesség, mert az akaratot befolyásoló és tette *indító* körülmények legtöbbször csak *motiválnak*; — s ha kivételkép mégis kényszeritenek, úgy azoknak e minősége nyomban megállapítható, mert *fenyegetés* formájában jelentkeznek s így ebből a jórészt objective elhatárolt körből kerülnek ki, mely a Btk. 77. §-ában nyer meghatározást.

A visszalépésre indító motivum *jellege* közömbös. Régebben itt-ott az a felfogás tört magának utat, hogy csak az erkölcsi indító okokon nyugvó visszalépés minősíthető olyannak, mely büntetéselengedésre vezet. Eltekintve az *egyházjog* tanításától, mely szerint csupán a *conversio morum*, tehát a jó erkölcsöklöz való visszatérés, a bánat, de ez azután t-ljesen mentesít, mert az igazi bánat folytán éppúgy leválnak az emberről a bűnök, mint a hogy a fáról lehullanak a száraz levelek, — még a XIX. század egyik-másik törvénykönyve is csak megbánás esetén engedi el a büntetést. Az uralkodó felfogás megelégszik az önkéntesség ismérével s figyelmen kívül hagyja az elállás indító okait; így a magyar büntetőtörvénykönyv indokolása szerint is teljesen teljesen közömbös, vajjon: „megbánás, félelem vagy a véghezvitellel járó nehézségek fölismerése“ hangolták-e a kísérlet elkövetőjét arra, hogy visszalépjen. S ez az álláspont helyes is, mert a törvény nem a subjectiv elemek értékelése alapján, hanem *objectiv szempontokból*, egyedül azon oknál fogva engedi el a büntetést, mert a jogsértő eredmény elmaradása az ennek — eredetileg előidézésére törekvő egyén önkéntes magatartására vezethető vissza.

A *megbánás* különben már csak azért sem szerepelhet a büntetlenséget biztosító visszalépés feltételeként, mert a lelkiállapot nem jelenti okvetlenül azt az erkölcsi megtérést, mely a subjectiv büntetőjog világában a bűnösség megszűnésével a bűn-

tetéstől való mentességre vezethet. A bánat ugyanis vagy *moralis*, vagy *egoistikus* jellegű. A *moralis* bánat hatása alatt így szólunk magunkhoz: „rosszat tettél, másként *kellett* volna tenned“; itt a lelkiismeret int, hogy ha még lehet, hárítsuk el a nagyobb bajokat vagy legalább is adjunk elégtételt; már az *egoistikus* bánat nem a lelkiismeret, hanem az önzés szócsövében korhol imígyen: „oktalanul cselekedtél, másként *lehetett* volna cselekedned“; s ha megállít a továbbhaladásban, vagy az eredmény elhárítására késztet, ezzel éppen nem azt juttatja kifejezésre, hogy a visszalépő megtért, hanem csak azt, hogy ez boszankodik s a jövőre okul, azaz — saját szempontjából — hasonló körülmények között okosabban fog cselekedni. Az egyházi írók is ismerik e különbséget; így liguri szent Alfonz szerint a bűnbánat mint erény azon törekvésben áll, hogy a bűnt a mennyiben az az Isten megbántása, belső fájdalom és elégtétel által megszüntessük; viszont aquinói szent Tamás már arra figyelmeztet, hogy a bánat, mely ugyan a rossztól való elfordulást jelenti, inkább a bűnnel járó rossznak megfontolásából ered; itt már kicsillámlik az *egoistikus* jelleg. Egyes bölcseleknél még élesebben kidomborodik e különbség. Így Kant, Schulze, Platner a bánatnak csak azt a nemét ismerik, melyet az önzés táplál; mások ellenben, mint Suabedissen, Ziegler, Eisler a bánat fogalma alá azt a lelki lehangoltságot vonják, mely akkor támad a cselekvő benesejében, midőn ez cselekményével valamely kötelességét szegte meg s ennek tudatában tettét kárhoztatja. Nem lehet feladatunk e nehéz lélektani kérdés mélyébe s részleteibe hatolni, de annyit mégis hangsúlyozni kívánunk, hogy a mint az *egoistikus* bánat, melyet inkább *bosszankodásnak* neveznénk, erkölcsileg éppen nem értékes. — úgy a *moralis* bánat sem bizonyítja mindig az erkölcsi megjavulást; mert ha igaza is van *Hume*-nak abban, hogy „a megbánás megtisztít minden bűntől, ha az élet s erkölcsök megújításával jár“, éppúgy *Spinoza* sem téved, midőn a kétségbeesésig fokozódó bánatot erkölcsileg elvetendőnek minősíti, mert az ily lelkiállapotban levőt egyfelől az a vágy, hogy a mi megtörtént, bár elmaradt volna, másfelől a nagymérvű lehangoltság tehetetlenné teszi. A *moralis* bánat sokszor éppen az erkölcsi gyengeség jele. Hányszor előfordul, hogy az bánja legmélyebben tettét, ki ugyanazt rövid időn belül csakhamar ismét elköveti. Mindebből odakövetkeztethetünk, hogy a mikor a törvény amúgy sem az erkölcsi megjavulás jutalmául, hanem a jogsértő eredménynek a cselekvő magatartására visszavezethető ellenértéke gyanánt, tehát nem a büntettes reménybeli megjavulása, hanem a jogi javak megelőző védelme czímén engedi el a büntetést, — úgy a különben is emberileg alig felismerhető bánat mint feltétel a visszalépés intézményénél nem kívánható

meg. Sőt felmentendő lesz is, ki csak azért lép vissza, mert a befejezés már nem áll érdekében, mert a valószínű eredmény értékét kicsinyli, mert azt tapasztalja, hogy rosszul választotta meg az elkövetés időpontját stb.

A büntetőtörvénykönyvek egy része teljes kísérlet esetén az eredményt elhárító tettesnek, illetve részesnek csak akkor biztosít büntetlenséget, ha az elhárítás önkéntes és ezenkívül a büntetendő cselekmény *felfedezése előtt* foganatosíttatik. Kérdés: vajjon a felfedezés ténye (objectiv felfogás; így a német, magyar, bulgár Btk.-ek), vagy az elhárítónak erről való tudomásvétele (subjectiv felfogás; így a norvég Btk. s az 1909. évi osztrák javaslat) zárja-e ki a büntetlenséget? Részünkről magát a felfedezés tényét tekintjük oly határpontnak, a melyen innen megkezdett és sikeres elhárítás mentesít. A törvény ugyanis csak addig mondhat le a büntetésről, míg az elhárítás lehetősége egyedül a kísérlet elkövetőjének közbejöttén múlik. Ha tehát az eredmény elhárítása már nemcsak a tettestől, illetve részesektől, hanem idegen harmadik személyektől is várható, mi pedig mindazon esetekben bekövetkezik, mihelyt a be nem végzett büntetendő cselekmény felfedeztetett, — úgy a büntetésigény ismét előtérbe lép, mert ekkor már nem a büntetlenség ígérete az az egyedüli eszköz, mely az eredmény elmaradásához fűzött reményt valóra válthatja, miután ilyenkor sokkal nagyobb a valószínűség, hogy az eredményt e harmadik személyek vagy ezek felhívására más fogja elhárítani.

Visszatekintve az elállás és eredményelhárítás intézményeire, megállapíthatjuk, hogy azok határozottan azon az alapgondolaton sarkallanak, hogy az állam bizonyos körülmények között hatályosabban védi az egyéni és társadalmi javakat a büntetendő cselekményekből eredő jogsértésekkel szemben a büntetésnek teljes vagy részleges elengedésével, mint annak kiszabásával és végrehajtásával. A specialis preventio céljai természetesen legtökéletesebben az egyéniesítés elvei szerint végrehajtott büntetés folyamán érhetők el; a bűnösség területén otthonos büntettest csak társadalmi megjavítás után szabad, vagy legalább is volna szabad a jogtisztelő polgárok közé visszabocsájtani; már a fél úton levő büntettest előtt sokszor elég a visszavonulás ajtaját nyitva hagyni, melyen ha visszatér, nemcsak ő menekül meg a büntetett előélet súlyos és legtöbbször eltörölhetetlen bélyegétől, hanem midőn a veszélyeztetett jog alanyát meghagyja annak háborítatlan birtokában, a társadalmat is megkiméli a büntetendő cselekmény elkövetésével járó rázkódtatástól. A büntetés elengedése tehát valóban gyakran mint jogvédelmi eszköz illeszkedik be e büntetőjogba.

Hazánk és a német philológia a XIX. század elején.

Kivonat *Bleyer Jakab* 1910 január 3-iki felolvasásából.)

Erdélyi János írta 1847-ben: „Németországba utazván eléggé volt alkalmam tudományos férfiakkal beszélni, kik örömmel kérdezősködtek a magyar faj felől. Mikor ennek kis számára jött a szó, nem azt kérdezék: hogy áll, mint áll politikailag, hanem van-e saját öltözete, éneke, tánca, hagyományos szokásai, sőt előítélete.” A XIX. század elején ez az érdeklődés még sokkal élénkebb volt, szinte türelmetlen a várakozástól. A német romanticismus, Herder ösztönzéseiből kiindulva, a classicismus kizárólagos uralmával szemben hatalmasan kitágította a kutatás kereteit. Belefoglalta, a mennyiben módjában állott, az egész emberiség culturáját, a mellett pedig — főként az ifjabb romanticusok fellépése óta — különös súlyt helyezett a német mult felderítésére.

Ily átfogló törekvések közepette hazánk sem kerülhette el a romanticusok figyelmét. A magyarság vérében és nyelvében az európaítól egészen idegen népcsalád képviselője és szinte egy évezred óta szakadatlan culturalis érintkezésben áll a nyugatról szomszédos németiséggel. Abban a reményben ringatták tehát magokat, hogy nálunk mind általános, mind német szempontból a tudás új forrásaira bukkannak és azért nagy buzgósággal keresték az összeköttetést a magyar tudománnyal. Erről a buzgóságról a Nemz. Múzeum és a Tud. Akadémia könyvtárban őrzött leveleknek egész sora tesz tanúságot, melyeket Schlegel Frigyes, a Grimm-testvérek és más neves német írók magyar tudósokhoz intéztek. E levelek fontos és érdekes documentumok a német romantica történetére és a belőle fejlődött germanistica gyermekkorára nézve, de tanulságosak és becsesek a mi szellemi életünk szempontjából is, mert íróinknak ösztönzést adtak és kutatóink előtt új, termékeny szempontokat nyitottak meg.

Jelen dolgozatom célja, melynek vázlatát a tek. Akadémiának bemutatni bátorkodom, e levelek ismertetése, vonatkozásaik felderítése és a belőlők a mi szellemi életünkre nézve levonható következtetések megállapítása. Így ha nem is chronolo-

giai, de tartalmi tekintetben folytatását adja azoknak a vizsgálódásoknak, melyeknek közlését Gottschedről szóló dolgozatomban megkezdtem. Az út, melyet megvilágítani akarok, ez alkalommal is Bécsen át vezet Németországból hozzánk és most sem országút, hanem csak gyalogösvény. De az élet vágta és a közlendő levelek olyanok, mint a friss lábnyomok.

I. Schlegel Frigyes és Humboldt Vilmos.

Az első, a ki a romanticusok közül hazánkra figyelmes lett, Schlegel Frigyes volt, az egész romanticismus mozgató szeleme. Ő volt az új problémák felvetője, új látókörök megnyitója, az egyetemesre törekvő irányzat vezetője. Mindenütt a mélységeket és magasságokat kereste, a poesist, a philosophiát, a szellemi culturát. Vizsgáló tekintetét a jelenről rávetette a multra, a XVIII. századról a középkorra, a német művelődésről a görögségre és a kelet álmatag világára. Ily módon regenerálta a német irodalmi kritikát és a classica philológiát és egyik megalapítója lett az ind és általában az indogermán nyelv és culturtörténetnek.

Hozzánk a sors szeszélye hozta közel, sőt rövid időre köznék is vetette. Nem tudván sehol sem biztos talajra találni, 1808-ban nejével, a híres Mendelssohn Dorottyával, Bécsbe ment, hol mint lelkes convertita és szenvedélyes német hazafi, a Napoleon-ellenes politica szolgálatába szegődött. Az 1809-iki hadjáratban mint udvari titkár Károly főherceg főhadiszállásán tartózkodott és lángoló kiáltványokban szította a francia-gyűlöletet. A hadjárat viszontagságai közt eljutott hazánkba is és augusztus elején majdnem egy félévre Budán telepedett le, a hol — Bécs eleste után — az udvar is többnyire tartózkodott. Schlegelnek sokfelé hányattatásában egyik legállandóbb vonása, hogy szellemét páratlan fogékonységánál fogva az új viszonyok mindig új irányú munkásságra serkentették. Elképzelhető, hogy hazánkba kerülve, micsoda lázas érdeklődéssel fordult nyelvünk és culturánk felé, melyről az európai tudomány oly keveset, ő maga pedig semmit sem tudott. Annyira semmit, hogy „Über die Sprache und Weisheit der Indier“ című híres könyvében, mely csak egy évvel előbb, 1808-ban jelent meg és a melyben a legkülönbözőbb nyelvekről esik szó, a magyart meg sem említette. A tudomány szeretetén kívül azonban valószínűleg volt a hazánkhoz való meleg vonzalmának személyi mozzanata is: dédapja, ki egy ideig löcsei lelkész volt, 1651-ben III. Ferdinánd királytól magyar nemességet kapott, melyre Schlegel Frigyes, ép úgy mint bátyja, Ágost Vilmos, büszkén hivatkozott.

Pesti íróink közül ebben az időben a külföldön a legismertebb a nagyműveltségű Schedius Lajos volt, és Schlegel, úgy látszik, mindenekelőtt vele kereste — közös bécsi ismerősök közvetítésével — az összeköttetést. A Tud. Akadémia könyvtárában öt levél maradt ránk, a melyeket Schlegel Schediushoz intézett és a melyek közül három Pesten kelt, kettő pedig Bécsben. E levelekből megtudjuk, hogy Schlegel mily szorgalmasan használta a magyar tudós gazdag könyvtárát, és pedig elsősorban oly műveket, melyek nyelvünkre és hazánk történetére vonatkoznak. Ilyenek Timon „Imago antiquae Hungariae” című könyve, Engel és Windisch történeti munkái és a mi a legérdekesebb, Révai „Antiquitates”-ei, melyekről azonban az egyik levélben őszintén megvallja, hogy neki még túlságosan nehezek. Azt is megtudjuk e levelekből, hogy Schedius magyar nyelvtanítót is szerzett számára és pedig a fiatal Horvát István személyében, a kit Schedius mint kiváló tehetségű tanítványát igen nagyra becsült. A tanításért, mely természetesen ingyenes volt és szeptember elejétől november elejéig tartott, Schlegel — mint e levelekből és máshonnan tudjuk — nagy hálával viseltetett Horvát iránt és teljes elismeréssel adózott tudományos készségének. Horvátnak a Nemz. Múzeumban levő hagyatéka két levelet őriz, melyeket Schlegel hozzá intézett és a melyek közül az egyiket pesti tartózkodása alatt, a másikat pedig Bécsben írta. Schlegel a pesti levélben tudatja Horváttal, hogy a tőle kölcsönkapott könyveket visszaküldi és egyúttal kéri, hogy közölje vele Zrinyi eposának, Tinódy műveinek és Kisfaludy regéinek pontos címét, hogy e munkákat — Bécsbe visszatérvén — az ottani könyvtárakban megtalálhassa.

Hogy hogyan vezette be Horvát Schlegelt nemesák a magyar nyelv, hanem a magyar irodalom ismeretébe is, arról azokból az irodalmi hírközlésekből értesülünk, a melyeket Szemere Pál a minden iránt érdeklődő Kazinczynak küldött. A nyelvtanítás alapja Himfy „Kesergő szerelme” volt, és természetes, hogy a tanítás anyagához komoly, sőt úgy látszik, heves viták is fűződtek aesthetikai, verstechnicai, de elsősorban grammaticai kérdésekről. Különösen az utóbbiak igen érdekesek: így pl. Horvát Schlegelt mindenképen meg akarta győzni, hogy ha a német nyelvet is a magyar után, vagyis Révai szellemében kezdenék újra kiművelni, sokkal fontosabbakat lehetne szólni. „Annyit már elhitettem vele, — folytatja Szemere Horvát szavait idézve — hogy a Schönheit és Weisheit szavakban a heitnek is jelentő szónak kell lennie.” Egyébként Horvát, kiben már fiatal korában is erős volt az öntudat, nem sokat tartott Schlegelről: „Andítani lehet — úgymond — hogy abból a kevésből, a mit tőlem két hó óta imígy-amígy tanultat, nem

sokára a magyar nyelvről is értekezést fog készíteni. Ezen emberből igen kiismérhetem a német literátoroknak tudományait. Ők sokat ugyan, de mégis igen keveset értenek; és csudálni lehet valóban, hogy mi az ilyen embereket szertelen tiszteljük. Képzeld, Schedius ötlet imádtan imádja, pedig Schlegel Schediuszal a tudományra nem igen mérkőzhetik.“ Horvátot különben az ilyen nyelvészeti kérdések Schlegelhez való vonatkozásukban nem érdekelték tovább; nyelvtudományi felfogása fiatal kora daczára megállapodott volt és azon túl, a mit mesterétől, Révától tanult, nem akart és talán nem is tudott emelkedni. Nem így Szemere, a ki a nyelvészetben Horvátnak volt tanítványa: ez nem tudott megnyugodni, a míg a saját Révai-Horvát-féle álláspontját Schlegel felfogásával szemben nem tisztázta. Heteken keresztül tanulmányozta Schlegelnek az indekről szóló könyvét és még 1820-ban is egy kiadatlan nyelvészeti pályamunkájában tüzetesen foglalkozik Schlegelnek a nyelvek eredetét magyarázó elméletével.

Schlegel magyar nyelvi és irodalmi tanulmányainak csakhamar nagy híre terjedt mind nálunk, mind Németországban. Azt beszélték, hogy Himfy „Szerelmei“-t németre fordítja, sőt hogy — mint Horvát is mondja — olyan munkát fog a magyar nyelvről és irodalomról írni, mint a milyen „Über die Sprache und Weisheit der Indier“ című műve volt. Az utóbbit — úgy látszik — maga Schlegel is ígérgette, mert Grimm Jakab Dobrovoszky József prágai slavistánál ismételen érdeklődik az állítólag készülő és legközelebb megjelenő könyv iránt. A terv kiviteleből végre is nem lett semmi, mint Schlegel annyi sok más ígéretéből, melyet barátainak és az irodalomnak tett és be nem váltott soha. Szerfelett érzékeny levén minden új benyomás iránt, a régi elhatározások csakhamar háttérbe szorultak. Valóságos művészetté fejlesztett restsége mellett még jó volt, ha a tárgyra vonatkozó egyik-másik eszméjét legalább fragmentumszerűen jelezte. A magyar nyelvre és irodalomra vonatkozólag is csak néhány ilyen, különböző műveiben szétszórta fragmentum maradt ránk, melyek érdekesek ugyan, de korán sem kárpótolhatnak a tervezett, de meg nem írt munkáért, mely hivatva lett volna irodalmunkat és tudományunkat egy jelentős lánczczal az európai érdeklődéshez kapcsolni. Pedig ösztönzésekkben akkor sem volt hiány, mikor Pestet elhagyta és állandóan Bécsben telepedett le. A császárvárosban ugyanis sűrűn érintkezett magyar körökkel és a magyar főúri salonoknak nevével együtt állandó és szívesen látott vendége volt. Különösen Széchenyi Ferencz grófhoz és családjához fűzte igen meleg viszony, mint azt számos levele bizonyítja, melyeket a Széchenyi-levéltár őriz és melyeket fontosságukra való tekintetből legközelebb szándékozom kiadni. De Schlegel pesti ismerőseivel, nevezetesen Sche-

diusszal és Horvátal is fentartotta — legalább egy ideig — az összeköttetést. Így Schediust igen hizelgő hangú levélben arra szólítja fel, hogy a tőle szerkesztett „Deutsches Museum“ című folyóiratban magyar tárgyú dolgozatot írjon. „So glaube ich z. B., — írja egyebek közt — dass Bemerkungen über Stephan den Heiligen und seine Ansichten und Ideen von allgemeinem Interesse durch Sie könnten gemacht werden. Doch auch über ungarische Poesie, sowohl über die ältere, als über die neuere des Kisfaludy würde gar manches mir sehr Willkommen zu sagen sein.“ Hasonló felszólítást intézett Horvát Istvánhoz is egy 1811 október 30-án kelt levelében, mert — írja Schlegel — „es ist mein lebhaftester Wunsch, dass auch ungarische Geschichte und Litteratur in dieser Zeitschrift umfaßt werden“. E levelet Schlegel Pozsonyba küldte, a hol Horvát akkor a dieta miatt tartózkodott, és pedig nem kisebb ember, mint Humboldt Vilmos báró, porosz követ által, a ki a fiatal magyar tudóssal személyesen óhajtott megismerkedni. Horvát ugyanakkor Bécsben volt, úgy hogy ez alkalommal nem találkozhattak, hanem csak kevéssel utóbb, mikor Horvát újból felrándult Bécsbe.

Horvát ez alkalommal Schlegel kíséretében látogatta meg Humboldtot, ki Márton Józseftől már régibb idő óta nagy szorgalommal tanulta a magyar nyelvet. „Ki nem mondhatom — írja Horvát Szemere Pálnak — a követ mi örömmel vette látogatásomat, elhalmozott magasztalásaival, sokat beszélt velem a nyelv philosophiájáról, kétszer asztalához ültetett, s midőn mind a nyelvről közönségesen, mind különösen a magyar nyelvről elmondottam neki hosszasan a gondolataimat, kért, hogy azokat Németországgal minő hamarább közleném, hogy Bernhardi és Vater, az ő jó ismerősi minő hamarább tanulják becsülni a magyar nyelvet is. Sajnálotta, hogy tőlem nem tanulhatja nyelvünket, és minden szóra oda czélezott, hogy Mártontól csak mechanice kényszerítetik tanulni.“

Humboldt bécsi követsége idejében tényleg elég jól tanulta nyelvünket ismerni, úgy hogy a különböző nyelvek összehasonlításában többször mutathatott rá a magyar nyelv jellemző sajátágaira. Különösen bőven foglalkozik a magyar magánhangzó-illeszkedéssel, mikor azt akarja bizonyítani, hogy a nyelvekben beálló változásokat és alaki szegényedést egyrészt az idő, másrészt az irodalom kiegyenlítő és egyszerűsítő hatása okozza. „In dem ältesten Denkmal der ungarischen Sprache, einer Leichenrede. — mondja egyebek közt — die zwischen das Jahr 1192 und 1210 gereicht wird, findet man daher halal-nak, dem Tode, Paradisum-ben, in dem Paradiese, wo die spätere und heitige Sprache halal-nak, Paradi-um-ban sagen. Dieselbe Unregelmäßigkeit dauert, und zwar immer nach dem Grade ihrer mehreren

Selbständigkeit, auch bei nachfolgenden Schriftstellern noch fort, und hat sich bei dem gemeinem Volke, vorzüglich in einigen Gegenden, bis auf den heutigen Tag erhalten“. Első hallásra is nyilvánvaló, hogy Humboldt e fejtegetése Révaitól való, a kire tényleg hivatkozik is e szavak kíséretében: „Ich freue mich bei dieser Veranlassung diesen Mann nennen zu können, dessen Werke lange nicht so bekannt zu sein scheinen, als sie durch den sich in ihnen ankündigenden, von richtigen Begriffen über Sprachenstehung und Bildung geleiteten gründlichen Forschungsgeist verdienen.“ Sajnos, Humboldt e munkája, melyet 1827—1829 közt írt, csak 1907-ben jelent meg nyomtatásban, és így a világhírű német író nem érhetette el azt a célját, hogy a külföldi tudomány figyelmét az ebben e tekintetben is sorsüldözött Révaira felhívja.

II. A Grimm-testvérek, Büsching és von der Hagen.

Schlegelt és Humboldtot népünk és nyelve első sorban általános nyelvészeti és culturtörténeti szempontból érdekelte. Más irányú a Grimm-testvérek és azon tudósok érdeklődése, a kik a lassankint kialakuló germanis ica első önálló művelői voltak. Nyelvünkkel magával e germanisták közül csak Grimm Jakab foglalkozott komolyabban és el is sajátította — a hogy maga mondja — αὐτοδίδακτος annyira, hogy nyelvtörténeti műveiben tudományos segédeszköznek használhatta. Egyébként e kutatók hazánkban a germanistica számára kerestek és találtak új anyagot, de korán sem annyit, mint a mennyit felesigázott várákosukban reméltek

A Grimm-testvérek figyelmét legelőször a német népkönyvekre irányuló kutatásaik terelték hazánkra. Grimm Jakab ebben az ügyben több levelet is váltott Dobrovszky Józseffel, a már említett prágai slavistával, a nélkül azonban, hogy tőle kielégítő választ kapott volna. A népkönyvek után a magyar-hún mondára irányult érdeklődésük és pedig oly hatásosan, hogy a hún mondára vonatkozó tudományos kutatásnak tulajdonkép ők az első megindítói. Krónikáink elbeszélése azt a meggyőződést keltette bennök, hogy volt valamikor egy ősrégi magyar népepos, mely a húnok történetét énekelte meg, és azért nem tartották lehetetlennek, sőt valószínűnek, hogy ennél legalább egyes töredékei fönmaradtak, vagy esetleg még a nép ajkán is élnek. Itt tehát nagyszerű felfedezés — ilyenek a germanistica ezen gyermekeibein napirenden voltak — látszott kinálkozni, mely alkalmas volt új fényt vetni a Nibelung-énekekre és az egész germán hősmondára. Sürgős kérelemmel fordultak tehát tudósainkhoz,

nevezetesen Schediushoz, hogy ebben az irányban felvilágosítást kapjanak. Az eredmény persze negatív volt, a mi azonban nem rendítette meg hitüket a magyar-hún hagyományok népi voltában és germán eredetében. De a hún mondánál, mely iránt ebben az időben Büsching János is érdeklődött, nagyobb izgalmat okozott a germanisták közt a kalocsai codex és a gyulafehérvári püspöki könyvtár régi német kéziratainak felfedezése. A közlendő levelek, melyek a Nemz. Múzeum birtokában vannak, legnagyobb részükben a kéziratokra vonatkozó kérdéseket és kívánalmakat tartalmaznak.

A felfedező Kovachich Márton György, az ismert historicus volt, a ki 1800 körül a külföldön legbecsültebb tudósaink közé tartozott. Kovachich 1810-től 1815-ig József nádor és az országgyűlés megbízásából beutazta az országot abból a célból, hogy az összes megyei, városi és magán könyv- és levéltárakat diplomatikai szemponttól átkutassa. Ezen küldetésében, melyben fia, Kovachich József Miklós is kísérte, még nagyobb haszonnal vélt eljárni, ha főcélja mellett figyelmét lehetőleg az irodalom termékeire is kiterjeszti. Útja eredményeit összefoglaló repertoriumában felvette tehát azon kéziratok jegyzékét is, melyek ugyan nem vonatkoznak a magyar történelemre, sőt nem is a magyar irodalomra, de a melyeket általánosabb érdeküknél fogva a kutatásra nézve fontosaknak tartott. Ily módon jutott Kovachich a hazai könyvtárakban őrzött nevezetesebb kéziratok legtöbbjének felfedezéséhez. Figyelmét legelőször is a kalocsai codex, egy középfelnémet költeményeket tartalmazó terjedelmes és szép kiállítású kézirat vonta magára. 1812 áprilisában részletes ismeretést írt róla, melyet Schediusnak adott át, a kitől meg Kultsár közvetítésével Schlegelhez került Bécsbe. Schlegel azonban késett az ismertetésnek a „Deutsches Museum“-ban való közlésével, úgy hogy a felfedezés első híre nem itt, hanem egyéb német folyóiratokban jelent meg. A mozgékony Büsching erre rögtön levelezésbe bocsátkozott Kovachichsal, a ki közben a gyulafehérvári könyvtárban is végzett eredményes kutatásokat. Nemsokára rá azonban a Grimm-testvérek is érdeklőni kezdtek Kovachich felfedezése iránt és újból és újból kértek tőle bővebb adatokat, nevezetesen a „Reinhart Fuchs“ és „Der arme Heinrich“ című költemények másolatát. Valóságos féltékeny versengéssel igyekeztek Büching és Grimmék Kovachich jóakarátát megnyerni, míg aztán személyes ismeretség folytán mégis a Grimm-testvérek kerekedtek felül.

Grimm Jakab ugyanis 1814 szeptemberében mint hesseni követségi titkár a bécsi congressusra ment, a hol csakhamar érintkezésbe lépett a császárváros irodalmi és tudományos köreiből. Schlegel útján megismerkedett Kovachichsal is, ki 1814

októberében fiával együtt szintén Bécsben tartózkodott és a többszöri találkozás alkalmából Grimmre igen jó benyomást tett. „Ein äusserst gutmütiger Ungar — irja öcsésének — sprechsam und etwas eitel, aber mit Grund, weil er in historischer und juristischer Gelehrsamkeit seines Vaterlands jetzt gewiss oben ansteht.“ Kovachich is igen megkedvelte Grimm Jakabot, úgy hogy megígérte neki, hogy a kívánt másolatokat elkészíti és hogy a régi német irodalomra vonatkozó felfedezéseinek kimerítő leírását nem Büschinggel, hanem vele fogja először közölni. Kovachich azonban Grimmnek tett ígéreteit csak részben és csak későn válthatta be: sok utazgatása és nagy elfoglaltsága nem engedett neki annyi időt, hogy tulajdonképeni céljától eltérőleg a Grimm-től megjelölt irányban komolyabb kutatásokat végezhetett volna. Evvel aztán be is fejeződött a Grimm-testvérek és Kovachich meg fia közt való levelezés. Büchinggel is, a kit a Grimm Jakabbal való személyes ismeretség óta nem igen méltattak figyelemre, a fiatal Kovachich még csak egyszer váltott levelet, mikor 1818-ban egy XV. századi, az egri érsekmegyei könyvtárban őrzött és német példázatokot tartalmazó kéziratról küldött neki hirt. Kovachich e levelét majdnem egy negyedszázaddal megíratása után 1841-ben kiadta Büsching hagyatékából Friedr. Heinr. v. d. Hagen ezen megjegyzés kíséretében; „Die folgende Nachrichten von der Erlauer Handschrift erhielt Büsching durch die Güte des Herrn Kovachich, des Sohnes, den so wie seinen verstorbenen würdigen Vater, ünermüdlicher Fleiss und die freundlichste Mittheilbarkeit auszeichnen.“

Evvel a levéllel le is tűnik a két Kovachich neve a germanistica történetéből: szerepüket Mailáth János gróf és Köffinger János Pál. pesti orvos, vették át, kik a kalocsai codex annyira sürgetett kiadására vállalkoztak. Tájékozatlanságukban nem a vezető szerepre hivatott fiatal Grimm-testvérekkel keresték az összeköttetést. bár megvolt rá az alkalom, hanem az idősebb Büschinggel, a ki irodalmi működése nagy terjedelménél fogva laikus körökben ismertebb volt. A kalocsai codex kiadásának első és egyszersmind utolsó kötete 1817-ben jelent meg és összesen 15. az egész codexből válogatott költeményt tartalmaz, köztük — a mi jellemző — mindazokat, melyeknek másolatát a Grimm-testvérek és Büsching Kovachichtól kérték volt. Mailáth a kötet megjelenése után sietett Büschingnek egy példányt küldeni, a ki aztán igen tüzetes és elismerő ismertetést írt róla, melyben a német közönséget felszólította, hogy a könyv megvételével az az idegen kiadók dicséretreméltó vállalkozást támogassa. Sokkal hüvösebb volt egy másik, névtelenül megjelent bírálat, mely Grimm Vilmostól származik és a mely a jó szándék elismerése mellett a tényleg tudománytalan kiadással szemben többféle

kifogást emelt. Az egyik Grimméktől, a kik időközben „Der arme Heinrich“-et kiadták és pedig a Kovachichtól a kalocsai codexből hasztalanul sürgetett variánsok nélkül, személyi tekintetben is érdekes. „Tadelnswert in jedem Sinne scheint dem Rec. — úgy mond Grimm Vilmos — die Aufnahme solcher Stücke, die bereits und zwar besser gedruckt herausgegeben waren, wohin das Gedicht von der goldenen Schmiede und der arme Heinrich gehören; diese Bogen hätten füglicher mit anderen Erzählungen gefüllt werden sollen.“

Mailáthot azonban nemcsak a kalocsai codex érdekelte, hanem a többi hazai német kézirat is, nevezetesen a gyulafehérvári könyvtárban őrzöttek, melyekről természetesen szintén Kovachich útján szerzett tudomást. Ezek között legnevezetebb a Nibelung-ének egy töredéke és valószínűleg ennek tulajdonítható, hogy Mailáth további germanistikai kutatásaira nézve nem Büsching-nél, hanem v. d. Hagennél keresett biztató útbaigazítást, a ki akkor a Nibelung-kérdésben, legalább a szakkörökön kívül állók szemében legelső tekintély volt. Így jutott v. d. Hagen a gyulafehérvári Nibelung-töredék másolatának birtokába, melynek lenyomatát akkor már befejezett nagy Nibelung-kiadásának néhány példányához mellékelte és a melyet később külön is kiadott.

A Nibelung-töredék felfedezése után lelóhadtt az a buzgó érdeklődés, melylyel a germanisták hazánk iránt viseltettek. Szeretelen várakozásukban megesalatkozva ezután nagyon is kevés figyelemre méltattak bennünket, sokkal kevesebbre, mint a mennyire tényleg igényt tarthatunk. Csak a mindenre ügyelő Grimm-testvérek maradtak azután is a magyar tudományos törekvésekkel érintkezésben. És tényleg jóleső érzéssel tekinthettek hazánkra. hol pl. a népköltészetre és mythológiára irányuló kutatásaiknak olyan visszhangja támadt, mint sehol másutt. Egymásután jelentek meg nálunk a népköltés köréből való gyűjtemények, melyek mind többé-kevésbé a Grimm-testvérek hasonló tevékenységének hatása alatt álltak. Így német nyelven Gaál György magyar meséi, Mailáth gróf magyar mondái és meséi, Mednyánszky Alajos báró a magyar előidőkből való elbeszélései, mondái és legendái; azután magyar nyelven Erdélyi Janos magyar népköltési gyűjteménye, melyet egy pár évre rá Stier Gottlieb részben német fordításban is kiadott. Haltrich József erdélyi szász népmeséi számára maguk a Grimm-testvérek kerestek kiadót, és a pozsonyi Schröer Károlyt is az ő példájuk ösztönözte a hazai németiség nyelvének, költészetének, szokásainak vizsgálatára. E kutatások nem is kerültek el figyelmüket és mind a szász, mind a magyar meseirodalomról, ismételtén nagy érdeklődéssel nyilatkoztak. A magyar mythologus Ipolyi Arnold tudvalevőleg Grimm Jakabnak nemcsak követője, hanem egyenesen utánzója volt, a

ki még mythológiája megjelenése előtt adott a mesternek a Berlinben tanuló Mednyánszky Dénes báró útján a készülő munkáról hirt. „Grimm erfüllte die Nachricht — írja Ipolyi — mit besonderer Freude, dass seine mytholog. Forschungen in Ungarn einen Anklang und eben hier die erste Anwendung in der Fremde, wie er sich ausdrückte, gefunden haben. Er liess es auch Ipolyi nicht an Aufmunterung fehlen und sendete ihm als Geschenk aus seiner eigenen Büchersammlung zwei Schriften, die von Ipolyi im Wege des Buchhandels nicht aufgetrieben werden konnten.“

A szálak tehát, melyek Grimm Jakobot hazánkhoz és a magyar tudományhoz fűzték, sokfélék és serkentők voltak, és még most is kevés olyan külföldi tudós van, kinek emléke és hatása olyan eleven volna köztünk, mint éppen az övé. Külföldi, de valóban nem idegent tüntetett ki a Magyar Tud. Akadémia, mikor őt a szabadságharcz után való első nagygyűlésén 1815 decz. 15-én külső tagjává választotta. Toldy Ferencz hivatalos értesítésére Grimm Jakab hálás hangú latin levélben válaszolt, melyben az értékes kitüntetésért meleg köszönetet mond. Az emlékbeszédet az 1863-ban elhunyt Grimm felett Riedl Szende mondta, ki szavait ekként fejezte be: „S e vel bucsút veszek Grimm Jakabtól, azon megnyugtató tudattal, hogy magyar hazám önmagát is tisztelte meg akkor, mikor Grimm Jakabot az Akadémia külföldi tagjává választotta. S azért szabad reménylenem, hogy ezen férfiú neve ma nem utoljára hangzott el ezen szent falak között, hanem olykor-olykor tisztelettel fog megemléttetni még sokáig.“ Köszönetet mondok a tek. Akadémiának, hogy ma én is megemlékezhettem róla és vele együtt azokról, a kiket az övéivel hasonló törekvések hazánkkal érintkezésbe hoztak.

Folyóiratok szemléje.

1. Az ATHENAEUM múlt évi harmadik számában Bartók György *Adalékok a magyar philosophia történetéhez cz.* a. Mihályi Károly jogphilosophiáját ismerteti s végezetül Mihályi és Beneke viszonyát tárja fel. — Fitos Vilmos befejezi *Az emberi szellem jelenségeinek magyarázata Bodnár Zsigmond „erkölcsi törvény“-ében cz.* tanulmányát. — Tihanyi Vilmos új cikket kezd meg *A jogtörténet a sociológiához és a többi társadalmi tudományokhoz való viszonyában cz.* a. A bevezetés után a jogtörténetről általában, „A jogtörténet feladatáról“ és „A jogtörténet és sociológiáról“ értekezik. — Enyvvári Jenő *Metakritikai jegyzetek a logikai objectivismus problémájához* czímen a Bolzano és Locke által lefektetett alapokon

felépítendő objectiv, tiszta logikának Husserl által adott és a logika meggyökerezett practikus és psychologistikus felfogásával homlok-egyenest ellenkező reformprogramja mellett és ellene felmerült irányzatok ismertetését és kritikáját kezdi meg. — Végül Fitos Vilmos *Az ethikai megismerés természetét* veszi alapos kutatás és bírálat alá. — Az *Irodalom* rovatban Szlávik Mátyás Metschnikoff: *Beitrag zu einer optimistischen Weltauffassung* cz. munkáját, Vida Sándor pedig a *Rivista Filosofica* egyes cikkeit ismerteti.

Ugyane folyóirat múlt évi negyedik számában Kármán Miklós *Keresztény világfelfogás és római állam* cz. a. egy nagyobb tanulmány bevezető részét közli. A tanulmány különösen Szent Ambrosius ethikai és politikai felfogását tárgyalja. — Tihanyi Lajos és Enyvvári Jenő befejezik megkezdett tanulmányaikat (*A jogtörténet és a sociologia viszonyáról*, illetőleg *A logikai objectivismus problémájáról*). — Fitos Vilmos *A szellemi tudományok ismeret-tani alapvetését* fejtegeti. — Kemény Ferencz *A háború philosophiájáról*, — id. Pekár Károly *A platoni eszmetan és a Spencer-féle ösök tapasztalata* cím alatt a Platon és Spencer tanai közti egyformaságot törekszik kimutatni. — Az *Irodalom* rovatban Fitos Vilmos (Finkey F.: „A tételes jog alapelvei és vezéreszméi“), V. S. (Rivista di Filosofica), Kornis Gyula (William James), Enyvvári Jenő (Gerhardt Gotthardt: *Bolzanos Lehre vom „Satz an sich“*, — August Messer: *Empfindung und Denken*) közölnek töztes ismertetéseket.

2. A BUDAPESTI SZEMLE 1909 novemberi füzetének tartalma: Beöthy Zsolt *Ferenczy István emlékezete* címmel a művész rimaszombati temetési ünnepén elmondott ünnepi beszédét közli. — Réz Mihály nagyobb tanulmányt kezd *Ausztria viszonya Magyarországhoz* címmel. Ez első közleményben a 48 előtti magyar közjog fejlődését tünteti fel. A multat a reális felfogás hiánya jellemzi nálunk, a minék következménye volt, hogy a jogfejlődés és tényleges fejlődés között a kapcsolat megszakadt. A jogfejlődés nem számolt a birodalmi szempontokkal, s a tényleges fejlődés elmellőzte a magyar törvényeket. A bécsi politika vezetői a tényleges fejlődés alapjain álltak; a magyar országgyűlés pedig a törvényes alapon. A felfogások ezen ellentétessége 1848-ban jutott legélesebb kifejezésre. 1848-ban az összeütközés alapoka nem az volt, hogy a közös ügyek szabályozását elmulasztották, hanem az, hogy nemzet és király oly ellentétes szempontokból indult ki, a melyek alapján egyértelműleg szabályozni az ügyeket nem lehetett. A magyar nemzet nem vette észre, hogy a corpus jurison kívül más — reálisabb — tényezők is léteznek, melyekkel számolni kell. Bécsben pedig az újra föltámadó alkotmányos és nemzeti érzést, mely szintén erő, nem vették figyelembe. — Papp Ferencz B. Jósika Miklós és B. Kemény Zsigmondról szóló tanulmányát befejezi, s ebben különösen Kemény költészetét jellemzi. — Ezután Hall Caine *A főbíró* regényének folytatása következik Balla

Mihály fordításában. — Endrődi Sándor *Az anakreoni dalokból* közül két költeményt. — Egy névtelen író Lansonnak *Voltaire*-ről szóló tanulmányából a befejező részt adja. — Az *Értesítő*-ben Sadger: Aus dem Liebesleben Lenaus (Heinrich Gusztávtól), Szádeczky Lajos: A székely határőrség szervezése (Pethő Sándortól), Berger K.: Schiller című munkák vannak ismertetve.

Ugyane folyóirat deczemberi füzetét *Gyulai Párról* szóló megemlékezés nyitja meg. — Berzeviczy Albert a kassai Kazinczy-kör emlékünnepeyén *Kazinczy Ferencz emlékére* czímmel felolvasott emlékbeszédét közli. — Wlassics Gyula *Fiatalkoriak és büntetőjog* című czikkében Balogh Jenő hasonló tárgyú tanulmányát ismerteti. — Réz Mihály folytatja *Ausztria viszonya Magyarországhoz* cz. tanulmányát. E közleményében a közös ügyek és a közös egyetértéssel elintézendő ügyekről 1848-ban szól. Szerző nagy tévedésnek mondja azon állítást, hogy az 1848-iki törvényekben a közös ügyeknek nyoma sem volna, s mintha azokban Magyarország teljes különválása Ausztriától a hadügyre és külügyre nézve s így az ezekre vonatkozó pénzügyre nézve is teljesen keresztül lett volna vive. A mi pedig a közös egyetértéssel elintézendő ügyeket illeti, azokra nézve az 1848-iki törvények határozott rendelkezést nem tartalmaznak. — Hall Caine *A főbíró* regényéből az utolsó közlemény következik Balla Mihály fordításában. — Vargha Gyula *Apró versek* czímmel két kisebb költeményt közöl. — Fiók Károly *A Pancsatantra meséiből* kettőt fordított le. — Egy névtelen író a *Színházi Szemlé*-ben Lengyel Menyhért „Taifun” című színművéről irt bírálatot. — Az *Értesítő*-ben Császár Elemér *A modern szépirodalom méltatása* című czikkében szól Madarász Flóris: „Sipulusz” és „Gárdonyi Géza” című értekezéseiről; Oláh Gábor: Petőfi képzelete, Mágócsy-Dietz: A növények táplálkozása (ez utóbbi Bernátsky Jenőtől) című munkák vannak ismertetve. — A végén az új magyar könyvek rövid jegyzéke van.

A M. Tud. Akadémia jegyzőkönyvei.

HARMINCZHATODIK AKADÉMIAI ÜLES.

A II. osztály kilenczedik ülése.

1909 december 6-án.

PLOSZ SÁNDOR osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak *az illető osztályból*: Békefi Remig, Concha Győző, Fejérpataky László, Földes Béla, Gaal Jenő, Hampel József, Ortway Tivadar, Vécsey Tamás, Zsilinszky Mihály r. tt. — Angyal Dávid, Angyal Pál, Balogh Jenő, Borovszky Samu, Csontos János, Ferdinándy Géza, György Endre, Hornyánszky Gyula, Edvi Illés Károly, Kollányi Ferencz, Komáromy András, Kuzsinszky Bálint, Mahler Ede, Medveczky Frigyes, Mihalik József, Nagy Géza, Óváry Lipót, Reiner János. Tagányi Károly, Téglás Gábor, Thirring Gusztáv l. tt. — *Más osztályból*: Heinrich Gusztáv r. t. — Jegyző: Pauer Imre osztálytitkár.

228. KUZSINSZKY BÁLINT l. t.: „A római városok keletkezése Pannoniában” (*székfoglaló*). — Akadémiai oklevele ki fog adatni.

229. ANGAL PÁL l. t.: „Visszalépés a kísérellettől” (*székfoglaló*). — Akadémiai oklevele ki fog adatni.

230. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére VÉCSEY TAMÁS r. és BOROVSZKY SAMU l. tagot kéri föl.

HARMINCZHETEDIK AKADÉMIAI ÜLES.

A III. osztály kilenczedik ülése.

1909 december 13-án.

ENTZ GÉZA osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak *az illető osztályból*: Bárá Eötvös Loránd, Fröhlich Izidor, Klein Gyula, Koch Antal, Kövesligethy Radó, Krenner József, Lengyel Béla, Lóczy Lajos, Rados Gusztáv, Szily Kálmán, Wartha Vincze r. tt. — Bodola Lajos, Déchy Mór, Fejér Lipót, Galgóczy Károly, Hoór Mór, Kürschák József, Rátz István, Tuzson János, Zemplén Győző l. tt. — *Más osztályokból*: Berzeviczy Albert t. t. — Csánki Dezső, Heinrich Gusztáv, Ortway Tivadar r. t. — Borovszky Samu l. t. — Jegyző: König Gyula osztálytitkár.

231. FEJÉR LIPÓT l. t.: „Lebesquë-féle állandók és divergens Fourier-féle sorok“.

232. KÜRSCHÁK JÓZSEF l. t. és GULYÁS KÁROLY: „Gróf Teleki Sámuel levelezése külföldi matematikusokkal“.

233. SZABÓ PÉTER részéről: „Bolyai János ifjúsága“. Előterjeszti Rados Gusztáv r. t.

234. PRINZ GYULA részéről: „Előzetes jelentés második közép-
ázsiai utamról“. Előterjeszti Koch Antal r. t.

235. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére KOCH ANTAL r. és KIRSCHAK JÓZSEF l. tagot kéri föl.

HARMINCZNYOLCZADIK AKADEMAI ÜLÉS.

Tizenkettedik ö s s z e s ü l é s.

1909 december 20-án.

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök úr, majd a 244. pont után ENTZ GEZA osztályelnök úr elnöklete alatt jelen voltak: B. Forster Gyula, Plósz Sándor t. tt. — Ballagi Aladár, Beöthy Zsolt, Béketi Remig. Csánki Dezső, b. Eötvös Loránd, Fröhlich Izidor, Gaal Jenő, Genersich Antal, Hampel József, Klein Gyula, Koch Antal, König Gyula, Kövesligethy Radó, Krenner József, Lengyel Béla, Mágócsy-Dietz Sándor, Örtvay Tivadar, Pasteiner Gyula, Pauer Imre. Szily Kálmán. ifj. Szinnyi József, Vargha Gyula, Vécsey Tamás, Wlassics Gyula r. tt. — Angyal Dávid, Aldásy Antal, Badics Ferencz, Balogh Jenő. Borovszky Samu, Császár Elemér. Ferdinándy Géza, Gyomlay Gyula, György Endre, Haraszi Gyula, Hegedüs István, Hornyánszky Gyula, Kétly Károly, Kollányi Ferencz, b. Korányi Frigyes, Lörenthey Imre. Marczali Henrik, Nagy Gyula, Ónodi Adolf, Rátz István, Reiner János, Szendrei János, Tagányi Károly, Tangl Ferencz, Téglás Gábor, Tolnai Vilmos, Vári Rezső, Zemplén Győző l. tt. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtitkár.

236. TANGI FERENCZ l. t. fölolvassa emlékbeszédét néhai Hőgyes Endre r. tagról. — Az Emlékbeszédek során fog megjelenni.

237. Főtitkár mely megilletődéssel jelenti, hogy f. decz. 13-án elhunyt Krumbacher Károly müncheni egyetemi tanár, 1900 óta k. tag, a byzancei philologia nagynevű megalapítója. — Az összes ülés fájdalmas részvétét jegyzőkönyvében örökíti meg és fölhívja az l. osztályt, hogy méltó emlékbeszédéről gondoskodjék.

238. Főtitkár jelenti, hogy f. hó 12-én elhunyt özv. Bulyovszky Gyuláné Szilágyi Lilla, a ki 1884-ben férje nevére 4000 kor. alapítványt tett az Akadémiánál, melynek kegyelete jeléül koszorút helyezett ravatalára és az Akadémia képviselőjében megjelent a temetésen. — Helyeslő tudomásul van.

239. Főtitkár jelenti, hogy Ő cs. és apost. királyi Felsége az Akadémia módosított alapszabályait f. é. november 14-én megerősítette. — Tudomásul van.

240. Főtitkár jelenti, hogy a vallás- és közoktatási miniszter úr 1909 december 2-án 142.371. sz. rendeletével a pártfogásába ajánlott (Akad. Értesítő 1908. 513. l. 149. p.) Ossian-fordítás „fordítói tiszteletdíja fejében nyomtatott ivenként 100 koronát engedélyezett, úgy hogy a tiszteletdíj első részletéül 2000 kor. a munka megjelenése után 1910-ben fog utalványoztatni, a tiszteletdíj másik része pedig 1911. évi januárban“. — Tudomásul van és az Ossian-fordítás kiadása határozatba ment.

241. Főtitkár jelenti, hogy Lehr Albert l. tag 2000 kor. alapítványt tett, melynek kamataiból kétvétenként pályázat irassék ki oly értékesítésre vagy tanulmányra, melynek tárgya a „Népnyelv és Nép-költészet“, valamint „Petőfi és Arany János költészete“ köréből veendő.

A pályakérdést az Irodalomtörténeti Bizottság állapítja meg, mely az alapítvány ügyrendi szabályzatát is formulázza. — Öröndetes tudomásul van és öszinte köszönettel fogadtatik.

242. A m. k. miniszterelnök fölkéri az Akadémiát, hogy az óbudai Árpád-emlék ügyében kiküldött bizottságba az elhunyt Thaly Kálmán t. t. helyébe más tagot kiküldeni sziveskedjék (I. Akad. Értesítő 1907. 771. l. 211. p.). — A II. osztályhoz tétetik át.

243. A classica-philologiai bizottság ÖRTVAY TIVADAR r. és KATONA LAJOS l. tagot rendes bizottsági tagokul ajánlja. — Megválaszlatnak.

244. Főtitkár bemutatja az 1910. évi akadémiai üléssort, mely elfogadtatik.

245. Főtitkár javasolja, hogy GYULAI PÁL elhunytá következtében a Budapesti Szemle szerkesztésével a már Gyulai P. életében a volt szerkesztő megbízásából és az összes ülés hozzájárulásával ezen minőségben működött dr. VOINOVICH GEZA egyetemi magántanár bizassék meg, hogy azonban BERZEVICZY ALBERT t. és ig. és BEÖTHY ZSOLT r. és ig. t. a szerkesztő támogatására kéressenek föl, a kik erre hajlandók és közreműködésükért semmineműi tiszteletdíjra igényt nem tartanak.

BALLAGI ALADÁR r. t. elérkeztnek látja az időt arra, hogy az Akadémia a Budapesti Szemle kiadását. ill. támogatását szüntesse meg. Ezt az indítványt az összes ülés SZILY KÁLMÁN r. és ig. t. föl-szólalása után 22 szavazattal 3 ellenében elveti (BERZEVICZY ALBERT, BEÖTHY ZSOLT, ENTZ GEZA és HEINRICH GUSZTÁV nem szavaztak), mire HEGEDÜS ISTVÁN l. t. a folyóirat szerkesztését BEÖTHY ZSOLT r. tagra kívánja bízati. Erre főtitkár közli, hogy BEÖTHY ZSOLT r. tagot már az elnökség felkérte a szerkesztés elvállalására, ő azonban kijelentette, hogy kész ugyan a szerkesztőt támogatni, de a szerkesztés munkáját nem vállalhatja el.

Végül az összes ülés főtitkár javaslatát 17 szóval 1 ellenében elfogadja (a fent nevezettek most sem szavaztak), minek következtében a Budapesti Szemle 1910 januárjától a következő feliratot viseli: A M. Tud. Akadémia megbízásából BERZEVICZY ALBERT és BEÖTHY ZSOLT közreműködésével szerkeszti VOINOVICH GEZA.

246. Főtitkár jelenti, hogy a Széchenyi-Múzeum legújabban a következő értékes adományokat kapta: gróf SZÉCHENYI BÉLA t. és ig. tagtól: a) gróf Széchenyi István két diszes pecsétyomója (két lenyomattal); — b) gróf Széchenyi Istvánné egyik névjegy-példányának eredeti rézlemezé; — NAGY GYULA r. tagtól: a) gróf Széchenyi István könyomatú képe (Schönbergtől); — b) ugyanannak kis képe („Magyarország nem volt, hanem lesz“ felirattal). — Köszönettel vétetnek.

247. Az akadémiai könyvtár az utolsó ülés óta a következő adományokkal gyarapodott: 1. Balogh Jenő l. tagtól: a) A bűnvádi perrendtartás magyarázata; — b) A büntetendő cselekmények megelőzése; — c) Die ungarische Literatur des Strafrechts, Strafprozesses etc. — 2. Stäckel Pál k. tagtól: Entwurf einer Einteilung der sammtl. Werke Leonard Eulers. — 3. Fabriczy Kornél k. tagtól: a) Kritisches Verzeichnis toskanischer Holz- und Tonstatuen bis zum Beginn des Quinquecento; b) Due opere di Andrea Ferrucci esistente in Ungheria. — 4. Az orsz. közokt. Tanácsától: A szabadoktatás orsz. szervezete. — 5. Özv. gróf Kuun Gézánéától: Maros-Németiben. — 6. Somogy vármegye alispánjától: Somogy vármegyei gazdaságtört. adatok. — 7. Róna-Sklarek Erzsébettől: Ungarische Volksmärchen. — 8. Schaeberle I. M. től: An explanation of the cause of the Eastward circulation of our atmosphere. — 9. Köblös Zoltántól: Magyar családtörténeti könyvészet. — 10. Fekete Józseftől: Darwin jubileuma. — Köszönettel vétetnek.

248. A M. Tudom. Akadémia kiadásában f. évi december havában megjelentek: 1. Akadémiai Értesítő. 240. füz. — 2. Nyelvtudomány. Szerk. Asbóth Oszkár. II. k. 4. f. — 3. Archaeologiai Értesítő. XXIX: 5. sz. — 4. Nyelvtudományi Közlemények. Szerk. Szinnyei J. XXXIX: 3. — 5. Szabó Dezső: A magyar országgyűlések története II. Lajos korában. — 6. Mathemat. és természettud. Értesítő. XXVII: 4. füz. — 7. Méhely Lajos: Spezies Generis Spalax. A földi kutyák fajtái, származás- és rendszertani tekintetben. — Tudomásul van.

249. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére BALLAGI ALADÁR és WLASSICS GYULA r. tagokat kéri föl.

Pályázat-hirdetés.

A Magyar Tud. Akadémia Matematikai és Természettudományi Bizottsága az 1910-ik évben 2000 koronát olyan tudományos munkálatok előmozdítására kíván fordítani, a melyek a **zoologia** vagy **physiologia** körébe vágnak. A munkálatok lehetnek elvont, elméleti irányúak vagy olyanok, a melyek hazánk természeti viszonyainak kutatását tűzik ki céljokul. — Mindenkinek egyenlő alkalmat akarván nyújtani, hogy a főntebb említett szakba vágó munkával versenyre kelhessen, a Bizottság ezennel felhívja az érdekelteket, hogy tervezetöket (esetleg kész munkákat) küldjék be, magukat megnevezvén és kijelentvén, hogy a kitűzött egész összegre, vagy annak milyen részére tartanak számot. A megszavazott összeg rendszerint a munkálat befejeztével adatik ki; de ha végrehajtása költséggel járna, részben már a megbízatás alkalmával is. Az így készülő munkálat a M. Tud. Akadémia tulajdona; de ez a kiadás jogát a szerzőnek — ha kívánja — esetről-esetre át is engedheti. A tervezetek vagy kész munkák **f. év márczius 31-ig** a bizottság elöljárójához, **Dr. Lengyel Béla** egyetemi tanárhoz (Budapest, IX., Pipa-utca 6) küldendők be.

**A M. Tud. Akadémia
Főtitkári Hivatala.**

A M. Tud. Akadémia ülőssora

1910.

Január.

- 3-án I-ső (nyelv- és széptudományi) osztály.
10-én II. (bölcs., társad. és történettudományi) osztály.
17-én III. (mathem. és természettudományi) osztály.
24-én I. osztály.
31-én *összes ülés*.

Február.

- 7-én II. osztály.
14-én III. osztály.
21-én I. osztály.
28-án *összes ülés*. Az 1909. évi költségvetés tárgyalása. — Jelentés a Vojnits-jutalomról.

Márczius.

- 7-én II. osztály.
14-én III. osztály.
19-én *szombaton összes ülés*.
Jelentés a gr Teleki-, a Farkas-Raskó- és a báró Wodianer-pályázatról.
21-én *Összes ülés*.
Jelentés a Karátsonyi- és az Ormódy Amélie-pályázatról.

Április.

- 5-én *kedden* I. osztály
11-én II. osztály
18-án III. osztály.
25-én *összes ülés*. A báró Wodianer-díjak átadása.
26, 27, 28-án *naggyűlés*.

Május.

- 1-én *vasárnap, ünnepélyes közülés*.
2-án I. osztály.
9-én II. osztály.
23-án III. osztály.
30-án I. osztály és *összes ülés*.

Június.

- 6-án II. osztály.
13-án III. osztály.
20-án *összes ülés*.

S Z Ü N E T.

Október.

- 3-án *összes ülés és I. osztály*.
10-én II. osztály.
17-én III. osztály.
24-én I. osztály.
31-én *összes ülés*.

November.

- 7-én II. osztály.
14-én III. osztály.
21-én I. osztály.
28-án *összes ülés*. Jelentés a Kóczán-pályázatról.

Deczember.

- 5-én II. osztály.
12-én III. osztály.
19-én *összes ülés*. Jelentés a Bolyai-jutalomról.

Megjelenik
minden hó 15-én
három-négy ívnyi
tartalommal.

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

Szerkesztő-
s kiadóhivatal a
Magyar Tudom.
Akadémiában.

SZERKESZTI

HEINRICH GUSZTÁV.

XXI. KÖTET.

1910. Február 15.

2. FÜZET.

A római Attila-legenda.

(1910 január 24-ikén bemutatott előadás.)

I.

A latin népek Attila-legendái világosan magukon viselik eredetük jellegét: t. i. egyháziak; íróik papok, sőt igen magasrangú papok, püspökök és pápák voltak. Attila náluk a bosszúálló Isten eszköze, a „flagellum Dei“, a rettenetes barbár, a pogány, a ki Kölnben tízezer szüzet mészároltat le, a templomok réme, a kolostorok kifosztója, de azért Isten szolgája, ha kell, a kereszténység védője lesz, az ariánusok leverője, a ki feltartóztatlan diadalmas serege élén, Róma előtt, habozva megáll és a pápa kérő szavára, Isten intelmére, kegyesen visszafordul.

E legendák eredete nem kétséges: jámbor papok írták, vallásos buzgalmukban, az események kiszínezésére, keveset törődve, hogy ad maiorem Dei gloriam meghamisítják vele a történetet. Némelyik e legendák közül oly szép, a történeti ténynyel annyira összeforrt, hogy nemcsak az egész középkoron át, de napjainkban is a történettel együtt említetnek és a legendák varázsában és az emberi szív természetében rejlik, hogy e csodásan szőtt mesékben, melyek rendszerint a való eseménynyel semmi összefüggésben nem voltak, jobban érzi a valót: a kort, az író, az embert, mint a pusztá történeti tényben.

A legszebb és legismertebb Attila-legendának, a Róma előtti csodás mennyei jelenetnek eredetét és legtávolibb forrásait akarjuk bemutatni. E tanulmányunkkal nemcsak új adatot hozunk az Attila-irodalomba, de a mennyiben külön választjuk a legendás elemet a történeti ténytől, magát a történetet is élesebben megvilágítjuk és úgy hisszük tanulmányunk egyszersmind figyelemreméltó documentum lehet a középkori legendák oly egyszerű keletkezésének példájára.

Mielőtt magára a bizonyításra térnénk, összegezzük a következőket: Az Attila-irodalomnak már első nagyszabású kutatója,

Thierry Amadé¹ is kimutatta, hogy Attila itáliai hadjáratának történetében a korabeli krónikások egy szót sem szólnak a Róma előtti csodás mennyei jelenetről és csak háromszáz évvel az események után, Paulus Diaconus volt az első, ki Róma történetének megírásánál, az ismert legendával okolja meg Attila visszavonulását. Thierrynek e nagyon becses észrevétele volta-képen az első adat a legenda apokryph eredetéről. Saját kutatásaink is igazolják, hogy valóban Paulus Diaconus volt az első, ki a legendát Attilára alkalmazta, s a legenda mesterséges eredetében nincs kétségünk. De sem Thierry, sem az utána következő jeles Attila-kutatók² nemcsak, hogy meg nem mondják, de fel sem vetik a kérdést, hogy honnan vette maga Paulus Diaconus ezt a legendát?

E kérdésre akarunk, jelen dolgozatunkkal válaszolni.

A bizonyítás élesebb megvilágítására állapítsuk meg előbb mi is a pusztá történeti tényt és helyezzük ezzel szembe a háromszáz évvel később íródott legendát.

Attila olaszországi hadjáratának leghitelesebb feljegyzői kétség kívül az akkor élt latin történetírók. Ezek közül különös figyelmet érdemel Prosper Aquitanus senator, ki Rómában szemtanúja volt az iszonyú pánik kitörésének, mely Attila közeledtére keletkezett, a ki úgy látszik jelen volt a senatus ülésén, a hol a pápa békéltető követséget elhatározták, és a ki később maga is Leo pápa szolgálatában állott.³

Prosper Aquitanus, a leghitelesebb szemtanú, a következőt mondja Attila és Leo találkozásáról. „Attila, pótolva a galliai veszteségeket, Pannonián át Itáliába tört. Vezérünk Aetius nem gondoskodott úgy a védelemről, mint az előző háborúban, még az Alpok szorosait sem használta fel, melyeken át fel lehetett volna tartóztatni az ellenség előre nyomulását. Azt hitte, hogy számára már nem maradt más remény, mint a császárral együtt egész Italiát elhagyni. Noha ez a terv szégyenletesnek és szélsőségesnek látszott, utoljára a szégyen győzött a félelmen s titkon remélték, hogy annyi nemes provincia szabad pródálása az ellenség dühét és kapzsiságát ki fogja elégíteni és a herczeg, a senatus és a római nép összes terve közt, egy sem látszott üdvösebbnek, mint követek útján békét kérni a rettenetes királytól. E feladatra Avienus consulviselt férfúval s Trygetius volt praetorral boldog Leo pápa vállalkozott, isten segítségével bízva, a melyről tudta, hogy a jók szándékától soha sincs távol. És minden úgy

¹ Histoire d'Attila. Paris, 1856.

² Legnevezetesebb d'Ancona tanulmánya: Studi di Critica. Bologna, 1880, hol az Attilára vonatkozó, csaknem teljes bibliographia megtalálható.

³ Thierry: id. műv. I. k., 221. l.

történt, a hogy hitében előre sejtette. Az egész követség méltó fogadtatásban részesült, a király a főpap jelenlétének annyira megörült, hogy elrendelte a háború megszüntetését és a megígért béke után visszavonult a Dunán túlra.“¹

Íme a leghitelesebb feljegyzés Attiláról és Leoról: a mint látjuk, legendának benne nyoma sincs.

Attila és korának történetét legrészletesebben és kétségkívül szavahihetően Priscos Rhetor írta meg. Munkáinak nagy része elveszett, köztük az olaszországi hadjárat is. De a római epizódot Jordanes, ki alig egy századdal élt később, híven Priscos szerint közli. E feljegyzés számunkra annyiból is érdekes, hogy az első megokolását tartalmazza Attila visszavonulásának és okul ha nem is legendát, de babonát említ. Jordanes a következőkép írja le Attila római útját:

„... A hunok... csaknem egész Italiát elpusztították. Mikor Attila lelkében felmerült a gondolat, hogy Róma ellen megy, — mint Priscus történetíró elbeszéli — övéi őt szándékáról lebeszélték; nem a városra való tekintettel, melynek ellenségei voltak, hanem Alaric visigót király példáját hozták fel, a ki nem sokkal élte túl Róma elfoglalását, sőt igen hamar eltávozott az élők sorából: ettől a sorstól óvták a hunok a királyukat. Míg tehát Attila lelkében a kétes kimenetelű ügy fölött habozott, hogy menjen Rómába vagy ne menjen, és magában késett a döntéssel: békés követség érkezett hozzá Rómából. Leo pápa személyesen jött el a velencei Ambuleius mezőre, ott, hol a Miniciuson át bonyolítják le a forgalmat. Nyomban lecsillapodott Attila haragja és a megkötött béke után visszatért a Dunán túlra.“²

A második feljegyzésből is, — melyet akár korabelinek is vehetünk — láthatjuk, hogy Attila visszavonulásában semmi csodálatos nem volt, — legalább az első krónikások, még a püspök Jordanes sem, ebben semmi csodálatost vagy legenda-szerűt nem láttak.

Más kérdés azonban és a történelmi kutatásra lényegesen tartozik — vizsgálni, vajjon Attilát egyedül Leo pápa személyes megjelenése és esetleg babonás félelme birta-e arra, hogy Róma ostromától elálljon, vagy voltak-e neki erre más nyomósabb okai is. Mert az tagadhatatlan, hogy itt némi rejtélyvel állunk szemben: a roppant erővel közlekedő hun sereg, Attila féktelen uralomvágya és békés visszavonulása közt nem látjuk az okozati össze-

¹ Chronicon ad annum 452. Mon. Germ. Hist. Auct. tom. IX. p. 482.

² De Origine Actaque Getarum. Mon. Germ. Hist. Auct. tom. II. p. 114.

függést és Róma bűvös köre akaratlanul is valami csodás esemény közbejöttét sejteti. A fönmaradt adatok azonban még az utolsó hiedelmeket is eloszlatják.

Egész pontosan megállapíthatjuk, hogy Attilát igen súlyos okok kényszerítették a visszavonulásra.

Így Jordanesből tudjuk, hogy a római útat megelőző Ravenna ostrománál kitűnt, hogy a hun sereg a várostromhoz alkalmatlan volt és erre sem felszerelve, sem kiképezve nem volt, és a sereg a hosszú ostromlás alatt annyit szenvedett, hogy már-már nyílt lázadásba tört ki.¹ Továbbá a hunok annyira elpusztították Itáliát, hogy éhség, dögvész, azonkívül különféle elemi csapások tizedelték meg a sereget² és egyszerre híre jött, hogy Marcianus kelet-római császár, Attila törhetetlen ellensége, nagy felmentő sereget küld ellene Aetius vezérlete alatt. Igen valószínű tehát, hogy Attila fáradt, kiéhezett, demoralizált seregével nem akart egyetlen legyőzőjével újra megütközni és így érthető, hogy örömmel fogadta a pápa hódolatát és sietve elhagyta Itáliát.

Ennyi a hiteles tény; legalább a leghitelesebb feljegyzések ennyit mondanak.

Most nézzük, mint írja meg a feljegyzések alapján, körülbelül háromszáz évvel később, Paulus Diaconus Róma városának történetét és mint fűzi az eseményekhez a nagyszerű legendát, mely nemcsak Attila, de Róma történetének is legfenségebb fejezete.

Paulus Diaconus könyve, a *Historia Romana ab Urbe condita*, Arichis longabard király neje számára készült, egyszerű kézikönyv, ama megszámlálhatatlan compilatiók közül való, melyek abban a korban születhettek, mikor olcsóbb és könnyebb volt egy könyvet megírni, mint megvenni, és a lemásolás az írással még egyenrangú tudománynak tekintett.

Paulus könyve pusztán másolásnál nem is egyéb és az Attilára vonatkozó részleteket csaknem szóról-szóra Jordanesből vette.

Mi csak a római epizodot közöljük³

„A hunok Aemilia városát is... kifosztották és végre ott, a hol a Mincius a Póba ömlik, tábort ütöttek. Itt megállapodva, Attila azon tanakodott, vajjon menjen-e Rómába vagy ne menjen: nem a városra való tekintetből, melynek ellensége volt, hanem Alaric példájától tartva, a ki nem sokkal élte túl a város elfoglalását. A míg tehát lelkében e súlyos dolgokat fontolgatta, váratlanul igen békés követség érkezett hozzá Rómából. Leo pápa ő szentsége személyesen jött el és mikor a barbár király elé bocsá-

¹ Op. cit. loc. cit.

² Hydatius, Cronicon ad annum 452. Mon. Gem. Auct. tom. IX.

³ Mon. Germ. Auct. tom. II. p. 204.

tották, mindent megkapott, a mit kívánt, és nem csak Róma, de egész Italia üdvét vitte magával: ugyanis Attila, Isten intésetől megfélemlítve, nem mondhatott Krisztus papjának mást, mint az maga, megelőzőleg, kívánt magának. *Mondják*,¹ hogy a főpap eltávozása után *Attilát övéi megkérdezték, hogy szokása ellenére miért tanúsított annyi tiszteletet a római pápa iránt, hogy majdnem minden, a mit az követelt, meg is kapott; mire a király azt felelte, hogy nem az előtt a férfi előtt hódolt, a ki hozzá eljött, hanem ő mögötte egy másik férfit látott, papi öltözetben, fenséges alakban, tiszteletre méltó ősz fejjel, a ki őt kivont karddal rettenetes halállal fenyegette, ha nem teljesíti mindazt, a mit a főpap kíván.* Így Attila haragját magába fojtva, Italiát elhagyta és Pannoniába visszatért.²

Íme a legenda! Ha Paulus feldolgozását összevetjük az előbbiekkal, egész világosan láthatjuk, hogy itt mesterséges betoldással van dolgunk, Heinrich Droysen, Paulus említett kiadásában a legendás részletnél (fertur etc.) megjegyzi: „quae Paulus narrat, apud auctores antiquos non leguntur“ és Baronius munkájára³ utal. Itt azonban semmi lényegest nem találunk, Baronius Leo pápa életrajzában csak ismétli ezt a legendát.

E legenda forrását tudtunkkal eddig még egy commentár sem jelölte meg; rajtunk a sor az eredetére rámutatni.

Megtaláljuk ezt a legendát a középkor legolvasottabb és legkedveltebb történetírójánál, Josephus Flaviusnál.⁴ Az *Anti-*

¹ A sorok aláhúzása részünkről való.

² . . . deinde Aemiliae civitatibus similiter expoliatis novissime eo loco quo Mincius fluvius in Padum influit castra metati sunt, ubi Attila consistens dum, utrum adiret Romam an desisteret animo fluctuaret, non urbi cui infestus erat consulens, sed Alarici exemplum pavens, qui captae a se urbi non diutius supervixit, dum ergo has animo tempestates revolveret. repente illi legatio placidissima a Roma advenit, nam per se vir sanctissimus Leo papa ad eum accessit qui cum ad regem barbarum introgressus esset, cuncta ut optaverat obtinens, non solum Romae sed et totius Italiae salutem reportavit; territis namque nutu dei Attila fuerat nec aliud Christi sacerdoti loqui valuit nisi quod ipse praeoptabat. Fertur itaque post discessum pontificis interrogatum esse Attilam a suis, cur ultra solitum morem tantam reverentiam Romano papae exhibuerit, quando quidem paene ad omnia, quae ille imperasset, obtemperarit, tum regem respondisse non se eius qui advenerat personam reveritum esse, sed alium se virum iuxta eum in habitu sacerdotali adstantem vidisse forma augustiore canitie venerabilem illumque evaginato gladio sibi terribiliter mortem minantem, nisi cuncta quae ille expetebat explesset igitur Attila tali modo a sua saevitia repressus relicta Italia Pannonias repetit.

³ C. Baronius: *Annales Ecclesiastici* Roma 1607. 15 kötet. Az idézett heiyet I. VI. k., 174. l.

⁴ Josephus számos kiadásai közül a legjobb görög kiadás: B. Niese, Berlin, 1882; a leghozzáférhetőbb görög-latin kiadás: a *Scriptorum*

quitatum Judaicarum XI. könyvének 8-ik fejezetében Nagy Sándor jeruzsálemi hadjárata olvasható, hol az ó kor világhódítója ugyanolyan körülmények közt, mint Attila, a szent város ellen megy, de az eléje nagy diszben kivonuló főpap kérelmére és hasonló égi jelenség láttára az ostromtól eláll. A két előadás számos részlete és belső szerkezetbeli azonosságai az átvitelt nyilvánvalóvá teszik. Főlöszlegesen talán megemlitenünk, hogy e történet Flaviusnál is csak legenda; Nagy Sándor sohasem ment még Jeruzsálem felé sem; e legendával Josephus, csak úgy mint Paulus, szent városának dicsőségét akarta növelni. Josephusról tudjuk, hogy Jeruzsálem elfoglalása után Rómába került, hol Vespasianusnak lett kedves embere; itt írta meg a zsidók nagy-szerű regényes történetét, melylyel elpusztult hazájának és szét-szórt nemzetének akart híveket szerezni. Az akkori Rómában és soká még a keresztény világban nem volt senki, a ki munkáját ellenőrizhette volna, — hazafiúi fájdalmának és rajongó képzeletének szabad folyást engedhetett. Könyvéről rég kiderült, hogy semmi történeti alapja nincs, elejétől végig összeszótt legenda: a kezdődő keresztény irodalomnak ma már elfelejtett ősforrása.

A Nagy Sándor legendája, az *Antiquitatum Judaicarum* XI. könyvének 8-ik fejezetében található; mi itt csupán a jeruzsálemi jelenetet közöljük, Julien Weill francia fordítása alapján.

Gaza elfoglalása után (mi történeti tény) Nagy Sándor Jeruzsálem ellen indul.

„E hirre nagy szomorúság fogja el Jaddus főpap szívét, a nép számára bőjtöt és könyörgéseket rendel el, ő maga áldozatot mutat be az Úrnak: imádkozik, hogy védje meg népét és hárítsa el a fenyegető veszélyt. Az áldozat bemutatása után nyugodni tért és akkor álmában megjelent előtte Isten, s szólt hozzá, hogy erősítse meg szívét, diszítse fel a várost, nyissa meg a kapukat és a nép fehér ruhában, ő maga a papokkal szertartásos ünnepi díszben menjen a király elé: ne tartson semmi bajtól, az isteni gondviselés őrködik felettük. Mikor Jaddus felébredt, szívében nagyon megörült, tudatta mindenkivel Isten parancsolatát és megtéve az előkészületeket, várta a király jöttét.

Mikor hírül hozták, hogy a király már nincs messze a várostól, Jaddus a papokkal és a lakosság nagy tömegével kivonult szent tisztjéhez méltó menetben, melyet más népnél nem

Graecorum Bibliotheca, Dindorf, Paris, 1865; a legjobb fordítása és kimerítő kommentálása most készül Párisban Theodore Reinach igazgatása alatt: *Oeuvres Complètes de Flavius Josephe*. Publication des Etudes Juives. Paris, 1905. A legendát I. III. k. 48. l.

találunk. Egész addig a helyig ment, melyet Japhának neveznek, mi görögre fordítva, kilátást jelent; mert e helyről Jeruzsálem városát és a templomot lehet látni. A phöníciaiak és kaldeusok, kik a király kíséretében voltak, azt várták, hogy az haragját a zsidók ellen fogja fordítani, feldúlja a várost és a főpapot kegyetlen halállal kivégezteti. Azonban a dolog máskép történt.

Mikor Sándor messziről megpillantotta a fehérruhás tömeget, élükön a papokkal lenköntösükben és a főpapot aranyszövésű jáczint ruhájában, fején a tiarával, melyen arany lemezen az Isten neve volt írva, a király előre sietett és a név előtt leborult és elsőnek üdvözölte a főpapot. Mire a zsidók mind egyszerre köszöntötték a királyt és köréje gyülekeztek. Mikor Syria királya¹ és a többiek ezt látták, nagyon elcsodálkoztak s megdöbbentek, azt hitték, hogy Nagy Sándor megőrült. Parmenio odalépett a királyhoz és megkérdezte, *hogy miért hódol a zsidó főpap előtt, mikor mindnyájan neki hódolnak.* — „Nem ő előtte hódolok — válaszolt Sándor — hanem az Isten előtt, kinek ő legfőbb papja. Egy napon Dion városában, Macedoniában, álmomban megjelent nekem ez az ember, ebben a ruhában; én éppen azon gondolkoztam, miképen hódíthatnám meg Ázsiát és ő akkor azt tanácsolta, hogy késedelmezés nélkül keljek útra, ő maga fogja vezetni seregem és kiszolgáltatja nekem a perzsa birodalmat. Soha azóta nem láttam senkit hasonló ruhában és ma, mikor ismét magam előtt látom ezt a férfit és eszembe jut tanácsa, melyet álmomban adott, kezdem hinni, hogy isteni sugallat vezetni útam s le fogom győzni Dariust, megtöröm a perzsák hatalmát s meg fogom valósíthatni mindazt, mit lelkemben tervezek.“

Miután így szólott Parmeniohoz, jobbját nyújtotta a főpapnak s a papok kíséretében a város felé ment.

Ki nem látja e két legenda azonos voltát? Talán fölösleges is a hasonlóságok részletezése, oly nyilvánvaló itt az egyezés. Elismerjük, hogy vannak különbségek is, sőt nagy különbségek: Flavius legendája terjedelmesebb; kettős szerkesztét, a két álmom csodálatos egybetalálkozását, nem találjuk Paulus néhány sornyi legendájában. De az eltérések a lényegen mit sem változtatnak: az alapeszme, a tárgy, az egész környezet, néhány igen apró részlet meglepő egyezést mutatnak.

Állapítsuk meg mindenekelőtt, hogy tökéletesen egyező a két legenda alapeszméje: a győzhetetlen hódító, diadalmas útjában, Isten szent városa előtt megáll, az eléje kivonuló főpap előtt meghódol és a város ostromáról lemond. Ez az alapeszme, mely egyenlően bevezetésül szolgál mind a két legendának. Ezután

¹ J. Weill itt megjegyzi, hogy Syriának sohasem volt királya.

a leglényegesebb szerkezetbeli hasonlóság következik: a király nem várt viselkedése barbár katonái előtt nagy megütközést kelt és mikor közülök az egyik méltatlankodva meg is kérdi, miért hódolt egy idegen főpap előtt, mind a két király egyértelműen azt válaszolja, hogy nem a főpap előtt hódol, de Isten előtt, ki neki látományban megjelent. Igaz ugyan, hogy más Nagy Sándor látománya és más Attilaé; de éppen a fönti alak és szerkezetbeli feltűnő hasonlatosság kétségtelenné teszi, hogy Paulus Attila-legendája csak Flavius legendájának mintájára készülhetett. Figyeljük meg, hogy lényegében minden részlet egyező: ugyanazok a szereplők és ugyanaz a környezet: két király, két főpap és kölcsönösen a nép; hasonló egymáshoz a két város: a vallás fővárosa mind a kettő; de ugyanaz a hely is, a hol a két legenda lejátsszódik: egy bizonyos helyen, a várostól nem messze.

Meglepő, hogy az eredeti legenda minden részlete, a menyeyei jelenetet kivéve, Attilára, Leo pápára és Rómára történetileg is igazolható. El kell ismernünk, hogy soha a való a legendához ily közel még nem járt és talán a feltűnő egyezések birták arra Paulus Diaconust, hogy a legendát történetébe illessze. De hogy Paulus e helyen valóban legendát beszél el, azt ő maga is megmondja: mielőtt a legendás epizodra tér, előre bocsátja: *fertur*. Ez a *fertur* a történetet misztifikáló legendák tipikus szava.

Ezekben mutattunk rá a római Attila-legendá apokryph voltára és idegen forrására.

II.

A legenda további ismertetéséhez hozzátartozik, hogy bemutassuk eredetét, különféle változatait és későbbi fejlődését: részben, hogy láthassuk elterjedtségét, részben, hogy megállapíthassuk, miként került a legenda Attilához: vajjon egyenesen Josephus Flavius volt-e Paulus forrása, vagy voltak-e más közvetítő krónikák? Végezetül vizsgáljuk még azt is, mint került a legenda a magyar irodalomba, vajjon a kései krónikások változtattak-e rajta, szépült vagy eldurvult-e kezükben az ősi mythosz finom szövete?

A legenda eredete homályosan áll előttünk. Ahhoz kétség sem férhet, hogy Josephus régibb zsidó vagy keleti mesékből vette és valószínű, hogy maga a legenda, legrégebb alakjában nem is Nagy Sándorra vonatkozott. Az ős vallás példázatai közé tartozhatik e legenda: a szentség sérthetetlenségének és a világi nagyság hiúságának symbolizálására. Így fűzték korrókkorra a papok vallásosságból, a krónikások nemzeti hiúságból, egy-egy feltámadt világhódítónak legendákba illő való tettei közé.

Nagy Sándor története természetesen keltette fel a legendákat; historikusai hízelgésből, a leigázott népek szenvedéseik és dicsőségük nagyobbitására, versenyt költöttek róla a legképtelenebb történeteket. A dicsőségből részt kértek azok a nemzetek is, melyeknek semmi dolguk nem volt Nagy Sándorral s az ó-kor vége felé már nem volt nép, melynek ne lett volna legalább egy-két Nagy Sándor-legendája. Így iktattak a zsidók is apokryph könyveikbe három Nagy Sándor-legendát¹ és így keletkezett az az óriási Nagy Sándor-legendakör, melyet először a Pseudo-Callisthenes foglalt össze és melyből a középkori irodalom egyik legerjedelmesebb alkotása, a Nagy Sándor-regény keletkezett.

Nincs mit csodálnunk, ha alig hatszáz év múlva, mikor a világot ismét egy rettenetes kényúr tartja leigázva, a papok s a történetírók tollára ugyanazok a legendák kerülnek és lassan kialakul — a terjedelemre még nagyobb — Attila-legendakör, melynek azonban sajnos nem akadt Pseudo-Callisthenese.

A zsidó Nagy Sándor-legenda legrégebbi forrása Josephus kittinő kommentatorai szerint² a *Cholie de Megillat Taanit* IX. fejezete és csaknem szóról-szóra ugyanígy megtalálható ez a legenda a *Talmud Babylonicus Yoma 69^a-ban*. Előttünk csak a Talmudbeli legenda fordítása volt.³ Ez a legenda csaknem mindenben egyezik Josephus elbeszélésével, megtalálható benne a legenda leglényegesebb szerkezeti eleme, az a kis drámai jelenet, melyben egy vitéz nem várt viselkedésének magyarázatát kéri a királytól és a király válaszában mondja el a tulajdonképeni legendát: csudálatos álmát. Különbözik a Talmud legendája Josephusétól annyiban, hogy csak egy álomról van benne szó, a főpap (Simonnak hívják és nem Jaddusnak) önként megy ki egyházi díszben népével Nagy Sándor elé és nem isteni sugallatra; továbbá itt syrek helyett szamaritánusok szerepelnek. Még egy nevezetesebb eltérés is van: miután Nagy Sándor a békét megadta, kiszolgáltatta a szamaritánusokat a zsidók bosszújának, akik őket borzalmas halállal kivégzik. Ez a változat némileg emlékeztet a magyar krónikák Attila-legendáira, hol a szamaritánusok helyett az arianusok szerepelnek, a kiket a megadott béke után Attila szintén lemészároltat. E változat tárgyalására még a magyar krónikáknál rátérünk.

¹ L. Izrael Lévy cikkét: *Alexandre et les luifs*. Gedenkbuch, Kaufmann, ed. Brann és Rosenthal. 346 o.

² A héber irodalomban való nagy járatlanságunk folytán e téren önálló kutatásokat nem végezhattünk; összes adatainkat Josephus említett francia kiadásának kommentárjából vesszük, melyet Israel Lévy úr szíves volt még levélbeli közlés útján kiegészíteni.

³ L. Israel Lévy cikkében, Gedenkbuch Kaufmann 346 11.

Ezenkívül még egy legenda van a zsidó irodalomban,¹ melynek egyes elemei hasonlóságot mutatnak a Talmud legendájával és amennyiben ez régibb, annak forrásul is szolgálhatott; ez a Heliodorus-legenda. (Makkabeusok II. könyv. 3. fej.)² A legenda tartalma a következő.

Apollonius király megbízta Heliodorus hadvezérét, hogy a jeruzsálemi szentély kincseit hozza el a királyi kincstár számára. Mikor Jeruzsálem lakói Heliodorus küldetéséről értesülnek, jajveszékelve kivonulnak a város utcáira, hol a főpap a többi papokkal imádkozik. Heliodorus feltartóztatlanul megy a szentélyig, de mikor a kincsekhez akar nyulni, hirtelen a földre vágódik. Csodálatos fényben egy pánczélos vitézt lát maga előtt, egy óriási toporzékoló lovon, a mely mindenkit letipor, a ki közelébe kerül. Heliodorus sietve elhagyja a várost s a királynak jelenti, hogy a kincseket nem hozhatta el, mert azokat Isten őrzi.

E legenda eltéréseivel tisztában vagyunk. Csupán egyes elemei és némileg az alapeszme mutat egy kevés azonosságot. Ennyit a kommentátorok! Mindezekből mi megállapíthatjuk, hogy a zsidó legendák, különösen a Talmudbeli, forrásul szolgálhattak Josephus Flaviusnak, de csaknem kizártnak tekinthető, hogy a héber legendák közül Paulus csak egyet is ismert. Így nem meríthette Paulus a legendát Josephus forrásaiból, eldöntetlen kérdés azonban, vajjon közvetlenül Josephus Flaviusból vette-e? Nyolcz század választja el Paulust Josephustól s tudjuk, hogy a latin nyelven írt történet Itáliában sohasem szünetelt. Évről-évre megjelentek az Annalesek, a Historia ab Urbe conditák: számtalan gyatra kompilatio, melynek egyetlen becse épen az lehet, hogy többnyire szóról-szóra való átvétel. E rejtett s elfelejtett irodalomban számos, később napfényre került legenda első forrása lappang. Nem volt még alkalmunk részletesen tanulmányozni e ma mindinkább aktuálitást nyerő irodalmat. Megtaláltuk azonban ezt a legendát Paulus Diaconus egy elődjénél, a középkor s különösen a hunok egyik legnevezetesebb történetírójánál, Jordanesnél, de nem Attilára, még kevésbbé Nagy Sándorra vonatkoztatva, hanem Nagy Sándor atyjára: Fülöpre.

Hadd álljon még eme változatban is itt ez a legenda:

„Fülöp, Nagy Sándor atya, *mint Dion történetíró elbeszéli*, egy alkalommal pénzzavarban volt s elhatározta, hogy jól felszerelt seregével kirabolja Udistanat, Moesia városát, mely akkor Thamisris szomszédsága folytán gót fenhatóság alatt állt. Itt néhány gót pap, „a jámborok“, hirtelen megnyitották a város

¹ Israel Lévy levélbéli közlése alapján.

² M. Guttman: Die Apokryphen des Alten Testaments. Altona, 1846. 276 11.

kapuit és fehér ruhában, hárfákkal az ellenség elé vonultak, himnuszokat zengve, isteneiket kérték, hogy legyenek könyörületesek népeik iránt és üzzék el a macedonokat. Mikor ezek ezt a gyanútlanul közeledő sereget, s ha szabad magunkat így kifejezni, ezt a fegyvertelenül fegyverzett csapatot meglátták, a bámulattól megdöbbentek. Tüstént felbontották harcra felállított csatarendjüket és nemcsak, hogy a város ostromától elálltak, de visszaadták azt is, a mit eddig hadi jog alapján elfoglaltak s miután a békét megkötötték, övéikhez visszatértek.

Figyelemre méltó ez adat nemcsak a legenda biológiai szempontjából, de ama feltűnő körülménynél fogva, hogy Jordanes nemcsak ismerte Josephus Flaviust (mindkét munkájában megemlíti), de ismerte Jaddus főpap legendáját is. A *De temporum et regnorum successionibus* említi nevét (*Jadus maximus et insignis pontifex Judeorum*), de a legendát elhagyta. A mi azt mutatja, hogy a legenda már Paulus Diaconus előtt eredeti helyéről el volt mozdítva, hogy mesterségesen fejezzük ki magunkat, „laza” állapotban volt, már helyet és személyt cserélt; így annál könnyebben továbbbíthatta Paulus Diaconus Attilára.

Mindeme vizsgálódások pedig azt mutatják, hogy a legendát Josephus hozta a keresztény irodalomba, Paulus Diaconus alkalmazta először Attilára és forrása valószínűleg közvetlenül Josephus Flavius lehetett.

III.

Nézzük most a legendák további sorsát a középkori irodalomban és pedig vizsgáljuk mind a két vonatkozásában, úgy nagy-sándori, mint attilai alakjában. Mindkét esetben a vizsgálódás egyes szálai már Magyarországra fognak vezetni. Vegyük előbb a régibb, a nagy-sándori vonatkozást és nézzük, vajjon az Ázsiában egyre dagadó Nagy Sándor-legenda és a már útrakész ázsiai Nagy Sándor-regény a zsidó legendát magába fogja-e ragadni?

Könnyen megállapíthatjuk, hogy az első regényes Nagy Sándor-történetben, *Arrianos*¹ *Anabitisában* a legenda nincs meg. Úgyszintén hiányzik a nem sokkal később íródott *Pseudo-Callisthenesben*²; nincs meg *Julius Valerius* fordításában³ és nincs meg az *Itinerarium Alexandriában*.⁴ Váratlanul megjelenik

¹ Scriptorum Graecorum Bibliotheca, Paris. 1846. tom. 8. ed. Müller.

² Ibidem.

³ Bibliotheca Classica latina. Paris, 1834. tom. 74. ed. Angelus Majus.

⁴ Ibidem.

a *Historia Alexandri Magni regis Macedoniae de proeliis*ben.¹ Ez azt mutatja, hogy ez az ázsiai eredetű epizód Európából került az ugyancsak ázsiai eredetű Nagy Sándor-regénybe. Ez utóbbi adat ránk magyarokra annyiból is érdekes, mert e munkának 1494-iki strassburgi² kiadása után készült hű fordításban az első magyar Nagy Sándor-regény, a Haller *Hármas Istoriájának* első része, Nagy Sándor dolgairól, hol a legenda *nincs meg*.

Nehéz volna e különös jelenség magyarázatát adni, mely elsősorban Haller munkáinak kritikai kiadására tartozik,³ a mi egyelőre, sajnos, csak pia desiderata.

Mi csupán megállapítjuk, hogy a legenda az egyetlen magyar Nagy Sándor-regényből hiányzik és így az hozzánk csak Attilára vonatkoztatva került el.

A *Historia de proeliis*től kezdve megvan a legenda valamennyi Nagy Sándor-regényben; mindenekelőtt a *Lambert di Tors és Alexandre de Paris: Le Roman d'Alexandre*jében.⁴ Valószínűleg megvolt *Alberic de Basançon*nál is, mert a német

¹ Archiv Pertz VI. p. 44—50.

² Ez az eredeti strassburgi kiadás megvan a Széchenyi-könyvtárban. Inc. c. a 623.

³ Szerintünk e dolog abban is lelheti magyarázatát, hogy az a „szakadozott könyvecske“, melyből Haller művét fordította, valóban el lehetett szakitva és belőle ez a részlet hiányzott. — Támogatja feltevésünket az a tény is, hogy Haller fordítása, a strassburgi kiadás huszonnegyedik fejezetétől végeig, teljesen követi a latin szöveget; de viszont Haller munkájából teljesen hiányzik a latin szöveg első huszonnégy fejezete (melyek közül a hatodik tartalmazza a jeruzsálemi legendát). Ez azt mutatja, hogy magában Haller szövegében semmi önkényes eltérés nincs, tehát ha az első huszonnégy fejezet nála hiányzik, e hiány *talán nem az ő saját választásából származott*. Figyeljük meg azt is, hogy a huszonnegyedik fejezet, mely Hallernek elsőül szolgált (Mint ment Nagy Sándor Ciliciába stb.), a strassburgi kiadásban éppen a második ív második oldalán van, azaz feltételezhető, hogy a „szakadozott könyvetskének“ éppen az első íve szakadt le.

A latin munka csonkasága különben Hallernek is feltűnt és erre az *előjáró beszédben* világos czélzást is tesz: . . . „igen tsónkán kezd historiájához, sem gyermekségében elkövetett tsudálatos magaviséletéről, sem szerentsés életének és munkájának eredetéről emlékezetem nem tévén, majd rend nélkül tsak hirtelenül veszi fel hadakozását: hogy mint ment Ciliciába, Samariába (Haller, *Hármas Istoria*. III. kiadás. Pozsony, 1707) stb.“ (3. oldal).

Továbbá Haller maga is mondja, hogy a szöveghez ragaszkodott: . . . „jobbitani nem akartam . . . a régi együgyű munkának betsületét előttem viseltem“ . . . (4. oldal).

Mindez azt látszik bizonyítani, hogy ha Haller ragaszkodott az előtte levő szöveghez, akkor szövegéből az első ív le volt szakítva.

⁴ Ed. Michelant. Bibliothek des Litterarischen Vereins. Stuttgart, 1846. XIII. k. 231 II.

Lamprecht-féle *Alaxanderben* nyomát találjuk.¹ Mindakét helyen a legenda már erősen megvan csonkítva. Az ó-francia versben összesen husz sor és csak annyit tartalmaz, hogy a zsidók nagy tisztelettel fogadják Nagy Sándort, ki viszont leborul a tíz parancsolat jelvénye előtt és kegyesen fogadja a népet:

231. l. . . . contre lui est venu moult grande compaignie
de dras religions fu toute revestie,
le loi li aportèrent dès le sans Ysaie.
Dex, li sire de l'mont qui tout a en baillie,
le douna Moyset, è l'mont de Synaie,
et vot que fust par son peule estableie.
Alixandres l'oneure et encline et soupli
et voit humle le peule, sans orguel, sans boisdie . . .

A német Nagy Sándor-regényben pedig csak két sorban zsugorodik a legenda és épen ellenkező értelmet nyer,

695. v. und zerstörte auch judeis lant
dernach wart Jerusalem ferbrant
und Bethlehem . . .

Egyéb Nagy Sándor-regényekben nem kutattuk a legendát, számunkra valamennyi ugyanazt a tanulságot nyújtja: a legenda a Nagy Sándor-regényekben elcsenevészödött és azokkal együtt meghalt. Azaz a legenda éppen ősbibb, eredetibb vonatkozásában szűnt meg és második, azaz attilai alakjában teljes fényében és halhatatlan szépségében él még ma is. Ennek oka, mint látni fogjuk, egy teljesen különálló körülményben rejlik.

IV.

Végezetül vizsgáljuk, mily alakban jutott el a legenda a magyar irodalomba. Mint már említettük, ez csak Attilával kapcsolatban került hozzánk, — Nagy Sándor-regényünkben eddig még meg nem magyarázott okból kimaradt. A legendát krónikáink tartották fenn és nem éréktelen megfigyelni azokat a változatokat, melyeket az egyes krónikák előadása mutat. Ha az összehasonlítás alapjául itt csak a legrégibb krónikákat vesszük: Kézaiét, a dubniczi, pozsonyi és bécsi krónikát és Turocziét, akkor is három szétváló csoportot különböztethetünk meg.

Krónikáink mind egyeznek abban, hogy a római legenda külső keretétől az arianus érsek cselszövését és bűnhődését

¹ Germanische Handbibliothek. Halle, 1884. VI. k. 860. l. 695. vers.

adják, a mi forma tekintetben nagyban hasonlít a Talmud legendájához és e tekintetben igen eltér Paulus Diaconus legendájától. Nincs kétségünk az iránt, hogy a magyar krónikák e változatának forrását egy — előttünk ez idő szerint ismeretlen — idegen közvetítő krónikában kell keresnünk.

E közös egyezésen kívül a legendát illetőleg krónikáink szétválnak: egyfelől áll a legrégibb krónika, Kézaié, másfelől a legkésőbbi: Turóczyé; a kettő között egyező csoportban: a dubniczi, pozsonyi és bécsi képes krónika. E felosztáson belül szorosabb kapcsolat van Kézai és az egyező krónika-csoport között; egészen külön áll Turóczy. Viszont Turóczy krónikája mutatja a leglényegesebb egyezéseket a legrégibb, illetve a Paulus Diaconus-féle legendával és így Turóczy előadásának egyes elemei és belső szerkezete a Talmud legendájával is egyezik.

Példák világosabban fogják mutatni e felosztás természetét.

Kézai a következőképp adja elő a legendát: ¹

... „Ezután a mint Ravenna felé közeledett, az arianusok érseke, a ki nagy kincs birtokában az apostoli szék ellenére a saját híveiből tizenkét kardinálist nevezett ki, a polgárok tudta nélkül a hunokat titkon beocsájtotta a városba, a katolikuskokat, kik a városban nagyobb számmal voltak, leölette velök és megígérte Ethelének, hogy ha az ő pártjára kel és üldözi a katolikuskokat, népének fárasztása és minden költség nélkül Róma városát, egész Itáliát és Afrikát az ő hatalma alá veti.

Mikor azután Ethele inkább uralomvágyból, mint az említett vallás szeretetéből erre ráállott; a rómaiak átlátván, mily veszedelem származhatik ebből a keresztényekre, Leo római pápát Etheléhez küldötték és kérték, távozzék a lombard területről, ők ennek fejében adót is fizetnek, katonát is adnak, amennyit csak kíván. A pápa tehát a főtisztviselőkkel és római papsággal együtt Etheléhez sietett és Ravenna előtt a mezőn jöttek össze tanácskozásra. És a mint mindketten lóháton beszélgettek és a király nehéz dolognak tartotta, hogy a rómaiak kívánságára hajoljon, beszélgetés közben Ethele véletlenül felfelé tekintett s úgy látta, hogy a feje felett egy férfiú lebeg és kezében kardot villogtat és azzal fenyegeti, hogy levágja vele a fejét. Ezen azután szívében megrettenve, a rómaiak minden kérésébe beleegyezett és így a pápa örvendezve tért vissza Rómába, a király pedig Ravennába vonult. Itt az arianus érseket minden párthívével és czinkostársával együtt elfogatta, hatvan-ezer márka aranyat csikart ki tőle, azután pedig egytől-egyig legyilkoltatta őket.“

¹ Császár Mihály fordítása. Magyar Könyvtár. 227. sz. 28. oldal.

Ez előadásban a legfeltűnőbb eltérés, a már említett arianusokon kívül, a belső szerkezetben van. Hiányzik itt az ősi legendának leglényegesebb szerkezeti eleme: az a drámai jelenet, melyben az egyik vitéz, nem értve a király engedékeny viselkedését, tőle magyarázatot kér és a király válaszában mondja el a tulajdonképeni legendát, az égi látományát.

E változás kétségkívül csak sokkal Paulus Diaconus után keletkezhetett valamely olasz krónikában, mely nemcsak Kézainak, de közvetve az egyező krónika-csoportnak is forrásul szolgálhatott.

A bécsi, pozsonyi és dubniczi krónika még egyezik Kézai-val abban is, hogy szintén mellőzi e fontos szerkezetbeli saját-ságot, köztük csak az az egy különbség van, hogy az egyező krónika-csoport a Zoard-féle epizódot a ravennai bevonulás és a római találkozás közé teszi, míg Kézai az elbeszélte legenda után tér rá.

Turóczinál ismét megtaláljuk a legenda ősi formáját, ugyanazt a belső tagoltságot és ugyanazokat az elemeket, mint Paulus Diaconusnál.

Mellőzzük itt ama lényegtelen közbeszúrást, melyben Turóczy a pápa követségeért esedező rómaiak beszédét idézi, mely oly naiv és oly rossz latinsággal van írva, hogy aligha külföldi átvétel. A Zoard-epizódot Turóczy is a római találkozás elé teszi, a mi formai megegyezést mutat az egyező krónika-csoporttal. Ezután eltérve az előző krónikáktól, előttem ismeretlen forrásból, Turóczy a legenda legrégebb formáját adja.¹

„Leo pápa az egész papsággal, nagy egyházi díszben, elől vitetve a szent jelvényeket, Attilához ment. A király elébe sietett és a tárgyalás alatt illő tiszteletet tanusított. Lóháton beszéltek és lehet, hogy Attilának nem tetszettek a főpap kérései, mégis, akarata ellenére, meghajolt kívánságai előtt és így Leo pápa nemcsak Róma, de egész Italia szabadulását vitte magával. Attila a pápa kérését teljesítve, őt elbocsájtotta és mikor mindnyájan, akik akkor vele voltak, úgy a pápa iránt tanusított tiszteleten, mint kéréseinek oly gyors teljesítésén csodálkoztak és őt megkérdezték, hogy szokása ellenére miért tanusított annyi tiszteletet a pápa iránt, Attila így válaszolt; Nem annak személyét tiszteltem, ki hozzám jött; egy másik férfi állott ott papi ruhában, szigorú tekintettel, tiszteletreméltó ősz hajjal, ki kirántott kardját tartotta kezében s remegve és fogait csokorgatva, tüsténti halállal fenyegetett, ha a kéréseket nem

¹ Turóczy: *Cronica Hungarorum* ed. Schwandtner, Bécs, 1746. Par. I. tom I. p. 74. Turóczy krónikája egyéb eltéréseket és igen régi elemeket is tartalmaz, melyek eredetéről külön tanulmányt írtunk.

teljesítem.“ — Amint látjuk, ez az idézet visszavezet bennünket a legenda legrégibb formájához. Az a hasonlóság, mely, ezen részletet kivéve, Turóczy és a többi krónikás közt található, azt sejteti, hogy Turóczy szándékosan tért itten el elődeitől és tudatosan választotta a legenda ősi alakját. Ha ez így van, ez nagy formaérzékére vall. Több krónikában nem volt alkalmunk az Attila-legendát kutatni.¹

Ha végig tekintünk a legenda feldolgozásain, bármelyik változatát is vegyük, egyikben sem találunk semmi költői hangot, a legkisebb művészi vonást sem, még a krónikákban is ritka szárazsággal és primitivitással van itt dolgunk. És ezzel szemben mégis ez a legismertebb, a legszebb Attila-legendája, az egyetlen, mely a köztudatban a mai napig fennmaradt. Ennek oka egy különös véletlenben rejlik. E legendát nem a krónikák tartották fenn, nem is írásbeli feljegyzés tette világhírűvé, hanem egy kép, Raphael csodálatos festménye. E kép káprázatos előadása él lelkünkben, ez teszi halhatatlanná Attila emlékét, ez adja meg korának és személyének azt a bűvös kört, melyet neve hallatára ma is érezünk. De csak kevesekre, csak mireánk philologusokra tartozik, hogy e kép titkának eredetét és történetét ismerjük.

Fóti József Lajos.

Franyó Remig felségárulási pere.

(Kivonat *Sörös Pongrácz* lt. 1910 január 10-iki székfoglalójából.)

Midőn II. Frigyes Vilmos porosz király örömmel foglalkozott azzal a reménységgel, hogy egy általános hadjárat alkalmával megtalálja az útját és módját annak, hogy Magyarországon pártot szerezzen magának, 1786 novemberében Magyarország szélesebb rétegeiben még nem terjedt el a gondolat, hogy a nemzet a porosz segítségével szabadulhatna attól az uralomtól, melynek alkotmány- és nemzetellenes törekvései oly nyomasztóan éreztették hatásukat.

¹ Az egyetemes Attila-irodalomnak legjelentősebb terméke Oláh Miklós *Attila*-ja (kiadta Bél Mátyás, Pozsony, 1735), mely a XVI. században valószínű renaissanceát keltette az Attila-legendáknak és eljuttatta Attila nevét azon népek irodalmába is, melyek eddig nem is hallottak a hunokról. Oláh Miklós munkája elkerült Lengyelországba, innen Oroszországba, onnan Törökországba s így teljes lett az Attila-legendakör gyűrűje: egész Európán át óriás körvonalban fut végig az Attila-legendája, melynek középpontjában Budavára áll. Oláh Miklós Attilájáról külön tanulmányt írtunk.

Pedig már volt egy ábrándos, fiatal lélek, a tatai származású iparos sarjadék, Franyó János, vagy mint rendjében hívták, Remig, a ki a besztercei piarista székház kertjében főzte magában a gondolatot, hogyan lehetne II. Józsefet porosz segítséggel Magyarország trónjától megfosztani, hogyan lehetne Szent István koronáját II. Frigyes Vilmos fejére tenni.

A fiatal, 24-ik évében járó, tehetséges, de búskomorságra hajló tanárt II. Józsefnek főleg a német nyelv használatát s tanulását és a föld felmérését parancsoló rendeletei foglalkoztatták. Attól félt, hogy e rendeletek az ország fiainak tudatlanságát, a nemesség elszegényedését fogják maguk után vonni. Szeretett volna hazáján segíteni és sokszor gondolkozott rajta, mit tehetne. De, mondja egyik levelében, mikor sorsom eszembe jutott, ismét minden szép óhajtasok olyanokká lettek szívemben, mint a hóharmattól leforrázott gyenge fű. És így éppen semmi reményem sem volt, hogy én valamikor kedves hazámnak és hazámfiainak vérző sebeit kitörölhessem és gyógyulásra hozhassam.

Tépelődő gondolatai csak nem múltak. 1786 márczius havában sétája közben ismét azzal a gondolattal vesződött, hogyan lehetne a hazát fenyegető veszedelmet elhárítani. Végre arra az eredményre jutott, hogy tervet kell készíteni, melylyel Magyarországot a császártól el lehetne szakítani s át lehetne adni más uralkodónak, a ki azután a régi törvények értelmében kormányozná.

Szinte megijedt a gondolattól. Magába zárta, senkivel sem közölte. Oly idők járták, mikor még a gyóntató ajkát is föl akarta használni a hatalom, hogy állam- vagy felségellenes tervek tudomására jusson. Magában érlelte gondolatát és még a következő év májusa is elérkezett, mikor új helyén, Nagykárolyban arra szánta magát, hogy tervét másokkal megismerteti. Míg idáig jutott, erős lelki küzdelmen esett át. Nevelése, rendi élete miatt gyengédebbé vált lelkiismerete tiltakozott a terv ellen. Természetszerű következménye ennek, hogy vallása erősítő, megnyugtató orvosságaihoz fordult s a gyónásban, áldozásban keresett mentő szert. A nyugalom, a belső béke azonban nem jött meg számára. Franyó végre azon elhatározáshoz jutott, hogy nem marad szerzetes, távozik rendjéből, a haza megmentésére, szabadságának visszaszerzésére irányuló tervét pedig írásba foglalja s megismerteti azokkal, kiktől támogatást vagy bölcsebb útmutatást remélhet.

Hogy a maga jegyzeteit s levelezését az árulás, levéltörés ellen könnyebben megvéddesse, titkos ábéczt állított össze magának s ezzel vetette tervét papírra. Fiatalsága, szerzetesi állásából eredő tapasztalatlansága, politikai iskolázatlansága miatt van a tervében naivság, gyermekes fogás, alig alkalmazható ürügy,

de e tekintetben maga sem ragaszkodott javaslataihoz. Szívesen vette volna, mint meg is mondta, ha a részletekre jobb gondolatokat adnak neki, hogy így annál biztosabban sikerüljön a lényegét megvalósítani. Tervének eszmemenete az volt, hogy követség útján II. Frigyes Vilmos porosz királynak kell följárni a magyar koronát, ha a katolikus vallást elfogadni hajlandó. Ha ezt megteszi s a koronát elfogadja, ennek megszerzésére 30,000 főből álló sereget fog küldeni, mely Szilézián keresztül Bécs ellen nyomul. Időközben, azon czímen, hogy II. Józsefnek kezére járjanak, ha az országban belső mozgalom támadna, az uralkodó engedélyével magyar főurak is fognak néhány ezredet felállítani s ezt azután egyesítik a porosz haderővel, melyhez a Bécs környékén állomásozó magyar katonaság is csatlakozni fog. Hogy a magyar katonaságnak ez az elhelyezése megtörténhessék, a tervnek meg kell nyerni a haditanács valamelyik tagját s ez azon ürüggyel, hogy a magyarság könnyebben féken tartható legyen. kieszközölhetné, hogy az ország belsejébe német katonaság küldessék, a magyar ezredek, főleg a lovasság pedig az ország nyugati részén és Bécs környékén kapjanak állomást. Mindezen seregek akkor fognak Bécs ellen támadást intézni, mikor onnan II. Józsefet valamely ürüggyel, akár magának a porosz udvarnak meghívásával, eltávolították. A seregek beveszik Bécset, hatalmukba kerítik a szent koronát, a koronázási jelvényeket, II. Józsefet a tróntól megfosztottnak nyilvánítják s azután a szent koronával a porosz királyt fogják Magyarország királyának megkoronázni, ki esküt fog rá tenni, hogy az országot régi törvényei szerint kormányozza.

Az első, kivel Franyó tervét megismertette, Eszterházy Károly gróf egri püspök volt. 1787 május elején írt levelében azonban nem szorítkozott pusztán a terv ismertetésére, hanem arról is nyilatkozott, hogy megvalósítására confoederatiót akarna alkotni. Hogy könnyebben mozoghasson, június végén kilép a piarista rendből s azután azon pontozatokat, melyeket a porosz király trónraemelésére a legalkalmasabbnak fognak találni, felülbírálás, illetve aláírás végett megviszi a confoederatusoknak s ha mindenben megegyeztek, a porosz királyhoz fog menni követ-ségbe. Mivel pedig ő szegény ember, a szövetség tagjaihoz teendő út költségeit az egri püspöktől reméli, a porosz követ-ségre pedig a szövetségbe belépett urak fogják a szükséges pénzt összeadni.

Eszterházy püspököt meglepte a levél. Hogy meggyőződ-jék róla, valóban Franyó írta-e s igazán van-e szándéka valami mozgalmat támasztani, megbízta a fényi esperest, menjen be Nagykárolyba a piaristákhoz s beszéljen Franyóval. Az esperes teljesítette püspöke rendeletét és Franyót kikérdezve, meggyőződött

róla, hogy a levél tőle ered s azt is megtudta, hogy Franyó állapotán változtatni akar.

A püspök már ebből a tudósításból látta, hogy a fiatal piarista tanár valamiben töri a fejét. Véleményében megerősítette maga Franyó, ki még az esperes látogatása napján újabb levelet intézett a püspökhöz s kérte, mentől előbb tudassa vele napnap után várt végső elhatározását, mivel ettől függ, hogyan fog írni más uraknak s hosszasabban azért sem várakozhatik, mivel legkésőbb decemberben a porosz királyhoz szándékozik menni, hogy azután, Isten segítségével, 1788 tavaszán a terv kiviteléhez lehessen fogni.

Franyó nem gondolt rá, hogy ezzel a levéllel megpecsételte a sorsát s azon hiszmben, hogy a püspök, ha csatlakozni nem is fog, tervét senkinek föl nem tárja, folytatta a levelezést, hogy a confoederatiót összehozza. Június 11-én Batthyány József primásnak írt ebben az ügyben. Bevezetőleg utalt rá, hogy tervét azért küldi meg, mivel az egyházi s a világi főrendek közül többen szívesen fogadták és szeretné tudni, mi a primás véleménye, jónak találja-e, helyesli-e; ha nem találná megfelelőnek, bölcs tanácsával, mint esennen óhajtja, fejtse ki ennek okait s vagy vesse el, vagy jobb tanácscsal siessen a végső veszedelemben forgó haza segítségére. Majd részletesen megismertette a primással a tervet, melyről azt mondta, hogy legfőlebb tíz emberrel akarná tudatni. Kevés ember közt jobban megmarad a titok s mivel csupa előkelő férfiú volna a szövetségben, meg lehetne bennük bizoni, hogy adott szavukhoz ragaszkodni fognak. Az egyszerűbb elemeket nem szükséges előre megmozgatni; ezek ügyis csatlakozni fognak, ha a régi szabadság visszaküzdésének munkája megkezdődik. Szeretné azonban a confoederatusok sorába bevonni Eszterházy herceget, Hadik grófot, a haditanács elnökét és Pálffy gróf kanczellárt. Mivel azonban nem ismeri őket, kérte a primást, tudassa vele, hol tartózkodnak s hogy be lehetne-e őket avatni a tervbe. Azoknak a nevét, kik tervét már elfogadták, mondta, azért nem írta meg, hogy esetleges árulás esetén bajba ne kerüljenek; bűnhődjék ő maga, mások maradjanak biztonságban.

Míg a primásnak azt mondta Franyó, hogy a confoederatusok számát legfőlebb tízre akarja szorítani, utóbb megváltozott a véleménye. Nemcsak Károlyi Antal grófnak írt, hanem a köznemeség soraiból is iparkodott magának és eszméjének híveket toborzani. Ezen célból levelet küldött Kárász István volt csongrádi alispánnak és arra is megkérte, tudassa vele a Bánság környékén lakó urakkal lehetne-e valamire menni, valamint Dózsa Imre czégyényi birtokosnak, Szatmármegye volt pénztárosának, kitől meg az ország északkeleti részének urairól kérdezősködött. Dózsaival különben

nagyobb terve is volt: ezt szánta arra, hogy a magyar katonaságot a porosz csapatokkal való egyesülésre rávegye. De éppen Dózsának irt levelében igen hangsúlyozta az óvatosságot, hogy legyen titoktartó, mérsékelt, hogy mint levelében írja, míg a tervek szerencsés véget nem érnek, valaki igyekezeteiket meg ne sejdítse s így füstbe ne menjen a haza szabadságáról képzelt édes reménység. Senkit, folytatja levelét, bosszankodásunkból ne fenyegezzünk, se jó kedvünkől drága barátainkat ne biztassuk a mostani inségből való kiszabadulással, hanem inkább a császárnak rendeléseit dicsérjük, javaljuk és legnagyobb készséggel végbe is vigyük, tudván, hogy mindazok, a miket a császár rendel, csak igen rövid ideig fognak tartani és innét jobb egy kevés nyomorúságot szenvedni, hogy nagyobb boldogsághoz juthassunk.

Miután a szövetség körét így kibővítette, hamarosan elhárította, hogy megismerteti szándékait Illésházy István és Haller Pál grófokkal, valamint azzal a három úrral, a ki, mikor Teleki Ádám gróf Erdélyben a földmérésre vonatkozó rendeletet kihirdette, ez ellen állást foglalt s így Franyó azt remélte, hogy még mindig nem szűntek meg az uralkodó intézkedéseivel szembehelyezkedni s így tervét bizvást megküldheti nekik. Mivel azonban ennek a három úrnak a nevét nem sikerült megtudnia, csak egy levél ment tőle Erdélybe, Battyhány Ignác gróf püspökhöz, kit ugyanazon okokkal iparkodott megnyerni, melyeket a primáshoz s az egri püspökhöz intézett leveleiben föltárt.

Miközben Franyó mind szélesebb körben kezdte eszméjét terjeszteni, megtette a lépéseket, hogy rendje kötelékéből szabadulhasson. Június 28-án rendfőnökéhez fordult s tőle a rendből való sürgős elbocsátását kérte, mivel, úgy mondta, valaki, kire jövő sorsát bizta, július 20-án érte fog menni. Franyó nem levén fogadalmas, a rendfőnök úgy határozott, hogy elbocsátja. Franyó azonban ezt az intézkedést már nem tudhatta meg, mert időközben onnan mentek érte, a honnan nem várta.

Június legutolsó napján vagy július elején Franyó még terveket készített az országban állomásozó német katonaság lefegyverzésére, fogságba ejtésére, nem is gondolva, hogy már kiadták a rendeletet, mely őt juttatja fogságba.

Az egri püspök ugyanis a fényi esperes tudósítása és Franyó második levele alapján meggyőződván róla, hogy a fiatal tanár megmaradt terve mellett, hozzája intézett leveleit megküldte Niczky Kristóf gróf királyi személynöknek és országbírónak. Körülbelül egyidejűleg más forrásból is napvilágra került a titok, mivel Károlyi gróf meg Kaunitz Venczel herceg államkancelárnak adta át Franyó levelét. Június 27-én Perczel Imre őrnagy, budai rendőrfőnök már parancsot kapott, menjen Nagykárolyba s itt Franyót minden feltűnés nélkül ejtse fogságba, a piarista

házfőnöktől pedig tudakozódják, vajjon Franyó egészséges-e, nincse esetleg valamelyes szellemi fogyatkozása.

Perczel július 4-én ért Nagykárolyba. Miután a házfőnökkel küldetése okát tudatta, Franyó egészségi állapotáról felvilágosítást kért, megbeszélte vele, hogyan lehetne Franyót úgy elvinni, hogy sem a rendtagok, sem a városbeliek ne vehessenek róla tudomást. A megbeszélés szerint Perczel vacsora után, 9—10 óra között bement Franyó szobájába. Ez éppen rendtársával, Pesthy Adolf nagykárolyi káplánnal beszélgetett, mikor a váratlan látogató benyitott. Pesthy távozván a szobából, Perczel kijelentette Franyónak, hogy foglyul viszi magával, felszólította, vesse le szerzetesi ruháját s azután az íróasztalon levő írásokból kiválogatván az iskolaiakat, a többi levelet, fogalmazványt magához vette és Franyóval együtt távozott a piaristák házából.

Noha Niczky gróf azt ajánlotta, hogy legjobb volna Franyót mindjárt Bécsbe vinni, egyelőre Budán állapotok meg vele. Franyó, kiről Perczel felszólítására a nagykárolyi házfőnök írásban is kiadta a nyilatkozatot, hogy szellemileg ép s bár közbe megesik vele, hogy búskomorság fogja el, ez csakhamar elmúlik, kínos várakozásban töltötte a budai napokat. Vagy két hét mult el, míg végre megállapodás történt arra, hol hallgassák ki a foglyot. Pálffy Károly gróf kancellár javaslatával szemben, ki Budán magyar megbizottakkal akarta Franyót kihallgattatni, II. József úgy intézkedett, hogy a foglyot Bécsbe kell vinni s ott a rendőrfőnöknek kell átadni. Rendeletét teljesítették s Franyót kétheti budai fogság után Bécsbe vivén, az ottani rendőrség börtönébe zárták.

Mivel a magyar törvény szerint a felségárulás bűnében külföldön csak magyar tanácsosaival végeztethette az uralkodó a vizsgálatot, már az is törvénysértés volt, hogy II. József Franyó kihallgatását a bécsi rendőrségre bízta.

Kilencz napja volt Franyó a rendőrség foglya, mikor végre augusztus 2-án vallatóra fogták. Franyó vallomásai során részletes felvilágosítást adott családi viszonyairól, önmagáról, rendi állásáról, az elfogatása okát tevő iratokról, elmondta a tervét, kikkel és hogyan közölte, a mi azonban a vele összeköttetésben volt férfiakra vonatkozott, óvatosan, titoktartóan elhallgatta s azokon kívül, kiknek neveit írásaiból megismerték, senkit meg nem nevezett. Hiába mondták neki, hogy leveleinek utalásai nyilván mutatják, hogy másokkal is levelezett, mivel erre azt felelte, hogy csak azért emlegette, hogy némelyek tervét már elfogadták, hogy így, a kiknek írt, gyorsabban feleljenek neki s ezek nevét utóbb mások megnyerésére fölhasználhassa. Utolsó, augusztus 28-i kihallgatása után három napi gondolkodást engedtek neki. Franyó

föntartotta vallomásait, újat nem mondott, csupán azt jelentette még ki, hogy tettében hazája szeretete vezette.

A rendőrségen végzett kihallgatásokra, melyek alkalmával Franyó eszejárása, elméjének épsége is megfigyelés tárgya volt, hosszabb szünet következett, mely alatt nem bolygatták a foglyot. Ezen idő alatt a felség döntött róla, miféle bíróság elé állítsa Franyót. Ámbár a magyar törvény világos rendelkezése szerint, ha maga nem akart bíraskodni, magyar törvényszékre kellett volna bíznia az ügy tárgyalását s az ítélet meghozatalát, II. József nem tartotta meg a törvényt, hanem szeptember 8-án a bécsi városi büntető törvényszéket bízta meg a Franyó ügyében való bíraskodással.

Szeptember 19-én éjjel egy rendőrbiztos a városházára vezette Franyót. Öt hónapnál hosszabb időt töltött itt félelem és jövő sorsától való rettegés közt. Ismerte a vádat, mely miatt fogságba helyezték, tudta, mily büntetést szoktak rá kiszabni. Csak az vigasztalta, hogy talán fiatalságát tekintetbe fogják venni.

Hosszas várakozás után, 1788 február 28-án, ismét elővették a perét. A vallatást Blumfeldi Ferencz városi tanácsos vezette, a ki ugyanazon kérdéseket intézte Franyóhoz, melyeket a rendőrség. Franyó a régi kérdésekre a régi feleleteket adta s így a bíróság nem tudott új nyomra bukkanni, főleg nem abban, a miben szeretett volna, hogy Franyó összeköttetéseit tisztázza. A bíróság tett ugyan kísérletet, hogy Franyó nélkül jusson sikerhez, azonban törekvése eredménytelen maradt. Hat ízben állott Franyó a bíróság előtt, de a vallomások anyaga nem bővült. A szokott gondolkodási idő után sem volt Franyónak más mondani-valója, minthogy mélységesen bánja ezt a meggondolatlan hazaszeretetből elkövetett vétségét s kéri a felséget, legyen iránta elnézéssel, midőn büntetését kiszabja.

A bíróság tagjai május 31-én gyűltek össze, hogy Franyó büntetését megállapítsák. Maga az előadó, Faby József tanácsos, azt indítványozta, hogy 30 évi börtönbüntetést szabjanak ki a vádlottra. Voltak, kiknek ez a hosszú fogság is kevésnek látszott s 50, 60 évi börtön mellett emeltek szót. Azonban az elnöklő alpolgármester is az előadó véleményét pártolván, a többség a 30 év mellett döntött. A bíróság nem viseltetett rosszakarattal Franyó iránt s mikor ítéletét felülvizsgálat és esetleges jóváhagyás végett II. József elé terjesztette, nem egy mentő körülményt ajánlott a felség figyelmébe.

II. József nemcsak enyhítő körülményt nem talált Franyó számára, hanem még keveslette is a súlyos büntetést és július 16-án úgy intézkedett, hogy Franyót felségáruló tervéért s ennek másokkal való közléséért 60 évre Spielbergbe kell vinni, hol bebörtönözése alatt a többi fogollyal egyenlő bánásmódban fog

részesülni s velök együtt részt tartozik venni a várban szükséges munkákban.

Az ítéletet a bécsi városi törvényszéken július 19-én hirdették ki Franyó előtt. A szertelenül szigorú büntetés hallása teljesen megrázta a foglyot; alig tudott a lábán állani. Mikor kissé magához tért, azzal a kérelemmel fordult a törvényszékhez, terjeszsze a felség elé azon könyörgését, változtassa az ítéletet örökös számkivetésre. Azt a feleletet kapta, hogy ezt nem lehet megtenni. Erre azután visszavezették a börtönbe, de míg eddig maga volt egy czellában, most hat más fogolylyal együttesen zárták el.

A bécsi fogság már csak kevés ideig tartott. Megvizsgáltatták orvossal, bizonyítványt állítottak ki róla, hogy egészséges, munkára alkalmas, a verést elbirja, majd július 22-én aláíratták vele a csekély jószágáról fölvett leltárt s azután elindultak vele Spielberg felé. Július 24 én Sturm Mátyás főporkoláb elismervényt adott róla, hogy Franyót és holmiját átvette,

A vár új foglyán végrehajtották azokat a műveleteket, melyek a többi bebörtönözöthöz hasonlóvá tették. A haját tövig lenyírták, rabruhába öltöztették, 7—8 fontos bilincset vertek a lábára, majd a porkoláb figyelmeztette, hogy azokat a munkákat, melyeket parancsolni fognak neki, ellenkezés nélkül és szorgalmasan végezze, különben veréssel bűnhődik. Ezen figyelmeztetés után levezették czellájába, mely sziklák közé vájt, de elég világos helyiség volt, csakhogy már hét más foglyot is talált benne. Ezek bilincseihez hozzácsatolták az övét, azután a fal mellett sziklából kivágott, minden ágynemű, terítő nélkül szűkölködő fekvőhelyet jelöltek ki neki.

Társai közt hagyatva, teljesen átérezte helyzetének keserves voltát, a hosszú büntetést, mely rávárt s az álmatlanul töltött éjszakán zokogva siratta elkövetett hibáját, mely e borzalmas börtönbe juttatta.

Másnap kora reggel, 4 órakor munkára vezették. Megbilincselve az udvart kellett sepernie, majd más helyeket tisztogatnia, mely munka undorral töltötte el a jobb sorshoz szokott fiatal embert. Majd jöttek fárasztóbb munkák, milyenek voltak a fahordás, az alsó várból való vízfordás. És ezért a nehéz dologért mindössze annyi enyhítés járt, hogy hetenként háromszor fött ételt kapott, míg a többi napon be kellett érnie két font kenyérrel. Jött a tél s vele még keményebb munka. Bilincsekbe verve kellett kúsznia a háztetőn, hogy innen a havat tisztítsa, majd szánon a völgybe kellett hordania. A második évben, mikor a foglyok száma közel háromszázra nőtt, kevesebb lett a nehéz munka; most már nem naponként, hanem alig minden negyedik nap kellett dolgozra mennie.

A testet gyötrő munkához járult még az a szenvedés, melyet a börtön gonosz levegője okozott; elgyengült, inye megromlott, a bilincsek miatt meg a lába összehúzódott, egész teste megbénult. S még orvosságot sem adtak neki, hogy szenvedéseinek enyhíthetett volna. A testi kint növelte a lelki, melyet fogolytársai miatt kellett szenvednie, kik káromkodásaikkal, átkozódásaikkal tették terhessé a velők való együttlétet s az a szellemi tespedés, melyet az idézett elő, hogy minden olvasmányt megvontak tőle.

A fogság testi és lelki gyötrelmei már majdnem nyomorulttá tették Franyót, mikor meglátta Horeczky József báró, ki azután változást eszközölt ki számára. A nélkül, hogy Franyó fogságának okát tudta volna, csupán fiatalságán megindulva és súlyos büntetését nézve, Nyitramegye színe előtt szót emelt érdekében. Horeczky szavai nem hangzottal el hiába: a megye az új uralkodó, II. Lipót előtt szót tett Franyó sorsát és közbenjárása nem maradt eredménytelen.

Franyó személye jelentéktelen volt ugyan, de egész megye kérte számára a törvényes eljárást s az ország izgatott várakozást mutató hangulata mellett II. Lipót azt nem tagadhatta meg. Hamarosan, már április 5-én tudatta Pálffy gróf kancellárral, hogy a cseh-osztrák kancellárnak, Kolowrat grófnak meghagyta, hogy Franyót az ügyének tárgyalására vonatkozó iratokkal egyetemben Magyarországra, szülővármegyéjébe kell küldeni, hogy itt a magyar törvények szerint ítélkezzenek fölötte.

A hónap végén elindították Franyót Spielbergből, átadták Bacskádi József nyitrai alispánnak, majd ez Pozsonymegye alispánjának s azután Moson, Győr megyéken át Komáromba érkezett a fogoly.

Komárom megyéhez április 29-én ment el a királyi rendelet, hogy a megyei törvényszék, mint a királytól ezen célra kirendelt különös bíróság a királyi ügyigazgató felperessége mellett új vizsgálatot tartson s az ország törvényei szerint ítéletet hozzon, de a törvényszék ezt se ki ne hirdesse, se végre ne hajtsa, hanem felülvizsgálat s döntés végett tudassa a felséggel.

A királyi ügyigazgató Závody Mihályt bizta meg a maga helyettesítésével. Závody ezt az 1790 augusztus 3-iki részleges gyűlésen tudatta a megyével s a tárgyalás napjának kitűzését kérvén, arra is felszólította a megyét, hogy Franyó számára védőt rendeljen. A megye mindkét tekintetben intézkedett. A tárgyalás kezdetét augusztus 14-ére tűzte ki, a vádlott védelmért pedig Thaly Zsigmond megyei ügyészre bizta.

A per felvételének napja elérkezvén, Závody Franyó ellen a II. Józsefet a magyar tróntól megfosztani akaró terve s ennek

másokkal való közlése s az országban állomásozó német hadak legyilkolására irányuló szándéka miatt felségárulás czimén vádat emelt s azt kívánta, hogy a törvényszék fej- és jószágvesztésben marasztalja el.

Thaly azon czímen, hogy a védelemnek némely irat megszerzésére időre van szüksége, a tárgyalás elhalasztását s annak megengedését kérte, hogy Franyóval tanácskozhassék.

A törvényszék a védő kéréseit teljesítette s a további tárgyalást szeptember 27-ére halasztotta; de meghagyta, hogy közben a vádlottat a bécsi vallatás pontjai szerint ki kell hallgatni.

Ezt a vallatást augusztus 19—21. napjain Csejtey István szolgabíró és Arady László esküdtek végezték el s Franyó vallomásairól augusztus 23-án tertedelmes jegyzőkönyvet állítottak ki.

Franyó, miként bécsi vallomásaiban, most is részletesen nyilatkozott magáról és családjáról, megismertette tervét, ennek eredetét, kiket avatott bele stb., de állhatatosan megmaradt a mellett, hogy a primáson, az egri és erdélyi püspökökön, Károlyi grófon, Dózsán és Kárászon kívül tervét senkivel sem tudatta, annak kigondolásában, megszerkesztésében másnak része nem volt. Míg azonban a vallomásokban nem tért el a korábbi nyilatkozataitól, lényegesen fordított a védelmén.

Bécsben még hazaszeretetével mentette magát; szántabánta vétkét. Itt már arra is utalt, hogy II. József az ország alkotmányát föl akarta forgatni, meg sem koronáztatta magát, ő tehát, ki a koronázatlan, az ország kárára uralkodó fejedelem ellen szötte tervét, nem rebellis, a mint Bécsben nevezgették, mivel a hazai törvények szerint csak a koronás király támadóit lehet így nevezni. De védelme nem ezen az alapon épült; nem azzal akarta magát menteni, hogy a nem törvényes uralkodó megbuktatására törekedett, hanem — noha tagadta, hogy erre senki sem tanította ki, bizonyára nem Thaly tanácsa, oktatása nélkül — azzal, hogy kijelentette, hogy neki semmiféle zavart, fölkelést támasztó szándéka nem volt, leveleit nem azért intézte az említett főpapokhoz, urakhoz, hogy ezeket tervének megnyerje, a felség ellen támadásra bírja, hanem pusztán azért, hogy a maga, az uralkodó trónfosztását célzó szándékkal, gondolatlat tele lelkének, háborgó elméjének nyugalmat szerezzen. Azt várta tőlük, hogy majd rámutatnak a rosszul kigondolt terv hasznavehetetlenségére, megvalósításának lehetetlenségére. Egyetlen ember bírálata abbahagyta volna a lehetetlen tervezgetést; ha a kellő intés megtörtént volna, a fiatalos hévtől s a meggondolatlan hazaszeretettől elragadott lelkébe ismét visszatért volna a nyugalom s a terv megvalósításától, mely célból

különben sem a porosz királylyal, sem ennek embereivel semmiféle összeköttetése nem volt, elállott volna.

Ezt az okoskodását folytatta a szeptember 8—10-i vallatása alkalmával, noha érezte, hogy oly nyilatkozatokkal akarja a régiebb s újabb vallomása, leveleinek tartalma s a most adott magyarázat közt levő ellenmondást eltüntetni, melyek éppen nem számíthatnak rá, hogy elfogadják.

Mialatt a vallatások folytak, Thaly nemcsak azzal támogatva védettjét, hogy kijelölte neki azt az utat és célzt, melyre vallomásaiban törekednie kell, hanem fölhasználta a koronázás ünnepségét is és kegyelmi kérvényt adott be II. Lipóthoz Franyó érdekében.

Mikor a megyei törvényszéktől adott halasztás letelt s a perfolyam újra kezdetét vette, Thaly azt iparkodott bebizonyítani, hogy Franyót nem felségárulás, hanem hűtlenség czímén kellett volna perbe fogni. A védelem czélja igen világos. Akár felségárulás, akár hűtlenség miatt indítják meg Franyó ellen a keresetet, fej- és jószágvesztést kérnek ellene; de ha hűtlenség miatt emelnek ellene vádat, meg fog változni a bíróság. A felségárulás bírója maga a felség, illetve a töle maga helyett kirendelt bíróság volt s az ítéletet végső fokon maga a felség mondta ki. Tehát az ítélt, a ki ellen a vétség irányult. S a védő éppen ezt akarta elkerülni. Ezért bizonygatta, hogy Franyó nem felségárulást követett el, hanem a hűtlenség bűnébe esett.

A vád képviselője föntartotta a felségárulás vádját s tiltakozott ellene, hogy a megyei törvényszéki birói illetékességét kétségbe vonják, mivel annak megállapítása is a felség joga, hogy valaki a rebellióra kiszabott büntetést magára vonta-e s így bíróküldő joga ellen kifogást tenni nem lehet.

A vád minősítése s a bíróság illetékessége még később is vita tárgya volt a védő s a vádló közt; ez azonban a tárgyalás lefolyását nem akadályozta meg.

Franyó vétségének mentésében Thaly ugyanazon úton haladt, melyre a vádlottat igazította. Azt bizonyítgatta, hogy a vádlott leveleiből láthatólag kétségtelenül csak a maga lelki megnyugvását kereste. Hiszen, ha nem ez lett volna a czélja, akkor nem tanácsot kért volna azoktól, kiket leveleivel fölkeresett, hanem argumentált volna a terve mellett. Éppen azért irt kevés és előkelő férfiúnak, kiknek gondolkodásmódja, hajlama előtte ismeretlenek voltak, de tudta róluk, hogy az uralkodóházhoz törhetlen hűséggel ragaszkodnak, hogy tervét visszatartasítják, mivel a közepes vagy alacsony sorsú emberektől helyreigazítás helyett beleegyezést, hozzájárulást kapott volna s így akarata ellenére gyászos veszedelmet támasztott volna.

Az 1723. évi 9. törvényczik, melyre a vádló keresetét

alapította, bevégzett bűncselekvényről szól, míg a vádlott esetében csak tervről lehet beszélni. A mily távol volt ez a terv a megvalósulástól, oly távol kell lennie a büntetésnek attól a szigorúságtól, mely az említett törvényben foglaltatik. Főleg pedig enyhe elbírálást kell alkalmazni akkor, mikor ilyen tervről van szó, melyet nem is lehetett volna megvalósítani.

Mentségére szolgál a vádlottnak fiatal kora, tapasztalatlansága, II. József rendeletei igazi céljának nem ismerése, továbbá, hogy csapongó képzelete elragadta, sőt, a mi mindezeknél fontosabb, elméje sem volt egészen rendben. Mentette végül a vádlottat azzal, hogy vétségeért eddig szenvedett börtönbüntetéseivel eléggé meglakolt. Ne akarjanak ellene új vádat fölhozni, hiszen irataiból éppen nem tűnik ki, hogy a német katonaságot meg akarta volna öletni. Ha a felség megkegyelmez a vádlottnak, a jövőben neki s házának hűséges szolgálja lesz.

A vádló sorra vette Franyó és védője mentségeit. Nem találta enyhítő körülménynek, hogy a vádlott a meg nem koronázott királyt akarta trónjától megfosztani, hiszen nem tudhatta, nem fogja-e magát II. József megkoronáztatni. De meg, ha a megkoronázatlan király ellen szabad tervet koholni, akkor a koronázásig minden uralkodó ellen büntelen lehetne föllépni. Franyó különben nem csupán II. József ellen tört, hanem az egész Habsburg-házat meg akarta fosztani Magyarországtól, pedig annak uralmát törvény ereje biztosította és védte.

Mese, hogy Franyó csak a lelke nyugalmát kereste és nem akart zavart támasztani. Az lehet, hogy azon év alatt, míg tervét főzte, lelke zavart volt, de ha ezt mentségnek veszik, akkor minden gonosztevőnél alkalmazhatják. A főpapokhoz s urakhoz intézett leveleiben nem is arról beszél a vádlott, hogy csak intsék ám, akkor majd a lelke háborgása csillapul, tervét abbahagyja, hanem azt kéri, hogy el ne árulják, hogy, ha terve nem tetszik nekik, mondjanak jobbat. Hogy a főpapokhoz s urakhoz fordult, annak csak az volt az oka, hogy ezek anyagi támogatására jobban számított, titoktartásukban jobban megbízott. És hozzátehetette volna Závody, hogy nem is mondhatni, hogy Franyó a tömeget kihagyta a számításból. Az esztergomi érsekhez írt levelében nyilván kifejezi, hogy az egyszerűbb elemeket csak azért nem kell előre megmozgatni, mivel a szabadság napja fölpirkadásakor maguktól is csatlakozni fognak. Ha idején el nem fogják, folytatta volna a tervezgetést, mivel az volt a szándéka, hogy mentől több urat vigyen hűtlenségbe; maga megvallotta, hogy azon haton kívül, kiknek írt, még másokkal is közölni akarta tervét.

Igaz, nem sikerült neki szándékát valóra váltania, de ez nem enyhítheti a büntetését, mivel Szent István törvénye a

király élete vagy méltósága ellen irányuló összeesküvés kíséretét csak úgy bünteti, mint magát az összeesküvést.

Franyó nem volt gyermek, 25. évében készítette a tervét s tisztában volt úgy azzal, hogy a felségárulás bűnét követi el, mint azzal, mi lesz érte a büntetése. Hogy II. József rendeleteinek célját nem tudta, nem szolgálhat mentiségére, mivel neki nem kellett volna azon rendeletek célját, jogosságát firtatnia. Véttségét pedig korántsem zavarodott fővel követte el, hiszen az urakhoz intézett levelei világosan mutatják, hogy a vádlott teljesen ép elméjű.

Závody, föntartván a német katonaság legyilkolásának terve miatt emelt vádját is, mely pedig Franyó irataiból valóban nem igazolható, a törvény teljes szigorúságának alkalmazását kérte.

A védelem s a vád képviselői közt megismétlődött ugyan a vitás pontokról a szóharcz, ebbe azonban új szempontot egyik fél sem tudott bevinni. A vitának a védő azzal a kéressel vetett véget, adjon a törvényszék perhalasztást, mivel a felséghez benyújtott folyamodásra, kegyelmezzen meg Franyónak, még nem érkezett meg a felelet. A törvényszék teljesítette a kérelmet s kimondotta, hogy a következő, egyszersmind végső tárgyalás 1791 január 10-én lesz, mely alkalommal az ítélet meghozatalára is rákerül a sor.

Megérkezett a döntő nap. Sem a vádló, sem a védő nem voltak hosszadalmasak: az megismételte vádját és fej- és jószágvesztést kért a vádlottra, ez Franyó fölmentése és szabadonbocsátása végett emelt szót.

A törvényszék hamarosan meghozta az ítéletet, melyet terjedelmes megokolással kísért. Franyónak azt a mentségét, hogy ő a megkoronázatlan király ellen tört, nem fogadta el mentségnek, de egyébként teljesen a vádlottól és védőjétől használt argumentumokkal fejtegette Franyó lelki megnyugvást kereső célját, egyéniségének a lázadás irányítására alkalmatlan voltát, szellemi terheltségét, tervének kivihetetlenségét, ennek szűk körben való terjesztésének okát s mindezek, valamint eddig szenvedett büntetésének, kétségtelen javulásának számbavételével kimondotta, hogy Franyót a további büntetés alól fölmentve, szabadon kell bocsátani.

A megye a meghozott ítéletet mindjárt a következő napon, január 11-én megküldötte II. Lipótnak. Az ítéelt az udvari kancellária január 20-án kifejtett véleményével került a király elé. A kancellária nem fogadta ugyan el a kirendelt bíróságnak azt az okoskodását, melylyel a vád tárgyát, mint pusztán szándékolt cselekvényt kivonta a törvények szigora alól s a vádlott teljes fölmentéséhez sem járult hozzá, mindamellet maga is

találván enyhítő körülményeket, azt javasolta, hogy a törvényszerű súlyos büntetés helyett további javítás végett Munkács várában kitöltendő 4 évi börtönre kell ítélni s fogságában úgy kell vele bántani, mint a többi súlyos vétség miatt elítélt rabbal.

II. Lipót a kancellária javaslatához még az előterjesztés napján hozzájárult, de kikötötte, hogy Franyót büntetésének kitöltése után is szoros felügyelet alatt kell tartani, nehogy azután megint valamely, az országra káros tervet eszeljen ki.

A király tehát nemcsak a kegyelmi kérvényre nem adott kedvező választ, hanem a megyei törvényszék felmentő ítélete után sem engedte el Franyónak a büntetést

A királyi intézkedés szerint Franyó büntetése 1791 február 27-ével vette kezdetét, de Komárom megye csak április vége felé adhatta át a foglyot Esztergom megyének, hogy innen azután Hont, Nógrád, Borsod, Zemplén, Ung megyéken át Munkácsra kerüljön.

Franyó komáromi aránylag kényelmes, emberséges fogsága után ismét várbörtönbe jutott. A kiállott izgalmak, szenvedések, a hosszas elzárás erősen megviselték a szerencsétlent. 1794 folyamán búskomorsága annyira elővette, hogy a munkácsi várparancsnok attól tartott, hogy eszét fogja veszteni s azért utasítást kért, mit tegyen a fogollyal. A felelet az volt, hogy, ha Franyó 1795 február 27-ig meg nem gyógyul, örültek házába vagy más, neki megfelelő intézetbe fogják vinni.

A fogoly szellemi gyengesége nem sokáig tartott, fölépült. Ekkor már közel volt az idő, midőn börtöne ajtaját meg kellett nyitni s a hatóságok foglalkozni kezdtek vele, mit cselekedjenek Franyóval, ha ismét szabad lábon lesz. Kezdetben arra gondoltak, hogy a piaristák visszaveszik. Azonban Perczel Imre rendfőnök tiltakozott ellene, hogy Franyót a rend valamelyik házába küldjék. Franyó 1787-ben elbocsátását kérte, meg is kapta, nem lehet tehát tőle azt kívánni, hogy az ártatlan rendtagok közt ilyen örökös rendőri felügyelet alá helyezett embert tartson. A rendfőnök tagadó válasza után a helytartótanács 1795 február 3-án arra kérte I. Ferencz királyt, küldessen meghagyást a munkácsi várparancsnoknak, hogy Franyót büntetése leteltével ne bocsássa szabadon, hanem, bár bilincs nélkül, mindaddig tartsa Munkácsra, míg jövőendő tartózkodása helyére megállapodás nem lesz. Mivel pedig e tekintetben azt is kellett tudni, hogy, fog Franyó ide eljutni, miből fogja magát föntartani, a helytartótanács a katonai főparancsnokságnak is írt, hogy a várparancsnokságtól tudja meg Franyótól, mi szándéka van a jövőre, meg Komárom megye alispánját is fölszólította, nézessen utána, milyenek Franyó családi viszonyai, vannak-e rokonai, barátai, a kiknek támogatására számíthat.

A jelentések február folyamán megérkeztek. Franyó úgy nyilatkozott, hogy szülővárosába szándékozik menni, ott majd özvegy édes anyjánál lakik és Eszterházy Ferencz gróf uradalmában szerez magának valamelyes állást. Szegény Franyó nem tudta, hogy Tatán már nem lesz otthona, nem várja az édes anyja. Ghyczy József Komárom megye alispánja ugyanis február 20-án tudatta, hogy Franyónak már anyja is meghalt s a mi kis érték volt abban a tóvárosi zsellérházban, melyben lakott, azt lefoglalták a hitelezők; a fogoly tehát hazulról sem útiköltséget, sem ruhára valót nem várhat és rokonai, barátai sincsenek, kik segítségére lennének.

Hetek óta letelt már Franyó büntetésének ideje, míg végre a magyar kamara terhére 40 forintot utalványozott neki a király, hogy haza mehessen s ebben a drága időben, míg valami keresethez jut, eltengődhessék. De a pénz csak nem érkezett Munkácsra. Végre a várparancsnok megúnta a várakozást, talán meg is sajnálta Franyót, ki szabaddá lett és mégsem távozható, azért április elején az ő rendelkezésére levő öszszegből adott Franyónak 40 forintot s Budán át szülővárosába küldte.

Hét hosszú, testi s lelki szenvedésekkel tele esztendő után újra szabad volt Franyó. Az 1795. év, mely oly tele volt felségárulási perekkel, meghozta neki a szabadulás napját. Ha a hosszas fogság le nem csillapította volna lázongó elméjét, ott volt előtte a budai generális kaszálo réten csakhamar lejátszódott véres tragédia s azoknak sora, kik előtt mostanság nyíltak meg a spielbergi vár mélyen fekvő, penészes, bűzhödő szobái, hogy ábrándokért ne veszélyeztesse többé egyetlen kincsét, szabadságát.

A renaissance francia vígjátékának viszonya a színpadhoz.

(Haraszi Gyula, I. t. 1910 jan. 3-iki felolvasása.)

Midőn tavaly szerencsém volt a Tek. Akadémia előtt beszámolni francia nyelven megjelent amaz újabb dolgozataimról, melyek akadémiai székfoglalóm tárgyával összefüggnek, jeleztem, hogy a *Revue d'histoire littéraire*-ben egy tanulmányom fog megjelenni a renaissancekori vígjátéknak a korabeli színpadhoz való viszonyáról.

Mint tavaly és mint már székfoglalómban is érintettem, az irodalomtörténetírók tagadni szokták, hogy egyáltalában köze lett volna a színpadhoz e vígjátékirodalomnak, kivéve az első tizenöt

év alatt. Ez írók szerint mindössze csak egy féltuczat mű előadásáról lehetne beszélni, a mi felette csekély szám és a francia színiköltészet specialista bűvárait, Rigalt, majd újabban Lintilhacot csak megerősíti ama hitben, hogy a XVI. század komikai színiköltői tulajdonképpen és mindenekfelett olvasmányul szánt könyvdramákat alkottak volna, mint szerintük a tragédia-írók is tették. Tanulmányom, melyben e felfogás ellen szállok sikra, azóta napvilágot látott. (*Revue d'histoire littéraire*, XII-e année No. 12., Avril-Juin 1909.) A következőkben röviden összegezem ott részletesen kifejtett érveimet, bevezetésül rámutatva a szóban levő kérdésnek fontosságára.

Ez a fontosság ugyanis nem mai szempontból és nem különösen a mi hazai szempontunkból ítélendő meg. Ha ma valamely darab nem kerül színre, ez igen gyakran csak annyit bizonyít, hogy az illető írónak nincsenek megfelelő eszközei, mondjuk, összekötetései arra, hogy egygyel szaporítsa a napi fogyasztásra szánt ama színpadi cikkek számát, melyekkel a nagyközönséget táplálni szokták az üzleti speculatio és a közizlés kritikátlan-sága. Egészen más jelentősége van azonban a színrekerülés kérdésének a XVI. században, Franciaországban. Ha ugyanis az ekkori színiköltőkre valóban rá lehetne bizonyítani azt, a mit róluk állítani szokás, t. i., hogy lemondtak a színpadról és beérték azzal a túlszerény ambícióval, hogy pusztán olvasók számára írjanak, úgy ez azt jelentené, hogy tehát hiányzik a folytonosság köztük és egy Corneille, meg főleg Molière vígjátékai közt és köztük, vagy jobban mondva Corneille és Molière elődei közt és köztük. Azt jelentené, hogy gyámoltalan és gyarló kezdők, de becsületos igyekvő úttörők egyszerűen kizárandók a francia színiköltészet történetéből, lévén színdarab színpad nélkül lucus a non lucendo.

Lássuk, mely érvek készíthetnek bennünket arra, hogy Jodellének és követőinek irodalomtörténeti jelentőségét a most említett módon alászállítani ne engedjük a vígjáték terén sem és hogy nekik az igazán színi színiköltészet fejlődésében úttörői rangjukat továbbra is megtartandónak higgyük.

Morf szerint a francia renaissance elhanyagolta volna a vígjátékot. Ezzel szemben mit bizonyítanak a tények? A XVI. század vígjátékát két főidőszakra szokás osztani: az egyik 1552—1570-ig terjed, a másik 1570-től a század végéig, illetőleg a XVII. század elejéig. Ez utóbbi időszakot teljes hanyatlás korának tekintették eddig. A dolog pedig úgy áll, hogy ha az első húsz évből, a fordításokat mellőzve, hét vígjátékíró ismerünk hat művel (a többi elveszett), az utolsó harmincz évből, a fordításokat mellőzve, tizenhárom szerzőről van tudomásunk, kiknek tizennyolcz műve maradt fent és még több művük veszett el. Ötven év alatt tehát húsz szerző, mintegy ötven művel

képviselve: oly mennyiség, mely kiállja a versenyt a tragédia ekkora cultiválásával, egyáltalán ez ekkori szinköltők termékenységének méreteivel. Ha hozzáveszszük, hogy távolról sem ismerjük kimerítően ez idők irodalmát és hogy biztosan számíthatunk arra, hogy a további kutatások nem egy újabb adalékot fognak még szolgáltatni, úgy a Morfok idézett nézetét bátran túlhaladott álláspontnak tekinthetjük.

De vajjon nem kell-e azért még mindig azt ismételnünk a XVI. század francia vígjátékának első monographusával, Chaslel, hogy e műfaj művelői „a korukbeli közönségen kívül álltak“, nem tudván darabjaikat előadatni?

A mai irodalomtörténészek szerint előadásról mindössze az első húsz év alatt beszélhetni: a mennyiben netán mégis akad később is valamelyes előadás nyoma, ez csak a vidéken volna található és a szóbajöhető darabok éppen olyan jelentéktelenek volnának, mint szerzőik. Holott a dolog egészen másképen áll, mint abból a listából tudjuk, melyet Lanson rendkívül széleskörű kutatások alapján állított egybe, a szóbanlevő korszak alatt Párisban és a vidéken tartott előadásokról. Lanson tulajdonképen a tragédiával foglalkozott, a tragédiák előadásait kutatva szerkesztette meg e táblázatos kimutatást; de kiterjeszkedett a többi fajokra is. A vígjátékra vonatkozó adataiból merítettem magam is jóformán majd minden adatomat, levonva belőlük a conclusiókat, melyek levonását Lanson maga azért odázta el, mert ez nem képezte vizsgálódásának szorosan vett tárgyát.

Mint érintettük, a renaissance francia vígjátékának fejlődésében két periodust szokás megkülönböztetni. Az első a Ronsard-iskolának, a Pléiadenak verses vígjátékait foglalja magában és a Miles gloriosusnak Baif tollából származó utánzatával záródik le 1567-ben, mint a mely évvel egyáltalán az összes Pléiade-vígjátékok előadása lezáródnék a ma uralkodó közvélemény szerint. Ebben az első periodusban a vígjáték cultiválása és maga a vigszínpad kizárólag Párisra szorítkozott volna. E felfogással szemben, ma már kétségtelen, hogy akkortájt nem egy vidéki városban is élénk színi élet létezett. Így Bordeauxban, mely az új, classikus irányú szinköltészet és pedig tragédia inaugurálásával, bár latin nyelven, de megelőzte Párist. E városban a diákok többi közt 1561-ben, tehát abban az évben, mikor a Pléiade egyik legnevesebb tagjának, Grévinnek, egy híres vígjátékát játszásk Párisban, a középkor hagyományos bohózataitól kisérvé, nemcsak tragédiákat és moralitásokat, de bohózatokat és vígjátékokat adnak elő részben latin, részben francia nyelven: tehát a kor szokása szerint itt is a középkori válfajok hagyományaival együttesen művelik az új irányt is. Ezt annál inkább tehették, mert pl. az új vígjáték és a középkori bohózat közt nem volt különbség

sem tárgy, sem pedig — a styl gondossága daczára — hang tekintetében, inkább csak terjedelemre és bonyodalomra különböztek, a mi érthetővé teszi, ha a vígjáték és bohózat (comédie — farce) minősítést felcserélve használják ekkor nem egyszer.

Jegyezzünk meg itt közbevetőleg két dolgot. Először azt, hogy az ily vegyesnyelvű előadásoknál, melyeket francia és latin nyelven tartottak, a vígszínköltészeti termékeknek francia nyelven kellett szólniok, miután ezek a legszélesebb körű közönséghez, a néphez is szóltak. Másodszor azt, hogy az iskolai előadások úgy vidéken, mint Párisban jórészt, a nyilvános színházak előadásait helyettesítették ekkor és éppen annyira czélozták, e kor nyelvén szólva, „a diákok gyakorlását“, mint „a népek gyönyörködtetését“. A hatóság felügyelete alatt állottak, mely nem egyszer — így éppen Bordeauxban is 1561-ben — kemény cenzurát gyakorolt és az előadást rendező, esetleg szerzői minőségben is fungáló tanárokkal szemben erős megtorlással élt.

Mint a most mondottakból következik, a vidéki szerzők nem voltak ritkák ez időtájt, tehát a vígjátéknak irodalmi cultiválása éppúgy nem szorítkozott kizárólag Párisra, mint nem a többi fajké. Mansban 1563 tájt él egy szerzetes, ki a középkori darabok mellett vígjátékokat és tragédiákat költ és azokat a diákokkal a szabad ég alatt, a város közterén előadatja. Ugyancsak Mansban másfél évtized múlva ismét akadunk ily költő-papra, mert az egyház, mely a középkori keresztény színiköltészet megteremtésében kivette a maga részét, az új classikus színiköltészettel szemben sem szorítkozik teljes tétlenségre, sőt az új francia vígjátéknak éppen egy pap személyében találjuk meg legtermékenyebb és legkiválóbb képviselőjét, Larivey kanonokban.

A mi pedig az 1570-től terjedő második korszakot illeti, a sokat hangoztatott hanyatlás helyett inkább valóságos új virágzás ideje ez a vígjáték terén, sőt ez a virágzás még dúsabbnak mondható, mint a minő az első volt. Az írónak továbbra is rendelkezésére álltak az eddigi színpadok, melyeket a következő helyeken rögtönöztek szokás szerint: az udvar, a főúri paloták, az iskolák, az igazságügyi palota, sőt rendelkezésükre állhatott alkalmilag Páris egyetlen állandó színháza is, az ú. n. Hôtel de Bourgogne, nem is szólva ama Párisba vetődő nomád társulatokról, melyek akárhányszor eredményesen daczoltak a Hôtel de Bourgogne színjátszási privilegiumával. A felsorolt helyek egy részével (iskolák, kastélyok stb.) természetesen a vidék is rendelkezhetett. — Az olasz színészeknek a század közepe óta mind erősiből divatja csak ösztönzőleg hatott a francia színielőadások tartására, miként az olasz vígjátékirodalommal is éppen úgy, mint az olasz tragédiával, hazafiúi kötelességüknek tartották az írók fölvenni a versenyt fordítás, adaptálás vagy utánzás, esetleg

többé-kevésbé önálló darabok alkotása által. E darabjaikban nem egyszer utalnak maguk a szerzők egyik-másik alakjuk szájával arra, hogy francia vígjátékokat tényleg játsztak Párisban ez időtájt.

Az ekkor az udvarnál és Párisban virágzó szerzők közül, kiknek sorozatát lehetőleg teljesen összeállítottam, első helyen az olasz származású Chasteauvieux említendő, ki szinköltő-színész-szinigazgató volt egy személyben, hozzá meg udvari komornyik rangjával dicsekedhetett, mint fog majd Molière is, ki mind e tisztsegeket és címeket szintén viseli. Kedveltje volt IX. Károlynak és aztán III. Henriknek; előttük tragédiákat és vígjátékokat játszott, részben saját szerzeményeit: tudjuk u. i., hogy írt egy szomorújátékot Romeo és Julia történetéről, meg két, ma már csak névszerint ismert vígjátékot. Játszta a Pléiade embereinek, így Grévinnek műveit is, melyekről tehát tévedés volt azt állítani, hogy ez időtájt letűntek már a színpadról, a mit egy mindjárt idézendő másik, eddig észre nem vett adat is megcáfol. Játszta továbbá bizonyára Lariveynek és Larivey két barátjának, Guillaume Le Bretonnak és François d'Amboisenak immár prózában írt darabjait. Az utóbbi két szerző előkelő igazságügyi tisztviselő volt és nagy becsben állt az udvarnál, mely, miként az iskolák színpadja is, szívesen látta úgy komoly, mint vidám hangnemű darabjait. Guillaume Le Breton neve új név a francia szinköltészetben és ennek története számára egy új névvel, új művekkel gyarapodást jelez. Barátja és kiadója, François d'Amboise mondja róla, hogy mindkét hangnemű művei tetszést arattak a színpadon és ő beérte ennyivel, nem nyomatta ki vígjátékait. François d'Amboise maga viszont saját műveiről állítja, hogy azokat „kimondhatatlan gyönyörűséggel látták és fogadták a színpadon“. Említsük meg ugyanez évtizedekből egy párisi collegiumi tanár nevét, a Guy de Saint Polét, ki később az Universitas rectora lesz s ki tanítványaival saját szerzeményű tragédiáit és vígjátékait játszatja, úgy, hogy az ő neve is besorolandó a francia szinköltészet történetébe.

A mi pedig a vidéket illeti, itt sem kevésbé élénk e második korszakban a színi élet. Így mindenekelőtt Saint-Maixentben. 1576-ban itt egy oly darabot adnak, melyet Lanson farce-nak minősít, de szereplő személyei a hagyományos vígjátéki típusok és így kétségtelen, hogy vígjáték volt. 1578-ban adnak egy *Panthaleón* című farce-t: ez is vígjáték, még pedig — a mi Lanson figyelmét kikerülte — nem egyéb, mint Grévinnek egy vígjátéka, a kinek Caesar haláláról szóló tragédiáját is adták e városban. Panthaléon az olasz Pantalone névnek oly sajátos elferdítése, mi Grévinnek *Ébahis* című vígjátékában található meg, mely vígjátéknak a szóban levő olaszgúnyoló alak a legkedveltebb, legnépszerűbb bohózatos alakja volt: ezért róla újra elke-

resztelték és ezúttal farce-nak minősítették e művet, annál is inkább, mert a bohózat név vonzóbb cím volt, mind szélesebb körnek tetsző, több mulatságot ígérő, tehát népszerűbb válfaj. Ugyane városban, hol a Garnier tragédiáit is gyakran játszták, 1581-ben Le Breton darabjaival is találkozunk a színpadon.

A többi városok közül La Rochelleben egy költő, Catherine de Partenay nevű nemes hölgy, Mansban ismét egy katolikus pap ír tragédiákat és komédiákat, melyeket előadnak. Poitiersben, melynek a színiköltészet történetében egyáltalában figyelemreméltó szerep jut, Nicolas de Montreux-nek adják mindkét hangnemű darabjait. Doué-ról is tudjuk, hogy a század végén az ottani amphitheatrumban divat volt „tragédiák, komédiák és más darabok” játssza...

Mindez természetesen csak néhány szórványos adat. De magától értetődik, hogy a mi egyik helyt egyik időpontban történt, másutt és más időpontban is előfordulhatott. E feltevés mellett szól egyfelől annak kétségtelen volta, hogy az adatoknak csak valószínűleg csekély részét ismerjük eddig, másfelől pedig az a tény, hogy úgy Párisban, mint a vidéken, így többi közt a Larivey szülővárosában, Troyesben, censura felállítását tartották szükségesnek a színpaddal szemben.

De ha az eddig ismert adatokkal nem rendelkezünk, akkor is több körülményből kétségtelenül meg lehetne állapítani, hogy a XVI. századbeli francia vígjátékirók a színpadnak szánták műveiket. Miként Jodelle arról ábrándozott, bárcsak tenné lehetővé az udvar és az állam bőkezűsége a fényes színelőadásokat, François d'Amboise a francia aristokráciát az olasz főurak követésére buzdítja, kik tollukkal és vagyonukkal egyaránt szolgálják a színház ügyét. Némely vígjátékiró még az öltözetet, sőt az intonációt is előírja a szereplőknek. De csak a legnevesebb vígjátékirók kívánok itt szólni, az olasz származású Lariveyről.

Larivey maga vallja, hogy Le Breton és François d'Amboise ösztönözték őt a színiköltésre: ha e két jóbarát maga is előadásra írta darabjait, természetesen nem arra buzdíthatták Lariveyt, hogy olvasóknak, hanem, hogy nézőknek alkosson. Tényleg azoknak is alkotott. Hiszen előadásra szánt olasz vígjátékokat adaptált, melyeket ő még elevenebbekké tesz s bennük az akkori francia színi viszonyoknak megfelelőn, kevesbiti a nőszerepek számát. Darabjainak szerkezete az olaszokéival egyezik, elannyira, hogy a közönséghez intézett prolog sem hiányzik belőlük. Ez a prolog, mely mindenek felett csendre inti a nézőket, antik reminiscencia az olasz szerzőknél is. A francia vígjátékirók, így Larivey, olasz utánzataikban néha oda is bevitték ezt a közhelyet, hol az eredetiben hiányzott. Tették pedig azért, mert az említett figyelmeztetés realis szükségletnek felelt meg, miután a színelőadások

közönségének túlnyomó része, a polgári osztály és főleg a nép, nagyon zajosak voltak és lármás viselkedésükkel nem egyszer megzavarták az előadást. Ez magyarázza meg, ha a szóbanlevő közhely oly állandóan ismétlődik már Grévintől kezdve. Larivey olykor epilogot is függeszt az adaptált műhöz, szokás szerint, a római vígjátékírónak a közönséghez intézett *Plandite!* felszólítását variálva búcsúvételül. Ez már a farce-oknak is szokása volt és ha Larivey ebben a farce-okat követi, ezzel csak újabb bizonyítékát adja annak, mennyire a nézőközönséget tartotta szeme előtt.

Larivey alakjai nem egyszer a nézőkhöz fordulnak, mint a Fösvény egy híres, merész jelenetében Molière is megkoczkáztatja még, úgy, hogy a nézők a cselekvényben magában résztvenni látszanak. A színhely az akkor divatos díszlet, t. i. az utca. A stíl színpadi gyakorlatosságra vallón drámai. Mi több, a szerző nyomdai jelzéssel él, hogy kiemelje, a mikor személyei „egyszerre, egyidőben beszélnek“, valamint kiemeli ama személyeit is, kik az illető jelenetben némán maradnak. Gyakoriatik nála, aránylag gyakoribbak, mint kortársainál, a színi utasítások, melyek főleg utolsó darabjaiban szaporodnak.

Larivey 1579-ben ama reményének ad kifejezést, hogy nem sokára eljön az az idő Franciaországban, midőn sok szép francia vígjáték előadását fogják élvezhetni a nézők. Pár év múlva már egyenesen mint olyant magasztalják őt honfitársai, a kinek szaván csüngenek a hallgatók, midőn „vidám komikumát színrehozza“.

Említsük meg itt végül, hogy Brunetiére meg volt győződve róla, hogy még Molière is játszta Lariveyt fiatalabb éveiben, vidéki vándorlása idején. Így olvassuk Brunetiére posthumus irodalomtörténetében, a hol egyébiránt ez a nézet oly erős chronologiai tévedéssel van megokadatulva, a mi kétszeresen meglephet a chronologiai tévedések e nagy helyreigazítójánál. A posthumus mű összeállítója azt mondhatja u. i. Brunetiére-rel, hogy Molière-nek szóbanlevő időszakában, tehát 1647 után annál inkább játszania kellett Lariveyt, mert akkor nemcsak a Scarron, de még a Corneille vígjátékai sem léteztek. Corneille első vígjátékai tudvalevőn 1629 — 1634 közt keltek és főműve a vígjáték terén a Hazug, 1644 elejénél nem régibb keletű.

Mindent összefoglalva, arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy a francia vígjáték a XVI. században életteli volt teli, színi életteli, melynek mozgalmassága felülmulta ez új classikus színiköltészetnek másik, komoly fajtát, a tragédiát. A folytonosság tehát tényleg meg van közte és a következő század, a nagy XVII. század vígjátéka közt, melyben újra és többször fel-fel fog-nak tünedezni a renaissance tárgyai, alakjai, helyzetei. És mint-hogy Jodelletől Larivey-ig mind az olaszokat utánozták Francia-

országban, a ranaissancekori vigjáték fejlődésének utolsó fokait kell keresnünk Molière kezdő nagy darabjaiban is, az *Étourdi*-ban és a *Dépit Amoureux*-ben, melyek olasz utánzatok, miként ugyancsak a XVI. század visszhangzik még mindig a *Fourberies de Scapin*-ben, a *Monsieur de Pourceaugnac*-ban is az.

Legvégül pedig levonhatjuk magunknak azt a tanulságot is, melyet bármely irodalomtörténet bűvára hasznára fordíthat, t. i., hogy óvatosan bánjunk a merészen határozott kijelentésekkel mert ki lehetünk téve annak az eshetőségnek, hogy az újabb kutatások bizonyítékai ránczáfolnak.

Kisebb közlemények.

Lugossy József levelei Kálmán Farkashoz.

Közli Halmy Gyula.

Most, hogy Kálmán Farkas elhalt gyomai ref. lelkész hátramaradt iratait rendezem, leveles szekrényében találtam meg Lugossy József leveleit, melyekben adatokat küld Kálmán Farkasnak Siklosy Mihály reformátorra vonatkozólag.

Lugossy József a 80-as években a keleti és összehasonlító nyelvészet rendkívüli tanára volt Debreczenben. 1812-ben született Felsőbányán. Tanult Debreczenben, Berlinben. Onnan visszatérve szatmári ref. lelkész, majd máramarosszigeti tanár lett. A Magyar Tudományos Akadémia tagjává 1841-ben választották, debreczeni tanárrá pedig 1845-ben. Híres nyelvész volt.

Kálmán Farkas pedig 1838-ban született Sió-Maroson. Gyöngös Pápán járt iskolába, a hol tanulótársa volt a nemrég elhalt Thaly Kálmánnak, a kivel együtt kurucznotákat adott ki. Kálmán Farkason kívül a magyar ref. egyház énekes könyvét, annak akár zenei, akár irodalomtörténeti oldalát tekintve, más alaposabban nem igen ismerte. A ref. énekügy terén heves polémiai voltak Bogisich Mihálylyal, Bartalus Istvánnal, Szotyori Nagy Józseffel stb. 1906-ban halt meg Gyomán.

I.

Nagytiszteletű úr,

kiváltképen tisztelt uram!

Nem csak terhemre nem voltak, de az én végkép elgyengült állapotomban tölem még kitelhető örömemre szolgáltak szíves megkereső sorai azon tiszteletes férfiúnak, kinek nevével, mint nemzeti és felekezeti szent hajdanunk földkerítésében egyik buzgó fáradozóéval több ízben volt alkalmam lapjainkban is,

kellemes tanulságot meritve dolgozataiból, találkozni, — vajha becses kérdéstételére csak némi kielégítőséggel is birnék óhaj-tásom szerint válaszolni! De ezen szerencse tölem, összes régebb jegyzeteimet ért pusztulás, utóbbi húsz évetem pedig csaknem teljesen elrablott s vajmi kevés javulással vigasztalt szélhűdési bénulat miatt, mely főleg emlékező tehetségemet sújtotta, meg-lévén tagadva, azon nyílt vallomással vagyok kénytelen Ntiszteletűséged fölhívását viszonzni, hogy a kérdésbe tett tárgy *Siklósi Mihály pályaviszonyai* iránt csak legkevesb fölvilágosi-tással sem szolgálhatok, jöllehet a becses sorai vette óta lefolyt pár héti idő alatt megkísértettem is gyenge erőmhöz képest mind adatok után tekinteni körülöttem, mind reminiscenciákat idézni föl lelkemben e tárgy felől; de még csak annyira sem mehettem, hogy megtaláljam azon rokonsági fonalat, mely Siklósi Mihály reformátort a vele csaknem egykorúan élt Siklósi Miklóssal, magyar közmondásink s példabeszédeink első összeszedőjével — mely munka azonban nagy veszteségünkre világot nem láthatott, összefüggésben tartja; — ezen Miklós vagy fiatalabb öcsese vagy fia lehetett Mihálynak és már 1598-ban ez sem élt, miután a szintén Baranya vármegyei Baranyai Decsi Csímor János jeles történetírónk s jogtudósunk Adagia lat.-ungar. Bártfán kiadott ritka művének ez évről kelt előszavában azon *boldog emlékezetű érdemteljes férfaink* között említi, *kik már akkor az Úrban elaludtanak volt.* Magáról Mihályról pedig éppen semmi további tudomásom nincs annál, a mi kétségkívül Ntiszted előtt is rég ismert adat, hogy ő szerzője 1812^k év előtti énekes könyvünkben a 114. számú éneknek (Mennynék és földnek stb.), melynek versfőiből MICHAEL SVOLIOSID jó ki. Rémlík pedig valami homályosan előttem, hogy régen valaha találkoztam volna én ezen Mihálylyal mellékesen, de rá most reflectálni egyáltalában nem bírok; bármi azonban föl fogna mostanában előttem e kérdésben ötleni, azt további felszólítás nélkül is szívesen azonnal közleni Nsgednek megígérem.

Azonban egy bizodalmas figyelmeztetéssel mégis talán némi nem egészen meddő szolgálatot tenni remélek ezuttal is. Czelder M. úr Figyelőjének f. é. utolsó füzetében (talán május—június) állt Ntségedtől egy különben jeles és minden figyelmet érdemlő értekezés a legelső protestans magyar egyházi énekről Batizi Andrásról. Mikor ezen cikk Cz.-hez mint szerkesztőhöz beküldetett, tehát gondolnám e folyó 1881^k év martius vagy ápril havában. akkor Nttgednek kétségkívül nem volt még tudomása — és ezt a Nt úr által szíves levelében föl is említett *falusi* helyzeténél fogva nemcsak megfoghatom, de teljesen is méltánylani tudom; egyébiránt tessék elhinni, hogy igen sok dolgokban a debreczeni helyzet sem bővülködik irigyelhető elő-

nyökkal munkálkodhatás tekintetéből a falusiak felett — a mult 1880^k évben már megjelent 2^k kötete felől a Nagytiszt. tudós Szilády Áron úr által a M. Tudom. Akadémia megbízásából és részére szerkesztett *Régi Magyar Költők Tárá*-nak, melyben amaz ének Batizi több verses művei közt első helyen megjelent, s kellőleg méltatva, magyarázatokkal ellátva és azon kiegészítéssel közöltetett, mely a Ntisztged által használt 1593^{ki} Bártfai énekes példányában hiányzott és így a CASS-ovia helynévnek II^k felét is láttatja az évszámmal együtt, melyhez szintén Ntiszteletűséged is, de csak szerencsés hozzávetés útján eljutott. Mennyi fáradságtól volt volna megkimélve s mily örömmel fogta volna üdvözleni Ntiszteletűséged Szilády úr e közlését, ha erről idejében tudomása volt volna (egyébiránt Szerkesztőnek is kelle vala erre Nt urat mint dolgozó társát figyelmeztetni s oda utasítani czikkje fölvétele előtt, hogy a Szilády által már elmondottakat fölhasználva tegye meg a maga közlésén módosításait stb. stb.), — Im ezen Régi Magyar Költők Táranak azóta III^{ik} kötetét is (Tinódi összes munkái) bírjuk, a negyedik pedig még ezen évben valószínűen — mindenesetre pedig jövő 1882^k év első felében meg fog jelenni, — ezen kötetre van szánva, mivelhogy évi rendben ide következik, Siklósi Mihály mindjárt a harmadik helyen, t. i. Nbánkai Mátyás és Vég Kecskeméti Mih. (1540) után, a mint ő ezt velem legközelebbi levelében közölni sziveskedik. Ebben a nem soká, mint mondám megjelentendő czikkben kétségkívül fel fogja találni Ntged mindazt, a mi Siklósról eddigelé tudható; ezt tessék bevárni és felhasználni, vagy ha jónak látja a maga eddig gyűjtött adatainak Sz. A. urral kicserélését addig is megkísérteni, ki szintén valószínűleg nem fogja megtagadni a magáéinak viszonti közlését a Nt. úr céljaira, miben egyébiránt nekem beleszólásom nem lehet, sőt természetes okoknál fogva az esetben kérem kell még nevemnek, mint utasítónak említését is mellőzni Nt. Sz. Á. úr előtt, nehogy nékie ez által kedvetlenség legyen okozva. Az egyedüli, a mit én tehetek, az, hogy a R. M. Költ. Táranak említett II^k kötetét, melyben Batizi fent említett éneke és egyszersmind életleírása áll, megküldhetem megtekintés végett Nttűségednek, ha azt még mindekkorig sem látta volna! vagy ha látta már, egyszersmind az is világos lett előtte, miért kelle nekem Siklósi iránt a IV^k kötet megjelenésének bevárását mindeknek felett ajánlanom. De nekem mint tökéletesen kimerült betegnek és aggnak zárnom kell pongyola és gyámoltalan soraimat, s a mit tehetek, a tisztelet és rokonszenv szellemi kézszorításával kívánni az ég minden javát Ntiszteletűségedre, — lévén hiv tisztelője ismeretlenben is

Lugossy József.

NB. Én nem vagyok egyházi hivatalú egyén már 40 év óta és így a Nagytiszteletű czímezést nem igényelhetem.

II.

Nagytiszteletű lelkész úr!

Sajnálva éreztem a minap, midőn szíves megkereső levelét bevásároltam, hogy Siklósi Mihály életadatait illetőleg mily kevés, úgyszólván semmi, közlendő nem volt tehetségemben, melyel Nt. úr jeles törekvéseinek előmozdítására szolgálatomat tehettem volna; mert a Nt. Szilády Áron úr még meg sem jelent R. M. Költők Tára IV.-re utasítást, valamint a jövőre nagyon becses és fontosnak, úgy a jelenre és gyors szükségre nézve vajmi csekély consolationnak lenni bizony magam is megészlelhetém; — a miket meg Siklósi Miklósról mint első tudvalevő Magyar Közmondások szerzőjéről, Decsi Cs. János előbeszéből kijegyztettem, azok nem a kérdéses reformátor Mihályt illetik (legfőlebb alkalmat adhatnak azon éppen alkalmi kérdés fölvetésére és lefelelésére: minő vérségi egybefüggése van — tán éppen fia? — az ifjabb Miklósnak az idősb és kérdéses Mihálylyal?). A mely kis idevonatkozó adatot pedig most van szerencsém ide csatolva küldeni, az akkor nem volt éppen sem kezem ügyében, sem sokképen földúlt emlékezetem bármily kis rejtekzugában. Azóta az itt most említett kis adatot esetlegesen — egyebeket keresve — közelebb megtalálván, megtalálván tudniillik Bod Péternek legnagyobb valószínűséggel (mert sem birtékja nincs meg a czímezéssel, sem magán a missilisen kelet nincs följegyezve) Sinai Miklóshoz intézett *sajátkezű* levelét múlt század közepén néhány évvel innen, irottat, nagy örömmel sietek abból Nt. lelkész úr számára az öreg Siklósira vonatkozó kevés ugyan, de kivált azon korbeli emlékjegyzeteink oly nagy szégyenségének közepette éppen nem érdektelen sorokat Ntségeddel ezennel ide rekesztve közleni és pedig, minapi levelében kifejezett kívánsága szerint, bizonyító aláírással és pecséttemmel is ellátva. Jellemzetes a *kemény pap* kifejezés és a katonák általi megtámadtatásai, mely adatokról azt mondja Nt. Balogh Ferencz úr barátom, hogy eddig elő nem fordultak, egyébiránt pozitív idő-, hely- vagy tényadatot nem szolgáltatt. Becses a Bod Péter keze és nevével fogva. Ez igen becses iratot, mely az én birtokomban van, vagy a Nz. Múzeumnak, vagy az Erdélyinek, vagy debr. főiskolánk ktárának fogom majd ajándékozni. Megfognám köszönni, ha e levelem és közlésem kézhez mentéről s vétéről Ntséged egy levelezőlapon pár szóval megnyugtani szíveskednék. Legyen itt megérintve azon különben igen-igen nagy csekélység, hogy én nem levén lelkészi papi

állású egyén vagy jobban mondva egyházi jellegű: czímem nem *nagytiszteletű*, a mi csak a lelkészi karbelieket és az ugyanoly jellegű tanárokat illeti — Zárjon Ntiszteletű úr mint hű tisztelőjét s jókívánóját becses jó indulatiba s emlékezetébe.

A. n. L. Jozs.

Melléklet.

Betűhíven kiírott pont Bod Péter sajátkezű leveléből Sinai Miklóshoz, kelet nélkül (1760 körül) nt. Kálmán Farkas úr gyűdi ref. lelkész és egyházi íróknak számára:

„... Prini Peter igen nagy Birodalmu fejedelmi ember mind a kiet Magyar Országban a Mohátsi veszedelem után tsak hamar reformálódott, ennek udvari papja *Siklósi Mihály*, a kinek mint kemény Papnak sok baja is volt Siklós várában az Prinyi udvari katonái miat, de az ura megoltalmazta. Ez mind az Barannyában mind Patak körül az Evangyeliomi Világosságok nagy terjesztője volt. jól iratik, hogy Ő reformálta *principaliter*; de onnan nem szükség ki rekeszteni másokat is, akik a Prinyi városiban helytarto Papok voltak. . .“

A birtokában levő eredeti és sajátkezű levélből kiírta és kívánatra neve aláírásával és pecsétjével ellátta.

Debreczenben, aug. 23. 1881.

Lugossy József

P. H.

jelenleg a keleti és hasonlító nyelvészet
rendkívüli nyilv. tanára.

A „Murányi Vénus“ tudományos kiadása.

Gyöngyösi Istvánnak, régibb irodalmunk legnagyobb hatású költőjének első és főmunkája, a *Murányi Vénus*, 1702-től 1904-ig, tehát teljes két századon át az eredetiből egészen kiforgatott szövegben volt ismeretes. A költeménynek 1664-iki első kiadása ugyanis 1700 körül már annyira ritka könyv volt, hogy 1702-iki kolozsvári kiadója nem is ebből, hanem valami elrongyolott régi kéziratból adta ki, temérdek változtatással, önkényes betoldásokkal és kihagyásokkal, úgy hogy az eredetinek egyetlen veresszaka is alig maradt ment a „jobbítás“-tól. Gyöngyösi munkáit azonban annyira kedvelte a XVIII. század olvasóközönsége, hogy minden évtizedre esik egy-egy új kiadása, s csupán a *Murányi Vénus* hét kiadást ér Dugonicsig; csakhogy valamennyi az 1702-iki hamisítványnak sajtóhibákkal később még jobban elrontott lenyomata. Ezt az 1702-iki hamisítványt nyomatták le a későbbi kiadók is egész 1904-ig, s ezt a sokhelyt

értelmetlenné vált szöveget idézték, magyarázták mindazok, kik irodalomtörténeti, aesthetikai és nyelvészeti fejtegetéseikben a *Murányi Vénussal* foglalkoztak.

Ennek a hamis szövegen alapult magyarázatnak legnagyobb része most már értékét veszítette. Badics Ferencz I. tag ugyanis 1905-ben helyrehozta a kétszázados mulasztást, midőn a Franklin-társulat *Magyar Remekírók* című vállalatában a *Murányi Vénus*nak ez idő szerint *egyetlen példányban ismert első, 1664-iki kiadása után* adta ki a költeményt, s az Akadémia 1905 május havi ülésén ezt bemutatván (I. Akad. Értesítő 1905, 414. l.), rámutatott az eredeti s a hamisított szövegek nagy különbségeire. Az új kiadás és a felolvasás irodalmi körökben érthető feltűnést, s Gyöngyösi nagy irodalmi jelentőségénél fogva általános örömet keltett, mert azonfelül, hogy az olvasó ezentúl az eredeti szépségebe visszaállított *Murányi Vénust* olvashatta, *negyvenhat olyan új versszakában gyönyörködhetett*, melyek 1702—1904-ig minden kiadásból hiányoznak, tehát teljesen ismeretlenek voltak.

A *Magyar Remekírók* kiadása azonban a nagyközönség, magyarázó jegyzetekkel kísért *Olcsó Könyvtár*beli lenyomata pedig főkép iskolák czéljaira készülvén, a szöveg mindkettőben a mai helyesírás szerint átírva jelent meg. A M. Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottsága tehát 1907-ben megbízta Badics Ferenczet, hogy a *Murányi Vénust* tudományos használatra, kritikailag megállapított szövegben, a szükséges jegyzetekkel és a nevezetes költői mű harmadfél százados történetét összefoglaló bevezetéssel készítse sajtó alá. Így jelent meg az a 32 ívnyi testes kötet, mely külsejében és egész berendezésében hű mása a *Murányi Vénus* 1664-iki kiadásának, még papirosa és nyomása is hasonló az eredetihez.¹ A költeményt követő *Szövegeltérések és javítások* című fejezetben sorról-sorra pontosan beszámol a kiadó az első kiadás temérdek írás- és sajtóhibájáról, s értelmetlen helyeit helyreállító konjekturáiról, valamint az 1702—1904 közt megjelent kiadások minden fontosabb eltéréséről. Ezekből látni legjobban, mennyire megromlott e két század alatt Gyöngyösi szép költői alkotása. Az ezt követő *Név- és tárgymutató* nem csupán névjegyzék, hanem a névvel kapcsolatos idézetek pontos jegyzéke, a hol szükséges volt, magyarázatokkal megtoldva. A költemény keletkezését s kiadásai történetét nagy irodalomtörténeti készséggel tárgyaló *Bevezetés*en kívül legfontosabb s

¹ *Márssal társalkodó Murányi Vénus, írta Gyöngyösi István.* A M. T. Akadémia Irodalomtörténeti Bizottságának megbízásából, az első 1664-iki kiadás alapján sajtó alá rendezte, bevezetéssel, szövegjavító jegyzetekkel, név- és tárgymutatóval s teljes szójegyzékkel ellátta Badics Ferencz I. t. Budapest 1909, a M. T. Akadémia kiadása. LV és 456 l. Ára kötve 20 K.

legterjedelmesebb is a *Szók, szólások és közmondások betűrendes jegyzéke és magyarázata* című fejezet. Az eredeti tisztaságába visszaállított szöveg és e nagy gonddal készült szógyűjtemény mindenkit meg fog győzni, hogy Gyöngyösi páratlanul szépnek és gazdagnak tartott költői nyelve a *Murányi Vénusban* még szebb és gazdagabb mint a hamisított szöveg alapján eddig hittük. Ha Arany János a régi kiadásokból ismert Gyöngyösire is elmondhatta, hogy „a nyelvtanuló, a költő még most is járhat hozzá iskolába”: ezentúl bizonyára még sokkal több okkal elmondhatjuk. A *Murányi Vénus* 1702—1904. összes kiadásai most már csak könyvészeti termékek lehetnek, az aesthetikai, irodalomtörténeti és nyelvészeti vizsgálatok ezentúl csak a költeménynek egyedül hiteles akadémiai kiadására támaszkodhatnak. A nagybecsű könyvnek külső kiállítása is diszes: a XVII. századi szép hollandi kötések hű utánzata.

Folyóiratok szemléje.

1. Az EGYETEMES PHILOLOGIAI KÖZLÖNY mult évi X. (decemberi) füzetét Császár Elemérnek *Gyulai Pálról* írt megemlékezése nyitja meg. Nagy jelentőségű közéleti működésénél fontosabbnak tartja irodalomtörténeti érdemeit: biztos, határozott ítéletét, finom ízlését, szigorú értékelését, gondolatainak kristálytisztá fogalmazását. — *Pamphilia* címmel Zambra Alajos a Nemzeti Múzeum egy XV. századbéli olasz kéziratát ismerteti. A kézirat egy kiadatlan s kellőleg nem ismertetett regényt tartalmaz. Szerzője ismeretlen, de a köztö megállapítása szerint firenzei ember volt s a munka tárgyban, műfajban s előadásban hasonlít Boccaccio *La Fiametta* című novellájához. A kettő összevetése végzi be az értekezést. — Tárchy Károly befejezi *Az Areiopagos története és az Ἀρειοπαγίων πολιτεία* címmel megkezdett tanulmányát. E részben az Areiopagos történeti szereplését a salamiszi ütközetől kezdve addig a pontig vizsgálja, a mikor nemcsak a perzsa háborúban magához ragadott nagy hatalmát, hanem mindazon politikai jogait elvesztette, melyeket Solon óta fokozatosan megszerzett. Eddig kíséri fejlődését az Ἀρειοπαγίων πολιτεία is, a melynek korában az Areiopagos már csak az erkölcsiség és cultus őre maradt. — *Kotzebue: Der hyperboreische Esel* című dolgozatában Lám Frigyes a munkának új kiadásából (Franz Bleitöl) kiindulva ismerteti Kotzebue e pamphletjét, melyet a két Schlegel ellen intézett, főképen a „Lucinda” és „Fragmente” kigúnyolásával. — A *Hazai Irodalom* rovatában Váczy Jánosnak *Kazinczy Ferenczről* szóló monographiáját ismerteti Czizel János. A tömör, vonzó és világos stílussal megírt könyvet a bíráló a legnagyobb dicséretre mál-

tónak ítéli. — Révay József két rokontárgyú munkát ismertet, Károsi Sándornak latin nyelvű dolgozatát (*Quibusnam scriptoribus non Christianis Minucius Felix in 'Octavio' componendo usus sit?*) és Bódis Istvánnak *M. Minucius Felix Octavius*-át. Az előbbi eleven tollal és folyékony latinsággal megírt munka, melynek módszere ellen lehet kifogást tenni, de azért philológiai színvonalon álló, lelkiismeretes alkotás. Az utóbbi fölosztása helytelen, az irodalmat nem aknáztá ki kellőleg, ennek következtében előadása zavaros és bizonytalan, sok helyütt fölületes. — Alszeghy Zsolt szintén két kapcsolatos dolgozatot mutat be. A Gyárfás Tihamér közölte *Comoedia Erdély siralmas állapotáról* az első magyar jezsuita iskolai dráma 1668-ból; ez a közlés legfontosabb érdeme, s ezenkívül egy-két új adat az iskolai drámákra vonatkozólag. Gerencsér István könyvében (*Adalékok a magyar iskolai drámák történetéhez*) is nem annyira a kiadó értekezése, mint inkább a két ismeretlen prot. iskolai drámának (Konok pereskedők, Legények intése) közlése értékes. — Baltavári Jenő dolgozatáról, *Catullus a magyar irodalomban*, bírálója Mező Ferencz kimutatja, hogy a plágium batárán jár, s ezenkívül hiányos is. — Zoványi Jenő értekezése, *Bessenyei György mint református főconsistoriumi titkár*, bírálója, Császár Elemér szerint, világot vet Bessenyei consistoriumi titkári szereplésére s arra a viszonyra, melyben hitfeleivel állott; ezenkívül közli Bessenyei hét ismeretlen levelét. — A *Külföldi Irodalom* sorozatát Pecz Vilmosnak két bírálatá nyitja meg. Albert Thumbnak *Die neugrichische Literatur* című irodalomtörténeti munkája egyoldalú és elfogult, mert az irodalmat csak a nyelvkérdés szempontjából ítéli meg, nem méltányolja a művelődéstörténeti mozzanatokat s a *καθαρεύουσα*-t. — Karl Dieterichnek *Taschenwörterbuch der neugriechischen Umgangs- und Schriftsprache* című szótára haladás az eddigiekhez képest s hasznos segédeszköz. — John Meiernek *Werden und Leben des Volksepos* című műve bírálója, Petz Gedeon szerint érdekes és alapos fejtegetései miatt megérdemli a figyelmet, annál inkább, mert a tudományos irodalom alapos ismeretével s általános irodalmi tájékozottsággal készült. Csak az a hibája, hogy hamar általánosít. — Kallós Ede ismerteti H. Francottenak *La polis grecque*-jét, melyben szerző négy tanulmányát foglalja össze. A tanulmányok legjelentősebb eredménye annak a viszonynak következetes és mélyreható kimutatása, mely a görög polisokban a nemzetiségi és lokális elv között fennállott. — A *Philológiai Program-Ertekezések* rovatában Gombocz Zoltán ismerteti röviden a 1907—1908-ban megjelent nyelvtudományi program-értekezéseket. — A *Vegyesek* rovatában h. (Heinrich Gusztáv) pár elismerő szóval bemutatja Porsche Rezsőnek *Harteneckről* szóló dolgozatát. — Ugyanő Sántha György dolgozatát *Lenz mint drámaíró* anyaga és feldolgozása miatt értékes munkának jelenti ki. — Pecz Vilmos a közép- és újkori philologia gyors és nagymérvű fellendüléséről

szolgáltat bizonyítékokat. — *K. L.* (Katonai Lajos) kimutatja, hogy a R. M. K. T. VI: 264. lapján közölt *Menyegzői vers* nem ismeretlen szerző töredékes éneke, hanem Batizi András „A házasságról való ének”-ének egy része. — *G. J.* (Geréb József) Engelmann Richardról közöl nekrológot. — László Béla *Adalékok az antik lövegtan történetéhez* cím alatt a görögtűz vegyi összetételével (salétrom, kén, szén-puskapor) és a torsiós lövegek használatának időtartalmával foglalkozik. — Cserép József válaszol Láng Nándornak azon bírálatára, melyet *Homeros Ithakéja* című értekezéséről írt. A válasz érveit Láng Nándor a következő kis cikkben megdönti. — Bokor János is válaszol Binder Jenőnek Boccaccio-bírálatára. — A beküldött könyvek között a *Magyar Regényírók* IX. sorozatáról olvasható pár sor. — *Külföldi könyvészet* (Classica philologia) fejezi be a füzetet.

Ugyane folyóirat ez évi I. (januári) fürete az első helyen Csengeri Jánosnak tanulmányát, *Euripides Medeiája*, közli az első helyen. Kutatja e dráma² kapcsolatát a mondával, megállapítja, hogy Euripides szerepelteti először Medeiát gyermeke gyilkosaként, védelmezi Euripides inventióját, vizsgálja, mi lehet az oka, hogy nem kapta meg az első díjat (realismusa), végül az irodalmakra és képzőművészetekre gyakorolt nagy hatását mutatja be. — Papp Ferencz *B. Kemény Zsigmond gyermekkor*a című dolgozatában az eddig között források s eredeti kutatások alapján megrajzolja legnagyobb regényírónk gyermekkorát. Családi viszonyainak ismertetése után életének első kilencz évéről (1814—1823) számol be, a mit szülőhelyén, Alvinczen töltött. — A Prudentius-féle *Dittochaeon*nal foglalkozik a következő értekezés. Szerzője, Révay József, a bevezető részben az irodalmat ismerteti bírálólag, a II. részben Prudentius életét és műveit ismerteti s iparkodik az ellenmondó adatokat és véleményeket összeegyeztetve az igazságot vagy valószínűséget megállapítani. — Reichard Piroksa *Telamon története* cím alatt ismerteti és szószerint közli ezt a British Museumban őrzött XVI. századi magyar szép történetet, megállapítja eltéréseit a másik versiótól, foglalkozik a szerzőség kérdésével és czáfolja Széll Farkas véleményét, a ki a „Telamon” és „Voltér” között található egyezések alapján az előbbi szerzőjének is Istváni Pált tartja. — A *Hazai Irodalom* rovatában Hegedüs István szól *Virgilius hatodik eclogája* cz. alatt Némethy Gézának „De sexta Vergilii ecloga” című akadémiai fölolvasásáról. Az alap gondolatát, az eclogának mesterkélt magyarázatát (kieszelt allegoriforma), nem tartja elfogadhatónak, helyteleníti, hogy a szerző a költői szerkesztést mechanikusnak képzei, de érveinek súlyát, megokolásának módszerességét elismeri és méltányolja. — Szinnyei Ferencz *Arany János*át bírálója, Váczy János becsületes munkának tartja, noha inkább a tanuló ifjúság mint a művelt közönség követeléseinek felel meg. Az életrajzi rész ellen csak apróbb, az aesthetikai fejtegetései

ellen azonban nagyobb kifogásokat tesz. — *Tasso-fordítások* cím alatt Vértessy Jenő Goethe e remek művének négy, egyidőben készült magyar tolmácsolását ismerteti. Legkiválóbb közöttük Csengeri Jánosé, Marczali Erzsébet nem hivatlanul, csak gyakorlatlanul végezte földadatát. A másik kettő gyöngébb munka. Pitroff Páléban a forma, Teveli Mihályéban a nyelv gyenge. — Oláh Gábornak *Petőfi képzelete* című könyvét Hartmann János ismerteti. Szerinte a szerző mondanivalója két íven elfért volna, a többi fölösleges, s az egész teljesen célját elvesztett. — Alszegehy Zsolt szintén dráma-fordításokat ismertet, P. Kiss Aristidnek *Szemelvények a XVIII. század iskoladrámaiból* cz. kiadványban megjelent Claus-fordításait. Elhibázott munka, mert latinnyelvű iskolai drámákat modern magyar köntösbe öltöztet. — A *Külföldi Irodalom* rovatában Paul Wendlandnak *Die hellenistisch-römische Kultur in ihren Beziehungen zu Judentum und Christentum* című művéről Révay József azt ítéli, hogy nem könnyű olvasmány, de rendkívül hálás és tanulságos könyv, mint adatgyűjtemény pedig valósággal megbecsülhetetlen, a mennyiben a hellenizmus vallás-történeti jelentőségét s ezzel együtt a zsidóságra és kereszténységre gyakorolt hatását kimutatja. — Incze Béni szerint C. T. W. Müllernek *Syntax des Nominativs und Akkusativs im Lateinischen* című munkája teljesen összegyűjti az anyagot. — A W. Koschtól gondosan kiadott *Tagebücher des Freiherrn Joseph von Eichendorff*ról Wéber Artur emlékszik meg. — A R. Schneidertől kiadott *Anonymi deo rebus bellicis liber*rel László Béla foglalkozik. Főként a kiadó azon fejtegetéseit méltatja, a melyekben e kis taktikai munka keletkezésének időpontját iparkodik meghatározni. — Harsányi Ferencz Arthur Ludwich *Homerischer Hymnenbau*járól úgy vélekedik, hogy érdekes, de korántsem meggyőző kísérlet, következetesen keresztül sem tudja vinni nézetét s a hymnosokhoz fűződő nehézségeket nem oldja meg. — Ferdinand Brunotnak *Histoire de la langue française* (III, 1)-ét Birkás Géza az előbbi kötetekhez méltónak tartja. — Edme Championnak *J. J. Rousseau et la Révolution française* című tanulmánya Császár Elemér szerint célját nem éri el, Rousseau hatását a francia forradalmi törekvésekre nem tudja tisztázni. — A *Programm-Értekezések* rovatában Révay József két dolgozatot ismertet. Rózsa Vitálé, *Néhány fejezet szent Ágostonnak „De civitate dei” cz. munkájáról*, nem philologus munka, de eleven tollal van írva. Fr. W. Seraphiné, *Die Bedeutung der Antike für die Gegenwart*, ismert források alapján, de igen vonzóan van írva. — Kristóf György szintén két dolgozatról számol be; tárgya mindegyiknek *Az ember tragédiája*. Mindkét szerzőnek, Kardeván Károlynak és Farkas Pálnak, felfogása egyoldalú. — Nagy Balásznak *A régi fizikai fegyverek fizikai szempontból* cz. értekezését bírálja László Béla szerint szakértelemmel, de a források fogyatékos ismeretével készült. — Császár Elemér Futó Jenő

dolgozatát, *Az idill eredete és fejlődése*, lelkiismeretes, de kezdetleges munkának tartja. A *Vegyesek* között *Krumbacher Károly*-ról olvasható nekrológ *d. j.* (D a r k ó J e n ő) tollából. — *l.* (L á n g N á n d o r) a nemrég megindult *Juventus* cz. ifjúsági lapról emlékszik meg. — G á l o s R e z s ő Szentjóni Szabó Lászlónak „*Az együgyű paraszt*” című költeményével kapcsolatban azt a viszonyt vizsgálja, a melyben Szabó költészete a népiességgel áll. — Binder Jenő visszatartja Bokor Jánosnak az előbbi füzetben megjelent ellenbirálását. — Az 1908–09-ben megjelent programmértekezések jegyzéke rekeszti be a füzetet.

2. Az ETHNOGRAPHIA múlt évi XX. évfolyama M u n k á c s i B e r n á t dr. és S e b e s t y é n G y u l a dr. szerkesztésében a következő tartalommal jelent meg: Az első füzetben K a r l L a j o s dr.-nak a *Berta-mondáról* írt értekezése a bevezető közlemény. Ez a királymonda (*geste du roi*) egyik ágát alkotja s a francia történelem legrégibb korára, a meroving-korra utal. Két szempontból érdekes: egyrészt megmutatja, hogy a történeti nevek, események mikép jutnak a költői mondába, főképp, hogy mikép kerül Magyarország a francia eposzba; másrészt példát nyújt arra, hogy mily módon keletkezik epikus mű. Berta az üldözött ártatlan nő egyik példaképe és a Seville-Genovéva családhoz tartozik. Mondai, mythologiai és történeti elemek szempontjából foglalkoztak eddig többen a Berta-mondával. Grimm a német Perchtával azonosította és a mythologiai Holdával hozta összeköttetésbe. Mások a Nagy Károly származására vonatkozó legrégibb tudósítást látták benne. Magyarországgal való vonatkozását Bezard Lucien érintette, ki a mondai jelleget hangsúlyozva azt következtette, hogy nem kell több valóságot keresni ebben a költői Magyarországbán, mint azokban a phantastikus városokban, melyek a lenyugvó naptól megaranyozott felhők közepett tűnnek fel néha. A Berta-mondát többféle szerkezetben, francia, spanyol, olasz és német változatokban találjuk. Adenet le Roi trouvére Berte aus grans piés geste-je a legismertebb. A latin krónikák tartalmazzák a monda legegyszerűbb alakját és történeti hitelesség gyanánt mondják el. A szerző sorra veszi a forrásokat és változatokat s értekezésének első részét Adenet művének részletes ismertetésével fejezi be, kifejtve, hogy nem törekedett történeti hűségre, hanem megmaradt kora világában és úgy a nevek, mint a szokások nem Pipin, hanem Adenet korát jellemzik. Ez teszi eredeti költővé. — A további közlemények között W é b e r A r t h u r egy német népmondát ismertet, mely *Zrinyi szerelmével* foglalkozik. Ez a monda Apel és Laun Gespensterbuch-jában jelent meg és címe: „Die Bräutigamsvorschau”. A mondanak történeti alapja van; fejlődése magyar területen kezdődhetett, majd áttért osztrák területre s egy helyhez fűződve lokális osztrák monda lett belőle. — N a g y G é z a az *Aladár* névről értekezik, kimutatván ennek összes történeti adatait, utalván különösen a VI. század elején élt Antiochvai

János világhronikájában említett skytha nemzetiségű *Alathar* vezér nevére. A magyar-hunn monda Attilának egyik fiát is *Aladár* néven ismeri, melyet *Ardarich* gepida király nevével hoznak kapcsolatba. Bonfin és Heltai Gáspár idézett adataiból kitetszik, hogy az *aladár* méltóságnév s ennek eredetére is világot vet az összetett *aldar* „előjáró, parancsnok” szó. Még 1600 körül is igazolható az *Aladár* névnek egy adata; ezután azonban e név eltűnik s csak a XIX. században elevenítik föl. A néphit és népszokások rovatában Kodály Zoltán *Szentírásí énekeket közöl*: szövegeket dallamaikkal, s Valentényi György a *Kiskárpáti tót nép életét*, viseletét és szokásait ismerteti. — Az irodalmi rovatban Varró István dr. *A. van Gennep* „*La situation actuelle des enquetes ethnographiques*” című művét, Beluleszko S. dr. pedig Bodnarescul „*Einige Osterbräuche der Romanen*”, továbbá Schneebeli „*Das Spräggelen im Bezirk Affoltern*” és Fischer Emil dr. „*Mir und Zadruga bei den Rumänen*” cz. munkáját ismerteti. Néprajzi könyvészet, hírek és társulati ügyek egészítik ki a füzet tartalmát.

A második füzetben Heller Bernát dr. nagyobb értekezést kezd meg egyes magyar mese- és mondaelemeknek egyetemesebb kapcsolatairól s ezek során elsöben a *Micz-bán mondáját* tárgyalja. Utal a mondának történeti hagyományban gyökerező alapjára, illetve Bocskay történetírójának, Szamosközy Istvánnak idevonatkozó közlésére, mely a fejedelmi család eredetére van hivatva fényt deríteni. E szerző után mintegy két évtizeddel Alvinczi Péter is följegyezte a mondát s éppen ez a följegyzés őrizte meg a hagyomány eredeti gondolatjárását. Kerekded meséje egyesíti mindazokat a lényeges vonásokat, melyeket az európaszerte kifejtett típus fölmutat. A magyar irodalomban e mondát Kisfaludy Sándor egy regében, Katona József a *Bánk-bán* első szakaszában, Szigligeti egy drámában, újabban Versényi György egy költői elbeszélésben dolgozták föl: Kövály Lászlónak köszönjük a monda egy népies változatát. Tatár Péter regekunyhója a ponyvára vitte. A monda motívuma gyökörezen belejátszik Dugonics Etelka cz. regényébe és nyomát hagyja népköltésünkben is. A monda indítéka és változatai rendkívül el vannak terjedve. Wilhelm Hertz és Reinhold Köhler messzire ható tekintettel gyűjtötték össze e változatokat, melyekhez a szerző még egy lengyelt is csatol. Végül a szerző a monda eredetét magyarázza, utalván arra, hogy egykor az európai népek, mint még most is a vadak, megölték ikreiket. A mondafaj akkor keletkezett, mikor a népézés már föllázadt az ikergyilkosság ellen. Ez a célzata erkölcsileg magas körbe emeli, szinte az Iphigenia-monda vagy az Izsák feláldozásáról szóló bibliai elbeszélés közelébe, a melyek megtisztult erkölcsi érzésből fakadtak, leküzdvén azt a hitet, hogy az istenség a gyermekeket kívánja áldozatul. — A második közleményben Karl Lajos dr. befejezi a *Berta-mondáról* szóló tanulmányát s kimutatja, hogy arra árpádházi

szent Erzsébet legendája volt nagy hatással. — A következő közleményekben Munkácsi Bernát *A vogul néphit tündér- és ördögféle mythikai lényeit* ismerteti, tüzetesen foglalkozván ezúttal a Napaszszony és leánya, a Holdöreg és leánya, a Csillaglakó-vadász és családja, a Reghajnal-anya, az Égenfüggő hét fiú, az Égalját-örző öreg, a Szél-istenke öreg és a Szélfiú képzeleti alakjaival. — Schweiger Lázár dr. az *ethnologiának logikai módszereit* fejtegeti különös tekintettel Wundt néplélektani rendszerére. A bevezető rész az ethnologiai jelenségek theologiai és metaphysikai rendszerű vizsgálatairól szól. — Benkóczy Emil az *egri fiatalság szokásait*, Valentényi György a *kiskárpáti tót nép lakodalmi szokásait* és meséit, M. M. Varga Róza pedig a *szarvasvidéki babonák* közül az ünnepi s egyéb időkre, továbbá a betegségekre vonatkozókat ismerteti. — A népköltészet és népzene rovatában Kodály Zoltán folytatja a *zoborvidéki népszokások*, énekszövegek és dallamok közlését. — Az irodalmi rovatban Liszt Nándor dr. a *Hovorka* dr. és Kronfeld dr. bécsi orvosok szerkesztésében megjelent *Vergleichende Volksmedizin* cz. művet, Ágner Lajos dr. *W. G. Aston*nak a japán vallással foglalkozó *Shinto* című kiadványát, végül Szémán István egy ruthénnyelvű munkát ismertetnek, mely utóbbi a *bács-keresztúri ruthén lakodalmi szokásokkal* foglalkozik. — Egy kisebb közleményben Munkácsi Bernát arra hívja föl a figyelmet, hogy a vogulok a csókat ellenszenvből részben „muszka varjúnak“, részben „szabir varjúnak“ nevezik, s hogy ez utóbbi kifejezésben a népvándorlás híres szabir népének maradt meg emlékezete. — Végül ugyane szerző Herman Ottó „A magyarok nagy ösfoglalkozása“ című művének megjelenését, mint a magyar néptudomány kiváló eseményét méltatja.

A harmadik füzetben Heller Bernát dr. magyar mese- és mondavizsgálatait folytatva, Dugonics Cserei-jének virágpróbáját, egy magyar népmesének a leleményes női hűségről szóló elbeszélését s a koronázási halom szertartásának eszméjét tárgyalja a világirodalommal való kapcsolataik szempontjából. — Munkácsi Bernát *a vogul néphit tündér- és ördögféle mythikai lényekinek* vázlatát folytatva a Vészes Tűzasszonyról, a Tűzfejedelemről, az istenek szárnyas követéről s az óriásokról alkotott képzeteket részletezi. — Schweiger Lázár dr. az *ethnologia logikai módszereinek* további tárgyalásában a pozitív és lélektani rendszereket fejtegeti. — Néphitbeli közlések Tömörkény Istvántól: *Mária-legendák Szegeden* és Szémán Istvántól: *Magyarországi ruthén Krisztus-legendák*. — Az irodalmi ismertetések közt Bán Aladár *Wiklundnak a lappok népköltészetéről* írt tanulmányával és Gálos Rezső *Th. Kappstein „Ahasver in der Weltpoesie“* cz. könyvével foglalkozik. — Társulati ügyek, közgyűlési jelentések és kisebb közlemények a „jugor“ népnévnek egy élő emlékéiről, a vingárdi (alsófehérmegyei) templom szegény-

kövéről és szegyenpadjáról, egy fejő nótáról, a bájitalról és a szegedi táltosokról alkotják a füzet többi tartalmát.

A negyedik füzetben Krausz Sámuel dr. az *aesopusi mesék őseről*, az *Akhikár* vagy *Haikár* névhez fűződő monda- és mesekörörről értekezik. Ez több mint kétezer évnyi vándorútjában néptől néphez, egyik irodalomból a másikba jutott, a nélkül, hogy eredeti zamatjából és frissességéből egy cseppet is veszített volna, sőt úgy látszik, az idők folyamán még egyre nyer hatásban és érdekességben. A bölcs Haikár regénye először a XVIII. század vége felé kezdett ismeretessé lenni francia feldolgozásban, a mennyiben hozzácsatolták az Ezeregy-éjszaka mesegyűjteményhez. Az európai orientalista tudomány egyik úttörője, Assemani azt is fölismerte, hogy a Haikárról szóló külső körülmények meglepően hasonlítanak a phrygiai Aesopus életkörülményeihez. Ezt a hasonlóságot újabban kimutatták a mesék egy részén is s a szerző jelen dolgozatában az idevágó kutatások eredményeit ismerteti főképp R. Smead „Alter und Herkunft des Achikar-Romans und sein Verhältnis zu Aesop“ összefoglaló műve alapján, mely döntően megállapította az aesopusi mesék viszonyát az Akhikár-regényhez. — Heller Bernát dr. annak a népgondolatnak irodalmi feldolgozásával foglalkozik, melyet Faustjában Goethe is felhasznál, midőn *Mephistopheles fekete kutyaként* hőzeledik Fausthoz. A fekete kutya mint gonosz szellem a babonás néphitnek és a rejtett tudománynak gyakori alakja. Kabbalistikus színezetű mesékben többször akadni reá. A legtekintélyesebb régi kútfő, a meddig a szerzőnek ezt a képzetet kísérnie sikerült, egy apokryph irat: a Testamentum Salomonis, melyben egy kutyaalakú gonosz szellem azt vallja magáról, hogy előbb ember volt, sok istentelenséget követett el a földön és sok tanulással oly hatalomra tett szert, hogy a csillagokat is megbirta állítani. Ez a szellem mutatja meg Salamon embereinek azt a követ, mely a templom sarkköve lett. Ennek az apokryph iratnak gondolatai s képzetei behatoltak a néphitbe s Goethe, úgy látszik, közvetlenül a népmeséből vette a maga Mephistopheles megjelenésének magvát. — Munkácsi Bernát a következő közleményben befejezi *a vogul néphit tündér- és ördögféle mythikai lények* leírását az állatemberekre, a tündérnépre, az ördögökre, a boszorkánynépre, a Vízfejedelmekre és leányaira, a madárjáró déltáj népére s a kórszellemekekre vonatkozó adatok rendszeres bemutatásával. — Schweiger Lázár dr. szintén befejezi *az ethnológiának logikai módszereiről* írt tanulmányát, ezúttal Wundt néplélektani rendszerével és az ethnologia meg néppsychologia viszonyával foglalkozva. — A néphit és népszokások rovatában Benkőczy Emil az *egervideki nép viseletéről* és szokásairól ír, Vrabely Mihály a zemplén-krajnai oroszok pásztoréletet, különösen a *volovárokét* vázolja; Szémán István befejezi a magyarországi *ruthén Krisztus-legendák* közlését; végül Sztancsek József Privigye vidékén gyűjtött *szerelmi babonákat*

ismertet. — A népköltészet és népzene rovatában találjuk Kodály Zoltán *zoborvidéki népszokások* cz. közleményének folytatását. — Ezután Kohlbach Bertalan dr. Prof. Dr. Eduard Westermarck „*Ursprung und Entwicklung der Moralbegriffe*“ cz. nagyszabású művét ismerteti. — Végül Munkácsi Bernát kisebb közlésekben szól a nyilvetéssel való sorsolás szokásáról a régi perzsáknál, egy volgai bolgár esküben található votják varázsigéről, a honfoglaló magyar „kende“ méltóságnevééről s magyar kutatók újabb keleti tanulmányútajáról.

Az ötödik füzetnek bevezető közleményében Antal Géza dr. az afrikai népek vallásáról értekezik. Tulajdonképi istenfogalomról, vagy istenre vonatkozó rendszeres képzetekről a népeknél alig lehet szó. Mégis találkozunk képzetekkel, melyek azt mutatják, hogy az egész természetet benépesítő szellemek fölött áll egy legfőbb isten, kit egyáltalán nem azonosítanak, mint ezt sokáig tévesen gondolták, a nagy tiszteletben tartott fetiszekkel. A legfőbb istenről általában azt vélik, hogy a világ igazgatásától visszahuzódott és azt a szellemeknek engedte át, kik nincsenek az emberek iránt azzal a jó indulattal, melylyel az öreg Isten a maga fiai iránt viseltetik. Maga az ember is képes arra, hogy jó vagy rossz szellemeket vegyen fel magába. A jó szellem oltalmazólag veszi körül s neki tulajdonítja a betegségekből való kigyógyulást, melyért egyes törzseknél a jó szellemnek hálaáldozatot mutatnak be. A rossz szellem viszont az embert rosszra csábítja s a betegségeket okozza. A jó vagy rossz szellem a legkülönbözőbb tárgyakban, természeti helyeken, növényekben, kövekben ütheti fel tanyáját s a hol lakik, az a fetis, mely nem önmagáért, hanem a benne lakó jó vagy rossz szellemért tisztelet tárgya. A *fetis* szó a portugalloktól ered, kik a négerek saját gyártmányú szentségeit nevezték a *feitico* = franczia *faitis* „csinált“ szóval. A tudományos nyelvhasználatban Voltaire egyik barátja, De Brosses Charles hozta be 1760-ban „*Sur le culte des dieux fetiches*“ művében. Nagyszerű az afrikai népek hitéletében a halottak és védőszellemek cultusa, továbbá az áldozat. A szellemek jóindulata legbiztosabban az emberáldozat segítségével nyerhető meg. A dahomeiek nemcsak bűnösöket kínóztak meg a legembertelenebb módon halálra s nemcsak elfogott ellenségeket áldoztak fel kiengesztelésül a csatában elesett rokonokért, hanem ártatlanokat is. Egy-egy előkelő ember halála alkalmával szolgálai, népei, katonái közül több százat is le szoktak gyilkolni az elhalt úr tiszteletére. — A második közleményben Heller Bernát dr. a *Mátyás-mondabeli vasasztalhoz* hasonló mesetárgyat egy X. századbéli arab geographus elbeszélésében mutat ki. — Ezután Mahler Ede dr. nagyobbszabású *naptártörténeti tanulmányában* az ókori népek időszámításának egybevetésével foglalkozik s egyebek közt magyarázatát közli annak, hogy a zsidó naptárban miért a 17. esztendő a szűköév, nem pedig a 16., mint a babiloniak naptárában, holott egyébként a zsidó naptár teljes berendezésében hű mása a

babiloni naptárnak. — A néphit és népszokások rovatában Gál István dr. az állatok jellemének összefüggését vizsgálja a róluk szóló erdőháti babonákkal. Szatancsek József a *Privigye vidékén gyűjtött babonák* további közlésében a lakodalomra, halálra és karácsonyra vonatkozókat állítja össze. — A népköltészet és népzene rovatában Bartók Béla *dunántúli balladákat és gyermekjátékokat* közül dallamaikkal együtt. — Az irodalmi ismertetések között Mahler Ede dr., Jeremias Alfred és Winkler Hugo „*Im Kampfe um den Alten Orient*” cz. művével foglalkozik; egy más szerző pedig Wichmann György újabb találmányaival és B. Ilg és H. Stumme „*Maltesische Volkslieder*” kiadványával. — A kisebb közlésekben Sebestyén Gyula a Magyar Nemzeti Múzeum birtokában levő két *Luczaszék* eredetéről ír, dr. Kodály Zoltán egy *szárazbetegség ellen való ráolvasó imádságot*, Zilahy József egy tréfás székely mesét a „*Korjánféregről*”, Gagyí Jenő egy történeti adatot a *szakálfestésről*, végül Nemes Mihály egy *ruthén Krisztus-mondát* ismertetnek. Könyvészet, néprajzi hírek és társulati ügyek egészítik ki a füzet tartalmát.

A hatodik füzetben Pável Ágoston az *Orpheus-mondának a délszláv népköltészetben található rokonairól* értekezik. Ez a monda az ókori görög és latin regevilág egyik legszebb alkotása, melylyel nép- és műköltészet, tudomány és művészet úgy az ó-, mint a közép- és újkorban nagyon sokat foglalkozott. Igen természetes, hogy e monda egyes elemei a délszláv népek közt is megtalálhatók, hiszen az Orpheus személyét és cultusát illető hagyományok többnyire olyan vidékekhez fűződnek, melyeknek későbbi lakossága szláv. A régi görög mondák, a mint távoli vidékekre is elterjedtek, megmaradtak a helyszínén is s átszármaztak nemzedékről nemzedékre. A délszláv műköltészet már a XVII. század első évtizedeiben foglalkozik az Orpheusról fenmaradt eleven népi hagyománnyal, mely akkoriban még a Naricza völgyében élt, utóbb azonban ott jóformán teljesen kiveszett. Gundulics Iván 1622-ben megjelent *Osman* című nagy eposzának harmadik énekében közli e hagyományokat, akkép adva elő e tárgyat, hogy a szultán lengyel követe a mint Maczedonián, Thraczián s a Naricza völgyén áthalad, bámulva tapasztalja, hogy a régi Hebrus mentén a szerbek és bolgárok még mindig mesélgetnek Orpheus varázslantjának csodadolgairól, dalának ellentállhatatlan bővöletéről, hogy még mindig önérzettel mutogatják a vándornak Naricza két forrásvizét, melyek az ő dalára fakadtak fel. Örök veszteség az összehasonlító irodalom számára, hogy e dalok mind elvesztek. Ez idő szerint az Orpheusmondák a délszláv népek közül csak a szlovéneknél találhatók meg, kiknél azonban e mondakör hőse már nem maga Orpheus, hanem a délszláv népköltészet egyéb kedvelt alakjai, közöttük Mátyás király is. A szerző Dr. K. Štrekelj, gráci egyetemi tanár népköltészeti gyűjteménye alapján ismerteti az ily

tárgyú népballadákat s eredeti szövegben, valamint magyar verses fordításban mutatványokat is közöl belőlük. — A második közleményben Mahler Ede dr. befejezi *naptártörténeti tanulmányait*, utalva az Assuanban talált aramaeus [papyrusok naptári adataira, melyekből szintén nyilvánvaló, hogy a zsidók időszámítása a babilóninak teljesen megfelel. Ezzel kapcsolatban kimutatja, hogy Jeruzsálem városának s az első jeruzsálemi templomnak porráégetése a bibliai chronologia alapján Kr. e. 587-ben aug. 28-án történt. Végül Charlier tanár, lundi csillagász ama nézetével szemben, mely szerint a zsidó engesztelési ünnep a hetedik hónap 10. napján, eredetileg az őszi napéj-egyenlőségi ünnep volna, azt vitatja, hogy ez a csillagászati ünnep az ugyane hónapban a holdtölte napjával kezdődő Szukkoth-ünnep idejére s tavaszi megfelelője a szintén holdtölte napjával kezdődő Passzach-ünnep idejére esett. — Ezután Karl Lajos dr. a *Florimont* neve alatt szereplő monda költői feldolgozásairól ír tanulmányt, melyek annak következtében is számot tarthatnak érdeklődésünkre, mivel a monda egy magyar királylyal is foglalkozik. A szerző sorra veszi a verses és prózai feldolgozásokhoz fűződő problémákat, azután rámutat a magyar király szerepeltetésének történeti hátterére III. Bélának VII. Lajos francia király leányával, Margittal kötött házasságában, mely az 1186. évben jött létre. — A néphit és népszokások rovatában Sztancsek József a *Privigye vidékén gyűjtött babonák* közül a napokra vonatkozókat közli, Zilahy József pedig *nyárárdmenti teremtesmondákat* ismertet. — Az irodalmi rovatban Heller Bernát dr. *Dähnhardt Oskar „Natarsagen“* című művéről ad tüzetes ismertetést. Könyvészet, néprajzi hírek és a Magyar Néprajzi társaság tagjegyzéke vannak még a füzetben.

Az „Ethnographia“ mellékletének, a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi osztálya értesítőjének tartalma az első füzetben: Szilády Zoltántól: *Erdély régi tűzhelyei* (a tűzhely ősalakjai, a lepénysütő, a bujdosó és cserepulya, a szikrafogók, a boglyakemencze, a cserepeskemencze, praehistorikus vonatkozások). — Fabó Bertalantól: *Zenés tárgyak* (zene, vagy táncz köréből való képes vagy plasztikai ábrázolások). — Timkó Györgytől: *Újabb tűzcsiholó aczélok a M. N. Múzeum Néprajzi Osztályából*. — Györffy Istvántól: *A Nagykúnságnak és környékének népies építkezése*. — Szinte Gábertől: *A kapu a Székelyföldön* (a galambbúgos kapu szerkezete, a díszítés, történelmi áttekintés, eredet, a közölt rajzok magyarázatai). — Irodalmi ismertetések Bátky Zsigmondtól, az osztrák mérnökegyesület kiadásában megjelent *„Das Bauernhaus in Österreich-Ungarn u. in seinen Grenzgebieten“* cz. nagyszabású munkáról, Anton Dachler *„Die Ausbildung der Beheizung bis ins Mittelalter“* cz. művéről, Dr. M. Haberlandt *„Völkerkunde“*-járól és Bellovics Bálint Néprajzi tárgyak gyűjtésére szolgáló Útmutatójáról. — Timkó Györgytől Sztripszky Hiadornak az erdélyi halásatról írt művéről.

A második füzetben: Györffy Istvántól: *A Nagykunságnak és környékének népies építkezése* (a tűzhely). — Bátky Zsigmondtól: *Tűzi kutyák a M. N. Múzeum Néprajzi Osztályából*. — Timkó Györgytől: *Guzsalytűk és rokkaszegek*. — Szinte Gábortól: *A kapu a Székelyföldön* (a közölt rajzok magyarázatainak folytatása). — Pacala Viktortól: *A resinári parasztudvar és havasi gazdálkodás* (a ház, melléképületek, kerítés, havasi gazdaság). — Irodalmi ismertetések Bátky Zsigmondtól: *Dr. Th Koch-Grünberg „Anfänge der Kunst im Urwald“* és *„Südamerikanische Felszeichnungen“* cz. művéről, s a Magyar Mérnök- és Építészegylet kiadásában megjelent *„A magyar parasztház“* cz. füzetekről. — Timkó Györgytől: *Szabó Imre „Hunyadvármegye erdőhávidéke“* cz. dolgozatáról. — Folyóiratok szemléje és múzeumi jelentések vannak még a füzetben.

Az együtt adott harmadik és negyedik füzetek tartalma: Nyáry Albert bárótól: *Piliny néprajzi vázlata*. — Novák J. Lajostól: *Homokmégy népi művészete*. — Szinte Gábortól: *Kapu a Székelyföldön* (a közölt rajzok magyarázatai). — Györffy Istvántól: *Néhány adat a régi magyar népviselet ismeretéhez*. — Szabó Imrétől: *Dévai székely csángók ipara* (fonás, szövés). — Cs. Sebestyén Károlytól: *A gyimesi csángóház*. — Pintér Sándortól: *A palócz család otthona*. — Sohán Páltól: *Hontvármegyei engobe-karczolású agyagedények*. — Sztripszky Hiadortól: *Ősfoglalkozási dolgok Mármarosból* (pásztorélet, vadászat, halászat). — Nemes Mihálytól: *A ruthén építkezés* (udvar, házi butor). — Téglás Istvántól: *Adatok Kosna község néprajzához*. — Pávay V. Ferencztől: *Összefoglaló szállítási mód Erdélyben*. — Szláv lapszemle, múzeumi jelentések és egy részletes kérdőív Magyarország ember- és néptani kutatásához fejezik be a füzetet.

3. A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE szeptemberi számában. G é b e r Antal *Az ipari termelési statisztika* címmel tanulmányt közöl. A termelési statisztika rendeltetése, hogy 1. megállapítsa, mely cikkekből mennyi termeltetik, ugyane cikkekből mennyi kerül kivitelle, mennyi importáltatik, mi tehát e cikkekben az ország fogyasztása? 2. megállapítsa a felhasznált anyagok számbavételével az ipari termelésből eredő nemzeti jövedelmet, a mi adópolitikai szempontból általában, nálunk pedig az ú. n. quota kiszámításánál rendkívül fontos; 3. megállapítsa az egyes iparágak helyzetét, terjedelmét és fontosságának fokozatát, a multhoz viszonyítva pedig fejlődésének mérvét; 4. megállapítsa, hogy mily hatással volt egyes iparokra a nemzetközi kereskedelmi politika — nálunk az Ausztriához való viszonyunk és iparfejlesztési actiónk; 5. végül megállapítsa, hogy mik a törvényhozás és kormányzat teendői a vámvédelem, a vasúti és hajózási díj-szabás, állami segélyezés, adókedvezményezés stb. terén, melyek az egyes iparágak érdekében szükségesek. Az ipari termelés nagyságának

számbeli kifejezésére a különböző államokban tett számos kísérlet részletes vizsgálata után, szerző arra az eredményre jut, hogy mind ezek a termelési statisztika fenti pontozatokban megállapított rendelkezését csak igen távolról közelítik meg. Csak többé-kevésbé bő adatokat szolgáltatnak a kérdéshez, de az ország egész ipari termelését felölelő — és főleg a kifogásolhatatlan termelési statisztika problémáját mind ez ideig sehol meg nem oldották. Ez két körülményben leli magyarázatát. Egyik az, hogy anyagi és technikai okok miatt a kis üzemek termelésének felvétele rendkívül nagy nehézségekbe ütközik. Szerző sem ragaszkodik ahhoz, hogy az alaki teljesség kedvéért okvetetlenül és mindenütt a legtörpébb vállalatok termelése is felvételék. Azonban a felvétel körét mindenesetre addig a legalsó határig kívánja kitolni, melyet az illető ország sajátos viszonyai az említett végcél szempontjából megjelölnek. Jobb híjján a kisipar termelése becslésszerű felvétel útján állapítandó meg. A termelési statisztikák másik hiánya, hogy a tárgyát és a számlálási egységet illetőleg bizonyos elméleti tételek és fogalmak, a gyűjtött adatok feldolgozását illetőleg pedig bizonyos módszertani megállapítások kellek tisztázva nincsenek. Nevezetesen, minthogy a felvétel alapját szükségképen az egyes üzemek képezik, magát a termelést mindig ezekre vonatkoztatva tekintik és ebből folyólag, a míg egyfelől az üzemek nagyságkategóriái tekintetében határvonalat húznak, addig másfelől a számlálás tulajdonképeni tárgyai a felhasznált anyagok és előállított iparcikkek, a munkagépek, munkaeszközök stb. részletezése, továbbá csoportosítása és összevonások eszközlése tekintetében a felvevő, illetve adatszolgáltató egyének szabad mérlegelésének és felfogásának többé-kevésbé tág teret engednek. Pedig a számlálási egység semmiesetre sem lehet az egyes gyártási művelet vagy üzem termelésének eredménye. Hiszen ugyanaz az anyag többszörös megmunkáláson, több üzemen megy keresztül és ha mindannyiszor számoltatik, többszörös, sőt halmozott számítások állanak elő. Csupán az amerikaiaknál találunk ezek kiküszöbölésére irányuló kísérleteket. De ezek nem a termékek tiszta értékének megállapításához vezetnek, hanem csak azt mutatják, hogy az illető üzem, iparág, iparcsoport, végül az ország egész ipari termelése, a megmunkált anyag értékét mennyivel növelte. Bár ezen eredmények igen érdekesek, a termelési statisztika rendelkezéséről fent megrajzolt körbe be nem illeszthetők. E szempontból az előállított termékek abszolút mennyiségét és tiszta értékét kell első sorban felmérni. Még pedig a termelés üzemi szervezetétől teljesen függetlenül, abban a végső állapotukban, melyben esetleg mint félgyártmányok az országból kivitetnek, vagy mint kész iparcikkek a közhasználatnak átadatnak. Az adatok feldolgozása alkalmával tehát a saját üzemből tovább feldolgozott félgyártmányok figyelmen kívül hagyandók. Viszont az idegen számlára teljesített munkák számbaveendőek és a saját számlára idegen üzemből végeztetett munkák-

értéke levonandó. Ha azután az egyik ipartelep végső termékei és a másikon további feldolgozásra felhasznált anyagok közt azonos félgyártmányok fordulnak elő, az egyenlő mennyiségek és azoknak megfelelő értékek mindkét rovatban törölendők. Ekként a legtöbb esetben vagy a végső termékek, vagy a további feldolgozáson felhasznált anyagok javára bizonyos különbözet fog előállni, a mi az első esetben a más ipari alcsoportnak átadott, illetve az országból kivitt; a második esetben pedig a más ipari alcsoporttól átvett, illetve a külföldről behozott félgyártmányokat jelzi. Az egyenlő mennyiségek törlése után fenmaradt számok összegezése adja az illető ipari alcsoport termelését. Ugyanez az eljárás követendő az alcsoportoknak főcsoportokká való összevonásánál, végül pedig, minthogy ezek félgyártmányaikat szintén kicserélik, az országos végösszeg megállapításánál. Ezen eljárás folytán ugyan nemcsak egyes üzemek, hanem a termelés bizonyos közbenső műveleteit végző egész segédiparok kiesnek, azonban természetesen megfelelő külön feldolgozásokban mutatathatók be. — *A francia adóreform és socialpolitikai jelentősége* cím alatt SÓVÁRI SCHNEIDER SÁNDOR közöl értekezést. A Cailloux miniszter által 1907 február 7-én benyújtott törvényjavaslat a jelenleg Franciaországban fennálló hozadéki adórendszert jövedelmivé kívánja átváltoztatni. Tekintettel a francia nemzeti vagyion elforgácsolt jellegére, a pénzügyminiszter nem utánozza mereven a külföldi példákat, hanem a francia adórendszer hagyományain nyugvó és a jövedelem eloszlásához simuló oly adórendszert ajánl, mely egy osztályos jövedelmi adókból összerótt adónemből s az ezt betetéző általános jövedelmi pótdából áll. A törvényjavaslat a hozadék helyett a jövedelmet szándékoztván elérni, új adótechnikát tesz szükségessé, bár a miniszter ismételten hangsúlyozza, hogy a mennyire csak lehetséges, nem zaklatja az adófizetőt. Így az ingatlanból folyó jövedelmet a község a bérlet becsértékéből, az eladási árból összehasonlítás stb. alapján állapítja meg s a kereskedő csak akkor kénytelen könyveit felmutatni, ha sokalja az adóközeg által megállapított adóösszeget. Az ingatlanból élvezett jövedelem megadóztatásánál fontos elvi újítás, hogy a javaslat szakít a kataszterrel és a tulajdonos által élvezett jövedelmet törekszik megállapítani. A jelen törvényjavaslat széjjelválasztja a földjáradékot és a munkadíját, ill. vállalkozói nyereséget s ez utóbbi tényezőket a mezőgazdasági üzemből folyó jövedelem alakjában adóztatja meg. Mivel az ingó értékek megadóztatása Franciaországban ez idő szerint igen rendszertelenül történik s az adókules 8—15% közt változik, Caillaux miniszter a bélyegilletékek reformjával kapcsolatban ezt az adónemet is átalakítja, az adóalapot 17—18 millióval szaporítja, a csekély kamatot nyújtó, népszerű értékek adóját leszállítja, bizonyos részvények adóját felemeli s ez által azt éri el, hogy az előmutatóra szóló értékek valamennyie 11%-ot fizet. A jelen törvény hatályba lépésével megszűnnek: 1. a

ház-, 2. a föld-, 3. a személyes kereseti adó, 4. az ablak- és ajtó- és 5. a patens adó. A tervezett „L'impôt général sur les revenus“ a következő osztályokból áll: 1. az épületekből, 2. a földbirtokból, 3. az ingó értékekből, 4. az ipari és kereskedelmi nyereségből, 5. a mezőgazdaságból (mint keresetből), 6. nyilvános és magánfizetésekből stb., végre 7. a szabad keresetből folyó jövedelemre vetett adó. A fundált (1, 2, 3. osztály) vagyon kulcsa 4%, a munka és tőkejövedelmet egyesítő ipari és kereskedelmi tevékenységből fakadó 3. osztályé 3·5%, végre a tiszta szellemi munkából eredő jövedelemből eredő 5, 6. és 7. osztályé 3%. A kiegészítő jövedelmi pótagó kulcsa 5%. A francia adóreform socialpolitikai bírálatánál főleg három mozzanatot kell figyelembe venni: a fokozatos adókulcsot, a törvény által biztosított létminimumokat, végre a gyermekszám alapján nyújtott adómentességeket. Mindhárom socialpolitikai mozzanat megvalósult a javaslatban, az első kettő — mondhatni — teljes mértékben, a harmadik csak félig-meddig, mert az egy-egy gyermek után biztosított 8 frankos levonás az adóalapból, mely kedvezményben azok részesülnek, kiknek összjövedelme nem haladja túl a 12,000 frankot, Párisban, vagy egyéb nagyobb városokban tökéletesen elveszti jelentőségét. Az adóreform socialpolitikai irányzatánál talán még fontosabb a politikai háttér: a polgári és socialista társadalom küzdelme, mivel a socialisták az adóreformot, így különösen a progressív jövedelmi pótagót és az örökösödési vagyonadót a tőke lefoglalásának eszközéül tekintik. —

Havas Miksa *A biztosító-tudományok hatodik nemzetközi congressusának iratai* czímmel közöl értekezést. A Bécsben megtartott congressus előadásait három kötetben közreadta a „Magánbiztosító-Intézetek Osztrák-Magyar Kötelékének Matematikai-Statistikai Egyesülete“ (Wien, Grünangergasse 1.). Az előadónyelv német, francia, angol és olasz volt, de a felolvasásokból a másik három nyelven is jelentek meg bő kivonatok. A felvetett kérdések fontosabbjai a következők: 1. A biztosító-intézetek felügyelete a szakszerűség szempontjából. 2. A biztosítótársaságok tőkebefektetése, tekintettel a modern fejlődésre. 3. A nyilvános (socialis) biztosítás díjának és díjtartalékának megállapítása, különös tekintettel az átlagos díjra. 4. A matematikai kockázat problémája; a biztosító-intézetek és a nyugdíjgyesületek biztonsági tartaléka. 5. A nyilvános és a gazdasági biztosítás viszonya. 6. Ajánlatos-e a normalis biztosításban ezidőben még nem biztosítható gyengébb életnek (minderwertig) külön veszélyosztályok szerint való biztosítása és hogyan készíthető el erre a célra a számítás alapja? 7. A biztosítás technikájának viszonya a közgazdasághoz és a sociológiához. 8. Az életbiztosítási szerződés feltételeinek fejlődése az egyes országokban. 9. A kötvény értékének kiszámítása a szerződés felbontása esetén. 10. A tűzbiztosítás statisztikája. 11. Mely előnyöket nyújt a halandóság rendjének analitikai függvénynek tekintése technikai szempontból? 12. A halandóság mérése

az általános népességben. 13. Az alkalmazottak együttes baleset-biztosítása. 14. A rokkantság-biztosítás statisztikai alapja, figyelembe véve a hivatást, mint rokkantsági okot, továbbá azt, hogy a rokkantak halandósága függ a rokkantság tartamától. 15. Lehetséges-e matematikailag kimutatni az új üzletek szerzési költségének határát, a mely mellett jövedelem marad? Mindegyik kérdésről több előadás jelent meg. A megbeszélések külön kötetben jelennek majd meg. — Gárdonyi Albert folytatja *Nagybritannia mezőgazdasági viszonyai* című értekezését. Az angol kisbirtokosok két kategóriába sorozhatók. Az egyik kategóriába tartoznak azok a kisbirtokosok, kiknek más foglalkozásuk is van, s mindkét foglalkozás jövedelméből élnek, a másik csoport tisztán csak földjét miveli s ennek hozadékából tartja fenn családját. Az újabb törvényhozás a kisbirtokok és kisbérletek szaporítását elősegíti. E téren nagy agitatót fejtett ki Jesse Collings, ki hosszas küzdés után több javaslatát törvényerőre emeltette. Különösen fontos az 1884. évi Alloments Act, melynek értelmében a földbirtokosok hatóságilag kényszeríthetők arra, hogy földjeiket kisbérlőknek adják haszonbérbe. Fenti törvény 1890-ben, majd 1894-ben revisio alá vétetett; az 1894. évi törvénynek legfontosabb rendelkezése: hogy a kisajátítási határozatot függetleníti a parlament jóváhagyásától, s hogy a kisbérletek jogát kizárólag a munkásság, annak mezőgazdasági vagy ipari jellegére való tekintet nélkül, fentartja. — A *Közlemények és ismertetések* rovatában Csányi Miklós Calwer Richard: *Das Wirtschaftsjahr 1907. Jahresberichte über den Wirtschafts- und Arbeitsmarkt für Volkswirte und Geschäftsmänner, Arbeitgeber und Arbeiterorganisationen*, című könyvről közöl ismertetést. A munkások foglalkoztatásának, viszonyainak ismertetése után, szerző a Reichsarbeitsblatt havi jelentései alapján kimutatja havonként a foglalkoztatások esését és emelkedését, majd az előbbi évhez viszonyított percentuális változását. Ez év gazdasági történetének érdekes jelensége, hogy a nyerstermények drágulása és a munkabérek emelkedése daczára a nagyüzemek jövedelme gyarapodott. Ezt bő statisztikai adatokkal is igazolja. Majd azon okokat sorolja fel szerző, melyek a foglalkoztatás, termelés és jövedelmezőség hullámzását előidézték. A kisipar súlyos helyzetéről is részletesen van szó. A könyv második részében szembeállítja szerző a munkáskeresletet a munkáskinálattal és megállapítja, hogy 100 üres állásra 210 munkás pályázik. Ezzel kapcsolatosan beszél a munkanélküliségről. A mezőgazdasági részben Németország mezőgazdasági termelése van összehasonlítva a többi országok 1907. évi adataival. A bányászat és egyéb üzemek szakszerű ismertetése után, az 1907. évi német törvényeket és fontosabb üzleti eseményeit adja chronologikus sorrendben. — (v i t s) *Kereseti viszonyok a jövőben* cím alatt Perwolf Emanuel német nyelvű munkáját ismerteti. E munka alaptétele az, hogy a nagyjövedelem tönkreteszi a középosztályt. E bajt úgy lehetne

megakadályozni, ha minden nagyjövedelmű egyén 50.000 k.-án felüli jövedelmét az államnak adná, mely ez összeget azoknak adná, kiknek a megfelelő megélhetésre nincs elég jövedelmük. Rendkívül érdekesek azok az adatok, melyek a különböző országok nagyjövedelmű egyéneire vonatkoznak. Igen érdekes szintén az az összeállítás, mely a különböző jövedelmű osztálybeliek évi kiadásait részletezi % -ban. — *b. p. Vidéki bankár* címmel bemutatja Rae George hasonló című könyvét, melyet Bánfi Oszkár fordított angolból és alkalmazott a hazai viszonyokhoz. Bankügyekben, különösen kezdőknek, igen sok hasznos tudnivalót tartalmaz e könyv. — *Berényi Halász Sándor: Der Internationale Postüberweisungsverkehr. Veröffentlichungen des Mitteleuropäischen Wirtschaftsvereins* című füzetéről ad ismertetést. Szerző e tanulmányát a közép-európai gazdasági egyesület Berlinben f. évi május 17. és 18-án tartott ülésén mutatta be. A bevezetőben a postatakarékpénztár átutalási rendszerének fejlődését írta meg. Összehasonlítva a magyar, osztrák és német postacsekkrendszereket, kimutatta, hogy mi az, a mi az elszámolás rendszerében azonos és vázolta azon intézkedéseket, melyek hivatvák, hogy a most fennálló csekkelszámolás szélesebb körre kiterjesztessék. — A Közgazdasági Szemle e számához a Társadalomgazdaságtani Bibliographia június—júliusi havi kettős füzete volt csatolva.

A M. Tud. Akadémia jegyzőkönyvei.

ELSŐ AKADEMAIAI ÜLES.

Az I. osztály első ülése.

1910 január 3-án.

GOLDZSIHER IGNÁCZ osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak az illető osztályból: Heinrich Gusztáv, Pasteiner Gyula, Pecz Vilmos r. tt. — Badiés Ferencz, Császár Elemér. Dézsi Lajos, Gombocz Zoltán, Gyomlay Gyula, Haraszi Gyula, Hegedüs István, Katona Lajos, Melich János, Munkácsi Bernát, Némethy Géza, Petz Gedeon, Riedl Frigyes, Tolnai Vilmos, Váczy János, Vári Rezső l. tt. — *Más osztályokból:* Berzeviczy Albert t. t. — Ortvay Tivadar r. t. — Augyal Dávid, Borovszky Samu, György Endre l. tt. — Jegyző: ifj. Szinnyei József osztálytitkár.

1. HARASZI GYULA l. t. fölolvassa: „A XVI. század francia vigjátéka és a színpad“ cz. értekezését.

2. BLEYER JAKAB, mint vendég, fölolvassa: „Hazánk és a német philologia a XIX. század elején“ cz. tanulmányát.

3. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére PASTEINER GYULA r. és HARASZI GYULA l. tagot kéri föl.

MÁSODIK AKADEMIAI ÜLÉS.

A II. osztály első ülése.

1910 január 10-én.

FLÓSZ SÁNDOR osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak az *illető osztályból*: Berzeviczy Albert, b. Nyáry Jenő, b. Forster Gyula t. tt. — Békefi Remig, Concha Győző, Csánki Dezső, Gaal Jenő, Ortway Tivadar, Vécsey Tamás, Zsilinszky Mihály r. tt. — Angyal Dávid, Angyal Pál, Aldássy Antal, Balogh Jenő, Borovszky Samu, Csontos János, Erdélyi László, Kollányi Ferencz, Komáromy András, Kunz Jenő, Nagy Gyula, Reiner János, Szendrei János, Tagányi Károly, Téglás Gábor l. tt. — *Más osztályból*: Heinrich Gusztáv r. t. — Jegyző: Pauer Imre osztálytitkár.

4. SÖRÖS PONGRÁCZ l. t. fölolvassa: „Franyó Remig felségáru-lási pere“ cz. *székfoglaló* értekezését. — Tagsági oklevelének kiadása határoztatik.

5. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére CONCHA GYŐZŐ és ZSILINSZKY MIHÁLY r. tagot kéri föl.

HARMADIK AKADEMIAI ÜLÉS.

A III. osztály első ülése.

1910 január 17-én.

ENTZ GEZA osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak az *illető osztályból*: Fröhlich Izidor, Horváth Géza, Ilosvay Lajos, Kherndl Antal, Klein Gyula, Kövesligethy Radó, Krenner József, Wartha Vincze r. tt. — Bodola Lajos, Hoór Mór, Lörenthey Imre, Méhely Lajos, Ónodi Adolf, Rátz István, Schafarzik Ferencz, Tangl Ferencz, Töttössy Béla, Zemplén Győző, Zimányi Károly l. tt. — *Más osztályokból*: Heinrich Gusztáv, Ortway Tivadar r. tt. — Jegyző: König Gyula osztálytitkár.

6. VERESS ELEMÉR részéről: „A Paguridák stereotropismusról“, előterjeszti Entz Géza r. t.

7. SZARVASY IMRE és RÓKA KÁLMÁN részéről: „Az oxalsav újabb synthesise“, előterjeszti Ilosvay Lajos r. t.

8. ROHONYI HUGÓ részéről: „Enzymhatás és elektrolytes dissociatio“, előterjeszti Tangl Ferencz l. t.

9. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére ILOSVAY LAJOS r. és TANGL FERENCZ l. tagot kéri föl.

NEGYESEDIK AKADEMIAI ÜLÉS.

Az I. osztály második ülése.

1910 január 24-én.

GOLDZSIHER IGNÁCZ osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak az *illető osztályból*: Heinrich Gusztáv, Pecz Vilmos r. tt. — Badics Ferencz, Császár Elemér, Gombocz Zoltán, Gyomlay Gyula, Hegedüs István, Katona Lajos, Melich János, Munkácsi Bernát, Tolnai Vilmos, Vári Rezső l. tt. — *Más osztályokból*: Berzeviczy Albert t. t. — Csánki

Dezső, Entz Géza, Ilosvay Lajos, Mágocsy-Dietz Sándor, Ortvy Tivadar, Szily Kálmán r. tt. — Borovszky Samu l. t. — Jegyző: ifj. Szinnyi József osztálytitkár.

10. MELICH JÁNOS l. t. felolvassa: „Az árpádkori szövégi magánhangzók” cz. értekezését.

11. HEINRICH GUSZTÁV r. t. bemutatja FÖTI JÓZSEF LAJOS-nak, mint vendégnek: „A római Attila-legenda” cz. tanulmányát.

12. VÁRI REZSŐ l. t. bemutatja KALLÓS EDÉ-nek, mint vendégnek: „Megjegyzések és excursiók Archilochoshoz” cz. dolgozatát.

13. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére HEINRICH GUSZTÁV r. és MELICH JÁNOS l. tagot kéri föl.

ÖTÖDIK AKADEMIAI ÜLÉS.

Első összes ülés.

1910 január 31-én.

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök úr elnöklete alatt jelen voltak: B. Nyáry Jenő t. t. — Békefi Remig, Concha Győző, Csánki Dezső, Entz Géza, Fröhlich Izidor, Goldziher Ignác, Hampel József, Klein Gyula, König Gyula, Kövesligethy Radó, Lengyel Béla, Ortvy Tivadar, Pasteiner Gyula, Pauer Imre, Szily Kálmán, ifj. Szinnyi József, Vécsey Tamás r. tt. — Angyal Dávid, Balogh Jenő, Bodola Lajos, Borovszky Samu, Császár Elemér, Csontos János, Ferdinándy Géza, Gyomlay Gyula, Hegedüs István, Katona Lajos, Nagy Gyula, Rátz István, Reiner János, Schafarik Ferencz, Tagányi Károly, Téglás Gábor, Tolnai Vilmos, Vári Rezső l. t. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtítkár.

14. VISZOTA GYULA A „Tudománytár” története cz. értekezését bemutatja HEINRICH GUSZTÁV r. t., a ki megjegyzi, hogy a „Tudománytár” volt az Akadémia első folyóirata, az első szemle, melylyel kapcsolatot keresett és talált a magyar közönséggel. E szempontból története nemcsak egy egyes osztályt, hanem az összes Akadémiát érdekli, miért is indokoltnak tartotta, bemutatását az összes ülés napirendjére kitűzni. — Az értekezés az Akadémiai Értesítőben fog megjelenni.

15. Főtítkár bemutatja gróf Apponyi Albert volt vallás- és közoktatási miniszter úrnak f. évi január 17-én 187. eln. sz. alatt kelt átiratát, melyben jelenti, hogy Ő Felsége miniszteri állásáról való lemondását elfogadta és „őszinte szívből köszönetet mond azért az odaadó támogatásért, melyben őt miniszteri működése egész ideje alatt a M. T. Akadémia részesítette”. Ez átiratra Elnök úr folyó évi január 22-én válaszolt. — Helyeslő tudomásul van.

16. Főtítkár bemutatja dr. Székely Ferencz, a vallás- és közoktatási miniszterium vezetésével megbízott m. kir. igazságügy-miniszter úrnak f. évi január 22-én 253. eln. sz. a. kelt átiratát, melyben jelenti, hogy a miniszterium vezetését átvette és az Akadémiát fölkéri, hogy hivatalos működésében őt támogatásában részesítse. Ez átiratra Elnök úr f. évi febr. 1-én válaszolt. — Helyeslő tudomásul van.

17. Az I. osztály jelenti, hogy GYULAI PÁL t. t. fölött BRÖTHY ZSOLT r. t., SZÁSZ KÁROLY r. t. fölött NEGYESSY LÁSZLÓ l. t. és KROMBACHER KÁROLY k. t. fölött PECZ VILMOS r. t. fog emlékebeszédet mondani. — Tudomásul van.

18. Az I. osztály jelenti, hogy az 1910. évi Vojnits-jutalom bíráló-bizottságába HEINRICH GUSZTÁV r., FERENCZY ZOLTÁN és NÉGYESY LÁSZLÓ l. tagokat küldte ki. — Tudomásul van.

19. A II. osztály jelenti, hogy a Fáy-jutalom bírálóiul FÖLDÉS BÉLA és LÁNG LAJOS r. tagokat küldte ki — Tudomásul van.

20. A II. osztály jelenti, hogy a Hadtörténelmi bizottság ideigl. elnökévé R. HORVÁTH JENŐ l. tagot, előadójává SZENDREI JÁNOS l. tagot, segédtagjaivá pedig BREIT JÓZSEF alezredest és S. SZABÓ LAJOS honvédszázadost választotta meg. — Helyeslő tudomásul van.

21. Az I. osztály VÉRTESEY JENŐ tanár számára személyes felolvasási engedélyt kér. — Megadatik.

22. Főtitkár bemutatja f. évi január végén kibocsátott körlevelét, melyben az Akadémia tagjait fölhívja, hogy tagajánlásukat f. évi február hó végéig küldjék be. — Tudomásul van.

23. Főtitkár bemutatja LÖFFLER E. M. Calcuttában tartózkodó hazánkfianak, az Asiatic Society tagjának két levelét. Az elsőben javasolja, hogy K. Csoma Sándor síremlékére helyeztessen el az Akadémia magyar fölirotot, a másodikban értesít, hogy E. DENNISON ROSS, az Asiatic Society titkára, f. év január 5-én K. Csoma Sándor emlékünnepeén előadást tartott a nagy magyar tudósról és készül kitűnő hazánkfianak hátrahagyott kéziratok dolgozatait három kötetben közzétenni. Az összes ülés örömmel és köszönettel fogadja ez értesítéseket. A síremlékre vonatkozólag fölhívja az I. osztályt a fölirás fogalmazására, mire az Elnökség az Asiatic Society útján annak elhelyezése iránt intézkedni fog. Ross professor fáradozásait meglelő elismeréssel fogadja, előadásának beküldött bő kivonatát pedig az Akadémiai Értesítőben teljes magyar fordításban fogja közzétenni. — LÖFFLER úr egyben beküldötte a K. Csoma S. sirjának és a vele életében összefüggésben volt helyeknek fényképi fölvételeit, melyeket a helyszínén eszközölt, valamint a híres tibeti főkönyv (Kah-eggur) erkölcestanának egy kis tibeti nyelvű szemelvényét. — Az értékes adományok köszönettel vétetnek és a könyvtárnak adatnak át megőrzés végett.

24. A vallás- és közoktatásügyi ministerium f. évi január 27-én 7455. sz. a. Körösi Csoma Sándor-emlékérem egy bronz példányát megküldi az Akadémiának. — Köszönettel fogadtatik és a könyvtárban helyeztetik el.

25. A római Accademia dei Lincei, mint az Akadémiák Szövetségének ez idő szerint vezetője, f. évi január 20. kérdést intéz Akadémiánkhoz, hogy a f. évi május havi igazgató-ülést mely napokon óhajtja megtartani. — Akadémiánk képviselői a május 9—15-iki időszakot pártolják, melyet az Accademia maga is javasol.

26. BALLA BALÁZS, Kiskunfélegyháza 1910 január 26. kelt beadványban, fölkéri az Akadémiát, hogy a kiskunfélegyházi tanító-képzővel kapcsolatos felső kereskedelmi és polgári iskolánál szervezendő több tanszék föllállítására 100,000 K alapítványt tegyen. — A kérelmezett ténykedés az Akadémia alapszabályaival és hivatásával összeegyeztethető nem lévén, de fedezet hiányából is figyelembe nem vehető.

27. Meghívók érkeztek: a szegedi Dugonics-Társaságtól 1910 január 9. megtartott Mikszáth-ünnepére, melyen Akadémiánkat SZENTKLÁRAY JENŐ l. t. képviselte, a ki értesít, hogy az ünnepen részt vett és az Akadémia üdvözlését tomácsolta; — a Petőfi-társaság részéről f. évi január 6-iki ünnepélyes közülésére, melyen hivatalból az elnök és főtitkár képviselték Akadémiánkat; — a berlini tudomány-egyetem

részeről, mely f. évi október 10–12. ünnepi száz éves fönnállásának jubileumát. Az összes ülés egyhangúlag azon óhajának ad kifejezést, hogy ez ünnepen BARÓ EÖTVÖS LORÁND, kit a porosz Tudományos Akadémia Berlinben csak az imént választott tagjává, szíveskedjék Akadémiánkat képviselni.

28. Január hóban az Akadémia könyvtára a következő adományokat kapta: — 1. A m. kir. áll. számvevőszéktől: könyvtárának újabb pótezmjegyzéke. — 2. A Csokonai-körktől: Szávay Gyula összes költeményei 1885–1910. — 3. Rombauer Emilől: Nemzeti színházi zsebkönyv 1856-ik évre. Kiadták Gönczi Samu és Novák György. — 4. Dr. Havass Rezsőtől: A magyar birodalom közjogi térképe. — 5. A Budapest I. ker. közjótékonysági egyesülettől: Évkönyv 1908–9. — 6. Dr. Kele Antaltól: A magyar gyorsírás tankönyve. — 7. Gödrei Ferencztől: Sepsiszentgyörgy rendezett tanácsú város 1908. évi közigazgatási állapota. — 8. Dr. Dorogi Istvántól: Ueber Anilinschwarz. — 9. Wass Rezsőtől: Az általános jóllét akadályai. — 10. A lipcsei egyetemtől: Festschrift zur Feier des 500-jährigen Bestehens der Universität Leipzig. — 11. Girard Páltól: Notice sur la vie et les travaux de Barbier de Meynard. — 12. Ziem C.-től: 12 értekezés. — 13. Supilo Ferencztől: Le procès de Friedg—„Reichspost“ et de la Coalition Croato-Serbe.

29. Az Akadémia kiadásában 1910 január havában megjelentek: M. Tud. Akadémiai Almanach. 1910-re. — Akadémiai Értesítő. (1910. évf. 1. sz.) 141. füz. — Gyöngyösi István. Márssal társalkodó Murányi Vénus. Az első 1664-iki kiadás alapján sajtó alá rendezte Badics Ferencz lev. tag. — Kégl Sándor l. t. Bhagavadgitá. (Nyelvtudom. Értekezések. XXI. 5. sz.) — Kiss Géza. Interpretatio és szokásjog a római magánjogban. (Társadalmi Értekezések. XIV. köt. 3. sz.) — Medveczky Frigyes l. tag. Tanulmányok Pascalról. (Bölcs. Értekez. III. 7. sz.) — A M. Tud. Akadémia Alapszabályai és Ügyrendje. 1910.

30. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére NYÁRY JENŐ t. és KLEIN GYULA r. tagokat kéri föl.

KÖRLEVÉL

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA T. TAGJAIHOZ.

Hivatkozva a M. Tud. Akadémia Ügyrendjének 11. §-ára, emlékeztetem a M. Tud. Akadémia t. tagjait, hogy az 1910-ik évi választásra *a tagajánlások* 1910 február 28-ig küldendők be a főttkári hivatalhoz.

Tájékoztatásul megjegyzem, hogy az Alapszabályok 22. §-a és az Ügyrend 2. §-a értelmében választható

az *I. osztályban*: 3 tiszteleti tag;

A) *nyelvtudományi alosztályban*: 3 rendes és 2 levelező tag;

B) *széptudományi alosztályában*: 2 rendes és 3 levelező tag;

a *II. osztályban*: 1 tiszteleti tag;

A) *bölcs. és társad. alosztályában*: 1 rendes és 1 levelező tag;

B) *történettud. alosztályában*: 2 levelező tag;

a *III. osztályban*: 3 tiszteleti tag;

A) *math. és phys. alosztályában*: 5 levelező tag;

B) *természetrajzi alosztályában*: 3 rendes és 4 levelező tag;

Budapest, 1910 január 25.

HEINRICH GUSZTÁV,

főttkár.

Megjelenik
minden hó 15-én
három-négy ívnyi
tartalommal.

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

Szerkesztő-
s kiadóhivatal a
Magyar Tudom.
Akadémiában.

SZERKESZTI

HEINRICH GUSZTÁV.

XXI. KÖTET.

1910. Márczius 15.

3. FÜZET.

Az Akadémia és a Nemzeti Múzeum.

(Kivonat *Kollányi Ferencz* l. t. 1910 február 7-én tartott felolvasásából.)

A Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Nemzeti Múzeum nem csak keletkezésükben rokonok egymással, a mennyiben mindkettő egy-egy Széchenyinek, a nagylelkű apának és a „legnagyobb magyar“ nevére érdemes fiúnak köszöni megalapítását, hanem abban is egyeznek egymással, hogy mindkettő a nemzeti művelődés és tudományosság szolgálatára, megterméke-nyítésére van hivatva.

Sőt volt idő, mikor arról volt szó, hogy a magyar tudományos törekvések e két elsőrangú és bizonyos értelemben egymást kiegészítő tényezője, még az alapításból, az egyazon cél szolgálatából eredő rokonságnál is szorosabb kapcsolatba jöjjön egymással.

Midőn ugyanis a létesítendő Akadémia ügye a XIX. század kezdetén, a nemzet legjobbjainak minden törekvése mellett sem tudott előbbre jutni, a Nemzeti Múzeum akkori igazgatója Miller Nándor azzal a tervvel állott elő, létesítsék a Tudós Társaságot a Nemzeti Múzeummal kapcsolatban, ennek keretein belül.

Miller abból indult ki, hogy Bessenyei, Révay, Schedius, gróf Teleky, Fejér György eddigi tervezetésesei mind nagyon érdekes dolgok ugyan, de megvalósíthatlanok, mert a kérdés pénzügyi megoldására nem nyújtanak elfogadható alapot. Holott az ő meggyőződése szerint a Tudós Társaság megalapításának minden előfeltételét megteremtette József nádor akkor, a midőn az országos rendek hozzájárulásával létrehozta a Nemzeti Múzeumot. Mert ugyan hol van Európában — kérdezi — olyan Tudós Társaság, mely gazdagabb irodalmi segédeszközökkel rendelkezne, mint a Nemzeti Múzeum, melynek nemcsak gazdag könyvtára, kéziratára van, hanem egyéb gyűjteményei is, a melyeket egyrészt ki kell állítania a nagyközönség részére, másrészt pedig szakemberek által tudományosan fel is kell dolgoztatnia.

A Nemzeti Múzeumban egyformán itthon kell magát éreznie mindazon tudományágaknak, a melyek az ország javára valamely módon kiaknázzhatók. Nem lehet tehát számúzva a Múzeumból a nyelvtudomány, a jog, a politika, az egyházi és világi történelem, a természettudomány, a gazdaságtan, az orvostan, a chemia, a művészet stb.

Miután pedig a létesítendő Tudós Társaságnak sem lehet más feladata, mint a magyar irodalmat művelni, fejleszteni, nem lehet tagadni, hogy ennek célja és rendeltetése tökéletesen egyezik a Nemzeti Múzeuméval.

Mindezt tekintetbe véve, Miller arra a végső következtésre jut, hogy teljesen felesleges dolog lenne rengeteg pénzt áldozni két ugyanazon célú szolgáló intézményre, ha az egyik, a mely már fennáll, egymagában is elegendő a feladat megoldására, és a nemzetnek sokkal nagyobb dicsőségére és előnyére szolgál, ha az az intézet, a melyet már megalkotott tovább fejlesztetik, mintha ennek teljes virágzása előtt egy másiknak megalkotásához kezd, a mely semmivel sem nyújthat többet, mint a már meglévő Nemzeti Múzeum.

Mint hogy tehát a Nemzeti Múzeumban mind az megvan, a mi a Tudós Társasághoz szükséges, nincs egyéb hátra, mint-hogy itt a magyar nyelv és irodalom fokozottabb művelésben részesüljön, a mi akként lenne keresztülviendő, hogy a Nemzeti Múzeum úgynevezett levelező-tagokkal egészítené ki magát.

Erre a következő eljárást ajánlotta.

A Múzeum őrei minden évben több pályakérdést jelölnének ki, a melyeket a nádor jóváhagyása után az intézet igazgatója kihirdetne, kidolgozásukra egy évi határidőt tűzvéni ki.

A beérkezett dolgozatok megbírálásával ugyancsak az igazgató bízna meg az öröket és más tudósokat. A pályázat eredményének kihirdetése szent József napján történnék, a nádor vagy képviselőjének jelenlétében és elnöklésével, a mikor egyúttal a pályanyertes dolgozatok is felolvastatnának.

Miller ellentétben azokkal, a kik előtte a Tudós Társaság felállításán fáradoztak, a leghatározottabban a mellett kardoskodott, hogy a pályakérdések pénzbeli jutalomban ne részesüljenek, nemcsak mert ez elviselhetlen terhet rótt volna a Nemzeti Múzeumra, hanem még inkább, mert ezt nem tartotta összeegyeztethetőnek a magyar jellemmel, azt állítván, hogy a fenköltebben gondolkozó ember inkább abban hagyja az irodalmi munkálkodást, mintsem hogy szellemének termékét megfizettesse. Sajnálattal tapasztalta ugyan ő is, hogy az a szokás, mely az irodalmat valósággal pénzkeresetté alacsonyította le, már annyira megrontotta az írók egy részét, hogy nem áttalanak 50, 100, 200 forintos díjakra pályázni. A Tudós Társaságban azonban nem lehet helye ily

kapzsiságnak. Vissza kell tehát állítani eredeti tisztaságában azt a nemzeti vonást, mely a közelismerést mindennél többre becsüli, s a melyet egyedül a király iránt érzett hűség és a haza szeretete ösztönöz a pályamunkák megírására.

A pályanyertes dolgozatok szerzői részére, a pénzbeli jutalom helyett, a következő előjogokat kívánta Miller biztosítani.

Mindenekelőtt megválasztattak volna a Nemzeti Múzeum levelező tagjaivá.

E kitüntetésről a nádori kancellária hiteles okmányt állított volna ki részükre, és a választás megtörténtéről az összes törvényhatóságokat és irodalmi egyesületeket körlevélben értesítette volna.

A megválasztottnak jogában állott volna a Nemzeti Múzeum levelező tagjának címével élni; neve és állása belekerült volna az országos czimtárba, közvetlenül a Múzeum tisztviselői után; szabad belépése lett volna az intézet gyűjteményeibe, szóval ugyanazon jogokat élvezte volna, mint a felesküdt tisztviselők.

Ezzel szemben azonban bizonyos kötelességek is hárultak volna rájuk. Első sorban természetesen nagyobbfokú irodalmi tevékenységet kellett volna kifejtetniök, valamint a Múzeum igazgatója által rájuk bízott munkákat, bírálatokat is el kellett volna végezniök. Nem kevésbbé fontos feladatuk lett volna a Múzeum iránt való érdeklődésüket minden lehető irányban tanúsítani. Így pl. jelezniök kellett volna a gazdálkodás, a chemia, a természettudományok terén elért minden eredményt; értesíteniök kellett volna az igazgatót a napfényre került régiségekről, érmekről, természeti ritkaságokról, szóval mindenről, a minek megszerzése érdekében áll a Múzeumnak. Tartoztak volna bejelenteni az intézet javára tett adományokat. Hivatva lettek volna átvenni a Múzeumnak szánt ajándékokat. Az intézet részére jóltevőket, pártfogókat kellett volna szerezniök stb.

Miller maga is belátta, hogy kissé sokat kíván azoktól, a kik elég szerencsések lettek volna a Nemzeti Múzeum levelező tagjaivá megválasztatni. Ennélfogva, hogy a jogok és kötelességek közt mutatkozó nagyfokú aránytalanságot némileg kiegyenlítse, arra gondolt, hogy a levelező tagsági címet és rangot valami megfelelő jelvénynyel is szembetűnővé tegye.

Azt ajánlotta tehát, hogy a Nemzeti Múzeum levelező tagjai a felség hozzájárulásával, az irodalom terén szerzett érdemeik megjutalmazása czímén egy irodalmi érdemjelet kapjanak.

Ez egy tojásdadalakú, zománcozott kis pajzs lett volna, vörösszínű előlapján, középen az ország czimerével, felette *F. R. A.* arany betűkkel (*Franciscus Rex Apostolicus*) alatta pedig e szavakkal: *Articulus 8. Anni 1808.* (Ehben a törvénczikkből lett kimondva a Múzeum megalapítása.) Hátsó, zöldszínű lapján két

kőralakú babérág közt e szavakkal: *Praemium Eruditionis*. Kőr-iratként pedig hasonlóképpen ezüst betűvel: *Musaeum Statuum et Ordinum Regni Hungaricum Josephinum Palatinale*. Az arany-szegélyű jelvény koronán függve, két ujnyi széles nemzeti színű selyemszalagon a mellén lett volna viselendő.

A jelvényt a nádor adományozta volna és tűzte volna a kítettetettnek mellére, miáltal az illető a Nemzeti Múzeum levelező tagjává avattatott volna fel.

Ámbár a jelvéynyel nem járt volna semmiféle udvari kiváltság vagy előjog, Miller nem kételkedett benne, hogy épp oly mértékben serkentette volna fokozottabb munkálkodásra az írókat, mint a hogy Mária Terézia rendjele bátorságra lelkesíti a katonákat.

József nádort azonban nem sikerült Miller tervezetének meggyőznie arról, hogy a Tudós Társaságot csakis az általa javasolt módon lehet létrehozni. Egy gondolat azonban megragadta a nádor figyelmét is, t. i. hogy nem lehetne-e a Tudós Társaságot a Nemzeti Múzeummal esetleg oly viszonyba hozni, a melyben bár mint különálló intézmények, egymás kölcsönös támogatásával, egymás kiegészítésével mozdítanak elő, fejlesztenék a magyar cultura ügyét.

Ezt már ő is érdemesnek tartotta a megfontolásra; azért, midőn 1812-ben a pozsonyi országgyűlés elé terjesztette a Múzeum állapotáról szóló jelentését, ezt oly megjegyzés kíséretében tette, hogy a Múzeum teljes és tökéletes kifejlesztéséhez szükségesnek mutatkozik a Tudós Társaságnak a Nemzeti Múzeum melletti felállítása.

A közviszonyok azonban nem voltak olyanok, hogy az akadémiai eszme akár ily alakban is megvalósulhatott volna, s az országgyűlés nemsokára feloszlott a nélkül, hogy a már felmerült tervek közt választhatott volna.

Ennek daczára az a gondolat, a mely Miller szemei előtt lebegett, a Nemzeti Múzeumot a tudományos és irodalmi mozgalmaknak éltető erőforrásává tenni, bizonyos mértékben mégis teljesedésbe ment azáltal, hogy Marczibányi Istvánnak és később másoknak áldozatkészségéből a Múzeum abba a helyzetbe jutott, hogy nemcsak minden évben pályadíjakat tűzhetett ki egyes megfejtendő tudományos kérdésekre, hanem az evégből alakított Marczibányi-küldöttség — ma bizottságnak neveznök — közel harmincz esztendő működése alapján, az évenként legjobbnak talált magyar irodalmi munka is jutalomban részesítettett.

A mióta József nádor az 1812-iki pozsonyi országgyűlésen felvetette azt az eszmét, hogy a Tudós Társaságot a Nemzeti Múzeum mellett kellene felállítani, nem volt országgyűlésünk, a melyen a Nemzeti Múzeum szükségleteivel foglalkozó Karok és

Rendek előtt ne lett volna ez a terv újból és újból megpendítve.

Az 1825 - 27-iki országgyűlésen arra gondoltak, hogy a Nemzeti Múzeum részére építendő új palotában a létesítendő Tudós Társaságnak is lehetne alkalmas helyet juttatni.

Az 1830-iki országgyűlésen már más alakban került ez szóba, t. i. hogy a két intézet közös erővel építsen magának palotát.

Az 1832—36-iki országgyűlésen ismét visszatérnek az előbbi tervhez, ajánlván, hogy az új múzeumi épület felállításakor gondoskodás történjék arra nézve, hogy ebben a Tudós Társaság is elhelyezkedhessék.

Ezt az utóbbit karolta fel József nádor is, midőn elhatározta, hogy a mint a Múzeum felépül, betelepíti ide az Akadémiát.

És csakugyan, midőn az Akadémia elnöksége 1845-ben azzal a kéréssel fordul hozzá, fogadja be régebbi kegyes elhatározásához képest az Akadémiát a Nemzeti Múzeum új épületébe, és tetézte ezzel eddigi kegyeit a legnagyobbal, a nádor felhivta az Akadémiát, adja elő részletesen, micsoda helyiségekre lenne szüksége és küldjön ki valakit, a ki az átengedendő helyiségek felől a Múzeum igazgatójával a helyszínén értekeznek.

Az Akadémia alelnöke gr. Széchenyi István, és titkára Schedel Ferencz, összesen öt termet jelöltek meg mint olyanokat, a melyek az Akadémia szükségleteinek mindenben megfelelnének.

A nádor 1846 február 17-én, daczára annak, hogy a Múzeum igazgatója szerint a kiszemelt ötödik terem a technológiai gyűjtemény befogadására volt már szánva, a természetrajzi osztály öre pedig írásbeli felterjesztésben fejtette ki aggodalmait az átengedés felett, mind az öt termet átengedte az Akadémia használatára, csak azt kötötte ki, hogy a termék fűtéséről, világításáról és tisztogatásáról az Akadémia gondoskodjék.

Az Akadémia élénk öröm és hálaérzettel értesült a nádor elhatározásáról és már a legközelebbi kisgyűlésen kifejezést adott abbeli óhajának, vajha mielőbb át lehetne költözni az új szállásba.

Ez a kívánság megújul még többször is az év folyamán tartott üléseken.

Május 11-én Zsoldos Ignác r. tag indítványára határozatba megy, hogy az elnökség, a mennyiben ez megtörténhetik, siettesse az átköltözést.

Június 15-én, szóba jövén József nádor felszázados működésének megünneplése, Zsoldos azt indítványozza, hasson oda az elnökség, hogy az Akadémia ebből az alkalomból elfoglalhassa új szállását a Múzeumban.

A mikor azonban a következő ülésen felolvassák a jegyző-könyvnek erre vonatkozó részét, Kubinyi, a Múzeum igazgatója, kénytelen megjegyezni, hogy az átköltözés az 1846. év folyamán már csak azon okból sem történhetik meg, mert az Akadémia részére kijelölt helyiségeket azok a művészek tartják elfoglalva, a kik a nagyterem festését végzik.

Sőt, a mikor a december 15-iki nagygyűlésen szóba kerülnek a kisgyűlési indítványok, Kubinyi nemcsak azt nem titkolja el, hogy az átengedett termek közül kettő már is más célra lett felhasználva, hanem kifejezést ad abbeli aggodalmának is, hogy a Nemzeti Múzeum gyűjteményeinek várható gyarapodása előbb vagy utóbb ki fogja szorítani az Akadémiát az épületből.

Nem egészen egy hónappal később, hogy Kubinyi e felszólalása elhangzott az Akadémiában, 1847 január 13-án meghalt József nádor, a kinél őszintébben nem szerette nemzetünket senki, s a kinél többet, művelődésünkért, haladásunkért, boldogulásunkért nem tett senki azok közül a fejedelmi sarjak közül, a kiknek az isteni gondviselés hazánk sorsának intézésében szerepet juttatott.

Halála nemcsak legfőbb pártfogójától fosztotta meg az Akadémiát, hanem attól a reménytől is, hogy a Nemzeti Múzeum épületében, ha többre nem, legalább néhány évtizedre nyugodalmas otthonra talál. A hol az intézet vezetője, tisztviselőkara azon töpreng, mi fog történni néhány év múlva a rohamosan gyarapodó gyűjteményekkel, oda egy másik intézetnek még ideiglenesen is csak oly magasabb parancs szavára lehetett volna bevonulnia, mely minden ellenvetést képes már eleve megszüntetni. Ez a hatalmas szó pedig József nádor halálával elnémult örökre.

Majd elkövetkeztek az 1848/49-iki évek véres erőfeszítései, küzdelmei, és ezeknek szomorú következményei, a melyek még az Akadémia működését is megbénították. Kinek jutott volna eszébe ekkor az Akadémia kényelmesebb elhelyezésére gondolni?

Midőn azonban a szabadságunkért vívott harcok kegyetlen letörése után 1853 márczius 14-én ismét tanácskozársra ül össze az Akadémia igazgatósága, azzal kezdi meg működését, hogy a halhatatlan József nádor által oly sok időn keresztül előszerezéssel ápoltt eszmének, az Akadémiát a Nemzeti Múzeummal közelebbi kapcsolatba hozni, egy más alapon történő megvalósítása felett tanácskozik.

Kubinyi, a ki nem lelkesedett azért, hogy az Akadémia a Múzeum palotájában telepedjék meg, éppen nem idegenkedett attól, hogy a Múzeum tőszomszédságában, ennek telkén építsen magának megfelelő hajlékot.

Azért, midőn az igazgatósági ülésen gróf Teleky József elnök előadta, hogy az eddig birt helyiségekre csak úgy lehetett a bérleti szerződést további három évre megújítani, hogy a ház-bért 400 forinttal emelték, miután az egész városban hasztalan kerestek megfelelő házat, s midőn ennek során felmerült a gondolat, nem kellene-e most már a rég óhajtott házépítéssel komolyabban foglalkozni, Kubinyi nemcsak azt nyilatkoztatta ki, hogy ha az Akadémia a Nemzeti Múzeum telkét alkalmasnak vélné az építkezésre, ennek megvalósítását a maga részéről a leghatározottabban támogatná, hanem azt is, hogy e tervet Albrecht főherczeg kormányzó előtt már szóba is hozta, a ki helyeslőleg vett róla tudomást.

Látván Teleky, hogy az igazgatóság többi tagjaiban is meg lenne a hajlandóság a terv felkarolására, indítványozta, fordítsa az Akadémia a rendelkezésére álló tőkéket egy céljainak megfelelő ház felépítésére a Nemzeti Múzeum szabadon álló telkének egy részén.

Az igazgatóság hozzájárult az indítványhoz, és kimondván határozatilag, hogy folyamodványt intéz Albrecht főherczeghez a szükséges telek átengedése tárgyában, egy bizottságot küldött ki a tervek elkészítésére és az építkezés megkezdésére.

Az igazgatósági határozatnak megfelelően márczius 16-án Teleky József gróf benyújtotta az Akadémia folyamodványát Albrecht főherczeghez, a ki viszont leküldötte a cs. kir. helytartósághoz azzal, hogy hívja fel az Akadémiát és a Múzeum igazgatóságát, adjanak részletes felvilágosítást arra nézve, mennyi pénz használható fel az építkezési célokra, mekkora lenne az átengedendő telek, és miként történnék ennek átruházása az Akadémiára?

Az Akadémia és a Múzeum képviselői együttesen állapították meg a kívánt választ.

Ebben előadták, hogy az Akadémia több mint 70.000 frtot tudna az építkezésre fordítani.

Az átengedésre szánt telek nagyságát 296 négyszögölre számították, s a Múzeum szabadon álló telkének azt a részét vették combinatióba, mely északkeleten a Sándor főherczeg-utca és az Ötpaesirta-utca (ma Eszterházy-utca) felé szögelt ki.

A Múzeum igazgatója, tekintetbe vevén a gyűjtemények rohamos gyarapodása következtében néhány éven belül okvetlenül előálló helyhiányt, egyidejűleg a Múzeum kibővítését is szeretne volna keresztülvinni, még pedig oly alakban, hogy a déli oldalon ugyanoly nagyságú épületet szeretett volna emeltetni, mint az északi sarkon az Akadémia, a két szárnyat pedig, a mai Eszterházy-utca mentén nyílt árkádok kötötték volna össze, a tudományos értékkel bíró köemlékek elhelyezésére. Az új

szárny felépítése, a Kubinyi által készített költségvetés szerint, 40.000 forintjába került volna a Múzeumnak, tehát ugyanany-nyiba az Akadémiának a másik szárnyé.

Az Akadémia kötelezte volna magát, hogy a céljaira szolgáló épületszárnyat minden tekintetben a múzeumi palota stílusához illően, a Múzeum által a déli oldalon építeni szándé-
kolt másik szárnyval azonos nagyságban fogja felépíttetni.

A telek átengedését az Akadémia örök jogon kívánta, úgy hogy őt onnan soha kibecsültetni vagy kisajátítani ne lehessen. Ezzel szemben kötelezte volna magát saját falain kívül mindenben elismerni a Múzeum tulajdonjogát és rendelkezési képességét.

Albrecht főherczeg kormányzó azonban, bármennyire hangsúlyozta is kérvényében az Akadémia elnöke, hogy a két intézmény közelsége, a melyek mindegyikének megvan a saját könyvtára és éremgyűjteménye, nagyban előmozdítaná a tisztviselők egyetértő, tudományos munkálkodását, a közönség részéről pedig a gyűjtemények közös használatát, 1856 február 19-én arról értesítette az Akadémia elnökét, hogy a telek átengedését nem engedélyezheti, még pedig a következő okokból.

A Nemzeti Múzeum palotája azért is legszebb épülete a városnak, mert egészen szabadon áll, kellő távolságban minden más épülettől. Ha az egyik oldalra az Akadémia háza jönne, ez mindenesetre zavarólag hatna a palota nemes arányára. A másik oldalra pedig egy hasonló épületet létesíteni nem lehet a Múzeum kedvezőtlen pénzügyi viszonyai miatt.

Másrésről azok a mindenféle kellemetlenségek, a melyek a közös tulajdonjogból rendszerint eredni szoktak, csak még szembetűnőbb módon jelentkezének a két intézet közt, miután az Akadémiának belső udvarhelyisége sem lenne.

Végül, a palotát körülfogó térségre már kezdettől fogva kertet terveztek a közönség használatára. Az Akadémia részére tervezett épület pedig éppen ebből a térből foglalna le jelentékeny részt, a mi a közönségnél méltán okul szolgálhatna a panaszra.

A mi azt illeti, hogy a Nemzeti Múzeum telkén épülvén fel az Akadémia, ez által a két intézet és ezek gyűjteményei egymás közelébe jöhetnének, ezt úgy is el lehetne érni, ha az Akadémia egy másik, a Múzeum szomszédságába eső telken építkeznék.

A mikor ez a végzés az Akadémiához leérkezett, éppen negyvenöt esztendeje mult el annak, hogy Miller felvetette az eszmét, nem lehetne-e a Tudós Társaságot a Múzeum kebelében létrehozni.

A válasz, a mit e kérdésre kapott, nem hangzott tervére nézve kedvezően. Kétségtelen azonban, hogy a nádorban ennek

hatása alatt született meg az elhatározás, a két intézetet közelebbi kapcsolatba hozni egymással.

Ma már, félszázaddal e tervezések után tisztán áll szemünk előtt, hogy a tervezett kapcsolat, bármelyik alakba jön létre, nem lett volna üdvös egyik intézetre sem; mert az a kényszerhelyzet, mely ezáltal mindkettőjükre nézve előállott volna, okvetlenül bénítólag hatott volna fejlődésükre.

Mindazonáltal el kell ismernünk, hogy e tervezgetések érdekes jelenségei annak a kornak, a melyben a Nemzeti Múzeum bizonyos, az Akadémia hatáskörébe tartozó feladatokat is teljesített, s a mikor az Akadémiának viszont megvolt könyvtárán kívül a maga érmeiből és természetrajzi tárgyakból álló, bár kicsiny, gyűjteménye is.

A mikor tehát a magyar tudományos világnak ez a két fontos tényezője a fejlődés bizonyos fokán sokkal közelebb állott egymáshoz, mint ma.

A „Tudománytár“ története.

(Felolvastatott az 1910 január 31 iki összes ülésen).

A *Tudománytár* a Magyar Tudományos Akadémia első folyóirata volt. A M. T. Társaság ugyanis megalakulásakor alaprajzában tagjai számára foglalatossággul a honi nyelv művelése, munkák kiadása, jutalomkérdések kitűzése, tudományos utazások mellett a megjelenő munkák bírálását is kitűzte, hogy e művek becsének vagy káros voltának kimutatásával hasznos útmutatást adjon az íróknak és az olvasó-közönségnek. Gondoskodni akart arról, hogy „bármely nyelvű mű szoros gonddal, de tiszta szelid lélekkel“ ítéltessék meg a honi nyelv művelésének szem előtt tartásával, a (vallási és politikai) egyenetlenségek, czivakodások kerülésével. E bírálatokat más különféle tudományos érdekű jelenségekkel együtt egy folyóiratban akarta közzétenni, a mit *Rendszabásainak* 7. pontja így fejez ki: a nyomtatásban megjelent munkákat szoros, de egyenes vizsgálat alá veszi, a legjelesebbeket megjutalmazza, s bírálsít, valamint tudományos hirdetményeit közre teszi.

A M. T. Társaság az alaprajzban kitűzött tervnek végrehajtásához rögtön működésének megkezdésekor, már az 1831-iki nagygyűlésen hozzálatott. A tervezett folyóirat szerkesztése ügyében kiküldötte gr. Dessewffy József, Döbrentei Gábor, Kazinczy Ferencz, Kisfaludy Sándor, Kölcsey Ferencz és Tittel Pál tagokat javaslatlétél végett. E bizottság igen gyorsan eleget tett megbízatásának. Megvitatván ugyanis a kérdést, Kölcseyt bizta meg a

jelentés¹ megszerkesztésével s ezt már a február 27-iki ülésre beterjesztette.

Rá kell mutatnunk arra a körülményre, hogy a bizottság tagja volt Kazinczy Ferencz, a ki a kritikának nevezetes művelője és kedvelője volt korában, s éppen evvel a működésével vonta magára az Akadémia megalapítása előtti időszakban sokaknak neheztelését, és hogy a bizottság tagja volt Kisfaludy Sándor is, aki viszont a kritikát nem szerette, a tudományok jégzáporának tartotta s éppen a kritika miatt került Kazinczyval ellentétbe és csak az 1828 iki akadémiai alakuláskor, a személyes találkozás alkalmával békült ki vele. Tudjuk Ercsey Dániel feljegyzéséből, hogy Kisfaludy az alakuló gyűlésen ellenezte a kritikának a tervezett folyóiratba való felvételét, de ekkor Kazinczy álláspontja győzött, mert, mint láttuk, az alakuló ülésen készített, az országgyűlés által elfogadott és a király által szentesített *Rendszabások* a folyóiratba kerülő munkák megbírálását tüzték ki célul. Az 1831-iki nagygyűlés által kiküldött bizottságban azonban Kisfaludy véleménye győzött, mert e bizottság a kimondott kritika helyett a kivonatok mellett foglalt állást.

A bizottság abból indult ki, hogy a jó kritika mindenképen hasznos, mert az eszmék gyors és gazdag kifejlését eszközözi. Egyesek kritikái — mivel a közvélemény ép úgy felettük áll mint bármely más mű felett — az eszmék súrlódásánál fogva éppen az eszmék gyorsabb kifejlését vonhatják maguk után. A M. T. Társaságnak, mint nemzeti egyesületnek azonban ügyelnie kell tekintélye fenntartására, azért meg kell fontolni: hogy mindig hibátlan kritikát képes-e adni; az esetleges részrehajló ítélet ellen mi adhatna az írónak segítséget; ha a bírálat a bíráló tag nevében jelenik meg, egyéninek tekinthető-e az, hogy ha mégis a társasági ülések helybenhagyásától függ; az ilyen eljárás nem vezet-e despotismusra vagy hirneve veszélyeztetésére. Tanácsosabb volna a lipcei *Acta eruditorum* mintájára a bírálatok helyett a folyóiratban az egyes művekről kivonatot adni, a mely — ha kimerítő, a hasznost és a hibát kimutatja — a *Rendszabás* követelményeinek is megfelel. Ha a M. T. Társaság a könyvbírálat helyett a kivonatot fogadja el, a folyóirat három részből állana: 1. *kivonatokból*, 2. a tudományos tárgyak *jelentéseiből* és 3. egy pontos *mutatóból*. Szükséges volna a hazai irodalmon kívül a külföldinek mostani állapotára is kiterjeszkedni, fel kell azért a könyvkiadókat és írókat szólítani, tudósítsák a társaságot a megjelent könyvekről, a tudományos eseményekről, azonkívül

¹ Kölcsény jelentését közzétette Bárczay Oszkár *A Tudománytár anteaclái* című dolgozatában, a mely az *Irodalomtörténeti Közlemények* 1895. évfolyamában jelent meg.

meg kell szerezni a legnevezetesebb külföldi folyóiratokat. Ezen adatok birtokában azután a tagok a munkát megkezdhetik. A *kivonatok* között ismertetni kell minden, 1831-től kezdve itthon megjelent művet, még pedig a nagyobb munkákat és költői műveket (pl. színműveket) kivonatban és mutatványokkal, a kisebbeket (pl. lyrai verseket) csak mutatványokkal, egyéb dolgokat pedig csak czim szerint. A külföldi magyar vonatkozású és classikus műveket is ismertetni kell. A kivonat alá kerülő művek mindig két-két tagnak adandók ki. A tagok kivonatát fel kell olvasni és egymásból ki kell egészíteni; csak ily kivonat kerülhet azután a folyóiratba. *Jelentésre* kerülne mind az, a mi az irodalmat érdekli, tehát tudományos intézetek dolgai, határozatok, könyvkiadások, jutalmak, stb. A tárgyak betürendes *mutatója* nagyon fontos, azért ügyelni kell arra, hogy pontos legyen. A folyóirat munkájában való részvételre kötelezni kell a maga osztályát illető dolgokban minden tagot, a szerkesztésre pedig fizetés mellett a társaság egyik tagját kellene megválasztani, a kinek kötelessége a szerkesztés mellett a folyóiratnak évenként kétszer (a márcziusi és augusztusi vásár előtt) 8° rétből *Tudománytár* czímen való kiadása, az előmunkálatok miatt csak 1832-től kezdve.

Az 1831-iki nagygyűlés (20. p.) elfogadta a bizottság véleményét. A kritikát elhagyta, de elhatározta, hogy a folyóiratban nemcsak a hazai, hanem minden nép literatúrájának mostani állapotára kiterjeszkedő ismertetések legyenek; azonkívül az ország egyes nyomdáit a tagok felügyelete alá helyezte azzal a kötelezettséggel, hogy időnként jelentsék, milyen nyomtatványok láttak ott napvilágot. Elhatározta azt is, hogy a két kötet helyett évenként négy jelenjen meg.¹ A folyóirat czíme vitára adott okot, mert Schedel Ferencz a *Literaturai tár* czímet ajánlotta, de a nagygyűlés (22. p.) a küldöttség czíme, a *Tudománytár* mellett döntött. Szerkesztőnek a rendes tagok közül senki sem jelentkezett, azért a nagygyűlés (24. p.) szótöbbséggel Stettner György levelező tagot választotta meg szerkesztőnek.

Ezzel a *Tudománytár* ügye a heti ülés elé került. a melynek így a kiadandó munkák kéziratának átvizsgálásán kívül a folyóiratba menő cikkek és az országban megjelenő könyvek áttekintéséről és egy *szókönyv* (nagyszótár) egybeállításáról is gondoskodnia kellett.

Miután az egyes tagok az ország minden részéből bejelentették, miféle könyvek jelentek meg, a kisgyűlés jegyzőkönyvének bizonyossága szerint a tagok az egyes művekről ketten-ketten véle-

¹ Teleki elnök a saját költségén hét külföldi folyóiratot járatott a tagok számára.

ményt adtak a *Tudománytár* számára szükséges kivonat alakjában vagy pedig egyszerűen megjegyezték, hogy az illető mű csak czim szerinti megemlítésre érdemes. De már kezdetben nézeteltérés támadt a tagok között a kivonat vagy ismertetés terjedelme miatt. Egyesek ugyanis, különösen Kazinczy Ferencz (egy ízben Kölcsey is, nagyon részletes és bő kivonatot nyújtottak be s így nem tartották meg az előírt szabályt. Kazinczy Ferencz például Szalay László *Bimbók* című verskötetéről oly bő kivonatot¹ terjesztett elő, hogy ezt a kisgyűlés rövidítés czéljából Kazinczynak visszaadta. Midőn a megrövidített ismertetést a legközelebbi ülésen újra felolvasták (25. p.), felszólalt Vörösmarty Mihály és megjegyezte, hogy a kivonat még ez alakjában is „tovább megy“ a nagygyűlés által különösen a költeményekre elfogadott és javasolt módnál. Erre vita keletkezett arról, hogy milyen legyen a kivonat. A kritika hívei azt akarták, hogy a kivonatba bírálatot is lehessen belevinni — ezt tette ugyanis a fenti kivonathoz Kazinczy. A közgyűlés úgy határozott, hogy Kazinczy kivonatát a jövő nagygyűlés elé utasította, azonkívül felkérte Vörösmartyt, adjon Szalay fentemlített verses kötetéről olyan mintabírálatot, a melyből az író lelke érezhető legyen, a melyben a társaság méltósága is megőriztessék és a mely mégsem száraz csontváz. Vörösmarty úgy felelt meg a megbízatásnak (33. p.), hogy az első nagygyűlés által elfogadott szabályzat értelmében minden ítélet nélkül őt költeményt idézett, mint a melyekből a gyűjteményt az olvasó jól megítélheti. Ezt az eljárást egy nagyobb jelentésben külön indokolta.

Az elfogadott szabályzatra és az elfogadás körülményeire utalva kiemeli jelentésében, hogy azt, vajjon a bírálat hasznosabb-e a kivonathoz, a szabályzat elfogadásánál kellett volna megvitatni.

Az első nagygyűlésen rövid volt a vita. A társaság ugyanis akkor meg volt győződve, hogy a művek bírálása reá nézve veszélyes, mert ha esetleg latba veti tekintélyét, a szabad fejlődés ártalmára van, és ha gyengék a bírálatok, tekintélyét csökkenti.

Ha most a kivonatba ítéletet kezdünk belevinni, akkor meg fog történni az, hogy a vidéki tagok, a kik között az akadémiai kritikának nagy ellenségei vannak, de azok is, a kik a helybeliek közül nem barátai a bírálatnak, a jövő nagygyűlésen az eredeti határozatnak érvényt szereznek s így a készült dolgozatok nagy része hasznavehetetlenné válik. Csak egy ok téríthetné el a társaságot az eredeti tervezettől, az t. i. hogy a tagok száma

¹ Kazinczy kivonata és Vörösmartyé, továbbá Vörösmarty jelentése megjelent Bárczay Oszkár fentidézett dolgozatában az „Irodalomtörténeti Közlemények“ 1895. évfolyamában.

nem elég s így több kívánságnak nem lehet eleget tenni. Az is igaz, hogy némely tudományos műnek (pl. szótárnak) lehetetlen kivonatát adni. Ha a kisgyűlés ezekért inkább a bírálat mellett döntene, szükség volna ezt a tagokkal mihez tartásul közölni, nehogy felesleges vagy hiábavaló munkát végezzenek. Ha azonban a kritika fogadtatik el a folyóirat számára, szükséges, hogy ne a kivonat és a kritika keveréke, hanem teljesen szabad igazi kritika legyen, a szerző névalírásával jelenjék meg, s benne az ő akarata és beleegyezése nélkül ne lehessen semmit sem változtatni. A tagok szabadságában álljon, hogy mit irjanak: kritikát-e vagy kivonatot. A kritika kimélő legyen ugyan, de ez ne legyen elmellőzhetetlen jelleg.

Nagyon üdvös volna, ha a folyóirat kiadása felfüggesztetnének legalább addigra, a mikorra a társaság tagjai teljes számban lesznek, mert könnyen megtörténhetik, hogy a kritikázás és kivonatosítás miatt nem írhatnak eredeti műveket. Jobb volna a kritikát egyesekre hagyni s a tagoktól inkább eredeti dolgozatokat kelleni kívánni az Évkönyvek számára.

A kisgyűlés Vörösmartynak ezen előterjesztésére azt határozta (33. p.), hogy a tagok szorosan az addigi szabály szerint készítsék a kivonatokat, Vörösmarty ajánlata pedig terjesztessék a nagygyűlés elé, hogy kiderüljön, melyik a jobbik mód, a mely szerint a folyóirat készüljön.

Az 1832-iki II. nagygyűlésen. márczius 7-én (27. pont) nagy vita volt a határozat előtt. A kritika barátai győztek, mert a nagygyűlés elhatározta, hogy a kivonatba kritikát is lehet beolvasztani, de ily dolgozat felolvasásánál mindenki feljegyezheti: elfogadható-e a kivonat és mi volna benne esetleg megváltoztatandó.

Az esetleges kifogások idegen kéz írásában a legközelebbi ülésen adandók be s közöltessenek a kivonat szerzőjével, hogy a megjegyzéseket felhasználva újra beadhassa művét. Ha ekkor a gyűlés elfogadja, a kivonat a szerző névalírásával közölhető a *Tudománytárban*. Jogában áll a tagoknak annak a kijelentése is, hogy a rábizott mű nem érdemes a bírálatra, s ekkor ezt el is kell mellőzni.

Márczius 8-án megint visszatért a nagygyűlés a kérdésre (29. pont). Újra megvitatták az ügyet és ismét a kritika hívei győztek. A nagygyűlés kijelentette, hogy a megkezdett mód nem jó, mert a puszta kivonatok legtöbbször becsnélkülieknek bizonyultak vagy egyáltalán nem is lehetett kivonatot készíteni; éppen azért határozatba ment, hogy ezentúl a *Tudománytárba* készítendő dolgozatok nem a kritika, hanem „a bírálat vagy megismertetés” nevet viseljék, még akkor is, ha inkább tartalmat adnak, mivel a tartalom a vizsgálat támogatására, jó vagy rossz

oldalak feltüntetésére gyakran szükséges. A gyűlés ezenkívül mivel így, a szabályzat változott, és mivel a kolera miatt a tagok nem dolgoztak, a *Tudománytár* kiadását elhalasztotta 1832 novemberére (30. p.), egyúttal a megszorított munka elvégzésére több levelező tagot is választott (33. p.)

A nagygyűlésnek fenti határozatára a kisgyűlés elővette az addig készült kivonatokat, megvizsgálta azokat, a mi sértő volt bennük, azt kihagyta és kimondotta, hogy a jövőben különösen a mű belső tartalmára, mineműségére kell ügyelni (309. és 350. p.). Azonkívül a gyűlés szavazattal eldöntötte azt is, melyik kivonat fogadható el s melyik utasítandó vissza új átdolgozásra,¹ továbbá azt is, hogy csak tagnak dolgozata közölhető, antikritika pedig senkitől (327. p.).

Az 1832-iki heti ülésre került folyóirati dolgozatok már tényleg kétféle néven szerepelnek, mint bírálatok és mint ismertetések

Az 1832. évi III. (azaz augusztusi) nagygyűlés² a kisgyűlésnek hozzáterjesztett fenti határozatából azt, hogy az ismertetések sorsának eldöntésénél nemcsak az esetleges sértésre, hanem a dolgozat mineműségére is ügyelni kell, — nem fogadta el, mert munkája becséért a bíráló kezekedik. A kisgyűlés egyúttal azt az utasítást is kapta, hogy a mineműségükért vissza-utasított ismertetéseket újra vizsgálja meg (2. p.).

Ez a nagygyűlés döntött végleg a folyóirat czíme ügyében is. Schedel Ferencz egy beadványában a fenti változtatások hatása alatt azt ajánlotta, hogy a *Tudománytár* elnevezés helyett a *Literaturai tár* cím jobb volna, de a gyűlés vita után a régi név mellett döntött (41. p. és 136. p.). Választott egyúttal új szerkesztőt is, mert Stettner György Pápára kerülven tanárnak, lemondott a szerkesztőségről, még mielőtt a folyóiratot megindíthatta volna. A két ajánlott (41 p.) jelölt (Schedel Ferencz és Szemere Pál) közül titkos szavazással Schedel Ferencz (17 szavazattal) választatott meg (59. p.). Határozott a nagygyűlés a folyóirat megjelenésére nézve is. Mivel 1832 novemberére a folyóirat I. kötete az idő rövidege miatt már nem jelenhetett meg, kiadatása 1833 januárjára halasztatott, úgy hogy azontúl minden évnegyed kezdetén egy-egy füzet 1000—1000 példányban jelenjen meg (89. p.). A titkoknak felszólíttatott, hirdesse az újságokban a folyóiratot, készítse el az előszót az I. kötethez és nyújtsa be a heti ülésnek megvizsgálásra.³

¹ Így kapta vissza Kölcsény Ferencz is egyik kivonatát. De ő, úgy látszik, nem dolgozta át (22. b. pont).

² Ebben az évben kétszer volt nagygyűlése: márcziusban és augusztusban.

³ Ekkor már 20—20 ívvel két kötetre való anyag együtt volt.

Mivel a folyóirat számára készített első utasításon többféle módosítás történt, az 1832. évi novemberi kisgyűlés az eredeti utasítások átdolgozására kiküldötte Schedius Lajos, Fáy András, Döbrentei Gábor, Vörösmarty Mihály és Szalay László tagokat (401. p.). Az átdolgozott utasítás szerint, a melyet Vörösmarty szövegezett, a bizottság megtartotta az eredeti kettős felosztást és azt ajánlotta, hogy az I. részbe a kivonatok és a bírálatok kerüljenek az egyes tudományágak külön címei alatt, a II. részbe pedig a tudományos jelentések, még pedig előbb a bibliographiai tudósító, azután a vegyes közlések. A nevek és dolgok mutatója a IV. kötet végén közöltessék s a füzetek gyors megjelenésének és érdekes tartalmának ellenőrzésére egy felügyelő bizottság küldessék ki. Ezenfelül ajánlotta még: hogy a szerkesztő a társaság helyesírása szerint javítsa ki az esetleges grammatikai hibákat, de más hibák felett a heti ülés határoz; hogy a bírálatokon semmit sem változtathasson, azért őrizze meg a saját mentségére az eredeti kéziratot; továbbá, hogy a papír egyformaságára ügyeljen, hogy csak meghatározott példányszám nyomattassék s az elkészült füzetek előbb az ellenőrnek adandók át, hogy a dolgozatok elkészítésére határnap rendeltessék, a folyóirat ügye az üléseken egyebek között elsőbbségben részesüljön, s hogy a csak jelentésre ítélt művet többek kívánságára bírálatra másnak adják ki.

A kisgyűlés elfogadta a bizottság véleményét (413 p.) és ajánlva terjesztette a nagygyűlés elé azzal a módosítással, hogy a II. részbe csak a bibliographiai tudósítások kerüljenek, a vegyes tudósítások pedig elkülönítve egy III. részben legyenek.

E vélemény alapján a szerkesztő 1832 december havában a már egybegyűlt 40 ívre terjedő (két kötetnyi) kézirat nyomtatásához fogott. Időközben mégis fordulat állott be, s a folyóirat még 1833-ban sem jelent meg.

A tervezett folyóirat számára készítendő kivonatok, bírálatok ugyanis olyannyira igénybe vették a tagok idejét, hogy — a mint Vörösmarty már 1831-ben kijelentette — eredeti munkák írására alig maradt idejük. Azonfelül a tagok jó része kedvetlenül végezte e munkát s innen volt, hogy az Akadémia munkásságában már kezdetben tespedés állott be. Széchenyi észrevette ezt és segíteni akart a bajon. Összeköttetésbe lépett Vörösmartyval, a ki ez ügyben az ő nézetének is kifejezést adott, továbbá hasonlóképp gondolkozó barátaival (Bajza, Fáy, Schedel, Helmezy) s megbeszélte velük, mit kellene a tespedés elhárítására tenni. Majd felszólította Vörösmartyt, fejtse ki írásban, mit tart az Akadémia szervezetében alkalmatlannak s hogyan lehetne azon változtatni, mert Széchenyi azt remélte, hogy ha Teleki elnök lemondásának elkerülése miatt az alapszabályok elnöki

pontjának megváltoztatását kell kérni, ez alkalommal az alapszabályban egyéb változtatásokat is keresztül lehet vinni. Vörösmarty 1832 december 25-én kelt nagybecsű levelével eleget tett Széchenyi kívánságának. A legfőbb bajnak azt tartotta, hogy az Akadémia nem engedi tagjait hajlandóságuk szerint szabadon foglalatoskodni, hanem oly munkásságra kényszeríti őket, a melyhez vagy készülségük vagy kedvük nincsen. Ezért el kellene törülni a *Tudománytárt*, mert a mi irodalmunk még nem oly gazdag s nincs elég anyag arra, hogy egy nagyobb folyóiratot érdekes kritikákkal meg lehetne töltetni. Íróink nagy része vagy nem is képes vagy nem alkalmas ily feladatra s így ha eredeti munkálkodás helyett kritikák írására kényszerítettnek, bizonyára silány kritikákat fognak írni. A kritikák írása csak a lusta tagokra lesz jó, mert palástul fog szolgálni a munkátlanságuk eltakarására. Ha a folyóirat eltörlését nem lehetne keresztülvinni, akkor minden írónak szabadságára kellene hagyni: akar-e vagy nem és mit akar bírálni.¹

Széchenyi teljesen elfogadta Vörösmarty véleményét s azon volt, hogy a tervezett *Tudománytár* eltöröltessék.

A midőn 1833 február 4-én az igazgatótanács ülésén Teleki elnök megmaradhatása miatt az elnöki pontnak megváltoztatása napirendre került, Széchenyi, az ülés elnöke (30. p.) azt ajánlotta, hogy ez alkalommal az alapszabályok dolgoztatásának át s különösen ajánlotta már itt azt a módosítást, hogy a társaság ne adjon ki kritikai folyóiratot. Az ülés nem határozott a folyóirat ügyében ily radikálisan. Először meg akarta hallgatni a tudósok véleményét, azért javaslattétel végett az ügyet a nagygyűléshez utasította.

Széchenyi azonban nem várt a novemberi nagygyűlésig. Gyorsabb megoldást akart. Már az 1833. évi február 25-iki kisgyűlésen (20. p.) mint elnök, napirendre hozta az ügyet. Rámutatott a két évi fennállás óta tapasztalt nehézségekre, hiányokra s ajánlotta, hogy az elnöki szakasz módosításával ezeken a bajokon is kellene s lehetne segíteni. Megemlítette, hogy az igazgatótanács az ő indítványát a *Tudománytárnak* sokaktól óhajtott eltörlése ügyében a nagygyűlés elé utasította s éppen ezért a *Tudománytárnak* megkezdett nyomtatását felfüggesztette, hogy mindenki szabadon kifejtthesse ez ügyben véleményét. Intézkedett azonban, hogy azért a tagok a megjelent könyvek feljegyzését és ismeretetését folytassák, hogy az esetre, ha a nagygyűlés a folyóirat fenntartása mellett döntene, a kiadásban ne legyen akadály.

¹ Lásd Viszota Gyula: Széchenyi, Vörösmarty és az Akadémia működésének első éveiről cz. értekezését a Budapesti Szemle 1909. évi IV. füzetében.

E mellett figyelmeztette a tagokat, hogy a jövő nagygyűlésig eredeti értekezéseket irjanak az Évkönyvek számára. Ezenkívül intézkedett a közgyűlés határozatából, hogy a vidéki tagok körlevélben értesíttessenek, hogy esetleges észrevételeiket írásban adhassák s a nagygyűlés annak idején azonnal határozhasson.

Széchenyi (február 26-iki levelével)¹ azonnal értesítette Telekit a kisgyűlés e határozatáról, mivel Teleki az igazgatótanács határozata után a *Tudománytár* nyomtatását már elrendelte. Teleki válaszában (márczius 3-án) éppen az igazgatótanács határozatával okolta meg rendelkezését és megsértődésének is kifejezést adott, kilátásba helyezve lemondását. Ezt kifejezte a kisgyűlés határozatára küldött márczius 23-iki válaszában is. Kijelentette, hogy sajnálja a *Tudománytár* nyomtatásának felfüggesztését s hogy elvárta volna mint elnök, hogy a gyűlés a határozathozatal előtt felszólította volna véleményének és okainak előadására. A kisgyűlés (76. p.) sietett elnökét megbékéltetni azzal, hogy magyarázatot adott és iránta való tiszteletét fejezte ki.

A *Tudománytár* ügye mint az akadémiái reform egyik jelentős része így napirenden maradt s a novemberi nagygyűlés határozott róla véglegesen. Elhatározta szótöbbséggel, hogy a társaság folyóiratot bármely czímen adjon ki, de az alapszabályok értelmében a kritikát szintén szótöbbséggel kizárta s e határozat értelmében a folyóirat tervének elkészítésére gr. Széchenyi István elnöklete alatt kiküldötte Fáy András, Schedius Lajos, Döbrentey Gábor, Kállay Ferencz és Schedel Ferencz tagokat (7. és 12. p.).

Ez a bizottság azt ajánlotta (106. p.), hogy a folyóirat tartalma tudományos és encyclopaediai legyen, de leginkább a jelenkor haladására ügyeljen, előadási formájára nézve ne legyen bírálgató és vitatkozó, hanem értesítő és közlő s egyúttal pótolja a külföldi folyóiratokat. Álljon eredeti dolgozatokból és külföldi jelesb folyóiratok cikkeinek fordításából vagy kivonataiból; ezért a szerkesztő figyelje meg a külföldi folyóiratokat és dolgoztasson 3—4 tudóssal; azonkívül tartalmazzon bel- és külföldi bibliographiai közléseket is, a mint a régi terv is kívánta. A szerkesztő díja 300 forint, eredeti dolgozatoké ivenként 8 forint, fordításoké 6 forint legyen. Évenként négy kötetben (10—15 íven), képekkel, lehetőleg minden pesti vásár előtt jelenjen meg 1834-től kezdve a már megállapított *Tudománytár* czímen.

A nagygyűlés elfogadta a bizottság előterjesztését. kimondotta a szerkesztő felelősségét, de az eredeti cikkekre feltételül tűzte, hogy a kisgyűlésekre beadva egy-egy tag véleménye döntsön s a felügyeleti jog általában a folyóíratra nézve a kisgyűlésé

¹ Levelei, kiadta Majláth Béla, I. kötet 234. lap.

legyen. Mivel így az 1832. évi (413.) utasítás változást szenvedett, 1834 elején (84 p.) Schedel Ferencz szerkesztő kérte a kisgyűlést, adjon neki mihez tartásul pontos utasítást. A kisgyűlés a régi utasítás átdolgozásával Fáy András, Kállay Ferencz, Vörösmarty Mihály tagokat és értekező joggal a szerkesztő Schedel Ferenczet bízta meg, a kik teljesen az új határozat értelmében állapították meg a folyóirat tartalmát, beosztását, a benyújtott dolgozatok bírálati módját, a szerkesztő felelősségét. Különösebb utasítások voltak, hogy a magyar bibliographia az 1831., a külföldi az 1834. évvel kezdődjék, hasonlóképen a vegyes közlések is, s hogy az utolsó kötet mellett tárgymutató legyen; a szerkesztő a grammatikai hibákat a társaság elvei alapján javítsa ki, a syntaktikaiakat pedig a szerzővel való közlés után, mert ő a felelős; hogy az újításokat lehetőleg kerülje, az eredeti dolgozatokhoz nincs szólása, egyébre meg az írókkal értekezzen, a miért is őrizze meg a kéziratot; és hogy végül a correctura és a papír és nyomtatás feletti ügyelet is az ő gondja (181. p.).

A kisgyűlés elfogadta e tervet s Schedel a folyóirat kiadásához látott, megírván az előszót, a melyet a kisgyűlés elfogadott (224. p.).

A *Tudománytár* 1834 óta tényleg megjelent, de az eredeti értekezések hiánya kezdettől fogva érezhető volt. Midőn Schedel Ferencz szerkesztő 1834 november 26-iki levelével megküldi Széchenyinek a *Tudománytár* III. füzetét, felhívja e biányra figyelmét s okadatolja avval, hogy kevés nálunk a „tudományosan s eléggé kikészült fő” és szigorú a censura.

Az eredeti értekezések hiánya a II. évfolyam (1835) elején oly nagy volt, hogy Schedel szerkesztő jelentést tett erről a kisgyűlésnek (29. p.) és ajánlotta, kéressék meg az igazgatótanács, emelje fel az eredeti értekezések tiszteletdíját 8 forintról 12 forintra, a fordításoknál pedig a németen kívül más nyelvűét 6 forintról 8 forintra, a mi azonban nem fogadtatott el.

Az 1835-iki évfolyamban már újítás is történt. A szerkesztő ajánlatára ugyanis a *literaturai értesítő* elválasztatott a *vegyes közlésektől* és külön csoportban az *értekezések* után tétetett *Literatura* czímen, úgy hogy az eddigi két rész helyett a folyóirat három részből állott.

Ugyanezen évben a kritika is szóba került. Győry Sándornak a *Tudománytár* 1. füzetében megjelent értekezését, illetőleg az itt használt műszavait a *Tudományos Gyűjtemény* 1835. évi májusi füzeté helyteleneknek jelölte meg. Győry a kisgyűlésen védte műszavait s kérdést tett, adhat-e a *Tudománytár*ba antikritikát. A kisgyűlés ennek a kérdésnek megvitatására jelentéstétel végett gr. Széchenyi István elnöklete alatt Fáy András, Kállay Ferencz, Vörösmarty Mihály és gr. Dessewffy Aurél tagokat

küldötte ki (249. és 251. p.). A bizottság javaslatában (270. p.) igazságosnak találta azt a kívánságot, hogy a *Tudománytár*-ban megjelent cikkért megtámadott író védhesse magát, a mi a folyóirat érdeke és a tudományé is, mert az előítéletek eloszlhatnak, a vélemények tisztulnak. Ügyelni kell, hogy a válasz ne legyen hosszú, szenvedélyes hangú s hogy az író alaptalan félelemmel ne hátráltassék. Ennek elkerülésére az esetleges antikritikát egymásután következő két heti ülésben (vidékiekét négy héten belül) kell felolvasni. A kéziratot a tagok el is vihetik, a szerző pedig a két olvasás között a szövegen javíthat. Ha a többség kívánja, harmadszor is fel kell olvasni, de rendszeren két felolvasás után az antikritikáról a szerző távollétében titkos szavazással kell dönten. Visszavetés esetén a szerző az ügyet még egyszer a kisgyűlés elé viheti. Az elfogadott antikritikák a *Tudománytár* mellett függelékként a társaság költségén másszínű papíron nyomassanak ki. A kisgyűlés egy évi próbát ajánlott, s a nagygyűlés elfogadta előterjesztését.

Közben 1835-ben szerkesztő-változás állott be, mert a titoknokká választott Schedel lemondott. A nagygyűlés helyébe Csató Pált választotta meg, a ki állásának elfoglalását avval kezdte, hogy megkérte a nagygyűlést, szólítsa fel a tagokat, adjanak be a folyóirat számára értekezéseket (82. p.). Schedel Ferencz, lemondása után mint titoknok is szívéen viselte a folyóirat ügyét. Így pl. 1836 elején figyelmeztette a kisgyűlést, hogy az antikritikák miatt a régi utasítást két pótvégzéssel kell ellátni s a gyűlés az egész utasítás átvizsgálását rendelte el, kiküldvén e célra Schedius Lajos elnöklete alatt Schedel Ferencz, Kállay Ferencz, Vörösmarty Mihály tagokat és a szerkesztőt (7. p.). Az antikritikákra vonatkozó pótláson kívül az utasításokon igen csekély változás történt (pl. egy-egy kötet 15 ívnél több is lehet) s a gyűlés az egészet változatlanul elfogadta (15. p.).

1836-ban az egyes kötetek már rendetlenül jelentek meg. Így pl. a IX. kötet (ebben az évben az első) még augusztus 1-én sem jelent meg, úgy hogy ezt a körülményt többek megbízásából Kállay Ferencz szövé is tette (232. p.). A szerkesztő a maga védelmére azt hozta fel, hogy a papir csak februárban érkezett meg, több író, a ki cikket ígért, nem tartotta meg a szavát, az egyetemi nyomda pedig országos munka miatt nem nyomtatott. Az ülés elfogadta ugyan a szerkesztő védekezését, de meghagyta, hogy a IX. kötetet még augusztusban, a X. és XI-et pedig még a folyó évben adja ki, azonkívül az utasításba belevette azt is, hogy a szerkesztő minden negyed előtt egy hónappal adjon tudósítást a kijövő kötetről, a mit a nagygyűlés úgy módosított, hogy a vásárok előtt egy hónappal történjék meg e jelentés (71. p.).

Az 1836. szeptemberi nagygyűlésen a IX. kötet bejelentésénél (9. p.) Széchenyi szavá tette, hogy a folyóirat új kötetei a multhoz képest, formára nézve esetlen külsejűek, azért a jövőre csinosabbat ajánlott. Széchenyi már Tasner Antalhoz 1835 decz. 11-ikén intézett levelében szavá teszi, hogy a *Tudománytár*nak formája nagyobb, borítéka sárga helyett kék, papirja jóminőségű legyen, betűi pedig nagyobbak legyenek. Erre nézve Tasner útján kért és kapott is Schedeltől számításokat, mely költségekbe kerülne e változtatás. Schedel részletes (decz 22-iki) válaszából kitűnt, hogy a változtatás aránylag nem kerülne sokba, csak a papirossal volt egy kis akadály. Széchenyi Teleki elnökkel is tárgyalt e dologban, megküldvén neki Schedel levelét is. Teleki helyeselte (decz. 30-iki válaszában) Széchenyi módosításait, de tartott a költségek szaporodásától s ezt nyomatékosan hangsúlyozta, mert a folyóirat kelendősege már a második évfolyamnál jelentékenyen kisebb volt. Széchenyi — valószínűleg e körülmény miatt — nem szorgalmazta a változtatást s csak az 1836-iki nagygyűlésen tette meg, a mikor a IX. kötetnek még az előbbiekénél is esetlenebb volt a formája. A nagygyűlés Széchenyi elnöklete alatt Schedel Ferencz, Bajza József, Tasner Antal tagokat küldötte ki ez ügyben (9. p.) s véleményüket el is fogadta.

Még az 1836-ik nagygyűlés alkalmával jelentős változás állott be a *Tudománytár* ügyében. Csató Pál szerkesztő ugyanis Pestről eltávozván, lemondott (72. p.). Erre a nagygyűlés (96. p.) elhatározta, hogy 1837-től kezdve két egymástól független részre (1. az értekezések, 2. literatura és vegyes közlések) osztja a folyóiratot sazigazgató-tanács engedélyével (46. p.) két szerkesztőre bizza, a kik 200—200 forint díjazásban részesüljenek. Az értekezések szerkesztője Luczenbacher János, a literaturai részé Balogh Pál lett.¹ A kisgyűlés a nagygyűlés felszólítására az új utasítások szerkesztésével (1836 kisgy. 301. p.) Széchenyi elnöklete alatt Balogh Pál, Csató Pál, Kállay Ferencz, Luczenbacher János, Schedel Ferencz és Vörösmarty Mihály tagokat bizta meg, a kiknek javaslatára a kisgyűlés elhatározta (1837. 8. p.) hogy a két rész közül az értekező 10—12, a literaturai 4—6 íven külön lapszámozással adassék ki. Az értekező rész tartalma a régi maradjon. A literaturai részben a külföldi jelesebb termékek ismerlessenek; a jobb magyar termékek pedig cím szerint vagy ha szükséges tartalmilag. Az évi bibliographiában minden magyar és külföldi magyar vonatkozású termék vétessék fel tudományág, nyelv és szám szerint. Egyéb nagyjában a régiben maradjon,

¹ Ezóta a folyóirat címe alatt megjegyeztetett, hogy ez „új folyamat“.

csak a megjelenés pontossága ajánlatott a szerkesztőknek különösen, a kik a folyóirat külső formájára Széchenyihez utasítottak.

Mindezen intézkedések mellett az állandó baj megmaradt: a tagok értekezéseket nem igen adtak be. Alig kezdette meg a szerkesztő működését, máris jelentette (10. p.), hogy csak egy értekezése van, úgy hogy a régebben elfogadott, de ki nem adott értekezésekből kellett választani. A nagygyűlés 1837. 70. p.) is belátta már, hogy a bajon segíteni csak a czikkek díjazásának felemelésével lehet, de mivel a költségek nagyobb szaporodását az akadémiái pénztár nem bírta el,¹ utasította a kisgyűlést, dolgozzon ki oly tervet, hogy a költségzsaporulat a *Tudománytár* jövedelméből legyen fedezhető. A kisgyűlés erre (1838. év 173. p.) azt ajánlotta, emeltessék fel a folyóirat előfizetési díja 1 frttal, az újságokban közöltessék minden év végén előfizetési felhívás, adassék ki a folyóirat ezentúl havonként hat ives füzetekben (négy iv értekezés, két iv literatura), szólíttassanak fel a tiszteleti és rendes tagok évi egy ivnyi értekezésnek (tiszteletdíj nélkül) beküldésére, a rendes megj lenés érdekében köteleztessék a szerkesztő, hogy a kiadás határnapja előtt egy héttel jelentse be a folyóirat állapotát. Így remélte a kisgyűlés azt, hogy a *Tudománytár* lábra áll s néhány év múlva abban a helyzetben lesz, hogy a tiszteletdíjak is felemelhetők lesznek.

A kisgyűlés ajánlatát a nagygyűlés és az igazgatótanács is (1838. év 37. p.) elfogadta, de azért javulás nem állott be, maradt minden a régiben. A folyóirat nagyon rendetlenül jelent meg. Kállay (1838. évi kisgyűlés 34. p.) például 1838. februárjában panaszt emelt, hogy még a tavalyi 4. füzet sem jelent meg. A felelősségre vont szerkesztők a nyomda rendetlenségével védekeztek (37. p.). Az értekezések minőségében és mennyiségében sem történt változás. A kisgyűlés (1837. év 311. p.) kimondta, hogy az értekezéseknek korszerűeknek, érdekeseknek, közhasznúaknak kell lenniök; az 1838-iki nagygyűlés pedig (15. p.) szintén jelezte, hogy nem annyira tudományos újság legyen a czikkek értéke, hanem a tanulság, közhaszon, korszerűség és szép nyelv.

Mindamellet, hogy még a bírálati módon is egyszerűsítettek, mert csak egy tagnak adták ki a czikkeket bírálatra (s csak elvetés esetén másiknak is) (1838-ki kisgyűlés 229. p., 1839-ki nagygyűlés 17. p.), mégis mindinkább rosszabbul állottak a folyóirat ügyei. A tagok alig adtak be cikket, úgy hogy 1840-ben Waltherr László (224. p.) a kisgyűlésen indítványozta

¹ A tiszteletdíj méltányos emelésére vonatkozó ajánlatát az igazgatótanács elfogadta. E szerint az értekezés egy íve $\frac{1}{4}$ -nek számított s 10 forintra, a fordítások $7\frac{1}{2}$ forintra díjaztattak.

a tiszteletdíjak felemelését, azonkívül a folyóiratnak havi folyóirattá (az ügyosztályok szerint külön) való átalakítását, a mit eddig pénzhiány miatt nem lehetett megtenni. A nyilatkozatra felhívott szerkesztők (238. p.) is melegen ajánlották Waltherr indítványát, csak a literaturai rész és az értekezések együtt hagyását kérték s hogy minden tag egy ívnyi értekezésre köteleztessék. A kisgyűlés azonban az addigi szerkesztésmód mellett döntött s a nagyobbítást, díjemelést nem ajánlotta.

Az olvasóközönség részvéte mindjobban csökkent, a mit nagyban fokozott a folyóiratnak rendetlen megjelenése. 1843-ban például az I. füzet még márczius végén sem jelent meg. Meg is említették e körülményt a kisgyűlésen, mert az előfizetők csökkenését egyenesen a rendetlen megjelenés következményének tartották (1843 kisgyűlés 64. p.). A kisgyűlés ekkor Kállay Ferencz, Kiss Károly és Sztrokay Antal tagokat küldötte ki oly javaslattétel végett, mi módon lehetne a folyóiratot emelni. Ez a bizottság megállapította, hogy Luczenbachert, a szerkesztőt nem terheli semminő felelősség, mert a rendetlen megjelenésnek az egyetemi nyomda az oka, a miért is ehhez 'felszólítás intéztetett; a részvét emelése szempontjából pedig ajánlotta, kapjon minden lap egy-egy tiszteletpéldányt a folyóiratból ismertetésre. Ajánlották még az értekező és kritikai rész elválasztását is, de ez egyelőre abbanmaradt (71. p.).

Bajt okozott az értekezések hiánya is. Luczenbacher szerkesztő 1843-ban (kisgyűlés 107. p.) kénytelen volt jelenteni, hogy kézirat hiányában egy pénztudományi értekezést vett fel, a mely még megírva sincs s így bírálatra sem kerülhetett. Az illető cikket egyszerűen felolvasták az egyik ülésen s az ülés gondoskodott más cikkekről is.

Oly rosszul állott a folyóirat ügye, hogy az igazgatótanács 1843-ban még felvett 1400 forintot az egyetlen magyar tudományos folyóirat költségeire, egyúttal felhívta a nagygyűlést az érdeklődés és részvét növelésére s kimondotta, hogy ha a részvét 1844-ben is csökken, a folyóiratot megszünteti (3. p.).

A nagygyűlés (1843. év 13. és 25. p.) először meghallgatta Balogh Pál szerkesztő véleményét. Balogh Pál azt találta, hogy az értekezések egyoldalúak, szárazak, a literaturai cikkek pedig fordítások idegenből s így alig keltenek érdeklődést. Kiváncos volna, ha minden tag évenként két (levelező 1) az Akadémiában felolvasott cikkel volna köteles a folyóiratot bővíteni; a literaturai részben pedig nemcsak az idegen, hanem a magyar termékek is megbíráltatnának s a kritikai rész elválasztatnék külön folyóiratban az értekezésektől. Azonkívül ajánlotta a tiszteletdíjak tetemes felmelését. A nagygyűlés nem határozott azonnal, mert a

dijemelés és a folyóirat ketté választása az igazgatótanács hatáskörébe tartozott. Az ajánlott változtatás meg oly nagy volt, hogy 1843-ban úgysem volt keresztülvihető, azért a kisgyűlést egy részletes terv kidolgozására utasította. Meghatározta, hogy gondoskodjék irányelvről, oly módról, hogy az értekező rész változatosabb legyen, továbbá, hogy mikép lehetne a tagok kötelezésével a folyóirat anyagát gyarapítani s végül, hogy felvehetők-e a folyóiratba hazai művek bírálatai és milyen alakban. Szóba került az is, hogy az elnökségnek a censuránál ki kellene eszközölnie, hogy a jogi, történeti, philosophiai értekezéseket ne akadályozza a megjelenésben (26. p.). A kisgyűlés Schedius Lajos elnöklete alatt Bajza József, Kállay Ferencz, Fogarassi János, Schedel Ferencz, Szilasy János, Sztrokay Antal tagokat és a szerkesztőket bízta meg a kérdés megvitatásával (1844. kisgy. 14. p.). A bizottság (jelentését Bajza szerkesztette) a folyóirat hanyatlását abban látta, hogy a közönség csak a politikáért érdeklődik s a *Tudománytár* cikkei tényleg túlságosan szakszerűek, nem eléggé gyakorlatiak és nagyon hosszúak, a literaturai részben pedig tisztán idegen vonatkozásúak s nem hazaiak; hogy kevés az írója is, mert a díjazás nagyon esekély, és hogy rendetlenül jelenik meg. Ajánlotta azért az egységes szerkesztést, 1845 től kezdve a hetilappá való átalakítást pontosan megállapított tartalommal vagy ha ezt nem lehetne, akkor jelenjék meg két különálló folyóirat (értekező és kritikai) alakjában. A kisgyűlés (144., 147. és 150. p.) az első tervet fogadta el t. i., hogy a *Tudománytár* 1845-től kezdve harmadik folyamatként 4° alakú hetilappá alakíttassék át, mely három részre: értekezőre, kritikaira és jelentőre oszlojják, rövid, korszerű cikkekkkel. Óhajtotta, hogy a kritikai részben¹ minden magyar s idegen hazai vonatkozású munka, komoly hangon tárgyalassék. A jelentésben legyen teljes és pontos magyar bibliographia. A díjmelést tartotta a legjobb módnak arra, hogy jeles írók legyenek a folyóirat dolgozótársai, azért ha az igazgatótanács nem járulna hozzá a díjmeléshez, a kisgyűlés is hajlandó volt a folyóirat megszüntetését ajánlani, különösen akkor, midőn a titoknok jelentette, hogy a *Tudománytár*-ból 1834-ben 527 példány kelt el s azóta évről-évre kevesebb (1844-ben már csak 79), költségei meg evvel ellentétben szaporodtak, úgy hogy a fennállás 11 éve alatt a bevétel 9698 forint 32 krajczár, a kiadás 23.015 forint 25 krajczár s így a veszteség 13.316 forint 53 krajczár volt. Kikötötte azonban, hogy a folyóirat megszűnése esetén a tudományos dolgozatok időhöz nem kötött füzetekben jelenjenek meg. (185. p.).

A nagygyűlés (1844. év 22. p.) már egyszerűen a folyó-

¹ Erre Schedel adott javaslatot (1844. és 158. p.).

irat megszüntetését ajánlotta minden megszorítás nélkül, a mit az igazgató-tanács (1845. év 37. p.) meg is erősített.

Az 1844. évfolyammal meg is szűnt a *Tudománytár*, de az utolsó füzetek nagyon lassan jelentek meg a nyomda késlekedése miatt (1844. kisgy. 257. p.). Az októberi füzet pl. még 1845 márcziusában sem jelent meg, s elmúlt az 1845. év dereka, míg az utolsó füzet megjelent és egy végszóban a közönségnek tudtul adta a szerkesztőség a folyóirat megszüntetését (158. p.).

Igaz, hogy hiányát a tagok megérezték, mégis mikor a *M. Akadémiai Értesítőnek* önálló folyóirattá való átalakítása 1847-ben szóba került, a nagygyűlés a *Tudománytár*ra visszaemlékezve az önállósítást nem fogadta el.

Viszota Gyula.*

Archilochos.

(Kivonat *Kallós Ede* 1910 január 24-iki előadásából.)

Archilochos a görög költészetben mint a Kr. előtti VII. századbéli ión szigetvilág kis embereinek, ez emberek apró érdekkörü életének és sajátos művészi hajlandóságainak képviselője jelenik meg, az egyéniségek kialakulására irányuló *emberi evolúcióban* pedig e területen belül is elsőnek jelent számunkra határozott nyugvópontot. Természetes azonban, hogy e jelentőség megfogható elemeit nem kapjuk meg *kifejezetten* a VII. század dalosának fenmaradt versezeteiben: az interpretatio bonczoló-késével magunknak kell őket kihámozunk. — De itt újabb nehézségképen áll előttünk az antik görög költészet ama conservatív jellege, melynélfogva még a legegényibb, legsajátosabb gondolat- és érzelemanyag kifejezését is a hagyomány szentesítette forma és kifejezőmód színezi. Az általános philologiai módszertani szabály tehát, mely szerint minden területen, melyet vizsgálat tárgyává teszünk, fel kell fednünk azokat a rétegeket, melyek idők folyamán vagy szellemi processus révén egymásra rakodtak, Archilochosszal szemben a következőképen alakul:

Mindenekelőtt fel kell fednünk benne a VII. század előtti *epikus költés hagyományos elemeit*, hogy tisztán szemlélhessük a VII. század ión világának sajátos életnyilatkozásait és háborítlanul tapinthatassuk a korszakok változásain győzedelmeskedő görög

* A „Tudománytár” történetére vonatkozó okiratokat egyik legközelebbi füzetünk hozza.

néplélek szivedobogását, a mint a költőt megihlető intézményekben, eseményekben, az őt is magukban foglaló szellemi élettünetekben, világfelfogásban, érzelmekben egységesen megnyilatkozik. Ezután — mindig szem előtt tartva, hogy a nyelvi kifejezés az eszmei tartalom szükség szerű eltolódásokat hoz létre, tehát *a nyelv rétegét korántsem szabad az eszméével egyszintűnek tekintünk* — óvatos rétegfejtéssel talán eljuthatunk a költői lélek azon ös-sejtjéig, melyből a költői alkotás kiindult. *ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος*; e λόγος megtalálása az interpretatio végső célja.

Nézzünk példát! A 70. fr. (B.) így hangzik:

τοῖος ἀνδρώποισι θυμὸς Γλαῦκος Λεπτινέω πᾶσι
γίγνεται ονητοῖς, ὁκοίην Ζεὺς ἐπ' ἡμέρην ἄγχι,
καὶ φρονεῖσι τοῖ, ὁκλοῖς ἐγκυρέωσιν ἔργμασιν.

(„olyan a halandó emberek indulata, Glaukos Leptines fia, a milyen a nap, melyet Zeus rájuk derít s gondolataik olyanok, a milyenek a tények, melyekre bukkannak“). Az antik kritika megállapodott az interpretatio legelső étappe-ján, midőn megállapította, hogy *e gondolat homerosi hatásra vihető vissza*. *τοῖος γὰρ νόος ἐστὶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων, οἷον ἐπ' ἡμαρ ἄγχιαι πατήρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε*: így szól a home osi hely (σ 136), melynek emléke Archilochosban élt, mikor szavait barátjához, Glaukoshoz intézte. A gondolatnál együtt csapatostul élednek benne az epikus költészet emlékei. Glaukost patronymicumán szólítja (mint a hogy az epos az ünnepélyes beszédben megtiszteléseképen *πατρόθεν ἐκ γενεῆς ὀνομαζέων ἄνδρα ἔκαστον* (K 68) beszél) s az *ἀνδρώποισι* mellett pleonas ikus epikus jelzőt használ (*θυνητοῖς*). De ennek megállapításával nem elégedhetünk meg. *Ez epikus réteg eltávolítása után u. i. ott áll előttünk a VII. század iónjainak a nyelve*: ion. *ὁκοίην* és *ὁκλοῖς*, *ἡμέρα* a homerosi hely *ἡμαρ*-ja helyett, ion *φρονεῖσι*, *ἄγχι* az epikus *ἄγχιαι* helyett, *ἔργμα* posthomerosi szó, *ἐγκυρέω* archilochosi *ἄπαξ λεγόμενον*. Ime, a holt homerosi emlék hamurétege alatt ott sistereg Paros-Thasos utczáinak élő, izzó nyelve. Abban a módban pedig, melylyel a költő a homerosi hely kissé homályos fogalmazását tudatos magyarázó eljárással világossá teszi. ott lappang e korszak költői törekvése, hogy a hagyomány szentesítette epikus költésznél jobbat, időszerűbbet adjon, mely törekvés Archilochos költészetében oly szemmel látható nyomokat hagyott. S az egyéni λόγος? Az élet változatosságának egyéb töredékekben is hangoztatott eszméje, mely az életet nem egységes folytonosságban látja, hanem apró egyedek váltakozásának rhythmikus menetében, *Archilochos lelkének legbensőbb principiuma*, melyet nemcsak emberi, hanem költői

egyéniiségének is legjellemzőbb vonásaként szeretnék bemutatni. Bármily vakmerőség ugyanis „a fenmaradt töredékek soványságával szemben Archilochos szerkesztési művészetéről szólni: ha összevetjük a Bergk-féle 21. és 58. fr.-nak szerkezetét, valamint az egyetlen nagyobb töredékben, a Reitzenstein-féle epodusban¹ a szidalmaknak és átkoknak *gyorsan patlogó egymásutánját*, valamint egy-egy rövidebb kifejezések hasonló jellegét, oly elv nyilvánulását látjuk, mely az archilochosi költészetnek Quintilianus-féle jellemzésében is benn van (*cum validae, tam breves vibrantesque sententiae*), s mely a rhythmikai kis egységekben s a költeményeknek gyorsan lepergő rövidségében stilszerű megfeleljét nyeri. Ime, a titokzatos öntudatlansággal működő alkotó erőt, mely a VII. század szegény iambikusának lelkében él, az az egységes művészeti következetesség lengi át, melyről Goethe álmódott“ (2. [= 21. Bergk] fr. jegyz.).

A réteghalmazódás e keresztmetszetét nem lehet mindenütt következetesen keresztülvinnünk. Néhol meg kell állapodnunk a nyelvi kifejezés természetrajzának felfedésén. Ez persze maga is nem csekély módon megérdemli az érdeklődést, a mennyiben nem értjük alatta csupán a néplélek egyik kiszakított területének, a szóbeli kifejezésre törő képzet-anyagnak tanulmányozását, hanem a magyarázatban felhasználjuk egyéb életkörülmények s egyéb koroknak ugyanazon képzet-alapon nyugvó momentumait. Archilochos nyelvéről alkotott képünk pl. nem lenne teljes, ha a hagyományos epikus nyelvnek az élő népnyelvvel való felfrissítését (a mint ez a fragmentumokból kitűnik) magában álló tünetnek vélnök s melléje nem helyeznök azt a tünetet, hogy ő *egyéb életkörülményben is az eposztól elhanyagolt nyilvánulásokat emeli a költészet világába*. (Így pl. a „homerosi palota“ helyett nála a falusi ház nyílik meg előttünk, az eposzbeli íjas-harczosok helyett ő a parittyásokról szól, kik Homeros számára épp úgy nem léteznek, mint a nyelv, melyet velük együtt az egész alsó népsztyál beszél.)

Másutt a költői egyéniség souverain munkálkodása helyett tisztán csak a milieu ráható működését szemlélhetjük. De a VII. század életének újszerű világfelfogását, forrongásnak induló társadalmát s mindennekefelett a parasztház életnyilvánulásait, a mulató matrózok, a munkálkodó földműves életének nyomait annál is szívesebb készséggel fogadjuk, mert mindezek oly ritkák az arisztokratikus légkörű görög költészetben.

Kétségtelen, hogy az interpretatio céljának és eljárásának ily felfogása ellenkezik a *l'art pour l'art* jelszavából folyó követelménnyel, mely a költeményt tisztán mint műalkotást, a művé-

¹ Sitzber. d. Preuss. Akademie 1899. 857. 1.

szet souverain szempontjainak érvényesítésével kívánja magyaráztatni. A hol lehet, e követelésnek is igyekszem eleget tenni. Ámde, hogy ezen kívül az interpretációnak *nem* volna feladata, azt nem hihetjük el. Philológiánk sosem tér majd el a tudattól, hogy *a költői, általában a szellemi alkotások mögött vannak objective fennálló tényezők*, melyek noha az alkotó szellemnek és a műélvezőnek is tudatán kívül maradnak, a történeti szemlélet számára nem elhanyagolható momentumok.

A mi a szövegalkatást illeti, a Bergk-féle P. L. G. IV. kiadása óta felmerült szövegpublicatiókat mind felhasználtam. De az Archilochos-fragmentumokat tartalmazó szövegek közül még mindig oly soknak *nincs kritikai kiadása*, hogy az új apparatus criticus tervéről, melybe belekezdtem, hamarosan le kellett mondanom. — A szövegrecenzióban az *alexandriai kiadás* reconstitúcióját tekintettem feladatommak; csupán az *orthographia* dolgában tettem kísérletet arra nézve, hogy egy fokkal tovább menjek. A költő „*phonetikai tudatát*“ próbáltam vele jelezni. Pl. bár tudom, hogy Archilochos az élőbeszédben aligha ejtett *f*-t s azt sem tudni, hogy a maga kéziratában jelezte-e ezt a hangot, a szövegben mégis *f*-t irok, a hol a hagyományozott szöveg hiatusa bizonyítja, hogy „*a költő a lelkében zsongó epikus reminiscentiák f-jának akustikus hatása alatt állt.*“ Ez az egy tény a biztos archilochosi hagyomány, melynek másodlagos graphikus értelmezése úgy a költőnek, mint a hagyományozásnak szabad és kiszámíthatatlan tetszésére van bízva s így a mi számunkra módszeresen meg nem állapítható.

A Bergk-féle kiadás fragmentumai közül kihagytam a 14.-et és 16.-at, melyeket minden ok nélkül, a 15.-et, melyet egyetlen teljesen értéktelen versio alapján soroztak ide, továbbá a két epigrammát (17. és 18.), melyekre nézve Reitzenstein (Epigramm u. Skolion) kritikája döntött. Ellenben természetesen felvettem az újabban felfedezett töredékeket. — A fragmentumoknak Bergk-féle sorrendjét megváltoztattam, a mennyiben egyrészt az alexandriai Archilochos-kiadás könyvbeosztását igyekeztem reconstituálni,¹ másrészt az egyes könyveken belül is az összefüggés alapján néhol más egymásutánt tartottam helyesnek.

Munkám e része a trimeterek-, tetrameterek- és elegiákhoz való jegyzeteket és excursusokat foglalja magában. A metrikai analysist követelő epodosokat és asynartetosokat a kombináló kiegészítésre szoruló „*vegyesek*“-kel együtt a II. rész fogja adni.

Még meg kell jegyeznem, hogy eddig egyetlen Archilochos-kommentár létezik. Ez Liebeltől való (I. kiadás. Wien, 1812, II. u. o. 1818).

¹ V. ö. Egyet. Phil. Közl. 1905. 753 kk.

Kisebb közlemények.

— Kérem a Magyar Tudományos Akadémia t. tagjaihoz.

A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának, fölfogásom szerint, kötelessége arról is gondoskodni, hogy az Akadémia tagjainak irodalmi munkálatai benne lehetőleg teljesen össze legyenek gyűjtve.

A Magyarország területén megjelent könyveket, folyóiratokat és hetilapokat az illető nyomdák, a törvény értelmében, kötelesek az Akadémia könyvtárának hivatalból beküldeni. E részben tehát biztosítva vagyunk, hogy az akadémiai tagok Magyarországon megjelent munkálatai csak egyes kivételes esetekben fognak hiányozhatni könyvtárunkból.

Amde sok munka és különösen sok értekezés jelenik meg az Akadémia tagjaitól külföldön is, majd önállóan, majd folyóiratokból vett különnyomatokban. Ezek szemmeltartása és megszerzése nem ritkán nagy nehézségekbe ütközik, sőt sokszor majdnem a lehetetlenségek közé tartozik.

Ez indítja a mély tisztelettel alólirottat arra a kérésre: ne sajnálnák az Akadémia t. tagjai a fáradságot s küldenek be a külföldön akár magyar, akár más nyelven ne csak a jövőben megjelenendő, hanem a mennyire lehetséges, a múltban megjelent dolgozataikat is egy-egy példányban az Akadémia számára.

Köszönetünket minden egyes esetben külön levélben fogjuk kifejezni.

Budapest, 1910 február 15-én.

Szily Kálmán,

a M. Tud. Akadémia főkönyvtárnoka.

*

— **Stein Aurél kt. ünneplése Cambridgeben.** Stein Aurélt, második nagy utazásából való visszatérte után, az oxfordi egyetem sietett tiszteleti doctorai sorába (D. Lit.) választani. Ezt követte most a cambridgei egyetem hasonló kitüntetése. Cambridgeben 1910 január 20-án avatták fel hazánkfiát a tudományok doctorává (Doctor of Science) *honoris causa*. A hivatalos szónok

(Public orator) ebből az alkalomból a következő beszédet intézte az ünnepelthez :

Adest vir scientiarum non minus quam litterarum de finibus proferendis bene meritus, qui Hungariae in urbe maxima natus, et inter Tubingenses Oxoniensesque linguis orientalibus eruditus, in imperio nostro inter Indos iam per annos plurimos scholis et collegiis nostris administrandis non sine laude praefuit. Ibi, tot laboribus occupatus, tempora tamen subsiciva (ut aiunt) fluminis Indi regionis montanae annalibus antiquis diligenter edendis et luculenter illustrandis non sine fructu dedicavit. Ibi, tot laborum per intervalla, itinera illa magna, Indiae proconsulis magni auspicio, est agressus, unde gloriam maximam merito est adeptus. Olim, ultra Indiae terminos in regiones propiores prospere peregrinatus, (ut alia praeteream) petram Aornon accuratius investigandam esse duxit, rupem illam praecipitem et abruptam, ab Hercule frustra obsessam¹, ab Alexandro post pericula plurima captam et Minervae Victoriae consecratam.¹ Idem viatoris antiquissimi vestigis sacris ingressus² Asiae in ipsa penetralia plus quam semel peregrinatus est. Illic, itinere loginquo in uno, regionis desertae ex arenis, quot oppidum cadavera³ diu sepulta, quot tabellarum litteris praeis inscriptarum reliquias, per saecula longa quam tuto conservatas, eruit! In altero autem, regionem quam immensam minime permensus, quot tabulis pictis domi delineandam tradidit! Quot turres diu desolatas, quot imperii Sinensis olim latius porrecti propugnacula, dinumeravit! Quam ingentem librorum in quanta linguarum varietate scriptorum multitudinem, quam multa denique artium Graecarum, artium Asiaticarum monumenta, aut pictoris aut sculptoris manu antiquitus exornata, Britanniae in Museum maximum victor reportavit! Herculis praesertim et Minervae et Amoris imagines, olim gemmis insculptis in creta impressas, ab eodem inventas recordati, confitemur inventori tam strenuo, tam sagaci, tam amabili, neque Herculis fortitudinem virtutemque, neque Minervae prudentiam, neque Amorem ipsum, scientiarum et veritatis amorem incorruptum, defuisse.

Duco ad vos Asiae exploratorem impigrum, prudentem, perdoctum, virtutis antiquae exemplar bene nominatum, *Marcum Aurelium Stein*.

¹ Curtius, viii 11, 2--24.

² *Juan-Csang*, a VII. századbeli khinai zarándok, a kit Stein dr. vezetője és védőszentje-ként említ több helyütt könyvében (*Homokba temetett városok*, átdolg. Halász Gyula. A Magyar Földrajzi Társaság Könyvtára, X. kötet. Budapest, Lampel, 1908.).

³ Ap. Cic. *ad Fam.* iv 5, 4.

— Kisfaludy Sándornak egy eddig ismeretlen levele került legújában Benczúr Gyuláné úrhölgy szivességéből Kozma Andor közvetítésével a Kisfaludy-Társaság birtokába. Ennek engedélyével itt közöljük ezt az érdekes levelet, melynek czímzettje ismeretlen:

Kedves Barátom Uram!

Szives köszönettel vettem rólam megemlékezését az új év kezdetén; s midőn ezt hasonlóval viszontagolom, vegye Barátom Uram szives örömömnnek jelentését is megtiszteltetése felett, mi annyiból is érdekes, hogy Magyar Literátorra ruháztatott: mert a Bécsi Udvar eddig a Magyar Literátorokat csak úgy tekinté, mint a németeknek szopátorait. Egykor nekem is volt jogom, királyi — legalább megelégedésnek bizonyítását követelnem, midőn hold. Ferencz Császár parancsolatjára: *Es soll eine freymüthige Geschichte der letzten Insurrection verfasst werden*, a Nádor ennek németül megírását rám tolta; s pedig más szolgálaton és fizetésen kívül; de ezen terhes, két évembe került, 200 ívnél többre dagadt munkámért — jó szót sem kaptam: mert a sok *mea culpa*, miket elősorolnom kelle, nem tetszett.

Kétség kívül olvasta Barátom Uram, miként járt azon, Kossuthnak az utolsó Insurrectiót gyalázó cikkére, ugyan Kegyed által küldött értekezésem. Kérem Barátom Uramat, méltóztassék ezen kéziratomat kezéhez venni, és azt biztos alkalom által nékem visszaküldeni. A veszprémi Lotterista minden héten megfordul Budán; ő már többször hozott nékem ily leveleket. Azonban egy tartományi Főbiztosnak más alkalma is lehet levél-szállításra, Viceispányok által. — Itt az a vélemény, miszerint Kossuth maga nem akarván, hogy ez Világ elejbe jöjjön, maga figyelmezteté a Censurát ennek elnyomására; de én ezt Kossuthról fel nem tehetem; mert rövid esmerettség (után?) is őt jobb s igazabb lelkűnek tartom; noha, miután ez értekezésemben őt már már magam is mentem, ő maga ezt még könnyebben teheti vala. — Már látom: hogy a Magyar Nemzet Sorsának könyvébe meg van írva, miszerint sértett hírének, nevének, becsületének általam — s csak általam vissza vívathatása velem egygyütt oda vesszen. S ez nekem halálom órájában is fájni fog!

Régi magyar leveleimnek öszveszedését most a sok baj, gond, aggodalom, melly minden mezei gazdát terhel, akadályozván, jobb időre hagyom. — Ki egyébiránt becses Uri szives ségébe ajánlott, különös tisztelettel vagyok — Kedves Barátom Uramnak — Sümeghen Januar 23-kán 1844. — alázatos szolgálja Kisfaludy Sándor.

Folyóiratok szemléje.

1. A BUDAPESTI SZEMLE f. évi januári füzetének tartalma :
Fraknói Vilmos *Mátyás király örökbefogadása Frigyes császár által* című cikkében Mátyás azon tervét írja le, mely szerint őt a császár örökbefogadás útján családjába vegye föl. E terve az 1463-ik évi szerződésben meg is valósult. E szerződés nyitotta meg az utat a Habsburg-dynastiának a magyar trónra. — Heinrich Gusztáv *Merlin*-ről, az Artus-monda egyik nevezetes alakjáról és a monda kere-téről írt tanulmányt, melyben azon kérdéssel is foglalkozik, vajjon Mer-lin történeti alak-e, vagy a nép képzeletének terméke, s mi rejlik homályos és rejtélyes alakja mögött? — Takács Sándor eddig föl nem használt adatok alapján *A hegyaljai zendülésről* írt cikket. Ebben kimutatja, hogy a zendülés nem a jobbágyoknak földesurai ellen intézett támadás akart lenni, hanem inkább a német katonák, mint Magyarország kincsei és elnyomói ellen való fölkelésnek lehet minősíteni. — Réz Mihály *Ausztria viszonyát Magyarországhoz* fejtegeti, s az 1848-iki közjogi helyzetet világítja meg. Szerző kimutatja, hogy az 1848-iki törvények bizonyos kérdésekre nézve egyáltalában nem intézkedtek. Így a hadügy, külügy, az államadosságok, a vám és a bank kérdéseit megoldatlanul hagyták. Azok, a kik az 1848-iki törvényekről úgy beszélnek mint egy kész megoldásról, mint egy helyes közjogi alapról, melyet a 67-es alappal szembe lehet állítani: igazságtalanok a 48-iki és a 67-iki törvényhözókkal szemben egy-aránt. — Ez után Lagerlöf Zelma *Legenda a madárfészekről* című elbeszélésének fordítása következik. — A *Költemények* között találjuk Lévy József *Téli üdvözlés* és *A sírpalota mellett* című eredeti költeményeit és Moore Tamás *Éji csöndben*, *Velencei dal* ver-seit Kozma Andor fordításában. — Bán Aladár *A Kalevala új fordítása* czímmel Vikár Béla Kalevala-fordításáról írt ismertető tanulmányt. — Illosvay Lajos, Zemplén Győző, Verebély Tibor a *Nobel-díjak idei nyerteseinek* működését méltatják. — Molnár Géza *Bartók Béla* zenei munkásságát jellemzi. — Az *Érte-sítő*-ben Pap Ferencz Pintér J.: A magyar irodalom történetét, Császár Elemér: Váczy J.: Kazinczy, Szinnyi F.: Arany János, Vadász A.: Dukai Takács Juditról szóló életrajzokat, Goldziher Ignác: Jacob: *Türkische Bibliothek* című munkát ismertetik. A füzet végén az új magyar könyvek jegyzéke van.

2. A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE októberi számában Zse-
gery Manó értekezést közöl *A nemzetközi csekk- és giroforgalomról*.
Valamely ország gazdasági fejlettségére csekk- és giroforgalmának
kiterjedtségéből következtethetünk. A magasabb gazdasági fokon álló
országok gazdasági tényezői mindjobban igyekeznek a csekkforgalom
előnyeit kihasználni, mely előny a magánszemélyre a pénzkezelés
egyszerűbbé és biztosabbá tételében, az illető országra pedig abban
rejlík, hogy a tőkék a bankoknál felszaporodván, az ország pénz-
szükséglete jobban és olcsóbban elégíthető ki. Minél nagyobb terüle-
tetek ölel fel az átutalási forgalom, annál jobban érvényesülnek annak
előnyei is. Ezt a tényt a szakkörök már régebben felismerték s ez-
okból már hosszú idő óta foglalkoztak is a nemzetközi giroforgalom
problemájával. A közép-európai gazdasági egyesület 1906 november
havában napirendre is tűzte e kérdés tárgyalását. Ez alkalommal
éppen hazánk képviselői, Kornfeld Zsigmond és dr. Halász Sándor
fejtették ki legalaposabban e kérdésre vonatkozó nézeteiket. Első-
sorban is az átutalás pénznemével foglalkoztak s megállapították,
hogy terveik keresztülvitelénél legalább is az egyik girointézetnek
mindig van árfolyamvesztéségi rizikója. Érintették továbbá az átuta-
lási költségek kérdését is, mint a melyeknek fontos szerepük van a
giroforgalom kiterjesztésénél. Kornfeld szerint a költségek határát a
mai átutalási költségek képezik. Halász ugyan nem említette a költ-
ségeket, de mintaképénél, az osztrák postatakarékpénztár németországi
átutalásainál — mely mintaképet Halász magáévá is tette, midőn a
magyar postatakarékpénztár németországi átutalási forgalmát létesít-
tette — a költségek aránylag drágák, a mi akadályul szolgál a nem-
zetközi giroforgalom kiterjedtté tételénél. Módot kell tehát keresni,
hogy a giroforgalom létesítésének két legfőbb akadálya, t. i. a giro-
intézet árfolyamrizikója és a giroszámlatulajdonosokat terhelő költ-
ségek minimumra csökkentessenek. A girointézet árfolyamrizikója
olyképpen eliminálható, ha az átutalóval oly pénznemben számol el,
mint a milyen pénznemet a külföldi girointézethez át kell utalnia.
E célból külföldi pénznemben vezeti az illető giroszámlákat, melyeket
megterhel az átutalandó külföldi értékű összeggel s viszont elismer
azokkal a külföldi értékű készpénzekkel, csekkekkel, váltókkal, átuta-
lásokkal, melyeket a girointézet ügyfeleitől kap. Minthogy ezeket a
külföldi értékeket a girointézet a külföldi girointézetnél helyezi el s
így mindig elegendő külföldi követelés felett rendelkezik az átutalások
eszközölhetésére, a girointézet árfolyamrizikója megszűnik. A mi az
átutalási költségeket illeti, azok úgy a belföldi, mint a nemzetközi
giroforgalomban olcsóbbá teendők, mert csak így nyerhet az nagyobb
kiterjedést. Kimutatható, hogy a magyar postatakarékpénztárnál a
felek javára írt kamat és a terhükre írt jutalék majdnem teljesen
egyenlő s így ez a nagy munkát igénylő számítás megtakarítható,
mivel egy 4—5 filléruyi fix-díj teljesen fedezi a postatakarékpénztár

jelenlegi jövedelmét. Ha pedig egy-egy átutalás nem kerül többé 4—5 fillérről, ezt mindenki szívesen megfizetné s ez a könnyítés rendkívüli módon emelné a postatakarékpénztár forgalmát. A nemzetközi giroforgalomnál két girointézet végzi a lebonyolítás munkáját s mindkét helyen az egész munkaanyag feldolgozandó lévén, a fix-díj kétszerese volna számitandó, melyen a két intézet osztoznék. Nagyszabású girointézmény létesítéséhez minél több be- és kifizetési helyre van szükség, melyek felett csak a postatakarékpénztárak rendelkezvén. ezeknek kell egymással a girokapcsolatot létesíteni; ezek mellett azonkívül esetleg a jegybankok is létesíthetnek maguk között hasonló kapcsolatot. Fontos momentum lévén még az, hogy a címzett gyorsan értesüljön az átutalt összeg érkezéről, arra kell törekedni, hogy ez lehetővé tétessék, tehát a szervezetnek nem szabad nehézkesnek lenni. A fentemlített elvek figyelembe vételével létesítendő giroforgalom céljaira minden országban, mely benne részt óhajt venni, csekélyforgalommal kapcsolatos postatakarékpénztár volna létesítendő, melyek egymással, valamint az illető ország jegybankjával, nemkülönbén a jegybankok egymás között szerződéses viszonyt létesítenének a nemzetközi giroforgalom lebonyolítására. Épp most fejeződtek be a tárgyalások a magyar, osztrák, német és schweizi postatakarékpénztárak között, a melyek azt eredményezték, hogy jövő évre a nemzetközi giroforgalom ezen országok között meg fog kezdődni.

Ezután Sassi Nagy Lajos *A magyar-török-balkán gazdasági összeköttetés* című tanulmánya következik. Berzeviczy Gergelynek, Széchenyi Istvánnak, Kossuth Lajosnak, Andrássy Gyulának, Baross Gábornak, tudjuk, mindvégig az volt egyik főcélja, hogy hazánk a keleti piacokat megszerezze. Széchenyi le is rakta az alapokat, de az 1848-iki szabadsághárc majd az elnyomatás ideje meghiúsította e szép cél megvalósítását. 1867-ben Andrássy Gyula újra felvette, de a szépen megindult actiót a bécsi körök intrikája és szűk látóköre derékban kettétörte. Így történt, hogy a hetvenes évek óta, Baross Gábort kivéve, e nagy eszme gyakorlati részével komolyan senki sem foglalkozott. A keleti kereskedelem ügyével azóta inkább csak elméleti emberek törődtek, mint pl. a czikkíró, a ki a török alkotmány megszületése után, a kereskedelmi iskolai tanárok orsz. egyesületének 1907 október 17—18-ikán tartott debreczeni közgyűlésén felolvasás keretében javaslatot terjesztett elő a magyar török-balkán gazdasági összeköttetésre vonatkozóan. Komoly actiót indított a terv gyakorlati megoldása szempontjából a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége is, úgy, hogy ma már az elméleti és gyakorlati férfiaknak valószínűen sikerülni fog a magyar-török-balkán gazdasági összeköttetés megteremtése. Ez kívánatos is, mert a keleti piacokat Európa versenyezve igyekszik lefoglalni. A czikkíró ezután hazánk balkáni kereskedelméről beszél s hiteles adatokkal bizonyítja, hogy 1907-ben a Balkán-államokba, Törökországba s Egyiptomba 105·5 millió K értékű

árút szállított. Boszniába 37·3, Romániába 2·32, Törökországba 18, Szerbiába 9·5, Bulgáriába 8·9, Egyiptomba 5·8, Görögországba 2·2 millió K értékű nyersanyagot és iparcikket exportáltunk. Ez összeg a Kelet-Indiába s az afrikai török tartományokba kivitt árúkkal együtt 1907-ben meghaladta a 130 milliót. Ez már biztató kezdetnek szép eredmény. A cikkíró azután azokat a teendőket sorolja föl, a melyek segítségével hazánk hatalmas keleti kereskedelmet teremthet, támaszkodva, a török sympathiára, fajrokonságra s más szerencsés körülményekre. Sürgős teendő, hogy a magyar-török-balkán gazdasági összeköttetés eszméjével ne csak a szakemberek, hanem az egész magyar társadalom foglalkozzék. A jövő érdekében az összes ipari és kereskedelmi iskolákban megismertetendők a keleti piacok és szokások szükséges keleti kurzusok alapítása is stb. De legfőbb alkotás volna az angol Keletindiai Társaság mintájára a *Magyar Keleti Társaság* megteremtése, a mely annyi szakosztályra oszlanék, a hány balkán állam, a hány ázsiai, afrikai török tartomány van. Ebben az összes kiváló elméleti és gyakorlati erők egyesülhetnének keleti kereskedelmünk érdekében.

Gárdonyi Albert folytatja *Nagybritannia mezőgazdasági viszonyai* című értekezését. Azon intézkedéseket ismerteti, melyek a kisbirtokosok számának szaporítására hivatvák. Részletesen szól az 1892. évi Small Agricultural Holdings Act-ról, mely azonban nem felelt meg a hozzá fűződött várakozásoknak. A kisbirtokosok és kisbérletek emelésére nagy kihatással voltak a mezőgazdasági szövetkezetek, különösen 1901 óta, midőn az Agricultural Organisation Society veszi át a szervezés munkáját. A szövetkezés révén a kisgazdák versenyképesebbé válnak; közös költségen beszerzett gépekkel dolgoznak, nagy mennyiségeket vethetnek piacra, s eltekintve a tömegszállítás olcsóságától, éppen a nagyobb tömegnél fogva vasuti viteldíj-kedvezményben is részesülnek. 1907. évben újabb törvény került ki a törvényhozás műhelyéből, mely törvény hatásai a Board of Agriculture jelentése szerint jelentékenyek. Angliában a kisbirtokok keletkezésének legfőbb akadálya az ipari pályán való jobb megélhetés, kevesen lépnek a küzdelmes mezőgazdasági pályára. Az angol mezőgazdaság hanyatlásának egyik főoka a behozatal állandó emelkedése. Az Egyesült-Államok, de különösen Oroszország és Argentina olyan olcsón termelik a búzát, hogy a nagy szállítási költségek dacára sikerrel veszik fel a versenyt az angol mezőgazdasági termékekkel. Ugyanez áll a hús- és szalonabevitelre. Itt Ausztrália is erős hányaddal szerepel. A külföldi bevitelnek kedveznek még a vasuti szállítási díjak is, melyek külföldi termékek számára olcsóbbak, mint a belföldieknek. Az angol vasutak magántársaságoké, melyek fel vannak jogosítva arra, hogy külföldi árú szállítási díjaiból 5—10%-ot elengedhessenek. A mi azon országok mezőgazdasági viszonyait illeti, a honnan Nagybritannia élelmi szereit beszerzi, érdekes jelenséget

mutatnak az Egyesült-Államok; a 80-as években, mikor Angliában a búzaárak hanyatlottak, Észak-Amerikában a búzával bevetett föld területe szintén kisebb lett. Oroszország, hol igen alacsonyok az üzemköltségek, folyton nagyobbítja búzatermelő területét. Hasonlók az argentinai viszonyok. Anglia hússal való ellátását illetőleg, Argentina és Ausztrália szállítja azt, mely két ország óriási rónáin az állatok milliói tenyésznek. Az angol mezőgazdaság az utolsó három évtizedben nehéz megpróbáltatásokon ment keresztül: nagy elemi csapások érték, a nagy behozatal következtében a termékek árai erősen hanyatlottak, sok szántóból legelő keletkezett s végül a munkások emelkedtek. Kiszámították, hogy Nagybritanniának e téren való veszteségei évenként 33 millió £-t tettek ki. A gabonaneműek közül legerősebben a búza ára hanyatlott, mert a kenyérfogyasztás nem emelkedett arányosan a búzabevitellel. A *Közlemények és ismertetések* rovatában Ferenczi Imre *Városi földkérdés* cím alatt dr. K. v. Mangold hasonló című könyvét ismerteti. A hatalmas mű négy főrészben tárgyalja a fenti kérdést: 1. a városi föld értékalakulásának tényei; 2. városrendezésünk és rendszere; 3. városrendező rendszerünk, mint a bajok kútfeje; 4. a reform. A városrendezésnél a köz szempontja kell, hogy irányadó legyen, s nem mint eddig volt, hogy a magánérdek és az üzleti haszon szabjon annak határt. A mostani magánversenyos városfejlesztést szorosan közigazgatási feladattá kell tenni, mely jogi kényszereszközökkel léphetne fel ott, hol a magánjogiak a kitűzött cél érdekében nem elégségesek. Minthogy ezen intézkedéseket egyhamar életbeléptetni nem lehet, szerző több javaslatot áll elő, melyek mindegyike arra van hivatva, hogy a „magános városfejlesztés” hatásai a közre nézve előnyösebbek legyenek, mert a városépítés a maga egészében közjogi feladat. — Ugyancsak Ferenczi Imre-től való dr. Rud. Eberstadt: *Handbuch des Wohnungswezens und der Wohnungspolitik* című könyvének ismertetése. Szerző igen nagy anyagot hoz fel régi elméleteinek, s a lakáskérdésnek, mint önálló tudománynak igazolására. Éles különbséget tesz a lakásügy és a lakáskérdés között. Eberstadt azon állítását, hogy a nagy városok lakásínsége és lakásuzsorája nem a népesség szaporodásának elkerülhetetlen következménye, hanem a helytelen közigazgatásnak folyománya, a németországi városok fejlődése igazolja. Szerző részletesen foglalkozik a telekspeculációval és itt felállítja a „kaszárnyajáradék” elméletét. — Szegő Ernő Paul Rohrbach: *Die Kolonie* című könyvéről közöl ismertetést. A kulturállamok polgárai, kik az ország gyarmataiban szerzik meg az élethez szükséges feltételeket, minden erkölcsi kötelék alól feloldva érzik magukat, s a benszülöttek rovására iparkodnak gyorsan meggazdagodni. Ezen erkölcstelen alappal szemben, mégis minden culturnép gyarmatok szerzésére törekszik, s az ügyet a fehér emberek létkérdésének tekintve, az erősebb jogával birtokba veszik a legtöbbször nyersterményekben bővelkedő trópusok

földeket. Az európaiak hiába hivatkoznak a meghódított vadak alacsony műveltségére, ezek is képesek a haladásra, de átmenet nélkül, az ő civilizációjukból a mienkbe nem léphetnek egyszerre. Szerző sok kifogásolni valót talál a gyarmatokban működő hivatali karban is. — (-v i t s) két német könyvről *német malomipar* cím alatt ad ismertetést. Az egyik munka Luther Gerhard: „Die technische Entwicklung des deutschen Mühlengewerbes im XIX. Jahrhundert“, a másik Simon Fritz: „Die Getreide-Einfuhrscheine“ című könyve. Az első mű nyomán megismerkedünk a németországi nagy malmok óriási fejlődésével, a német malmok maguk végzik a németországi őrlést úgy a búzát, mint a rozst tekintve. Az összes malmok 20-16%-a nagymalom. A kis malmok legtöbbje tönkre fog menni a nagy malmok támasztotta verseny miatt, közülök csak azok fognak fennmaradni, melyek a nagy malmok versenykörén kívül olyan vidéken fekszenek, hol a termő gabona elégséges a vidék élelmezésére s hova búzát vinni nem kell, ezek a hegyes vidékek, melyeknek közlekedési viszonyai is rosszabbak. Ismertető azután bemutatja a Németország különböző vidékein szokásos munkaidőt, napi keresetet és a napi élelmezés és lakásárakat. Majd elősorolja a malmokban alkalmazott különböző szakmájú emberek napi keresményeit. Fritz munkája főképp azon hatásokkal foglalkozik, melyet a német vámpolitika a gabonatermelésre, kereskedelemre és a malomiparra gyakorol. A német malmok állását megerősítendő, a német malmoknak azt a kedvezményt adták, hogy a kivitt liszt mennyiségének megfelelő értékű gabonát vámmentesen behozhassák, mire behozatali jegyek állíttatnak ki. — **P i k k e r K á r o l y** *Az Egyesült-Államok pénzszervezele* cím alatt Adolf Hasenkamp hasonezímű németnyelvű könyvét ismerteti. Az Egyesült-Államok valutaügyi történetének vázolója után ismertető a bankrendszer rövid történetét is adja. A XIX. század elején a bimetalлистikus rendszer uralkodott, az értékviszonyok 1:15, később törvényhozásilag 1:16 emelik. A polgárháború akasztja meg az aranyvaluta kialakulását. A papírpénz szertelen kibocsátása, s a háborút követő gazdasági depressióhoz járult az ezüst dollárnak váltópénzzé való nyilvánítása, mely az ezüst érdekében sikerrel járó nagy mozgalmat hozott létre. E politika helytelensége az 1893. évi válságnál bizonyult be, az 1896-iki választáson az ezüst-párt megbukott s az 1900. évi Gold Standard Act megerősíti végül az aranyvalutát. Majd ismertető az Unióban divó két bankrendszert: a Suffolk-bankrendszert, s a másodikat, melyet New-York állami bankja követett, mutat be. — A Közgazdasági Szemle e számához volt csatolva a Társadalomgazdaságtani Bibliographia augusztusi száma.

Ugyane folyóirat novemberi számában **S e b e s s D é n e s** *Földbirtokmozgalmak Magyarországon* cím alatt nagyobb tanulmányt közöl. Szerző mindenek előtt a jobbágy-felszabadítást megelőző korszak tulajdoni és gazdasági viszonyaival foglalkozik s

megállapítja, hogy a földbirtok forgalmának számtalan jogi és gazdasági akadályai között még mindig ott szerepel az úrbériségből fennmaradt jog- és birtokviszonyok rendezetlensége, s hol a rendezés megtörtént is — az a parasztbirtokok alakjának és művelési módjának megváltoztatásához éppen nem szolgáltatott alapot. A Tisza-Duna közének és a Dunántúl egyes részeinek leszámításával az ország mezőgazdasági fejlődését a földbirtokok alakjának rendezetlensége tartja lekötve, mely akadályozza a közigazdasági fejlődést és a földbirtokos osztály egyes tagozatainak természetes kialakulását. Vizsgálat tárgyává teszi az összesítés, mint agrártechnikai művelet jogi eszközeit és gazdasági hatását, különösen a legújabb törvényalkotások nyomán. Foglalkozik a közös erdő és legelő társadalompolitikai jelentőségével, mely abban összpontosul, hogy a törpebirtokos és birtoktalan népelem gazdasági érdekeit szolgálja. A tagosítás nyomain rendszerint a régi nyomásos gazdasági rendszer megszüntetése járt. A mezőgazdasági törvény kényszerítő szabálylává tette a tagosított határokból a szabad gazdálkodást s ott, a hol a tagosítással az agrárius közösségek felosztása is járt, tehát a hol a nyomásos legeltetéstől és a közös legeltetéstől egyidőben esett el a község birtokossága, különösen a kisbirtokra és birtoktalan népelemre a tagosítás hátrányos volt. Hiányozván a biztonsági szelep — melyen át a birtoktalanok és törpebirtokosok elégedetlensége eltávolodott, a mezőgazdasági proletariatus megnövekedését és kivándorlását idézte elő az intenzív mezőgazdasági művelésre alkalmasabb területegységek kiválása. Az újabb törvényalkotások az érdekek bizonyos harmoniáját igyekeztek megteremteni a midőn egyfelől lehetővé tették e területegységek kibontakozását egyszersmind kötelezővé tették a leggyengébb népelem érdekeinek figyelembe vételét. Foglalkozik végül a tagosításnak mint a korlátlan ingatlan feldarabolások okozta deformálódások ellenszeréről és jelentőségéről a közérdek szempontjából.

— György Miklós *A gyapot árhullámzásainak okai* címmel nagyobb tanulmányt közöl. A gyapottermelés, illetve a pamutipar terén a közelmúltban számos aggodalmat keltő mozzanat volt észlelhető. A gyapotipar krízisének két oka, egy természetes s egy mesterséges van. Az összes gyapotneműek áralakulása, miután a világ gyapottermésének több mint 75%-a Amerikára esik, az amerikai termés jó vagy rossz eredményétől függ. Minthogy Amerikában is a belföldi fogyasztás rohamosan emelkedik, közel volt a külföld szükségletének fedezésének lehetetlensége. Ehhez járult még a nagyarányú speculáció, mely a nyers gyapot árának hihetetlen hullámzását eredményezte. Az 1901—1903. évi időszak méltán nevezhető kritikusnak a rossz termés, valamint a speculáció illetéktelen beavatkozása folytán. A következő évek terméseredményei már jobbak, de az árak a legönkéntesebb és rapsodikus változásokon mentek keresztül. (Öt év alatt a legalacsonyabb ár 3.74 dollár, a legmagasabb 12.22 volt). E nagy

árkülönbözetnek egyik főoka a határidőüzlet. A textilipar olyan nyersanyagot dolgoz fel, melynek termelése évről-évre újból történik és annak eredménye számos véletlen körülménytől függ. Ilyen körülmények az időjárás, a beültetett föld állapota, és nagysága, a munkáviszonyok stb., melyekre a speculáció a maga működését alapítja. A jogosulatlan speculáció letörésére szükséges volna megbízható termésstatisztikára. A hivatalos termésbecslők megvesztegethetők lévén, a nagyspeculánsok könnyen érhetnek el 100—200.000 bál többletet vagy hiányt, a mi aztán az áralakulásra már döntő befolyással bír. A speculáció eme működése ellen, úgy a termelők, mint a fogyasztók iparkodtak szervezkedni, de eddigelé vajmi kevés sikerrel. Egy másik fontos körülmény, mely a gyapot árhullámzására kihat, a gyapotültetvények területének elégtelensége. A gyapottermő terület elégtelen. Amerikában azonban, mely a világ gyapottermésének 75%-át adja, még mindig óriási kiterjedésű kiaknázatlan területek vannak. Jóllehet az amerikai termés mindinkább nagyobodó része a belföldön talál fogyasztókra, s így a kivitelre kerülő mennyiség évről-évre csökken, ezzel szemben pedig az évi világszükséglet fél millió bállal nagyobodik, a beültetett terület nagysága nem gyarapszik a szükséglet arányában, mert Észak-Amerika gyapottermő vidékein igen nagy a munkáshiány. Így Texas, melynek jelenlegi évi termése 3—4 millió bál között változik, képes volna 30 millió bált termelni. Egyiptomban, mely a második fontos gyapottermő ország, a termés eredménye fáradságos öntözési munkáktól függ, a termő terület sem nagyobbítható tetszés szerint. A többi európai állam gyarmataiban is lázas munka folyik, hogy minél nagyobb területet ültessenek be gyappal; ezen munkának gyümölcse az európai textiliparnak függetlenítése az amerikai piactól lesz. India, a francia, német és belga gyarmatok néhány év multán már tekintélyes mennyiségű gyapotot fognak piacra vetni. Másodrendű okok, melyek a gyapot igen nagy árhullámzását eredményezik, a helytelen termésstatisztika, a miről már szó volt; továbbá a munkáskérdés. Az Egyesült-Államok déli részén a munkások túlnyomó része néger, kik nem állandóan dolgoznak, s inkább városokban gyári munkára vállalkoznak. A fehér mezőgazdasági munkások, kik sokkal munkabíróbbak, mint a négerék, igen gyéren vannak, most a többi között a nagy vasutttársaságok is actiót indítottak a kívándorlás dél felé irányítására. — Gárdonyi Albert folytatja *Nagybritannia mezőgazdasági viszonyai* című tanulmányát. Az 1892—95. évi szaktanácskozmány, miután a legtöbb nyerstermény ára, kevés kivétellel, egészen 50%-al hanyatlott, megállapította, hogy az angol mezőgazdaság életképessége a termelési költségek csökkenésétől függ. A jövedelmező tejtermelés fejlesztése sem kívánatos, mert könnyen túltermelés állhat elő. Jövedelmezőnek ígérkezik azonban a marhatenyésztés. A gabonatermelés terén jellemző tulajdonság, hogy a szántóföldek terjedelme állandóan csökkent (30 esztendő alatt több

mint 3 millió acresse) s helyét legelők foglalták el. A gabona-termelés terén Angliát a külföldi, de különösen az amerikai verseny tönkretette. A mi azonban az állattenyésztést illeti, az angol sikerrel állta a versenyt, mert állattenyésztése olcsóbb, mert tele enyhébb az amerikaiénál s takarmánya van bőven. Az állattenyésztés terjedésével szorosan összefügg a nagybirtok szélesebb körben való fellépésével. A kisbirtokosok csupán a tej-, vaj- és sajtgazdaságokban életképesek s itt is csak szövetkezeti úton. Vajbevételre mégis rá van szorulva Anglia, mert szövetkezetei vajtermeléssel nem foglalkoznak. Vajat Dániából, a skandináv félszigetről és Franciaországból, újabban Ausztriából is hoznak. A sajtbevétel főforrása Kanada. A külföldi verseny rávezette az angol mezőgazdákat a külterjes gazdálkodásra és az állattenyésztésre. Újabban a mezőgazdasági ágak közül fellendülőben van a zöldségtermelés, a gyümölcs-termelés és virágkertészet. E termelési ágak fejlődésének útját állja a kisbirtokok hiánya. E célból nem szükséges a nagy birtokok feldarabolása, elegendő, ha kisbérelőknak adják. Az 1893. évi szaktanácskozmány a mezőgazdaság felvirágoztatását célzó javaslatai közül a legfontosabbak: a bérlok helyzetének javítása, mely az 1900. és 1906. évi Agricultural Holdings Act nyert kifejezést; a tizedterhek leszállítása és megváltása; a vasutak államosítása mellett a vasuti szállítási díjak leszállítása és egyéb vasuti kedvezmények biztosítása. Sürgette a szaktanácskozmány a vadászati jog reformját, valamint követelte a margarin megfestésének betiltását, mely tilalom nagyfontosságú a vajtermelőkre nézve. Az állattenyésztés emelése céljából szükségesnek tartja a szaktanácskozmány, hogy a külföldről jött hús nyilvántartassék, és megjelöltessék a belföldi hústól való megkülönböztetés céljából, ehhez járul még az angol mezőgazdasági szakoktatás színvonalának emelése is. Az angol mezőgazdaságot újabban a conservatív párt védvámokkal akarja emelni. E cél mellett azonban a védvámokat eszközül akarják felhasználni a mindinkább növekedő állami szükségletek fedezésére is. Angliában most is vannak vámok, de azok nem annyira védővámok, mint inkább fogyasztási adók. — *A Közlemények és ismertetések* rovatában Vajna Elemér *Sztrájkstatisztikai adatgyűjtés* cím alatt a kereskedelmi ministerium által 1905. évtől kezdődőleg kibocsátott kérdőív egyes pontjairól ír, s bemutatja azon változásokat, melyen az keresztülment, míg mai, mondhatni tökéletes alakját elnyerte. Vá g ó *Vámpolitikai központ* címmel ismerteti Sóvári Schneider S. és Lukács G. e tárgyról írt füzetét. Magyarországon vámpolitikai központ felállítására a mostani időben, mikor a közel jövőben a külön vámterület létesítése, s egyáltalában világszerte a védvámossabb vagy szabadabb kereskedelmi irányzat közti választás napirendre kerül, feltétlen szükség volna. E propagandát csináló füzet annyiban megérdemli a figyelmet, a mennyiben éppen e kérdés megoldásának előkészíti a talajt, de érdemileg tekintve a lényegét nem világítja meg. A füzetecske túlnyomó

részében szerzők azon mozgalmakat ismertetik, melyek a németországi vámpolitikai központok létesítésére irányultak, de nem vesznek tudomást az osztrák „Handelspolitische Zentralstelle“-ről, mely már évek óta az érdekeltek megelégedésére működik. De nem tudnak szerzők arról a felterjesztésről sem, melyet a hazai kereskedelmi és iparkamarák, a Gy. O. Sz. más magyarországi szakegyletekkel karöltve a kormányhoz intézték. Az ily központ felállítására vonatkozó indokolásukból pedig a legnyomósabb érvek hiányoznak. B. S. Henry (George angolból fordított *Vámvédelem vagy szabadkereskedelem. Vizsgálódás a vámkérdésről, különös tekintettel a munka érdekeire* című könyvéről ad ismertetést. Szerző a szabadkereskedelem híve, mint ilyen sorra czáfolja a vámvédelmet támogató érvek tudományos helytelenségét. A magánérdek is közbejátszik a védvámok felállításában, mert a vám a fogyasztókat adóztatja meg a termelők javára. Szerző szerint a védvámosok azon tanítása is helytelen, hogy a vám szükséges a magasabb munkabér mellett előállított termékek védelmére, nehogy az alacsonyabb munkabér mellett előállított termékek kiszorítsák. A munkásság szempontjából teljesen közömbös, vajjon eltörlik a vámokat vagy sem, mert helyzetük javulásának útját állja a földbirtok, miért is az igazi szabadkereskedelem megkivánja a földjáradék megszüntetését. A magyar socialisták is foglalkoztak a vámkérdéssel, az önálló vámterület kérdésével és azt a határozatot hozták, hogy szempontjukból kívánatos ipart fejlesztő vámok felállítása. Általában véve a socialismusnak érdeke, hogy iparilag fejletlen országokban nevelővámok állíttassanak fel a capitalismus erőteljesebb kialakulása czéljából, de mikor ezt elérték, a socialismus érdekeinek sokkal inkább megfelel a szabadkereskedelem. A szabadkereskedelem egyik hatása még az is, hogy minden egyes országot legjobban, legnagyobb eredményyel üzhető termelési ágakra szorítja, s így legjobban biztosítja a munka termelékenységét. A szabadkereskedelem ezen hatását azonban számos ok akadályozza. (-v i t s) ismertetést közöl *Háború és pénzügy* cím alatt három e kérdéssel foglalkozó művekről. Az 1909-iki politikai zavarok, melyek majdnem világháborúra vezettek, visszhangot keltettek a közgazdasági irodalomban is. Legrészletesebben fenti kérdéssel Riesser foglalkozik (Finanzielle Kriegsbereitschaft und Kriegsführung). Munkájának célja megvizsgálni a katonai hadikészenlét, mozgosítás és háborúviselés eseteivel szemben a megfelelő közgazdasági és pénzügyi állapotokat. A háború kitörése után az első két hétben erős közgazdasági és pénzügyi válság dühöng. Ezen válság legveszélytelenebb azon államra nézve lesz, melynek rendezett pénzügyei vannak, s hol nem súlyos adóteher mellett jómódú, vagyonos lakosság is van. Sok függ még a tőzsdék ellentálló képességétől, valamint attól is, hogy bankok készpénzkészlete rendelkezésre áll-e az államnak vagy sem? A mai háborúk irtózatossága nagy összegeket nyelnek el, s ezzel szemben az egyes államoknak milyen vagyoni erő

áll rendelkezésre? Szerző részletes statisztikai adataiból kitűnik, hogy Németország közgazdaságilag nagyon kedvező állapotban van. Évi 25 milliárd márka jövedelméből három milliárd szolgál megtakarításra. A német birodalmi bank mai szervezetében képes a háború első hat hetében szükséges harmadfél milliárd márkát forgalomba hozni. A második ismertetett munka (Ahr W.: *Kriegswesen und Volkswirtschaft der Grossmächte während der letzten 30 Jahre*) érdekes graphikai táblázatokban mutatja be a nagyhatalmak közgazdasági és hadi állapotára vonatkozó adatokat. Voelcker: „*Die deutsche Volkswirtschaft im Kriegsfall*“ című munkája is azt az előnyös helyzetet tünteti fel, melyet Németország közgazdasági állapota és jóléte háború esetében számára biztosít. K. A. Fiske: *The Modern Bank* cz. művet ismertet. E könyv révén, bármily rossz is a bevezetés és befejezés, jó képet alkothatunk magunknak az amerikai bankok működéséről és szervezetéről. Az amerikai és angol bankok a hitel és főképp a fizetési eszközök szervezését tökéletessé fejlesztették; a pénzforgalom megkönnyítésére vannak berendezve, melyhez még a csekkrendszer nagy elterjedtsége járul. Az amerikai bankrendszer egyik nagy hiánya, a bankfiókok nem létezése és New-York centralizálódó pénzforgalma. Ennek egyik következménye, hogy azok a váltók, mely vidéki bankokra szólnak, csak diságióval értékesíthetők, miután minden fizetés New-Yorkban történik. Újabban a bankrendszerben itt is a decentralizáció elve kezd tért foglalni. Ezen ismertetésekhez járul a Magyar Közgazdasági Társaság f. é. november 27-iki közgyűléséhez való meghívó és a megváltoztatandó, s azóta már megtörtént, alapszabályok tervezete. A Közgazdasági Szemle e számához volt csatolva a Társadalomgazdaságtani Bibliographia szeptemberi száma.

3. A NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK m. évi együtt kiadott első és második füzetében Melich János dr. *szláv jövevényszavaink eredetéről* értekezik e kérdésben elfoglalt régibb álláspontját védve Asbóth Oszkár támadásai ellenében. Utal arra, hogy szláv jövevényszavaink közt a mint vannak kétségtelen róm. kath. kifejezések, ép úgy vannak kétségtelen gör. kel. átvételek is. Ily kifejezések *kereszt, szombat* s esetleg *karácsony*. E kifejezések kétségbevonhatatlannul vallják, hogy pogány eleink a keresztény népek közül legelőször gör. kel. szlávokkal, még pedig más kifejezések vallomását is tekintetbe véve, bolgárokkal érintkeztek. Ez érintkezés kezdete közvetlen a honfoglalás előtti időkbe esik; de a honfoglalással egyszerre meg nem szűnik. A X. században a magyarok közt a görög egyháznak a főurak csoportjában egy-egy hive is van, sőt a görög egyház térítési kísérletéről is tudunk. Ebből érthető, hogy a magyarban honfoglalás előtti bolgár-szláv szavak is vannak, a minthogy kétségtelen honfoglalás előtti orosz-szláv szó is van nyelvünkben, de lehetséges az egyházi szláv (bolgár) nyelvi átvétel a X. században is. Tüzetesen czáfolgatja a szerző azt a nézetet, mely szerint szláv jövevényszavak

vainkban minden hangtani mozzanat a mellett szól, hogy a szók többsége bolgár nyelvjárásból származott s azt bizonyítja, hogy több olyan hangmegfelelés, melyet az ellenfél a bolgár hatás javára írt, ép úgy vallhat más szláv nyelv mellett is. Vitatja továbbá, hogy a szláv nyelvek közt lexikális különbségek már a VIII—X. században is megvoltak s hogy egyes jelenségek ebből a körből is nyomós bizonyítékok gyanánt jöhetnek tekintetbe a szláv jövevényszavak eredetének vizsgálatában. — A következő közlemény *B e k e Ö d ö n dr. cseremis nyelvtanának* első szakaszait, a cseremis nyelvjárások, nyelvészeti munkálatok és források ismertetését s a magánhangzók nyelvjárás-közi megfeleléseit foglalja magában. — *H o r v á t h J á n o s egy magyar versbeli mondatképletről* közöl tanulmányt, melyben az első mondat elliptikus s a második teljes, pl. „Napnyugati mestereket, mind meggyőzne mindeneket”. — *G y o m l a i dr.* folytatja *az ügynevezett igeidők elméletéről* írt művét s ezúttal a latin alakhasználatot és az actioviszonyítást vizsgálja. — *T r ó c s á n y i Z o l t á n* a *Halotti Beszél másolat voltáról s az ë>ö hangváltozásról* ír s Prikkel Márián, valamint Mészöly Gedeon nézetével szemben, mely szerint a HB. nem másolat, azaz eredeti volna, Szinyei J. kifejtett véleményének helyességét mutatja ki. Ennek értelmében a HB. nyelvi következtetlenségét (ë-ző, ö-ző alakok keveredése) s íráshibáinál fogva másolat.

— Végül *G o m b o c z Z o l t á n* a *lány és langyos* szavak viszonyát fejtegeti az idetartozó rokonnyelvi alakok s más hasonló hangmegfelelések vizsgálata alapján. Ugyane folyóirat h a r m a d i k füzetében *G o m b o c z Z o l t á n* a *magyar a-hangok történetéről* értekezik. Már Setälä utalt arra, hogy a *kéz~kezet, négy~négyed, ház~haza, álom~alszik*-féle esetek, a midőn t. i. egyazon paradigmán belül hosszú és rövid magánhangzók váltakoznak egymással, nem újabb fejlődés (hangzónyújtás, vagy hangzórövidítés) eredményének, hanem a finn-ugor alapnyelvben megvolt hangzóváltás (ablaut) maradványának tekintendők. Setälä föltevéséből és eredményeiből kiindulva, a jelen dolgozat egy részletkérdés, a magyar a-hangok történeti fejlődését igyekszik tisztázni s ezzel egyszersmind adalékot nyújtani a finn-ugor nyelvek egyetemes hangtörténetéhez. A bevezetésben a szerző elősorolja és magyarázza azokat az eseteket, melyekben *á~a* és *a~o*, vagy *á~a~o* hangok váltakoznak, majd áttérve e hangviszonyok történetelőtti előzményeinek fejtegetésére, azt bizonyítja, hogy a szóban forgó hangváltakozás ősrégi s valamikor minden idetartozó szóban megvolt. A kiegyenlítődés az erős, vagy a gyenge fok javára legtöbbször még a történetelőtti korban megtörtént, néhány esetben azonban úgyszólván szemünk láttára ment végbe, pl. *ház~*házat>ház~házat*, de mind maiglan: *haza, hazól*. Ha a magyar hosszú *á*-val szemben a rokon nyelvekben ugyanoly megfeleléseket találunk, mint egyrészt a rövid *a*-val, másrészt a rövid *o*-val szemben, föl kell tennünk, hogy ily esetekben a magyar *á* és *o*, illetőleg *á* és *a* egy és

ugyanazon finn-ugor magánhangzó két külön (erős, illetőleg gyöngé) fokát őrizte meg. E vezető gondolat szerint csoportosítja ezután a szerző a rokon nyelvek alapján megvilágítható magyar adatokat s kimutatja, hogy a magyar *á*, *a* tőhangzónak a távolabbi rokon nyelvekben *a*, *o* és *u*-féle hangok lehetnek megfelelői. — A további közleményekben Horger Antal *Udvarhely vármegye székely nyelvjárásának hangtani sajátosságait* tárgyalja, Gyomlai Gyula pedig *az úgynevezett igeidők elméletével* foglalkozó tanulmányát folytatja. — A kisebb közlések rovatában Melich János *a magyar *χ > h hangok történetéhez* nyújt adalékokat, utalván a tót *chasen*, *chyr*, *chyba*, *chotár*, *cham* = magyarul *haszon*, *hír*, *hiba*, *határ*. *hám* szavakra, melyeknek szókezdő *ch*-ja szerinte annak a bizonyítéka, hogy az illető szók a magyarból a tótba a tót *g > h* változás előtt, azaz körülbelül a XIII. század vége előtt kerültek; a magyar **γ > h* fejlődésre azonban ezek semmiféle bizonyítékot nem szolgáltatnak. — Ugyanitt Paasonen H. a magyar *íz* „rákfene“, *ég* „coelum“ és *hó* „mensis“ szókat magyarázza rokon nyelvek megfelelő adatai alapján. Egy rövid nekrológ Donner Ottóról zárja be a füzet tartalmát.

A M. Tud. Akadémia jegyzőkönyvei.

HATODIK AKADEMIAI ÜLÉS.

A II. osztály második ülése.

1910 február 7-én.

PLÓSZ SÁNDOR osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak *az illető osztályból*: Berzeviczy Albert, b. Forster Gyula, b. Nyáry Jenő t. tt. — Ballagi Aladár, Békefi Remig, Concha Győző, Csánki Dezső, Gaal Jenő, Ortway Tivadar, Vécsey Tamás r. tt. — Áldásy Antal. Angyal Dávid, Angyal Pál, Balogh Jenő, Bernát István, Borovszky Samu, Ferdinándy Géza, Kollányi Ferencz, Kunz Jenő, Reiner János, Szendrei János, Tagányi Károly, Téglás Gábor, Thirring Gusztáv l. tt. — *Más osztályokból*: Heinrich Gusztáv, Horváth Géza, Szily Kálmán r. tt. — Jegyző: Pauer Imre osztálytitkár.

31. KOLLÁNYI FERENCZ l. t. felolvassa: „Az Akadémia és a Nemzeti Múzeum“ cz. értekezését.

32. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére CSÁNKI DEZSŐ r. és BALOGH JENŐ l. tagot kéri föl.

HETEDIK AKADEMIAI ÜLÉS.

A III. osztály második ülése.

1910 február 14-én.

ENTZ GÉZA osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak *az illető osztályból*: K. Thege Miklós t. t. — B. Eötvös Loránd, Fröhlich Izidor, Ilosvay Lajos, Klein Gyula, Koch Antal, Kövesligethy Radó, Lengyel Béla, Rados Gusztáv, Réthy Mór, Szily Kálmán r. tt. — Bodola Lajos, Buchböck Gusztáv, Klupathy Jenő, Lörenthey Imre, Méhely Lajos, Tötössy Béla, Zemplén Győző l. tt. — *Más osztályokból*: Berzeviczy Albert, b. Nyáry Jenő t. tt. — Csánki Dezső, Heinrich Gusztáv, Ortway Tivadar r. tt. — Borovszky Samu l. tt. — Jegyző: König Gyula osztálytitkár.

33. KÖVESLIGETHY RADÓ r. t.: „A seismikus hysteresisről“ (székfoglaló).

34. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére KONKOLY THEGE MIKLÓS t. és KOCH ANTAL r. tagot kéri föl.

NYOLCZADIK AKADEMIAI ÜLÉS.

Az I. osztály harmadik ülése.

1910 február 21-én.

GOLDZIHNER IGNÁCZ osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak az *illető osztályból*: Gr. Apponyi Sándor t. t. — Beöthy Zsolt, Heinrich Gusztáv, Pasteiner Gyula, Pecz Vilmos r. tt. — Badics Ferencz, Bánóczi József, Császár Elemér, Ferenczi Zoltán, Gombocz Zoltán, Gyomlay Gyula, Haraszti Gyula, Hegedüs István, Katona Lajos, Melich János, Négyesy László, Riedl Frigyes, Tolnai Vilmos, Váczy János, Vári Rezső l. tt. — *Más osztályokból*: Berzeviczy Albert, b. Nyáry Jenő t. tt. — Ortvy Tivadar, Pauer Imre, Wlassics Gyula r. tt. — Tagányi Károly l. t. — Jegyző: ifj. Szinnyi József osztálytitkár.

35. HEGEDÜS ISTVÁN l. t.: „Sylvester János latin költeményei“.

36. VÉRTESY JENŐ mint vendég: „Czakó Zsigmond“.

37. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére PASTEINER GYULA r. és FERENCZI ZOLTÁN l. tagot kéri föl.

KILENCZEDIK AKADEMIAI ÜLÉS.

Második összes ülés.

1910 február 28-án.

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök úr elnöklete alatt jelen voltak: B. Forster Gyula, b. Nyáry Jenő, Plósz Sándor t. tt. — Beöthy Zsolt, Békefi Remig, Concha Győző, Csánki Dezső, Entz Géza, Bátor Eötvös Loránd, Fejérfutak László, Fröhlich Izidor, Gaal Jenő, Generich Antal, Goldziher Ignác, Illosvay Lajos, Kherndl Antal, Klein Gyula, König Gyula, Kövesligethy Radó, Krenner József, Ortvy Tivadar, Pauer Imre, Rados Gusztáv, Réthy Mór, Szily Kálmán. ifj. Szinnyi József, Vécsey Tamás, Wlassics Gyula r. tt. — Áldásy Antal, Angyal Dávid, Asbóth János, Badics Ferencz, Balogh Jenő, Bodola Lajos, Borovszky Samu, Bugarszky István, Császár Elemér, Déchy Mór, Gombocz Zoltán, Gyomlay Gyula, Hegedüs István, Hoór Mór, Klupathy Jenő, Kollányi Ferencz, Komáromy András, Kosutány Tamás, Kürschák József, Lörenthey Imre, Méhely Lajos, Nagy Gyula, Négyesy László. Ónodi Adolf, Pecz Gedeon, Rátz István, Reiner János, Schaffarik Ferencz, Tötössy Béla, Tuzson János, Zemplén Győző l. tt. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtitkár.

38. KHERNDL ANTAL r. t. fölolvassa emlékbeszédét LIPTHAY SÁNDOR r. t. fölött. — Az Emlékbeszédek során fog megjelenni.

39. Főtitkár jelenti, hogy Klerics Ljubomir belgrádi egyetemi tanár, 1894 óta Akadémiánk külső tagja, 1910 február 3-án elhunyt. — Szomorú tudomásul van.

40. A II. osztály jelenti, hogy az Árpád-emlekmű-bizottságba az elhunyt THALY KÁLMÁN t. t. helyébe BÉKEFI REMIG r. tagot küldte ki. — Tudomásul van és a m. k. miniszterelnök úrral közölni fog.

41. A III. osztály jelenti, hogy az idei nagyjutalom bíráló-bizottságát következőleg alakította meg: elnöke LENGYEL BÉLA r. t., tagjai: ENTZ GÉZA, KLEIN GYULA, LÓCZY LAJOS r., BODOLA LAJOS, TANGL FERENCZ, ZEMPLÉN GYŐZŐ l. tagok. — Tudomásul van.

42. A III. osztály jelenti, hogy a Lévay-díj bíráló-bizottságába LENGYEL BÉLA, KLEIN GYULA és MAGÓCSY-DIETZ SÁNDOR r. tagokat küldte ki. — Tudomásul van.

43. Főtitkár jelenti, hogy az I. osztály javaslatára az ülésterem számára tervezett K. Csoma Sándor-márványszobor költségeit Ruszt József udvari tanácsos vállalta el, minek folytán az Elnökség a szobrot HOLLÓS BARNABÁS művésziúknél már meg is rendelte. — Az összes ülés Ruszt József nagylelkű ajánlatát meleg köszönettel fogadja.

44. Főtitkár jelenti, hogy a török közoktatási miniszterium azon óhajának adott kifejezést, hogy kívánatos volna, ha a M. Tud. Akadémia a Feridun-alapból támogatandó török-magyar irodalmi munkák egy részét a török nyelven írtak közül választaná ki. — Az ügy a Feridun-bizottsághoz utasittatik véleményes jelentéstétel végett.

45. Meghívók érkeztek: a Kisfaludy-társaságtól február 6-iki ünnepélyes közülésére, melyen az Akadémiát hivatalosan elnöke és főtitkára képviselték, — és az Országos Katholikus Szövetségtől II. Sylvester pápa síremlékének leleplezésére (Rómában, április 16.). — Ez ünnepélyen való képviseltetéséről az Akadémia f. évi márczius havi összes ülésén fog intézkedni.

46. A könyvtár részére február hóban a következő adományok érkeztek: 1. Olysoi Gabányi Jánostól: Az orosz-japán háború 1904—1905. (30 vázlattal és 10 hadrend-melléklettel.) — 2. Dr. Gábor Gyulától: A megyei intézmény alakulása és működése Nagy Lajos alatt. — 3. Lebon Ernesttől: Gaston Darboux. — 4. Bourgeois H.-tól: Une langue nouvelle: La „Landsmaal“ norvégienne. — 5. Hambloch Antaltól: Der Trass (2 pld.). — Köszönettel vétetnek.

47. A Magy. Tud. Akadémia könyvkiadásában 1910 február havában megjelentek: 1. Athenaeum. XIX. évf. 1. sz. — 2. Akadémiai Értesítő. (1910. febr. füzet) 242. füz. — 3. Mathemat. és természettud. Értesítő. XXVII. köt. 5. füz. — 4. Irodalomtört. Közlemények. XIX. évf. 4. füz. — 5. Balogh Jenő I. t.: Brusa Emil külső tag emlékezete. (Emlékbeszéd: XIV: 8. sz.) — 6. Böhm Károly r. t.: A megértés, mint a megismerés középponti mozzanata. Székfoglaló értekezés. (Bölcséleti értekezések. III: 6. sz.) — 7. Goldziher Ignác r. t.: Adrien C. Barbier de Meynard és Michael Jan de Goeje külső tagok emlékezete. (Emlékbeszéd: XIV: 7. sz.) — 8. Hodinka Antal: A munkácsi görög-katholikus püspökség története. — 9. Kemény György: Heves vármegye közgazdasági leírása. — 10. Tangl Ferencz I. t.: Emlékbeszéd Högyes Endre I. tag felett. (Emlékbesz.: XIV: 9. sz.) — Tudomásul van.

48. Zárt ülésben főtitkár előterjeszti az 1910. évi költségvetést, mely hosszabb eszmecsere után változtatás nélkül elfogadtatik. A Feridun-alapra vonatkozólag kimondja az összes ülés, hogy jövőre ennek állásáról és felhasználásáról is adassék kimutatás a költségvetés keretében.

49. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére CONCHA Győző és KHERNDL ANTAL r. tagokat kéri föl.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
PÉNZTÁRI SZÁMADÁSA 1909-RŐL
ÉS KÖLTSÉGVETÉSE 1910-RE.

A M. Tud. Akadémia vagyon-

Polysz.	A c t i v u m	Kor. értékben			
		korona	fl.	korona	fl.
1	Értékpapírok:				
	a) Magyar földhitelintézeti záloglevelek 1.651,100 frt 4%-os papírrt. szabályozási és talajjavítási al pari és kamatok 1909. deczember 31-ig kor. 3.335,222.— 305,000 kor. 4% kor. ért. záloglevél al pari és kamatok 1909. decz. 31-ig „ 311,100.— 6000 kor. 3 1/2% kor. ért. záloglevél al pari és kamatok 1909. decz. 31-ig „ 6,052.50	3652371	50		
	b) 79,700 kor. 4% magy. koronajár. kötv. al pari és kamatok 1909. decz. 31-ig	79965	67		
	c) Kisbirt. orsz. földhitelint. alap. okmány	21000	—		
	d) Kisbirtok. orsz. földhitelintézeti 4 1/2% záloglevelek 10000 kor. al pari és kamatok 1909. deczemb. 31-ig	10075	—		
	e) 6000 kor. egyesült bpesti fővárosi takarékp. 4 1/2% záloglevél al pari és kamatok 1909. deczember 31-ig	6045	—		
	f) 4000 frt 4% magyar földtehermentesít. kötvény al pari és kam. 1909 decz. 31-ig	8053	33		
	g) 14 drb 100 frtos Tiszaszab. sorsjegy	2800	—		
	h) 1 drb Bécsvárosi sorsjegy	200	—		
	i) 3 drb Első bpesti gőzmalom részvény 1910. április 1. lej. szelvény	1500	—	3782013	50
1a	Néhai Fabriczy S. emlék. tett alap. értékpap.				
	1. „A” alapítvány	209200	—		
	2. „B” alapítvány	50000	—	259200	—
1b	Feridun bey-alapítvány értékpapirjai:				
	a) Feridun Kiamil Zade ösztöndíj-alap	167800	—		
	b) Feridun bey-alapítvány (Akadém. rész)	80000	—	247800	—
2	Az Akadémia épületei, könyvtára, könyvkészlete és egyéb felszerelésének értéke			2000000	—
2a	Néhai Zichy Antal hagyatéka, Wesselényi-utczai ház és telek értéke			40000	—
3	Kivül fekvő alapítványok:				
	a) 6%-os alapítványok	2100	—		
	b) 5%-os alapítványok	43280	—		
	c) 4%-os alapítványok	42168	—		
	d) kamatnélküli alapítványok kor. 5470.—				
	aa) Kazinczy-alapítvány (széph. mauzóleum és kert	20000	—		
	bb) Román-alapítvány (Szernye-mocsár, 46 katasztr. hold értéke)	9000	—		
	2 db Beregmunkácsi takarékp. részv. névértékben	400	—	9400	—
		34870	—	122418	—
4	Hátralékos kamatok a főntebbi alapítv. után			1487	36
5	Követelések			41090	10
6	Előre kifizetett, 1910. évre eső illetmények			5069	85
7	Künnlevő előlegek			885	—
8	Túlkiadások és pedig:				
	a) 1907. évről kor. 5805.79				
	b) 1908. „ 7259.21				
	c) 1909. „ 17178.58			30243	58
9	1910. évre átutalt kiadások			17204	59
				6547411	98

A Magy. Tud. Akadémia veszteség- és

Folyósz.	K i a d á s	Kor. értékben			
		korona	fl.	korona	fl.
1	a) Főbb tisztviselők fizetése	22400	—		
	b) Többi tisztviselők fizetése	27200	08		
	c) Szolgák fizetése és ruházata	12118	—		
	d) Nyugdíjak	4607	92		
	e) Segélyezés, nyugdíjjarulék és jutalmak	3431	40	69757	40
2	Almanach és Értesítő			9141	63
3	Az I. osztály és bizottságai részére :				
	a) osztályi kiadások	6151	66		
	b) nyelvtudományi bizottság	9349	29		
	c) irodalomtörténeti bizottság	14588	66		
	d) classica-philologiai bizottság	6476	—		
	Valóságos kiadás 1909. évben	36565	61		
	Előirányzott összeg 1909. évre	36157	64	36157	64
	1909. évben több kiadás, vagyis defiecit	407	97		
4	A II. osztály és bizottságai részére :				
	a) osztályi kiadások	16940	98		
	b) történelmi bizottság	31879	73		
	c) archaeologiai bizottság	10470	02		
	d) nemzetgazdasági bizottság	11225	—		
	Valóságos kiadás 1909. évben	70515	73		
	Előirányzott összeg 1909. évre	74878	35	74878	35
	Marad a II. osztálynak 1910. évre	4362	62		
5	A III. osztály és bizottságai részére :				
	a) osztály-kiadásokra	12565	05		
	b) természettudományi bizottság	12184	73		
	Valóságos kiadás 1909. évben	24749	78		
	Előirányzott összeg 1909. évre	32758	93	32758	93
	Marad a III. osztálynak 1910. évre	8009	15		
5a	Szótári bizottság részére :				
	Valóságos kiadás 1909. évben	8251	—		
	Előirányzott összeg 1909. évre	7167	60	7167	60
	Több kiadás	1083	40		
	Ennek fedezetére szolgál az I., II., III. oszt. jár.	2400	—		
	Marad a szótári bizottságnak 1910. évre	1316	60		
6	Könyvkiadó bizottság: az Akadémiai, Természettudományi és Orvosi könyvkiadó vállalatok segélye	9000	—	9000	—
	Átvitel	9000	—	238861	55

nyeremény-számlája 1909 december 31-én.

Folyósz.	B e v é t e l	Kor. értékben			
		korona	fl.	korona	fl.
1	Bevételezett kamatok:				
	a) alapítványok kamatai	4601	17		
	b) különféle kamat	1812	32		
		6413	49		
2	Értékpapírok után	14900	790		
3	Házbér:				
	a) palota és bérház után . . . . . 79635.—				
	b) Wesselényi-utczai ház után . . . . . 670.—	8030	5		
4	Könyvek eladásából	21719	16	25744	55
5	Országos dotatio:				
	a) történelmi és irodalomtörténeti czélokra	30000	—		
	b) régészeti közleményekre	10000	—		
	c) természettudományi czélokra	10000	—		
	d) classica-philologiai czélokra	3000	—		
	e) könyvtára:				
	a) vásárlásokra . . . . . 10000.—				
	b) diplomatáriákra (Belügy-miniszterium befizetése) . . . . . 2000.—	12000	—		
	f) Szótári munkásságra	4000	—		
	g) Akadémia összcéljaira	30000	—	99000	—
6	Hagyományok			890	40
6a	Új alapítványok			5400	—
7	Régészeti és embertani társulat járuléka			900	—
8	Visszatérítés az osztályok részéről			31710	12
9	Árfolyamkülönbség vett értékpapíroknál, melyek a mérlegben pari árfolyammal vétettek fel			4123	—
10	Sorsjegy utáni nyeremény			32	—
11	Az Akadémia rendes bevételeivel szemben a kiadások tettek	38905	67	40623	25
	Tehát több kiadás	17178	58	17178	58
Átvitel				41667	65

A Magy. Tud. Akadémia veszteség- és

Folytat.	K i a d á s	Kor. értékben			
		korona	fl.	korona	fl.
	Áthozat	9000	—	238861	55
	A Könyvkiadó-vállalatra befolyt a folyó évben	18625	11		
		27625	11		
	Könyvkiadó-bizottság ez évi kiadása	32635	80		
	több kiadás	5010	69		
	Levonva a múlt évi felesleget	3721	52		
	1910. évre fedezetlenül fennáll	1289	17		
7	Széchenyi-múzeumra			2212	—
7a	Szinnyei Magyar Írók életrajzára			2400	—
8	Jutalmakra			30260	83
8a	Bolyai jutalomra			2000	—
9	Kazinczy levelezése kiadására			3126	83
10	Budapesti Szemle segélyezése			8000	—
11	A magyar irodalom ismertetése külföldön			6710	—
12	Könyvtára : •				
	a) vásárlásokra	13574	61		
	b) diplomatáriákra	2000	—	15574	61
13	Az Akadémia épületeire			28752	98
14	Ügyvédi, irodai és vegyes kiadásokra			11598	42
15	Adó			32594	37
16	Kamatok, alapítványok és alapok után			17905	49
17	Előre nem látott kiadások			5913	50
18	Különféle			203	67
19	Segély a Lederer-alapból			120	—
20	Tiszta eredmény, mely az Akadémia vagyónát szaporítja			10445	40
				416679	65

Bevételezések állása 1909 december 31-én.

Költség- sz.	Mérleg száma	Bevételek 1909. évben		Költség- vetés 1909. évre	
		korona	fl.	korona	fl.
I. Rendes bevételek:					
1	Alapítványok kamatai	4601	17	6400	—
2	Követelések kamatai	1812	32	2200	—
3	Értékpapírok kamatai	149007	90	147100	—
4	Házbérekből:	80305	—	80300	—
5	Könyvek eladásából	21719	16	22000	—
6	Országos dotatio a Belügyministerium adományával együtt	99000	—	99000	—
		356445	55	357000	—
II. Rendkívüli és átfutó bevételek:					
Maradék az osztályok munkála- taira		31710	12	31710	12
Régészeti és embertani társulat járú- léka		900	—	900	—
		32610	12	32610	12
I. Rendes bevétel.		356445	55	357000	—
II. Rendkívüli és átfutó bevételek. .		32610	12	32610	12
1909. évre előirányzott főösszeg . .				389610	12
Bevételezések 1909. évben		389055	67		
1909. évben kevesebb vétetett be szemben az előirányzattal.		554	45		
		389610	12	389610	12
1909. évre előirányzott főösszeg, mint fent.				389610	12
Bevételek, mint fent		389055	67		
7	Hagyományok . . . . . K. 890 40				
8	Új alapítványok . . . . . K. 5400 —				
9	Sorsj. utáni nyeresémny K. 32 —				
10	Árfolyamkülönbözet vett értékpapíroknál, me- lyek a mérlegben pari árfolyamon vétettek fel K. 4123 —	10445	40		
		399501	07		
Az Akadémia rendes be- vételei voltak		389055	67		
Ezzel szemben a kiadás és pedig rendes . . . . . K. 406030 58					
rendkívüli . . . . . K. 203 67		406234	25		
1909. évben több kiadás:		17178	58		
mely a jövő évek bevételezéseiből fedezendő					
Összes bevétel, illetve a veszteség- és nyeresémny számla főösszege .		416679	65		
Több vétetett be				27069	53
		416679	65	416679	65

Budapesten, 1909 december 31-én.

A Magyar Tudományos Akadémia vagyonának kezelője:

Magyar földhitelintézet.

Hadik s. k.

Simon s. k.

Hagyományok, adományok, új alapítványok 1909. évben.

Folyó-sz		Kor. értékben			
		korona	fil.	korona	fil.
	<i>Hagyományok határozott rendeltetés nélkül:</i>				
1	1. Sullay Aurélné sz. Csólics Teréz hagyománya	886	91		
2	n. Ipolyi Arnold püspök hagyománya fejében befolyt.	3	49	890	40
	<i>Új alapítványok:</i>				
1	1. Néhai Fabriczy Sámuel emlékére tett „A” alapítvány felszaporodott kamatfeleslegéből az alapítvány gyarapítására tőkésített rész	400	—		—
2	2. néhai dr. Kautz Gyula alapítványa	4000	—		—
3	3. Galgóczy Károly alapítványa	1000	—	5400	—
	Összesen:			6290	40

Budapest, 1909 december 31-én.

A Magyar Tudományos Akadémia vagyonának kezelője:

Magyar földhitelintézet.

Hadik s. k.

Simon s. k.

Előirányzat 1910-re.

Bevétel.

Rendes bevételek:

	Előirányozva 1909-re	Tényleg befolyt 1909-ben	Előirányzat 1910-re
I. Alapítványok kamatai . . .	6.400.—	4.601.17	4.396.72
II. Követelések	2.200.—	1.812.32	1.412.32
III. Értékpapírok kamataiból . .	147.100.—	149.007.90	150.128.—
IV. Házbérekből	80.300.—	80.305.—	84.000.—
V. Könyvek eladásából	22.000.—	21.719.16	24.000.—
VI. Országos dotatio:			
a) Tört. és irodalomtört. czélokra	30.000.—	30.000.—	30.000.—
b) Régészeti közleményekre . .	10.000.—	10.000.—	10.000.—
c) Természettud. kutatásokra .	10.000.—	10.000.—	10.000.—
d) Classica-philologiai czélokra .	3.000 —	3.000.—	3.000.—
e) Szótári munkásságra	4.000 —	4.000 —	4.000.—
f) Könyvtára (a belügyminiszte- rium befizetésével együtt) .	12.000.—	12.000 —	12.000.—
g) Az Akad. szabad rendelkezésére	30.000.—	30.000.—	30.000 —
VII. A Honvédelmi Minisztértől hozzájárulás a Hadtörténelmi Közlemények kiadására . . .	—, —	— —	5.000.—
	<u>357.000.—</u>	<u>356.445.55</u>	<u>367.937 04</u>

Rendkívüli és átfutó bevételek:

Maradék az osztályok munkálataira	31.710.12	31.710.12	13.688.37
Régész. és Embert. társ. járuléka	900.—	900.—	900.—
	<u>32.610.12</u>	<u>32.610.12</u>	<u>14.588.37</u>
Összes bevétel	<u>389.610.12</u>	<u>389.055.67</u>	<u>382.525.41</u>

Kiadás:

	Előirányozva 1909-re	Tényleg kiadott 1909-ben	Előirányzat 1910-re
I. Személyes járandóságok . . .	69.500.—	69.757.40	69.000.—
II. Általános kiadások:			
Értesítő	9.000.—	9.141.63	9.500.—
Almanach			
Akad. kiadványok jegyzéke . .			
Helyesírási szabályok			
III. I. osztály	36 157.64	36.157.64	32.466.06
IV. II. "	74.878.35	74.878.35	67.062.62
V. III. "	32.758.93	32.758.93	37.009.15
Va. Szótári bizottság	7.167.60	7.167.60	7.716.60
VI. Könyvkiadó vállalatok segélyezésére:			
a) Az Akadémiai Vállalatra .	9.000.—	9.000.—	6.000.—
b) Term.-tud.-társ. részére . .			
c) Az orvosi vállalat részére .			
Átvitel Kor.	<u>238.462.52</u>	<u>238.861.55</u>	<u>228.754.43</u>

	Előirányozva 1909-re	Tényleg kiada- tott 1909-ben	Előiránysat 1910-re
Áthozat	238.462.52	238.861.55	228.754.43
VII. Széchenyi-múzeumra	1.500.—	2.212.—	1.500.—
VIIa. Magyar írók életrajza	2.400.—	2.400.—	2.400.—
VIII. Jutalmakra	28.500.—	30.260.83	19.000.—
VIIIa A Bolyai-jutalomra	2.000.—	2.000.—	2.000.—
VIIIb Kazinczy Levelezésére	5.000.—	3.126.83	5.000.—
IX. Budapesti Szemle segélye	8.000.—	8.000.—	8.000.—
X. A magyar irodalom ismerte- tése külföldön	6.000.—	6.710.—	6.000.—
XI. Könyvtára :			
a) Vásárlásokra	13.000.—		
b) Diplomatiákra	2.000.—	15.574.61	15.000.—
XII. Akadémia épületeire :			
a) Fűtés	28.500.—	28.752.98	28.409.02
b) Világítás			
c) Vízfogyasztás			
d) Mesteremberek stb.			
e) Tisztítás és apróbb kiadások			
f) Rendkívüli kiadások			
XIII. Vegyes kiadásokra :			
a) Akad. kiadványok expe- ditiója	8.742.42	11.598.42	8.500.—
b) F. H. I. könyvvivőjének tisztelteidja			
c) Ügyvédi költségek			
d) Kisebb nyomtatványok			
e) Irodai kiadások			
f) Biztosítási díj			
XIV. Adó	32.700.—	32.594.37	32.800.—
XV. Kamat az Akad. kezelte ala- pok után	17.400.—	17.905.49	18.961.96
XVI. Előre nem látott kiadásokra	5.926.70	5.913.50	6.000.—
XVII. A Léderer-alapból	200.—	120.—	200.—
	400.331.64	406.030.58	382.525.41
XVIII. Különféle kiadás	—.—	203.67	—.—
	—.—	406.234.25	—.—
Hiány 1909-ben	10.721.52	17.178.58	—.—
Ehhez hiány 1907-ben	5.895.79	5.805.79	—.—
" " 1908-ban 235.11 és az alaptőkéből elvont 7024.10	7.259.21	7.259.21	—.—
Teljes hiány (deficit)	23.786.52	30.243.58	—.—

Megjegyzések a költségvetéshez.

Ad I. A többlet (2. alatt) onnan származik, hogy Heinlein István könyvtartásztól kinevezetté, fizetése és lakásbére (2400 + 1000 K) fölvétetett. A végösszeg alig változott, mert „Segélyezésekre“ (tavaly még itt volt Heinlein István díjazása) kisebb összeg volt előirányozható.

Ad II. Valamivel nagyobb összeg kell, mert a nyomdai költségek emelkedése következtében az Almanach és Akadémiai Értesítő előállítása költségesebb lett.

Ad VI. E 6000 K így osztódik el: a) az Akadémia könyvkiadó-vállalatára 3000 K, b) a Természettudományi Társulat részére 2000 K, c) az orvosi vállalat részére 1000 K.

Ad VIII. Az 1909. évben a következő jutalmak fizetettek ki: Szécsényi Molnár István 200 K, Kalevala-fordítás 2600, Teleki 1143, Farkas-Raskó 200, Wodianer 2000, Nagyjutalom 2286, Marczibányi 572, Bródy 6000, Sámuel 172, Nádasdy 1143, Lévy 1000, közlési eladások 600, Forster 3000, Wahrman-érem 1250, Flór 1600, nyomtatványokkal és bírálati díjakkal együtt 30.268 K 83 f.

Az 1910. évben a következő jutalmak esedékesek: Szécsényi Molnár István 200, Wodianer 2000, Teleki 1200, Karátsanyi 3600, Kóczán 1200, Farkas Raskó 200, Bulyovszky 400, Nádasdy 1200, Vojnits 800, Ipolyi 2000, Nagyjutalom 2400, Marczibányi 600, Lévy 1000, Flór 800, Röck 1000, Péczely-regény 2000, Bírálatokra 1500, Ossian-fordítás 1600, összesen 23.700 K, mely összeg azonban valószínűen nem fog teljesen kifizetésre kerülni.

Ad VIII b. E tételnél az előirányzat és tényleges kiadás közti különbség onnan van, hogy a „Levelezés“ XIX. kötetének nyomdai számlája nem volt teljesen kifizethető, azért ennek összege az 1910-ik évi számlát terheli.

Ad X. E rovat főtételei (Mathematische und Naturwissenschaftliche Berichte 3000 K, Keleti Szemle segélye 1000 K, Francia ismeretetések 2000 K, Hungary 400 K) fölemésztik az egész előirányzott összeget, úgy hogy kisebb kiadásokkal túl kell lépni az előirányzatot. De a tétel fölemelése az idén nem volt lehetséges és jövőre e segélyezések leszállítása elkerülhetetlen lesz.

Ad XI. A könyvtár elfoglalta a volt Schenek-féle lakást a palotában. E célra teljesen rendbe kellett hozatni és 6000 K árú állványokat megrendelni. Ez utóbbi költséget a rendes költségvetés nem bírja el, hanem maradandó befektetésről lévén szó, e 6000 korona az Akadémia tőkéjéből lesz fedezendő.

Ad XII. E rovat tételeit a pénzügyi és építési bizottság állapította meg a benyújtott részletes kimutatás alapján. A rendes kiadásokon kívül e rovat rendkívüli szükségletei a következők: A palotában egy központi fűtőkemence 1006 K, palaföldő munka 640 K, köművesi és fallfestési munkák 1100 K, mázolási munkák 2300 K, bádgos munkák 3000 K, asztalos munkák 1600 K, kárpitos munkák

260 K, kőfaragó munkák 200 K, virágtartók az erkélyre 1200 K; — a bérházban: festési és kőműves munkák 1000 K.

Ad XVI. E rovat főtételei: Az Iszlám Encyclopaediájára (Akadémiai szövetsége) az utolsó három évre 3000 K, Tűry József kéziratára II. részlet 1000 K, Akadémiák Szövetségének üléseire kiküldöttünk utiköltsége 1000 K és a cambridgei Darwin-ünnepre 500 K.

Ad XVIII. A kimutatott összeg a Szernye-mocsár vízszabályozási költségeire ment. Ehhez járul még a Kralovánszky-hagyaték nyugtabélyeire 186 K 50 f.

Ez évre csak úgy lehetett a költségvetést megállapítani, hogy az osztályok és bizottságok budgetjából igen csekély összeget, mindössze 3500 K levontam. Jövő évre, ha az Akadémia nem kapja meg állami segélyének fölemelését, mindenesetre nagyobb mérvű levonás lesz szükséges.

Az I. osztálynak és bizottságainak költségvetése 1910-re.

I. Az osztály munkálataira.

1. Értekezésekre	2.984 k. 72 f.
2. A Nagy Szótárra	1.600 k. — f.
3. Bírálói díjak	680 k. — f.
4. Mult évi túlkadás megtérítésére	82 k. 28 f.
5. A Néprajzi Társ. segélye	300 k. — f.

5.647 k. — f.

II. Nyelvtudományi Bizottság:

1. Nyelvtudományi Közlemények (3 füzet s néhány különlenyomat)	5.000 k. — f.
2. Nyelvtudomány	2.000 k. — f.
3. Calepinus (nyomtatás ésszómutató)	2.200 k. — f.
4. Magyarországi német nyelvjárások (az 1909-ben elkészült füzet hátralékos költsége)	868 k. 75 f.
5. Vogul népköltési gyűjtemény (legnagyobb részben nyomdai költség)	1.500 k. — f.
6. Előadó	800 k. — f.
7. Mult évi maradék	207 k. 71 f.

12.576 k. 46 f.

III. Irodalomtörténeti bizottság:

1. Irodalomtörtén. Közlemények XX. évfolyamára	3.500 k. — f.
2. Előadó tiszteletdíja	800 k. — f.
3. Régi Magyar Könyvtára	1.000 k. — f.
4. Mult évi munkálatokra	4.000 k. — f.
Összesen	9.300 k. — f.
Az 1909. évi hiányt levonva	533 k. 40 f.

8.766 k. 60 f.

IV. *Class.-philologiai bizottság:*

1. Régibb nyomdai tartozásokra . .	2.366 k. 87 f.	
2. Régibb írói díjak végleges törlesztésére	600 k. — f.	
3. Sallustius írói díjának törlesztésére	109 k. 13 f.	
4. Egyet. Phil. Közlöny támogatására	2.000 k. — f.	
5. Előadó tiszteletdíja	800 k. — f.	
6. Bírálatokra	300 k. — f.	
7. Euripides II. kötetének megindítására	300 k. — f.	
Összesen	6.476 k. — f.	
A Philologiai Közlönyből levonva	1.000 k. — f.	
Érvényes végösszeg		5.476 k. — f.
Az I. osztály teljes összege:	33.466 k. 06 f.	
Levonva	1.000 k. — f.	
Érvényes végösszeg		32.466 k. 06 f.

A II. osztály és bizottságai költségvetése 1910-re.

I. *Az osztály munkálataira:*

1. Értekezésekre	5.000 k. — f.	
2. Az Athenaeum kiadására	5.000 k. — f.	
3. A M. Jogász-Egylet Jogt. Könyvkiadó Vállalatának segélye	1.000 k. — f.	
4. Jelesebb jogi monographiák kiadására	2.000 k. — f.	
5. A Philos. Írók Tára segélye	600 k. — f.	
6. A Nagy Szótárra	400 k. — f.	
7. Ballagi Aladár „Régi magyar nyelvünk és a Nyelvt. Szótár“ II.	1.000 k. — f.	
8. Mult évi munkálatokra	781 k. 82 f.	
Összesen		15.781 k. 82 f.
Levonva	1.000 k. — f.	
Érvényes végösszeg		14.781 k. 82 f.

II. *Történelmi bizottság.*

1. Thallóczy Barabás: A Frangepánok oklevéltára I—II. köt.	4.500 k. — f.
2. Szádeczky Béla: Az Apaffiak udvartartása I. köt.	3.200 k. — f.
3. Komáromy Andor: Boszorkánypörök oklevéltára	2.500 k. — f.
4. Békefi Remig: A káptalani iskolák története	3.000 k. — f.
5. Királyi pecsétek kiadásának előkészítése	500 k. — f.
6. Hunyadiak korához levéltári kutatásokra	400 k. — f.
Átvitel	14.100 k. — f.

Áthozat	14.100 k. — f.	
7. Másolásokra	2.400 k. — f.	
8. A Történelmi Tár 1910. évi folya- mának kiadása	3.500 k. — f.	
9. A Történelmi Eletrajzok 1910. évi segélye	1.000 k. — f.	
10. Előadó tiszteletdíja	800 k. — f.	
11. Bizottsági apróbb kiadásokra	200 k. — f.	
12. Mult évi munkálatokra	624 k. 62 f.	
Összesen		22.624 k. 62 f.

1. E tételek közt csak egy új kiadvány szerepel: Békefi Remig-től „A káptalani iskolák története“. Ezen, az Oltványi-jutalommal kitüntetett mű kiadását különösen indokoltta teszi az a körülmény, hogy az mintegy folytatása és kiegészítése a szerző pár év előtt kiadott és szintén jutalommal kitüntetett művének, mely a hazai nép-oktatás történetéről szól.

2. A Feridun-bey-féle alapítvány kamataiból, 2000 koronát, mint VII. részletet kíván a bizottság fordíttatni Teleki Mihály levelezésének kiadására azzal a feltétellel, hogy a kötetnek a Feridun-bey-féle alaphól történt kiadása a legközelebbi kötet címlapján feltűntetendő. Ez alap jövedelmének a mondott célra való fordítását indokoltta teszi az a körülmény, hogy a most kiadásra kerülő évek levelezése telve van török-magyar történelmi vonatkozásokkal.

III. Hadtörténeti bizottság.

1. A Hadtörténeti Közlemények ki- adása	5.400 k. — f.	
2. Előadó és szerkesztő tiszteletdíja	800 k. — f.	
Összesen		6.200 k. — f.

IV. Archaeologiai bizottság.

1. Az Archaeologiai Értesítő:		
a) szövege és ábrák	4.400 k. — f.	
b) nyomdai költség	4.800 k. — f.	
2. Magyar Műemlékek és Arch. Köz- lemények (Dr. Pósta Béla 1910- ben szedés alá menő műve Torma Zsófia tordosi régiséggyűjtemé- nyéről)	900 k. — f.	
3. Előadói és szerk. tiszteletdíj	1.200 k. — f.	
4. A képes dúcok kezelőjének	240 k. — f.	
5. A kassai dóm monographiájára	400 k. — f.	
6. Tervbevett munkálatokra (Dr. Pósta Béla munkájára felgyűjtött)	4.611 k. 45 f.*	
Összesen		16.551 k. 45 f.

* Ebben foglaltatik a mult évi maradvány 4551.45.

V. Nemzetgazdasági bizottság.

1. Közgazdasági Szemle	4.400 k. — f.	
2. Megyei monographiák segélye	480 k. — f.	
3. Magyar közgazdasági könyvtár	2.000 k. — f.	
Átvitel	6.880 k. — f.	

	Áthozat .	6.880 k. — f.	
4.	Remekírók Tára.	1.260 k. — f.	
5.	Előadói díj	800 k. — f.	
6.	Apróbb kiadások	60 k. — f.	
		<u>9.000 k. — f.</u>	
Ebből a múlt évi hiányt levonva .	1.595 k. 27 f.	7.404 k. 73 f.	
Ezen évre levonva		<u>500 k. — f.</u>	
	Érvényes végösszeg	6.904 k. 73 f.	
Ehhez járul még 800 kor. a Schossberger-féle alpból.			
A II. osztály teljes összege		68.562 k. 62 f.	
Levonva		<u>1.500 k. — f.</u>	
	Érvényes végösszeg	67.062 k. 62 f.	

A III. osztály és bizottságának költségvetése 1910-re.

I. Az osztály munkálataira.

1.	Math. és Term. Értesítőre és kisebb munkák segélyezésére	9.000 k. — f.	
2.	Emlékbeszédekre és apró kiadásokra	400 k. — f.	
3.	Nemzetközi math. és term.-tud. bibliographia céljaira	1.000 k. — f.	
4.	Mathem. és Phys. Társulat segélye	1.000 k. — f.	
5.	Orvosi Hetilap segélye	1.200 k. — f.	
6.	Nagy Szótár segélye	400 k. — f.	
7.	Réthy Mór és Bresztovszky Béla technológiai kísérlet. segélye	2.000 k. — f.	
8.	Kármán Ferencz szilárdságtani kísérleteinek segélye	1.000 k. — f.	
9.	Kövesligethy Radó „A Hell-Sajnovits-féle expedíció okmány-szerű története“ cz. munkájának kiadására (4000 K) II. részlet	1.000 k. — f.	
10.	Stäckel Pál „A Bolyaiak életrajza“ cz. munkájának kiadására I. részlet	3 000 k. — f.	
11.	Múlt évi maradvék	5.260 k. 56 f.	25.260 k. 56 f.
	Levonva	<u>1.000 k. — f.</u>	
	Érvényes végösszeg	24.260 k. 56 f.	

II. Math. és Természettud. Bizottság.

1.	A zoologia és physiol. körébe vágó tudom. munkák segélyezésére	2.000 k. — f.	
2.	Természettud. füzetek segélye	2.000 k. — f.	
3.	Math. és Physikai Társulat segélye	1.000 k. — f.	
4.	Írói díjakra	1.500 k. — f.	
5.	Nyomdaköltségek	2.700 k. — f.	
6.	Előadó tiszteletdíja	800 k. — f.	
7.	Maradvány 1909-ről	2.748 k. 59 f.	12.748 k. 59 f.
	A III. osztály teljes összege	38.009 k. 15 f.	
	Levonva	<u>1.000 k. — f.</u>	
	Érvényes végösszeg	37.009 k. 15 f.	

Személyes járandóságok részletezése.

	1909-re	1910-re
1. <i>Főbb tisztviselők fizetése:</i>		
Főtitkár	6.000 kor. . . .	6.000 kor.
Három osztálytitkár	6.000 "	6.000 "
Főkönyvtárnok	6.000 "	6.000 "
" lakáspénze	2.400 "	2.400 "
Akadémiai ügyész	2.000 "	2.000 "
	<u>22.400 kor. . . .</u>	<u>22.400 kor.</u>
2. <i>Többi tisztviselők fizetése és lakbére:</i>		
Hellebrant Árpád alkönyvtárnok	4.000 kor. . . .	4.000 kor.
Heinlein István könyvtártiszt	— "	2.400 "
Borovszky Samu irodaigazgató	4.000 "	4.000 "
Jónás Károly gondnok	4.000 "	4.000 "
Szentes Károly irodatiszt	3.400 "	3.400 "
Borovszky, Jónás és Szentesnek főtitkári segédteendőiért	2.400 "	2.400 "
Tiringer Béla, a könyvkiadóhivatal vezetője	3.000 "	3.000 "
Lakbérék (Hellebrant, Szentes, Tiringer és Heinlein 1000 kor.)	3.000 "	4.000 "
	<u>23.800 kor. . . .</u>	<u>27.200 kor.</u>
<i>Szolgák fizetése, lakbére és ruházata:</i>		
4 bennlakó szolga (1140+2140)	4.200 kor. . . .	4.200 kor.
4 künnlakó szolga	5.640 "	5.640 "
Ruházat	2.328 "	2.328 "
	<u>12.168 kor. . . .</u>	<u>12.168 kor.</u>
<i>Nyugdíjak, napidíjak és segélyezések:</i>		
Lindner Ernő özvegye	1.000 kor. . . .	1.000 kor.
Takács István özvegye	1.000 "	1.000 "
Berecz Károly árvái	300 "	300 "
Mészáros Péter özvegye	800 "	800 "
Knoll Károly özvegye	600 "	600 "
Emődi Mihály özvegye	200 "	200 "
Horn Antal nyug. szolga	1.008 "	1.008 "
Nyugdíj-alap	320 "	320 "
Fizetés-járul. a Bukovinszky-alapból	196.40	196.40
Segélyezésekre	2.315.60	1.807.60
	<u>11.132.— . . . .</u>	<u>7.232.—</u>
	<u>69.500.— . . . .</u>	<u>69.000.—</u>

Értesítés pályázatról.

Az Akadémia III. osztálya a Rózsay-alapítványból nyílt pályázatot hirdet oly ajánlatok tételére, melyek az orvostudományok valamely fontosabb kérdésének megoldását célzó észleletek tervezetét tartalmazzák, egyszersmind annak a kijelölésével, hogy a pályázó kitűzött feladatát mily segédeszközökkel, mily nyilvános vagy magánlaboratoriumban vagy intézetben szándékozik megfejteni. Az 1910. évi április 5-ig az Akadémia főtitkáránál benyújtott tervezetek megbirálása után a legjobb és legfontosabb kérdésre vonatkozó terv benyújtója, ha annak kivitelére kellő kilátás mutatkozik, a végrehajtással megbízzák s a megbízás az 1910. évi nagygyűlésen kihirdettetik.

A megbízott észleleteinek és kísérleteinek eredményét, összeállítva és írásban kidolgozva, 1912 február végéig az Akadémia főtitkári hivatalában benyújtja. A jutalmazás az 1912. évi nagygyűlésen hirdettetik ki.

Csak saját észleleteken és kísérleteken alapuló, oly önálló becsű dolgozatok tarthatnak számot a jutalomra, melyek a tudományt ténylegesen új ismeretekkel gazdagítják.

A jutalom 1000 K.

A jutalmazott munka a szerző tulajdona marad; tartozik azonban annak tartalmát a III. osztály Értesítőjében kimerítő kivonatban közzétenni.

Híbaigazítás. Az Akad. Értesítő február havi füzetében Fóti J. L. cikkébe két hiba csúszott be: 57. l. 19. sor: Cholia de Megillat Joannit hely. olv. *Megillat Taanit scholionja*. 60. l. 11. sor: pia desiderata hely. olv. *pium desiderium*.

Megjelenik
minden hó 15-én
három-négy ívnyi
tartalommal.

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

SZERKESZTI
HEINRICH GUSZTÁV.

Szerkesztő-
s kiadóhivatal a
Magyar Tudom.
Akadémiában.

XXI. KÖTET.

1910. Április 15.

4. FÜZET.

Sylvester János latin versei.

(Részlet *Hegedűs István* l. t. 1910 január 24-iki előadásából.)

Bibliafordításának II. részében, az apostolok levelei után, a 158. lap versóján kezdődnek Sylvester magyar distichonjai. Ezután jön egy cikk: „Az ollan igékrül való tanuság mellek urm tulaydon jegyzésben vétetnek”. Ebből idézi Révész és Szilády azt a felette érdekes és Sylvester igazi költői fölfogására valló helyet, melyben szólván az Új-testamentum képes beszédéről, kijelenti, hogy a magyar nép „él ilyen beszéddel naponkint való szokásában”. „Il énekekben, kiváltképen a virágénekekben, melyekben csudálhatja minden nép a magyar népnek elméjének eles voltát a lelésben, melly nem egyéb, hanem magyar poésis.”

Méltán teszi Szilády e helyre azt az észrevételt, hogy „a ki azokat a virágénekeket ennyire tudta becsülni, lehet hogy gyűjtötte s össze is írta. Mit érne ma egy ily gyűjtemény, s mennyit pusztíthattak el ezekből a Pelbártok, Bornemisszák, Magyarok és Pázmányok!”

Volt érzéke a valódi népies költészet iránt. Magyar párversei közt is akad olyan, mely a nép elmejátékát az ellentétek társítására való hajlandóságát mutatja. Így az apostolok cselekedeteinek summájában a következő párvers:

Hogy ne legyen *fogva* nálunk az ur isten igie,
Nagy szabadon szól az Pál, maga *fogva* vala.

A *De bello Turcis inferendo*-hoz csatolta Sylvester a híres „Isten bejöttek a pogányok a te örökségedbe” kezdetű LXXIX. zsoltár megrázó panaszát paraphrasis alakjában. Érdekes egy műfaj. Versenként veszi a zsoltár szövegét és a megfelelő helyhez csatolja az ország romlásának képét. Mint Tinódinál, a választott nép rabsága, szenvedése, pusztulása példázza a török-német hadaktól marczangolt haza sorsát: a *De bello Turcis inferendo* descriptiv részeleteihez hasonló részletességgel festi a veszedelmet: a Jeruzsálem templomát feldúlták, a szenteket rab-

ságra hurezolták. A vér onlott, mint a vizek folyása, még temetkezésre sem maradt hely a szent földből, a szomszéd népek gúnytárgya lett a hívő nép. Kétségbeesetten fordul a zsoltáríró Jehovához, hogy ne hagyja el a népét, a szégyent, a gyalázatot, a veszedelmet háritsa az ellenségre, melynek nincs hite. Pásztorolja az Úr az ő nyáját és óvja meg. Hogy bele vitte a kor-képet e paraphrasisba, bizonyítja e párvers:

Te vagy a főpásztor, hozzád szeretetbe' hasonló
Nincs, ki halálraadád tenfiad a juhokért.

A héber nép szeuvedéseinek bús zsolozsmája mint epilogus egészíti ki a *De bello Turcis inferendo* buzdítását.

Itt meg kell említenem, hogy a Magyar Tudományos Akadémianak van egy felette értékes Collectaneája (Új latin ir. Qu. 217. sz.), melyben XXVII opusculum van bőrkötésbe kötve, melyek mind a török elleni háború mellett megindult agitatio irodalmának termékei. A Nemzeti Múzeum könyvtárában három csomóba szedett nyomtatványok sorában e collectanea több darabját és köztük Sylvester e művét is megtaláltam. E két gyűjtemény még feldolgozásra vár. Mert rendkívül széles agitatio indult meg, mindjárt a század elején. Elsőrangú szónokok hangja csendült meg Rómában, Konstantinápolyban, Londonban, Norinbergában, Augsburgban, Bergamóban, Speyerben és a többi helyeken. Szónoklat, vers, történeti elbeszélés, haditerv és Querela és mindig *Querela*!

Magyarország esd, könyörög, figyelmeztet, fenyeget és . . . tudjuk a történetet. Voltakép e milieu rajzát kellett volna adnom, de ez oly széles mezőt nyitott, hogy ez értekezés keretét szét-törte volna. Remélem, hogy ez agitatio költői és szónoki termékeit külön tanulmány alakjában lesz alkalmam feldolgozni.

Még egy *Querela*-ról kell szólnom.

Podhraczky József a *Tudománystár* 1841. évi folyamában: *Erdősy (Sylvester) Jánosnak ismeretlen munkája cz. cikkében* (119. s köv. lap) Sylvester magyar husvéti énekének Kazinczy által a Grammatika előszavában történt fölemlítése kapcsán latin nyelvű husvéti versről emlékezik meg, melynek czíme: *Querela domini Jesu resurgentis, Carminibus Lyricis conscripta. Ad Serenissimum Romanorum Hungariae et Bohemiae etc. Regem Divum Ferdinandum, Autore M. Joanne Sylvestro Pannonio.* A czímlapon egy hexastichon áll, melyben a király oltalmát kéri:

Vedd kegyesen, te király, szolgáltnak e fájó panaszát,
A ki te hozzád most nagy nyomorába' könyörg —

esdekel a költő.

Podhraczký szerint „az egész negyedréti kisded könyv csak egy ívből s harminczegy lyrikus versből áll, nyomtatási év és lapozás nélkül“.

E vers felett erős vita támadt gróf Kemény József és Podhraczký József közt (Új Magy. Múz. 1855. folyamában). Révész egy érdekes jegyzetben ismerteti a vitát.¹ Kimutatja, hogy gr. Kemény József a két Querelát összezavarta és a hexastichont a *Querela Fidei* hez csatolja, holott a Nemzeti Múzeum példányán a *Querela Fidei* czimlapján e hexastichon hiányzik. Podhraczký elég éles hangon biztatta, hogy nevezze meg a forrást, honnét a *Querela Jesu resurgentis* re vonatkozó közlését vette, de Podhraczký elhallgatott. Podhraczký a czimlap hátsó oldalán kezdődő versnek első és három utolsó versszakát közli.

Többet e versből nem ismerünk. Révész kétségbe vonja a költemény hiteles voltát, Dankó fentartja hitelét, de csak egyszerű kijelentésre szorítkozik. Szilády Áron a kérdés megemlítése nélkül nem csak Sylvesterének ismeri el a költeményt, hanem a czímzésben az *Autore M. Joanne Sylvestro Pannonio* szavakat Sylvester életrajzi adataként használja föl és erre támaszkodva bizonyítja, hogy az M. = magister.

Szilády egy adata megerősíti a költeménynek Sylvestertől való eredetét: ugyanis Reisacher Bertalan *Doctorum in Viennensi Academia brevis Descriptio* czimvel 1551-ben kiadott versei közül azon tíz sorból álló vers felett, melyet Sylvester magasztalására írt, ez áll: *Ad perdoctum ac Humanum virum Joannum Sylvestrum. artium et philosophiae Magistrum*, mi a Podhraczký által közölt vers czímzésével összhangban áll, míg a *Querela Fidei* múzeumi példányában (1724. quart füzet, R. M. K. III.), mely Reisacher művével egyazon évben jelent meg, csak ennyi áll: *Autore Joanno Sylvestro Pannonio*.

A költemény az egyik fajta asklepiadesi versezetben van írva. Tisztán a megváltás ténye olvasható ki a közölt versezetből, de lehetett a nem ismert versszakokban actualis érdekű részlet is.

Sylvesternek a *Grammatica Hungaro-Latina in usum pueros recens scripta Joanne Sylvestro Pannonio autore* Neanesi An. 1539. cz. híres művében, melyet először Kazinczy adott ki a *Magyar Régiségek és Ritkaságok* cz. gyűjteményében 1808-ban, majd Toldy a *Corpus Grammaticum linguae Hungaricae veterum*-ban 1866-ban; négy csinos költemény jelent meg az 1536 november 18-kán kelt ajánlólevél előtt.

1. *De nova apud nostris beneficio Principis Nostri Thomae nimirum de Nádasd imprimendi arte ad iuvenes hexastichon*.
2. *Tetrastichon ad pueros*. 3. *Ad Theodorum filium carmen*

¹ A többször említett életrajzban 19. j. 39—41. l.

Hendecasyllabum. 4. *In osorem.* Az első az újonnan föllállított nyomdáért, mint a tudományok előhaladásának főeszközeért fejezi ki az új iskola háláját. A gyermekekhez írt négy sor a következő:

A tudomány elemét mint gyermek gyermeki korban
Hogy ha te nem tanulod, szállni magasra se bírsz.
Icarus és Phaethon bús sirja: a folyam, a tenger
Ínt, ez a sors, ez a vég a tanulatlan előtt.

A Tivadar fiához írott versben az új holdban új életre született, újonnan föllállított iskolába új évkor belépő fiút hálára inti Nádasdy iránt, ki ez új intézményt Újszigeten állítja föl.

Csupa új-latinkori költők által kedvelt és hajhászott elménczedés . . . .

Az utolsó vers jelentéktelen két sor, mely védekezik a hírnévre irigy harapása ellen.

Még egy költemény-csoportról emlékezem meg: az Anna királyné halála alkalmával írt verseiről.

I. Ferdinánd neje, a szerencsétlen Lajos király nővére, a legboldogabb házasetet élte, melyet 1547-ben fejezett be, az egész magyar nemzet gyászba öltözött, Lazius Farkas, a Vienna híres szerzője, az udvar kedveltje, a bécsi egyetem rectora tartá a gyászbeszédet. Sylvester is hozzájárult a közfájdalom tolmácsolásához, négy latin és egy görög epitaphiumot írt és ezeket Leopoldsdorfi Beck Márkhoz intézett epilógusban ajánlotta föl, hogy juttassa Ferdinándhoz.

A M. Nemzeti Múzeumban megvan az egy ivre terjedő, negyed ivrét papir borítékú füzet. Címe: *In tristissimum Serenissimae Aque Adeo Clementissimae Dominae DN. Annae, Romanorum Hungariae ac Bohemiae Reginae etc. Invictiss. Regis Ferdinandi etc. Coniugis Chariss. obitum epitaphium. Viennae Austriae excudebant haredes Syngrenii Anno 1547.*

Az első vers a voltaképeni epitaphium, azután három latin versben maga a királynő szól önmagáról. Következik egy tizenhárom sorra terjedő hendecasyllab-vers. A görög szöveget nehezen kovácsolta egybe. Elmondja, hogy a harangzúgás közt az ő lelkében támadt gyász hangja üres semmiség; de örzi híven emléket annak, kit csak az nem sirat, kiből kegyelet és szeretet hiányzik; de a gyász felesleges, mert Anna az örök idvesség örömét élvez: ez az italáldozathoz képest minő nagy boldogság.

Két epitaphiumot mutatok be.

A második így szól:

Én, ki királyt, ki királynőt s herceget adtam a földnek.
Míg a halandók közt annyiok anyja valék,
Most magam újra születve a mennyei létre az égben
Ős Ábrahám keblén boldogan itt pihenek.

Azzal a kis sarjjal, ki világra jöven a homályban
 Velem együtt jutha el a mennybeli fénybe legott.
 Újra születve jutott minekünk új, második élet,
 Hol nem fáj a világ száz baja, száz nyomora.
 Kis csecsemőmnnek a sorsa szerencsésb mint az enyém is,
 Mert soha sem izlett földi keserveket ő.
 Mert hisz a gyász, hisz a gond meg a bánat messze maradtak,
 Tőlük most szabadon boldog az élet emitt,
 És az öröklét üdvé kitárva mostan előttem,
 Mit soha föl nem fog észszel az emberi lény.
 A ki tehát gyászt öltve sirat, hogy megszabadultam
 Földi bajoktól e helytt. üdvöm irigylí csupán,
 Áldoz tömjént és nem könnyet a drága halottnak;
 Háromszor boldog az, ki az Űrba' hala.
 Én megelőzve dicső uramat, megelőzve királyom'
 Jöttem az égbe ahhoz, ki a királyok ura.
 Ám nem hagytam örökre el Őt, majd Ő követ engem
 És neki is velem itt majdan örök hona lesz.

A *negyedik* csak négy sor, de mint költemény is remek:

Drága hazám s szeretett népemnek gyászos elestét
 Hogy so'se lássam meg, halni is kívántam előbb.
 Mert hisz a gyász, a csapás keserűbben gyötíri a lelket,
 Hogy ha mi láthatjuk szemmel is azt, a mi fáj.

A magyar költő hangja ez. A mohácsi gyászt elsiratta
 Anna. Nem látta Buda elestét. Jól esik, hogy szemmel nem látta
 a csapást, mely a nemzetet sujtotta.

Íme e hang, a Sylvester lyrájának alaphangja: a hazaszeretet mélységét fejezi ki.

A szóvégi rövid magánhangzokról.

(Kivonat *Melich János* I. tag az 1910 január 24-iki ülésben
 bemutatott értekezéséből.)

Ismeretes dolog, hogy a magyarban bizonyos ragok, illetőleg képzőszerű jelek előtt olyan rövid magánhangzók: *ú. n.* kötőhangzók fordulnak elő, a melyek az illető szavak ragtalan, illetőleg jeltelen alakjában nem találhatók pl. *nagy*: de *nagyok*, *nagyot*, *had*: de *hadak*, *hadat* stb. Minthogy már most a magyar nyelv történeti korában, jelesen a XI., XII. században a mai *nagy*, *had* stb. szavak ragtalan, illetőleg jeltelen alakjában is írva *nogu*, *hodu* stb. fordul elő, az a kérdés, mi ezekben a *nogu*, *hodu* stb. szavakban az — *u*. A különböző korokban erre különböző feleletet adtak tudósaink; a feleletek: nézetek szép összefoglalásban találhatók SZINNYEI J. következő értekezésében: „Az Árpádkori *u* betűk mivolta“ (NyK. XXXIV. 1.). Ez értekezésben

Sz. azt mondja, hogy az Árpádkori *u* betű mormolt és határozatlan véghangzó jele volt. A többi előforduló véghangzóra pedig ezt mondja: „Az *u*-n kívül (de nem vele váltokozva) előfordul ritkán *i*, és még ritkábban *a*, *e* is. Az *a* meg az *e* egyetlenegy ismeretlen eredetű szó (*uchuga* 1079—80: *vhvg* 1135) kivételével csakis idegen eredetű tulajdonnevek végén fordul elő. Mivoltáról csak az egyes adatok tüzetes megvizsgálása után lehet véleményt mondani. Az *i*-nek kétségtelen példái mind *-di* (*ti*)-végű helynevek; ezeknek az *-i*-je minden bizonynyal képző (demin.) s teljesebb *-ia*-, *-ie*-ből való, pl. *Fotudi* 1055: Fadd; v. ö. *faddia-k*“ (NyK. XXXIV. 10.).

A kérdést lényegesen előbbre vitte Gombocz Z.-nak a „Magyar Nyelv“ V. 393—395. lapján megjelent következő cikke: „A tövégi rövid magánhangzók kérdéséhez“. A cikk a kérdést régi török jövevényszavaink alapján tárgyalja és lényege az, hogy mind az eredeti, mind pedig régi török jövevényszavaink szóvégi, nyílt szótagban álló magas nyelvallású rövid magánhangzói (*i*, *u*, *ü*) a török-magyar érintkezést követő századokban leoptak. E rövid hangzók először zöngétlenekké, majd tökéletlenül képzettek lettek, végre teljesen eltűntek. E változás az alsó és középső nyelvallással képzett rövid tövégi magánhangzók nál (*a*, *e*) nem történt meg. A másik tétel, melyet szerző ezúttal bővebben nem okol meg, hogy „az eredeti szavak rövid véghangzóinak helyét a török hatás kora előtt magas nyelvallású hangok (*i*, *u*, *ü*) foglalták el“.

Gombocz e becses cikke hatása alatt határoztam el magam arra, hogy elmondjam idevágó nézeteimet s hogy a kérdésre szláv, német és latin-olasz jövevényeink alapján próbáljak én is feleletet adni.

Az első tétel, a melyből kiindulok, az, hogy az a sajátosság, hogy régi emlékeinkben a szavak végén sokszor olyan magánhangzót találunk írva, a mely ma a ragtalan, illetőleg jeltelen alakban nincs meg, nem helyesírási, hanem hangtani, illetőleg hangtörténeti sajátosság. Tudvalevő dolog, hogy magyar szavakat, tulajdonneveket nemcsak latin, hanem görög betűkkel is jegyezték fel. Ha valamely nyelv szavait kétféle, egymástól független ábécéjével s mégis egyformán jegyzi fel, hát akkor az egyformán, kétféle alphabetummal feljegyzett alakok írása egyöntetűségének csakis a feljegyzett nyelvben kereshető az oka. Ezt a körülményt eddig egy kutató se vette figyelembe. A görög és latin betűkkel feljegyzett magyar adatok ezt vallják:

A) Lat. *u*, gör. *ou* magashangú szavak végén = m. *ü*: Konstant. Porphy.: Ἀτελοῦςου (= egyes nom.), Ἐτὲλ ζζι

Κουζού, latin *u*: 1055 *munorau kereku*, 1095 *scegu, sedu*, 1211 *Beruc zegu*, 1232 *Potkerequ*, Anonymus *hetu moger, zereimu, Zegu holmu*, 1193 *vgufa* (szent fa) stb.

Jegyzet: *u* helyett *v*: 1055 *monarau kerekv*.

B) Lat. *u*, gör. ου mélyhangú szavakban = m. *u*, *i*: 1055 *nogu, feheruaru, hodu utu, hurhu, harmu, zilu kut, zadu, luazu holma, licu, koku zarma putu uueieze*, Anonym. *almu, Ecilburgu*, 1197/1337: *Hegesholmu*, 1211 *holmu*; v. ő. Konst. Porphyr. *ὁ Βουλιτσοῦς*, Anon. *Bulsuu, Bulsu* stb.

SZAMOTA azt mondja, hogy ez az *u* 1240 után már nem fordul elő (NyK. XXV. 147.); van azonban a Besztercei szójegyzékben egy biztos, idetartozó példa, s ez a mai *sulyom* (*sulymot, sulymok* NySz.) *zolmu* alakja. Hogy ma van-e e szónévi *-ü-*, *-u-*ra példa, arra v. ő. SZINNYEI, NyK. XXXIII. 130—138.

C) Szónévi *-i*: gör emlékekben:

a) *-i*: 1109 *ὁ Μελεχδης* = magy. *Melegdi*, később latin betűkkel *Melegd*, 1109 *γριντζαρι*, 1109 *εις τοῦ πατζῆι* — latin betűs emlékekben 1055 *Fotudi*, később *Fotud, Fod, Fad* (alakulására v. ő. ketted ∼ kedd);

b) gör. *η* = X. századi görög kiejtéssel *i* = Konst. Porph. *τοῦ Μεγέρη* = Megyeri, *τοῦ Νέκη* = Nyéki, *τοῦ Καλή* = Káli (= Kál);

c) *υ* = m. *i* Konst. Porph. *τοῦ ζουρτζερμάτου*.

d) latin *y* = m. *i* 1214 *ad montem qui vulgo dicitur bercy*, Anonymus *Scerij* stb.

e) lat. *i* = *di* képzős nevekben: 1055 *foludi* (= Fadd), 1095 *panauadi* (= ma Ponyvád), *Timurdi* (ma Tömörd), 1055 *holmodi* (később *Holmod*), 1095 (nem eredeti okl.) *Ruozi* (később *Rouozd*, ma *Ravazd*), u. o. *chigisti* (később *Hegesd*, értsd *Hegyesd*).

SZAMOTA szerint 1220 után nincs *-i*-re példa (l. Nyk. XXV. 147.); a mai *terhi*-re v. ő. SZINNYEI NyK. XXXIII. 136. s köv. l.

D) Szónévi *-a*: lat. *-a*: 1055 *Ursa* (= Örs), később helynévben *Vrs*; személynévben *Vrs*, 1181 *Bibura* (személynév, később *Bybur, Bybor*) 1079—80 *uchuga* (később *vhvg. uhugi, uheg*). SZAMOTA szerint 1220 után már nem található NyK. XXV. 147. l.

Szónévi, nyílt szótagban álló *-o-*ra az Árpád-korból nincsen példánk; a lekopott *-e-*re se tudok példát, a mai népnyelvi alakokról, lásd SZINNYEI u. o., régi de nem biztos adatot TMNyelvt. 214. Nem számítom ide a lativusi *-é-*-nek az eltűnését a következő igeikötőkben: *be* (rag is: < *bel* < *belé), *el* (< *elé*), *elő* (< *elővé, elévé*), *fél* (< *félé*), *ki* (< *kivé*), *le* (< *levé*), *még* (< *mégé* v. ő. HB. *mige*, KT. *mege*), ide való még: *-nek, -nak, -hoz* rag is.

Hogy szóközépi, főleg nyílt szótagban álló rövid magánhangzók eltűnése idetartozik-e (v. ö. *unusouer*: *unsoer* = omsó ér, *zecuseu* = Szekcső, *ueiez* = vejsz, *isemuc* = őstünk, *uruzag* = ország, *odutta* = adta, HB. stb.), ebben a kivonatban nem kutatom.

Felsoroltam a tövégi magánhangzók néhány esetét, s megállapíthatom, hogy a magyar szavaknak görög és latin betűkkel való írásánál a véghangzókat illetőleg megvan az egyöntetűség. Ezért itt nem helyesírási, hanem hangtörténeti sajátssággal van dolgunk.

Mik hát ezek a véghangzók? Gombocz a török, én a szláv, német, latin-olasz jövevényszavak alapján akarok a felvetett kérdésre megfelelni.

Szláv jövevényszavak.

Egy szláv névszónak nyílt végszótagjában, beleértve a ragos alakokat is, a következő magánhangzók állhatnak: *z, b, o, e, a, i, y* (= *ĭ, ě, ě, u, ě*).

1. A szóvégi szláv *z, b* a szláv nyelvekben a szavak végéről olyan korán kopott le, hogy kétségtelennek tarthatjuk, hogy a magyarok a *bab, pap, malaszt* stb. szavakat *bob, pop, milost* stb. alakban hallották az átadóktól, nem pedig *bobz, popz, milostz* stb. alakban. Kivételnek látszik a *halom* szó, melynek régi m. alakja *holmu*, a mely az egyh. szláv *chľmz*-nak szabályosan megfelelne. De ez csak látszat. Egy szláv *chľm*-ből is **Chulmu*, **cholmu* < *holmu* lett volna nyelvünkben, még pedig azért, mert a X., XI., XII. században nem volt nyelvünkben *-lm* végű szó, hanem csak *-lmu, lmü*; v. ö. *almu, zerelmu*. Az idegen szó tehát *-u*-ját eredeti magy. szavak alapján kapta. Ugyanígy kell magyarázni *Ecilburgu* alak keletkezését is. A *cser* szó *csere* alakjáról pedig lásd SZINNYEI, NyK. XXXIII. 136; *cserü* a régi nyelvben nincs, a mit eddig *cerufa*-nak idéztek, az az illető 1193. okl.-ben *cequfa*-nak van írva.

2. Szóvégi *-i, -y*. A szláv szóvégi *-i* és *-y* tárgyalásomban egy fejezetbe kerül, még pedig részint azért, mert az *-y* a legtöbb szláv nyelvben igen korán, így a bolgárban, szerb-horvátban, szlovénben *-i*-vé lett, részint pedig azért, mert szláv jövevényszavaink *-y*-je a magyarban ma is, és az átvételkor mindenesetre *-i*-nek hangzott; pl. *dyňa* > m. *diunye, brčkyna* > m. *brokinya* ~ *berkinye* ~ *berkenye*, *Bystrica* > m. *Bisztercze* ~ *Besztercze* stb.

a) Nőnemű többes nomin.: *jászol* (ma *jászolt* is, régebben csakis *jászlot, jászlok*) < egyh. szláv *jasli* (plurale tantum, egyes nom. **jash* volna, de ilyen nincs használatban) | *szán* < egyh. szláv *sanĭ* (plurale tantum, egyes nom. **sanb* volna, de ilyen

nincs) | *nadrág* < egyh. szláv *nadràgy* (plurale tantum, egyes száma *nadràga volna, de ilyen nincs) | *pűnközd* (régibb m. alak *pinküst*, -*t*-ből -*d* újabb, v. ö. *bolt* ~ *bold*, *fujd*, *ord* stb.) < szlov. *pinkušti (plurale tantum, ófn. zi *pfinkustin*-ből; v. ö. mai szlovén *bīnkošti*, *vīnkušti*, *fīnkošti*; egyes száma *pinkušta volna, de ilyen nem fordul elő).

Ha a többes nom.-ban nem -*i*, -*y* a rag, hanem *ę*, illetőleg belőle fejlődött -*e*, a magyarban az -*e* megmaradt: *gereblye* < szerb-horv. *gràblje* (plurale tantum, egyes nom. *grablja volna, de ilyen nincs, ö-egyh. szlávban többes nom. *grablję).

b) Nőnemű egyes nom. -*i*, illetőleg -*iji*: *garaboly* (régibb m. alak *karaboly: *k* > *g*-re v. ö. *gerezna* stb.) < egyh. szláv *krabiji* (gen. *krabiję*). Fejlődés a m.-ban: *krabiji > *krabij, *kraboj > *karaboj > *garaboly*.

Itt jegyzem meg, hogy szláv -*ij* szóvég (képző) a magyarban nem tűnt volna el, a mint a *garaboly* példa mutatja. Ezért a *veréb* szó nem származhatik egy szláv *vrabij, *vrëbij alakból, hanem csakis egy **vreb-* vagy *vrëb-ből.

c) Nőnemű egyes nom. -*y*, illetőleg -*i*: Ha mi olyan szláv eredetű szavaink megfelelőit kutatjuk, mint *baraczk*, *palaczk*, *reték*, *tök* (s esetleg *taraczk*-fü), azt látjuk, hogy e szavak ma a szláv nyelvekben nom.-i alakjukban -*va* (vagy -*ev*, -*ov*) végűek. Vegyük pl. a *tök* szót; ez a bolg.-ban *tikva*, szerb-horv.-ban *tikva*, szlov.-ben *tikva*, *tikev*, csehben *tykev*, lengy.-ben *tykwia*, *tykwa*, or.-ban *tykva*. A m. *tök* alakot se a -*va*, se pedig az -*ev* végű szláv megfelelőiből nem lehet megmagyarázni, nem pedig azért, mert a szláv -*va* vagy -*ev* szóvég a m.-ban -*va*-nak marad, illetőleg -*ó*-, -*ő*-vé lesz, v. ö. pl. *borotva* < *britva*, *morva* ~ *murva* < *mřva*, *morotva* < *mřtva*, -*o* stb. A helyes magyarázathoz tudnunk kell a *tykva*-féle szavak alakja keletkezését. A *tykva*-féle szavak ugyanis ű-töví femininumok, egyes nom.-uk -*y*, később -*i*, tehát *tyky, *tiki, gen. *tykzve, dat. *tykzvi*, acc. *tykzvs stb. A casus obliquusok hatása alatt a *tiki nominativus helyett keletkezett egy *tykva, *tikev nominativus, de azért egy-egy nyelvjárásban az eredeti *tiki* ma is megvan. Így pl. a Fiume táján levő vinodoli horvát nyelvben az egyes nom. ma is *tiki*. Ezeket tudva, már most a fent idézett m. szavak így fejlődtek: *tök*, régibb m. alakja *tēk és ez *tik-ből, még régibb *tiki-ből < egyh. szláv *tyky*, *tiki*, mai horv. vinodoli *tiki* | *baraczk* (alakv. *barasz*, *baraksz*, *baracz*, *borocz*, *paratzk*); kétféle eredet lehetséges: a) bolg. *praskva*, szerb-horv. *praskva* alapján feltehető egy régibb *praski < *prasky, a melyből m. *paraszki > *parasz > *barasz* stb. fejlődött; b) A szerb *braskva* alapján, továbbá azon az alapon, hogy szókezdő bolg. *pr-* egyik-másik szóban a bolg. nyelvjárásokban *br*-ré is lesz, feltehető bolg.

nyelvj. *braskva; e kettőnek régibb alakja *braski < *brasky, ebből m. *braszki > *baraszki > *baraszki stb. | *murok* < szláv *mrki < *mrky. A m.-ban a szó *murki > *murk > *murok* fejlődésen ment keresztül | *palaczk* (alakv. *palaszki*, *palacz*, *polocz*), régibb m. alak *plaszki < *ploszki < *ploszki s ez átvétel egy szláv *ploski-ből (v. ö. egyh. szláv *plosky*) | *reték* (alakv. *reteg*, *retök*, ragozva *retket*), régibb alak *retk, még régibb *etki < szláv *redki (< *redbky) | idevaló még esetleg *taruczki* < *troski-ből.

d) Himnemű többes nom. -i: *olasz* (alakv. *olosz*, *olusz*, *ulosz*); kaj.-horv., szlov. *vlak* (italienus) szó többes nom.-ból: a *vlási*-ből a m.-ban először *ulaszi, *ulaszi lett, majd ebből részint *ulusz* > *ulosz*, részint *olasz*, *olosz* | ugyanilyen több. nom.-ból való szerintem a *palócz* < szláv *plavci*, továbbá *iszák* (régibb m. *viszák < *viszáki) < szláv *visaki* (himn. v. ö. *bizázi*, *bisáci* Hakszót.), de ez utóbbit bővebben kellene megokolnom, azért itt csak megemlítem

Mint hogy mármost nincs szláv nyelv, a hol a fent elősorolt esetekben a szóvégi -i (és esetleg y) a szláv nyelvek történetében, nyelvjárásaiban ne teljes, zöngés hang volna, az -i (esetleg -y) eltűnését nem lehet másunnan, mint a magyar nyelvből megmagyarázni. Az egyes szláv nyelvek történetében a szóvégi -i csakis az inf. -ti-képzőjében (ered. nom. verbale) tűnt el; a hol azonban eltűnt, ott a jelenséget mondatfonétikai úton kell magyaráznunk.

3. Szóvégi -o. Szóvégi szláv -o-nak a m.-ban -a (ragozva -á) felel meg; pl. *akna* < *okzno*, *borda* < *brdo*, *csoda* < *čudo*, *gabona* < *gobino* stb. E szabály alól egy kivétel van, s ez a m. *vödör* [(alakv. *vödör*, *vidör*, *vider*, *vidör*, *vidér*, *vödér*, *vedér*, *vüdör*, *veder*), ragozva *vödört*], a mely a szláv *vědro*-nak (németek szerint *vedro*-nak) felelne meg. SIMONYI szerint a szláv *vědro*-ból m. *vědrě lett, ragozva *vědrět*; ez utóbbi alakból analógiák alapján *vědēr*. SIMONYI magyarázata nem fogadható el azért, mert a hasonló hangalakú *těsto*, *sěno* a magyarban nem illeszkedett, tehát nem lett *tészte*, *széné*, hanem *tészta*, *széna*, pedig azzá kellett volna e két szónak lennie, ha *vědro*-ból *vědrě váltott. Én másképp gondolom a szót megfejtethetők. Szerintem a szláv *vědro* a magyarba mint folyadékmértékegység jött át, s az átvételt syntaktikai szerkezetből magyarázom. Ha a szláv ember azt mondta, hogy elad 5, 6, 7 stb. *vödör bort*, akkor a számnév mellé többes genitivusba kerül a szó s lesz: *petb*, *šestb*, *sedmib* stb. *vědr(z)*. Ilyen többes genitivusi *vědr*-nek az átvétele a m. *vědr, illetve *vědēr* szó.

A szláv szóvégi nyílt -o tehát a mai magyarban mindenkor megmaradt. Csak azt jegyzem meg, hogy a magyarban nyílt

szóvégi -o-val hangzó szó se ma nincs, se a X., XI. században nem volt. Ezért az a nézetem, hogy az *igo* > *iga*, *sito* > *szita* stb.-féle szavakban nem -o > -a hangváltozás, hanem -o ~ a hanghelyettesítés történt.

4. Szóvégi -e. Szóvégi szláv -e (eredetileg zárt, később nyílt e) tekintet nélkül eredetére, a magyarban kivétel nélkül megmaradt -e-nek. vagy pedig illeszkedés útján -a-vá lett; példák az -a-ra: *gatyá* < *gŭće*, *kapcza* < *kopytŭce*, *kopja* < *kopije*, *kótya* < *ko oće*, *pozdrja* < *pa(o)zderije*, *rászgya* < *raždije*, *szittyá* (kicsinyítve: *szittyó*) < *sitiye | példák az -e-re: *gereblye* < szerb-horv. *grŭblje*, *kótyavelye* < *ko oće vŭčŭ*, *pecsenye* < *pečenyje (esetleg *pečenja), *pérje* ~ *pörje* < *pyrje*.

E kivételnélküliség alapján azt kell mondanunk, hogy az -*inz* képzős népnevek, a melyek a többesben az -*n* ragozás szerint mennek, nem származtathatók többes nom.-ból, mert itt -e a rag. Az olyan magyar szavak mint *bolgár* (egyes n. *blagarin*, többes nom. *blagure*), *lengyen* ~ *lengyel* (*lčdeninŭ*: *lčdŭne*), *keresztjén* (*kristijaninŭ* ~ *kristijane*) stb. nem származtathatók többes nom.-e-s alakból, hanem vagy -*inz* nélküli egyes nom.-ból, vagy pedig -o-ragozás szerint menő -i-s többes nom.-ból.

A szóvégi -o, -e kapcsán szólnom kell a melléknévi átvételekről is. A szláv melléknévek a magyarba átkerülve -a hangon végződnek (v. ö. *bujá*, *drága*, *iromba*, *garázda*, *goromba*, *néma*, *jusztá*, *ritka*, *szapora*, *tiszta*, *tompá*). ASBÓTH sikerült magyarázata szerint ennek oka, hogy a szláv nyelvben a melléknévek határozatlan nőnemű alakja -a-ra, a semleges pedig -o-ra (esetleg -e-re) végződik, a mely utóbbi egyszersmind határozói használatú is. Minthogy ezek az -a, -o (-e) alakok többször fordulnak elő, mint a himneműek, ezért győzött az -a, -o (-e). Vegyünk egy példát; a magy. *néma* nem a himnemű *ném(z)* mása, hanem a nőnemű *néma*-, semleges nemű *nŭmo*-é, mely utóbbiakból a magyarban csakis -a végű alak keletkezhetett. E szabály alól kivételek a következő melléknévek, a melyek himnemű alakból valók: *szent* < *svŭt*. ASBÓTH szerint a himnemű alak azért győzött, mert gyakoribb használatú volt | *paraszt* < *prost*. A himnemű alak győzelme az egyházi használatból magyarázható v. ö. *pap* *frater* és *paraszt* *frater* NYSZ. | *palaczká-féreg* < *ploska*, *plosko*; e szabályos alak mellett van *palaczk*-(féreg) is. Azt hiszem, itt a *palaczk* (flasche) szó hatásából magyarázandó az újabb alak | idevaló *Balaton*, a mely a himnemű *blatn* mása. E példában a himnemű alakot nem tudom megmagyarázni.

5. Szóvégi szláv -a. Nyílt végszótagban álló szláv -a részint megmarad a m.-ban -a- (ragozva: -á-)nak pl. *bába*, *bánya*, *barázda*, *csáva*, *csuka*, *eszterha*, *gerenda*, *garmada* stb., illetőleg illeszkedéssel -e- (-é)-vé lesz pl. *rokita* ~ *rekettye*, *berkenye* stb.,

részint pedig eltűnt a szó végéről. — Nincs meg az *-a* a következő esetekben:

a) háromtagú szláv szavak: szláv *besědu* > m. *beszéd*, *kľbasŭ* > *kolbász* (*kalbász*), *lădijka* > *ladik*, (v. ö. *ludikáz*), *lopăta* > *lapát*, *polŭra* > *polcz* (népnyelvi *pócza* újabb átvétel), *sabota* > *szombat*, *tŭm(b)ŭlca* > *tömlőcz* (alakv. *timniicz*);

b) kéttagú szó: ? *zŭnka > *zsineg* (egy régebbi *zsinek < *zsink < *zsinka-n keresztül).

Hogy az *-a* a magyarban tűnt el, annak bizonyítéka szerintem a következő adat: szláv *ponjŭva* a magyarba *ponyava alakban került át, ebből a nyelvjárások egy részében *ponyva* lett (v. ö. *pojŭta* > *pajta*, *Morava* > *Morva*, *Zsitova* > *Zsitva*), más részében *ponyar. Ebből a *ponyar*-ból m. *panyó* (= *ponyva*), kicsinyítve *panyóka*. — Szóvégi *-ara*-ból *-av*, majd *-ó* lett ebben a szóban is: *zásztŭ* (alakv. *zásztŭ*) < *zastŭra*; valószínűen ide tartozik még *patkŭ* < *podkŭra* (van szláv *podkor* is), *pondrŭ* < *pondrŭra* (van szláv *ponrŭra* is).

Szóvégi nyílt szótagbeli szláv *-a* semmiféle szláv nyelvben sem tűnhet el, legfeljebb hangsúlytalansága folytán *a*-nak hangozhatik.

Olasz jövevényszavak.

Nyelvünk olasz jövevényszavai egyetlen egy nyelvjárásból meg nem fejthetők, ellenben nincsen bennük egyetlen egy hangtani kritérium, a mely az észak-olasz nyelvjárásokból meg ne volna fejthető. Észak-olasz nyelvjárási sajáttság pl., hogy a lat. hangzóközépi *c* hangsúlyutáni szótagban *g*-vé lesz (v. ö. *fŭge* < észak-ol. *figo*: lat. *figus* és vel. ol. *figa* többes nom. *fighe*, ol. *fica*: női szeméremtest); ugyanilyen a lat. *ce* (i) helyén levő *-sz* (v. ö. *csimass*, *dézma*), *zs* (*kámzsa*, *dús*) is stb. — Ez észak-olasz nyelvjárásokban a szóvégi, nyílt szótagban levő hangsúlytalan vocalisok közül mindegyik eltűnhet, kivéve a szóvégi *-a*-t, valamint a többes számi *-e* és *-i* ragot. Hogy egy olasz szóvégi hangsúlytalan *-o*, *-i*, *-e* megmaradt-e a magyarban, vagy pedig nem, annak a magyar szóvégi rövid magánhangzók szempontjából semmi fontossága nincs; az *-i*-végűeknél legfeljebb az átvétel szempontjából időrendi értéke van (v. ö. *alpári*, *csicséri* stb.). Ha azonban olasz jövevényszavaink közt vannak példák, a hol az olasz szóvégi *-a* vagy az olasz többes nom.-beli *-i* hiányzik, ezt a jelenséget szóvégi magánhangzóink tárgyalásánál figyelembe kell vennünk. A többes nom. *-i*-re nincs példánk, szóvégi *-a*-ra azonban van. Erre két példát idézek, az egyik a *bolt* szó (alakv. *bóld*, *bólt*, *bót*, *bód*: wölbung, gewölbe), melyre két magyarázat lehetséges. Vagy szláv közvetítéssel jött hozzánk a szó (v. ö.

bolg. *bólta*, szerb-horv. *bólta*, *bálta*, *bôta*, szlov. *bólta*), vagy pedig közvetlenül az olaszból. Az olaszban két szó kínálkozik az összehasonlításra. Az egyik mai ol. *colta* (gewölbe, wendung), a másik a nagyon ritkán használt *volto* („coll' o largo = *volta* = muro in arco”). Minthogy pedig a vulg. lat. *col* szótag az ó-olaszban *bo*-vá lett, a m. szó vagy egy ó-olasz *bolta-ból vagy pedig *bolto-ból lett. Az első eset a valószínűbb.

A másik szó a *piacz* (alakv. *piarcz*), melynek *p* utáni *i*-je világosan szól a mellett, hogy az ol. *piazza* mása (< lat. *plūtra*; lat. *pl*, *fl* > olasz *pj*, *pi*, *fj*, *fi*-re v. ö. még *dupla* < ol. *doppio*, lat. *dupla*, *forint* < *florin(o)*. *Fiume* < ol. *Fiume*: lat. *flume(n)*).

Hogy a *piacz* szó -a-jának elveszése nem a háromtagúsághoz (nb. eredetileg a szó két tagú: olv. *pjaccza*) van kötve, bizonyítja, hogy sok háromtagú olasz szó a magyarban is háromtagú (v. ö. *csemete*, *trombita*, *oszlriga*, *salátu* stb.).

Német jövevényszavak.

Egy ó-felnémet szó nyílt végszótagjában a következő rövid és hosszú magánhangzók állhatnak: *a*, *e*, *i*, *o*, *u*. E magánhangzók a közép-felnémetben egy hanggá, *e*-vé fejlődtek. De nem egyszerre. A bajor nyelvjárásban az *u*, *o*, *a* 1050 körül már kivétel nélkül *e*, míg az -*i* a XI. század végéig tartja magát. Az a kérdés, van-e a mi német jövevényszavaink közt olyan, a mely ó-felnémet-korszakbeli átvétel s valamilyen adalékkal szolgálhat a mi szóvégi hangzóink történetéhez. Nézetem szerint ilyen adalékok a következő szavak:

szekrény (alakv. *szekrín*, *szekríny*, *szoikrény*, *szoikrén*) < ófn. *scrīni* (v. ö. *î*-re m. *mily* ~ *mély* föld < kfn. *mīl*). Lehetne a szót a szláv *skrinja*-ból (alakv. *skrinija*, *skrina*) vagy az ol. *scrigno*-ból (piccolo forziere da tenervi denari e cose preziose) is származtatni, de egyik eredet se valószínű.

polgár < ófn. *purgāri*. E szónál a következőket kell figyelembe venni: *a*) germ. *b* a felnémet hangmozditással az ó-felnémet korszakban a bajorban *p*-, (v. ö. baj. *piskoffe* = *püspök*), míg a rajnai és a keleti frankban *b*; — *b*) az eredeti ófn. -*āri* latin hatás alatt már az ófn. korszakban -*āri* is, a bajorban umlauttal a XIII. századtól -*aer*, az előtt pedig -*are*, -*ari*, míg a frankban már a legrégibb korszakban is -*eri*. Ez okok alapján a m. *polgár* < ófn. *purgāri*. Az -*ār* szóvég összeesett a m. szláv eredetű -*ār*-ral (eredetileg *arjā*: v. ö. ó-magy. γρ:αρτζαρ).

* * *

Második tételtem ez: A török, szláv, olasz, német jövevényszavak szóvégi nyílt szótagban álló rövid, de minőség tekinteté-

ben teljes magánhangzói közül a magyarban lekoptak a következők: *u, ű, í, i*, s részben az *-u*. Az *-e* megmaradt, míg az *-o* hanghelyettesítéssel *-a*-vá lett. Ez eredmény a jelölésbeli Árpádkori írott alakokkal teljes összhangban áll s a mellett szól, hogy ez írott szövégi hangzók rövid teljes hangok voltak.

Harmadik tételünk megállapításához szükségünk van arra, hogy állításunkat bizonyos időponthoz kössük. A felsorolt példák közt chronologiai értékiek: ófn. *scrîni* < *szekrény*, szlov. *pínkušti < *pünköszt*, szlov. kaj.-horv. *vłasi* < *olasz*, ó.-ol. *bolta < *bolt*. E szavak nem lehetnek se korábbi, se későbbi átvételek a X., XI. századnál. A mit tehát a következőkben mondok, azt nem vonatkoztathatom az egész Árpádkorra, hanem első sorban a X., XI. századra és az előtte való időkre. A kérdés az, minő vocalis állhatott egy X., XI. századi magyar szó nyílt végszótagjában. Nézzük, mi állhat ma (itt csak a köznyelvi alakokról szölok).

Magyar szó végén ma a következő vocalisok fordulnak elő:

1. *-u*: *hamu*, *kapu*, *daru*, *szalu*, *falu*, *odu*, *lotu* stb. E szavakról ki lehet mutatni, hogy mai *-u*-juk újabb eredetű, a mennyiben pl. a *hamu* még a HB.-ben is *chomur*-nak van írva; a *kapu* még 1162-ben *copuu* stb.

2. *-ű*: *keserű*, *tetű*, *ölyű* stb. Itt is ki lehet mutatni, hogy még a HB. idejében *keseruv*-nek van írva a szó.

Megjegyzem, hogy a *hamu*, *falu*-féle szókról ki lehet mutatni, hogy egy részük a XIII. század folyamán még *-uv*-val van írva, ellenben azok az idevaló szavak, a melyeknek *-e*-je csak a ragos alakban tűnik elő pl. *elu* ~ *elve*, *mag* ~ *mágvak*, a XI., XII. század folyamán egyszerű *-u*-val vannak kifejezve. — Mindkét esetben (1., 2.) *-ű*, *-uv*, *-ű*, *-üü* az eredeti hang.

3. *-i*: α) az *-i* melléknévképzőről ki lehet mutatni, hogy eredetére egy a birtokképző *-é*-vel, s mint ilyen diphthongikus eredetű; v. ö. mai népnyelvi *úrész* = urias, régi nyelvbeli: *Uruse* = Oroszi, *Ursei*, *Vrsey* = Örsi, *Urej*, *Vraj* = Üri (ide való *-beli*, *-féle*); — β) *-di* helynevekben (Almádi) újabb, régi *-di* (nyelvjár. változat *-gyi*) ma *-d* ~ *gy*: *Szilád* ~ *Szilágy* stb.; — γ) deverbális *-i* melléknévképző diphthongikus eredetű; — δ) a *-ni* helyhatározói ragban (pl. *payni*) az *-i* lativusi *-é-ből* való, tehát diphthongikus eredetű; — ϵ) a *-ni* főnévi igenévképző *-i*-je lativusi *-é-ből* való; ζ) a magashangú tárgyas ragozású igék praesensének egy. 3. személyű ragja *-i*; hogy ez diphthongikus eredetű s egykor *-ěj* > *-é* > *-i* volt, kétségtelen (v. ö. KT.: *furiscte*) — ξ) a magashangú szavakban az egy birtokos egy birtok egyes 3. személyű ragja *-i* pl. *szemi*. Hogy ez eredetibb *-i*-ből, még régiebb *-é*-ből, *-ěj*-ből fejlődött, arra v. ö. hogy egy 1156. oklevélben még *Saul scekei* villa; — θ) a többes szám jele *-i* (v. ö. *fali*); diphthongikus eredetű; —

c) *-nyi* (v. ö. HB. *menyi* stb.) képző eredetibb alakja *-nyé* s így hosszú hangból, illetőleg diphthongusból való a mai *-nyi*.

E szerint a mai képző- vagy ragbeli nyílt végszótagban álló *-i*-k eredetibb hosszú hangokból, illetőleg diphthongusokból fejlődtek.

4. A köznyelvben szóvégi *-o*, *-ö* nincsen; a nyelvjárásokban (v. ö. *lábo*) és némely nyelvelékekben (v. ö. Münch. és Bécsi kód.) ragos alakban előfordul. Újabb fejlődés.

5. Többtagú szóban szóvégi *-ë* nincs ma a köznyelvben.

6. Szóvégi nyílt *e*:

A) α) Praet. egy. 3. szem.: *engede*; — β) birtokos személyragban: *vize*: — γ) tárgyias ragozás imperativusi egyes 3. szem.: *vezesse*; — δ) conditionalis praes. alanyi ragozás egy. 3. szem.: *verne*.

E ragos alakokbeli *-e*-k *-ë*-kből, illetőleg diphthongusokból erednek, tehát egykor hosszú hangok is voltak.

B) Szóvégi rövid *-e*: *epe*, *eme*, *elme*, *néne* stb.; minthogy a ragozásban és képzésben ez az *-e* megnyúlik (*epét*, *epés* stb.), eredetileg **epé*, **emé* stb.-nek kellett lenni.

7. Szóvégi rövid *-a*: *árva*, *róka*, *vézna* stb., ragozásban és képzésben *-á*: *árvát*, *rókát* stb., ennélfogva eredetileg **árvá*, **róká* stb. A ragokban, képzőkben előforduló *-a* se eredeti *-a*, hanem vagy illeszkedéssel keletkezett *e* $\sim$ *é*-ből, vagy hosszú *a*-ból való.

Minthogy már most kiderült, hogy a mai szóvégi rövid magánhangzók akár szótőben, akár származékban, ragban, képzőben fordulnak elő, egytől-egyig mind újabb fejlemények vagy hosszú vocalisokból, vagy diphthongusokból, az a nézetem, hogy egy X., XI. századi magyar szó csak a következő rövid magánhangzókra végződhetett: *-u*, *-ü*, *-i*, *-e*, *-a* (v. ö. **tára* $\sim$ *tó*, **hára* $\sim$ *hó*, **sára* $\sim$ *szó* stb.), X. század előtt *-ä* (*e*), v. ö. *hō* $\sim$ *here*; a hosszúak és diphthongusok közül pedig ezek voltak: *-ā*, *-ē*, *-ai*, *-ei*, *-i*, *-ü* (*-uv*, *-uy*, *-or*, *-oy*), *-ū* (*-ü*, *-üγ*, *-er*, *-öγ*), *-au*.

Harmadik tételelem tehát így hangzik: A X., XI. századbeli rövid magánhangzók kivétel nélkül lekoptak. A lekopást úgy képzelem, hogy először az *-e* (jóval a X. század előtt), majd az *-a*, *-i*, *-ü*, utána az *-i*, *-u* kvalitásukat megtartva először a rendesnél rövidebbek lettek, majd pedig súlytalanságuk folytán eltűntek. A fejlődés a nyelvtörténet előtti korban kezdődött s teljesen a nyelvtörténet legelső (X., XI. száz.) korszakában fejeződött be. A jelenséget egyéb változásoktól, a milyen hosszúak rövidülése, a szóközépi rövid nyílt szótagok vocal. elemének eltűnése, nem különítem el, hanem ezekkel együtt, egy hangphysiologiai szempont alatt lefolytagnak képzelem.

Czakó Zsigmond.

(Kivonat *Vértesy Jenő* vendég február 21-én tartott felolvasásából.)

A negyvenes évek romantikája legjellemzőbben Czakó Zsigmondban és Hugo Károlyban nyilatkozott. Sorsukban is mutatkozik némi hasonlóság. Czakó első perecre Byron romantikus alakjaihoz hasonlít, külső délczégse és mogorván melancholikus véralkata miatt, de belsőbb vizsgálat után meglátjuk benne az altruista és emberszerető lelket. Ez benne a kor hatása; pessimismusa, világgyűlölete olvasmányaiából és élményeiből fakad. Különczsége a saját egyéni tulajdona.

A sors csapásai, a hirtelen szegénység kiültek belőle minden derültebb vonást. Majd művészi hajlama kitör belőle: színésznek áll. Irogat is, első művei ugyan megsemmisülnek, de írói tehetsége föltünik s ez juttatja be a Nemzeti színházba. A nyomor és a várakozás esztendeire a diadaltól mámoros évek következnek, mikor a „Kalmár és tengerész“ című drámáját előadják 1844 novemberében.

Czakó aesthetikai nézeteit tömören összefoglalva megtaglaljuk Szász Károlyhoz intézett levelében. Egész kis dramaturgia ez. Schillertől óva int, de annál inkább ajánlja Shakespearet meg Schlegelt és Lessinget. Legjellemzőbb pontja, mikor a dráma központjává a „képeket“ teszi, azaz a hatásosan csoportosított jeleneteket. E mellett aztán hiába hangsúlyozza a lélektani megokolást és a valószerű jellemzést; világos, hogy hibás alapon indul. Az is érdekes, hogy igazi mestereit, a francia drámaírókat, Hugo Victort és Dumas-t egyszer se idézi.

A „Kalmár és tengerészt“ már kíváncsian várta a közönség s rendkívüli sikert aratott. Tetszett az író, a ki egyesíteni tudta a hatásos mesét a költői megírással. Két nemeslelkű testvér története ez, igazi költészettel, de nem kevesebb dagálylyal elmondva, hatásos egymásra következő „képekben“. Hőse a szokásos romantikus hős-typus, de valami melancholikus hajlam a költő egyéni kezét mutatja.

A következő évben előadott „Végrendeletnek“ még nagyobb hatása volt. E művében Czakó elhagyja előbbi némileg realis talaját s a romantika legvadabb erdejébe bolyong el. A címet

képező végrendelet a hőst, Táray grófot, egész élete, boldogsága megsemmisítésével fenyegeti. A romantika összes motivumai szerepelnek benne, a hős is a romantika gáncs és félelem nélküli lovagja, de már megrokknanó, gyöngé idegzett, a mi a Czakó egyéni bélyege rajta. A „fő-kép”: Táray megőrülése bizarr, de rendkívül hatásos jelenet. Azonban nincs következménye semmi, mert a gróf ép eszét visszanyeri s a vége némileg megnyugtató. A darab megírásában a költő tehetségei fényesen ragyognak. Hatása azonban a kiengesztelő vég ellenére is komor, sőt leverő. Szomorú társaság a Czakóé, csupa különöz, fanatikus vagy tépelődő emberek.

A „Végrendelet” sikere kiemelte a költőt szűkös helyzetéből, de ő megmaradt a régi melázó és komor embernek. Úgy látszik, olvasmányai is hatottak rá: talán Schopenhauer és minden bizonynyal a hindu irodalom. A „Leona” című drámai költeményt is igazi buddhista szellem lengi át. Egy öreg bölcs családosul visszavonul a szent természet ölébe s a teljes nyugalom életét akarja élni. De e paradicsomba is kígyó kerül s a kis fészek elpusztul. Czakó egész philosophiáját kifejtette benne, de a philosophia merő szomorúság s a hosszas elmékedések teljességgel nem drámába valók, a sok szenvedés pedig — melyet a darab személyei kiállnak — szinte ráfekszik az emberre. Nem csoda, ha megbukott a színpadon. Felséges szép nyelve csak az olvasó előtt mentheti meg.

Czakó utolsó társadalmi drámája „A könnyelműek” úgy indul, mintha más útra akarna térni. A sikerült I. felvonás a vidéki vármegyei magyar élet rajzával némileg emlékeztet „A falu jegyzőjére”. De a további felvonások annál gyöngébbek s a túlzott romantika rémségei mellett tele vannak súlyos lélektani és drámai tévedésekkel.

Ettől fogva elfordult az írótól a közönség és a kritika egyaránt. Egy, a Nemzeti Színház ügyében írt heves polemia még jobban elzordította.

Czakó működésének másik fele a történelmi dráma. „Szent László és kora” című korrajzát még pályája elején írta, de e munkája színre nem került a költő életében. Elhibázott, fiatalos munka. Czakó nem tudott eléggé tárgyias lenni s ha a külső anachronismusokat el is kerülte, műve tele van belső anachronismusokkal. Ideges, tépelődő, fölvilágosodott László királyának semmi köze a történelmi glóriás, harczos, keménykezü és egyenes Szent Lászlóéhoz. A darabban föltűnő szép a bukott Salamon király epizódja, de annál gyöngébb a főtörténet.

A másik históriai színmű a „János lovag” ellenkezőleg Czakó legrealisabb darabja, utolsó műve, a határkö. II. Károly király s Erzsébet és Mária királynők küzdelméről szól; a hőse

Palizsna János, a vránai perjel, a ki el akar pusztítani minden gyomot a trónus körül s új világot teremteni a „vérarézú korban.“ Armánynyal és gyilkossággal tör a nemes czél felé s eredmény nélkül vonul vissza a homályba. A hős alakja finom lélektani analysis-sel van megalkotva. A történelem föléled a drámában, a mi főleg annak tulajdonítható, hogy Czakó most már behatolt az egykorú forrásokba. A hős körül sikerült fő- és mellékalakok állnak, a legpompásabb Gara nádor, a ki valósággal a Petur bán testvére.

A költő nagy hatást várt a darabjától. A Nemzeti színház elfogadta, de barátai, kiknek fölolvasta, gáncsolták, hibáztatták. Czakóra ezután már csak a végső vergődés következett. Be se várta az előadást, egy rejtélyes pillanatnyi felindulásban agyonlőtte magát.

A „János lovagot“ nem sokkal később előadták, de a hatás beléfult az izgalmas 1848-ki márcziusi napokba. Azóta se gondoltak rá.

Czakónak jóformán semmi hatása se volt, jóformán magára áll a magyar romantikus dráma történe-ében. Az irodalomtörténet is inkább az érdekes különöz emberrel foglalkozott. De jellemző, hogy Erdélyi János mennyire becsüli munkásságát. A tisztalátású és erősegyéniségű kritikus szinte Czakó hatása alá kerül, mikor róla ír s világos stylusa mystikussá válik.

Ha behatóbban foglalkoznának Czakóval, talán most megint jobban méltányolnák, mikor újra divatja van a romantikus, a lyrái és a symbolikus drámának. De a végleges ítéletet nehéz mondani Czakóról, a ki kiforratlanul, fiatal erejében tűnik el, mint a hulló csillag.

Jelentés a gróf Teleki-pályázatról.

(Felolvasta *Ferenczi Zoltán* lt. a márcz. 19-én tartott ülésen.)

„A gróf Teleki József-jutalomért 1909-ben tiszta vigjátékok pályáznak, tehát a bohózatok ki vannak zárva. A verses forma előnyül tekintetik a műnek hasonló vagy közel hasonló becsü társai fölött.“ (Akad. Értesítő. 1909. 282. 1.)

E pályatételre a kitűzött határnapig (1909 szept. 30.) 22 pályamű érkezett be. Ezek megbírlásával a T. Akadémia Thewrewk Emil tiszteletbeli tag elnöklete alatt Riedl Frigyes és Ferenczi Zoltán ltagokat bízta meg, kikhez a Nemzeti színház bírálókul Mihályfy Imre és Gyenes László tagokat küldte ki a szabályok értelmében. A bizottság márcz. 14-iki ülésén döntött a pályaművekről s a jelentés megírásával e sorok íróját bízta meg, melyet a következőkben van szerencsém előterjeszteni.

A bizottság mindenek előtt tudomásul vette, hogy az 1. sz. alatt bejegyzett pályamű a szerző kívánságára áttétetven az idei Karácsonyi-pályázathoz, a bírálóknak nem adatott át. Megállapítja továbbá, hogy az *Ébredés* (17. sz.) mint dráma, nem tartozik a pályázat körébe.

A megmaradt 20 pályamű volt tehát a bírálat tárgya. A jelentés ezekkel szemben a szokottnál rövidebb lehet, mert több régi ismerőssel találkozunk. Közülök a *Borbála néni* címűnek (19. sz.), mely az 1906-iki pályázaton *A kinincs* cím alatt szerepelt, az akkori jelentésben bő méltatása és elemzése olvasható. (Akadémiai Értesítő 1907. 289. l.) Most is elismerjük róla, hogy a pályázat legmulattatöbb műve. „Igen kedves elevenség-gel, valódi vidámsággal, ötletességgel van írva; de az egésznek bohózatos kidolgozása, sőt bohózatos alapeszméje nem e pályázat körébe utalják.” Ennek a szabálynak tartalmától a bíráló bizottság többsége ez alkalommal sem térhetett el, de a bírálók egyike ezt kívánta az említett jó oldalai miatt jutalmaztatni.

Régi ismerősünk a *Családi politika* (7. sz.) is, mely ugyane címen szerepelt az 1906. évi pályázaton. Akkor szintén bő méltánylásban volt része (Akad. Értesítő. 1907. 293. l.) s így, mert most sem változott róla a bírálók álláspontja, tehát tovább mehe-tünk, de most is elismerjük, hogy ez is a pályázat figyelemre méltóbb művei közé tartozik.

A többi pályamű közt több van olyan, melyekről egyáltalán felesleges szólni. Ilyen közülök *Menyus bácsi elvei* (3. sz.), egy gyöngye versekben írt, következellen és laza vigjáték, minden esetre a pályázat leggyengébb műve. Zavarosság tekintetében hozzá közel áll az *Emberek* (11. sz.), melyről legyen elég a cím megemlítése. továbbá *Az ügyvéd úr* (20. sz.), mely egy dr. Kondor Alfréd nevű szélhámos ügyvédnek épp oly ügyetlen, mint lehetetlen cselei és kudarca körül forog. Egy s más már van említésre méltó minden többiben, még a gyöngye versekben írt, zavaros tartalmú *A titánok* (10. sz.) címűben is, melyben a eselt dr. Patási vezeti, a ki Kopássy földbirtokosnál tartótfőskö-dik, őt valami új párt vezetésére bírja s leányát, Erzsit akarná megkapni, de felsül.

Csak futólag említhetünk meg még egynehányat. *A béke-szerzők* (8. sz.) a cambrai-i béke megkötését vette tárgyal. de minden komikum és érdekesség nélkül egy laza, elnyújtott szer-kezetben próbálva meg Scribe módszerét és beállítását. Ausztriai, Margit, Orleansi Lujza, I. Ferencz, V. Károly, Eleonora s O'Brienne tárnok neje, Eugenia, a főszereplők, de mindannyian csaknem érdektelenek. A főthema mindenütt a rejtőzködés, más helyett való szereplés. Rimes jambusai végnélkülien hosszadalmas és üres párbeszédeket foglalnak magokban. *A Lotosz* (12.) című,

Indiában játszik s tárgya egy szerelmi cselszövény és árulás, mely természetesen lelepleztetik. A tartalom amolyan régi operás izű és mivel Indiában játszik, magától értetően végtelenül terjengős virágos nyelvű prózában van írva. A szerző különben ki fogja adni, mert már is kefelenyomatban nyújtotta be, de mint írja, kézirat gyanánt. *A férfiak* (14. sz.) egy falusi kastélyban játszik, hol az újonnan érkezett szép nevelőnőt az inástól elkezdve mindenki el akarja csábítani, míg aztán az öreg grófnéhez folyamodik, ki leleplez mindent. A lányt végül egy derek mérnök veszi el s az ifjú báró beleszeret saját feleségébe, mert kislő, hogy nem tökéletes nő. A darab rendkívül vontatott, a szerző csak nagyon sok szóval bírja kifejezni magát, még pedig szellem és fordulat nélkül. Jellemző s ez a czimből is kitetszik, hogy szerző senkit nem nevez nevén, hanem csak így: Öreg báró, ifjú báró stb., mivel azt akarja jelezni, hogy ezek nem egyének, hanem faji képviselők. Ilyenek a férfiak mind. Köszönjük szépen.

A Boldog ember (21. sz.) hőse Homoródy Béla, egy hihetetlenül önhitt, hülye alak, ki magát az emberiség tökélyének, valami felsőbb lénynek, felsőbb embernek tartja. Ennek bukása a mű tárgya. Megbukik, mint hivatalos képviselőjelölt, elveszti jegyesét (Kovács Anna), a ki amúgy sem szeretne soha s csak daczból ígérkezett hozzá. A szere mi cselszövényt egyébként Anna huga, Irénke intézi, egy nagyon fiatal lány, a ki a házitánitoba szerelmes. Nénjét (Anna) megmenti Homoródytól és kieszközli, hogy Kardó tanár neje legyen, kit közben képviselőnek választanak. A mű mindenesetre egy tipikus alakot állít be, de oly tulzón és éppen ezért oly kevésbé jellemzőn, hogy itt már megszűnik a komikus hatás s a boszankodás vagy közöny kezdődik.

A valóság (6. sz.) két elvont személy közt foly le, a költő és a lány közt. Az I. felvonásban vagy inkább képben a költő el akarja csábítani a hozzá látogatóba menő s érte epedő lányt. A II-ikban ez a lány már neje s a nő utálattal fordul el az eszménytől megfosztott férfitől, ki egyébként erre nem adott különösebb okot. A III-ikban újra megbékülnek. Miért ennek czime *Valóság*? Ez volna a valóság? Hm! Akkor kár minket rá megtanítani. Ha tréfa, akkor kaharéba való. A mű azonban sikamlóssága mellett is, nincs minden írói tulajdon nélkül.

A feltaláló (2. sz.) hőse Szatmáry Jenő, a ki folyton találmányokon töri a fejét, de belőlök semmi jóravaló nem sül ki. Afféle elhibázott lángész, kibe szerelmes a háziasszonyának leánya (Irma), de ő feltalálói buzgalmában nem veszi észre. Végre egy repülőgépen tesz próbát. Lezuhan és megsebesül. A leány kétségbeesve rohan hozzá s ekkor végre tudatára ébred Irma szerelmének. Most aztán a darab morálját egyik barátja

ebben fejezi ki: Igazi feltaláló, mert feltalált valamit (a boldogságot), a mit nem akart Ennek van egy pár jó jelene s az egész legalább is érthető.

Ezt azonban nem mondhatni *A zseni* (15. sz.) című négyfelvonásos verses vígjátékról, melynek oly zavaros a menete, hogy tartalma elmondására oldalakat kellene tele írni, de ennek igen kevés célja volna, még ha sikerülne is. A zseni Vásáriné fia, László. A cselekmény Hős Ádám kerti tornácán foly le, innen a „hármás egység” jelige. Hős Ádám felett neje uralkodik, hugának (Gizi) udvarol László és két doktor, kik mindenféle zavaros összevisszaságban járnak, kelnek, beszélnek. Van benne több éppen oly kevésé értelmesen kezelt mellékalak. Végre László elveszi Gizikét, Bleriot lezuhan s Hős Ádám ezen az alapon visszanyeri férji jogait. Ugyanis Hősnek a neje Bleriot hive s ezzel kapcsolatos az, hogy ő amolyan házi zsarnok.

A *Minikri gyógymód* (16. sz.) teljes bohózat. Színhelye egy növénytaplálékra berendezett szanatorium, hol a betegek éheznek, de ügyes urak ételeket lopnak be. Ezt úgy adják egymás tudtára, hogy az egyik fél mi-mi-t kiált s ha a dolog rendben van, a másik fél kri-kri-vel felel. Innen a *minikri* cím. Végre három házassággal végződik a darab. Közben van egy pár elég mulatságos, de nem finom jelenet.

Hasonlóan bohózat-számba megy a *Változatok* (18. sz.) túlnyomó része is, a nélkül, hogy különösen mulattató volna. A cím arra utal, hogy a darabban folytonos válópereket folytatnak a személyek és ugyanazok a nők másodszor is elválnak, hogy volt férjeikhez visszakerüljenek. Ez a darabban a víg elem. Mert a főszemélyek válásában, mely szerint aztán Noszlopi annak (Kászoni) veszi el majd leányát (Ilonát), ki viszont az ő elvált nejét veszi nőül, éppen nincs semmi mulatságos, legfőlebb megtörténhetett, a mit nem vonunk kétséerbe.

Az *Édes semmittevés* (22. sz.), melyet szerzője katonakomédiának nevez, némi nagyobb igényekkel lép föl, de minden jogalap nélkül. Egy gazdag cognacgyárosnak előkelő származású neje fiát (Rudi) okvetetlen a katonai pályán akarja előbb vinni, ki mint huszárhadnagy uzsoraadóságokat csinál. Most az apa közbelép, fizetni nem akar. Ez a küzdelem az anyával a mű úgynevezett nagy morális témája, melyben az apa győz. A fiú lelép a katonai pályáról s mint apjának társa belép az üzletbe, midőn egyszersmind megkapja a szeretett lányka (Krasznay Márta énekesnő leánya, Teréz) kezét. A darabban sok személy szerepel, de igen kevés befolyással vannak a főcselekményre. Viszont sem Orbán főhadnagy és Olga, sem Rudi és Teréz szerelme nincs semmi különösebb érdekességgel tárgyalva, sem a mű párbeszédei vagy helyzetei nem mulattatók vagy különösebb

figyelemre valók; de bizonyos komoly témának kifejtésére a törekvés nem tagadható meg a szerzőtől.

A Kisfaludy s általában a régi vigjáték modorát idézi emléktünkbe a *Két leány*. (15. sz.) Az egész darab egy szerelmi csere, szerelmi chassé-croisé körül forog. Gácsi ügyvéd leánya, Nelli, szereti apja ügyvédsegédjét, Kováchot bizonyos ábrándos, regényekből szedett álérzelemmel, melyből gyermekkori pajtása, Igali Pali megjelenése kigyógyítja, ezt megszereti s neje lesz. Ekközben Nelli rokona, Margit, a ki Nellit Kováchhoz akarja segíteni, kiről Nelli anyja hallani sem akar, mert az meg Nellit a főispánnak szánta, minden áron föl akarja ébreszteni Kovách féltékenységét Pali iránt. De ezzel fölsül, sőt maga lesz szerelmes Kováchba, ki szintén felismeri benne az igazit s elfordul Nellitől. Így minden jól végződik. Párhuzamosan ezzel Pali képviselőjelöltsége foly le, ki mindent Kováchra biz, míg végre a kerület Kováchhoz pártol át s ekkor Pali, ki úgysem érez a politikára hajlamot, visszavonul. Mindebben van valami egészséges vidámság s élénkség, de komikum alig, akár a helyzetekben, akár a jellemeiben.

A pályázat második legmulattatóbb komédiája, mert valóban inkább komédia, kétségtelenül *A jólét világa*. (13. sz.) Mint a címe is mutatja, gazdag emberek közt járunk-kelünk, voltaképpen többnyire milliomos volt zsidók közt s ezek egyikének, kelenföldi Holstein Tivadarnak budapesti palotájában foly le a különben vékony cselekmény. A főszereplők Holstein fia (Didi), ki szerelmes Jane angol nevelőnőbe és leánya Alva, ki szerelmes Fodor Attila huszártisztbe, egy úgynevezett zsurkirályba. Ezzel párhuzamosan foly br. Liszterné (Márta) és ifjúkori imádója, dr. Zoárd Róbert ceyloni utazó és tudos szerelmi története, mely a végén egy a nő részéről megkezdendő válasra vezet, hogy Zoárdé lehessen, minthogy férje úgyis elhanyagolja s kalandokra vadász. Jane természetesen nagyon szép s némileg családtag; de e helyzete nem menti meg, hogy br. Liszter és Csillaghy Adolf, a ház vendégei, ne tegyenek neki tiszteségtelen ajánlatokat. A szerző szerint, úgy látszik, ilyen a jólét világa. Ezt mi eddig nem tudtuk. De menjünk tovább. Minthogy a Holstein fia (Didi), mint mondja, halálosan szerelmes Janeba, egy úgynevezett kimagyarázó jelenet után, melynek részben az apa is tanuja, Jane el akarja hagyni a házat, a minek az apa természetesen örvend. A III. felvonásban azonban úgy bonyolódik a helyzet, hogy Jane némileg mentőként tűnik fel. A zavarból aztán az a kibonyolódás, hogy Alvát csakugyan megkéri Fodor, ki előbb inkább Csillaghy emancipált leányának (Teresi) udvarolt és Jane a háznál marad. A többi aztán magától értetődik.

A mű legjellemzőbb tulajdona, hogy benne mindenki a mai

divatos módon budapesti élezcet farag s e tekintetben jóformán egyenlőn beszél minden szereplő. Minthogy pedig az élez megölője a komikumnak tehát e különben jól olvasható darabban komikumot nem igen találunk. Pl., — mert hát vegyünk egy példát, — a II. felvonásban Jane lefőzi Fodort, a ki kissé ittas és elég férfiatlanul brutális és ezt a jelenetet Alva is rejtekből végig nézi, majd előlép s így beszél vele:

— Eddig azt hittem, hogy ön legalább férfi...

— Alva kisasszony, ön kegyetlen...

— De legalább hálás vagyok önnek.

— ?

— No mert volt idő, hogy fölnéztem önre.

— És most?

— Nem nézek többé magára.

— Jane kisasszony, bocsánatot kérek.

— Jó.

— Alva kisasszony!

— Tőlem ne kérjen bocsánatot, nem vagyok jókedvű adakozó.

— Mást kérek. Tanulmányozzon még egy kissé.

— Isten ments! Külön ösztöndíjért sem.

— Pedig más emberré akarok lenni.

— Hm! A hernyó ha begubózza magát, abból csak pillangó lehet.

— Pedig ez komoly ígéretem.

— Ha ez igaz, ez oly feltűnő lesz, hogy tanulmány nélkül is észreveszem...

A komikumot, ha úgy akarjuk, egy pár helyzet s talán a Fodor 50 nyaklevele képviseli, melyeket nőktől kapott vagy tán meg az, hogy Csillaghy mindenre azt mondja: ez nekem üzlet vagy ez nekem nem üzlet és Holstein mindegyre Madáchra hivatkozik. Mindemellett tagadhatatlan, hogy a műben van vidámság és kedvesség, de egy kitűzött komoly terv vagy feladat, vagy jellemrajz nincs s ezért neveztük tréfának vagy komédiának. Nem hallgatható az sem el, hogy helyzetein meglátszik az *A hol unatkoznak* cz. híres Pailleronféle vígjáték hatása.

Komolyabb mű, de szorosan véve talán inkább a régi színmű-válfajt képviseli, mintsem vígjáték, *A társszerzők* (9. sz.). De hát végre a szerző vígjátéknak nevezi s mi ezt sem bánjuk. Farkas Jenő író vígjátékot ír s ebben társul veszi dr. Szeles Rezső tanárt, a ki leánykorában szerette Idát, Farkas nejét és viszont, de aztán a nő (22 éves) a már nem ifjú (46 éves), de hírneves Farkashoz megy s őszintén megszereti derék, kiváló férjét. Szeles tehát, ezt nem tudva, most czélzattal is igyekszik Ida közelébe jutni s erre a közös vígjáték írása jó alkalom. A

villában tehát összekerülnek. Dr. Szelest azonban szereti Bözse is, Farkas huga, kinek tanára volt egy ideig egy leányskólában. Ekközben Ida visszavesz Szelestől egy arczképet, melyet leánykorában egy meleg ajánlattal adott neki. Ebben meglepi őket Bözse s azt hívné, hogy fölismerte a helyzetet, menekülni akar a házból, de előbb a kezébe került fényképet, nehogy illetéktelen kézbe jusson, borítékban odaadja Idának, mint a legjobb kézbe. Természetesen feleslegesnek tartja megmondani, hogy mi van a borítékban. Most Farkast, kit egyébként teljesen vigjátéka foglal el, érdekli, hogy Bözse miért akar oly hirtelen haza utazni? Felelése azt feleli, hogy bizonyosan a neki átadott levélben írta meg az okot s átnyújtja férjének, az egyetlennek, kinek nem volna szabad ezt megkapni, mert Ida sohasem beszélt neki arról, hogy leánykorában valami szerelmi ügye volt egykor Szelessel. Hm! Megvan a baj. Most Bözse, Szeles, Ida a levelet hajhászszák s ennek visszakerítése a másik két felvonás tárgya. Ekközben természetesen Szeles Bözsibe szeret. Bözse ügyessége végre a sok viszontagságon átment levelet, illetve képet visszaszerzi s így minden jól végződik, mert szerencsére a vigjátékába elmerült s kissé szórakozott Farkas a levelet nem bontja fel azonnal. A darabban ezzel párhuzamosan folyó másik cselekményt, mely Császár Tamás kereskedő és neje, Jolán, az Ida néneje közt foly le és holmi apró féltékenységből fakad, noha elég jóízűen van tárgyalva, most bátran mellőzhetjük.

Maradjunk a levéltörténetnél. Bözse első gondolata az, hogy felnyitja bátyja szemeit s neki adja át egyenesen a fényképet; de midőn látja boldogságát, megdöbben s természetesen lemond róla és családi ürgyek alatt bejelenti távozását, mikor egyszerűsmind Idának adja át a borítékba zárt fényképet, vagyis levelet, azt mondván neki, hogy ebből megtudja távozása okát. E homályos mondás okozza a bajt, mert Ida mitsem sejtve, férjének adja át, melyből majd megtudja, miért akar Bözse elmenni. Farkas, mert zavarják, az asztalra dobja a levelet, illetve képet s az ott marad, miközben vacsorázni mennek. Közben Ida visszajön s keresi a képet.

— Hol a kép? — kérdi Szelestől.

— Gondolom Bözsinél. Ezért akar elmenni.

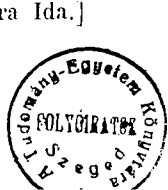
[Ida megnyugszik s a vacsorához megy.]

[Jön Bözsi.]

— Kisasszony, adja vissza a képet, mert ha bátyja kezébe kerül, nagy baj lesz, a kép hátán levő ajánlás miatt.

— Tudom, de nem mert önt vagy Idát meg akarnám menteni, hanem bátyám nyugalma miatt borítékban Idának adtam át.

[Jön újra Ida.]

— Hiszen a fénykép önnél van asszonyom s így minden
rendben.

— Nincs, ha mondom.

— Bözsi imént adta oda borítékban.

— Jézusom, mit tettem, én férjemnek adtam át, azt
hívén, hogy Bözsi az elutazása okát magyarázza meg.

— Rettenetes!

Vacsora után mindhárman fölfedezik a képet az asztalon,
de a társaság miatt föltűnés nélkül egyikök sem veheti el. Jön
az éj. Bözsi, Ida, Szeles egyaránt lelopóznak a levélért, de míg
keresik a sötétben, beront Farkas, kiáltja Szelest, mert megglelte
a keresett vígjátéki megoldást.

— Ah! — kiált fel, meglátva őket. — Magyarázatot
kérek. Most előrohan Bözse s magára vállalja, hogy ő adott
találkozót Szelesnek, kivel valami kis viszályukat akarták elin-
tézni, mikor Ida meglepte őket.

— Igaz! — felel Szeles — És imé megkérem Bözsi kis-
asszony kezét.

— Rendben van.

Minden elsimul, de most Császár Tamás egy kereskedelmi
levele helyett tévedésből a Császár könyvelője kezébe kerül a
fényképes végzetes levél s a megrendelő levelet pedig Farkas
dugja zsebre, mintha a Bözse levele volna s ezt hiszik a be-
avatottak is. Új bonyodalom.

Szerencsére azonban Farkas a vígjáték megoldásán töp-
rengve, másnap reggelig sem bontja fel a levelet. Most meg-
kerithetnék, mert hálókabátja zsebében hagyta, de nem vehetik
ki, mert a szolgálta takarít benn. És ezzel az egész kis építmény
összeesik, mely eddig is csakis egy csomó apró véletlenre volt
építve, hiszen a szolgát bármily ürügygyel ki lehetne küldeni.
Ezért most már érdeklődni sem birunk többé a levél iránt. Végre
Farkas most már csakugyan előveszi a levelet, kaczagva olvassa,
mert természetesen ez az üzleti levél.

— Hol hát a Bözsi levele?

— Természetesen kicserélték, tehát a Császár alkalmá-
zottjánál.

Ez csakugyan jön.

— Hol a levél?

— Itt.

Bözsi elkapja, az asztalhoz siet, leönti a borítékból kivett
képet tintával és eltörli, aztán azt mondja, hogy e képet ő adta
Szelesnek s elmondja hátiratát fejből. Ezzel meggyőz minden-
kit, mire a képet tűzbe dobja s így minden rendben van. Bözsi
most a Szeles keblére borul, kivel közben teljesen megegyeztek.

Látható, hogy technikailag a csomó véletlen daczára jól

alkotott darab. Könnyed versekben van írva. Néma javítással s némi jobb indokolással a részletekben, színpadon azt hisszük, megállná helyét.

Ez a mű is a jutalomra kapott egy szavazatot.

Azonban a bírálók többsége *Bánffi uram* (5. sz.) mellett nyilatkozott. Ez a többnyire rimes és jól hangzó, néha nagyon is tömött jambusokban irt vigjáték szintén régi ismerősünk, de lényegesen más formában. A mű kétszer is részletesebb ismeretetés és bírálat tárgya volt, mint ez az Akadémiai Értesítő 1906. 253—256. és 1907. 291—293. lapjain olvasható. Előbb ezíme volt *Az erkölcsbíró*, azután *Az igazság királya*; de ezek a címek a ma már teljesen átalakított műre nem is illenének. Az előbbi darab alapterve t. i. itt teljesen megváltozott s valljuk meg, javára. Ugyanis ott az volt az alapgondolat, hogy Mátyásnak van egy törvénytelen leánya, Klára, kit ő a körülmények összejárszása következtében Bánffiének hisz, kit ezért s főképen mert indokolatlanul féltékeny és nagy erényhöst játszik, a király meg akar büntetni vagy legalább gyötörni, míg végre kislát, hogy a leány éppen a királynak törvénytelen gyermeke s Bánffi csak gyöngédségből nem leplezte le azonnal a titkot. Természetesen Mátyás éppen nem királyi módra felsül és törvénytelen leányát Erdődy Péternek, Bánffi leányát, Sárát, pedig Reichenburg Krisztiánnak adja nőül, minthogy a cselekmény alatt az ifjak egymásba szeretnek. E mellett a régi darab arra volt alapítva, hogy Mátyás intézkedni kíván az elharapózott vadházasságok ellen, mert másodszor akar nősülni s Beatrix már jegyese.

Most azonban szerző az akadémiai bírálatok hatása alatt elhagyta a vadházasságoknak történelmileg úgy sem igazolható alapelvét, továbbá teljesen átalakította Mátyás szerepét és jellemét. Név szerint megtartva egyébként a cselekmény menetét, Klárát itt Bánffi törvénytelen leányának mondja, de ki még azelőtt született, mielőtt későbbi nejét, Margit sagani hercegnőt elvette volna. Margit, kit előbb férje hűtlensége felháborít, megtudván Erázmus paptól, hogy Klára még a házasságuk előtti időben született, férjének megbocsát s a király, miután Bánffit eléggé meggyötörte féltékenysége miatt, a mi különben más alakban történelmileg is tény, mindent igazságosan és bölcsen fejez be, a leányok egyikének Solymos, másikának Lippa várát adja.

Mindezzel a mű egységesebb és ránk nézve rokonszenvesebb lett, mint kiknek Mátyás nem méltó szerepeltetése sehogy sem tetszhetett. Igaz, hogy így Bánffi vesztett némit, azonban ő a másik feldolgozásban sem volt valami vonzó alak.

Nyert a mű abban is, hogy a cselekmény így rövidebb, egységesebb lett, nem oly szétfolyó. Kevesebb politikai célzást tett bele szerző, melyek kellőkép ki nem fejtve, csak zavarólag

hatottak. Kedvesebb lett az új kidolgozásban az Erdődy Péter és Klára s a Reichenburg Krisztián és Bánffy Sára szerelmének rajza, kik a király akarata ellen szeretnek egymásba, mert a király Sárát Erdődy Péternek szánja s így akarja jóvá tenni, hogy apját hűtlenség miatt büntette és fosztotta meg birtokaitól, holott nem volt bűnös. De hát Mátyás bölcsen mondja erre:

Hej, ország dolga száz kuszált bajával,
Játék csupán, a dőre szerelemnek
Incselkedése, száz szeszélye mellett.
Király szaván sem indul el a szív,
Legyen bár árva, koldus, megvetett
És kész parancsra boldog nem lehet.

Egyebekre nézve nem kedvesség nélküli az, a mint Erdődy Péter multhatatlanul kosarat akar kapni Sára részéről, mert Klárát szereti, az a hogy Reichenburg Sárába szeret, a hogy Klára, ki mint íródeák követi a királyt, elfeledi szerepét, mikor meglátja Erdődynek és Sárának félremagyarázott rokon nyájaszkodásait, vagy az, midőn a király Erdődyt és Sárát jegyeseknek mondja s Klára elalél, vagy a mint a király túlozza Bánffiné szépségének és bájainak dicséretét, hogy Bánffit minél hamisabb helyzetbe hozza és boszantsa.

Mindezekben a Shakespeare-vigjátékok módszere állott szerző szeme előtt, de majdnem felesleges említeni, hogy ezek báját, költészetét, derűjét, távolról sem éri el. Az egész művön bizonyos feszes kidolgozottság mutatkozik és az egészben hiányzik az a kellem és báj, a könnyedségnek és finomságnak az a vegyülete, mely a történelmi cselvigjátékokban nemcsak hagyományos, hanem éppen itt kárpótolna minket a helyzetek és kedélyesség által abban, hogy voltaképen komikum igen vékonyan van a darabban.

Majdnem az egész mű, mint említettük, rimes jambusokban van írva, sorai elég jól hangzanak, de néha túlságosan erőszakolja a tartalmasságot s ez is egyik oka a nehézkességnek és feszességnek.

Egészben tehát nem igazi költői munka, inkább gyakorlottság és gondosság terméke. De így is többi társai felett annyi előnye kínálkozik, hogy míg a bizottság egy tagja, mint említettük, a *Borbála néni*, egy másik tagja *A társszerzők* re adta szavazatát, a többség erre a műre szavazott s így ennek a többségnek nevében kérjük a T. Akadémiát, hogy hivatkozással az akadémia ügyrendjének 158-ik pontjára, mely szerint „a jutalom a viszonylag legjobb műnek is mindig kijár, még pedig megosztatlanul“, méltóztassék a pályadíjat a *Bánffy uram* cz. 5-ik számú, „Csélesap és — félted hitvesed?“ jellegű pályaműnek kiadni.

Jelentés a Farkas-Raskó-pályázatról.

(Felolvasta *Tolnai Vilmos* I. tag 1910 márczius 19-én.)

A Farkas-Raskó-jutalomért, mely hazafias költeményre volt kitűzve, az idén 46 munka pályázott. A bírálók (Lehr Albert, Szabolcska Mihály s a jelentést tevő Tolnai Vilmos I. tagok) nem kecsegtették magukat vérmes reményekkel a pályázat eredményére nézve. Hiszen a mióta a szó valódi értelmében vett irodalmunk van, azóta a pályázat elvesztette értékét és czélját. Az irodalmi művek sorsa ma már nem a kiszabott sorompók közt való futtatásban, hanem kint az életben dől el. S a költők is, mintha éreznék, mennyire idejét múlta ez az intézmény, ritkán keresik fel e versenyt; úgy tetszik, röstellenek sorba állni olyanokkal, kiket vagy a kitűzött jutalom anyagi értéke, vagy saját értéküknek szertelenül való felülbecsülése ösztönöz a részvételre; kivált mikor hazafias költeményről van szó, mire Arany János már fél-százada megírta Vojtina Ars poetikájában:

Midőn a hont orditva szeretik . . .
Midőn legszebb virág a mályvarúzsza:
Köténybe rejti kis bokrát a múzsza.

Hagyján, ha még „mályva-rúzsák“ volnának, de mikor a beérkezett pályaművek kilencz-tizede parlagi gaz, éretlen és gyámoltalan gyermeki kísérlet.

A tárgy újsága, tudjuk, igen kíváncsú, de nem elkerülhetetlenül szükséges ahhoz, hogy művész nagyot alkosson; hiszen éppen nagy mesterek példája mutatja, hogy a régi, ösmert tárgy kezükben új remekké válhatik. De mester legyen ám, mert különben olyan szánalmas sorozat áll elő, mint e pályázat sok Árpádja, pogány Vátája, Rákócziája, kurucza, csonka és haldokló honvédja, Kossuthja, Petőfije, márczius idusa, október 6-ája stb., stb. — tehetségtelen verselmények, tartalmi, szerkezeti, alaki, nyelvi hibák bünhalmaza, értéktelen utánzatok, a melyeken mint rongyok fityegnek túl-túl nagy költőink szállóigévé vált sorai és szavai. Bennem olyan képet ébresztett a pályamunkák sikertelen, hosszú sora, mintha a világ szobor-remekeinek silány viaszmásait látnám valamely mutatóványos bódében, a nyári hévtől olvadva és torzulva.

De ne vesztessünk sok szót a gyarló kísérletekre, nézzük inkább azokat, melyekben föl-fölszall egy kevés kis költészet. Ilyen is akad. Például a „*Régi magyarokról való ének*“ (28. szám, jeligéje *Csalarér*), mely két képet állít egymás mellé a múltból: a régi, szabad, független, pusztázó pogányokat s az új, idegen szokásnak hódolt magyarságot, melynek:

Tarka sátorában elnémult az ének,
Békót kovácsoltak lábának, kezének...
Egyszer volt, hol nem volt... vége a mesének.

A költemény olybá tetszik, mintha a szerző valamely XI. századi bús énekest szólaltatna meg, a ki a régi pogány szabadságot siratja. A vers azonban nem teljes egész, töredékszerű, kiragadott része egy talán készülő nagyobb műnek.

A „*Vérmező*“ című költemény (31. szám, jeligéje: „Megtaláltam a szót, azt a nagy talizmánt“) Martinovichot idézi fel, a mint a börtönben rémlátásai vannak, majd bírái előtt áll, védekezik, szavaiban fel-felharsan a Marseillaise, de azután — hiven ragaszkodva a történethez — megtörik, úgy hogy a bakó már inkább félholtal bánik el, mint élővel. A szerző előtt lebegett valami kép, de megrögzíteni, megérzéskíteni nem bírta. Izlése sem biztos, a rémes felé tétovázik, például:

Éjjélben horkanva riadt fel
Martinovics, ferenczes apát...
Krétafehér az arca,
Szája fekete luk.

Ez igen hatásos lehetne, például falragasznak megfestve, de a költemény komor hangulatának egységét megrontja, tönkre teszi.

Magasan e gyakorlatlan lantpengetők fölött áll a 14. számúnak (jeligéje: „Modern titánok“) szerzője, a ki „*Korcsköltészet*“ címmel támad a magyar költészet nagy hagyományait nem folytató és fejlesztő, hanem őket megtagadó, idegent majmoló úgynevezett „holnapos“-okra. Mintha valami tünde szellő lengene körül, mikor ezeket a verseket olvassuk, melyekben benne van a réginek tisztelete és szeretete, de frissen és elevenen, mert egészséges lélekből fakad. A szerző találoan jellemzi a holnaposok beteges irányát, tárgyaikat, felfogásukat, előadásukat, melléje helyezve a maga szerény, de őszinte dalát. Nem maradiság szól énekéből, hanem az őszinte, igaz természetesség, az egészséges érzelem dicsőítése. Külön kell említenem külalakját, azt az időmértékes és hangsúlyos verselés mesgyéjén álló formát, melyet Arany kezdett pályája vége felé (p. o. a „Tölgyek alatt“ című versben) s a mely azóta nem egy jeles költőnk kezében szépen fejlődött. Mint önálló becsű művet ezt a költeményt dicsérettel kell fölemlitenünk és koszorút is érdemelhetne, ha a pályázat

föltételei szerint nem kellene szűkebbre szorítanunk a „hazafias költemény“ fogalmát, melybe ez a költemény mégis nem illik bele. De értékénél fogva itt teljesen közöljük :

Korcsköltészet.

„Modern titánok.“

Magyar költészet,
Dicső nagy évek
Öröklött kincse, mi végzet ért?
Megirigyeltek
A gyatra lelkek
Hódító, büszke szépségedért.

Ha jól emlékszem :
Nem is oly régen
Még izmos szárnyon repült a dal
Fel a magasba,
Üdvöt fakasztva,
Hirdetve, hogy még mindig magyar.

Ma idegennek
Jármába' senyved,
Épp oly elfásult, mint az s beteg ;
Siket, halk hangon
— Alig hogy hallom —
Minduntalan csak jajong, keserg.

Nem vágy' erőre,
Halál a hőse,
Ki czéltalan bolyg s időtlenül ;
A tett hatalma,
Bármit akarna,
Bús ernyedésbe lomhán merül.

Mikéntha vénhedt
Beszélő gépet
Szóaltatnának meg hengerén :
Ifjúkorába
Volt hangja, — máma
Rekedten károg, vinnyog szegény.

A tiszta nóta
Lelkébe róttá
Otromba tűje kopott hegyét ;
Olyan garázda
Ez új barázda :
A régi jóban mindegyre vét.

Ti gyászlegények !
Mi szállt belétek,
Hogy így kijátszott a józan ész ;
S a tartalmatlan
Rút, zagyva dalban
A hülye eszme csak szóba vész ?

Az üde képet,
Mit a természet
Jó kedve festett, lenézitek,
A tiszta hangot,
Mit az fakasztott.
Hamis hallástok nem érti meg.

Az ég tinektek
Zöld fénybe' reszket,
Lila fűvön jár, legel a nyáj;
S a talmi pásztor
Ó jaj, de hányszor
Sóhajt *sötét*en, ha vágya *fáj*.

Erőben edzett,
Igaz szerelmet
Nem tud dalolni kores lantotok,
Csak azt a ványadt
Emésztő vágyat,
Mely poklok mélyén liheg, zokog.

Minek e koresdal,
Ha szebbel, jobbal
Dalolhatom ki, mi bennem él?
Én úgy beszélek,
Mint lenge szélnék
Szelid fuvalmán a falevél.

Az ég én nékem
Örökké kéken
Küldi le édes, vig mosolyát,
Hegyen meg völgyben
Örökké zölden
Hajol fölém a lombos ág.

S habár az évek
Már-már a dérnek
Havával hintik hulló hajam:
Szívem ma is még
Oly ifjú, mint rég
S dalokban enyhül, ha gondja van.

Az én világom
Nem lázas álom, —
Napfényben fürdő tündérvilág,
Az én dalomban
Szív vágya dobban
S bármily szerény, nem csinált virág.

Hagyjátok abba
E gyáva, zagyva
Gallusra majmolt lantpengetést!
Költözzön újra
Erő a húrba,
Mely lelkesítve tettekre kész.

Vagy menjetek ki
Nótát zenegni
Oda, hol rátok nem ismerünk,
De ennyi büntett
Költészetünket
Hogy sirba döntse, ments' istenünk !

Legutolsónak érkezett a 46. számú: „*Magyarnak lenni...*“ című költemény (jeligéje: „Magyar vagyok“). Erre igazán lehet mondani, hogy: „legvégső, de nem utolsó“, mert nem a többihez viszonyítva, hanem önmagában és függetlenül becses mű. Tartalma a szó legigazibb értelmében hazafias; érzelmeiben fennkölt; alakításában pedig igazi költő-lélek terméke, a legjavához tartozik annak, a mi az utóbbi években e nemben keletkezett. Alaphangulata rokon Eötvös *Búcsú*-jának és Petőfi *Magyar vagyok* című költeménye utolsó versszakának hangulatával. De nem erőtlén megismétlése annak, a mit Eötvös és Petőfi mondtak, hanem új és megkapó rajza a magyar nemzet mostoha sorsának; rajza a nemzetnek, melyben magasratörő vágyak égnek s mégis alant kell tengődnie: mert kicsiny és erőtlén: mert soha nem lehet ura önmagának; mert szándékai mindig nagyobbak tehetségeinél; mert az elérhető valóság helyett elérhetetlen ábrándokat kerget; mert a munka gyönyörűségének eléje teszi a sirva-vigadást. Mindezt a szerző nem a szatíra kegyetlen és hideg gúnyolódásával mondja el, hanem a keserű humor fájdalmával s érezzük, hogy „öt eszi a lóg“, midőn a nemzet sebeit föltárja. Fölteszi a kérdést: „Magyarnak lenni: tudod mit jelent?“ s bármerre néz, akárhová fordul, múltba vagy jövőbe, csak egy a felelet: „Magyarnak lenni oly bús, oly nehéz“. Nem merül el azonban a honfábat sötétségébe: ha bús is, nehéz is magyarnak lenni, annak kell maradnunk; kényszerít rá önértetünk, az elapadhatatlan hűség, nagy és szent akarat, ha küzködön, ha szenvedőn, ha sirva: tapadjunk fájó gyönyörűséggel a magyar röghöz. — Íme, megint nem új dolog, régi gondolat, de a költemény olvasásakor nem bánt, hogy orgonaszóként felbúg lelkünk mélyén a „Rendületlenül“, nem bánt, hanem hatalmas harmóniába olvad vele. A szép költemény itt következik:

Magyarnak lenni . . .

Jelige: *Magyar vagyok...*

Magyarnak lenni: tudod mit jelent?
Magasba vágyva — tengni egyre lent;
Mosolygva, mint a méla őszi táj,
Nem panaszozni senkinek, mi fáj;
Borongni mindig, mint a nagy hegyek,
Mert egyre gyászlik bennünk valami:

Sokszázados bú, melyet nem lehet
 Sem eltitkolni, sem bevallani...
 Magányban élni, a hol kusza árnyak
 Bús tündérekként föl-fölsírdogálnak
 És szálaiból a fájó képzeletnek
 Feketefényű fátylat szövögetnek
 És bús és gyászt és sejtést egybeszöve
 Ráterítik a titkos jövődre...
 Rabmódra húzni idegen igát,
 Almodva rólad: büszke, messzi czél,
 S meg-megpihenve a múlt emlékinél,
 Kergetni téged: csalfa délibáb!...
 Csalódní mindig, soha czélt nem érve, —
 S ha szívében már apadoz a hit:
 Ráta kargatni sorsunk száz sebére
 Önámításunk koldusrongyait...
 — Én népem! múltba vagy jövőbe nézz:
 Magyaroknak lenni oly bús, oly nehéz!...

Magyarnak lenni: tudod mit jelent?
 Küzdelmet, fájót, végesvégtelent...
 Születni nagynak, bajban büszke hősnek,
 De döntő harcra nem elég erősnek;
 Úgy teremődni erre a világra,
 Hogy mindig vessünk, de mindig hiába:
 Hogy, a mikor már érik a vetés,
 Akkor zúgjon rá irtó jégverés...
 Fölajzott vágygyal, szomjan keseregve
 A szabadító Mózeset várni egyre:
 Hogy porrá zúzza azt a szirtfalat,
 Mely, végzetünknek kövült átkaul,
 Ránk néz merően, irgalmatlanul,
 S utunkat állja zordan, hallgatag...
 Bágyadtan túrni furesa végzetünk',
 Mely sirni készítő tréfát úz velünk,
 S mert sok bajunkat nincs kin megtorolni:
 Egymást vádolni, egymást marczangolni!...
 — Majd, siró kedvünk hogyha megdagad,
 Szilajnak lenni, mint a bérczpatak,
 Nagy bánatoknak hangos lakzóján
 Nagyot rikoltni: hajrá! húzd, cigány! —
 Háborgó vérral kesergőn vigadni,
 Hogy minekünk hajh! nem tud megvirradni,
 Hogy annyi szent hév, annyi őserő,
 Megsebzett sasként sirva nyögődelő,
 Mért nem röpfölhet fönn a tiszta légben,
 Munkás szabadság édes gyönyörében, —
 Hogy mért teremtet bennünket a végzet
 Bús csonkaságnak, fájó töredéknek!...
 Tombolva inni hegyeink borát,
 Keserveinknek izzó mámorát
 S míg vérünkben a tettvágy tüze nyargal,
 Fölbúgni tompa, lázadó haraggal,
 S mikor már szívében majdnem megszakad:
 Nagy keservünkben,
 Bús szegényünkben

Falhoz vágni az üres poharat...
 — En népem, múltba vagy jövőbe nézz :
 Magyarnek lenni oly bús, oly nehéz!...
 — — — — —
 — De túl minden bűn, minden szenvedésen,
 Önérzetiünket nem feledve mégsem,
 Nagy szívvel, melyben nem apad a hűség, —
 Magyarnek lenni: büszke gyönyörűség!...
 Magyarnek lenni: nagy s szent akarat.
 Mely itt reszket a Kárpátok alatt:
 Ha küzködön, ha szenvedön, ha sirva, —
 Viselni sorsunk', a hogy meg van írva;
 Lelkünkbe szíva magyar földünk lelkét,
 Véréinkbe oltva ősök honszerelmét,
 Féltön borúlni minden magyar rögre,
 S hozzátapadni örökkön-örökre!...

A bírálók egyhangúan a 46-os számú, „*Magyar ragyok*“ jeligéjű költeményt ajánlják jutalomra.

Jelentés a báró Wodianer-jutalmakról.

(Felolvasta *Heinrich Gusztáv* főtítkár 1910 márczius 20 án.)

Id. Kapriorai Wodianer Albert báró 1892 december 3-án kelt végrendeletében 50.000 korona tőkeösszeget hagyott a M. Tud. Akadémiára oly rendeltetéssel, hogy ez összegnek évi kamatai, két egyenlő részre osztva, tehát ezer-ezer korona, jutalmul adassanak évenként két oly néptanítónak, kiket Akadémiánk e kitüntetésre legméltóbbnak tart. A jutalom odaitélésénél figyelembe veendő a néptanítónak a gyermekek nevelése és tanítása körül kifejtett gyakorlati munkássága, nevelő és oktató buzgalma, a gyermekekkel való gondos és szerető bánásmód az iskolában és ezen kívül, tanításának helyes módszere és erkölcsi hatása; továbbá a tanítónak az iskolán kívül a felnőtt nép erkölcsének, értelmiségének és anyagi helyzetének javítása körül kifejtett gyakorlati fáradozása; végre egyéb, a tanító értékét és közbecsülését a társadalomban emelő tevékenysége.

Akadémiánk az Ügyrend 145. §-a értelmében fölkérte a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumot a tankerületi hatóságok ajánlatainak beszerzésére, mire hazánknak összesen 66 tankerületéből 56 tanfelügyelő összesen 86 jutalomdíjra érdemes tanítót hozott javaslatba (tavaly 53 tanfelügyelő 84 tanférfit ajánlott). Az ajánlottak között van:

- a) felekezeti iskolai tanító 16 (a múlt évben 16),
- b) felekezeti iskolai igazgató 11 (10),
- c) községi iskolai tanító 5 (5),

- d) községi iskolai igazgató 3 (4),
- e) állami iskolai tanító 6 (10),
- f) állami iskolai igazgató 43 (33),
- g) társulati iskolai igazgató 2 (3),
- h) tekintetbe nem jöhet 2 (3), mert nyugdíjasok.

Az ajánlottak közt van tehát:

- tanító 27 (a múlt évben 32),
- igazgató 59 (a múlt évben 49).

Jelentést nem küldött 8 (tavaly 9) tanfelügyelő, ú. m.: Arad, Csik, Gömör, Máramaros, Ung, Vas, Zala és Fiume tanfelügyelői; jelentést küldött ugyan, de jutalomdíjra érdemesíthető tanítókat nem ajánlott 6 (tavaly 4) tanfelügyelő, ú. m.: Árva, Baranya, Brád kirendeltség, Liptó, Nemetbogsán kirendeltség, Szeben vármegyék tanfelügyelői.

A múlt évben ajánlottak közül a tanfelügyelők az idén is elejtettek 14 tanférfit (tavaly 22) és viszont 21 (tavaly 34) új jelölt került a minősítvényi táblázatba. E feltűnő és a jelentésekben semmivel sem indokolt ténynyel szemben az Akadémia ezúttal is oly kéressel fordul a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi minisztertől: méltóztassék a tanfelügyelőket felhívni, hogy jövőre az előbb ajánlott tanferfiak mellőzését, ha csak röviden is, indokolni sziveskedjenek.

A bíráló-bizottság, melynek elnöke a M. Tud. Akadémia elnöke, az idén is, az Ügyrend idézett szakasza értelmében, az Akadémia elnökei- és titkáraiból állott, és a bizottságba, felvilágosítás szolgáltatása végett a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr kiküldötte Halász Ferencz és Kaeskovics Mihály miniszteri tanácsos urakat, kiket ezúttal Neisser Antal dr. miniszteri titkár helyettesített, — a Magyarországi Tanítók Országos Bizottsága pedig Trájtler Károly és Moussong Géza székesfővárosi igazgató-tanító urakat. Az elnök úr, a bizottság tagjainak meghallgatásával a beérkezett ajánlatok áttanulmányozására és ezek alapján a részletesen minősítő táblázat elkészítésére az idén is Trájtler Károly igazgató urat kérte föl, a ki is a reábizott fáradságos és kényes feladatnak rendkívüli ügyszeretettel és lelkiismeretességgel felelt meg.

A bizottság f. évi márczius 14-én tartott ülésében beható vizsgálat alá vette a beérkezett ajánlatokban foglalt adatokat tanulságos és teljesen tájékoztató áttekintésben feltüntető minősítési táblázatot és figyelembe véve az ajánlottaknak úgy az iskolában kifejtett tanító és nevelő munkásságát, mint az iskolán kívül a felnőtt nép erkölcsének, értelmiségének és anyagi jólétének javítása körül tanusított fáradozásait, teljes egyértelműséggel

I. Bocsek György trencsényi állami igazgató-tanítót, kirendelve a trencsényi Tanítók-Háza gondnoki hivatalába, a ki 1859-ben

született és 1878-ban nyert tanító-oklevelet Nagyszombaton, kertészeti tanfolyamot és torna-póttanfolyamot is végzett, közhasznú működéseért pedig ismételve elismerésben és jutalomban részesült, és

II. *Zöld József lugosi állami igazgató-tanítót*, a ki 52 éve tanít és 14 éve állami igazgató Lugoson (már két év előtt szerepelt azok sorában, a kik a jutalomra első sorban érdemesek), ajánlja a M. Tud. Akadémiának az 1909-ik évi Wodianer-jutalommal való kitüntetésre.

Az előadó igazgató úr e nagyérdemű és kiváló tanferfiakon kívül még a következő tizenöt tanítót emeli ki mint olyanokat, a kik jutalomra érdemesek volnának:

1. *Greschner Ede*, a ki 1854-ben született, 1875-ben kapott Kassán oklevelet és 1891 óta állami igazgató-tanító Bilkén (Bereg vmegyében).

2. *Újlaky Géza* (született 1863-ban Győrött), győri állami igazgató-tanító, a ki gazdag irodalmi munkásságot is fejtett ki.

3. *Jáross Ferencz*, a ki 1852-ben született, 1870-ben nyert oklevelet Esztergomban és 1871 óta működik Léván (Bars vmegye), hol jelenleg a róm. kath. elemi iskolának igazgató-tanítója.

4. *Bencze Károly*, a ki 1857-ben született Kolozsvárt és u. o. nyert 1875-ben tanító-oklevelet; 1879 óta állami igazgató-tanító Széken (Szolnok-Doboka vmegyében).

5. *Sebestyén József*, a ki 1855-ben Szásznyíresen született, 1875-ben nyert oklevelet Kolozsvárt és 1895 óta működik mint állami igazgató-tanító Beszterczen (Beszterce-Naszód vármegye).

6. *Orsóvszky Gyula*, született 1853-ban, Egerben kapott 1872-ben tanító-oklevelet és 1876 óta a róm. kath. népiskola tanítója Nyíregyházán (Szabolcs vmegyében). Tavalý is dicsérettel kiemelve.

7. *Zádor Gyula*, 1854-ben született, 1874-ben nyert tanító-oklevelet Modorban és 1874 óta községi tanító Sárosfán (Pozsony vmegyében).

8. *Sarkadi Sándor*, 1859-ben született Ákoson (Szilágy-vármegyében), 1880-ban nyert oklevelet Zilahon és 1890 óta állami tanító és címzetes igazgató Szilágycsehin (Szilágy vármegye). A múlt évben is dicsérettel kiemelve.

9. *Stampay János*, 1864-ben született Léván, hol 1889-ben nyert tanító-oklevelet; 1891 óta róm. kath. főtanító Kőbölküton (Esztergom vármegyében). A múlt évben is ki volt emelve a legérdemesebbek sorában.

10. *Holczér József*, Kismartonban született 1860-ban, 1878-ban nyert tanító-oklevelet Sopronban, utóbb középiskolai torna-

tanári oklevelet is; 1885 óta állami igazgató-tanító Királyhidán (Moson vármegyében). Tavaly is dicsérettel kiemelve.

11. *Szalóky Dániel*, Nemesszalókon született 1845-ben, Pápán nyert oklevelet és 42 év óta református tanító Csokonyán (Somogy vármegyében). Községe nagy ünnepséggel ülte meg tanító működésének negyven éves jubileumát, a bizottság pedig tavaly is dicsérettel kitüntette.

12. *Kolumbán Ágost*, 1863-ban született Csikszentkirályon, 1881-ben nyert oklevelet Csiksomlyón és 1891 óta állami tanító Erzsébetvárosban (Kis-Küküllő vmegye). A múlt évben is volt dicsérettel kiemelve.

13. *Kisfaludy Mihály*, a költők családjából, 1860-ban született Sümegen, 1877-ben nyert oklevelet Győrött, 1885 óta róm. kath. igazgató kántor-tanító Környén (Komárom vmegye). A magyarosítás körül kifejtett eredményes buzgalmaért kilencz ízben részesült jutalomban.

14. *Lévay Imre*, 1878 óta ref. igazgató-tanító Hajdú-böszörményben (Hajdú vmegye). A múlt évben is dicsérettel kiemelve.

15. *Löwy Mór*, izr. iskolai igazgató-tanító Iglón (Szepes vármegye), a ki már 1902-ben mint nagyérdemű tanférfiú feltűnt.

Midőn a bizottság most, a mondottak alapján *Bocsek György* és *Zöld József* nagyérdemű tanférfiaknak a Wodianer-jutalommal való kitüntetését javasolja, egyúttal kéri a M. Tud. Akadémiát,

1. fejezze ki köszönetét a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszteriumnak, valamint a magyarországi tanítók országos bizottságának a bírálati anyag beszerzéseért és azon becses felvilágosításokért, a melyeket képviselője a bíráló-bizottságnak adott: Trájtler Károly igazgató úrnak pedig a minősítési jelentésnek szakavatott és teljesen megbízható kidolgozásáért;

2. terjessze föl a tanfelügyelők ajánlatait és a bizottságtól készített, illetve elfogadott minősítési táblázatot a vallás- és közoktatási miniszteriumhoz esetleges további felhasználás végett;

3. értesítse *Bocsek György* és *Zöld József* igazgató-tanító urakat, hogy a M. Tud. Akadémia őket a Wodianer-jutalomra érdemesítette; egyúttal kérdeztesse meg a kitüntetett tanférfiakat, hogy személyesen akarják-e f. é. április 25-én, az Albert-napját követő összes ülésen, a jutalmat átvenni, vagy pedig a jutalomdíjnak postai megküldését óhajtják.

Az összes ülés e jelentésben foglalt javaslatokat egyhangúlag elfogadta.

Folyóiratok szemléje.

1. A BUDAPESTI SZEMLE februári füzetének tartalma: Marczali Henrik a Szegeden, a Dugonics-társaság ünnepi ülésén elmondott beszédét, *Horváth Mihály emlékezete* címmel közli. — Réz Mihály az *Ausztria viszonya Magyarországhoz* cz. tanulmányát folytatja, s ebben a kiegyezést fejtegeti, mely egy adott tartós európai helyzetnek szükségképeni consequentiája. A kiegyezés célszerűségét az érdekközösség adja meg, tartósságát az európai helyzet. — A nemzetközi helyzet szabja meg Ausztriához való viszonyunk jellegét. Magyarország nem Ausztriával, hanem az európai helyzettel áll itt szemben — mint azt annyiszor mondta Széchenyi. — Csengeri János *Három hét Egyiptomban* címmel cikksorozatot kezd, melyben egyiptomi útjáról és élményeiről referál a maga szempontjából. — Haraszti Gyula *emlékezés Petelei Istvánra* című cikkében a nemrég elhunyt íróról ad jellemzést. — Gárdonyi Géza *Pitypalatty* című elbeszélését közli. — Radó Antal Rossettinek *Az üdvözült leány* cz. költeményét fordította le angolból. — Popp-Szász Tamás *Az angol felsőház reformja* címmel a lordok által kiküldött bizottságnak 36 cikkből álló javaslatát ismerteti, mely több lényeges változást indítványoz az angol felsőház jelenlegi szervezetét illetően. — Láng Margit *A legújabb ásatásokról Pompejben* írt tanulmányt. — A *Szemle* című rovatban Kogutovics Károly II. Lipót belga király Kongó államban való szereplését ismerteti; Meller Simon *A téli tárlatokról* írt tanulmányt. — Az *Értesítőben* Kármán M. paedagogiai munkái (Csengeri Jánostól, Lagerlöf Zelma: Az Antikrisztus csodái (Sebestyén Károlytól), A három Villani krónikája, Berkeley főműveinek fordítása, Heller Parkasnak a Műveltség könyvtárában megjelent A társadalom című műve (Balás Károlytól) vannak ismertetve. A füzetet az új magyar könyvek jegyzéke zárja be.

2. Az EGYETEMES PHILOLOGIAI KÖZLÖNY f. évi II. (februári) füzete az első helyen Papp Ferencz értekezésének, *báró Kemény Zsigmond gyermekkor*a második, befejező részét hozza. A zalatnai tartózkodására iparkodik fényt deríteni egykori adatok s Kemény egyik novellájának (*A szerelem élete*) segítségével, majd azokat a szomorú, a gyermekifjú lelkébe mélyen bevésődő torzalkodásokat

beszéli el, melyeket az öreg báró halála után idősebb gyermekei mostohájukkal, Kemény édesanyjával folytattak. Keménynek bensőséges, fívi szeretete édesanyja iránt állandó tulajdona maradt, mely költészetében is érvényesül. — Révay József folytatja a *Prudentius-jéle Dittochaeon* ismertetését. Az ellenkező felfogással szemben igazolja, hogy a 'Dittochaeon' szerzője Prudentius, s megfejtí a címét, illetőleg Weiman és Merkle értelmezését magáévá téve, a templom hajójának két falát érti, melyen a képek helyet foglaltak. — A *Hazai Irodalom* rovtában *Homeros Odisséiá-jának* Vértesy Jenőtől eszközölt fordítását ismerteti Hegedüs István. Szerinte a fordító költői lélek, a ki a népköltés szellemében természetes egyszerűséggel tolmácsolja Homeroszt, rendelkezik avval a négy hanggal, a melyek az Odisséia fordítására szükségesek. Tartalmi hűség tekintetében is kifogástalan munka, mely mindenképen nyeresége irodalmunknak. — *Dukai Tukács Judit élete és munkái* című művet, melyet Vadász Norbert szerkesztett és vezetett be, bírálója, Császár Elemér, mint kiadást gondosnak és szükségesnek tartja, a bevezető életrajz is teljes, de lélektani és aesthetikai szempontból több kifogást lehet ellene tenni. — Gragger Róbert Bleyer Jakabnak *Gottsched hazánkban* című, a M. Tud. Akadémia kiadásában megjelent monographiáját ismerteti. A tárgyalt kérdést szerinte teljesen nem dolgozta fel, de kiemelendő érdeme, hogy nagy szorgalommal és hatalmas könyvészeti apparatussal mindent fölkeresett, a mi Gottsched nevét hazánkhoz fűzi. — Hegedüs Istvánnak *Menander redivivus* című akadémiai értekezését Vértesy Dezső ismerteti rendkívül kimerítően. A bevezetést, a mint a bíráló megállapítja, kevesebb rendszerességgel és gondolatait nem teljesen kifejtve, de a költőt megértve lelkesedéssel, költői szárnyalással írta meg a szerző. Majd részletes vizsgálat alá veszi magát a fordítást, s az egyes kifejezések és fordulatok tolmácsolása közben elkövetett apró eltéréseket és nagy finomságokat emeli ki. — *Cornelius Tacitus Évkönyveiből* czim alatt megjelent fordítás, melyet Ozorai Lajos készített, bírálójának, Kurtz Sándornak véleménye szerint, jó munka, megérti a római történetíró, ismeri nyelvének sajátosságait s ügyesen tud bánni a magyar nyelvvel. — Király György Sikabonyi Antalnak *Konjáthy Jenőről* írt irodalmi tanulmányát bírálja. A szerző túlbecsüli hősét, s ezért költészetének ismertetésében sok a túlzás. Igazi aesthetikai méltatásról, vagy a költői fejlődés megállapításáról nincs szó, de viszont ismeretlen adatokat is felkutatott s könyvét vonzóan, izlésesen írta meg. — A *Külföldi Irodalom* rovatát Kégl Sándornak ismertetése nyitja meg, a ki J. J. Meyernek *Hindu Tales* című angolra fordított mese-szemelvényeiről azt ítéli, hogy pompás segédeszköze lesz a kezdő indianistáknak. — Giulio Carottinak *L'arte dell' evo antico* című munkája, bírálója, Láng Nándor szerint értékes népszerűsítő munka és bár itt-ott aránytalan, a tárgyalás módja ügyes és a czélnek megfelelő. Általában a legújabb

kutatás színvonalán áll. Indexe kitünő, a képek jól vannak megválogatva, de igen kicsinyek. — *Der Schauplatz der Ilias und Odyssee* című munka, a melyet Albert Gruhn irt, Cserépfalva József szerint meggyőző módon igazolja, hogy Hissarlik nem felel meg a Homerosból kiolvasható feltételeknek, nem fekéldhetett rajta Trója, hanem a Duden mellett romban heverő város helyén, mely minden tekintetben megfelel a homerosi adatoknak. — Bitz Sárolda ismertetése szerint Wilhelm Nowacknak *Liebe und Ehe im deutschen Roman zu Rousseaus Zeiten* című művében arra az eredményre jut, hogy az 1747—1774 közti idő változást jelent az emberek érzésvilágában és hogy Gellert, Wieland és Goethe neve nemcsak az irodalomtörténetben jelöl korszakot, hanem az érzésvilág változásainak kutatója előtt is. — Maurice Massonnak *Alfred de Vigny*-ről szóló könyvét Elek Oszkár ismerteti. A szerző inkább lélekfestésre törekedett, mint életrajzra, s ebből nem használt fel annyit, mint a mennyit megkívánna amaz. — A *Budapesti Philologiai Társaság XXXV. közgyűlésének* iratai között Heinrich Gusztáv elnöki megnyitója *Gyulai Pál*-ról emlékszik meg, Cserépfalva József pedig *Bartal Antal* fölött tartott emlékbeszédét közli. — A *Vegyesek* rovatában Klimkó Károly közöl adalékokat az *Irène-mondá*hoz, Gryphiusnak, Catharina von Georgien'-jére s ennek forrásaira utalva. — Egy névtelen cikk a *Society of for the promotion of Roman (Latin) studies* megalakulásáról számol be. — Szász Béla egy XVIII. századból való magyar *Verses testamentumot (congé)* közöl és fejteget. — Szinyeyi Ferencz válaszol arra a bírálatra, melyet Váczy János irt Arany életrajzáról, s Váczy János rögtön felel is reá. — Berei János beszámol arról, hogy a mondai Toldi belekerült egy oláh nyelvemlékbe. — Szinyeyi Ferencz jelenti, hogy Dessewffy grófnak a humorról szóló dolgozatát alaptalanul tulajdonította régebben Döbrentének. — A szerkesztőhöz beküldött könyvek közül Kelemen Bélának *Idegen szavak és nevek szótára* cz. könyvéről olvasható pár sor. — Az 1909-ben megjelent *doctori dissertatiók* jegyzéke rekeszti be a füzetet.

A M. Tud. Akadémia jegyzőkönyvei.

AZ IGAZGATÓ-TANÁCS ELSŐ ÜLÉSE.

1910. márczius 4-én.

BERZEVICZY ALBERT akad. elnök úr elnöklete alatt jelen voltak: Beöthy Zsolt, gróf Csáky Albin, gróf Dessewffy Aurél, Entz Géza, báró Eötvös Loránd, báró Forster Gyula, Fraknói Vilmos, Pauer Imre, Plósz Sándor, gróf Széchenyi Béla, Szily Kálmán, gróf Teleki Géza, Wlassics Gyula ig. tagok. — Távolmaradásukat kimentették gróf Apponyi Sándor ig. t. és Wartha Vincze másodelnök. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtitkár.

1. Elnök úr megnyitván az ülést, előadja, hogy az Igazgató-Tanács 1909 október 31-én ülést tartott, mely azonban határozatképes nem volt, de a napirend néhány ügyének sürgős volta miatt mégis megtartott; föltételes határozatainak végleges megerősítését azonban a mai rendes és határozatképes ülésre halasztotta, melynek napirendjére ez ügyek, illetőleg javaslatok mind föl vannak véve. — Helyeslő tudomásul van.

2. Elnök úr mély megilletődéssel jelenti be Gyulai Pál t. és ig. tagnak 1909 nov. 9-én bekövetkezett elhunytát, kiben nemcsak a magyar irodalom és a M. Tud. Akadémia, hanem maga az Igazgató-Tanács is kitűnő és ügybuzgó munkást veszített. — Az Igazgató-Tanács e jegyzőkönyvében is megőrökíti nagy tagjának elvesztése fölött érzett mély részvétét; köszönettel tudomásul veszi, hogy az elhunyt az Akadémiának 2000 koronát hagyományozott és őszinte örömmel veszi, hogy a Franklin-társulat igazgatói GYULAI PÁLNAK BALLO EDE festette kitűnő arczképét a M. T. Akadémiának, arczkép-esarnoka számára adományozták. Hasonlóképp helyeslő tudomásul veszi az Elnökségnek, illetőleg az összes ülésnek GYULAI PÁL elhunytá és temetése alkalmával végrehajtott intézkedéseit.

3. Főtitkár jelenti, hogy BECSKE BALINT, a széphalmi mauzoleum gondozója, Sátoraljaújhelyt 1909 május 29. keltezett beadványában, elaggott korára és szemeinek gyöngeségére való hivatkozással lemondott e tiszterről, utódjául pedig vejét, EMÖDY LÁSZLÓ sátoraljaújhelyi kir. törvényszéki bírót ajánlja. — Az Igazgató-Tanács BECSKE BALINT úrnak lemondását, sok évi ügybuzgó és önzetlen fáradozásainak meleg elismerésével, elfogadja, a széphalmi mauzoleum gondozására pedig EMÖDY LÁSZLÓ urat kéri föl.

4. Főtitkár jelenti, hogy KÖRÖSY JÓZSEF néhai akadémiai rendes tag családja 8000 korona alapítványt tett, melynek ügyrendi szabályzatát az alapító óhajtatására a Nemzetgazdasági Bizottság már elkészítette. — Meleg köszönettel vétetik. A családnak nagylelkű alapítványáért már az összes ülés kifejezte az Akadémia őszinte háláját.

5. Főtitkár jelenti, hogy néhai KAUTZ GYULA akadémiai r. tag és másodelnök 4000 korona alapítványt tett, melynek fölhasználása módját az Igazgató-Tanácsra bizza. — Az Elnökség fölhatalmaztatik, hogy a II. osztály bevonásával az alapítvány kamatainak mire fordítását állapítsa meg, arról az Igazgató-Tanácsnak jelentést tevén.

6. Főtitkár jelenti, hogy LEHR ALBERT I. tag 2000 kor. alapítványt tett, melynek kamatai nyelvészeti és irodalomtörténeti tanulmányok jutalmazására fordítandók (l. fönt 45. l., 241. p.). — Öszinte köszönettel fogadtatik.

7. Főtitkár előterjeszti az Elnökök és Titkárok értekezlete, valamint az összes ülés által már elfogadott körözüvényt az Akadémia által segélyezett tudományos társulatokhoz (l. Akad. Értesítő 1909, 686. l., 207. p.). — Elfogadtatik.

8. Főtitkár előterjeszti a gondnok hatáskörére vonatkozó ügyrendi 236. §-nak módosítását — Hosszabb eszmecsere után fölkéretik az Elnökség, hogy e § szabatosabb formulázását az Igazgató-Tanács legközelebbi ülése elé terjeszse.

9. Főtitkár jelenti, hogy a vallás- és közoktatási miniszterium 1909 december 3-án, 84.563. sz. a. kelt átiratával a Feridun-alapítványnak 1908. évi számadási kivonatát megvizsgáltatta és helyesnek találta. — Tudomásul van.

10. Főtitkár bemutatja a budapesti ottoman főkonzulátusnak a Feridun-alapítvány ügyében a főtitkárhoz intézett és (francia eredetiben és magyar fordításban) ide csatolt átiratát, melyben az alapítvány kamatainak fölhasználása körül követett eljárás ügyében fölvilágosítást kér; valamint ez átiratra az akadémiai ügyésztől fogalmazott (egész terjedelmében ide csatolt) válaszát, mely az Akadémia magatartását és eljárását az alapítvány körül igazolja; végre ugyancsak a budapesti főkonzulátusnak 1910 február 17-én kelt és szinten francia eredetiben és magyar fordításban ide csatolt átiratát, mely szerint az ottoman közoktatásügyi miniszter az Akadémia eljárását helyesnek elismeri és a török-magyar tanulmányok támogatásáért hálás köszönetét nyilvánítja. — Tudomásul van.

11. Főtitkár jelenti, hogy az Akadémia módosított alapszabályait Ó cs. és kir. ap. Felsége Bécsben, 1909 nov. 4-én kelt legfelsőbb elhatározásával legkegyelmesebben megerősíteni méltóztatott. — Tudomásul van.

12. Főtitkár a Magyar Földhitelintézet jelentései kapcsán előterjeszti az Akadémia 1910. évi költségvetését, melyet az Elnökök és Titkárok értekezlete és az összes ülés már elfogadott. — Az Igazgató-Tanács hosszabb eszmecsere után szintén elfogadja a költségvetést. de egyúttal az Akadémia vagyonának és jövedelmének czélszerűbb kimutatása, valamint költségeinek részletesebb megvizsgálása s háztartási mérlege egyensúlyának helyreállítása czéljából Elnök úr javaslatára szűkebb bizottságot küld ki, melynek tagjai BERZEVICZY ALBERT elnök elnöklete alatt gróf DESSEWFFY AUREL, báró FORSTER GYULA, KÖNIG GYULA, PAUER IMRE, SZÉLL KÁLMÁN és SZILY KÁLMÁN. A bizottság tanácskozásaira meg lesznek hívandók az Akadémia főtitkára és ügyésze, valamint a Földhitelintézetnek az Akadémia vagyonát kezelő tisztviselői is.

13. Az Akadémia ügyésze jelenti, hogy a Szelényi-féle hagyaték most már húsz évig tartott perlekedés után esedékessé vált és az időközi kamatokkal együtt az Akadémia rendelkezésére van. Minthogy azonban a közalapítványi igazgatóság az alapítványt csak azon esetben hajlandó kiadni, ha az Akadémia formaszerinti alapítólevelet állít ki, javasolja, hogy az Igazgató-Tanács, eddigi álláspontjának, mely az

alapítólevelek kiállítását indokolatlannak tartja, óvás alakjában hangsúlyozásával, a kivánt alapítólevelet ezúttal ne tagadja meg. — Elfogadtatik és az alapítólevélnek ily értelemben való kiállításával az ügyész megbizatik.

14. Főtitkár bemutatja a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumnak az Amizoni-intézetre vonatkozó többrendbeli jelentését és átiratát, melyek PAUER IMRE ig. tagnak adatnak ki oly kéréssel, hogy ez irományok alapján az intézet állapotáról, költségeiről és működéséről összefoglaló jelentést készítsen az Igazgató-Tanács számára.

15. Főtitkár bemutatja az akadémiai gondnoknak a bérház III. emeleti 20. sz. lakás bérbevétele ügyében a m. kir. rendőrséggel kötött szerződését. — Elfogadtatik, ill. jóváhagyatik.

16. SZILY KÁLMÁN akad. főkönyvtárnok jelentést tesz a volt Schenek-féle lakásnak (palota I. em.) az akadémiai könyvtár céljaira való átalakításáról. — Jóváhagyó tudomásul szolgál, egyúttal a vasból készített könyvvállványokra két évi (1910. és 1911.) részletekben fizetendő 6000 kor. megszavaztatik.

17. Főtitkár jelenti, hogy a Schenek-féle lakásnak akadémiai célokra lefoglalása által kárba vészett lakbér pótlása céljából, de tekintettel az általános lakbérviszonyokra is, indokoltnak találja a bérház egyes lakóinak béremelését. — Elfogadtatik és a gondnok a szükséges teendőkkel megbizatik.

18. BOROVSZKY SAMU akadémiai irodaigazgató kéri, hogy a palota földszintjén ez idő szerint elfoglalt lakása természetbeli lakásnak tekintessék, mely béremelésnek ne lehessen alávetve. — E kérés ily alakban nem mutatkozik teljesíthetőnek, mert a kérdéses lakás az Akadémia főkönyvtárnokának természetbeli lakása, mely csak ideiglenesen van másnak kiadva és addig, míg a főkönyvtárnok ismét elfogadja, közönséges bérlakásnak tekintendő, melynek bére fölemelhető. Azonban a felforgó konkrét esetben az Igazgató-Tanács a béremeléstől el akar tekinteni.

19. Elnök úr javaslatára az Igazgató-Tanács az 1909. évi számadások fölülvizsgálására fölkéri, az akadémiai számadásokra gróf SZÉCHENYI BÉLA és báró EÖTVÖS LORÁND, — a gondnokiakra és széphalmiakra báró FORSTER GYULA, — az ügyészekre PLÓSZ SÁNDOR ig. tagokat.

20. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére gróf CSÁKY ALBIN és PAUER IMRE ig. tagokat kéri föl.

TIZEDIK AKADEMIAI ÜLÉS.

A II. osztály h a r m a d i k ü l e s e .

1910 márczius 7-én.

PLÓSZ SÁNDOR osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak az illető osztályból: Berzeviczy Albert, b. Nyáry Jenő t. tt. — Békefi Remig, Concha Győző, Csánki Dezső, Gaal Jenő, Láng Lajos, Nagy Ferencz, Ortvay Tivadar, Vargha Gyula, Vécsey Tamás, Wlassics Gyula r. tt. — Áldásy Antal, Angyal Dávid, Balogh Jenő, Bernát István, Borovszky Samu, Ferdinándy Géza, Kollányi Ferencz, Komáromy András, Kunz Jenő, Magyar Gyéza, Medveczky Frigyes, Reiner János, Téglás Gábor, Thirring Gusztáv l. tt. — *Más osztályokból:* Heinrich Gusztáv r. t. — Jegyző: Pauer Imre osztálytitkár.

50. BALOGH JENŐ l. t. felolvassa: „A büntetőjog válsága“ cz. tanulmányát.

51. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére CONCHA GYÖZÖ r. és BALOGH JENŐ l. tagot kéri föl.

TIZENEGYEDIK AKADEMIAI ÜLES.

A III. osztály harmadik ülése.

1910 márczius 14-én.

ENTZ GEZA osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak az *illető osztályból*: B. Eötvös Loránd, Fröhlich Izidor, Horváth Géza, Illosvay Lajos, Klein Gyula, Koch Antal, Kövesligethy Radó, Krenner József, Lenhossék Mihály, Lengyel Béla, Lóczy Lajos, Mágócsy-Dietz Sándor, Rados Gusztáv, Réthy Mór, Schuller Alajos, Szily Kálmán r. tt. — Bodola Lajos, Buarszky István, Déchy Mór, Franzénau Ágoston, Istvánffy Gyula, Klupathy Jenő, Kosutány Tamás, Kürschák József, Lörenthey Imre, Méhely Lajos, Ónodi Adolf, Rátz István, Schafarzik Ferencz, Tangl Ferencz, Tötössy Béla, Tuzson János, Zemplén Győző, Zimányi Károly l. tt. — *Más osztályokból*: Berzeviczy Albert t. t. — Csánki Dezső, Heinrich Gusztáv, Ortvay Tivadar, ifj. Szinnyei József r. tt. — Asbóth János, Borovszky Samu, Téglás Gábor l. tt. — Jegyző: König Gyula osztálytitkár.

52. DÉCHY MÓR l. t.: „Kaukázusi utazásaim tudományos eredményei“ (székfoglaló).

53. ÓNODI ADOLF l. t.: „A koponyaüreg és az agy feltárása az üregen át“.

54. HALAVATS GYULA részéről: „A neogénkorú üledékek Budapest környékén“. Előterjeszti Lóczy Lajos r. t.

55. IFJ. SZILY KÁLMÁN részéről: „A folytonos erőter statikája“. Előterjeszti Réthy Mór r. t.

56. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Lóczy Lajos r. és ÓNODI ADOLF l. tagot kéri föl.

TIZENKETTEDIK AKADEMIAI ÜLES.

I. Rendkívüli összes ülés.

1910 márczius 19-én.

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök úr elnöklete alatt jelen voltak: B. Nyáry Jenő t. t. — Békefi Remig, Csánki Dezső, Fröhlich Izidor, Láng Lajos, Lengyel Béla, Ortvay Tivadar, Szily Kálmán, ifj. Szinnyei József, Vécsey Tamás r. tt. — Angyal Dávid, Asbóth János, Borovszky Samu, Csontos János, Ferenczi Zoltán, Fináczy Ernő, Galgóczy Károly, Gombocz Zoltán, Hegedűs István, Komáromy András, Lehr Albert, Melich János, Nagy Gyula, Négyesy László, Tolnai Vilmos l. tt. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtitkár.

57. Elnök úr megnyitja az ülést és kegyeletes szavakkal emlékszik meg gróf Teleki Józsefről. Akadémiánk első elnökéről, könyvtárunk nagylelkű alapítójáról, a ki a nevével elnevezett drámai jutalom-

mal is maradandó emléket alapított magának a magyar irodalomtörténet lapjain.

Azután FERENCZI ZOLTÁN l. t. fölolvassa jelentését az 1909. évi gróf Teleki-drámapályázatról. A bíráló-bizottság (P. THEWREWK EMIL t., FERENCZI ZOLTÁN és RIEDL FRIGYES l. tagok, a Nemzeti Színház részéről GYENES LÁSZLÓ és MIHALYFI KÁROLY urak) többsége a beérkezett 22 pályamű (l. Akadémiai Értesítő 1909. 542. l.) közül az 5. számú „Bánfi uram” című (jeligéje: „Csécsap, és félted hitvesed”) három felvonásos vígjátékot ajánlja jutalomra. — A bizottság javaslata elfogadtatván, a fölbontott jeligés levélből PRÉM JOZSEF tanár neve tűnt elő.

58. NÉGYESI LÁSZLÓ l. t. fölolvassa jelentését az 1909. évi özv. VOJNITS TIVADARNE-drámajutalomról melyre a lefolyt évben Budapesten előadott színművek pályáztak. A bizottság (HEINRICH GUSZTÁV r., FERENCZI ZOLTÁN és NÉGYESI LÁSZLÓ l. tagok) egyhangúlag MORICZ ZSIGMOND háromfelvonásos „Sári bíró” cz. falusi életképét ajánlja jutalomra. — E javaslat elfogadtatik.

59. TOLNAI VILMOS l. t. fölolvassa jelentését az 1909. évi Farkas-Raskó-jutalomról, melyre 46 hazafias költemény pályázott (l. Akad. Értesítő 1909. 544. l.). A bíráló-bizottság (LEHR ALBERT, SZABOLCSKA MIHÁLY és TOLNAI VILMOS l. tagok) dicséretre méltónak itéli a 14. számú „Koresköltészet” című (jeligéje: „Modern titánok”) és jutalomra ajánlja a 46. számú „Magyarnak lenni” című (jeligéje: „Magyar vagyok”) költeményt. — A bizottság javaslata elfogadtatván, a jutalomra érdemesített költemény jeligés leveléből SAJÓ SANDOR tanár neve tűnt elő.

60. Elnök úr a jutalmat nem nyert pályamunkák jeligés leveleinek elhamvasztására BOROVSZKY SAMU és TOLNAI VILMOS l. tagokat kéri föl, kik még az ülés folyamán jelentik, hogy megbízatásukban eljárta.

61. Főtitkár bemutatja jelentését az 1909. évi báró Wodianer-jutalmakról, melyeket az Ügyrend 145. §-a értelmében alakított bíráló bizottság BOCSEK GYÖRGY trencsényi és ZÖLD JOZSEF lugosi igazgató-tanítóknak javasol kiadatni. — Elfogadtatik.

62. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére VÉCSEY TAMÁS r. és FERENCZI ZOLTÁN l. tagokat kéri föl.

TIZENHARMADIK AKADEMIAI ÜLÉS.

Harmadik összes ülés.

1910 márczius 21-én.

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök úr elnöklete alatt jelen voltak: B. Nyáry Jenő t. t. — Csánki Dezső, Entz Géza, b. Eötvös Loránd, Fröhlich Izidor, Goldziher Ignác, Ilosvay Lajos, Klein Gyula, König Gyula, Kövesligethy Radó, Lengyel Béla, Mágócsy-Dietz Sándor, Örtvay Tivadar, Rados Gusztáv, Szily Kálmán. ifj. Szinnyi József, Vécsey Tamás r. tt. — Angyal Dávid, Asbóth János, Borovszky Samu, Buchböck Gusztáv, Császár Elemér, Csontos János, Dézsi Lajos, Ferdinándy Géza, Gyomlay Gyula, Herczeg Ferencz, Komáromy András, Kosutány Tamás, Lörenthey Imre, Mahler Ede, Melich János, Méhely Lajos, Rátz István, Reiner János, Téglás Gábor, Tötössi Béla, Tuzson János, Váczy János, Zemplén Győző l. tt. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtitkár.

63. KOSUTÁNY TAMÁS l. t. fölolvassa emlékbeszédét néhai SCHE-NECK ISTVÁN l. t. fölött. — Az Emlékbeszédek során fog megjelenni.

64. Elnök úr, megemlékezvén arról, hogy folyó évi április 8-án gróf Széchenyi István halálának félszázados évfordulója lesz, javaslatba hozza, hogy az Akadémia e napon gyászszászlót tűzzön ki, gróf Széchenyi István budapesti szobrára és nagyczenki sírjára koszorút tegyen le és a kevéssel később tartandó ez idei ünnepélyes közülés egész tárgysorát a Széchenyi emlékezetének szentelje. — Az összes ülés ez előterjesztést általános helyesléssel határozattá emelte.

65. HERCZEG FERENCZ l. t. fölolvassa jelentését a Péczely-regényjuttalomról, melyre az 1907-ben és 1908-ban nyomtatásban megjelent magyar regények pályáztak. A bíráló-bizottság (BEÖTHY ZSOLT r., HERCZEG FERENCZ és MIKSZÁTH KÁLMÁN l. tagok) megjutalmazására egyhangúlag PEKÁR GYULA „Tatárablás” című kétkötetes regényét ajánlja. — E javaslat elfogadtatik.

66. VÁCZY JÁNOS l. t. fölolvassa jelentését az 1909. évi Karátszonyi-dramái pályázatról. A bíráló-bizottság (HEINRICH GUSZTÁV r., ALEXANDER BERNÁT, BANÓCZI JÓZSEF, CSASZAR ELEMÉR és VÁCZY JÁNOS l. tagok) a beérkezett 73 pályamű sorából (címöket és jellegüket l. Akad. Értesítő 1909. 542. lap) mint figyelemre méltókat kiemeli az 57. sz. *János tanítvány*, a 17. sz. *Catulus*. a 30. sz. *Messalina* címűeket és dicséretben részesíti a 49. sz. *Réz István* cz. parasztdramát, de mivel oly művet, mely az Ügyrend 127. szakaszának teljesen megfelelné, egyet sem talált, egyhangú határozattal ezúttal a jutalomnak ki nem adását javasolja. — E javaslat elfogadtatik.

67. Elnök úr a pályázat jeligés leveleinek elhamvasztására BOROVSKY SAMU és VÁCZY JÁNOS l. tagokat kéri föl, kik még az ülés folyamán jelentik, hogy megbízatásukban eljárak.

68. A II. osztály pártolólág terjeszti elő a Hadtörténelmi Bizottság következő javaslatát: Az Akadémia kérje föl a szokott hivatalos úton a m. kir. honvédelmi Miniszter urat, miszerint kiváló tehetségű, lehetőleg a hadi iskolát elvégzett fiatal tiszteknek nyújtson alkalmat arra, hogy a budapesti tudomány-egyetem előadásainak hallgatása és a Budapesten található történelmi források (Országos levéltár stb.) adatainak tanulmányozása útján a történetbúvári és történetírói pályára lelkiismeretesen és tervszerűen előkészülhessenek; mire az ily módon alaposan kiképzett tiszték azután 3—4 évre a bécsi cs. és kir. hadi levéltárba osztassanak be vagy külföldi adatok gyűjtésére küldessenek ki. — Elfogadtatik.

69. A Hadtörténelmi Bizottság az akadémiai pályakérdések közé a következő pályatétel kifizését kéri fölvetetni: „Adassék elő az állandó magyar hadsereg felállításának története III. Károly korában. Jutalma a m. kir. honvédelmi miniszter adományából 100 drb cs. és kir. arany”. — Az összes ülés e pályatétel kifizését, 1912 szept. 30. határrappal, tudomásul veszi, de a nagygyűlésre határozza halasztani: a folyóiratra a honvédelmi miniszter által engedélyezett 120 előfizető után befolyó 1200 koronát pedig a folyóirat céljaira engedi át.

70. Gróf ZICHY JÁNOS vallás- és közoktatási miniszter f. évi márcz. 5-én, 790. eln. sz. átiratban értesíti az Akadémiát, hogy hivatalát elfoglalta és kéri hivatalos működésében az Akadémia támogatását. — Elnök úr ez átiratra az Akadémia nevében nyomban válaszolt, a mi helyeslő tudomásul van.

71. A bécsi cs. és kir. hadi levéltár f. é. január 22-én kelt átirata kapcsán megküldte az Akadémiától f. é. január 14-én kért 1832. évi Bolyai-írományokat (l. Akad. Értesítő 1909. 688. l. 220. p.). — Elis-

mervény és köszönő levél ment f. é. márcz. 15 én, a mi helyeslő tudomástul van.

72. A II. osztály a néhai Kautz Gyula 4000 koronás alapítványának fölhasználása ügyében javasolja, hogy ez alapítványi tőke kamatai 1913-tól kezdve hét évenként, 1000 korona kerek összegben, oly években, melyekben a Nagyjutalom a társadalmi tudományokra esik, jutalmul azon munkának ítéltessek oda, mely a Nagyjutalommal kitüntetett munkához értékre legközelebb áll. — Elfogadtatik és az Ügyrendnek a Nagyjutalomra vonatkozó §§-ai ez értelemben módosítandók.

73. Főtitkár jelenti, hogy II. Sylvester pápa római síremlékének leleplezésénél (f. évi április 16.) Akadémiánkat gróf SZÉCHENYI BÉLA, báró FORSTER GYULA t. és ig. tt. és KOLLÁNYI FERENCZ I. t. fogják képviselni. — Tudomásul van.

74. A marosvásárhelyi ref. collegium a két Bolyai tervezett szobra ügyében oly kéréssel fordul az Akadémiához, hogy „kegyeskedjék e szoborcsoporthoz eszméjét a tudomány érdekében magáévá tenni, azt a maga egész erejével, jelentős tekintélyével Európaszerte, sőt világszerte terjesztetni, pártfogolni és támogatni, végül a közadakozást döntő jelentőségű és befolyású összeggel megnyitni.” — Az összes ülés őszinte rokonszenvvel fogadja ez eszmét és a marosvásárhelyi collegium beadványát előzetes tárgyalás végett kiadja a III. osztálynak.

75. Főtitkár bemutatja a nagygyűlési körlevelet, mely megjegyzés nélkül elfogadtatik.

76. Főtitkár jelenti, hogy az Akadémia oly kéréssel fordult a kormányhoz, hogy az iskoláknak vagy egyes tanároknak szóló könyvküldeményeit portómentesen szállíthassa. — Helyeslő tudomásul van.

77. Az Akadémia könyvtára márczius hóban a következő adományokat vette: 1. Dr. Gábor Gyulától: A megyei intézmény alakulása és működése Nagy Lajos alatt. — 2. Balogh Ferencztől: Kálvin a történelemben. — 3. Lebon Ernesttől: Gaston Darboux, biographie, etc. — 4. William Merilltől: Több értekezés. — 5. Hirth Frigyesztől: 3 értekezés. — 6. Gr. Soissonstól: Hungarian Self-Taught. — Köszönettel vétetnek.

78. A M. Tud. Akadémia könyvkiadásában 1910 márczius hó 1-étől 21-éig megjelentek: 1. Akadémiai Értesítő. 243. sz. (1910 márcziusi füzet.) — 2. Archaeologiai Értesítő. Új folyam. XXX. köt. 1. sz. — Tudomásul van.

79. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére CSÁNKI DEZSŐ r. és VÁCZY JÁNOS I. tagokat kéri föl.

Megjegyzés. Kisfaludy Sándornak fönt 142. l. közzétett levele, mely Döbrentey Gábornak szól, nem volt ismeretlen, de most került elő a költő kéziratában.

138. sz.

1910.

Körlevél a Magyar Tudományos Akadémia tagjaihoz.

A Magyar Tudományos Akadémia elnöksége az 1910. évi LXX. nagygyűlés napjait következően tűzte ki:

I.

Április 26-án, kedden d. u. 5 órakor az osztályok ülése. *Tárgyak:*

- a) A pályázatok eldöntése.
- b) Új pályázatok kihirdetése.
- c) Szavazás az ajánlott tiszteleti, rendes, levelező és külső tagokra.

A III. osztály javaslatot tesz a Nagyjutalom és a Marczibányi-mellékjutalom odaitélése iránt.

II.

Április 27-én, szerdán délután 5 órakor nagygyűlés. *Tárgyak:*

- a) Az ünnepélyes közülés programjának bemutatása.
- b) Az osztályok jelentései a pályázatok eldöntéséről, új pályakérdésekről és választásokról.
- c) A jutalmat nyert pályamunkák jelíges leveleinek felbontása, a többi levelek elégetése.
- d) Szavazás GYULAI PÁL t. és ig. t. arcképének kifüggesztése tárgyában.

III.

Április 28-án, csütörtökön déli 12 órakor az Igazgató-Tanács ülése.

IV.

Április 28-án, csütörtökön d. u. 1/25 órakor elegyes ülés:

Elnök és másodelnök választása.

V.

Április 28-án, csütörtökön délután 5 órakor tagválasztó nagygyűlés. *Tárgyak:* Az Akadémia igazgató, tiszteleti, rendes, levelező és külső tagjainak megválasztása.

VI.

Május 1-én, vasárnap délelőtt 11 órakor ünnepélyes közülés, melynek egész tárgysora gróf SZÉCHENYI ISTVÁN emlékének lesz szentelve.

Budapest, 1910 márczius 21.

Elnöki megbízásból:
Heinrich Gusztáv
főtitkár.

Megjelenik
minden hó 15-én
három-négy ívnyi
tartalommal.

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

Szerkesztő-
s kiadóhivatal a
Magyar Tudom.
Akadémiában.

SZERKESZTI

HEINRICH GUSZTÁV.

XXI. KÖTET.

1910. Május 15.

5. FÜZET.

Jelentés a M. Tud. Akadémia munkásságáról 1909-ben.

I. Ülések.

A M. Tud. Akadémiának 1909 január 4-ikétől december 20-ikáig bezárólag egy ünnepélyes közülése, egy rendes nagygyűlése, egy elegyes ülése, 12 összes ülése, 27 osztályülése, két igazgatósági ülése, összesen tehát 44 ülése volt.

. . .

Az I., vagyis Nyelv- és Széptudományi Osztály 9 nyilvános és 7 zárt ülést tartott.

A nyilvános ülésekben a következő felolvasások tartattak:

Az irodalom és a művészet köréből: Január 4-én SZABOLCSKA MIHÁLY l. t.: „Költemények“ (székfoglaló) és SEPRÓDI JÁNOS mint vendég: „A Kájoni-kódex dallamai“. — Márczius 22-én NÉMETHY GÉZA l. t.: „Vergilius hatodik eclogája“. — Május 3-án HARASZTI GYULA l. t.: „Adalékok a francia szinköltészet történetéhez“. — Június 1-én KATONA LAJOS l. t.: „Az Érdy-codex egy fejezetéről“; VARI REZSŐ l. t.: „A Ciris-monda“; VARGHA DAMJÁN vendégtől: „A Nagyszombati-codex Teljes Bölcseségének értéke és forrása“ (bemutatta KATONA LAJOS l. t.); KAPOSÍ JÓZSEF vendégtől: „Magyarországi Dante-codexek“ (bemutatta FERENCZI ZOLTÁN l. t.). — November 2-án CSÁSZÁR ELEMÉR l. t.: „Bessenyei akadémiai törekvései“ (székfoglaló).

A nyelvtudomány köréből: Február 1-én MELICH JÁNOS l. t.: „Szláv jövevényszavaink eredetéről“. — Márczius 22-én TOLNAI VILMOS l. t.: „A szlávokról“ (székfoglaló). — Május 3-án GYOMLAY GYULA l. t.: „A perfectum Vergilius hasonlataiban“. — Október 4-én ZOLNAI GYULA l. t.: „Szótárírás nálunk és a külföldön“. — November 2-án JABLONKAY GÁBOR S. J. vendégtől: „Egy új nyelvemlék“ (bemutatta KATONA LAJOS l. t.). — November 22-én SIMONYI ZSIGMOND r. t.: „A jelzős szerkezetekről“ és GOMBOCZ ZOLTÁN l. t.: „A magyar a-hangok eredete“.

A zárt ülésekben a folyóügyek elintézésén kívül az osztály gondoskodott a benyújtott értekezések, munkák és pályaművek meg-bírálásáról, továbbá arról, hogy elhunyt tagjairól emlékbeszédek tartassanak. E kegyeletes föladat teljesítésére az osztály a következőket kérte föl: Ifj. SZINNYEY JÓZSEF r. tagot (Joannovics György t. és Jalava Antal k. tagról), PETZ GEDEON l. tagot (Osthoff Hermann k. tagról), GOLDZIEHER IGNÁCZ r. tagot (De Goeje Mihály János k. tagról), GYOMLAY GYULA l. tagot (Bartal Antal r. tagról), MUNKÁCSI BERNÁT l. tagot (Donner Ottó k. tagról), BRÖTHY ZSOLT r. tagot (Gyulai Pál t. tagról) és PECZ VILMOS r. tagot (Krumbacher Károly k. tagról).

* * *

A II., azaz Philosophiai, Társadalom- és Történettudományi Osztály 9 nyilvános és 8 zárt ülést, összesen tehát 17 ülést tartott.

A nyilvános üléseken a következő felolvasások tartottak:

Január 11-én VERESS ENDRE vendég: „A Sennyey-fiúk külföldi iskoláztatása” és HORNÝÁNSZKY GYULA vendég: „Hippokrates milieu-elmélete” (megj. az Athenaeum 1909. évf.). — Február 8-ikán BÉKEFI REMIG r. tag felolvassa „A pécsi egyetem” című székfoglaló értekezését (megj. mint külön mű az Akadémia kiadásában); GAAL JENŐ r. tag pedig ugyanez ülésen „Széchenyi mint iparfejlesztő” című értekezésével foglalta el székét (megj. a Társad. Értekezések XIII. köt. 10. sz.). — Márczius 8-án FINKEY FERENCZ l. tag „A jogtalanság mint a büntetendő cselekmény ismérve” (megj. a Társad. Értek. XIV. köt. 1. sz.) című értekezésével és ÁLDÁSY ANTAL l. tag „Zsigmond király viszonya Velenczehez és Milanóhoz római útja idejében” (megj. a Történettud. Értek. XXII. köt. 5. sz.) című értekezésével foglalta el székét. — Május 10-én MEDVEZKY FRIGYES l. tag olvasta fel „Tanulmányok Pascalról III” című dolgozatát (megj. a Bölcsészettud. Értek. III. köt. 7. sz.); KISS GÉZA vendég pedig „Az interpretatio és a szokásjog a római jogban” című értekezését mutatta be (megj. a Társad. Értek. XIV. köt. 3. sz.). — Június 7-ikén székfoglalót olvastak: SZEREMLEI SAMU l. tag „Hódmezővásárhely népességének származása és kifejlődése” (megj. a Történettud. Értekezések XXII. köt. 6. sz.) és MAHLER EDE l. tag „Egyiptomi emlékek Magyarországon” (megjelent kivonatban az Akad. Értesítő 1909. évfolyamában). — Október 11-ikén HORNÝÁNSZKY GYULA l. tag tartott székfoglalót „A hypokratesi gyűjtemény etikája” czímen (megj. az Athenaeum 1909. évf.) — November 8-ikán BÖHM KÁROLY r. tag olvasta fel „A megértés, mint a megismerés központi mozzanata” című székfoglaló értekezését (megj. a Bölcsészettudományi Értek. III. köt. 7. sz.). — Deczember 6-ikán székét foglaltak KUZSINSZKY BALINT l. tag „A római városok keletkezése Pannoniában” és ANGYAL PÁL l. tag „Visszalépés a kísérletlőtől” (megj. a Társad. Értek. XIV. köt. 4. sz.).

A zárt osztályüléseken a rendes folyóügyeket intézte el az osztály; bírálókat jelölt ki a körébe tartozó pályamunkák megbírálására s gondoskodott, hogy elhunyt tagjairól az Akadémiában emlékbeszédek tartassanak. E kegyeletes feladat teljesítésére fölkértek: FÖLDES BÉLA r. t. (Kautz Gyula ig. és r. t. felett), THALLÓCZY LAJOS r. t. (Thaly Kálmán t. t. felett) és MIHALIK JÓZSEF l. t. (Myskovszky Viktor l. t. felett).

* * *

A III., vagyis **Mathematikai és Természettudományi** osztály 9 nyilvános és 4 zárt, összesen 13 ülést tartott.

A nyilvános osztályüléseken az osztály tagjai 41 munkát terjesztettek elő, a melyek közül 20-nak szerzője volt akadémiai tag, 21-é pedig vendég. Az értekezések között székfoglaló volt 3.

Az értekezések sorrendje a következő volt: Január 18-án: ZEMPLÉN GYÖZÖ l. t.: „Vizsgálatok a gázok belső surlódásáról“ (székfoglaló értekezés; Math. és Természettud. Ért. XXVII. k.); KRENNER JÓZSEF r. t.: „Warthait, egy új magyar ásvány“; MAURITZ BÉLA: „A Mátra-hegység eruptív közetek“; DIENES PÁL: „Analytikai függvények negatívrendű szinguláris helyeinek vizsgálata“ (Math. és Természettud. Ért. XXVII. k.); RIESZ FRIGYES: „A lineár homogen integral-egyenletről“ (Math. és Természettud. Ért. XXVII. k.). — Február 15-én: FRANZENAU ÁGOSTON l. t.: „Magyarországi kalcitokról“ (Math. és Természettud. Ért. XXVII. k.); TUZSON JÁNOS: „A növényország phyletikai és palaeontologiai fejlődéstörténetének alapfogalmai“ (Akadémiai Értesítő 1909.); ZIMÁNYI KÁROLY l. t.: „Vashegyit, új ásvány Gömör vármegyéből“ (Math. és Természettud. Ért. XXVII. k.); VERZÁR GYULA: „Az alkoholok élettani hatásáról“ (Math. és Természettud. Ért. XXVII. k.); KALECSINSZKY SÁNDOR l. t.: „A hőmérséklet hatása az artézi kutakra“. — Márczius 15-én: FRÖHLICH IZIDOR r. t.: „A circumaxiális polározás törvényeinek általános érvényessége“ (Math. és Természettud. Ért. XXVII. k.); RÉTHY MÓR r. t.: „A fémek erőltetési vonalairól“ (Math. és Természettud. Ért. XXVII. k.); RADOS GUSZTÁV r. t.: „A több ismeretlenű kongruenciák elméletéről“ (Math. és Természettud. Ért. XXVII. k.); LÖRENTHEY IMRE l. t.: „Újabb adatok a Székelyföld geológiájához“ (Math. és Természettud. Ért. XXVII. k.); BUGARSZKY ISTVÁN l. t. és HORVÁTH BÉLA: „A jodidok és a szinjód mennyiségi meghatározásának új módja“ (Math. és Természettud. Ért. XXVII. k.). — Április 19-én: KLUPÁTHY JENŐ l. t.: „A folyadékok szilárdsága“ (székfoglaló értekezés; Math. és Természettud. Ért. XXVII. k.); RÉTHY MÓR r. t.: „A fémek erőltetési vonalai. Második közlés“ (Math. és Természettud. Ért. XXVII. k.); PRINZ GYULA: „A kuldzsai Nan-Shan morphológiájáról“ (Math. és Természettud. Ért. XXVII. k.); ZIMÁNYI KÁROLY l. t.: „A brazíliai phenakit kristályalakjáról“ (Akadémiai Értesítő 1909.); BOGNÁR GUSZTÁV: „A brom és hangyasav egymásra

hatásának mechanizmusa vizes oldatban“ (Math. és Természettud. Ért. XXVII. k.) — Május 17-én: SCHEITZ PÁL: „A lakmusz festőanyagairól“ (Math. és Természettud. Ért. XXVII. k.); DIENES VALÉRIA: „A logaritmikus elágazó helyekről“; BÁRSONY TIVADAR és SZÁSZ TIBOR: „A táplálék és ivóvíz befolyása a vér molekulás koncentrációjára“ (Math. és Természettud. Ért. XXVII. k.). — Június 14-én: LOSVAY LAJOS r. t.: „A hidrokénessav, illetőleg a zinkhydrosulfit néhány alkalmazása“ (székfoglaló értekezés; Math. és Természettud. Ért. XXVII. k.); LÖRENTHEY IMRE l. t.: „Megjegyzések Magyarország ó-harmadkori foraminifera-faunájához“ (Math. és Természettud. Ért. XXVII. k.); GAÁL ISTVÁN: „Rákosd szarmata-korszakbeli szárazföldi mollusca-faunája“; ABONYI SÁNDOR: „Adatok a tengeri csontoshalak bélesatornájának szövettanához“; VERESS ELEMÉR: „A medusák mozgásáról“ (Math. és Természettud. Ért. XXVII. k.). — Október 18-án: TANGL KÁROLY l. t.: „A szilárd és folyékony test közös határfelületén fellépő feszültség méréséről“ (székfoglaló értekezés; Math. és Természettud. Ért. XXVIII. k.); TANGL FERENCZ l. t.: „Élettani és energetikai vizsgálatok a metamorphosisról“ (Math. és Természettud. Ért. XXVIII. k.); SCHEITZ PÁL: „A mesterséges lakmuszról“ (Math. és Természettud. Ért. XXVIII. k.); DÁVID LAJOS: „Az algebrai iteratio határ-függvényéről“ (Math. és Természettud. Ért. XXVIII. k.). — November 15-én: FARKAS GYULA l. t.: „Alapvetések az elektromosság és mágnesség folytonossági elméletéhez“ (Math. és Természettud. Ért. XXVIII. k.); MAUTHNER NÁNDOR: „A phenil zsírsavak új, általános synthesise“ (Math. és Természettud. Ért. XXVIII. k.); DIENES PÁL és DIENES VALÉRIA: „Az algebrai és logaritmikus singularitásokról“ (Math. és Természettud. Ért. XXVIII. k.); GRÖH GYULA: „Az oxydatiós potential és az oxydatio sebessége közti összefüggés“ (Math. és Természettud. Ért. XXVIII. k.); GOLDBERGER JAKAB: „Az izom hydrogenion-tartalmának változása munkaközben“ (Math. és Természettud. Ért. XXVIII. k.). — Deczember 13-án: FEJÉR LIPÓT l. t.: „Lebesgue-féle állandók és divergens Fourier-féle sorok“ (Math. és Természettud. Ért. XXVIII. k.); KÜRSCHAK JÓZSEF l. t. és GULYÁS KÁROLY: „Gróf Teleki Sámuel levelezése külföldi matematikusokkal“; SZABÓ PÉTER: „Bolyai János ifjúsága“; PRINZ GYULA: „Előzetes jelentés második középzásiai utamról“ (Math. és Természettud. Ért. XXVIII. k.).

A zárt osztályüléseken a rendes folyóügyek elintézésén kívül gondoskodott az osztály a hozzá benyújtott értekezések és egyéb tudományos munkák megbirálásáról és kiadásáról, továbbá arról, hogy elhunyt tagjairól emlékbeszédek tartassanak. E kegyeletes feladat teljesítésére az osztály felkérte a következőket: LENHOSÉK MIHÁLY r. tagot (Thanhoffer Lajos r. tagról), BÓKAY ÁRPÁD l. tagot (Klug Nándor r. tagról), RÁCZ ISTVÁN l. tagot (Chyzer Kornél l. tagról), KOSUTÁNY TAMÁS l. tagot (Schenek István l. tagról), APÁTHY ISTVÁN l. tagot (Dohrn Antal k. tagról), KONKOLY THEGE MIKLÓS t. tagot (Gothard Jenő l. tagról).

II. Állandó Bizottságok.

1. A **Nyelvtudományi Bizottság** 1909-ben négy önálló kiadványt tett közzé:

SCHÄFER ILLÉS: A kalaznói német nyelvjárás hangtana (Magyarországi német nyelvjárások 6. száma).

MRAZ GUSZTÁV: A dobsinai német nyelvjárás (Magyarországi német nyelvjárások 7. füzete).

PAVEL ÁGOST: A vashidegkúti szlovén nyelvjárás hangtana (Magyarországi szláv nyelvjárások első füzete).

MÉSZÁROS GYULA: A csuvas ösvallás emlékei (együttal a Csuvas népköltési gyűjtemény első kötete). A Feridun-alap költségén.

Sajtó alatt van MUNKÁCSI BERNÁT l. t. Vogul népköltési gyűjteményének egy kötete és a *Calepinus*-féle szótár magyar szókészletének kiadása.

Megjelent továbbá a *Nyelvtudományi Közlemények* 38. kötetéből három füzet s a *Nyelvtudomány* című folyóirat két füzete.

Készülöben vannak a *Mesterségek szótárának* utolsó füzetei FRECSKAY JÁNOS biz. tag szerkesztésében.

A *Feridun-alap* terhére utalványoztatott:

1909. VI. 26. Mészáros Gyulának	600 K
XI. 4. 7 ¹ / ₄ iv többnyomata (Franklin) . . .	58 K
XII. 18. Csuvas ösvallás (Franklin) . . .	2760 K
Összesen	3418 K

De már megelőzőleg kifizettetett az I. osztály Feridun-bizottsága javaslata szerint 2500 K. t. i. 1000 és 600 K úti segély és kétszer 600 K a tiszteletdíj első két harmadrésze fejében (1908-ban). — (Összes bevétel 1903—1910-ig bezárólag 10969.10, kiadás 6218.— K); tehát a bizottság rendelkezésére áll ez idő szerint 4751.10 K.

2. Az **Irodalomtörténeti Bizottság** kiadványai közül az 1909. év folyamán megjelentek:

1. *Irodalomtörténeti Közlemények* XIX. évfolyama.

2. SZINNYEI JÓZSEF. *Magyar írók élete és munkái* 113—118. füzet.

3. KAZINCZY FERENCZ *levelezésének* XIX. kötete.

4. BLEYER JAKAB *Gottsched hazánkban* című műve.

5. BADICS FERENCZ-től *Gyöngyösi István Murányi Vénusá-nak* kritikái kiadása.

6. *Sermones Dominicales* cím alatt, XV. századi magyar glossás codex, két kötetben.

3. A **Classica-philologiai Bizottság** 1908. évi munkássága.

1. A „*Görög és latin remekírók*“ című fordítás-gyűjteményben

1. Megjelent: 1910 márczius havában: *Caius Sallustius Crispus* összes munkái. A latin szöveget megállapította, magyarra for-

ditotta, bevezetéssel, jegyzetekkel és tulajdonnév-jegyzékkel ellátta
dr. CSERÉP JÓZSEF.

2. Birálaton keresztül ment teljes munkák:

INCZE BÉNI-től *ifjabb Plinius* leveleinek fordítása.

KURTZ SÁNDOR-tól *Tacitus Historiae* című művének fordítása.

3. Megbírált mutatvány alapján készülő munkák:

PRÁCSER ALBERT-től *Quintilianus* teljes fordítása.

FÖLDI JÓZSEF-től *Strabo* földrajzi művének fordítása.

VARVASOVSKY JÁNOS-tól *Livius* első dekasának fordítása.

MESZÖLY GEDEON-tól *Seneca* tragédiáinak fordítása.

4. Már megjelent kiadványok folytatásai közül

a) bírálat alatt van: CSENERI JÁNOS *Euripides*-fordításának II. kötetéül a *Phoeniciai nők* és *Medea*.

b) készülöben van: PONORI THEWREWK EMIL-től *Homer* *Ilias*-fordításának folytatása.

5. Birálatra váró beküldött teljes munkák:

RÁBOLD GUSZTÁV-tól a *Cicero-féle de Oratore* fordítása.

KIS ALBERT-től az *Aristoteles-féle Athéni állam* fordítása.

KECZER GÉZA-tól a *Seneca-féle de beneficiis* fordítása.

BARCZA JÓZSEF-től a *Cicero-féle Tusculanae disputationes* fordítása.

6. Bejelentett, készülöben lévő munkák:

PONORI THEWREWK EMIL-től *Martialis* teljes fordítása.

GERÉB JÓZSEF-től *Pausanias* fordítása.

LÁSZLÓ BÉLA-tól a *Vegelius-féle Epitoma* fordítása.

FERENCZI ÁRPÁD-tól *Aristoteles Állam-ának és az Athéni államnak* fordítása.

II. Az „*Editiones Criticae*” cz. gyűjteményben

1. Megjelent: 1909 elején: *Ciris*, Epyllion Pseudovergilianum, edidit, adnotationibus exegeticis et criticis instruxit GEYZA NÉMETHY.

2. Készülöben van: FÖRSTER AURÉL-től *Aristoteles a Lélekről* cz. művének kritikai kiadása.

III. A bizottság támogatásával

1. Megjelent: Az *Egyetemes Philologiai Közlöny* XXXII. évfolyama.

2. Készülöben van: DARKÓ JENŐ-től *Demetrius Chalkondylas* kritikai kiadása.

IV. Az Akadémia megbízásából

1. Végzett munkálatok:

Szakvélemény ACSAY FERENCZ-nek *Homeros és a Moira* című munkájáról.

2. Elintézés alatt vannak:

Szakvélemény BOROS GÁBOR *Státius-monographiájáról*.

Szakvélemény *Seneca* Luciliushoz szóló *leveleinek* JÓSA PÉTER-féle régi fordításáról.

Szakvélemény a BARTAL ANTAL hagyatékában maradt czímszógyűjteményekről a M. L. Sz.-nak pótkötetéhez és a *Magyarországi Latin Helynevek Szótárához*.

4. A Történelmi Bizottság az elmúlt évben nyolcz ülést tartott és pedig január 8., febr. 5., márcz. 26., május 7., június 4., okt. 8., november 5. és december 3-ikán. Ez ülésekben saját munkaprogramjának megvalósításán kívül, hozzá áttett szakkérdések megvitatása, kiadásra benyújtott munkák megbírálása, pályakérdések kifizése és új kiadványok előkészítése foglalkoztatta a bizottságot.

Súlyos veszteség érte a bizottságot és vele a magyar történettudományt THALY KÁLMÁN tiszt. tagnak, egy évtized óta a bizottság nagyérdemű elnökének szeptember 27-én bekövetkezett halálával. A bizottság a nagy veszteség okozta gyászból az elhunyt hervadhatatlan érdemeihez méltó módon vette ki részét és kegyeletes érzelmekkel iktatta felejthetetlen elnökének emlékét jegyzőkönyvébe. Az elhunyt helyébe a bizottság november 5-iki ülésében CSANKI DEZSŐ r. tagot választotta meg elnökének. A bizottság a tagjai sorában elhalálozás által beállott hézagokat új bizottsági tagok megválasztásával igyekezett kitölteni; ily módon lettek a bizottság új tagjaivá BERZEVICZY ALBERT tiszt. és SZENDREI JÁNOS lev. tagok.

Azon számos szakvélemény közül, melyeket a bizottság az osztály által hozzá áttett ügyekben nyilvánított, a fontosabbak a következők: A bizottság készítette elő, a II. osztály kifolyásaként, az új *Haditörténeli Bizottság* ügyét, melynek egyik főfeladata a Honvédelmi Miniszter úrtól nyert állandó támogatással a *Haditörténeli Közlemények*-et ismét felújítani; e tárgyban a bizottság végezte az összes előmunkálatokat, javaslatot tett az új bizottság ügyrendjére és tagjaira nézve. A bizottság mondott véleményét a Miniszterelnök úrnak a millenárius emlékmű domborművei és felirásai tárgyában az Akadémiához intézet felszólítására. A bizottság szövegezte a *Bükk-jutalomra* kiírandó pályakérdést és intézkedett a *Flór*-alapítvány két évi (1908—1909) kamatainak felhasználásáról, melyeket teljesen a THALY KÁLMÁN által sajtó alá rendezett Césare de Saussure féle emlékiratok kiadására fordított. Ugyanezen kiadványnak, mely az

elhunyt nagyérdemű közlőnek utolsó műve, egyéb költségei a *Feridun bey*-féle alapítvány kamataiban nyertek fedezetet, melyekből e czélra összesen 1886/39 K fordítottott.

A bizottság, mint minden évben, tavaly is kiváló figyelmet fordított külföldi és hazai levéltárakban rejlő magyar vonatkozású történelmi anyag felkutatására és lemásolására. Saussure emlékiratainak kiadása érdekében, a Feridun bey-alapítvány segítségével, Lausanneban végeztetett másolásokat, a brüsseli kir. levéltárból pedig Beatrix királynő levelezéséhez szerzett be érdekes darabokat; TAKÁTS SÁNDOR lev. tagot megbizta, hogy a magyar huszárság történetéhez Grácban, Bécsben és Körmenden levéltári kutatásokat végezzen. Hazai levéltárakban CSANKI DEZSŐ biz. elnök folytatta a Hunyadiak kora érdekében évek óta végzett kutatásait, ezúttal főleg az erdélyi részek földrajzához szükséges anyagot gyűjtve; míg HORVÁTH SÁNDOR a királyi pecsétokról tervezett kiadványhoz gyűjtött további levéltári anyagot.

Különösen behatóan foglalkoztatta a bizottságot a modenai Hippolit-féle számadáskönyvek lemásolásának ügye. Az Akadémiának hivatalos úton tett lépéseire sikerült kieszközölni azt, hogy a lemásolandó könyvek Modenából, hol a lemásoltatás nehézségekbe ütközött volna, részletenként Velenczébe, az ottani állami levéltárba tétessenek át, hol a másolás a levéltár igazgatójának, Carlo Malagolának felügyelete alatt fog történni.

A bizottság saját folyóiratának, a *Történelmi Társ*-nak kiadásán kívül anyagi támogatásban részesítette a Magyar Történelmi Társulatnak elismerésre méltó vállalatát, a *Magyar Történelmi Életrajzok*-at és 2000 koronával, mint hatodik részlettel, hozzájárult Teleki Mihály levelezésének kiadásához. Segélyben részesült a HELLEBRANT ÁRPÁD által szerkesztett bibliographiai kiadvány: „A tud. Akadémia könyvtárának diplomatiariumai” és végül a GOMBOS F. ALBIN által szerkesztett „Középkori Krónikások” vállalata.

A bizottság által sajtó alá adott munkák közül az 1909. év folyamán a következők jelentek meg:

1. THALY KALMAN szerkesztésében Césare de Saussure emlékiratai II. Rákóczi Ferenczről, 24 ívnyi terjedelemben. A kiadvány a Flór- és Feridun bey-féle alapítványok kamataiból adatott ki.
2. Dr. VERES ENDRÉ-től Básta György levelezésének I. kötete. 50 nyomtatott íven, két melléklettel.
3. Br. RADVÁNSZKY BÉLA és dr. ZÁVODSZKY LEVENTE kiadásában a Héderváry-család oklevéltárának I. kötete, 38 ívnyi terjedelemben, öt okleveles melléklettel.
4. Dr. HODINKA ANTAL-tól A munkácsi gör. kath. püspökség története, az Ipolyi-jutalommal kitüntetett mű, 53 nyomtatott íven.
5. Dr. SZABÓ DEZSŐ-től A magyar országgyűlések története II. Lajos korában, 18 nyomtatott ívnyi terjedelemben.

Sajtó alatt vannak még:

6. KOMÁROMY ANDOR-tól A boszorkányperek oklevéltára.
7. Dr. SZÁDECZKY BELÁ-tól Apaffy Mihályudvartartásának I. kötete.
8. THALLÓCZY LAJOS és BARABÁS SAMU szerkesztésében a Frangepán-oklevéltár I. kötete.
9. Dr. IVÁNYI BELÁ-tól Bártfa város levéltára I. köt.

A bizottság munkaprogramjába felvett kiadványok közül kettő: BERZEVICZY ALBERT-től Beatrix királynő oklevéltára és KISS ISTVÁN-tól Az I. Ferdinánd-kori helytartótanács leveleskönyvének II. kötete a lefolyt év alatt még nem volt sajtó alá adható.

A II osztályra (magyar-török történelmi czélokra) eső *Feridun bey*-féle alapítványnak állapota:

B e v é t e l

1908 elején az egybegyűlt kamatokból a II. osztályra eső rész	6169·10 K
1908. évi kamat	1600— „
1909. „ „	1600— „
1910. „ „	1600— „
Összesen	10969·10 K

K i a d á s

1908 július 3.	Isoz Kálmánnak Saussure emlékiratai lefordításáért	160— K
okt. 3.	Dr. Karácson Imrének „Evliá Cselebi utazásai“ tiszteletdíja	600— „
„ „	„ U. a. mű nyomtatási költségei	1222·97 „
„ 24.	Jakubovich Emilnek Saussure-másolatokért	120— „
nov. 9.	A lausannei Adresse-Office-nek Saussure-másolatokért 145 fr.	138·91 „
„ 20.	U. a. másolatokért	15·08 „
decz. 1.	Isoz Kálmánnak Saussure-másolatokért	60— „
1909 ápr. 3.	Isoz Kálmánnak Saussure emlékiratai korrigálásáért	220— „
máj. 11.	Thaly Kálmánnak Saussure emlékirataiért tiszteletdíj	860— „
máj. 11.	Lausannei másolási irodának másolatokért	81·20 fr. 77·79 „
júl. 11.	Saussure emlékiratai nyomtatásáért 2328·60 K; ebből a Flór-alap terhére esik 1600 K; a Feridun-alapra	728·60 „
	Összesen	4203·35 K
	Rendelkezésre áll	6765·75 K

5. Az **Archaeologiai Bizottság** évi jelentése 1909-ről. A M. Tud. Akadémia nyomasztó anyagi helyzete, mely nem engedi, hogy a bizottság javadalma a tudomány haladásának igényeivel emelkedjék, sőt tekintve a nyomdai árak folytonos drágulását a legszűkebb keretre szoríttassék, az 1909. évben is megakasztotta a bizottság szakfolyóiratának kellő fejlesztését. Az Arch. Értesítő új folyama most már 29. éve ugyanazon 30 íves terjedelembre szorul, munkatársai tekintet nélkül az irodalmi tiszteletdíjak emelkedésére, ugyanazon szerény anyagi jutalommal kénytelenek beérni, mint harmincz évvel ezelőtt, és folyóiratunk most is, midőn a hasonló európai folyóiratok a reprodukív művészet legtökéletesebb vívmányaival lépnek olvasóik elé, kénytelen az ábrázolás legszerényebb eszközeivel beérni. Mindössze három képes tábla és 305 horganyedzésű ábra járult a szöveg magyarázatához. Egészben 34 szaktárs működött közre a múlt évi folyamban 78 kisebb-nagyobb értekezéssel, mely majdnem mind az ő-, ó- és középkorra terjedt.

Rendes folyóiratán kívül a bizottságnak gondja volt arra, hogy két terjedelmesebb kiadványát készítse elő. Egyik munka Torma Zsófia tordosi őskori gyűjteményét fogja tudományosan ismertetni. Szerzője dr. Pósta Béla kolozsvári egyetemi tanár és múzeumi igazgató. kinek ígéretét bírjuk, hogy valószínűleg 1910 őszén mehet a kézírata szedés alá. A bizottság e mű közzétételét évek óta fölgyjűjtött összegek révén biztosította. Költségeihez az erdélyi múzeumegyesület is hozzá fog járulni, a miért ez a mű az arch. bizottság és a társulat közös kiadványaként fog megjelenni.

A másik bizottsági kiadvány. a kassai dóm monographiája is folytonos gondoskodásunkban részesül. A hozzávaló illusztrációk legnagyobb része már készen áll és szerzője, MIHALIK JÓZSEF I. tag, már írja a mű szövegét. A bizottság támogatásával szerző az 1909. évben németországi körútra indulhatott, melyről a bizottság egyik ülésén szóbeli jelentést tett, számot adván elért gazdag eredményeiről.

A bizottság előadója az Akadémia képviselőtében részt vett a nemzetközi arch. congressus cairói gyűlésén és szóbeli előadásban az Akadémia ülésén, valamint terjedelmes jelentésben az A. É.-ben adott számot e congressus tárgyalásairól.

A bizottság az elmúlt évben két nagyérdemű tagját veszítette el: THALY KÁLMÁN t és MYSKOVSKY VIKTOR-t.

A bizottsági ducztár ez évben 236 darabbal gyarapodott. úgy hogy állománya 1909 végén 14836 db volt; a gazdag gyűjteményből 17 fél 439 dbot kért és kapott kölcsön.

6. A **Nemzetgazdasági Bizottság** az Akadémiától hozzá utalt ügyeken, valamint a pályakérdések meghatározásán és fogalmazásán kívül több ülésében tárgyalta a nemzetgazdaságtani irodalom továbbfejlesztésének több rendbeli kérdéseit. Irodalmi vállalatok közül a Köz-

gazdasági Szemle eddigi irányában tovább működött és intézkedés történt, hogy gazdagabb tartalom által az actualis kérdések és alakulások tekintetében az olvasóközönségnek teljes tájékozást nyújtson. A Magyar Közgazdasági Könyvtárban megjelent Webb: Munkás-demokratia című kétkötetes munkája.

Előkészítésben vannak a következő munkák: a) Ricardo kisebb dolgozatai; b) Ricardo levelezése Malthussal; ezek fordítások. Önálló munkák közül előkészítésben vannak: a) a valutakérdés; b) a gabonavámok kérdése.

7. A Matematikai és Természettudományi Bizottság 1909-re a physika körébe vágó tudományos munkák támogatására 2000 K-t tűzött ki. A beérkezett ajánlkozások alapján a fent jelzett összeg keretén belül megbízta: 1. GÁTI BÉLA-t az áram terjedési sebessége mérésének tanulmányozásával és segélyezte 500 K-val, 2. SELÉNYI PAL-t az álló fényhullámoknak a fényelhajlás jelensége alapján való tanulmányozásával és e célra engedélyezett 500 K-t, 3. ZEMPLÉN Győző-t az elektronok longitudinális tömegének kísérleti megvizsgálásával, engedélyezvén e célra 1000 K-t.

A Math. és Természettud. Közlemények XXX. kötetéből jelent dr. MAURITZ BÉLA munkája „A Mátrahegység eruptív kőzetei” és GÁTI BÉLA-tól „Gyorsváltakozó áramok méréséről”. Mindkét munka a bizottság megbízásából készült. Szintén a bizottság megbízásából készült „A földi kutyák fajai származás- és rendszertani tekintetben” MEHELY LAJOS-tól. E munka, mely 22 ivre terjed és 33 könyvmegosztó táblával van ellátva, úgy tartalmánál, mint külső alakjánál fogva a bizottság külön kiadásában jelent meg.

8. A Szótári Bizottság az 1909. év folyamán 129 munkát dolgoztatott föl a Nagy Szótár számára. Begyűlt 73,147 adat; velük az adatok teljes száma 1,221,201-re emelkedett.

A begyűlt adatok kevés kivétellel a XVIII. század második felének irodalmából valók; nagyjában theologiai munkák, melyeket csak most, mikor az 1784. esztendőben járunk, kezdenek sűrűbben más irányúak is, különösen természettudományi és történeti művek fölvaltani.

Különös ügyellel vagyunk az ez időben keletkező hirlapokra, melyekkel a szókincsnek eddigelé egészen új elemei jelentkeznek a nyomtatott irodalomban.

A gyűjtésben mindig szemmel tartjuk a régebbi irodalomnak eddig kiaknázott termékeit, a mind erősebben jelentkező nyelvújításnak ismert alkotásait, úgy hogy mind a régiségnek el nem avult szókincse, mind az egyre fölmerülő új szavak lehetőleg teljesen megvannak a gyűjtésben.

A gyűjtés már most gyorsabban halad, úgy hogy talán már egy év múlva elérjük a XIX. század küszöbét s akkor a XVIII. századnak második feléről való anyagunk rendezéséhez is foghatunk

9. A Könyvkiadó Bizottság Vállalatának 1909-ik évi illetménye (az 1908—1910. cyklus második évi folyamán), a következő köteteket tartalmazza:

I—II. KÁLLAY BÉNI: A szerb fölkelés története, 1807—1810. Hátrahagyott kézirataiból kiadta THALLÓCZY LAJOS. Két kötet, 406 és 416 lap.

III. MAHLER EDE: Ó-kori Egyiptom. Egy kötet, 94 a szövegbe nyomtatott képpel, 336 lap.

IV. RALEIGH WALTER: Shakespeare. Angolból fordította dr. CZEKE MARIANNE, átnézte dr. REICHARD PIROSKA. A függeléket összeállította BAYER JÓZSEF, 279 lap.

* * *

Az akadémiai összes üléseken emlékbeszédet tartottak: Január 25-ikén: DÉZSI LAJOS l. t. Széchy Károly l. tagról, február 22-ikén GAAL JENŐ r. t. Falk Miksa l. tagról és BERCZIK ÁRPÁD r. t. Vadnai Károly r. tagról, márczius 30-ikán FRÖHLICH IZIDOR r. t. Lord Kelvin k. tagról, május 24-ikén KÁROLYI ÁRPÁD r. t. Pauler Gyula r. tagról, október 4-ikén CSENGERI JÁNOS l. t. Boissier Gaston k. tagról, október 25-én BALOGH JENŐ l. t. Brusa Emil k. tagról, november 29-ikén GOLDZSIHER IGNÁC l. t. Barbier de Meynard és Jan de Goeje k. tagokról, december 20-ikán TANGL FERENCZ l. t. Högyes Endre l. tagról.

Az összes ülések egyéb tárgyai közül kiemelendők a következők: Január 25-ikén a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter úr köszönetét nyilvánította a M. Tud. Akadémiának a londoni kiállításon való részvételéért. Bejelentettek a december 31-ig beérkezett pályaművekhez kiküldött bírálók. Az Országos Gazdasági Egyesület értesítette az Akadémiát, hogy ZORÁD ISTVÁN-nak „A kender és len termesztése” című és az Akadémiától jutalmazott munkáját kiadásra elfogadta. — Február 22-ikén bejelentetett, hogy Ő Felsége WARTHA VINCEZ r. tagnak akadémiai másodelnökké történt megválasztását megerősíteni méltóztatott. A III. osztály bejelentette a decz. 31-ikén lejárt pályázatokhoz kinevezett bírálókat. — Márczius 1-én zárt ülésben foglalkozott az Akadémia az Alapszabályok módosításával. — Márczius 30-ikán eldöntetett a Farkas-Raskó-pályázat sorsa. A Budapesti Szemle helyettes szerkesztésével dr. VOINOVICH GÉZA egyetemi magántanár bízott meg. — Április 26-ikén KÖRÖSI CSOMA SÁNDOR emlékére tartatott ülés; ez alkalommal KÉGL SÁNDOR l. t. és gróf TELEKI PÁL mint vendég olvastak fel keleti tárgyú értekezéseket. Ugyanekkor az Akadémia elnöke átadta a kitüntetett tanítóknak a br. Wodianer-jutalmakat. A Nemzetgazdasági Bizottság bejelentette, hogy elnökévé LANG LAJOS r. tagot választ-

totta meg. Főtitkár bejelentette, hogy az Akadémia résztvett abban a hódolatban, melyben tudományos, irodalmi és művészeti köreink BENCZUR GYULA ak. igazgatót nagy történelmi festményének elkészülte alkalmával részesítették és hogy a nagy művész az Akadémiának e megtisztelő figyelmét meleg sorokban köszönte meg. — Május 24-ikén bejelentetett, hogy SCHREIBER IGNÁCZ, az orsztrák-magyar bank főtanácsosa, KAUTZ GYULA emlékére, 10,000 koronás alapítványt tett. A Történelmi Bizottság javaslatára az Akadémia lépéseket tett, hogy Estei Hippolyt bibornoknak, a modenai állami levéltárban őrzött számadáskönyvei, számszerint 39 kötet. melyek a magyar művelődéstörténetre nézve rendkívül becses adatokat foglalnak magukban, egész terjedelmökben lemásoltassanak. — Június 14-ikén felolvastatott a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr átirata a magyar irodalom teljes bibliographiájának elkészítése tárgyában s elhatároztatott, hogy a kiküldendő bizottságba az Akadémia készséggel fog a maga részéről is tagokat kijelölni. Az I. osztály javaslatára KÁLMÁN KÁROLY Ossian-fordítása segélyezésre ajánltatott a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak.

Október 4-ikén bejelentettek az akadémiai szünet alatt beérkezett ügyek. Bemutattattak a szeptember 30-iki hatánapig beküldött pályaművek. Köszönnel vette az Akadémia tudomásul, hogy a m. kir. honvédelmi miniszter úr a Hadtörténelmi Közlemények fölélesztése végett 5000 kor. évi segélyt ajánlott föl s ezenkívül kilátásba helyezte, hogy a megindítandó folyóirat 120 példányára előfizet. Megállapítottatott a néh. Körösy József r. tag nevére a megboldogult családjától tett 8000 kor. alapítvány ügyrendi szabályzata. — Október 25-én felolvastatott és elfogadtatott a Történelmi Bizottságnak a Hadtörténelmi Közlemények fölélesztésére vonatkozó jelentése. Bejelentetett, hogy Jekelfalussy Lajos honvédelmi miniszter úr hadtörténelmi pályakérdés kitűzésére 100 aranyat bocsátott az Akadémia rendelkezésére. A II. osztály bejelentette, hogy h. osztályelnökké PLOSZ SÁNDOR tisz. tagot választotta meg. Bejelentettek a szept. 30-ikán lejárt pályázatokhoz az osztályoktól kinevezett bírálók. — November 29-ikén felolvastatott a segélyezett társulatokhoz intézett átirat, melyben az eddig élvezett segély megtagadása helyzetetett kilátásba. Bejelentetett Kautz Gyula ig. és r. tag 4000, Gyulai Pál ig. és t. tag 2000 kor. hagyománya. A Franklin-társulat ajánlata, hogy Gyulai Pál arczképét az Akadémia képesterme számára megfesteti, köszönnel fogadtatott. A Történelmi Bizottság bejelentette, hogy elnökévé CSÁNKI DEZSŐ r. tagot választotta meg. A Hadtörténelmi Bizottság fölállítása elhatároztatott s tagjai megválasztattak. — Deczember 20-ikán bejelentetett, hogy ő cs. és apost. kir. Felsége az Akadémia módosított alapszabályait nov. 14-én megerősítette. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter úr a pártfogásába ajánlott Ossian-fordítás írói tiszteletdíját magára vállalta. Megállapítottatott az 1910. évi ülőssor. A Budapesti Szemle szer-

kesztésével dr. VOINOVICH GÉZA egyetemi magántanár bízott meg, akként, hogy a szerkesztésben való közreműködésre BERZEVICZY ALBERT és BEÖTHY ZSOLT kértettek föl.

A lefolyt évben az Akadémia a következő tudományos és irodalmi ünnepélyekre s összejövetelekre küldötte el képviselőit, illetőleg üdvözlét: A Petőfi-társaság január 6-iki közgyűlésére (képv. elnök és főtítkár), Levasseur Emil k. tag 80-ik születésnapjára (üdvözlő távirat), a Kisfaludy-Társaság febr. 7-iki közgyűlésére (képv. számos akad. tag), a cambridgei egyetem Darwin-ünnepére (képv. APÁTHY ISTVÁN l. t.), az Akadémiák szövetségének bolognai ülésére (képv. LENHOSSEK MIHÁLY r. t.), a Mikszáth Kálmán-ünnep előkészítő bizottságába (BERCZIK ÁRPAD, HEINRICH GUSZTÁV r. és HEGEDŰS ISTVÁN l. tt.), a genfi egyetem jubileumára (képv. FINKEY FERENCZ l. t.), a budapesti m. kir. tudományegyetem közgyűlésére (főtítkár), a zemplénmegyei Kazinczy-ünnepélyre (képv. NÉGYESY LÁSZLÓ l. t.), Fayer László emlékszobrának leleplezésére (képv. BALOGH JENŐ l. t.), a kairói nemzetközi archaeologiai congressusra (képv. HAMPEL JÓZSEF r. t.), a Dunántúli Közművelődési Egyesület közgyűlésére (képv. RAKOSI JENŐ l. t.), Radloff Vilmos k. tag ötvenéves jubileumára (üdvözlő távirat), Petzval József emléktáblájának leleplezésére (üdvözlő távirat), Jászay Pál abaújszántói emléktáblájának leleplezésére (képv. FINKEY FERENCZ l. t.), Fodor József szobrának leleplezésére (képv. LOSVAY LAJOS r. t.), a budapesti patronage-congressusra (képv. BALOGH JENŐ l. t.), a múzeumok és könyvtárak országos szövetsége nagyenyedi közgyűlésére (képv. FERENCZI ZOLTÁN l. t.), a budapesti tudományegyetemi tanévmegnyitó ünnepélyére (képv. a főtítkár), Ferenczi István rimaszombati síremlékének leleplezésére (képv. BEÖTHY ZSOLT r. t.), Dayka Gábor ungvári szobrának leleplezésére (képv. GYÖRGY ENDRE l. t.), a kassai Kazinczy-ünnepélyre (képv. BERZEVICZY ALBERT t. t.), a Petőfi-ház megnyitására (képv. az elnök és főtítkár, az Erdélyi Múzeum-Egyesület jubileumára (képv. HORVÁTH GÉZA r. t.), az EMKE közgyűlésére (képv. MÁRKI SÁNDOR l. t.), a József-műegyetem tanévmegnyitó közgyűlésére (képv. a főtítkár és főkönyvtárnok), a Kossuth-mausoleum fölszentelésére (képv. BALLAGI ALADÁR r. t.), a pécsi Nendtwich Tamás-emlékünnepre (képv. ÁNGYAL PÁL l. t.)

Az Igazgató-Tanács 1909-ben két ülést tartott. Fontosabb határozatai a következők: Márczius 4-ikén tárgyalatott az 1909. évi költségvetés s elhatározatott, hogy az állami dotationnak mielőbbi fölemelése végett az Akadémia kérvénnyel járuljon a vallás- és közoktatásügyi m. kir. Miniszter úrhoz. A pénztár megvizsgálására gróf SZÉCHENYI BÉLA és báró EÖTVÖS LORÁND igazgató tagok kértettek föl. PETZ SAMU műépítész, egyetemi tanár lemondván műszaki tanácsadói tiszteréről, helyébe NAGY KÁROLY műépítész és műegyetemi adiunctus

alkalmaztatott. Köszönettel fogadta az Igazgató-Tanács gr. SZÉCHENYI BÉLA ig. és t. tag újabb adományait a Széchenyi-múzeum részére. Az Alapszabályok módosítása ügyében készült javaslat, minthogy az új-szöveg 28. §-ára nézve eltérő volt az Akadémia határozata, a nagygyűlés idején tartandó elegyes ülés napirendjére tüzetett ki. Jelentés tétetett az Amizoni-alapítványból felállított állami leánynevelő-intézet megnyitásáról. Tárgyaltatott dr. FEJÉRPATAKY KÁLMÁN akad. ügyész ügyészi jelentése s némely ügyekben határozat hozatott. — Április 29-én bemutatott az ünnepélyes közülés programja. Gróf SZÉCHENYI BÉLA és báró EÖTVÖS LORÁND mint a pénztár megvizsgálására kiküldött ig. tagok jelentést tettek működésükről, s ennek következtében a Magyar Földhitelintézetnek az 1908-ik évi számadásokra nézve a fölmentvény megadatott. Hasonlókép felmentvény adatott — báró FORSTER GYULA ig. tag jelentésére — az ügyészi és széphalmi számadásokra nézve, valamint WARTHA VINCZE másodelnök jelentésére a gondnoki számadásokra nézve. Becske Bálint fiának, Zoltánnak mint Kazinczy-unokának iskolai ösztöndíj adományoztatott.

Ez üléseken a következő új adományok és hagyományok jelenttek be:

1. *Hagyományok határozott rendeltetés nélkül:*

1. Sullay Aurélné sz. Csólics Teréz hagyománya	886.91	
2. n. Ipolyi Arnold püspök hagyománya fejében befolyt	3.49	890 K 40 fill.

2. *Új alapítványok:*

1. néhai Fabriczy Sámuel emlékére tett „A“-alapítvány felszaporodott kamatfeleslegéből az alapítvány gyarapítására tőkésített rész	400.—	
2. néhai dr. Kautz Gyula alapítványa	4000.—	
3. Galgóczy Károly alapítványa	1000.—	5400 K — fill.
Összesen		6290 K 40 fill.

III. *Az 1909-ik évben eldöntött pályázatok.*

1. *Gróf Teleki-pályázat* (szomorújáték), 100 arany.

Az 1908 szept. 30. határnapig 24 pályamű érkezett be. Az 1909 márczius 19-én tartott összes ülés a jutalmat „A talizmán“ című négyfelvonásos történeti szomorújátéknak ítélte oda; fölbontatván a jelígés levél, abból KAZALICZKY ANTAL neve tűnt elő.

2. *Vojnits-pályázat* (1908-ban Budapesten előadott legjobb dráma), 800 kor.

Az 1909 márczius 19-ikén tartott összes ülés a jutalmat nem adta ki.

3. *Br. Wodianer-féle néptanítói jutalom*, 1000—1000 korona.

A két jutalom az 1909 márczius 19-ikén tartott összes ülésen LAKATOS KÁROLY komáromi községi és ELEK GYULA kolozsvári állami iskolai igazgató-tanítónak íteltetett oda.

4. *Farkas-Raskó-pályázat* (hazafias költemény), 200 korona.

Az 1908 szeptember 30. határnapi 24 pályamű érkezett. Az 1909 márczius 30-án tartott összes ülés a díjat „Az utolsó magyar“ című, „Irtóztatók koronkint álmaim“ (Petőfi) jelígejű pályaműnek ítélte oda. Fölbontatván a jelíges levél, abból SAJO SÁNDOR neve tűnt elő.

5. *Nagyjutalom és Marczibányi-mellékjutalom* (történettudományi munkák 1902—8), 200 arany, illetőleg 50 arany.

Az 1909 április 28-ikán tartott nagygyűlés a nagyjutalmat THALY KÁLMÁN „Ocskay László“ (1905) című műve második kiadásának, a Marczibányi-mellékjutalmat pedig HAMPEL JÓZSEF „Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiből“ (1907) című művének ítélte oda.

6. *Bródy-pályázat* (publicistikai jutalom 1906—8), 6000 korona.

Az 1909 április 28-ikán tartott nagygyűlésen e jutalom báró KAAS IVORNÁK íteltetett oda.

7. *Wahrmann-pályázat* (ipari téren szerzett érdemek jutalma 1903—8), 2000 korona.

Az 1909 április 28-ikán tartott nagygyűlésen e jutalom BLÁTHY OTTÓ TITUSZ udvari tanácsosnak és a Ganz-féle villamosgyár r.-t. műszaki tanácsosának íteltetett oda.

8. *Sámuel-díj* (nyelvtudományi értekezés 1908), 15 arany.

Az 1909 április 28-ikán tartott nagygyűlésen e jutalom TRÓCSÁNYI ZOLTÁN „A XVI. századbeli nyomtatványok e jelölései“ című értekezésének íteltetett oda.

9. *Gróf Nádasdy-pályázat* (elbeszélő költemény), 100 arany.

Az 1908 szeptember 30. határnapi 26 pályamű érkezett; a jutalom az 1909 április 28-ikán tartott nagygyűlésen a „Kalapács“ című, „Edda“ jelígejű pályaműnek íteltetett oda. Szerzője ZEMPLÉNI ÁRPÁD, a Petőfi-Társaság tagja.

10. *Bulyovszky-pályázat* (hazafias óda), 400 korona.

Az 1908 szept. 30. határnapi 15 pályamű érkezett. Az 1909 április 28-ikán tartott nagygyűlés a jutalmat nem adta ki s a jelíges levelek fölbontatlanul elhamvasztattak.

11. *Lévay-féle irodalomtörténeti pályázat* (Kazinczy F. életrajza), 1000 korona

Az 1908 szept. 30. határnapi két pályamű érkezett. Az 1909 április 28-ikán tartott nagygyűlés VÁCZY JÁNOS l. t. és CZEIZEL JÁNOS tanár munkáit egyaránt becseseknek találta s mind a kettőt egyenként 1000—1000 korona jutalomban részesítette.

12. *Bésán-pályázat* (a Corvina-könyvtár története), 2400 korona.
Az 1908 szept. 30. határnapi egy pályamunka érkezett. Az 1909 április 28-ikán tartott nagygyűlés a jutalmat nem adta ki s jeligés levélét fölbontatlanul elhamvasztotta.

13. *Az Első M. Általános Biztosító Társaság pályázata* (a progressiv adóztatás elmélete), 1000 korona.

Az 1908 szept. 30. határnapi két pályamunka érkezett. Az 1909 április 28-ikán tartott nagygyűlés a jutalmat ki nem adhatta s a jeligés leveleket fölbontatlanul elégette.

14. *A Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesület Fáy-pályázata* (önálló vámterület), 6000 korona.

Az 1908 szept. 30. határnapi beérkezett hat pályamunka. Az 1909 április 28-ikán tartott nagygyűlés a jutalmat nem adta ki, ellenben a III. sz. pályamunka szerzőjét, dr. RAJNÍK BÉLA budapesti ügyvédet dicséretben részesítette.

15. *Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár pályázata* (az amerikai kivándorlás), 2000 korona.

Az 1908 szept. 30. határnapi egyetlen pályamunka érkezett. Az 1909 április 28-ikán tartott nagygyűlés a jutalmat nem adhatta ki, a jeligés levél fölbontatlanul elhamvasztott.

16. *Bük László-féle nyílt pályázat* (a magyarországi török uralom története), 2000 korona.

Az 1908 decz. 30. határnapi két tervezet érkezett be. Az 1909 április 28-ikán tartott nagygyűlés a föladat kidolgozására egyik tervezet szerzőjének sem adhatott megbízást.

17. *Oltványi-pályázat* (a káptalani iskolák története). 1000 korona.

Az 1908 szept. 30. határnapi egy pályamunka érkezett. Az 1909 április 28-ikán tartott nagygyűlés a jutalmat e munkának odaítélte; fölbontatván a jeligés levél, abból BÉKEFI REMIG r. tag neve tűnt elő.

18. *Lévay-féle történettudományi pályázat* (I. Lipót-féle abszolutizmus története), 1000 korona.

Az 1908 szept. 30. határnapi három pályamű érkezett. Az 1909 április 28-ikán tartott nagygyűlés a jutalmat ki nem adta s a jeligés levelek fölbontatlanul elhamvasztattak.

19. *Flór-alap karnatai* (történelmi czélokra 1908—9), 1600 korona.

Az 1909 április 28-ikán tartott nagygyűlés határozatából e karnatok Césare de Saussure II. Rákóczi Ferencz emlékiratainak THALY KÁLMÁN által eszközölt kiadására fordítottak.

20. *Forster János pályázat*, (földmívelés előmozdítását czélzó mű, találmány vagy fölfedezés 1903—8), 3000 korona.

Az 1909 április 28-ikán tartott nagygyűlés e jutalmat néhai CSERHÁTI SANDOR e körbe vágó mezőgazdasági műveinek ítélte oda.

21. *Bésán-pályázat* (physikai vagy chemiai kérdés), 2400 korona.

Az 1908 decz. 31. határnapi öt pályázati tervezet érkezett be.

Az 1909 április 28-ikán tartott nagygyűlés dr. TANGL KÁROLY I. tagnak adott megbízást „A szilárd test és a folyadék közös határfelületén föllépő felületi feszültségnek közvetlen módszerekkel való meghatározására“.

22. *Lukács Krisztina-pályázat* (biológiai kérdésre), 2000 korona.

Az 1908 decz. 31. határnapig két tervezet nyújtatott be. Az 1909 április 28-ikán tartott nagygyűlés ifj. dr. ENTZ GÉZÁ-nak adott megbízást „A hazai Peridineák morphológiája és biológiája“ kidolgozására.

IV. *A M. Tud. Akadémia könyvkiadásai* 1909-ben.

A Magyar Tudományos Akadémia *Alapszabályai és Ügyrendje*. 1909. 160 lap.

* *M. Tud. Akadémiai Almanach*. Polgári és csillagászati naptárral 1910-re. 283 lap. Ára 2 kor.

* *M. Tud. Akadémiai Értesítő*. A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti: HEINRICH GUSZTAV főtitkár. XX. köt. (1909-i foly.) 1—12. füzet. (229—240. sz.) XVI és 691 lap. Az évfolyam ára 6 kor.

* *Archaeológiai Értesítő*. Új folyam. Szerkeszti: HAMPEL JÓZSEF. XXIX. köt. (1909-i évf.) 1—5. sz. XL és 440 lap. 3 táblával és 305 ábrával. Az évfolyam ára 12 kor.

* *Athenaeum*. Philosophiai és államtudományi (évnegyedes) folyóirat. Szerkeszti: PAUER IMRE osztálytitkár. XVIII. köt. (1909-i. évfolyam.) 1—4. füzet. 4 és 468 lap. Az évfolyam ára 10 kor.

Irodalomtörténeti Közlemények. Évnegyedes folyóirat. Szerkeszti: SZILÁDY ÁRON. XIX. (1909-i évfolyam 1—4. füzet. XVIII és 496 lap. Az évfolyam ára 10 kor.

* *Mathematikai és Természettudományi Értesítő*. Szerkeszti: KÖNIG GYULA osztálytitkár. XXVII. köt. (1909. évf.) 1—5. füzet. IV és 621 lap. 3 táblával és két geológiai térképpel. Az évfolyam ára 10 kor.

Nyelvtudomány. Szerkeszti: ASBÓTH OSZKAR. II. köt. 3. füzet, 161—240 lap; 4. füzet IV és 241—320 lap. Egyes füzet ára 1.50. Az évfolyam ára 6 kor.

* *Nyelvtudományi Közlemények*. Szerkeszti: SZINNYEI JÓZSEF osztálytitkár. XXXIX. köt. 1—3. füzet. 348 lap. Egyes füzet ára 1.50. Teljes kötet ára 6 kor.

* *Aldásy Antal l. t.* Zsigmond király viszonya Milanóhoz és Velenczéhez római útja idejében. Székfoglaló értekezés. (Történettud. Értekezések. XXII. köt. 5. sz.) 190 lap. Ára 3 kor. 60 fillér.

* *Basta György* hadvezér levelezése és iratai (1597—1607). Közrebocsátja Dr. VERESS ENDRE. I. köt. 1597—1602. (Magyar Történelmi Emlékek. I. oszt. Okmánytárak. 34. köt.) XLIV és 758 lap, két melléklettel és két pecséttrajzzal. Ára 14 korona.

Becskeházi Becske Bálint. A széphalmi Kazinczy-mausoleum ereklyéinek jegyzéke. 15 lap.

Békefi Remig r. t. A pécsi egyetem. Székfoglaló. 138 lap. Ára 3 korona.

* *Berczik Árpád r. t.* Emlékbeszéd Vadnai Károly r. t. fölött. (Emlékbeszédek. XIV. köt. 4. sz.) 11 lap. Arczképpel. Ára 40 fillér.

Bleyer Jakab. Gottsched hazánkban. Irodalomtörténeti tanulmány. 180 lap. Ára 4 kor.

* *Csengeri János l. t.* Boissier Gaston külső tag emlékezete. (Emlékbeszédek. XIV. köt. 6. sz.) 26 lap. Arczképpel. Ára 60 fillér.

Daróczy Aladár. Tolna vármegye közigazdasági leírása. (Megyei Monographiák.) I. Történelmi rész. 92 l. Ára 1 kor. 20 fill.

* *Décsi Lajos l. t.* Emlékbeszéd Széchy Károly l. t. fölött. (Emlékbeszédek XIV. köt. 5. sz.) 22 lap. Arczképpel. Ára 60 fillér.

* *Finkegy Ferencz l. t.* A jogtalanság mint a büntetendő cselekmény ismérve. Székfoglaló értekezés. (Társad. Értekezések. XIV. köt. 1. sz.) 76 lap. Ára 1 kor. 50 fill.

* *Fröhlich Izidor r. t.* Emlékbeszéd Sir William Thomson, Lord Kelvin k. t. fölött. (Emlékbeszédek. XIV. köt. 2. sz.) 44 lap. Arczképpel és egy hasonmással. Ára 1 kor.

* *Gaal Jenő r. t.* Gróf Széchenyi István és a Pesti Hengermalom-társaság. Székfoglaló értekezés. (Társad. Értekez. XIII. kötet 10. sz.) 46 lap. Ára 1 kor.

* *Gaal Jenő r. t.* Emlékbeszéd Falk Miksa l. t. fölött. (Emlékbeszédek. XIV. köt. 3. sz.) 19 lap. Arczképpel. Ára 40 fillér.

* *Gáti Béla.* Gyorsváltakozású gyenge áramok méréséről. (Mathem. és Természettud. Közlem. XXX. köt. 5. sz.) 18 lap. Szövegek közötti ábrákkal. Ára 60 fill.

* *Hegedűs István l. t.* Menander redivivus. (Nyelvtud. Értekez. XXI. köt. 3. sz.) 138 lap. Ára 2 kor. 80 fill.

Hellebrant Árpád. Diplomatariumok és Monumenták a M. Tud. Akadémia könyvtárában. 172 lap. Ára 3 korona.

Kalevala. A finn eredetiből fordította: VIKAR BÉLA. XVI és 354 lap. Ára 12 kor.

* *Kállay Béni.* A szerb felkelés története 1807—1810. A szerző hátrahagyott kézírataiból kiadta: THALLÓCZY LAJOS. I. köt. 405 lap. II. köt. VIII és 415 lap. Egy arczképpel. (A könyvkiadó-vállalat új folyama LXXVI. és LXXVII. kötete.) Egy-egy kötet ára füzve 5 kor., kötve 6 kor.

Kazinczy Ferencz levelezése. A M. Tud. Akadémia Irodalomtörténeti Bizottsága megbízásából közzéteszi: dr. VÁCZY JÁNOS. XIX. köt. (1824 január 1.—1826 márczius 31.) XXXIX és 667 lap. Ára 10 kor.

* *Mahler Ede.* Ókori Egyiptom. (A könyvkiadó-vállalat új folyama. LXXIX. kötete.) 335 lap. Számos ábrával. Ára füzve 5 kor., kötve 6 kor.

* *Mauritz Béla.* A Mátra-hegység eruptív kőzetei. (Mathemat.

és Természettud. Közlemények. XXX. köt. 4. sz.) 117 lap. Ábrákkal. Ára 2 kor. 40 fill.

Méhely Lajos. A földi kutyák fajai származás- és rendszertani tekintetben. (Species generis Spalax.) IV és 353 lap. 33 táblával és 10 szövegek közötti rajzzal. Ára 15 kor.

Mészáros Gyula. A csuvas ősvallás emlékei. VIII és 471 lap. Ára 10 kor.

* *Mráz Gusztáv.* A dobsinai német nyelvjárás. (Magyarországi német nyelvjárások. 7. füz.) 132 lap. Ára 2 kor. 40 fill.

* *Nagy Géza l. t.* A skythák. Székfoglaló értekezés. (Történettud. Értekezések. XXII. köt. 3. sz.) 96 lap. 12 ábrával. Ára 1 kor. 40 fill.

* *Némethy Geyza.* De Ovidio elegiae in Messalam auctore. (Nyelvtudom. Értekezések. XXI. köt. 1. sz.) 23 lap. Ára 60 fill.

* *Némethy Geyza l. t.* De sexta Vergilii ecloga. (Nyelvtudom. Értekez. XXI. köt. 4. sz.) 16 lap. Ára 60 fill.

Némethy Geyza. Ciris epyllion Pseudovergilianum. 159 l. Ára 3 kor. *Nem magyar keresztnévek jegyzéke.* II-ik kiadás. 20 lap. Ára 20 fill.

* *Pável Ágost.* A vashidegkúti szlovén nyelvjárás hangtana. (Magyarországi szláv nyelvjárások. 1. füz.) 148 lap. Ára 2 kor. 80 fill.

* *Platz Bonifác l. t.* Az ősemlék kritikai méltatása. Székfoglaló. (Társad. Értekezések. XIV. köt. 2. sz.) 42 lap. Ára 1 kor.

Báró Radvánszky Béla és Závodszy Levente. A Hédervárcsalád oklevéltára. I. köt. 604 lap és öt oklevél-melléklet. Ára 12 kor.

* *Raleigh Walter.* Shakespeare. Angolból fordította: dr. CZEKE MARIANNE. (A könyvkiadó-vállalat új folyama LXXX. kötete.) 278 lap. Ára füzve 5 kor., kötve 6 kor.

Rapport sur les travaux de l'Académie Hongroise des Sciences en 1908. Présenté par le secrétaire général G. HEINRICH. 26 lap.

Szabó Dezső. A magyar országgyűlések története II. Lajos korában. VIII és 282 lap. Ára 6 kor.

* *Szentkláray Jenő l. t.* Mercy Claudius Florimund kormányzata a Temesi Bánságban. Újabb részletek Délmagyarország XVIII. századi történetéhez. (Történettud. Értekez. XXII. köt. 4. sz.) 188 lap. Ára 4 kor.

* *Szeremlei Samu l. t.* Hód-Mező-Vásárhely mostani lakossága eredetéről és szaporodásáról. Székfoglaló értekezés. (Történettud. Értekezések. XXII. köt. 6. sz.) 30 lap. Ára 60 fill.

Thaly Kálmán. De Saussure Czézárnak, II. Rákóczi Ferencz fejedelem udvari nemesének törökországi levelei 1730—39-ből és följegyzései 1740-ből. A fejedelem utolsó éveiről, haláláról, végrendeletéről és emlékiratairól. Eredeti francia szövegben és magyar fordításban. 379 lap. Arczképpel. Ára 8 korona.

* *Váczy János l. t.* A nyelvújítás győzelme. Székfoglaló értekezés. (Nyelvtud. Értekezések. XXI. köt. 2. sz.) 64 lap. Ára 1 kor. 60 fill. Összesen 48 munka 714 és $\frac{1}{4}$ íven.

A * csillaggal jelölt munkákat az intézetek átalány fejében kapják.

V. A M. Tud. Akadémia megbízásából és segélyével megjelent munkák és folyóiratok.

A) Megbízás:

1. *Munkák*: a) idősb SZINNYEI JÓZSEF: Magyar Írók Élete és Munkái. — 2. *Folyóiratok*: Budapesti Szemle.

B) Segélyezés:

1. *Folyóiratok*: Ethnographia, Keleti Szemle, A Magyar Philosophiai Társaság Közleményei, Közgazdasági Szemle, Egyetemes Philologiai Közlöny, Történelmi Tár, Orvosi Archivum, Magyar Paedagogia, Matematikai és Fizikai Lapok, Természettudományi Füzetek, Mathematische und Naturwissenschaftliche Berichte, Rovartani Lapok, Orvosi Hetilap, Hungary. — 2. *Könyvkiadó-vállalatok*: Természettudományi könyvkiadó-vállalat, Orvosi könyvkiadó-vállalat. Philosophiai Írók Tára, Közgazdasági Remekírók Tára, Magyar Közgazdasági Könyvtár, Jogtudományi monographiák, Nemzetközi matematikai és természettudom. katalogus, Bibliographia Hungarica. — 3. *Munkák*: a) Magyar Történelmi Életrajzok. b) Id. Teleki Mihály levelezése. c) Gombos F. A.: Középkori Krónikások. d) Akadémiák Szövetségének kiadványa az Iszlám Encyklopaediája. e) Dr. GYÖNGYÖSY LÁSZLÓ: Gyöngyösi István élete és munkái. f) KROMPECHER ÖDÖN: A rák therapiája. g) LÓCZY LAJOS: Veszprém geológiája. h) VOLOSIN ÁGOSTON: Ruthén nyelvtan.

VI. Hazai intézetek, melyek az Akadémia kiadványait átalány fejében kapják.

<i>Alsókubin</i> Felső keresked. iskola.	<i>Besztercebánya</i> , Állami főgymn.
<i>Arad</i> , Kir. főgymnasium.	<i>Bonyhád</i> , Ev. főgymn.
„ Állami főreáliskola.	<i>Brád</i> , Görög-keleti román algymn.
„ Felsőkereskedelmi iskola.	<i>Brassó</i> , Evang. gymnasium.
„ Kölcsey-Egyesület.	„ Görögkel. román főgymn.
<i>Aszód</i> , Gymn. könyvtár.	„ R. kath. főgymnasium.
<i>Baja</i> , Csisztercei főgymn.	„ M. kir. áll. főreáliskola.
„ Áll. tanítóképző.	„ Áll. fels. keresked. iskola.
<i>Bánffy-Hunyad</i> , M. kir. áll. iskolák.	<i>Budapest</i> , Fő- és székv. könyvtár.
<i>Bártfa</i> , Állami gymnasium	„ Tud. egyet. könyvtára.
<i>Békés</i> , Ev. ref. főgymnasium.	„ Tud. egyet. philol. semin.
<i>Békés-Csaba</i> , Ev. Rudolf-főgymn.	„ Tud. egyet. tört. semin.
„ Áll. fels. leányiskola.	„ Tud. egyet. földr. semin.
<i>Belényes</i> , Gör. kath. főgymnasium.	„ Tud. egy. class. phil. sem.
<i>Beregszász</i> , Állami főgymnasium.	„ Tud. egy. aesth. gyűjt.
<i>Beszterce</i> , Ev. főgymnasium.	„ Lipótvárosi Kaszinó.
<i>Besztercebánya</i> , Ág. h. ev. gym.	„ Műegyetemi könyvtár
„ Áll. fels. leányisk.	„ Meteorologiai intézet.
„ Áll. polg. fiúisk.	„ Ludovika-Akadémia.

<i>Budapest, Állatorvosi főiskola.</i>	<i>Budapest, Növendékpapság egy-</i>
„ <i>Mezőgazd. Múzeum.</i>	<i>házirod. iskolája.</i>
„ <i>Katholikus kör.</i>	„ <i>VI. ker. Erzsébet-nőisk.</i>
„ <i>Kir. Orvos-egyesület.</i>	„ <i>X. ker. közs. el. népisk.</i>
„ <i>Képzőművészeti főisk.</i>	„ <i>Szent-Imre-kör.</i>
„ <i>M.kir. Technologiai ipar-</i>	„ <i>Országos nőképző-egylet</i>
<i>múzeum.</i>	<i>leánygymn.</i>
„ <i>M. kir. chemiai intézet.</i>	„ <i>M. mérnök- és építész-</i>
„ <i>VII. ker. ág. h. ev. főgymn.</i>	<i>egylet.</i>
„ <i>Kegyesrendi főgymn.</i>	„ <i>inárcsi Farkas László</i>
„ <i>I. ker. kir. áll. főgymn.</i>	<i>könyvtára.</i>
„ <i>II. ker. kir. kath. főgymn.</i>	„ <i>VII. k. áll. felső ker. isk.</i>
„ <i>III. ker. állami főgymn.</i>	<i>Csáktornya, Áll. elemi népiskola.</i>
„ <i>V. ker. főgymn.</i>	„ <i>Áll. polgári iskola.</i>
„ <i>VI. ker. áll. főgymnas.</i>	„ <i>Áll. tanítóképzőintéz.</i>
„ <i>VII. ker. főgymnasium.</i>	<i>Csik-Somlyó, Róm. kath. főgymn.</i>
„ <i>VIII. ker. főgymn.</i>	<i>Csorna, Premontr. könyvtára.</i>
„ <i>Tanárképző-int. gymn.</i>	<i>Csurgó, Ref. főgymn.</i>
„ <i>Ref. főgymnasium.</i>	„ <i>Áll. tanítóképzőintézet.</i>
„ <i>Ref. theol. akadémia.</i>	<i>Czepléd, dr. Hübner Emil könyvt.</i>
„ <i>II. ker. áll. főreálisk.</i>	„ <i>Áll. főgymnasium.</i>
„ <i>IV. ker. közs. főreálisk.</i>	<i>Debreczen, Főisk. anyakönyvtár.</i>
„ <i>V. ker. áll. főreálisk.</i>	„ <i>R. kath. főgymnasium.</i>
„ <i>VI. ker. főreáliskola.</i>	„ <i>Állami főreáliskola.</i>
„ <i>VII. ker. külső áll. főgym.</i>	„ <i>M. kir. gazd. tanintézet.</i>
„ <i>VIII. ker. főreáliskola.</i>	„ <i>Keresk. tanintézet.</i>
„ <i>X. ker. kőbányai áll.</i>	„ <i>Csokonai-kör.</i>
<i>főgymnasium.</i>	„ <i>Ev. ref. főgymnasium.</i>
„ <i>X. ker. tisztviselőtelepi</i>	„ <i>Ev. ref. fels. leányisk.</i>
<i>áll. főgymnasium.</i>	<i>Dés, Kir. állami főgymnasium.</i>
„ <i>IV. ker. kegyesr. Kala-</i>	<i>Déva, Állami főreáliskola.</i>
<i>zantinum.</i>	„ <i>Áll. főreálisk. ifj. könyvtára.</i>
„ <i>Keresked. Akadémia.</i>	„ <i>Áll. tanítóképző.</i>
„ <i>M. k. áll. fels. leányisk.</i>	<i>Dicső-Szt.-Márton, Olvasó- és tár-</i>
„ <i>II. ker. tanítónő-képző.</i>	<i>saskör.</i>
„ <i>b. Eötvös-collegium.</i>	<i>Eger, Érseki joglyceum.</i>
„ <i>Budapesti (budai) Könyv-</i>	„ <i>Kath. főgymnasium.</i>
<i>tár-egyesület.</i>	„ <i>Érsekmegyei könyvtár.</i>
„ <i>Orsz. izr. tanító-képző.</i>	„ <i>Állami főreáliskola.</i>
„ <i>Pesti izr. elemi s polgári</i>	<i>Eperjes, Kir. kath. főgymnasium.</i>
<i>fiúiskola.</i>	„ <i>Ág. ev. collegium.</i>
„ <i>Elemi isk. tanító-képző.</i>	„ <i>Széchenyi-kör.</i>
„ <i>Eötvös. J. önképző kör.</i>	<i>Érsekújvár, Közs. kath. főgymn.</i>
„ <i>Polgári isk. tanítóképző.</i>	<i>Erzsébetváros, M. kir. állami fő-</i>
„ <i>Cziszt. r. tanárképző.</i>	<i>gymnasium.</i>

<i>Esztergom</i> , Szt. Benedek-rendi főgymnasium.	<i>Kassa</i> , Kazinczy-kör.
" Érsekmegyei könyvtár.	" Áll. felső keresk. iskola.
" Érs. tanítóképző.	" Múzeum könyvtára.
" Városi könyvtár.	<i>Kecskemét</i> , Állami főreáliskola.
<i>Fehértemplom</i> , Főgymnasium.	" R. kath. főgymnasium.
<i>Felsőbánya</i> , Városi tanács könyvt.	" Városi könyvtár.
<i>Felső-Lövő</i> , Ev. tanint. igazg.	<i>Késmárk</i> , Ág. h. ev. lyceum.
<i>Fiume</i> , M. kir. áll. főgymnasium,	" Áll. polg. és fels. ker. isk.
" M. k. áll. fels. keresk. isk.	<i>Keszthely</i> , M. kir. gazd. tanintézet.
<i>Fogaras</i> , Áll. főgymnasium.	" Kir. kath. főgymnasium.
<i>Gyöngyös</i> , Állami főgymnasium.	" Balatoni múzeum-egyes.
" "Vachott-kör".	<i>Kisbér</i> , Áll. Ménesbirtok igazg.
<i>Gyöngy</i> , Ev. ref. gymnasium.	<i>Kiskun-Halas</i> , Ref. főgymnasium.
<i>Győr</i> , Kath. főgymnasium.	<i>Kiskún-Félegyháza</i> , Állami tanítóképző.
" Áll. főreáliskola.	" Kath. főgymn.
" Városi közkönyvtár.	" Városi múz.
<i>Györgyfalva</i> , Áll. elemi iskola.	<i>Kismarton</i> , Áll. polg. isk.
<i>Gyula</i> , Kath. főgymnas.	<i>Kis-Szeben</i> , Kegyesr. gymnasium.
<i>Gyulafehérvár</i> , R. kath. főgymn.	<i>Kisújszállás</i> , Ev. ref. főgymnasium.
<i>Hajdú-Böszörmény</i> , Ev. ref. főgymnasium.	<i>Kolozsvár</i> , Gazdasági tanintézet.
<i>Hajdú-Nánás</i> , Ev. ref. főgymn.	" Egyetemi könyvtár.
<i>Hódmező-Vásárhely</i> , Ev. ref. főgymnasium.	" Ev. ref. theol. facultas.
" Kenéz Sánd.-féle könyvt.	" R. kath. főgymnasium.
" Városi közkönyvtár.	" Ev. ref. Kollegium.
<i>Igló</i> , Ág. h. ev. főgymnasium.	" Unitárius főgymn.
<i>Jászberény</i> , Állami főgymnasium.	" Keresk. Akadémia.
<i>Kalocsa</i> , Érseki főgymnasium.	" Magyarirodalomtörtén. seminárium.
" Érs. főgymn. ifj. könyvt.	" Városi polg. fiúiskola.
" Főszékesegyh. könyvtár.	" Áll. tanítóképzőintézet.
<i>Kaposvár</i> , M. kir. áll. főgymn.	" Áll. polg. leányiskola.
" Somogyvárm. könyvt.	" Erdélyi múzeum-egylet.
" Elemi isk. tanítótestület	" Kolozsm. Tanítótestület.
<i>Karánsebes</i> , Áll. főgymnasium.	" Tanítók Hunyadi-háza.
<i>Karczag</i> , Ev. ref. főgymnasium.	" Egyet. class. phil. sem.
<i>Karlóca</i> , Paedagogiai könyvtár.	<i>Komárom</i> , Szt. Benedek-rendi kath. gymnasium.
<i>Kassa</i> , Kir. jogakad. könyvtára.	" Vármegyei könyvtár.
" Prém. r. főgymnasium.	<i>Körmöczbánya</i> , Áll. főreáliskola.
" Állami főreáliskola.	<i>Kőszeg</i> , Gymn. tanári könyvtára.
" Püspökség könyvtára.	<i>Kúnszentmiklós</i> , Ev. ref. gymn.
" Állami felső leányiskola.	<i>Léva</i> , Áll. tanítóképző.
	<i>Liptó-Szt-Miklós</i> , Áll. polg. isk.
	<i>Losoncz</i> , M. kir. áll. főgymn.

- Losonc*, Áll. tanítóképző.
Lőcse, Kir. főgymnasium.
     " M. kir. állami főreáliskola.
Lugos, Főgymnasium.
Magyar-Óvár, M. kir. gazd. akad.
     " R. kath. gymn.
Makó, Állami főgymnasium.
     " Polg. leányiskola.
Máramaros-Sziget, Ev. ref. Kolleg.
     " " R. kath. főgym.
     " " Áll. tanítókép.
     " " Áll. elemi isk.
Maros-Vásárhely, Ev. ref. Kolleg.
     " " R. kath. főgymn.
Medgyes, Ev. főgymnasium.
Mezősámsond, Orbán Dénes-féle
     könyvtár.
Mező-Túr, Ev. ref. főgymnasium.
Miskolcz, Ev. ref. főgymnasium.
     " Kir. kath. gymnasium.
     " Felső keresk. iskola.
     " Ev. ref. felső leányisk.
     " Borsodm. Múzeum.
Modor, Állami tanítóképző.
Munkács, Állami főgymnasium.
Nagy-Bánya, Áll. főgymnasium.
Nagy-Becskerék, Közs. főgymn.
Nagy-Enyed, Bethlen-főiskola
Nagy-Kálló, Állami főgymn.
Nagy-Kanizsa, R. kath. főgymn.
Nagy-Károly, R. kath. főgymn.
Nagy-Kikinda, Áll. főgymnasium.
Nagy-Körös, Ref. főgymnasium.
Nagy-Rőcze, Áll. felső keresk. isk.
Nagy-Szalonta, Áll. főgymnasium.
Nagy-Szeben, Áll. főgymnasium.
     " " Ág. h. ev. főgymn.
Nagy-Szent-Miklós, Áll. pol. fiúisk.
Nagy-Szombat, Érseki gymn.
Nagy-Várad, Kir. jogakadémia.
     " " Kath. főgymnasium.
     " " M. kir. áll. főreálisk.
     " " Közs. isk. könyvtár.
     " " Felső keresk. isk.
Naszód, Alapítványi főgymnasium.
- Nyíregyháza*, Ág. h. ev. főgymn.
Nyitra, Főgymnasium.
Ózd, Gyári tiszt. Kasino.
Pancsova, Állami főgymnasium.
Pannonhalma, Főapátsági lyceum.
Pápa, Ref. főiskola.
     " Kath. gymnasium.
     " Áll. tanítóképzőintézet.
Pécs, Püspöki joglyceum.
     " Kath. főgymnasium.
     " Állami főreáliskola
Petrozsény, Gymnasium.
     " Kasino.
Pozsony, Kir. jogakadémia.
     " Ev. theol. akadémia.
     " Kir. kath. főgymnasium.
     " Ág. h. ev. lyceum
     " Állami főreáliskola.
     " Felső keresk. iskola.
     " Ev. theol. otthona.
Pozsony-Szt-György, Gymnasium.
Privigye, Kath. gymnasium.
Rimaszombat, Egyes. prot. főgymn.
Rozsnyó, Ág. h. főgymnasium.
     " Kath. főgymnasium.
Ruttká, Polgári isk.
Sárospatak, Ev. ref. főiskola.
     " Áll. tanítóképző-int.
Segesvár, Gymnasium.
     " Ev. tanítónőképző.
Selmeczbánya, Kir. kath. gymn.
     " Ev. kerületi lyceum.
Sepsi-Szt-György, Ev. ref. Koll.
     " Székely nemz. múz.
Sopron, Sz.-Benedek-rendi főgymn.
     " Ág. h. evang. lyceum.
     " Ev. lyc. ifj. m. társaság.
     " M. kir. állami főreáliskola.
     " M. k. áll. fels. ker. iskola.
     " Állami felső leányiskola.
     " Ev. tanítóképző-intézet.
     " Honvéd főreáliskola.
Sümeg, Állami reáliskola.
Szabadka, Községi főgymnasium.
     " Közkönyvtár.

<i>Szabadka</i> , Felső leányiskola.	<i>Szombathely</i> , Kulturegyesület.
„ Milkó Izidor könyvtára.	<i>Tata</i> , Kegyesrendi gymnasium.
„ Nemzeti Kasino.	<i>Temesvár</i> , Kath. főgymnasium.
<i>Szabolcsa</i> , Kir. kath. gymnasium.	„ Áll. főgymnasium.
<i>Szamos-Ujvár</i> , M. kir. áll. főgymn.	„ M. kir. áll. főreáliskola.
„ Örmény muzeum-egyes.	„ M. kir. felső leányisk.
<i>Szarvas</i> , Ág. h. ev. főgymnasium.	„ Áll. tanítóképző.
<i>Szász-Régen</i> , Ág. hitv. ev. gymnas.	„ Gyalogs. Hadapródisk.
<i>Szász-Sebes</i> , Ev. gymnasium.	„ Felsőkeresk. iskola.
<i>Szászváros</i> , Ev. ref. Kún-collegium.	<i>Trencsén</i> , Kir. kath. főgymnasium.
<i>Szatmár</i> , Ev. ref. főgymnasium.	<i>Turóc-Szent-Márton</i> , Múzeumi tót
„ Kir. kath. főgymnasium.	társaság
<i>Szeged</i> , Kegyesrendi vár. főgymn.	„ Áll. polg. és felső
„ Áll. főgymnasium.	keresk. iskola.
„ Állami főreáliskola.	<i>Uj-Verbász</i> , Közs. gymnasium.
„ Kereskedelmi felsőiskola.	<i>Ujvidék</i> , Kir. kath. főgymnasium.
„ III. polg. fiúiskola.	„ Gör.-kel. szerb főgymn.
„ Áll. felső leányiskola.	<i>Ungvár</i> , Kir. kath. főgymnasium.
<i>Székely-Keresztúr</i> , Unit. gymnas.	<i>Vác</i> , Kegyesrendi főgymnasium.
„ Állami tanító-	„ Kasino.
képzőintézet.	<i>Vágújhely</i> , Áll. segély. izr. reálisk.
<i>Székely-Udvarhely</i> , Ev. ref. Kolleg.	<i>Versecz</i> , Állami főreáliskola.
„ „ R. kath. főgymn.	„ Városi könyvtár.
„ „ Állami főreálisk.	<i>Veszprém</i> , Kath. főgymnasium.
<i>Székes-Fehérvár</i> , Kath. főgymn.	<i>Zágráb</i> , Magyar társaság.
„ „ Főreáliskola.	<i>Zala-Egerszeg</i> , Felső keresk. isk.
„ „ Fels. keresk. isk.	„ „ Áll. főgymnasium.
„ „ Vörösmarty-kör.	<i>Zenta</i> , Községi főgymnasium.
<i>Szekszárd</i> , Állami főgymnasium.	<i>Zilah</i> , Ev. ref. Wessellényi-kolle-
„ Tolnavárm. múzeum.	gium.
<i>Szentes</i> , Állami főgymnasium.	<i>Zombor</i> , Állami főgymnasium.
„ Kaszinó egylet.	„ Városi könyvtár.
<i>Szent-Gothárd</i> , Áll. gymnasium.	„ Bács-Bodrogm. Történ.-
<i>Szigetvár</i> , Áll. polg. leányiskola.	társulat.
<i>Szilágy-Somlyó</i> , R. kath. gymn.	<i>Zsolna</i> , Áll. főreáliskola.
<i>Szolnok</i> , Állami főgymnasium.	
<i>Szombathely</i> , Főgymnasium.	Összesen 349 intézet.

VII. Hazai és külföldi intézetek, melyeknek egyes akadémiai kiadványok hivatalból küldetnek.

Aix, Bibliothèque de l'Université.
Albany, New-York State library.
Alsó-Kubin, Csaplovics-könyvtár.
Alleghany, Observatory.

Altenburg, Geschichts- und Alterthumsforschende Gesellschaft.
Amsterdam, K. Akad. v. Kunsten en Wetenschappen.

- Athén*, Biblioth. Nation. de l'Univ.
Athén, Kais. Deutsches Archaeo-
logisches Institut.
Augsburg, Histor. Kreisverein.
Austin, (Texas), Acad. of Sciences.
Baltimore, John Hopkins Univ.
Basel, Naturforschende Gesellsch.
Bécs, Altertumsverein
" K. k. Hofbibliothek.
" K. k. Universitätsbibliothek.
" K. k. Geh. Haus-, Hof- u.
Staatsarchiv.
" K. u. k. Kriegsarchiv.
" Semin. f. Oest. Geschichts-
forschung.
" K. k. Geograph. Gesellsch.
" Kais. Akad. der Wissensch.
" Kais. kön. Geol. Reichsanst.
" Centralkommission zur Er-
haltung d. Baudenkm.
" Naturhist. Verein an d. Univ.
" Zoolog. botan. Gesellsch.
" Akadem. Verein der Natur-
historiker.
" Ungar-Verein.
" Pázmány-intézeti magyar
irodalmi iskola.
" K. k. Naturhist. Hofmuseum.
" Bécsi magyar nemzeti szó-
vetség.
Békés-Gyula, Békésmegyei mive-
lődestörténeti egyesület.
Belgrád, Société Savante Serbe.
Bergen, Bergens Museum.
Berkley (California), University
Library.
Berlin, Kön. preuss. Akademie
der Wissenschaften
" Gesellschaft für Erdkunde.
" Kais. preuss. Statistisches
Bureau.
" Physikalisch-technische
Reichsanstalt.
" Bibliothek des Seminars für
orientalische Sprachen.
Bern, Schweizerische Naturfor-
schende Gesellschaft.
Bologna, Reale Accademia delle
Scienze di Bologna.
Bonn, Verein d. Alterthums-
freunde im Rheinlande.
Bordeaux, Société des Sciences
Physiques et Naturelles.
Boroszló, Verein für Geschichte u.
Alterthümer Schlesiens.
Boroszló, Schlesisches Museum für
Kunstgewerbe und Al-
terthümer.
Brünn, Mähr.-schlesische Gesell-
schaft f. Ackerbau.
" Bibliothek d. mähr.-schles.
Landesausschusses.
Brüsszel, Acad. R. des Sciences
et Belles Lettres.
" Société Numismatique.
" Société d. Bollandistes.
Budapest, M. k. miniszterelnökség.
" Vallás- és közokt. min.
" Képviselet. könyvtára.
" Egyetemi olvasókör.
" M. kir. földtani intézet.
" Magyarhoni föld. társ.
" Magyar Nemz. Múzeum.
" M. N. Múzeum ásvány-
öslénytani osztálya.
" M. Nemz. Múzeum érem-
és régiség-osztálya.
" Műegyetemi olvasókör.
" MagyarTörtén.Társulat.
" Nemz. színház könyvt.
" Orsz. m. iparegyesület
" Földm. min. mezőgazd.-
statiszt. oszt.
" Magyar kir. országos
levéltár.
" Országos m. k. statiszt.
hivatal.
" Föv. statiszt. hivatal.
" Műemlékek országos Bi-
zottsága.

- Bukarest*, Academia Romana.
Calcutta, Asiatic Society of Bengal.
 „ Indian Museum.
 „ Department of Commerce and Labor.
Cambridge (Angolország), Cambridge Philosophical Society.
 „ Museum of Comparative Zoology.
Catania, Accademia Gioenia di Scienze Naturali.
Cherbourg, Société des Sciences Naturelles et Mathématiques
Christiania, Société des Sciences.
 „ Univers. R. d. Norvége.
Cincinnati (Ohio U. S. A.), Office of the Lloyd Library.
Danzig, Naturforsch. Gesellschaft.
Darmstadt, Histor. Verein.
Déva, Hunyadmegyei régészeti és történ. társulat.
Dijon, Acad. des Sciences et Belles Lettres.
Dorpat (Jurjev), Estnische Gelehrte Gesellschaft.
Dorpat, Meteorol. Observatorium.
Drezda, Kön. Sächsischer Alterthums-Verein.
Dublin, Royal Dublin Society.
Edinburg, Royal Society
 „ R. College of Physicians.
Erlangen, Physik. medicinische Societät.
Florenz, Accademia della Crusca.
 „ Società Italiana di Antropologia e di Etnologia.
 „ Bibl. Nationale centrale.
 „ R. Soprintendenza degli Archivi Toscani.
 „ R. Istituto di Studi Superiori storico-practici di Firenze.
Frankfurt a/M., Physikal. Verein.
Frankfurt a O., Naturwissenschaftlicher Verein.
Genf, Société de Physique et d'Histoire Naturelle.
Giessen, Grossherz. Univ. Biblioth.
Glasgow, Library of university.
Görlitz, Oberlausitzische Gesellsch.
Göttingen, Kön. Gesellschaft der Wissenschaften.
Graz, Hist. Verein f. Steiermark.
 „ Akademischer Leseverein.
 „ Hist. Sem. an. d. k. k. Univ.
Graz, Bibliothek der k. k. Technischen Hochschule.
Gyulafehérvár, Batthyányi könyvt.
 „ Alsófehm. tört. rég. és természettud. egylet.
Halle a/S., Bibliothek d. Deutschen Morgenländ. Gesellsch.
 „ „ Bibliothek der ungar. Studierenden.
Harlem, Société Hollandaise des Sciences.
 „ Fondation de P. Teyler van der Hulst.
Heidelberg, Grossherz. Bibliothek.
Helsingfors, Finnländische Societät der Wissenschaften.
Helsingfors, Finnische Literarische Gesellschaft.
 „ Societas pro Fauna et Flora Fennica.
 „ Finnische Alterthums-Gesellschaft.
 „ Soumalais Ugrilainen Seura
 „ Kotikielen Seura.
 „ Société de Géographie.
Herény, Observatorium.
Innsbruck, K. k. Univ.-Bibliothek.
 „ Ferdinandeum f. Tyrol.
Jena, Thüring. Verein f. Gesch. u. Alterthumskunde.
 „ Statistisches Bureau der Vereinigten Thüringischen Staaten.

- Jena*, Bibliotheca Hungarorum.
Kasan, Société Physico-Mathémat.
 „ Société d'Archéologie,
 d'Histoire et d'Ethnograph.
 „ Séminaire Pédagogique.
Kassa, Felsőmagyarorsz. Múzeum-
 egylet.
Kiel, Gesellschaft für Schleswig-
 Holstein-Lauenburgische Ge-
 schichte.
Klagenfurt, Historische Gesell-
 schaft für Kärnthen.
Königsberg, Physikalisch - ökon-
 omische Gesellschaft.
Kopenhagen, Académie Royale.
 „ Société R. des Anti-
 quaires du Nord.
Krakkó, K. Gelehrte Gesellschaft.
Laibach, Hist. Verein für Krain.
Lansing, Agricultural College.
Leiden, Musée néerlandaise d'Anti-
 quités.
Lemberg, Ossolinskisches Institut
 „ Universitäts-Bibliothek.
Liège, Inst. Archéologique Liégeois.
Linz, Mus. Francisco-Carolinum.
Lipscse, Museum für Völkerkunde.
 „ Kön. S. Gesellschaft der
 Wissenschaften.
Lisszabon, Académia Reale des
 Sciencias.
London, Society of Antiquaries.
 „ R. Inst. of Great-Britain.
 „ R. Astronomical Society.
 „ R. Geographical Society.
 „ Royal Society.
 „ Anthropological Institut.
Losoncz, Közkönyvtár.
Lőcse, M. orsz. Kárpát-egylet.
Lümburg, Museums-Verein.
Luxembourg, Section Historique
 de l'Institut.
Lyon, Bibliothèque de l'Université.
Madrid, Acad. Reale de Sciencias
 exactas.
Magyar-Óvár, Mosonymegyei tör-
 ténelmi és régészeti társulat.
Mainz, Verein für Erforschung
 Rheinischer Gesch. u. Alterthüm.
Manchester, Literary and Philo-
 sophical Society.
Manila, Departement of the Inte-
 rior the Ethnological Survey for
 the Philippine Islands.
Maros-Vásárhely, Teleki-könyvt.
Marseille, Faculté des Sciences.
Mecklenburg-Schwerin, Verein für
 Mecklenburgische Geschichte u.
 Alterthumskunde.
Modena, Archivio di Stato.
Montana, Biological Station
Montevideo, Museo Nacional de
 Montevideo
Montpellier, Acad. des Sciences.
Montreal, Natural History Society.
 „ Numismatic and Anti-
 quarian Society.
Moszkva, Société d'Archéologie.
 „ Société Imp. des Natu-
 ralistes.
 „ Observatoire magnétique
 et météorolog. de l'Uni-
 versité impériale.
 „ Lazarevskij Institut.
München, K. Bayerische Akad. der
 Wissenschaften.
 „ Histor. Verein von Ober-
 baieren.
 „ Kais. Technische Hoch-
 schule.
Nagy-Szeben, Verein f. Siebenbürg.
 Landeskunde.
 „ „ Siebenb. Verein für
 Naturwissenschaft.
 „ „ Szász nemz. levéltár.
Nagy-Szeben, Erdélyi rom. irod. s.
 népmív. egylet.
Nagy-Várad, Biharmegyei régész.
 egylet.
Namur, Société Archéol. de Namur.

- Nápoly*, Reale Accad. di Archeol.
 „ Grande Archivio di Stato.
 „ R. Accad. delle Scienze
 Fisiche e Mathematiche.
 „ R. Accad. delle Scienze
 morali e politiche.
 „ Bibliotheca Nazionale.
 „ Società Napoletana di
 Storia Patria.
New-Haven, Yale Univers. Library.
New-York, Academy of Sciences.
 „ „ Amer. Geogr. Society.
 „ „ New-York St. Library.
 „ „ Americ. Mathem. Society.
 „ „ Americ. Museum of Na-
 tural Sciences.
Nürnberg, Germanisch. Museum.
Odessa, Société des Naturalistes
 de la Nouvelle Russie.
Oldenburg, Alterthumsverein
Paderborn, Verein f. Geschichte u.
 Alterthumskunde Westphalens.
Paris, Bibl. de l'Institut de France.
 „ Annuaire Géolog. Universal.
 „ Museum d'Histoire Naturelle.
Penango-Monferrato, Deutsches
 Don Bosco-Institut S. Bonifacius.
Philadelphia, Philos. Society.
 „ Acad. of Nat. Scienc.
 „ Geographic. Society.
Pozsony, Természettudósok és
 orvosok egyesülete.
Prága, Museum d. Königr. Böhmen.
 „ K. Böhm. Gesellschaft der
 Wissenschaften.
 „ Verein für Geschichte der
 Deutschen in Böhmen.
 „ Verein böhm. Philologen.
 „ Český Lid.
 „ Česká Akad. Cisare Fr. Joz.
 „ Historisches Seminar der k.
 k. böhm. philos. Facultät.
Regensburg, Historischer Verein.
 für die Oberpfalz.
Rennes, Faculté des Sciences.
Riga, Gesellsch. für Geschichte u
 Alterthumskunde der russischen
 Ostseeprovinzen.
Róma, Kais. deutsch. arch. Institut.
 „ Accademia de Lincei.
 „ Bibliotheca Apost. Vaticana.
 „ Specola Vaticana.
 „ Società Geografica Italiana.
 „ Reale Società Rom. di
 Storia Patria.
 „ Direction générale de la
 Statistique.
 „ Società Italiana per il pro-
 gresso delle Scienze.
Salzburg, Museum Carol.-August.
San-Francisco, Acad. of Sciences.
San-Louis, Academy of Sciences.
 „ „ Missouri botan. Garden.
Sao Paulo (Brazilia), Museo
 Paulista.
Sarajevo, Landesmuseum.
 „ Bosn.-Hercegov. Institut
 für Balkanforschung.
Simla (India), Archaeolog. Survey
 Departm. of India.
Spalato, K. k. Archaeolog. Museum.
Stockholm, Académie des Sciences.
 „ Institut R. Géologique.
 „ Kongl. Vitterhets His-
 torie och Antiquitets
 Akademien.
Strassburg, Kais. Universitäts- u.
 Landesbibliothek.
 „ Histor. Literarischer
 Zweigverein des Vo-
 gesenclub.
Stuttgart, Kön. öffentl. Bibliothek.
Szeged, Somogyi-könyvtár.
Szent-Pétervár, Académie Imp. des
 Sciences.
 „ „ Comm. Imp. Archéol.
 „ „ Observ. Phys. Cent.
 „ „ Société Imp. Géogra-
 phique de Russie.
 „ „ Csász. egyet. könyvt.

<i>Szombathely</i> , Régészeti egyesület.	<i>Washington</i> , Department of Agriculture of the United States of America.
<i>Temesvár</i> , Délmagyarországi természettud. társulat.	„ Smithsonian Institution.
„ Délmagyarországi történelmi és régészeti Társulat.	„ Indian Museum Natural History Section.
<i>Tokio</i> , Imperial Univers. of Japan.	„ National Geographic Society.
<i>Triest</i> , Museo civico di Storia Naturale.	„ Department of Commerce and Sabor.
„ Società Adr. di Scienze Nat.	Bureau of Standards.
<i>Ujvidék</i> , Matica Srbska.	<i>Weimar</i> , Statist. Bureau d. Vereinigten Thüringischen Staaten.
<i>Ulm</i> , Verein für Kunst und Alterthümer.	<i>Wiesbaden</i> , Verein f. Nassauische Alterthumskunde u. Geschichtsforschung.
<i>Upsala</i> , Universitäts-Bibliothek.	<i>Zágráb</i> , Akadémia könyvtára
<i>Varsó</i> , Mathemat. - physikalische Abhandlungen.	„ Egyetem könyvtára.
<i>Varsó</i> , Société Scientifique. (Towarzystwo Naukowe Warszawskie.)	„ Múzeum könyvtára.
<i>Velence</i> , R. Archivio di Stato.	„ Horvát arch. társaság.
„ Istituto R. Veneto delle Scienze ed Arti.	„ Horvát-szlavon-dalmát országos levéltár.
<i>Washington</i> , United States Geological Survey.	<i>Zürich</i> , Bibl. des Ung. Vereines.

VIII. A Magyar Tudományos Akadémia könyvtára.

A)

Már a múlt évben panaszkodtunk e helyen, hogy a könyvek elhelyezése, a hely szűke miatt, nagy gondot okoz, s hogy e bajon segíteni kell. Az igazgató-tanács méltányolva a könyvtár használatosságának nagy fontosságát, elhatározta, hogy az emeleten megüresedett három szobából álló lakás a könyvtár céljának megfelelően berendeztesék, s e célra 6000 koronát engedélyezett. Az említett helyiségekben vasállványok fognak felállíttatni, melyeken mintegy 20,000 kötetet lehet majd elhelyezni. Ezáltal segítve lesz némikép, mert oly szakokat, melyeket kevésbé használnak, az emeleti helyiségekben fogjuk elhelyezni, míg ide lenn a nagyon túltömött, három sorban levő könyveket kényelmesebben s könnyebben hozzáférhetően állíthatjuk fel. Ez csak a jelen 1910. év folyamán fog megtörténni.

A könyvtári munkálatok az elmúlt évben is rendszeresen folytak.

A könyvtár rendezéséről a következő adatok tanúskodnak. A rendezett tudományos szakok száma 54; ezek 84,184 munkát foglalnak magukban, és pedig:

Bibliographia 1356, Encyklopaedia 162, Philosophia 2100, Mythologia 123, Theologia 4870, Paedagogia 3883, Tankönyvek 3260, Széptudomány 1024, Anthropologia 586, Jogtudomány 1440, Magyar Jogtudomány 2054, Politika 3096, Magyar Politika 3045, Magyar országgyűlések irományai 95. Történelem 6641, Magyar Történelem 3580, Életírás 3399, Földrajz 1134, Magyar Földrajz 801, Térképek 936, Utazás 1399, Statistika 991. Schematismusok 358, Hadtudomány 1162, Régészet 1546, Éremtudomány 256, Matematika 1318, Természettudomány 253, Természettan 1106, Vegytan 486, Természettudomány 144, Állattan 768, Növénytan 501, Ásvány-Földtan 595, Gazdaságtan 4810, Orvostudomány 2666, Nyelvtudomány 2687, Classica Philologia 1069, Görög irodalom 924, Latin irodalom 998, Új-latin irodalom 836, Magyar nyelvészet 701, Régi magyar irodalom 679, Magyar irodalom 6314, Germán irodalmak 2025, Francia irodalom 1075, Olasz-spanyol irodalom 293, Szláv irodalmak 498, Keleti irodalmak 1950, Incunabulumok 402, Akadémiák és társulatok kiadványai 696, Magyar Akadémia kiadványai 400, Magyar folyóiratok 406, Külföldi folyóiratok 210, Bolyaiana 71.

A szakkatalogus 139 kötetből és 50 czédulatokból áll. Az általános czédula-katalogus 189 tokban van elhelyezve.

A könyvtár gyarapodása, a járulék-napló kimutatása szerint, a következő: Vétel útján 463 mű 691 kötetben, 324 füzetben. Köteles példányként 326 nyomda 8786 művet 2224 kötetben, 7333 füzetben, 214 zeneművet 9 kötetben, 253 füzetben és 62 térképet küldött be. Magánosok és hatóságok ajándékképpen 214 művet 189 kötetben, 231 füzetben kapott a könyvtár. 255 társulattól, akadémiától 895 mű 557 kötetben, 82 füzetben érkezett a könyvtárba. Az Akadémia saját kiadványaiból 39 művel 72 kötetben, 12 füzetben gyarapodott.

A könyvtár olvasóterme az elmúlt évben 213 napon volt nyitva és ez idő alatt 5539 olvasó 7133 művet használt, míg házi használatra 131 kölcsönző 721 művet vett ki.

Az Akadémia Goethe-gyűjteménye, melyet az elmúlt évben is számosan látogattak, 28 művel 36 kötetben gyarapodott.

* * *

A kézirattár rendezése folytatódott. A *Történelem* című szakban még 72 kézirat, 18 irod. levél és 656 oklevél és más iromány lajstromoztatott 1778 czédulán; a *Czímertan* cz. szakban 5 kézirat 8 czédulán; a *Pecséltan* cz. szakban 5 kézirat 31 czédulán; az *Időtan* cz. szakban 2 kézirat 3 czédulán; a *Genealogia* cz. szakban 8 colligatum 143 czédulán; a *Politika* cz. szakban 50 kézirat, 5 irod. levél és 166 oklevél és iromány 317 czédulán; a *Bolyai-szekrényben* 5 kézirat, 40 irod. levél és 23 iromány 54 czédulán; az *Irod. Levelek* című szakba újabban 113 levél került, melyről 99 czédula készült. A kézirattárban 24 látogató használt 73 kéziratot, 181 irod. levelet és

5. oklevelet; lázi használatra 12 magánegyén és 2 intézet kivett 17 kéziratot, 194 irod. levelet és 18 oklevelet. A kéziratár gyarapodása ajándékok útján: Fröhlich Izidórtól: Lord Kelvin levele; György Endrétől: Duka Tivadar levele; Haberern Páltól: Haberern Jonathan-nak egy kézirati műve és 4 levele: Hellebrant Árpádtól: Nagy Miklós-nak 2 és Szilágyi Sándornak 1 levele; özv. gróf Kuun Gézáné: a Codex Cumanicus-nak gr. Kuun-féle kézi példánya; özv. Novi Gusztávnétől Blackwell hagyatékából: Correspondence respecting the affairs of Hungary 1847—9. cz. kézirat, mely Blackwell és Ponsonby jelentéseit tartalmazza, 4 ajánlólevel Blackwell számára és 1 viseletkép; Schlesinger Lajostól: Bolyai Farkas 1 levelének fényképmásolata; Szily Kálmántól: Bolyai Gáspárnak 3, B. Gergelynek 8, B. Dénesnek 1, B. Malvinnak 1 levele és 5 kézirat Bolyairól; végül Veress Ignác jegyzetei a gyöngyösi szótártöredékhez. Vétel útján a kéziratár Bolyai Gáspártól megszerezte Bolyai Farkasnak 17, id. B. Gáspárnak 2, B. Jánosnak 8 levelét, 2 B. Farkashoz intézett levelet és 20 Bolyai írományt.

B)

Diplomatariumok, melyek az Akadémia könyvtára számára 1909-ben vétettek:

Akten u. Rezesse d. livländ. Ständetage. Herausg. v. Oskar Stavenhagen. III. 1—5. Riga, 1909.

Analecta Vaticano-Belgica. Tom. III. 1. Roma, 1909.

Archives, ou correspondance de la maison d'Orange-Nassau. III. Sér. Tom. III. IV. Sér. Tom. I. II. Leyde, 1909.

Bibliotheca Historica Italica. I—IV. Mediolani, 1876—85.

Briefe einer Kaiserin. Maria Theresia an ihre Kinder u. Freunde. Berlin, 1910.

Calenberger Urkundenbuch. Herausg. v. Wilh. v. Hodenberg. Hannover, 1855—58.

Calender of State Papers. Henry VIII. Vol. 20. Part. II. London, 1907.

Codex diplomaticus Saxoniae Regiae. I. Hauptteil. Abt. B. III. Bd. Leipzig, 1909.

CODRESCU, THEOD. *Uricarul sau colectiune de diferite acte care pot servi la istoria Romanilor.* Vol. 1—25. Jassi, 1857—1895.

Documentary source book of american history. 1606—1898. Ed. by Macdonald. N. York, 1908.

Fonti per la storia d'Italia. 44. Roma, 1908.

HALL, HUBERT. *A formula book of english official historical documents.* Part. I. Diplomatic documents. Cambridge, 1908.

MARIA THERESIA (KAISERIN) UND KURFÜRSTIN MARIA ANTONIA VON SACHSEN. Briefwechsel. 1747—1772. Herausg. v. W. Lippert. Leipzig, 1908.

MARTENS. *Recueil général de traités.* III. Sér. Tom. I. 2. 3. II. 1: 2. Leipzig, 1909.

- Materialien zur Standes- u. Landesgeschichte Gem. III. Bünde. (Graubünden.)* Herausg. v. Fr. Jecklin. Basel, 1909.
- MELLY. *Vaterländische Urkunden*. I. Wien, 1850.
- Monumenta Germaniae Historica*. Legum Sect. III. 2. Sect. IV. Vol. IV. p. I. Hannover, Lipsiae, 1908.
- Monumenta Germaniae Historica*. Scriptores, qui vernacula lingua usi sunt. VI. 2. Hannover, Lipsiae, 1909.
- Monumenta Germaniae Historica*. Diplomatum Regum et Imperatorum Germaniae. IV. Conradi II. diplomata. Hannover, Lipsiae, 1909.
- MURATORI. *Scriptores Rerum Italicarum*. 68—75. Citta di Castello, 1909.
- NESSELRODE, COMTE DE. *Lettres et Papiers*. VII. Paris.
- Neues preussisches Urkundenbuch*. Westpreuss. Theil II. Abth. I. Bd. 2. 4. Danzig, 1885—82.
- OXENOTIERNA, AXEL. *Skrifter och Brefvexling* I. 4. Stockholm, 1909.
- PERTZ. *Monumenta Germaniae Historica*. Scriptores. I—XXX. Leges. I—V. Diplomata I. Hannover, 1826—92.
- Politische Correspondenz Friedrichs d. Grossen*. 33. Leipzig, 1909.
- Preussisches Urkundenbuch*. Politische Abteilung I. 2. Bearb. v. Aug. Seraphin. Königsberg. 1909.
- Publikationen aus d. k. preussischen Staatsarchiven*. 82—84. Leipzig, 1909.
- Publikationen der Gesellschaft für rheinische Geschichtskunde*. 19. 21. III. 30. Bonn, 1909.
- Quellen zur lothringische Geschichte*. IX. Metz, 1909.
- Quellen und Darstellungen zur Geschichte Niedersachsens*. 26. 27. Hannover, Leipzig, 1909.
- Quellen und Erörterungen zur bayer. und deutschen Geschichte*. Neue Folge. 5. II. Th. 2. München, 1909.
- Regesta Chartarum Italiae*. 4. 5. Roma, 1909.
- Regesta Pontificum Romanorum*. Congessit P. Fr. Kehr. IV. Berolini, 1909.
- Regesten der Bischöfe v. Strassburg*. I. Bd. 2. Th. Innsbruck, 1908.
- Salzburger Urkundenbuch*. I. 1—5. Salzburg, 1898—1900.
- Urkundenbuch der Abtei St. Gallen*. V. Th. 4. Lief. St. Gallen, 1909.
- Urkunden- u. Regestenbuch d. Herzogthums Krain*. Herausg. v. Fr. Schumi. I. Laibach, 1882—3.
- Urkunden, Briefe u. Actenstücke z. Geschichte Maximilians I.* Herausg. v. Chmel. Stuttgart, 1845.
- Westfälisches Urkundenbuch*. VII. Bd. 1—4. VIII. Bd. 2. Münster, 1901—9.
- Württembergisches Urkundenbuch*. X. Bd. Stuttgart, 1909.

**IX. A M. Tud. Akadémia pénztárának állása
1909-ben.**

Az Akadémia *vagyona* az év elején 5.740,130 kor. 15 fillért, az év végén pedig 5.757,599 kor. 65 fillért tett. E szerint az évi tiszta vagyonszáporulat 10,445 kor. 40 fill. Ezenkívül az Akadémia kezelése alatt állanak a következő külön rendeltetésű alapok:

a) Székely kivándorlási alap	51,549	kor.	93	fill.
b) herczeg Czartoryski-alapítvány	4,149	"	06	"
c) Reguly-alap	3,237	"	81	"
d) Udvardy Cherna János jubiláris alapítványa	1,191	"	04	"
e) Tisztviselők nyugdíj-alapja	31,668	"	46	"
f) Semsey-alapítvány	182,000	"	—	"
g) Kovács Ferencz pályadíj-alapítvány	11,118	"	42	"
h) néhai ifj. bojári Vigyázó Sándor emlékére tett alapítvány	65,766	"	48	"
i) Goethe-alapítvány	4,052	"	56	"
k) Erzsébet királyné emlékmű-alap	8,237	"	68	"
l) gr. Kuun Géza alapítványa	9,236	"	79	"
m) Ordódy István Károly-alapítvány	3,505	"	68	"
n) néhai Kautz Gyula emlékezetére Schreiber Ignác alapítványa	10,400	"	—	"
o) Lehr Albert alapítványa	2,002	"	88	"
p) Körösi József nevére tett alapítvány	8,160	"	—	"
q) Feridun Kiamil Zade ösztöndíj-alap : értékpapirban	167,800	kor.	—	fill.
készpénzben	3,373	"	54	"
Feridun bey-alapítvány (Akad. rész).	80,000	"	—	"
Összesen	647,450	kor.	33	fill.

Bevétele volt az Akadémiának 389,055 kor. 67 fill. (ebből országos dotatio 99,000 kor.), *kiadása* pedig 406,234 kor. 25 fillér. Hagyományokból és alapítványokból befolyt 6290 kor. 40 fill.; pályadíjakra fordítottatott 30,260 kor. 83 fillér.

Az 1910. évi *előirányzat* 382,525 kor. 41 fillér bevételt és ugyanannyi kiadást tüntet fel.

Mindezekre nézve részletes kimutatás található az Akadémiai Értesítő 243. füzetében.

X. Az Akadémia halottjai 1909/1910-ben.

Igazgató tagok :

GYULAI PÁL t. t. *Meghalt 1909 november 9-én.*

Tiszteleti tagok :

FEHÉR IPOLY. *Meghalt 1909 október 27-én.*

THALY KÁLMÁN. *Meghalt 1909 szeptember 27-én.*

Rendes tagok :

BARTAL ANTAL. *Meghalt 1909 szeptember 6-án.*

KLUG NÁNDOR. *Meghalt 1909 május 14-én.*

Levelező tagok :

BÖCKH JÁNOS. *Meghalt 1909 május 10-én.*

CHYZER KORNÉL. *Meghalt 1909 szeptember 21-én.*

GOTTHARD JENŐ. *Meghalt 1909 május 29-én.*

MYSKOVSKY VIKTOR. *Meghalt 1909 november 2-án.*

SCHENEK ISTVÁN. *Meghalt 1909 július 26-án.*

Külső tagok :

DOHRN ANTAL. *Meghalt 1909 szeptember 28-án.*

DONNER OTTÓ. *Meghalt 1909 szeptember 17-én.*

DE GOEJE M. JÁNOS. *Meghalt 1909 május 17-én.*

JALAVA ANTAL. *Meghalt 1909 július 3-án.*

KLERICS LJUBOMIR. *Meghalt 1910 február 3-án.*

KRUMBACHER KÁROLY. *Meghalt 1909 december 13-án.*

OSTHOFF HERMANN. *Meghalt 1909 május 7-én.*

Jelentés a pályázatok eldöntéséről.

I.

Jelentés a nagyjutalomról és a Marezbányi-mellékjutalomról.

Az akadémiai nagyjutalom és a Marezbányi-mellékjutalom ez évben az 1903—1909-iki évkörben megjelent legkiválóbb természettudományi munkáknak lévén odaitélandó, a III. osztály f. é. február 21-iki zárt üléséből a következő bizottságot küldte ki, hogy a jutalmazandó munkákra vonatkozólag javaslatot tegyen: *Lengyel Béla* r. t. elnök, a bizottság tagjai: *Entz Géza*, *Klein Gyula*, *Lóczy Lajos* r., *Bodola Lajos*, *Tangl Ferencz*, *Zemplén Győző* l. tagok.

Mielőtt a bizottság az utolsó hét esztendő természettudományi irodalmának legjelesebb termékeit kijelölné, kiemeli azt az elvi állásfoglalását, hogy nem vette tekintetbe a matematikai physika és graphostatika körébe tartozó dolgozatokat, úgy hogy e művek — az eddigi szokáshoz hiven — a jövő évben, a matematikai dolgozatok között fognak elbírálás alá kerülni.

A főtítkári hivatalhoz a következő munkák érkeztek be:

1. *Straub Sándor*, Elektrotechnika I—V. rész, Budapest, 1904—1909; 115 nyolczadrét iv.

2. *Lendvai Rezső*, Világnézet 1—78 l. Budapest, 1909.

3. *Lasz Samu*, A magmamozgások, 1—46 l., doctori dissertatio, Budapest, 1906.

4. *Cserer Lajos*, Tanulmányok a komlóról.

5. *Ludwig Lax*, Der Weg zum Lebensglück, Leipzig, 1909.

6. *Beermann Miksa*, A vasanyagok felismerése szikrájuk alapján, Budapest, 1908, 1—24 l. és több értekezése a Kazán- és Gépűjság, Polytechnikai Szemle és a Művezetők Lapjából, továbbá öt idegennyelvű folyóiratból.

7. *Gáti Béla* több értekezése az „Elektrotechniká“-ból, a „Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönyé“-ből és a „Magyar Közlekedés“-ből.

Az 1. számú nagyszabású művet szerzője tíz ivre tervezi, melyekből eddig öt rész készült el; kiadásával *Straub Sándor* kétségtelenül nagy szolgálatot tett a hazai műszaki köröknek

és jelentékeny anyagi áldozatot is hozott. Minthogy azonban a munka nem úttörő tudományos kutatás, hanem a mai ismereteknek és eredményeknek összefoglalása, a nagyjuttalom szempontjából tekintetbe nem jöhet.

A 2. számú pályamű philosophiai tárgyánál fogva önmagát vonja ki a természettudományi munkákra kitűzött jutalmak alól.

A 3. számú pályamű — magának a szerzőnek kísérő levele szerint — „tüzetes, tudományos s mind a mellett népszerű foglalatata mindannak, a mit a vulkánosságról tudunk. Újabb önálló eszméket, bűvárlatot a műben nem találunk, tehát nem vehetjük számba sem a nagyjuttalom, sem a Marczibányi-mellékjuttalom odaítélésekor (a szerző csak ez utóbbira pályázik), mert mind a kettő eredeti természettudományi kutatás jutalmazására való.

Ugyanezen okból nem jutalmazható a 4. számú pályamunka sem, míg az 5. számú pályamű — német nyelvű lévén — a pályázatból kizárandó.

A 6. számú pályaműben szerzője kifejti, hogyan lehet a különböző vasanyagokat ama szikrák alakjáról felismerni, a melyek a közsörűkövel súrolt vaspróbáról szerteczikáznak. Az eljárásnak alapelveit — a mint a szerző maga megjegyzi — már előbb alkalmazták Amerikában; mind a mellett figyelemre méltók a szerző saját érdemei az eljárás tökéletesítésében, valamint kétségtelen a módszer gyakorlati értéke az anyagvizsgálatban; a mű az illetékes forum elismerését már el is nyerte, midőn a Mérnök- és Építész-Egylet 1908. évi Hollán-féle első díjat neki ítélte oda. Tudományos szempontból azonban a dolgozat nem annyira jelentékeny, hogy a szóbanforgó jutalmakra javaslatba volna hozható.

A 7. szám alatt *Gáti Béla* különböző dolgozatai vannak összegyűjtve. Az első dolgozatban Gáti ama vizsgálatairól számol be, a melyekkel a Fessenden-féle hődrótos árammérő eszköznek (az ú. n. barretternek) érzékenységét és használhatóságát fokoznia sikerült, továbbá néhány mérésről, a melyeket az így tökéletesített mérő eljárással telephonáramokon végzett. A második dolgozat az említett mérő eljárás ismertetésén kívül még néhány eddig csak részben kipróbált javaslat leírását tartalmazza a drótnélküli távirónak hajószerencsétlenségek esetén való alkalmazásáról, továbbá a barretter segítségével szerkesztendő gyors-telegraphiáról és kábeltelegraphiáról. A harmadik dolgozatban Gáti néhány hang photographiáját közli, melyet a Siemens-Blondel-féle rheograph-fal vett fel.

A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet ez idei közgyűlésén a II. Hollán-féle díjat Gátinak ítélte oda, a Magyar Tudományos Akadémia pedig — mely Gáti vizsgálatait anyagi támoga-

tásban is részesítette — az 1909. évi Wahrmann-jutalom odaítélésekor már elismeréssel szólott Gáti törekvéseiről; a buzdító elismerést ez alkalommal is megismételjük, jutalmazásról azonban csak akkor lehet szó, ha majd a szép remények, melyeket Gáti vizsgálatai joggal keltenek, valóra is válnak.

A főtítkári hivatalba beérkezett művek közül e szerint egyik sem alkalmas a jutalmazásra.

A bizottság egyes tagjai a szaktudományuk fontosabb irodalmi termékeiről részletes jelentést terjesztettek a bizottság elé. A bizottság örömmel látta a figyelemreméltó természettudományi munkák egész sorát, melyek közül különösen négy magaslik ki és sajnálatát fejezi ki a fölött, hogy csak egyetlen nagyjutalom van. A különböző szempontok mérlegelése után a bizottság elhatározta, hogy jelentésében csakis ama dolgozatokról emlékezik meg, a melyeket a jutalmakra ajánl.

A javaslatba hozott négy munka közül a bizottság a következő kettőt választotta ki, a melyeknek a jutalmak odaítélendők volnának:

a) *Fröhlich Izidor* vizsgálatai az elhajlított fény polárosságáról.

b) *Méhely Lajos* kutatásai a földi kutyákról.

A szóbanforgó hét esztendő physikai kutatásai közül mind a tudományos módszerek tökéletessége, mind az elért eredmények mennyisége és fontossága tekintetében messze kimagaslanak *Fröhlich* említett vizsgálatai, a melyeknek eredményei a következő értekezésekben jelentek meg: „Üvegrácsokról visszaverődve elhajlított fény polározás-viszonyai általános törvényszerűségeinek kísérleti megállapítása“, *Math. és Term.-tud. Értesítő* 22. k. 207—312. l. (1904), „Az elhajlított fény polározásának új törvényszerűségei“, *M. és T. É.* 24. k. 465—494. l. (1906). „A circumaxialis polározás törvényének általános érvényessége egyenletes fénytörésű közegek belsejében“, 27. k. 300—370. l. (1909).

Arago óta, a ki legelsőül figyelte meg az elhajlítás (diffractio) alkalmával keletkező fény polárosságát, ez a jelenség sok elméleti és kísérleti vizsgálat tárgya volt, azonban a kutatók egyike sem tudott a rendkívül bonyolódottnak látszó tümenyek halmazából általános törvényszerűségeket kiolvasni. *Fröhlich*, a kinek első idevágó dolgozatai még a múlt század hetvenes éveiből valók, évek hosszú során foglalkozott e kérdésekkel és éppen az 1903—1909. időközben, fáradságos kísérleti kutatások útján teljesen általános törvényszerűségeket fedezett fel.

Fröhlich első vizsgálatainak tárgya az üvegrácsokról visszaverődve elhajlított fény; az eddigi kutatók mindig az ú. n. el-

hajlítási síkban tovaterjedő elhajlított fény vizsgálatára szorítottak, pedig az üvegrácsra eső fénysugár a rácson új sugárzást indít meg, mely a tér minden irányában tovaterjed. *Fröhlich* a vizsgálatot erre az egész feltérre kiterjesztette és bámulatosan egyszerű törvényeket fedezett fel, melyek természetesen rejtve maradtak a régebbi kutatók előtt, a kik a jelenségnek csak csekély részét figyelték meg. E törvényeket fölfedezőjük a következő nevekkal illette: a polarkúp törvénye, az extinctiókúp törvénye, a circumaxialis és a parallel polározás törvénye.

Fröhlich vizsgálatait most az elhajlítás egyéb eseteire is kiterjesztette, különösen pedig az üvegből üvegbe visszaverődő, továbbá a törésnél fellépő elhajlítást figyelte meg, végre az elhajlítás azon eseteit vizsgálta meg, midőn az elhajlítás valamely homogén és isotrop test belsejébe ágyazott apró inhomogenitas folytán jön létre. E vizsgálatok során még egy új törvényszerűséget fedezett fel, az isogonális polározás törvényét.

Legutolsó dolgozatában *Fröhlich* kimutatja, hogy a circumaxialis polározás törvénye egyenletes törésű közegek belsejében egészen általános érvényességű, szilárd, cseppfolyós és gázállapotú testekben egyaránt tapasztalható, tehát úgy látszik a fénygerjesztésnek egyik jellemző sajátága.

Fröhlich a tapasztalt jelenségeket mind a rugalmassági, mind az elektromágneses fényelmélet alapján értelmezi, fontos következtetéseket von a gerjesztő fényvector rezgéseinek a polározás síkjához viszonyított helyzetére vonatkozólag és ezt a régóta eldöntetlen kérdést *Fresnel* elméletére kedvező értelemben oldja meg. A fősúlyt azonban *Fröhlich* a kísérleti tények megbízható felderítésére helyezi.

Fröhlich az említett törvényszerűségek felismerésével tág teret nyit meg a további kutatások számára és már is több fiatal erőt foglalkoztat az eredményeknek eddig még ki nem próbált esetekre való kiterjesztésével és továbbfejlesztésével.

A jutalmazásra ajánlott másik munka, mely tudományos értékével az utolsó hét év alatt megjelent állattani dolgozatok közül ugyancsak kiválik, *Méhely Lajos*nak az Akadémia megbízásából írt következő című munkája: „Species generis *Spalax*. A földi kutyák fajai származástani és rendszertani tekintetben.” Budapest, 1909. (1—353 l. 33 táblával és 10 szövegek közti rajzzal).

A földalatti rejtett életmódjánál és az ehhez alkalmazkodott szervezeténél fogva oly érdekes *Spalax*-nemnek, mely nyugat felé hazánkban éri el elterjedésének végső határát, 1897-ig — a mikor *Nehring Alfréd* e nem beható tanulmányozását megkezdette — csak egyetlen faja volt ismeretes, a *Pallas* által leírt *Spalax typhlus*. *Nehring* vizsgálatai derítették ki, hogy

ebben az eddig egységesnek tartott fajban több élesen megkülönböztethető alak lappang, melyeket ő tizenegy fajra osztott fel. *Méhely* is *Nehring* kutatásainak meglepő eredményei indították a *Spalax*ok tanulmányozására, melyet hét éven keresztül folytatott. A széles elterjedésű nem összes eddig ismert termőhelyeiről összegyűjtött gazdag összehasonlító anyagon végzett beható fáradságos vizsgálatai arra az eredményre vezettek, hogy a *Spalax*-nem az ez idő szerint ismert területen 23 rendszertani alakra differenciálódott (9 fajra, 12 alfajra, 2 fajváltozatra). Ezen alakoknak pontos leírása teszi *Méhely* munkájának egyik részét.

De korántsem ebben keresendő a műnek amaz érdeme, a mely a hét év alatt magyar nyelven megjelent többi érdemes állattani dolgozat fölé emeli és az akadémiai jutalomra érdemesé teszi, hanem azon magas álláspontra való emelkedésben, a melyen ezen systematikai problémát tárgyalja és megoldja. Elsősorban is anatómiai, osteológiai bélyegekre támaszkodva, egészen új alapra fekteti a *Spalax*-fajok rendszerét. A fogaknak a legfinomabb részletekre kiterjedő tanulmányozásával kimutatja, hogy a foggyökök nem variálnak szabály nélkül minden irányban — mint a hogy eddig hitték — hanem a működésük által megszabott alkatuk határozottan jellemzi az egyes alakokat; s ezzel kapcsolatban a származástan ama vitás kérdését, mely a *Cope-Osborn*-féle tritubercularis és a *Forsyth-Major*-féle polybuniás elmélet körül forog, a rágesálókra nézve tisztázza és ez esetre vonatkozólag az előbb említett elmélet helyességét állapítja meg.

Méhely kimutatja a fajok származástani összefüggését és földrajzi elterjedésüknek, valamint a koponya és fogazat phylogéniai átfarmálódásának menetét. Továbbá a legfinomabb részletekig ható tanulmányait kapcsolatba hozza a mai származástani elméletekkel, melyeket beható kritika tárgyává tesz. Kimutatja s alaposan megokolva kifejti egyes elméleteknek felfogása szerint való tarthatatlanságát s a darwinismusnak és lamarekismusnak napirenden levő küzdelmében azt az álláspontot erősíti meg, hogy csak mindkét elmélet együttesen tudja megmagyarázni a fajformálódást.

Mindezek a 353 lapra terjedő, remek rajzokkal diszitett, világos és szabatos nyelvű, magas színvonalon álló munkát, mely vizsgálódásainak pontosságával és elmélkedéseinek mélységével tűnik ki, a systematikai zoologia terén mintaszerűvé teszik és nagy értéket biztosítanak neki nem csupán a hazai, hanem a nemzetközi állattani irodalomban is.

Mindkét javaslatba hozott munka valóban elsőrangú tudományos termék és a bizottság igen nehéz feladattal állott szemben, midőn közöttük választania kellett, annál inkább, mert

tárgyukban ennyire különböző művek között érdemesleges összehasonlítás nem lehetséges. Minthogy azonban *Fröhlich* munkája — melylyel a szerző még a múlt század hetvenes éveiben kezdett foglalkozni — tulajdonképen egy egész emberélet munkálkodásának gyümölcse, a bizottság azt indítványozza, hogy a nagyjutalom *Fröhlich Izidornak* adassék ki az elhajlított fény polározására vonatkozó vizsgálataiért, a Marczibányi-mellékjutalom pedig *Méhely Lajosnak* a földi kutyákról szóló munkájáért.

Fröhlich munkájának kitüntetésével az Akadémia méltó elismerését fejezi ki egy teljesen a tudomány szolgálatában eltöltött önzetlen emberélet iránt és mitsem óhajt levonni *Méhely* munkájának ugyancsak kimagasló tudományos értékéből.

Az osztály javaslata elfogadtatván, az 1909. évi nagyjutalom *Fröhlich Izidor* r. tagnak, a Marczibányi-mellékjutalom pedig *Méhely Lajos* l. tagnak ítéltetett oda.

II.

Jelentés a Sámuel-díjról.

A kiküldött bizottság, melynek tagjai *Szinnyei József* osztálytitkár, r. tag elnöklete alatt *Simonyi Zsigmond* és *Asbóth Oszkár* r. tagok, *Petz Gedeon* és *Melich János* l. tagok voltak, szemlét tartván az 1909. évben megjelent nyelvtudományi értekezéseken, egyhangúan abban állapodott meg, hogy az idei Sámuel-díj dr. *Horváth János*, Bárá Eötvös-kollegiumi tanár „Egy magyar versbeli mondatképletről (megjelent a Nyelvtud. Közlem. 1909. évi folyamában és külön lenyomatban is) című dolgozatának ítéltessék oda. A szerző rendkívül tanulságos és eredeti felfogással világítja meg régi verselésünk egyik igen gyakori mondat szerkezetét, az ú. n. közölést (a szerző szerencsésen választott műszava). Egy közös mondatrész tőle függő egynemű mondatrészekről vétetik közre s míg azok egymással rimelnek, ő az utánaállóval tapad szorosabb vers- és mondattani egységbe. E mondatképlet létrejöttében nagy szerepet tulajdonít a szerző egy magyar verstani elvnek („gondolatbeli és ritmikai izületek egybevágása”) s a gondolatrítmusnak. Legfontosabb eredménye azonban, hogy megállapítja a lélektani alany versmondattani önállóságra való törekvését, mi a közölésen kívül a népköltészetben otthonos más mondatképletekben is észlelhető. A bizottság e dolgot mondatnani, illetőleg lélektani fejtegetései miatt tartja jutalmazandónak.

Dicsérettel említi a bizottság a következő dolgozatokat: 1. *Pável Ágost*: A vashidegkúti szlovén nyelvjárás hangtana. Budapest 1909. Szerző Vashidegkút szlovén nyelvét olyan részletesen (a dolgozat 148 oldal), annyi helyes megfigyeléssel s

oly nagy szorgalommal írja le, hogy a díj odaítélésénél csak azért nem volt értekezése figyelembe vehető, mert már egyszer az egyetemen jutalmat nyert vele. — 2. *Csűry Bálint*: Teleki József gróf mint nyelvész (megjelent a M. Nyelvőr 1909. évfolyamában). T. J. nyelvművelő elveinek tanulságos ismertetése és bírálata a korviszonyok s a mai nyelvtudományi elméletek megvilágításában. 3. *Kulcsár Gyula*: A magyaros írásművészet főkérdései (megjelent a M. Nyelvőr 1909. évi folyamában). Élénk, vonzó tárgyalása az idegenszerű s a magyaros kifejezés-módnak. — 4. *Szeremley-Császárr Loránd*: Jelentés-tanulmányok (megjelent a M. Nyelvőr 1909. évi folyamában és külön lenyomatban). A dolgozat azokat a jelentésváltozásokat tárgyalja, a melyekben a lelki folyamatnak a neve eredetileg a velejáró külső testi folyamatnak a jelölője.

Az osztály javaslata elfogadtatván, a Sámuel-díj *dr. Horváth János* kollegiumi tanárnak íteltetett oda.

III.

Jelentés a Nádasy-pályázatról.

A Nádasy-jutalomdíjra beérkezett pályaművek elbírálására kiküldött bizottság, melynek tagjai voltak *Berczik Árpád* r., *Badics Ferencz* és *Hegedüs István* lev. tagok, előadoul Hegedüs l. tagot bízta meg. Rövidbe foglalt jelentése a következő:

Beérkezett összesen 27 pályamű, melyek közül a *Tengerész* című 27. sz. pályaművet, mint a melyet szerző neve aláírásával nyújtott be, valamint a 6. sz. *A király három álma* cz. pályaművet, mely nem egyéb, mint Wilde Oszkár ragyogó tollal írott symbolikus meséjének verses átdolgozása, a pályázatból kizárandónak ítélte a bizottság.

A többi 25 pályamű túlnyomó részben oly kezdetleges, úgy compositio, mint verselés tekintetéből, hogy a bizottság érdemesnek nem találta arra, hogy a T. Akadémia türelmét ilyen silány értéktelenségek tartalmi ismertetésével fárasssa.

Ilyenek az 1., 4., 7., 8., 9., 10., 11., 13., 15., 16., 17., 18., 20., 21., 22. és 23. sz. pályaművek, melyeknek címét is jobb elhallgatni a szerzők iránti kiméletből.

A 3. és 14. sz. pályaművek bizonyos érdeket keltenek.

A 3. sz. *Etele menyegzője*, mely az Etele-mondának az Etele halálára vonatkozó azt a változatát dolgozta fel, hogy Attila követsége egy csodás égi jelben meglátta Etele halálát és visszatér épp a lakodalomra, mely alatt Attila orrvérfolyás következtében meghal. E mű érdekessége sajátos nyelvében van. Oly népies hangon van írva, mely a legfuresább szókincset csak úgy pazarolja, hogy egészen érthetlenné válik. Magok a szók, melyeket

használ. nem egyszer azt a gyanút keltik, hogy azokat megalkotja. A póriasság pedig a legvastagabb formában jelentkezik.

A 14. sz. *Hegedős ének* a csodaszarvas regéjének hangjára emlékeztető cmesélése Emese csodás álmának. Álmos születésének; hátterében Ármány és Hadur küzdelmét rajzolja szerző, mely a magyarok védő Istenének diadalával végződik, jelképezve a honfoglalás diadalmas létesülését. Csinos, könnyed verselés; inkább egy nagyobb éposz epizódjának válnék be.

A 25. sz. *Árnyak az árnyból* igen nagy terjedelmű, gondolatokkal vagy gondolatok idézésével túlterhelt költemény. Hat énekre oszlik, melyek közül van olyan, hogy fele csupa képzavarból álló elmélkedés. Lyrái érzésbe olvad bele egy hétköznapi mese. Meleg szívből fakadt e költemény, de elbeszélésre tehetségtelen szerzőre vall. Meg kellett említeni, mert legalább magasb világba repkedő lélek hangja érzik ki belőle.

Figyelemre és részben dicséretreméltó az 5. sz. pályamű, melynek címe: *Apókám*. Mikszáth palóc regéinek hatása alatt született. Egy öreg molnár ifjú nejének szerelmi tragédiáját jó milieu-rajzban adja elő, ki első kedvesére ismer az új molnárlegényben. Főlébred a régi szerelem. Szökésre határozzák el magukat. Az „apókám“-nak az elutasított legény a szeretők szándékát elárulja. A legényt, a ki a zsilip gádorában várja kedvesét, az öreg molnár a zsilip felvonásával megfullasztja. A malmot az „apókám“ ellenségei felgyújtják, a szép Erzsí odavész.

Két pályamű emelkedik ki társai közül:

A 12. sz. *Trisztan és Izolda* és a 19. sz. *Sámson*.

A *Trisztan és Izolda* egy nagy terjedelmű (hat ének) a Tennyson király-idylljeinek szellemében, de nem stíljében írt népies, naiv elemekkel szaturált költemény. Szerző az örökszép Trisztan-monda régibb változatát dolgozta föl, mely a monda hősi jellemét jobban megőrizte. Szerző a szerelmes pár viszonyát csak addig meséli el, mikor Trisztan már megszerezte Marke számára Izoldát, főlébred és egész hatalommal kitör Izoldának szerelmi lángja, határtalan boldogságban egyesülnek, de nem mondja el, hogy bűnös szerelmükért még kínos halállal bünhődnek. E befejezést csak sejteti a szerző a befejező sorokkal. A feletle érdekes mesét a bírálati vélemény részletesen ismerteti. Itt e kivonatban csak jelezni kívánjuk, hogy a gazdag változatú mesét szerző egész mélységében felfogta. A környezet-rajz is sikerült. A mű gazdag hasonlatokban, de a forma oly fogyatékos, az ötös és ötödféles jambusok alkotása oly ritmustalan, a sűrűn és szabadon használt rimek oly erőltetettek, a mondat szerkezet oly magyartalan és nehézkes, hogy jelen formájában e költeményt a Nádasdy-díjra, mely tökéletes irodalmi formát köt ki elengedhetetlen feltétellel, érdemesnek nem tartja a bizottság, de meg

van győződve, hogy kiválóan érdekes és jutalomra érdemes epikus költeményt várhatunk szerzőtől, ha átdolgozza.

Jutalomra a bizottság bevégezett formájáért, kerekded szerkezetéért, költői szépségeiért, stilszerű kidolgozásáért a 19. sz. pályaművet ítélte, melynek címe: *Sámson*. Több tekintetben emlékeztet Petőfi János Vitézére, csak hogy a mesét a törökvilág idejébe helyezi. Sámson is talált gyerek és pásztorlegény, egy köröspataki halász leányát, a szépséges Esztikét megszereti, midőn egy zivataros napon megmenti a már-már vízbe fuló leányt. Elviszi apja tanyájára s ennek áldásával feleségül veszi. Boldogságukat azonban megzavarják a szomszéd török basa martalóczai, kik Esztikét el akarják ragadni. Ekkor elviszi őt egy köröspataki elhagyott kastélyba. Itt elrejtőzve békén élhetnének, de Esztikét egyszer honvagy lepi meg, s csónakon fölevez atyjához. Ez lefekteti a fáradt Esztikét. Egyszerre távoli zaj, majd lovasok robogása lepi meg az öregét. Esztikéért jöttek a basa és emberei. Az öreg halász elkeseredetten harcol és elesik, Esztike pedig tört ver a szívébe, hogy megmeneküljön a gyaláztatótól. A basa szíve megesik rajtuk. Az öreg vitézt máglyára téteti, Esztikét pedig bársonyba burkolva a Körös habjaira ereszti. Sámson ezalatt éjjel a mezőn nyugtalan vágy fogja el, hazamegy az elhagyott kastélyba, de hiába keresi Esztikét. Egyszerre a víz tükrén valami sötét tárgyat lát lebegni. Bús sejtelem ragadja meg, beugrik a vízbe és Esztikét halva találja. Eltemeti a várba, maga aztán pusztító nagy erejét félelmetesen fordítja a törökre. A zsákmányt a puszta várba hordja. Az erősek félelme, a gyengék gyámola lesz. Esztike és Sámson lelke most is ott jár a romok közt, és halk suttogás támad éjfél tájban.

E költeménynek vannak fogyatkozásai: a törökvilág légkörét nem bírta elővarázsolni, a népmese és lovasregék határmesgyéjén jár. De az egész mű tele költői szépséggel, nyelve gazdag, verselése csupa ritmus, csupa zengzet, epikus nyugalom uralkodik az egész elbeszélésen, melybe jól illenek a színes, költői leírások. Az osztály a jutalomdíj kiadását hozza javaslatba a *Sámson* cz. 19. sz. pályamű szerzőjének. A pályamű jeligéje: 1908 szeptember 21.

Az osztály javaslata elfogadtatván, a felbontott jeligés levélből dr. *Nuszbek Sándor* kir. törvényszéki jegyző neve tűnt elő.

IV.

Jelentés a Bulyovszky-pályázatról.

Az 1909/10. évi Bulyovszky-féle ódapályázatra 14 darab pályamű érkezett.

Túlnyomóan középszerűsége alul maradó verselmények,

sőt akad izléstelen, tréfaszámba vehető, értelmetlen zagyvalék is. Komolyabb elbírálást négy mű érdemel.

A *Kerepesi temetőben* (5. sz.) szerencsésen ad hangot a meghatottságnak, majd elmés fordulattal szatirába csap. De aztán szónokolgató moralizálásba vész.

A *Kassai székegyházban* (8. sz.) lendületes helyenként, de legtöbbször csak erőltetett rethorika, erős zökkenésekkel. A 14. sz. pályamű tulajdonképen két ódát tartalmaz. A *Gyárban* Coppéének ellendarabjaként a sztrájk dicsőítése; kerete elbeszélő, központul egy „vén öreg” munkással. Az *Emlékezzünk Széchenyi és Wesselényi, Kossuth és Petőfi* magasztalása a *szittyaisztenre* hivatkozó elmélkedések kíséretében. Mindkét költeményben van némi komorságra hajló erő, de még több az írói csinálmány, egyenetlenség és laposság.

A *Magyar tenger* (13. sz.) *Stella maris* és *Tengerre, Magyar!* jeligével már oly kiváló alkotás, melyről külön és részletesebben érdemes szólnunk. A művészi képzelet és a magyar szív megragadó ihletődése ez a tenger látványától.

Sirályszárnyon iramlík a hajó, melynek árbocznán a zászlóját lengető szellő „a párás, enyhe légbe’ olajfák illatával enyeleg”, míg kéken mosolyg a kék habokban az ég azúrja és a távol part czitromfáit köd lengi be. Az *idegen* természetnek e szépségétől ittasuló lélek szemei elé fölmerül az elhagyott hazai tájak szépségének képe és szellemes párhuzamban társul a kettő:

Kék Adria! korálok ringatója,
Végetlenséged jól ősmérem én.
Sokszor merengek testvéred, a róna
Aranykalászos, sárga tengerén,
Látóhatárod fodros fátyolát,
A délibáb lengette már nekem,
S hajóid túlke mint a Hortobágy
Kolompzúgása bűg át lelkemen...

És fölmerül a költő elé Magyarország egykori nagyságának dicső emléke is, midőn „csöndes kis hazájának” ezt az „Oczeánokra nyíló kapuját” csudálva, eszébe jut, hogy ő „hódító ősök nyomdokain” jár itt. Honfiúi büszke elragadtatással kiált fel:

Lengesd fölöttem, haboknak fuvalma,
Kócsagtollképen azt a trikolort.
Félték már ennek szárnya suhogását
Midőn ragadták véres paripák!
Hadd lássa most az árboczon futását,
És döbbenjen meg újra a világ.

De a hajó kiköt és a tengertől búcsút kell annak vennie, ki csak vendég. A fényes mult emléke szétfoszlik a jelen szomorú

valóságában; az extasis perczét mélabú váltja fel. A költő hallani véli, mintha a tenger sírása kísérné lépteit és visszafordul a tengerhez :

Óh, sirjunk együtt, hogy csak kósza vendég,
 Öledben egy-egy bujdosó magyar.
 Hogy más halássza mélységeid gyöngyét.
 Másé az út, a kormányrúd s a dal.
 Hogy pusztaságba halt a riadó,
 Úgy, a mint népem nagy látnoka zengte.
 Egy ezred szállt el s nincs a ragyogó
 Magyar tengernek magyar regimentje.

A búcsú perczében a tenger képe symbolummá emelkedik, oly *déli* vész jelképévé, melynek támadásától a tespedő magyar erő fel fog rázatni, új életre ébred :

Ne is mosolygj, tenger, mi reánk,
 Ne várj, de jöjj *te*, hullámmoddal, értünk.
 Dőlj arra, hol a pór ekéje szánt,
 Vészharangszóra legyen ébredésünk.
 Nem értjük mi a síró suttogást,
 Beszélj hát orkán nyelvén a magyarral.
 Óh verd meg ezt a lomha álmodást,
 Kergess hódítani vészes zivatarral !

Űde képzelet színessége és hangulatossága árad el e költeményen, melyet szerencsésen ihlet és mindvégig fentszárnyalásra képesít az őszinte és fenkölt érzés. Egységesen van megsterkesztve és a symbolumnak, bár ennek logikájához — mint nem egy nagy költőnél is megesik — szó fér, lendületesen fejeződik be. Egyébiránt túlnyomó benne a merengés és így inkább elegia, mintsem óda. Kiváló technikájára itt-ott némi simítás ráfér.

A bíráló bizottság egyik tagja, Négyesy László „hasonló-kép ezt a költeményt aránytalanul jobbnak tartja a többinél; elismeréssel van a költemény finoman fejlesztett hangulata, őszinte és meleg magyar érzése iránt, melyet színes, nemes, költői nyelv tolmácsol; de más részről úgy látja, hogy ez az emelkedés, mely e két első csinos, de nem új hangulatú versszak után a 3-ik versszaktól a 6-iknak elejéig oly szabad és egyéni szárnyalást vett, nem tart mindvégig s a hangulat egyenletessége meg-megzavarodik, noha szép sorok ebben a részben is vannak; de vannak túlzások és a végső versszak allegoriája nem ad tiszta képet és hatást. Ezeknél fogva a költeményt nem látja olyan becsesnek, hogy az Akadémia koszorújával tüntesse ki; azonban dicséretre ajánlja“.

A másik két bíráló, Csengery János és Haraszi Gyula, ezzel szemben, a napjainkbeli irodalom termékeihez viszonyítva, de absolute véve is elég kiváló alkotásnak tartja e művet arra

hogy megjutalmazásra ajánlja. Az osztály a bírálók többségének véleményét tette magáévá.

Az osztály javaslata elfogadtatott. Felbontatván a 13. számú pályamű jeligés levele, abból *Maday Gyula* neve tűnt elő.

V.

Jelentés a Bezerédj István élet- és jellemrajzára hirdetett pályázatról.

A kitűzött kérdés megoldására csak egy munka pályázik: „Ki . . . Tettel bizonyítá, mit hirdete szája“ jelige alatt.

Ez a munka is — összesen 30 lap kis 4^a-ban — az újonnan hirdetett jutalomtétel föltételeinek csak éppen legkülsőbb és legfelületesebb módon felel meg: életrajztervezetet nyújt (1—10. lap) és „mutatványt“ (12—30. lap).

E két rész közt még a tervezet a fontosabb. Ez XI. fejezetben felöleli Bezerédj István egész közéletét és a végén még a jellemzését is. Az egyes fejezeteknél még a megfelelő lapszám is oda van írva, „hozzávetőlegesen“. Igaz, hogy a szerző előkészít arra egy előszó-félében, hogy „a terjedelem a szükséges simítások folytán egyfelől s a még kinyomandó adatok révén másfelől, mindenesetre nőni volna kénytelen“.

A tervezet meglehetősen ügyességről tesz tanúságot az alcímek megválogatását illetőleg. Ha ezt a keretet betöltik, kétségtelen sokat tudunk meg Bezerédj tevékenysége felől, de sem az államférfiút, sem az embert nem ismerjük meg. Mindenhol a Horváth Mihály óta ismeretes és elfogadott tények és szempontok dominálnak és az általános történeti reflexiók mellett elvész az egyéniség.

Újat is bajosan tanulnánk belőle sokat. Sehol semmi utalás levéltári kutatásra; semmi nyoma annak, hogy a szerző bármiben is képes volna többet és biztosabbat nyújtani, mint a mennyit Leopold Samu művének köszönünk.

Nyelve sem hibátlan. „Bezerédj nem kedvetlenül el“ (5. l.) legalább is igen szabad fordulat.

A mutatvány pedig — bizonyára nem szándékosan — a lehető legalkalmatlanabb arra, hogy belőle alapos következtetéseket vonhassunk a majdan létrejövendő munka értéke felől. Tartalma: „Bezerédj István ifjú évei. Házassága. A Bezerédj család“. A tervezet szerint az egésznek második fejezete.

Embert, életet keresünk és találunk helyettök néhány genealogiai adatot és Bezerédj családi életének, két házasságának meg lehetős köznapi ismertetését.

A családtörténet ott jelentős, hol egy és ugyanazon nemzetség örökölt tulajdonságai a viszonyok változása közepett is

kimutathatók. Az itt közölt adatok azonban nagyon hiányosak, szegényesek. Bezerédj Imréről, ki a XVII. század második felében gróf Nádasdy Ferenczezel Rómában járt és útját le is írta, szó sem esik. Bezerédj Imrének, a kuruczkor hősének jellemzése is csak külsőségekre vonatkozik és nem valami széles olvasottságról tesz tanúságot.

Még nagyobb hiányt látunk Bezerédj Györgynek, István apósának jellemzésében. György kiváló szónok volt, dietáink büszkesége; igen érdekes, kiadatlan történeti jegyzetei maradtak reánk. Minderről említés sem történik. Pedig ha valakinek, Györgynek volt bizonyára legnagyobb közvetlen hatása veje politikai életének első irányításában.

Stylusa nagyon pongyola. A 21. lapon a Bezerédj első nejeről és házasságáról szóló mondatban szövi belé a Bezerédj György egy értekezésének hosszú latin címét. Csak ott emelkedettebb a hang, hol Arany János szép versének adja paraphrasisát.

Az általános történettel e pont egy helyen érintkezik. Politikai okból Széchenyi Bezerédjt megtámadta, éppen akkor, mikor „az örök igazság bajnoka“ egyetlen gyermekének halálát siratta. E támadás kétségtelenül gyöngédtelen volt. Kossuth később az „Ellenőr“-ben védelmébe veszi a megbántottat.

Már most a szerző azt akarja bizonyítani, hogy e védelemnek tisztán Kossuthnak Bezerédj iránt való baráti érzülete volt az előidézője és hogy Kossuth apologiájában semmi része nem volt a Széchenyi iránt táplált ellenszenvnek.

Hiú kísérlet történetirónál, lélekбúvárnál, ennyire szétválasztani és elkülöníteni az érzelmeket. Kossuth barátsága és tisztelete Bezerédj iránt épp oly kétségtelen, mint egyre növekedő és 1847-ben már nagyon kifejlett haragja Széchenyi ellen. Cikkében egyaránt lehetett része mindkét érzelemnek és mivel az „Ellenőr“ politikai pártirat volt, egyszerre lehetett áldozni benne a barátság oltárának és a párt érdekének.

Így, sajnos, semmi ok sincs, mely ezt a tervezetet és ezt a mutatóványt a megbízatásra méltónak tüntetné fel.

Az osztály javaslata elfogadtatott s a pályakérdés újonnan való kitűzése határozatott.

VI.

Jelentés a Pesti hazai első takarékpénztár-egyesület Fáy-alapítványából kiírt socialpolitikai pályázatról.

Beérkezett egy pályamunka. Jelige: A társadalom gazdasági alapját nem az egyenlőség, hanem az egyenlőtlenség képezi. 436 folio lap. — Az anyag beosztása a következő: I. Rész:

Általános alapelvek. II. Rész: A külföldi államok (Nagybritánia és Irland, Németország, Franciaország, Olaszország, Skandináv államok, Ausztria, Magyarország).

Sajnos, a munka távol van attól, hogy a mértéket megüssse. Nem is képzelhető el, hogy olyan ember írta legyen, a ki a társadalomgazdasági irodalomban kellő jártassággal bír, a ki ezen tudományról rendszeresen foglalkozott. Mintha szakzerű irodalomról sejtelve sem volna. Az idézett munkák egy nagy része a kevésbbé irányadók közé tartozik, részint pedig elavultak. A Standard munkák közül pedig alig találunk egyet-mást felhasználva. Nézzük pl. az Angliánál idézett forrásokat: Blackstone, Pollock, Smith, Ricardo, Buckle, Spencer, Freemon, Bryce, Cobden, Kingsley, Rosebery, Statesman, Yearbook, John Bright, Webb, George, Bliss, Motley, néhány Rapport stb. A ki egy kissé jártas az irodalomban, az látja, hogy az írónak fogalma sincs az idevágó főbb munkákról. A magyar szakirodalom ismerete is szégyenletesen szegény. Itt Concha, Földes és Gaal általános rendszerein kívül említve van Bernát István, Socialista programok és földbirtok tehermentesítése, Márkus, Magyar törvénytár, Révai, Társadalmi jólét, Gaal, patriarchalismus, Majláth, Socialpolitikai tanulmányok, Wildner, Társadalomgazdaságtan (kis vezérfonal) és a Társadalomtudományi könyvtár néhány kötete, melyek között szorosan véve csak kettő van, mely ide tartozik. Aztán a 436 lapból Angliának, mint úttörőnek a socialpolitika terén, talán mégis többet kellett volna szentelni, mint 17 lapot, abból is csak néhány lap szól az ipari és gyári munkásokról! Itt aztán szó esik a „Prevention of cruelty to children's actról“, a gyermekeknek színházi látogatásáról, a vasutak ellenőrzéséről. Ha még megemlítjük azt, hogy a Trades-Unióknak éppen csak a neve van egyszer említve, akkor jellemezzük az írónak nagy tájékozatlanságát, a ki valószínűleg csak ad hoc lett socialpolitikus. Az „általános alapelveknek“ nevezett rész is mutatja a hivatatlanság hiányát. Kezdi azzal a panaszszal, hogy manapság érthetetlenül írnak, hogy mindenki elesapja a könyvet, pedig ha lendülettel írának, nem volna ember (!), a ki a socialis kérdés alól magát ki tudná vonni (sic!). Aztán következik egy pár gyenge megjegyzés a politika fogalmáról. A socialis kérdés a fényűzés, irigység, félműveltség, vallástalanság szüleménye (!). A munkaadók a legkritkább esetben gondolnak alkalmazottaik sorsával. — A munkáskérdés háromféle: először a földműves munkáskérdés, másodsor az ipari munkások kérdése és végre az úgynevezett mesterlegények (!) kérdése. — A socialpolitika fogalma nála olyan tág, hogy abba minden beletartozik: ezt legjobban illusztrálja a magyar socialpolitikai törvények felsorolása; itt említve van a szőlőbirtok megváltásától kezdve a perrendtartásig minden.

Az egyes államok közül egyáltalában szó sincs Svájcáról, Belgiumról, Hollandiáról, az amerikai Egyesült-Államokról, pedig ezek közül minden egyes állam egyik-másik irányban a socialpolitika terén kiváló fontossággal bír.

Sem a részletekben, sem az általános összefoglalásokban a munka kielégítőt nem nyújt. Bár nem csekély, részben idetartozó anyagot hordott össze, a munka oly gyarló, hogy beható bírálatra sem nyújt alkalmat. Az író az összehordott anyag daczára is csak azt mutatta ki, hogy a kérdésben tájékozatlan. Az osztály véleménye szerint a pályadíj nem adható ki.

Az osztály javaslata elfogadtatott s a pályamű jeligés levele felbontatlanul elhamvasztatott.

VII.

Jelentés az Ipolyi-pályázatról.

Az Ipolyi Arnold alapítványából kitűzött tételre: *„Adassék elő a cseh huszita mozgalmaknak és uralomnak története Magyarországon“* két pályamű érkezett.

Az 1. számú pályamunka jeligéje: *„Verbum non amplius reddam“*.

Szerző valósággal ajtóstul-kapustul ront be arra a területre, a melyen munkálkodni akar. Nem állítja be a kérdést világtörténeti milieube, a melyből kiderülne, hogy a korviszonyok miként törték meg az utat Husz János föllépéséhez.

A pályamű 178 ivoldadra terjed, négy fejezetben. Kétségkívül sok becses anyagot ölel föl; de a maga egészében nem az, a mit akadémiai pályamunkától várunk. A mit nyújt, kevés is, hézagos is, egyes részeiben nem tudományos értékű, alapjainban meg többször megbízhatatlan. A kiadott kűtfők és feldolgozott munkák mellett keveset merített a legértékesebb forrásból, a kiadatlan oklevelekből. Pedig éppen erre lett volna legnagyobb szükség. Igaz, hogy a szerző a körmöczbányai, selmeczbányai és zólyomi városi levéltár anyagát értékesítette. De emlegeti Kassa és Jászó levéltárait is; pedig ez utóbbinak anyagát csak Tóth-Szabó Pál: *Giskra* című értekezéséből ismeri, de a szerző nevét semmi áron meg nem nevezi. A pályaműben többször hivatkozik az Országos Levéltár és a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárára is. De ez szerzőnél pusztá szemfényvesztés. Hivatkozásait ugyanis egybevetettük az említett *„Giskra“* című értekezéssel. S kiderült, hogy szerző az Országos Levéltár és Magy. Nemz. Muz. oklevélszámain az említett értekezésből vette át. Pl. Pályamű 105. l. Dl. 14.058 = *Giskra* 52. l. — Pályamű 132. l. Dl. 14.636 = *Giskra* 53. l. — Pályamű 151. l. 3. j. = *Giskra* 44. l. jegyz. stb.

Az önálló kutatás fáradságos munkája helyett szerző az általa felsorolt 95 nyomtatott mű között *Jósikának* „A csehek Magyarországon“ című regényét tanulmányozta és értékesítette (97. és 175. l.); továbbá a látszatra hálásaknak ígérkező vármegyei monographiákat vette művének forrásául. Pedig ezek csak a művelt nagy közönség tájékozására készültek; de korán sem hivatásuk, hogy az önálló történelmi kutatásnak forrásul szolgáljanak.

Mivel szerző feladata megoldásánál az Országos Levéltár és Magy. Nemz. Múzeum okleveles anyagát nem használta fel s e helyett olyan műveket értékesített, melyek szigorúan tudományos munka forrásai nem lehetnek; s mivel e szerint nem igazi tudományos művet írt, — pedig a pályázati feltételek szerint „jutalomban csak absolut becsü mű részesülhet“: *a jutalom a „Verbum non amplius reddam“ jeligéjű pályaműnek nem adható ki.*

A 2. számú pályamű jeligéje: Benatky-Jerusalem. Terjedelme 728 ivoldal.

A pályamű fölszerelése meggyőz róla, hogy szerző nagy előkészülettel fogott a rá váró feladathoz. Megfelelő előtanulmányok után sorra járta a Felvidék városi levéltárait, melyek között főleg Bártfa, Kassa és Körmöczbánya gyarapították nagy eredménynyel gyűjteményét. Ezenfölül átbúvárolta az Országos Levéltárt és a Magy. Nemz. Múz. levéltárát.

A pályamű tartalma három könyvre oszlik: I. A huszita mozgalmak Csehországban. II. A cseh-huszita mozgalmak története Magyarországon. III. A cseh-huszita uralom története Magyarországon. Függelékül szerző Oklevéltárt csatol a művéhez.

A pályamű széles alapokon helyezkedik el. Történelmi reflexiókkal bevilágít szerző a XIV. századba, melynek levegője készítette elő a talajt Husz János részére. Ezt azonban nem tömör, összefoglaló képen rajzolja meg, hanem rendkívül terjedelmesen, 110 ivoldalon beszéli el. Ebben a szertelen hosszúra nyúló bevezetésben sok a fölösleges. Így pl. a 12—14, 18—27, 30—35, 65—70 és 99—103. lapok anyaga egészen elmaradhatott volna.

A tények megitélésében szerző általában helyes úton jár, miként a Husz elégetésének előadása igazolja. Éppen ezért nagyon felöltö szerzőnek ez az állítása: „... oltárnokok, e papi proletárok“ (16. l.). Ez a kifejezés azt mutatja, hogy szerző a középkor egyik legelterjedtebb intézményét nem ismeri.

A pályamű folyamán szerző a cseh-huszita mozgalom és uralom történetét Magyarországon tudományos alapon és a kútfők módszeres felhasználásával, egész részletesen, a tudás körét sok új adattal gazdagítva adja elő. Kelleténél több figyelmet és helyet szentel a királyi szék betöltésének. E kérdés mindegyik fejezetben sok fölösleges anyagot ölel fel. A mit szerző „a cseh-huszita

mozgalmak és uralom hatásai“ cím alatt ír, az ieggyengébb része a pályaműnek (556—610. l.). Itt szerző lapszámra szóról-szóra idézi Czambel, Safarik, Palaczky és mások iratait; perbe száll velök és sajátságos modorban kioktatja őket.

Szerző nagyon sok latin szöveget közöl a jegyzetek során. Ennek javarésze bizton-bátran elmaradhatott volna. Az oklevelekre való hivatkozásnál is sajátságosan jár el szerző. Elmondja, hogy az okleveleket ki, hol és mikor adta ki; s csak ezután jelzi, hogy hol és milyen szám alatt található. Máskor meg, és pedig nagyon gyakran még ezzel sem elégszik meg, hanem az oklevélből valóságos regestát csinál és ezt jegyzetben közli.

A tárgyalás folyamán a szöveg nem eléggé tagolódik.

A pályamű stylusa jó, de a simítás több helyütt elkel. Pl. 36, 251, 309, 404. és 411. l.

Mivel a bírálók véleménye szerint a pályamű tudományos értékű, nagy szorgalommal és szakavatottsággal készült s a fölösleges részek elhagyásával nyeresége lesz irodalmunknak: az osztály ajánlja, hogy a jutalom a 2. számú, *vagyis Benatky-Jerusalem jelégű pályaműnek kiadassék.*

Az osztály javaslata elfogadtatott. Felbontatván a 2. sz. pályamű jelégés levele, abból dr. *Tóth-Szabó Pál* egyet. magántanár neve tűnt elő.

VIII.

Jelentés a Lukács Krisztina-féle nyílt pályázatról.

A Magyar Tudományos Akadémia a Lukács Krisztina alapítványból most már másodszor hirdetett nyílt pályázatot egy oly munkára, melynek czime és elvárt megfelelő tartalma „az agrárpolitika rendszere, különös tekintettel hazai viszonyainkra“ lenne.

A nyílt pályázat főbb feltételei a kifejlődött gyakorlat szerint a következők: A pályázónak a kívánt munka részletes tervét, továbbá azzal együtt egy oly fejezetét kell benyújtani a pályázati hirdetményben kitűzött határidőn belül, melyből a munka irányát, szellemét, a szerző készségét és a mű megírására való képességét meglehessen ítélni.

A tervrajz és a próbafejezet tehát egyaránt fontosak; azok egyikének, vagy másikának elmaradása, vagy a határidőn túl való beérkezése tehát oly hiba, mely a mulasztást elkövetőt a pályázathól egyszerűen kizárja. Szerintünk az ügyrend 151. §-át a nyílt pályázathoz így kell értelmezni. A Lukács Krisztina díjra a múlt év szeptember havának 30-ig, mint határidőig három pályázó jelentkezett, névszerint: dr. Sigmond Andor, dr. Seyfried Károly, a kolozsvári gazdasági akadémia tanára és dr. Kovács

József debreczeni gazdasági akadémiai tanársegéd. A jelzett időpontra azonban mindegyik csak tervrajzot küldött be. Jóval később, tudniillik 1910. évi január 20-án dr. Seyfried Károly pótlólag beküldötte a próbafejeztetet is, de ehhez csatolt beadványában maga is kifejezi abbéli kételyét, hogy elfogadása talán mégis lehetetlen, mely esetben küldeményét visszakéri. Ily körülmények közt a bírálók megbízásuknak már azáltal is eleget vélnek tenni, ha ezt az alaki hiányt megállapítván, a pályázatot ismét meddőnek jelentik ki. Hogy azonban semmi kétség ne merüljön fel aziránt, hogy a dr. Seyfried Károly próbafejeztetének beküldésénél felmerült késedelem csupán formahiba, melylyel szemben annak érdemleges figyelembevétele mellett a pályázattal esetleg célzott lehetett volna érní, a bírálók azt is behatóan megvizsgálták.

Arra vonatkozólag el kell ugyan ismerniök, hogy a próbafejezet szerzője annak megírásánál bizonyos mérvű alaposágra törekedett s az agráralkotmány minden oldalának fejtegetésére kiterjeszkedik, de az ott felmerülő nagyfentosságú birtokpolitikai kérdések mélyére nem hatol le és inkább csak némi elemzéssel párosult részletesebb felsorolásokra szorítkozik. Azok általánoságban hazai viszonyainkra tekintettel való tárgyalásánál a közkezen forgó forrásművek és adatok felhasználásával beéri s ő maga nem kutatott és a ma e részben uralkodó főszempontokat élesebben nem világítja meg és agrárpolitikai érdekeinket kellően nem domborítja ki.

Erre a bírálóknak annál nagyobb súlyt kellett vetni, mivel az Ügyrend 121. §-a értelmében e jutalmat csak önálló becsű munka nyerheti el. Ha ennélfogva a szóbanforgó fejezet idejében érkezett volna is be, annak alapján a megbízatást nem lehetett volna javasolniok.

Mindezek alapján kétségtelen, hogy e pályázat immár másodizben is eredménytelen maradt, minélfogva az említett szakasz utolsó bekezdése alkalmazandó, vagyis a jutalom összege az Akadémia alaptőkéjéhez csatolandó.

Az osztály javaslata elfogadtatott.

IX.

Jelentés a Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesület Fáy-alapítványából hirdetett nyílt pályázatról.

A Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesület Fáy-alapítványának 1895—1897. évi kamataiból 4000 korona jutalmat tűz ki immár harmadszor nyílt pályázatban. Kívánczik „azon nagyjelentőségű változásnak magyarázata, mely korunkban a *külkereskedelmi* politika terén beállott és a szabad kereskedelem

viasszaszorításával a védvámírányt érvényre juttatta. Mik különösen ezen fordulatnak kiindulási pontjai, okai, valamint a közlebbi jövőben kilátásai?”

A pályázat szabályzata szerint elő volt írva a munka tervrajza egy nyomtatott ivre terjedő kidolgozott fejezet kíséretében.

E pályázatra kellő időben három munka érkezett be.

A 3. számú pályamű „A szabadelvű és a nemzeti kereskedelmi politika“, írta *Geszler József*. Egy rövid bevezetésű és körülbelül egy nyomtatott ivre terjedő mutatványban a munka kész negyedik fejezetét tartalmazza. A bevezetésben szerző föl-
említi, hogy művének első fejezete, mely az egésznek gerince, a szabadelvű párt és a Deák Ferencz politikája közti különbözetet jelezné, második fejezete Németország imperialistikus világhódító politikáját ecsetelné; harmadik fejezete a jelenlegi angol liberalis és conservativ (imperialistikus) párt keretét adná; míg végre a negyedik a nemzeti védvámos politika óriási előnyeit számokban mutatja. A kész negyedik fejezet Ausztráliával és az Egyesült-Államokkal foglalkozik és igen kevés szöveg mellett aránylag nagyobb számú statisztikai adatot tartalmaz, de még mindig keveset arra, hogy az illető országok óriási előnyeit kellőleg megvilágítsa. A mit szerző tervrajz gyanánt adni vél, valóban nem alkalmas arra, hogy a kérdés tárgyalására szükséges anyagot megismertesse. Még szűkebb marokkal mér a szerző a kész negyedik fejezetben, midőn a nemzeti kereskedelmi politika előnyeinek feltüntetésére elégnék tartja Ausztrália és az Egyesült-Államok példáját. A jutalom a 3. számú pályaműnek már ezen formai okokból sem adható ki.

Igen terjedelmes az 1. számú, 129 írott folio lapra terjedő, címnélküli munka *Löhrer Andortól*, mely azonban szerző szerint az egész anyagot felöleli és azért mint teljesen kész munka jelentkezik. Bármily nagyinak lássék is a szerző által nagy buzgalommal összehordott anyag, a kérdés alapos tárgyalását még sem tartalmazza. Még nagyobb hibája, hogy előadása a legfontosabb elméleti íróról is nemcsak elfogult, hanem egyenesen vázlatos s a mellett egyáltalán minden következetes rendszer nélkül való és a legkülönbözőbb tárgyakat összekereső és önkényesen egyikről a másikra ugró. A munka egészében egyoldalú agrarius, agriculturális irat és nem elfogulatlan, tárgyilagos és tudományos tanulmányozása a felvetett kérdésnek. E mellett az irány pongyola és a tartalmatlan phrasisoktól nem eléggé tartózkodó. A megbízás ezen munka szerzőjének sem adható meg.

A 2. számú, szintén címnélküli pályamű szerzője, *Krisztinkovich Ede*, a ki terjedelmes tervrajzot és mutatványul egy kidolgozott fejezetet szolgáltat a német vámpolitikáról. A mintegy

harminczkét és fél ívre tervezett munka szorosan véve ugyan csak második felében tartozik a pályázat körébe, mert csak ez foglalja a vámpolitika történetével országunként és az egyes áramlatok rendszerével általában, míg az első fele a vámok fogalmát, történetét és kezelését adja elő és így egészben véve inkább elméleti rész. A történelmi rész pedig kissé behatóbb lehetne. Mindazáltal az egyik bíráló tekintve azt, hogy a munka komoly és beható tanulmány eredménye, melynél fogva azt a tudományos irodalomra nézve nyereségnek tartaná; és tekintve a pályázatnak eddigi meddő voltát, különösen azt a körülményt, hogy a jutalom visszatartása az esetleges dicséretes elismerés daczára is a kétségtelenül hivatott szerzőre inkább elkedvetlenítőleg, mint biztatólag hatna: azt ajánlja, hogy a 2. számú pályamunka szerzője a munka megírásával megbizassék.

A másik bíráló szerint ellenben pályázó félreértette az Akadémia szándékát. Az volna a feladat, hogy a népéletben és a gazdasági élet modern structurájában elrejtett okokat kell kifürkészni, melyek a vámrendszer terjedését, a szabad kereskedelmi rendszer visszaszorítását előidézték. Külsőleg az kifejezésre jutna pl. abban, hogy ezek az okok külön fejezetben tárgyaltnak. Így pl. a védvám mellett szóló érvek között nagy szerepet játszik a védelem oly államok ellen, melyeknek még nagyon primitív gazdasági törvényhozásuk van; az erdészeti terén védelem olyan államok ellen, melyek a termelést még nem terhelik mindenféle socialpolitikai berendezésekkel (rövidebb munkaidő stb.), bizonyos mértékben elfoglaltság egyes társadalmi osztályok iránt stb. A kidolgozott fejezet nem tekinthető olyannak, mely pályázónak a problema megoldására való hivatottságát tanúsítaná.

A harmadik bíráló egészében az első bíráló véleményéhez csatlakozik s így két bíráló egy ellen *Krisztinkovich Ede* megbízását ajánlja az osztálynak. — Az osztály ehhez hozzájárult.

Az osztály javaslata elfogadott.

X.

Jelentés a Pesti hazai első takarékpénztár-egyesület 1892-ik évi Fáy-jutalmáról.

Az 1899 május 3-án tartott nagygyűlés a Pesti hazai első takarékpénztár-egyesület 1892-ben kitűzött 5000 frtos Fáy-jutalmából megbízást adott *Thallóczy Lajos* r. tagnak „A magyar nemzet története 1301-től I. Mátyás haláláig“ című munka megírására, a határidőt vele egyetértőleg tíz esztendőben (1910-ig) állapítván meg. A megbízott szerző 1910 április 16-án kelt leve-

lében halasztást kért és újabb határidőül 1920 december 31-ikét kívánta megállapítani. Az osztály a kért halasztást megadta.

Az osztály javaslata elfogadtatott.

XI.

Jelentés az Első M. Ált. Biztosító-Társaság jutalmáról.

Az Első M. Ált. Biztosító-Társaság alapítványából, a Nemzetgazdasági Bizottság javaslatára, pályadíj ez évben nem tűzetik ki s a kamatok a Bizottság kiadványaira fordítatnak.

Elfogadtatott.

XII.

Jelentés a Flór-alap kamatainak felhasználásáról.

A *Flór-alapítvány* 1910. és 1911. évi, összesen 1600 koronát kitevő kamatainak felhasználására nézve az osztály *dr. Döry Ferencz* orsz. levéltári fogalmazó beadványa alapján abban állapodott meg, hogy őt a XVIII. századi nemességvizsgálatokról szóló, munkában levő dolgozata megírásával bízza meg s a Flór-alapítvány mondott két évi kamatját — kedvező bírálat esetén — e mű kiadására fogja fordítani.

Elfogadtatott.

XIII.

Jelentés az 1912-iki Ipolyi-jutalomról.

Az 1912-ik évben esedékes és műveltségtörténetre szóló 2000 koronás Ipolyi-jutalom ügyében kiküldött bizottság — Csánki Dezső és Békefi Remig rendes s Angyal Dávid levelező tag — tekintettel az Ipolyi-alapítvány rendelkezésére, egyhangúlag azt javasolja, hogy ez a jutalom 1912-ben *Főgel József*: „II. Ulászló udvartartása“ című, a Gorove-jutalommal 1908-ban kitüntetett pályaművének, mely a bírálat szerint „széleskörű kútfői tanulmányon alapszik, önálló búvárkodás eredménye s tudományos értékű“, kiadására fordíttassék. Ehhez az osztály is hozzájárult.

Az osztály javaslata elfogadtatott.

XIV.

Jelentés a Rökk-alap kamatainak felhasználásáról.

A *Rökk Szilárd-alapítvány* 1000 koronájára nézve az osztály azt a javaslatot terjeszti a nagygyűlés elé, hogy ez összeg a *dr. Gombos F. Albin* által szerkesztett „Középkori

Kronikások“ legközelebbi X—XI. együttes kötetének segélyezésére fordítottassék s e körülmény a kötet címlapján kiteendő. Az elismerésre méltó vállalatot a Történelmi Bizottság már több éven át anyagi támogatásban részesítette s az új kötet kéziratát is megbíráltatván, azt segélyezésre méltónak ítélte; a költségvetés azonban az évek óta folyósított segélyre az idén nem nyújtott fedezetet.

Elfogadtatott.

XV.

Jelentés a Vitéz-pályázatról.

A Vitéz-pályázatról a megállapított határidőig két pályamunka érkezett be. Az 1. számú pályamunka jeligéje: „A tudás alapja a megfigyelés.“ Címe: „A *Helix arbustorum* L. him csirasejtjeinek kifejlődése.“ Terjedelme mintegy $3\frac{1}{2}$ nyomtatott ivnyi (134, gépirással ritkán írott nagy negyedrért oldal), öt táblán összesen 62 czeruzarajzzal. A 2. számú pályamunka jeligéje: „Per asper' ad astra.“ Címe: „Tanulmányok a Dendrocoelum lacteum Östed szövettanára vonatkozóan“. Terjedelme szintén alig több 5 nyomtatott ivnyinél (173 nagy negyedrért oldal ritka kézi írással). De a szerző, külön kötve, 20 ívoldalas táblán 123, részben nagyobb terjedelmű rajzot és 12 mikrophotogrammot mellékelte dolgozatához és két rajzot a szövegbe iktatott. A rajzok részint czeruzával, részint tussal készültek, illetőleg színesek.

Az Akadémia a pályatétel alapján („Kivántatik az állattan köréből egy önálló bűvárlaton alapuló boncz-, szövet- vagy fejlődéstani tanulmány“) nem várhatott a Vitéz-jutalomra pályázótól — már a jutalom csekély összege miatt sem — egyebet, mint valamely kisebb kérdésnek, illetőleg valamely kérdés még földerítetlen részletének saját vizsgálatokon alapuló tisztázását, vagy legalább számbavehető hozzájárulást egy ilyen kérdés tisztázásához.

E követelménynek az 1. számú pályamunka teljes mértékben megfelel. Szövegének túlnyomó része ugyan a mások nézeteit ismerteti és bírálja és a *Helix* spermatogenesisén kívül kitér általában a chromatin számbeli csökkentésének (a reduciónak), a synapsis jelenségének (a *Rückert*-féle pseudoreduciónak), a heterochromosomáknak (idiochromosoma *Wilson*), a sejttestbeli chromidialis készüléknek, a mellékmagoknak stb. kérdéseire is; de saját észleleteivel is végig kíséri a spermiumok (spermatozoumok) kialakulását a kifejtett *Helix arbustorum* csirahámsejtjeitől kezdve. Eredményei nem sokban térnek el azoknak eredményeitől, a kik ugyan e folyamatot a *Helix pomatiana* vizs-

gálták, de azért értékesek már csak a miatt is, hogy a *H. arbutorum* fajt a szerző előtt, ebből a szempontból, más még nem vizsgálta. A *Helix* spermatogenesisére — és általában a spermatogenesisre — vonatkozóan lényegesebb új adatok s a folyamat megítélésében új szempontok — a megelőző bűvárok nagy száma s a már létező irodalom nagy kiterjedése miatt — csak olyantól várhatók, a ki az eddigieknél tökéletesebb mikrotechnikai módszereket alkalmaz, a másokénál sokkal jobb készítményeket állít elő és azoknak optikai elemzésében másokat fölülmul. Szerző csupán a szokásos módszereket alkalmazta és készítményeiben, kétségtelenül hü és gondos rajzai után ítélve, ő sem kerülte el azokat a nyilvánvaló műtermékeket, melyek különösen a nyugvó sejtmagok valódi alkotását mások előtt is eltakarták. Rajzai különben is igen gondosak, bár meglehetősen egyszerűek, az I. tábla 1. és 2. rajzának kivételével mind egy-egy sejtet, legföljebb sejtpárt ábrázolnak és nem mennek túl a szövegben előadott észleletek megvilágításán: a rajzok a szöveghez képest alárendelt jelentőségűek.

A magyar irodalomban a szerzőéhez hasonló teljességű és egy adott állaton megvilágított összeállítása a spermatogenesisről való ismereteinknek még nem létezik; a dolgozat tehát méltó arra is, hogy nyomtatásban megjelenjék, a mely esetben az ábráknak egy része mellőzhető volna. Kivánatos azonban, hogy fejtegetéseit, főleg a mások fölfogásának ismertetését itt-ott világosabbá tegye a szerző és jobban válassza el a saját vizsgálatait a mások eredményétől és a saját nézeteit a másokétól. Azt hisszük, néhány adata és rajza is helyreigazításra szorul. Így például a IV. tábla 1. rajzáról azt mondja az ábramagyarázat (131. l.), hogy I-r. spermatocyta rendellenes oszlása két orsóval, a 4. rajzról pedig (132. l.), hogy I-r. spermatocyták telophasisa, holott mindkettő ugyanaz a stadium, még pedig a II-r. spermatocyták a spermatidákat létrehozó oszlása, annak monastroid studiuma (Flemming elnevezésével). A 2. és 3. rajz ugyane táblán nyugvó sejtmagokat tüntet föl, s az ábramagyarázat a megfelelő sejteket II-r. spermatocyták nyugalmi állapotának mondja, holott a II-r. spermatocyták éppen az jellemzi, hogy chromatinjuk nem jut a gömbölyded, hólyagos, nyugvó mag állapotába.

A 2. számú pályamunka a benne ismertetett vizsgálatok széles köre, használt módszereinek sokfélesége, részben új volta és tökéletessége, új adatainak igen nagy száma és mélyreható jelentősége által messze túl emelkedik a Vitéz-pályázathoz fűzhető és előbb említett követelményeken. Szerző szövegében egy igen értékes, a világirodalomban eddig még nem létezett teljességű szövettani monographia futólagos és szűkszavú vázlatát, rajzaival pedig e monographia gazdag észleletbeli anyagát, bizo-

nyára hosszú évek fáradságos munkájának gyümölcsét nyújtja. Az ismertetett és legnagyobbreszt eddig még sehol, senkitől le nem irt viszonyokat a szerző ritka gondosságú és — néhány vázlatos vagy félvázlatos ábrát nem számítva — egytől egyig adott készítmények adott helyeit a legaprólékosabb részletekig hiven föltüntető rajzokkal *bizonyítja*, nem pedig csupán *megvilágítja*. Szövege nem is egyéb, mint eredményeinek rövid föl-sorolása, voltaképen csak kissé részletesebb ábramagyarázat. Különösen fontos a kültakaró hámsejtjei finomabb alkotásának és az idegrendszer érző nyujtványaihoz, az izomrostok végágaihoz, a különböző mirigyek kivezető csövéhez való viszonyának kiderítése; a kötőszövet alkotásának egészen új megvilágítása, eddig ismeretlen elemeinek fölfedezése; a kiválasztó rendszer csatornáinak az eddigieknél sokkal pontosabb leírása; az idegrendszer főbb bonyolult kérdésének tisztázása, a vezető pályák számos anastomosisának s a kerületi idegelágazásoktól alkotott valódi reczétetnek, a hajszálerek hálózatahoz hasonló vezető folytonosságának kimutatása a *Dendrocoelumban* is.

A tudományos irodalomnak igen nagy nyeresége leend, ha szerző a most benyújtott vázlatot kellő formában kidolgozza és közzéteszi. E közzétételt az ábrák sokszorosítása bizonyára igen költségessé fogja tenni; de kívánatos volna, hogy ez a körülmény ne gátolja annak idején a szerzőt, hogy ábráit is lehetőleg teljes számmal, itt-ott még ki is egészítve, adja át a nyilvánosságnak.

A 2. számú pályamunka nemcsak a Vitéz-jutalmat, de az Akadémia külön dicséretét és a szerző további bűvárlataihoz az Akadémia buzdítását és támogatását is megérdemli.

Mindezek alapján javasolja az osztály, hogy az Akadémia a Vitéz-pályadíjat külön dicséret mellett a 2. számú pályamunkának ítélje oda, az 1. számú pályamunkát pedig, a mely kevésbbé erős versenytárs esetén a pályadíjra szintén érdemes lett volna, 400 korona jutalomban részesítse, mely összeget a III. osztály saját költségvetése terhére födőzné.

Az osztály javaslata elfogadtatván, a jeligés levelek felbontattak. A 2. számú pályamű szerzőjéül dr. *Gelei József* kolozsvári egyetemi tanársegéd, az 1. sz. pályamű szerzőjéül pedig dr. *Soós Lajos* m. nemzeti múzeumi segédőr neve tűnt elő.

XVI.

Jelentés a Lévay-féle mezőgazdasági pályázatról.

A Lévay Henrik-alapítványból az 1909. évben a mezőgazdasági kérdésre hirdetett jutalomtételre három nyílt pályázó jelentkezett és pedig:

1. *Biró Gusztáv* a magyaróvári vegyikísérleti állomás segédvegyésze a komlóra vonatkozó nyolez közlését küldi be, igérve a komló vizsgálatának folytatását és kéri eddigi dolgozatainak megjutalmazását.

2. *Bernátsky Jenő* a szőlészeti kísérleti állomás adjunktusa „növényélettani kísérletek a fontosabb phosphorvegyületek és phosphortartalmú műtrágyák hatására vonatkozólag“ cz. alatt tervezett mű tartalmát következőkben közli: I. A phosphor növényélettani szerepe. II. szabályos phosphátok hatása a növényekre tápfolyadékokban. III. A hidrophosphátok és a szabad phosphorsav hatása a növényekre tápfolyadékokban. IV. A fontosabb phosphortartalmú műtrágyák hatása a növényekre tápfolyadékokban. V. A fontosabb phosphortartalmú műtrágyák alkalmazása a gyakorlatban. A phosphor és vegyületeinek és a phosphortartalmú trágyáknak hatását exact növényélettani kísérletekkel óhajtja tanulmányozni és tévedések elkerülése végett sokféleképen variált kísérletek után a kérdés-gyakorlati oldalát is méltathatja, mi által reményli, hogy a phosphortartalmú műtrágyák gyakorlati alkalmazásának kérdését sikerül majd alaposan tisztázni.

3. *Dr. Weiser István* kir. fővegyész és *Dr. Zaitschek Arthur* kir. vegyész „A csalamádé különböző termelési módjainak befolyása takarmányértékére“ czimű kérdésre vonatkozó tanulmányuknak tervezetét nyújtják be, a melylyel eldönteni óhajtják a csalamádé vetési módjának befolyását a termés nagyságára, a nyers és az emészthető táplálékanyagra, továbbá a savanyított állatpotra és az esetleges veszteségre. Erre irányuló kísérletük módját is részletezik, megjelölve a chemiai vizsgálatokat és az állatokkal végzendő kísérleteket.

A három pályázó közül, a mint az előzőkből kitetszik, a két utóbbi felelt meg úgy a pályázat feltételeinek, mint az alapítvány kikötéseinek. Nevezetesen a pályázat a tervezetek beküldését szószerint is megkívánja, az alapítvány szövege pedig egyenesen kizárja a kész, már megjelent munkák díjazását.

Ezeknél fogva *Biró Gusztáv* pályázása nem felel meg formailag a pályázatnak; igaz ugyan, hogy kérvényében vizsgálatai folytatásának tervezéséről tesz említést, de nem jelöli meg közelebbről a komlóra vonatkozó vizsgálatát, de magára a vizsgálatra vonatkozó tervezetét sem közli.

Mindezeknél fogva *Biró Gusztáv* pályázatát minthogy a pályázat és az alapítvány feltételeinek sem formailag, sem pedig tartalmilag nem felel meg, el kell ejteni, jöllehet *Biró Gusztáv* benyújtott dolgozataival elért eredményei méltánylásra és elismerésre méltók.

A 2-ik és 3-ik pályázó a pályázat alaki feltételeinek egyformán megfelel és mindketten figyelemre méltó kérdésre vonat-

kozó tervezetet nyújtottak be, sőt a Bernátsky Jenő által maga elé tűzött kérdés általános érdeklődésre tarthat számot, különösen botanikai szempontból, mégis, minthogy az alapítvány szellemében a pályázat is a fősúlyt a mezőgazdaságra helyezte, a melyre vonatkozó kérdések tanulmányozását a növénytan és a vegytan segédeszközeivel kívánta meg, úgy látjuk, hogy Weiser és Zaitschek tervezete inkább megfelel a mezőgazdaság igényeinek. Bernátsky ugyanis fősúlyt helyez a növényélettani vizsgálatokra és csak ezeknek az eredményéből reményli a kérdés mezőgazdasági gyakorlati oldalát méltatni, ellenben Weiser és Zaitschek egyenesen egy, a mezőgazdasági életünk most még eldöntetlen kérdését teszik exact vizsgálatuk tárgyává, hogy ez alapon a mezőgazdaság gyakorlati eljárására vonatkozó eredményeket nyerhessenek. A kérdés tanulmányozására vonatkozó tervezetük pedig szabatosan jelöli meg a vizsgálatok irányait, módját és eszközét, úgy hogy már a tervezet is kilátást nyújt arra, hogy a kérdés megoldását az exact tudományoknak megfelelő eljárással fogják végezni. Még inkább remélhető a kedvező eredmény Weiser és Zaitschek eddigi tanulmányaikban tanúsított komoly munkálkodásuk és az elért értékes eredmények alapján.

Ezeknek a megfontolása után, bár a Bernátsky Jenő választotta kérdést is felette fontosnak és tisztán tudományos szempontból is jelentősnek tartja az osztály és csak sajnálja, hogy nem áll módjában munkálkodását is támogatásban részesíteni, mégis az osztály az alapítvány szellemében és a pályázat feltételeinek szó szerinti értelmében kénytelen lévén eljárni az egyébiránt is nagyon figyelemre méltó és mezőgazdaságunkra, különösen állattenyésztésünkre nézve jelentős, a csalamádétermelésre vonatkozó kérdésnek tudományos, a növénytan és vegytan segédeszközeivel való megoldására Weiser István és Zaitschek Arthur ajánlközását javasolja elfogadásra, illetőleg őket az általuk benyújtott tervezet alapján készült munka elkészítésével indítványozza megbízni.

Szükségesnek tartja még hangsúlyozni, hogy a munka benyújtására három évi időtartam (1913 decz. 31.) tüzessék ki és a benyújtott munkának kedvező bírálat után adassék ki a jutalom.

Az osztály javaslata elfogadtatott.

XVII.

Jelentés a Rózsay-díjról.

A kitűzött határidőre két tervezet érkezett nyílt pályázat alapján. A kiküldött bírálók (*Tanul Ferencz és Udránszky László* l. tt.) egybehangzó jelentése szerint a benyújtott tervezetek egyike

sem felel meg a Rózsay-dijhoz kötött föltételeknek, úgy hogy a díj, ill. a megbízás ki nem adható. Ehhez az osztály hozzájárult.

Az osztály javaslata elfogadtatott.

XVIII.

Jelentés az egyetemi hallgatók részére kitűzött jutalmakról.

A)

A M. Tud. Akadémia elhatározta, hogy a megbízásából készült Oklevélszótár és Irodalomtörténeti Emlékek egy-egy példányát kitűzi jutalmul a budapesti és kolozsvári egyetemek egy-egy (a nyelvészettel foglalkozó) hallgatója számára, a kit az illető kar szaktanárai e kitüntetésre mint legmértőbbat ajánlani fognak. A jutalom odaitétele (1894-től kezdve) minden évben a nagygyűlésen hirdettetik ki.

Az illető egyetemek bölcsészeti dékánjainak előterjesztése alapján e jutalmat 1910-ben

Schütz József, a budapesti egyetem IV-ed éves bölcsészeti kari hallgatója és

Kádár Ferencz, a kolozsvári egyetem IV-ed éves bölcsészeti kari hallgatója nyerte el.

B)

A M. Tud. Akadémia elhatározta, hogy a kiadásában megjelent „Monumenta Hungariae Historica“-nak minden évben egy-egy osztályát kitűzi jutalmul a budapesti, kolozsvári és zágrábi egyetemnek egy-egy (a történelemmel foglalkozó) hallgatója számára, a kit az illető kar szaktanárai e kitüntetésre mint legmértőbbat ajánlani fognak. A jutalom odaitétele (1893-tól kezdve) minden évben a nagygyűlésen hirdettetik ki.

Az illető egyetemek bölcsészeti dékánjainak előterjesztése alapján e jutalmat 1910-ben

Balla Antal, a budapesti egyetem IV. éves bölcsészeti kari hallgatója, és

Arday Pál, a kolozsvári egyetem IV-ed éves bölcsészeti kari hallgatója nyerte el.

Kelt Budapesten, a M. Tud. Akadémia 1910 április 27-én tartott nagygyűléséből.

Heinrich Gusztáv,
főtitkár.

Jelentés az akadémiai választásokról.

A jelen nagygyűlésen megválasztottak :

Elnöknek : *Berzeviczy Albert*, ig. és t. t.

Másodelnöknek : *Beöthy Zsolt*, ig. és t. t.

Igazgató-tagnak : *König Gyula* r. t.

Az I. osztályba :

Osztályelnöknek : *Goldziher Ignác*z, r. t.

Tiszteleti tagnak :

Benczur Gyula, festőművész.

Baksay Sándor, r. t.

Mikszáth Kálmán, l. t.

Rendes tagnak az A) alosztályba :

Hegedüs István, l. t.

Munkácsi Bernát, l. t.

Némethy Géza, l. t.

Rendes tagnak a B) alosztályba :

Badics Ferencz, l. t.

Herczeg Ferencz, l. t.

Levelező tagnak az A) alosztályba :

Bleyer Jakab, német philologus.

Levelező tagnak a B) alosztályba :

Voinovich Géza, irodalomtörténetíró.

Gárdonyi Géza, regény- és drámaíró.

Külső tagnak :

E. Denison Ross, orientalista.

Erich Schmidt, német irodalomtörténetíró.

A II. osztályba :

Osztályelnöknek : *Plósz Sándor*, ig. és t. t.

Tiszteleti tagnak :

Gróf Tisza István, szónok és nemzetgazdasági író.

Rendes tagnak a A) alosztályba :

Mattekovics Sándor, l. t.

Levelező tagnak az A) alosztályba :

Pauler Ákos, egyet. magántanár, philosophiai író.

Levelező tagnak a B) alosztályba :

Barabás Samu, orsz. levéltárnok, történetíró.

Hodinka Antal, pozsonyi kir. jogakad. tanár, történetíró.

Külső tagnak :

Bury John B., cambridge-i egyetemi tanár, történetíró.

Dr. Wach Adolf, lipcsei egyetemi jogtanár.

A III. osztályba :

Osztályelnöknek : *Entz Géza*, ig. és r. t.

Tiszteleti tagnak :

Rónai Horváth Jenő, l. t.

Rendes tagnak az B) alosztályba :

Tangl Ferencz, l. t.

Méhely Lajos, l. t.

Daday Jenő, l. t.

Levelező tagnak a A) alosztályba :

Szarvasy Imre, az elektrochemia művelője.

Levelező tagnak a B) alosztályba :

Ifj. Entz Géza, természetrajzi író.

Hutyra Ferencz, az állatgyógyászat művelője.

Fekete Lajos, az erdőgazdaság művelője.

Kertész Kálmán, entomologus.

Kelt Budapesten, a M. Tud. Akadémia 1910 április 28-án tartott nagygyűléséből.

Heinrich Gusztáv,
főtitkár.

A M. Tud. Akadémia jutalomtételei.

1.

A M. Tud. Akadémia 1896. október 5-én tartott összes ülésén elhatározta, hogy bármikor fog is gr. Széchenyi Istvánnak az ő nevéhez és működéséhez méltó életrajza, akár kéziratban, akár kinyomatva, benyújtani, ennek szerzője 8000 korona jutalomban fog részesülni. A kéziratban benyújtott munka kiadását az Akadémia készséggel elvállalja.

2.

A M. Tud. Akadémia *id. báró Wodianer Albert* alapítványából 1000—1000 korona jutalmat tűz ki Magyarországra

bármely népiskolájában működő két legérdemesebb néptanítónak, tekintet nélkül az iskolafentartó jellegére.

A jutalmat az Akadémia az 1911. márcziusi összes ülésén ítéli oda. A jutalmazottaknak a jutalmat az Albert napját követő áprilisi összes ülésen az Akadémia elnöke vagy helyettese adja át.

3.

(Negyedszer.)

A M. Tud. Akadémia pályázatot hirdet Bezerédj István élet- és jellemrajzának megírására. Az Akadémia elfogad élet-rajz-tervezetet is, megfelelő mutatóvanyval.

Jutalma Bezerédj Pál adományából 2000 korona.

Határnap: 1912. szeptember 30.

A jutalom csak abszolút becsű kész műnek ítéltetik oda.

Az I. osztályból.

I. Új jutalomtétellek.

1.

A gróf Teleki József-jutalomért 1910-ben verses formában írt szomorújátékok pályáznak.

A legjobbnak ítélt pályamunka jutalma 100 arany.

Határnap: 1910. szeptember 30.

A megjutalmazott mű előadásra a Nemzeti Színház tulajdona, de kiadásra a szerzőé marad.

2.

Kivántatik színmű, a melynek tárgya a mohácsi vész utáni korból veendő. A színművek lehetnek tragédiák, vígjátékok és középfaajú drámák; a mondai alapon írt színművek épp úgy nincsenek kizárva, mint az olyanok, a melyeknek csak a hátterük történelmi.

A legjobbnak ítélt pályamű jutalma a tűzberki Kóczán Ferencz alapítványából 100 arany.

Határnap: 1911. május 31.

A jutalom a viszonylag legjobb műnek is kiadatik, még pedig megosztatlanul. Súly fektetendő a színszerúségre: a verses forma előnyül tekintetik hasonló vagy közel hasonló társak felett.

A jutalmat nyert színmű a szerző tulajdona marad; ki is adhatja bármikor, azonban tartozik azt a „Magyar Történelmi Színműtár“ című gyűjtemény számára díj nélkül átengedni.

3.

A Farkas-Raskó-alapítványból 200 korona jutalom hirdetik hazafias költeményre, a mely lehet himnusz, óda, elégia, ballada, költői elbeszélés, tanköltemény vagy szatíra.

Határnap: 1910. szeptember 30.

A jutalom csak önálló becsű műnek adatik ki. A megjutalmazott mű a szerző tulajdona marad, a ki azt önállóan vagy valamely folyóiratban két hónap alatt tartozik kiadni; ha ezt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

4.

A középkori szobrászat méltatása.

Jutalma a Lukács Krisztina nevére Lukács Móneztól tett alapítványból 2000 kor.

Határnap: 1913. szeptember 30.

A jutalmat csak önálló becsű munka nyerheti el. A megjutalmazott munka szerzője köteles azt egy év alatt kiadni; ha elmulasztja, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

5.

Valamely fejezet a magyar összehasonlító mondattanból.

Jutalma a Marczibányi-alapítványból 40 arany.

Határnap: 1912. szeptember 30.

A jutalom csak önálló, tudományos becsű munkának adatik ki. A megjutalmazott munkát a szerző kiadni tartozik; ha ezt egy esztendő lefolyása alatt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

6.

Az Ormódi Ormódy Amélie-jutalomra az 1907—1909. évkörben könyvalakban vagy könyvalakú folyóiratban megjelent olyan eredeti magyar szépirodalmi művek (egyes költemények, egész verskötetek vagy regények, elbeszélések, szindarabok) pályáznak, a melyeknek általános becsükön kívül az a főérdemük, hogy az örök női eszményeket a költészet szép eszközeivel kiválóképen szolgálják.

A jutalom (1000 korona) csak magasabb színvonalú, irodalmilag becses műnek ítéltetik oda.

A jutalomra igényt tartó művek nyomtatott könyv-alakban 1910. szeptember 30-ig küldendőek be a főtítkári hivatalhoz, annak világos megjelölésével, hogy az Ormódi Ormódy Amélie-jutalomra pályáznak. Azonban az Akadémia oly művet is megjutalmazhat, a mely nem küldetett be. A jutalom az 1911. márcziusi összes ülésen ítéltetik oda.

7.

Az özv. Vojnits Tivadarné-jutalomra (800 kor.) az 1910. évben Budapesten előadott irodalmi becsű és a színpadon sikert aratott magyar eredeti tragédiák, vígjátékok és népszínművek pályáznak. Olyan színmű, a mely bármely más jutalmat nyert, nem jön tekintetbe.

A jutalom az 1911. évi februári összes ülésben ítéltetik oda.

8.

Petőfi „János vitéz”-ének hatása Arany „Toldi”-jára.

Jutalma Lehr Albert alapítványából 200 korona.

Határnap: 1912 szeptember 30.

A jutalom csak abszolút becsű műnek íteltetik oda. A jutalmazott mű a szerző tulajdona marad, ki azt egy év alatt kiadni tartozik. Ha egy év lefolyása alatt ki nem adná, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

9.

A M. Tud. Akadémia elhatározta, hogy nyelvészeti kiadványaiból egy-egy példányt kitűz jutalmul a budapesti, kolozsvári és zágrábi egyetemek egy-egy (a magyar nyelvészettel foglalkozó) hallgatója számára, a kit az illető kar szaktanárai e kitüntetésre mint legkitűnőbbet ajánlani fognak. A jutalom odaítélése a nagygyűlésen fog kihirdettetni.

II. Már hirdetett jutalomtétellek.

1.

Kivántatik színmű, a melynek tárgya II. Ulászló vagy II. Lajos király korából veendő. A színművek lehetnek tragédiák, vígjátékok és középfaájú drámák; a mondai alapon írt színművek épp úgy nincsenek kizárva, mint az olyanok, a melyeknek csak a hátterük történelmi.

A legjobbnak ítelt pályamű jutalma a Túzberki Kóczán Ferencz-alapítványból 100 arany.

Határnap: 1910. május 31.

A jutalom a határidőt követő novemberi összes ülésen íteltetik oda s december 3-án utalványoztatik ki.

A jutalom a viszonylag legjobb műnek is kiadatik, még pedig megosztatlanul. Súly fektetendő a színszerűségre; a verses forma előnyül tekintetik hasonló vagy közel hasonló társak felett.

2.

Az aesthetika módszereinek történeti és bíráló ismertetése.

A legjobbnak ítelt pályamű jutalma a Gorove-alapítványból 100 arany.

Határnap: 1911. szeptember 30.

A jutalom csak önálló, tudományos beccsel bíró munkának íteltetik oda. A megjutalmazott munkát a szerző köteles egy esztendő alatt kiadni; ha ki nem adja, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

3.

(Nyílt pályázat.)

A magyar hangutánzó kifejezések nyelvtörténeti és lélektani szempontból.

A munka tervrája egy-két kidolgozott fejezet kíséretében 1911. szeptember 30-ig küldendő be. Névtelenül, jelíges levéllel pályázó munkák ki vannak zárva a pályázatból.

A legjobbnak ítélt tervráj és mutatvány szerzője megbíztatik a munka megírásával.

A jutalom, a mely csak az egész munka elkészülése és elfogadása után adatik ki, Röck Szilárd alapítványából 1000 korona.

4.

(Másodszor).

Kivántatik a Corvina-könyvtár méltatása és részletes története.

A legjobbnak ítélt pályamű jutalma az ifj. Bojári Vigyázó Sándor emlékére tett alapítványból 2000 korona.

Határnap: 1911. szeptember 30.

A jutalom csak önálló becsű műnek ítéltetik oda. A megjutalmazott munka a szerző tulajdona marad, a ki köteles egy év alatt kiadni; ha ki nem adja, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

5.

Kivántatik Bajza József életrajza és munkásságának beható méltatása.

Jutalma Ipolyi Arnold alapítványából 2000 kor.

Határnap: 1910. szeptember 30.

A jutalmat csak abszolút becsű munka nyerheti el. A megjutalmazott mű egy évig a szerző tulajdona; ha egy év alatt ki nem adja, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

6.

Kivántatik a magyar mássalhangzók változásainak története a legrégibb nyelvmélekek korától fogva.

Jutalma a Marczibányi-alapítványból 40 arany.

Határnap: 1910. szeptember 30.

A jutalom csak önálló, tudományos becsű munkának adatik ki. A megjutalmazott munkát a szerző kiadni tartozik; ha ezt egy esztendő lefolyása alatt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

A II. osztályból.

Új jutalomtételek.

1.

Fejtsenek ki a városi politika feladatai, különös tekintettel a közüzemeknek saját kezelésbe leendő átvételére és folytatására.

Jutalma a Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesület Fáy András nevére tett alapítványából 6000 korona.

Határnap: 1912. szeptember 30.

A jutalom csak oly kész munkának adatik ki, mely a tudomány európai színvonalát emeli, vagy legalább föléri és a hazai tudományosságnak hasznos szolgálatot tesz.

A jutalmazott munka a szerző tulajdona marad, köteles azonban azt egy év alatt legalább 300 példányban kinyomatni s három nyomtatott példányát a Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesületnek díjtalanul átadni. A jutalom csak ezen föltételek teljesítése után fizetetik ki.

2.

Adassék elő a magyar államadósság története 1867 óta.

Jutalma az Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár alapítványából 1000 korona.

Határnap: 1912. szeptember 30.

A pályanyertes mű tulajdonjoga a szerzőé marad, ki azt egy év alatt kiadni tartozik, különben a kiadás joga a Magyar Tudományos Akadémiára száll. A jutalom csak kész munkának adatik ki.

Ha a jutalmazott mű nyomtatásban is megjelenik, annak négy példányát a szerző, esetleg az Akadémia, az alapító Egyesült Budapest Fővárosi Takarékpénztárnak ingyen átengedni köteles.

3.

Irassék meg a soltészszágok története Magyarországon.

Jutalma a Gorove-alapítványból 100 arany.

Határnap: 1913. szeptember 30.

A jutalom csak önálló becsű műnek adatik ki. A megjutalmazott munka a szerző tulajdona marad; de ha egy év alatt ki nem adja, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

4.

Fejtessenek ki a kereskedelmi alkalmazottak jogi és társadalmi helyzetének javítására szolgáló intézmények.

Jutalma a Magyar Kereskedelmi Csarnok Széchenyi-adományából 1000 magyar frank.

Határnap: 1911. december 31.

A pályadíj csak abszolút becsű műnek adatik ki. A jutalmazott munka a szerző tulajdona marad, a ki azonban köteles azt egy év lefolyása alatt közrebocsátani és egy példányt a Magyar Kereskedelmi Csarnoknak beküldeni. Ha szerző egy év alatt ki nem adja, a munka az Akadémia tulajdonába megy át.

5.

Irassék meg a vránai perjelség története.

Jutalma az Oltványi-alapítványból 1000 kor.

Határnap: 1913. szeptember 30.

A jutalom csak önálló, tudományos becsű munkának ítéltetik oda. A jutalmazott mű a szerző tulajdona; köteles azonban a műből, ha kinyomatja, három példányt, ha pedig két esztendő alatt ki nem nyomtatja, egy másolatot a csanádi püspökség levéltárába beküldeni.

6.

Az állandó hadsereg története I. Lipót korától Mária Terézia haláláig.

Jutalma a m. kir. honvédelmi miniszter adományából 100 drb cs. és kir. arany.

Határnap: 1912. szeptember 30.]

A jutalom csak abszolút becsű műnek ítéltetik oda. A munkát szerző tartozik kiadni, ha ezt egy év lefolyása alatt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

7.

Kivántatik a belső vámok (száraz, vízi és vásár-vámok) története Magyarországon a mohácsi vészig.

Jutalma a Péczely-alapítványból 1000 forint aranyban.

Határnap: 1912. december 31.

A jutalom csak önálló, tudományos becsű munkának adatik ki. A mű a szerző tulajdona marad, a ki köteles azt egy év alatt kiadni; ha ezt nem teszi, az Akadémia fel van jogosítva a munkát külön tiszteletdíj nélkül kiadni.

8.

A M. Tud. Akadémia elhatározta, hogy a kiadásában megjelent „Monumenta Hungariae Historica“-nak minden évben egy osztályát kitűzi jutalmul a budapesti, kolozsvári és zágrábi egyetemek egy-egy (a történelemmel foglalkozó) hallgatója számára, a kit az illető kar szaktanárai e kiténtetésre mint legméltóbbat ajánlani fognak. A jutalom odaitélése minden évben a nagygyűlésen fog kihirdettetni.

II. Már hirdetett jutalomtételek.

1.

Kivántatik báró Eötvös József „A XIX. század uralkodó eszméi“ című művének kritikai méltatása socialis, politikai és történetbölcseleti szempontból. Egyúttal egész anyagának felhasználásával és Eötvös polemikus álláspontjától elvonatkozva, kísértessék meg annak a rendszernek a feltüntetése, a mely Eötvös tanaiban bennrejlík.

Jutalma a Sztrokay-alapból 200 arany.

Határnap: 1910. szeptember 30.

A jutalom csak önálló, tudományos becsű munkának ítéltetik oda. A jutalmazott munkát szerző kiadni tartozik; ha ezt egy év lefolyása alatt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

2.

(Másodszor.)

Fejtsenek ki a hazánkból Amerika felé irányuló kivándorlás gazdasági hatásának főbb jelenségei.

Jutalma az Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár alapítványából 4000 korona.

Határnap: 1910. szeptember 30.

A pályanyertes mű tulajdonjoga a szerzőé marad, ki azt egy év alatt kiadni tartozik, különben a kiadás joga a Magyar Tudományos Akadémiára száll. A jutalom csak kész munkának adatik ki.

Ha a jutalmazott mű nyomtatásban is megjelenik, annak négy példányát a szerző, esetleg az Akadémia, az alapító Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztárnak ingyen átengedni köteles.

3.

Kivántatik oly munka, mely az európai államok halandósági viszonyait ismerteti, különös tekintettel korra, halál-okra, foglalkozásra, jólétre és társadalmi osztályra.

Jutalma a dr. Pollák Henrik-alapítványból 1500 korona.

Határnap: 1911 szeptember 30.

A jutalom csak abszolút becsű műnek ítélhető oda.

4.

(Nyílt pályázat.)

Adassék elő Magyarország története a XVI. században a mohácsi vésztől a bécsi békéig.

Jutalma a Bük László-féle alapítványból 2000 korona.

A munka tervrajza, valamely kidolgozott fejezet kíséretében, 1910 szeptember 30-ig küldendő be.

A legjobb tervrajz beküldője a mű megírására megbízást kap. A jutalom kedvező bírálat esetén csak a kész munkának adatik ki. Jelígis levéllel ellátott, névtelenül beküldött pályaművek nem vétetnek figyelembe.

4.

Fejtsék ki a kisbirtokrendszer jogosultsága a jelenben és jövőben, főleg hazánkra vonatkozólag.

Jutalma az Ullmann-alapítványból 800 korona.

Határnap: 1910 december 31.

A jutalom csak abszolút becsű munkának ítéltetik oda. A jutalmazott munkát szerzője kiadni tartozik, ha azt egy év leforgása alatt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

6.

Az erkölcsi érték-fogalom történeti és kritikai tárgyalása.

Jutalma a Lukács Krisztina nevére Lukács Móricztól tett alapítvány kamataiból 2000 korona.

Határnap: 1910. szeptember 30.

A jutalmat csak önálló becsű kész munka nyerheti el. A jutalmazott munkaszerzője köteles azt egy év alatt kiadni; ha ezt elmulasztja, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

7.

Irassék meg történelmi források alapján a Thököly- és Rákóczi-korbeli társadalmi élet (1670—1711-ig).

A legjobbnak ítélt pályamű jutalma az ifj. Bojári Vigyázó Sándor emlékére tett alapítványból 2000 korona

Határnap: 1910. szeptember 30.

A jutalom csak önálló becsű műnek ítéltetik oda. A megjutalmazott munka a szerző tulajdona marad, a ki köteles egy év alatt kiadni; ha ki nem adja, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

8.

A coeducatio mint erkölcs-paedagogiai probléma. Történelmi és elméleti megvilágításban.

A legjobbnak ítélt pályamű jutalma a Gorove-alapítványból 100 arany.

Határnap: 1910. szeptember 30.

A jutalom csak önálló, tudományos becsesel bíró munkának ítéltetik oda. A megjutalmazott munkát a szerző köteles egy esztendő alatt kiadni; ha ki nem adja, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

9.

Adassék elő Magyarország diplomatai összeköttetése Velenzével 1458-tól 1540-ig.

Jutalma a Péczely-alapítványból 1000 arany forint.

Határnap: 1910. december 31.

A jutalom csak abszolút tudományos becsű munkának adatik ki. A munka a szerző tulajdona marad, a ki köteles egy év alatt művét kiadni; ha ezt nem teszi, az Akadémia fel van jogosítva a munkát külön tiszteletdíj nélkül kiadni.

10.

Adassék elő az erdélyi fejedelemség területi változásainak története János király halálától a szatmári békéig.

Jutalma az ifj. Bojári Vigyázó Sándor-alapítványból 2000 kor.

Határnap: 1911. szeptember 30.

A jutalom csak önálló becsű műnek ítelhető oda. A jutalmazott munka a szerző tulajdona marad, a ki köteles egy év alatt kiadni művét; ha ezt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

A III. osztályból.

Új jutalomtétellek.

1.

Az 1910. évi akadémiai nagyjutalom (200 arany) és Marczibányi-mellékjutalom (50 arany) az 1904—1910. évkörben megjelent matematikai munkák legjobbjainak lévén odaitélandó, az Akadémia figyelmezteti az ily munkák szerzőit, hogy műveiket 1910 december 31-ig a főttkári hivatalhoz küldjék be, följegyezvén röviden, a mit munkájuk kiváló vonásának tartanak. Azonban e figyelmeztetésnek korántsem az az értelme, mintha a be nem küldött munka, a melyről a tagoknak tudomásuk van, nem pályázhatna; sőt ha az Akadémia kiadásában jelent meg vagy könyvtárába már beküldetett, hivatkozás történhetik arra, hogy a beküldött munkával a szerző pályázni kíván.

2.

Kivántatik a magyar botanikai terminologia és nomenclatura fejlődésének története, a honi botanika történelme fonalán, a legrégibb időktől maig, különös tekintettel Diószegi-Fazekas munkáira.

Jutalma a Vigyázó-alapítványból 2000 korona.

Határnap: 1912 szeptember 30.

A jutalom csak önálló becsű munkának adatik ki. A jutalmazott munkát szerző kiadni tartozik; ha ezt egy esztendő lefolyása alatt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

Már hirdetett jutalomtétellek.

1.

Kivántatik körülbelül 15 nyomtatott ivnyi terjedelemben, a szakirodalom gondos és rendszeres felhasználásával a Fourier-féle sorok elméletének monographia-szerű tárgyalása.

Jutalma a Lukács Krisztina nevére Lukács Móricz által tett alapítványból 2000 korona.

Határidő: 1911 december 31.

A jutalom csak önálló becsű munkának ítéltetik oda.

A jutalmazott munkát a szerző egy év alatt tartozik kiadni, ha ezt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

2.

Kivántatik körülbelül 15 nyomtatott ivnyi terjedelemben, a szakirodalom gondos és rendszeres felhasználásával, a $p=1$ genusú síkbeli és térbeli algebrai görbék elméletének monographia-szerű tárgyalása.

Az Akadémia különös súlyt helyez a tárgynak egységes szempontból és önálló becsű előadására.

Jutalma Tomori Theodorovits Anasztáz alapítványából 2000 kor.
Határidő: 1911 december 31.

A jutalom csak önálló becsű munkának ítéltetik oda.

A jutalmazott munkát a szerző egy év alatt tartozik kiadni, ha ezt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

Pályázási szabályok.

1. Minden rendű pályairat, a fönnt kitett *határnapokig* „a M. Tud. Akadémia főtitkári hivatalához“ czímezve (tehát nem a főtitkár neve alatt) küldendő; azokon túl semminemű ily munka el nem fogadtatik.

2. A pályaműnek külső borítékára, feltűnő helyen, úgyszintén a jeligés levélre is ráírandó, hogy mely pályázatra küldetik be.

3. A pályamű *idegen kézzel, lehetőleg géppel, tisztán és olvashatóan írva, lapszámozva, kötve* legyen. Terjedelmesebb pályamunkák, melyek e feltételeknek nem felelnek meg, nem fogadtatnak el, ill. mellőztetnek.

4. A szerző nevét, polgári állását és lakhelyét tartalmazó pecsétés levélen ugyanazon jelige álljon, mely a pályamű homlokán. A pecsétés levélben netalán följegyzett kikötések, föltételek vagy a versenyügy körül régtől fogva bevett szokásos eljárástól kívánt eltérések tekintetbe nem vétethetnek.

5. *Álnév* alatt pályázóknak a jutalom ki nem adatik.

6. Ha a jeligés levél felbontása után kitetszenék, hogy a munka saját kézírása a szerzőnek, műve a jutalomtól esik.

7. *Nyílt* pályakérdésekre *zárt jeligés levéllel* beküldött pályaművek nem fogadtatnak el.

8. A jutalmat *nem nyert pályamunkák kéziratai* az Akadémia levéltárában maradnak, s csak engedély mellett másolhatók le az Akadémia helyiségében.

9. A gróf Teleki- és Kóczán-féle drámai pályázatoknál a társai közt legjobb műnek a jutalom mindenkor kijár; a többi pályázatoknál csak abszolút becsű munka nyerheti a jutalmat.

10. Mindezen föladatokra minden rendű akadémiai tagok is pályázhatnak.

11. Egyébiránt *bármely*, ha csak *formai kelléknek is elhanyagolása* elejti a szerzőt a jutalomtól.

Kelt Budapesten, 1910. április 27-én.

Heinrich Gusztáv, főtitkár.

A M. Tud. Akadémia jegyzőkönyvei.

TIZENNEGYEDIK AKADEMIAI ÜLÉS.

Az I. osztály negyedik ülése.

1910 április 5-én.

HEINRICH GUSZTÁV r. t. helyettes elnöklete alatt jelen voltak az *illető osztályból*: SIMONYI ZSIGMOND r. t. — Császár Elemér, Gombocz Zoltán, Gyomlay Gyula, Haraszi Gyula, Katona Lajos, Melich János, Tolnai Vilmos l. tt. — *Más osztályokból*: Csánki Dezső, Ortway Tivadar, Szily Kálmán r. tt. — Borovszky Samu l. t. — Jegyző: ifj. Szinnyei József osztálytitkár.

80. GOMBOCZ ZOLTÁN l. t. felolvassa Gáti Béla „A magyar beszédhangok fényképei” című értekezését.

81. HARASZI GYULA l. t. bemutatja Karl Lajos „Bozon Miklós Szent Erzsébetje” című tanulmányát.

83. A helyettes elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére SIMONYI ZSIGMOND r. és KATONA LAJOS l. tagot kéri fel.

TIZENÖTÖDIK AKADEMIAI ÜLÉS.

A II. osztály negyedik ülése.

1910 április 11-én.

PLÓSZ SANDOR osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak az *illető osztályból*: Berzeviczy Albert, b. Nyáry Jenő t. tt. — Békefi Remig, Concha Győző, Gaal Jenő, Hampel József, Nagy Ferencz, Ortway Tivadar, Vécsey Tamás, Wlassics Gyula, Zsilinszky Mihály r. tt. — Alexander Bernát, Angyal Dávid, Balogh Jenő, Borovszky Samu, Ferdinándy Géza, Fináczy Ernő, Hornyánszky Gyula, Komáromy András, Magyary Géza, Medveczky Frigyes, Mihalik József, Platz Bonifác, Reiner János, Szentkláray Jenő, Téglás Gábor l. tt. — *Más osztályokból*: Beöthy Zsolt, Entz Géza, Heinrich Gusztáv, Kövesligethy Radó, Szily Kálmán r. tt. — Badiés Ferencz, Császár Elemér, Onodi Adolf l. tt. — Jegyző: Pauer Imre osztálytitkár.

84. PROHÁSZKA OTTOKÁR l. t. felolvassa: „Intellectualismus, melyől” című székfoglaló értekezését. — Tagsági oklevele ki fog adatni.

85. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére CONCHA GYŐZŐ és VÉCSEY TAMÁS r. tagokat kéri fel.

TIZENHATODIK AKADEMIAI ÜLÉS.

A III. osztály negyedik ülése.

1909 április 18-án.

ENTZ GÉZA osztályelnök elnökleite alatt jelen voltak az *illető osztályból*: Báró Eötvös Loránd, Fröhlich Izidor, Illosvay Lajos, Klein Gyula, Koch Antal, Kövesligethy Radó, Lengyel Béla, Lenhossék Mihály, Mágócsy-Dietz Sándor, Rados Gusztáv, Réthy Mór, Schuller Alajos, Szily Kálmán r. tt. — Bodola Lajos, Franzenau Agoston, Ónodi Adolf, Rátz István, Tóttössy Béla, Tuzson János, Udránszky László, Zemplén Győző, Zimányi Károly l. tt. — *Más osztályokból*: Berzeviczy Albert t. t. — Heinrich Gusztáv, Ortway Tivadar r. tt. — Jegyző: König Gyula osztálytitkár.

86. UDRÁNSZKY LÁSZLÓ l. t.: „A fájdalomérzés egységértékének kérdése.“ (Székfoglaló.)

87. ZIMÁNYI KÁROLY l. t.: „A sajóházai (Gömör várm.) és dognácskai (Krassó-Szörény várm.) pyrit kristálytani vizsgálata.“

88. KOMÁROMI KATZ ENDRE részéről: „Bolygó topographiai tanulmányok“, előterjeszti Kövesligethy Radó r. t.

89. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére KÖVESLIGETHY RADÓ r. és ZIMÁNYI KÁROLY l. tagokat kéri fel.

TIZENHETEDIK AKADEMIAI ÜLÉS.

Negyedik összes ülés.

1910 április 25-én.

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök úr elnökleite alatt jelen voltak: Br. Nyáry Jenő t. t. — Asbóth Oszkár, Békefi Remig, Concha Győző, Entz Géza, Fejérpataky László, Fröhlich Izidor, Gaal Jenő, Goldziher Ignác, Klein Gyula, König Gyula, Kövesligethy Radó, Ortway Tivadar, Pasteiner Gyula, Pauer Imre, Rados Gusztáv, Schuller Alajos, Szádeczky Lajos, Szily Kálmán, Szinnyei József, Vécsey Tamás r. tt. — Áldásy Antal, Badics Ferencz, Balogh Jenő, Bodola Lajos, Borovszky Samu, Császár Elemér, Csengeri János, Csontos János, Déchy Mór, Ferdinándy Géza, Ferenczi Zoltán, Gombocz Zoltán, Gyomlay Gyula, Haraszi Gyula, Hegedüs István, Hornyánszky Gyula, Istvánffy Gyula, Katona Lajos, Komáromy András, Márki Sándor, Melich János, Méhely Lajos, Négyesy László, Ónodi Adolf, Rátz István, Reiner János, Thirling Gusztáv, Váczy János, Wertheimer Ede, Zemplén Győző l. tt. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtitkár.

90. MÁRRI SÁNDOR l. t. felolvassa emlékbeszédét Kőváry László l. t. felett. — Az Emlékbeszédek során fog megjelenni.

91. FERENCZI ZOLTÁN l. t. fölolvassa emlékbeszédét Armand Sully-Prudhomme k. t. felett. — A Budapesti Szemlében fog megjelenni.

92. Elnök úr szép beszéd kíséretében átadja BOCSEK GYÖRGY trencsényi állami igazgató-tanítónak az id. br. Wodianer-jutalmat (l. fönt 210. l., a másik megjutalmazott, Zöld József lugosi állami igazgató-tanító, akadályozva volt a személyes megjelenésben), mire a kitüntetett tanférfiu a következő beszéddel felelt:

„Nagyméltóságú Elnök úr! Fogadja Nagyméltóságod s a Nagytekintetti Akadémia csekély magam s a távollevő ügytársam köszönetének kifejezését azon nemes tényeért, hogy minket a M. T. Akadémia részéről a báró Wodianer-jutalomban részesíteni kegyes volt.

A milyen nagy az örömünk, oly benső s igaz a hálánk és köszönetünk is. Hatványozza örömlünket és az édes megnyugvást a M. T. Akadémia magas kitüntetéseért az, hogy ezen jóleső kitüntetés a csendes, szerény és jóakarató munkának az elismerése.

Mindketten a határszálen a másajkú ifjú csemeték megmagyarosításán s ezzel az édes magyar haza újbóli meghódításán fáradozunk. Néptanítói, népnevelői nehéz hivatásunk lelkiismeretes teljesítése mellett a magyar nemzeti népnevelés bajnokai vagyunk. Főczélunk: a vallás-erkölcsös neveléssel kapcsolatosan a reánk bízott ifjú nemzedékből magyarul érezni és gondolkodni, a magyar hazáért lelkesedni s ha kell, áldozatot is hozni tudó, tette s munkára kész és művelt honpolgárokat, honleányokat nevelni. S épp azért nemcsak örömmel s megnyugvással tölti el szívünket ezen magas elismerés, hanem felerem és lelkesít. A M. T. Akadémiának ezen valóban páratlan gondolkodása fényesen bizonyítja, hogy a legnagyobb elismerés napjának ezen fénylő sugara nemcsak a hegyek ormán a százados tölgyek koronáját aranyozza meg, de leszáll a homályos völgyekbe, hogy eloszlassa a homályt s fényt, meleget öntsön a tanügynek kitartó munkában megedzett szerény munkásaira: a néptanítókra.

Fogadja Nagyméltóságod s a Nagytekintetti Akadémia mindkettőnk őszinte köszönetét s legmélyebb háláját azon ígérettel, miszerint tőlünk telhetőleg a jövőben is azon leszünk, hogy lelkiismeretes s fáradhatatlan munkásságunkkal, kifogástalan tiszta hazaszeretettel végezzük hivatásunkat.

Az Eg áldása legyen Nagyméltóságod s a Nagytekintetti Akadémia nemes cselekedetein, működésén. Nagyméltóságod éljen sokáig a drága Haza javára!” — Az összes ülés beszédét általános lelkes tetszéssel fogadta.

93. Főtitkár jelenti, hogy GÖRGEI ISTVÁN budapesti kir. közjegyző f. évi február 21-én a következő levelet intézte az Akadémiához:

„Tekintetes Magyar Tudományos Akadémia! Egy nemeslelkű magyar, kiindulva abból, hogy kihatásából mily hordereje lehetne annak, ha a tudomány külföldi székhelyein a magyar kulturának és nemzetünk történelmi múltjának hivatott hirdetői akadnának, — végrendeletében egy nagyobb alapítványnak kezelését óhajtaná a Magyar Tudományos Akadémiára bízni, azzal a kérelemmel, hogy ezen tökékamatait a külföldi egyetemeken oly tanszékek dotálására fordítsa, melyekről a magyar nyelv és irodalom, valamint a hazai történelem és közjog hirdetése és ismertetése céloztatik.

Hogy ilyen tanszékekre a külföldi egyetemeken mennyire van szükség, az közismereti.

Ezen hiányos állapotok némi ellensúlyozására kíván szolgálni a fentemlített alapítvány.

Tisztelettel arra kérem tehát a tek. M. T. Akadémiát, méltóztassék velem rövid úton közölni, hogy hajlandó volna-e egy ilyen intenciójú alapítványnak kezelését elvállalni?”

Az Elnökség ez átirat vétele után a tervezett alapítvány némi módosításra iránt a nevezett közjegyző útján közvetett érintkezésbe lépett a nemeslelkű alapítóval, a ki módosításunkhoz készséggel hozzájárult. Erre az Elnökség a következő átiratot intézte GÖRGEI ISTVÁN kir. közjegyző úrhoz:

„Nagyságos Közjegyző Úr! Hivatkozással Nagyságodnak f. évi február 21-én kelt nagybecsű átiratára, melyben arról értesít, hogy egy nemeslelkű hazánkfia nagyobb alapítvány kezelését óhajtja a M. Tud. Akadémiára bízni. azzal a kérelemmel, hogy ezen alapítvány kamatait a külföldi egyetemeken oly tanszékek dotálására fordítsa, melyekről a magyar nyelv és irodalom, valamint a hazai történelem és közjog hirdetése és ismertetése céloztatik, — szerencsém van tudomására juttatni, hogy az Akadémia, áthatva a hazafias elhatározás nagy jelentőségétől, készséggel elvállalja az alapítványnak kezelését és a jelzett célra fordítását.

A mennyiben azonban a kitűzött cél előreláthatólag csak nagy nehézségekkel, esetleg némely országban egyáltalában nem lesz megvalósítható, nagyon ajánlatosnak tartanók, ha a nagylelkű adományozó megengedné, hogy a fenti célra nem fordítható kamatokból idegen nyelveken oly munkák iratásáról gondoskodhatnánk, melyek a magyar irodalom, történelem és közjog alapos ismertetését célozzák.

A kamatok hováfordításának módját annak idején természetesen részletes ügyrendi szabályzat fogja megszabni. Ezúttal csupán az Akadémia elvi hozzájárulását juttatjuk kifejezésre és kérjük Nagyságodat, hogy ezt a nagylelkű alapítványtevővel közölni sziveskedjék. Kiváló tisztelettel stb. Budapest, 1910 április 6*.

Az összes ülés a nemeslelkű hazafi nagy jelentőségű elhatározását a legmelegebb köszönettel fogadja, az Elnökség intézkedését pedig egyhangúlag jóváhagyja.

94. Főtítkárr jelenti, hogy a kereskedelmi m. kir. miniszter úr a M. Tud. Akadémiának azon kérésére, hogy az iskoláknak vagy egyes tanároknak szóló könyvkiadásait portómentesen szállíthassa (l. fönt 223. l., 76. pont), folyó évi április 8-án a következő átirattal felelt:

„F. évi márczius 21-én 149. sz. a. kelt beadványában az Akadémia azt kéri, hogy az állami és az állam által nyilvánosaknak elismert tan- és képzőintézeteknek és az Akadémia tiszteleti, rendes és levelező tagjainak necsak, mint engedélyezve van, saját kiadványait, hanem egyáltalán a könyvtárából kikölcsönzött munkákat portómentesen küldhesse meg.

Erre az előterjesztésre a következőkről értesitem az Akadémiát:

A portómentességi törvényes szabályok alapvető határozatai értelmében a posta csak az olyan könyveket szállítja portómentesen, a melyek hivatalos utasítások, szolgálati szabályzatok jellegével bírnak, vagyis nem egyebek kézírás helyett nyomtatásban közzét rendelethelel.

Ellenben más természetű könyveket, legyenek bár szakmunkák avagy tudományos művek, a posta portómentesen nem szállít, hanem az ily könyvekért a postadíjat még a különben portómentességet élvező hatóságok is kötelesek megfizetni.

Ezekkel a szabályokkal szemben másik rendkívüli és *egyedül álló kivételes* kedvezményt élvez az Akadémia az által, hogy saját kiadványait, a melyek nem bírnak hivatalos utasítások, szolgálati szabályzatok jellegével, portómentesen küldheti meg a feltétlenül portómentes hatóságok-, hivatalok- és közegeknek, az állami tudományos- és műintézeteknek, az állami és az állam által nyilvánosoknak elismert tan- és képzőintézeteknek és az Akadémia tiszteleti, rendes és levelező tagjainak.

Ezt a kivételes portómentességet a kért terjedelemben semmi esetre sem bővíthetem ki és az erre irányuló kérelmet sajnálatomra nem teljesíthetem. HIERONYMI“. — Tudomásul van.

95. Az Akadémiák Szövetsége felhívja a Magy. Tud. Akadémiát, nyilatkozzék a Szövetség f. évi május 9—15. tartandó gyűlésének napirendjére tűzött következő két indítványról: 1. Felvehetőknek tartja-e a svájci Természettudományi Társulatot az Akadémiák szövetségébe, és 2. hozzájárul-e a svéd Akadémia azon indítványához, hogy a Szövetség vegye föl programjába a növények betegségei ellen szervezendő munkásságot. — Az összes ülés mind a két indítványhoz hozzájárul és ily értelemben utasítja a Szövetség f. évi ülésére kiküldött képviselőit.

96. A III. osztály jelenti, hogy a Bolyai díj ügyében kiküldött bizottság tagjai az idén GASTON DARBOUX és MAGNUS GÖSTA MITTAG-LEFFLER k. tagok, a hazai szakferfiak sorából pedig KÖNIG GYULA és RADOS GUSZTÁV r. tagok. — Tudomásul van.

97. A Pesti Hengermalom-Társaság f. évi április 12-én a következő levelet intézte az Akadémiához:

„Nagytekintetű Magyar Tudományos Akadémia!

A Széchenyi István gróf halála ötven éves évfordulójának emlék-ünnepélyén mi is részt vettünk, de koszorút a legnagyobb magyar szobrának talapzatára nem helyeztünk.

Nem tettük ezt azért, mert a koszorú csak mulandó jele lett volna, a mi soha el nem muló hálánknak Széchenyi István gróf iránt, a ki vállalatunkat 1839-ben életre keltette és ezzel Magyarország legnagyobb iparágának az egész világ malomiparát átalakító fejlődését megalapozta.

Nagynevű alapítónk emlékünnepele alkalmából ezért küldünk a jelen sorokhoz zártan *kétezer koronát*, oly tiszteletteljes kérréssel, hogy ezen összeget, mint ajándékot a M. T. Akadémia vagyonának gyarapítására tőlünk elfogadni méltóztassék. Hazafias üdvözléssel BURCHARD. KÖNIG“. — A kegyeletes adomány őszinte köszönettel fogadtatik.

98. A svájci Természettudományi Társulat Euler-bizottsága Basel, 1910. márcz. 23. kelt levélben meleg köszönetet mond az Akadémianak azért, hogy III. osztálya EULER munkáinak kiadásából tíz példányra előfizetett. — Tudomásul van.

99. Meghívók érkeztek: a) II. Sylvester pápa siremlékének leleplezésére Rómában, április 16. (Küldöttség: gróf SZÉCHENYI BÉLA, FORSTER GYULA báró t. és ig.-t., KOLLÁNYI FERENCZ l. t.); — a) az Országos Széchenyi-ünnepélyre, április 8. és 9. (BERZEVICZY ALBERT elnök és SZILY KÁLMÁN főkönyvtárnok. Az összes ülés intézkedései, főt 222. l. 64. sz. szintén végrehajtottak); — c) a Felsőmagyarországi Rákóczi-Múzeum megnyitására Kassán április 2. (CSOMA JÓZSEF l. t.); — d) Barabás Miklós születésének százados évfordulójának sirja megkoszorúzásával kapcsolatos emlékünnepe április 10. (Főtitkár); — e) a IX. nemzetközi geológiai congressusra Bruxelles f. évi aug. 18—25. (A III. osztály KRENNER JÓZSEF r. tagot küldi ki). — Tudomásul van.

100. Főkönyvtárnok jelenti, hogy a Széchenyi-ünnepélyt rendező bizottság a budapesti Széchenyi-szoborra 1910 április 9-én letett koszorúkat szalagjait a M. T. Akadémia Széchenyi-Múzeumának ajánlkozta. A szalagok fölírása a következő: 1. Akadémia. A Magy. Tud. Akadémia — Halhatatlan alapítójának. — 2. Bethlen Gábor-kör. A Bethlen Gábor-Kör — A legnagyobb magyar emlékének. — 3. Budapest. Budapest székesfőváros közönsége — Széchenyi István emlékeztetének. — 4. Egyetem. A budapesti kir. magy. tudományegyetem — Gróf Széchenyi István emlékének. — 5. Egyetemi ifjúság. Az egyetemi ifjúság 1910. ápr. 8. — Gróf Széchenyi István emlékének. — 6. Eötvös-

Collegium. Az Eötvös-Collegium — Széchenyi emlékének. — 7. Gazdasági Egyesület. Az Orsz. Magy. Gazdasági Egyesület — Nagynevű alapítójának hazafias kegyelettel. — 8. István-úti főgymnasium. A VII. ker. István-úti m. kir. áll. főgymnasium — a legnagyobb magyar-nak. — 9. Józsefvárosi kör. Budapest VIII. ker. Józsefvárosi Kör — Gróf Széchenyi Istvánnak, a legnagyobb magyar-nak. — 10. Kegyesrendi főgymnasium. A kegyesrendi főgymnasium ifjúsága — Széchenyi szellemének hódolattal. — 11. Lipótvárosi Casino. A Lipótvárosi Casino — Gróf Széchenyi István emlékének. — 12. Mérnök-egylet. A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet — Gróf Széchenyi István emlékének. — 13. Műegyetem. A kir. József-műegyetem tanári kara — Gróf Széchenyi István emlékének. — 14. Műegyetemi ifjúság. A kir. József-műegyetem hallgatói — A magyar technikai munka úttörőjének. — 15. Nemzeti Casino. A Nemzeti Casino — Gróf Széchenyi István halhatatlan emlékének. — 16. Nőegyesületek. Magyar Nőegyesületek Szövetsége, Művészet és Művelődés magyar nők Köre 1910. ápr. 9-én. — 17. Pest vármegye. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye közönsége — Hazánk nagy fia emlékének. — 18. Pest vármegye gazdasági egyesülete. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye gazdasági egyesülete — Gróf Széchenyi István emlékének. — 19. Polgári iskola. A Polgári Iskolai Tanárjelöltek — Széchenyinek a nagy nemzetnevelőnek. — 20. Sakk-kör. A budapesti sakk-kör — Széchenyi István gróf emlékének. — 21. Széchenyi-múzeum. A M. T. Akadémia Széchenyi-Múzeuma — Gróf Széchenyi István emlékének. — 22. Szent Imre-kör. A Szent Imre-Kör — Széchenyi István emlékének. — 23. Szövetkezet. Országos Központi Hitelszövetkezet — Széchenyi István gróf emlékének. — 24. Szövetkezetek szövetsége. A magyarországi szövetkezetek szövetsége — Széchenyi emlékének. — 25. Szövetség. Az Országos Széchenyi Szövetség — Vezérszellemének. — 26. Szociális-párt. Az Országos keresztény szociális-párt — A legnagyobb magyar-nak. — 27. Tanáregyesület. Az Országos Középiskolai Tanáregyesület — Széchenyi István emlékének. — 28. Tanítók. A Magyar Tanítók Otthona — Széchenyi Istvánnak. — 29. Ügetőverseny. Budapesti Ügetőverseny Egyesület — Gróf Széchenyi István emlékének. — 30. Vasúti altisztek országos otthona — A nagy Széchenyinek. — Köszönettel fogadtatnak.

101. A M. Tud. Akadémia könyvkiadásában 1910 márczius 21-től április 25-éig megjelentek: Akad. Értesítő 244. sz. — Nyelvtud. Értekez. XXI: 6. — Társad. Értekez. XIV: 4. — Történettud. Értekez. XXII: 7. — Irodalomtörténeti Közlemények. XX. évf. 1. füz. — Nyelvtudományi Közlemények. XXXIX: 4. füz. — Matematikai és természettudományi Értesítő XXVIII: 1. — Sermones Dominicales. Két XV. századból származó magyar glosszás latin codex. I., II. — Közgazdasági Szemle. XXXIV. évf. 43. köt. 3. sz. — Tudomásul van.

102. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére GOLDZTHER IGNÁCZ r. és FERENCZI ZOLTÁN l. tagokat kéri föl.

Jelentés a gr. Karátsonyi-pályázatról.

(Fölvetve Váczy János 1. tag 1910 márcz. 21.)

A gr. Karátsonyi-jutalomért 1908—1909. években komoly drámai művek versenyeztek, a melyeken — mint a pályázati hirdetés mondja — „nemesak szomorújátékok, hanem másnemű, úgy mint történeti, regényes, polgári színművek, drámai erkölcsrajzok is értetnek“. Kétségtelenül a komoly dráma fogalmának e tág köre magyarázza részben a versenynek azt a páratlan népszerűségét, azt a bő Istenáldását, a milyenre a legöregebb akadémikus bírálók sem emlékszenek. Másfelől azonban a kettős jutalom, a 400 arany is, kétszeresen ösztönözhetette a drámai műzsa fiatal udvarlóit. A kitűzött határnapig ugyanis nem kevesebb, mint 73 darab munka érkezett az Akadémia főtítkári hivatalához, a melyeknek bírálata Heinrich Gusztáv rendes, Alexander Bernát, Bánóczy József, Császár Elemér s a jelentést tevő lev. tagokból alakított bizottságnak lett feladata.

Bizonyára nem a legkellemesebb feladat. Mert a bizottság nem ok nélkül élt a gyanúporral, hogy a termés csak szalmára nézve ily gazdag, szemre nézve azonban csalós. De kötelességéhez híven járt el s a f. évi márcz. 18-án tartott bizottsági ülésében számolt be munkájával, a melynek eredményét a következő jelentés nyújtja.

Mindenekelőtt e nagyon vegyes termésből a teljesen éretlen vagy összeszorított szemeket, meg a konkolyt kellett kiválasztani, hogy a megmaradt tiszta búza súlyát s aczélosságát megbecsülhessük. A következő című darabokat tehát, mint kezdetleges szárnypróbálgatásokat, vagy esetlen kontármunkákat elkülönítettük s ezekre többé nincs miért szót vesztegetnünk: *Feltámadás* (1. sz.), *Örvények közt* (3. sz.), *Édes anyám* (4. sz.), *A nap hőse* (7. sz.), *Medúzafő* (11. sz.), *Tíz év után* (12. sz.), *A bílincs* (13. sz.), *A modernnek* (16. sz.), *A szív és ész* (21. sz.), *Záh Feliczián* (24. sz.), *Gigászok* (29. sz.), *A sztrájkkirály* (33. sz.), *Krisztus* (35. sz.), *Az ébresztők* (36. sz.), *Az üdvösség réve* (38. sz.), *Játékszerek* (42. sz.), *Bűnpártolás* (43. sz.), *Déliab* (45. sz.), *János herczeg* (54. sz.), *Meddő küzdelmek* (55. sz.), *Embereszme* (56. sz.), *Az elesett joga* (58. sz.), *Nehéz*

küzdelem (59. sz.), *Az új oktató* (61. sz.), *Hullámcsapás* (63. sz.), *Küzdelem* (66. sz.), *Magyarok* (69. sz.), *Párbaj* (72. sz.) és *Serena* (73. sz.), összesen 29 darab.

A *Kínizsi* (48. sz.) és *A király szerelme* (60. sz.) címűeket, mivel amaz opera-, emez meg operettszöveg, nem vehette a bizottság figyelembe.

A következő sorozatban említendő művek szerzőiben van több-kevesebb érzék a drámai technika iránt, egy-egy jelenetet, sőt felvonást is nem érektelenül szerkesztenek, eszmei tartalomra való törekvésnek is jelét adják helylyel-közzel; de az egész darab mégis csak jóakarató kísérlet inkább, mint számbavehető műalkotás. A *Felleges látóhatár* (15. sz.) írója nem hatástalanul eregeti a cselekvény szálaít, de mélyebb lélektani igazság nélkül. A *mi végzetünk* (8. sz.) egy nagyzó gentry-család pusztulásának szomorú képe, elkoptatott színekkel festve s éppen főalakjában elhibázva. A *Gladys* (10. sz.) írója eredetiségre törekszik s a főszemély jellemében néhány igaz vonást is látunk, de a szerzőnek még sokat kell tanulnia. A *Kék vérnek* (14. sz.) éppen fő cselekménye, a szerelmi története valószínűtlen, Hilda, a fő alak érthetetlen. A *Vezeklők* (15. sz.) mesterkéltséggel mesés szövése hatástalan, de a jellemrajznak legalább külsőségeiben némi tehetség nyilvánul. A *II. Rákóczi Ferencz jelenkori tragédiája* 12 színben (18. sz.) lehetetlen, költői alkotásra teljesen alkalmatlan tárgyú, csupán alapgondolatában van valami elfogadható, hogy t. i. miután II. Rákóczi Ferencz mindenütt csak a nemzet romlását szemléli, arra kéri az Uristent, hogy legalább szelleme térhessen vissza az országba s betöltse a haza minden zugát. Egyébként a leggyarlóbb darabok közé tartozik. A *Magda* négyfelvonásos színmű (20. sz.) alapfelfogása, hogy az igaz szerelem megneemesíti a bűnbeesetteket is, művészibb kidolgozásban figyelemre méltó lehetne, de jellemei léhák s következetlenek. A *Nyomorultak*, eredeti dráma 5 felvonásban (23. sz.) valóban nyomorult alakokkal van tele: egy hitvány, kéjvágyó földesúr, aljas kerítőnő, rabló cigány, sztrájkoló vasutasok, elégedetlen cselédség; a cselekvényben semmi egység, semmi megindító; nyelve is a gyermekversikékre emlékeztet. Az *Ágotha pénze* (27. sz.) párbeszédeiben van bizonyos elevenség, de a dráma meséje inkább csak novellára való. A *gyermekért* színmű 3 felvonásban (28. sz.) gyakorlatlan kéz műve, jellemei elhibáztak; de az egyik hősnek, Edithnek a gyermekéért való rajongása megindító s a szerző a költői elhitézés művészetét legalább sejteti. A *Mai apostol* (32. sz.) egy bukott leány vergődését rajzolja, de tragikus hatás nélkül. A „*kötélbe vert igazság*“ (34. sz.) a pályázat legvéresebb darabja; az egésznek nincs központja, Zsigmond fejedelem csak báb Carillo kezében s mindkettőt csak

gyűlölni tudjuk. A *Hazug világ* (37. sz.) inkább merész mint valószínű cselekvénynyel, de néhány jelenete némi ügyességre vall. A *Kevélyek* (39. sz.) szerzőjében van eredeti felfogás, de a mese szálait nagyon elkoptatott fogásokkal szövi. A *Hallgas-sunk-e* (41. sz.) színműnek meséje mindennapi történet, csak a bonyodalom megoldása eredetibb, de hihetetlen is. A *II. Rákóczi Györgynek* (54. sz.) az a jelenete, a melyben az erdélyi nők a szerencsétlen lengyelországi hadjáratból hazaérkezett fejedelemtől férjüket követelik vissza, drámai erővel hat, de különben az egész mű inkább csak dramatizált történet, ámbár tagadhatatlanul tehetséges író munkája. Az *Érczistenek* (62. sz.) írója a socialis forrongásból veszi tárgyát, de nagyrészt a fölszínen marad; a gyáros és munkavezető jellemében feltűnő következetlenségek vannak; egyébiránt megfigyelő tehetségétől értékeesebb mű is várható. A *Firduzi leánya* (65. sz.) szerzője nem tudja a cselekvény szálait tömöríteni, párbeszédei is erőtlének, verselése nehézkes, rhythmustalan. A *Naplemente* (70. sz.) tartalma elkoptatott házasságszegés köznap története, szintelen jellemekkel, a melyek között a házasság boldogsága iránt érzéketlen férj a legérthetetlenebb. A *Szenczy Gábor* (71. sz.) című alapjában elhibázott mű, de a nőnek gyermeke iránti rajongásában költői hatást érzünk.

A hátralevő 22 műben még mindig nagy változatosság tárul elénk tartalom, szerkezet s műfaj tekintetében egyaránt. Legtöbb a jelenkori társadalomból vett színmű; de van szoros értelemben vett középfajú dráma, drámai költemény, úgynevezett parasztdráma s tragédia is. Technikai szempontból a haladás kielégítő, s a szerzők tudnak a színpad számára írni, azonban néhány esetben az ügyes drámai technika sekélyes tartalmat, valószínűtlen cselekvényt mutat be; máskor viszont — s ez még többször megesik — oly drámai compositióval találkozunk, a mely a technikában kevésbbé ügyes kéz munkája, hanem gondolati tartalma mélyebbre törekszik, s íróik költői szempontból adnak többé-kevésbbé figyelemreméltót.

Ilyen a *Bálványok* (51. sz.) című 3 felvonásos színmű, a mely erős, de kiforratlan tehetség munkája. Bonyodalma érdekesen, de nem drámailag van szöve; inkább regény, mint dráma, rendkívül hosszú, úgy hogy előadása 24 óra alatt is bajosan mehetne véghez. Egy Medici-herceg mint biboros a XV. század végén ég a vágytól, hogy a Santa Croce-templomot fölépíthesse. Hallván azonban, hogy a pápa haldoklik, becsvágya, hogy utóda lehessen, feledtetni látszik előbbi célját s most arra gyűjti a kincset, hogy a tiarát fejére tehesse. Csakhogy a főcselekvény oly sokágú episoddal van átszöve, hogy az érdeklődést ezek kötik le. A biboros öcsce egy czéda utczai leány szerelmére

vágyik, de ez őt elutasítja, mire a felbőszült hercege lovag-ostorával arcul csapja. A leány bosszút forral s megöli a herceget. A biborost megrendíti öccse halála. S midőn a pápaválasztásra kerül a sor, már fél halott; ezéjét tehát el nem érheti. A régi és új világ élénk ellenértben tárul élénk; a mellékalakok, a zsidó, a tudós, a kolduló és festő barát jól vannak kigondolva; de a drámai jelenetkezés bágyadt, a párbeszéddek terjengősek. E mellett színei sok helyen trivialisok; nyelve durva s a legbosszantóbb magyartalansággal telve.

Az *Ave mors* (9. sz.) 3 felvonásos színmű írója is ez ösvényen halad; roppant bonyodalmat mozgat, de a főcselekvény aránylag sovány. Alberto mester leányát, Máriát, szereti Carlo, a ki Albert első feleségének törvénytelen fia. Carlo tervének megvalósításán törekszik anyja, Caterina is, e valóságos furia, a ki jellemének csak visszataszító vonásaival szerepel, a melyek között a rombolás, mások megrontása a legfőbb. Ez valódi élet-szüksége. Mióta férjétől elvált, egy hatalmas gróf szeretője lett s e révén tör volt férje ellen: rossz hírbe keveri, hogy az ipartelep igazgatóságától elmozdítsák. Innentől kezdve a rémes jelenetek egymást érik. Szörnyű vihar dül a tengeren, midőn Caterina és fia Mária elrablására szövetkeznek. Mária beteges izgatottságtól zaklatva már előbb a tengerbe akar ugrani, de elájul s Carlo és anyja így teszik egy bárkába, midőn Francesco, a ki megrontott húgáért régóta bosszút forral Carlo ellen, agyonlövi. Mária másnap visszatér az apai házba, hol anyja meghal. A cselekvény eleven, azonban fegyelmezetlen képzeletre vall. A szerző sem fokozatosan nem tudja feljeszteni jellemeit, sem drámai erővel ható párbeszédet nem tud írni.

Az *Ujjászületés* (22. sz.) cselekvénye nem rosszul van kigondolva, de fölötté gyöngén drámailag előadva. Írója nem igen ismeri a színpadot s a drámai szerkezet törvényeit s az egyes jeleneteknek nem tud pezsögőbb lüktetést adni, párbeszédeibe csattanósságot, gyorsabb fordulatot önteni. De a mese szövéséhez van érzéke; a természetes indítékokat meglátja, csak az a baj, hogy nem drámailag alkalmazza. Személyei a forduló-pontig jól, de hosszasan beszélnek s a cselekvény nagyon vontatottan halad a II. felvonás közepéig.

Főhőse Hidegvágás község állomásfőnöke, a ki igazi gyámola s nevelője a falusi népnek, de családi életében boldogtalan, neje nem tudja őt megérteni. A büntetéstől odahelyezett pénztárnoknő, Márta tehát könnyen magához vonzza, de hogy milyen megnyerő tulajdonságaival, erről homályban hagy az író. A főnök felesége, midőn már kiderül férjének Márta iránti szerelme, belő Márta ablakán, de a lövés csak könnyebb sebeket ejt; a férj a megjelent csendőröknek feladja nejét. De résen van a főnöknek

egykori kérője s azonnal megmentésére gondol, magát akarja gyilkosul feltüntetni, de az asszony bevallja az igazat. S miután megtudja, hogy a seb nem halálos, még a vallatás alatt kijelenti, hogy ha bajából megszabadul, egykori kérőjének lesz a felesége. Az utolsó felvonásban pezsgőbb elevénységgel foly a cselekvény, de költőibb szépségeknek nagyrészt hiájával van az egész mű.

A *Metamorphosis* (67. sz.) drámai játék 5 felvonásban, előjátékkal, Loyola Ignácz drámatizált élettörténete. Inkább epikai elbeszélése, mint drámára alkalmas tárgy. Az előjáték fölösleges; tartalmát pár szóval beleszőhette volna szerzője az expositióba. Don Inigo, a kit szerelmi bűja csaknem az újvilágba üldöz, Esteban barátjától értesül, hogy Inez mégis csak őt szereti, bár — mint a következő jelenetekből meggyőződünk — Inez szerelmében sem igazság, sem mélység, holott éppen azzal lehetett volna Inigo küzdelmét drámaibbá tenni, ha Inez szülei és testvérbátyja ellenzése mellett is hívebben ragaszkodik az ifjúhoz, a kinek Pampelona ostromára kell mennie, hol hősieken küzd és megsebesül. Midőn visszatér, Inez szíve már Esteban felé hajlik. Esteban a csatában is kémkedik barátja mellett, de hogy mi okból, nem mutatja meg a szerző. Inigo Estebánnal párbajt vív s megfogadja, hogy soha többé tájára sem megy hűtlen kedvesének. Az a gondolat fogamzik meg benne, hogy harcolni indul, felölti fegyverzetét, egy éjt szülei sirjánál tölt s a Mária szobra előtt kijönti mély bánatát, mire Krisztus megjelenik előtte, örök üdvösséget ígér számára, ha őt követi. Inigo a bátyjától kapott örökséget szétoosztja a szegények közt s leteszi fegyverzetét a szobor talapzatára. Több mint két évtized mulva találkozunk vele ismét, mint a Jézus-társaság fejével, kitől a gyászba öltözött Inez bocsánatot kér.

A szerző időközben kinyomtatva is megküldte művét a bíráló bizottság tagjainak névtelenül s a mellékelt levélben rámutatott javításaira; ezek közt legfontosabb, hogy az V. felvonást egészen elhagyta. De sem ez, sem egyéb javításai nem tették művét valódi drámává, a melynek hosszú monologiaiban néhol van valami költői hév, ámbár csak lyrai.

Talán még gyöngébb az *Ilona királyné* (50. sz.), történeti dráma 5 felvonásban, a melynek szerzője láthatóan kiejti a megindult drámai fejlődés fonalát kezéből s a fölkellett érdeklődést veszni hagyja. A szerb Ilona, a ki Iván vitézt szereti, bátyja tanácsára politikai érdekből a vak Béla hercegnek nyújtja kezét, de csak később tudja meg róla, hogy vak. Ilona elhatározása itt sincs jól előkészítve, még kevésbbé a következőkben igazolva. T. i. megadván magát sorsának, búcsút vesz Ivántól; de hallván, hogy Béla herceg vak, visszavonja ígérétét s

„dadájával“ legott a kertajtóhoz siet, hogy az arra haladó Ivánt feltartóztassa s értesítse, hogy az övé lesz. Iván azonban észre sem veszi a reá várakozókat, büszkén halad el mellettök, s így Ilona sértett önértéből mégis Vak Béla neijévé lesz. Ilyen elhatározásban nem lehet semmi megindító. Sőt hogy Béla a történelem tanítása szerint erélyes Ilonát semmibe sem veszi s napjait Mártával, egykori játszótársával tölti, a reájok törő Ilonát, midőn ez Mártát meg akarja ölni, testőreivel hurezoltatja el, mindez sem költői, sem színi hatást nem tehet, mert semmi lélektani igazság nincs benne. A résen álló Iván megmenti a királynét, a ki most férjét elzáratja s Ivánt akarja a trónra ültetni; azonban egy Farkas nevű főúr, a ki szintén szerelmes Ilonába, megtámadja Ivánt, s a küzdök egymás kezétől esnek el, a mivel a darab véget ér, kielégítetlenül hagyván erkölcsi és műérzésünket.

Mindezeknél mélyebb eszmei tartalma s művészibb igazsága van *A nagy kereszt* (68. sz.) című 3 felvonásos drámának, a mely a XX. század közepén játszik s azt az eszmét példázza, hogy bármilyen mélyre hat is a tudós a természet titkaiba, van egy határ, a melyen keresztül törni vakmerő elbizakodottság. Ez eszmét helyesen teszi a szerző a cselekvény sarkpontjává, de meséje nem mindenben következetes. Egy Porson nevű nagy természettudós, physikus és orvos, a világ összes kórházaival összeköttetésben levő villamos gépen megtudja, hogy egyazon pillanatban kik hálnak meg tudóvészben. Ő egész életét az emberiség e legnagyobb ellenségének legyőzésére áldozza és sikerül is hathatós ellenszerét feltalálnia. Még csak azt kell kipubatolni: mily mennyiségben kell a szert oltásra használni. S midőn az alája rendelt orvosok a betegeken való kísérletezést megtagadják: előáll az ő tudóvész fia, a ki nagy költő és orvos egy személyben, s késznek nyilatkozik feláldozni magát, úgyis halál fia. De nagyobb mennyiséget használ a kelleténél. S az apának, a ki éppen azért kutatott egész életében, hogy egyetlen fiát megmentse, meg kell érnie, hogy midőn az egész világ ünnepli mint az emberiség legnagyobb jóltevőjét, szeme láttára pusztul el fia. A mese szövése nehézkes; a roppant mesterkéltséget előállítás lehetetlen, s így előadásra különben is alkalmatlan, de némi költői értéke el nem vitázható.

Nem drámai compositio, de helyenként meglepő költői szépségeket mutat a *János tanítvány* (57. sz.) evangéliumi dráma 3 felvonásban. Semmi küzdelem nincs benne, János nem is drámai, hanem epikai hős, hisz maga a Krisztus választotta követőjéül, hogy felbontsa Magdolnával kötött frigyét s hirdesse a Megváltó igéit. Látomásai, a melyeket a szerző élénk képzelettel rajzol, megerősítik hitében; s noha mind Mária, mind

Magdolna kételkedik, hogy még megláthatja a Krisztust, ő egyre szilárdabb meggyőződéssel hirdeti, hogy már vissza is tért. A szerelméért esdő Magdolnát, a ki hódító szépségben, kéjvágytól hevítve akarja Jánóst visszanyerni, elüzi magától: de Magdolna nem távozik s János őt is Krisztus hívévé avatja. Magdolnának e megtérése lyrai áradozással, de szinte művészi kézzel van festve. Hasonlóan a Szentlélek megjelenése, a mint a János összekereste tanítványokat elszánt harcosokká teszi; megkapó költői hatást tesz. Nyelve lendületes, helyenként elragadó szépségű; az összes pályaművek között e tekintetben alig van versenytársa.

Sokkal csekélyebb értékű ennél *A virtus* (26. sz.), a melynek cselekvénye szálait úgy összeküszálja a szerző, hogy alig érthető. A politikai küzdelmekben tönkrement Kenessey gr. leánya, Maricza, családja megmentése végett hajlandó báró Blasenberge Ottó uhlánuskapitány felesége lenni, noha Erdeős újságíró szereti, holott ez mostanában kerüli őt, mert — mint mondja — „merész álomnak találta, a mit elérni óhajtott“. Mig az eljegyzésre készülnek, megérkezik Párisból Maróthy né (Kenessey gróf testvére) fia, Zoltán, a kit a család, mint elzülöttet kitagadott, s Maricza ettől várja, hogy meggátolja a tervezett házasságot, noha ő nem tudhatja, micsoda különös ügye volt Ottóval, kivel Zoltán amerikai párbajt vívott s most meghalni tért haza. A jellemtelen Ottó most fűhöz-fához kapkod, hogy Zoltánt megmentse, végre is Zoltán kedvese lelövi. A szerző nagyon határozatlan vonásokkal rajzol s egyáltalán nem tud gyorsabb drámai erővel fejleszteni. Nyelve is nehézkes, erőtlen s még a helyes magyarság szempontjából sem kifogástalan.

Utolsónak maradt e sorozatból *A föld*, drámai színjáték 7 képben (25. sz.), a mely drámai költeménynek indul s később színművé változik, de alapeszméjéhez mindvégig hű marad, noha a bölcsekedő értelem s a költői sugallat nem tud összhangba olvadni. Szerzője az emberiség közös célján töpreng s arra a meggyőződésre jut, hogy minden, a mi a földön él, saját fájának fentartására törekszik. E törekvést a föld, az anyag oltja a rajta élőkre, s az ember fejlődésének legmagasabb fokán is épp úgy hódol neki, mint a pusztán érzéki élet rabjai, a hogy a szerző mondja:

Pokolba minden észszel,
Ha boldogságra vágy a föld szerény
És engedelmes rabszolgája — szívünk.

E gondolat ábrázolására egy felvilágosult s gazdag orvost szerepeltet, a ki egy hozzá ragaszkodó ifjú emberrel, János báróval utazik a Sahaarában. A három első kép színhelye a sivatag, a mely önmagában is elmélkedésre sarkalja az értelmet,

s az utazók elé tárult jelenetek önkénytelen magyarázóivá lesznek a szerző alapgondolatának. A második kép a mű legszebben megírt része, folyvást érdekes és költői, míg a harmadik teljesen fölösleges.

A következő négy képből János testvérének, Júliának, az orvossal való házasságáról értesülünk, a mely sajátos körülmények között létesült. Midőn a nagyhirű és nemesszívű orvos Júlia kezéért esengett, egy Caesar nevű ifjú is megjelent háztűznözbe, s Júlia szíve feléje hajlott. Caesar égre-földre esküszik, hogy csak Júliát szereti s már régóta. Midőn azonban Júlia barátnője, Teréz, hozzájuk közeledik, Caesar hirtelen megvallja, hogy hazudott. S mégis ez aljas ember Júlia és az orvos házasságát is megzavarja, legalább az orvos ezzel vádolja őt is, nejét is. Egy lövés aztán érvényesíti az erősebb jogát, s a házaspár gögicselő kis gyermekében újra s most már igazában megtalálja boldogságát. A szerző nem közönséges tehetségű író, de sem fékezni nem tudja csapongó képzeletét, sem az értékes gondolatokat az útszéliektől elválasztani; formaérzéke kevés van, s izlése kiforratlan.

E most említett csoporttal szemben vannak a pályázatnak oly darabjai, a melyeknek írói a színpad ismeretével, a drámai szerkezetben való jártassággal takarják a tartalom gyöngeségét, színi hatással a költőit, a cselekvénynek külsőleg ügyes fölépítésével a belső lényegét. Ilyen a *Finale* (46. sz.), a melynek hőse. Sztella hihetetlen jellem; Albert herczeg vágy kezére s mégis Emánuel herczeghez megy éjjeli találkára, mit megtudván Albert, midőn király lesz, lemond kezéről s kitűnik, hogy a leány Emánuel törvénytelen gyermeke, a mi után nincs más menedéke, mint agyonlőni magát. A cselekvény előadására nézve fölötte ügyes, párbeszédei mindenütt eleven fordulatosságúak, de az egész mű jelen alakjában csekély becsű.

A *Jaj a kísértőnek* (64. sz.) szerzője valamivel jobban ért a jellemfejléshez, de szintén következtelen. Antonio senator feleségének, Biancanak testvérét, a férjétől elvált Izabellát máglyára ítéli a firenzei tanács. S midőn elhurcolják, akkor vesz erőt Antonión minden ok nélkül az a félelem, hogy őt sem szereti Bianca. A férj próbára akarja tenni. Francesco barátja nem minden habozás nélkül vállalkozik a kísértő szerepére. A nő egy ideig ellenáll, de később annál szenvedélyesebben felújul Francesco iránti régi szerelme. A két szerelmes szökni készül, midőn a férj betoppan. A felszarvazott férj csak szószátyárkodik, leküzdi kételyét s újra boldogul ol feleségével. Az egész cselekvény menete nem érdektelen, a Bianca és Francesco közötti jelenetek magukban véve sikerültek s drámai pathosszal hatnak.

A *Hamis bálvány* (44. sz.) azon tuczatdrámákhoz tartozik, amelyek egy pillanatra lekötik a figyelmet, de véghatásukban kielégítetlenül hagyják a műveltebb nézőt. Már az alapja hibás. Hertelendy főhadnagy éppen nem úgy viselkedik, mintha igazán szeretné Vilmát s mégis le akar mondani tisztí rangjáról, a mint megtudja, hogy a tisztí ülés határozata értelmében nem engedte meg a ministerium az ő házasságát. Vilma kutatni kezd, s lassankint minden kiderül. A volt alispán, az ezredesné szeretője, koholta a rágalmakat, de az ezredessel vívott párbajban mégis megmenekül, míg aztán a legrövidlátóbb százados le nem lövi. A szerző nem a jellemekből fejleszti a mesét, csak mint a bábokat rángatja az egyes szereplőket. Csak az ezredes növekvő gyanúja s a volt alispán próbára tétele az ügyesebben írt részlet; azonban írója be van avatva a színpad titkaiba, s a színi hatás vezeti tollát.

A *Róma* (31. sz.) öt felvonásos tragédia szerzője — úgy látszik — Sienkiewicz híres regényének hatása alatt szövi meséjét, de nincs tragikus hőse; Nerót, kinek egyetlen férfias tette, sőt gondolata sincs, a legjobb akarattal sem ismerhetjük el annak. Az állati kéjvágy s tehetetlen örvöngés csak undort gerjeszt bennünk; hol neje, hol anyja uralkodik rajta, s csak eszelősségétől rettegnek. Aztán Galba serege előtt semmivé törpül. A cselekvény számai különben sincsenek szoros kapcsolatban egymással. De episodalakjai közt akad egy-egy érdekesebb is, pl. Lamia, sz. Pál, Seneca. Nyelve itt-ott elég sima, verselése elég hangzatos.

A *Csokonai* (19. sz.) című, öt felvonásos színmű a Berczik *Himfy dalai* utánzata; Csokonai ismert szerelmi episodját veszi tárgyul; de sem Csokonaiban, sem Vajda Juliskában nincs semmi drámai küzdelem. Ha Juliskában a szerelem és a szülők iránti szeretet valami hevesebb összeütközésben nyilatkoznék, drámaibb érdeklődést kelthetne a szerző; de Juliska minden különösebb ellenkezés nélkül beletörődik szülei akaratába; Csokonai pedig megértvén a valót, a hűtlen leány ablaka alatt szavalja el a *Reményhez* című gyönyörű költeménye utolsó versszakait. Néhány szebben írt jelenete színpadon hatást tehetne. De mintha a tárgy nem hevitené igazán az író, bizonyos hideg raffináltsággal szövi a mesét. Aztán Csépan István házassága nincs kapcsolatban a főcselekvénnyel. A melléalakok rajzában szerencsésebb az író, pl. a kissé nyers, de jószívű Lévai elég ügyes genre-alak, valamint Bédi és felesége is. Pár-rimes versei könnyedén folynak, de kevés drámai lüktetéssel.

Külön csoportba sorozhatók a pályázat azon darabjai, a melyekben a drámai szerkezetre való készség s a cselekvény összhangba iparkodnak jutni, a melyeknek művészi becsük nem

feltűnő ugyan, de hibáik sem kirívóak. Ilyen a *Két világban* (2. sz.) című, a melynek leleménye eredeti, gondolkodó s tanult főre vall, azonban a jellemfejllesztés éppen nem erős oldala. Egy ezredes, a ki büszke arra, hogy családjának minden férfitagja kítettő katona, fiát, Ottót, is katonának akarja nevelni. De hiába minden rábeszélés, Ottó a polgári életet választja. Az ezredes idő előtt kenyértörésre viszi a dolgot s elűzi fiát a háztól. De vajjon az anya, ki szeretettel csüng egyetlen gyermekén, nem tudja meggyőzni férjét, hogy a fiúból a polgári életben is lehet derék ember? S vajjon az apának makacs megátalkodottsága összefér-e jellemének más vonásaival, holott fogadott leányát, Margitot, oly gyöngéden szereti? Az ezredes embertelen szigora hihetetlen túlzás, mely a fiút majd a halálba kergeti, midőn mint közlegény apja ezredében szolgál s egy pár fegyvert elad a töröknek. Ezt az ezredes megtudván, a saját katonai becsületét látja bemocskolva s lemond katonai rangjáról. A fiúra a legsúlyosabb büntetés vár, de a körülményeket figyelembe véve könnyebb fogságra ítélik, s a mint a börtönbe viszik, Margit hozzá rohan, apjához vonja, hogy bocsánatot kérjen. Az ezredes megtudván a valót, hogy a fiút Margit szereti, nemcsak megbocsát Ottónak, hanem boldogságuknak áldozza életét.

A mese szálait ügyesen szövö az író; kár, hogy az előadás menete kissé nehézkes, de így is többször érdekes.

A *fiú* (6. sz.), színmű 3 felvonásban, gyakorlottabb író művének látszik, noha az anyai szeretetnek e tragikus rajza nem nyugtatja meg az olvasót. A boldogtalan Kovács Klára elválk férjétől, Szirtes Ferencz gyárostól s a törvény értelmében gondját viselheti hetedik évéig gyermeköknek, a 4 éves Gyurinak. A családi élet iránt érzéketlen apa nagyon szereti Gyurit s minden alkalmat felhasznál, hogy láthassa. A szép ifjú asszonyt Ráday Lajos szereti és sürgeti a házasságot. Éppen az eljegyzést tartják, midőn Gyuri hirtelen rosszul lesz, lázában félrebeszél s apját óhajtja látni, a kit anyja maga kénytelen a beteg ágyához hívni. A megjelent férj látása Rádayt egészen kiforgatja magából, jóllehet ha Klára előre értesíti: mi indította őt arra, hogy volt férjét gyermekéhez hívja, bizonyosan minden félreértésnek elejét veszi. Így azonban Ráday szenvedélyes kitörésében megsérti az anyai érzést s Klára az eljegyzést legott felbontja, falusi birtokára vonul s csak fiának él. A hetedik év végével megjelenik az apa gyermekeért s kész karhatalommal is magával vinni; az anya kétségbeesetten küzd gyermekeért s lelövi apját.

A főhősben az anyai érzés küzd a szerelemmel, a mely erősebb drámai összeütközésnek lelietne alapja, de itt hamarosan

felülkerekedik az anya szeretete. A mellékalakok rajza bevégettebb.

Körülbelül egyazon értékű ezzel az *Ítélet* (40. sz.), bár nyelvi előadása ellen nem egy kifogás tehető. Suhajda tanácsos fia, Béla, jegyben jár Schwarzenberg ezredes leányával, Milivel, s már készülnek az esküvőre, midőn egyszerre váratlan akadály merül fel. Kiderül, hogy Suhajda börtönviselt ember, s így az ezredes a házasságba bele nem egyezhet, habár Suhajda hitelt érdemlőleg kimagyarázza, mi vitte a bűnre. A fia t. i. tanulmányúton járván Párisban, egyszer kétségbeesetten sürgős segélyért fordult hozzá, s hogy fiát megmentse, tiltott úton szerzett pénzt. Mili kemény próbára van téve, de szerelme győz és bucsút vesz apjától, hogy jegyesével az új világba menjen, a hol Bélának, mint jeles mérnöknek, igen jövedelmező állást ajánlanak. Míg Béla az útlevét után jár, az ezredes fölkeresi leányát. E megindító és szépen festett jelenet hatása alatt Suhajda kitántorog onnan s az ítéletet egy halálos lövéssel hajtja végre önmagán, mire az ezredes jó barátja e szókkal vet véget a cselekvénynek: „Most már semmi akadály, hogy Suhajda fia elvegye az ezredes leányát“.

A szerzőnek van érzéke a drámai összetütközések rajza s a színi hatás iránt, kár, hogy a bonyodalom fejlesztése nem elég eleven, a mellékalakok sokat beszélnek czéltalanul. De a főesemény fokozatosan halad előre s a főbb szereplők érdekesen vannak festve.

A *mult* (47. sz.) című, 4 felvonásos dráma meséjének mindjárt az alapja elhibázott, s ez az oka, hogy bár szerzője gyakorlott kézzel bonyolít, műve nem éri el a célzott hatást. Dezséry Andor özvegye, Adél, hogy egyetlen leányát, Ellát, boldoggá tegye, nemcsak beleegyezik annak Harmos Iván szobrászszal való házasságába, de a mi megütközést kelt, ő maga erőlteti erre Harmost, kivel pedig neki is viszonya volt. Ezért bűnhődése már előre látható. A szerző tehetségének nem csekély próbája, hogy az adott körülmények közt is megőrizi rokonszenvűnk a bűnös anya iránt, a ki leánya előtt megindító dialektikával igyekszik igazolni tévedését. Kivált az érzelmes jelenetei sikerültek s nyelve többször hatásos.

Még gyorsabb drámai bonyodalma van a *Kalvária* (52. sz.) című, 3 felvonásos színműnek, de jellemei kevésbé vannak egyénítve, bár a szerző néhány genre-alakot színesebben is fest. Gedey Ákos papnövendék, Dormányi plébános fogadott fia, szereti Endrődy Katinkát, a ki viszonszereti őt. De a leány kezéért a helybeli gazdag vállalkozó, Árkay Elemér is versenyez, a ki ugyan nem dicsekedhetik ősökkel, mert apja Galicziából vándorolt be, de Árkay egészen magyar lett, a lakosság érdekeit

szívén viseli, alapítványokat tesz, és bár a köznemesség birtokait mind összevásárolja, ezzel a nép megélhetésére új forrásokat nyit s így bizonyos népszerűségnek örvend. Meg is kéri Katinka kezét, de mielőtt választ nyerne, megérkezik Ákos, kijelenti a plebánosnak, hogy többé nem szándékozik visszamenni a semináriumba, hanem feleségül veszi Katinkát. Azonban Endrődy szénbányája felmondja a szolgálatot, a munkások már napok óta hiába dolgoznak, s Endrődy bukott ember. A munkások berontanak hozzá bérüket követelve; Endrődy nem tud fizetni, s már az értékeesebb holmikat kezdi a munkások összeharácsolni, Endrődy közējök lö s iszonyú katasztrófától lehet tartani. Katinka ekkor közbelép nagy elszánással s Árkayhoz utasítja a munkásokat bérükért. Katinka bevallja, hogy Árkayt nem szereti, de feláldozza magát. Árkay nem bánja, csak az övé lehessen Katinka, a mi sokat levon Árkay jelleméből. Az sem szerencsés ötlet, hogy midőn már férje Katinkának, ő maga iparkodik legjobban azon, hogy a nagy lelki betegségből fellábadt Ákos találkozassék egykori ideáljával. E találkozás nem valósítja meg az ifjú asszony reményét, hogy boldogtalan helyzetéből szabaduljon, mert Ákos kijelenti, hogy lemond a világról s visszatér a semináriumba.

A dráma meséjében kissé elkoptatott fogásokkal él a szerző, de elég gyakorlott író, a kinek jó megfigyelő tehetsége van s a népies iránt érzéke.

Külön említést érdemel két római tárgyú szomorújáték. Első a *Catullus* című, mely 5 felvonásból áll (17. sz.). Szerzője alapos tanulmány után írta költői képzelettel s a különféle hangulatok ügyes vegyítésével. Tárja Catullus és Clodia szerelme, a melyet a szerző tisztábbnak, komolyabbnak lát, mint forrásai mutatják. E Catullus bukását a maga téves felfogásából vezeti le, a mely szerint Clodia szerelmében való csalódását s így életezéljének vesztét a női eszmény sárba tiprása okozza. Csakhogy ez a bukás még nem is megindító, annál kevésbbé megrázó; s e mellett Clodia jelleme Catullus kiábrándulásakor oly cinikusan nyilvánul, a mely vigjátéki hős felsüléséhez sokkal inkább talál, mint tragikus hős bukásához.

Catullus az első látás ígézetének hatása alatt szerelemre gyúlad Clodia iránt, a kinek kegyéért a nagy Caesar is versenyez és midőn először megjelenhet Clodia társaságában s felolvasott költeményeivel nagy tetszést arat: Clodia is megszereti. S a mint magukra maradnak: az első kölesönösen váltott csók a boldogság mámorába meríti őket; egygyé forr szívük s a kéjtől megittasulva, a szerelem ösereje gazdagon árad önfeledt szavaikban, a melyekben a fölhevült vér forró lüktetéseit érezzük. E lyrai ömlengés a műnek legszebb részlete. Catullus ellen azonban Caelius áskálódik, s midőn Clodia férje hirtelen meghal,

Zoé, Clodia komornája, egy levelet közöl Catullussal, a melyben Caelius találkára hívja Clodiát. Mikor tehát Catullus előtt megjelenik a lehetőség útja, hogy Clodiát feleségül veheti: most kell hűtlensége tudatára ébrednie. Catullus a hozzá szenvedélyesen ragaszkodó Zoéval Bithyniába távozik, holott Clodia éppen most szorulna gyámolra. Igaz, hogy Catullus erősen állítja, hogy Zoé iránt közönyös maradt, de Clodia mégis ebből varr hímet, hogy igazolja Caelius iránti vonzalmát. Azonban a félreértés még egyszer eloszlik, s a szenvedély egygyé forrasztja a szerelmeseket. Csakhogy Caelius meglesi őket s bosszút esküszik. Clodius tudatára adja hűgának, Clodiának, hogy egész Bajae tele van szerelmi botránnyainak hírével, mondván:

De úgy kell néked, drágalátos nővér,
Mert bosszúlatlan nem buzog a hő vér,
Ki úgy váltod, mint más a kézelőket,
Nap-nap után az újabb tisztelőket.

A ravasz Caelius kizsarolta Clodia pénzét egy koholt összeesküvés elfojtására, s Clodius ebből következteti, hogy húga Caeliust is szerette, hiába tagadja most előtte is, Catullus előtt is. Clodia a szenvedély dialektikájával magyarázza, hogy Catullusnak Zoé iránti szerelme igazolhatná őt, ha Caeliushoz hajlott volna is. Catullus elrohan, hogy megöli Caeliust; de már késő, mert Cicero védbeszéde Clodiát áldozza fel a közbotránynak, s ennek hatása alatt Catullus is eljátszottnak tartja szerelmi boldogságát: az új, finomra csiszolt társadalmi felfogás sülyesztí el eszményét, mert „nem maradt az ő szent trónusán, a hol király a nő.“ Clodia is áldozata e hitvány felfogásnak s Catullus mély megindultságából gúnyt űzve, ő tesz szemrehányást Catullusnak, hogy soha sem szerette. „S te éltem tönkretetted“ — szól Catullus. Clodia még egyszer hívja magához: még forró az ölése, s édes a csókja. De Catullus most már bucsút int neki, s örökre elválnak. Catullus némán áll, megtántorodik, ajkából vér serked, a mi közeli halálát jelenti. Zoé ápolja őt szeretettel, de Caesar hitvány udvaroncza a végső felindulásra bösztít azzal a hírrel, hogy Clodia még mindig szereti. A nagy beteg költő botja után nyúl, s az udvaroncok menekülnek; majd megpillantja Clodia képét, iszonyú harag viharzik szívében, botját sújtásra emeli, de a belépő Allius vállára borul s végső kimerültségében leroskad. Még egyszer föleszmél s Clodia legszebb levelét olvastatja fel Zoéval, s boldogságának fénye utoljára villan meg üvegesedő szeme előtt; s sirva fakadt Zoénak így szól:

Te sírsz, tudom, bár látnom nem lehet;
Ne sirj, ne sirj, töröld le könnyedet
Szép Clodiám! hisz már megyek — *veled!*

E mű sem szerkezetére, sem a jellemek rajzára nézve nem igazi dráma; de több jelenete pompásan van megírva, s általában nyelvi tekintetben alig hasonlít hozzá a pályázat egy darabja is. Tárgya inkább jellemvígjátéké lehetett volna, mint tragédiáé, nyelvében sokszor is megcsendül a vigjáték hangja; de a szerző annyi csábító körülmény mellett is a szerelmi csalódás tragikus hőisévé próbálja tenni Catullust, csakhogy az ő küzdelme majd semmi s a kiábrándulás után izenkint zsibbad el élete, a mi már magában véve sem tragikus. Clodia pedig nem érdemli azt a szeretetet, a melyet az író reápezarol. De verselése sokszor virtuóz; azonban nyelvében bizonyos szabadszájúságot, nyerseséget, a mely inkább helyén volna vigjátékban, nem örömet olvasunk, s Clodiának a maga és Zoé között vont hasonlata sokkal érzékibb színekből áll, mint a mennyit a mai kor izlése megtűr.

A másik római tárgyú szomorújáték, a *Messalina* (30. sz.), majdnem a jelen alakjában pályázott a Teleki-díjra is, a melyről Heinrich Gusztáv jelentése az *Akadémiai Értesítő* 1909. évf. 173—4. lapjain olvasható. E jelentés kidomborítja e darab fény- és árnyoldalait, elemzi cselekvényét s rámutat: mikép lehetne hibáin segíteni. A szerző — úgy látszik — megfogadta a jó tanácsot, de műve még mindig nem lett oly kiváló egészben, mint a milyennek indul. Az említett jelentés bírálata most is ráillik a műre. Cajus Silius most sem az a jellem, a melyet a bírálat kívánt; a mily sziklaszilárdnak látszik először, hogy a régi római szabadságot helyreállítja, később ép oly keveset tesz célja érdekében. Midőn már Messalinát nőül veszi, tervezget ugyan, de számításaiból éppen a császárt hagyja ki, a kinek hű emberei könnyű szerrel megfosztják hatalmától, lefejeztetik, mire Messalina kivégzi magát. E mellett a drámai küzdelem oly elhatározásból indul ki, a mely bajosan lehet ilyennek alapja. Silius csak oly föltétellel hajlandó Messalinát szeretni, ha Claudius császártól elválik s az ő nejévé lesz. Messalinában a kéjvágy mellett fő jellemvonás az uralomvágy is. De vajjon mi biztosítja őt, hogy ha a császártól elválik, a hatalom az ő kezében marad s nem a császáréban? S vajjon Simon varázsló jóslatának annyira hitelt adhat-e, hogy koronájáról is lemondjon? Értjük, hogy az együgyű császár e jóslattól megijed, de hogy hű emberei oly könnyen beleegyeznek a hatalom elvesztésébe, annál kevésbbé érthető, mivel később nagyon is gyorsan érvényesítik a császár akaratát. A cselekvénynek e gyöngéit nem tudta feledtetni az élénk, többször szellemes párbeszéd, az érdekfeszítő jelenetek gyors folyamata sem.

Utoljára kell szólnunk a *Réz István* című 3 felvonásos parasztdrámáról (49. sz.), a mely a jellemfejllesztés biztosságára, a meseszövések érdekességére s jól kiszámított foko-

zatosságára nézve a pályázat legkiválóbb darabja. Írója éles megfigyelő tehetség. jól ismeri a nép életét, eszmevilágát, anyagi érdekeit, a hazai röghöz való természetes ragaszkodását, a mely hozzáköti ősi örökéhez egész valóját s azt a régi életnézetet ápolja folyvást, hogy csak az ősi föld szorgalmas mivélése nyújthat számára boldogulást; a ki ezen kívül keresi szerencsését, ritkán arat sikert. Példa erre Réz István is; a ki eladja apai örökségét, gőzmalmot épített s versenyre akar kelni Hófer régi gőzmalmával. Őt már megérintette az új idők szeleme, kiemelkedik a paraszti sorból, pihenő óráiban sosialis munkákat olvasgat s rokonával, Albert ügyvéddel tart, a kinek társasága folyvást sarkalja azon törekvésében, hogy az újabb idők a megélhetésnek más útjaira is rákényszerítik a magyar embert, mint a melyeket már szélesre táposott. Azonban e törekvés sem elég anyagi eszközzel, sem elég életismerettel, sem elég rátermettséggel nem párosul, a mi aztán bukását okozza. Istvánnak az akadályokkal bátran szembeszálló, sőt azokat ön-maga ellen ingerlő meggyőződése szöges ellentétben áll anyjának s rokonainak ősi felfogásával, a mely szerint nem hogy gyámoltalanak, hanem mivel kiemelkedik közülök, fenhéjazónak tekintik s akaratlanul is vesztére járnak. István meg annál inkább érvényre akarja juttatni egyéniségét, de a körülmények sodró árja magával ragadja.

Alighogy megkezdí malma a munkát, rokonai fejcsóválva rebesgetik: mennyire hátramarad a Hóferé mellett, a melyet a lakosság már megszokott. De István a kezdet nehézségeivel vigasztalódik s azzal a reménnyel, hátha sikerül Hófer leányát nőül vennie. Itt jelentkezik a főhős erkölcsi felfogásának lazasága, mely megrendíti az olvasónak István iránt eddig táplált rokonszenvét, s ez a mű legnagyobb hibája. Mert Istvánnak már van szeretője, a kit ő csábított el, a kihez még most is ragaszkodik, s a ki őt szintén szereti. S mégis e körülményt egyszerűen figyelmen kívül hagyja s a legkirívóbb érdekházasságra gondol most is, később is. Csakhogy a gőgös szomszéd, a ki a fél-úr fél-paraszt versenytársat megtörni igyekszik s kézzel-lábbal azon dolgozik, hogy az új malmot is magához válthassa, kikosarazza Istvánt; ellenben Albert ügyvédet szívesen látja vejéül. Ez új csapás Istvánra, mert az eddigi jó barát is ellensége lesz. Albert alaposan ismeri s a saját önző érdekeitől megkettőztetett figyelemmel kíséri az új vállalat anyagi ügyeit s el van határozva, hogy Istvánt minden eszközzel kényszeríti a malom eladására. István keményen megállja helyét; éjt nappallá tesz, hogy üzlete megerősödjék s a malom eladását sürgető ügyvéd-rokont elbizakodottan utasítja ki. Fel-fellázad az emberek gonoszsága ellen, kietlennek találja életét, hogy senki sem érdekli tervei, mun-

kája, jövője iránt s elhatározza, hogy megnősül, régi szeretőjét ismét mellőzve; de választása szerencsétlen. Anyja tanácsára Modok Zsófit veszi nőül, az együgyű, tanulatlan leányt, a ki távol marad az ő lelki világától. Megpróbálja őt István magához emelni, de törekvésében nincs meg az igazi szeretet; utóbb még jobban elhidegül iránta; a mit észre is vesz Zsófi, azonban sokkal gyámoltalanabb, semhogy visszaédesgesse férjét, annál kevésbbé, mert egy vén katlantámogató, a ki István régi szeretőjétől folyvást híreket hordoz, napról-napra szítja a köztük fejlődő viszályt, a melyet csak a jólelkű Andris, István öcsese, iparkodik elsimítani. Andris maga is szereti Zsófit, de testvéri szeretete még erősebb s a világért sem merne bátyja ellen tenni. Istvánt szorítja az adósság, munkásai béremelést követelnek, holott az üzlet sehogysem iramodik. A lesben álló Albert ismét jelentkezik: eladó-e a malom; hisz István váltói most egyszerre lejárnak. A sors kemény próbáját most érzi csak István. Megakad szeme Andris ládáján, tudja, hogy takarékpénztári könyvecskéje benne van; kifeszíti, a könyvecskét magához veszi s így segít magán ideig-óráig. De lelkiismerete fellázad, hogy meglopta öcsesét; hiába próbálja meggyőzni magát: hisz majd kiadja a malom, Andris nem lesz pénze vesztes. Erős lelki felháborodásában hazatámolyog, hol felesége, a kinek fejét anyja is, napa is telebeszéli, hogy keményen tartsa magát, ne engedjen az urának, váratlanul rátámad. Nemcsak szóra szót ad, de mint az együgyűek szokása, ismétli a hallott szavakat, szemére hányja férjének, hogy ő már senki a háznál, s férje csak régi szeretőjére költi pénzét. Indulata elkapja, férjét betyárnak mondja, mire István le akarja ütni; de Zsófi kirohan s felakasztja magát, hanem a hűséges Andris megmenti.

A körülmények végzetes találkozása, a miben István a főrészes, most már nem enged neki nyugtot. Anyja meghal, felesége a saját szüleinél élet-halál közt lebeg, az üzlet napról-napra hanyatlak, dohos lisztjének híre megy, s kevés vevője is mind elpártol tőle. Sivár lelkét régi szeretője jön felvidítani, a mi ismét nem szerencsés lelemény; Istvánnak nem volna szabad táplálni a róla szóló mende-mondát, a melynek egyébiránt alapja is van, annál drámaibb volna feleségével való összeütközése s alakja is nyerne valamit rokonszenvünkben; noha nem tagadható, hogy a szerző discret érzékkel írja meg ezt a jelenetet, a mely jellemző a szereplőkre, de a cselekvény gördülését megakasztja. Annál kevésbbé van helyén e jelenet, mert hisz felesége is lábadozik, s ráveszik, hogy visszatérjen Istvánhoz. Igaz, hogy Zsófit némileg ösztönzi az a tudat is, hogy Andris jó szívvel van iránta; ő mentette ki a halál torkából s önkénytelen hála csatolja hozzá, a mit a férj is megsejt. István helyzete válságos;

háborgó elméje nem tud egyetlen mentő gondolatba sem fogódzani. S ily állapotban nyit be hozzá Albert látszólag más ürügyel ugyan, mint előbb, de szintén romlására törve: Andrisnak még meglevő kis örökségét szeretné megvenni. Fokozza eikese-redését rokona, Nagy János is, a ki meg éppen az Andris szomszédságában levő kis darab föld megvételét sürgeti, a mire a takarékból kivett pénz kellene. István leszámol életével: visszatért feleségének barátságos szóval ajánlja, hogy csak hűséges gondviselője legyen Andrisnak, a ki majd műveli földesekéjét. Erre kitántorog s fööe lövi magát.

A szerző a főhöst, említett nagy hibáján kívül, művészi igazsággal s folyvást fokozódó érdekességgel rajzolja, valamint a mellékalakokat is. Első sorban a szegény szerencsétlen Zsófit, a ki sokáig tűr, míg aztán az elnyomott szenvedély hevesen kitör belőle. Az özvegy anyát, a ki szüntelen aggódik fia vállalata iránt s mindig attól fél, hogy apai örökségét is koczára veti; folyton tib-láb, pedig már esténként meg sem tud állani. Űgyesen van elénk állitva Nagy András is, a ki a község szája; valamint a gyöngeszivű Andris, a ki mindig pártját fogja bátyjának, elfojtja Zsófi iránti szerelmét s még akkor sem fordul István ellen, mikor ez tudta nélkül kiveszi pénztári könyvecskéjét, mert föltétlenül bizik bátyjában. A mű nyelve könnyen, fordulatosan és jellemzetesen folyó próza; népies zamata, színező bája majd mindenütt feltűnő. Ezek alapján e művet a bíráló bizottság egyhangúlag dicséretre itéli.

Mivel tehát a bizottság oly művet, a mely a Karátszonyi-pályázat szabályai 127. szakaszának *teljesen* megfelelne, egyet sem talált, egyhangú javaslattal arra kéri a Tek. Akadémiát, hogy a díjat ezúttal ne méltóztassék kiadni.

Jelentés a Péczely-pályázatról.

(Fölvasta Herczeg Ferencz 1. tag 1910 márcz. 21.)

A Péczely-pályadíjra első sorban magyar történelmi tárgyú vagy háttérű regények pályázhatnak. Ha ezek között jutalomra érdemes munka nem találkozik, másodsorban pályázhatnak a magyar társadalmi életből írt regények.

Ezúttal az 1907. és 1908-iki évben megjelent regények kerültek sorra. A bíráló-bizottság tagjai: Beöthy Zsolt, Mikszáth Kálmán és Herczeg Ferencz előadó.

Mivel a mostani évkörben megjelent több oly történeti tárgyú és történeti háttérű regény, mely a pályaművek sorában komolyan számba jöhetett, a bizottság az alapítvány értelmében

eleve kizárta a pályázatból a csak másodsorban figyelembe vehető társadalmi regényeket. A bizottság egyébként úgy vélekedett, hogy nem vét a pályázat szelleme ellen, ha a hasonló irodalmi értékű munkák szerzői közül első sorban tekintettel van arra az íróra, a ki még nem részesült a Péczely-jutalomban és egyhangúlag Pekár Gyula *Tatárrabság* című regényének ítélte oda az idei Péczely-díjat.

Pekár regényének hőse Tholdalagi Mihály, II. Rákóczi György erdélyi fejedelem udvari embere. A regény a szerencsétlen lengyel háború előestéjén kezdődik. Egy makacs és nagy-zoló fejedelem hibájából véget ér a három nemzet aranykora és kezdődik Erdély gyászos alkonya. Tholdalagi elkíséri fejedelmi urát a kalandos lengyelországi útra és tizennyolcezed magával a krimi tatár khán rabságába kerül. Egy cselszövő honfőtársa, Warkóchy, a ki, gyűlöli Tholdalagit mint vetélytársát a szerelemben, elhiteti a tatár rabbal, hogy otthon maradt felesége megszegte a hitvesi hűségét és a hős ekkor enged Zuleyma, a tatár Armida csábításainak, a khán szolgálatába lép, sőt pogány sereg élén Erdély ellen indul, hogy véres bosszút álljon azokon, a kik hite szerint hűtlenül elárulták a rabságban senyvedőket. Erdély határát átlépve, megtudja Tholdalagi, hogy Warkóchy hazudott, a felesége hű volt. Ekkor megborzad önmagától, gyors elhatározással a székely határörök élére áll, megtámadja és megsemmisíti a pogány sereget, de maga is sebbe esik és meghal hitvese karjai között.

Pekár regényének van hőse, van cselekvénye és van ten-denciája, mely utóbbi a regény tragikus és megbékítő befejezésében érvényesül. Jogos a kifogás, hogy az író nem tette emberileg eléggé érthetővé hősének jellembeli átalakulását. A Warkóchy-féle cselszövés a romantikus iskola szabályai szerint fűződik és nem indokolja meg világosan a rettenetes lelki forradalmat, mely a vitéz és nemes keresztény leventéből renegátot csinál. Némileg erőltetett a megoldás is, a mennyiben a szerző a cselekmény összes főszereplőit összehozza az ojtózi szorosban.

E fogyatkozásokkal szemben igazi írói kvalitások állanak. Pekár Gyula nagy tisztelettel viseltetik az írás művészete iránt. Elbeszélő modora nemes és rokonszenves, nyelve tiszta és folyékony, gyakran költői és lendületes. Ő egyébként is történelmi érzékkel bíró író, ezúttal pedig szeretettel és komolysággal mélyedt el a kor tanulmányozásában, mely regényének háttere. Ezt a kort, összes történelmi és társadalmi vonatkozásaival, vezető embereivel és irányító eszméivel együtt, részletesen ismeri és érdekesen ismerteti. A képek, melyeket például a görgényi udvartartásból, a tatárok kalózbírodalmából és a magyar rabok

életéből fest, színekben pompázók, jellegzetes emberi profilokban gazdagok, érdekesek és valószínűek. Igen jónak mondhatók Rákóczi fejedelem, a tatár khán és egyes főemberek alakjainak jellemzése.

Mindent összevetve a *Tatárabságot* egy érdemes író értékes munkájának kell mondanunk.

A büntetőjog válsága.

(Kivonat *Balogh Jenő* 1. tagnak 1910 márcz. 7-én felolvasott értekezéséből.)

Az európai büntetőjogok és ezek között a magyar büntetőtörvénykönyv (1878. évi V. t.-cz.) is, annak a nagy törvénykezési reformnak eredményei, a mely a XVIII. század végén kezdődött és a mult század folyamán Európa törvényhozásaiban végbement.

Ezért a felolvasó (a ki nagyobb tanulmányának csak vázlatát mutatta be) szembeállította a büntető igazságszolgáltatás állapotát és vezető gondolatait egyrészt a XVIII. század végén, illetőleg a mult század elején, másrészt napjainkban.

I. A XVIII. század végén a büntető törvénykezés egész Európában nagy fogyatkozásokat tüntet fel.

Ilyenek voltak: a törvényelőtti egyenlőség hiánya; a bíróságok önkényes ítélkezése; az, hogy a büntetési rendszer tartatatlanul kegyetlen volt és a gyakran alkalmazott halál- és testcsonkító büntetések elfecsérelték olyanok munkaerejét is, a kiket nemzet gazdasági tevékenysége számára meg lehetett volna menteni; a börtönbüntetés végrehajtása pedig, eltekintve attól, hogy a közbiztonságra is számos veszéllyel járt, olyan gyarló volt, hogy az ezenkorbeli tömlöczök testi ragályok és az elzűllés fészkei gyanánt tekinthetők.

Számos államban a kormányhatalom önző hatalmi érdekből felhasználta az utasításaitól függő bíróságokat politikai és hatalmi üldözések eszközekül.

A nyomozó rendszer és járulékos intézményei (kínvallatás, titkos eljárás, kötött bizonyítás), a melyek a beismerés kicsikarására vezettek, elnyomták a vádlott egyéniségét.

A törvényhozások nagy mértékben megnehezítették vagy el is tiltották a védelmet.

II. A visszahatás már a XVIII. század egyes nagy államjogi és politikai íróinak (Montesquieu, Rousseau, Beccaria, Voltaire, sok dilettans is), később a büntetőjogászoknak műveiben jelentkezett és 1789-ben a francia alkotmányozó Nemzetgyűlésen talált először törvényhozási elismerésre.

Szemben a nyomozó rendszer és a hatalmi üldözések visszaéléseivel, érthető, hogy a XVIII. század végén megnyilvánult reformtörekvéseknek első mozgató eszméje volt, hogy a vádlottak egyéni jogait fokozottabban kell biztosítani és általában a bűnperben előtérbe kell tolni az alkotmányjogi szempontokat.

A francia törvényhozás 1789-ben az „emberi jogok deklarációjában” érvényre emelte a törvényelőtti egyenlőség elvét, a melyet Európa több törvényhozása csak évtizedek múlva, hazánkban csak az 1848. évi IX. t.-cikk vett át.

A mult század egyéb törvénykezési reformjainak vezérlő gondolatai voltak még: az emberszerető irány hangoztatása; az a követelés, hogy büntetéseket emberiesebbekké és enyhébbekké tegyék és az igazságérzet, a mely különösen az ártatlanul való elítélésekkel szemben keresett törvénykezési biztosítékokat.

A mult század reformtörekvései nagyban és *örvendetesen* megváltoztatták a büntető törvénykezés képét.

Eltöröltetett a kinvallatás, a melyet évszázadokon át, némely államokban törvénnyel rendszeresített intézménykép alkalmaztak. Megszűntek a boszorkányperek, a korlátoaltságnak és babonának sötét emlékei, a melyekben képtelen gyanú vagy hamis vád következtében tizezreket válogatott kínzások közt végeztek ki.

A törvényhozások megszorították a bírák önkényét, szabatosan meghatározván a bűncselekmények tényálladékát és a büntetési tételek kereteit.

A mult század elején *nem* érzelmösség, hanem a gyakorlati szükség nyilvánulása volt, hogy nagy *emberbarátok és úttörők* (John Howard, Vicomte de Villain, Franklin, Beaumont és Tocqueville, néhány évtized múlva hazánkban báró Eötvös József, Szemere Bertalan és mások) a szegény rabok és a vizsgálati foglyok helyzetének javítását és általában a büntetési rendszer oktanlan és czélszerűtlen kegyetlenkedéseinek megszüntetését sürgették.

A halálbüntetés alkalmazása a legritkább esetekre szorult. A testesonkító és a testfenyítő büntetéseket, valamint a megsegéyenítő erkölcsi büntetéseket (minő a szégyenpadra kiállítás volt) *helyesen* mindenütt eltörölték.

Szemben az állami bíróságok működésével, átvették az angolt *esküdtszéket* és így az ítélezésnél, valamint a magánvád képviselte körül részt adtak a polgároknak a büntető bírósodás gyakorlására.

Törvénybe iktatták a védelem szabadságát és a bűncselekménnyel gyanúsítottak polgári és politikai jogainak a bűnperben kimondható korlátozásai esetére az egyéni jogok biztosítékait.

A nyomozó rendszer intézményeivel szemben az újkori perjogokban a nyilvánosság, közvetlenség, szóbeliség és a bizonyítékok szabad mérlegelése emelkedett érvényre.

A tömlőczökben való oktalan sanyargatás helyett a szabadságvesztésbüntetés céljául a lelki átalakítást, illetőleg a munkára nevelést tűzték ki.

Ezek a reformok, a melyeket a mult század törvényhozásai mind az öt világ rész culturállamaiban keresztülvittek, egybe-hasonlítva a régi jog intézményeivel, szabályaival és büntetés végrehajtásával, annak idején mind szükségesek is voltak és sok jóra is vezettek.

Kapcsolatban ezzel az óriási átalakulással, folytonosan növekedett a bíróságoknak kegyelmes felfogása is.

Míg II. Józsefnek Magyarországon is néhány évig hatályban volt büntetőtörvénykönyve szerint 120 évvel ezelőtt 50—60 évig tartó szabadságvesztés büntetéseket is megállapítottak, míg Angliában a mult század elején, még 1833-ban is, 10 éven aluli gyermekeken is halálbüntetést hajtottak végre, addig ma a legtöbb culturállamban a bíróságok az ügyeknek több, mint 60—70 százalékában a rövidtartamú szabadságvesztés büntetéseket, esetleg a csekély összegre menő pénzbüntetéseket szabják ki.

III. A meglepő, sőt szélsőségekbe is jutó átalakulás összehasonlítva a XVIII. század jogrendjével, egészen *nagy és örvendetes előrelépés* volt.

Időközben azonban felismertük a mult század büntető törvényhozásának nagy tévedéseit, egyoldalúságát és naiv optimizmusát is.

A legnagyobb tévedés az volt, hogy a törvényelőtti egyenlőség helyes és igaz elvéből azt a következtetést vonták le, hogy az összes büntetéseket, az alkalmi büntetést épp úgy, mint a hivatásszerű, közveszélyes gonosztevőt lényegileg egyforma büntetési rendszernek vetették alá.

Naiv optimizmus volt az a hit, hogy a művelődés emelésevel és az alsóbb néposztályok helyzetének javításával csak úgy könnyedén csökkenteni lehet majd a bűncselekmények számát, valamint az is, hogy a magánelzárásnak, általában a szabadságvesztés büntetésnek valami csodatevő hatása lesz.

Az utolsó félszázadban világszerte minden culturállamban javították a népoktatást, kedvezőbbé tették az alsóbb néposztályok helyzetét, tömérdek kórházat, szegényházat, menhelyet építettek. Örvendetesen erősödött a köz- és magánjótékonyiség. Szaporodott a népjóléti intézmények száma.

Mindezzel sok jót tettek és bizonyára helyesen is cselekedtek!

A tapasztalat azonban teljesen szétoszlatta azt az utópista reménységet, hogy a művelődés emelésével vagy az alsóbb néposztályoknak engedett nagyobb szabadsággal megszüntetni vagy csökkenteni lehet a bűncselekményeket.

A kriminalitás nem szűnt meg, sőt *enyhébb alakulataiban* nőttön-nőtt és olyan jelenségeket is mutat, a melyek komoly aggodalomra és újabb megfontolásra szolgáltatnak okot.

Ilyen aggasztó jelenségek : a visszaesők, különösen a hivatás-szerű és közveszélyes büntettek számának jelentékeny növekedése; az, hogy a fiatalokúak bűncselekményei a legtöbb művelt államban az utolsó évtizedekben megháromszorozódtak, s itt-ott, pl. Franciaországban a durva, féktelen, sőt rakoncátlan büntettek garázdálkodásaival szemben a társadalomnak kellett a becsületes emberek védelmére szervezeteket alkotni.

A bíróságok túlzásba mentek, mikor az esetek többségében a büntetési tételek legkisebb mértékét megközelítik, illetőleg alkalmazzák. A szabadságvesztés büntetés végrehajtása sok helyütt elhanyagolta azt, hogy ezt a büntetési nemet hatályosabbá tegye és az elítélteknek munkakerülő vagy dologhoz nem szokott részét kemény és állandó munkára szorítsa.

A rövidtartamú fogházbüntetést az esetek többségében kis bírósági fogházakban hajtják végre és a *közös elzárásban munka nélkül*, kényelmes beszélgetésben eltöltött néhány napnak vagy hétnek nincs sem átalakító, sem visszatartó hatása.

IV. A mult század büntetőjogával szemben mindenesetre érvényre kell juttatni a büntettek *megfelelő osztályozását* és azt az elvet, a melyet már évezredekkel előbb Aristoteles hangoztatott, hogy a nem egyenlőkkel szemben nem szabad egyformán elbánni.

A felesleges és ártalmas szabadságvesztés büntetéseket lehetőleg mellőzni kell. Erre valók a büntetés feltételes felfüggesztése, a melyet hazánkban az 1908:XXXVI. t.-cz. I. fejezete hozott be és a fiatalokúakra nézve elfogadott „próbárabocsátás“ intézménye. (Id. t.-cz. 21—23. §§.)

Érvényre kell juttatni két más nagy szempontot is.

Az *alkalmi, kezdő* büntetettnek módot kell adni arra, hogy visszatérhessen vagy átmehessen a becsületes munka útjára.

Viszont szemben a *hivatásszerű* büntettek rakoncátlanságával és a *közveszélyes* gonosztevők folyton megújuló újabb bűncselekményeivel, nem szabad folytonosan az egyéni szabadság jelszavát és a közveszélyes gonosztevők alkotmányos és politikai jogainak tiszteletbentartását hangoztatni.

Ezek helyét kell, hogy elfoglalják : a társadalmi érdekek hathatósabb védelme, a munkabíró büntetteknek komoly munkára szorítása és a büntetésvégrehajtás terén az elítélteknek céltudatosan és kellő erélylyel állandó munkára nevelése.

V. A hatályban levő joggal elégedetlenek vagyunk; a radikális túlzók annak sarktételeit is megtámadták; a közvetítő iskolák merészebb reformerei közül van Hamel azt kívánta: csak

a bűncselekmény, büntetés és beszámíthatóság fogalmait kellene eltörölni, akkor rendbe jönne minden.

Ezek jellemzik a büntetőjognak *forrongó*, sőt *válságos állapotát*.

Viszont nincs készen az az új rendszer, a melyet a régi helyére tehetnénk.

A felolvasó azt hiszi, hogy a büntettek *egy részére nézve* fennmaradnak a jelenlegi büntetőjog sarktételei.

De másrészt a 12—18 éves fiatakorúak beszámításának szabályai és büntetési rendszere hazánkban is *teljesen átalakult* (1908: XXXVI. t.-cz. II. fej.) és a büntetteknek számos más csoportjára nézve is gyökeres változásoknak kell bekövetkezniök.

Az idősebb, de még átalakítható (18—23 éves) fiataloknál a hatálytalan rövid fogházbüntetést váltsa fel a *határozatlan, hosszabb tartamú büntetés*, szakadatlan, erős munkával, hathatós fegyelemmel és szigorú felügyelet alatt. Ezt egybe kell kapcsolni a feltételes szabadonbocsátással olyképpen, hogy ha az elítélt hosszabb időn át szorgalmasan dolgozott, kifogástalanul viselkedett és valamely kenyérkereső foglalkozást már megtanult, kellő felügyelet és állandó vezetés mellett feltételesen szabadlábra helyeztessék.

A közveszélyes büntettek különböző csoportjainál (hivatászerű büntettek, a degeneráltaknak és a szokásos csavargóknak és iszákosoknak *egy része*) a *büntetés helyett, illetőleg mellett*, a „*biztonsági intézkedések*“ egész sorát (a társadalom védelme érdekében a bíróság által elrendelhető hosszabb preventív fogság, a korlátozott beszámíthatóságnak külön intézetei, a dologházak, iszákosok menhelyei, stb.), kell alkalmazni.

Bozon Miklós Szent Erzsébetje.

(Kivonat Karl Lajos április 5-én bemutatott értekezéséből.)

Árpádházi Szent Erzsébet életének nemcsak közvetett hatását látjuk a középkori francia elbeszélő költészetben, hanem négy szerző francia legendában is feldolgozta. 1908 márczius 2-án bemutatott mondatörténeti tanulmányában már említette Bozon Miklós, Cambligneul Róbert és Rutebeuf feldolgozásait, melyekhez egy névtelen szerzőnek a bruxelles-i könyvtár egyik codexében levő műve járul. Bozon Erzsébetje és az utóbbi még kiadatlan.

Bozon norfolki (észak-angol) származású minorita barát volt, egyéniségére csak műveiből következtethetünk, melyek angol könyvtárak kézírataiban találhatók. Végleges kiadásban eddig csak a Példázatok jelentek meg (Mayer és Toulmin Smith adták

ki a S. A. T. F. sorozatában, 1889). Valószínűleg a XIII. század második felében élt, noha működését eddig a XIV. századba helyezték. Ezt három adat támogatja: a kézirat kora, néhány nyelvjelenség, forrásához való viszonya.

Eddig ismeretes műveinek száma 21. Kilencz szentnek életét dolgozta fel. Ezek közül nyolcz a London, Mus. Brit., Bibl. Cotton. Dom. XI³ (B) jelzésű kéziratban van, egy pedig Welbeck Abbey Bibl. duc. Portland 1 C 1 (W) jelzésűben.

Erzsébet életét mindkét kéziratban megtaláljuk jelentéktelen helyesírási és nyelvi eltérésekkel, egy vers híján ugyanabban a terjedelemben. A B kézirat három kéztől való; a harmadik a 155. levélen Bec kolostor egyik 1304-ben elhalt apátjának temetését írja le latinul. A codex utolsó része ebben az évben készült és az első kéz írásában ránk maradt szentek legendái valószínűleg korábbi évekből valók.

A W codex jóval fiatalabb. Campille-kolostor tulajdona volt és egy angol nyelvű bejegyzés szerint angol szentek életét tartalmazza, de találunk benne másokat is. A codex Portland hercegének tulajdona, a ki készséggel engedte át az eddig meglehetősen ismeretlen munkát tanulmányozás céljából. Néhány hangtani és verstani jelenségtől eltekintve a két kézirat szövegének eltérései jelentéktelenek.

Bozon az angol-norman írók XIII. századi francia nyelvén írt. A Példázatok kiadásának előszavában Meyer P. foglalkozott ezzel a tájsházassal, de megjegyezte: „Valószínű, hogy új felfedezések egy napon módosítják és kiegészítik következtetéseinket.” Az angol-normann nyelvet azóta sokan behatóan tanulmányozták, újabb kéziratokat adtak ki és ma már szabatosabban állapíthatjuk meg, hogyan módosult a francia nyelv angol területen és mily korban. A szöveg hangtani és szótani elemzése újabb adatokat nyújt az eddig megállapított szabályszerű jelenségek támogatására.

A két codex és a szöveg korára jellemző, hogy *an* + mássalhangzó = *aun* + mássalhangzó hangváltozásra a B kézirat csak egy rimet tüntet fel, még a W szövegében ez általános. A jelenség a XIII. század második felében tűnik fel, B tehát oly korból való, mikor még nem módosította az összes szavakat.

Bozon verselése több tekintetben elüt, a francia írók verselésétől. Nyolcz szótagú párversekben írta Erzsébetjét 414 sor közül 114 túlhoszú vagy túlrövid. Az angol-normann költők verstehnikája általában véve több idegenszerűséget mutat. A nyelvtudósok egy része az angol-szász verselés behatásából, más része a nyelv módosulásából és hibás másolatból magyarázták. Az utóbbit valószínűbbnek tartjuk.

A két kézirat egybevetése alapján 4, az angol-normann verstechnika figyelembe vételével 83 verset tarthatunk szabályszerűnek. Marad még 53 túlhoszú vagy túl rövid sor, melyeket egy újabb kézirat felfedezése esetén javíthatunk.

Bozon latin forrásával szemben nagy önállóságot tanúsított. A forrás szövegének pontos megjelölése azért lehetetlen, mert több szöveg kiadatlan vagy kiadása hiányos. A részletes egybevetés arra az eredményre vezet, hogy rövid bevezetés után, melynek megfelelő latin szöveg a kiadásban hiányzik (Menckenius, *Script. rer. Germ.* II. (1728) 2011 h.) a négy szolgáló tanuvallomásáról szóló könyvet követi a második szolgáló, Isentrud elbeszélésétől kezdve. Néhány csodát talán más forrásból merített; megvannak ugyan Theodoricus de Apolda életrajzában, de semmiféle név vagy adat se árulja el, hogy azt ismerte volna. Ez ismét arra vall, hogy legendáját 1297 talán 1298 előtt írta.

Bozon feldolgozásában az életrajzi adatokat csak futólag érinti. Nyolcz csodát mond el részletesen; kiemeli bőkezűségét és jótékonyosságát. Már házassága előtt is ezért dicsőíti, míg a források inkább hitbuzgóságáról szólnak. A latin csodajegyzékek szerint a szem nélkül született fiú gyógyulása Erzsébet sirjánál történt, míg Bozon életébe helyezi és személyes közreműködésének tulajdonítja. Haláláról nagyon röviden emlékezik meg és fohászkodással fejezi be. Ha nyelve és verselése fogyatékos is, előadásában van egyéni vonás és értelmes józanság.

Pyrit Dognácskáról.

(Kivonat Zimányi Károly 1910 április 18-án tartott előadásából.)

Dognácska több bányájában előforduló pyritek közt a leg szebb és a legtöbb lapú kristályok a „Vinere Mare” bányából valók. A telér fő kitöltése a pyrittel impraegnált *kvarcz*, ebben vagy ezen vannak a pyritkristályok; ritkább társásványok a *galenit*, *arsenopyrit* és *sphalerit*.

A kristályok combinációja egyszerűbb vagy komplikáltabb; kifejlődésüket tekintve octaéderek, pentagondodecaéderek vagy ú. n. közép kristályok, a melyeken $o \{111\}$ és $e \{210\}$, vagy $o \{111\}$ és $a \{100\}$ egyensúlyban fejlettek ki.

A megvizsgált kristályokon a következő alakok voltak felismerhetők, a melyek közül a *-gal jelöltek újak a pyritre:

$$\begin{array}{ll} a \{100\} & \{876\} \\ d \{110\} & M \{432\} \end{array}$$

o { 111 }	s { 321 }
b { 910 }	$*$ { 741 }
$\hat{o}$ { 610 }	Σ { 13.7.1 }
A { 11.3.0 }	Σ { 532 }
ε { 10.3.0 }	$*$ { 16.7.4 }
f { 310 }	Y { 10.6.1 }
k { 520 }	{ 10.5.2 }
O { 730 }	t { 421 }
e { 210 }	$*$ { 348 }
ϑ { 430 }	$*$ { 2.5.20 }
ν { 650 }	{ 443 }
Λ' { 10.11.0 }	r { 332 }
ξ' { 890 }	{ 553 }
π' { 780 }	{ 774 }
σ' { 670 }	p { 221 }
ν' { 560 }	n { 211 }
D' { 450 }	ω { 522 }
h' { 140 }	$*$ { 722 }

A felsorolt alakok közt a leggyakoribbak: a { 100 }, o { 111 }, e { 210 }, s { 321 }, t { 421 }, p { 221 } és n { 211 }, elég gyakoriak d { 110 }, ϑ { 430 } és ω { 522 } jól kifejtett kis lapokkal; a többi alak mind ritka.

Az új alakoknak mindegyike legalább egy övben fekszik, ha lapjaik kicsik is voltak a mért és számított értékek jól egyeztek.

$*$ { 741 } lapjai $[210:111 = \overline{121}]$ és $[10.6.1:522 = 2\overline{32}]$ övekben vannak.

$*$ { 16.7.4 } lapjai az uralkodó e { 210 } trigonalis éleit, mint keskeny, tautozonális csíkok tompítják.

$*$ { 722 } élesen kifejtett, de hiányos számú lapocskákkal, $[100:111 = \overline{011}]$ és $[2\overline{21}:421 = \overline{216}]$ övekben.

$*$ { 348 } keskeny lapocskái tautozonálisak $*$ { 16.7.4 } lapjaival, $[102:021 = 4\overline{12}]$ és $[112:100 = \overline{021}]$ övekhez tartoznak.

$*$ { 2.5.20 } keskeny lapocskái h' { 014 } két oldalán h' { 014 } és t { 214 } közt jelennek meg.

Folyóiratok szemléje.

1. A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE deczemberi számában Ferenczi Imre *A községi lakáspolitikai feladatai Budapesten* cím alatt nagyobb tanulmányt közöl. A megelőző évtizedekben jórészt azért nem került a komoly és gyökeres lakásreformra a sor, mivel mihelyt némileg kedvezőbb építő-ipari viszonyok követték a lakásinséget, megszűnt a lakáspolitikai iránt az érdeklődés és a hatóság messzebbmenő lakásügyi terveit mindannyiszor sutba dobták. A szerző számszerűleg igazolja, hogy 1909 május 1-től 1910 augusztus 1-ig keletkező új lakások alig lesznek elégségesek a népesség szaporulata folytán fellépő új lakáskereslet kielégítésére. Még azzal sem érhetjük be, hogy ismét normális lakáspiaci viszonyokhoz jussunk. Pedig annak eléréséhez is a kimutatott új lakásokon kívül további kerek ötezer lakásra volna szükség. Nekünk azonban azt a célt kell folyton szem előtt tartanunk, hogy az európaszerte párját ritkító budapesti lakászsufaltságnak és ágyrajárnak legalább legszélsőbb kinövéseit is kigyomláljuk. A lakásvizonyok gyökeres orvoslására tehát csak úgy lehet reményünk, ha lakástermelésünk alapjait és városépítésünk egész mai rendszerét nagyszabású modern községi lakáspolitikával a gyakorlat és tudomány útmutatásai szerint újjászervezzük.

A főváros lakáspolitikájának fokozatos fejlesztése után a külföldön bevált összes lakásügyi intézményeket kell felölelnie. A községi lakáspolitikai egész épületét rá kell helyezni a lehető legtüzesebb lakáspiaci statisztikára, mely az összes bérbeadó és újra kiadott lakások kötelező ki- és bejelentésén kell hogy alapuljon.

Azt a csekély fáradságot, melyet a be- és kijelentési kötelezettség a háztulajdonosokra hárít, teljes mértékben ellensúlyozza az az előny, hogy a székesfővárosi „Lakásértésítő” ingyen fogja üres lakásaikat a bérbeadásig hirdetni.

A lakások gondosabb megválasztása állandóbbá fogja tenni a bérleti viszonyt, a mi megtakarított hurczolkodási költségek, bútorrongálás, munkaidővesztesség és hirdetési költség révén magán- és nemzetgazdasági megtakarítást jelent. A lakásbérlet és bérbeadók közötti viszony javítását elő kell a hatóságnak az által is mozdítania, hogy lakásbérleti kérdésekben ingyenes jogi tanácsadót állít fel, a mely a felek kérésére választott bírósággént is működik és a lakás-

egészségügyi panaszok elfogadására is szolgál, a melyek orvoslására a modern alapon kifejlesztendő lakásfelügyeletet szolgálna.

Ezeket az alapokon kívánja szerző a jövőendő Budapest tulajdonképpeni lakáspolitikáját felépíteni. A pozitív politika legfőbb célját abban látja, hogy egyrészt a magános lakástermelés legfőbb költségeit a minimumra redukálja és a lakásproductió állandó munkaképességét biztosítsa, másrészt a város egész fejlődését az összesség érdekei szerint egységesen irányítsa. Az első célra az építési szabályzat reformja, a községi téglagyár, esetleg egy községi jelzáloghitelintézet szolgálnának, végre a munkaviszonyok alkotmányos fejlesztése, az utóbbi feladatnak egy a modern igényeknek megfelelő általános városszabályozó terv, a közérdek igényei szerint igazoló városfejlesztő politika a legfőbb eszközei. Tüzetesen kifejti külföldi tanulmányai alapján azon elveket, a melyeken a telekügyet a székesfőváros pénzügyi, gazdasági és lakásügyi érdekei szempontjából folytatni kell, hogy az ne szűk magánérdekek, de az összesség gyarapodásának váljék kifogyhatatlan forrásává.

A lakáspolitikai rendszabályai szoros összefüggésben és állandó kölcsönhatásban vannak egymással. A kitűzött nagy célokat biztosabban, teljesebben és gyorsabban éri el tehát a főváros és a mellett anyagi megtakarítást is jelent számára, ha e feladatokat nem aprózza szét az általános közigazgatás egyes létező szervei között, hanem egy céltudatosan és szakképzett közegekből ellátott középonti lakásügyi hivatalra ruházza azokat. E hivatal első feladatai volna a székesfőváros saját kislakásait és munkásszállóit szorosan sociálpolitikai szempontból kezelni, a lakásstatisztikát kiépíteni, ingyenes lakásközvetítést és lakásügyi tanácsadást folytatni. Továbbá az összes megvalósítandó nagyobb lakáspolitikai intézmények létesítése érdekében szakszerű előterjesztéseket volna hivatva tenni és minden kérdésben, a mely a lakosságnak olcsó és egészséges lakásokkal való ellátását bármely vonatkozásban érinti, meg kellene azt hallgatni. Feladata volna továbbá a lakásügyet állandóan napirenden tartani és végre érdekében minden felvilágosító munkát végezni. E szakhivatalt közvetlenül a polgármester mellé kellene beosztani.

A szerző végre megjelölte azon jogos várakozásokat, melyeket egy észszerű határidőn belül javaslatainak megvalósításához fűzni lehet, de egyúttal azon korlátokat is, a melyeken túl a legtökéletesebb községi lakáspolitikai sem javíthat egymagában a fennálló lakásállapotokon. — *Földbirtokminimum és parcellaminimum* cím alatt közli Se b e s s D é n e s tanulmányát, mely abból indul ki, hogy a birtok egységesítési, összesítési törekvéseket előmozdító törvények célja nemcsak az kell legyen, hogy a túlságosan felaprózott birtokok helyébe megfelelőbb területegységeket hozzon létre — de az így kialakult területegységek megóvása is. Jogrendszerünkben több jogintézmény áll hatályban ma is, mely a gazdasági területegységek

megóvásának gondolatain épül fel; így az urbéres erdők feldarabolásának tilalma, a közbirtokossági erdőknél a 100 holdas minimum, a közlegelők felosztásának tilalma. A törzsörökösödés, paraszthitbizomány, homestead stb. mint ezt akarják megvalósítani. Ily intézmény lenne a birtokminimum, illetve parcellaminimum. Rámutat, hogy a két fogalom meghatározás általában összezavartatik. A birtokminimum, célját tekintve, tágasabb és nagyobb társadalompolitikai kihatású mint a technikai jelentőségű parcellaminimum. A birtokminimum kérdése már a harminczas években felmerült, kapcsolatban az első úrbéri törvényekkel, ellenben a parcellaminimum mint correctivuma az ingatlanok korlátlan feldarabolásának csak a legújabbban alkotott birtokrendezési jogszabályokkal egyidőben emelkedett jelentőségre. A rendi korlátozások eltűnésével s az intensivebbé vált mezőgazdasággal a kialakult gazdasági területek, földrésztetységek megóvása is szükségessé vált. A tagosítások folytán kialakult nagyobb és közép kategóriák minden külön intézményes biztosíték nélkül (paraszthitbizomány, középbirtok hitbizomány, törzsöröklés) megtartották az adatok szerint változatlanul alakjukat, — ellenben a kis és törpe birtokok legnagyobb részben tovább atomisálódtak s tekintve, hogy a nyomásos rendszert a tagosítás megszüntette, a rationalis mezőgazdaságnak legnagyobb akadályai s a paraszt birtokos osztály egy részének gazdasági inferioritását állandósítja. Megállapítható, hogy ott, hol parcellázások útján törpebirtokokra bomlott fel a nagyobb ingatlan terület, a szétporlódás tovább tart s a népelem megközelítőleg sem tud annyit produkálni az ingatlanból, mint azelőtt. Megállapítható tehát, hogy nálunk birtokminimumról ez idő szerint felesleges s korai volna beszélni, ellenben a tagosítással kapcsolatosan csak a parcellaminimum lenne képes a kisebb területegységek gazdasági célszerűségein túlmenő szétforgácsolását megakadályozni. — **S z e g h D e z ő :** *Gazdasági viszonyunk Bosznia-Hercegovinához* cím alatt közöl cikket. Szerző cikkének előszavában kifejti azon okokat, melyek alapján Bosznia és Hercegovinát Magyarországhoz kell, hogy fűzzük, mert egyedül a történeti jogra való hivatkozás nem elegendő arra, hogy gazdaságilag lábunkat megvessük a Balkánon. E téren Ausztria megelőzött minket. Boszniát a földrajzi alakulatból kifolyólag Pannóniához csatolták a rómaiak, ma is e két tartomány gazdaságilag Magyarország felé gravitál. Ennek megfelelően folyik le Bosznia-Hercegovina külső forgalma, az összforgalom több mint 70%-a a magyar határra esik. Ezen adatokból azonban csak az tűnik ki, hogy az annektált tartományok természetes közlekedő útjai a magyar határ felé vezetnek, s jöllehet az összforgalomból csak valami 18% esik az osztrák határra, mégis a bevitt árúk nagyobb része (54%) Ausztriából származik. Érték szerint tekintve ez adatokat Magyarország hátránya még szembetűnőbb, t. i. Ausztria a bevételben 68%, a kivételben 78%-al szerepel. Most, mikor Bosznia-Hercegovinában

létrejött magyar tőkével a szabadalmazott agrár-bank, feljajdultak az osztrák illetékes körök, mert szerintük e bank felállításához adott engedély sérti a paritást, mert a magyar tőkének egyoldalú kedvezést nyújt. Pedig az osztrák tőke számos egyoldalú kedvezésben részesült eddig is. A telekkönyvi rendezéssel kapcsolatosan a bécsi Union-bank Szarajevóban fiókot állított, mely főleg jelzáloghitel nyújtásával foglalkozott; az állam részéről pedig abban az előnyben részesült, hogy maga az állam puhatotha ki a kölcsönkérő hitelképességét, s hogy a törlesztési hányadot az állam közgeivel az adók módjára szedte be stb. E bankon kívül más intézetek is nyertek hasonló kedvezményeket. A bosnyák ipartelepek nagyobb része szintén osztrák tőkével alakult meg. A mi a közlekedési politikát illeti, az osztrák kormány célzatos vasutpolitikával dolgozik arra, hogy Bosznia-Hercegovinát Dalmácián át mentül több vasútvonallal kösse össze a tengerrel, és hozza osztrák vasutvonalakkal összeköttetésbe. Az 1907. évi osztr.-magyar kiegyezésben az osztrák kormány számos előnyt vívott ki Dalmácia számára, úgy hogy ha a tervbe vett vonalak kiépülnek, osztrák érdeket szolgáló vonalgyűrű keletkezik Bosznia-Hercegovina keletén. De magyar területen át is fog az osztrákok két közvetlen vasútvonal rendelkezésükre állani. Ezzel szemben a magyar érdekek védelmére elég kevés történt; igaz, hogy az osztrák tervektől nem kell nagyon megijedni, mert Bosznia gazdasági élete Magyarország felé lüktet, de helyes közlekedési politikával tönkretethetjük Ausztria törekvéseit, és a magyar gazdasági térfoglalás alapjait lerakhatjuk. Legkönnyebben ezen cél viziúttak kiépítésével érhető el, ilyen a Vukovár—samaczi csatorna és a Száva és Kulpa szabályozása. Erőteljes magyar gazdasági akciózt kell Bosznia-Hercegovina meghódításáért indítani, mert ez lesz a bosnyák kérdés igazi megoldása, ez nyitja majd meg a magyarság balkáni befolyásának útját. A bosnyák közgazdaság most van erős fejlődésben, mire nézve bizonyítékot nyújt Bosznia-Hercegovina forgalmi statisztikája, a magyar kereskedővilág feladata, hogy az anektált tartományokban a magyar tőke és termék elfoglalja az ott megillető helyet. Szerző még egy figyelemreméltó körülményre utal s ez az, hogy a ki keleten pozíciót akar magának teremni, annak a személyi összeköttetéseket ápolni kell, a kelet sajátosságaihoz kell alkalmazkodni, személyesen kell a balkáni vevőt felkeresni. Más eszközök is vannak Bosznia-Hercegovinának Magyarországhoz való leendő kapcsolásában, iskolákat, alapítványokat kell életbeléptetni, melyek a bosnyák ifjúságot fűznék össze hazánkkal.

— A *Közlemények és ismertetések* rovatában *Törvényhozási reformok ipari jogvédelmünk terén* című közleményben a védjegyek és az ipari minták oltalmáról szóló törvényjavaslat előadói tervezetének főbb újításai vannak bemutatva Majd *Hansa-Bund für Gewerbe, Handel und Industrie* című közleményben a német kereskedelmi és ipari köröket egyesítő Hansa-Bund keletkezéséről van szó, mert az

új német adóreform alkalmából a reformtól várható terheket a nem-agrár elemekre óhajtják háritani. Ez elleni védelemből létesült a Hansa-Bund, melynek célja azokat a támadásokat és károsításokat, a melyek a kereskedelem és iparellen irányulnak, elhárítani és azok érdekeit elősegíteni. A Bund egy politikai párt szolgálatába se áll, s habár mindjárt keletkezésekor számos ellensége támadta, idővel a német mezőgazdák szövetségének méltó ellenfele lehet. — Hegedűs Loránt Leopold Caro: *Auswanderung und Auswanderungspolitik in Österreich* című könyvről ad ismertetést. Az osztrák kivándorlásról szóló első összefoglaló nagyobb munka ez. Szerző különösen nagy gonddal foglalkozik a Németországba menő idénymunkások vándorlásával, mely mind nagyobb és állandóbb kivándorlássá fejlődik. A mű derekát az osztrák tengerentúli kivándorlás képezi, s e részben rejlik a mű nagy értéke, a mennyiben itt dolgozta fel szerző a délamerikai államok igen bonyolult bevándorlási törvényeit és szabályrendeleteit, oly szorgalommal és világos áttekintéssel, a mit más műnél hiába keresünk. A könyv három utolsó fejezete a kivándorlás szabályozásáról szól, s e helyütt nyilvánítja szerző saját nézeteit a kivándorlási politika tekintetében. — B. R. Az *amerikai bevándorló* cím alatt Edward A. Steiner hasoncímű könyvét ismerteti, mely nem a szó szigorú értelmében tudományos munka, hanem inkább az európai bevándorlók jellemrajza. Az amerikai előtt a bevándorló európaiak egységes fajként szerepelnek, nehéz velük megértetni azt, hogy a bevándorló nemzetségek egymástól különböznek. Nem pénzéhes csorda ez, hanem Amerikára nézve hasznos munkaerő. Szerző elítéli azt a durva, rossz bánásmódot, melyben a bevándorló fedélzetközi utas részesül. A különböző nemzetiségi bevándorlókról írt dolgok közül, ismertető bemutatja a könyv azon részeit, melyek a magyarokról szólnak. Szerző jellemzését az amerikai magyarokról hálával fogadhatjuk, mert igen jó világításban mutatja be őket. Ugyancsak B. R.-től való Edward A. Steiner: *The Immigrant Tide* című munkának az ismertetése is. Szerző bejárta Európa nagy kivándorlási országait és főleg a kivándorlás és visszavándorlás hatásait tanulmányozta. Többi között Magyarországon is járt, az itteni viszonyokat jellemezve, minden jót ír a népről, de minden rosszat az államhatalomra ken, mi abban leli magyarázatát, hogy szerzőt pánszláv agitátornak nézték, s e miatt az állami rendet megóvó hatóságokat éles megjegyzésekkel illeti. Balkányi Béla Jean St. Lewinski a bruxellesi Institut Solvay-tól kiadott *La maternité et l'évolution capitaliste* című könyvecskét mutatja be. A nagy ipari átalakulás egyik következménye az volt, hogy család megszűnt legtöbb háztartási cikkének megalkotója lenni. A gyár készít mindent, a nőnek háztartási munkái erősen megcsappantak, a nehéz megélhetési feltételek pedig arra kényszerítették a nőt, hogy gyárban keressen alkalmaztatást. Ilyen szakadatlan s erős munka mellett a nő elhanyagolni kénytelen anyai kötelességeit.

Ezen baj orvoslására a legradikálisabb módszer minden bizonnyal az volna, ha a férjes nőket a gyári munkától eltiltanók. De ezen intézkedésnek igen sok árnyoldala van, így a társadalom vette kezébe a munkásgyermekek gondozását, mikor a legkülönbözőbb jóléti intézményeket létesítette. *Az országos munkásbetegsegélyző és baleset-biztosító pénztár első évi jelentése 1907—1908* ismertetéséből az tűnik ki, hogy a kezdetben igen sűrűn fellépő bajok, mint milyenek minden átmeneti korszakban vannak, szünőfélben, s a mi az 1907: XIX. t.-czikken javításra szorul, éppen azok a részek, melyeket az országgyűlés módosított a központosítás és a kezelés egyszerűsítésének a rovására. *A budapesti tejkérdés* czim alatt a székesfővárosi tanács VIII. (közgazdasági és közéleti) ügyosztályának az előterjesztése van ismertetve, mely a fővárosnak egészséges, jó tejjel való ellátását és a tejkereskedelem rendezését célozza. Majd *A dán vasuti és hajózási jutalékrendszer*-ről találunk közleményt, a mely a dán állam kezelésében levő vasutak és hajózási üzemek alkalmazottjainak adandó jutalék kiosztásának módját mutatja be; a kules úgy van megállapítva, hogy a tantiéme sohasem fogja a befektetett tőke 0.6%-át felülmulni. E számot a *Magyar Közgazdasági Társaság* nov. 27-én tartott közgyűlésének lefolyásáról irt tudósítás, az újonnan választott tisztikar névsora és egyéb a társaságra vonatkozó közlések zárják be.

Megjelenik
minden hó 15-én
három-négy ívnyi
tartalommal.

AKADEMIAI ÉRTESÍTŐ

SZERKESZTI

HEINRICH GUSZTÁV.

Szerkesztő-
s kiadóhivatal a
Magyar Tudom.
Akadémiában.

XXI. KÖTET.

1910. Junius 15.

6—7. FÜZET.

A M. TUD. AKADEMIA LXX. KÖZÜLÉSE.

Gr. Széchenyi István emlékének szentelve.

1910. május 1.

I.

Elnöki megnyitó beszéd.

Berzeviczy Albert akadémiai elnöktől.

Tisztelt ünneplő Gyülekezet!

A most elmúlt április hó 8-ika ötvenedik évfordulója volt a gr. Széchenyi István halála napjának. Akadémiánk márczius 21-iki összes ülésén elhatározta, hogy e napot gyásznapiak tekinti, melyen koszorút helyez nagy alapítója sírjára és budapesti szobrára s hogy a gyásznapot néhány héttel követő jelen ünnepélyes közülsét egészen a Széchenyi dicső emlékének szenteli.

Midőn ez alkalommal kegyeletes érzelmekkel egybegyűlt tagtársainkat és közönségünket az Akadémia elnöki székéből tisztelettel üdvözlöm, úgy érzem, hogy ezt a félszázados évfordulót — egy végzetszerűen gyászos óra évfordulóját — nemcsak a hálás és kegyeletes megemlékezés szavaival kell megünnepelnünk, hanem beszámolóssal is tartozunk a megdicsőült szellemnek, dús anyagi és szellemi hagyatékával való sáfarkodásunkról, és fogadalmat is kell tennünk azoknak teljesítésére nézve, a mikkel még talán az ő rendelkezéseivel és óhajtaival szemben tartozásban maradtunk.

- A mint az Akadémia gondolata a Széchenyi emberi világnézte és államférfiúi hitvallása legmélyebb forrásaiból fakadt, úgy megvalósításának, kifejlesztésének, megvédésének gondja pályájának kezdetétől végeig foglalkoztatta szellemét.

A harmincznégy éves huszártiszt és mágnes rögtönzöttnek látszó, a mily meglepő, oly korszakossá lett ajánlatától az 1825-iki pozsonyi diétán, egész az 1859 augusztusában kelt döblingi levélig, melylyel a Kőrösi Csoma Sándor sírjának képét aján-

lotta föl az Akadémiának: Széchenyi sohasem szünt meg figyelmét intézetünkre is fordítani.

Kevésbé írói és tudósi hajlam, mint inkább annak a szerepnek értékelése, melyet ő a nemzeti kifejlődés nagy munkájában az Akadémiának szánt, vezette rá Széchenyit arra az ösvényre, melyet őt intézetünk megalapítóinak élén látjuk haladni.

Széchenyit íróvá csak nagy politikai és társadalmi céljainak szolgálata tette; műveinek irodalmi becsé és hatása oly adomány volt, melylyel az ő csodásan gazdag természeti képessége szinte akaratlanul, szinte véletlenül ajándékozta meg nemzetünk szellemi világát. Könyveivel, hírlapi cikkeivel úttörője, mondhatjuk megalapítója lett a magyar publicistikának; azt a magyar nyelvet, a mely költészetünk számára a nyelvújítási harc eredményeképpen a Vörösmarty műveiben kialakult, Széchenyi segített bevinni az életbe; és nemcsak az irodalom nyelvét, az irodalmat magát is az ő példája, hatása tette nálunk igazán társadalmi közszükségletté. Új lendületet, új irányt adott irodalmunknak, még költészetünknek is, mely világosan fölismerhetőleg, különösen a *Hitel* megjelenésétől kezdve, hagyja el a multba merülő búsongás és a régi dicsőség magasztalásának hangját s áll lelkesülten a nagy nemzeti föladatok és remények szolgálatába. Széchenyi személyes hatása is íróink egész sorára s éppen költőinkre félreismerhetetlen s fontos volt a példa, melyet az irodalmi tevékenység megbecsülésére adott, valamint az az eredményes törekvése, melylyel Pestet, az irodalom középpontját, egyúttal mindinkább az ország fővárosává avatta.

Kétségtelen, hogy az Akadémia létrehozásával első sorban nyelvünk kiművelését, kifejlesztését akarta elérni; ezt ki is fejezte és megmagyarázta első elnöki beszédjében, szemben azokkal, a kik — mint mondá — főleg a természettudományok művelését és megismertetését, s azokkal szemben is, a kik a magyar nyelv terjesztését kívánták az intézet első föladatává tenni. De már a Széchenyi hozzájárulásával keletkezett első terv a nyelv művelése, mint első teendő mellé odasorolta tudományos művek magyar nyelven iratását és kiadását, megjelent munkák bírálatát, nevezetes idegen és classikai munkák fordítását és kiadását, sőt a nemzeti színészet fölkarolását is.

Széchenyi az Akadémiára vonatkozó alapító-levelében kikötötte, hogy „ezen magában álló, maga által kormányozandó, csupán tudományos intézet semmi más intézetekkel soha össze ne köttessék, hanem ártatlan tudományos foglalatosságait királyom és hazám egyesített javára és csak arra, magában, csendesen folytathassa“. A nagy alapító valószínűleg szükségét érezte akkor az Akadémiának ezt a szigorúan tudományos jellegét s teljes

elszigetelését a közélettől balvélemények és talán fölmerült gyanúkkal szemben hangsúlyozni; de bizonyos, hogy már az intézet főnnállásának második évtizedében ő maga némileg túllépte e korlátot, a mennyiben egyik-másik, nagy port fölvert elnöki beszédjében a nyelv és nemzetiség kérdését ugyancsak széles alapon tárgyalta s azokban ugyanazt az éles polémiai hangot használta, melyet a publicistikában meghonosított.

Hogy Széchenyi az Akadémia széleskörű, nagy és magasztos föladatával kezdettől fogva tisztában volt, azt tanusítják azok a nyilatkozatai, melyekben „zarándoki komolyság“-ra, minden viszálykodás távoltartására, összetartásra, a „hazafiúi szeretet és egységben“ való példaadásra buzdítja az intézet tagjait s még inkább azok, melyekben kijelenti, hogy „a magyar Akadémia, sajátlagos politikai körülményeink között, nemzeti újjászületésünket tekintve egy főtényezőt képezhet, sőt, hogy ilyest képezzen, szoros kötelessége“.

Szétágazó teendői, országos gondjai közepett Széchenyi mindig időt talált az Akadémia ügyeivel a legkisebb részletekbe menő figyelemmel és sohasem lankadó kitartással foglalkozni, úgy, hogy joggal elmondhatjuk, intézetünknek nemcsak megalapítása, hanem első kialakulása is sokszorosan magán viseli az ő keze nyomát. Hogy még élete végéveiben is a döblingi gyógyintézet önkéntes foglyát mily szerető, féltő gonddal foglalkoztatta e kedves alkotása, annak megható tanúbizonysága amaz 1858-iki, az Akadémiában fölolvásásra szánt, de az akkori viszonyok miatt fölolvásásra nem került levél, melyet joggal úgy tekinthetünk, mint Széchenyinek az Akadémiára vonatkozó végrendeletét.

Ez a levél lángoló tiltakozást foglal magában az Akadémiának az abszolút kormány szándéka szerinti megrendszabályozása ellen. „A magyar romok közt — úgymond — a nemzetnek eléggé nem bámulható életerején kívül, szeplőtlen, már majdnem csupán a magyar Akadémia mutat arra, miszerint nemzetünk még kioltva nincs s most ezen utolsó, igazán magyar intézet is ki legyen sarkából forgatva?“ Bizik azonban benne, hogy az ifjú császár végre is át fogja látni, hogy „a mostani államférfiak észficzamlott teoriája és keserű önmystificatiója... a közbirodalmat a legproblematisabb helyzetbe süllyeszti s ha saját veleje tanácsát követendi és egyedül saját szíve sugallata után indul, bizony mondom, Magyarország tekintetében még Corvin dicső korát is homályba állítandja“. Az alapszabályok módosításába tehát — ha kell — „vérző szívvel, de lecsépelhetlen kedélylyel“ belenyugszik, azonban ünnepélyes óvást tesz s alapítványának kamatait attól a pillanattól fogva sem ő, sem örökösei fizetni nem fogják, ha tapasztalni lenne kénytelen, hogy „adománya... más vágásba szoríthatnák, mint az, a mi a magyar

Akadémia eredeti céljával megegyez és mely nemzet és fejedelem közti törvény által megerősítettén, fel is szenteltetett“.

A mi ennyire a szíven feküdt Széchenyinek, annak sér tetlen megőrzése, nemes célja felé vezetése és fölvirágoztatása kötelessége minden magyarnak, legszorosabb kötelessége azoknak, kik mint egymást fölváltó halandók, a maga céljaiban és szervezetében állandó és halhatatlan Akadémiát alkotják.

Két föladatot szab e kötelesség élénk: az egyik alapítónknak intézetünkre vonatkozó szándékából, eszméjéből folyik; a másikat az alapítónk iránti kegyelet sugallja.

Az egyiknek megfelelni annyi, mint rendeltetésünket egyáltalán teljesíteni. Művelni a magyar nyelvet, hogy az az irodalom és tudomány minden ágában a kifejezés lehető legtökéletesebb eszköze legyen, és művelni az irodalom s tudomány minden ágát, hogy azokban nemzetünk szelleme legmagasabb megnyilatkozását találja s bennök és általok méltón állja meg helyét a művelt nemzetek versenyében.

A munka folyik; az Akadémia jelentőségét e munka terén csak az kicsinyelheti, a ki a Széchenyi korát összemérve a miénkkel, kifeledi az összehasonlításból azt a roppant kifejlődést, melyet azóta nyelvünk és irodalmunk fölmutat, és a mely lehetetlenné teszi, hogy az Akadémia a fejlődés, a munka, a versengés és szellemi küzdelem mai óriási mezején az egyedüli és kizárólagos középpont, indító erő és ítélőszék ama szerepét vigye, melyet talán kezdetleges irodalmi viszonyaink idejében vihetett. És kicsinyelheti az, a ki feledi, hogy alig van irodalmi és tudományos társaságunk, mely legalább némi részben, legalább kezdetben nem élvezte volna vagy nem élvezné Akadémiánk gyámolítását s mely vezető szellemeit nem az Akadémia tagjai sorában találná.

A másik föladat szorosabban a Széchenyi személyéhez, az ő emlékéhez, az ő szellemi hagyatékához fűződik.

Az Akadémia méltán különös kötelességének tekintette és tekinti a valódi, a komoly, a hű és tevékeny Széchenyi-cultus állandó középpontjául — mondhatnám szentélyeül — szolgálni. Ezért ügyrendünkbe is iktattuk a koronkinti Széchenyi-ünnepeket, melyek mindegyikének főtárgya egy-egy olyan előadás, mely az irodalom vagy tudomány valamely ágának fejlődését vagy egyes fontos és közérdekű kérdését tárgyalja és egyszersmind számot ad arról, mit tett az Akadémia e fejlődés előmozdításával azon czélok megvalósítására, melyeket Széchenyi István tüzött eléje.

Ily ünnepeink kapcsán láttak napvilágot következő kiadványaink: *Gróf Széchenyi István és az Akadémia megalapítása*, néhai Szász Károly tagtársunktól; *Gróf Széchenyi István és a magyar költészet*, Beöthy Zsolt tagtársunktól; *Gróf Széchenyi*

István és a magyar magánjog, Vécsey Tamás tagtársunktól; *Gróf Széchenyi István műszaki alkotásai*, néhai Liphay Sándor tagtársunktól; *Gróf Széchenyi István nemzeti politikája*, Gaál Jenő tagtársunktól és „Széchenyi és a nemzetiségi kérdés“ Zsilinszky Mihály tagtársunktól.

„Halhatatlan nagy alapítója emlékére“ alapította az Akadémia ezelőtt 14 évvel saját palotájában a Széchenyi-múzeumot, mely Széchenyi István munkáit, kéziratait és arcképeit, valamint a reá és nagy kortársaira vonatkozó egyéb ereklyéket tartalmazza, s a Széchenyi-kutatóknak gazdag anyagot nyújt. E múzeum 1905 novemberében, az emlékezetes pozsonyi ülés évfordulóján nyílt meg a nagy közönség számára, mely alkalommal buzgó vezetője, Szily Kálmán tagtársunk és főkönyvtárnokunk beható jelentésben ismertette a gyűjtemény keletkezését és akkori állapotát. E múzeumnak kezdettől fogva és most is legbőkezűbb gazdagítója a nagy atyának hagyományait kegyelettel őrző, méltó fia, tiszteleti és igazgató tagtársunk, gróf Széchenyi Béla.

Azonban a fősúlyt méltán arra helyezvén, hogy az Akadémia által a Széchenyi eszméi tiszta, valódi alakjukban minél szélesebb körben terjedjenek el nemzetünk körében, már 1884-ben hozzáfogtunk úgy régebben kiadott, mint kiadatlan munkáinak könnyen hozzáférhető alakban újból való kiadásához. Így már 1884-ben napvilágot látott Széchenyi naplóinak néhai Zichy Antal tagtársunktól szerkesztett, a nagy közönség használatára szánt kivonata; három évvel később kiadta az Akadémia „Széchenyi beszédeit“, később — három kötetben — „Leveleit“, majd „Utirajzait“ és külön „Leveleit szüleihez“, úgyszintén — két kötetben — „Hirlapi cikkeit“. Mind e kiadványainkat bold. Zichy Antal társunk szerkesztette nagy szorgalommal és látta el magyarázó jegyzetekkel. Az annak idejében kiadott művek közül a *Hitel*, a *Világ*, a *Stádium*, a *Kelet népe* s a *Politikai programtörödékek* jelentek meg eddig az Akadémia kiadásában, néhai Gyulai Pálnak egy, Széchenyit mint író-t jellemző tanulmánya s néhai Kautz Gyula és Viszota Gyula bevezető ismertetései kíséretében; úgy hogy eddig 11 kötetben bocsátottuk közre nagy alapítónk saját műveit.

Az a kötelességünk, hogy a Széchenyi tanításának hamisíthatlan megőrzése és terjesztése fölött őrkdjünk, kétszeres súlylyal nehezedik ránk szemben azzal az elszomorító jelenséggel, hogy e tanítás igazi tartalma, lényege a politikai és társadalmi élet hullámzása közepett a nemzet köztudatában mindinkább elhomályosul.

Báró Kemény Zsigmond Széchenyiről írt örökbecsű tanulmányában leírván a katastropha előtti utolsó találkozását a nagy férfúval, kin akkor már a túlizgatott kedély beteges jelei mutat-

koztak, elmondja, hogy Széchenyi egy, saját látományától elborzadó jós lángszavaival ecsetelte a bekövetkezendő szörnyű összeütközést s annak minden dulasait, miközben e felkiáltásra fakadt: „Ah! az én füstbe ment életem!”

A gondviselés egyszer megmentette nemzetünket attól, hogy a csak Széchenyitől felismert veszély végromlásává legyen, s a Széchenyi élete és munkája így „füstbe menjen”; egyszer már elmondhatta rólunk koszorús költőnk, éppen a mai megemlékezésünk tárgyául szolgáló gyásznap alkalmából: „...romjaidra s romjainkra hullván, Adjunk, Igaz, tenéked igazat!” Óvakodjunk az elfeledésétől annak, a minek igazságára oly keserves tapasztalatok tanítottak meg.

Nem mintha a Széchenyi emlegetésében és dicsőítésében volna hiány. Egyes, tanításából jól-rosszul leszűrt s a közhasználatban eredeti értelmökből meglehetősen kivetkőzött jelszavak szinte szálló igékké váltak; de ha azt tekintjük, hogy ki minden vél ma Széchenyire hivatkozhatni és hogy miféle törekvések és irányzatok vélnek az ő nevének symbolumával harczba mehetni, akkor úgy érezzük néha, mintha vezekelnünk kellene e szent név, e dicső emlék előtt. Vezekelnünk azért, hogy az ígét, melyet nekünk hirdetett, jó részben elfeledtük, úgy, hogy sokan ellenmondástól nem felve ferdíthetik el, formálhatják át céljaikra az ő tanait, használhatják föl politikai és társadalmi rendszerének szövevényes finomságait gyakran az ő egész élete hitvallásával homlokegyenest ellenkező céljaik szolgálatában, mintha nem éppen Széchenyi lett volna az, a ki *Blickjének* jelígejében arra figyelmeztetett bennünket, hogy „rien ne fait tant de mal dans le monde, qu'un mensonge, qui ressemle à la vérité.”

Nem akarok példákra hivatkozva a politikai elvek mérkőzésébe belésszólni; az nem ide tartozik. Valamely politikai elv az adott viszonyok között lehet helyes vagy helytelen, tekintet nélkül arra, vajjon a Széchenyi tanításából származtatható-e? De e helyen, azt hiszem, jogunk van nagy alapítónk szellemi hagyatékának időleges, akár politikai, akár társadalmi célok érdekében való elhomályosítása, vagy éppen elferdítése ellen föl-szólalni.

A uralkodó fogalomzavar mentségeül mindenesetre föl lehet hozni a korviszonyok roppant változását, mely ma még a tárgyilagosan ítélőre nézve is megnehezíti a Széchenyi lelki nagyságának, úgy mint munkássága politikai és társadalmi jelentőségének helyes értékelését és értelmezését. Annyira más a mai nemzedék lelki világa és erkölcsi mértéke, annyira mások körülményeink, érdekeink, szükségleteink és a tisztázásukat váró kérdések, hogy Széchenyinek amúgy is látszólagos ellentmondások miatt bonyolult egyénisége és pályája a jóhiszemű magyarázatot

is könnyen viszi tévedésekbe s fonák alkalmazásokba vagy következtetésekbe.

Mondják, hogy vannak napfogyatkozások, melyek ideje alatt a nappali égen kigyúlnak a csillagok, mert a szem nélkülözvén a nap erős fényét, meglátja azoknak gyöngye pislogását. Korszakos, nagy alakok nagy erényeinek letűnése után így szokik hozzá szemünk a kisebbeknek mértékéhez és vél ezekről vonhatni téves következtetést amazokra. Ezért nem látjuk nemzeti törekvéseink ama tragikus fogyatkozását, hogy míg eredményekben még nagyon közel állunk kezdetökhöz, a lendület, meggyőződés és hit erejében és őszinteségében már nagyon távol. Korunk egyáltalán nem érti meg, szinte ösztönszerűen visszautasítja az igazi idealismust, de szívesen megtéveszteti magát a szemforgató hypokrisistól, majd meg valóságos elégtételérzéssel karolja föl a leplezetlen, merész cynismust. Napjainkban egy oly nemes mártírra, ki a nemzet hibáinak föltárással és ostromozásával földozza magát az igazságnak, száz oly élelmes számító esik, a ki hasznót húz abból, hogy nemzeti gyöngeségeinknek, tévedéseinknek hízelegve, azokat nagyranövesztteni segít. Ma igazabb, mint valaha, a Széchenyi mondása, mely szerint „a magyar haza sohasem volt derék, sőt kitűnő férfiak hiányában. Egy nemében a hazafiaknak azonban mindig szűkölködött: olyanokban t. i., kik tartózkodás nélkül a nemzet szemére lobbantják az igazat.“ Magának a magyarság erkölcsi megalkotásának nagy és végzetes fogyatkozása az, hogy tudatosan elébe helyezi a kellemes ámitást a kellemetlen igazságnak.

A gyakran jöhiszemű félreértések egy másik forrása — mint érintettem — a Széchenyi egyéniségének és politikai rendszerének szövevényes, fölületes szemléletre ellenmondónak látszó mivoltában keresendő.

Mint katona, távol hazájától, ennek viszonyait kevésbé ismerve, nyelvét fogyatékosan beszélve, ébred egyszerre annak tudatára, hogy hivatása nemzetének újjászületését faji alapon, gyakorlati úton megindítani: határozottan aristokrata érzülettel agitatót indít a nemesi előjogok ellen, megbontja a feudális táborn, előkészíti az alkotmány szabadelvű és demokrata szellemű átalakítását; mikor a reform-mozgalom erősebb hullámokat vet, útjába áll, népszerűsége fölláldozásával vállalkozik a mérséklő és fékező hálátlan és — sikertelen szerepére; mikor aztán egy európai szellemi áramlat váratlanul teljes diadalra viszi a reformtörökést, egy perczre — saját vallomása szerint — átengedi magát a nemzete újjászületése fölötti csöndes örömmek, mert hiszen „maga is járult valamivel hozzá!“ De csakhamar fölülkerekednek régebbi balsejtelmek; előbb, mint összes honfitársai, meglátja a fenyegető katastropha veszélyét; képtelen levén azt elhárítani —

megőrül; visszatérő eszmélete arra a rettentő önvádra indítja: miért is igyekezett nemzetét békés tétlenségéből fölrázni s ezáltal a romlás útjára vinni; majd ismét egy reménysugár éleszti föl lelkét, de annak pillanatnyi elsötétülése elég, hogy kétségbeesése a halálba űzze.

Az egymást kergető paradoxonok e sorozatát kiszínezik a lelki élet egyes mozzanatainak, a jellem egyes vonásainak látszólagos ellentétei: a politikában az ész kizárólagos uralmát hirdető, népét az „ok népévé“ nevelni akaró, az anyagi erők fontosságára utaló utilitárius államférfi, a kit mégis a honfiúi szívfájdalom esztől foszt meg, míg a mindig a szenvedélyekre hivatkozó érzelempolitikusok teljes épségben őrzik meg lelki egyensúlyukat; a mély és buzgó vallásosságú ember, ki mint fiatal huszártiszt az élet ezer öröme között sem feledkezik meg ájtatosságáról és gyónásáról, aggkorában szinte vallásos rajongásba esik s végül mégis öngyilkossá lesz; az önbizalom, akarat-erő, tettvágy és szívósság mintaképe, ki mégis minden órában kiteve látszik nemcsak a csapongó szeszélynek, hanem a csüggedés és kétségbeesés kísértéseinek is; a merészségig bátor férfi, ki mégis a közdolgokban a félénkségig óvatos és aggodalmaskodó; a biztosan számító, mindig a gyakorlati irányba hajló ész, mely mégis gyakran költői képzelgéstől látszik tovaragadtatni, s végül a lénye minden gyökérszálával hazáján és fáján csüngő hazafi, ki mégis a nagy, közös emberi civilisatio legmagasabb nézőpontjairól kérlelhetetlenül korholja honfitársainak bibáit és félszekségeit, sőt ezek iránt nem egyszer valódi undort árul el.

Az életpálya és jellem e látszólagos ellenmondásait mind megmagyarázza a Széchenyi hazafiúi érzését jellemző tiszta idealismus és teljes önmegtagadás. „Ki a közönségnek akar használni, legelső kötelessége: magáról egészen elfelejtkezni“, mondhatta teljes joggal ő, a ki szerint „csak a gyenge szereti önmagát, az erős egész nemzeteket hordoz szívében.“

Az érzelmek heves küzdelme Széchenyinél mindig csak addig tartott, míg valamennyi között a legeszményibb, a legnemesebb nem emelkedett uralomra a többi fölött. A mily eszményi volt szerelme későbbi neje, Seilern Crescence grófné iránt, barátsága Wesselényi iránt, oly eszményi volt politikájának egész credo-ja is; kezdve az ifjúkori öntudatos elhatározáson, „életét a hazának és az emberiségnek szentelni“, később a népszerűséggel való büszke szakításban, mikor azt meggyőződése és hazája érdeke követelte, végül az önvád marcangolásaiban akkor, mikor a nagy hajótörés menekültjei kifogyhatatlanok voltak egymás vádolásában. Politikájának ez eszményi vonása iránt — mely a célzatban, a lelki rúgókbán rejlik — nem téveszthet

meg sem politikai rendszerének gyakorlatisága s az a nagy súly, melyet az ország anyagi érdekeire helyezett, sem az a sokaktól hiúságnak, féltékenységnak, sőt irigységnek minősített türelmetlenség, a melylyel a mások nézeteivel és törekvéseivel gyakran szembeszállott. Ő annyira azonosította magát a nemzeti fejlődéssel, hogy annak minden követelményét egészen összeolvasztotta a saját egyéniségével, a miből szükségkép következett a subjectivitás, melylyel e kérdéseket tárgyalta. Ő érezte, hogy azon emberek közül való, a kik arra születtek, hogy feláldozzák magukat, s a kik életök tragikumának teljességével fizetnek azért, hogy alakjok a legtisztább, legnemesebb nagyság fényében tündöklöjjen az utókor előtt.

A mily eszményi volt lelki indítékait tekintve az ő politikája, épp oly gyakorlati volt az a rendszer, melybe azt foglalta. A Széchenyi politikai rendszerét az jellemzi, hogy minden elve magában hordja a saját mérséklőjét: bár mindig magas czélokért küzdött, sohasem szakadt el a gyakorlati élet talajától; mert mindig szeme előtt tartotta összes czéljait, sohasem áldozta föl az egyiket a másiknak, sohasem vette egyik alkotásához az építőkövetek egy másiknak a romjaiból. Ez magyarázza meg, hogy míg nekiindulásaiban mindig talált buzgó szövetségeseket, azoktól utóbb rendesen elszakadni volt kénytelen; a köznapi lelkek és elmék ritkán értik meg azt, miért kelljen egy ponton megállniok, mikor oly tetszetős az egyenes irányban való továbbhaladás; az alatt járók nem látják az előttük elterülő útnak azokat az akadályait és veszélyeit, a melyeket a magasan szárnyalónak sas-szeme megpillant. Ez is egyik magyarázata annak, hogy a Széchenyi czélzatait, aggodalmait, küzdelmeit és sikereit oly sokszor félreértik törekvésének azok az utódai, a kik munkásságának részleteihez tapadozva, annak egészét áttekinteni nem képesek.

Ezelőtt ötven évvel nemzetünk koszorús költője megjövendölte, hogy a Széchenyi alakjának tiszta fénye nőttön-nőni fog, a mint időben, térben távozik. E jóslat valóra válni csak úgy fog, ha a váltakozó nemzedékek is az ő valódi alakjára fogják tekintetöket függesztetni, s nem érik be hozzájuk elhallatszó hírével. A „legnagyobb magyar“ emlékének oltárán jobban áldozik az, a ki egy könyvét veszi kezébe, mint az, a ki a róla hallott dicsőítésekhez új szóvirágokat fűz. Dicsőítsük őt azzal, hogy megismerjük őt, hogy tanulunk tőle és hogy követjük tanítását. Akkor el fogjuk mondhatni, hogy az ötven év előtti gyásznap nem az ő életének vége, csak az ő, nemzetében való örökeletének kezdete volt.

A Széchenyi István emlékének ihlete hassa át Akadémiánk hetvenedik közülsését, melyet ezennel megnyitok.

II.

Főtitkári jelentés.

Heinrich Gusztáv akad. főtitkártól.

Midőn mai ünnepélyes közülésünk kizárólag az Akadémia halhatatlan alapítójának, gr. Széchenyi Istvánnak emlékét szolgálja, még a különleges feladatú főtitkári jelentés sem mellőzheti teljesen, hogy ülésünk nagy hősről meg ne emlékezzék. Csábító feladat volna gróf Széchenyi István működését nagy alkotása keretében részletesen vázolni és kimutatni, hogy az új Magyarországnak e legnagyobb embere óriási kiterjedésű munkássága közepett mennyire szíven viselte az Akadémiát, melynek nagy nemzeti jelentőségét mély belátással átértette és tőle telhetőleg fejleszteni és fokozni törekedett. De e rövid jelentés keretében lehetetlen e nehéz és bonyodalmas feladat megoldására vállalkoznom. Ázért engedelmet kérek, hogy csak vázlatosan rámutathassak arra a soha nem lankadó buzgalomra, melyet Széchenyi az Akadémia iránt több mint két évtizeden keresztül, főleg a küzdelmes harminczas és negyvenes években, tanusított.

Az igazgató ülés 1830 november 17-én közmegegyezéssel az Akadémia másodelnökévé választotta Széchenyit és ezentúl huszonöt éven át mindig újra megválasztották (csak 1850-ben tették meg a betegség által meggátolt gróf Széchenyi István helyébe gróf Andrássy Györgyöt helyettesse). Az elnöki tisztelet mindig vonakodott elfogadni és midőn 1832-ben gróf Teleki lemondásakor mozgalom indult meg, mely őt óhajtotta az Akadémia elnöki székébe ültetni, ez év július 18. kelt levelében „elhatározólag jelenti“, hogy a tervezett kitüntetést nem fogadhatja el, „midőn az előlülőségre annyi nála érdemesebb tagot ismer társaságunkban“. „Irányon túl megjutalmazottnak érzendi magát, ha tovább is ily tiszteletre méltó társaságnak igazgató-tagja s másod-elölülője maradhat“, hisz „csekély tehetségénél fogva kisebb körben jobb sikerrel fáradozhatik“. Másodelnökké első ízben történt megválasztatásakor csak ennyit jelentett ki: „Minden, a mit erre válaszolhatok, hogy búzgón törekszem eljárni tisztemben“. Egy negyed századon keresztül, a meddig gróf Teleki József elfoglalta az elnöki széket (1830—1855), volt másodelnök és e minőségében az Akadémia igazi vezetője, ügyeinek fáradhatatlan mozgatója. Főleg áll ez az első évekről, mikor túlzás nélkül mondhatni, hogy minden fontosabb személyi, szervezeti és tudományos ügy vagy az ő kezdeményezésére vagy legalább az ő előzetes beleegyezésével és hathatós pártolásával tárgyalatott, illetve elintéztetett. Az egyes tagok is rendszerint az ő szárnyai alatt álltak

elő javaslataikkal vagy indítványaikkal, melyeknek megvalósulását csak az ő támogatásával hitték és tudták lehetségesnek. Széchenyi mindenkit meghallgatott, minden jó gondolatot örömmel fölkarolt, minden komoly törekvést lelkesen pártolt és még távol eső elfoglaltsága közepett is, így 1834-ben aldunai expedíciója közben is, komolyan tárgyalt akadémiai ügyekről a tudós társaság azon kiváló tagjaival, a kik bizalmát leginkább bírták és kiknek sorában Vörösmarty Mihály, Bajza József, Toldy Ferencz és Fáy András voltak a legelsők.

Az új intézet kezdetben természetesen csak igen lassan dolgozott, jelentéktelen eredménnyel. A közönség sokat várt és kevésbe vette, bizonyára nem is ismerte a leküzdendő nagy nehézségeket és akadályokat: „tespedtséggel“ vádolta az Akadémiát, melynek tagjai maguk is elégedetlenkedtek, mert az első szervezet könyvek kivonatolására és bírálatára kényszerítette őket, a mi épp a legjobbakat elvonta az önálló tudományos munkásságtól. Széchenyi, kinek lelke égett az alkotás vágyától és a ki türelmetlenül várta minden téren a haladást, szintén az elégedetlenek közé tartozott, de nyomban hozzá is fogott a baj orvoslásához: megbízta Vörösmartyt, hogy az Akadémia állapotáról és szervezetének hiányairól neki beható jelentést tegyen, és utóbb Orsováról felhívta Toldyt, hogy őt az ügyek meneteléről tájékoztassa. Az Akadémiában a felismert bajokon az Alapszabályok módosításával óhajtottak segíteni és Széchenyi is helyeselte e fölfogást; de mikor munkához fogtak, annyira eltértek a vélemények és oly nehézségek merültek föl, hogy e tizenkét éves (1834—46) mozgalom eredményre nem vezetett és alapszabálymódosítás csak az ötvenes években (1853—59) az önkényuralom rendeletére jött létre. De eza közvetlen sikertelenség nem kedvetlenítette el Széchenyit, a ki fáradhatatlan volt oly kisebb-nagyobb szervezeti javítások eszközzésében, melyek az alapszabályok keretén belül lehetségesek voltak. E javítások a bizottságok szervezetére, a jutalmazások módjára, egy zsebszótár szerkesztésére és kiadására, az Akadémia tudományos folyóiratára, Értesítő kiadására, a könyvtár mielőbbi megnyitására, a szóalkotás irányítására, a pesti régiségek ismertetésére és számtalan kisebb jelentőségű ügyre vonatkoznak, miről az Akadémia jegyzőkönyvei, főleg a harminczas években, az állandósulásnak és megállapodásnak e vajdó korában, tanuskodnak. Egy ideig a pénztár ellenőre is volt és 1832-ben ő rendelte a pecsétet, az oklevelet és czímert az Akadémia számára. Adományaival, pénzben és könyvekben is folyton gazdagította kedvelt alkotását; 1831-től fogva minden megjelent művét adja ajándékként és 1834-ben az Akadémia czimerével szolgáló Ender-féle festményt is ő adományozta. Hogy viszonzásul az Akadémia őt 1834-ben és 1844-ben ünnepélyesen fogadta, mikor Angliából, illetve az országgyűlésről hazatért, hogy 1838-ban tisz-

teleti tagjává választotta és hogy „Hitel“ cz. korszakos művét 1845-ben a Marczibányi-díjjal jutalmazta, bizony csak jelentéktelen elismerése volt azon páratlan jóakaratsnak és buzgalomnak, melylyel Széchenyi minden akadémiái ügyet fölkarolt és teljes lélekkel szolgált.

Közvetlen megnyilatkozásra négy ízben talált Széchenyi alkalmat: 1842-ben, 1844-ben és 1846-ban, mikor az Akadémia három nagygyűlését mint elnöklő beszéddel nyitotta meg, és 1858-ban, midőn az Alapszabályok fenyegető módosítása ügyében nagy feltűnést keltett levelet intézett az Akadémiához.

Akadémiái beszédei közül legfontosabb az első, melylyel 1842. nov. 24-én a XI. közülést megnyitotta, e nagyszabású és mélyen látó szónoklat, mely a bölcsélet és politika határain mozog és eszméinek gazdagságával, lelkességének hevével, bölcsességének mélységével még ma is megragadja és meghatja az olvasót. Az Akadémia nyelvmivelő föladatát védelmezi azokkal szemben, a kik gyakorlatibb irányú intézetet óhajtottak, vagy ha már a magyar nyelv legyen az Akadémia főtárgya, inkább ennek nem fejlesztését és kiművelését, hanem terjesztését tartották szükségesnek. Beszéde lelkes dicsőítése nyelvünknek, mely „legdrágább kincsünk, melylyel mindent elérhet a magyar, nélküle ellenben semmit“. Az alapítók szerinte kizárólag azt az utat választották, melyet a nemzeti becsület, a saját nemzeti föntartás és így a legszentebb kötelességérzet parancsolt Hiszen „ki tudja, távol van-e még tőlünk azon gyászidő és nemzeti életek mértéke szerint nem borul-e szaporábban reánk, mint gondolnók, mikor csak testületünk fogja tán ereklje gyanánt, vagy inkább bágyadtan pislogó lámpaként őrizni azon nyelvet, melyet legdrágább kincsének, nemzeti és függetlenségi alapjának elismert ugyan a magyar, de forró vérétől hajtva, bálványaitól elszédítve, nemcsak őrizni nem bírta, hanem saját lábaival tiport el“. A kik nyelvünk terjesztését tartják legsürgősebbnek, hogy mennél előbb minél többen legyünk, azokat figyelmezteti, hogy „nem a mennyiség, hanem a minőség a szellemi erőnek sarkalata, s e szerint éppen nem azért forog veszélyben létünk, mert kevesen vagyunk, hanem mert súlyunk oly parányi“. Hazánk nemzetiségeivel szemben pedig legyünk óvatosak és gondoljunk meg, vajjon „nemzetiséget csak úgy rákenhetni-e bárkire is, ki éppen kezeink közé jut, mint pl. meszet falra vagy mázat fazékra? és azt hisszük-e: parancs már elégséges, hogy valaki nemzeti sajátságából kivetkőzzék“. Nem elég törvényeket hozni, hanem azok iránt sympathiákat is kell gerjeszteni. Nagy, hatalmas, dicső nemzetté nem erőszak vagy türelmetlenség, hanem egyedül csak szellemi és műveltségi felsőbbség által emelkedhetünk vagy sehogy sem; mert „erkölcsi felsőbbség mindig és mindenütt győzött erőszakon“.

Kétségbe esnünk és ellankadva a vaksorsnak átengednünk jövődönk kifejtését épp oly annyira nem szabad, mint önbítságtól felfúva, minden hatalmakat felbőszítve és ellenszegülésre kihíva, erővel törekedni az után, a mit kirekesztőleg csak bölcseséggel és pedig élet- és nem szoba- vagy könyvbölcseséggel érhetni el. E bölcseséggel és szellemi felsőbbségünkkel meghódíthatjuk mindazokat, a kik még nemzetiségünk határain kívül vannak, de óvatos higgadtsággal kell eljárunk, hogy „Magyarország ne csak külsőleg és ámitólag jőszinűnek, megalégültnek, gazdagnak, fényesnek lássék: ámde mindig növekedve s hosszú időkre terjedve belsőkép is valódi jó egészségi, boldog, dicső és hatalmas legyen“. Azért „bizzunk magunkban, bizzunk erőnkben, készületlen azonban soha ne lépjünk sikra és erőnkkel jobban gazdálkodjunk mint eddigel; mert hiába, nemzetnek regeneratívói működésében, hol minden s kivált az idő oly drága és minden léptek annyira gátolvák, vajmi többet mozdit a szerény méh, a munkás hangya, mint a sok szópompa, meg a sok lelkesedés, zaj.“ Erélyes, higgadt törekvés célra vezet. Ha azonban mégis bukunk kell „s emberek előtt ki is legyen törölve emlékün, legalább azon láthatatlan tanúk végett, kik előtt tán nem egészen megy veszendőbe mind az, mi az emberi nemet felmagasztalja, mutassuk meg, hogy volt fajtánk közt nem egy, ki nemzeti fennállásért, nemzeti felnemesítésért utolsó leheletig lankadatlan küzdve, szebb sorsra lett vala méltó“. Soha Akadémiánkban ily hatalmas, mély értelmű szózat sem előbb, sem utóbb nem hangzott el.

Az Akadémia XIII. közülését 1844 decz. 26. is Széchenyi nyitotta meg, első sorban ismét a magyar nyelv jelentőségének hangoztatásával, mire a korabeli események ösztönzik, hogy t. i. „törvény ismét természeti állásába hozá nyelvünket“. Megragadó bévvel dicsőíti e nagy tettet, mely egy gyászos és káros korszaknak vet véget, „mikor saját elkorcsultával nem átalott még pajzázkodni is vérünk tehetős része; mikor az asszony nemcsak hogy nem értette, de szégyenlette a magyar szót; mikor azon kevesek, kik ennyi gyalázat közt örjei voltak nemzetiségünk e főzalogának, meleg részvét s köszönet helyett hideg visszavonulással, gúnynyal, sőt még üldözettel is találkoztanak“, és óva int, hogy viszálykodásainkkal újra ne veszélyeztessük, a mit oly nehezen tudtunk kivívni. „Jövendőben“, mondja, „féltekenyebb gonddal kell ápolni boni nyelvünket, és azon kincset, melynek szorgos dajkálása nélkül bármikép erőlködünk is egyébiránt, soha nem fogunk az emberiségre díszit hárító nemzetek sorába fölemelkedhetni“, mert soha sem volt „és ma sincs, habár a tennivalóknak egy tengere áll is előttünk, ránk nézve fontosabb és sürgetőbb ügy, mint nemzeti nyelvünknek minden módon ápolása és annak mind szilárdabb meggyökereztetése“, a mi épp az Aka-

démia földadata, melynek eszménye nem fogamzott meg más okból és nem lépett életbe egyébert, mint azon czélból, mihezképest nemzeti nyelvünknek és ezzel oly szorosan egybekötött nemzeti létünknek egy révpártjával, egy őrjével többje legyen, mely iránynál bárki mit mondjon is, nincs ránk nézve nagyobb fontosságú politikai szempont". Igaz, hogy „Akadémiánk már jóformán kiesett a divatból és ekkép a nagy közönség kegyéből“, csupán azért, „mert kisdedekként mint játész szert, melylyel egy időig bibelöldhetik, már megunta azt sok magyar és e szerint most valami más után eseng“. De ez nem baj, hisz „Akadémiánk tulajdonkép nem czél, de inkább előmeneteli eszközeinknek csak egyike, mely ha el nem tompul, el nem ferdül, szinte egy-egy lépcsővel magasabbra segítheti ügyünket azon czél felé, mely nem kevesebb, mint nemzeti virágzás“, mely azonban anyanyelvünk ápolása és fejlesztése nélkül egyáltalán el nem érhető.

Részben más oldalról fejteget rokon eszméket Széchenyi harmadik akadémiai beszédében, melylyel XV. közülésünket 1846 decz. 20. megnyitotta. A hazaszeretet félremagyarázása vagy elfajulása aggasztja, mert „a hazaszeretnek bármily áradozó léte soha nemcsak magasbra nem emelt eddigelé egy népet is, de ilyesnek még csak megmentésére sem volt elégséges, ha vakszerelemre, elbizottságra s ebből okvetlen eredő mások iránti türelmetlenségre fajult.“ A politikai állapotok készítetik arra, hogy a túlzók ellen intő szavát fölemelje, és nyomban védekezik is azon esetleges vád ellen, hogy az Akadémiát politikai életünkkel annyira összefüggő intézetnek tartja és azt e tekintetben is működésre sürgetni bátorodik. E vádlók csak azt tanusítják, hogy politikai kifejlésünk legmélyebb talajáig nem bírtak eddigelé hatni. „Mert hiszen ez nem egyéb, mint nemzetiségünk biztosítása, felemelése, a mi megint oly szorosan függ az élő szónak, írásnak s gondolat-elrendezésnek kifejtésével össze, miszerint lélektelen gép volna Akadémiánk, ha nem venne e hazafiúi mütétben legbuzgóbb és legernyedetlenebb részt.“ Becsültessük meg, mennyire tölünk telik, a magyar nevet. „Legyünk meggyőződve, hogy habár nincs is a magyarnak őszintébb jóakarója széles e világon mint ő maga, mert hiszen, miért követelhetnénk irántunk több szeretetet kívülről, mint belülről; azért bizony még sem árthat a magyarnak más annyit, mint szinte csak maga; mert bármily nemű megsértése csak növelné erejét, midőn egyedül saját vétkei ejthetnek nemzetiségén csorbát. Egyedül mi magunkban van a feltámadás, ne felejtjük ezt soha; és azért, bármily erősen ágastassa is el hazánkban a pártokat és külön egyediségeket verünk heve és politikai hitünk türelmetlensége, legyen köztünk legalább egy engesztelő eszme, mely lefegyverez és kézfogásra int, és ez: a nemzetiség eszméje és azon hűség, mely ehhez köt“.

Utolsó szózata, nem az Akadémiában, mert itt nem olvas-
tatott föl, mint óhajtotta, de az Akadémiához, Döblingben 1858
november 6-án kelt levele, melyre az önkényuralomnak az Aka-
demiát sem kímélő nemzetellenes hadjárata készítette. „Kimagya-
rázatlan lelki kinoktól gyötörve, egészen elvérzett szívvel, félig
temetve“, tiltakozik az ellen, hogy Akadémiánkat „más vágásba
szorítsák, mint az. a mi eredeti céljával megegyez és mely
nemzet és fejedelem közti törvény által megerősítettén, fel is
szenteltetett.“ Erélyesen kikel „a mostani államférfiaknak ész-
ficzamlott theoriája és keserű önmystificatiója“ ellen, minden
bizalmát a fiatal uralkodóba vetve, a ki, „ha látni és hallani
akar és egyedül saját veleje tanácsát követendi és egyedül saját
szíve sugallata után indul, Magyarország tekintetében még Corvin
dicső korát is homályba állitandja.“ A mi személyét és alapító
jogát illeti. „a megváltoztatott alapszabályokat, melyekkel kez-
dettől végig sem tud megbarátkozni, ha nincs menekülés és
azokat parancsként csakugyan el kell fogadni, vérző szívvel
ugyan, de lecsépelhetlen kedélylyel, minden legkisebb megjegyzés
nélkül elfogadja“. Egyszersmind azonban ünnepélyes óvást tesz és
kijelenti, hogy az Akadémia alapjára tett adományát más hazai
célra fordítja, ha az intézet jellegét de facto megmásítanák,
„mert hiszen szép szavakra és ígéretekre nem ad semmit is“.

Másfél évvel e hatalmas szózat után megszűnt e nagy szív
dobogni és halála oly mély fájdalomba borított egy egész nemzetet,
melynek keservét még ma is, egy félszázaddal utóbb, teljes
mértékben átérzi a boldogabb jelenkor. Siratjuk Széchenyit még
ma is, hiszen csak ma látjuk őt egész nagyságában és csak
ma tudjuk, hogy a modern Magyarország elsősorban az ő óriási
szellemének alkotása. Akadémiánk pedig kétszeres hódolattal
ünnepli a halhatatlant, a ki intézetünket megalapította, szerető és
féltő gondnal ápolta és még élete utolsó napjaiban is nemzeti
jellegéből kivetköztetése ellen lángoló hazafisággal tiltakozott.

A lefolyt akadémiei évnek legfontosabb eseménye Alap-
szabályaink módosítása, melyet Ő Felsége 1909 november 14-én
megerősíteni kegyeskedett. E módosítás legkevésbé sem érinti
az Akadémia szervezetét, még kevésbé természetesen rendeltetését; lényeges pontja, hogy megváltozott tudományos és iro-
dalmi viszonyainkra való tekintettel fölemelte az első osztály
tagjainak számát, hogy nyelvészeinket és irodalomtörténetiróinkat,
valamint az örvendetesen föllendült szépirodalom munkásait nagyobb
számmal vonhassuk be Akadémiánk munkakörébe. E módosítás
első eredménye, hogy már ezen nagygyűlésünkön több kiváló
írót és tudóst választhattunk tagjaink sorába, a kik a régi Alap-
szabályok alapján csak igen későn vagy sohasem lehettek volna
tagtársaink.

Nemzeti és irodalmi ünnepélyekben is kivette a lefolyt évben az Akadémia a maga részét. Itt csak két, szorosabban reánk tartozó emlékünnepet emelek ki. Folyó évi márczius 12-én volt száz esztendeje, hogy egyik legkitünőbb tagtársunk, Akadémiánknak évtizedeken keresztül buzgó tisztviselője, *Hunfalvy Pál*, született. Megünnepeltük a nagyérdemű, kitünő férfiú emlékezetét a Magyar Nyelvtudományi Társaság körében, hol Szily Kálmán tagtársunk, a dicsőült férfiú hivatalbeli utódja, a szakférfiú alaposágával és a jó barát melegével megrajzolta Hunfalvy alakját, a ki maradandó kimagasló helyet vivott ki magának a magyar nyelv- és történettudomány történetében. És egy hónappal utóbb, április 10-én összegyűltünk, szintén egy százados születésnap fordulóján, *Barabás Miklós*, az úttörő magyar festőművész sírjánál, melyre én voltam szerencsés tiszteletünk és kegyeletünk jelül letenni az Akadémia koszorúját.

De nemcsak ünnepekben volt részünk, hanem sokszoros gyászban is. Régen nem szenvedett Akadémiánk egy év leforgása alatt oly számos és oly súlyos veszteségeket, mint utolsó közülésünk óta. Egy igazgató, két tiszteleti, két rendes, öt levelező és hét külső tagtól kellett örökre elbúcsúznunk. Az elhunyt igazgató tagban nemcsak egyik legbuzgóbb és legérdemesebb tagtársunkat veszítettük el: *Gyulai Pál* († nov. 9.) az Akadémián kívül is mint a múlt század második felének legnagyobb lyrikusa és kritikusa, a nemzetnek nagyrabecsült alakja volt, kinek emlékét márványban és ércben is meg fogjuk örökiteni. A tiszteleti tagok sorából elhunyt *Fehér Ipoly* († okt. 27.), a nagy műveltségű pannonhalmi főapát, és *Thaly Kálmán* († szept. 27.), a magyar történetírásnak egyik legfáradhatatlanabb és legnépszerűbb munkása. A classica-philologia nagyérdemű munkását veszítettük el *Bartal Antal* r. tagban († szept. 6.), míg másik elhunyt rendes tagtársunk, *Klug Nándor* († máj. 14.), a természettudományok terén fejtett ki fontos és értékes munkásságot. Szintén a természettudományok érdemes művelői voltak elhunyt levelező tagtársaink: *Böckh János* († máj. 10.), *Chyzer Kornél* († szept. 21.), *Gothard Jenő* († máj. 29.) és *Schenek István* († júl. 26.), míg *Mykowszky Viktor* († nov. 2.) a művészettörténelem terén működött nagy sikerrel. A külső tagok sorából elhunytak: *Dohrn Antal* († szept. 28.) és *Klerics Ljubomir* († 1910 febr. 3.) természettudósok, *Donner Ottó* († szept. 17.), *De Goëje M. János* († máj. 17.), *Jalava Antal* († júl. 3.), *Krumbacher Károly* († decz. 13.) és *Osthoff Hermann* († máj. 7.) nyelv-tudósok és irodalomtörténetírók. Emlékezetüket kegyelettel őrizük, érdemeiket megörökítjük.

Az élők sorából első sorban azokról kell megemlékeznem, tagokról és nem tagokról, a kik jeles munkásságukkal kiérde-

melték Akadémiánk koszorúját. Évi jelentésünk felsorolja azokat (főnt 239. l.), a kiket Akadémiánk 1909-ben jutalommal kitüntetett. Azért most csak az imént lezajlott nagygyűlésünkől koszorúzott tudósok és költők fölemlítésére szorítkozom. Az akadémiai nagyjutalmat *Fröhlich Izor* r. és a vele kapcsolatos Marczibányi mellékjutalmat *Méhely Lajos* l. t. nyerték el. Az első közvetlenül az elhajlított fény polarosságára vonatkozó kutatásaiért, de voltaképp egy teljesen a tudomány szolgálatában önzetlenül eltöltött emberélet méltó elismerése gyanánt; Méhely Lajos pedig a földi kutyákról írt nagyszabású, mintaszerű monographiájáért, mely vizsgálódásainak pontosságával és elmélkedéseinek mélységével kiváló helyet foglal el nem csupán a hazai, hanem a nemzetközi tudományos irodalomban is.

Az I. osztály körében a nyelvtudományi Sámuel-díjat *Horváth János* Eötvös-kollegiumi tanár nyerte el, Egy magyar versbeli mondatképletről' cz. alapos és szellemes tanulmányával, mely mellett *Pável Ágost*, *Csüry Bálint*, *Kulcsár Gyula* és *Szeremley-Császár Loránd* értékes tanulmányai dicséretben részesültek. A Nádasdy-jutalom nyertese *dr. Nuszbeck Sándor* békésgyulai kir. törvényszéki jegyző, kinek 'Sámson' című elbeszélő költeményét bevégzett forma, kerekded szerkezet és stylszerű kidolgozás teszik értékessé, míg versenytársa, egy *Tristan és Isolde* szerelmét tárgyaló igen figyelemre méltó verses novella, csupán gyengébb formája és tárgyi befejezetlensége miatt nem részesülhetett ezúttal jutalomban. A hazañas ódára kiírt Bulyovszky-díj *Maday Gyula* székesfővárosi középiskolai tanárnak jutott 'Magyar tenger' című költeményeért, mely egységes szerkezetével, mely symbolikájával és megható elegiai hangulatával erősen fölülmúlta versenytársait.

A II. osztály az Ipolyi-jutalmat, mely a magyarországi huszita uralom történetére volt kiírva, odaítélhette egy tudományos értékű, nagy szorgalommal és szakavatottsággal írt terjedelmes pályaműnek, melynek szerzője *dr. Tóth-Szabó Pál* budapesti egyetemi magántanár; a külkereskedelmi politika újabkori fordulatainak fejtegetésére pedig a Fáj-alapítványból nyílt pályázat alapján *Krisztinkovich Edét* megbizhatta a nagyjelentőségű kérdés kidolgozásával. Nagyfontosságú megbízást újított meg *Thallóczy Lajos* r. taggal szemben, a ki *Pauler Gyula* kitűnő történeti művének az Árpád-ház kihaltától Mátyás király haláláig folytatására vállalkozott. A Flór-alap kamataiból megbízta az osztály *Dr. Döry Ferencz* orsz. levéltári fogalmazót, hogy a XVIII. századi nemességvizsgálatokról megkezdett művét befejezze; az Ipolyi-alapítványból *Fogel Józsefnek* két évvel ezelőtt Gorove-jutalmat nyert, II. Ulászló udvartartását tárgyaló becses művét fogja kiadni; a Röck Szilárd-alap kamatait pedig *dr. Gombos F.*

Albin székesfővárosi tanárnak juttatta, hogy 'Középkori krónikások' című érdemes vállalatát folytathassa.

A III. osztály a természettudományok fejlesztését czélzó Vitéz-jutalmat *dr. Gelei József* kolozsvári egyetemi tanársegédnek ítélte oda kitünő állattani monographiájáért, míg versenytársát, *dr. Soós Lajos* nemzeti múzeumi segédőrt saját költségvetése terhére külön jutalomban részesítette. A Lévay-féle mezőgazdasági nyílt pályázaton pedig elfogadta *Weiser István* és *Zaitschek Artúr* kir. vegyészek gyakorlati jelentőségű ajánlatát, mely a csalamádé különböző termelési módjainak befolyását takarmányértékére fogja megvizsgálni és megállapítani.

Végre az egyetemi hallgatók részére kitűzött jutalmak közül a nyelvészek *Schütz József* budapesti és *Kudár Ferencz* kolozsvári, a történettudományiak pedig *Balla Antal* budapesti és *Arday Pál* kolozsvári egyetemi hallgatóknak jutottak.

Alapszabályaink említett módosítása következtében az Akadémia az idén jóval több új erőt vehetett föl tagjai sorába, mint az előző években. De mielőtt ezt megtette, tiszteletét és elismerését kívánta nyilvánítani több nagyérdemű tagjával és közéletünk két kitünőségével szemben, a kik tiszteleti tagjaink sorába lépve nem értékük és jelentőségük fokozását veszik az Akadémiától, hanem kiválóságukkal az Akadémia értékét és jelentőségét emelik. *Baksay Sándor*, a jeles novellista és műfordító, *Rónai Horvát Jenő*, a kiváló katonai szakíró és *Mikszáth Kálmán*, a kitünő regényíró, a nemzet kedveltje, léptek elő tagtársaink sorából tiszteleti tagokká, ezzel elérve az elismerés és tisztelet legmagasabb babérát, melyet Akadémiánk nyujthat. Mellettök, az eddig kívül állók sorából, tiszteleti tagjává avatta az Akadémia *Benczúr Gyula* festőművészt, kinek örökbecsű alkotásain a magyar nemzeti pathos ragyogó színpompával és kitünő jellemzéssel érvényesül, és *Tisza István* grófot, a mai Magyarország egyik legkitünőbb publicistáját és szónokát, közéletünknek egyik hivatott nagytekintélyű vezérét, a ki tehetségénél, műveltségénél és köztiszteletre készítő jelleménél fogva, az Akadémia alapítóinak helyes intentiója szerint, bizonyára diszére és javára fog válni Akadémiánknak. Tiszteletünk jeléül iktattunk négy külföldi nagy tudóst is tagjaink sorába: *John Bury* jeles történetírót Cambridgeben, *Denison Ross* keleti nyelvészt Calcuttában, a ki Körösi Csoma Sándor hagyatékának kiadásával is nagy érdemeket szerzett, *Erich Schmidt* kitünő irodalomtörténetírót Berlinben, és *Adolf Wach* hirneves jogtudóst Lipcsében, kik hazai tudományos és műveltségi törekvéseink iránt eddig is igaz, jóakaró érdeklődést tanúsítottak.

Nagy számmal léptethettünk elő érdemes levelező tagokat is az Akadémia rendes tagjainak sorába, tudósokat és írókat,

kiknek érdemei sokkal ismeretesebbek és elismertebbek, sem-hogy ez alkalommal bővebb jellemzésüket indokoltan tarthatnám. Rendes tagok lettek: *Hegedüs István* és *Némethy Géza*, a classica philológiának külföldön is elismert kiváló művelői; *Munkácsi Bernát*, a ki főleg a finn-ugor és szélesb körben az ural-altaji nyelvek és népek körül kifejtett fontos kutatásaival maradandó érdemeket szerzett; *Herczeg Ferencz*, a legújabbkori magyar szépirodalomnak sokoldalú, nagyműveltségű és fáradhatatlan munkásságú büszkesége; *Badics Ferencz*, a jeles irodalomtörténetíró, a ki főleg Zrinyi és Gyöngyösi életének és munkáinak tudományos tárgyalásával szerzett érdemeket; *Mattekovics Sándor*, évtizedek óta a nemzet- és közgazdaságnak európai látkörü, határainkon túl is nagyrabecsült és elsőrangú tekintélynek elismert munkása; a természettudósok sorából pedig *Daday Jenő*, *Méhely Lajos* és *Tangl Ferencz*, kiknek önálló kutatásokon alapuló és a tudományt értékes eredményekkel gazdagító munkáit a külföld is ismételve igaz elismerésben részesítette.

Végre tizenegy új tag lépett sorainkba, a tudomány és irodalom különböző ágainak tehetséges és elismert munkásai. Az I. osztályban *Gárdonyi Géza*, a ki a novella és regény terén, de verskötetiben is, kiváló alkotó erőnek adta bizonyítékait; és *Bleyer Jakab* és *Vojnovich Géza*, az irodalomtörténetnek széles látkörü és nagy műveltségű művelői. A II. osztályban *Pauler Ákos*, a philosophiának komoly és alapos munkása, és *Barabás Samu* és *Hodinka Antal*, a történeti kutatásnak és történetírásnak hivatott művelői. A III. osztályban a természettudományok egyes ágainak öt lelkes munkása: ifj. *Entz Géza*, *Fekete Lajos*, *Hutyra Ferencz*, *Kertész Kálmán* és *Szarvassy Imre*, kik önválasztotta munkakörükben már eddig is kiváló sikerrel működtek és nevüket a szakferfiak előtt itthon és a külföldön ismertté tették.

Megvallom, nem minden aggodalom nélkül nézek ez új tag-társaink bevonulása elé. Hogyan fog a folyton pénzügyi zavarokkal küzdő Akadémia a maga szegényes eszközeivel ez új erők ambíciójának és munkakedvének eleget tehetni, midőn eddigi tagjainak irodalmi termékeit is ismételve kénytelen mellőzni, mert a kiadás költségeit nem bírja? Valóban kétségbe kellene esnünk Akadémiánk jövője iránt, ha nem biztatna az a remény, hogy végre valahára fönt is meg lent is mégis csak föl fog támadni és gyökeret verni az a belátás, melyet gróf Széchenyi István nem győzött ismételni és hangsúlyozni, hogy nemzetünk csak a műveltség felsőbbsege révén maradhat életben és hogy az Akadémia, mint a kulturális törekvések főtényezője és gócpontja, a nemzetnek lelkes, áldozatkész pártolására első sorban méltó. E reménynyel melegen üdvözlöm régi és új tagtársainkat és óhajtom, hogy Akadémiánk mielőbb abba az anyagi helyzetbe

jusson, hogy halhatatlan nagy alapítójától eléje szabott fontos föladatait a nemzeti cultura és tudomány szolgálatában akadálytalanul megoldhassa.

III.

Széchenyi.

Vargha Gyula rend. tagtól.

Nem gyászra gyűltünk, sirod éjjelében
Félszázad óta nyugvó nagy halott;
Jósajku dalnok elzengette régen
Az elmuláson vett diadalod;
Ott tündökölsz most, fenn a magyar égen,
Csüggedt szívünk' onnan vigasztalod.
Áldott fényét hány csillag hinti ránk!
De csak te adsz, sarkcsillagunk, irányt.

Bűnünk-e, vagy balvégzetünk okozza,
De hányatunk habok játékaként;
Küzdelmeinknek nincsen vége-hossza,
Meddő tusák! Siker nem int felénk.
Mit oldni kell, saját kezünk bogozza,
Csalódás kísér minden új reményt,
S látjuk, hogy a magával meghasonlott
Magyarra már a romlás bércze omlott.

Hát nincs remény, hát mindhiába küzdünk?
A szó kimondva: elvégeztetett?
Nincs földi kéz, mely elfordítsa vesztünk?
A béna karban megzsibbadt a tett?
Hát nincs erőnk, hogy bünt lerázva kezdjünk
Egy szebb, egy jobb, egy tisztább életet?
Van. Megsegít, nagy szív, szent honszerelmed,
Ha minden szív egy szívvé forr tebenned.

Van egy, mi legfőbb: biztosítani sorsát
S enyészettől megóvni nemzetünk' . . .
Könnyelműség, vagy elbizott botorság
Vallhatja csak, hogy el nem veszhetünk;
A példa mást mond. Hány hatalmas ország,
Hány büszke nép a semmiségbe tűnt,
S mi, a kiken balsorsnak átka ül,
Mi vétkezhetnénk büntetetlenül?

Hány semmiség gyújt minket lángra, s hány nagy,
Piritó sérelem hagy hidegen :
Hogy nyelvünk gyakran koldusnál silányabb,
Nem jut a templom küszöbére sem,
Enyészik, mint homokzátonyra hányt hab ;
Vérünk saját honában idegen,
S pirul, magyarságában meggyalázva ;
De szívünket mindez nem hozza lázba.

Nagy Széchenyink ! ajkad kimondta bátran
(Az ég beszél így, a mikor dörög) :
Minden fejlődést széles e hazában,
Mely nem magyar, lelkemből gyűlölök ;
A kincs se kell, ha nemzetem hazátlan,
S idegen lesz e véráztatta rög.
Minvérünkhöz szent tartozás a hűség,
Alkudni bűn, hátrálni kishittiség.

És kérve-kértél : Bármint forr belül,
Csitítsuk el szívünk kevély daczát ;
Megállva a királyi szék körül
Menthetjük csak meg a magyar hazát.
A sok kajánt, ki kárunkon örül,
Hivhatjuk-é, kivívni igazát ?
A latrokat, kik rázzák már a koczkát,
Hogy Árpád drága örökét feloszszák . . .

Te égtél, mint a Hóreb csipkebokra,
Munkára hitt, de óvott is szavad :
Népem, ne építs palotát homokra,
Földindulás jön, boltja rád szakad ;
A tett előtt hallgass a józan okra,
Az alapon kezd rakni házadat,
Majd sor kerül a végén a tetőre,
De a tetőn hogy' kezdenéd, te dőre.

Az ábrándok könnyen veszélybe csálnak,
A szenvedély se jó tanácsadó.
Fejjel, bizony, bolondság menni fálnak,
A jó szerencse mindig meg nem ó ;
Ne arra tartsunk, hol nagyobb hatalmak
Utunk szegik, vagy vár a csaptató,
S a zöld ággal fedett gonosz verem,
Mely oroszlánt is elnyel hirtelen.

Nagygyá a hont nem törvénykönyv teremti,
 Lármás tömeg sem, hanem az egyén.
 Ne légyen itt silány és léha senki,
 Egy kéz se álljon tétlenül, henyén;
 Ha erejét a honfi mind kifejti,
 Nem lesz a nemzet szolga és szegény.
 A tiszta erkölcs s munka tesz szabaddá,
 De nép ha romlott, szolgaság szakad rá . . .

Óh megbocsáss, te nagy szív, fényes elme,
 Hogy szárnyszegetten vergődik dalom,
 És a helyett, hogy téged ünnepelne,
 Fölsír benne a honfi-fájdalom.
 Hány álmod él, még szebb valóra kelve!
 E virulást mért nem magasztalom?
 Nem ihlet-é eszméid diadalma?
 Lehetne ennél méltóbb tárgy a dalra?

E csarnok is dicső neved' dicséri,
 Szép Budapest neked hódol, neked,
 S a munkazaj, mely zeneként kíséri
 A benne pezsgő ifju életet.
 Dús paloták, pompás hidak pilléri,
 Száz gyárkémény, mely ég felé mered,
 És a dübörgő száz meg száz vonat,
 Mind a te lángeszednek hódolat.

Mit szived érzett, elméd alkotott,
 Örökölt új s új nemzedékre száll;
 De engem üldöz kettős jóslatod:
 A nagy jövő s a kisszerű halál.
 Fejünk felett két lángírás lobog.
 Melyik telik be? . . . Minmagunkon áll:
 Követve téged szívünkkel s eszünkkel,
 Nagy lesz hazánk, silányul nem veszünk el.

Dicső nevedtől hangzik most az ország;
 De a név pusztá szó, hangzik s kihal.
 Ne nagy neved, lelked szálljon le hozzánk,
 Süvöltsön át, mint tisztító vihar;
 Tűnjék az önzés, bújjék a botorság,
 Köszöntsön fényes viradást a dal:
 S az új hajnal hívjon munkára, tetterre,
 Egymást megértő, munkás szeretetre.

IV.

Gróf Széchenyi István emlékezete.

Angyal Dávid lev. tagtól.

Kemény Zsigmond Széchenyiről írt remekművében hőse politikai pályájának rajzát annak a ténynek megállapításával kezdi, hogy Széchenyi hazaszeretetének volt egy különös vonása, melyet specifikus magyarságnak nevezhetünk. Széchenyi ugyanis minden politikai kérdést a magyarság fentartásának szempontjából ítelt meg, s „tétovázás nélkül feláldozta a szabadság és haladás érdekeit a fajszeretet érdekeinek.“

Valóban az a sajátságos érzés, a melyet Kemény specifikus magyarságnak nevez, igen kiemelkedő jellemvonása Széchenyinek. Már korán kifejlődött benne. A nemzeti sajátságok iránt Európaszerte ébredő lelkesedés a világhódító ellen vívott háborúk idején fokozta az ifjú Széchenyi lelkében az öröklött fajszeretetet. Az irodalom is a nemzeti sajátságok jelentőségét hirdette. Széchenyi kijegyzi magának Mme de Staëlnak Németországról írt munkájából e gondolatot: „A nemzetek igazi ereje természetes sajátságukban rejlik, az idegeneknek bárminő utánzása hazafias hibának tekinthető.“ Széchenyi önmagában fiatalos hévvel keresi a vonásokat, melyek lelkét Attila lovasaihoz kapcsolják. Külföldi útjaiban élen érdeklík a nemzeti sajátságok. Midőn első angolországi útjában a gyáripár keletkezését bámulja, azon töprenkedik, vajon illik-e a gép a magyar nemzeti sajátsághoz? A „nemzetiség egy nemzetnél“ — mondja Széchenyi a *Lovakról* írt munkájában — „éppen az, a mi a fognak a zománcz, ha az egyszer megtörik és megromlik, akkor a belső csont is bizonyára utána pusztul“. Reá is erősen hatnak később a szent szövetség ellen vívott szabadságharcok, az alkotmányos küzdelmek a restauratio és a júliusi királyság korában, de bármennyire lelkesedik az európai szabadságért és az alkotmányosságért, a napoleoni korszak nemzetiségi iránya az ifjúkori benyomások frissességével uralkodik lelkén. Különbözik ebben a korabeli magyar politika legtöbb vezetőjétől, a kik fiatalabbak, mint ő s a kiknek lelkére még ifjúságukban az európai szabadelvűség irányai hevesebben hatottak.

Széchenyi inkább kockáztatja szabadelvűsége hírét, sem-hogy viszonyainkhoz nem illő irányoknak nem a kellő időben való érvényesítésével a magyar faj sajátságaiban való fentartásának érdekeit veszélyeztesse. Előrejutunk — írja 1833-iki *Hídjelentésében* — „ha mi magunk nem gázoljuk össze azon szent tüzet, mely minden nemzet sajátságában él.“ Egy 1844-iki

beszédében mondja: „Nemzetiség nélkül nekem, megvallom, minden más progressio nem kell“. Midőn 1845-ben a Tiszavölgy rendezése végett útnak indul, hogy a magyar Alföldet „gazdag nép tanyájává“ varázsolja, Nagy-Kállón azt mondja neki Kállay Ödön: „En elébe teszem a szabadságot a nemzetiségnek“. Széchenyi erre így vág vissza: „Ha szabadságot akar és feláldozza a magyarságot, ugyan mily nemzetiség alapján reméli elérhetni azt? Szláv vagy német?“

Kállayt e kérdés elnémitotta. „Egyenesen élmélygös előttem oly typus nélküli kevert lét, melyben minden nemzeti zománcz ketté tört“ — mondja Széchenyi a *Politikai programmtörődékek*ben. De bármilyen egyoldalúnak látszik is Széchenyi a nemzetiségnek ily felfogásában, tulajdonkép egyetemesebb szempontból indult ki, mint az idegeneket türelmetlenül követő haladók. Az ő történetphilosophiája szerint: „egy nemzet oly erkölcsi test, mely az emberiségnek alkotó része és azon lépcsőknek egyike, melyeken az emberi nem mind magasbra emelkedhetik, végelhivatása, a tökéletesülés felé“. Széchenyi szerint tehát a nemzeti-séghez való rakaszkodás Isten parancsa, az emberiség fejlődésének szük-éges föltétele. Körülbelül oly gondolatkörben mozog, mint akkortájt Pfizer Pál, a kiváló német publicista, ki hazájának francziáskodó szabadelvűivel szemben így formulázta alaptételét: „A nemzetiség első feltétele a humanitásnak, valamint a test feltétele a léleknek“. Széchenyi e rajongó fajszeretete bizonyára hatással volt Kossuth Lajos képzeletére, midőn az 1840 nov. 19-iki pestmegyei gyűlésen a legnagyobb magyar czímét adományozta későbbi ellenfelének.

És valóban nincs is a magyar történetben államférfiú, ki annyira magyar, s mégis oly egyetemes érzésű lett volna, mint Széchenyi. De a legnagyobb magyar czímének más tartalma is van.

A nemzeti sajátságok minél tisztább fentartása tulajdonkép romantikus e-zme, mely könnyen átesap a középkori viszonyok idealisáló felfogásába. De Széchenyi csak képzeletében és érzésében romantikus, a történet felfogásában rationalista s az életet első kiábrándulása óta önmaga ellen fordított daczból minél gyakorlatibb szemmel akarja nézni. A középkort lenézte, mint Bentham és Voltaire, korának technikai és gazdasági haladása szinte szédítően hatott elméjére. Minő század! mennyire halad! — kiált föl lelkesedve, midőn Francziaországban utazik. Mintha Hutten Ulrikkel mondaná: gyönyörűség e korban élni. De annál szomorúbb, hogy az ő nemzete nem vesz részt a haladásban; sőt az a benyomása van, hogy a magyar minden keresztyén nép mögött elmaradt. Nem a nemzet szegénysége aggasztja, szegény nemzet is lehet szabad és dicső. De nyomasztóan hat

reá az erkölcsi súlyedés képe, mely benyomásaiból kialakul. Nincs sehol nyoma a társadalmi solidaritás érzetének, csupa rosszakarat, irigység, szörnyű elbizakodottság. A főrendekben semmi nemzeti érzés, a nemesség nyers, a polgárság gyöngye, a jobbágy tehetetlen gyűlölettel hordja az igát. Hogyan fejlődhetnék itt közszellem? Minő nemzeti sajátságok érdemesek itt a fentartásra? Ezek a benyomások és kérdések szinte kétségbe ejtették az ifjú Széchenyit. Már közel volt a lemondáshoz; a legjobb ily társadalomban visszavonulni, otthon keresni a boldogságot, s csekély körben jót művelni. De az általános haladás törvényébe vetett hite kizaklatta a lemondás fásultságából. Lehetséges-e, hogy az általános haladás törvénye csak az ő nemzetét ne érintené? Keresnie kell az újjászületésre reményt nyújtó életszikrát a nemzeti szervezetben. És különösen az ősi nyelv fennmaradásában, a nemzeti irodalom fejlődésében vélte megtalálni azt a szellemi jelenséget, mely, mint remélni szerette és akarta, nem a kihaló élet utolsó fellobbanása, hanem az ifjúság biztató jele. És ekkor, harminczadik életéve körül, nagy elszánás vesz erőt lelkén. Oly nagy és merész gondolatra határozta magát, a minőhöz hasonlót Szent István ideje óta magyar államférfiú nem forgatott elméjében. Elhatározta, hogy magasabb körbe emeli a nemzet egész életét, megnesesítvén faji sajátságait. Így a magyar lassanként a nagy európai nemzetek sorába fog emelkedni és ázsiai eredetiségét megőrző culturájával az emberiség erkölcsi kincseit fogja gyarapítani. Szóval a legnagyobb nemzetek egyikévé akarta nevelni a magyart. A nemzetnevelés szavával jellemezli tük a legjobban Széchenyi tervét. E szóval először báró Eötvös jellemezte azt és ha azóta következetesen ragaszkodunk e jellemzéshez, megkimélhettük volna Széchenyi emlékét több félreértéstől. Ilyen félreértés az a vád, hogy reformjából az erkölcsi tényezők kimaradtak (Beöthy Ákos). Pedig ellenkezően. Széchenyi reformja kiindulásában s céljában erkölcsi tényezők körül forog. Ő maga írja (1831 nyarán) naplójában, „erkölcsi reformatio élén állok Magyarországon.“ Növelni akarom azoknak az embereknek számát, a kik polgári erényekkel ékesek, a valódi erkölcsi függetlenség magvát akarom elhinteni — írja ugyancsak naplójában. Rendesen nagyítani szoktuk az értéket, melyet Széchenyi a gazdasági reformoknak tulajdonít. A nemzeti vagyonsodás neki csak eszköze volt a nagyobb célnak. 1834-ben írja Baritz Györgynek: „A pénzt csak annyiban becsülöm, a mennyiben erkölcsi hasznót lehet végkép azzal elérni“. Az *Adó és két garas* című hírlapi cikkei egyikében, azon a helyen, hol a szájhazafi és a tényhazafi közt megállapítja a különbséget, így kiált fel: „Jó fő, de kivált becsületes, őszinte, valósággal a hazát s nem saját magát bálványozó kebel nélkül, és sok ily

fő és sok ily kebel nélkül bizony mit sem ér a két garas, de még Perunak minden aranya sem“. Ne vegyük e nyilatkozatokat szóvirágoknak, ne tegyük Széchenyi egész munkásságát ellentétbe azzal a gondolattal, hogy mindennél többre becsülte az erkölcsi értéket. Eléggé ismeretes, hogy Széchenyi vállalatának, alkotásainak mindig kettős, sőt több célja volt. A híd, a gőzhajó nem csupán a közlekedés emelését jelenti, a casinóban nem csupán a társas életet akarja csiszolni. Midőn a lóversenyért fáradozik, azt írja egy 1829-iki levelében: „A mi pipaszármagóink megbokrosodnának, ha csak sejténék is, hogy nem a lovat, hanem őket akarom idomítani.“ Az ilyen Hamlet-féle lélektani kelepcczék felállításában különös öröme telt Széchenyinek. A gazdagságot sem a gazdagságért becsüli, hanem, mint a *Stadium*-ban mondja: „A gazdagság szoros kapcsolatban van ezekkel: henyeség megszűnése, industria, jobb nevelés, külföldi tapasztalás, ember nagyobb bece.“ Tehát a végső cél az ember értékének fejlesztése. Épp ily tévedés az is, hogy Széchenyi a rideg ész embere, ki a közértelmiség gyarapításától vár mindent. A tévedés onnan származik, hogy Széchenyi szavainak értelmét igen gyakran épp oly rosszul fogták fel, mint tetteit és modorát. Széchenyi ugyanis, a midőn a szív politikáját ostromozza, gúnyból a szó köznapi értelmében emlegeti a szívet. Azt akarja mondani, hogy a mit az emberek, kivált nálunk, a szív politikájának neveznek, az rendesen csak a hiúság hevülete, a könnyen fellobbanó érzékenység, mely könyörületlen minden kis alkalomból, de kegyetlenül érzéketlen a nagy érdekek iránt és önösségében fanatismusra hajló. Másrészt ha Széchenyi a közértelmesség nagy jelentőségéről beszél, ha ezt hirdeti oly „jelnek, melynél fogva a bölcs a nemzeteket mázsálja“ (*Hitel*), mindig csak az erkölcsi érzéstől áthévített értelmességet gondolja. Mert az ő filozóphiája szerint azonosak e fogalmak: „erény és bölcsesség, becsületesség és jó számítás, hasznos és igazságos“. (*Néhány szó a lóverseny körül*.) De ha mégis ki kellett választania e szorosan összetartozó fogalmak közül egyet, a moralnak adja az elsőséget. „A közmoralitás több vagy kevesebb léte, nagyobb vagy kisebb súlya határozza el a nemzetek boldogságát“, mondja a *Stadium*-ban. Széchenyi ezt a közmoralitást, a „zarándoki kötelességtudást“ a családi körben és az állam iránt akarta minél szélesebb körben terjeszteni hazájában.

Ha így fogjuk fel politikai rendszerét, ha nem csupán az intézmények reformatorát, a gazdasági iniciativa föllendítőjét látjuk benne, hanem a nemzetnevelőt, a ki a legnemesebb emberi és polgári erények meggyökereztetését tűzi ki élete feladatául, igen üresnek fogunk találni sok eszmét, mely különböző irányokból kiindulva, mind oda céloz, hogy kisebbitse Széchenyi felfogását

a politikai szabadságról. Pedig Széchenyi ép oly nagyra becsülte a politikai szabadságot, mint korának jelentékeny írói és szónokai, de a szabadság lényegének felfogásában felülmulta őket. Már 1815-iki angliai útjában ismerni akarja az angol alkotmányt csakúgy, mint a gépeket és a lótenyésztést. Arról van meggyőződve már 1820 elején, hogy Magyarországot csak az elvesztett szabadság visszaszerzése hozhatja új életre és valamivel később sajnálatát fejezi ki azon, hogy az ország nem becsüli eléggé szabadságát és alkotmányát, mintha honfitársai született rab-szolgák volnának, kik a legfőbb földi jóra, a szabadságra nem is érdemesek. De már a megyék alkotmányos ellenállása idején megváltozott ebbeli nézete. Azonban 1826 elején úgy látja, hogy a mi nemzetünk még éretlen a képviseleti rendszerre. Úgy veszi észre az 1825/7-iki országgyűlésen, hogy a royalisták rendjelt áhítanak, az ellenzék pedig tapsokat. Felháborodással jegyzi fel naplójában azt a hírt 1826 júniusában, hogy az alsó ház tagjai 30, a főrendek pedig 12 folyamodványt nyújtottak be a császárhoz kamarási kulcsért s más kitüntetésért esedezve. A két párt között folyvást gyűjtött ilyen erkölcsi statisztikát, a mint mondotta, s ennek a munkálatnak némileg eredményét vonja le az 1847-iki november 26-iki országgyűlési beszédének e szavaiban: „Sok marczona, ha Bécsbe megy, azt hinnék róla, hogy meg-eszi a németet, pedig instantia van a zsebében, itt a rot-hadás jele“.

Széchenyi elméletben az angol parlamentarismus híve, de nem akar azokhoz az „óriási Reformatorkhoz“ tartozni, kikről már a *Stadiumban* mondja, hogy „rögtön a legcivilisáltabb nemzetek kaptájára akarják vonni az egész emberiséget s a törököknek és a bolgárnak, szintűgy, valamint az angolnak és amerikaiinak sajtószabadságot, juryt, kamarákat, s ministeri responsabilitast kívánnak adni.“ A szabadság igazi biztosítéka szerinte nem a másutt kifejlődött tökéletes formák utánzásában rejlik. Az ő meggyőződése szerint az oly nemzet, mely nagyszámú erényes polgárt foglal magában, szabaddá lesz, ha még oly súlyos rab-bilincset aggatnak is rá. Ellenben jól tudta, hogy a parlamentaris kormányforma ott, a hol a polgárok erkölcsi autonómiájában nincs gyökere, anarchiává fajul, melyet csak a párttöredékek zsarnoksága mérsékel. Ezért, bár emlegette a nyilvánosság előtt lelkének egyik legforróbb vágyát, a parlamenti kormányformának meghonosítását az országban, nem tekintette azt kora sürgős szükségletének. Ezt az intézményt nem alapkőnek, hanem a nagy erkölcsi reform koronájának tervezte. Egyelőre megelégedett a régi magyar alkotmány mérsékelt, de határozott védelmével és mint maga mondotta tréfásan, középen maradt Madarászék és Metternich közt. Ne higyük tehát, hogy a politikai szabadság

tekintetében Széchenyi magyar kortársai közül bárkinek is tanítására szorult volna; az ő reformtervében minden értékes megvolt, a mit az egyes árnyalatok a reformkorszak folyamában követeltek, csakhogy Széchenyi nem szakított ki egyes részeket a dolgok igazi kapcsolatából és nagyon jól tudta, hogy mit jelent a nemzet életében egy korán vagy későn felvetett gondolat.

De méltán kérdehetjük, hogy mi jogositotta fel Széchenyit oly szertelen vállalkozásra, mint a minő egy nemzet erkölcsi átalakítása? Mikép gondolhatta azt, hogy mint egyszerű főrend, bár jelentékeny, de nem mindenható társadalmi befolyásával, hivatalos hatáskörre sem támaszkodva, ily szinte lehetetlennek látszó feladatot megvalósíthat a maga erejével? Széchenyi maga is érezte helyzete gyengeségét a vállalat roppant súlyával szemben. 1827-ben írja *Naplójában*: „Mennél jobban ismerem földieimet, annál jobban elrémit óriási feladatom, fejedelemre volna szükségem, kinek lelkében elhínténém az igazi philosophia magvát“. II. József történetét olvasva, azt mondja, hogy „e fejedelem gyöngé, felületes gondolkodó volt, de nemes akaratú, vajjon családjában mikor akad párja? Azt szeretném megérni és annak udvarában szeretnék befolyáshoz jutni.“ De önmagára lévén hagyatva, bizalmat meritett történetphilosophiájából, mely arra tanította, hogy nagy emberek alkotják a nagy birodalmakat s ők a népek orvosai. Voltaire s mások is azt tanították, hogy a nemzetek nevelhetők s hogy a nemzetek felsőbbsege vezetőik felsőbbségének a következtése. Az ily eszmékben erősen bízott, de művészi phantasiájának alkotó ösztöne még jobban ingerelte a tette, mint a philosophia. A nemzetalakítás nagy munkája közben a művész teremtő gyönyörét érezte; maga is használja a hasonlatot, hogy nem bánja a könek durvaságát és formátlanságát, csak ne legyen szétmálló, még szobor lesz belőle. A reform módszerének különösségében is megtaláljuk a művész impressziókra hajló eljárását, a csüggedést, a hirtelen neki hevülést, a sorrend szeszélyességét. Széchenyi azt mondja a *Kelet Népében*, hogy „minden tettem egy előre kiszámított messzeható tervemnek szüleménye.“ Úgy értjük nyilatkozatát, hogy a reformmű egyszerre alakult ki phantasiájában, mint egy alkotandó szobor képe körvonalalaiban. De a kidolgozás közben előre ki nem gondolt részletek merültek fel s a sorrend is változott a benyomások szerint, mindamellett a művész biztosan haladt előre munkájában, a lelkében élő kép vezette s noha szeszélyesnek látszó úton járt, mégis egységes, harmonikus művet teremtett. Egy nagy nemzeti nevelés tervében talán czélszerűbb eszközöket és sorrendet is képzelhetünk, mint a minők: löverseny, akadémia, casino, lánczíd és így tovább. De ha a tervet közelebbről vizsgáljuk, úgy látjuk, hogy az eszközök subjectiv színük mellett is

a legmélyebb számítással vannak kigondolva. Széchenyi a nevelés munkáját az arisztokrátiára alapítja. „Én egyenesen megvallom — írja a *Stadiumban* — hogy testestől-lelekestől az arisztokratiai principiumnak pártolója vagyok, de nem ám a szónak elfacsart értelmében. Aristokratáskodni semmi egyebet nem jelent, mint a legjobbak kormányát, hol t. i. egyedül az ész, igazság s erény Isteni parancsolnak.“ Első gondja volt, hogy az arisztokratákat a magyar közélet tevékeny tagjaivá avassa. A kicsinynek látszó eszközök erősen hatottak, mert mint Széchenyi a szerb fejedelem titkárának írja: „Az emberek, sajnos, kicsinyek, azért nagy dolgokhoz kicsinyesen kell fogunk, hogy meg ne akadjunk.“ A magyar államférfiak közül Széchenyi volt az első és legnagyobb a politikai imponderabilia jelentőségének felfogásában, annak a nagy hatásnak kiszámításában, melyet kis körülmények pszichológiai mellékizőkkel események vagy a társadalom alakulásában előidézhetnek. Talán elfogultnak látszik az arisztokratikus elvnek ez a kidomborítása, de hol találhatott volna Széchenyi társadalmi osztályt, mely műveltsége, hagyományai, tekintélye miatt alkalmasabb lett volna az átalakítandó nemzet vezetésére? Széchenyi szerint politikai tekintetben is ők születtek a vezetésre, mert a legalkalmasabbak arra, hogy egyforma szilárdsággal ellenálljanak az autokrata vagy a nép zsarnokságának. Azonban méltókká is kell lenniök a vezetők tisztére. „Elaljasodott oligarchia az, — mondja Széchenyi a *Stadiumban*, — mely azt hiszi, minden és mindenki neki van lekötelezve, ő pedig semminek és senkinek.“ A nemzet jövőjének biztosítását leginkább a tehetséges, magyar szellemű és munkás arisztokrátiától várta. Boldog volt, midőn olvashatta Jósika *Abafi*ját és Telcki László *Kegyenczét*. „Ha mágnás ilyet tud írni“, mondja a *Kegyenczről*, „a nemzet élve marad.“ Ellenben elszomorodott, ha rosszat hallott egy mágnásról; némelyeknek „oligarchikus sardanapali“ életmódján nagyon fel volt háborodva. Az ifjú arisztosok példája — mert a régi nemzedéktől már keveset várt — jótékonyan hatott volna Széchenyi számítása szerint a köznemességre, melynek szokásaival, életfelfogásával a nagy nemzetnevelő igen elégtelen volt. Wesselényiről haragosan jegyzi meg 1833-ban naplójában, hogy a bárdolatlan köznemességgel tart, velők s nem reájuk akar hatni. A lelkökben megnemésített kiváltságosak tábora aztán vonzaná a lakosok többi osztályát, még a nem magyart is. A jobbágnak adott jogok s terheinek könnyítése a százados gyűlölséget lohasztaná. A hitel szabályozása, a birtok, az ipar, a forgalom szabadsága, a közteherviselés, a közlekedés gyarapítása, a vállalkozás és társulás szellemének ébresztése, a főváros szépítése, a magyar nyelv törvényesítése, a nemzeti tudomány és irodalom vezetésének központosítása az akadémiában, a

független közvélemény megalakítása, a napi sajtó minél gondosabb vezetése közös ideálokat adnának az új társadalomnak, tevékenységre, rendtartásra ösztönöznék, látkörét szélesbítenék, Verbóczy népéből újkori értelemben vett nemzetet teremtenének, mely méltó lesz a legszebb és legszabadabb kormányformára, a valódi parlamentarismusra.

De e jó részt intézményes reformok elfogadtatására hosszú s nyugalmas idő kell, még hosszabb s nyugalmasabb idő kell ahhoz, hogy a megvalósított reformok hatása a nemzeti szervezet minden tagjába új életet árásszon. A főérdek tehát az, hogy e nyugalom biztosíttassék. Széchenyi kezdettől fogva „szelid reformatiót“, vértelen és könnytelen forradalmat hirdetett. A vihartól kezdettől fogva féltette gyöngéd ültetvényeit. Épp azért izgatása közben is óvatos, bár inkább csak a negyvenes évek folyamán hirdeti a modor és taktika nagy jelentőségét, már azelőtt is érezteti eljárásával, hogy mennyi érdeket kell kimélnünk, ha nyugodt haladást kívánunk. Kiméletlen és bántó csak ott volt, a hol a nagyon meggyökerezett balvéleményt, s a tökéletes közönbösséget kellett ostromolnia vagy a javíthatatlant irtania, de máskülönben inkább leleményesen rábeszélő, semmint egyenesen támadó. A modor és taktika lényege a politikában — Széchenyi tanítása szerint — abból áll, hogy ismernünk kell erőnk mértékét, a viszonyokat, melyek közé szorítva vagyunk s hogy jól kell vigyáznunk minden lépésünkre, nehogy oly ellenhatást keltünk, mely a féltett ügyet eltemeti. A kiváltságosak csökönysége ingerlése volt az egyik ellenhatás, melytől a magánjogi reformokat féltette, de még erősebb ellenhatástól tartott, ha Ausztriához való viszonyunkat vizsgálta, vagy a negyvenes években a nemzeti kérdés bonyodalmainak veszélyét nézte. Már 1826-ban írja naplójában, hogy „mennél többet gondolkozom Ausztriához való viszonyunkról, annál erősebben győződöm meg arról, hogy a mi részünkről minden erőszakosság csak ártalmas lehet.“ Szerencsétlenségnek mondja még a *Hitel* megjelenése előtt, hogy „el vagyunk fogúlva abban a balvéleményben, mintha hazaszeretet és hűség a király iránt sohasem volnának egyesíthetők.“ A negyvenes években azután mind nyugtalanabban figyelmezteti a nemzetet heterogen összeköttetésünkre Ausztriával, „melynél fogva lehető legnagyobb érdekünk azt parancsolja, csak Istenért semmiben se ragadni el a gyeplőt“ (*Kelet Népe*). A *Politikai programtöredékek*ben kimondja: „Ott fekszik a magyar ellenzéki hazafiak megbocsáthatatlan bűne, hogy nem akarja magát philosophiai felfogással azon eldönthetetlen ténybe belegondolni, hogy Magyarország egyedül e kapcsolatban (az Ausztriával való vegyes házasságban) találhat szerencsét vagy sehol.“ Ezt a kapcsolatot, mely jogilag a pragmatica sanctión alapul, Széchenyi

hazánk „inalterabilis viszonyának“ tekintette, melyet felbontani nem lehet, de ha lehetne sem kívánatos. Mert szerinte, ha eszünkön járunk és hivatásunkat felismerjük, e kapcsolat alapján „Ausztria nagyhatalmi állása előnyeinek természetes örökösei mi leszünk“. Mivel e kapcsolatot a történet szükségképi fejleményének nézte s mivel ily nagy értéket tulajdonított neki, nem kellene más, Széchenyitől igen távol eső okokból magyarázni azt, hogy a modor és taktika szükségét oly élénken hangoztatta az Ausztriához való viszony érintésében. Épp így féltette nemzetnevelő munkájának sikerét a nemzetiségi kérdés taktikátlan kezelésétől. „A magyar szó még nem magyar érzés“ — ez igazságra figyelmezteti a nemzetet 1842-iki emlékezetes akadémiai beszédében. A grammatika erőltetésétől tehát ne várjunk sikert, csakis erkölcsi felsőbbségünk lehet jótékony hatással a nemzetiségekre. „Mert erkölcsi felsőbbség mindig s mindenütt győzött erőszakon, még China félénk népe is magába olvasztá győzőjét, a tatárt.“ „Erkölcsi felsőbbség“, e szavakkal újra visszatérünk Széchenyi reformjának alapeszméjére. És ha végig gondoljuk, mily mélyen s merészen fogta fel a magyar államférfiú feladatát, mennyi eredetiséggel és hatással választotta ki a célravezető eszközöket, hogy a politikai szabadság felfogásában mennyire felülmulta nagy kortársait, hogy a modor és taktika szavakat először használja politikai irodalmunkban s hogy e szavaknak a hozzájuk fűzött súlyos igazságokkal minő messzeható jelentőséget tudott adni, újra vissza kell emlékeznünk a Kossuth Lajostól osztott címre, mert valóban mindezekben Széchenyi volt korának s talán a régibb századoknak is legnagyobb magyarja.

Annak kell őt neveznünk még más okokból is. Nem volt magyar államférfiú, ki jobban undorodott volna a nemzet hizelgő udvaronczeitól és nem volt, a ki bátrabban s rendszeresebben ostromolta volna a nemzeti hibákat, mint Széchenyi. Ő maga is megvolt elégedve ebbeli munkásságával és azt hitte, hogy egészen töretlen úton járt. „E tekintetben tán én voltam az első, ki soha nem csepegtetém a hizelgés mérgét legkisebb mértékben is honfitársaim kebleibe“, írja a *Programmtüredékek*ben. Nem volt az első, mert több kiváló magyar író a hitvitázók korától Széchenyi koráig bátran bírálta a nemzet hibáit, az államférfiak közül is többen, mint Zrínyi a költő vagy II. Rákóczi Ferencz kellemtelen igazságokat mondtak a nemzetnek. De közülök senki sem fogta fel e kötelességet oly magas szempontból és senki sem teljesítette azt oly következetesen egy hosszú pályán végig, mint Széchenyi. Már a *Lovakról* szóló munkájában feltűnt az olvasóknak Széchenyinek ez iránya és szemére is hányták, hogy nem illik hazáját neveltségessé tenni. Széchenyit a szemrehányás nem riasztotta vissza, sőt a *Hitelben* mintha válaszolna bíráló-

jának e kifakadással: „Én legyek nemzetem elsőségei s diszei hirdetője, tárogatósiposa? Soha! Ily szennyet, ily salakot hozni hazámra nem vágyom.“ A *Stadiumban* találjuk azután magyarázatát annak, hogy miért szégyen a nemzet elsősége hirdetőjének lennünk. Az önismeret — fejtegeti könyvének bevezetésében — az egyedüli út a tökéletesedés felé s mivel ez isten parancsa, kötelességének ismerte Széchenyi, a mióta gondolkodni tud, a maga és honosi számára önismereti tükröket készíteni. A magyarnak eddigi szörnyű elmaradottsága is csak onnan magyarázható, hogy kevesen szolgáltak neki ily ön- és körülmény-ismereti tükörrel — Széchenyinek majd minden könyvében, cikkében s beszédében találunk ilyen tükördarabokat. Valódi lexikonát gyűjti össze a hazai hibáknak az árnyékos fák irtásától, a por és sár iránt érzett kegyeleltől, a megyei pénztár gyakori eltűnéséig, az apró modortalanságoktól az irigységig, melyet fő nemzeti jellemvonásnak mond. Nem felejtí el a prókátorságot, mert szerinte nálunk még a levegő is impregnálva van prókatori fogásokkal és Ármány a jogászságba sülyesztésre kárhoztatta hazánkat. Különös szerencsétlenségnek tartja azt, hogy a magyar nem engedi magát vezetetni, a férfias engedelmesség erényét nem ismeri, vagy nagyon alázatos, vagy ujjhuzás és daczban nyilvánul hiúsága és nagyon is hamar sérthető önszeretete. A magyar nemes hazája — úgy mond — sziget, ő is sziget, jó kikötő egyikben sincs. Teljes joggal mondja Széchenyi önmagáról a *Stadiumban*, hogy „kiméletlenebb felfedéssel, keményebb ítélettel, mélyebb vágásokkal, úgy hiszem, senki sem illette, sem bírálta, sem kinozta a magyart, mint én rokon vére“. És ezt nem kárörömből tette, hanem azért, hogy kiitassa nemzetével az önismeret keserű italával telt serleget a legutolsó cseppig, mert „mindaddig ámitás nélküli, gyökeres és epochalis fordulatot soha sem fog tenni vérünk a nemzeti élet felé“. A nemzetnevelés legszükségesebb eszközének tartotta a nemzeti önismeret fejlesztését. Mert szerinte csak azok a nemzetek igazán nagyok, kik oly szívesen türik az igaz szót, mint a nagy fejedelmek. Ezért mutatja Széchenyi oly gyakran nemzetének az önismereti tükröt; ellenben a népgyengékkel kacérkodókat, a nemzetöknek hizelgő parasitákat oly felséges haraggal sújtja, mint Dante a közönbös lelkű geniusokat, kik nem voltak hívek Istenhez és nem is lázadtak fel ellene, kiket a mennyország kítaszított s kiket a pokol sem tűr meg kárhozottjai körében.

Történetünkben senki sem érte el Széchenyit az előrelátás csodás erejében. E tekintetben más nemzetek történetében is kevés hozzáfogható államférfiút találunk.

Az irodalmi harez, melyet Széchenyi 1841-től 1847-ig Kossuth Lajossal vivott, sokat foglalkoztatta az újabb írókat. Kisebbiteni próbálták Széchenyi érdemét, azt mondván, hogy

mást jósolt, mint a mi megtörtént, vagy különböző okokból átsiklani igyekeztek az emlékezetes polemia. Abból a nyugtalan érzésből indultak ki, hogy Széchenyi és Kossuth polemiaja olyan párviadal, melyben a legyőzött félre a történet ítélőszéke a halált mondja ki. De nem így kell néznünk ezt a harcot. Széchenyi, ki szenvedélyének forgataga közben is látta a dolgok mind a két felét, 1847 nyarán, mikor Kossuth képviselővé választásáról volt szó, ezt írta naplójába: „Vajjon Kossuth neve olyan-e, a melyhez Magyarország átka vagy áldása fog tapadni? Épp oly kevésbé, mint a Széchenyié. A végén találkozni fogunk és egyesülünk a történetben.“ Széchenyi mintha lelkének rendkívüli tapintatával előre érezte volna Kossuth későbbi jelentőségét. Valóban az a tény, hogy a *Kelet Népe*vel megindított polemia Széchenyi fájdalmas diadalával végződött, nem rontja le Kossuth történeti nagyságát, csak másutt kell keresnünk azt, nem abban az időszakban, a mikor Széchenyivel szemben állott. Ekkor Széchenyi aggodalmai jogosak voltak és ő volt az, ki messzebb látott. Midőn Kossuth 1841-ben a *Kelet Népe*re válaszolva legkiválóbb kortársainak helyeslésével azt írja, hogy „a nemzet soha sem volt nyugodtabb, soha kormányával bizalmasabb lábon, mindent inkább látok, mint veszélyt, hazám egén fellebbezést észre nem veszek“, Széchenyi nemcsak a felleget, hanem a vihart s az utána következő pusztulást is látta. Az újabban hozzáférhetővé vált források csak megerősítik Kemény Zsigmondnak azt a tételét, hogy Széchenyi teljes szabadsággal állapította meg jóslataiban a mozzanatokat, melyek a forradalomba sodorták a nemzetet. És senki sem bírta megdönteni Keménynek azt a másik állítását, hogy Széchenyinek a „külhatások miatt felforgatott jóslatai szintűg emelik államférfiúi hírét, mint azon jövődölések, melyek szentírási pontossággal elkövetkezének“. Tegyük hozzá, hogy bár többen emlegettek akkor várható forradalmat s gróf Desseffy Aurél nagyon közel jutott Széchenyi felfogásához, mégis kortársai közül egyedül Széchenyi ismerte fel az 1841-iki fordulat nagy jelentőségét. Ily előrelátáson s az ebből következő összeütközésen egyszerűen átsiklanunk nem szabad. Ha ezt tesszük, ha mellékesnek tüntetjük fel Széchenyi összeütközését Kossuthal, félreértjük a nemzetnevelő munkájának természetét s olyan apához hasonlítjuk, a kit gyermeke csak serdülő koráig érdekel, és a ki nem bánja, ha neveltje épp a legválságosabb korban bárminő befolyás alá kerül. Ha mellékesnek tüntetjük föl Széchenyi küzdelmét Kossuthal, kitépjük a magyar politika és irodalom történetéből azokat a lapokat, melyekből egy lángész halálra sebzett szívének aggodalmai a próféták látomásokig fokozott szenvedélyével szólnak hozzánk.

Bizonyára nem elég Széchenyi előrelátását pusztán böles, számító eszének tulajdonítanunk. Mert akkor alig érthetnők meg,

hogy nagytehetségű kortársai miért maradtak oly érzéketlenek az ő látomásai iránt. Széchenyi előrelátását magyarázva, azt is számba kell vennünk, hogy az ő lelki élete bonyolultabb volt, mint szerencsésebb s egyszerűbb alkotású kortársaié. Széchenyi sok forradalmat győzött le lelkében s jól ismerte az indulatok gyors terjedésének veszélyét. Midőn figyelmezteti arra kortársait, hogy „az indulat és vakhév harapozó s olyan, mint a tűz“, mintha elégikus hangon belső tapasztalatokról beszélne. Azonkívül Széchenyi szinte félelmetes emberismeretet szerzett önismereti harczaiban. A ki önmagát folyton figyeli s önmagával szemben áll, mint idegennel, sokféle ellentétes indulattal bizalmas érintkezésbe jutván, hamar felismeri azokat más emberekben, néha mellékesnek látszó jeleiről is. S végül még egyet kell tekintetbe vennünk. A jövő megítélése azon fordul meg, hogy a jelen körülmények, vagyis a jövőre ható okok minő tömegét fogja át tekintetünk. Mennél mélyebben szeretünk foglalkozni egy kérdés vagy személy sorsával, a jövőjére nézve jelentős körülményeknek annál nagyobb számát vesszük észre. Széchenyi lelkének minden gyökérszállával a nagy nevelési munkához volt kapcsolva, ne csodáljuk tehát, hogy az anyai szeretet ösztönével előre látta a veszélyt, mely nevelő munkáját fenyegeti.

És mintha nem lett volna elég mind e dicsőség, Széchenyi még életének tragikumával is gazdagította történetünk fenségét. Tragédiája szoros kapcsolatban van közéleti szerepével, de másrészt arra is kell gondolnunk, hogy Széchenyi lelki világának alkata bárminő körülmények közt is fájdalmas nyugtalanságra kárhoztatta volna. Igen is izgatott phantasiája folytonosan zavarta heves, mély érzései áráját. Szerette volna költeményekbe önteni belső háborgását. „Óh ha írni tudnék, kiált fel naplójában huszonhét éves korában, ha úgy tudnék írni, mint Alfieri. Bennem van a tehetség, istenemre, jól érzem.“ De elmondhatta volna Hamlettel, hogy „nem megy nekem ez a verselés“. A költői ér politikai munkáiban minduntalan felbukkan. Nehézkesség, fásultság váltakozik ott a legmagasabb lendülettel. Verseibe nem szedtt ódák töredékeivel találkozunk a szövevényes körmondatok tagjai közt. Merész szóalkotások, találó fordulatok, a satira és humor villanatai fokozzák könyveinek hatását. Széchenyi ugyan nem vetekedhetik gróf Dessewffy Aurél kristálytisztaságával s szép-arányuságával, de szabálytalansága érdekesebb, gazdasági s politikai értekezéseiben mindig van valami visszafojtott és záraiból kitörni készülő költőiség. A mit Széchenyi költeményekben meg nem írt, azt kifejezte életével, mely a legszebb tragédiák egyike. A mint hogy naplójában is oly monológokat, oly villám-ként örvényekbe világító szavakat találunk, a minőket csak nagy tragikusok szoktak kitalálni.

E befelé világító s ott dülő költői phantasia zilálja szét ifjú korát. Vallásos érzésének égető hevessege még fokozza zaklatottságát. Ismerni akarja erejét s hivatását az életben, de nyugvó pontra nem talál. Kegyetlenül bírálja, kinozza magát; oly hibák, melyeket mások könnyen felejtene, vérző és soha sem csillapítható büntudattá alakulnak lelkében. A téboly sejtelve, a rémes visiók s az öngyilkosság gondolata már korán nyugtalanítják. Esze és vallásos érzése elűzi a kísértéseket, végre sok ingadozás után, sok szenvedélyt legyőzve felismeri hivatását férfikora küszöbén.

Most e hivatásba kapcsolja szívét, phantasiáját, s ezeken gyötrő küzdelmek árán uralkodó akarátát. De nem bírja önmagát teljesen elfelejteni munkájában. Phantasiájának el nem foglalt feleslege férfikorában is békétlenné teszi. gonosz álmokkal, látomásokkal háborgatja, kételyekkel gyötri s néha sivár csüggedésbe taszítja. A munkában rejlő legcsekélyebb tárgyi akadály még élénkíti ezt a belső forrongást. Újra meg újra kell kovácsolnia akarátát. A külvilág előtt azonban büszke felsőbbiséggel, metsző sarkasmussal takargatja lelki harcát. Sikerei nem boldogítják, úgy gondolja, hogy az igazi boldogságot csak a vágy, remény és képzelet országában találhatni fel. Oh Isten, adj új szívet és szilárd szellemet, így imádkozik kételyei ostroma alatt. De nem Hamlet, mint egyik bírálója mondja, hanem az akarat hőse, a ki mindazt legyőzi, a mi benne Hamletből való és következetes cselekvésével felülmulja az egyszerűbb és simább szerkezetű akaratot. E harcokban történetphilosophiai rendszere segíti, mely a perfectibilitáson alapul s mely magába foglalva a nemzetek életkorára vonatkozó régi metaphorákat, arra az eredményre jut, hogy a magyar nemzet fiatal s jövője kétségtelen. E rendszer alapján mondotta ki ismert jóslatát a *Hitel* végén, e rendszerben, mely vallásos hitével is össze volt szöve, oly rendületlenül bízott, mint Macbeth a dunsinani erdő mozdulatlanságában. Polemiáiban minden legkisebb támadásra válaszol, de ha e rendszert bántják, elnémul, mert úgy érzi, hogy ha itt is rést ütnek lelkén, minden veszve van.

Azonban az erdő néha mozdulni látszott. A choleralázadás alkalmával azt beszélte Széchenyinek egy aulikus ismerőse, hogy a parasztok előtt felolvasták a *Hitelt*, s mikor a könyv elveit magokba szívták, hozzáfogtak az égetéshez és gyilkoláshoz. „Ó pokoli gonoszság” — kiáltott fel ekkor Széchenyi — „egy kis adomával szép csendesen siromat ásd meg.” Már ekkor érezte, hogy lelke nem bírná el ezt a vádat. A ki annyira óhajtott a békés átalakulást, a ki élete munkájának egész sikerét, nemzetének jövőjét ehhez a békéhez kötötte, hogyan élhetné túl a gondolatot, hogy ő okozta a fölfordulást?

Az 1839-iki nyugtalan országgyűlés alatt azt mondja magának, hogy a mozgalmat ő kezdte, de a rendet másnak kell csinálnia. Ez a gondolat annyira kétségbeejti, hogy majdnem öngyilkossá lesz. Széchenyinek minden ellene intézett támadáskor az volt az első benyomása, hogy ellenfelének van igaza. Már pedig az 1841-iki polemia alkalmából gróf Dessewffy Aurél kifejtette, hogy Kossuth izgatása csak természetes folytatása a Széchenyiének. Metternich is azt jegyezte meg Széchenyi előtt, hogy nem tanácsos Magyarországon fáklyákkal járni-kelni. Inkey Sándor 1847-ben szemébe mondotta Széchenyinek, hogy mégis a gróf mindennek az oka. Széchenyi nyugodt pillanataiban jól megfelelt e vádakra. „Én csak azt mondtam“ — így válaszolt — „csináljatok világot, ők nyomban meggyújtották a házat, én erre azt kiáltom, megálljatok szerencsétlenek, ők azt felelik: hiszen te parancsoltad, Apostata.“ — De ritkán voltak ily nyugodt perczei. A teljesen alaptalan vád büntudattá lett és agyidegeit marczangolta. A márcziusi napokban utolsót lobbant hazafias reménye. „Bátrabbak, merészebbek“ — írja ekkor — „kikkel magasb láthatatlan hatalmak látszatnak szorosb szövetségben lenni, oly alapra fektetik hazánk jövődjét, melyet velem együtt mi hangyamunkások tán soha, vagy csak generációk után lettünk volna képesek megalakítani.“ — Inti ekkor a magyarságot, hogy tanuljon engedelmeskedni, különben a part szélén szenvedünk hajótörést. És mikor a hajótörés kikerülhetetlennek látszott, sötétség borult lelkére. Következett a döblingi éjszaka és a rémes ébredés. Mikor Széchenyi eszmélete visszatért, némelyek úgy látták, hogy nincs különbség a 48 előtti és az ötvenes évekbeli Széchenyi közt. És talán még némi javulást is voltak hajlandók abban látni, hogy Széchenyi csak méltánylással szólt mindazokról, a kiket hajdan támadott. Nem vették észre, hogy épp e méltánylat a legmeghatóbb kifejezése az önvádnak, mely Széchenyi lelkén úrrá lett. Méltányolt azért, hogy önmagát sújtsa. Az önkínzó büntudathoz titokzatos módon, valószínűen mint önmagára szabott büntetés, az a másik gondolat kapcsolódott, hogy nem szabad elhagynia többé a döblingi házat. A régi Széchenyihez leginkább abban volt ekkor hasonló, hogy idegrendszerének állapota a hazai állapotok jobb vagy rosszabb fordulatával volt a legszorosabb kapcsolatban. „Ha a systema közeli bukásáról kecsegtető híreket kapott“, — írja Kecskeméthy Aurél — „idegrendszere fel volt villanyozva, nemcsak lelke derült s mint virágkehely a nap sugaraira megnyílt, de még teste is erősebbnek látszott.“ Minden szépnak és dicsőnek tűnt fel előtte, a mi magyar, a mióta a systema hóhérjai oly drága vért ontottak. Ő legalább bosszút állott rajtuk, a hogy tőle telt, mikor mint Lear király a pusztaságban, könnyekig kacagató törvényszéke elé állította a bűnösöket. Annyira óhaj-

totta a magyar közélet felélesztését, hogy élete utolsó hónapjaiban a reformált 47-es alap helyreállítása érdekében írt és alkudozott. De a rendőri brutalitás, mely valószínűvé tette, hogy el kell hagynia önmagára szabott büntetése helyét, továbbá Forinyák temetése, mely az új véres összeütközés jelének látszott, oly erővel támasztották fel Széccenyi lelkében a régi önvádat, hogy kimerült idegrendszere többé nem bírta ellenállni a kegyetlen bűnhődés gondolatának.

Lehet-e megrendítőbb tragédiát képzelnünk, mint a Széchenyiét, ki lelkiismeretére veszi azokat a hibákat, melyektől másokat óvott s a ki nem bírja elviselni a csapást, melynek megelőzése végett feláldozta népszerűségét és megfeszítette minden erejét?

Széchenyi mondja a *Stadiumban*: „Czélom nem egyéb, mint lelkemből kivenni végre azon fájdalmas tövist, melyet honom nyomorult álláspontja döfe oda, s mely mindaddig — s érzem, még siromon túl is — fogja azt keserű kinnal epeszteni, míg a Magyar nem emeli királyát és magát hozzáillő dicsőségre.“ Úgy kell lenni, hiszen Széchenyi mondotta. Bizonyára sirján túl is vérzik lelkében a tövis és vérzeni fog mindaddig, a míg meg nem értjük tanítását; a míg meg nem értjük, hogy ez országban minden általános elméletnél általánosabb érdekű a magyar faj fejlesztésének politikája, a míg vezetőink nem a nemzet nevelésének nagy céljához illően cselekszenek és beszélnek, a míg a politikai szabadságot csupán a formákban keressük, a míg bonyolult viszonyaink közt fel nem fogjuk a taktika és modor életbevágó jelentőségét, a míg nem tartjuk legszentebb kötelességünknek a nemzetnek önismeretre vezetését, a míg nem ragaszkodunk a közügyekhez azzal a gyöngéd szeretettel, mely az előrelátás legmélyebb forrása s a míg Széchenyi mátyárvéréből ki nem forr az eszméibe vetett mindent ledöntő hit, mely a szebb jövőnek egyetlen záloga.

Intellectualismus, mely öl.

(Kivonat *Prohászka Ottokár* I. t. 1910 április 11-iki előadásából.)

Sokan túlbecsülik az értelmi ismeret objectív tartalmát. Teszik ezt első sorban azok az idealisták, kik Hegellel élükön a fogalom tartalmát magával a szellemmel azonosítják s ezeket nem is idealistáknak, hanem ultrarealistáknak kellene hívunk. De túlbecsülik ezt az objectív tartalmat azok is, kik hirdetik, hogy fogalmaink által a dolgok lényegét ismerjük meg; — túlbecsülik azok, kik a fogalmakat mint kész, merev formákat alkalmazzák a lét s a világ megértésére, mikor azok csak értelmi nézőpontokat adnak a világnak valamelyes magyarázására; — túlbecsülik azok, kik az ismeret s az ideák világában a valóság felsőbb s értékeesebb sphaeráját akarják látni s kik e sphaerában találják föl a valóság összes tartalmát s értékét s a dolgokat csak némileg részesítik az ideák tartalmában. Ezek a felfogások mind a *formának*, az *elvonat fogalomnak merevségében* osztoznak s az által *elszigetelnek az élettől*. Igaz, hogy fogalmakra szükség van s a fogalmak természetesen az ismereti adatokat statikus, tehát merev keretezésben adhatják csak; a baj azonban itt abban rejlik, hogy az *abstract forma felül kerekedik* s az embert kétféle helytelen irányba tereli; az egyik az, hogy *túlságos, tehát nem igaz értéket tulajdonít az értelmi ismeretnek*; a másik az, hogy *az életben a kellőnél nagyobb szerepet is tulajdonít neki*, ezáltal az életerők systemáját megzavarja s az életet magát elgyöngíti s elsorvasztja.

Bármint nézzük is az értelmet, akár logikai tartalmát, a tudást, vegyük szemügyre, akár az észnek az emberi tehetségek systemájában elfoglalt helyét vagy az akarathoz s kedélyhez való viszonyát tekintsük, arra a meggyőződésre jutunk, hogy mindenestől benn állunk az actio, a cselekvés folyamában s hogy szerveink s tehetségeink, szemünk épp úgy, mint értelmünk, az actióért, az életért vannak. Az életnek folyamát szolgálja minden erő, ész épp úgy, mint akarat, az egyik látás s tájékoztatás, a másik a concret cselekvés, tehát a valósággal való gyakorlati érintkezés által s az élet concret kialakítása által. S ez utóbbi a tulajdonképeni realis, emberi világ. E világba el kell jutnunk;

kell a fogalmakon, a tükrözésen át a cselekvésbe, a concret alakításba, az egyedi akarásba eljutnunk; ez lévén a mi személyes, meleg, való világunk, melynek tartalma s értéke az utolsó szemerig a mi művünk, emberi kéznek, azaz hogy emberi öntudatnak s akaratnak műve. A fogalmi világ, ha még oly hatalmas systemákban épül is föl, annyira egyoldalú irányzatot képvisel, hogy *az élet sokféleségével s gazdagságával s kivált értékeivel szemben lehetetlenség a súlypontot az intellectualis világba fektetnünk.* Az emberi élet súlypontja nem lehet a személytelen, elvont tükrözésben; annak az egyedi, meleg, tartalmas valóságban kell feküdnie.

A mi az elsőt illeti, t. i. hogy az élet áttör az abstract fogalmakon s a cselekvésbe gravitál, ezt fényesen kimutatja az ismeret teleológiája. Minden értés s tudás, a tudományos systemák is végső elemzésben arra valók, hogy uraljuk a helyzetet; eszközök arra, hogy a valósággal teljesebben érintkezzünk. A fogalmak világa folytatást sürget s ez a folytatás nem lehet egyéb, mint az élet valósága a fogalmak tükrözése nyomában. Az élet nem tudás; a tudás csak egy functiója az életnek. Azok az elvont, szerény, vékonytűtetű, értelmi lenyomatok, melyeket fogalmaknak hívunk, azok is az élet actusai ugyan; de a többi is az s azok nem elvontan fogják s adják a világot, hanem megfogják önmagában, irracionális, vagyis az értelmi ismeret által megközelíthetetlen, mert concret valóságában s megtapasztaljuk azt.

Ami a másik jelleget illeti, t. i. hogy az élet súlypontját nem lehet az intellectualis világba fektetnünk, arra az a belátás segít meg, hogy az értelmi ismeret az életnek csak egy fölvetődő s előre siető hulláma s azon kívül áll s él a lélek gazdag világa, — azonkívül áradozik az életnyilvánulások őseredeti s kimeríthetlen bősége, mind az, a mit tudáson kívül életnek hívunk, mind az, a mi való tartalmat s nem abstract ideákat, életet s nem ismeretet állít a lélekbe, mind az, a mi érzéssel s akarással s egyéni megtapasztalással építi föl a lélek egyedi világát. Ide tartozik érzés, vágy, akarat, kedély, érzelem, indulat, művészet, gazdasági, társadalmi élet, nyelvek, intézmények, erkölcs, vallás. Fogalmakat ezekről alkotni lehet, mint a hogy a vak alkot magának magyarázatok révén fogalmat színről s világosságról, a süket hangról s zenéről; de a hogy ezek elmaradnak fogalmaikkal a valóságtól, úgy marad el a belső világot elgondoló, de azt át nem élő ember az élő, lelki valóságtól.

Az élet súlypontja tehát nem az ismeretben, hanem az ismeretet követő cselekvésben, nem a tudásban, hanem a concret tettben fekszik, a mely végre sem lehet más, mint a jellemzően emberi, az öntudatos, szabad, egyéni tett, *az erkölcsi cselekvés.* Ez a tett világ, — a tiszta, merő tetté!

Legnagyobb hiánya minden intellectualismusnak, hogy az *erkölcsi világot illetőleg is fogalmakban feneklik meg*, hogy definiókat akar az élet helyébe állítani s nem veszi észre, hogy azok mind elvonások s hogy az általuk jelzett valóság sokféle-képen érvényesülő, definiókkal le nem fogható élet. Lesznek az erkölcsben is fogalmak, szerepelnek ott is definióik; de miután az erkölcs nem tan, hanem tény, azért aztán az erkölcsben magában vagyis a való életben, nem az elvont fogalmat, hanem a concret valóságot, — nem az ember fogalmát, hanem a concret embert kell szem előtt hordoznunk s értéknek a concret, egyéniényt tartanunk. Mily keveset tájékoztat például a moralis életben az ember definiója, mely szerint az ember értelmes lény; ez a szegényes, hideg elvonás, mely csakis egy jelleget emel ki az ember valóságából, de a valóságot magát, azt a concret, cselekvő embert, azt az ezer fonálból szőtt szövédéket ugyancsak nem fűdi s azért aztán az erkölcsi tetteket illetőleg is alig tájékoztat. Ezt az egész, belső valóságot fogalmakkal kimeríteni nem lehet, már csak azért sem, mert concret kiadásában minden emberben más és más s mert ezen kívül erkölcsivé csak annyiban válik, a mennyiben öntudatunkba lép; az öntudat maga pedig minden emberben más és más. A belső világban tehát döntő szerepe s tulajdonképeni értéke az egyéni tetteknek, az öntudatos, szabad akarásnak van, melynek erejében a nem-énből én, abból a sok személytelenségből s ösztönösségből egyéni, lelki világ alakul ki. Ez az én tettem lesz az én világom, ez lesz az én alakításom; nem gondolat, nem ismeret, hanem tény és tett; nem racio és tükröző, hanem „irrationale quid“, az akarat világa, tehát concret valóság, belső, átélt valóság.

Ezt a valóságot mi teremtyük meg. Ez alakításban van az élet súlypontja s egészségtelen s képtelen minden oly irányzat, mely az élet súlypontját máshová fekteti vagy az élet értékelését más elvek szerint igazítja. Egészségtelen tehát az az intellectualismus is, mely egyre elvontabb s raffináltabb kérdésekkel kinozza el az emberiséget s az egyéni alakítást, a nemes, szabad, szép életet háttérbe szorítja. Ez a világ, épp mert a mi világunk, reánk vár mint megteremtőire s kialakítóira. Ez a mi világunk nincs készen; nincs adva a természetből, miután annak a felszabadított formák világának kell lennie, melynek értékeit a szabad alakítás teremti meg. Ettől változik el színpompássá, hangossá, ízessé a világ s ugyancsak ettől fulladhat bele diszharmóniába s keserűségbe.

„Die Schönheit — mondja Schiller — ist unser Zustand und unsere Tat;“ a lelki szépség első sorban inkább tett mint állapot s ha állapot is, akkor is mint tettalkotta, tettszülte állapot. A lélek, az ember teremtsen meg magát; teremtsen embert

magából; azt mindenkinek magának kell megteremtenie, más helyette azt meg nem teheti.

Tehát tenni, tenni szabadon. Azért vagyunk, hogy tegyünk; nem azért, hogy értsünk s lássunk, — az csak közbenső etape, — hanem hogy tegyünk, hogy azonosítsuk magunkat a jóval s lelkiületünkkel változtassuk át az eszményit.

Ez egyéni átélés, e nagy erkölcsösítő, individualis munka nélkül nincs ember. Sokan a tudománytól, az általános fölvilágosodottságtól, kulturális fejlődésnek egyre tágabb perspektíváitól várják a jobb embert. Kell ez is; de ne értsük félre az actió legelemibb jellegét, mely szükségképen concret, tehát az öntudatos egyedben öntudatos s a szabad egyedben szükségképen szabad, vagyis kiindulásában, céljában, értékeiben egyénileg átélt, egyénileg meghatározott élet. *A tömegmozgalom az egyéni tettel nem pótolhatja.* Az egyén önmagának tette s teremtése, akár buschmann, akár homo europaeus legyen.

Mindezek után kijelenthetem, hogy értékelem az értelmi ismeretet s a rajta épülő tudományt; de nem zárom le vele az életet s az élet értelmét nem helyezem az életet elkészítő s segítő tudományba. Nekem az az élet a tudásban épp hogy kezdődik; de tulajdonképeni tartalma s értéke a szép, nemes, egyéni világ kialakítása.

Bizonyára ez is philosophia! s az élet fölényébe s erejébe vetett bizalommal bátran mondhatom, hogy philosophia, abban a régi értelemben, mely életet erőssé s széppé fejlesszen s alakítson, más nincs.

Jelentés a Vojnits-jutalomról.

(Olvasta Négyesy László l. t. 1910 márcz. 19.)

Mennyire igaz az, hogy a titkos drámapályázatok színvonalja nem szolgálhat alapul az egész magyar színműirodalom színvonalának megítélésére, ezt mi sem mutatja inkább, mint az olyan alkalom, a mikor nyílt pályázat versenydarabjaiként a színrekerült művek egy évi tömege áll egybevetés végett előttünk. A magam részéről sohasem tartottam méltányosnak, hogy a titkos pályázatok gyarló darabjainak nagy tömegéről általánosabb következtetéseket vonjunk hazai drámairodalmunk állapotára. Kár a sok kesergésért vagy a szidalomért, melyet a pályázatok silány darabjai ellen szórunk s még nagyobb kár, ha e darabokról általánosítunk. Arra készen kell lennünk, hogy minden titkos pályázatunkon egy sereg tehetségtelen vagy kezdő próbálkozással lesz dolgunk; örülnünk kell, ha a nagy tömeg-

ben néhány figyelemreméltó s egy vagy két jutalmazható műre bukkanunk, és csak e java rész az, a mit az irodalmi állapotok szempontjából tanulságos adaléknak tekinthetünk. Kesergésre vagy satirikus kitörésekre legfeljebb azon a címen van ok, hogy minden pályázatnál évről-évre három tudós ember arra a meddő munkára legyen kárhóztatva, hogy 30—40—70 rendkívül vegyes minőségű tragédiát vagy vigjátékot végigolvasson, ebbe a robotmunkába hónapokon át minden szabad idejét beleölje, a nélkül, hogy ebből az irodalomnak valami észrevehető haszna lenne. Mi hirdetjük a pályázatokat tekintélyes jutalmakkal, és lessük a Bánkbanok és Ember tragédiáják feltűnését; ezek azonban a pályázatok méhéből megszületni nem akarnak. De megiratlan marad néhány jó értekezés vagy könyv, a midőn tagjaink egy részének erejét az improductiv pályabírói munkára lekötjük. Valóban a más viszonyok közt létesített pályázati intézmény, főleg mióta minden életrevaló darab a színházak egész soránál próbálhat szerencsét, kezd anachronismussá válni.

A nyilvánosan előadott darabokra nézve a kiselejtezés már a színházaknál többé-kevésbé megtörtént s a színpadra került darabok csakugyan maguk képviselik drámaírásunk időnkénti állapotát. És el kell ismernünk, hogy az idén előadott darabok az átlagos színvonalat egészen tekintélyesnek tüntetik fel. Színi irodalmunkban határozott élet lüktet s e mozgalmasság friss emelkedésben van. Megszaporodott színházaink szívesen nyitnak tért az eredeti ujdonságoknak, s bár ebben az igyekezetben csekély értékű darab is deszkára kerül, de ezt a csorbát busásan helyrepótolja az állandóbb sikerű darabok tisztességes száma. Vannak ezek közt derekas saiondarabok s vannak előreláthatólag maradandóbb jellegűek is. A mi különösen a színműírás eltanulható részét illeti, a haladással leginkább meg lehetünk elégedve; a technikai ügyesség határozottan terjedőben van. A művek gondolati és érzelmi tartalmával és költőiségével már kevésbé lehetünk elégedettek, bár e téren is vannak figyelemreméltó jelenségek.

A fővárosi színházakban az év folyamán színrekerült mintegy 23 idevágó színdarab, melyek közül a Nemzeti Színház 8-at, a Vigszínház 5-öt, a Magyarszínház 6-ot hozott színre. Ezek közt van mintegy hét, a mely maradandóbban vagy mélyebben foglalkoztatta a közérdeklődést. Mindegyikben vannak is értékes elemek s másfelől egy sincs olyan árnyoldalak nélkül, melyekkel más darabok fényoldalai szembeállíthatók ne lennének.

Csak üdvözölni lehet Gárdonyi Gézá, ha színdarabot ír a népeletből. Ő *A borral* az elhalt népszínművet új alakban új életre keltette s fejlődésének új irányát kezdte meg; nem is ismeri senki jobban nála a népeletet, s meg van az a költői

tehetsége, hogy mindig levegőt tud adni alakjainak és sajátos zamatot történeteinek. A három felvonásra osztott *Falusi verebek*-ben is, melyet ő köznapitörténetnek nevez, az első felvonáson kedves báj ömlik el s bár a hangban valóságosságra törekszik, az egyszerű lelkek romantikáját finoman érvényesíti. Drámai hatás szempontjából a novellistikus thema mellett a megoldás burleszk módját sehogysen lehet szerencsésnek tartani; ez megokolatlan ellentéte mindannak, a mi báj e darab előző részeiben van. Csak nem akar a jeles szerző minden népszínműi bonyolalmat itallal megoldani. A kifejtet módjáról ezt a darabot nevezhette volna akár *A pezsgőnek* is. Nem, jobb és méltóbb cím hozzá a *Falusi verebek*, mert abban a gondolatban, melyet a cím kifejez, van költőiség, s ezt a szerző tudja is melegen éreztetni. Éppen meleg szívtől és izmos, egészséges phantasiájától kell várnunk a legkülönbet a népszínmű terén, nem szeszélyes művészi problémák hajszolásától.

Herczeg Ferencznek *A kívándorló* című négyfelvonásos színműve egyik előbbi novellájának a themáját dramatizálja. A kérdés az: minő életfeladat várhat azokra, a kik nagy lábon élve s nagyvilági élethez szokva, hogy társadalmi posztíójukat megmentse, álszékenből vétekbe sodortatják magukat s mintegy társadalmi halált szenvednek, lehetséges-e számukra más út is az öngyilkosságon kívül? Herczegnél a gyöngeségből elbukott gavallér a börtönben edződik erőssé, egy egyszerű rabtársának józan életphilosophiája és munkakedve megnyeri a munkás életnek, előbbi köréből csakugyan kívándorol, de új, tartalmas életet kezd és boldog házi kört alapít kedvesével, egy alapjában jó-érzésű leánynyal, a kit egykor attól a sorstól mentett meg, hogy egy hercegnek a szeretője legyen. Lelki ereje mind a két bukottat újra felemeli s az igazi gavalléroknak is elismerését vívja ki. A cselekvény csirasejtjét magában rejtő fordulat, a börtönbeli lelki élmény nagy művészettel és mi több, erős írói meggyőződéssel van megírva. A thema is, mely ismer felsőbbrendű erkölcsiséget a felsőbb körök becsületcodexénél s a formális társadalmi bukást nem tekinti erkölcsi halálnak: szíven fekszik a szerzőnek, a ki ebben a darabjában is a jellemző dialognak azzal a művészetével, a stilnek azzal a rapierszerű finomságával és élességével, s a nagyvilági élet ama biztos rajzával köti le érdeklődésünket, melyhez minden írónál jobban ért. Maga a thema aktuális, a darab számos jelenete megkapó; mégis azt kell hinnünk, hogy e mese, bár lehetséges, de nincs eléggé elhitetve; a darab hőse oly csekély méretű lelki világgal van rajzolva kezdetben, hogy sorsát inkább kíváncsisággal, mint részvéttel kísérvük. A darab drámai hatása pedig a végefelé csökkenően van.

Földes Imre két darabja: *A hivatalnok urak* és *A kuruzsló* éppen abban ügyes, hogy a színpadi hatást végiglen fokozni tudja. Themája, cselekvényei csakugyan drámaiabbak. A megtevédt emberek drámái ezek is; az utóbbi darab élére állított és keresett thema. A két darab közül értékesebb az első, a mely egy fontos sociális jelenséget önt drámai formába. Milieuje a magánhivatalnoki osztály, mely magát az úri osztályhoz számítva, mialatt a szervezett munkásság megvédi érdekeit, ő szervezetlenségében védtelenül áll a capitalismus önkényével szemben s csekély fizetésből tengődő tagjainak a társadalom igényei mellett vagy a nyomor, vagy a ballépés közt van választása. Ebből a sikerült typusokkal képviselt háttérből emelkedik ki a hivatalfőnök drámája, a kit jószívű, de tapasztalatlan feleségének költekezése és a jómódú anyós kislelkű bánásmódja ideiglenesen váltóhamisításba, utóbb sikkasztás kísérletébe sodor, míg nejét arra a pontra viszi, hogy csupa hitvesi szeretetből árúba bocsássa szépségét. Ebben a valószínűvé nem tett képtelenségben van a darab egyik gyöngéje. A katastrophát a fejleményektől megdöbbsent anyós jobbérzése háritja el a nőtől. A darabban sok igazság van s néhány jellemző életkép és néhány megrázó jelenet; innen a jelentékeny színpadi siker. Itt is hiányzik azonban a néző benső meggyőződése, hogy a tények így fejlődtek, nem pedig a szerző fejlesztette így. A themát inkább is a mellékalakok illusztrálják, nem a főhős története, a kinek a kellemetlenségeit csak részben okozta a kis fizetés, még inkább okozta a feleség rossz gazdálkodása és túlzott igénye és az anyós rövidlátása. Egészben a darab inkább alkotva van, mint költve.

Lengyel Menyhért *Taifunja* színi siker szempontjából az év legelső terméke, a mit nem csupán leleménye ügyességének köszönhet, hanem költői elemeknek is. Szerintem Lengyel a Hálás utókortól fogva a Taifunig jelentékenyen fejlődött. Satirája most sem eléggé kiforrott még, de egészben sokkal összhangzóbb, finomabb és kevésbé igazságtalan. A Taifunt főleg egy időszerű exotikus motivum teszi érdekessé: a japánok szerepeltetése és szembeállítás az európai viszonyokkal. A darab főérdeke az ethnologikumban, a néplélek feltüntetésében és az európai viszonyok satirájában van, nem magában a cselekvényben s nem is a themában. Van a darabban egy bájos japáni idyll. Kitűnően van ábrázolva a japánok összetartása, fegyelmezettsége, közösségi érzete és öntudatos nemzeti szelleme, az egyén alárendelése a köznek. Minden, a mi japáni elem, vagy érdekes, furcsa és kedves, vagy imponáló s ebből a szerzőnek egy aesthetikailag is ingerlő összhatást sikerült kifejtenie. De ha a themája az, hogy az egyéniség és egyéni szenvedély szabadsága, melyet a japán nem ismer, itt az európai légkörben mintegy

szélvész sodorja el azt, a ki közülök megízleli, ez talán még igazolódik a darabban, de az, a mit szintén tulajdonítanak neki, mintha a darabban a japánok közösségi szelleme mint alsóbb culturfok vesztene csatát a nyugati népek egyéniségekre oszló társadalmi szellemével szemben, mintha annak emebbe kellene átmennie, azt a darab nem képviseli. A darabban inkább a japán nemzeti erő szervezettsége olyanul tűnik fel, mely a maga útján következetesen haladva, az európai társadalom szervezetlenségével szemben a majdani elsőbbség reményével küzd. Egy-egy harczosa elbukik, de az mit sem tesz, fennáll a roppant egész s biztosan halad célja felé. De egy nagy aránytalanság nagyon leszállítja a darab aesthetikai hihetőségét: az, hogy ezek az előkelő, komoly és okos japánok az európai társadalomnak éppen a selejtes elemeivel folytatnak érintkezést, egy pár demimonde-dal, egy züllő hírlapíróval és egy pöffeszkedő, üres szobatudós-sal. A mint e darab ábrázolja, az egyik demimonde nagyon közönséges is ahhoz, hogy a japánok legkiválóbbikára gyakorolt lelki hatását megértsük. Elhiszem, hogy a szerző e nő lényét valami varázsosnak képzelte, de nem írta olyannak; semmi szava, semmi tette nem mutat egyebet excentrikusságnál s nem mutat valami igéző lelki kiválóságra. Beszédmodora egészen közönséges. A szerző itt a színésznőre bizta, hogy ezt a hiányt játékának és személyiségének kedvességével pótolja. Egyébként a darab drámai lüktetése vége felé lankad, csak a legvégső jelenetben lesz ismét egy pillanatra batásos.

Merész műveszi feladatnak vágott neki Molnár Ferencz a *Liliomban*: a fővárosi nép söpredékének életéből merített tárggyal hatni meg a nézőt, a rosszszagú mocsárból fejleszteni illatos virágot, összehozni egy compositióba bitang salakot és transcendentalis szemléletet, földi bünt és földöntúli igazságtételt s egy süllyedt élet némely szórványos jobbfele vonásából a nő és a gyermek szívében az esztendő szűrőjén át eszményi emléképet párolni le. A cselédleányok ideálja, a többinél ügyesebb kikiáltó, a körhintásné kitarottja, a kinek erkölcsiségről még csak homályos fogalmai sincsenek, legfeljebb némi ösztönszerű sejtései, a mint egy cselédleány szerelmétől csirkefogóból emberre kezd fejlődni, majd a mint az ébredő apai érzés a magasztosultság egy elemi fokával ismerteti meg, de egyúttal zavaros erkölcsi felfogásában czinkostársává teszi egy rablógyilkossági kísérletnek, mely az ő öngyilkosságával végződik, nem közönséges nehézségeket állított a színműíró elé. Molnár e fejletlen és nyers lelki életet, melyben a szép csillama a rút tömegébe van keverve, virtuóz művészettel és milieujének kitűnő ismeretével rajzolja meg. A másvilágot is, melyben hősének földöntúli sorsát bemutatja, a nagyvárosnak vallás és erkölcsi tanítás nélkül

felnőtt csöcselékének képzetei szerint alkotja meg, vegyítve ott is a grotesk elemet a megindítóval. Határozottan poetikus a végső kép, a látogatás a másvilágról. Ez könnyed, finom, ez szép; a látományszerű beállítás igazán költőileg sikerült.

De nem mondhatjuk, hogy a színházat kielégítve hagyjuk el. Az első képek realismusában több a bűz és a salak, mint a mennyit a jóízlésű színházi látogató még a mai hozzászoktatott idegekkel is bántódás nélkül elviselhet s a mi fő, a hős lelkiértékének éppen nem felel meg a nagy túlvilági apparatus és az elégtétel, azért megindultságunkat is szinte sajnáljuk tőle. Végre is egy naplopó, a ki léhaságon kívül semmi jóra nem való, a kit a boldogító emberi érzés ösztöne sem bír egyébre hajtani, mint gaztettre, nem lehet mélyebb és bensőbb részvétünk tárgya, bármennyire kell is bámulnunk a szerző művészetét, a ki e léhűtő íránt a darab folyamán nem egyszer melegebb sympathiát tudott kelteni.

Színműirodalmunk valóban felkereste tárgyakért a társadalom minden rétegét, a főrangú világtól a csöcselékig és a fővárostól a vidéki népeletig. Ez a sokoldaloság mindenesetre jó jel.

A sikerültebb darabok közül még egy népeleti van: Móricz Zsigmond *Sári birója*. Azon az ösvényen halad tovább, melyet nálunk Gárdonyi Géza nyitott meg A borral: a régi népszínművet dalaitól, szóvirágos idealizálásától megszabadítva, valószerűbbé és korszerűbbé tenni. Ő azonban nem parasztdrámát, hanem parasztvigjátékot írt. Jóízű jelenetek sorozatát adja, jóízű alakokkal, gyakran mulatságos fordulatokkal, de elég gyenge cselekvény keretében. Legfőbb hibája a cselekvénynek, hogy nincs benne igazi erős küzdelem; a biróné, a ki úgy van feltüntetve, hogy 23 évig uralkodott akaratával urán és ura által a falun, előttünk, a darabban, inkább csak beszél, mint cselekszik s nem fejt ki valami különös erélyt, hogy diadalát, férjének újabb megválasztását, biztosítsa s így könnyű csatát vesz. Mindenesetre mulatságos azonban, hogy titokban ellene esküszik össze saját férje: a biró, fia, a ki az ellenjelölt leányát csak ezáltal nyerheti el, leendő menyé és mindenki. S igen mulatságos, mikor a leendő menyéből, a szende parasztleányból az utolsó fordulatban kibontakozik az erélyes, pergő nyelvű parasztnő, a ki bátran szembeszáll elképedő anyósával s a legjobb reménnyel biztatja a nézőt, hogy méltó utódja lesz egykor a most megbukott birónénak. A novellista szerzőnek ez az első színműve nincs kezdetleges fogyatkozások híján sem, vannak technikai gyöngéi, van kitűnő alakjai mellett egy lehetetlen alakja is. De az is igaz, hogy a népeletet minden vigjátéki torzítás mellett is kitűnően rajzolja, nyelve pedig szemenszedett népi szólásokban s e mellett természetesen foly; ismeri a nép ösz-

tőneit, törekvéseit, sajátosságait és gyöngéit, és pedig alaposan. Az a kifogás, hogy a magyar népet rossz hirbe keveri és hamis színben tünteti fel, erejét veszti azon a szemponton, hogy vígjátékot akart írni. A magyar nép nem ilyen, vagy legalább nem mind ilyen. De nem is egyforma a magyar nép. Nem mindenütt éri el az értelmességnek és mondhatni méltóságnak azt a fokát, melyet az Alföld egy-egy tekintélyesebb községében a gázdálkodó osztály elér. A szerző egy nyírségi faluba telepíti cselekvényét. Egyébként pedig annyi kritikát mindenesetre megbír a magyar nép, melyet elég sokat eszményítettek is már s e torzitásból nem lehet az egész magyar népre következtetni.

Ezek azok a darabok, melyek közül a bizottságnak a jutalomra ajánlandót ki kell választania. Nincs ezek közt egy sem, mely a jutalmat adott körülmények közt meg ne érdemelne s viszont — ismétellhetem — nincs egy sem, a melynek gyöngéivel szemben más darabok kiválóságait érvényesíteni ne lehetne. A bizottság nem is minősíthette föltétlenül ezt vagy azt a darabot legjobbnak. Reá nézve irányadó volt egyrészt az ügyrend értelmében a színi siker; a legtöbbször adott darabok közt pedig aesthetikai szempontok és egy szükségleti elv alapján kívánt dönteni.

A bizottság örömmel állapítja meg, hogy a figyelem ez évben fokozott mértékben fordult ismét a népélet színpadi értékesítése felé. Ennek a törekvésnek eredménye a fentiek közt két értékes színpadi termék. Örvendetes ez nemcsak abból az irodalmi szempontból, hogy az oly szép multú népszínműnek egészséges folytatását várhatjuk, hanem a magyarságnak és a népnek a szempontjából is, melyre ráér az irodalom érdeklődése. Nem lehet annál fontosabb nemzeti és irodalmi feladat, mint a nemzet zömének, a magyar parasztnak mentül behatóbb ismerete s mentül erélyesebb támogatása, anyagi erősítése, erkölcsi és szellemi emelése. Íróink fognak ott tárgyat találni, komolyabbakat is, mint ezúttal, egyénibb alakokat is, mint a minők még a mostani darabokban is szerepelnek s melyek még mindig kellenél jobban stylizálva vannak. Ragadják meg a néplelket mélyen, mint a hogy az alnémet parasztok életét Frenssen rajzolja regényeiben, s hálás themákra fognak szert tenni.

A bizottság ebben a felfogásban a két népéleti színmű közül a tartósabb sikerű *Sári bíró*t ajánlja jutalomra, a mely mindent összevéve, az esztendő legjobb színi termékeivel kiállja a versenyt, abban pedig mindnyáját felülmulja, hogy nem a társadalom bukottjaira próbálja a közönség érdeklődését összpontosítani. Van a darabban egy kis parasztos önzés, de különben az erkölcsi felfogás aránylag tiszta és az erkölcsi levegő egészséges. Ezenfelül pedig ösztönzést akar adni a bizottság abban az irány-

ban, hogy színiköltőink a népeletnek egészséges realismussal való feltüntetésében a megkezdett nyomon tovább haladjanak.

A bizottság tagjainak: Heinrich Gusztáv r., Ferenczi Zoltán és a jelentéstevő l. tagoknak nevében tisztelettel előterjesztem azt a javaslatot, hogy az 1909. évben Budapesten színre került darabok közül a Vojnits-jutalmat *Móricz Zsigmond* „Sári bíró“ című darabjának méltóztassék odaitélni és kiadni.

Pótlék az ideí Teleki-jelentéshez.

(Olvasta *Ferenczi Zoltán* l. t. 1910 május 30.)

Vidéki akadémiai tanár barátomtól ezelőtt pár héttel a következő levelet kaptam:

„Igen t. Barátom! Tegnap olvastam az *Akadémiai Értesítő* legutóbbi füzetében (1910. ápr. szám 199—202. l.) jelentésedet a gr. Teleki-féle pályázatra beérkezett színművekről. E jelentésben szó van a *Társszerzők* cz. pályaműről is, s annak a meséje a jelentésben részletesen ismertetve is van. Magáról a pályaműről a jelentés eléggé elismerőleg emlékezik meg, azt „komolyabb“ műnek mondja, dicséri meseszövegét, s végül az róla a bíráló ítélete, hogy kevés simítással a színpadon is meg fogja állni a helyét. Sőt még a jutalomra is kapott egy szavazatot.

Nekem ugyan fogalmam sincs róla, hogy ki írta azt a darabot, (nb. mi sem tudjuk) talán közöm sincs a dologhoz, (de bizony van) mindazáltal nem tudom megállani, hogy téged s általad az érdemes bíráló bizottságot ne értesítsek a felől, hogy ez a megdicsért darab egy egészen közönséges plagium.

Karl Prochaska volt tescheni könyvárús czég kiadásában ugyanis a 90-es években megjelent egy folyóirat *Prochaska's Illustrierte Monats-Bünde zur Erholung und geistigen Anregung in Mussestunden* (Wien, Leipzig, Teschen, Verlag der Hofbuchhandlung Karl Prochaska) címen. Összesen tíz évfolyama jelent meg havonként egy kötetten. A III. évf. (1891/92) V. kötetében (decemberben) jelent meg a következő novella: *Das Bildniss der Geliebten. Eine dramatische Novelle v. Carl Ed. Klopfer*. Még az is meg van mellette jegyezve, hogy „Dramatisierung verboten!“ Ennek a novellának a meséje van leírva abban a pályaműben a legapróbb részletekig minden változtatás nélkül. Véletlenül éppen a napokban olvastam ezt a mulatságos kis novellát s utána a te bírálati jelentésedben a *Társszerzők* meséjét és rögtön feltűnt a hasonlatosság, illetőleg az ugyanazonosság, szíveskedjél erről az illető novella átolvasásával meggyőződni. A pályá-

zónak egyébaránt nagyon könnyű dolga volt, mert a német novella még felvonásokra és jelenetekre is be van osztva.

Ha elképzelem, hogy ez a pályamű még két bíráló hozzájárulásával a díjat is megkapta volna s ha meggondolom, hogy a szerző talán nem is ismeretlen, s végül az sem lehetetlen, hogy az illető máskor is fog ilyesmivel kísérletezni, — igazán kötelességemnek tartottam a fentiek közlését.“

Eddig a levél idevonatkozó része, melynek közérdekű tartalmáért sietek itt is köszönetemet kifejezni.

Természetesen annál inkább siettem elolvasni a szóban forgó novellát, mert egy pár gyöngé indokolási hibát leszámítva, a darab teljes figyelmemet magára vonta s ez az ismertetésből is kiviláglik. Majdnem csodálkoztam, hogy a ki ilyet bír fölépíteni, hogy nem került-e el a pár lényegtelen hibát.

A nevezett novella csakugyan a fönt idézett kötetben olvasható az 59—150. lapon, még pedig három felvonásra (Erster, Zweiter, Dritter Act) osztva részek vagy fejezetek helyett, tehát tulajdonképen elég volna, ha az elbeszélő részeket kihagynók, a párbeszédnek elé odairnók az illetők nevét s alig kellene rajta módosítani, néhány külsőséget leszámítva, hogy szindarab legyen. Mindebben a levélnek igaza van.

Mi pontról-pontra összehasonlítottuk e dramatizált novellát és a *Társszerzőket* s az azonosság nyomról-nyomra kimutatható azokkal a változtatásokkal, melyek néhol a novella elbeszélő helyeit párbeszédbe öltöztetik s viszont, hogy az eredeti egy Bécs melletti, a magyar egy zúgligeti villában Budapest mellett folyt le s a hol az eredetiben a helyzethez képest Valter von der Vogelweide, ott a magyarban b. Balassa Bálint szerepel. Természetesen Hermann von Pruck író neve itt Farkas Jenő, Mathilde, a neje, itt Ida, az író unokahuga, Käthe, itt Bözsi, a sógor Grüner Norbert, itt Császár Tamás, a neje, Laura, itt Jolán, az író-társ Emerich Hilbert, itt dr. Szeles Dezső, báró Werdern, itt br. Tabódy Félix, a könyvelő Müller, itt Veréb Mihály, az inasnak és szobaleánynak a német szerző nem adott nevet, nem a magyar sem. A másik változtatás az, hogy az eredeti próza, a magyar versben (jambus) van írva, illetőleg fordítva s a fordítás oly hiven követi az eredetit, hogy még a legapróbb utasításokra és részletekre is kiterjed. Például báró Werdern egy csokrot hoz Käthenek, illetve Bözsinek. A német így szól: „Käthe hielt das Bouquet an das kecke Stumpfnäschen und belohnte den grinsenden Spender mit einem koquetten Seitenblick.“ A magyar így: „Bözsi orrához tartja a csokrot s a vigyorgó báróra kaczer oldalpillantást vet.“

A németben Käthe így szól azután:

— Herr Baron, es ist wahr, was man mit neidloser Bewun-

derung von Ihnen spricht: Sie verkörpern in sich die feine, poetische und wirklich ritterliche Courtoisie einer leider verschwundenen Epoche.

Bözsí a magyarban így:

Báró! igaz, a mit a bámulat
Irigylés nélkül hangoztat magáról:
Egy — fájdalom! — rég eltűnt korszakot
Egyedül képvisel finom s valódi
Lovagias költészetével.

De lássunk a II. felvonásból egy lényegesebb helyet is, Pruck előadását a házaseletről Käthenek:

„Egészen nyílt lebetes, én is az vagyok. Sőt nagyon hasznosnak találom, veled arról beszélni, mit egykor te is a magad ifjú házaseletében jól hasznosíthatsz. — Bizonyára már nagyon sok szépet hallottál és olvastál az ú. n. mézeshetekről s ezek alatt a legteljesebb összhangot érted egy boldog pár közt. És ládd — ez voltaképp téves. Sőt egyenesen azt állítom, hogy a jó házasság első éve a viharok időszaka, mely alatt természetesen mindenféle nagy átalakulások történnek. Véled talán, hogy könnyű két eddig külön felnőtt kedélynek egymáshoz simulni, a kiindulásokat megelégni, melyek által a két egyéniség a maga összes gazdag ágasbogas tulajdonaival, egy valóban közös viruláshoz össze bír kapcsolódni? Éppen nem. Ez annál nehezebb, minél kiképzettebbek és szilárdabban megállapodottak voltak a jellemek, midőn találkoztak. Ekkor mindenkinek van mit tanulni, magán nyesegetni és hozzáadni. S még inkább, ha az ember oly későn fog a házasságba, mint én! Az ember teljesen kész jellem, életét bizonyos szokások szerint rendezte be s most hirtelen ez a feladat: kanyarodj — végy egész más irányt. Eddig a magad kimért részét az életélvekből és terhekből egyedül vontad s most hirtelen kettősben kell húznod. Ekkor mindenekelőtt a férfi feladata a másiknak, a gyöngébb félnek, időt adni a kettősben való járáshoz hozzászokni. Így én sem kívánhatom, hogy Matild az én 22 évvel idősebb nézőpontjaimhoz minden további nélkül alkalmazkodjék. Az én föladatomban, hogy egyéniségére semmi szűkkeblű békókat ne rakjak, erőszakos befolyásokkal meg ne félemlítsem és félre ne neveljem, hanem őt egész észrevétlen, a mi esetünkben egy kissé nehéz házasságsszhangra ránevelni. És ezt csak egy változhatatlan türelmes szerelemmel tehetem... stb.

Lássuk most a magyart, hol Farkas így szól Bözsinék:

..... Beszélj csak
Őszintén, a miként magam beszéltem.
Üdvösnek tartom, ha arról folyik
Társalgásunk, mi házaseletedben
Majd néked is hasznodra válhatik.

Sok szépet hallottál már, azt hiszem,
 Az annyit említett mézeshetekről
 S egy boldog pár teljes harmoniáját
 Érted alattuk. Lám, ez nem igaz!
 Azt állítom, hogy a jó házaselet
 Legelső évei viharosak,
 S természetük szerint felforgatók.
 Vagy azt hiszed, oly könnyű két eladdig
 Elváltan felnőtt lénynek összeforjni?
 Bizony nehéz, főképp, ha jelleműk
 Találkozásukkor kiképzett
 S szilárd volt. Mennyit kell mindkét egyénnek
 Tanulnia s változnia! De hát még
 Ha oly későn lép házasságra, mint
 Magam! Ily ember kész jellem, ki éltét
 Szokásai szerint rendezte be
 S most hirtelen meg kell változnia.
 Eddig magad viselted el az élet
 Örömet, bánatát s most íme meg
 Kell osztanod. A férfit kötelme
 Időt engedni gyöngébb hitvesének,
 Hogy hozzászokjék kettősben viselni
 Mindazt, a mit számára nyújt a sors.
 Én sem kívánhatom hát, hogy Ida
 Huszonkét évvel kisebb nézetimhez
 Illeszkedjék. Az én feladatom:
 Egyéniségét megkimélni a
 Bilincsektől, melyek erőszakot
 Tesznek lelkén, — az én feladatom
 Őt úgy nevelni, hogy harmoniát
 Teremtsek késő házaseletemben,
 S ezt csak a változatlan, béketűrő
 Szerелеm létesítheti.

Így megy majdnem szószerint elejétől végig. Látható, hogy itt egy nem nagyon tartalmas s tehát kevésbé tömört fordítással van dolgunk. Mert ez valóban nem hasonlóság, hanem azonosság. Tehát itt többről és másról van szó, mint az anyag átvételéről, mert az megengedhető volna. A művészetben nem az anyag, hanem a művészi forma, azaz a földolgozás a fő, az, a mit a művész a magából ad. Ámde itt a szerző az anyagot és földolgozást teljesen készen vette át még hibáival együtt is, melyeken pedig könnyű lett volna segítenie. Ugyanis némely hiba az elbeszéléssel elegyített drámai alakban az eredetiben kevésbé kirívó, mint a magyar fordításban, mely egyenesen a színpad számára szól s első sorban nem költőiségeivel, hanem szövésével, helyzeteivel, röviden technikájával akar hatni és érvényesülni.

Mindabban tehát, mit a fent idézett levél mond, teljesen igazat kell adnunk. Ez a mű egy meglehetősen hű, verses alakban való fordítása az idézett német műnek s a névtelen szerzőnek nem volt joga sajátjaként eredeti műnek nyújtani be.

Idézzük még befejezésül a végét:

— Nein, nein! ich lasse mir's nicht nehmen, das ist ein abgekarteter Streich! — fuhr Laura nach einer Weile, aus finsterem Grübeln empor.

— Verzeihen Sie, holde Schwägerin! — rief Pruck, beinahe ernstlich erbst. — Ihr Misstrauen ist nachgerade schon kindisch. Wir anderen sind vollauf überzeugt. Sehen Sie doch das verliebte Pärchen dort an! Es ist ja mit Händen zu greifen.

Jolán. (Sötét töprengéséből felriadva.)

Nem hiszem.

Most sem. Előre kifőzött csel ez!

Farkas. (csaknem komoly haraggal.)

Engedj meg édes, kedves sógorasszony!

Bizalmatlanságod már gyermekes.

Mi többiek, lásd, végkép meg vagyunk

Győződve. Nézz csak arra a szerelmes

Két gerliczére! Kézzel fogható!

*

Minthogy szokás az akadémiai pályázatra ugyanazt a művet többször is benyújtani, sajnálattal bár, de kötelességünknek tartottuk ezeket a tényeket közreadni.

Kisebb közlemények.

Berzeviczy Albert akad. elnök beszéde a **Míkszáth Kálmán-ünnepélyen** 1910 május 16.

Tisztelt Barátom!

Az Akadémia üdvözlétét hozom, mely éppen minapi nagygyűlésén hívott meg Téged levelező tagjai sorából tiszteleti tagjai közé, ezzel érdemeidnek, kiválóságodnak, hírnevednek, de mindnyájunk szeretetétől környezett egyéniségednek is meg akarván adni a legnagyobb tisztességet, melyet adhat, s a melylyel magát díszíti, nem Téged.

Az Akadémiának már alapítói szándékához képest munkakörébe tartozik az egész irodalom, s hagyományainak és állandó gyakorlatának megfelelően kebelébe vonni igyekezett mindig legjelesebb szépíróinkat is. Mi keveset nyújthattunk Neked, mert munkásságunk javarészét a tudomány művelése meríti ki, s mert szépírodalmunk mai nap már, Istennek hála, alig igényli az Akadémia támogatását; Te sokat nyújtasz nekünk, mert szépírodalmunknak új, gazdag forrásait nyitottad meg, és mert a magyar nemzetnek, melynek tudományos törekvései csak ritkán

és nehezen vivják ki a művelt világ elismerését, barátokat szerzesz műveiddel messze határainkon túl is, lelki világát, társadalmi életét, erkölcsi megalkotását a költői képzelet és az enyelgő humor vonzó fényében mutattad be a világnak. Épp oly igénytelen, mint ellenállhatatlan csodás elbeszélői tehetségeddel nemcsak dicsőségünk vagy nekünk, hanem ismertetőnk és szószólónk is idegenek előtt, vigasztaló, mindig derűhozó mesélőnk saját, házi tűzhelyünknel.

Az Ég adjon Neked annyi tiszta örömet, a mennyit Te munkáiddal másoknak szereztél, és annyi dicsőséget, a mennyit Te nemzedetre hoztál. Az Isten éltesen!

*

Szent Erzsébet ábrázolásairól a British Museum kodexei-ben *Karl Lajos* terjedelmesebb tanulmányt küldött be, melynek eredményei a következőkben foglalhatók össze. A miniatureképek nem történeti hűségű arcképek. A szenteket a művészek a nép képzeletében élő jellemvonásokkal ábrázolták. Több szentnek sokszor közös jele volt és sokszor nehéz eldönteni a legenda-irodalomban vagy a képzőművészetben ruházták-e fel először a mástól kölcsönzött jelvénynyel. A British Museum négy imakönyvében találjuk Szent Erzsébet miniature képét. Az Add. 17.525. sz. XVI. századi német munkában Szent Erzsébet kenyeret tart kezében. Az Add. 24.153 szintén német munka és 1509-ben készült, ezen a szent kenyéren kívül korsót tart, a fején korona van. Flamand művész készítette az Add. 19.416. sz. XV. századi latin imakönyvet, melyben Szent Erzsébet kezében nyitott könyvet és koronát látunk, előtte egy nő imádkozik. A levél keretét flamand virág- és állatétkitmény borítja. Az Add. 18.851. sz. kódexet Rojas ajándékozta castoliai Erzsébetnek és mint Dentbreviáriumot ismerik. A XV. században Van Dyck tanítványainak keze alól került ki. Szent Erzsébet csukott könyvet és koronát tart, a fején is koronát visel. Néha három koronával is ábrázolták és azoknak symbolikus jelentőséget tulajdonítottak.

*

Körösi Csoma Sándor egy leveléről. Pest-Pilis- és Solt-vármegye Karai és Rendei 1830-ban gyűjtést indítottak a maguk körében Körösi Csoma Sándor számára, hogy öt ázsiai kutatásaiban támogassák.¹

A gyűjtés eredményét, 300 darab aranyat (angol pénzre

¹ Kőszeghy Sándor úr, a megye főlevéltárnoka kérésre megígérte, hogy a levéltárban levő adatok alapján meg fogja írni e gyűjtés történetét.

váltva, 142 font sterlinget) herczeg Eszterházy Pál, londoni nagykövet 1831 október 3-án küldötte el Körösi Csomának Calcuttába, ki is 1832 április 30-án kapta meg a küldeményt s még ugyanaz nap meg is írta köszönőlevelét latin nyelven, báró Neumann követségi tanácsoshoz intézve Londonba; a köszönőlevél sajátkezüleg írt duplicatumát pedig átadta barátjának és pártfogójának, a híres orientalistának, Horace Hayman Wilsonnak, ki épp akkor utazott vissza Calcuttából Európába, hogy a szanszkrit nyelv tanszékét az oxfordi egyetemen elfoglalja. Mi okból írhatta Körösi Csoma e duplicatumot? Valószínűleg azért, hogyha báró Neumannnak küldött levele a postán elveszne is, Wilson e duplicatum bemutatásával Londonban igazolhassa Körösi Csoma köszönetét. Ez óvatosság azonban fölösleges volt, mert báró Neumann megkapta a postán küldött levelet s eljuttatta a nagykövetség útján József nádorhoz, ez pedig Pest-vármegyéhez.

Horvát István, ki akkor a Tudományos Gyűjteményt szerkesztette, értesülvén a megyegyűlésen fölolvastott érdekes köszönőlevélről, Földváry Gábor másodalispántól elkérte, hogy lapjában közzétehesse. A levél a Tudományos Gyűjtemény 1833. évi I. kötete 95—98. lapján jelent meg. Innen elevenítette föl és tette közzé bold. társunk, Thúry József az egészen feledésbe ment levelet azon előadásában, a melyet 1906 április hó 23-án a M. Tud. Akadémia Körösi Csoma-emlékünnepeken tartott.¹

Rendkívül érdekes e levél már azon oknál fogva is, mert Körösi Csoma itt jelenti ki egész határozottan, hogy ázsiai utazásának mi volt az igazi célja: „indagare primas Hungarorum Sedes, colligere Facta Historica rerum gestarum eorum atque observare analogiam, quam plures linguae Orientales habent cum nostra vernacula“.

Körösi Csoma e levelének eredetijét bizonyára már Thúry József is és újabban magam is kerestem Pest-vármegye levéltárában. A levél azonban valahol lappang: a levéltárban nem találni. Visszaadta-e Horvát István s akkor keveredett el valahová, vagy vissza sem adta, ma már aligha lehet eldönteni.

Tegnapelőtt kaptam Stein Auréltól, Akadémiánk külső tagjától levelet Oxfordból, melyben írja, hogy Alexandre Hayman Wilson, az Asiatic Royal Society ügyésze, nagyatyjának, a híres orientalistának levelei között rátalált Körösi Csomának egy levelére, melyet ez 1832 április 30-án báró Neumann osztrák nagykövetségi tanácsoshoz intézett Londonba. E levél nem egyéb, mint az 1832-ben Horace Hayman Wilsonnak átadott duplicatum, a melyről föntebb szólottam. Alexandre H. Wilson megtudván

¹ V. ö. Előadások Körösi Csoma Sándor emlékezetére, III. sz. Budapest, 1906. (35—37. ll.)

Stein Auréltól, hogy a M. Tud. Akadémia könyvtárában külön szekrényben őrzik a Kőrösi Csomára vonatkozó ereklyéket, átadta Kőrösi e levelét Stein Aurélnak, hogy ajánlaná fel ajándékképpen a M. Tud. Akadémia ereklyetára számára.

Most említett levelében Stein Aurél társunk e nagybecsű ereklyét teljesen ép állapotban meg is küldötte, mit ezennel szerencsém van tisztelettel bejelenteni.

Indítványozom, hogy az Akadémia mai üléséből fejezze ki köszönetét mind Alexandre H. Wilson úrnak, mind pedig Stein Aurél társunknak.

Szily Kálmán.

Folyóiratok szemléje.

A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE 1910. január havi számában *Szerkesztői nyilatkozat* cím alatt az állásáról lemondott főtítkár, Hegedüs Loránt szerkesztőtárs búcsúzik a Közgazdasági Szemle olvasóitól; dr. Mandelló Gyula, ezentúl az egyedüli szerkesztő, pedig bejelenti, hogy ugyanazon elvek szerint fogja ezután is a Magyar Közgazdasági Társaság folyóiratát kiadni, mint ez eddigelé történt. — Majd 'Sigmund Andor: *Mezőgazdasági szakoktatásunk I.* címmel közli nagyobb tanulmányát. Mezőgazdasági szakoktatásunk három főirányban mozdítatik elő, ú. m.: a rendszeres, a nem rendszeres szakoktatás és a szaktudás fejlesztése terén. Ezek közül a szorosabb értelemben vett szakoktatás szempontjából első sorban az intézeti jellegű rendszeres szakoktatás érdemel figyelmet, mely részint a tulajdonképpeni, részint pedig az általános tankötelezettség keretén belül népies irányú szakoktatás körében fejtetik ki. Előbbinek szolgálatában az 1906/7. iskolai évben 7 gazdasági főiskola, 23 földmívesiskola és 28 különleges szakintézet állott, míg utóbbi föladatot a gazdasági ismétlő tanfolyamok és részben az elemi népiskolák látták el. A rendeltetésük közötti különbség legjellemzőbben kiviláglik, ha az egyes intézeti csoportokat céljuk szerint vizsgáljuk. A gazdasági főiskolák közül a gazd. akadémiák, a földmívesiskolák és a tankötelezettség keretébe tartozó intézetek általános, míg a többi intézetek különleges szakképzést nyújtanak. Mindannyi egyaránt az ország mezőgazdasági színvonalának emelése végett fejt ki tevékenységet, de ennek daczára működésük célja több irányban eltérést mutat, melyek közül a leglényegesebb, hogy az egyik csoport a különböző nagyságú mezőgazdasági üzemek vezetőinek, a másik csoport pedig bizonyos különleges gazdasági ágban érvényesülni hivatott szakemberek kiképzésére törekszik. Gazdasági szakoktatásunk a hivatott üzemvezetők szakképzése szempontjából, tekintettel a felvételi kellékekre és az intézetek fokozati jellegére, daczára a három birtokkate-

goriának, a gazdasági tanintézetek átszervezése folytán, miután ezáltal a középfokú intézetek megszűntek, kettős alapon nyert szervezést. Az illetén szervezést sem az elmélet, sem pedig a gyakorlat nem igazolja, miután a három birtokkategória különböző szakismeretek birását tételezi fel. A kisbirtok vezető szakképzését a földművesiskolák, illetőleg kisegítő jelleggel a gazdasági ismétlő tanfolyamok látják el, míg a közép- és nagybirtok vezetője egyaránt akadémiái kiképzést nyert. A szervezés legfőbb hibája tehát itt jelentkezik, a mi a nagybirtok vezetőinek kiképzésére szolgáló gazdasági egyetem felállítása által lenne elenyésztetendő. Tétéles törvényeink is igazolják ezt az álláspontot, miután az akadémiái előképzettséget a gazdatisztek, illetve az ezekkel egyenlő megítélés alá eső középbirtokosok szakképzettségének mértékévé avatják. Óhajtható volna továbbá a középiskolai képzés oly értelmű reformálása is, hogy a gazdasági főiskolába lépők már itt némi szakelőképzésben részesítenessenek. A kisgazdák stb. szakképzésének ügye szintén sok kívánni valót hagy fenn maga után, a gazdasági népoktatás általánosítására irányuló reform azonban megfelelő alapnak látszik arra, hogy egyrészt a színvonal emelése folytán a gazdasági népoktatás a kisgazdák szakképzésére alkalmassá váljon, másrészt pedig hogy kellő számú kisgazdát képezzen ki, a mi a jelenlegi kisgazdaképzés legérezhetőbb hiányát képezi. A különleges gazdasági szakoktatási intézetek szervezeti szempontból egészen más nézőpont alá esnek mint az általános szakképzést nyújtók. Itt a fokozati jelleg, illetve a színvonal csakis külön-külön az illető gazdasági ág természetére való tekintettel állapítható meg, s ezért az egyes ágak külön vizsgálándók. Nevezetesen az erdészeti, a melynek körében főiskolai és alsófokú szakképzés nyújtatik, az erdészeti akadémia, illetőleg az erdőéri szakiskolák. A kertészetnél már három fokozattal találkozunk. anélkül azonban hogy az egyes intézetek az alsó, közép, illetőleg főiskola színvonalán állanának. A tejgazdaságnál ismét két fokozat, a méhészetnél, baromfitenyésztésnél és a vízműszaki ágnál már csak egy, viszont a szőlészet és borászatnál három, vagy végre az állategészségügyi szaknál egy fokozattal találkozunk. Ezt illetőleg az egységes szervezés hiánya nem kifogásolható úgyszintén az sem, hogy egyes ágazatok körén belül a fokozatos továbbképzés lehetősége, tekintettel a szükséges előképzettség különbözőségére adva nincsen, ellenben hibának minősítendő, ha a szakképzés színvonala. az előképzettség és a minősítés között a kellő összhang megvalósítva nincsen, a minthogy az a részletes vizsgálódásnál hol itt, hol pedig amott kitűnik. Említett részletektől eltekintve a különböző szakiskolák szervezési alapja ellen érdemleges kifogás nem tehető, ha csak az nem a mi egyébiránt egész gazdasági szakoktatásunkra vonatkozik, t. i. hogy az intézet ez irányú működésének eredménye a közzgazdaság kívánalmával arányban egyáltalában nem áll, a minthogy az a számszerű vizsgálódás során kétségtelenül

kitűnik. — S í p o s K á m i l l ó: *Az 1840-es évek közgazdasági eszmeköre I.* című értekezése következik. II. Lipót trónraléptével a szabad szellem nagy lendületet vesz. Az anyagi kérdések is kezdenek figyelembe vétetni, de e mozgalmak eredményességének útjába állanak a bécsi körök. Pedig reformokra nagy szükség volt, mert az ország elavult intézményei is útjában állottak az ország gazdasági fejlődésének. Rossz volt az adózási rendszer, káros az ösiség, műveletlen a nép, hiányzottak a közlekedési eszközök, nem volt ipar, külterjes volt a földművelés. El volt adósodva az ország, virágzott az uzsora. Legnagyobb férfiai az országnak (Kossuth L., Széchenyi I. gróf, Dessewffy Emil és Aurél, Fáy, Fényes Elek, Kövály László, Teleki Domokos, Szapáry János gróf, Hegedüs Pál, Klauzál Gábor, Pejacevics János gróf, Pulszky Ferencz stb.) foglalkoztak az ország viszonyaival és kerestek a bajokra orvoslást. Az 1844-iki országgyűlés meg éppen egy kereskedelmi bizottságot küldött ki a teendő czélszerű intézkedések és reformok megállapítása végett. Tetétleni (Farkas) és Berenczei az örökváltságipénztár keretében megpendítik a nemzeti bank eszméjét is. Török János a földművelés elhanyagolt állapotára mutat rá és ajánlja egy földműves iskola felállítását. Kossuth Lajos mostoha viszonyainkat a szomorú vámviszonyokban találja és Ausztriával szemben is védvámokat követel. A német List Frigyes közlekedési viszonyaink és hibás intézményeink javítását ajánlja. E nagy szellemi mozgalomból öt nagy eszme bontakozik ki: 1. a földművelés és ipar közötti összefüggés; 2. a, műipar szüksége; 3. a közlekedés rendezése; 4. vámügy rendezése; 5. a bel- és külkereskedelem megalapításának eszméje. A társadalom tevékenysége is öt főirányban indul és megalakul: 1. iparegylet; 2. az angol-magyar intézet; 3. a véd-egylet; 4. gyáralapító társaság; 5. a magyar kereskedelmi társaság. Akadályai voltak az iparnak: a vámpolitika, a gyár és egyenlőtlen sűrűségű lakosság, tőkeszegénység, a használt pénz-, hossz-, súly- és ürmértékek különfélesége, a tehetős középrrend hiánya, rossz hiteltörvények, bizonytalan és lassú igazságszolgáltatás. Gyáraink összes száma csak 453 volt! Kereskedelmi mérlegünk is állandóan passiv volt, mely mintegy 40 millió koronára rúgott, melynek egyik főokát Kossuth Lajos az absentismusban találja fel. — B r a u n R ó b e r t *Falusi élet Amerikában* című dolgozata következik azután. Szerző oly falu képét mutatja be, mely New-Englandra tipikusnak mondható. A falu központi részből és elszórt farmokból áll; Sunderland községnek 910 lakosa van, kik közül számos bevándorló, köztük sok magyar van. A falut a szomszédos helységekkel villamos vasut köti össze, továbbá van neki villamos és gázvilágítása, vízvezetéke és csatornázása, a telefonhálózata 58 előfizetővel és 5000 kötetes közkönyvtára. A lakosság óriási többsége földművelő, az adófizetők közül 116 amerikai és 149 bevándorló van. A népiskola 9 évfolyamból áll, a mindenütt divó coeducatiót öt tanítónő végzi. Az iskoláztatás (a középiskolában is) teljesen ingyenes, a tan-

szereket is az iskola adja, sőt távolabb lakó gyermekek a község költségén használják a villamost. A tanítás igen gondos és nagyon eltér az európaiaktól. Jellemző, hogy minden tanulónak az iskola költségén hetilap jár, mely komoly szellemben van szerkesztve, s egy napilapból mindazt tartalmazza, a mit a gyermeknek kívánatos tudnia. A bevándorlás Sunderlandba azelőtt 18 évvel kezdődött meg. Az első bevándorlók mint napszámosok tartották fenn magukat, ma legnagyobb részük vagy földet bérel vagy saját farmmal bír. A bevándorlókat szívesen fogadják és magas bért is adnak, mert munkájuk többet ér a bérnél. Ámbár az amerikai és bevándorló között nincsen társadalmi ellentét, mégsem érintkeznek egymással, de minden bevándorlónak legfőbb vágya, hogy mentül előbb amerikainak lássék. A második nemzedék amerikaivá válásában az iskoláé a főérdem, s mint a tanítók bizonyítják az amerikai és a bevándorlók gyermekei közt alig észlelni különbséget. Az új-angol községek igen széleskörű autonómiával bírnak, a legkisebb közigazgatási egység, a townon igazgatásában a község összes felnőtt férfilakossága az évenkénti közgyűlés alkalmával résztvesz. Sunderland községben nincs engedélyezett italmérés, s az alkoholfogyasztás is korlátolt. Az új-angol községekben búzatermelés nincs, a nagy városok közelsége miatt inkább kertészettel foglalkoznak. A bevándorlók is, a legkülönbözőbb nemzetségek daczára békés egyetértésben élnek s szorgalmas munka mellett kis földet szereznek, mit az anyaország tőlük megtagadott s e mellett az európai viszonyokhoz mérten aránylag jól élnek. — A *Közlemények és ismertetések* rovatában Balkányi Béla *Adatok a középosztály nevelési költségeinek ismertetéhez* cím alatt a debreczeni országos tanítói árvaház és a debreczeni ref. főiskola tápintézetének számadásaiból megállapítja, hogy mennyibe került egy középiskolába járó diák évi eltartása, lakással és ruházattal együtt. A tanítói árvaházban 1900-ban egy gyermekre esett 399'61 K, 1908-ban már 499'55 K. Igen megrágtult az élelmezés, a ruházat és fűtés. A ref. főiskola tápintézeténél egy diák napi élelmezése (reggeli, ebéd és vacsora) 72 fillérbe került, tehát az évi kiadás fejenként 262'80 K, mely számok a középosztályhoz tartozó gyermekek fenntartási és nevelési költségeinek legalsóbb határát képezik. — Szegő Ernő: Jacques Novicov: *Das Problem des Elends* című művéről nyújt ismertetést. Szerző szerint a nyomor alapoka az emberiség szervezkedésének fogyatékoságában rejlik, mely megakadályozza az összesség szükségleteit kielégítő megfelelő mennyiségű jószág termelését. Mikor a munkaadó és munkás, mezőgazda és iparos közti kölcsönös fosztogatás meg fog szűnni, el fog tűnni a nyomor is. Szerző a baj orvoslására csak egy utat lát: a termelés nagyobbítása. A socialismus elleni támadásában szerző letér az objectivitas teréről, különösen, mint ismertető kiemeli, Marx „túlmunka” elméletének megbirálásánál. — Azután *A javak forgalma az ősgazdaságban* cím alatt Somló Bódog német hasoncímű munkájának ismertetése következik, mely

munka az Institut Solvay kiadásában jelent meg, és ez intézetben is készült. A munka a legkezdetelegesebb társadalmak jószágforgalmának kérdését kutatja. Szerző az őstársadalom képét a praehistoria és néprajz irodalmának teljes felhasználásával reconstruálja, tagadja, hogy léteznének törzsek, melyek a csereforgalmat nem ismerik, mert a meddig a társas fejlődés visszafelé követhető, a jószágforgalom mindenütt fellelhető. Somló kutatásai megállapítják, hogy azok a zárt gazdasági egységek, melyeket hol törzsnek, hol clan-nak, legtöbbször pedig családnak neveznek, bonyolult képződmények, melyek különböző termelő és fogyasztó csoportokból állanak. Majd *Amerikai munkástörvények* cím alatt az „Amerikai Magyar Népszava” kiadásában megjelent kis füzet ismertetése következik, mely az Unió azon államának munkás törvényeit alapos tudással és könnyű áttekintésben mutatja be, mely államokban sok magyar kivándorló van. *M. kir. postatakarékpénztár* címmel ez intézmény 1908. évi eredményei nyernek rövid bemutatást. Ez év újításai közül kiemelendők: a zárt betét- és járadékkönyvecskék intézményének létesítése, az új munkásbiztosító törvény alapján megállapított járadékok és segélyek a postatakarékpénztár útján való kifizetése stb. A *Journal des économistes* című közlésből megtudjuk, hogy Molinari, az eddigi szerkesztő 30 évi működés után helyét Yves Guyotnak adja át. A *Bankkönyvtár*, mely Bánfi Oszkár szerkesztésében jelenik meg s a bankirodalom régibb és újabb termékeit fogja monographiákban a magyar olvasónak nyújtani. Az *American Economic Association* című folyóirat alapításának huszonöt éves évfordulója alkalmával tartott ünnepségekről következik beszámolás. Az *Országos Magyar Gazdasági Egyesület 1908—1909. évi évkönyvéből* az ötezer tagot számláló magyar gazdaközönség jól szervezett érdeképviseletének sikeres működését látjuk. A *Magyar Közgazdasági Társaságra* vonatkozó közlés után a Társadalomgazdaságtani Bibliographia október-novemberi kettős füzet zárja be e számot.

Ugyane folyóirat folyó évi februári számában Matlekovits Sándor *Az önálló magyar vámterület és a magyar mezőgazdaság* címmel, abból az alkalomból, hogy dr. Rajnik Béla budapesti ügyvédnek „az Ausztriától való gazdasági különválás nyomán várható alakulások” című és az Akadémia által dícsérettel kitüntetett pályamunka megjelent nagyobb értekezést közöl. Az értekezés három részre oszlik. Az elsőben szerző foglalkozik Rajnik munkájában Matlekovicsnak 1905. évben írt „Közös vámterület és a gazdasági elválás Ausztriától” című munkájának tévesen felfogott állításaival. A második részben dr. Rajnik közjogi fejtegetéseit tárgyalja. Dr. Rajnik a koalíciós kormány állásfoglalását az Ausztriával kötött kereskedelmi szerződésre nézve helyesli. Szerző kimutatja, hogy nem igaz az az állítás, mely szerint azért, mert nemzetközi szerződések szabályozták az osztrák-magyar monarchia külkereskedelmi viszonyait, azért nem lehetett 1906-ban Ausztriától megválni; kimondja, hogy a

nemzetközi szerződésekben tiltó intézkedés az elválásra nincsen; kimutatja, hogy e szerződések szerint közbenső vámot fel lehet állítani; és kimutatja, hogy a szerződéses államok gazdasági érdeke nem ellenzi az elválást. Az a további állítás, mely szerint a kül-államokkal kötött szerződések lejáratái nem esnek össze az Ausztriával kötött szerződés lejáratával, az önálló berendezkedést gátolna, szerző szerint szintén hamis; ez az állapot csak akadály lehet a vámpolitika tetszés szerinti megváltoztatására, de nem az elválásra. Határozottan hibás az a föltevés, mintha az autonóm vámtarifának megalkotása intézvényes biztosítása volna az önálló vámterületnek; az autonóm vámtarifa nem is más, mint az osztrák és a magyar kereskedelmi területnek a külfölddel szemben érvényes és Ausztriával folytatott hosszas tárgyalások után compromissum útján létrejött tarifa, mely Magyarország független igényeinek nem is felel meg. Teljesen hamis Rajniknak felfogása a vámszövetség feladatáról. Szerinte a vámszövetségben Ausztria azt a köteleességet vállalta el, hogy a mezőgazdasági vámokat a mezőgazdasági termények árának emelésénél érvényre juttatja. Matlekovics kimutatja, hogy sem a vámszövetség természete, még kevésbbé szövege, sem a kormányok által előterjesztett iratokból ilyen felfogás támogatására a legkisebb érvelés sem található. Az értekezés harmadik része foglalkozik dr. Rajnik munkájának azon főpontozataival, melyek szerint Magyarország mezőgazdasága az Ausztriától való elválás esetében jobb árakat élvezné, mint ma közös vámterületen. Szerző kimutatja, hogy dr. Rajnik kiindulási pontja már magában hibás, ugyanis ő azt állítja, hogy a búzavám egész teljességében mint fix tétel szerepel a búza árában és az ár másik része a változó. Matlekovics ezzel szemben utal arra, hogy a vám a belföldi termelés árában csak abban az arányban érvényesül, a mely arányban a külföldi búza behozatala szükségessé válik. Kimutatja, hogy az osztrák-magyar vámterület egyelőre még búzakiviteli ország, és hogy ezért csakis rossz termésű években hat avám a búza árának emelkedésére. Dr. Rajnik munkájában hibáztatja szerző abbeli számításait, melyek szerint kihozta azt, hogy önálló vámterület esetében a magyar búza ára 3 koronával olcsóbb lenne, és ezzel szemben más számításokat tesz, a melyeknek eredménye, hogy önálló vámterületen még néhány fillérrel drágábban kelne a magyar búza. Matlekovics kimutatja, hogy az ő számítása a helyes és arra a gyakorlati számításra utal, mely szerint, dr. Rajnik számítását véve alapul, 1904-ben, mikor két millió métermázsánál több román búza került a vámterületbe az csak közel két korona veszteséggel lett volna eladható, holott az ő adatai szerint, közel három korona nyereség mutatkozik. Matlekovics azzal fejezi be értekezését, hogy sokat lehet felhozni az önálló vámterület mellett, „de semmiféle okoskodással, csillogtató jelszóval, vagy költői hangulattal nem lehet tagadásba venni azt, hogy Magyarország mezőgazdaságának legjobb és legerősebb vevője a közös vámterületbe kapcsolt

Ausztria és hogy az Ausztriától való gazdasági elválás a magyar mezőgazdaság végzetes meggyöngyítése". — *Sigmond Andor Mezőgazdasági szakoktatásunk II. című dolgozatának folytatása* következik azután. A számszerű vizsgálódást előbb az intézeti csoportok, majd pedig külön-külön az egyes tanintézetekre vonatkozólag eszközölven, a következő főbb eredményeket nyerjük. A rendszeres szakoktatás szolgálatában 58 intézet állott s ezek tanulóinak száma az 1906—7. iskolai évben 2566 volt. Habár a gazdasági ismétlő tanfolyamoknak alacsony színvonaluk folytán főleg kiegészítő szakoktatási jelleg tulajdonítandó, az általános eredmény mérlegelésénél azok is tekintetbe lesznek veendőek. A három, egymástól több szempontból különböző csoportot alkotó ismétlő tanfolyamokat egybefoglalva, az intézetek száma 2858-at, a tanulók létszáma pedig 161.732-öt tett ki. Együttvéve tehát — tekintet nélkül a színvonalra — az 1906—7. iskolai évben Magyarországon a gazdasági ismeretek terjesztése szolgálatában 2916 tanintézet állott, s ezek tanfolyamait együttvéve 164.298 tanuló látogatta. A nyert összképben a részletek önkéntestüléssel elmosódnak, de az általános összevetés eszközölhetése végett éppen ilyen adatokra van szükség. Ilyen összevetés fogatosítandó, ha össze óhajtjuk hasonlítani a szakképzett egyének iránti gyakorlati szükségletet a szakoktatási intézetek végzett munkájával. El végett tekintetbe lesz veendő a gazdasági üzemek száma, a gazdasági tevékenység kezdetének korhatára, a produktivitasban átlagban eltölthető időtartam, s ha ezek egybevetése alapján egy évre redukálódik az eredmény, úgy ez fog jelentkezni a szakképzés terén követendő általános zsinórmérték gyanánt. Az idevonatkozó statisztikai adatok segítségével arra a számszerű eredményre jutunk, hogy a szakképzett gazdasági üzemvezetők iránti évi szükségleti szám 132.714, míg ellenben a szakoktatásban részesülők összszáma 164.298 volt. A két szám azonban csak az utóbbinak az évfolyamokra való tekintettel eszközölt reductiója után vethető össze, t. i. midőn már csupán a befejező szakképzést nyertek vétetnek számításba. Ily módon már csak 54.972-re lesz tehető azok száma, a kik évenként a különböző szakoktatási intézeteket tanulmányaik befejezése után hagyták el. Vagyis összevetve a szükségleti számmal, 77.787 olyan egyén volt kénytelen szobaforgó időben a reájuk nézve élethivatást képező gazdasági üzem vezetését átvenni, a kik semminemű intézeti szakszerű előképzésben nem részesültek. A nyert eredményt a nemek arányának és a szakképzés túlnyomó alacsony fokának tekintetbe vétele még inkább lerontja. Az őstermelő népességre vonatkozó statisztikai adatokat véve alapul, azok összszámból kivonva a fejlődés korcsoportjába tartozókat, illetve az eltartottakat, a 19 éven felüli kereső őstermelők száma 3,880.488 volt és pedig 2.884,899 férfi és 995.549 nő. Tekintetbe véve most már a gazdasági üzemek természetéhez arányított szükségleti számot, illetve a szakoktatás eltérő színvonalát a szakoktatás ered-

ményének mérve oly módon válik igazára mérlegelhetővé, ha az östermelő keresők foglalkozás szerinti eloszlásukban vétetnek figyelembe. Ez fogja megmutatni a tényleges állapotot, illetőleg azt, hogy hányan milyen színvonalú szakoktatásban volnának részesítendőek, hogy a valóság és a közgazdasági érdek alapján álló kíváncsi összhangban álljanak. Az összes keresők számából legfeljebb a mezőgazdasági munkások és cselédek üthetők le, habár ezeknél is fölötébb óhajtott némi szakképzettség bírása, a mit éppen a gazdasági ismétlődő tanfolyamok hivatottak nyújtani. Marad tehát ily módon 2.427.408 olyan kereső, illetőleg gazdasági üzemvezető, a kiknél a szakképzettség legalacsonyabb foka gyanánt a kisgazdák szakképzettsége tekintendő, s ezzel szemben 1907-ben mindössze 2566 egyén látogatta az említett, illetve magasabb színvonalú szakiskolákat. — L. S i p o s K a m i l l ó *Az 1840-es évek közgazdasági eszmeköre* című tanulmány második folytatásában kimutatja, hogy Erdély kereskedelmi mérlege 1837-ben 209.666 frttal; 1838-ban 1,162.000 frttal volt passiv, míg 1841-ben 453.737 frttal. Ez az állapot természetesen az ipar hiányának érzetere vezetett, mert a mezőgazdaság terén, kivált mióta a „Gazdasági Egylet” megalakult, némi haladás mégis csak észlelhető volt. Hazánk földművelésének Bécs sem volt éppen ellensége, hiszen Mária Terézia és II. József is emelni igyekeztek, de csak addig a határig, a meddig az osztrák iparfejlesztési törekvéseknek megfelelt. Nagyobb lendület csak Széchenyi István gróf felléptével áll be. Erdélyben 1844-ben alakul meg az „Erdélyi Gardasági Egylet” az állattenyésztés és földművelés emelésére. A nyerstermények piacának hiánya vezetett a földművelés, ipar és kereskedelem összefüggésének nagy kérdéséhez, mely két nagy pártra osztotta a nemzetet. Egyik felén Széchenyi és hívei, másik oldalon Kossuth Lajos és társai állottak. Amazok voltak az agráriusok, emezek az industrialisták. Az ipar szükségét hangoztatja az 1843—4-ki országos kereskedelmi választmány is jelentésében. A közlekedés igen gyenge lábon állott, 1846-ban még csak 4¹/₂ mérföld hosszú vasutunk volt. Útunk építése nem volt országosan szabályozva és igen gyenge lábon állottak. Elég jók voltak Felsőmagyarországon és Erdélyben. Részint a megyék, részint egyesek építettek a vámszedés jogával. Az építés azonban teljes szakértelem nélkül folyt, s azért a közlekedés igen terhes és költséges volt. Például egy 500 mórós teher a Bánságból Fiuméba szállítása összesen 1 pfrt 39 krba került, a mi például a repczté tekintve (ára mérőnként 2 frt), a szállítás költsége az érték háromnegyed részét megemésztette. — *Lakás-ügyei vita* cím alatt dr. F e r e n c z i I m r e a Közgazdasági Szemle decemberi számában közzétett előadásával kapcsolatos vita anyaga lát napvilágot. P a l o c z i A n t a l rámutat egy észszerű városépítési terv hiányára s az azzal összefüggő bajokra. Budapest kültelkei nem tudnak fejlődni, noha a város területe majdnem háromszor akkora, mint Páris vagy Berliné; a szűk belvárosban azután össze vannak zsúfolva a

lakók: Angliában egy-egy házra 7—8 lakos esik, Berlinben 70, Párisban 48 s az igen sok földszinti házzal bíró Budapesten 45. A budapesti lakásnyomor egyik oka még az, hogy drágán építkeznek, a miben egyrészt az építésügyi szabályzat a hibás, a mennyiben túl magas házmagasságot engedélyez (25 m.). De másrészt a drága építkezést okozza az a fénytűzés, mely a házak külsejében nyilvánul s mely nyugaton nem található. A lakásinséget csak úgy lehet majd megszüntetni, ha a középosztály számára is építünk 3—4 szobás lakásokat, nemcsak egyszobás lakásokat a munkásoknak. Wallon Dezső hibáztatja, hogy az előadó nem terjeszkedett ki a házadó a lakáspolitikában elfoglaló szerepére; dr. Fenyvessy József ezzel szemben az előadó álláspontjára helyezkedik, mert az adókérdés inkább az állami, mint községi lakáspolitikába körébe tartozik. Felszólaló határozottan ellenzi a községi jelzálogintézet felállítását, mert ez intézet a létező magánintézetektől nyújtott azonos feltételek mellett működhetne, kisebb kamatlábbal semmiesetre sem dolgozhatna. A községi téglagyártól sem várható más, minthogy egy most virágzó fővárosi iparágat tönkretenne. Dr. Somogyi Manó inkább a telekpolitikára fektetne súlyt, nem a községi lakások építésére. "Szerinte minden tizezernél több lakóssal bíró község törvény útján felhatalmazandó volna az üres telkek és értéknövekedés megadóztatására, mely összegből a község a teleküzérek ellensúlyozására telkeket vásárolna. Felszólaló is elismeri a lakásügyi hivatal felállításának szükségességét. Dr. Bród Miksa felszólalása első részében polemizál az előtte szólókkal, különösen a mai munkáslakások egységtelen voltát festi. Szerinte a városnak minél több telket kellene vásárolni, hogy azokon maga építsen. Székács Antal helyesli a lakásügyi hivatal eszméjét, de az előadótól ajánlott jelzálogintézetet nem fogadja el. Egy új, a modern kor felfogásának megfelelő városépítési terv mellett kívánatosnak tartja Székács, hogy a főváros a határain szerezzen minél több telket. Dr. Forbáth Imre kiemeli a vitából, hogy a főváros actiója eddig csupán a lakások számának szaporítására szorítkozott, igen kívánatos volna azonban, ha a lakások minőségbeli megjavítására is történjék valami. Harrer Ferencz felszólalásában azon nehézségekre mutat rá, mely szerint a fővárosi nagyobb telektömbök ma már alig parcellázhatók. Azonkívül, mint-hogy a fővárossal határos községeknek kedvezőbb parcellázási és primitívebb építkezési feltételei vannak, a fővárosnak periferiáin levő telkek nehezen értékesíthetők, miért is első sorban a szomszédos községeket bekebelezni kellene. Dr. Ferenczi Imre zárószavaiban örömmel konstatálja, hogy a felszólalók nagyjában eszméit helyeslik, csak a részletekben van itt-ott eltérés. Előadó részletesen megokolja, miért hagyta ki előadásából a lakáspolitikát az államra tartozó részét, majd az egyes részletekre válaszol. — A *Közlemények és ismertetések* rovatában *Menger-jubileum* cím alatt Menger Károly, a híres osztrák

nemzetgazdász — hetvenedik születésnapja alkalmával — méltatása foglaltatik. Menger volt az ú. n. osztrák nemzetgazdaságtani iskola egyik megalapítója. A *munkanélküliség elleni küzdelemre* a párisi nemzetközi bizottság felszólítására magyar bizottság is alakult, mely elnökévé dr. Földes Bélát, titkárává dr. Mandelló Gyulát választotta meg. A Magyar Társadalomtudományi Egyesület *agrárpolitikai enquete* megtartását tervezi, melynek gazdag programjából a nagy-, közép-, kis- és törpebirtokok egymáshoz való viszonya, a mezőgazdasági munkásügy, a föld és mezőgazdasági hitelügy és a szabad és kötött birtok című pontokat emelhetünk ki. *Középosztály-politikai pályázat* cím alatt a középosztály viszonyainak kutatására alakult nemzetközi szövetség 1000 frankos „Útak és módok a középosztályuak az ésszerű pályaválasztásban való támogatására” című pályatétele tétetik közhírré. Az új német káliumtörvénytervezet a most homladozóban levő kálisyndikátus feloszlásával járó anyagi veszteségeket akarja megelőzni, a mennyiben az árak esését megakadályozni és az eladást központi szerv útján lebonyolítani szeretné. Megjegyezhetjük, hogy a német káliumipar a világpiacot monopolizálja, s ez iparág államosítása már a 80-as években megkíséreltetett. — Az új angol *Labour Exchanges Act* cím alatt az újonnan alkotott munkaközvetítési törvény rendelkezései vannak ismertetve, s melyek közül fontos az, hogy senki sem zárható ki a munkaközvetítés előnyeiből s egyéb hátrányt sem szenvedhet azért, hogy a munkás megtagadja egy közvetített munkaalkalom elfogadását azzal a megokolással, hogy az illető iparban bér- vagy egyéb viszály van, vagy hogy a kínált munkabér csekélyebb, mint az illető vidéken általában divó. A IX. nemzetközi lakásügyi congressus, mely Bécsben május 30-tól június 2-ig lesz megtartva, programjáról is nyerünk értesítést. Az állasközvetítőipar törvényes szabályozása Németországban megkezdődött, a mennyiben a munkaközvetítőintézetek szövetsége javaslatot terjesztett a birodalmi kanczellár elé, melyben az ipartörvény erre vonatkozó részének sürgős reformálását kéri. — Az új osztrák államvasuti díjszabás, melylyel Ausztria termékeinek valóságos védvámokat emel, a monarchia két állama közt újabb gazdasági harcot idéz fel, a mennyiben e díj-emelés a magyar közgazdaságot évi tíz millió koronával károsítja. — A „Huszadik Század” jubiláris száma, mely e folyóirat tízéves fennállása alkalmából jelent meg, több mint száz apró dolgozatot foglal magában, melyben a szerzők a tanulmányaikat képező problémákat mutatják be. — *Ipari érdekképviseletek Magyarországon az 1906. évben* című hivatalos kiadvány az ipartestületekkel és ipartársulatokkal foglalkozik. Az ipartestületek az utolsó tíz évben alig fejlődtek, bevételeik, — igen nagy tagdíjhátralékok állanak fenn — ugyanazok maradtak, s e mellett ezek átlagos harmadát vagyongyűjtésre használják fel. Az ipartestületek munkaközvetítése is csökkent. Ezzel szemben az ipartársulatoknál nagy haladás észlelhető. — *Pénz- és hitelügyletek*

ezim alatt Bálint Béla e kérdést tárgyaló munkájáról van közölve ismertetés. E könyv gyakorlati útmutatásokat ad a pénz- és hitel-ügyletekben kevésbé jártas embereknek. — Farkas Géza De Pottère Bruno: *Magyar szociális agrárpolitika* című könyvét ismerteti. Szerző sötét színekben festi mezőgazdasági társadalmunkat, a létező bajok orvoslására nagyszabású programot állít fel, melynek egyik sarkalatos pontját a mezőgazdasági kamarák, — nagy-, közép- és kisbirtok szerinti alosztályozásban — felállítása képezi. — Az egyesületi és szövetkezeti ügy felkarolásától, a reformált mezőgazdasági közigazgatástól várja szerző az agrártársadalom újjászületését. — *A magyarországi szocialistikus munkásmozgalmak az 1908. évben* cz. könyvből e mozgalmas év munkásmozgalmairól s a különböző szocialistikus pártok működéséről szerezhetünk tudomást. A *Magyar Közgazdasági Társaságra* vonatkozó közlések és a Társadalomgazdaságtani Bibliographia múlt évi deczemberi száma zárják be e füzetet.

A M. Tud. Akadémia jegyzőkönyvei.

LXX. NAGYGYÜLÉS.

Első nap.

1910 április 27-én.

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök úr elnöklete alatt jelen voltak: Darányi Ignác, Lévy József, Plósz Sándor t. tt. — Békefi Remig, Concha Győző, Csánki Dezső, Entz Géza, báró Eötvös Loránd, Fejérpataky László, Gaal Jenő, Goldziher Ignác, Ilosvay Lajos, Karácsonyi János, König Gyula, Kövesligethy Radó, Lengyel Béla, Ortvay Tivadar, Pecz Vilmos, ifj. Szinnyi József, Thallóczy Lajos, Wlassics Gyula r. tt. — Áldásy Antal, Angyal Dávid, Balogh Jenő, Bernát István, Bodola Lajos, Borovszky Samu, Erdélyi László, Hegedűs István, Hoor Mór, Jánosi Béla, Kosutány Tamás, Mahler Ede, Márki Sándor, Méhely Lajos, Négyesy László, Ónodi Adolf, Reiner János, Sörös Pongrácz, Szentkláray Jenő, Tötössy Béla, Zemplén Győző l. tt. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtítká.

1. Főtítká bemutatja az ünnepélyes közülés programját: 1. Elnöki megnyitó beszéd, megemlékezés gróf Széchenyi Istvánról, BERZEVICZY ALBERT elnöktől; — 2. Főtítkári jelentés, HEINRICH GUSZTÁV főtítkártól; — 3. Széchenyi, költemény VARGHA GYULA r. tagtól; — 4. Gróf Széchenyi István emlékezete, ANGYAL DÁVID l. tagtól. — Tudomásul van.

2. A III. osztály jelentü, hogy az akadémiai nagyjutalmat, melyre ez évben az 1903—1909-iki évkörben megjelent legkiválóbb természettudományi munkák pályáztak, FRÖHLICH IZOR r. tag vizsgálatának az elhajlított fény polarosságáról, a Marczibányi-mellékjutalmat pedig MÉHELY LAJOS l. tag kutatásainak a földi kutyákról javasolja kiadatni. (A jelentést, melynek szerzője ZEMPLEN GYŐZŐ l. t., l. fönt 260—265. l.) — Egyhangúlag elfogadtatik.

3. Az I. osztály jelenti, hogy az 1909. évi Sámuel-díjat dr. HORVÁTH JÁNOS báró Eötvös-collegiumi tanár „Egy magyar versbeli mondatképletről” cz. dolgozatának javasolja kiadni. Egyúttal dicsőréttel kiemeli PAVEL AGOSTNAK a vashidegkúti szlovén nyelvjárás hangtanát tárgyaló értekezését, CSÜRY BALINTNAK Teleki József gróf mint nyelvész cz. tanulmányát, KULCSÁR GYULÁNAK A magyaros írásművészet főkérdéseiről szóló értekezését és SZEREMLEY-CSASZAR LORÁND jelentés-tanulmányait (I. fönt 265. l.). — Egyhangúlag elfogadtatik.

4. Az I. osztály jelenti, hogy a Nádasdy-pályázatra beérkezett 27 elbeszélő költemény közül a 19. sz. Sámson cz. pályaműnek javasolja a jutalmat kiadni, a 12. sz. Trisztán és Izolda cz. elbeszélő költeményt pedig dicsőréttel kitüntetni (I. fönt 266. l.). — Az osztály javaslata elfogadtatván, a fölbontott jeligés levélből dr. NUSZBEK SÁNDOR kir. törvényszéki jegyző neve tűnt elő.

5. Az I. osztály jelenti, hogy a Bulyovszky-féle ódapályázatra beérkezett 14 pályamű közül a 13. sz. Magyar tenger cz. költeményt találta jutalomra méltónak (I. fönt 268. l.). — Az osztály javaslata elfogadtatván, a felbontott jeligés levélből MADAY GYULA neve tűnt elő.

6. Az I. osztály jelenti, hogy a gróf Teleki-jutalomért 1910-ben szeptember 30. határnappal verses formában írt szomorújátékok pályáznak (I. fönt 289. l.). — Elfogadtatik.

7. Az I. osztály jelenti, hogy Kőczán Ferencz alapítványából 1910 május 31. határnappal színmű kívántatik, a melynek tárgya a mohácsi vész utáni korból veendő (I. fönt 279. l.). — Elfogadtatik.

8. Az I. osztály jelenti, hogy a Farkas Raskó-alapítványból 1910-ben szeptember 30. határnappal hazafias költemények pályáznak (I. fönt 289. l.). — Elfogadtatik.

9. Az I. osztály jelenti, hogy a Lukács Krisztina-jutalomra pályázatot óhajt hirdetni: „A középkori szobrászat méltatása”, 1913 szeptember 30. határnappal (I. fönt 290. l.). — Elfogadtatik.

10. Az I. osztály jelenti, hogy a Marczibányi-alapítványból magyar összehasonlító mondattani kérdésre óhajt 1912 szept. 30. határnappal pályázatot hirdetni (I. fönt 290. l.). — Elfogadtatik.

11. Az I. osztály jelenti, hogy az Ormódi Ormody Amélie-jutalomra 1910-ben az 1907—1909. évkörben megjelent eredeti magyar szépirodalmi művek pályáznak (I. fönt 290. l.). — Tudomásul van.

12. Az I. osztály jelenti, hogy az özv. Vojnits Tivadarné-jutalomra az 1910. évben Budapesten előadott színművek pályáznak (I. fönt 290. l.). — Tudomásul van.

13. Az I. osztály jelenti, hogy Lehr Albert alapítványából 1912 szeptember 30. határnappal pályázatot óhajt hirdetni e kérdésre: „Petőfi János vitéz-ének hatása Arany Toldi-jára” (I. fönt 291. l.). — Elfogadtatik.

14. A II. osztály jelenti, hogy a Bezerédj István életrajzára hirdetett pályázat eredménytelen maradt és javasolja, hogy a pályakérdés újból kitűzessék (I. fönt 271. l.). — Elfogadtatik.

15. A II. osztály jelenti, hogy a Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesület Fáy-alapítványából kiírt socialpolitikai kérdésre csak egy pályamű érkezett, melyet nem ajánlhat jutalmazásra (I. fönt 272. l.). — Elfogadtatik.

16. A II. osztály jelenti, hogy az Ipolyi Arnold alapítványából kitűzött tételre, mely a huszita-mozgalmak hazai történetét kívánta, két pályamű érkezett, melyek közül a 2. számú, jeligéje: Benatky-Jerusalem, a jutalomra érdemes (I. fönt 274. l.). — Az osztály javaslata értelmében a 2. sz. pályamű jeligés levele fölbontatott és abból dr. TÓTH-SZABÓ PÁL egyet. magántanár neve tűnt elő.

17. A II. osztály jelenti, hogy a Lukács Krisztina-féle nyílt pályázat, mely az agrárpolitika rendszerének tárgyalására volt kiírva, most már másodízben eredménytelen, miért is az osztály az Ügyrend 121. §-a értelmében a jutalom összegét az Akadémia alaptőkéjéhez javasolja kapcsoltatni (I. fönt 276. l.). — Elfogadtatik.

18. A II. osztály jelenti, hogy a Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesület Fáy-alapítványának 1895—1897. évi kamataiból most már harmadszor hirdetett nyílt pályázatra (a külkereskedelmi politikáról) három pályamű, ill. munkatervezet érkezett be; az osztály a 2. sz. pályamű szerzőjét, KRISZTINKOVICH EDÉR, javasolja a munka megírásával megbízni. — Elfogadtatik.

19. A II. osztály javaslata alapján a nagygyűlés még 1899-ben a Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesületnek 1892-ben kitűzött Fáy-jutalmából 1910-ig megbízást adott THALLÓCZY LAJOS r. tagnak a magyar nemzet történetének 1301-től I. Mátyás haláláig megírására. A megbízott szerző most, a határidő leteltével, ennek 1920-ig megállapítását óhajtja és az osztály e kért halasztást megadni javasolja (I. fönt 279. l.). — Elfogadtatik.

20. A II. osztály az Első M. Ált. Biztosító-Társaság alapítványából ez évben nem javasol pályadíjat kitűzni, hanem a kamatokat a nemzetgazdasági bizottság kiadványaira fordítani. — Elfogadtatik.

21. A II. osztály a Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesület Fáy-alapítványából 1912 szept. 30. határnappal a városi politika feladatairól óhajt pályázatot hirdetni (I. fönt 292. l.). — Elfogadtatik.

22. A II. osztály az Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár alapítványából 1912 szept. 30. határidővel pályázatot óhajt hirdetni oly munkára, mely a magyar államadósság történetét 1867 óta tárgyalja (I. fönt 293. l.). — Elfogadtatik.

23. A II. osztály a Flór-alap 1910. és 1911. évi kamatainak felhasználásával dr. DÖRY FERENCZ orsz. levéltári fogalmazót óhajtja a XVIII. századi nemességvizsgálatokról szóló műve kidolgozásával megbízni és ezen művét, kedvező bírálat esetén, a nevezett kamatokból kiadni (I. fönt 280. l.). — Elfogadtatik.

24. A II. osztály az 1912-ben esedékes és műveltségtörténetre szóló Ipolyi-jutalomból FOGEL JÓZSEF-nek 1908-ban Gorove-jutalmat nyert, II. Ulászló udvartartását tárgyaló pályaművének kiadására javasolja fordítani (I. fönt 280. l.). — Elfogadtatik.

25. A II. osztály a Gorove-alapítványból 1913 szept. 30. határidővel „A soltézságok története Magyarországon“ cz. tétellel óhajt pályázatot hirdetni (I. fönt 293. l.). — Elfogadtatik.

26. A II. osztály a Magyar Kereskedelmi Csarnok adományából 1911 december 31. határidővel a következő kérdésre óhajt pályázatot hirdetni: Fejtessenek ki a kereskedelmi alkalmazottak jogi és társadalmi helyzetének javítására szolgáló intézmények (I. fönt 293. l.). — Elfogadtatik.

27. A II. osztály az Oltványi-alapítványból 1913 szept. 30. határidővel a vránai perjelség történetére óhajt pályázatot hirdetni (I. fönt 293. l.). — Elfogadtatik.

28. A II. osztály a Péczely-alapítványból 1912 december 31. határidővel a belső vámok hazai történetére óhajt pályázatot hirdetni (I. fönt 294. l.). — Elfogadtatik.

29. A II. osztály a Rökk Szilárd-alapítvány kamatait a dr. GOMBOS F. ALBINTÓL szerkesztett „Középkori Krónikások“ legközelebbi X—XI. együttes kötetének segélyezésére javasolja fordítani (I. fönt 280. l.). — Elfogadtatik.

30. A II. osztály a m. kir. honvédelmi miniszter adományából 100 drb cs. és kir. arany jutalmat javasol 1912 szeptember 30. határidővel kitűzni a következő kérdésre: „Az állandó hadsereg története I. Lipót korától Mária Terézia haláláig” (I. fönt 294. l.). — Elfogadtatik.

31. A III. osztálytól hirdetett Vitéz-pályázatra két pályamű érkezett be, melyek közül a 2. sz. pályamunka (jeligéje: Per asper' ad astra) a jutalomra érdemes, az 1. sz. pályamunka (jeligéje: A tudás alapja a megfigyelés) pedig oly dicséretes, hogy az osztály ezt saját költségvetése terhére kisebb jutalomban részesíteni hajlandó (I. fönt 281. l.). — Az osztály javaslata elfogadtatván, a felbontott jeligés levelekből a 2. sz. pályamű szerzőjéül dr. GELEI JÓZSEF kolozsvári egyetemi tanársegédnek, az 1. sz. munka szerzőjéül pedig dr. SOÓS LAJOS m. nemzeti múzeumi segédőr neve tűnt elő.

32. A III. osztály jelenti, hogy a Lévay Henrik-alapítványból 1909-ben mezőgazdasági kérdésre hirdetett jutalomtételre három nyíltan pályázó jelentkezett, kik közül az osztály dr. WEILER ISTVÁN kir. fővegyszer és dr. ZATTSCHKE ARTUR kir. vegyszer tervezetét tartja legajánlatosabbnak, miért is javasolja, hogy ezen két pályázó bizassék meg tervezett munkájának 1913 decz. 31-ig kidolgozásával (I. fönt 283. l.) — Elfogadtatik.

33. A III. osztály jelenti, hogy a Rózsay-díjra két nyílt tervezet érkezett, melyek azonban nem ütik meg a mértéket. úgy hogy véleménye szerint a díj, ill. a megbízás ki nem adható (I. fönt 285. l.). — Tudomásul van.

34. Főtitkár jelenti, hogy az 1910. évi akadémiai nagyjutalom és Marczibányi-mellékjutalom az 1904—1910. évközben megjelent matematikai munkák legjobbjainak lesz odaitelendő (I. fönt 297. l.). — Tudomásul van.

35. Főtitkár jelenti, hogy a III. osztály pályázata a Vigyázó-alapítványból (A magyar botanikai terminologia története) 1912 szept. 30. jár le (I. fönt 297. l.). — Tudomásul van.

36. Főtitkár jelenti, hogy a következő három pályázat meddő maradt: Vigyázó (A m. kir. udvari kancellária története), Első Magyar. Ált. Biztosító-Társaság (Agrár- és iparállam) és Dóra (Hitel- és bankintézmények). — Tudomásul van.

37. Főtitkár jelenti, hogy az egyetemi hallgatók részére kitűzött jutalmakat az idén ARDAY PÁL, BALLA ANTAL, KÁDÁR FERENCZ és SCHÜTZ JÓZSEF budapesti, ill. kolozsvári IV. éves bölcsészethallgatók nyerték el (I. fönt 286. l.). — Tudomásul van.

38. Elnök úr a jutalmat nem nyert összes pályaművek jeligés leveleinek elhamvasztására MAHLER EDE és NÉGYESI LÁSZLÓ l. tagokat kéri föl, a kik is még az ülés folyamán jelentik, hogy megbízatásukban eljárak. — Tudomásul van.

39. Az osztályok kéri, hogy a múlt évi nagygyűlésen kitűzött és még le nem járt jutalomtételek újra hirdettessenek. — Meg fog történni.

40. Az I. osztály javasolja, hogy néhai Gyulai Pál t. és ig-tagnak, — a II. osztály pedig, hogy néhai Thaly Kálmán t. tagnak arcképei az Akadémia arcképcsarnokában kifüggesztessenek. — Mindkét javaslat titkos szavazás útján elfogadtatik.

41. Az osztályok jelentik, hogy megválasztották elnöküket, még pedig az I. osztály GOLDZIEHER IGNACZ r. tagot, a II. osztály PLOSZ SÁNDOR t. és ig-tagot, a III. osztály pedig ENTZ GÉZA r. és ig-tagot. — Tudomásul van.

42. Főtitkár bemutatja az osztályok tagajánlásait:

Az I. osztály részéről:

Tiszteleti tagnak:

Baksay Sándor r. t.	33	szavazattal	egyhangúlag
Benczúr Gyula, festőművész	32	"	1 ellen
Mikszáth Kálmán l. t.	33	"	egyhangúlag

Rendes tagnak az A) alosztályba:

Némethy Géza l. t.	26	"	4 ellen
Munkácsi Bernát l. t.	23	"	6 "
Hegedüs István l. t.	21	"	8 "

Rendes tagnak a B) alosztályba:

Herczeg Ferencz l. t.	33	"	egyhangúlag
Badics Ferencz l. t.	29	"	4 ellen

Levelező tagnak az A) alosztályba:

Bleyer Jakab, német philologus	27	"	1 "
Vikár Béla, műfordító	21	"	7 "

Levelező tagnak a B) alosztályba:

Gárdonyi Géza, regény- és drámaíró	30	"	3 "
Voinovich Géza, irodalomtörté- netíró	25	"	8 "

Külső tagnak:

E. Denison Ross, orientalista	33	"	egyhangúlag
Erich Schmidt, német irodalom- történetíró	33	"	"

A II. osztály részéről:

Tiszteleti tagnak:

Gróf Tisza István, szónok és nemzetgazdasági író	42	szavazattal	11 ellen
---	----	-------------	----------

Rendes tagnak az A) alosztályba:

Matlekovics Sándor l. t.	38	"	12 "
----------------------------------	----	---	------

Levelező tagnak az A) alosztályba:

Pauler Ákos, philosophiai író	49	"	5 "
---	----	---	-----

Levelező tagnak a B) alosztályba:

Hodinka Antal, történetíró	49	"	4 "
Barabás Samu, történetíró	48	"	7 "

Külső tagnak:

Dr. Wach Adolf, lipcei egye- temi jogtanár	37	"	1 "
Bury John B., cambridge-i egye- temi tanár, történetíró	33	"	1 "

A III. osztály részéről:

Tiszteleti tagnak:

Rónai Horváth Jenő l. t.	41	szavazattal	1 ellen
----------------------------------	----	-------------	---------

Rendes tagnak a B) alosztályba:

Méhely Lajos l. t.	39	"	3 "
Tangl Ferencz l. t.	38	"	3 "
Daday Jenő l. t.	33	"	8 "

Levelező tagnak az A) alosztályba :

Szarvasy Imre, az elektrochemia
művelője . . . . . 38 szavazattal 3 ellen

Levelező tagnak a B) alosztályba :

Hutyra Ferencz, az állatgyógyászat művelője	40	"	1	"
Fekete Lajos, az erdőgazdaság művelője	36	"	5	"
Ifj. Entz Géza, természetrajzi író	33	"	8	"
Kertész Kálmán, entomologus.	29	"	12	"

43. Főtitkár jelenti, hogy az osztályok megválasztották az állandó bizottságok tagjait. Megválasztattak az eddigi bizottsági tagok és

a) az Irodalomtörténeti Bizottságba : PETZ GEDEON I. t.;

b) a Classica-philologiai Bizottságba : HORNYÁNSZKY GYULA és KUZSINSZKY BÁLINT I. tt.;

c) az Archaeologiai Bizottságba : MAHLER EDE I. t.;

d) a Matematikai és Természettudományi Bizottságba : ILOSVAY LAJOS I. t., TANGI FERENCZ és UDRÁNSZKY LÁSZLÓ I. tt.;

e) a Könyvkiadó Bizottságba az I. osztály BRÖTHY ZSOLT I. és RIEDL FRIGYES I. t., a II. osztály CONCHA GYÖZŐ és FÖLDES BÉLA I. tt., a III. osztály SZILY KÁLMÁN és WARTHA VINCZE I. tagokat választotta. — Tudomásul van.

44. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére DARÁNYI IGNÁCZ I. és SZILY KÁLMÁN I. tagokat kéri föl.

ELEGYES ÜLÉS.

1910 április 28.

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök úr, majd SZILY KÁLMÁN I. t. elnöklete alatt jelen voltak : Entz Géza, báró Eötvös Loránd, Fraknói Vilmos, Pauer Imre. Plósz Sándor, Széll Kálmán, gróf Teleki Géza, Wlassics Gyula I. tagok. — Darányi Ignác, b. Nyáry Jenő, b. Podmaniczky Géza I. tt. — Békefi Remig, Concha Győző, Csánki Dezső, Fejérpataky László. Fröhlich Izidor, Gaal Jenő, Goldziher Ignác, Hampel József, Horváth Géza, Ilosvay Lajos, Karácsonyi János, Károlyi Árpád, Kherndl Antal, Klein Gyula, König Gyula, Kövesligethy Radó, Lengyel Béla, Lenhossék Mihály, Nagy Ferencz, Ortvy Tivadar, Pasteiner Gyula, Rados Gusztáv, Réthy Mór, Schuller Alajos, Simonyi Zsigmond Ifj. Szinnyi József, Vécsey Tamás I. tt. — Jegyző : Heinrich Gusztáv főtitkár.

1. BERZEVICZY ALBERT akad. elnök megnyitja az ülést és úgy a maga, valamint beteg elnöktársa, WARTHA VINCZE nevében meleg köszönetet mond az Akadémia tagjainak azon megtisztelő bizalomért, melylyel három évvel ezelőtt az elnöki ill. másodelnöki székbe ültették, és azon hálára kötelező támogatásért, melylyel őket elnöki teendők végzésében részesítették. Azután fölhívja az elegyes ülést, hogy az Alapszabályok 37., 40 és 42. §-ai értelmében az elnököket megválaszssa, mire az ülésből távozik.

2. Az Alapszabályok 37. §-a értelmében elegyes ülésben az elnöklés a legrégibb igazgató-tanácsi tagot illetvén, SZILY KÁLMÁN I. és I. t. elfoglalja az elnöki széket és fölhívja a megjelent tagokat, hogy szavazataikat beadni sziveskedjenek.

3. Beadatott összesen 33 szavazat és megválasztottak elnöknek BERZEVICZY ALBERT t. és ig. t., másodelnöknek BEÖTHY ZSOLT r. és ig. tag, mindketten egyhangúlag. — E választások legfelsőbb megerősítés végett Ő cs. és apost. kir. Felségéhez fölterjesztendők.

4. Elnök a választás eredményének kibirdetése után a jegyzőkönyv hitelesítésére PODMANICZKY GÉZA t. és CONCHA GYÖZÖ r. tagokat kéri föl. Időközben megjelenvén az ülésben BERZEVICZY ALBERT elnök, meleg szavakban mond köszönetet az Akadémiának a személye iránt ezúttal már harmadizben megnyilatkozott bizalmáért, mit az elegyes ülés lelkes éljenzéssel fogad.

AZ IGAZGATÓ-TANÁCS MÁSODIK ÜLÉSE.

1910 április 28-án.

BERZEVICZY ALBERT akad. elnök úr elnöklete alatt jelen voltak Beöthy Zsolt, Entz Géza, báró Eötvös Loránd, Pauer Imre, Plósz Sándor, Széll Kálmán, Szily Kálmán, gróf Teleki Géza, Wlassics Gyula ig. tagok és Fejérfpataky Kálmán akad. ügyész. (Gróf Csáky Albin ig. t. kimentette távolmaradását.) — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtitkár.

21. Főtitkár bejelenti a f. évi május 1-én tartandó ünnepélyes közülés programját (l. fönt 401. l. 1. pont.). — Tudomásul van.

22. Főtitkár bemutatja gróf SZÉCHENYI BÉLA és báró EÖTVÖS LORÁND ig. tagok jelentését az Akadémia 1909. évi számadásairól. Minthogy a számadásokat a legnagyobb rendben találták, indítványozzák, hogy az Igazgató-Tanács a Magyar Földhitelintézetnek az 1909. évi számadásokra nézve a fölmentvény megadása mellett, azon jelentékeny szolgálatért, hogy az Akadémia vagyonát önzetlenül, minden díj nélkül kezeli, ezúttal is meleg köszönetét nyilvánítsa, az intézet könyvvivőjének, MÉSZÁROS FERENCZ úrnak pedig pontos és lelkiismeretes fáradozásáért elismerésül 120 drb arany utalványoztassék. — E javaslat egyhangúlag elfogadtatik; gróf SZÉCHENYI BÉLA és báró EÖTVÖS LORÁND ig. tag uraknak pedig fáradozásukért Elnök úr az Igazgató-Tanács őszinte köszönetét nyilvánítja.

23. Főtitkár bemutatja báró FORSTER GYULA és PLÓSZ SÁNDOR t. és ig. tag uraknak az 1909. évi gondnoki és széphalmi, illetve az 1909. évi ügyészi számadásokról szóló jelentéseit, melyek szerint e számadások teljesen rendben találtattak, úgy hogy az akadémiai gondnoknak és ügyésznek, valamint a széphalmi mauzeum kezelőjének a lefolyt évre a fölmentvény megadható. — Egyhangúlag elfogadtatik, az előadó ig. tag uraknak pedig Elnök úr az Igazgató-Tanács őszinte köszönetét nyilvánítja.

24. Főtitkár jelenti, hogy az Igazgató-Tanácsnak f. évi márcz. 4-én tartott első üléséből a Mérleg és Költségvetés ügyében kiküldött bizottság (l. fönt 118. l. 12. p.) f. é. márcz. 21-én tartott ülésében földadata előkészítésére két albizottságot küldött ki: a) a Mérleg és Költségvetés megszerkesztése ügyében gróf DESSEWFFY AURÉL elnöklete alatt báró FORSTER GYULA, HEINRICH GUSZTÁV, KÖNIG GYULA és SZILY KÁLMÁN igazgató tagokat, a Magyar Földhitelintézet részéről gróf HADIK BÉLA és MÉSZÁROS FERENCZ urakat; — b) a Háztartás egyensúlyának megvizsgálására báró FORSTER GYULA elnöklete alatt báró EÖTVÖS LORÁND, HEINRICH GUSZTÁV és SZILY KÁLMÁN igazgató tagokat; — egyúttal c) fölkerlte az I. bizottság számára előterjesztés kidolgozására KÖNIG GYULA r. tagot, a II. bizottság számára SZILY KÁLMÁN ig. tagot. — Helyeslő tudomásul van.

25. Főtitkár jelenti, hogy a széphalmi mauzoleum főlügyeletére a márczius 4-én tartott ülés határozatából (l. fönt 217. l. 3. p.) fölkért, ill. megbízott EMÖDY LÁSZLÓ kir. törvényszéki bírő, Sátoraljaújhely 1910 márcz. 25. kelt beadványában arra kéri az Akadémiát, hogy a mauzoleum eddigi gondozóját, BECSKE BALINT urat, továbbra is e tisztében meghagyni szíveskedjék. — Elfogadtatik, BECSKE BALINT úrra bizatván, hogy a megbízást mikor kívánja EMÖDY úrra átruházni.

26. Főtitkár bemutatja a II. osztály javaslatát a Kautz-alapítvány kamatainak hováfordítása ügyében (l. fönt 218. l. 5. p.). Az osztály javasolja, hogy ez alapból hét évenként, midőn a nagyjutalom a társadalomtudományokat illeti, 1000 kor. mellékjutalom adományoztassék oly műnek, mely tudományos érték tekintetében a nagyjutalommal kitüntetett műhöz legközelebb áll. — Elfogadtatik.

27. A Magyar Földhitelintézet f. évi márcz. 7-én értesíti az Akadémiát, hogy kivette az Akadémia letétjéből a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete által 10.000 K alapítványi okmányról kiállított ideiglenes elismervényét és helyébe ugyanily összegről szóló alapítványi okiratot csatolt az Akadémia letétjéhez, egyúttal 315 K 27 f kamatot könyvezett az Akadémia javára. — Tudomásul van.

28. A Pesti Hengermalom Társaság f. évi április 12-én gróf Széchenyi István halála évfordulóján 2000 koronát küldött az Akadémia alapítókéjének gyarapítására (l. fönt 303. l. 97. p.). — Az összes ülésnek a nagylelkű adományért már kifejezett köszönetéhez az Igazgató-Tanács is örömmel hozzájárul.

29. Főtitkár jelenti, hogy az Akadémia ülésterme számára Körösi Csoma Sándor márvány mellszobra költségeit Rust József udvari tanácsos úr vállalta el. — Az Igazgató-Tanács a nagylelkű adományt meleg köszönettel fogadja.

30. Főtitkár bemutatja gróf ZICHY JÁNOS vallás- és közoktatásiügyi miniszter úrnak f. évi április 25-én 1414. eln. sz. a. kelt és az Akadémia elnökéhez intézett következő átiratát:

„Nagyméltóságú Elnök Úr!

Ő császári és apostoli királyi Felsege f. évi április hó 11-én Bécsben kelt legfelsőbb elhatározásával dr. Fejérpataky Kálmán budapesti ügyvédnek, a M. Tud. Akadémia ügyészének, az akadémiai vagyon fenntartása és gyarapítása körül szerzett érdemei elismerésül, a királyi tanácsosi czímet díjmentesen legkegyelmesebben adományozni méltóztatván, erről Nagyméltóságodat mult évi február hó 1-én 75. sz. a. hivatali elődömhöz intézett nagybecsű átiratára való hivatkozással, azzal a felkéréssel van szerencsém tisztelettel értesíteni, hogy mellékelt intézvénymet dr. FEJÉRPATAKY KÁLMÁNNAK kézbesíteni méltóztatásék. Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását*.

— Az Igazgató-Tanács örömmel fogadja e legmagasabb kiténtetést és Elnök úr meleg szavakban üdvözli Akadémiánk nagyérdemű ügyészét, a ki ez üdvözletre szép beszédben fejezi ki őszinte, mély halálját.

31. FEJÉRPATAKY KÁLMÁN akadémiai ügyész ismerteti az 1909. évről szóló és a M. T. Akadémiának összes még függő és folyamatban levő régibb és újabb jogügyeire kiterjedő jelentését, mely az Igazgató-Tanács tagjainak nyomtatásban előzőleg már megküldetett. — Az ügyésznek az 1909. évről szóló általános jelentése jóváhagyólag tudomásul vétetik s ennek kapcsán a következők határozottak: a) a Cséry Lajos-féle 2000 K alapítvány és a gróf Sztáray Antal-féle 10.000 K hagyomány ügyében az elhalt alapító, illetőleg hagyományozó örökösei felkérendők az akadémiai alapítvány rendezésére. illetőleg a végrendelkező intencióinak lehető megvalósítására; b) a néhai

Zichy Antal-féle hagyomány tárgyát képező budapesti ház értékesítése czéloztatván, megbizatik a főtitkár és az ügyész, hogy a házat terhelő és az örökhagyó özvegye részére biztosított lakásszolgálatom jogának megváltása érdekében az özvegygyel az egyezség létesítését kíséreljék meg.

32. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére gróf TELEKI GÉZA és PAUER IMRE igazgató tagokat kéri föl.

LXX. NAGYGYÜLES.

Második nap.

1910 április 28-án.

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök úr elnöklete alatt jelen voltak : Darányi Ignác, Fraknói Vilmos, Léway József, b. Nyáry Jenő, Plósz Sándor, b. Podmaniczky Géza t. tt. — Asbóth Oszkár, Beöthy Zsolt, Berczik Árpád, Békefi Remig, Concha Győző, Csánki Dezső, Entz Géza, b. Eötvös Loránd, Fejérpataky László, Fröhlich Izidor, Gaál Jenő, Goldziher Ignác, Hampel József, Horváth Géza, Illosvay Lajos, Karácsonyi János, Károlyi Árpád, Kherndl Antal, Klein Gyula, Koch Antal, König Gyula, Kövesligethy Radó, Láng Lajos, Lengyel Béla, Lenhossék Mihály, Nagy Ferencz, Ortvy Tivadar, Pasteiner Gyula, Pauer Imre, Pecz Vilmos, Rados Gusztáv, Réthy Mór, Schuller Alajos, Simonyi Zsigmond, Szilády Áron, Szily Kálmán, ifj. Sziunyei József, Vécsey Tamás, Wlassics Gyula r. tt. — Alexander Bernát. Áldásy Antal, Angyal Dávid, Badics Ferencz, Bodola Lajos, Borovszky Samu, Császár Elemér, Csontos János, Déchy Mór, Dézsi Lajos, Fejér Lipót, Gombocz Zoltán, Gyomlay Gyula, Hornyánszky Gyula, Jánosi Béla, Komáromy András, Kunz Jenő, Mahler Ede, Marczali Henrik, Medveczky Frigyes, Melich János, Nagy Géza. Ónodi Adolf, Petz Gedeon, Rátz István, Reiner János, Réthy László, Sebestyén Gyula, Sörös Pongrácz, Thirring Gusztáv, Tolnai Vilmos, Vári Rezső, Zemplén Győző l. tt. — Jegyző : Heinrich Gusztáv főtitkár.

45. Elnök úr megnyitja az ülést és fölhívja a nagygyűlés tagjait, hogy az Igazgató-Tanácsba a rendes és tiszteleti tagok sorából egy tagot válasszának. A megejtett titkos szavazásnál beadott 45 szavazatból kapott KÖNIG GYULA 29, CONCHA GYÖZŐ 6, GOLDZIHHER IGNÁCZ 3, SZINNYEI JÓZSEF 2, RÉTHY MÓR, VÉCSEY TAMÁS és WARTHA VINCZE 1—1 szavazatot. — A szavazás eredményéhez képest Elnök úr KÖNIG GYULA r. tagot az Igazgató-Tanács megválasztott tagjának nyilvánítja.

46. Elnök úr fölhívja a nagygyűlés tagjait, hogy ejtsék meg a tagválasztást. Az osztályok sorrendje sorshúzással megállapítatván, titkos szavazással, golyózás útján, megválasztattak :

Az I. osztályba :

Tiszteleti tagnak :

Benczúr Gyula	42 szavazattal	2 ellen
Baksay Sándor r. t.	40	4
Mikszáth Kálmán l. t.	37	3

Rendes tagnak az A) alosztályba :

Hegedüs István l. t.	41	5
Némethy Géza l. t.	40	4
Munkácsi Bernát l. t.	34	12

Levelező tagnak az A) alosztályba :

Bleyer Jakab . . . . . 40 szavazattal 3 ellen

Rendes tagnak a B) alosztályba :

Badics Ferencz l. t. . . . . 41 " 3 "

Herczeg Ferencz l. t. . . . . 37 " 5 "

Levelező tagnak a B) alosztályba :

Voinovich Géza . . . . . 41 " 6 "

Gárdonyi Géza . . . . . 37 " 5 "

Külső tagnak :

Denison Ross . . . . . 32 " 1 "

Erich Schmidt . . . . . 31 " 3 "

A II. osztályba :

Tiszteleti tagnak :

Gróf Tisza István . . . . . 39 szavazattal 4 ellen

Rendes tagnak az A) alosztályba :

Matlekovics Sándor l. t. . . . 36 " 3 "

Levelező tagnak az A) alosztályba :

Pauler Ákos . . . . . 36 " 2 "

Levelező tagnak a B) alosztályba :

Barabás Samu . . . . . 38 " 2 "

Hodinka Antal . . . . . 36 " 2 "

Külső tagnak :

Bury John . . . . . 33 " 0 "

Wach Adolf . . . . . 34 " 1 "

A III. osztályba :

Tiszteleti tagnak :

Rónai Horváth Jenő l. t. . . . 40 szavazattal 1 ellen

Levelező tagnak az A) alosztályba :

Szarvasy Imre . . . . . 35 " 3 "

Rendes tagnak a B) alosztályba :

Tangl Ferencz l. t. . . . . 36 " 2 "

Méhely Lajos l. t. . . . . 35 " 2 "

Daday Jenő l. t. . . . . 34 " 2 "

Levelező tagnak a B) alosztályba :

Ifj. Entz Géza . . . . . 32 " 3 "

Hutyra Ferencz . . . . . 31 " 4 "

Fekete Lajos . . . . . 30 " 4 "

Kertész Kálmán . . . . . 25 " 7 "

48. Elnök úr a választások eredményének kihirdetése után a jegyzőkönyv hitelesítésére CONCHA Győző és KÖVESLIGETHY RADÓ r. tagokat kéri föl.

TIZENNYOLCZADIK AKADEMIAI ÜLÉS.

A II. osztály ötödik ülése.

1910 május 9-én.

PLÓSZ SÁNDOR osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak *az illető osztályból*: B. Forster Gyula, b. Nyáry Jenő t. tt. — Békefi Remig, Concha Győző, Csánki Dezső, Fejérpataky László, Gaal Jenő, Hampel József, Ortway Tivadar, Vécsey Tamás r. tt. — Balogh Jenő, Borovszky Samu, Csontos János, Ferdinándy Géza, Kunz Jenő, Kuzsinszky Bálint, Magyar Gyéza, Mahler Ede, Reiner János, Téglás Gábor, Thirring Gusztáv l. tt. — *Más osztályokból*: Heinrich Gusztáv r. t. — Gyomlay Gyula l. t. — Jegyző: Pauer Imre osztálytitkár.

103. ORTWAY TIVADAR r. t. felolvassa „A mohácsi vésről, egykorú följegyzések alapján“ czimű értekezését.

104. CSONTOSI JÁNOS l. t. bemutatja „Mátyás király és Beatrix királyné arczképei egykorú kéziratokban, 1458—1493“. czimű tanulmányát.

105. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére CONCHA GYŐZŐ r. és BALOGH JENŐ l. tagokat kéri fel.

TIZENKILENCZEDIK AKADEMIAI ÜLÉS.

A III. osztály ötödik ülése.

1910 május 23-án.

ENTZ GÉZA osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak *az illető osztályból*: Fröhlich Izidor, Horváth Géza, Klein Gyula, Koch Antal, Kövesligethy Radó, Lengyel Béla, Lenhossék Mihály, Rados Gusztáv, Szily Kálmán, Tangl Ferencz r. tt. — Bugárszky István, ifj. Entz Géza, Hoór Mór, Hutyra Ferencz, Kertész Kálmán, Kétly Károly, Klupathy Jenő, Rátz István, Zemplén Győző l. tt. — *Más osztályokból*: Berzeviczy Albert t. t. — Heinrich Gusztáv, Ortway Tivadar, Pauer Imre r. tt. — Borovszky Samu l. t. — Jegyző: König Gyula osztálytitkár.

106. SOÓS LAJOS részéről: „A Helix arbustorum him csírasejtjének fejlődése“, előterjeszti HORVÁTH GÉZA r. t.

107. TANGL FERENCZ r. t. bemutatja ERDÉLYI SÁNDORRAL együtt készített: „A zsirok olvadáspontjának jelentősége a gyomor mechanikai működésében“ cz. értekezését.

108. UGYANŐ RÁVÉSZ GÉZA: A heterochrom photometriának új módszere“ cz. értekezését mutatja be.

109. KROMPECHER ÖDÖN részéről: „A gyomorbélrendszerbeli heges szűkületek kórszövettana“, —

110. GOLDZIER MIKSA és BÓKAY ZOLTÁN részéről: „Az elsődleges májrákról“, és

111. HUZZELLA TIVADAR részéről: „Adat a gümőkór bacillus kimutatásához“, bemutatja PETRIK OTTÓ l. t.

112. KLUPATHY JENŐ l. t.: „A víz szilárdságáról“.

113. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére HORVÁTH GÉZA r. és KLUPATHY JENŐ l. tagokat kéri fel.

HUSZADIK AKADEMIAI ÜLÉS.

Az I. osztály ötödik ülése.

1910 május 30-án.

GOLDZIERH IGNÁCZ osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak az *illető osztályból*: Badics Ferencz, Beöthy Zsolt, Hegedüs István, Heinrich Gusztáv r. tt. — Ferenczi Zoltán, Gyomlay Gyula, Haraszi Gyula, Katona Lajos, Melich János, Tolnai Vilmos, Váczy János, Vári Rezső, Voinovich Géza l. tt. — *Más osztályokból*: Békefi Remig, Csánki Dezső, Eötvös Loránd, Fröhlich Izidor, Lengyel Béla, Ortway Tivadar, Pauer Imre, Szily Kálmán, Vécsey Tamás r. tt. — Angyal Dávid, Borovszky Samu, Hoor-Tempis Mór, Hornyánszky Gyula, Reiner János, Téglás Gábor l. tt. — Jegyző: ifj. Szinnyei József osztálytitkár.

114. CSÁSZÁR ELEMÉR l. t.: Bessenyei természetérzéke.

115. FERENCZI ZOLTÁN l. t.: Pótlék az idei Teleki-jelentéshez.

116. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére BADICS FERENCZ r. és FERENCZI ZOLTÁN l. tagokat kéri föl.

HUSZONEGYEDIK AKADEMIAI ÜLÉS.

Ötödik összes ülés.

1910 május 30-án.

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök úr elnöklete alatt jelen voltak: Br. Nyáry Jenő, K. Thege Miklós t. tt. — Badics Ferencz, Békefi Remig, Beöthy Zsolt, Csánki Dezső, Entz Géza, B. Eötvös Loránd, Fejérpataky László, Fröhlich Izidor, Goldzierh Ignác, Hegedüs István, König Gyula, Kövesligethy Radó, Lengyel Béla, Lóczy Lajos, Ortway Tivadar, Pauer Imre, Szily Kálmán, Vécsey Tamás r. tt. — Angyal Dávid, Balogh Jenő, Borovszky Samu, Császár Elemér, ifj. Entz Géza, Ferenczi Zoltán, Gyomlay Gyula, Haraszi Gyula, Hoor Mór, Katona Lajos, Komáromy András, Téglás Gábor, Váczy János, Voinovich Géza l. tt. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtítkár.

117. Elnök úr megnyitja az ülést és következő beszéddel áldoz Mikszáth Kálmán t. t. emlékének:

„Tekintetes Akadémia!

Mai összes ülésünkön kötelességiünk lett volna örvendetes jelentést tenni a tek. Akadémiának a Mikszáth Kálmán negyvenéves írói pályája betelte alkalmából rendezett országos ünnepséiben való részvételünkről. E beszámolásnál most előbbre valóvá lett szomorú föladatunk a Mikszáth Kálmán haláláról adni hírt.

A közelsimerés és közszeretet, az írói hirnév és dicsőség tetőpontjáról ragadta el őt hirtelen, váratlanul az irigy halál; mintha csak azért környeztük volna őt az imént csodálatunk, tisztelőtünk, ragaszkodásunk minden jeleivel, hogy átérezve egészen azt, a mit birunk benne, most annál lesújtóbban érezzük át, a mit veszítettünk benne!

Legismertebb, legnépszerűbb, legtermékenyebb szépirónk volt, minden ízében magyar és minden ízében költő; költő, a ki belát az

emberi lélek és emberi élet rejtelseibe, de a ki a maga tiszta, derült lelke fénykörébe vonja minden tárgyát; kibékít és földerít, mosolyra fakaszt és szeretetre indít, mintha a képzelet teremő erejét csak arra akarta volna fölhasználni, hogy a valóság nagy igazságtalanságait jóvátéve, árnyait enyhítve, derűjét fokozva, barátokat szerezzen az életnek.

Az élet iránta is barátságosnak mutatkozott; megáldotta nagy munkaerővel és küzdelmek után adott neki bőven sikert és elismerést is; de munkaereje csak arra lázzott szolgálni, hogy kihasználni siessen a neki szánt időt; az, a mit elért, csak a pálya végjutalmául látszott szánva lenni: pihenésre, az eredmények boldog birtokára idő már nem volt rendelve számára.

Megnyugvásunkra szolgál, hogy a nemzet még leróhatta vele szemben tartozását; azt, a mit ő adott nekünk, birni, használni s élvezni fogják a késő utódok is és velünk együtt az egész művelt világ.

Akadémiánk, — mely csak nemrég választotta őt legnagyobb elismerése jeléül tiszteleti tagjává — őszinte fájdalommal gyászolja elhunytát. Indítványozom, hogy e fájdalomnak mai jegyzőkönyvünkben s a boldogult övegyéhez intézett levélben adjunk kifejezést. Temetéséről a kormány gondoskodik, ravatalát Akadémiánk palotájának oszlopcsarnokában állítják fel; ott koszorút teszünk koporsójára s nevünkben s a többi irodalmi társaságok nevében elnöktársam Beöthy Zolt fogja a halottat elbúcsúztatni. Az I. osztályt, melyhez tartozott, felkérjük, hogy emlékbeszéd tartásáról gondoskodjék.

Az összes ülés mély megilletődéssel hallgatta e megható megemlékezést és egyhangúlag elfogadta az Elnök indítványait.

118. KONKOLY-THÉGE MIKLÓS t. t. fölolvasta emlékbeszédét GOTHARD JENŐ l. t. fölött. — Az emlékbeszédék során fog megjelenni.

119. MÁGÓCSY-DIETZ SÁNDOR r. t. jelenti, hogy a brüsseli III. botanikai congressuson a M. Tud. Akadémia képviselőtében résztvett. Együttal megküldi a Congr. tagság illetményeként nyert nyomtatványokat az akad. könyvtár számára. — Tudomásul van.

119. Főtitkár jelenti, hogy az állandó bizottságok megalakultak. Elnökeik és előadók a következők:

- a) Nyelvtudományi: Ifj. SZINYEI JÓZSEF r. t., SIMONYI ZSIGMOND r. t.
- b) Class.-philologiai: PECZ VILMOS r. t., GYOMLAY GYULA l. t.
- c) Irodalomtörténeti: HEINRICH GUSZTÁV r. t., SZILÁDY ÁRON r. t.
- d) Archaeologiai: B. NYÁRY JENŐ t. t., HAMPEL JÓZSEF r. t.
- e) Történeti: CSÁNKI DEZSŐ r. t., FEJÉRPATÁRY LÁSZLÓ r. t.
- f) Nemzetgazdasági: LANG LAJOS r. t., FÖLDES BÉLA r. t.
- g) Hadtörténelmi: R. HORVÁTH JENŐ t. t., SZENDREI JÁNOS l. t.
- h) Mathemat.-Természettudományi: ENTZ GEZA r. t., LENGYEL BÉLA r. t. — Tudomásul van.

120. Főtitkár jelenti, hogy az Országos Központi Takarékpénztár a M. Tud. Akadémiának 500 koronát adományozott. — Köszönettel vétetik.

121. Maszákné Barabás Ida köszönetet mond az Akadémiának, hogy néhai édes atyja, Barabás Miklós l. t. születésének százados évfordulóján koszorút tett a jeles művész sírjára és emlékünnepen a főtitkárral képviseltette magát. — Tudomásul van.

122. Főtitkár jelenti, hogy az utolsó nagygyűlésen megválasztott akadémiai tagok, valamint e nagygyűlésen jutalmat nyert pályázók köszönő leveleket intéztek az Akadémiához. — Tudomásul van.

123. SZILY KÁLMÁN főkönyvtárnok jelentést tesz K. Csoma Sándornak egy sajátkezű leveléről, mely legújabbán az akadémiai könyvtár birtokába jutott. (L. fönt 389. l.) — Tudomásul van.

124. SZILY KÁLMÁN főkönyvtárnok jelenti, hogy a Schenek-féle lakás az akadémiai könyvtár czéljaira átalakítva és felszerelve elkészült. Kéri a huzrozokodás gyorsítása czéljából, hogy a könyvtár június hóban a nagy közönség számára a délutáni órákban zárva maradjon, délelőtt továbbra is a tudomány munkásainak nyitva lenne. — Elfogadtatik.

125. Főtítkár jelenti, hogy az utolsó összes ülés óta a következő meghívók érkeztek a M. Tud. Akadémiához: 1. Mikszáth Kálmán jubileumi ünnepélyére máj. 16. (Berzeviczy Albert elnök képviselte az Akadémiát, a ki üdvözlő beszédet is intézett az ünnepelthez, l. fönt 389. l.); — 2. Az Ujságírók Egyesületének Mikszáth-lakomájára máj. 8. (Haláleset miatt elhalasztatott); — 3. A budapesti kir. tudomány-egyetem ünnepélyes közülésére máj. 13. (Főtítkár); — 4. Az Académie de Mâcon részéről történeti és régészeti congressusra szept. 10—12. (Kiadatott a Történelmi Bizottságnak); — 5. A bruxellesi entomológiai congressusra aug. 1—6. (Kiadatott a III. osztálynak). — Tudomásul van.

126. Az akadémiai könyvtár május hóban a következő adományokat vette: 1. Kövesligethy Radó r. tagtól: Comptes-Rendus des séances de l'Association internationale de sismologie 1909. — 2. Csengeri János l. tagtól: a) Három hét Egyiptomban; b) Szamosi János emlékezete. — 3. Balogh Jenő l. tagtól: a) A II. orsz. patronage-kongressus tárgyalásainak Naplója; b) Die ungarische Literatur des Strafrechts etc. — 4. Gárdonyi Géza l. tagtól: Az egi csillagok. 2 köt. — 5. Thomsen Vilmos k. tagtól: Ein Blatt in türkischer „Runen“-Schrift aus Turfan. — 6. Winkler Henrik k. tagtól: Der uraltaische Sprachstamm. — 7. A Brassói Ált. Takarékpénztártól: Fest- und Jahresbericht. — 8. A Mária Dorothea-Egyesülettől: XXV. évi jelentés. — 9. Dr. Bokor Józseftől: A Kalvinizmus erőssége. — 10. Bárány Fechtig Imrétől: a) Kísérletek a Campbell-féle talajművelési rendszerről; b) a Tisza folyó árgátló töltéseiről. — 11. Ifj. Novák Sándortól: a) A mérleg és teteleink megítélése; b) Az egyszerű és kettős könyvvitel. — 12. Fodor Árpádtól: Társadalmunk madárvédelme. — 13. Tóth Mikéttől: Spanyolország. — 14. Neupauer Mihálytól: Dr. Petzval József. Emlékfüzet. — 15. Csikós Gyulától: a) A jelképes számolástanítás módszere; b) Magyar Abécé és Olvasókönyv. — 16. Az argentinai földművelésügyi minisztertől: a) Tuberculose bovine; b) Bovine tuberculosis; c) Revista zootécnica; d) La Argentina rural. — 17. Bourgeois H.-tól: a) Le monde slave; b) Quelques considérations sur l'orthographe des noms géographiques. — 18. Dr. Riessertől: Die deutschen Grossbanken. III. Aufl. — 19. Guimarães Rudolftól: Les mathématiques en Portugal. — 20. M. Brantól: David Kaufmann, gesammelte Schriften. II. Bd. — 21. Vibert Pál Tivadartól: Questions américaines. — 22. Meußl Jantól: Torquemada. — 23. Charles Janettől: Notes extraites des Comptes Rendus des Séances de l'Académie des Sciences. — 24. Mary Hallocktól: Time eternal. — Köszönettel vétetnek.

127. Az Akadémia könyvkiadásában 1910. április 26-ától május 30-ig megjelentek: Atheneum, Philos. és államtud. folyóirat, XIX. évf. 2. sz. Szerk. dr. PAUER IMRE osztálytitkár. — Akadémiai Értesítő: 245. füz. (Az 1910-i foly. 5. füz.) Szerk. HEINRICH GUSZTÁV főtítkár. — Archaeolog. Értesítő, Új folyam, XXX. köt. 2. sz. Szerk. HAMPEL JOZSEF. — Hadtörténelmi közlemények, XI. évf. 1., 2. füz. Szerk. dr. SZENDREI JÁNOS. — Nyelvtudomány, III. köt. 1. füz. Szerk. ASBÓTH OSZKÁR. — BÉKEFI REMIG, A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig. — CSÁSZÁR ELEMÉR, Bessenyei akadémiai törekvései, Székfoglaló értekezés. (A nyelv- és széptud. Értekezések XXI. köt.

7. száma.) — KHERNDL ANTAL, Kisfaludy Liphay Sándor r. t. emlékezete. (Emlékbeszédek, XIV. 10. sz.) — KOSUTANY TAMÁS. Emlékbeszéd Schenek István l. t. felett. (Emlékbeszédek, XIV. 11. sz.) — A M. Tud. Akadémia Széchenyi-emlékünnepe 1910. máj. 1-én tartott ünnepélyes közülésén. — Tudomásul van.

128 Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére KONKOLY-THÉGE MIKLÓS t. t. és BÉKEFI RÉMIG r. t. kéri föl.

Nekrolog.

Beöthy Zsolt másodelnök beszéde Mikszáth Kálmán t. t. ravatalánál az Akadémia oszlopcsarnokában 1910 május 31.

Tisztelt Gyászoló Gyülekezet!

A legutolsó szavakkal, melyeket alig két hete örömben égő szívvel hallottunk Mikszáth Kálmántól, boldog embernek vallotta magát. Boldognak a szeretet riadó hangjai és fényes jelei között, melyek éreztették vele, hogy lángelméjére büszke nemzete szívébe foglalta. Élete végső nagy győzelmének diadaljelei még szinte mind a helyükön, de gyászfátyol alól ragyognak; az öröm zaja elnémult; a végzet, mintha már egy boldog szívnek mosolygó kiáradása is kihivná, kaján hirtelenséggel lesujtott. Ime az emberi boldogság! De e ravatal, e fáklýalángok minél megrázóbban, minél szívszorítóbban példázzák boldogságunk bizonytalanságát és röpké vészességét; annál ragyogóbban, annál magasztosabban emelkedik ki a gyásznak mély borújából a költő képe, ki ebbe a mi törékeny, küzdelmes, hányatott és fenyegetett életünkbe a vigasztalás, az öröm, a boldogság sugarait szórja.

Megdicsőült költőnk, hálával búcsúzunk tőled, a toll hallhatatlanjától, mi, a toll napszámosai: az Akadémia, a Kisfaludy-Társaság, a Petőfi-Társaság, az Otthon, a Budapesti Ujságírók Egyesülete és a Magyarországi Hírlapírók Nyugdíjintézete. Hálával a fényért, melyet költészeted az egész művelt világ szemében irodalmunkra árasztott; de hálával minden mosolyért, melyet millió és millió emberszívből fakasztottál. Hálával igazságaidért, melyekkel a szívek titkait föltártad; de hálával meséidért, melyekkel a szívek sebeit, gondjait feledtetted és gyógyítottad. Hálával gazdagságodért, melynek színaranyát szellemed oly pazar bőkezűséggel szórta négy évtizeden át; de hálával hűségédért, melylyel nemzedet lelkét tolmácsoltad.

E léleknek eme nagy ábrázolóí sorában látunk immár téged is, Petőfi, Arany, Jókai, Izsó, Fadrusz, Munkácsy oldalán, kiknek dicsősége elválhatatlanul össze van forrva az őket termő s a bennök megnyilatkozott magyar lélek dicsőségével. Egyik sem árasztotta el a tömjén kábitó füstjével népünket; az aggodalomnak, sőt szemrehányásnak nem egy zokszava fakadt föl szíviükből. A te derűs humorodon is

végig átczikáznak a szatira villanásai; de ajkatok minden szavát, jót és rosszat, kezetek minden vonását, eszményitőt és torzítót, egyaránt átmelegíti az örök szeretet fajunkhoz. És a te példád s nagy elődeid példája, alakjaitok és képeitek hűsége, elevensége, örök életre termettsége azt a nagy igazságot nyilatkoztatja meg nekünk, hogy ime, a művész szemének is ez a szeretet a legjobb világossága.

Ezzel a szeretettel fogsz szólni hozzánk és utódainkhoz tovább is, mindaddig, míg a magyar szót, a magyar szív és magyar elme szavát lesz a ki megértse. Mert az igazán nagyok nem némulnak el a halálban. Te se léssz néma halottunk. Lesz szavad mindenkihez, a művészi gyönyörűségből kihangzó jó és bölcs szavad. Az ifjú leánynak azt mondod: csak mosolyogj, mert a te mosolyod kincse az életnek. A magyar parasztnak azt mondod: szeresd a földet és véreidet. A magyar úrnak azt mondod: számolj az idővel és láss a dologhoz. A tengerentúli véreinknek azt mondod: jöjjetek haza. Politikusainknak azt mondod: a legnagyobb felelősség súlyát csak a legnagyobb felelősségérzet viselheti becsülettel és sikerrel. Felsőleges urunknak azt mondod: nincs igazabb nép a mi népünknel. Mindnyájunknak pedig azt mondod: maradjatok szívetek és lelketek szerint magyarok.

Megértettünk, megsirattunk, megáldunk, meghallgatunk. Isten veled.

Megjelenik
minden hó 15-én
három-négy ívnyi
tartalommal.

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

SZERKESZTI

HEINRICH GUSZTÁV.

Szerkesztő-
s kiadóhivatal a
Magyar Tudom.
Akadémiában.

XXI. KÖTET. 1910. Szeptember 15. 8—9. FÜZET.

Jelentés az Akadémiák Nemzetközi Szövetségének 1910. május 9—15. Rómában tartott IV. nagy- gyűléséről.

(Irta és 1910 június 13-án fölolvasta Goldziher I. rt.)

Tekintetes Akadémia!

Ez a negyedik jelentés, melyet az Akadémiák Nemzetközi Szövetségének gyűlekezéseiről a tek. Akadémia elé terjesztünk. Páris (1901), London (1904), Bécs (1907) után az 1908—1910. időközre a római *R. Accademia dei Lincei*-re bízta a Szövetség az *Académie directrice* tisztségét.

Az érvényben levő szabályzat értelmében ez akadémia körében tartottuk 1909. júniusban a nagygyűlést előkészítő tanácskozást. A nagygyűlés f. é. május 9—15-re volt Rómába egybehíva.

Összesen 19 akadémia volt képviselve 48 megjelent taggal, ideértve magának a római akadémiának 8 képviselő tagját. Ez alkalommal jelent meg először a tokyói cs. tudományos Akadémia képviselője is, *Sakurai Joji*, a chemia tanára a tokyói egyetemen.

Akadémiánk mint a Szövetség tagja ügyrendünk 82. §-ának intézkedése értelmében, tekintettel a Szövetség két szakosztályára, e jelentés aláíróit küldte ki képviselőiként a Szövetség mindkét rendbeli ülésére.

Már előbbi jelentésekben¹ ismertettük a Szövetségnek és gyűlekezéseinek szervezetét. Ez alkalommal is a Szövetség ülései két szakosztályban: a természettudományok és a történeti s irodalmi tudományok szakosztályaiban folytak, melyeket egy-egy teljes ülés előzött meg, illetőleg rájuk következett.

Mint az *Accademia dei Lincei* elnöke *Blaserna* egyetemi tanár, az olasz senatus másodelnöke, foglalta el a Szövetség

¹ Akadémiai Értesítő 1901. évf. 354—360. l., u. o. 1904. évf. 475—483. l., u. o. 1907. évf. 516—524. l.

római ülősszakának elnökségét; mellette mint másodelnök *Dalla Vedova* senator működött. Blaserna volt egyúttal a természet-tudományi szakosztály elnöke; a történeti s irodalmi tudományok szakosztályában *Guidi*, a nagyírú orientalista elnökölt.

I. A természettudományok szakosztálya tudomásul vette azon jelentéseket, melyek a szövetkezett akadémiákat előző ülősszakaiban foglalkoztató ügyekről eléje kerültek. *Waldeyer* a Szövetség kezdeményezésére az agy kutatások ügyében Európaszerte megindult tudományos tevékenységről referált; jelesen a mozgalom kiváló eredményeként szőlt az Amsterdamban felállított agy kutató intézetről és ennek mintának beillő szervezetéről.

Az egy délkör hosszában történő magnetikus mérések körül nagy anyagi áldozatokkal Oroszországban buzgólkodtak; e vizsgálódásokat ezentűl a Carnegie-intézet is érdekkörébe vonta, úgy hogy a méréseket a 40°—50° (éjsz.) területére fogják kiterjeszteni.

A Szövetségből kiinduló nemzetközi bizottságok a meteorológiai állomások ügyében érintkezésbe helyezkedtek az illető kormányokkal.

A múlt ülősszakokból kikerűlt ügyeken kívül a szakosztály ülésein újabb gondolatok is felmerűtek, melyeknek gyakorlati megvalósítása a tudományos testűletek együttműködését igényelné. Így többek között foglalkoztak a „*Comité International de publication des Tables annuelles physico-chimiques*“ részéről benyujtott, a párizsi és bécsi akadémiáktól támogatott munkálattal, mely a physikai és chemiai jelenségek nyilvántartásának nemzetközi szervezését tűzte ki célul.

Megvitatták továbbá a növények betegségeinek tanulmányozására és lekűzdésére irányuló javaslatot (melléklet), azzal a határozattal, hogy e kérdést az 1905-ben alapított Institut international d'agriculture körébe ajánlották; az esetre pedig, hogy ez Intézet jelen szervezete miatt e kérdéseket nem illeszthetné illetékességének körébe, az egyes nemzeti akadémiák kormányaiknál megtegyék a lépéseket arra, hogy a nevezett intézet illetékessége az említett irányban kiterjeszthető legyen.

A szakosztály üléseinek legfontosabb tárgyai közé tartozott az *Euler összes munkáinak* kiadására vonatkozó tervezet. Az osztály meglelégedéssel constátálta, hogy a nagy matematikus munkái körülbelűl 40—45 kötetre terjedő egybegűjtésének gondolata, mely a svájcei *Société helvétique des Sciences naturelles* köréből indult ki, e tudományos társulat erélyes hozzálátása, valamint több akadémia és kormány lelkes támogatása mellett a megvalósításra megérett és végrehajtása anyagilag is biztosítva van.

Reánk közvetlen érdekekkel és fontossággal bír az a határozat, melyre báró *Eötvös Lorándnak* a gravitatio változásának mérésére vonatkozó módszerei nyűjtottak alkalmat.

A szakosztály tagjainak módjában volt behatóan foglalkozni azzal a jelentéssel, melyet báró Eötvös kutatásainak eredményeiről Sir George Darwinhez intézett (kiadva *Relazione delle adunanze tenute in Roma dal Comitato* 23—26. lapjain).

Sir George nem jelenhetvén meg a római nagygyűlésen, *Van de Sande Backhuyzen*, a leideni egyetem csillagászati professora, az amsterdami akadémia egyik képviselője tette szóvá e fontos jelentést, melynek alapján az osztály a plenaris ülésben helybenhagyott resolútiót határozott el, melyet az eredeti szövegben van szerencsénk a tekintetes Akadémiával közölni:

„L'Association des Académies a appris avec la plus grande satisfaction les beaux résultats sur la variation de la gravité obtenus par M. le Baron Eötvös et exprime le vœu, que le gouvernement hongrois met M. Eötvös en état de continuer encore pendant quelques années ses observations intéressantes, s'il se peut aussi dans d'autres contrées, particulièrement dans l'Italie“.

II. A történeti s irodalmi tudományok szakosztályában az előadók körülményes jelentésekben ismertették a Szövetkezet körében egyes akadémia-csoportok támogatásával megpendített, vagy már folyamatban is levő tudományos vállalatok állását.

Nem csoda, hogy azon a fokon, a meddig fejlődtek, most mindinkább az anyagi kérdések is előtérbe lépnek. Az első tervezés nem egy esetben optimista számításokon indult. Ha nem egy-egy anyagi erejére is tehető akadémia áll a vállalkozás élén, nagyon könnyen előfordulhat, hogy a szépen tervezett és tudományos tekintetben nyélbe ütött nagyszabású gondolatnak sarkába szegődik a költségkérdés atra cura-ja. A Szövetség feladatai közé tartozik, az üdvös tervek anyagi kibontakozására is utat-módot találni. Innen érthető, hogy ez alkalommal Jelentésünk e részében is nagy szerepe van a számítási adatoknak, melyek talán még abból a szempontból is érdekesek, mert megmutatják, hogy az egyes vállalatokban résztvevő akadémiáktól mily mértékben telik az anyagi hozzájárulás.

Nagyban folytatódik a készülődés a *Mahabbharáta* ind eposz kritikai kiadására, melyről *von Schröder* bécsi delegatus érdekes közlései nyújtottak tájékozást. Elhatározták, hogy a művet nem az eredeti terv szerint Indiában, hanem Európában adják sajtó alá Hölder Alfred kiadásában. A különféle nyomdákban rendelkezésre adott költségjegyzékek szerint a 17 kötetben összesen 850 ívre terjedő szanszkrit irodalmi emlék nyomtatási költsége, 1000 példányt számítva, a legolcsóbb előirányzat szerint 104.000 a legdrágább szerint 144.000 márkába kerül; ehhez járul még tiszteletdíjak fejében körülbelül 34.000 márka. A tervezett munka költsége tehát 138—174.000 márkát venne

igénybe. A hozzájáruló akadémiák részéről eddig 50.000 márkával rendelkezik a bizottság.

A hiányt úgy akarják pótolni, hogy a Szövetség hozzájárulásával, az ind fejedelmekhez, kik egyéb alkalmakkor is kimutatták bőkezűségüket, midőn dicső őseik irodalmi hagyományának feldolgozása forgott szóban, felhívást intéztek a Mahabharata-vállalat anyagi támogatása érdekében. E lépéstől sikeres eredményt várnak. Ámde még jó távol vannak a nyomtatás megkezdésétől. Nem kevesebb, mint 240 kéziratban levő szövegét kell összehasonlítani e 90.000 distichonra terjedő munkának; összesen tehát 1,200.000 distichonról van szó. A nagyfontosságú dél-indiai szövegtradíciót pálmalevelekre, nem is írt, hanem karcolt codexekből kell tanulmányozniok a munkatársaknak.

Képzeltető, mennyi kritikai munkát kell még végrehajtaniok, míg a szöveg és a hozzátartozó apparatus első kész ivének költségeire fordíthatják az európai akadémiák meg az ind rádsák anyagi hozzájárulását. A nagyszabású előtanulmányok azonban, a mint azt e vállalat vezetője, *Lüders* berlini professor jelentette, serényen folynak.

Nagy előrehaladását jelenthették *Crusius* (München) a Szövetség egy másik nagy vállalatának: a középkori görög *Corpus*ének, melynek vezető bizottsága már a mult ülés alkalmával a Corpust előkészítő regestumokat mutatta be. Most már mutatóványokat terjeszthetett a Szövetség elé a részletes tanulmányokról, melyeket fiatal tudósokkal a görög klastromok kéziratai és okmányai között folytattat. E vállalat nagyon kedvező anyagi körülményeknek örvend, a mennyiben a hozzájáruló akadémiákon kívül, a bajor kormány is bőkezű jeleit adja érdeklődésének, a bajor akadémia pedig a nála kezelt Thereianos-alapból mozdítja elő e vállalat sikerét. Fájdalmasan érzett veszteség érte a bizottságot a tudományos világ gyászoltja, *Krumbacher* halálával, ki e vállalatot tervezte, irányította és tekintélyével mindinkább bővülő körökkel megkedveltette. Gazdag szakkönyvtárát végrendeleti intézkedéssel a Corpus graecum bizottságára hagyta mint a bizottság munkáinak nagybecsű segédeszközét. Helyét a bizottság vezetésében *Heisenberg* tanár foglalja el.

A munkálatok terjedelmének úgymint egyéb részleteinek közelebbi ismertetése szempontjából van szerencsénk e jelentésünkhöz mellékelni a bizottság segédmunkásától dr. *Marc Pál*tól szerkesztett számotadó füzetet.

Előkelő érdeklődésre tarthat számot a Szövetség körében, a berlini akadémia vezetésével megindult *Corpus Medicorum antiquorum*. Már a legutóbbi jelentésben jeleztük, hogy e vállalat latin részét a szász tudós társaság a Puschmann-alapítványból látja el, melynek rendeltetése, hogy az orvostudomány történe-

tének tanulmányozását mozdítsa elő. A berlini Corpus leginkább a görög orvostudományra terjed. E körben már eddig is — a mint *Diels*nek, a bizottság elnökének, jelentéséből kitétnik — sürű tevékenységet mutatnak fel és már is nevezetes eredmények tanuskodnak a résztvevők tudós buzgóságáról. A Corpus szerkesztője, *Mewaldt* greifswaldi tanár egy spanyolországi utazása alkalmával az Escorial könyvtárának az orvostudomány történetére tartozó codexeiről fényképmásolatokat szerzett. A bizottság egyéb munkatársai olasz és angol könyvtárakban kutattak. *Ehrhardt*, strassburgi tanár, az Athos klastromainak könyvtáraiból hozott gazdag anyagot. A berlini akadémián kívül a kopenhágai is kiváló érdeklődést mutat a Corpus medicorum iránt. Az ő megbízásából dolgozzák fel *Heiberg* és *Raeder*, amaz aeginai Paulus, az utóbbi Oribasius munkáit. *Diels* érdekes jelentése kapcsolatában bemutatta *Illberg* tanár épp megjelent könyvét, mely egy beható tanulmánnyal bevezetve, ephesosi *Soranos* (híres görög orvostudós Traján császár idejéből) munkáját a női betegségekről (Περὶ γυναικείων παθῶν) mint a Corpus med. IV. kötetének egy részét (görög szövegben a hozzátartozó számos illusztrációkkal) foglalja magában. (Abhandl. d. Sächs. Ges. d. Wiss. 1910. XXVIII. köt.) A Corpus medicorum-ot intéző bizottság figyelme most kiválóan Galenos Hippokrates-kommentárjaira irányul, melyeknek előkészítésével már is a legilletékesebb szaktudósok foglalkoznak.

A Szövetségtől kiküldött bizottság vezetése mellett létesülő egy másik nagyfontosságú tudományos vállalat, mely már hosszabb idő óta a tényleges megvalósulás stádiumába jutott: az *Iszlám Encyclopädiája*, melyet magunk is anyagi hozzájárulással támogatunk. A bizottság ezúttal a nemrég megjelent 5. füzetet mutathatta be a szakosztálynak, egyúttal jelezvén, hogy a 6. és 7. füzet is megjelenő félben van. A végrehajtó bizottság elnöke (*Snouck Hurgronje*) már a választmány tavalyi ülése elé terjesztett volt egy emlékiratot, melynek adatai azt a sajnos körülményt tüntették fel, hogy az akadémiák részéről rendelkezésre bocsátott segélyösszegek csak még rövid ideig fogják fedezhetni azt a tetemesen nagyobb szükségletet, melyet e három nagy kötetre tervezett munka igényel.

A választmány méltatván a vállalat tudományos és gyakorlati fontosságát, annak idején részletesen foglalkozott azon körülményekkel is, melyek költségkésztünk fogyatékosságát előidézik. Ezek közt a legsúlyosabb, hogy a vállalat segélyezésében résztvevő francia és angol testületek anyagi támogatásukhoz azt a feltételt kapcsolták, hogy a munka francia és angol nyelven is megjeleljen; tekintettel az ezáltal okozott tetemes fordítási és szerkesztési költségekre, a vállalat eredeti, amúgy is kissé optimis-

tikus, tudósok készítette költségelőirányzata meghibbant, azonkívül pedig a vállalat gyors előrehaladása is késedelmet szenved.

A bizottság elnöke, a választmány felszólítására, ez alkalommal a bizottság rendelkezésére bocsátott összegek részletes elszámolása mellett, a jövődökre nézve az eddigi tapasztalatokon alapuló költségelőirányzatot terjeszti elő; mindkettőt az e jelentésünkhöz mellékelte nyomtatvány ismerteti. Eredményként az a számítási tény mutatkozik, hogy az Encyklopädia még hátralevő 45 füzetének (180 iv kéthasábú lex. 8°) háromnyelvű kiadása 135.000 forintot igényel, mely összegre folytatatólagosan 15 év alatt lesz szükségünk. Minthogy az akadémiák és egyéb testületek hozzájárulása e magas összeget nem üti meg, a szakosztály indítványára a Szövetség azt határozta, hogy 1. felszólítja a szövetségzett akadémiákat, hogy bizonyos időközre megszavazott évi segélyüket annak letelte után továbbra is, lehetőleg gyarapodó mértékben fentartsák; 2. hogy a Szövetség az amerikai egyetemeket, melyeken keleti tanszékek fennállanak — 12 ilyen főiskolája van az Egyesült Államoknak — arra szólítsa fel, hogy az európai tudományos testületek példájára ők is résztvegyenek az Iszlám Encyklopädiájának támogatásában. Mindeztideig csak európai testületek vettek részt e vállalat elősegítésében. Reméljük, hogy a jelenleg rendelkezésre álló pénzkészlet (1909 végén 16.115 frt) betudásával 15 éven át évenként szükséges körülbelül 8000 frt a segélyek körének bővülése által rendelkezésünkre kerül. Ez indítványra annál készségesebben állt rá a Szövetség, minthogy az eddigi füzetek sokszor monographikus jellegű cikkeikkel a munka hézagpótló hivatásáról, magas tudományos színvonaláról tesznek tanúságot.

Ugyancsak e szakosztályban *Diels* a kéziratkölcsonzés ügyét illető tárgyalások jelen állásáról tett jelentést, melynek eredményét egy mellékletül csatolt nyomtatvány tartalmazza. Továbbá a dán akadémia a Kopenhágában 1908-ban lefolyt orientalistacongressus határozata nyomán, egy új vállalat buzdítását hozta szóba. Reámutat ugyanis annak fontosságára, hogy a Szélső Kelet (Khina, Japán stb.) történelmi forrásai, melyekről eddig csak hiányos, sokszor megtévesztő fordítások állnak a történettudomány rendelkezésére, megbízható feldolgozásokban tétessenek hozzáférhetőkké. Ily segédeszköz hiányát most mindinkább érzik azon indologusok is, kik a turkesztáni felfedezések kapcsolatában a régi Khina kultúrkörével, régi története egyes korszakaival érintkeznek. A kopenhágai indítványt a Szövetség legközelebbi triennalis nagygyűlése számára készíttik elő.

III. A teljes üléseknek nem volt igen egyéb tárgyak, mint a Szakosztályok indítványainak kihirdetése és helybenhagyása.

Salemann jelentést tett az alapszabályok revisiója ügyében

kiküldött bizottság javaslatairól. A változtatások közt említésre méltó, hogy a Szövetség három-hároméves nagygyűléseit ezentúl nem előzik meg kötelezőleg a cyklus második évében a választmány gyűlekezései a vezető akadémia székhelyén. Ily előkészítő gyűlekezés szükségességét ugyanis a tapasztalat nem igen igazolta. Ezentúl csakis előforduló szükség esetén, még pedig az elnökségtől a célszerűség szerint kitűzendő helyen fogják a közgyűléseket megelőzőleg a szövetkezett akadémiákat a választmány kiküldésére felszólítani.

Eldöntetlen maradt az alapszabály-revisio során az a jogi kérdés, hogy mily formaságok közt lehet a Szövetség számára megszerezni a jogot arra, hogy alapítványokat elfogadhasson és kezelhessen. Arra utasították az akadémiák képviselőit, hogy e kérdésre nézve akadémiáik jogi tekintélyeivel értekezzenek. E szempontból is van szerencsénk e kérdésre Jelentésünk keretében illetékes szakembereink figyelmét felhívni.

A Szövetség plenuma, az egy göttingai akadémia kivételével, hozzájárult a *Société helvétique des Sciences naturelles* megkereséséhez, hogy e tudományos társaság, mely — mint már említve volt — Euler munkáinak kiadása körül buzgólkodik és szervezetét akadémiái mintára alakítja át, a Szövetség tagjai közé felvételsek. Ezentúl tehát Helvetia is, melynek főiskolái, habár központi szervezet híján, a tudomány különféle ágaiban hathatós tevékenységet mutatnak, képviselőt talál az akadémiák nemzetközi Szövetségében.

Előbbi jelentésekben több ízben volt alkalmunk ismertetni a Szövetség előkészülését *Leibniz* munkái gyűjteményes kiadására. A berlini akadémia és a párisi Académie des Sciences morales et politiques szövetkeztek e célra. Sajnálattal nélkülöztük ez alkalommal személyes jelenlétét *Boutroux*nak, kinek e vállalat haladásáról szóló időnkinti jelentéseiben szoktunk a Szövetség gyűlésein gyönyörködni. Helyette dr. *Foville Alfred*, a nevezett párisi akadémia állandó titkára adott rövid jelentést a gyűjtési munkálatok előhaladásáról. A levelezés anyaga már együtt van; nemsokára hozzáfoghatnak az első kötet közrebocsátásához.

IV. Nem maradtak el Rómában sem a társadalmi ünnepek és fogadások, melyekkel ily alkalmakkor a tudomány képviselőit megtisztelni szokták. A királyi udvar részéről nagyobb-szabású ünnepélyek voltak tervezve; melyeknek azonban az angol király hálála okozta udvari gyász miatt egyszerűbb formákra kellett szorítkozniok. A királyi pár, úgymint az özvegy királyné ő Felségeik palotáikban nagyon kitüntető módon fogadták az akadémiák képviselőit és nagy érdeklődést tanusítottak a tudományos munkálatok iránt, melyek bennünket székvárosukba gyűjtöttek. Róma város sindacója és hatósága a capitoliumi múzeum

termeiben a művészet remekeitől környezve egy ünnepi estélyen fogadta a Szövetség tagjait.

Az Accademia dei Lincei tagja, Ersila Caetani-Lovatelli grófnő, úgymint a tudós főúr, Leone Caetani, Teano hercege, egy-egy estély rendezésével tisztelték meg a tudományos intézetek küldötteit. Maga az Accademia dei Lincei az ülések megkezdése előtti estén az akadémia díszes székhelyén, a Palazzo Corsini termeiben, fogadta vendégeit; a záró ülést követő vasárnapon meg búcsúzásra kirándult velünk a tenger partjára Ostiába, hol az ásatások közt *Vaglieri* és *Lanciani* voltak mellénk adva mint magyarázó kalauzok.

*

A záró ülés egyik tárgya volt: a Szövetség 1913-iki ülészaka székhelyének kijelölése. Egyhangúlag a *szentpétervári* akadémia meghívását fogadtuk el. Ennélfogva az 1911—1913-iki évkörre a szentpétervári császári tudományos akadémia viseli az Académie directrice tisztségét.

Goldziher Ignác.

König Gyula.

A Tudománytár történetéhez.¹

1.

A Tudománytár Szerkesztőjének adandó Utasítás végett kiküldött Biztosság javaslata.²

A Tudós Társaság első nagy gyűlésében (3 d. ülés 20. sz.) a' Tudománytárt két részre szakasztá, mellynek *elsője* kivonatokat — a' későbbi határozás szerint pedig birálatokat 's egyéb ismeretéseket, — *másodika* tudományos jelentéseket, foglalna magában. Belebb menvén a' Biztosság a' folyóirat szerkezetébe a' nagy gyűlés által szabott határok közt a' következő rendet bátorodik javasolni az egyes dolgozatok' felvételében a' szerkeztető által megtartandót.

I. A birálatok, kivonatokat 's egyéb rövidebb megismertetések, akár hazai, akár külföldi munkákat tárgyazzanak, vegyest de a' három tudomány ágnak együtt, *különös* tudományos czímeik alatt álljanak p. o. Technologia, Statistika, Szép mesterségek, Szép literatura, stb. minthogy az olvasót az nem igen érdekli, milly *főczím* alá rendeli ez vagy amaz író ezt vagy amazt a' különös tudományt; hanem azt igen is méltán kívánhatja, hogy

¹ V. ö. „A Tudománytár története“ cz. czikket fönt 121—136 l.

² Akadémiai főtitkári iratok, 1832 év 151. szám.

a' tárgyak átnézetét oly czímek jelejék, melyek azoknak szorosan megfelelnek, mind azáltal, hogy ezekben is bizonyos rend legyen, a' szerkeztető ezen különös tudományokat körül belül oly sorban fogja egymásra következtetni, mikép azok a' Társaság osztályainak megfelelnek. De mivel oly classificatioja a' tudományoknak, melyet a' Társaság 6 osztályával teljessen össze lehetne hangoztatni, és mely minden esetekben biztos vezére lehetne a' szerkeztetőnek nincsen, ezen rendnek meghatározása (!) az ő ítéletére bízatik.

II. A tudományos jelentések tárgyai 's a' szerkeztető által követendő rende különösen ezek:

A) Bibliographiai tudósító. Itt a) minden magyar és erdélyországban és a hozzá tartozó tartományokban kijött könyvek czimeit nyelvek szerint, 'nyomtatások helyei' szerint fognak feljegyeztetni, úgy mindazáltal, hogy végül kitétessék, Pesten vagy Budán hány könyv jött ki, hány magyar 's hány egyéb nyelvűek jöttek ki mind össze. b) A' külföldiek közül a' nevezeteseb munkák tudomány osztályok szerint feljegyzését az arra szolgáló kútforrásokból dolgozza ki a' szerkeztető s' mutassa be a' héti ülésnek.

B) A' vegyes közléseknek a' Társaság határozása szerint tárgyai mindennemű tudományos intézetek, társaságok, jutalomkérdések, pályamunkák, megtsiszteltetések, nekrologok, könyvkiadások, és egyéb a' literaturát 's művészséget (játékszín, festés, szobrászat, stb.) úgy tudósokat és művészeket kivált hazaiakat illető tudósítások, mind ezek pedig csak 1831 óta. A könyvkiadásokra nézve azt ajánlja a' Biztosság, hogy a' kijöendő vagy már épen sajtó alatt levő könyveknek egyedül czímök, árok s megjelenésök' ideje tétessék ki, felszólítatván a' könyvárosok, hogy jelentéseiket mellékelés végett beküldjék.

Mínhogy pedig a' szerkeztetőnek azon kell lenni, hogy ezen két részben a' mennyire lehet a' legújabb 's legérdekesebb dolgok minél előbb jelenjenek meg, ha a' Társaság heti üléseket nem tartana, egy felügyelő küldöttség rendeltetése ajánlatik.¹

Nevek' és dolgok' mutatóját az első nagy gyűlés pontja szerint a' szerkeztető köteles minden negyedik kötet mellé készíteni.

Ennyit a' szerkezet rendére nézve: Ezeken kívül a' Biztosság a' következő pontokat tartja az útasításba menendőknek:

1. Grammatikai hibák a' szerkeztető által a' helyesírás és szóragasztás' főszabályai szerint igazítassanak ki.

2. Syntaktikai hibákat a' szerkeztető jelentse be a' heti ülésnek, mely azokat el fogja igazítani.

¹ Oldalán oda írta Vörösmarty: NB. Ez ajánltassék a' nagy gyűlésnek.

3. Rosszszavaknak vélt új szavakra a' Társaságot figyelmeztesse a' Szerkeztető.¹

4. Egyébiránt a' szerkeztetőnek a' bírálatokhoz sem hozzátenni, sem legkisebbet is azokból elhagyni nem szabad.

5. Ha pedig valaki azt gondolná, hogy munkájában valamely változtatás történt, ez iránt a' szerkeztetőt kérdőre vonhatja, ki illy esetben köteles a' kéziratot (esztendőig) mentségére előmutatni. Gondja lesz tehát a' szerkeztetőnek arra, hogy vagy visszanyerje a' kéziratokat a' nyomtatótól, vagy legalább azoknak magát bármikori kiadása felől biztosítsa.

6. A' helybeli illető taggal annak munkájából egy 2-ik correcturát közöljön.

7. Tudománytárba tartozó munkákat a' szerkeztető jelentésére a' titoknak köteles hivatalosan sürgetni.

8. A' szerkeztető fel fog lehetőségig ügyelni a' papiros egyenlőségére 's a' nyomtatás minden oldalról kielégítő voltára 's jelentést tegyen az Elölülőnek.

9. Hogy több példány ne nyomassék, mint a' mennyit a' Társaság rendelt, ezen visszaélésnek lehető elmellőzésére minden a' Társaság által kiadott munkák bélyegeztetése ajánlatik.

10. Mihelyt egy kötet elkészül, a' szerkeztető adja azt tudtára az ellenőrnek, hogy átalvehesse.

11. Azokra nézve, melyek iránt utasítás nem adatott, a' szerkeztető a' heti üléshez folyamodjék.

Bátorkodik a' Biztosság a' Tekintetes Társaságnak még a' következő javaslatokat előterjeszteni, melyekkel a' Tudománytár' hasznát gondolja előmozdítani:

a) A' dolgozatok siettetésére határidő szabassék minden egyes kiadott munka' bírálatának elkészítésére.

b) A' tudománytár' ügye, a' dolognak szükségét nyilatkoztatván ki a' szerkeztető, egyebek előtt vétessék fel.

c) Ha valamely munka a' megbizott tag által csak jelentésre ítéltetnék méltónak, többek felszólására másnak is adathassék által bírálat végett.

d) A' szerkeztetőnek s általában bármely tagnak szabad legyen a' Társaságot jeles külföldi munkákra figyelmeztetni 's azok' megismertetését kérni. Pest, Novemb. 26. 1832, *Schedius Lajos* Tiszteleti Tagja a tud. Társaságnak. *Döbrentei Gábor*, *Szalay Imre*, jegyzette *Vörösmarty Mihál*.

¹ E pont kitöröltetett.

2.¹

Tisztelt Barátom!

Nyiltszivűség nyiltszivűséget kíván, azért én is egész őszinteséggel felelek a' mult hónap 26. napjáról hozzám intézett soraidra. Ha Te bámulásodból nem tudtál felébredni Schedelhez írt levelem miatt, úgy valóban bámulás fogta el az én lelkemet is szavaid olvasására, de egyszersmind keserűség is hazámnak tsak javát érdeklő szívemet. A' Tudomány tárnak dolga három különböző ízben fordult meg Nagy Gyűléseinken. Mind a háromszor némelly ellenvetéssel elhatározottatott annak kiadása, utoljára olly hozzá adással, hogy első kötetje 1833. Januarius elején közrebotsájtassék. Köz megegyezéssel, de a' rendszabásokban épen nem alapult hatalommal függesztettük fel annak már elkezdett nyomtatását az Igazgatóság üléseig. Ez a' dolgot körén kívül valónak találta, annak ügyében semminemű határozást nem tett, a' rendszabások ebbeli változtatása eránt a' Nagy Gyűlés további javallatára utasítván az egész dolgot. A' rendszabásokat, a' Nagy Gyűlés végzését nem tsak el nem rontotta, de még fel sem függesztette. Mi volt tehát természetesebb mint hogy állanak a' rendszabások, állanak a' Nagy Gyűlések végzései, megszűnik az önkényes előlülői felfüggesztés és amazoknak eszközölni kell. Így okoskodtam én, az okoskodásom, úgy vélem, törvényen és közvégzésen épült; azt tettem a' mi szoros kötelességem volt. Egyébbaránt igen jól látom, hogy a' mi költsönös bámulásaink a' szent ügynek nem használnak, és sok aggódások közt nem kellemetesen folyó életemet keserítik. Azert mind magam, mind hazám eránti kötelességemnek fogom tartani, hogy azoknak véget vessek.

A' héti ülés Jegyzőkönyvének kivonatját Schedel által még nem kaptam. Magamat tapasztalt szívességedbe ajánlván maradok Bécs, Martius 3-dikán 1833.

barátod és szolgád
Teleki József.

Czimzés: A' Monsieur

Monsieur le Comte Etienne de Szechenyi &
a' Presbourg.

3.

Méltóságos Gróf Úr!

Ezennel küldök a' Névkönyvből 1833-ra két példányt. Ezzel együtt menő levelemre hagytam feleletemet:

¹ 2—6. okmányok a Széchenyi-Múzeumban.

A' Jelenkornak megmondtam, Méltóságod kívánságát, a' tudománytárnak az Igazgatóság jelentésében álló sorára nézve. Ezt válaszolta: Ő glosszákat arra nem tehet.

Hogy az én kötelességem úgy hirdetni ki valamit a' mint akármelyik ülés elfogadta 's ahhoz észre vételt tennem tilalmas, kiki tudja. Így kötelességem a' héti ülés felhívását elküldenem a' tiszteletbeli 's rendes tagoknak az alaprajzra teendő észrevételekre s a' tudománytárra nézve, hol igen is mindenütt hivatkozás áll erre, mert itt a' rend is kívánja.

A' tudománytár nem csak az Igazgatóság mostani jelentésében áll már, hanem az ülések felől tett több hiradásban. Tehát jobb, a' nagy gyűlésből majd, melynek tagjai, a' mire már tudósításaikból látom nem bánják a' tudománytár elmarádását, hírül adni azt, hogy a' Társaság, folyó kritikai irat kiadását mint Társaságtól jövő kritikai szemléleteket, csak a' theoriában jónak látszók közé számlálni kénytelen tapasztalásánál fogva 's ámbár tenni kívánta, mivel az 1825/7-beli Országgyűlésen elfogadott előleges rajza is a' Társaságnak azt rendelte, de hasznosabbnak gondolta kritikázás helyett, in praxi munkák dolgozására térését.

Igy változtatta látom a' petersburgi akadémia is némelly előbbi szándékait 's a' közönségnek tudtára adta, és ez azt mondta: jól van. Nem mindig progressive van e' az emberi foglalatosság, 's így miért ne igazithatnók mi is, annak rendén és helyén az eddiget?

Tessék addig pöfögni Horváth Istvánnak, a Jézus Krisztust is Magyarra tevőnek, Méltóságodról és rólam a' mit rancora kíván, a' hogy megkezdette a' Tud. Gyűjtemény 2-dik kötetében.

„Nem bánom én, akármely igazságtalanságokat követnek el rajtam, csak azt láthassam, halálom óráján, hogy Nemzetem már *igazán élni fog*“.

Gr. Teleki azt írta hivatalos levelében a' héti üléshez a' Neki felküldött jegyzőkönyv 20-dik pontjára, melyben az alaprajzra észrevételek békérése van, hogy ne kívánná azokat a' Társaság nagy gyűlés előtt biztossággal elfogadtatni 's általnézetni, hanem hozzák a' Nagy gyűlésre. A' heti ülés elfogadta. A' mit hivatalosan hozzám is írt, rövid időn felküldöm Méltóságodnak, kinek tisztelettel szolgál

Budán, Április 14-d. 1833.

Döbrentei.

4.

Méltóságos Gróf Úr!

Szerencsém van Méltóságodnak a mai postával a Tudománytár' 3-dik kötetét megküldeni; a 4-diknek nyomtatása is annyira

haladt már, hogy kijövetelét az ünnepekig reménylhetem, 's így az első évfolyam a maga idejében be lesz végezve. Méltóságod eredeti értekezéseknek szükét fogja észre venni; de az természetes olly literatúrában, hol kevés a' tudományosan' eléggé kikészült fő — a' mienk bizonynyal ollyan, de ollyan volt minden literatura eleinte; és csak akkor jelentek meg ezek, mikor a' nemzet' nyelve tudományok' nyelve is lőn. Továbbá a' censura is hatalmas gát; néhány munkáink most is ott rekednek még. Kénytelen vagyok tehát másunnan kölcsönözni; azonban azt hiszem, folyóirat' becsét nem annyira a' tartalom eredetisége, mint annak belső érdeme teszi: nagyobb része az angol, francia 's német folyóiratoknak is külön kijött nagyobb munkák' kivonatait adja. Láttuk, hova vitte az originalitás' kizáró principiuma a' Tud. Gyűjteményt. Azt ugyan nem merészlem állítani, hogy a' kölcsönzésben eddig teljesen megfeleltem. Magam vagyok, az osztályok nem gyámolítanak. Továbbá magában a' választásban is hatalmas rém a' censura; hogy ne legyek kénytelen a' fordítót a' magaméból fizetni, ha dolgozata cassáltatik, olyakat kell válogatnom, mikbe nem akadhat — 's itt érzem leginkább szerencsétlen helyheztetésünket. Méltóságos Gróf! Sajtószabadságot! 's nem lesz nehéz még nálunk is tudományos folyóiratnak pár ezer olvasót szerezni. De így — végre, még fordításra sincs elég alkalmas 's egyszersmind ráérő ember: 's innen van, hogy Méltóságod többnyire ugyanazon neveket fogja észre venni. Azonban annyit ígérhetek, hogy valamint a' most sajtó alatt levő IV-dik kötet, melly csupa „életre való“ dolgokat foglal magában, az előbbieknél már érdeklőbb: úgy a következők annál fogva is mindinkább és inkább javulni fognak, minthogy az első évfolyamatra csak 8, a másodikra már 12 hónapom leend, s így többet is olvashatok össze, 's több közt leszen választhatásom. Egyébiránt a' mennyire könyvárosunk' észrevétele helyes, a' könyv' eddig meglegédeccsel vétetik.

Academiánk' dolgában sokat, sokat kívánnék Méltóságodnak írni; de ez a nagy gyűlés annyi szomorító érzéseket hagyott bennünk hátra, 's róla olly nehéz panasz, sőt vádak nélkül emlékezni, hogy enyhítőbbnek, tanácsosabbnak kell tartanom róla hallgatni. Soha sem szorult a' jobb rész — azaz az, mellynek iparkodása: mindenben az ügyet s nem a' személy' dolgot boldogítva látni — 's mellyhez magokat, minden szerényletlenség nélkül számlálják azok, kiket Méltóságod jól ismer — ez a jobb rész, Méltóságos Uram, soha nem szorult annyira Gr. Széchenyi Istvánra, s ennek távollétét soha olly sajnosan nem érezte, mint e' gyűlés' lefolyása alatt. Van egy párt, mellynek egyetlen iránya a' maga embereit fényben látni 's befolyásukat biztosítani, s lépteit ez az elv vezeti mindenben, bármit kívánjon az ügy, az

igazság. Mennyi *való* mondatott el *czáfolatlanul*, mennyi ál ok semmisített meg úgy, hogy felelet sem következhetett: de a' voks — az eldönt mindent: 16 nyolcz ellen — ez a' legezáfolhatatlanabb ok és argumentum. Így mi nevezetes csatákat vesztettünk, s vesztettük gr. T. I. úrral együtt. Ő volt az asztal' felsőbb részén az igazság' egyetlen gyámola, tiszteletünk legméltóbb tárgya. Meg kell jegyeznem, hogy a Taglalat' írója is itten volt.

A deputatio a' Stadiumot 's a' Balitéleteket „jutalom” kérdése alá eshetőknek vallá, ha a 13/^d rendszabás nem ellenzené. A' dolog protocollumba ment 's menend, reménylem, az évkönyvbe is. Rajta leszünk, hogy a történetíró el ne feledkezzék róla.

Pénztárunk' szaporodásai: Bács küldött 100 ft 6 krt ezüstb. Szabadka városa 300 ftot ezüstb. Gr. Teleki József Úr 4000 fton megvásárlotta Kresznerics' könyv és pénzgyűjteményét, azt a' társaságnak ajándékozta, s hogy az utóbbit folyvást nevelni lehessen, 2000 ftot ep. alapított.

A választások, ha Méltóságodnak még nem volnának tudtára adva, ezek: Szalay Imre és Horvát István (!) tisztelet, tagok. Rendesek: Ercsey' helyére Szász Károly, két jeles munka' szerzője, 's kit Méltóságod mint országos embert ismer — az egyetlen szerencsés választás. Rendesnek az igazgatóságnak helybeli törvényosztályban ajánlatott Sztrokay! Levelezők: Árvay, Voltaire' fordítója; Farkas Sándor; Fillinger (kit a' világon a' papokon kívül senki sem ismer); Horváth Czirill, Tirus' írója; Magda, a' statisticus; Péterfi, a philosoph; Podraczky a' történetbuvár; Somossy a zsidó philolog. Külföldiek: Humboldt Vilmos, Klaproth Julius, Palacki József, Schelling Frid.

Kölcsey írásban jelentette, hogy nem akar választatni. A dolog függőben van, mert igazgató csak 3 volt s így elegyes ülés nem tartathatott. D. megkéretett folytassa dolgait, míg szükség.

Zsebszótárunk' német-magyar része a T-ben van, s februáriusban elkészül. Ha mindnyájunk egészsége helyt áll, 's a súlyos munka folyhat mint most, 1836 derekáig be lesz fejezve.

Beszélik, nem tudom helyesen-e?, hogy Sztratimirovics százezer pengővel szerb academiát fundált, 's a' nádor a' pártfogóságot elfogadta. Ennek jó sikerét reménylem. A' magyarnak illy szerek kellenek.

Tartsa Isten Nagyságodat a' hazának, 's minden hiveknek, kik Nagyságodat értik 's úgy tisztelik mint kell. De hozza már egyszer megint körünkbe is!

Magamat Méltóságod' további kegyeibe ajánlván, változatlan tisztelettel vagyok Méltóságod' alázatos szolgája Pest, november' 26. 1834.

Schedel Ferencz.

5.

Méltóságos Gróf Másod Elölülő Úr!

A' következőkben van szerencsém Méltóságodnak a' kívánt tudománytári adatokat előterjeszteni.

Tudománytár, 1834 I—IV. kötet költségei:

	Conv. P.	
1. Szerkeztető díja	300 f.	
2. Tiszteletdíjak	376 „	13 ³ / ₄
3. Nyomtatás	879 „	44
4. Réz- és kőmetszetek	89 „	12
5. Kötés	100 „	—
6. Borítékpapiros	32 „	—
7. Hirdetések	40 „	—

Összesen: 1817 f. 09³/₄ xr.

Bevétel Eggenberger számadása szerint de dato 22 dec. 1835.

14 finom 's 421 közönséges példányért, procentók' letudása után . . . . . 1414 f 24

S így künn van még: 402 f 45³/₄ xr.

Ez a' fennlevő 74 finom 's 202 köz példánynyal, ha elkelnek, untig van fedezve.

Az 1835-diki folyamatról illy teljes jegyzéket nem adhatni, mert sem az utolsó kötet nincsen készen, sem a' könyvárossal az esztendei számolás nincsen még megtéve. Azonban a' mennyire hozzáfetőleg ítélteték, a' 2^d. folyamat költségei teendének . . . . . 2000 ftot,

Belőle Eggenberger jegyzéke szerint maig elkölt

6 finom, 246 köz., azaz . . . . . 816 ft árra

S így fedezetlen még: 1200 ft.

Innen az tetszik ki:

1. Mintha az az csekély részvét is csökkenne, mellyel a' publicum, első esztendőben volt folyóírásunk iránt; ámbár a' 2^d folyamat mind mennyiségre meghaladja az első, mint tartalma szerint, a' „Literatura” czikkely által tetemesen javult. Még feltűnőbb e' csökkenés, ha meggondoljuk, hogy most a' posta is megnyílt Tudománytárunknak; 's egyedül az nyújt némi vigasztalást, hogy az első folyamatból is az idén kelt el egy jó rész.

2. Azt látjuk, hogy a publicum a' papiros különbségére nem igen néz. 14:421; 6:246 — ez az arány.

Még azt is meg kell jegyeznem, hogy mivel az íróknak is, az igen csekély honorarium miatt, részvétele fölötté csekély, a' heti ülés a' honorariumok' nagyobbítását ajánlá, s az el nem fogadtatott, mert így is deficitben vagyunk. Nb! eredetiért, ha

petittel van is nyomtatva (pedig egy illy petit ivre annyi fér, mint közönséges 2 ivre) 8 f, fordításért 6 f!

Ezeket előre bocsátván, Méltóságod' kérdéseire ezeket van szerencsém felelni:

1. A' küldött *példakötet'* *nagyságára* nem készül jelenleg Magyarországon papiros. Rendelni kellene; mennyivel szállna felebb az ára e' formatumbeli különbségért, itt Pesten nem volt módom pontosan megtudni.

2. Mi a' *papiros'* *millyenségi* különbségét illeti; ha minden példányok arra a' papirosra nyomtatnának, melyre most a' finomabbak, a' különbség minden ívnél (mert a' közönségesnek rizmája 4 f, a' finomabbé 8 ft, kellene pedig 650 példányhoz 1' /₁₀ rizma) lenne 6 ft c. p; 's így egy egész folyamatnál, vagyis 70 ívnél = 420 ft C. p. Ha az írói honorarium még egyszer annyira emeltetnék, 'a differentia 1834-ben csak 376 f lett volna. — Ha még szebb papiros kívátnának, p. o. 10 flos, a' költség ehhez képes újra 200 fttal növekednék, s' így tovább.

Sokat nyernénk, ha a' társaság azt eszközölhetné ki a' kormánytól, hogy a' maga papirosait a' fiemei gyárból *vám nélkül* hozathassa, mert a' fiemei *velin'* gyári ára nem sokkal nagyobb, mint a' mi bányavidékeinkbeli nyomt. papirosainké.

3. Mi a' nagyobb betűket illeti: a' garmond után *cicero* jő. Az angol *cicero*, mellyel a' Világ van nyomtatva, kissé nagyocská; a' párizsi, mellyel p. o. a' Tudtár előszava (l. 1-ső köt.), lenne helyette czélirányosan elfogadható. De ehhez képest:

4. A' columnáknak is jóval nagyobbaknak kellene lenniök, hogy igen sok textus ne vesszen el. Az ide mellékelt két mustra (Nb! az csak kefével van lehúzza, s így a' betűket koránt sem mutatja oly szépeknek, mint a' millyenek) lexiconformatumban szedetett t. i. a' legnagyobb octávban, melly papirosainkra fér, 's Magyarországon ismertetik. N^r 1 sűrű sorokban csak 1 sorral foglal kevesebbet magában mint a' mostani Tudománytár, 's így egy ívnél 16 sor, egy kötetnél csak fél iv textus veszne. N^r 2 ritkított sorokkal 7 sorral foglal kevesebbet egy lapon mint a' mostani Tudtár, 's így minden kötetnél a' mostani Tudtár szerint *negyedfél iv* textus veszne.

5. N^r 1 szerint egy-egy iv (a' régi *papiroson*) kerülne 13 f 20 krba (most kerül 12 f 49 xrba). N^r 2 szerint 13 f 3 xrba. A' nyomtatási költség tehát mindössze is csak 30—35 fital lenne több. — Meg kell egyébiránt jegyezmem, hogy a' Ttár, mostani papirosán, ha körül nem vágatnék, olly nagy lenne mint az Edinb. Review; s hogy columnái jelennen szint olly szélesek s egy sorral hosszabbak mint a „Világ“-éi.

6. Mi a' borítékot illeti: mostani papirosaink' ára 1 ft, azé a' kéké, melyet Méltóságod javasol: 2 f 24 xr. Ha a Tudtár

olly papirosba 's olly móddal köttetnék, mint a' Méltóságod mintái közül az A) van kötve, akkor a' könyvkötő munkáért és papirosért kapna (az egész folyamatért) 250 ftot; most kötés és papiros 132 ft, 's így e' részben az egész különbség nem tenne többet 118 ftnál; 'S ha vesszük, hogy mi most a' boríték' belsején áll, az külön fejr papirosra nyomatnék, 's így ragasztatnék a' boríték' belső színére, a' költség talán még 20 fttal nőne, 's így e' tetemes javítás csak 138 ft különbséget tenne.

Ennyi az, mit Méltóságod' kívánságára mint pusztá adatkot küldhetek. 'S engedje meg ez alkalommal, hogy részemről a' tiszteletdíjak' fölemelését ajánljam Méltóságodnak, mihelyt t. i. a' cassa' ereje engedni fogná. Épen legmunkásabb tagjaink, dolgozásaik után kénytelenek keresni jövedelmet, 's illy díjak mellett, ha azon felül még fizetéstelenek, nem képesek a' Ttárba dolgozni. Pedig, fájdalom, a' cassa tán sokáig nem lesz még azon állapotban, hogy ezt tehesse; mert most is 15, többnyire tudományos munka várakozik sajtóra, a' főköpénztár pedig 4000 pengő fttal tartozik a' főpénztárnak.

Magamat Méltóságodnak megbecsülhetetlen kegyeibe ajánlván, változhatlan tisztelettel vagyok

A' Méltóságos Gróf Elölülő Úrnak

Pesten, dec. 22. 1835

alázatos szolgája

Schedel Ferenc.

6.

Bécs, Decz. 30-dikán 1835.

Tisztelt Barátom!

Zavaros levelemre nézve enged meg, hogy én is sokféle gondjaimat bocsássam előre Apologia gyanánt.

A' tudománytárra nézve nekem is volnának több óhajtaisaim, azomban én azokkal eddig elő elhalgattam, részint a' költség kémellése miatt, részint azért, hogy bennünket igen nagy változékonysággal ne vádolhassanak. Azért igen örülök rajtad, hogy Te is most ez úttal javítás eránti indítványodat annak külső alakjára és itt is némelly olly tárgyakra szorítod, melyek nem költségesek. Nagyobb, költségesebb változásokat nem igen tehetnének a' nélkül, hogy a' munka árrát fel ne emeljük, ez pedig a' mostani langyos részvétel mellett igen káros következésű lehetne. Az általad tett javallatokra, melyek abban állanak, hogy a' füzetek körül ne vágattasanak és sárga boríték helyett valamivel drágább kék borítékba köttessenek, és így a' borítékon levő jelentések külön papiroson függesztessenek a' füzetek mellé, én részemről örömet reá állok, de egyszerűs mind kérlek most közelebről míg nagyobb részvételt nem látunk, ne ereszkedjünk

semmi tetemesebb javításokba. A' fumei papirosért járó harminczad elengedése egyenesen a' kamarát illeti, abban' brevi manu Reviczky semmit sem tehet, sőt különben is csak ajánlás által folyhat be. Alkalmatosságot nyervén, azt meg tudom még bővebben, melly lépéseket kell tenni, igen félek tőlle, hogy ezek igen hosszszak és kevés foganatúak lesznek. Az általa mozgásba hozott magyar színház építésére megnyílt kedvező kilátásoknak igen örülök, mivel ezen építést a' másíknál czélerányosabbnak látom, csak azt sajnálom, hogy ezen másíkra már is olly sok pénz fordított, mellyet a' nemzeti színjáték' illendő megállapítására sokkal jobban lehet vala használni. De az indultságoknak mindég rossz következései vagynak. Egyébbbaránt Schedelnek levelét, valamint a' felküldött mintát is vissza rekesztvén, boldog új esztendő kívánása mellett maradok.

Igaz barátod
Teleki József.

7.

Választmányi javaslat a' Tudománytár ügyében.¹

A Tudománytár ügyével megbízott választmány tagjai tekintetbe vevén, mi szembetűnőleg csökken mind írókban, mind olvasó közönségben ezen folyóirat iránti részvét, mind a' mellett, hogy az irodalmunknak egyetlen és versenytárs nélküli tudományos lapja, ügyekeztek kifürkészni okait e' szomorú tüne-
ménynek 's megfontolva a' dolgot több oldalról, azon meggyőződésre jutottak, miképen a Tudománytár minden tekintetbeni csökkenésének oka, azon kívül, hogy napjainkban, az egy politicát kivéve kevés komoly tartalmú iratnak van érdeke az olvasókban, magában a' Tudománytár' szerkesztésében 's egyéb, e' folyóirat' kiállítása körül divatba vett, eszközökben is rejtezik.

Mi a' szerkesztést illeti — nem vádolva senkit, vádolva csupán a' sanyarú körülményeket, mellyek' nyomása alatt a' magyar academia nem mozoghat kellő szabadsággal — kénytelen megvallani a' választmány, hogy a' Tudománytár' tartalma nem eléggé vonzó, nem eléggé érdekes a' nagy közönségnek. Az értekező részben kevés korszerű tárgy van, vagy ha igen, nem eléggé folyóiratilag — hogy úgy mondjuk tartva — bár magokban véve különben elég becsesek. Elismeri ugyan a' választmány, miképen tudományos kivált tudós társaság által kiadott folyóiratnak azon kell törekednie, hogy tagjai minél alaposb, minél tudományosban szilárd cikkekkel töltsenek meg, de erre törekedve, más részről soha sem kellene elfeledni, milly műveltségi fokon áll a' közönség,

¹ Akad. főtitkári iratok 1844. év 38. szám.

mellynek irunk, mi annak érdektelen és mi vonzó. Ha például azt látjuk, hogy az olvasó közönség igen tudományos olvasmányoktól oly felette idegenkedik mint a' magyar olvasók jelenleg, a' helyett, hogy öt egészen figyelem nélkül hagyva évtizedeket várjunk, míg magától komolyabb olvasmányokhoz simul, simuljunk inkább mi hozzá, és engedjünk valamit szigorúságunkból az ő szeszélyeinek, engedjünk annyit, mennyi egy tudományos testület' méltóságával, 's magával a tudomány becsével egyeztethető: ritksítsuk a' Tudománytárban az olly értekezéseket még most, mellyek csupán csak szakembernek irvák, ügyekezünk ellenben minél többet ollyat közleni, mi tárgy 's előadásnál fogva az úgy nevezett miveltebb osztályok előtt is érdekes lehet. Igen komoly és elvont tárgyú értekezéseket közölünk inkább az Évkönyvekben és a' Tudománytárt tegyük folyóiratibbá mint eddig; hozzunk bele több élénkséget, korszerűséget 's az általa közlendő tudományt tegyük kedvesebbé, vonzóbbá, világossá, könnyű felfoghatóság által. Mert valljon mi reményei lehetnek az elérendő haszonnak, nyereségnek, rakjuk meg bár a' Tudománytárt a' tudományok' legbecsesebb kincseivel, ha az olvastatni nem fog? Olvastatás nélkül kincseink nem ismert, nem becsült, és senki, vagy csak felette kevesek által használt kincsek maradandnak és a' czélt, melly minden tudományos lapnak czélja volna, a' való és igaz ismeretek' terjesztését, nem fogjuk elérhetni.

Igen csökkenteni a' Tudománytár' érdekét az is, hogy értekezéseiben, sem számitlag, sem tárgyilag véve, nincs elég változatosság. Hosszú, három négy közlésre, folytatásokra szaggatott értekezések közöltetnek és öt hat tárggyal kihúzzatik néha félév, holott a' dolog' természeténél fogva illy hosszú értekezések nem is lehetnének folyóirat' tárgyai, hanem külön könyvekben volnának kiadandók, mert mind az nem alkalmas folyóirati czikknek, a' mit egypár nyomtatott íven kimeríteni nem lehet.

A literaturai rész' mostani szerkesztését a' mi illeti, ámbár tagadhatlan, hogy e' rész is, valamint az értekező, sok becses dolgot foglal^a magában, csak az kár, hogy a' mi közönségünknek többnyire érdektelen: külföldi munkák' idegen nyelvekből fordított bírálatait, ismertetéseit, a magyar irodalom' tüneményeiről pedig, a' mi legérdekesebb volna, mélyen hallgat: a' magyar elme termékei, mintha nem is léteznének, sem bírálólag, sem ismertetőleg, de még csak jelentőleg is alig vannak említve.

Nagy figyelmet érdemel továbbá, hogy a' Tudománytárnak olly kevés írója van, mind a' mellett, hogy irodalmunkban az írók száma olly feltünőleg szaporodik. Ennek okát egy részről abban kell keresni, hogy a Tudománytárba dolgozók fölötte csekély díjjal fizettetnek, más részről pedig abban, hogy kis olvasó köre lévén a' lapnak, nincs vonzó erő, melly őket mun-

kára ösztönözze. Ha nem olvashatunk, akkor nem is fogunk írni. Mindent el kellene követni, ez volna a' választmány' véleménye, hogy a' Tudománytárnak, minél jobb és minél több munkatársai legyenek. Ez olly szükséges kellék folyóirathoz, mint levegő az élethez. A' tárgyak és írói nevek' változatosságában van a' folyóiratok egyik legvonzóbb ereje, e' nélkül csak tengenek és sinlenek azok.

Igen idegenítőleg hat végtére az olvasókra, hogy a' Tudománytár nem jelenik meg elég pontosan. Vonzóbbá tenné, e' lapot nagyobb pontossággal az is, ha sűrűbben adatnék ki.

Ezek azok, fővonásokban érintve, mik a' választmány' véleménye szerint a' Tudománytárra csökkentőleg hatnak és okai annak, hogy az academia e' folyóiratával egy részről czélt nem érhet, nem gazdagíthatván általa tudományos ismeretekkel a' magyar értelmi kört, más részről pedig, hogy az a' különben sem gazdag academiai pénztárra évenként tetemes kárt hoz.

Ezek' következtében a' választmány, hogy a' Tudománytárral cél éressék, gyökeres változtatásokat óhajtana tétetni e' folyóiratnak mind szerkesztésében, mind kiadásában 's e' változtatásokat következő javaslati pontokban terjeszti elő:

1. Válasszassék két szerkesztő helyett csak egy, mert két egymástól egészen független szerkesztő inkább akadályozó, mint előmozdító befolyással van egy illy időszaki lap' mind szerkesztésére, mind kiadására.

2. Készítessék e' szerkesztő számára kimerítő, részletekig menő utasítás, miben mondassék ki azon irány és szellem, melyet az academia e' folyóiratnak adni óhajt.

3. Alakíttassék át, a' Tudománytár a' jövő 1845-dik évre heti lappá, melyből minden hétfőn, nagy negyedrétkben más fél ivnyi szám jelenhetnék meg, megtartva az eddigi „Tudománytár“ czímet.

4. Legyen e' folyóiratnak három fő része: értekező, criticalai és jelentő.

5. Az értekező álljon tudományos értekezésekből, melyeknek nagysága szabályszerűleg ne haladjon meg más fél nyomtatott ívet 's e' szabálytól csak rendkívüli esetekben legyen szabad, a' heti ülés megegyeztével a' szerkesztőnek eltérnie.

6. Az értekezések választásában, mennyire lehetséges, kerültessék a' száraz, igen elvont 's úntató czikkek' közlése. Legyen ellenben a' legnagyobb ügyekezet arra, hogy minél több korszerű tárgyak, 's minél könnyebb felfoghatású czikkek közöltesse.

7. A' criticalai rész a' magyar irodalomhoz tartozó és bennünket magyarokat közelebből érdeklő külföldi munkák' bírálatát és ismeretetését adná. E' criticalai részre nézve három volna óhajtandó:

a) hogy ez az academiai osztályok' felügyelésére bizatnék. Ők gondoskodnának arról, hogy a' szakjokhoz tartozó munkák megbíráltassanak, vagy legalább megismertessenek és ők volnának a' beadott criticali czikkek' bírálói. Bírálókat, vagy munkák' ismertetését egyébiránt szabad volna fölvenni olyaktól is, kik az academiának nem tagjai.

b) ügyelni kellene, hogy a' bírálatok komoly, férfias hangon tartassanak és mellőztessék bennök minden bántólag felhívó; 's az illy szellemben tartott critica mellett meg lehetne kísérteni egy ideig legalább

c) minden anticriticali viszátkodásnak a' Tudománytárbóli kizárását.

8. Elhagyatván a' most divatozó kevés érdekű külföldi „literatura“, helyébe egy teljes és pontosan szerkesztett irodalmi jelentő adassék, azaz: minden honunkban kijött és honunkról irt bár mi kicsin munka vagy röpirat' jelentése és egyéb irodalmi érdekes hírek' közlése.

9. Nevezetesség évenként változó három tagból álló ellenőrködő bizottság, mellynek kötelessége legyen ügyelni, hogy a' Tudománytár a' meghatározandó időben mindig okvetetlen megjelenjék, a' lap nyelv és sajtóhibáktól menten adassék ki stb. szóval, hogy a' szerkesztő' utasítását pontosan megtartsa; ezen bizottság' tagjainak mulhatlan kötelességévé tétetvén, minden észrevett hibák iránt a' heti ülést értesíteni, és ott orvoslást keresni.

10. Óhajtandó volna az írók' díját emelni, mi leghatalmasb emeltyűje volna a' Tudománytárnak. Ez szerzene neki jeles munkákat és jeles írókat. Ösztönt adva az írásra többre fognánk menni, mintha az academiai tagok kényszerítettnek — a' mi már többször meg is kísértetett, de siker nélkül — a' Tudománytárba dolgozni. Minthogy azonban a' díjak' emelésére az academiai pénztár' jelen állapotjában kevés a' remény; legalább arra kellene az igazgató tanácsot megkérni, hogy a' criticali czikkeket, melyekre legnehezebb lesz az irodalomban vállalkozókat nyerni, nagyobb díjjal, például most még 12 pengő forinttal ívenként rendelné fizettetni.

11. Javaslatba hozza' a' választmány azt is, hogy a' tudománytári díjak, ne hónapok után, mint most, hanem azonnal, mihelyt valamely író' cikkje megjelent, a' szerkesztő' utasítványára, a' titoknok' ellenőrködése mellett, az academiai pénztári hivatalnál fiztessenek ki.

Ezen javaslatokat hozza a' választmány indítványba azon esetre, ha a' tudós társaság abban megegyezendik, hogy a' Tudománytárnak csupán egy szerkesztője legyen, ha pedig nem, akkor igen nehéznek, csakuem lehetetlennek hívén a' Tudomány-

tár' heti lappá alakíttatását, azt javasolja, hogy az értekező rész külön, és a' criticalai is külön szakasztatván, két folyóiratképen jelenjenek meg, oly módon, hogy két értekező füzetre mindig egy criticalai következzék, a criticaiban közöltetvén a' jelentő is. Ohajtáná azonban a' választmány, hogy a' mik a' 2., 4., 5., 6., 7., 8., 9., 10. és 11. pontokban javasoltatnak a' tudós társaság által még ez utóbbi esetben is elfogadtatnának. Pesten, Június' 3-án 1844. Id. Schedius Lajos t. t., Sztrokay Antal r. t., Kállay Ferencz, Fogarasi János, Schedel Ferencz, Szilasy. Jegyzette Bajza József.

Viszota Gyula.

Körösi Csoma Sándor és a tibeti buddhismus.

(Kivonat dr. Denison E. Ross tanárnak a kalkuttai Asiatic Society of Bengalban tartott előadásából. Magyarra fordította Yolland Artur.)

A Társaság könyvtárában levő kincsek között van egy nagy folio-kézirat, mely főkép a buddhismusra vonatkozó sanskrit, tibeti és angol szöveget tartalmaz. Az egész munka egyikének a legkiválóbb tudósoknak, kik valaha a Társaságot diszítették, a magyar Körösi Csoma Sándornak, a kezeírásában van. Majdnem száz éven keresztül ez a kézirat elrejtve feküdt könyvtárunk félreeső részében, s jöllehet időközben a Társaság több tagja is látta és csodálta, csak újabban tárgyalták komolyan kiadatásának kérdését. 1907-ben a tanács engem és dr. Satish Chandra Vidyabhusana urat küldött ki, hogy e munkát sajtó alá rendezzük.

Itt nem szükséges részletekbe bocsátkoznom a kézirat állapotára vagy a kiadásánál követett módszerekre nézve. Ezeket a dolgokat Bevezetésemben tárgyaltam, melyet e kiadás számára írtam; s ugyanott ismertettem Csoma kéziratának történetét és azon forrásokat, melyekből anyagát merítette. Mellesleg életének rövid vázlatát is adtam; és az ezzel kapcsolatosan végzett vizsgálódásaim alapján választottam ma esti előadásom tárgyául Körösi Csoma viszonyát a tibeti buddhismushoz.

Büszke vagyok arra, hogy alkalmam van, hogy ennek a nagy tudósnak, a ki egy óriási kutató munkának úttörője és a bengáli Ázsiai Társaság egyik dicsősége, magam is tisztelettel adózom csekély tehetségemhez képest.

Ha életrajzi szótár készülne, mely a keleti tudományok terén szerepelt nagy kutatók életrajzeit magába foglalná, e munkának egyik legromantikusabb és legmeghatóbb neve Körösi Csomáé volna. S mégis egyike a legkevésbé ismerteknek: mert ugyanazon tulajdonságok, melyek képessé tették arra, hogy annyi éven át úgy utazzék mint egy Bhikshu és úgy éljen mint

egy remete, megakadályozták őt abban, hogy valaha önmagáról sokat mondjon vagy akármilyen önéletrajzot is adjon ki. Az a férfi, a ki egyedül, leginkább gyalog utazhatott Budapesttől Lahoreig pénz és podgyász nélkül s még sem akarta tapasztalatait a világ tudomására hozni, bizonyára nem közönséges halandó.

Az a kevés, a mit erről a nevezetes utazásról tudunk, valószínűleg sohasem tudódott volna ki, ha az indiai kormány nem erőszakolja ki Csomától annak elmondását, hogy igazolhassa, hogyan került oly hirtelen az észak-nyugati határra egy magányos magyar ember.

Csoma Sándor született Körösfalván (innen előneve, Körösi), Erdélyben, 1784 április 4-én. 1799 körül lépett a nagyenyedi iskolába mint tanuló; s csak 1807-ben kezdte főiskolai tanulmányait. E közben három évet töltött a göttingai egyetemen, hol idejét leginkább a keleti népek nyelvei és történeteinek tanulmányozásának szentelte.

„A többi liberalis disciplinák között“, írja Csoma a kormányhoz intézett jelentésében, „kedvencz tanulmányaim voltak a philologia, a földrajz s a történet. Bár hittudományi tanulmányaim tisztességes megélhetést biztosítottak volna hazámban, mégis a fentemlített tanulmányok iránt táplált előszeretetem arra birt, hogy tágasabb teret keressek azoknak további művelésére. Szüleim már meghaltak, egyedüli fiútestvéremnek pedig nem volt semmi szüksége támogatásomra: és ezért elhatároztam, hogy hazámból távozom s Kelet felé jövök, hogy akármilyen módon is biztosítván megélhetésemet, egész életemet olyan kutatásoknak szenteltem, melyek később hasznára lehessenek az egész európai tudományos világnak és mindenekfölött saját történetünk néhány rejtélyes adatát megvilágíthatnák.“

1820 január 1-én indult el Bukarest-ből, „olyan könnyen öltözve, mintha csak sétára készülne“, s hol hajón utazva, hol gyalog, Sofia, Enos, Rhodus, Alexandria, Cyprus, Beyrouth, Latakia, Aleppo, Mosul, Bagdad, Teheran, Meshed, Bokhara, Balkh, a Bamiái szoroson és Kabul-on át érkezett Lahore-ba, 1822 márczius 11-én.

A rendelkezésemre álló idő rövid arra, hogy még azt a kevés adatot is felsoroljam, melyeket erről a kalandokban bővelkedő utazásról tudunk. Főczélom ugyanis ma este, hogy Önöknek a tibeti tanulmányok úttörőjét, nem az utazót, mutassam be.

Lahoretől visszafelé utazott s végre Moore Croft úr társágában Lehbe érkezett, 1822 augusztus 26-án: itt kezdett először érdeklődni a tibeti nyelv iránt. Csoma maga a következőket írja: „Lehbe augusztus 26-án érkezünk; szeptemberben, miután Treback úr megérkezett Piti-ből, Moore Croft úr nekem lapozgatásra

átadta, a nagy *Alphabetum Tibetanum* című kötetet, a melyben sok adatot találtam a tibeti irodalomra és Tibetre vonatkozólag. Miután ezen különös nyelv szerkezetével meg akartam ismerkedni, Moore Croft úrnak Lehből való távozásakor engedelmet kértem arra, hogy Treback úrral maradhassak; ő nekem egy intelligens embert szerzett társalgónak és tanítónak, a ki nagyon jártas volt a tibeti és a perzsa nyelvben: s ily módon magam is nagy jártasságot nyertem a tibeti nyelvben.“

Ebből látjuk, hogy csak véletlenből foglalkozott Csoma egyáltalában a tibeti nyelvvél: mert tudjuk, hogy Európából való távozása idejében Mongolia és Észak-China volt tulajdonképeni célpontja. Csoma így folytatja: „A Kasmirben töltött tél alatt (1822—23), tekintettel arra, a mit tibeti nyelven olvastam és tanultam volt, az a vágy ébredt bennem, hogy — a mennyiben segítséget nyerek — nyelvtani alapon is megtanuljam, úgy hogy beleláthassak azon számos és rendkívül érdekes köteteknek a tartalmába, melyek minden nagyobb kolostorban találhatók.“

Tudomást szerezvén Csoma kívánságairól, Moore Croft úr minden tekintetben segítette őt úgy pénzzel, mint ajánlólevelekkel. Ily módon Csoma komolyan hozzá láthatott a tibeti nyelv és irodalom tanulmányozásához; tanult Lámák vezetése mellett, hol Ladakhban, hol Lehben, hol pedig Zanskarban tartózkodva.

Ugyanabban a jelentésében találjuk Csoma első hivatkozását arra a szanszkrit-tibeti vocabulariumra, a melyet a Társaság most ad ki:

„Zanskarban való tartózkodásom alatt, ennek az értelmes férfinak (a Lámának) segítségével, nyelvtanilag tanultam meg a nyelvet és sok irodalmi kincsesel ismerkedtem meg, mely 320 nagy nyomtatott kötetben (az egész tibeti tudomány és vallás alapja) volt elrejtve. Ezek a kötetek két osztályra oszlanak, s mindegyik osztály több alosztályból áll; mind indiai szanszkrit forrásokból valók, tibeti nyelvre fordítva. Ezeknek az óriási munkáknak és értekezéseknek tartalmát lemásoltattam, ugyanazon rendben, melyben a nyomtatott tárgymutatókban állanak. Minden munka vagy értekezés szanszkrit és tibeti czímmel kezdődik; végén pedig a szerzők nevei, a fordítók nevei és azon helyek nevei állanak, a hol a szerző vagy a fordító végezte munkáját. Mivel többi tibeti írásaim között is több szanszkrit és tibeti munkából álló gyűjtemény van, magammal hoztam a legnagyobbnak a másolatát, a mely az egyik fentnevezett kötetből van véve, és 154 lapból áll (minden lapon hat sor).“

A legközelebbi hivatkozás a Vocabulariumra az 1825 május 25-én kelt második jelentésben fordul elő: „Ez az ember

(a Láma) volt az, ki Zanskarba érkezésem után három hónap alatt kérésemre vagy ezer szót írt le bizonyos csoportosítás szerint; és mivel sok szógyűjteményt tartalmazó könyv volt nála és könnyű szerrel szerezhett másokat is a szomszédos kolostorokból, annyira felvilágosított a művészetek és tudományok körében használatos szakkifejezésekről, hogy elegendő ismeretet szereztem arra, hogy a tibeti irodalom érdekeljen és hogy bizonyos rend szerint folytathassam a tanulmányokat, melyek érdekelték...: egy szóval, teljes felsorolását találtam mind annak, a mi az úgynevezett elemek birodalmában, — vagyis a föld, a tűz, a víz, a levegő, az éter körében, — valamint az értelmi világban előfordulhat. Ezeket mind utasításom és tervezetem szerint rendezték.

„Ezen, a legszükségesebb szokat tartalmazó, most nálam levő vocabulariumon kívül, mely ugyanazon Lámától tibeti majusculus betűkkel van írva, van még egy nagy gyűjteményem, szanszkrit és tibeti nyelven (a szanszkrit szokat is a tibeti majusculus betűkkel írták, a mennyiben régen úgy módosították írásukat, hogy minden szanszkrit szó helyesen kifejezhető legyen), a melyet a Stangyur MDO csoport 60 kötetéről másoltak (a 223-ik laptól a 377-ik, a 60 ív közönséges kasmíri papíros, az egyik oldalon írva, mindegyik oldalon 32 sor). Ezen vocabularium, mely dolgok vagy tárgyak szerint, általános csoportokba van rendezve, sok ezer, mindennemű szót tartalmaz; több rendkívül érdekes megkülönböztetés és csoportosítás történt azon célból, hogy jobban lehessen megérteni a buddhista tanok egész rendszerét és elveit.“

1831-ig Csoma folytatta tanulmányait Tibetben, főképp Kanumban. Dr. Gerard, a bengali egészségügyi hivatal tisztje — mialatt a himalayi vidékeket a himlő-oltás bevezetése céljából beutazta —, ezen helyen találta Csomát 1828-ban, és egy a kormányhoz intézett jelentése során így írja le Csomát és környezetét:

„Kanum faluban, az ő kicsiny, de romantikus tanyáján találtam, könyveitől körülvéve a legjobb egészségben. Boldognak és büszkének látszott, hogy munkájának gyümölcsét bemutathatta nekem. A legnagyobb kitartást tanúsította, a legnagyobb sikert aratta; ha nem volna annyira belemélyedve tanulmányaiba, nagy akadály lett volna törekvéseinek útjában a klíma azon viszonyok között, a melyek között négy hónap óta él. A hideg nagyon kemény; mult télen át íróasztala mellett tetőtől talpig gyapjuba burkolva, — reggeltől estig minden szórakozás és melegedés nélkül, kivéve szegény étkezését, a mely mindig pusztán zsíros teából áll. A kanumi telek szigorú volta azonban majdnem semmi a yangla-i kolostorban tapasztalt hideghez képest, a hol Csoma úr egy egész évet töltött. Ott ő, a Láma és egy

szolgáló három vagy négy hónapon keresztül egy négy négyszög láb terjedelmű szobába voltak szorítva; kimozdúlni nem mertek, a föld hóval volt borítva, a hőmérséklet pedig zérón alul volt. Ott ült birka-bőr köpenyegbe burkolva, keresztbe font kezekkel; s ebben a helyzetben olvasott reggeltől estig tűz nélkül, alkonyat után, világítás nélkül; a padlón kellett aludnia s csak az épület puszta falai védték a klíma zordsága ellen.

„Olyan nagy volt a hideg, hogy nehéz feladat volt a kezét gyapjas menedékéből kivenni, hogy a lapokat forgathassa. Valami sejtelmet enged a zanskari klímáról az a tény, hogy a nyári napfordulón a földet friss hó borította; és hogy a következő szeptember hó 10-én, a mikor a termést még le sem aratták, a föld újra hóval volt borítva. Olyan visszataszító e vidék és örök telének a képe.

„A fenti adatokat Csoma úr kitartó szorgalmának bizonyosságául említettem, ki a tibeti nyelvnek 40.000 szavát gyűjtötte és rendezte olyan viszonyok között, melyek a legtöbb embert kétségbe ejtettek volna. Már majdnem befejezte szótárát; a vocabularium is nagyon előrehaladt állapotban van, s mindkettő, — a mennyire véleményt kockáztathatok — ritka szorgalomról és kutató erőről tesz tanúságot. Nagy élénkséggel közölte velem, hogy már eléggé ismeri a tibeti nyelvet arra, hogy kitűzött céljait elérhesse, még akkor is, ha betegség miatt vagy más okból, netalán kénytelen volna a Láma szolgálatait nélkülözni. Az utóbbi (a Láma) azonban kötelezte magát arra, hogy még két évig maradjon, és nagy tudása miatt, — mert a művelt és udvari nyelvjárásokat ismeri s azonkívül történettudós is — sokáig becses segítőtársa lesz Csoma úrnak. Különös egyesülését mutatja ez a Láma a tudásnak, a szerénységnek és — a mocskosságnak: ez utóbbi tulajdonság tekintetében Csoma úr is versenyez tudós társával, a mi nem is csodálatos ilyen helyen.“

1831 április havában Csomának végre teljesedett régen táplált óhaja, — Calcuttába látogathatott el. Életrajzának írója, Duka úr, a következőket mondja: „Május 5-én jelentkezett Swinton úrnál, a kormányhatóság titkáránál, s a hatóságok rendelkezésére bocsátotta a birtokában levő összes irodalmi kincseket.“

1831 és 1835 között, Csoma Calcuttában maradt, híres szótárának és nyelvtanának kiadásával foglalkozva. A bengali Ázsiai Társaság (Asiatic Society) a Nepalból Brain Hodgson által beküldött tibeti munkák „catalogue raisonné“-jének összeállításával is megbízta. 1832 december 26-án Wilson H. H. azt írta, hogy, a szótáron és nyelvtanon kívül egy tibeti vocabulariumnak (a mely a buddhista rendszer összefoglalását tartalmazza) a fordítása kiadásra készen és a kormány rendelke-

zésére áll, „a melynek tulajdonául tekintette Csoma összes munkáit, azon pártfogás ellenében, a melyben (a kormány) őt részesíteni méltóztatott. Ha a kormány hajlandó a 3000—4000 rupee-re becsült kiadási költséget magára vállalni, akkor Csoma úr szívesen rendezi azokat sajtó alá Calcuttában, vagy, ha „azt helyesebbnek tartja a kormány, akkor az én közvetítésemmel Angliába küldi, a hol a Tekintetes Igazgatóság (*East India Company*) vagy valamely irodalmi társaság vállalhatná el azoknak kiadását.“

A kormány elvállalta a szótár és a nyelvtan kiadásának költségét, s azok 1834 január havában meg is jelentek. A mikor a kormánynak a szótár egy példányát beküldte, Prinsep James (a ki, mint Társaságunk titkára, Wilson H. H. utóda lett) a következőket írta:

„Az ide felterjesztett Szótár és Nyelvtan csak egy kis részét képezik a Csoma úrtól Calcuttában való tartózkodása alatt végzett munkáknak. A Nepalból Hodgson B. H. úr által beküldött terjedelmes kéziratok jegyzéke és elemzése, azonkívül egy értékes és nagyterjedelmű soknyelvű vocabularium (a melynek egy kis részét Remusat úr igyekezett összeállítani Párisban, kínai munkákból) és több kisebb fordítás van letétbe helyezve az Asiatic Societynél. A vocabularium nagyon érdemes arra, hogy kiadassék; a szerző azonban nem hajlandó jelenleg beleegyezni, hogy itteni tartózkodását, mely annak kiadására szükséges volna, ez idő szerint folytassa.

A fenti megjegyzésből következtetjük, hogy Csoma már vágyódik újra utazni, és hogy ez akadályozta meg a szóban forgó vocabulariumnak a kiadását. Kétségtelen, hogy a kormány a kiadás költségeit engedélyezte volna, a melyek aránylag csekély összeget igényeltek ahhoz képest, a mibe a Szótár és a Nyelvtan kiadása került. Megnyugtató az a gondolat, hogy annak a körülménynek, hogy Csoma életében nem jelenhetett meg a vocabularium, sem a Társaságnak, sem a kormánynak részvételensége vagy közömbössége nem volt az oka. Még sem könnyű felmenteni a Társaságot azon vád alól, hogy ezt a becses kéziratot ebben a pusztító klimában annyi éven át érintetlenül hagyta.

1835-ben újra útra indult Csoma: 1836 január havában ért Maldahba. Márczius elején Jalpaigurihan volt: és miután keleti Bengalban meg Sikkim környékén két éven át tartózkodott, visszatért Calcuttába. Ezen idő alatt, úglátszik, főkép a bengali nyelv megtanulásával és szanszkrit ismereteinek tökéletesítésével foglalkozott.

1837 végétől 1842 elejéig újra ebben az épületben tartózkodott, a hol mint a Társaság könyvtárosa, főkép a tibeti

munkák rendezésével foglalkozott. Ugyanakkor a folyóiratunk részére írt több cikket; azonkívül dr. Yates és, más misszionáriusok megbízásából a liturgiát, s zsoldárok könyvét és az imádságos könyvet lefordította tibetire.

Csoma calcuttai életmódjára nézve két szemtanunak a leírása áll rendelkezésünkre: véleményem szerint mindkettő ránk nézve, a kik e termekben ülünk, eléggé érdekes arra, hogy teljességben idézzem.

Az egyik Pavie úrnak a „Revue des deux Mondes“-ban megjelent cikkéből van véve, a ki a következőket írja: „Calcuttában való tartózkodásom alatt sokszor láttam (Csomát), a mint phantastikus gondolatokba merülve, saját eszméinek menete fölött mosolygott; olyan hallgatólag volt, mint azok a Brahminok, a kik, íróasztalaik fölé hajolva, szanszkrit szövegek lemásolásával vannak elfoglalva. Szobája úgy festett mint egy czella; soha sem hagyta el, kivéve ha rövid sétákat tett az épület folyosóin. Milyen kár“ — folytatja Pavie, „hogy egy olyan tudományos szellem nem volt hajlandó másról írni, mint sajátos tanulmányáról! Azonban sajátosságos eszmék befolyása alatt azt a szorgalmas és hasznos feladatot végezte, mely dicsőségét képezi“.

A másik értesítés Schooft úrtól, egy magyar művészől való, a ki Indiában lakott és Csomát jól ismerte. 1842 márczius havában kelt levelében a következőket írja: „Calcuttában való tartózkodásom alatt igen szoros barátság fűzött Csomához; tapasztaltam, hogy e város lakosai sokkal világosabban ismerték a magyar viszonyokat, mint azelőtt, a mi kétségtelenül Csomának köszönhető. Mindazonáltal, hogy az igazságot mondjam, sohasem láttam' különösebb embert, mint a milyen ő. Úgy él mint egy remete, tibeti és más munkái között, az „Asiatic Society“ házában, melyet csak ritkán hagy el. Esténként kis mozgást tesz a kertben; azután a szobájába zárhatja be magát: ennek következtében, a midőn esti lovaglás közben ellátogattam hozzá, minden alkalommal várnom kellett addig, a míg a szolgák előkeresték a kulcsokat, hogy szobája ajtaját kinyissák“.

1842 február havában indult utolsó utazására Csoma, a ki akkor 58 éves volt. A Terain át menve, márczius 24-én jutott el Dardsilingig. Április 6-án az úton láz érte, mely ágyba döntötte: hat nap múlva meghalt. „Vagyona“, úgy szól a jelentés, „nem áll egyébből, mint négy láda könyvből és okmányból, abból a kék öltönyből, a melyet mindig viselt és a melyben meghalt, egy pár lepedőből és egy főzőedényből. Eledele pusztán tea volt, a melyet rendkívül szeretett, és tiszta főtt rizs, mely utóbbiból azonban nagyon keveset evett. Egy a földre elhelyezett gyékényen ült, a mely körül, négyszögben, mindenik oldalon egy-egy láda könyv állt, ott evett, aludt és tanult; sohasem vet-

között le éjjel; nappal pedig ritkán ment ki. Soha sem ivott bort vagy más szeszes italt, sohasem élt dohánynyal vagy más izgató szerrel“.

Csomát Dardsilingben temették el; sírja fölé Társaságunk emlékoszlopot állíttatott. Különös tény, hogy a Társaság ezenkívül semmit sem tett emlékének megörökítésére; és a Társaság házában, a mellszobrok és képek között, hiába keressük annak a nagy Csoma Sándornak a képmását, a ki neki oly nagy fényt kölcsönözött.¹

Midőn Csoma életéről szóltam, csak három munkáját említettem, és pedig a Nyelvtant, a Szótárt és a most sajtó alatt levő Vocabulariumot. Ezeken kívül azonban Csoma munkatársa volt folyóiratunknak és az „Asiatic Researches“ utolsó kötetének; mindkettőbe nagyszámú cikket írt a tibeti buddhizmusról és rokon tárgyokról. Ezek között kétségtelenül a legfontosabb volt a *Kandsurnak* és a *Tandsurnak*, a tibeti buddhista egyházi törvényeknek elemzése. A midőn e munkák tartalmát ismertette, Csoma az emberi gondolkodás történetének egy ismeretlen episodját tárta föl kortársai előtt. Az Analysis több száz oldalra terjed: azonban remélem, hogy az itt következő rövid összefoglalás némely tájékoztatást fog nyújtani e munkákról, melyek a tibetieknél ugyanazon szerepet játszik, mint a zsidóknál a Tórah és a Talmud.

A *Kandsur* (szó szerint: „a lefordított szó“ vagy „parancs“) a Buddha Shakyától hirdetett tant tartalmazza. Három különböző időben, három különböző helyen gyűjtötték össze a tartalmát. Először: közvetlenül Shakya halála után; másodsor: Asoka idejében; harmadszor pedig: Kanishka idejében. Az első compilerok Upali, Ananda és Kasyapa voltak, Shakya három tanítványa, a kiktől a Vinaya, a Sutra, illetőleg a Pradsnaparamita fejezetek származnak.

A XVII. század első felében Thonmi Sambhota híres tibeti ministert küldték ki Indiába, hogy a szanszkrit nyelvet megtanulja; ő találta ki a tibeti betűrendet, a mely a szanszkrit betűrendnek a tibeti nyelv szükségleteihez való alkalmazása. Ezeket a munkákat szanszkrit alakban hozták be Tibetbe, a hol a VII. és X. század között (a mi számításunk szerint) fordították le. Ebben az irányban a legnagyobb irodalmi tevékenységet a IX. században fejtették ki.

A *Kandsur* (a Társaság birtokában van egy teljes példány, 100 kötetben, a melyek közül az egyik az érdeklődők

¹ Rendkívül különös az a körülmény, hogy ezen öt év alatt (1837—42) — tudomásunk szerint — Csoma semmiféle lépést nem tett, hogy a szanszkrit-tibeti vocabulariumot kiadja.

rendelkezésére áll) hét nagy osztályból áll. Az első osztály (tibeti nyelven Dulva, szanszkrit nyelven Vinaya) a vallásos fegyelemről és a buddhista papság neveléséről szól, összesen 13 kötetben.

A Dulva osztályban foglalt tárgyak nagyon különbözök. A többi között a következők említhetők: *A szerzetes-rendbe való belépésről; a gyónásról; bizonyos helyen való nyaralásról* (itt azt mondanók, „a hegyvidékre való menekülésről” — Indiában t. i. a nyári hónapokban, a kik tehetik, a síkságokról elmennek a hűvösebb hegyvidékekre); *orvosságokról és ruházatról* — Shakyá papjainak állítólag annyi ruhájuk van, hogy minden egyes ügyben más-más öltönyt használnak, s így a folytonos felöltözés és levetkőzés miatt kevés idejük marad az olvasásra és tanulásra. Shakyá megtiltja tanítványainak, hogy zenét, táncot vagy éneklést tanuljanak, vagy hogy olyan helyekre menjenek, a hol ezeket bemutatják. Engedélyezve van az esernyő használása, azonban kifogás alá esik minden túlzás vagy pazarlás, disztetések alkalmazása, drága anyag felhasználása vagy a nyeleknek drágakövekkel, gyöngyökkel vagy aranynyal való ékesítése... Más e műben foglalt tárgyak: *Agynemű és bútorok; a főzés; üdvözlő kifejezések; üdvözlések viszonzása; barátok egészségi állapota felől való kérdezősködés harmadik személyek által*. Minden tárgy mellé Shakyára vonatkozó vagy tőle elmondott adomák vannak besúrva. A negyedik kötet Shakyá életrajzát születésétől haláláig és a Nirvanáig tartalmazza.

A Kandsur második osztályának a neve tibeti nyelven Sherchi, szanszkrit nyelven pedig Pradnsaparamita¹ vagyis transcendentális bölcsesség. Húsz kötetből áll; 100.000 prózában írt slókat tartalmaz, melyek 12 kötetet foglalnak el; a többi 9 kötet különböző terjedelmű összefoglalásait tartalmazza a Maha Pradnsaparamitának. Ezen összefoglalások közül a leghíresebbek egyike az úgynevezett Vadsracchedika (tibetül: Dordsechopa), a melyet „Diamond Cutter (Gyémánt Csiszoló)“-nak² fordítanak. Ebben a kis értekezésben, a mely a mi kiadásunkban csak 18 lapot foglal el, Shakyá egyik kiváló tanítványának a Pradnsaparamita igazi értelmét magyarázza. De a transcendentális bölcsesség legrövidebbre redukált Sutrája a „Sna-ts'-hay“ (vegyes munkák) című kötetnek 9-ik számú munkája. Mert, bár e Sutrának úgy a tibeti mint a szanszkrit címe rendkívül hosszú (az utóbbi: „Bhagarati pradnsaparamita Sarva Tathagate Eka Akshari“), maga a Sutra csak egyetlen egy betűből áll, az „A“ betűből, a mely, Csoma

¹ Egyike a tíz tökéletességnek, a melyeken át kell haladnia a Boddhisatvának midőn a buddhaságot elérni akarja.

² E munkát tibetiből, szanszkritből és kinaiból angolra fordították.

szerint a buddhista munkákban mint az összes bölcsesség anyja szerepel; ennél fogva, állítólag az összes lángeszű emberek, az összes Boddhisatvák és Boddhák az „A” alkotásai, mivel ez az első elem, mely a szótagok, szók, mondatok és egész beszédek alakításához szükséges, valamint a tudás és bölcsesség megszerzéséhez szükséges eszköz.

A Pradsnaparamita tartalma tisztán speculativ és bölcseseleti; történeti dolog egyáltalában nincs benne. Tartalmazza a Madhyamika bölcsészeti rendszernek¹ alapját.

A harmadik osztály, a mely 6 kötetet foglal el, erkölcsi doctrinát és metaphysikát tárgyal. A negyedik osztály (az úgynevezett Ratnakuta, szintén 6 kötet, ugyanazon tárggyal foglalkozik).

Az ötödik osztályt „Do”-nak vagy „Sutra”-nak nevezik. Körülbelül 270 különböző tárgyú értekezést tartalmaz; több mint 100 kötetre terjed. „Általában Shakyának tulajdonítják; állítólag először gyűjtötte össze közvetlenül a bölcsnek halála után Ananda, aki egyik kiváló tanítványa, unokatestvére és bizalmas kísérője volt.”

A hatodik osztály (*Nirvana*) két kötetre terjed; a híres „Mahaparinirvana Sutra”-t tartalmazza és a fájdalomtól való teljes felszabadulásról szól. Beszél Shakya haláláról is az assam-i Kamrup mellett levő Sal fák alatt. Leírja, hogy az egész teremtés mi módon gyászolta Shakya közeledő halálát; a neki bemutatott ajándékokat és áldozatokat; Shakya tanítását, különösen a lélekre vonatkozólag; utolsó pillanatait; temetését; és végre, hogy maradványait miképen osztották szét és hogy hol helyezték el.

A Kandsur *hetedik, utolsó osztálya* magában foglalja a Tantra-osztályt, 22 kötetben. Ezek a kötetek mystikus theológiát tartalmaznak; különböző istenek és istennők leírását; utasításokat, hogy mily módon készitendők elő a mandalák vagyis mystikus körök ezen istenségek befogadására; imákat, varázsigéket stb. Azonkívül ez az osztály a csillagászáttal, astrologiával, orvostudománnyal, természet-philosophiával foglalkozónémely munkát is tartalmaz.

Csak egy munka említendő mint a buddhista irodalom ezen ágának mintája. Ez egy sutra, melynek a neve: „Pāraṇadhi-Buddha uddhivita Shri Kala chakra nama Tantra-Radsa”. („A „nagy-tiszteletű Kala Chakra”-nak nevezett fő-Tantra, a legnagyobb vagy első Buddha-tól”). *Kala-Chakra*. Ez az első eredeti munkája a tantrikus rendszernek, a mely Észak-Ázsiában a mesebeli Shambhála-tól származott. Indiába Chilupa hozta be a X. században; Tibetbe a XI. században vezették be.

⁷ A Tandsur első 16 kötete e munkára vonatkozó commentárokat tartalmaz.

E Tantra tartalmát állítólag Shakya adta, Shambhala király kívánságára.

A mi a valódiságát illeti, csak azt kell említenem, hogy e Tantra néhány jóslatot tartalmaz a mohammedán vallás keletkezéséről, előrehaladásáról és hanyatlásáról.

A *Tandsur* tibeti nyelven mindenféle irodalmi művekből álló compilatio, a melyet főképen indiai punditok, részben azonban tudós tibetiek, a buddhismusként Tibetbe való behozatalát követő első századokban készítettek. Az egész gyűjtemény 225 kötetre terjed. Két osztályra oszlik; ezek a Tantra és a Sutra. Az előbbi tantrikus szertartásokkal foglalkozik és 87 kötetre terjed; az utóbbi pedig 136 kötetet foglal el. Van még egy külön kötet, mely egyházi énekeket tartalmaz, és egy, mely az egész Tandsur tartalomjegyzékét foglalja magában.

A *Tandsur Mdo* vagy *Sutra osztályát* tartalmazó 136 kötet a legkülönbözőbb tárgyakkal foglalkozik: 94 kötet csak theológiával és természet-philosophiával. A mint már mondtam, az első 16 kötet a nagy „transcendentalis bölcseséggel“ foglalkozó Sutrára vonatkozó commentárokat foglal magában. Egyéb tárgyai: logika, grammatika, retorika, prosodia, csillagászat, orvostudomány és aranykémzés. A gyűjteménynek egyik késői kötete azt a szanszkrit-tibeti vocabulariumot tartalmazza, mely — a mint előadásom elején mondtam — főoka volt annak, hogy a jelen tárgyat választottam.

A két nagy tibeti gyűjtemény tartalmának itt elmondott rövid összefoglalása kizárólag Csoma elemzésén alapszik, a melyet az „*Asiatic Researches*“ 20-ik és utolsó kötetében tettek közzé. Miután ez az elemzés (Analysis) ritka lett s a könyvpiaczon alig szerezhető meg, Feer, a kiváló francia tudós lefordította és kiadta (1881-ben) az „*Annales du Musée Guimet*“ első kötetében. A legjobb, a mit itt tehetek, hogy Feer úr bevezetéséből egy pár szót idézek:

„Bátran állíthatjuk, hogy, ha egészében vesszük munkáját, senki sem tett többet Csománál, s nem is valószínű, hogy egyhamar felül fogják mulni.

A Kandsurnak a Csománál terjedelmesebb tervezet szerint újjáalakított elemzése (Analysis) oly tehetséget és óriási munkásságot tételez fel, mely egy embertől nem is várható. Csak többek egyesített törekvései révén remélhetjük fokozatosan kiégészíthetni a magyar utazó munkáját, mely lényeges részeiben nem is szorul módosításra. Az ezen a téren munkálkodó embereknek mindig irányítóul fog szolgálni, s egyúttal még a teljesen laikus embernek is érdekes és tanulságos olvasmányt nyújt. Ily kisterjedelmű kötetben sehol sem találhatjuk a buddhismusként és irodalmának hívebb és teljesebb összefoglalását.“

Helyén valónak tartom, hogy befejezőképen az európaiaktól kezdeményezett tibeti tanulmányokról némi tájékoztatást adjak, hogy annál világosabban láthassuk, mennyivel tartozik Csomának a tibeti nyelv minden újabb kutatója.

A tatár nyelvek történetében (1820) Remusat, a tibeti nyelvről szóló fejezet elején a következőket mondja: „Most következik kutatásaimnak azon része, mely a legnagyobb mértékben lehetett volna érdekes, ha módomban lett volna elég okmányt szerezni vagy ha felhasználhattam volna azokat, a melyeket összegyűjtöttem“.

Mikor Csoma szótára és nyelvtana megjelent, a tibeti nyelvvel foglalkozó nagyon kevés munka létezett; s még ezek közül is úgy látszik, Csoma csak Georgi művét ismerte.

A tibeti nyelvet közbevetően említik Pater de Andrada, Pater Horatius de Pennabilla, Bogle, Turner és Gossein Purimghir; Pallas „Nordische Beiträge“-jében egy pár, tibeti és mongol lámáktól átvett jegyzet található. Egy bizonyos Pater Regis feljegyzései Du Haldenak Chináról szóló nagy munkája negyedik kötetében találhatók.

Most áttérek a — minden valószínűség szerint — első kísérletekre, melyeket európai tudósok ezen nyelv rejtelseinek a megfejtésére tettek.

Nagy Péter cár egy tibeti könyvnek nyolcz lapját küldte a párisi Akadémiának, a hol két tudós azokat beható tanulmány tárgyává tette. Egyikük, de Fourmont, az egyik lapot lefordította, a Pater Dominique de Fano-tól szerkesztett latin-tibeti vocabularium segítségével (a melynek egy példányát De úr a császári könyvtárban találta). Sajnos, sok szó volt e lapon, a mely a Vocabulariumban nem volt található; azonban az ilyen csekély akadály nem riasztotta vissza de Fourmont-t, a ki merészen vette szolgálatába azt a szót, a mely hangzásra leginkább hasonlított a szövegben talált szóhoz. Ez természetesen veszedelmes eljárás volt éppen e nyelvre vonatkozólag, a melyben (sokkal inkább mint egy alphabetikus nyelvben) a helyesírás sokkal fontosabb szerepet játszik mint a kiejtés. E szerint szóvégző affixumokat tőszókkal tévesztett össze, s szótak ketté vágott, az egyik felüket az előző, a másikat pedig a következő szóhoz adván hozzá. Ezt az úgynevezett fordítást mint pontos munkát nyomatta le újra egy tudós, bíráló tárgyává tette egy második, s azután szövegjavításokkal újra kiadta Beloggi. Ezekről a műveletekről Remusat a következőket mondja: „Eleinte csodálták a mély tudást, a mely Fourmont-t képessé tette arra, hogy azt a nyelvet ismerje, a melyen ezek a lapok írva voltak; később Georgit dicsérték, hogy a szöveget és a fordítást javította. Én nem értem, hogy valaki hogyan fordíthat vagy javíthat olyan

szöveget, a melyet még olvasni sem tud. Semmi csodálni való nem volt az egészben: a tolmácsolók, a dicsérők, a magyarázók és bírálók, — egyikük sem volt képes nemcsak egy sorának az elolvasására, hanem még csak egyetlen szótagnak a kibetűzésére is annak a szövegnek, a melyről mindnyájan tárgyaltak.“

Mindennek ellenére is ez a lap híressé lett, s ezek a tolmácsolók még híresebbekké tudományos Európá szerte.

Az első Európába jutott valóban értékes munka de Fano vocabulariuma, a mely majdnem háromezer (3000) latin szót s a megfelelő tibeti szokat tartalmazta. Azonban e kézirat legfontosabb része a bevezetés volt, mely a tibeti helyesírási szabályokat tárgyalta. Deshanterayes kiváló hasznát vette ennek a bevezetésnek a mandsu nyelvről szóló értekezésében.

Ez időtájt a tibeti nyelvvel foglalkozó két más munka jelent meg — az egyik Georgi „Alphabetum Tibetanum“-a (1762), a mely Csoma életében fordulópontot idézett elő, a másik Amaduzzi „Alphabetum Tangutanum sive Tibetanum“-a (1773), a mely Georgi művének a rövidítése. Ezekről a munkákról Remusat a következőket írja: „Semmi sem lehetne nehezebb vagy rejtelmesebb, mint a tibeti nyelvnek e két munkában megállapított szabályok szerint való olvasása. E szerint, úgy látszik, senki sem találkozott még, a ki hajlandó nekimenni egy tárgynak, a mely látszólag annyi nehézséget rejt magában. Nem is sejtették, hogy e nehézségeknek a legnagyobb részét az alkotta, a ki kellő felszerelés nélkül tett kísérletet azoknak a megfejtésére.“

1826-ban a serampore-i történelmi nyomda adta ki az európai kutatóknak szánt legelső tibeti szótárt. Ez egy olasz missionariustól (a kinek neve már ismeretlen) összegyűjtött szók és kifejezések terjedelmes, de rendetlen halmaza. Az e missionariustól hátrahagyott, be nem osztott és ki nem selejtezett iratok Schroter úrnak, egy Bengáliában élő missionariusnak kezébe kerültek, a ki, az eredeti olaszt angollal helyettesítve, kiadta az iratokat jóformán úgy, a hogy azokat találta, — az „East Indian Company“ viselte a tibeti betűk öntésének és a nyomtatásnak a költségeit. Szótárának bevezetésében Csoma elmondja nekünk, hogy ezt a munkát 1831-ben Calcuttába való érkezése után látta, „a mikor már nem használhattam, mivel ez a szótár már régóta kész abban az alakban és terjedelemben, a melyben most kiadták.“

Csoma 1834-ben meghalt. Mégis, daczára az általa vetett nagyszerű alapnak, annak daczára is, hogy — itt népies kifejezéssel éljek — ezen nyelvnek „a derekát törte le“ és szótárával és nyelvtanával minden kutatónak könnyen hozzáférhetővé tette, majdnem az ujjainkon számlálhatjuk fel mindazokat a Bengáliában élő tudósokat (európaiakat és indiaiakat), a kik azóta tettek valamit a tibeti kutatás terén. Indiai tudós legjobb tudomásom

szerint, csak három van, — Sarat Chander Das, Satis Chander, Vidya Ohusana; míg az európaiak között ott van dr. Waddell, Walsh úr, a bhagalporei kerület biztosa, O'Connor őrnagy és Bell úr. Hozzá tehetem, hogy tudomásom szerint, ezen angolok közül egyik sem hatolt valaha a tibeti szent egyháztörvénykönyv (canon) belső rejtelseibe. Még egy tudós van, a kit említenem kell, bár eddig keveset érintkezett Társaságunkkal; ez dr. Franke, a ladaki morva missio tagja. Úgy tudom, hogy senki sem ismeri jobban az élő tibeti nyelvet és a tibeti népmeséket. A régészeti osztály, szerencsére, ideiglenesen rendelkezhetik szolgálataival, Sumlában, a hol tudomásom szerint, fontos kutatásokkal foglalkozik.

Ezért a mulasztásért semmiesetre sem okolhatjuk India kormányát, mert ez nagyon bőkezű volt a tibeti nyelv tanulmányozásának elősegítésében. A négy híres szótárnak — Csomáénak, Jasche-ének, Das-ének és a névtelen serampore-i vocabulariumnak — kiadási költségeit ő viselte. Talán valamikor a calcuttai egyetem tanrendjében találkozhatunk a tibeti nyelvvel is?

Joggal elvárhattuk volna, hogy a tibeti expeditio — a tiltott város bevétele egy brit sereg által, — és a Tashi Lámának Indiában tett látogatása, új érdeklődést keltsenek és a tibeti tanulmányokra újabb indítást nyújtsanak; azonban úgy látszik, ez nem történt, ha csak nem hivatkozhatom magamra mint egyedül álló kivételre.

Stettner György tízennégy levele Fábíán Gáborhoz.¹

I.

D(uka). Szeptember 9d 1823.

Kedves Gáborom!

A legközelebb multt holnap 30-d, irott Leveledet tegnap vettem. Hogy a válaszólassal csak egy hétig késtél ezen serénységedet midőn köszönöm: nem akarom elhallgatni leveleddel való igen nagy meglegedetlenségemet. Ollyan hijányosan, csonkán, és gondatlanul válaszóllál csaknem, mint K.² szokott, kinek válaszából rendszerint azt sem tudom kivenni, ha vette-e azon leveletem, mellyre válaszol. Eddig való leveleid után ujság s boszontó ujság volt előttem azon fagyosság, melly jelen leveledet mereviti, úgy hogy ha ezt csak a legközelebbivel vetem is össze, azt kell kihúznom, hogy egy holnaptól olta minden jó humorod (*a tentádat is különösen ideértve*) nagyon megromlott.

¹ A másolat betűhí, csupán az *a* és *s* melletti hiányjelt hagytam el.

² Kisfaludy Károly.

Mi lehet azon interessant nevezetlen munkád, melyen ülsz, nem tudom kitalálni, ha csak ne talán Ninának ígért Sonett, Triolett, Rondeau vagy Sestina nem;¹ — ezen utolsónak készítése közben Magyarban lyukásra is ülhetné ám az ember a nadrágot. Akarmi legyen is azonban ez, a mi a gondosabb válaszolásban akadályozott, üsse meg a part s ezzel basta! — Megelégszem tehát no, ha ép kalappal nem köszöntél is, sajnálkozva jutván eszembe, hogy új kalapodat Kenauszt az Esei pusztán lett kitalálásakor öszvezúzta.

Ha Ninánál a Gnidoszi A, B, C-én már a non plus ultráig azaz a Z-ig mentél (a mint sejteted) — prosit!

Az idei Aurórárt én Hrabowszky Ügyvéd Úr szivességéből megkaptam, nálam volt vagy két hétig s a velejét négy ivnyi Kivonatomban, legalább a versekre nézve mind bírom. Előttem legkedvesebb Darab benne Tollagi Jónás, ennek Írójának én csak nem egész meggyőződéssel Fáy Andrást hiszem a Szalay Benjámín alakja alatt,² — éppen az a Világ s emberisméret, könnyű tónus, finom elmésség 's édes csipősség van Tollagi leveleiben is, a melyek Fáy munkáit velem annyira kedveltetik, az a tréfás Sonett is olly tökéletes,³ hogy az egész Aurórában nincs olyan több egy is. Egyéberánt én nagyon örülök, ha Fáynak ezen lelki Rokona valósággal is existál: de annyival inkább sajnálom, ha a jövő Évi Aurórában olyan darabja lesz, melyet hitvánságnak kellett nevezned. Tollagi után a pálmát én a Sz. Mihályhegyi Remetének adnám.⁴ Szép a Barátság és Szerelem Ideje is Himfytől; de a Tyrann Poéta nekem nem tetszik. Nagyon kedvesek nekem még Kisfaludy Károlnak Honvágya, Lantos Szerelme, Izórája s Epigrammái közül némelyek. Makáry⁵ Verseiben igen szép reménységet támaszt magáról a jövődre nézve. Többnyire az Aurórában nagyon silány productumok is vannak. De ebből csak az következik, hogy az Auróra is könyv, mert a mint Martziál mondja: *Crede mihi sic fit omnis, Amice (Avite!) liber.*

Tassót már egynehányszor átolvastam s még most is a legnagyobb gyönyörűséggel olvasom. Minő gyengéd érzés hatja-ált s minő Hősi szellem lelkesíti az egészet! minő lágy s ismét minő férjfiás ecsettel festetnek a változó s mindég érdeklő

¹ Valószínűleg egy románcz, Kisfaludy Sándor „Dobozi“-jának mintájára, melynek tervét Fábíán már régóta hordozta fejében.

² A szerző tudvalevőleg Kisfaludy Károly.

³ Azt a czímtelen, „Kiballagék andalgva Gyöngyalak“ kezdetű szonettet érti, a melyet Tollagi máj. 18-iki levelébe iktatott Kisfaludy.

⁴ Kisfaludy Sándor regéje. Az utána említett darab is az ő műve.

⁵ Makáry György, ma már egészen elfelejtett nevű költő, a ki sok költeményt és elbeszélést írt a 20-as és 30-as évek folyóirataiba és zsebkönyveibe.

jelenetek! Tassó az, a kit Himfy mellett e korig a' legnagyobb Költőnek ismerek. — Petrarca ellenben nem felelt meg várásomnak, meglehet azért hogy még nehezen értem; de csak nem szeretem, midőn a legolvadóbb epedés közben is van ideje, gyermekes elmésségeket s hideg szójátékokat hajhászni.

Olvastam egy olasz Románt is: Gli Amori di Teresa di Saint Cyran e di Giuseppe Gianfaldoni, s egy olasz Operát: Angelicát. Most Metastasio munkáját olvasom; Cantatái különös édességűek, itt küldök egyet kóstoló gyanánt: *Il Primo Amore. Cantata XV.*¹

Reménylem nem fog neked is kevésbé tetszeni, mint a' hogy tetszik több társaival együtt nekem, különben sajnálnám azon kis időt is, melyet az ideírására fordítottam. Látd! én nem vagyok olly magamnak való mint te, a ki *bújdósó Venuszodból* csak egy pár Hexametert sem küldöttél mutatványúl.²

Augustus 29-dikén volt első szerencsém Berzsenyi Dániel Rokonommal itten Dukában egy társaságban öszvejöni, nagyon betöltötte várokozásomat s annyival inkább sajnálom hogy egy pár órai vele mulatásom alatt is a társaságban jelenvoltak Géniusza a beszélgetést nem engedte a mindennapinál fennebb s aesthetikai körbe emelkedni. — Előbbi levelemben elfeledtem dicsekedni egy új ismeretséggel: Ignác napján Takács Márton bátyámmal, fijával Péterrel és Testvéremmel Kis Somlón Somogyi Úrnál lévén ebéden jöttem öszve egy császári penzionált olasz születésű Hadnagygyal Bondimaival, ki a 1814. Capitulatióval jött a Császár kezére ezredjével együtt, életének nevezetességei tiszteletet gerjesztenek eránta, becsületes caractere pedig ezt mind inkább neveli: Napoleonnak Africai Expeditiója alatt a Pyramiszoknál és Abukirnál vitézkedett, Gázában himlőzött meg, Marengónál, Auszterlitznél, Wagramnál jelen volt, az 1812-d. Orosz háborúkor feje egy Kozák dsida által keresztülszúratván elfogattatott és Sibiériába vitetett. Ő vele s Gazdasszonyával, egy fiatal, csinos, eleven olaszsnéval való olaszul folytatott beszélgetés által, melynek tárgyai olly rendkívül való s csaknem csudás esetek voltak, hogy meglelégedésemre mulattam elképzelheted. — Az általad annyira kedvelt Czuczorról mindenektől tudakozódom, de senki sem tud róla semmi tudósítást is adni; alkalmasint csak álnév lesz ez is.

K. felől való tudósításaid engemet épen semmit sem nyugtalanítanak; nagyon jól tudom én azt, hogy mindenkben meghitt igaz belső barátot csak egyet is találni nagy szerencse egy

¹ Az egészet közli, a mit e helyen mellőzök.

² A „Bujdosó Venus“ czímű komikus eposzát Fábián későbbben közölte Stettnerrel, a ki még németre is lefordította.

ember életében, s minekutána a végzet benned nekem mind e'kori tapasztalásaim szerint illyent adott nem is sovárgok én többet bírni. — Nekem K-val eddig való barátságom csak Literatori barátság s az efféle kapcsolatok tudod nem szoktak olly szorosan köttetni hogy a szükség úgy kívánván, minden erőszak s fájdalom nélkül könnyű szerrel fel ne oldathassanak. Az Való hogy a kinek szavára én bizonyosan nem támaszkodhatom az nekem meghitt barátom soha sem lehet, ezt kívánja az élet-okosság, azonban én minden embert szeretek annyiban venni a mennyit ér. Akár szülessen el Árpádia,¹ akár még a méhben megfuljon, a számára gyűjtött Materialék semmi esetre sem vesznek kárba, mert a Szendi Luth. Pap Gödör József, Takács Samu-nak sógora fog a jövő Éven június 27d. költ circularis levele szerint egy mulattató Ujságot Laura czím alatt kiadni² a mellybe ezek örömmel fogadtatnak. Praescindálván az ügyetlenül választott czímtől maga a szándék teljes helybenhagyást s minden pártfogást érdemel, mert a Honi nyelv keletét s Hazai Literatura emelkedését tárgyazza. Én Szt. Mihály nap tájban bizonyosan lemegyek, akkorra a dohány mag meg legyen, addig is Takács Péter öcsémet kiről semmit sem írsz újra ajánlom barátságodba téged pedig csókolunk s az Ángyom, ki most is súlyos beteg tisztel s én válaszkod elvárva maradok igaz barátod.

II.

Duka, Oktober 1-sőjén 1823.

Kedves Barátom!

Szeptember 19-d. írott leveledet Postán csak tegnap, a 22-d. Szeptemberit pedig Takács Péter öcsémtől Szeptember 25-d. vettem. Elsőbb levelednek Jeremiási ez utóbbinak cynicus vagy ha akarod sentimentalís (?) egymással ellenkező hangjok alkalmasint eltaláltatá velem lélekállapotodat s azon fanyar kedvetlenségre mutat melly reményeink megcsalását követni szokta. Én, higyd-el, szíves részt veszek sorsodon s annyival inkább osztozom érzeteidben minthogy magamra is nagyon kétes jövőndő tátong (gähnt mich an). De тұrjünk békével s férjfiás melyet, s rendíthetlen tökéletet tartsunk a' vad Sorsnak ellenébe. Dabit deus his quoque finem! — Látd már Sz. Mihály napja elmúlt, már 1^a Oct. van, s én még itthon vagyok!!! de ezen az őszön

¹ *Árpádia* czím alatt Kisfaludy Károly szándékozott, Döbrentei közreműködésével, egy tudományos és szépirodalmi hetilapot kiadni. Már meg is volt az engedélyük a lap megindítására, de a tervük nem valósult meg.

² Gödör József szépirodalmi folyóirata „Laura“ czímmel 1824-ben valóban megindult, de részvétlenség miatt rögtön meg is szűnt.

még, török, szakad, lemegyek ám! — Károltól is épen tegnap vettem levelet írja hogy Testvéreinek tett ígéretem következtében a Clarensi Szüretre elvár. Várhatsz jó Fiú! repülnék én örömet (s hova inkább mint oda?), csak szárnyam volna! Utóbbi Leveledben írod hogy Náraynk¹ levele Pesten várakozik reám, én neki Szept. 22-d. írtam egy pirongatoriumot, s szeretném a te füledet is megrágni (ez a Márton Bátyám szokott mondása) most, miért el nem küldötted az ő levelét Takács Péter öcsémtől; no de ezt csak akkorra halasztom midőn majd Pesten szerencsés leszek szép bajuszodban színről-színre gyönyörködni, az olasz Katonák reményeiknek megfelelni etc. etc. Írod hogy a Bujdosó Vénuszod utolsó szülötted, ez Barátom megengedj de sült Hazugság! vagy tán a Bohusnak írtt Hümenäumot² mással születted-el, írod, hogy a Literaturáról is végképen lemondttál, azt balul tövöd, én legalább minden bajaim között is ebben találok némű némű enyhülést. — Akarom, hogy ime itt lássd legújabb Tudós Connexióimat hogy Sonettjeimet Kazinczynak leküldöttem, azt úgy tetszik még Takács Péter öcsém által írtam; Ő levelemre Auguszt. 31-d. egész Humanitással sőt barátsággal felelt, Sonettjeimet megigazgatta, kettőt közülök különösen megkedvellett, a Barátság és Szerelmet s a Hódolást, általjában egész a piritásig halmozott dicséretével, s tanácslá hogy küldjem fel őket Hébének,³ s egyzersmind kért hogy tudósitanám születésemről, neveltetésemről, s vallásomról. Én Szept. 12-d. válaszoltam ezen levelére, megküldöttem neki Biographiámat, s közlöttem vele a derék Pap István esetét, írtam hogy Literaria Historián dolgozom 's ezen a pályán nem a Költőin kívánok elindulni s ennél fogva nincs is szándékom Sonettjeimet akárhol is kinyomtatatni. A Mimilihez írott Sonettet, melly előtte nagyon üresnek tetszik, az ő tanácslása szerint újra dolgoztam, s veled alább az új kidolgozás szerint fogom közleni. — A tegnapi egész napot Berzsényi Dániel társaságában töltöttem, mutattam neki is Sonettjeimet, praescindálván attól hogy neki e'féle Gothus izetlenségek (a mint ő ezeket nevezi) nem tetszenek, a' volt rólok ítélete, hogy: Poétai lélek van benne s Poetai nyelv. Tanácslá hogy ne a Góthoktól vegyek leczkét, hanem a Görögöktől azoknál van a való egyszerű

¹ Közös barátjuk Náray Antal, a kivel Fábíán ügyvédjelölt korában ismerkedett meg. Maga is irogatott, s mint az olasz nyelv ismerője Fábíánt is rávette, hogy tanulmányozza az olasz nyelvet és irodalmat.

² Bohus aradvármegyei földbirtokos volt, a ki Fábíánt már ebben az időben több pörös ügyének vitelével megbízta; 1824 júliustól kezdve pedig Fábíán a Bohus-család uradalmi ügyvéde lett.

³ Szépirodalmi zsebkönyv, melyet Igaz Sámuel indított meg 1823-ban s évenként jelentetett meg.

Fenség, megvallotta hogy azon kifejezéseket melyeket Kölcsey dagályasaknak nevez Schillertől és Matthissontól vette. Nem szereti ő ha a Poéta okoskodik, a versben csak a szívnek s képzeletnek kell uralkodniok nem az észnek. A' Németek úgymond azért nem hághatnak a Poezisben nyomunkba is, mert nagyon is philosophusok s attól fél hogy újabb Költőink kik német példányok után indulván philosophiát kevernek verseikbe elfogják korcsosítani nemzeti Poezisünket. Engemet nagyon intett hogy Drámákat írjak mivel ezen az uton legtöbbet is lehet használni a Honnak, a Dramákban való szegénységünk lévén a nemzeti Játékszin fel nem emelkedhetésének egyik oka, s legtöbb becsületet s hasznót is lehet várni. Berzsenyi most Magyar Poetikát dolgozik prozában, beszéli millyen lankasztó reá nézve a prózai munka. Boszonkodik azokra kik a Neologomániában sinlődnek a mit ezen tárgyról szóllott az nagyon megegyez az én principiumommal, s majd csak szóval mondom el neked, — töled érttettem, hogy Berzsenyinek egy ódája lesz az Aurórában, de magától tudom hogy nem lesz. Szerencsének állitá hogy Kazinczyval levelezésbe jöttem s javallá, hogy írjak Szent-Miklóssynak is ezek lévén minden Magyar Írók közt kiket ő legtöbbre becsül. Szept. 21-d. volt szerencsém Malvinához,¹ ki magát Attyával együtt szegény Muzeumomba megaláztatván nekem azt a szerencsét engedte hogy valamit emlékül Stambuchjába írhassek, s én a te nevedet viselő lapot megelőzőre Himfynek ezen dalát íram: Olvastam én a verseket etc. etc.² Hozott Árpádia számára is három darab verset 1. Gróf Zsigray Titusz születésére, 2. Három szép érzés, 3. Kedves Sirjánál, mondd meg Kovácsóczynak hogy ha lemegyek le fogom vinni. A dohánymagra, mire lemegyünk készen várj bennünket.

Itt vegyed újra dolgozott Sonettemet:

Az Éneklő Mimilihez.

Hogy biborszád égő rubinjain,
Hő érzeményid hangra olvadának,
'S Klavirod lágyan-édes hangzatának,
A' menny felé lebegtek árjain:

Szivolvasztó dalodnak lángjain,
Érzelmeim most tűzre lobbanának,
Majd tiszta, mély, szent hangok áradának,
Szívemnek csenddel rezgő húrjain.

¹ Malvina Dukai Takách Judit írói neve.

² A „Kesergő szerelem“ 177-ik dala.

A' lángba-gyúladtt orcza' fény-sugára,
A' hullámozó kebel, a' bájos ének
Kecses zengzetje, s' a' setét szemek,

Mellyekben eggy ezüst-könyű remeg —
Elüziont nyitottak, s felvivének,
A' kény', gyönyör', 's idv' legmagasbb fokára.

Mi e folyó Holnapban alkalmasint s ezen az öszön bizonyosan lemegyünk. Elvirát még e' korig nem láttam. Takács Márton és István Bátyáim tisztelnék úgy az Ángyom is ki most kezd lábbadozni. Én pedig Testvéremmel együtt csókollak s változatlanul maradok hű barátod.

III.

Duka, decz. 3-d. 1823.

Kedves Barátom!

A 16-d. novemberi leveledből, melyly tegnap jött kezemhez, értem hogy nem volt tetszésedre a Takács Péter úrtól küldött izetlen és az alkalmatossághoz képest rövid Levelem. Azon néhány vonásból, melyly környülményeimet elötted skizzirozni akartam, alkalmasint eltalálhattad volna egész lélekállapotomat. Tudod hogy a kedvet erőltetni nem lehet s az epehideglelés szájában keserű a czukor is. Majd elvállik ha most fogok-e inkább finnyád szerént írni tudni. —

Mindeneknek előtte is azon szerencsédén, melyly felől tudósítasz, igen nagyon örvendek¹ s annyival inkább, mennél nagyobb volt eddig állapotod felől való s tőled is titkoltt aggodásom. Higyd el már csak felényire érzem a magam baját, miolta tégedet minden gondon kívül lenni tudlak.

Az Auroráról s Heberől (mellyeket még nem láttam) tett tudósításaidat s különösen a megküldött verseket igen köszönöm. Szép mindenik, de kivált a Kisfaludyé, ennek csak minden darabjára fel van nyomva a genialitás bélyege! Örülök hogy Vörösmartyban ismét egy jeles költőt látok fejlődni. Irandó leveledben küldd meg mind a Magányos Sírt mind a Völgyi Lakost, ha Verse².³ Ha Berzsenyinek van Ódája Aurorában, az hire nélkül

¹ Stettner szavai arra vonatkoznak, hogy barátja, a kinek eddig nem volt biztos állása, egy 18 éves fiatal ember mellett nevelőseget vállalt teljes ellátásért és 500 frt fizetésért.

² Mind a kettő valóban vers. Az előbbi Kisfaludy Károly románcza, az utóbbi Vörösmartyé. Az 1824-iki Aurorában olvashatók először.

vétetett fel, mert én őt ez eránt világosan megkérdeztem.¹ Czuczor Eposzáról² nagyot mondottál Te, s nagyott mondott Maróthy is a Te Venusodról előttem, ki Zircz emlékezetét ismerem; alig várom, hogy mindeniket láthassam s óhajtom, hogy mindenitek inkább keveset mint sokat mondott legyen. Hogy Auróra Fenyéry³ nevét nem ismeri, annak örülök, nem is fogja ismerni a Publicum sem ezét sem az enyémet soha is. Azonban magamat sem a Literaturától sem a Poezistól el nem vonom, dolgozni fogok mulatságból s barátim mulattatásokra, de közre semmit sem.⁴ Kazinczy kért, küldjem fel Sonettjeimet Hébe számára, de én ezt megtagadtam. Tudom, mit ér a Literatori híresedésnek is aranyfüst koronája s fejkábitó tömjénje s ezekre ugyan nem sovárgok; de meg más felől a mai Literaturai vizes időkbén gomba módra szaporodó nyomorult Poetácskák Legióját sem kívánom szaporítani; mert ehhez magamat nagyon jónak érzem. (Да́зү фү́һлө и́дү мидү жу́ гүт), A mi többnyire azon Adeptusok ítéletét illeti, kik a Sonett theoriáját legfelebb Schlegel Wilhelmnek ezen sonettjéből: „Zwei Reime heiss Ich viermal kehren wieder etc. megtanulván, in praxi négy pont között értelmetlen s nagy részint önteremtett *szavakkal* megtömik, semmit sem csudálom hogy az ő mértékjük szerint az én dalaim, melyekben egy két vagy legfelebb is csak három pontot s legalább egy kis dolgot is lelhetni, Sonett nevet sem érdemelnek s az à la etc etc etc (exempla sunt odiosa!) való Sonett csinálás dicsét a maga egész teljében örömmel nekik engedem s nem kívánok benne osztozni. Még egyszer mondom tehát, hogy én igen örülök hogy Kisfaludy Sonettjeimet az Aurorába fel nem vevé s így egy kis szeles viszketegből tárgyazott s már most bizonyosan bánandó következetlen lépéstől visszatartóztatott. Hanem fel nem vett darabjaimat a tudományos Köztársaságban általjában megtartott szokás s világos kérttem ellenére mért hozzám vissza nem küldötte? azt meg nem foghatom valamint azt sem, hogy Náraynak (kit maga kért meg hogy az Aurorába munkákat adjon s kinek dolgozásai közül maga is választotta ki Millit s az Epedő Himfyt) egyik darabját is ki nem adta: mert ezen tárgy felett való halgatásodból én legalább ezt következtetem. Meg lehet hogy ez utóbbira Kisfaludyt ismert adeptus Secretariusai bírták. —

Minekutána a túlsó lapon kevés szóval tett ki nyilatkoz-

10 F.

¹ Berzsenyitől valóban közölt az 1824-iki Auróra ódát („Felséges királyunknak Keszthelyre várátásakor“).

² Az ugyanott olvasható „Augsburgi ütközet“-ről.

³ *Fenyéry Gyula* a levélíró Stettner György írói neve.

⁴ Stettner egy pár szonettet küldött Kisfaludy Károlynak az Auróra számára, de Kisfaludy nem találta őket közlésre érdemeseknek. Innen a resignált hang.

tatásomat olvasád; karakteremet pedig ismered, épen nincsen okod a 16-d. Octoberi leveled szerént félni, hogy én vagy Kazinczynak (kivel azonban folyvást levelezek), annyival kevésbbé pedig más akárkinek zászlója alatt zsoldoskodjam. — Kovacsóczytól kérlek kérdezd meg, ha vette-e azon Septembéri Levelemet, mellyben a Sághegyi vár-omladék topographiai leírását küldém meg neki; ezt tudni nagyon szeretném s ő is még tán nem felede el mint az Árpádiát, Malvinát etc. etc. Náraynktól még ékkorig nem vettem levelet, pedig még October első napjaiban irtam neki Aradra. — Malvinát ma irtt levelemben kértem, engedje meg, hogy az Árpádia számára küldött darabjai Aurorába adattassanak, mihellyt válaszát veendem tüstént foglak tudósítani. Addig is kérlek s ezen Levelem által meghatalmazlak arra, hogy Kisfaludy Károl Úrtól azon enn-kezemmel irtt három Sonettet, mellyek Fenyéry Gyula aláírással vagynak jegyezve s mellyeket neki a mult Januárban Recepisse mellett Franco s olly óvás mellett küldöttem, hogy a ki nem adás esetére hozzám vissza-küldje, — vedd kezébe. Hogy Hafyzod valahára napfényre fog jöni,¹ annak örülök, ne busúlj, én annyi Előfizetőt fogok gyűjteni, a mennyit csak lehet.

Én a beállott komor idők unalmait részint a Francia Grammaticán való kínlódás részint Ariosto Furiosójában való gyönyörködés közben ölöm. Ha nincsen is meg benne az az egyszerű fennség, az a gyengéd érzet, melly Tassóban annyira bájol (nb. Tassót Takács Péter Úr által szándékom volt neked leküldeni, de bíz az feledésből itthon maradt): de minden nyomon azon Sublimére botlik benne az ember, mellyet te is annyira . . . .²

IV.

Duka, Febr. 27-d. 1824.

Kedves Barátom!

Januar 21-d. irott leveledre a jelen holnap 16-dikán feleltem; tegnap jött kezemhez a 15-d. Februariusi leveled is, mellyre ezennel válaszolok. — Elvirával f. holnap 19-d. együtt lévén általadtam neki utóbbi leveledben küldött kézcsókjaidat, nagyon *kedvesen* vette, s egyszersmind kötelességemül tévé, hogy teljes tiszteletéről, s változatlan szívés barátságáról tegyelek bizonyossá; majd ha vele (a mint gondolom) a holnaputáni utolsó Czeli bálban öszvejöhetek, megviszem neki legújabb köszöntésedet is.

¹ Fábíán Hafiz-fordításai, melyekből az 1824-iki „Aspasia“-ban közölt mutatványt, 1824-ben külön kötetben is megjelentek. Erre vonatkozik az előfizetőségűjtés.

² Vége hiányzik.

A számomra szerzett Auróraért s köstörkért vedd köszönetemet; kár volt mind e mellett is az általam kívánt darabokat meg nem küldened, mert Takács Péter Úr ezen a Terminuson már csak alig megy-le s én is Husvét előtt bajjal érhető Pestre; a pedig még, mennyi idő! s mennyi béketűrés kívátna-meg az addig való várakozásra? Azért is újólág kérlek, hogy Kisfaludy Véghpartját s Tűnő Életkorát s Szalay Vigasztaló dalát legközelebbi leveledben küldd meg számomra. Péteri Takács Költeményeit akármi áron szerezzd-meg számomra. A Bestéckemet újra ajánlom gondosságodba. — Olaszt már régen nem olvastam, mostanában Francia könyvekkel s legközelebb a Magyar Országi Revolutiók históriájával¹ töltöttem az időt. Ki nem mondhatom, mennyi könnyebbségemre vannak a Francz nyelv tanulásában az Olaszban levő csekély ismérteim is. — Schedelnek Haramjából láttam az Ajánló Levelet, melly Kulcsár Hasznos Mulatságai egyik darabjában áll a szégyenkövön s ebből, melly neki önmunkája, nem nehéz elképzelni, millyen lehet a fordítás. Nagyon éretlen ítéletre mutat már az is, hogy ő a dicső Schillernek, kinek Remek darabjai vagynak mint Don Carlos, Tell etc. etc. ezen legrendetlenebb, legtökéletlenebb munkáját választá fordításra. De az olyan exorbitans karakterekben s extrema Ideákban millyenekkel tömve vagynak a Rauberek, tetszik magának a le nem ülepedett, ki nem tisztult izletű mokány gyerek. Olvasnunk kell elébb s tanulnunk, s az olvasottat jól megemésztetünk, a tanultat assimilálnunk s azután írunk. Egy fiatal Iróban különösen nincs nagyobb hiba, mint a fundamentom nélkül való önkéjszerénti (willkührlich) zabolátlan újító kórság. Ez a hamis irány a legjelesebb idomokat (Anlage) is képes haszontalanokká, sőt veszedelmesekké tenni. A fiatal kor úgy is nagyon ragadtatik minden újnak (jó vagy rossz mindegy) hajbászására. De mennyivel izgatóbb ezen természeti ösztön annyival szükségesebb ezt mindenkor zabolán tartani.

Igen kevésbé ismersz úgy még engem ha valóan azt hiszed felőlem, hogy belőlem akárki is Schedelt s Kovacsóczyt faraghasson; és Kazinczytól ezen részben legkevésbé van okod féltetni. Hogy én mindenben meggyőztetésemet követvén, ellenére ennek senki példájára is sem félelemből sem barátságból nem járok majomrabként, ezt ten-tapasztalásodból tudhatod, valamint azt is hogy én azon vizketegtől, melly Schedelt vakaródtatja mentes vagyok; ha pedig Kazinczynak hozzám írt leveleit olvasandod, tapasztalni fogod hogy Ő nekem a legtiszteletreméltóbb Jóakaróm s dolgozásaimnak valamint kiméltetlen bírálójok, úgy szíves javi-

¹ A Hágában megjelent hat kötetes „Histoire des Révolutions de Hongrie“-t érti.

tójok is. Az éretlen Schedelben s az *élhetetlen* Thewrewkben mit szerethet, én sem foghatom meg; valamint azt sem, hogy Ti elég gyávák valátok ezen nyomorékot ostorozatlan hagyni azon halhatlan több mint Freroni vakmerőségeért, mely szerént (a mint Takács Péter Úrtól értem) az idei Aurorában levő idétlen gnomájiban,¹ halhatatlan Himfynket megtámadni nem félemlert.

Tekintetes Kisfaludy Károl Úrnál jelentsd igaz tiszteletemet s szíves köszönetemet azért hogy a tavaly küldött Sonettjeimet fel nem vevé Aurorába, olly készületlenségben lévén azok hozzá utasítva, hogy közre bocsáttatásokat pirulás nélkül nem láthattam volna. Parancsolatjára a jövő Évi Auróra számára idezárva küldöm Sonettjeim közül azt, melyet magam leginkább kedvellek s Kazinczy is legtűrhetőbbnek talált; s igen nagyon kérem hogy csak azon esetre vegye azt fel, ha hogy más érdekesebb darabnak helyét nem fogja elfoglalni. Egyéberánt tedd Ötet bizonyossá, hogy én akármelly hazafíui igyekezetnek elősegéllésére is, de különösen Aurórának előlmozdítására, mind azt a mi csak tehetségemben áll, véghez vinni legkedvesebb kötelességemnek ismerem. Ide fent tartózkodásom ideje alatt öt hat darab Auróránál többet hogy el adhassak nem reménylem; Jósef Testvérem azonban örömmel ígerte, hogy ha én Vasból elköltözködöm is, Ő mindenkor szívesen felválalja Aurórának Vasban leendő distrábálását.

Hafyzodra nálam Február 19-dikén megint ketten praenumeráltak, Elvira és Dugovich.

Ujságúl vegyed ezen, egy holnap előtt a Somogyban esett történetet. A Karádi cath. Káplán Köccsére utaztában találkozik egy Köccsei paraszt legénnyel s kérdi tőle: „hova mégy fiam? én (úgymond ez) Csepelre megyek a templomba. „Micsoda vallású vagy?“ Az igaz magyar Valláson. „Mellyik az a Magyar vallás?“ A Kálomista vallás. „Tréfaság, hisz a ti vallástok szerzője Calvinus is bugyogós német volt“. Lehetetlen! „Az biz ő, kérdez meg bár a Papodtól“. Ezzel a legény megy egyenest a Csepeli Prédikátorhoz s mondja neki: „meg tudná-e nekem Tiszt. Uram Calvinust mutatni?“ A Pap mutatja neki. „Hisz az illenadtának bugyogója van“. A Pap hijában beszélt neki, hogy a tudósoknak akkor mind illyen viseletjök volt, a legény ezzel vált-el. „No a szedte vette németjét nem is követem én többet egy óráig is“, s tüstént Karádra menvén Páristának meggyónt. S ez valóságos igaz történet.

Csókolunk mindnyájan s vagyok legigazabb barátod.

¹ L. alább az V. levélhez írt 10. jegyzetet.

V.

Duka, Mártius 16-d. 1824.

Kedves Barátom Gábor!

A 16-d. Februariusi levelemre írott válaszodat ugyan mind e korig sem vettem; a 10-d. Mártiusban küldött leveledet mindazáltal tegnap előtt csakugyan kezemhez hozta Zmeskál úr koçsissa, a kostökkal, Aurorákkal, Haramjakkal, s ezeknek általad készített Bünlajstromával együtt. Vegyed mindezekért szíves köszönetemet. Az Aurorák egyikét Elvirának legelső alkalommal által fogom adni, de addig is anticipato küldöm ezennel köszönetét. A jelen évi Auroráról halljad imé véleményemet: „Hogyha én érdemdíjt oszthatnék, az első koszorút minden gondolkodás nélkül Kisfaludy Károlnak nyújtanám *Szellőjéért* s *Viszonzásaért*, de legkiváltkép a *Magányos Sírért*, melynél edesebb illatú virágot Literaturánk mezején nem ismerek. A második jutalmat Czuczornak adnám a Magyarban mindeddig pár nélkül való *Eposzáért*,¹ melyben Ossiannak komoly szelleme fuvall s Horvát Endrének erőteljes férfias nyelve zeng; csakhogy stylusában még néhol a Horvát Endrei praecisio hibázik. A harmadik koszorú Himfyt illeti *Regéjiért*;² a negyedik Horváth Endrét *Török Bálintjáért*. Az eddig említettekhez méltó darabok közé tartoznak még gróf Majláth *Sóbányája*,³ Szalay⁴ *Különféléje* és *Súlyosdíjja* (melly azonban Tollaginak még árnyékába sem ér); a derék Vörösmarty édes *dalai*⁵ (kiből Kazinczyval én is sokat várok); — Kisfaludy Károl *Sonettjei*,⁶ Berzsenyi *Ódája*⁷ s Verseghy *Teremtés képe*, jól lehet ezen két utolsó darabban én ugyan sem Berzsenyit sem Verseghyt soha meg nem fogtam volna ismerni. A több darabok említést is alig érdemlenek; Foltényi Pozsonyja (mellyet a tavalyi Tudom. Gyűjt. II. kötetében Thaisz mély értelműnek) s Makáry Caeciliája (mellyet ugyanott fellengőnek nevez) előttem érthetetlenek. Kovacsóczy Novellája, különösen Iza rosszul vannak mind gondolva mind kivive, de legrosszabbúl motiválva. Ezt lehet mondani Szép Eszteréről is Szent Miklóssynak, ki az eddig való s jelesebben a tavalyi Hebében tett dolgozásaihoz képest az idei Aurorába küldött darabjaiban magát magához nagyon hasonlatlannak

¹ Az említett „Augsburgi ütközet“-et érti.² Kisfaludy Sándortól két regét közölt az 1824-iki Auróra, „A megboszult hitszegő“-t s az „Antiochus“-t.³ Novella. Helyes czíme: Sóbányák.⁴ T. i. Szalay Benjámin = Kisfaludy Károly. *Különfélé* czim alatt apró elmesuttatásokat közölt.⁵ Vörösmarty édes *dalai* „A szánakodóhoz“ és „A völgyi lakos“.⁶ A „Végpont“ és a „Tűnő életkorom“.⁷ Az említett „Felséges királyunknak“ írt óda.

mutatta.¹ Thewrewknek egy kaptára vertt Epigrammjai nem volnának rosszak, de csömört okoz minden jobb gyomrú olvasóban azon vakmerő magahittsége, mely szerint az Istenek (hanemha Ägyptos egykori szarvas Istenei) közé való felvételését magának olly szemtelenül igéri;² undorodást s elfojthatatlan gyűlölséget gerjeszt pedig azon Literariai Banditasága, mellynél fogva emeticus Gnomájában halhatatlan Himfynket orozva támadta meg. Ő a nyomorúltt Kontár, sőt inas! meri a Nagy Mestert, a temp-lomseprő a Főpapot leczkézni!³ — Egyúttal felforrott epével, hagyd szőljjak Schedel Haramjájról is;⁴ soha én ennél undokabb Literariai Szörnyet (Monstrum Verseghynél) nem láttam; s olly mocskos Pasquilst, a minő ez mind a dicsőültt Schillerre mind kedves Hazánk gyönyörű nyelvére is, nem is álmodhattam volna; s habár *Hippokratjaink egész ültetvényekkel is meritenék a hunyort* (a mint az *Elészóban mond*) még sem bírnák ezen eszeficzamodott fattyút józanabb észre hozni. Azért is legjobban lenne ezen incorrigibilis Literariai *Haramját*, míg több *nyelvgyilkolmányokat* nem teend, a *zsar-padon* (lap 214) megkínzvatván, a *törvényfára* (ugyanott) *felgomboltatni* (lap 35). Te minden esetre nagy hálával tartozol azon Heraklesi ellankadatlan béketűrész Recensensnek,⁵ ki ezen „sz. . . ba fulladt f . . . s lélek (l. 102) (bocsássák meg a Cháriszok általam ezennel kénytelenségből lett megsértetéseket!!) Augiászi Istállója kihányásától megmentett.

Eposzi gyűjteményed gyarapítására a mivel kisded Poetai könyvtáramból szolgálhatok, örömet szolgálók s Virgilnek nálam meglevő Biponti kiadását, Voltaire Henriádejának Péczeli által lett fordítását (ha magad az eredetinek értése végett a Francz nyelv megtanulásával nem akarsz vesződni) s gróf Zrinyi Ádriai Syrenáját, addig is, míg leküldhetném vagy levihetném, már magadénak tarthatod, sőt a tied lesz Ossianom is, mihelytt Cla-rensből megkaphatom. Téged ellenben arra kérek, hogy szá-

¹ Szentmiklósy *darabjai* az 1824-iki Aurórában „A szép Eszter“-en kívül: „Tavaszi dal“, „A lejt bája“, „Lollihoz“.

² Ponori Thewrewk Józsefnek több epigrammját közli az Auróra. Stettner az „Istenítés“ címűt érti.

³ A levélíró Thewrewknek valószínűleg a következő gnómájára czéloz: „A ki eléneklé forró szerelmeinek bájos tavaszát, szűnjön-meg többet írni, nehogy hideg dolgozáisaival fiatal virágaira dért hozzon“. Aurora, 1824. 276. l.

⁴ Schiller „Die Räuber“ című drámája, melyet Toldy, akkor még Schedel, 1823-ban fordított magyarra s önálló kötetben bocsátott közre.

⁵ A „Räuber“ magyar fordítását szertelen neologismusai és érthetetlenségei miatt megtámadták többen, így a „Hazai és Külföldi Tudósítások“ 1824 jan. 28-iki száma és egy névtelen bíráló a Tud. Gyűjt. 1824 febr. füzetében, elnevezve Toldyt a magyar nyelv Hero-stratesének. Valószínűleg erre czéloz Stettner.

momra Takács József Verseit és Sándor István Magyar Könyvesházát, melyet Eggenbergernél 1 ft. 15 kron megvehetsz, s mellyben Poétai Lit. Historiámhoz materiálékat reménylek nyerhetni, megszerezsd s Bestekemre gondod legyen. — Kovacsóczy Psychéje kijött-e már?¹ hát Gödör Laurája? ennek dolgozótársai, a mint hallok, többnyire mind Confessióján levő Papok s mesterek, a többiek közt Edvi Illyés Pál a Vanyolai, Fárnek David a Száki Papok, és Holéczy Mihály a R. Komáromi Orgonista.

Itt közlöm azon feddő beszédeket, mellyekkel Ő Felsége a királyi szó hallására idézett urakat illette, s jelesen

1. *Nagy Palugyai Platthy Mihályt Bars V-e volt Fő jegyzőjét:*

Amplissimum, quem coepisti circa te extollere horizontem, peremisti refractarius, quem anasti stylus, dignam provocavit erga te Mattis nostrae indignationem, quem tamen, amor constitutionis ita in me temperavit, ut etsi triennalem in carcere Spilbergensi captivitatem promeritus sis, hacque parte nulli mortalium incidisset gesti taliter negotii a me rationes postulare, vel id improbare; — et tametsi constitutioni Hungariae secundum nutum meum consummanda mutatio nec tria regimina me constaret, conservatos tamen vos in constitutionali vestra existentia velim — legales Hungarorum reflexiones non improbe, insolentes, et immoderatas dictiones puniam. Tui tamen adhuc suo tempore memor ero.

2. *Kesseleőkői Majthény László Bars V-e volt Al Jegyzőjét.*

Nunquam certe supposuisssem adolescentem forma corporis dotibus animi excultum natalibus celebrem, annis imperfectum eo levitatis descensurum, qui vilem vivendi modum assumendo, per quas vis Comitatum Hungariae Congregationes vagari, pessima quaevis ibidem inbibere et pernicioso idmodi consilia in sinum Comitatus Barsiensis deportare decorum duxisset, nisi a fallere nesciis fidelibus idmodi efficiose delatum esset. Nunc quoniam te immaturum deliquisse observo per dictatam triennii poenam non punio, sed a graviori poena libero, et interea maturescente aetate discas, praevis cogitare quam loqui occipias.

Náraynktól Januarius 1-ső napján írtt levelénél többet egész ekkorig én sem vettem. Ha, a mint írod, pénzetlen s Familiátlan lyányt fog elvenni, úgy reménylem boldog lesz a házassága, mert nem mellékes tekintetek, hanem egyedül a lyánkának személyes tulajdonai és sajátságai voltak szerelmének

¹ Kovacsóczy zsebkönyve csak e levél kelte után két hónappal, 1824 májusában jelent meg, de nem „Psyche“, hanem „Aspasia“ címmel.

indító oka és tárgya. — Praenumeránsaid száma idáig nem szaporodott, én azonban a szedést nem szünök meg folytatni. Kisfaludy Károl Urnak tiszteletem jelentése mellett mond-meg, hogy ha az idén négy vagy öt darab Aurórárt küld, reménylem hogy még el fogom adhatni s ezt a legnagyobb örömmel teszem. — Csókolunk mindnyájan, válaszolj minél előbb — vagyok hű barátod.

VI.

Duka Mártius 23d. 1824.

Kedves Barátom!

E folyó holnap 8d. írott leveledet csakugyan megkaptam tegnapelőtt. A feltételedben levő Attiliász ígéretével különösen megörvendeztetél.¹ A téma nagyon szerencsésen van választva, mert előttem legalább az Eposz annál kedvesebb, s annál több tért is enged a költeményes kidolgozásnak, mennél messzebb, s úgy szólva az Istenek korával határos időbe ragad vissza. A szerencsés kidolgozás eránt is teljes reménnyel vagyok mind azért mivel az Eposz írásához megkívántató képességedet ismerem, de leginkább azért mivel sejtem hogy ezt czélerányosan fogod használni, az Epósi pályán utólérhetetlen koszorús olaszokat választván példányodul. Én a száraz Kálvinista Epósznál izetlenebbet nem ismerek, mert ez rendszerént vagy a Hisztoria vagy a Didactica Sphärájába vág, a mit nem szenvedhetek; s minekutána mi már a bájos Pogány müthoszokat nem használhatjuk, éljünk a keresztyén müthológiával s Angyalok, tündérek, gygászok, boszorkányok etc. etc. pótolják a hajdani jótévő s kártekonny Istenek hiját, mint Ariostónál s az én imádott Tassómánál. Kivánod hogy czélodra alkalmas segédkönyvekre útasítsalak, ime itt közlöm veled az ilyen nemű könyvek lajstromát melyeket a nemzeti Könyvtárban mind meglehetsző.

1. *Arminesi*: Attila flagellum Dei tradotto della vera Cronica, ove si narra come detto Attila fu generato da un cane, e di molte destrussioni fatte da lui nell' Italia in Padova e Bassano, évszám nélkül 8d. rétbén 32 levél.

2. *Matthiae Bel*, Adparatus ad Historiam Hungariae etc. Posonij 1735 in folio. Decas I. pag. 442. Decas II. pag. 146. — Decas I. pag. 89—158. Juvenicii Caelii Calani Attila. — Decas II. pag. 1—83. Attila missis acceptisq. Legationibus illustris ex Prisco Rhetore.

¹ Fábián Attiliász czímmel eposzt kezdett írni, melynek hőse Attila volt. Mikor megismerkedett Vörösmarttyal s az ő készülő Zalánjával, a maga eposzát félbenhagyta. A töredék ötven év mulva, a Kisfaludy-Társaság Évlapjainak XII. kötetében látott napvilágot.

3. *Callimachi Phil. Experientis*: Attila. Hagenoe 1531, 4°, 16 levél; — megvan Bonfin régibb kiadásaiban is.

4. *Fessler Innocent*:¹ Attila König der Hunnen. Breslau, 1794, 8° pag. 292.

5. *Fischer Izidor Quinct. Jonath.* De prima expeditione Attilae in Gallias. Carmen epicum. Lipsiae 1780. 4° pag. 66² — Continuatio eiusdem Lipsiae 4° 1792, p. 34.

6. *Gibbon Edward*:³ Das Leben des Attila Königs der Hunnen, aus dem Engl. übersetzt von Walterstern. Lüneburg 1747. 8° p. 132.

7. *Grangieri*: De loco ubi victus Attila fuit olim, *cum effigie Attilae*⁴ Lipsiae 1746. 4° p. 30.

8. *Jovii Pauli*: Elogia virorum bellica virtute illustrium. Florentiae 1551. in fol. p. 340. Ebben találhatók Attila élete is.

9. *Oláh Nic. archieppus Strig.*: Hungaria et Attila etc. etc. edit. per Adamum Kollár. Vindobonae 1763. 8° p. 244.

10. *Relazione della Sepoltura del Gran Attila* etc. In Vicenza 1690. 4° fol. 2.

11. *Roht Rud*: Attila Hunnorum Rex etc. Jenae 1671. 4° fol. 23.

Én többre igazítani nem tudlak, mégis Desericsnek de Originibus ac Majoribus Hungarorum irtt Commentariusainak első kötetét mely nálam megvan neked ajándékozom s első alkalommal le fogom küldeni. A túl előlszámláltak közül elég is lesz talán csak Gibbont és Fesslert olvasnod-el, ki mint Magyar és nagy Historicus bizonyosan minden jó kútfőket használt; hanem ha: Dulcius ex ipso fonte bibantur aquae. — Hogy jelen levelem még inkább csupa könyvrajstrom forma legyen itt közlöm veled még azon könyvek czímjeit is melyekben a Kép-Gyűjteményekből még talán hibázó Magyarok képeit megtalálhatod:

1. *Btró Márton Weszprémi Püspökét*: Martini Biró: Micae et Spicae Evangelico Apostolicae etc. Győrben 1756. még is: Róka Joannis: Vitae Veszprimiensium Praesulum. Posonii 1779.

2. *Gróf Forgách Ádámét*: Brewer Henrici Historia rerum notabilium quae ex anno 1661—1672 etc. accidere etc. enarratio etc. Coloniae Agrippinae 1672.

3. *Csapó József Orvosét*: Új füves és virágos magyar kert. Po'sonyban 1775.

4. *Gróf Forgách Ferencz N. Váradi Püspökét*: Rerum Hungaricarum sui temporis (1540—1582) Commentarii. Posonii 1788.

¹ A szerző neve kétszer aláhúzva.

² Ez Ekkehard Waltharius-eposzának első kiadása.

³ A szerző neve kétszer aláhúzva.

⁴ Ez a három szó háromszor aláhúzva.

5. *Born Ignácztét*: Kempelen: Mechanismus der Menschlichen Sprache etc. Wien. 1791.

6. *Köleséry Sámuelét*: Aurania Romano-Dacica. Cibinii. 1717.

7. *Id. Gróf Ráday Gedeonét*: Caroli Koppi Oratio, quam Gedeoni Comiti de Ráda monumentum esse voluit. Pestini 1792..

8. *Gróf Fekete György Ország-Bíróét*: Perczel Emerici: Dissertatio de fundamento Juris divini in homines etc. Tyrnaviae. 1777.

9. *Rácz Sámuel Orvosét*: A Physiologiának rövid Summája. Pesten. 1789.

10. *Szegedi István Theologusét*: Icones etc. literis Claror. Viror. Italiae, Graeciae, Germaniae, Galliae, Angliae, Hungariae. Basileae. 1589.

11. *Zsámboky Jánosét, puszpánfára metszve*:¹ Joannis Sambuci Emblemata et aliquot nummi antiqui. Lugduni. 1599.

12. *Tököly Péter Orosz Generálisét*: Tököly Sabbae: Dissertatio juridica de causa et fine Civitatis. Pestini. 1786.

13. *Werbőczy Istvánét*: Magyar és Erdély Országának Törvénykönyve. Pozsonyban és Kassán. 1779.

14. *Attiláét*: Svastics Ignác, a Magyarok felséges Czimere. Győrben, 1796 és a felebb említett Rangieri könyvében.

15. *Mátyus István Orvosét*: Ó és Új Diaetetica. VI. Darab. Pozsonyban 1787—93.

16. *Gróf Zríny Miklósét a Szigetvári Hősét*: Sommeri Joannis: Vita Jacobi Despotae Moldavorum Reguli. Vittebergae 1587. és Emerici Forgách: De Szigetho Hungariae propugnaculo etc. opusculum. Vittebergae 1587.

17. *Dugonics Andrásét*: Haeckel István: a Salétromfőzésnek módja, fordította Rácz Sámuel. 2d. kiadás. Budán 1783.

Nárayknak Mártius 1-sőjén írott levelét a tiéddelegyszerre vevém. Házasságáról halgat; hanem az általa is dicsért utóbbi dalát s két találós meséjét küldötte meg. — Takács Józsefknél József napkor igen szép társaság volt jelen, ott voltak a Sághy Kisasszonyok is kik felöled szíves részvétellel tudakozódtak és köszöntettek; de Elvira nem vala ott. A miket kívánsz azokat mind Desericscel s az utóbbi levelemben ígért Virgillel, Zrínyiasszal, Henriáddal s ha kezemre vehetem Ossiánnal is együtt Takács Péter úr által a Húsvétutáni Terminusra le fogom küldeni, vagy talán... magam is le fogom vinni. Én pedig újólág emlékeztetlek az utóbbi s Mártius 10-dikén költt leveledre írott Válaszomban kérttekre s különösen a Besteckem' umsetzolására. Többnnyire a midőn Takács Márton, István, Péter és

¹ Ez a két szó háromszor aláhúzva.

Jósef Uraknak még is Elvirának, Bátyámnak és Ángyomnak tiszteletjeiket s respective csókolásaikat jelenteném, minél előbbi válaszodat elvárva csókollak s maradok

hű barátod

Stettner György.

VII.

Duka, April 3d. 1824.

Kedves Barátom!

Mártius 21 d. keltt leveledből a derék Trattnernek halálát¹ szomorodva értettem, előrelátván azon tetemes károkat, melyek e miatt a hazai literaturára áradni fognak. Nem lesz nagyítás, ha azt mondom, hogy atyja s kiváltképe ő a magyar literaturát fél századdal előre vették. Félek hogy a Tud. Gyűjt. is az idén megéri végelszenderedését, melyhez már hat esztendőktől fogva hatalmas ásitásokkal közelget. De hiszem, nil desperandum peiora quoque passi! ki fogja pótolni mind ezen károkat (si Diis placet!) a magyar hon berühmt és accreditirt Schrifsteller-jének Psychéje, melyben az Erdélyi Múzeum phönix módra fog felelevenedni s a Tudományos Gyűjtemény Aeson módra megifjúl; s a magyar Literatura funkelnde Sternjei ennek Horizonát új fényvel fogják beragyogni. — Ohajtanám vajha Bacsányi Faludynak fényes kiadása helyett, — kinek költeményei még nem tartoznak class. poezisünk productumai közé, — inkább a maga Ossianját bocsátotta volna közre. Attilászod felől a 23. márcz. levelemben bővebben szóltam; azóta jutottak kezemhez Herdernek „criticus erdeji“,² melyeknek első kötetében az epica Poesisről általában s különösen Homerosznak, Ossiannak s Virgiliusnak poetai karakterjeiről sok helyes s új észrevételeket olvashatni. Ezen könyvet minden epicus költőnek eléggé nem ajánlhatom; bárha a könyv nem magamé is, mindazáltal rajta leszek, hogy ha addig meg nem szerezhethéd, a Húsvétutáni Terminusra lemenendő Takács Péter Úr által kezedhez szolgáltatthassam

A Poetica Literaria Historiához való előkészületeim naponként szaporodnak s már 15 árkusra, a Magyar Poeták s vers-, írók száma pedig 613-ra teltek. Az epochák megállapításában

¹ Trattner János Tamás, a hires Trattner-nyomda alapítójának, Mátyásnak, fia s a nyomda igazgatója, a ki 1824 márczius 14-ikén halt meg.

² Német czime: Kritische Wälder. Oder Betrachtungen über die Wissenschaft und Kunst des Schönen. Az „Erstes Wäldchen“, a melyről Stettner szól, a Lessing „Laokoon“-jában fölvetett kérdéseket fejtegeti.

még nem határoztam meg magamat, szeretném ezen tárgy eránt a te tanácsodat is hallani.

En ily formán gondolkodom, hogy az

I. Periodus jöhet Pannonia megszállásától — 1541-ig vagy Sylvesterig, ki első irt görög mértékű verseket.

II. Periodus Sylvestertől — Zrinyi-ig = 1651.

III. Periodus Zrinyitől — Rajnisig = 1781. mert bárha Baróti új méretű verseinek 1777-ben kiadásával Rajnist megelőzte is, Rajnis már 1760-ban, midőn Szabó erről még nem is álmodott, irt görög mértékű verseket, s Kalauzában is ő adván ezen Versmódra törvényt és példákat, gondolatom szerint inkább érdemli, hogy epochát csináljon mint Szabó Dávid.

IV. Periodus Rajnistól — Himfyig = 1801.

V. Periodus Himfytől — a jelenkorig.

Bujdosó Venuszodnak környüállásosabb Recenziójának elmulasztásáért menthetném ugyan magamat azzal is, hogy valamint sonettjeimnek általad ígért recenziója mind eddig csak ígéletben maradt, úgy elégedj meg te is csak ígéretemmel; de kívánságod elmellőzésének igaz oka az, hogy a nekem látszott hibákat két levelemben már értésedre adtam, dicsérni pedig szentől szememben szerény vagyok.

Halljál itten két mindennapi ujságot: Bajominak Sághy Liza Kisasszonynyal való házassága, a Házassági Contractus miatt mult el. A kisasszony ugyan is azt kívánta, hogy Bajomi a defectus esetére a közszerzeményt egészen neki kötelezze; ez pedig arra nem állott, mondván hogy neki testvére is van, kiről gondoskodnia kell. Búzás barátunk továbbá, hírünk s tudtunk nélkül a mint Thaly Károl Barátunk leveléből értem, megházasodott s valami Gara Máriát vett nőül. — Mivel épen az ujságoknál vagyok, nevens ezen anecdotumnak, melynek én is jóízűt nevettem: Utolsó Clarensben létemkor egyik napon a helybeli iskolatyrannus is ebédre levén hiva, ebéd előtt, míg az öreg Úr magát velem s a Tartli játékkal mulatta, addig ő a dolgozó asztalkánál Tháliát és Eufrosinát ennuyrozta. Képzelheted, hogy én lélekkel nem valék az oly helyzetben különösen unatkoztató kártyajátéknál jelen s képzeletem s eszméletem a hátam megett ült Chárisok körül csapongott, hallám tehát, hogy a Magister az asztalkán fekvő sonettjeimet felvévén halk hangon olvasá: „Zsonet“, ezt tehát zsonet? nagyon cifra, ezt maga sem értette, a ki írta“, ismét: „A Bizonytalan Szerelmes“ no ezt már könnyebb érteni; „dicső leány,¹ ez már sok egy leánynak, ez csak az Istennek competál“, végre „Hódolás Lillához“. „Ejnye még ezt a versét Csokonaynak nem láttam!“ mondják neki, hogy nem

¹ Dicső leány kétszer aláhúзва.

is Csokonaie ez ; „hisz annak volt Lillája“ és soká tudták elhitetni vele, hogy másnak is lehet Lillája, nem csupán Csokónainak.

Azonban az alkalmatlan tálalás véget vetett a Magister raisonirozásának s az én ebben lelt titkos mulatságnak s elfojtott kaczagásomnak.

Mikor mehetek Pestre lakni? ez, édesem, azon bizonytalan időhöz kötött államánytól függ, mikor vehetem kezemhez a Pesten leendő letelepedésemhez megkívántató pénzemet. Most minden órán várom egy somogyi adósomnak Noszlópy Úrnak végválasztát. Légy bizonyos benne, hogy ha környülményeim óhaj-tással kezelt foghatnának, ma fognék s nem holnap repülni karjaid közé, én, ki kedves társaságotól távol semmi örömet, semmi kénytet teljesen érezni s élni képes nem vagyok. Nem kecsesgetlek tehát semmi csalóka reménnyel is, hanem csak kedvelt Horvátunknak eme szavaival vigasztallak: „*Tűrj és Várj!*“

Ime megint egy kéréssel terhellek: Tiszt. Pap István urat nevemmel is kérd meg nagyon, hogy Tót Vázsonyba menvén Kovács Józsefnek (ki a mint mondják, 1780-ban Mártiusban született) keresztelő levelét a Matriculából per extensum kiírván neked küldje meg, s te osztán velem leveledben ne mulassz el közleni.

Mindazokat, a miket kértél vagy ígértem a kis Mihályi pipán kívül (mellyre ekkorig minden iparkodásom mellett sem tehettem szert) Takács Péter Úr által a jövő holnapban bizonyosan meg fogod kapni.

Többnyire Takács Márton bátyám és fiai, úgy az Ángyom is (ki Martius 31-dikén egy kis Carolinának keresztelt lánykát szerencsésen szült) tisztelnek, a Testvérem pedig csókol velem együtt, ki minél előbbi választatot elvárva vagyok

hű barátod, s. k.

VIII.

Duka Április 21d. 1824.

Kedves Barátom!

Ádám Ferencz Úr megérkezését s az általa ígérte szerint számomra küldendőket a mult Terminus utolsó s a jelen Juristium első napjaiban szokott nyugtalanságommal vártam. Ő ugyan végre megjött, de töled részemre csak egy izenetet sem hozott. Azon gondatlanságod okát, mely szerint engem ezen jó alkalmatosság elszalasztásával várákozásomban és reményemben megcsalatkoztattál, mind addig kitalálni nem tudtam, míg 6. Áprilisben írott leveled ezen tárgyban fel nem világosított, s most annyival

inkább sajnálom a fentírtt Úr barátságatalanságát, mivel általa a mint író egy olly könyvvel kívántál örvendeztetve meglepni, mellynek talán csak olvasásához sem leszen többé szerencsém. Sirinöl Barátom nagyon sokat mondottál az előtt, ki Himfynek a non plus ultráig emelkedett isteni énekeit úgy érti s érzi mint én s ha mind e mellett is áll kimondásod, úgy Sirin valóban egy remek csuda a költői világban s ki nem mondhatom, mennyire vágyódom ezen könyvnek olvasására.

Takács Péter úr által mindazokat, a miket kívánsz és ígérted (a kis¹ mihályi pipán kívül, mellyre mindeddig sem tudtam szert tenni), bizonyosan le fogom küldeni.

A jelentett rokonom a Terminus elejére s talán még minekelölte jelen leveletem vennéd, le fog menni s fel fogadta, hogy tégedet leérkeztekör tüstént felkeres, hogy a miket számomra küldeni akarsz, az őt vivő alkalmatossággal elküldhessed.

Eposzi gyűjteményed gyarapodásán örülök, sajnálom hogy Ovid Metamorphoseonja megszerzésével elrontottad azon örömemet, mellyet érzendő valék, ha én lephettelek volna meg ennek opera omniájával; ez ellent nem állván is le fogom ezeket számodra Takács Úr által küldeni, hogy kedvelt költődnek minden munkáját birhasd nem herélt kiadásban. Gyűjteményedből azokon kívül, mellyeket emlitesz, az én tudományomra is hibázik még Wieland Oberonja, egy Tündér Eposz és Milton Elveszett Paradicsoma, melly Bessenyey Sándor prósai fordításában magyarul is megvan.

Mostanában mindennapi foglalatosságom s mulatságom a Poet. Lit. Historiára gyűjtött materialémnak (mellyek már 20 ívnyire teltek) rendbeszedése volt. Kár, hogy Sándor István Könyvesházát meg nem szerezhetted, ennek nem léte miatt most kénytelen vagyok egészen felhagyni a dolgozással. A pénzeimet még mindeddig sem kaphatván kezemhez, mikor indulhatok meg Pestre? nem tudom; addig tehát, míg szemöldökömben színöröszínre gyönyörködhetnél, gyönyörködjél leveleimből, mellyek közül a legközelebbit April 3d. íráom hozzád a 21d. Mártiusi leveledre válaszul.

Tek. Kisfaludy Károl Úrnak tiszteletem jelentése mellett, add tudtára, hogy ha szives szolgálatunkkal élni kíván, a jövő évi Aurorára én, vagy ha már magam Vashban nem lennék, Josef Testvérem környékünkön praenumeráltatni vagy legalább subscribáltatni fogunk, s a begyülemdő sommát vagy a subscribensek neveit legalább a Leopoldi Pesti vásárra meg fogjuk neki küldeni, hogy a kívántató nyomtatványokat Zsoldos Szombathelyi Könyvkötőtől vagy más biztos alkalmatosságon hozzánk felküldhesse.

¹ Kétszer aláhúzza.

Minémü vetekedés volt 1820-ban Venusz szemeiről közöttünk, emlékezni fogsz reá: a mit ezen tárgyról Demonstiernek a Mythológiáról írott XXVd. Levelében a napokban olvastam, itten közlöm veled, nem mintha ennek valóságáról már meggyőzette volnék: hanem hogy örülj a véleményedet védő állításnak:

„Vénus se présenta (à la cour céleste). Sa taille divine, son maintien noble et décent, ses grands yeux bleus ornés de sourcils d'ébène; ses blonds cheveux flottant sur l'albâtre; ses contours arrondis, chefs-d'oeuvre de la Nature; ses lis couverts des roses de la pudeur; ce modeste embarras; ces graces naïves; cet abandon voluptueux, enchantèrent tous les dieux et deconcertèrent toutes les déesses.“ [A Tengerből született s a Hóráktól Cyprusban neveltetett tizennégy esztendő] Venusz megjelent [az égi udvarnál]. Isteni termete, illő, nemes tartása, nagy *kék szemei* mellyeket ében szemöldök ékesítettek; az alabástromon hullámozó szöke fürtjei; gömbölyeg tetemei (contour Umriss), a természet remekjei; a szemérem rósájjal hintett lilomok; ama szerény zavarodás; amaz ártatlan kellemek; ama gyönyörteljes csüggedés minden istent elbájoltak, minden istennét megzavartak.“

Kovacsóczy nem régiben küldött hozzám egynehány előzetési jelentést Árpádia-Arion-Iris-Psyche-Aspasia eránt s újra ért, hogy küldjek neki munkákat: praenumeransa ugyan eddig csak magam vagyok, s nem is sok reményem van, hogy több praenumerantst szerezhessenek neki, a Barátság és Szerelem című sonettemet azonban elküldtem hozzá, Igazhoz pedig a Sonett nevű dalomat még a mult holnapban. — Tek. Horvát István Úr a Nemzeti Könyvtár Örje ezelőtt néhány évvel jelentette, hogy Révaynak: Elaboratio Grammatica Hungarica s Antiquitates Literaturae Hungariae című munkái s Elegyes Versei ő nála jutányi áron kaphatók; ismeretségben lévén vele, kérlek, járj végére, hogy mennyi az ára nála mind egyiknek mind másiknak. Csekő az Athenást mindekkorig sem küldte kezemhez, kérlek, ird meg neki, hogy mind ezt mind az általad gondviselésére bízott Utazás leírásaimat is tiszt. Pap István Úrhoz küldje által. Náraytól 1-ső Martiustól fogva, Búzástól már December olta nem kaptam levelet, nem tudom szegény Jóska él-e vagy hal? Thaly azt írja róla, hogy megházasodott s valami Gara Máriát vett el. Épen tegnap írtam Tiszt. Horvát Endre Úrnak s kértem, hogy Poetai munkáinak lajstromát s a maga születése datumát közölje velem. Csókolunk mindnyájan (Márton bátyámat is fijaival együtt különösen ide értve) s válaszodat elvárva vagyok

hű barátod

Stettner György s. k.

IX.

Duka Aprilis 30d. 1824.

Édes Gáborom!

Minekutána April 6d. írtt leveledre a folyó holnap 21d. feleltem volna: jött kezemhez a mult hétfőn a 15-diki leveled a melyre való válaszolásomat azon okból halasztottam Takács Péter Úr indulásáig mivel általa előbb is fogod venni leveletem mint Postán; s a híjába való költségtől is megkímélhetlek. Elvívással az Auróra általküldésétől fogva egész tegnapig nem szólottam s ez az oka róla volt halgatásomnak; tegnap meglátogatott bennünket s kedves ajándékokért való köszönete s tisztelete mellett küld számodra ezennel levelem által egy szives barátságos csókot. Különösen lelkemre kötötte annak tudtadra adását, hogy ajándékokkal mindeneknek kevélykedve dicsekszik, s igen nagy mulatságát sőt gyönyörűségét leli annak olvasásában, alkalma lévén ez által a rólad való gyakori emlékezésre, mely reá nézve csak örvendetes lehet. — Nagyon szerettem volna, ha levelem helyett mostan lemenetelemmel magam örvendeztethetnék meg: de a Somogyból vett biztató ígéretek mind eddig teljesedés nélkül maradván; reménységem, mely egyedül ebben gyökerezett újra enyészni kezd. Iparkodjál hát legalább te a mennyire rajtad áll óhajításomnak megfelelni s Bárczay Tamással (kit nagyon tisztetek) Bécsbe fel menvén, utatokat vegyének felénk és el ne kerüljetelek.

Kölcsények közlött szép darabjáért, hogy némünémüképen megjutalmazhassalak idezárva küldök egy comicus darabot a toldott fülő Pegasus Írójától, s egy ódát, mindeniket ad aures amicissimas; idezárva továbbá a Bujdosó Venuszt, Kisfaludy és Kazinczy levelezéseiket s a Hafyzra való Előfizetési Jelentést; — Takács Péter Úr által pedig ezen kívül még küldök 1. egy pixis vágott dohányt kóstolólul a testvérem tavalyi dohányterméséből, 2. egy Mihályi nagy pipát, olyan kicsinyre a minőt kívántál minden iparkodásom mellett is (mellyről Takács Péter Úr hiteles bizonyoságot tehet) szert nem tudván tenni. 3. Desericii de Initiis ac Majoribus Hungarorum Commentar. Tom. I. 4. Herder Kritische Wälder. 1 B. 5. Zrínyinek Minden Munkáji 2 kötet. 6. Péczeli Henriássa 1 kötet. 7. Virgili Opera Omnia 1 Tom. 8. Ovidii Opera Omnia Tom. 1., ezeket Herderen kívül melyet tulajdonosának tudtán kívül küldök régi ígéretem szerint neked ajándékozom; sajnálom hogy Ossiánnal — nem vehetvén még kezemhez, — mostan nem szolgálhatok. Végre 9. küldök egy pár 14 tizennégy latot nyomó felkötő ezüst sarkantyúkat olly czélból, hogy mivel az idezártt előfizetési jelentés útmutatása szerént Hafyzodra 11 praenumeránsok által kezemhez fizetett

22 ftoakat elköltöttem, ezen sarkantyúkat eladván azok árából magadat indemnisáld, a Versatzban levő Besteckemet váltsd-ki s umsetzold s Kovacsóczy Aspasiájából két nyomtatványra részemről, erga quietantiam praenúmerálj. Valamellyik előbbi levelemben írtam, hogy Hafyzodra Hrabowszky Fiscalis Úrnál is hárman praenúmeráltak, legközelebb fogok hozzá írni s mihelytt a pénz kezemhez jön tüstént foglak éránta tudósítani. Hafyzról kívánám, hogy környüállásosan értesits, hogy mi módon ment által a censurán? kikre biztad a praenumeratio szedést? s minő fogannattal jártak el benne? óhajtom vajha a többekhez képest én volnék legszegényebb a praenumeránsokban. Én úgy vélem, hogy ha csak a környülmények engedik jó lenne addig iparkodnod a nyomtatással míg az öreg Trattnernek életmése pilácsol. S ha másképp nem lehet, engedd által Kisfaludy Úrnak, kiről írtad, hogy a kinyomtatástat magára vállalta; mert minekutána már ennyi időt s fáradságot vesztegettél reá kár volna valóban a molyok zsákmányává lennie.

Csak előbb érkezett kezemhez Bárczay Tamásnak, ismeretes Launájával írott levele, mellyre az ő tulajdon manírjában s csak nem egészen önszavaival készített válaszat idezárom, te szolgáltassd neki ezt kezéhez.

Tegnap kaptam meg az idei Hébet róla való ítéleted teljesen igaz, Gróf Telekitől a Viz becse,¹ Kazinczynak Szemeréhez és Dédácson írott Epigrammái, a Schillerből gróf Dessewffy által fordított Ideálok s még talán egy két darab érdemelnek csak említést a többiek mind izetlen mindennapiságok a Spanyolból vett lapos énekeket s az Angolból fordított silány maximákat kár vala a Magyar Közönségnek bemutatni. S ha ezek az Angol és Spanyol Literatura virágai (mert felteszem, hogy fordításra, csakugyan, a legszebbet ha nem is, legalább szépet választ kiki): nagyon méltó okunk lehet büszkélkedni Honi Literaturánkban, mellynek nemesbb termékei közül — hogy csak legközelebbbről szölljak, — a derék Kölcsey Dobozya az egész Hébet minden Angol, Spanyol, Francz, német origináljaival összevéve jóval felülmúlja. Én Doboziba halálban szerelmes vagyok, s ki nem mondhatom mennyire leköteleztél megküldésével. Ha az Áspásiának minden kötetében Kovacsóczy csak egy két hasonló értékű darabbal lesz is szerencsés az olvasó Világnak kedveskedhetni: a legméltóbb jussal számot tarthat a nemzet pártfogására. Szeretik némellyek mondani, hogy Hébe Aurórának testvére sőt vetekedő társa; — az elsőt megengedem azon kis módosítással, hogy nagyon szembetűnő mindeniken a különböző atyától lett

¹ Hosszabb költemény Teleki Ferencz gróftól a „Hébe“ 1824. 191—201. l.-án.

származás bélyege s midőn Auróra szemeiben a Genie lángja lobog, akkor Hébe festett üvegszemeket hord arczában; — a másodikat pedig kereken tagadom, mert bár ha az előbbi Hebékben voltak is olyan remekek mint a Váró Leány,¹ — s az általa méltán annyira kedvelt: „Szirt rendíthetlen mint karja és lelke Rakódnak“² etc. de mutasson valaki nekem az idei Hébében csak egy darabot, melly a magányos sírral, a Szellővel, Megboszúlt hittszegővel, Augspurgi ütközetrel³ etc. etc. etc. a hasonlítást kiállhatná. Egy szóval Hébe fenn nem állhat mert Redactorának genieje nincsen. — Igen le fogsz kötelezni ha Kisfaludy Úrtól megtudakozod valyon az Aurórában levő Szalay Benjamin nem álnév-e, s ha nem az, kicsoda tehát? s hol lakik?⁴ ennek teljesítésére Elvira is nagyon kéret; ne hagyj tehát soká függőben. Péteri Takács Verseit s ha Sándor Könyvesházát megszerezhetnéd azt is a Takács Péter urat vívó biztos alkalmatosság által jól becsinálva küldd-fel. S mire lemehetek a Fáy Urak színe változását is szerezd-meg. Szeretném ha Kölcseynek azon Sonettjét is megkeríthetnéd valahára mellyet olly régen bíztam volt még reád, Helmezcynél vagy Horvát Istvánnál lehetetlen, hogy meg ne volna az 1815d. Dámák Kalendárioma, abban pedig megtalálhatod. Náraynktól Mártius oltá nem vettem levelet, Búzástól már Deczember oltá.

Tekint. Kisfaludy Károly Urat nagyon tisztetem, Maróthyt köszöntöm, tégedet pedig mindnyájan csókolunk s válaszodat elvárva vagyok

hű barátod m. p.

NS

Duka Május 10d. 1824.

Édes Barátom!

Takács Márton Bátyám, a fíját Pestre vitt jobbágy megérkezével tüstént tegnap éjjel 10 órakor hozzám küldött kedves leveled s acclusumai által, félbeszakasztott előálomomért, teljes elégtételt adott. A küldötteket én és Testvérem nagyon köszönjük; Péteri Takács versei megfelelték várákozásomnak, pedig én a Berzsenyi által „Édes Éneklő“-nek nevezett Költőtől nem keveset

¹ Ilyen című költemény nincs az 1824 előtti (1823.) „Hébé“-ben.
² A sor Kazinczynak „Vajda-Hunyadon“ című epigrammjának első sora (Hébe 1823, 65. l.).

³ A „Szellőhez“ Kisfaludy Károly dala. A többi vers szerzőjét l. föntebb.

⁴ Ismeretes, egy előbbi jegyzetemben említettem is, hogy Szalay Benjamin Kisfaludy Károly álneve volt.

⁵ Azt a szonettet érti Stettner, melyet Kölcsey „Kazinczy első sonettjére. Sonett.“ címmel az 1815-iki „Magyar Dámák Kalendáriomja“ 118—119. l. közölt.

vártam. Takács könnyű verseinek a természet egyszerű szépségeinek józan életbölcseesség által fűszerezett élése és érzése a fő tónusok: a Schirinből közlött töredékek, melyekben a Napkelet képekkel gazdag s virágos Poesise bájol, az egész költemény eránt a leghevesebb előszeretettel gyűjtötták bennem, és sajnálom, hogy róla többet nem írtál, s a Költemény fenékrajzát (Grundrisz), Irójának s Fordítójának neveiket, úgy az egész Czimjét s kiadásátának helyét és idejét velem nem közlötted. A Csetneki dohányt Testvéremmel együtt comportáltuk az általad Deczemberben küldött Pomázival s mindenikünk ítélete a Pomázinak adta a kétségbe vonhatatlan elsőséget, gyengébb szívátja mellett hasonlíthatatlanul több arómája lévén ennek amannál: mind e mellett is a Testvérem számot tart az ígért Csetneki magra is.

Laurának Januariusi Kötetét utolsó levelem írása olta olvastam én is; róla való Ítéletem a tiédde teljesen megegyez, s ha te meg nem előztél volna, általam vennéd most, az eránta velem közlött észre vételeket. Én részemről, ki nem mondhatom meny nyire örülök, hogy csak egy valamire való Író sem keveredett ezen szép Compániába, s hogy csak tizennégy vigyázatlan prae numerans vetette sárba pénzét. A Fulvia nevű gyalázatos Compilátiónak írója alkalmasint a Sopronyi Iskola valamelyik éretlen nevendéke lesz, a hol Takács Péter Ur testvére János, a tőlem lemásolt Lucretiátat 1819-ben mint remek példányt circumferálta; — ezen nyomorultt darabból általad kijegyzett plagiarus locusokon kívül még e kettőt: Laura

1. 87. Most e lelkes vesztett szívnek

Most adatott első ír
Mellyet feledékenységbe
Nem temet a futós hír.

1. 88. Mert e két szív a Dicsőültt

Hamvainak felette
Képtelen zokogások közt
Már egymást eljegyzette.
Hogy ez élet háborus tengerén
A zajgó viztorlaton áltörvén
Öszvefogva evezzen.

Vessd-öszve: Csobáncz 1. 17.

De a lelkét vesztett szívnek
E föld már nem adott írt
Vajh! miért kellett elhinnie
Ama gyilkos hamis hírt!

Tátika l. 42. S Gáspár hideg tetemének
 És sirjának *felette*
Zokogva még a két jó szlv
Már egymást eljegyzette
Ezen élet tengerében
Özvefogva evezni.

Nem tudod talán hogy a Pápai hosszú uczaí fonókba illő Dramoletben s a Lidyhez írott köszöntőben etc. etc. etc. a Magyar Publicum előtt szégyenkövnön álló álnévű Bothros maga a Redactor Tiszteletes Gödör Uram. Malvinánál már több ízben alkalmatlankodott munkákértt de tőle egy sort sem nyere. Végezetre legyen ez Laurára ez úttal utolsó jegyzetem s mindenha végszavam, hogy a Mulattató Részben l. 113—4. egy Hasznos recept is találhatik a Hectica ellen.

Kovacsóczynak megírtam, hogy ha Aspasiájának tartós fennmaradást kíván szerezni a Neologiába nagyon el ne merüljen, s állapotjék meg azon határnál mellynél Kisfaludy Károl, Kölcsey és Szemere megállottak. Magam is beküldöttem hozzá a Barátság és Szerelem című Sonettemet s a Tassóból fordított Anacreonticumomat. Ha jól emlékezem te is oda adtad neki Triolettedet, jó volna tán ha⁹ennek ezen sorát: *Rabja lenni mért kívánjak?* etc. így változtatnád: *Rabja lenni nem kívánok*, mert a consonák kicsinyes különbözése sokkal kevésbbé sérti a fület mint a vocalok dissonantiája. — Szeretném ha az Aspasia tartalmáról, s legalább a jelesebb darabokról előre tudósítanál s Kovacsóczynak nevemben megmondanád, hogy ha olly bővében van a jó materialéknak mint az Előfizetési Jelentésben mondja: mennél több Auctoroktól iparkodjék munkákat felvenni, mert ez igen segíti a Folyó írásokat minden egy-egy dolgozó társnak lévén néhány jóakaróji, kik az ilyen rakhelyét (Depositorium) barátjok termékeinek fent tartani igyekeznek.

Kis Ádámról már Thaly Károl barátom leveléből érttettem, hogy Gyümölcsooltó Boldog Asszony nap olta actualitásban van, s ezen szerencséjét a te társaságodban tett utjának köszönheti, a helybeli Papnak elmenttével a Chariszok egyikének jutván eszébe, hogy ötet Testvérjek által a Familiának ajánlhassa. Ha Ádám solidus ember volna, tudod ezen helyhezetben, midőn asztala is az Uri házoknál lévén mindenhová szabad bejárása van milly hasznos szolgálatokat tehetne nekem? de ő e helyett ott létevel nekem valósággal árt, s azon Mimilis Sonettet melyet én neked tulajdonítottam, s ő soha nem látott, erővel az enyémmek akarja evincalni. Kérlek hát, minden innét származható ízetlenségek elhárítására írd neki úgy, hogy leveledet akárkinek kár nélkül megmutathassa, s ha egy kis magad eltagadást barátod

javára felesleges áldozatnak nem tartod azon szerencsétlen Sonettet válald-el magadénak. —

E folyó hónap 3d. Somogyban Restauratio volt, s első Al-Ispánjának Somsich, 2-diknak Sárközy István, Casimirnak az attya választattak. Ugyan az nap tartatott nálunk Gen. Gyűlés mellyen a Magistratusnak ezüstben leendő fizettetése az Administrator Gróf Cziráky sürgetésére elhatározott!!!!

Márton bátyám s az Ángyom tisztelnek, Testvérem csókol s arra kér, hogy ennekutána kis leányáról mint jövődre lehető Feleségedről se feledkezz-el leveledben. Válaszolj minél előbb, csókokollak s vagyok

hű barátod m. p.

Ugyan mikor teszel már szert jóra való tentára? alig tudom olvasni leveleidet a rossz tenta miatt már is; s hogyan foghatom esztendők múlva?

XI.

Pest, Augustus 2d. 1828.

Kedves Barátom Gábor!

Török Gábor barátunktól küldött levelemben fogadtam, hogy a holnapi postával egy érdeketesebb tartalmu levelemmel fogok kedveskedni: fogadd el tehát ezt az ígérlet fejébe. — A Handbuchból most közelebb küldtem hozzád 5 példányt eladni, a magaméiból; Schedel már előbb küldött huszat előfizetőd ki-elégítésökre; remélem vetted mindenik rendbelit, s nagyon szeretném tudni, mi róla mind a magad ítélete, mind előfizetőd vélekedésök is. — Kiliánál előfizetett Conversations Lexikonod felől 6 d. Juliusi levelemben kértem végrendelésedet; de te nekem erre válasszal mind e mai napig adósom vagy; én pedig csak egyenes s elhatározott akaratodtól várok. — Kazinczy Julius elején hagyta itt Pestet, olly szándékkal, hogy Augustusban ismét meglássa. — Szemere már valamennyire vigasztalódik hölgye halála felett s az Élet és Literatura 3. kötetét nem sokára el kezdi nyomatni. Paziazi és Bajza censurára, Schedel pedig rigo-rosumra készülnek. Tretter betegeskedik. Miskának¹ elég vesződ-sége van a gyűjteménnyel.

Az én háznapem most hálaistennek egészséges, kis Lilám nő, erősödik. Hát a te Lilád, hát a te muzsád mit csinál, szül-e az egyik vagy a másik valamit? az utóbbik szüleményeinek már szeretném látni a szemök közét. — Kisfaludy Aurórával

¹ Miska: Vörösmarty Mihály, s a gyűjtemény a Tudományos Gyűjtemény.

bajlódik; csak ugyan rá vette magát, hogy még egyszer kibocsássa. Maga írt bele két Vigjátékot, két Balladot, egy Román-czot, két dalt s 12 népdalt s Tollagi folytatását; más honnét is szép darabokat kapott, melyek közül kettőt, nekem kedveset,¹ ide mellékelve a szokott óvással közlök veled; s környüállásos ítéletedet rólok, úgy szinte gyanításodat is mindeniknek szerzőjéről, az első postanappal s viszónajándéku némelly bogaraidat is elvárom. Vargha Jancsi a jövő héten exmissióba fog menni Hevesbe, sőt talán egész Debreczenig.

A propos! sürgesd Kerekest a Tud. Gyűjteménybe való írásra. Hölgyem tisztel, én pedig csókollak s maradok „„.

barátod

Stettner György s. k.

XII.

Pest, Aug. 20d. 1828.

Kedves Barátom Gábor!

Örülök, hogy a küldött Balladával² feltételem szerint, megjátszhattalak. Miskának ezen művét azért irtam le Kölcsény orthográfiájával, hogy ezének ismernéd; s te szerencsésen elkapta a horgot. Erre nézve tehát messze vetted s sulykot, de ne búsulj, a dal szerzőjét csakugyan kitaláltad.

Hogy Kemendvár recensense,³ kin méltó boszronkodásodat jelented, a kritika profanalását nem vitte el szárazon, a Gyűjtemény Júliusi kötetéből már leveled írásakor láthatad volna, ha a Posta hozzátok rendesebben járna. A regeirő Császár, ex-Kis pap s Gróf Draskovicsnál informator; a recensens pedig, a mint hallom, Gr. Draskovich házának lakosa; ezen összeköttetésből fejtsd meg a recensiót. Én is azok közé tartozom, kik miképen magad, boszronkodának ezen sületlen recensión s ezen érzetem szülte a Gyűjtemény említettem kötetében álló szelid dorgálást.

Én a napokban igen szép utat tettem, mellyről, ha a te tolladdal birnék sok érdekletest lehetne írnom; de úgy elégedjél meg a dolognak száraz, naplókönyvi előadásával:

¹ Mellékelve van „Szilágyi és Hajmási“ és a „Leány keserve“ cz. költemények másolata.

² T. i. Vörösmarty Mihály „Szilágyi és Hajmási“-jával.

³ Császár Ferencz öt énekes regéjét, a „Kemendvár“-t egy U. jegyű névtelen bíráló égis magasztalta a Tudományos Gyűjtemény 1828. VI. füzetében, azzal végezvén bírálatát, hogy Császár „a költői pályát ott kezdette, hol azt kevesen végezhetik“. Stettner fölbosszonkodva az érdemtelen és izléstelen dicséreteken, a Tud. Gyűjt. következő füzetében komolyan, de udvariasan megleczkézteti a bírálót és kérdések alakjában utal a megbírált mű gyöngéire. Erre a bírálatra vonatkoznak a következő sorok.

Folyó hó 8d. elindulván Gyónról Halász Miklós bátyámmal előre rendelt lovakon, délre Jászberénybe értünk, holott is, noha a város házánál megfordultam, a jászkürtöt megnézni elfeledém. Az nap éjjel Apátiban hálunk ugyancsak a Jászságban. Ezen helység nevezetességei közül a toronyi felírást s egy jeles körtvélyfát Vitkovics a Gyűjtemény valamelyik évében leírta.

En ezeknél többre becsülöm a temetőt, melyhez hasonló még nem láttam. Itt a szokás azt kívánja, hogy minden halott sirjához egy élőfa ültetessék s így válek századok óta ezen népes helység temetője erdei s gyümölcsfákból a legkellemesb, mulató erdővé, melyet én, fájdalom! nem holdvilágnál, de csakugyan egy szép csillagos éjszakán bolyongtam be.

9d. estve a miskolczi tetőről elláttam azon gyönyörű sikot, mely innét Zemplényig s Zabolchig terjed, elhíntve számtalan csinos falúkkal; sőt el a Tiszát is és a Tokaji hegyfokot. Ez nap Miskolczon hálánk. Itt láttam a nemzeti Játékszínt, az egyetlent honunkban! de csak kívül; a nem egészen bevégzett kalvinista templomot, mely nagyságával, s a ráczot, mely gazdag czifraságával lepott meg. Láttam távolról a kalvinista lyceumot is, hol két Prof. tanítja a felsőbb tudományokat. — En ezen mezővárost fekvésére, csinosságára, népességére, elevenségére s tiszta magyar voltára nézve mind azok között, melyeket láttam honunkban, Pest után a legelsőnek tartom.

10d. a Sajó szép völgyén s Szendrőn keresztül estvére Tornára értünk. A városka olyan forma mint Sümeg s olyan felette az elpusztult vár is. Ide 11-én érkezott meg mltsgos Szilassy főispán úr s 12-én főispáni székét elfoglalá. Ezen napon általa Kazinczyval, Terhessel s sok másokkal együtt magam is ezen Tornai Megye táblabírájává kinevezettvén a szokott hitet letettem. Itt több jeles embereket láttam: az öreg Márjássyt, B. Vayt, a Zempléni alispánt s Dókust, a Főjegyzőt, Palóczyt, a Borsodi főjegyzőt. Itt leltem különös örömemre Kazinczyt is, ki Márjássynak bemutatott s estve a bálban Terhessel is megismerkedtetett. Terhes egy jól termett, jól képzett tüzes fekete szemű ember s kellemes társalkodó; bajszosan s Zrínyi dolmányban volt. A Minervától elvonult Ellingerrel meg nem férhetvén, miként előbb Gr. Dessewffy s Dulházy sem; s Werferrel akar ugyan Kassán egy új folyóírást kiadatni.

13d. Tornáról elindulván egészen más utat vevénk s dél előtt 10 órára Aggtelekre értünk, voltunk a Baradlában 3 óra folytaíg, noha a járás a sok esőzés s a legrosszabb állapotban levő 7 hidak miatt, benne, kivált nekem, felette alkalmatlan volt. Velünk voltak a nógrády Deputatio tagjai Balázs Főnot. Sréter Vnot., Kubinyi Ágoston Kbiró, s Zipser Prof. sat., estve Rima Szombatba értünk s a Luth. Templomban láttuk azon képet,

mellyet Gustav Adolph svéd király ajándékozott ide s melly Rembrandénak tartatik.

14d. Losonezon által Patvareczra s

15d. Váczon által ide baza értünk. Váczon megnéztem a gyönyörű cathedralét, s a kryptát is. Utamban keresztül mentem a Zagyva, Eger, Sajó, Bodva, Balog, Rima, Losonez, Ipoly vizeken. Láttam a Szendrői, Tornai, Szádvári, Gácsi, Honti várromokat.

Nagyon szeretném ha azon 1764d. vagy mellyik országgyűlési pasquilst, melly négy soros versekben Hubert plébános Úrnak meg van,¹ nekem ad usum felküldenéd. Ponori Thewrewk itt van egy festővel s a Pantheon számára már Fáy, Vitkovicsot, Szemerét s Bártfayt lefestette. Kisfaludy s Vörösmarty nem engedték magokat az ő számára festetni. Ez most elég legyen. Csókollak

barátod
Stettner s. k.

XIII.

Pest, October 28d. 1828.

Kedves Barátom Gábor!

A minap, midőn utóbbik leveledet s a Diaetai irományt vevém, épen akkor készültem feleségem után Komárom vármegyébe felmenni, honnét csak néhány nappal ezelőtt érkeztem vissza. S ez volt az oka, és az hogy a kívánt irományok akkor kezemnél nem valának, hogy sem azokat akkoron el nem küldhettem, sem leveleidre mind ez ideig nem válaszoltam.

Mostan azonban ígérem, hogy legelső alkalommal, mellyet vagy magam lelendem vagy te hozzám utasítandasz, venni fogod mind az Amerikai Beszédet mind Kazinczy s Kisfaludy levelezéseiket. — Ujságul ezeket:

1. A Marczibányi jutalomkérdések miképen ítéltek el Kulcsárné ujság leveleiből láthatád, nem ezt tehát, hanem azt akarom tudtadra adni, hogy a legjobb magyar könyvre kitett esztendei jutalmak is elítéltek és ugyan 1824-ben Fáynak újabb meséji, 1825-ben Zalán futása, 1826-ban Auróra s 1827-ben Bittnicz Stylistikája érdemesített jutalomra, melly azonban csak a jövő Martiusban fog kiosztatni.

2. Országunk czimerén közönségesen úgy nevezett négy folyóvíz helyén, a legrégibb pecséteken Horvát István úr vett észre már régebben bizonyos állati képeket, de mik legyenek, a

¹ Ez a pasquill a „Már kétségbe esett magyar hazánknak siralmas vádja“ című terjedelmes satira. Nyomtatásban Abafi Lajos közölte „Figyelő“-jének XV. kötetében (38—48. l.).

viaszpecsétek eltörlődésök miatt meg nem határozható. De most legközelebb vizsgálván II. Endre király 1232. évi diplomáján függő arany pecsétet, azon világosan látta, hogy a négy folyóvizek négy ezüst mezők, mellyek közül a három felsőn mindeniken két egymásra rohanó oroszlán, s közöttök egy szív, a legalsón pedig egy magányos oroszlán találhatik. Ez hihetőleg nemzetünknek még pogány czimere volt, s a hét oroszlán a hét vezért képezé. Horvát úr szándékozik erről a tudós világot, írása által is, rövid időn felvilágosítani.

3. Auróra vásárra készen lesz, négy rezet ad s igen sok jó darabokat. Élet és Literatura 3. kötete is nyomatni fog nem sokára. Kazinczy a Tud. Gyűjt. számára elvégezte pályája emlékeztétét s ez a deczemberi kötetben fog adatni, lythografizott képével együtt, melly iránt most van alkuban Károlyi Ruprechtel, a Bécsi festővel.

4. Bajza igen derék Értekezésének¹ utója már kész s a novemberi kötetbe jó. Paziazi censurát adott² Sz. Istvánkor s praeclarumot kapott.

5. Ponori Thewrewk régóta itt tekereg egy festővel, kit napszámra fizet s a ki igen sebesen s szépen rajzol; lefestette majd fél Pestet s Budát, igen sok érdemeseket is mint Dr. Forgót, Fáy, Szemerét, Bártfay, Vitkovicsot, de Bosnyák könyvkötőt is és minden potom németet, ki elég kába hihetőleg soha meg nem jelenendő Galleriájára előfizetni. Megjárta Pápát is, Füredet és Fejérvárt s ott Prof. Márton Istvánt, Oroszyt, Pap Gábort, Huszár Károlt, a Gracziák jelentőjét s többeket is festetett. Horvát István, Kisfaludy Károl s Vörösmarty nem engedték magokat festetni, a kik engedték is, sokan megbánták. Schedelt és engemet nem kínált meg a halhatatlansággal s én a mint könnyen gondolhatod, most csak ez okból epéskedem ellene s halhatatlan intézete ellen.

Ha eladott könyveim' árokat felküldhetnéd, igen nagy jót tennél velem, szívesen venném az elkelt Nagy Pálokét is. Leveledet minél előbb elvárom. Leányomnak négy foga van. Most több nem jut eszembe. Hölgyem tisztel, én pedig csókollak s vagyok

barátod
Stettner György.

¹ „Az Epigramma theoriája“, melynek első fele a Tud. Gyűjt. 1828. X., a másik része a XI. füzetében jelent meg.

² Paziazi Mihály oláh származású, németül író magyar ügyvéd, a ki Széchenyi több munkáját (a Hitelt és a Világot stb.) németre fordította. A censurán az ügyvédi vizsgálatát kell érteni.

XIV.

Pest, April 25d. 1831.

Kedves Barátom!

Ne tarts rovást leveleimről s ne neheztelj, ha én ki most Kresznerics szótára négyszeri correcturájával terhelve vagyok, s minekutána szemeimet a többnyire éjjeli correcturával elkinzom (nappal más dolgaimekhez kellvén látnom) minden betűtől iszonyodom: ritkán lelek időt s képességet a legszükségesebbek írására is. — Az eladandó Aradi ház hirdetését mind a Magyar mind a német ujságba beiktattattam s fizettem érte összeleg 10 ft. 45 krt. Árpádot vettem számodra 10 ft., a mi még a kezemhez jött pénzből fen marad s mintegy 80 ftot tesz, mihelyt egy kicsinyt jobb módon lesz, köszönettel vissza térítem.

A peredhez tartozó okleveleket s Informatiót vettem s az elsőbbeket feljöttödig vagy biztos alkalom akadtaig jó gondviselés alatt tartván, minden igyekezettel rajta leszek, hogy Pered még ezen Terminus alatt Levátába mehessen.

Hogy ez már eddig nem történt, az oklevelek s informatio felküldésében való késedelmed az oka, nem pedig az én szorgalmatlanságom vagy elfoglaltatásom; mert Barátaim ügyeiknek előmozdítására, minden terheltetésem mellett is mindig kell jutni, mind kedvemnek mind időmnek.

A Conv. Lexikon 1-ső darabja már csakugyan megjelent s megfelel várakozásunknak. Döbr.¹ cikkelei botránkoztatók; olvasd meg pl. az Alcausi vers, Alfieri és Anyos cikkeket. Wigand emberei azt hirtelik, hogy a francia biographiai cikkeit Te dolgozod; de nem hihetem.

Itt küldök ismét egy oklevelet a Lexikoni Perhez, B. Eötvös József írta, Dessewffy vigasztalásaul, egy 16 évü nagy reményű fiú, az Alcancellár fija. Irt egy egész vigjátékot gróf Széchenyi és a Kritikai lapok írói ellen, mellyben szép ész és sok elme mutatkozik s igen csinos nyelv; de a darab nincsen nyomtatásra szánva s ez annak csak utójátéka. Első alkalommal s talán Urbányi által fogod venni tőlem Dr. Balogh új feleletét s gróf Dessewffy munkáját a sajtószabadságról németre fordítva, annak 1, ennek 2 ft. az ára.

A Kritikai Lapokról s Pálya-ágokról ird meg bőven ítéletet s küldj magad is pálya-ágokat. Ezeket az érdeketek nagyon sajnosan veszik, kivált Pyrker s a több német-magyarok. Pyrkernek már két Apologistája támadt: Kazinczy a Tud. Gyűjtben és Romy a Spiegelben, s ez utóbbi Magyaro-mániát emleget, a miért hiszen majd megeszi a szurkot. Irj minél előbb. Öllelek

barátod

S. Gy. m. p.

¹ Döbrentei.

Báró Kemény Zsigmond levele Toldy Ferenczhez.

Érdekes levelére találtam báró Kemény Zsigmondnak a Magyar Tudományos Akadémia kéziratтарыában (Magyar Irodalmi Levelezés 76. szám. Toldy Ferencz levéltárczája.) A levelet, a mely 1843 december 16-án kelt Kolozsvárott, Kemény abból az alkalomból írta Toldy Ferenczhez, hogy őt az Akadémia 1843 október 7-én tartott ülésén levelező taggá választotta.¹

Keménynek, a ki 1843 közepén hagyta el az Erdélyi Híradót, ekkoriban (az év második felében) jelent meg „Korteskedés és ellenszerei” című munkájából az első füzet és az Akadémia éppen e művéért érdemesíti a fiatal publicistát tagságára, a kit tehát így szinte elsőnek méltányolt. Kemény a Toldyhoz intézett levélben ad kifejezést hálájának a kitüntetésért.² A mint a levél egyes nyilatkozatai mutatják, a megválasztásnak valóban komoly jelentőséget tulajdonít és további fokozottabb munkásság kifejtésére szolgáló ösztönzésnek tekinti azt. Látszik ez ajánlkozásából a Bölöni Farkas Sándor fölötti emlékezés megtartására és készségéből Toldynak történeti kutatásaiban való támogatására.

Különösen figyelemreméltó a levél azon része, melyben Kemény a „Korteskedésről” szól. Megjelöli itt a Korteskedésnek voltaképeni célzatát: támadás Kossuth politikai iránya ellen, melyet ő már ekkor aggodalommal szemlél. Így tehát Kemény, ha nyíltan nem mondja is ki, e röpiratával Széchenyi mellé áll, mikor a Kelet Népe harezában majd mindenki a magyar reform-

¹ Keménynek az Akadémiához való viszonyában még két ízben történik változás: Pestre költözése után mint a Pesti Hírlapnak Csen-gery mellett szerkesztőtársát újabban kifejtett működése elismeréséül, 1847 december 26-án (az Akadémiai Almanach szerint: 29-én) tiszteleti taggá választják „két voks hián unanimitással.” (Kemény levele Wesselényihez 1847 december 27). Később is vezetés szerepet játszik az Akadémián, úgy hogy 1868 márczius 17-én belekerül az igazgatótanácsba és 1867—70-ben elnöke a Teleki-jutalom bírálóbizottságának.

² A levél némely helyének a hangja mintha arra vallana, hogy ekkor már személyesen ismerte Toldyt, de ténybeli bizonyítékunk nincs erre.

mozgalmak megindítója ellen fordul. Jellemző Keményre, hogy az eszmék tisztázása végett tárgyilagos és ha kell, személyes tekintetben is kiméretlen bírálatát kívánja művének. Újabb bizonyíték ez, hogy az ő törekvéseit mennyire nem a népszerűség keresése, hanem a nemzet érdekei irányították. Talán feltűnő, hogy Kemény Toldyhoz fordul véleménymondásért, a kiről bizonyára jól tudta, hogy a politika nem igen tartozik működési körébe. De akkori elszigetelt helyzetében, az irodalmi és politikai középponttól távol, nem volt más embere, a kivel óhajtatását közölhette volna.

A levél, Keménynél szokatlan gonddal írva, következőképen hangzik:

Tekintetes titoknak úr!

Levelező taggá választásomért jóakaróimnak és barátaimnak, kik közé önt számlálni büszkeségem, legőszintébb hálával tartozom.

Én a' tudóstársaságnak nemzetiségünkre és irodalmunkra idves hatásáról telyesleg meggyőződve levén; a' helyzetemmel járó kötelességek' telyesítésében hanyag lenni nem fogok. Kérem tehát önt barátilag: méltóztassék minél több rábizásokkal terhelni; annyival is inkább, mert erdélyi collégáim — mint ön legjobban tudhatja — intézetünknek legrőstebb levelezői. Nem tudom: szokás-e l. tagokra halott fölötti szonoklatokat (így!) bízni? Ha ezt a' szabályok megengedik; akkor — ha önök rá alkalmasnak gondolnak — méltóztassanak nekem átadni a' Farkas Sándor¹ (így!) fölötti parentálhatást. Szász kétségkívül nagyobb hatással fogna szonoklani (így!), mint én: de ő teméntelen foglalkozásai mián Kolozsvárra is évek alatt alig jöhet s annál kevésbe (így) van része Pestre utazhatni. Szász az átadást nem fogja megbántásnak tekinteni. Én Farkas Sándorral gyermekkorom óta² közelebbi viszonyban levén, a' néhainak jellemét és életét türhetőleg ösmerem.

Második kérésem: ha önnek tudományos munkálkodásainál Erdélyből — különösen a' kormányzéki vagy a k. felhívári káptalan levéltáraiból — történetészeti adatokra van szüksége; méltóztassék szolgálataimmal szabadon parancsolni.

Engedje meg, hogy harmadik kérésemmel is terheljem

¹ Bölöni Farkas Sándor (1795–1842), a XIX. sz. első felében az erdélyi írók egyik legderekabbika, a ki a művelt nyugat eszméinek a terjesztésével különösen socialis téren, mint úttörő igen nagy érdemeket szerzett. „Utazás Északamerikában“ czimű művével az 1835. Marczibányi-díjat nyerte el, melyet az Akadémiának adományozott.

² „Gyermekkorom óta“ közbeszúrva.

önt. A' „Korteskedés és ellenszerei“ című munkám II-ik füzeté elhagyá a sajtót.¹ Én benne — tiszta meggyőződésből — Kossuth Lajosnak és a testvérhoni reformereknek sok kedvenz eszméit megtámadtam. Minthogy illy eljárásom nem hiuságból s ellenzési daczból történt, hanem közügyeink iránya fölötti valóságos és mély aggodalomból: ennél fogva rám alig hatna valami leverőbben, mint az, ha munkám általános kifejezésekkel megdicsértetnék, részletes taglalás alá nem vettetnék. Én óhajtanám, hogy tévedéseim élesen kiemeltessenek, fonák eszméim kiméletlenül megrovassanak, irányom kárhóztassék, személyem — mert különösen a' political kérdések tisztába hozatala végett gyakran szükség személyeskedni is — megtámadtassék: szóval én azt akarom, hogy az általam megpendített kérdések vitatás alá vonassanak, ha szintén érettek írói minden becsületem és political hitelem áldozatul esne is.

Én — mostani belátásommal — a magyar honi országgyűlést éretlen elméletek után kapkodónak és tapintatnélkülinek hiszem. Én azt hiszem, hogy Erdély apathiában sýnylik; a testvérhon pedig a' véleményvezetők által terhes és létkoczkázató crisis felé ragadtatik.

De én igen fiatal vagyok arra még, hogy gyakran és igen botrányosan ne csalódhassam.

Érdekemben van tehát és megnyugtatósomra szolgál minden nyomos megtámadtatás és a legkiméletlenebb útbaigazítás is.

Ezerszer kérem önt: szíveskedjék — ha ideje engedi — megbírálni munkámat; vagy pedig azt kieszközölni, hogy ön barátai közül valaki szigorú bonczolgatás alá vegye dolgozatomat.

Kéréseim ismételt fölhozatala mellett tisztelettel maradtam

A' Tekintetes urnak

Kolozsvártt decz 16-án 843

alázatos, hű barátá

Kemény Zsigmond.

Ugyanezen a levélen Krizbay Dezső Miklós, az Erdélyi Hiradó munkatársa, affélől tudakozódik Toldytól, hogy Pesten vagy Pozsonyban tartózkodik-e. Az ő írása a következő címzés is:

Tekintetes

Schedel Ferencz — magyar academiai titoknak stb. stb. úrnak tisztelettel

Pesten vagy Pozsonyban.

¹ A II. füzet nyomdai jelzése az 1844. évet mutatja.

Keménynek még két levele van az akadémiai kéziratárban, de ezek érdekesség tekintetében mögötte maradnak a közzétettnek. Az egyik (Levelezés 109. 60. levél) tulajdonképen csak egy megjegyzés Toldynak azon a levelén, a melyet ez 1856 decz. 5-én intézett hozzá, hogy a Vörösmarty-féle Lear-fordítás bekötésére Dobrocásnyi nevű könyvkötőt ajánlja. Kemény a Toldy levelének a papírára alul válaszképen azt írja, hogy Dobrocásnyira nézve egyetért Toldyval, de közli vele megütöztetését, hogy a címlapon nincsenek az Újabb Nemzeti Könyvtár kiadói megnevezve és a könyv ára (5 pf.) sincs megjelölve.

Másik 1865 febr. 26-án kelt levelében (u. o. 60. lev.) arról értesíti Toldyt, hogy reggeli 9—12 kivételével, mikor szerkesztői teendői „zaklatják“, ő mindig kész meglátogatni Toldyt, vagy ha eselleg ez akarná őt fölkeresni, délután 5-től 7-ig rendszerint otthon találhatja.

Pais Dezső.

Folyóiratok szemléje.

1. Az ATHENAEUM f. é. 19. évfolyamának első számában két nagyobb dolgozat található: Kármán Miklós tanulmánya *A kereszténység és pogányság küzdelme* — és Bartók György értekezése: *Köteles Sámuel élete és philosophiája*, a melyben szerző Köteles phil. rendszerét, logikáját, philosophiai történelmét stb. ismerteti. — Az *Irodalom* rovatban: I. Beoguer: *La notion valeur* cz. művet ismerteti Bartók György; V. Girand: *Essai sur Taine* cz. dolgozatát Elek Oszkár és A. *Kastelstudien zur neuen Erkenntnislehre* cz. munkáját Enyvvári Jenő.

Ugyanezen folyóirat második számában nagyobb tanulmány jelent meg Kornis Gyulától: a *Psychologia és energia* cím alatt, mely vizsgálódás az energia-fogalom pszichológiai alkalmazásának minden jelentékenyebb képviselőjére kiterjedt és arra a végső eredményre vezet, hogy valamint az anyag molekuláris mechanikai elméletének segítségével nem sikerült a pszichikai és physikai jelenségeket közös területre reducálni (materialismus), éppen úgy alkalmatlan erre az energetikai elmélet is. Az *anyag* helyébe a psychophysikai problémánál az *energia* lép, de ez a lelki jelenségek sajátos természetére nézve teljesen közömbös marad. Agymolekula vagy agy-energia s ezek különféle configurációi lehetnek ugyan a lelki jelenségek physikai correlatumai, de sajátos természetük azonosításukat már eleve kizárja. Tény, hogy az organismus energia-készletének állapota a lelki élet könnyedségének, frissességének vagy levertségének, elernyedésének törvény szerint feltűnő feltétele, a miből azonban azonosságuk éppen nem következik. Az energia-fogalom Ostwald-féle

psychologiai alkalmazásának lehetetlenségével elesik egyszersmind az a nagy reménység is, hogy éppen ezen fogalom útján lesz lehetséges a lelki élet exact törvényszerűségének megállapítása, bármennyire is hivatkozik a psychoenergetika arra, hogy a physikai energiáról s a megmaradás elvéről szóló tanoknak is az el nem ismerés volt eleinte a sorsa. Az energia fogalmának — lehet adni a lelki élet természetének megfelelő *tisztán psychikai* jelentést is. A psychikai energiának így, különösen Wundttól megalkotott fogalma természetesen eleve kizárja, hogy a physikai energiákkal összehasonlítsuk, még inkább azt, hogy ezek egyik formájának tartsuk (N. von Grot, Haeckel, Ostwald, Herz); valamint azt is, hogy a psychikai energia valami szilárd psychikai substratumra vonatkozzék, valamiféle lelki „substantia“-ra, mely a lelki jelenségek szüntelen váltakozásában változatlan marad s úgy viszonylik ehhez, mint a physikai energia a „tömeg“-hez. *Az energiának mint tisztán lélektani kategóriának tehát csak az az értelme, hogy rövid, alkalmas leíró, de egyáltalán nem magyarázó kifejezés az egyéni és társadalmi fejlődés közben felmerült értékek és célok hatásképességének s az ember szellemi munkaképességének jelzésére*; növekedése csak annyit jelent, hogy a tudatfolyamatok új synthesisek eredményei, melyeket mint új tényeket, nagyobb értékű élményeket tekintünk. Az energia szónak ilyen, fogalmilag szigorúan meghatározott jelentése a lelki jelenségek sajátos természetével nem ellenkezik, s így használata a psychikai téren is jogosult. Voltaképp így a physikai és psychikai energiánál csak a szó közös, fogalmi hasonlóság csupán a hatásképességben van. Vajjon a psychikai energia növekedésének elve, mint „törvény“ formulázható-e s vajjon tisztán specifikus lélektani elv-e? más ide nem vágó, különösen a psychologiai törvény fogalmát érintő kérdésekkel kapcsolatban lehetne csak eldönteni. — A második cikkben Kelecsényi János: *Henszlmann Gyula aesthetikája* czimen Henszlmann aesth. elméletét ismerteti. A művészet bölcselete csak a XIX. században fejlődött ki, bár kezdetei már a XVIII. század egyes gondolkodóinál fölismerhetők. Ez a tudomány a műalkotást tapasztalati úton, föltételeiből, alkotója egyéniségéből, nemzetiségéből s korából magyarázza, apriorikus, tisztán elmélődő aesthetikai föltevések helyett. Gondolatainak első világosabb kifejezője Dubos abbé *Réflexions critiques sur la poésie et la plature* (1719) czimű tanulmányában. Később Herder mutat rá a klíma és nemzeti lélek befolyására a művészetben és sürgeti az ethnologiai irányú kutatást, — e helyett azonban Hegelék merész és légies speculatiói következtek. Ezekkel a speculatiókkal szemben lépett föl merészen és újítólág az új romantikus építészet nagy mestere, a drezdai udvari színház és múzeum építője: Gottfried Semper. Alapelve: a műalkotást teljesen megmagyarázhatjuk keletkezésében, genetikus módszerrel; ennek a módszernek elég megmagyaráznia a műalkotás célját és anyagát, a környezet befolyását s a művész egyéni-

ségének jelentőségét az alkotásban. A környezet befolyását művészi módon fejt ki később Taine, A művészet bölcséletében kifejtván a művészet egész ethnológiáját és klimatológiáját. A művészetbölcsélet éme képviselőinek gondolatsorába illeszkedik bele Henszlmann vizsgálata is, Sempertől és a később működő Tainetól függetlenül. Saját művészeti tanulmányaiból így szerkeszti meg rendszerét a XIX. század derekán egy magyar gondolkodó, kifejezést adva az egész század művészetbölcséleti nézeteinek. A művészeti fogalma nemcsak norma; egyúttal magyarázat is. Henszlmann nem kutatja, hogy az eszme hogyan sugárzik át az anyagon, alak és tartalom, hogy valósítják meg a szépet; tudjuk, hogy a szépnek még lehetőségét is tagadja; ő a műalkotásban pusztán a művészetit keresi. A művészetit pedig meghatározza a műalkotás tárgya, a művész egyénisége, a művész egyéniségére pedig minden egyénisége mellett is befolyással van népe ízlése, művészeti fejlettsége. Az illető nép nemzeti lelkét sok minden körülmény alakítja, a melyek közül, mint emlékszünk, Henszlmann utal Ritter nyomán a földrajzi helyzetre. A művészetbölcsélet általános irányában haladnak tehát Henszlmann gondolatai. De ez a tudomány mindig erős összefüggésben van a kornak nemcsak bölcséleti szellemével, hanem művészeti irányával is. Taine aesthetikája az analitikus regényírók aesthetikája is; Semper műelmélete különösen az ébredő romantikus iránynak hitvallása is. Közelebről ennek a romantikus iránynak harcosa Henszlmann elméletírása is. Ez a romantikus irány szakít a classicismus nyűgével, a rococo ízléstelenségeivel s a középkori renaissance művészet felé fordul. Gottfried Semper abban az óvben fejezi be a drezdai olasz renaissance stílus színház építését, a melyben a Párhuzam megjelenik. Karl Friedrich Lessing és Delacroix képeit pedig már ebben az időben az új szellem hatja át. S mikor Henszlmann romantikus aestheta lesz, és hirdeti a romantika főelveit: az egyéni, a nemzeti, a népi kidomborítását a művészetben, a magyar műelméletben új korszakot nyit meg. De nemcsak romantikus elmélete volt új; — új volt műelméleti módszere is. Előtte a magyar műszellem csak speculativ irányú aesthetikát termett, (Szerdahelyi, Nyíri, Schedius) vagy pedig írók és költők műbölcséleti tanulmányait. (Kölcsény, Bajza, Szemere, Toldy.) Az aesthetikai elmélődések osztottak a német minták eredménytelenségében; az írók tanulmányai inkább csak az irodalomra nézve illetékesek, — mert hisz a műbölcselőnek művésznek is kell lennie, — s valóban túlnyomólag irodalmi tárgyúak. Henszlmann képzőművészeti tanulmányai följogosították arra, hogy a képzőművészet remekei s története alapján alkosson elméletet, de széleskörű világirodalmi ismeretei (Goethe, Calderon, Shakespere beható tanulmányozása) költészeti kérdésekben is illetékessé tették. Sőt eredeti és friss szelleme meg tudta látni a minden művészetet összekötő közös kapcsot — s a hellen tragoédiát a hellen rajzoló művészettel összefüggésben vizsgálva, az összehasonlító műbölcséleti módszer

első magyar alkalmazója lett. Jelentősége röviden összefoglalva az műelméletben egyike az első művészbölcselkedőknek, az első magyar művészbölcselő és az első magyar romantikus művészetbölcselő. — A harmadik czikk: Euelpides levele a szerkesztőhöz *Optimismus* cz. a. a Pascal-féle pessimismust állítja szembe saját optimistikus felfogásával, rámutatva egyszersmind Pascal pessimismusának igazi eredetére. — Az *Irodalom* rovatban: V. S. a *Rivista di filosofia* cz. folyóiratot; dr. Pekár Károly: Az érzékletek és észrevevések mechanismusának új elméletét és A. Juillées: *Le socialisme et la sociologie* reformiste cz. művet; dr. Kornis Gyula: G. Jacoby: „Der Pragmatismus“ cz. munkáját ismerteti.

2. A BUDAPESTI SZEMLE márcz. füzetének tartalma: Katona Lajos *A népköltés a népléktan tárgykörében* a néppel foglalkozó tudományok meghatározása után azt a kérdést veti fel, megilleti-e a népköltést a középponti hely a népléktan tárgyainak körében? — Székely Ferencz *A készfizetésekről* szóló cikkében különösen azt fejtegeti, mennyiben fontos reánk nézve a készfizetésnek megkezdése és miért vonakodnak az osztrákok ennek a kérdésnek végleges megoldásától. Végül megjegyzi, hogy a készfizetések megkezdése a legtermészetesebb átmenet az önálló bankra, a mely minden nehézség és minden veszély nélkül megalkotható bármikor, ha a külföld tudatába átment, hogy mi készfizető ország vagyunk. — Réz Mihály *Ausztria viszonya Magyarországhoz* címmel a kiegyezést tárgyalja a tények és a Corpus Juris szempontjából. A kiegyezés által vált lehetségessé, hogy a nemzet úgy számoljon a nagyhatalmi érdekek követelményeivel, hogy ez által az ország függetlenségének érdekét ne sértse meg. S ha a Corpus Juris szempontjából tekintjük azt, visszaesést kell benne látnunk, régi jogokról való lemondást, közös intézmények megteremtését. A tények szempontjából azonban rendkívüli előhaladást látunk a függetlenségnek annyiszor declarált, de valójában századokon át el nem érhetett célja felé. — Csengeri János *Három hét Egyiptomban* cz. útleírását fejezi be. — Ezután Mikszáth Kálmán *A rckeszkek* című elbeszélése következik. — A *Költemények* között van Hegedűs István *Széchenyi galambja* eredeti verse. — Kozma Andor Moore költeményeiből *El ne feledd e tért!* *Az Estharang* címűt fordította le. — Vértesy Jenő *Vörösmarty drámáiról* írt tanulmányt, melyben Vörösmartyt a magyar romantikus drámának legigazabb képviselőjeként mutatja be. — A *Szemle* rovatban Beöthy Zsoltnak a Kisfaludy-Társaság ünnepélyes közülésén mondott megnyitó beszéde, Láng Nándor *Az antiumi leány*, Alexander Magda Anders Zorn képzőművészeti cikkei vannak közölve. — A *Színház* rovatban a budapesti színházak ujdonságairól írt tanulmányt e szerkesztő. — Az *Értesítő*-ben A Kudrun-epos, ford. Kőrös Endre, (Heinrich Gusztávtól), Oláh G.: Irói arczképek (Császár Elemértől), Musset A.: *Lettres d'amour*, (König Györgytől), Ostwald

W.: Grosse Männer, (Zemplén Győzötől), Le droit de l'enfant abandonnée etc. (Vámbery Rusztemtől), Waddel: A rejtelmes Lhasza (Halász Gyulától) című munkák vannak ismertetve.

Ugyane folyóirat áprilisi füzetének tartalma: Concha Győző *A gentry* címmel tanulmányt kezd. Ez első közleményben vázlatosan ismerteti a magyar köz- és főnemesség helyzetét, majd a magyar és angol nemesi osztályok történelmi fejlődését, elkülönülését. Foglalkozik azzal a kérdéssel, mi teszi eredeti hazájában Angliában a gentryt? A cikk további folyamán azt tárgyalja, vajon miben hasonlít az újabban gentry név alatt sorakozó magyar társadalmi réteg az angolhoz? Mi volt keletkezésének részletes oka? Van-e jogosultsága és jövője a nemzet közéletében? Vagy egy eltűnt kor föltámasztásának kísérlete? — Hartmann János *Egy fejezet Petőfi költészetéről* címmel mutatóványt ad megjelenendő művéből, melyben Petőfi naivitását és népies-ségét fejtegeti. — Réz Mihály folytatja *Ausztria viszonya Magyarországhoz* című tanulmányát, és ebben a hatvanhetes alapot tárgyalja. A Corpus Jurisból kiindulva azt kell mondanunk, hogy az 1867: XII. t.-cz. közös intézményeket teremtett. Ha azonban a tények szempontjából tekintjük a kiegyezést, azt kell mondanunk, hogy a kiegyezés nem teremtette ezen intézményeket, mert azok birodalmi intézmények formájában már szervezve voltak. A kiegyezés ezen ügyeknek egy részét szétválasztotta, egy részét pedig alkotmányos és közös ügygá tette. A kiegyezés által az ország befolyása a hadügyre a multakhoz képest rendkívül széles tért nyert. Még nagyobb haladást mutat a kiegyezés a külügyek terén. Soha Magyarországnak a Habsburgok uralkodása óta nem volt meg az a befolyása a külügyekre, mint a melyet számára a kiegyezés biztosított. A bankügy terén a kiegyezés az egykori osztrák bank helyére az osztrák-magyar bankot létesítette két külön igazgatósággal és két külön alkormányzóval. — Ifj. Dengi János *Kemény és Balzac*-ról szóló tanulmányt kezd; ez első részben Balzac hatását általánosságban tárgyalja. Ezután Keller Gottfried *A szent szűz és az apáca* című elbeszélésének fordítása következik. Ábrányi Emil Rostand Edmondnak *Chantecler éneke a naphoz* részletét fordította le. — A *Szemlében* A Balkán-szerződések kérdését ismerteti egy névtelen író. Haraszti Gyula Rostandnak világhírű darabját, *A Chanteclert* tárgyalja kritikailag. Kern Aurél, Strausz Richárd *Elektrájáról* írt kisebb tanulmányt. Az *Értesítőben* Bayer J.: Shakespeare drámái hazánkban, (Gyulai Ágosttól), Masson: Alfred de Vigny című munkák vannak ismertetve. A füzetet az új magyar könyvek jegyzéke zárja be.

Ugyane folyóirat májusi füzetének tartalma: Berzeviczy Albert *Megemlékezés gr. Széchenyi Istvánról* címmel a M. T. Akadémia ezidei ünnepélyes közülésén elmondott elnöki beszédét közli. — Concha Győző *A gentry*-ről szóló tanulmányát befejezi, s ebben a gentrymozgalmat az 1875-ki fusio óta ismerteti. —

Angyal Dávid a M. T. Akadémia nagygyűlésén felolvasott *gróf Széchenyi István emlékeztetést* közli. Cikkének vezéreszméje, hogy Széchenyi a nemzet nevelésében látta élete főfeladatát; s ezt támogatja szerző adatokkal. — Négyesy László *Mikszáth-ról* szóló cikkében írói működését jellemzi. — Ifj. Dengi János *Kemény és Balzac-ról* szóló tanulmányát befejezi, s ebben különösen Balzac hatásáról a részletekben értekezik. — Berczik Árpád *A feleség csókja* című elbeszélését közli. — A *Költemények* közt van Léva József *A czeni sírbolt* című költeménye és Vargha Gyula *Széchenyi* című eredeti költeménye, melyet a M. T. Akadémia Széchenyi-ünnepén felolvasott. — A *Szemle* rovatban Farkas Zoltán *Björnson-ról* írt kisebb tanulmányt; Deresényi Móricz *Görögország válságát* ismerteti. — Az *Értesítő*-ben Radó A.: A fordítás művésze (Heinrich Gusztáv-tól) és Szinnyi J.: Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft című munkák vannak ismertetve.

Ugyane folyóirat júniusi füzetének tartalma: Balogh Jenő *A büntetőjog válsága* címmel egy nagyobb tanulmányának töredékes vázlatát adja, melyben szembeállítja a büntető igazságszolgáltatás állapotát és vezérlő gondolatait egyrészt a XVIII. század végén, illetőleg a múlt század elején, másrészt napjainkban. — Wertheimer Ede *gróf Andrássy Gyula életéből* címmel részletet közöl egy az Akadémia kiadásában megjelenendő művéből, s melyben száműzetését és hazatérését ismerteti. — Schwarz Gusztáv *Jhering Rudolf és műve* című tanulmányban Jhering bölcséletével foglalkozik. — Szokolay Kornél *Képviselési alkotmány Bosnyákországban* címmel tanulmányt kezd, melyben a bosnyák alkotmányt ismerteti s az ország viszonyát Magyarországhoz és Ausztriához. — Ezután Jakab Ödön *Nebukadnezár diadalmenete* című elbeszélése következik. — Somkuti három finn dalt fordított le. — A *Szemle*-ben Goethe legújabb műve címmel leghíresebb regényének, „Meister Vilmos tanulóvei“ műnek most előkerült első alakja van ismertetve. — Yolland Arthur *Mark Twain* életrajzát közli. — A *Színház* rovatban Szigligeti Nagypója, Barrie: A mihez minden asszony ért, a francziák Chanteclerje, és a berliniek vígszínházi szereplése vannak ismertetve. — Az *Értesítő*-ben Várdy B.: Mikszáth, Császár E.: Kisfaludy Sándor, Strowski F.: Pascal et son temps, Medveczky Tanulmányok Pascalról (ez utóbbiak Nagy Józseftől), R. Kiss J.: Az utolsó nemzeti felkelés, Kiss E.: Mikszáth, Fancigny-Lucinge: Rachel et son temps, Thomson V.: La vie sentimentale de Rachel, Bleyer J.: Gottsched hazánkban (Schmidt Henriktől) vannak ismertetve. — Végül az új magyar könyvek jegyzéke következik.

Ugyane folyóirat júliusi számának tartalma: Herczeg Ferencz *Mikszáth Kálmán-ról* közöl rövid megemlékezést. — Szokolay Kornél *A képviselési alkotmány Bosnyákországban* cz. tanulmányának befejező részét adja, s ebben különösen Bosnyákország

és Hercegovina viszonyát Ausztriához és Magyarországhoz. a tartománygyűlést ismerteti. — Ferenczi Zoltán *Sully-Prudhomme*-ről írt tanulmányt, melyben költészetét jellemzi. — Gerevich Tibor *A barok-kutatás mai tudományos állásáról* szóló cikkében Riegl Alajosnak halála után kiadott művét ismerteti, mely a barok-kutatás mai állásáról a leghitelesebb képet adja. — Szinnyi Ferencz *Arany János tudományos munkásságáról* kezd tanulmányt, melyben Arany tudományos munkásságát összefoglalóan ismerteti és megvilágítja jelentőségét. E cikkében önálló tanulmányaival foglalkozik. — Ezután Barrie J. M. *Margaret Ogilvy* című önéletrajzi regénynek fordítása következik. — Trencsény Károly *Jugovicsok anyja* című szerb nép-éneket fordította le. — Pethő Sándor *Zrinyi és Machiavelli* között von párhuzamot. — *A világ-cultura* címmel Roosevelt Tivadarnak a berlini egyetemen 1910 május 12-én elmondott beszédét közli egy névtelen író. — A *Szemlé*-ben Székely Ágoston Koch Róbert-ről emlékezik meg. — Az *Értesítő*-ben Róna-Sklarek Ungarische Volksmärchen, Carteggio del Conte Federico Confalonieri című művek vannak ismertetve.

A M. Tud. Akadémia jegyzőkönyvei.

HUSZONKETTEDIK AKADEMAI ÜLÉS.

A II. osztály hatodik ülése.

1910 június 6-án.

PLÓSZ SÁNDOR osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak *az illető osztályból*: Berzeviczy Albert, B. Forster Gyula, b. Nyáry Jenő t. tt. — Békefi Remig, Concha Győző, Csánki Dezső, Fejérpataky László, Láng Lajos, Ortway Tivadar, Vargha Gyula, Vécsey Tamás r. tt. — Angyal Dávid, Angyal Pál, Balogh Jenő, Borovszky Samu, Csoma József, Komáromy András, Magyar Géza, Reiner János, Thirring Gusztáv l. tt. — *Más osztályokból*: Heinrich Gusztáv r. t. — Jegyző: Pauer Imre osztálytitkár.

139. VARGHA GYULA r. t. felolvassa a betegség miatt meg nem jelenhetett VIZAKNAI ANTAL l. tag: „Az 1910. év végén tartandó magyar népszámlálásról“ cz. *székfoglaló* értekezését.

131. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére CSÁNKI DEZSŐ és VARGHA GYULA r. tagokat kéri fel.

HUSZONHARMADIK AKADEMAI ÜLÉS.

A III. osztály hatodik ülése.

1910 június 13-án.

ENTZ GÉZA osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak *az illető osztályból*: Fröhlich Izidor, Horváth Géza, Ilosvay Lajos, Koch Antal,

Kövesligethy Radó, Krenner József, Mágócsy-Dietz Sándor, Méhely Lajos, Rados Gusztáv, Schuller Alajos, Szily Kálmán r. tt. — Bugarszky István, ifj. Entz Géza, Ónodi Adolf, Schafarzik Ferencz, Tóttösy Béla, Tuzson János, Zemplén Győző l. tt. — *Más osztályokból*: Beöthy Zsolt, Csánki Dezső, Goldziher Ignác, Heinrich Gusztáv, Ortway Tivadar, Pauer Imre, Vécsey Tamás r. tt. — Angyal Dávid, Balogh Jenő, Borovszky Samu, Császár Elemér, Katona Lajos l. tt. — Jegyző: König Gyula osztálytitkár.

132. KRENNER JÓZSEF r. t.: „Egy új közzettypusról“.

133. FEJÉR LIPÓT l. t.: „A folytonos függvények trigonometrikus sorainak singularitásairól“.

134. BERNÁTSKY JENŐ részéről: „A hazai Irisfélékről“. Előterjeszti MÁGÓCSY-DIETZ SÁNDOR r. t.

135. TERKÁN LAJOS részéről a Beta Persei photographikus fényváltozása és a photographikus extinctio. Előadja: KÖVESLIGETHY RADO l. t.

136. ILOSVAY LAJOS r. t. és dr. SKRITZ PÁL, A kékszinű molybden-oxidok két új módosulatáról“.

137. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére KRENNER JÓZSEF és ILOSVAY LAJOS r. tagokat kéri fel.

HUSZONNEGYEDIK AKADÉMIAI ÜLÉS.

Hatodik összes ülés.

1910 június 13-án.

24

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök úr elnöklete alatt jelen voltak: Beöthy Zsolt, Csánki Dezső, Entz Géza, Fröhlich Izidor, Goldziher Ignác, Horváth Géza, Ilosvay Lajos, Koch Antal, König Gyula, Kövesligethy Radó, Krenner József, Méhely Lajos, Ortway Tivadar, Pauer Imre, Rados Gusztáv, Schuller Alajos, Szily Kálmán, Vécsey Tamás r. tt. — Angyal Dávid, Balogh Jenő, Borovszky Samu, Bugarszky István, Császár Elemér, ifj. Entz Géza, Katona Lajos, Ónodi Adolf, Reiner János, Schafarzik Ferencz, Tóttösy Béla, Tuzson János, Zemplén Győző l. tt. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtitkár.

138. GOLDZIHÉRNÉ IGNÁCZ r. t. fölolvassa jelentését az Akadémiák nemzetközi szövetségének f. é. május 9–15-ig Rómában tartott üléséről (l. fönt 417. l.). — Tudomásul van.

139. Az Irodalomtörténeti Bizottság jelenti, hogy BLEYER JAKAB és VOINOVICH GÉZA l. tagokat bizottsági rendes, PINTER JENŐ főgymnásiumi tanárt biz. segédtaggá választotta. — Helyeslő tudomásul van.

140. A Szótári Bizottság jelenti, hogy megalakult: elnöke SZILY KÁLMÁN r. és ig., előadója TOLNAI VILMOS l. tag. — Tudomásul van.

141. Főtitkár jelenti, hogy a Kóczán-féle drámai pályázatra kilencz pályamű érkezett be. — A pályaművek jeligés levelei lepecsételtettek, a pályaművek az I. osztálynak adattak ki szabályszerű megbirálás végett.

142. Főtitkár jelenti, hogy néhai GYULAI PÁL arcképét, melyet a Franklin-társulat igazgatói följajánlottak az Akadémia képes terme számára, BALLÓ EDE festőművész beszállította. — Örvendetes tudomásul van.

143. Főtitkár jelenti, hogy egy névtelen tudománybarát 2000 (kettő ezer) koronát adományozott az Akadémiának. — Köszönettel vétetik.

144. Marosvásárhely sz. kir. város tanácsa megküldi (hivatkozással a belügyminiszter úrnak 149041/1908. sz. rendeletére) a Teleki-nemzetség levéltárosának a keleti nyelvű írások dolgában beadott jelentését, oly megjegyzéssel, hogy a város területén más keleti nyelvű írásokról nincsen tudomása. (Ez ügyben az összes ülés 1908 novemb. 23. határozott megkeresést a m. kir. belügyminiszter úrhoz. L. Akad. Értesítő 1908. 646. l. 188. p.). A csatolt jelentésben ifj. BIÁCS ISTVÁN, a Széki gróf Teleki-nemzetség levéltárosa, előadja, hogy az őrizete alatt levő levéltárban 13 darab török nyelvű kézirat van, melyeknek tartalmáról azonban fölvilágosítást nem adhat. Tanácsára az összes ülés megkéri gróf TELEKI GÉZA ig. tagot, a grófi család kormányzó elnökét, hogy a kérdéses kéziratokat az Akadémia könyvtárában leendő tudományos földolgozásra a M. Tud. Akadémiának megküldetni méltóztassék.

145. Főtitkár jelenti, hogy a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterium f. évi május 24-én 50783. sz. a. Eizó JAMADA japán tudósnak a japán írás megváltoztatására vonatkozó munkálatait megelőbbi véleményadás végett beküldötte. Az elnökség e véleményadásra fölkerlte GOMBOCZ ZOLTÁN lev. tagot, a ki a japán írás egyszerűsítésére irányzott minden törekvést igen örömdetesnek mond, de a beküldött javaslaton kettőt hibáztat, 1. hogy ez az új írás egyszerűbb és könnyebben elsajátítható ugyan mint az eddigiek, de még mindig szótagírás; és 2. hogy átvész ugyan latin betűket, de ezeket teljesen önkényes új hangértékekkel ruházza föl (pl. *n*-nek hangértéke *ka*). De ezen gyöngéi mellett is kétségtelen, hogy ez az új írás a japán nyelv megtanulását és a japán irodalom megismerését sokszorosan megkönnyítené, miért is rokonszenvenvvel üdvözlendő. — Helyeslő tudomásul van.

146. Az Akadémia könyvtára június hónapban a következő adományokat vette: 1. Balogh Jenő l. tagtól: A büntetőjog válsága. — 2. Neusiedler Jenőtől: Gasparich Márk. — 3. Szentgyörgyi György Gusztávtól: a) A Hunt-Pázmán-, illetve Wettin-nemzetség története. b) Hunt-Pázmán-, illetve Wettin a dicső ősök emlékei. — 4. Reininghaus Fritztől: Kalender-Reform-Vorschlag. — Köszönettel vétetnek.

147. Az Akadémia kiadásában e hóban megjelentek: Akadémiai Értesítő 246. füzet és Matematikai és Természettudományi Értesítő XXVIII. 2. füzet. — Tudomásul van.

148. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére LOSVAI LAJOS és ORTVAY TIVADAR r. tagokat kéri föl és kellemes pihenést kíván az Akadémia tagjainak, kik az elnök éltetésével szétoszlanak.

Nekrolog.

Ballagi Aladár rt. beszéde Katona Lajos lt. ravatalánál 1910 augusztus 5-én.

Szeretett barátunk! Gyászos ravatalodnál csak a mulandóság fájó érzete nyomja és nyomhatja lelkünket; de nem az elmúlásé. Mert érezzük, hogy örökre szívünkbe zártuk a te szerény, igénytelen egyéniségedet s biztosak vagyunk benne, hogy a magyar tudomány évkönyvei nevedet meg fogják őrizni a feledéstől.

Te egy egészen új tudományszakot, mely Nyugaton már régebben műveltetett, plántáltál a magyar irodalomba. S tetted ezt mint philosophus, kinek főfeladata, hogy minden fogalmat szabatosan

határozzon meg. Így jelölted ki, mindnyájunk épülésére, az ethnographia, az ethnologia és a folklóre körét és határait, s aztán megmíveltet mindeniket az összehasonlító irodalomtörténet módszerével.

Minő munka volt ez, gyönyörűség még csak rágondolni is. Mert benne és általa, minden egyetlen célra, magaválasztotta, szeretett tárgyára volt irányítva.

Ő ennek a zajtalan munkának szentelte idejét, tisztában lévén azzal, hogy gyöngye, törekeny teste harcok viszontagságait nem bírja ki. Az ő dolgozó szobájába a külvilág piaci lármája és közéleti viaskodása nem is hatolt el soha. Jánosi szelidsége mellett, az ő körében állandó otthont lelt a béke és a csend, a harmonia, melynek ápolásában híu társa segédkezett.

Úgy élt mint Szent-Elmo, kinek legendájában olvassuk, hogy mikor beborult a menynek boltozata, a villám cikázott és a vihar tombolt: a hol Szent-Elmo prédikált, ott az ég tiszta és csendes maradt, falevél sem zördült.

És ez a csendes ember, merem állítani, mégis csupa szenvedély volt, csupa izzó láva. Nagy árulója van: egész irodalmi munkássága, mely a leghitelesebb tanú írók lelki világának megítélésében. Éj és nap egybeszakasztása nélkül nem lehet végbevenni azt a munkát, a mit Katona Lajos végzett, s annak a munkának hajtó ereje nem lehetett más, mint a *hivatott ember szenvedélye*, a *θεῖα μανία*, a minek köszönhető minden, a mi a maga nemében igazi nagy, a mi igazán tiszteletreméltó ezen a sárteken.

Csak hódolat illette meg minden időkben az ily szellemet. De különösen megilleti napjainkban, a nem önmagáért, hanem mellékcélókért végzett irodalmi munkásság classikus korában. A vaskos köteteket határidőre szállító írók sűrű csoportjában íme egy ember, a ki csak akkor írt, mikor volt mondanivalója, és a mit mondott jobbra csak vékony füzetkében tárta föl, de a melyekben a hivatottság, az alaposság és a becsületesség minden ismérvei jelentkeznek. Mert egy célnak élve s egy eszmében olvadva föl, *sub specie aeternitatis* tudta szemlélni önmagát, a világot és az emberiséget, s mindenkor ahhoz képest hozta meg áldozatát az irodalomnak szentségül minősített oltárán.

Legelső tudományos intézeteink, a Magyar Tudományos Akadémia és a Budapesti Tudomány Egyetem önmagukat becsülték meg, midőn ily szellemmel azonosulva, maguk közé vették föl Katona Lajost. S csak fájdalmas kötelességet teljesítettek, midőn megbíztak azzal, hogy felülmulhatatlan hűségű munkásuknak sirhalmára tűzzem tiszteletük, hálájuk és megemlékezésük babérleveleit.

Isten veled szeretett barátunk és munkatársunk, tiszteletünknek és nagyrabecsülésünknek maradandó tárgya.

Bajtárs, jó katona voltál! Isten veled, nyugodj békében!

Megjelenik
minden hó 15-én
három-négy ívnyi
tartalommal.

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

Szerkesztő-
s kiadóhivatal a
Magyar Tudom.
Akadémiában.

SZERKESZTI

HEINRICH GUSZTÁV.

XXI. KÖTET.

1910. Október 15.

10. FÜZET.

Az 1910. év végén tartandó magyar népszámlálásról.

(Kivonat *Vizaknai Antal* I. tag 1910 június hó 6-ikán tartott széki-foglaló felolvasásából.)

A népszámlálás végrehajtásának módszere tekintetében az 1910. évi magyar népszámlálás taposott nyomokon haladhat, mivel már a megelőző, kivált az 1890. és 1900. évi népszámlálásaink is oly fejlett technikával hajtottak végre, hogy az 1910. évi népszámlálásnál e részben újítások nem várhatók.

A mi a népszámlálás módszerének kérdésénél a leglényegesebbet, a felvételi mintát illeti, ragaszkodnunk kell a nálunk már három ízben alkalmazott és jól bevált számlálólap-rendszerhez, nemcsak azért mivel ezen rendszer mellett az adatoknak sokoldalú kombinatív kihasználása leginkább lehetséges, hanem főképen azért, mivel csakis számlálólapok alkalmazásával lehet az ugyanazon munkaadónál, ugyanazon vállalatnál alkalmazott egyéneket egymás mellé sorakoztatni s az egész népességet foglalkozási üzemek szerint csoportosítani. A foglalkozási statisztikának ez a tökéletesítése a népszámlálásnak azon kérdőpontján alapszik, a mely alkalmazott egyéneknél az alkalmazó, munkaadó nevét és vállalatát tudakolja s a mely kérdés első ízben az 1890. évi magyar népszámlálás keretébe vétetett fel, azóta azonban a legtöbb külföldi népszámlálás által átvétetett s ma már általában mindenütt a népszámlálások kérdőpontjainak egyik legbecsesebbikét képezi. Ez a kérdőpont azonban csakis számlálólaprendszer mellett jár a kívánt eredményességgel; ha ellenben az alkalmazó vállalat nem számlálólapra, hanem lajstromos kimutatásba vezetettnek, a cél nem lenne elérve, mivel az egy ugyanazon munkaadónál alkalmazottakat ily módon nem lehetne együvé csoportosítani.

Igaz ugyan, hogy a számlálólapok kitöltése sokkal több munkát és költséget okoz, mintha az adatok lajstromos kimutatásokba vezetettnek; de az újabb statisztikai technika némileg

ezen is tud segíteni, a mennyiben egyes olyan kérdéseknél, a melyekre csak bizonyos alternatív feleletek lehetségesek, a feleletszókat nyomtatásban fel lehet venni a számláló lapra s a kérdés kitöltése a megfelelő feleletszóknak egyszerű aláhúzása által történhetik. Ezt a könnyítést az 1910. évi magyar népszámlálás is alkalmazni fogja.

Ilyen könnyítésre a magyar népszámlálás annyival is jobban rászorul, mivel a magyar népszámlálások a kérdőpontok bősége által különösen kitűnnek a népszámlálások között, éppen nem szorítkoznak az 1872-iki szentpétervári statisztikai congressus által megállapított kérdésekre, hanem számos más olyan kérdésekre is kiterjeszkednek, a melyek más országokban felvétel tárgyát nem képezik.

A népszámlálások kérdőpontjai között különös gondot igényelnek a népszámlálásnak az életkorra és a foglalkozásra vonatkozó kérdései, a melyekre vonatkozólag pontos és megbízható adatok szerzése a külföldi népszámlálásoknál is nagy nehézséggel szokott járni.

Az életkorra vonatkozólag a pontos adatgyűjtés azért ütközik nehézségbe, mivel a népesség körében igen sokan vannak olyanok, a kik sem születésük évét, sem életkorukat pontosan nem tudják, gyakran csak 4—5 évnyi, sőt több évre terjedő tévedéssel képesek azt a népszámlálás alkalmával bevallani. Innen van az, hogy nemcsak nálunk, de a külföldi népszámlálások koradataiban is a 0-val és 5-tel végződő évek oly aránytalanul magas számmal fordulnak elő.

Az életkor pontos kitöltése nagyon megkönnyítené, ha az állami anyakönyvezéssel kapcsolatban az úgynevezett családkönyvek intézményét is életbe léptettük volna. Ez az intézmény nemcsak statisztikai, de történettudományi szempontból is igen nagy fontossággal bírna, sőt az anyakönyvezés pontosságát és gyorsaságát is előmozdítaná. Egyes államokban — családkönyvek hiányában — a népszámlálás koradatai pontosságának előmozdítása érdekében el szokták rendelni, hogy az anyakönyvi hivatalok népszámlálási célra díjtalan kivonatokat állítsanak ki. Nálunk ez az eszköz sem vehető alkalmazásba, tekintettel anyakönyvi intézményünk kettősségére s arra, hogy a népszámlálás céljára éppen az egyházi anyakönyvekből kellene legfőképen adatokat kijegyeztetni, mert az állami anyakönyvezés még csak 15 év óta áll fenn s a megbízhatóbb anyakönyvi adatokra főleg a magasabb korúaknál lenne szükség. Nincs tehát más módunk a népszámlálás életkor adatai pontosságának előmozdítására, mint-hogy a népszámlálásra vonatkozó felhívásokban és utasításokban úgy a nagy közönségnek, mint a számlálóbiztosoknak a leghatásosabban figyelmükbe ajánljuk ezt a kérdőpontot. Nem ugyan

a legközelebbi népszámlálás, de későbbi népszámlálásaink alkalmával elő lehetne segíteni az életkoradatok pontosabb bevallását az által is, ha elrendeltetnék, hogy az elemi iskolai tanítók gondot fordítsanak arra, hogy a rájuk bízott gyermekeket saját születésük időpontjának ismeretére megtanítsák. Minthogy a gyermekek születésének ideje az iskola naplójába be van jegyezve, a tanítónak módja van ezt az adatot a mindennapi oktatás hat évfolyama alatt gyakori emlékeztetésekkel és ismétlésekkel minden gyermek által elsajátíttatni.

A foglalkozás pontos számbavétele egészen más természetű nehézségbe ütközik, mint az életkoré. Az életkor kiderítése azért jár nehézséggel, mivel sok ember nem képes életkorát még hozzávetőleges pontossággal sem bevallani. A foglalkozás tekintetében ilyen természetű nehézség nem forog fenn, mert saját foglalkozásával mindenki tisztában van, arról minden ember a valóságnak megfelelően és könnyen számot tud adni, ha erre vonatkozólag megfelelő részletes és értelmes kérdéseket intéznek hozzá. Itt a nehézség csak abban rejlik, hogy éppen nem könnyű a foglalkozási kérdőpontokat oly tüzetesen, kimerítően s minden félreértést kizáró szabatossággal megszerezkeszteni, hogy az azokra kapott válaszok a foglalkozásnak egészen hű és kimerítő képét adják.

A mi első népszámlálásaink a foglalkozások számbavétele tekintetében meglehetősen hiányosak voltak. Az 1890. évi népszámlálásunk volt az első, mely e tekintetben is a kellő színvonalon állott, sőt némely kezdeményezéseivel vezető szerepet is vitt.

Önként értetik, hogy az 1910. évi népszámlálás előkészítésénél is a legnagyobb gond fordítottatott a foglalkozási kérdőpontok szabatos szövegezésére, a melyek ezúttal az önálló iparosoknál és önálló kereskedőknél az iparüzésnek és kereskedésnek közelebbi módját tudakoló kérdéssel is bővülnek, hogy t. i. az iparosnak vagy kereskedőnek saját rendes üzlete (műhelye, gyára, boltja) van-e, vagy mint iparos idegen üzlet részére otthon, vagy esetleg csak a megrendelők lakásán dolgozik-e, továbbá hogy nem háziiparos, házaló, ügynök vagy piaczi árús-e.

De jelentékenyen gyarapodnak az 1910. évi népszámlálás alkalmával a népszámlálásnak tisztán demographiai tárgyú kérdőpontjai is.

Ez új kérdőpontok egyik legfontosabbika a házasság, özvegy és elvált egyének összesen született, valamint az ezek közül még életben levő gyermekeinek számát fogja kideríteni s hivatva lesz a házasságok termékenységéről és a családok gyermekbőségéről, ezzel kapcsolatban pedig az „egy-gyermekrendszer“ vagy „egyke“

néven nevezett egészségtelen állapotok elterjedéséről is tájékoztatást szolgáltatni.

Egy másik kérdőpont, a mely eddig az elemi műveltségre szorítokozva csupán az írni-olvasni tudást tudakolta, a középiskola legalább 8, illetőleg legalább 6 és 4 osztálya sikeres elvégzésének tudakolásával fog bővülni. Ez a kérdőpont, a nélkül, hogy a népszámlálásnál számbavehető munkatöbbletet okozna, igen becses új adattal fogja népszámlálásunkat gazdagítani, különösen ha ez az adat a vallással, nemzetiséggel és foglalkozással egybevetve fog feldolgozotni.

Egy harmadik új kérdőpont a lakóhelyen való lakás időtartamát kívánja kideríteni, hogy ez által számot nyerjünk a napjainkban mind nagyobb arányokat öltő ember-fluctuatióról. Ennek a kérdésnek különben némi politikai jelentősége is van, a mennyiben a megalkotandó új választójogi törvényben a választói jogosultságot mindenesetre egy bizonyos idejű helyben lakáshoz kell kötni; hogy azonban ez a helyben lakás mennyi időben állapíttassék meg, azt éppen csakis a statisztikai adatok alapján lehet helyesen eldönteni.

Az 1910. évi népszámlálás új kérdőpontjai között az a kérdés is szerepel, hogy a megszámlált egyén volt-e már valamely külföldi országban. E kérdésnek — a belőle vonható általános culturalis tanulságok mellett — legfőbb célja az Amerikában járt, illetőleg oda kivándorolt és onnan visszavándorolt egyének számát kideríteni s ez úton az Amerikából való visszavándorlásra vonatkozó adatgyűjtésünk tudvalevő hiányosságát pótolni.

Az 1910. évi népszámlálásnak számottevő kibővítését képezi végül az az új kérdőpont, mely a katonaköteles korban álló vagy azonfelül levő férfinepességhez intézve, annak katonaviseltségét tudakolja s hivatva lesz a férfinepesség és annak egyes osztályai physikai életrevalóságáról nyújtani tájékoztatást. Az egész népességre vonatkozólag adatok gyűjtése a physikai életrevalóságról legyőzhetetlen akadályba ütköznék, a felnőtt férfinepesség tagjairól azonban orvosi szemle alapján állapíttatván meg, hogy bírnak-e azzal a testi fejlettséggel és egészséges szervezettel, mely a katonáskodás fátalmainak elviseléséhez szükséges, jóformán önként kínálkoznak ezen könnyen begyűjthető adatok, a melyeket a központi földolgozás a nemzetiséggel, vallással és foglalkozással való egybevetések által még tanulságosabbá tehet.

Bessenyei tájképei.

(Részlet *Császár Elemér* I. tagnak 1910 május 30-án tartott felolvasásából.)

Minden értékitélet relativ, s így ha azt kérdezzük, milyen szerepet játszik Bessenyei költői műveiben a természet, a feleletet az szabja meg, mihez mérjük költészetét.

A modern lyrához hasonlítva, mely duskálkodik a képekben, sőt sokszor semmi egyéb, mint a természet színpompájának hangulatos festése, Bessenyei tájköltészete képekben szegény, színtelen, fakó. Igazságosabb eljárás azonban, ha az író nem a későbbi, hanem a korábbi írói nemzedékkel állítjuk párhuzamba. Így tekintve Bessenyei költészetét, meglepően gazdagnak tűnik föl benne a természet rajza. Bár első sorban drámairó volt, s még az eposzt és didaxist is inkább művelte, mint a lyrát, költeményeiből egész gyűjteményét jegyezhetjük ki azoknak a képeknek, melyek a külvilág szemléletében gyökereznek. Figyelemreméltó jelenség, mert a természetet első sorban az érzelmi lyra szólaltatja meg, az epos már kevésbé, a dráma meg, mivel szenvedélyeket és jellemeket fest, cselekvényt ábrázol, csak kivételesen, s a mint Ludwig Tieck fogalmazta, pusztán mint az érzelmek és hangulatok képmását.¹ Lenau, egyike a legnagyobb természetimádóknak a német írók között, nagyobb elbeszélő költeményeiben alig juttatja a szerephez;² Shakespeare, a ki mindenben nagy, a természet képeit és jelenségeit is értékesíti — ritkán, de csodálatos művészettel — sőt néha nemcsak a hangulatot veti meg a természeti kép sajátos színezetével, hanem részt juttat neki a cselekvényben is (*Lear király*),³ mégsem tartozik azon költők közé, a kiket első helyen kell neveznünk, ha a természetérzékről beszélünk.

Bessenyei drámaiban valóban nincs is egy-két föl villanó hasonlaton kívül természetfestő elem, de úgy prózai és verses elbeszéléseiben (*Az amerikai Podotz és Kazimir megtérése, Tarmenes utazása — Hunyadi-epos, Debreczennek sivalma*), mint didaktikus (*Természet világa*) meg leíró verseiben (*Eszter-házi vígasságok*) és érzelmi lyrájában (egyes versek a *Hunyadi László* dráma *Toldalékjában*, *Bessenyei György Társaságában*, a *Holmiban*) lépten-nyomon fölkelte figyelmünket egy-egy természeti kép, odavetve mint hasonlat, vagy egész leírássá részletezve.

¹ Levele Humboldt Sándorhoz. Közölte Humboldt *Kosmosának* II. kötet 62—64. lapján.

² Kiemelte ezt már E. Greven *Die Naturschilderung in den Dichterwerken von Nikolaus Lenau* 112. l.

³ A megfigyelés Biesétől való (*Die Entwicklung des Naturgefühls im Mittelalter und in der Neuzeit* 225—226. l.).

Ne áltassuk magunkat azzal a reménnyel, hogy e költemények alapján elvonul előttünk azon vidékek képe, a melyeket Bessenyei bejárt. A költészet nem diárium, hogy benne naplószerűen föl legyen jegyezve, a mit a költő látott, s különben is Kisfaludy Sándor előtt költőink nem törekedtek megörökíteni úti benyomásaikat. Faludinak, a ki éveket töltött Rómában, egyetlen olaszországi tájképe sincs, és Lázár János gróf csupa olyan vidék nevezetességeiről számol be, a melyeket csak könyvekből ismert, míg a maga utazásairól egészen hallgat. Bessenyei a középúton jár. Nem olyan modern, mint fiatalabb költőtársa, de amazoknál bátrabb, subiectivebb.

Vándorlásainak három legkiemelkedőbb pontját, a Tisza mellékét, a honnan útra kelt s a hova visszatért, Bécs-et, a hol legmozgalmasabb éveit töltötte, a Torino melletti Venerit, a melyhez legszebb úti benyomásai kapcsolódnak, keleti, nyugati, déli állomásait, s e helyekhez fűződő emlékképeit beleszötte költeményeibe. Veneri rajzát a *Holmiban* (92—95. l.), a bécsi Schönbrunnét a *Tarimenes utazásában* (I. könyv 3. szakasz) nyújtja, a Tisza mentét kétszer is leírja, a *Természet világában* (VII. kötet, I. szakasz, 12. pont) és *A Tiszának reggeli gyönyörűsége* című versében (*Toldalék a Hunyadi Lászlóhoz*). Hogy így valóságos tájképet ad, avval a czéllal, hogy olvasói a kapott vonásokból ugyanazt a tájat állítsák össze képzeletben, a melyet ő mintázott, az új dolog volt irodalmunkban. Fokozza érdekességét, hogy ez az eljárás tudatos volt Bessenyeinél. Nemcsak s nem első sorban szép képet akart festeni, hanem hívet, nem jellemzőt, hanem igazat. Vezető szempontját határozottan és szabatosan kifejti a *Tarimenes utazásának* egyik jegyzetében: „Olvasó! ki lakhelyednek vidékein kívül nem voltál s hazádban sem utaztál, ne gondold, hogy itt az író csak mesére tartozó képzelődéssel rajzolna, mint a selyem mező és réz erdő. Egy szót, egy dolgot ide nem teszen, melyet valóságában szemeivel ne látott volna, vagy egy vagy más országon”.¹

E szavakkal, melyek tulajdonképen csak a totoposzi királyi kastély leírására vonatkoznak, maga Bessenyei megjelöli, mit keressünk e négy tájképében: pusztá másolatát a természetnek. A totoposzi kastély parkjában, a hol egyenesre nyírott fasorok között szép tisztás terül el, közepén szökőkúttal, a háttérben mesterséges hegygyel, leomló vizeséssel, valóban első pillanatra ráismerünk a schönbrunni kastély francia kertjére. A hűségén kívül nincs is más érdeme, minthogy nem túlságos részletezéssel eléggé teljes képet ad. Már a sardiniai király nyári palotáját, a

¹ A Nemzeti Múzeumban őrzött kéziratnak (Quart. Hung. 1016.) I. könyv 29. lapján.

Torino melletti Venerit, nagyobb művészettel festi. Nemcsak azért, mert a rajzba hangulati elemet is vegyít, hanem már a kép maga is élénkebb. A schönbrunni kert schematisáló *rajzával* szemben, mely az egyes vonásokat emeli ki, itt *képet* ad; csak a legjellemzőbb vonását festi, a fekvését, azt az ellentétet, mely a fejedelmi kert kiessége és a környező hegyek zordonsága között van. Az előbbi napsütötte, pázsitos tisztásaival, világos fáival, mosolygó virágaival, enyhe szellőivel bájos, mint egy idyll, míg körülötte a hegykoszorú, sötét erdeivel, komor bérceivel, sűrű ködével szinte borzalmas keretbe foglalja.

Kevésbé művészi, de még az olasz tájképnél is jellemzőbb az a két kép, melyet az Alföldről s a legmagyarabb folyóról, a Tiszáról' festett. Az egyiket ifjan vetette papírra, s a legkorábban készült munkájában, a *Hunyadi Lászlóban*, olvasható, a másikat harmincz évvel később a *Természet világában*. Az utóbbi érdekesebb, de szűkebbkörű. Az Alföld faunáját mutatja be éles szemmel megfigyelt jelenetekben, a nádasokban, vizeken s legelőkön folyó animalis életet. Ugyanannak a perzselő nyári napnak sütését érezzük benne, mint legkiválóbb alföldi tájképeinkben, a *Toldi* I. énekében, Petőfi alföldi verseiben, s bár a keret, melybe foglalja, nagyon szegényes, nagy érdeme, hogy fölismeri az Alföld állatvilágának vagy hogy portrait-it is belefoglalhassuk, mondjuk a pusztai életnek legjellemzőbb nyilvánulásait, a ménest és a gulyát, a csikóst és gulyást. Ebben Petőfi kengyelfutója, az első költő, a ki a ménest, ezt a tipikus magyar jelenséget,¹ költőileg tudja értékesíteni.

A Tiszáról adott képe, mely reggeli világításban mutatja be a folyót és partját, szintén az állatvilág hangos életét állítja az előtérbe, de itt a pillantása a természetnek sokkal nagyobb körét fogja át; van érzéke a flóra iránt is, meglátja azonkívül a legköltőibb jelenséget, a vizet, a hol csendesen kanyargó, hol örvényesen nekibuzduló Tiszát, s megfigyeli a fény és árnyék saját-szerű játékát, a napfény okozta gyönyörű tüneményeket. Nagy lépéssel meghaladta Faludit, s szemléleti képeinek gazdagságára és változatosságára nézve közelebb került a XIX. század költőihöz, mint bárki más.

Nagy érdem, de talán még nagyobb, hogy Bessenyei már 1772-ben fölismerte és kifejtette az Alföldben rejlő költészetet. Nemcsak a mi irodalmunkban volt ez újszerű, hanem a világ-

¹ Hogy a ménes mennyire sajátos magyar jelenség, mennyire jellemző a magyar életre, azt a *Buda Halálával* igazolhatjuk. Midőn a hűn „atyafi népei“ meghallják a hírt, hogy Etele badba megy, mindannyian ajándékot küldenek neki, azt, a mi hazájukban legbecsesebb. A magyar követség „egész vad ménest terel“ Eteléhez a Tisza síkjára. (*B. H. X. ének.*)

irodalomban is. Rousseau koráig az enyhe dombok, szelíd völgyek, tiszta csermelyek voltak az ideális tájkép alkotó elemei; ő divatba hozza a tavakat s a havasokat: a végtelen rónák s a csendesen kanyargó folyók ideje csak a XIX. században következett el. Nálunk Gaal alföldi képeitől, Petőfi pusztai rajzaitól számítják az Alföld irodalmi szerepét,¹ e képek két emberöltővel meszszebbre viszik vissza.

E négy képpel ki is meritettük Bessenyei realis alapú tájképeit. Műveinek többi természetfestő részlete pusztán a valamikor megfigyelt egyes vonásoknak combinatiója. Mielőtt azonban éppen a combinatiók sajátos természete szerint vizsgálnók őket, meg kell keresnünk e többé-kevésbé képzeleti képeknek szemléleti alapját.

Már az előbbi rajzok mutatják, hogy Bessenyei érdeklődésének köre igen bő, s ez az, a miben messze túlszárnyalja az előtte élt, meg az ő korában író költők műveit. Még jobban szembe tűnik ez a gazdagság, ha a többi képét is idevonjuk. Meglátja az Alföld és a parkok szépségein kívül a zord hegyekét s a mély völgyekét (költői levelében *A máriavölgyi tisztelendő paulinus atyáknak*).² Faludi szeme csak a cserjéket vette észre, az övé élesebb: meglátja a természet pompás díszzeit, a fákat, az összeérő bércek tetején a sötét fenyőt, a Tisza partján a szomorú fűzet s a repedtkérgű jegenyét, annak majd zölden, majd fehéren csillámló leveleit. S a víz is nemcsak akkor ragadja meg figyelmét, ha tóvá simulva terjed el az Alföldön, vagy csendesen ballag parttalan medrében, hanem akkor is, midőn harmatként csillog a fűszálon, vagy midőn zúgva omlik az árja, mint hegyi patak vagy vizesés, szikláról sziklára.

Nagy szeretettel festi a tengert is. Képeinek majd a fele a tenger életéből van merítve. Nincs adatunk, hogy látott is tengeri tájképet, sőt ha szabad „ex silentio” következtetni, nem is valószínű, így festéseit olvasmányai visszhangjának vagy talán inkább képzelete teremtségeinek kell tartanunk. Hisz a végtelen tenger, melynek nyugodt tükre talán épp oly fenséges, mint mikor hullámosra szántja a süvítő orkán, minden művelt ember lelkére még ismeretlenségében is mély varázst gyakorol. Maga elé képzelet s beleviszi izgatott lelke képzeletét. Nem is az jellemző Bessenyeire, hogy mit látott vagy mit képzelt el, mikor a tenger képét adta. Képeinek egyéni tartalma, egyéni színe nincs, pusztán a mindannyiunk tudatában élő vonásokat s a tengerhez fűződő általános képzeteket és reflexiókat halljuk tőle.

¹ Gvadányi *Falusi nótáriusának* alföldi jelenetei (1790) nem az Alföld szeretetében fogantak.

² 1771 decz. 12-ről; közölte a *Hunyadi László* után (70—74. l.)

Jellemző maga a tény, a tenger gyakori szerepeltetése, s a vele járó romantikus hangulat.

A sötét erdők és virágos mezők, a tovasiető patakok, a lassan hömpölygő folyó és a főszegetes tenger nem merítik ki az élettelen természet szépségeit. Sőt e természeti tárgyak szépségüket nem is maguknak, hanem a fénynek köszönik, a nap éltető sugarainak, melyek meleget és színt adnak nekik. Sajátosságos jelenség, hogy éppen ezt nem vették észre költőink, s a hajnalt kivéve érzéketlenek maradtak a fénybenyomások, általában a légköri tűnemények iránt. Bessenyei szemlélete ebben is újszerű. Kedvvel festegeti ő is a hajnal pirkadását, a Tiszát is ilyen reggeli világításban mutatja be, s minduntalan visszatér ehhez a képhez. Rajzolja eposában, a *Hunyadiban*,¹ az *Eszterházi vígasságokban*, a *Természet világában*² a *Debreczennek siralma* elején, *Az amerikai Podotz és Kazimir megtérésében*, a hol a napimádók rajongásával festi a napkeltét, s az áldást, a mi nyomában fakad, de legszínesebben a *Tarimenes utazásában*. Nem a régiek módjára, mint Zrinyi és Tóth István is, allegorikusan, hanem a modern ember szemével tekintve, magát a tűneményt, azt a csodálatos színváltozást rajzolva, mely a nap kibukkanására ragyogóvá varázsolja a szintelen természetet. „A piros hajnal hosszú ujjaival a magas eget meghuzza, s széles kárpitjait ragyogó színre festi...³ a ragyogó nap kiderült egére fel-szökvéen az álmából felébredt világra elmosolyodik. Az erdőknek, hegyeknek tetei arany színben ragyogtak, alattok pedig a térségeken, gőzölgő harmat ködök között, a szép virágok, a mint ezüst tengerben, ezer színnel habzóttak.”⁴

A napkeltén kívül megfigyeli azt a hatást is, a melyet a delelő nap tesz az élőlényekre, s rajzolja a napnyugtát, többször is, de kevesebb színnel. Az *Eszterházi vígasságok* naplementéje az alkony vörös pirját emeli ki, az *Estveli gondolat*⁵ s a *Tarimenes* esti képei⁶ azt a pillanatot ragadják meg, mikor a nap eltűnte után a sötétkék égen föltűnnek a csillagok, s a kárpitok mögül kibujik a hold halavány, hideg arcza. Ez az utóbbi jelző az egyetlen értékes vonása Bessenyei esti képeinek. A közkeletű „halavány” szín megadja az estszürkület alaptónusát, a „hideg” kifejezés a sajátos hangulatát.

¹ 18. l.

² VIII. kötet, IV. szakasz, 4. pont, 9912. sor.

³ Eddig még Bessenyei is a hagyomány nyomain jár. A „hosszú ujjú hajnal” a homerosi ῥοδόδακτος; ἥως közvetett származéka, s a „ragyogó kárpitok” is közkeletű kép volt a XVIII. században. Az újszerű vonások azután következnek.

⁴ Az I. könyv II. szakaszában. (13. l.).

⁵ A *Hunyadi László Toldalékjában*.

⁶ Az I. könyv 3. szakaszában (29. l.).

Szintén megelevenednek a tollán az égen úszó fehér és fekete fellegek, a mély völgyekben borongó ködök, a hajnali párás levegő, a felhőkből kicsapó villám, sőt még a délibáb is, a melynek magyar nevét éppen az ő korában (1796) jegyezte föl először az irodalom, de magát a tüneményt még nem írta le senki, sőt mintha még meg sem figyelték volna.¹ Ő már le is írja a *Turimenes utazásában*,² sőt magyarázni is próbálja. Kétségtelen jele, hogy maga is látta a habos, vagy mint ő nevezi, „habzó” délibábot az Alföld végtelen rónáján.

Az élettelen természet keretébe beilleszkedő élőkről, az állatvilágról, már megemlékeztünk más helyütt. Bessenyei egyik apró, de éppen azért igen jellemző megfigyelésére azonban mégis fölhevitem a figyelmet. Az ökröknek a déli forróságban *könnyezik a szemük*. Találó részletvonás, a szabad természetben, barmai között sokat tartózkodó gazdának éles szemét dicséri. A többbit mellőzve, most csak jelentkezésüknek egy föltűnő vonását emelem ki, a mely egyszersmind Bessenyei természetszemléletének is egy új vonására utal. A *Tiszában* és a *Tavaszbán*³ az erdő kis dalosainak és csörtető vadjainak változatos hangját jellemzi finoman árnyaló kifejezésekkel, de még tanulságosabb ebből a szempontból a *Természet világának* alföldi képe. A halaknak, madaraknak, négylábúaknak egész seregét, különféle fajait vonultatja föl, s mindannyit nemcsak s nem is első sorban leírja, hanem jellemző hangjukkal ismerteti meg. Hogy csak a legjellemzőbbeket említsen: a rucza szárnya *süvölt*, a vizi bika *megbődül*, a balin a tó színén nagyot *zubban*, a szárcsa orra *kopácsol*, a juh vissza *ri* apró bárányaira, a gulya körme *pattog*, a szarvasmarhák *bömbölnek* és fujnak, a ménés *döbörög*, a lovak *hinnyognak*, *vinnyognak*, a csikós karikásával közéjük *kondít*, stb.

A rokonértelmű szók nagy tömege nemcsak Bessenyei nyelvének gazdagságát bizonyítja, hanem a mi reánk nézve fontosabb, azt is, hogy az optikai benyomásokon kívül az akustikaiak iránt is rendkívül fogékony, halló érzéke bámulatosan fejlett volt. Ebben a tekintetben a legújabb korig páratlanul áll. Az erdő zajos életét megfigyelték mások is, Faludi természeti képei is hangosak az állatok lármájától, de a hangzavarnak fölbontása elemeire, az egyes finom árnyalatok elkülönítése és festése egészen újszerű és sajátos. Gárdonyi Géza és Bársony István az utódai e téren, az ő fejlett hangérzékük van meg Bessenyeiben is.

¹ Erre mutat, hogy Kármán *Uraniájában*, mikor a *Fata Morgana* cím alatt kölföldi cikket fordítva beszél a tüneményről, nem is említi meg, hogy hazánkban is látható. V. ö. Tolnai Vilmos cikkét a *Délibábról*, *Magyar Nyelv*, 1910. évf. 30–31. l.

² I. kötet, 2. szakasz, 14. lap.

³ Mind a kettő a *Hunyadi László* című kötetben.

Ugyanezt, s még fokozottabb mértékben, bizonyítják azon festései is, melyekben az élettelen természet hangjait leste el. A bajó *harsogva* szeli a vizet, a folyó hullámai *zúgva* ütköznek a partokba, a vizesése a sziklákba, az erdő *zendül* vagy *sikolt*, az élőfák *bógnak*, a gallyaik *megcsördülnek*, leveleik *zörgenek*.¹ az ég *mormol* és *zúg*, majd *dörög*, *dördül* és *ropog*, a víz *harsog*, a zivatar és a habok *ordítanak*.² S ha nincs zaj, láрма, a mely fölverje a természetet, akkor *hallgat* az erdő, sőt még a fellegekig érő bérczek is,³ de az emberi hangot, a leánykák vidám kacagását *harsogva* verik vissza.⁴ Legmerészebb mind között a *Tarimenes* egyik képe, mikor már nem is élettelen természeti tárgynak, hanem *tüneménynek* tulajdonít hangot s a „*setétségnek csendesen suhogó szárnyairól*”⁵ beszél. A közbeiktatott képpel, a szárnyakkal, szemléletesé teszi az önmagában képtelennek látszó megsemmisítést.

A harmadik érzéke élességének, tapintó szervei fejlettségének köszöni, hogy egy másik légköri tüneményt is belevont költészetébe, a légáramlatokat. A lengedező szellő, mely az apró virágokat csókolgatja, a sűvöltő szélvész,⁶ a fákat, boglyákat felhőbe emelő forgószél,⁷ csakúgy megjelennek verseiben, mint a pusztító orkán. Az a kép, melyet egy ilyen viharról fest,⁸ a látási, hallási képzeteknek és tapintási érzeteknek csodálatosan gazdag szövevénye. Kissé nehézkes, dadogó hangján megérzik a XVIII. század nyelvének fejletlensége, egy-egy rosszul választott szó gyöngíti vagy megrontja a kép hatását, az egész azonban mozgalmas, változatos, szemléletes, találó képe az ég, föld és víz irtozatos harcának:

A földnek színéről fekete fellegek
Tolják fel magokat, melyekkel az egek
Lassan-lassan mindég inkább setétülnek,
Hova a dörgések mormolva csak gyűlnek.
Rémitő zengések messziről hallik még,
A víz kezd harsogni, s zúg a fekete ég.
Már a vén fellegek, szöszös üstökökkel,
Elterjednek, zúgnak a hideg szelekkel;
Küldik a sikoltó szárnyakat előttök,
Melyek villámlást is szórnak már közöttök.
A tengernek színén éjtszaka terjed el,
Mely csak néha dördül s zug a setétséggel.

¹ A példák többnyire a *Tavaszból* és a *Tiszából*. Nagy részük ismétlődik *Az ifjúságnak hanyatlása* cz. versében. (*Holmi*, 384—385. l.)

² A *Holmiból* (150—154. l.).

³ Ugyanonnán (92—95. l. Veneri leírásából).

⁴ *Természet világa* 10024—10025. sor.

⁵ IV. könyv, 1. szakasz, 6. lap.

⁶ *Az elméről* cz. versben (*Hunyadi László* 78. l.) és Veneri leírásában.

⁷ *Természet világa* 2092—2095. sor.

⁸ *Holmi*, 150—154. l.

Azonban a habok emelik magokat,
 Feltolják küszködve a mélyből vállokat.
 Borzas homlokokat rázzák hümgetéssel,
 Küszködnek, felnyúlnak, s dülnek rémüléssel.
 A menkö megindúl, s elébb villámlással
 Kicsap az éjjelre, osztán csattanással
 Két felé hasítván a fellegek testét
 Leönti belőlök egeinknek vizét.
 Szüntelen mendörög, szüntelen villámlik,
 Felleg, tenger, setét egymáson csillámlik . . .

A szaglás alsóbbrendű érzéke, mely csak érzeteket támaszt, de képzeteket nem, jóval kevesebb anyagot szolgáltat a költészetnek, s a raffinált, keresettséget hajszoló költőkön kívül a többiek meg is elégszenek rövid utalással egy-egy virágnak, a fenyveseknek vagy a frissen kaszált fünek illatára. Bessenyei több ízben ugyan, de csak odavetve említi az illatot, határozottabban csak a *Tavaszbán*, mikor a vadvirágok kedves illatával egészíti ki a képet, és a *Tiszában*, mikor a tavasz illatáról beszél. Az előbbi közhely volt talán már Bessenyei idejében is, az utóbbi szokatlan, kifejező, és egyéni volta által jellemző. Nem könyvekből, hanem magának a természetnek érzékeléséből került a költeménybe, s határozatlanságában, általánosságában is visz valamit bele a tavasz hangulatából.

A szemlélt, vagy hogy a többi érzék közvetítette benyomásokat is befoglalhassuk, az érzékelt természeti képeknek ez a gazdagsága és változatossága azt bizonyítja, hogy Bessenyeinek nemcsak az érzékszervei voltak élesek, hanem a lelki szervezete is alkalmas volt a képek befogadására. Az éles szem és finom hallás csak segítő eszköz, a képek gazdagságának forrása első sorban a fogékonyság, az érzékenység a természet szépségei iránt, másodsorban a belőle kifejlődő készség, az az ügyesség, melyet a folytonos gyakorlat ad meg az emberi léleknek. A most bemutatott példák nagy számukkal, szemléletességükkel bevilágítanak Bessenyei lelkébe is, tanúságot tesznek, hogy lelke fogékony volt a természet benyomásai iránt s gyakorlott azok élvezésében.¹

¹ Volkelt *aesthetikájában* e három tényező közül (érzékszervek élessége, fogékonyság, gyakorlat) az elsőre nem vet ügyet, de helyette kiemeli, hogy magának a természetnek is nagy jelentősége van a képek száma tekintetében. Van olyan vidék, mely nagy mértékben fölkelti az *aesthetikai* tetszést, s a maga álláspontjáról főképpen a fák, völgyek, halmok jól elrendezett voltát jelöli meg ilyenül. (*System der Aesthetik*, I. München, 1905. 513—513. l.) Kétségtelen, de mivel a természet bizonyos fokig mindenütt szép, ennek a tényezőnek hatását elhanyagolhatjuk, s különösen Bessenyeinél, a ki első sorban az Alföldért lelkesedett, tehát olyan tájéért, melyet Volkelt semmiesetre sem számít a „szép” tájak közé.

Kazinczy Ferencz Levelezése, XX. kötet.¹

Kazinczy Ferencz Levelezésének XX. kötete az 1826. évi április elsejétől 1828 végeig írott 343 levelet tartalmaz, a melyek közül 199-et maga Kazinczy küldött rokonaihoz és barátaihoz. — E kötet a kor általános politikai s társadalmi állapotának megismerésére nézve is fontos ugyan, de mégis első sorban irodalomtörténeti adatokban fölötte gazdag. Az országgyűlés második felének, az Akadémia megalakulásának történetére s az ország közhangulatának nyilvánulására élénk világot vet. Azonban mindenek előtt Kazinczy magánéletének, anyagi küzködéseinek s felebbezett pöre miatt pesti utazásának s itteni működésének körülményeit ismerjük meg részletesen; másfelől pedig a ritka tevékenységű író folytonos tervezgetéseire, régebbi s újabb műveinek, mint az *Erdélyi Levelek*, Sallustius fordítása, *Pályám Emlékezete* s a történelmi életrajzok kiadására nyújt becses adatokat, a melyek a 70-dik évéhez közelgő író rendkívüli munkabírását s még mindig tüzes vérének az ifjú korra emlékeztető hevülékenységét mintegy napról napra mutatják.

Az 1825—7. országgyűlésnek a magyar nyelv ügyében tanúsított felfogása a jobb jövő reményével tölti el nemzetünket. A főrendeknél, mint ismeretes, Széchenyi gr. már magyarul beszél, sőt az aradi főispán, Wenckheim József báró is. Azonban nem hiányoznak a maradi nemesek közt olyanok sem, a kik attól rettegnek, hogy „a magyar nyelv behozása veszedelmet hoz constitúciónkra s minden jussainkra“. Midőn Zemplén vármegyében az országgyűlésnek e tárgyat illető végzéséről tanácskoznak, egyik köznemes egészen világosan kifejzi ebbeli aggodalmait. A sátoraljaújhegyi plebánus pedig egyenesen kimondja, hogy „oda a religio, ha a deák nyelv eltolatik“.

De a mi az 1826. év ápriliában történt az országgyűlésen, épp oly nagy kedvetlenséget okozott a rendeknél, mint örömet

¹ A M. Tud. Akadémia Irodalomtörténeti Bizottsága megbízásából közzéteszi dr. *Váczy János*. Huszadik kötet, 1826 ápr. 1—1828 decz. 31. Budapest, 1910. A M. Tud. Akadémia kiadása. N. Sr. XLVII, 665 l. Ára 10 korona.

a közönségben. Trencsén vármegyének két követe, Borsiczky István és Nemák Ferencz, oly értelmű tudósítást küldtek vármegyéjökbe, a mely szerint az alsótáblának a papirpénz eltörlésére vonatkozó végzését a főrendek akasztották meg, s midőn e miatt a követek elegyes ülést sürgettek, kérésöket a nádor megtagadta. E tudósítást a nevezett vármegye szó szerint jegyzőkönyvébe foglalta, s e miatt a követeknek az országgyűlésről távoznok kellett. Negyven tagú küldöttség járul a nádorhoz, hogy kiengesztelje. Mind hiába. Midőn Borsiczky május 3-dikán Trencsénbe visszatér, a nemesség nagy ünnepélyességgel, banderiummal fogadja s egészen házáig kíséri. A főispán, Illésházy gr., pedig parancsot kap, hogy azonnal siessen vármegyéjébe s nyilatkoztassa ki, hogy a követek hamis tudósítást küldöttek, választasson más követeket, a kik mérsékeltebb gondolkozásúak legyenek. Az új követek azonban hasonlóak akartak lenni visszaküldött elődeikhez, a mi az ellenzék soraiban ismét kedvező hangulatot kelt.

Az adózás kérdésében az ellenzéknek két igen kiváló tagja, Vay Ábrahám és Ragályi Tamás között ellentétes felfogás vehető észre, a mi miatt Vay otthagyja az országgyűlést s azt kívánja, hogy társa is kövesse példáját. Rebesgették, hogy Vay adminisztratori hivatalt kért Metternichtől, a ki azonban nem bízatta. Maga a király is nagyon fiatalnak nézte s nem eléggé bízott benne. Az ifjú Dessewffy Aurél elhamarkodottnak tartja Vay elhatározását, a minek kárát csak a közügy vallja. Ragályi továbbra is ott marad az országgyűlésen s élénk részt vesz a további tanácskozásokban is új társával, Palóczy Lászlóval együtt. Huzamos tárgyalás után az adót négy millió forintban állapítja meg az országgyűlés, kimondván, hogy ezüstben fizetik, de a papirpénz értékét is névértékben számítják. A közhangulat már ekkor nagyon hajlik azon felfogáshoz, hogy a nemesség csak ideig-óráig tarthatja meg régi kiváltságait. Dessewffy Aurél szerint „hazánknak felvilágosodottabb fiai a diaetán igen látják, hogy előbb-utóbb mindnyájan fizetni fogunk“. „A földolog — teszi hozzá igen okosan — hogy legyen miből; hogy magunk határozzuk meg, mit fizessünk, s hogy tudjuk, hová fordítatik pénzünk“.

Felsőbükki Nagy Pál többször kitünteti magát ez országgyűlésen erős nemzeti felfogásával s a kormány elleni bátor kritikájával; de — nem szólva az 1825. nov. 3-diki ülésben mondott híres beszédéről — talán soha sem fejezi ki hívebben a magyarság közös felfogását, mint az 1827. május 2-dikán tartott országos ülésben, midőn a vámok miatti sérelmeinket panaszolja, keményen támadván a kormányt, a mely mesterségesen tör vesz-tünkre. Felsorolt adatai ma már úgy szólván minden történelmi kézikönyvünkben olvashatók, de akkor az újság ingerével hatnak.

Szemére hányja a kormánynak, hogy a magyarországi só mázsáját a töröknek két forinton adja, mi magunk pedig hét forintot vagyunk kénytelenek fizetni érte. Hiába gazdag ez ország, a kormány mindig talál módot, hogy szegényítsen bennünket. „Hazánk — úgy mond — hasonló az aegyptusi pyramisokhoz: kívülről pompás, fényes, nagyot mutató, de belől benne halál lakik.“ A külföld irigyi ősi alkotmányunkat, boldogoknak és szabadoknak vél bennünket, meg sem álmodván: mily nyomorúságban sínlódunk. Végül azon meggyőződését fejezi ki, hogy ha a király ismerné nemzetünk szenvedéseit s tudná, mily ok nélkül vonja el a ministerium tőlünk a boldogulásnak minden eszközét, lehetetlen, hogy kegyelmét megtagadhatná.

E beszéd kéziratban bejárja az országot; minden bizonnyal Kossuth Lajos is olvassa, a ki ekkoriban Sátoraljaújhelyen él, a hol Kazinczy is gyakran időz és tanúja a hatásnak, a melyet e beszéd a közönségre tesz, a miből következtetve közeljárunk az igazsághoz, ha azt hisszük, hogy már ekkor megszületik Kossuth elméjében az a gondolat, hogy az országgyűlésről küldött értesítő mily hatalmas tényezője lehet a közszellem erősítésének, s hogy ő e tényező megalkotásán maga is munkálni fog. E gondolatot a Kazinczyval való ismeretsége, Kazinczy példája csak mélyítheti. Mert ha ő maga azon viszonynál fogva, melyben atya révén Kazinczyval áll, a széphalmi vezér barátságával nem dicsekedhetik is, de Kazinczy buzgósága a közvélemény alakítására előtte is ismeretes lévén: a későbbi *Országgyűlési Tudósttások* csiráját minden valószínűség szerint e körülményekben kereshetjük. Erdélynek akárhány politikusa Kazinczynek Cserey Miklóshoz intézett leveleiből szerez tudomást az országgyűlés tárgyalásairól, s Cserey nem egyszer egész politikai értekezéssel felel barátjának. Természetesen Kazinczy a magánlevél bizalmas hangjának megfelelően nemcsak az országos fontosságú eseményeket, hanem az adomaszerű vagy tréfás eseteket is örömet közli: sőt ha gondolja, hogy amazokat más úton is meghallják barátai, vagy éppen az újságban is olvashatják, csak emezeket beszéli el. Kapva kap a nevetni valón s kifoghatatlan az effélék ismétlésében.

Nemcsak Széchenyi áldozó készsége, külföldön szerzett gazdag tapasztalatai s a saját lakásán berendezett casinóban folytatott eszmecsereí, néha éppen lelkes vitatkozásai hatnak ez országgyűlésre; barátjának, Wesselényi bárónak is része van e hatásban. Ő is majdnem állandóan Pozsonyban tartózkodik az országgyűlés alatt, mint három báró megbízottja. Desseffy Aurél gr., kit apja szintén magával visz az országgyűlésre, siet vele ismeretséget kötni s jellemének alapvonásait kitanulni. Föl is jegyzi róla Kazinczynek írt levelében, hogy Wesselényi nem szereti

a lágy-meleg embereket s a kiket, ha talán hibásan is, ilyeneknek tart. Nála — úgy mond — egyenesnek kell lenni s egy perczig sem tergiversálni. Tantorithatatlan nemzeti érzése, a mely politikai és társadalmi felfogásának forrása, a példa vonzó erejét adja egész társaságának. Még nem lehet vezér a nyilvános politikai életben, de egyéniségének ellenállhatatlan varázsával, hazafi érzéseinek tűzével a nemzeti szellem erősítésében, a nemzeti gondolat irányításában már ekkor vezérszerepet visz. Az országgyűlés termeiben még nem dörög hatalmas hangja, de a társas összejöveteleken már magával ragadja a sziveket s a buzgóbb hazafiak eszméit, Széchenyivel kezét fogva, a közügyekre törekszik irányítani. „Wesselényinek — írja Dessewffy Aurél 1826 aug. 30. — sokkal tartozik Magyarországnak; ő nélküle a diaetán az ifjú és dús mágnások tüze soha sem kapott volna jó directiót s régen elhült volna. Ő tartja bennök a lelket esze s tiszteletet parancsoló characterereje által.“ Nem is az emberekben, mint inkább a körülmények szerencsétlen kapcsolatában keresték igen helyesen a hosszas országgyűlésnek csekély eredményét. S midőn 1827 aug. 18-dikán a király bezárja: nemzetünk általán úgy van meggyőződve, hogy vajmi kevésbé felelt meg a hozzá kötött reményeknek, sőt hogy „megingatta az alkotmány talpköveit“. A Pozsonyban tartózkodó követek és főrendek azt a sajnos tapasztalatot szerzik, hogy a király és trónörökös ellenséges felfogást tanúsítanak egymás iránt: hogy a ministerium ellensége a trónörökösnek, s „az ország rendei elég gyávák ezt szenvedni“. Rebesgetik, hogy a trónörökös jogait veszedelem fenyegeti. A beavatottabb főurak, a mennyire lehet, iparkodnak Ferdinánd főherczeg tekintélyét emelni, a kiről azt hiszik, hogy erélyes uralkodónak készül, a mit a későbbi események — mint tudva van — egyáltalában nem igazolnak. De a Ferdinánd elleni cselszövényekről még bizalmas levelekben is csak titkolózva mernek nyilatkozni; Dessewffy József is csak oly levélben érinti e dolgot, a melynek megadását ispánjára bizza s figyelmezteti Kazinczyt, hogy a *postán nincs zárt levél*, azért hát vigyáznia kell, mit ír, s a legnagyobb óvatossággal szóljon még meghitt barátaival is arról, a mit tőle tud.

A titkos rendőrség kémkedéseinek tulajdonítja Cserey Miklós is, hogy hivatalától a király elmozdítja, noha sem munkabírását, sem hűtlenségét nem vetheti okúl. Suttogják, hogy Csereynek némely levelét elfogták, a melyekben részint az uralkodás szelleméről, a kormány törvénytelen működéséről, részint az országgyűlés tárgyalásairól tett nyilatkozatokat. „Szeretném — írja Cserey Miklós Kazinczynak — ha előmutatnák, mert a mit irtam, meg nem tagadom; de sem király, sem status ellen nem irtam; politikai vélekedéseim is mértékletesek elannyira, hogy a miket

neked irtam, azokkal talán magad sem voltál egészen megelégedve és talán inkább aulicusnak, mint patriotának ítéltél.“ Azonban Cserey nagylelkűen viseli a kénytelen nyugalmat. Kazinczy örömmel értesül, hogy Cserey nagynak mutatja magát szerencsétlenségében, s Erdély, a mely mindig nagynak nézte, most még inkább érzi nagyságát. Eszébe jut, hogy éppen így fosztották meg hivatalától az ő kedves ipát is, a kit mint szabadkőművest veszedelmesnek tartottak. Késérü fatalismussal vallja, hogy szükség van ily áldozatokra, s vak volna, ha nem látná, hogy körülötte is mily gazságok történnek, s hogy „sok istentelen ember tartja szemmel“. Azt hiszi tehát, legbölcsebben úgy cselekszik, ha semmifele politikai dologba nem ártja magát. Mint kiszabadulása óta mindég, most is bátran hirdeti, hogy a fejedelem és nemzet érdekeinek meg kell egymással egyezniök, s a demokratia elvei csak arra valók, hogy törvényeinken igazítsunk, nem pedig hogy a sarkalatosakat is felforgassuk. „Én — írja — demokrata vagyok, de csak ideában s azt is bolondnak tartom, a ki nem az. De azt is minden tudhatja, hogy tüzeesebb pártfogója constitúciónknak nincs, mint én vagyok“. Ezt a régi hatalmas épületet nem gyöngíteni, hanem erősíteni kell, ha boldogulásunkat igazán munkálni akarjuk. Sajnos, hogy a kormány még mindig nem érti meg a kor intő szavát, s ez az oka, hogy az irodalmi közszellem minden erősbulése mellett is oly nehezen tudja a nemzet szélesebb rétegeit áthatni; hogy a kik e célra szentelik életüket, akárhányan nyomorban sinlődnek.

A legszomorúbb példák egyike Igaz Sámuel. Valósággal a sok munka s aggodalom töri össze, s noha ifjú életét teljesen a közérdeknek áldozza, még csak annyi anyagi ereje sincs, hogy halálos betegségében egy jóra való orvostól tanácsot kérhessen. S midőn meghal: Márton József fillérenként gyűjti össze a temetési költséget. Koháry hg., a magyar kancellár, nem által 15 váltó forintot adni a helyett, hogy maga gondoskodnék az egész költségről. „Valameddig ily hitvány érzésű nagyjaink lesznek, — fakad ki Cserey Farkas — mind addig a nemzeti disz, a közjó, az emberi érdem mellett fáradozóknak sorsa az lesz, hogy koldúsan szállnak a koporsóba“.

Rumy Károly viszontagságos élete általában ismeretes. Azt hiszi, ha a kath. vallásra tér, oly pártfogókat sikerül szereznie, a kik lehetővé teszik, hogy tudós foglalkozásának élhessen. Azonban keservesen csalódik s Németországba akar költözni. De útlevele kiadását egyre húzzák-halasztják. Végre a királyhoz megy panaszra, a kitől azt is kéri, hogy az akkor elhalt Jung János helyébe a Theresianumhoz nevezze ki. A király az intézet felügyelőjéhez utasítja; ez a hirdetett pályázatra hivatkozik. Rumy folyamodik, de sikertelenül. Hány kérvényt intéz egyesekhez,

hatóságokhoz, hogy magát, feleségét s öt éhező gyermekét segítsék; hasztalan. Ellenségei megíúsítják minden törekvését. Az esztergomi primás is csak igéri, hogy magához veszi titkárnak, de ő is inkább egy német versíró-t vesz maga mellé. Nem csoda, hogy iszonyú keserűség nyilatkozik szavaiban. Végre a primás mégis segít nyomorán s kinevezi Esztergomba a magyar jog és statisztika tanárává. Míg azonban Rumynál sok körülmény összebogozódik, hogy annyi viszontagsággal legyen kénytelen küzdeni, s érdes természete sem utolsó oka hányatásainak: Dulházy Mihálynak a sorssal való tusakodását csak a mostoha közállapottal magyarázhatjuk. Örökös munkában él s mégis éhen hal — panaszolja Kazinczynak, „Kár volt becsületes embernek születtenem!” sóhajtja. A magyar könyveknek még mindig nincs kelete. Ismeretes, hogy a *Zalán futásának* 88 megrendelője akadt. Kisfaludy Sándor *Gyula Szerelmének* Zemplénben egyetlen példánya sem található. „A nemzet — kesergi Kazinczy — nem olvas, játszik a tanúlással, kap az újságon, de a jón nem kap. Az istenek tudják, mint kelljen álmából felriasztani.” Kis János is több classikus fordítását őrzi asztalfiókjában, „mert a könyvtárak még ingyen sem hajlandók a magyar könyveket kinyomtatni. Ha pedig az író arra szánja magát, hogy művét a maga költségén adja ki, bizonyosan rajta veszt. Ez okból Kis János azt hiszi, hogy „a magyar literatura lehetetlen, hogy valami nagyra menjen“.

De az irodalomtól erősített közszellem mégis bátran szembe száll a haladás minden akadályával, s a győzelem reménye kecsegtető. Hiába a censura szigora, mely az egyes vállalatokra ólomsúlylyal nehezedik; hiába tagadja meg a király az országgyűlés rendének a magyar nyelv jogait illető kérelmét; hiába mutatkozik még a nagy közönség fásultnak: az irodalom a nemzeti lelket sokkal fogékonyabbá teszi, semhogy a külső erőszak vagy a belső közöny elnyomhatná. Miután a magyar költők a régi dicsőséget sóhajtják vissza, egyszersmind a jelen sivárságát iparkodnak tettere váltani. A kritikai gondolkodás szabadsága nemcsak fölébred, hanem erősödik is és a közélet minden ágára áttérjed, a mi észrevehetőleg gyarapítja a magyarság szellemét. Folyóirataink szaporodnak s gazdagabb tartalmúak lesznek. Szemere Pál *Élet és Literaturája* a kor legbecsesebb aesthetikai és bölcséleti értekezéseit közli. A *Felsőmagyarországi Minervában* Kazinczy leginkább történelmi életrajzokat ír s példáját mások is követik. E mellett Kazinczy Igaz Sámuel halálával a *Hebét* is folytatni akarja, fel is szólal e czélból a *Magyar Kurir*-ban s kéri a régebbi munkatársak támogatását. Szeder Fábián az *Uraniát* indítja meg, Jankovich a nemzeti dalok nagy gyűjteményének kiadását tervezi. Mindenek felett pedig az *Aurora* erősíti az irodalmi szellemet, fejlesztí a nemzetiséget s finomítja

az izlést. Kazinczy örök életet óhajt neki és szívesen támogatná, ha ráérne. De az Aurora-kör felfogásával mégis ellentétbe jut azon kritikai ismertetésével, a melyet az *Aurora* 1826. évfolyamáról közöl, s a melyben Vörösmarty költői nagyságát nemcsak nem emeli ki a maga valódi értéke szerint, hanem oly írókkal említi együtt, a kik Vörösmartynak még nyomába sem léphetnek. Kazinczynak mikor barátait bírálja, ítéletét bizonyos ethikai szempont is vezeti. „Én — úgy mond — a kit szeretek, szeretem szebbnek nézni s látni, mint kell, s hibáikat elhallgatom, vagy ha el nem kerülhetem, szólok azokról, de nem hidegen.“ E szavakban egész kritikai gondolkodása őszintén nyilvánul. Ez a vezérgondolat vonul végig az úgy nevezett *iliászi pörön*, a mely Kazinczyt igen fájdalmasan érinti. Ne találjon az írájában soha barátot, a ki megholt barátját bántatni engedheti — mondja Kazinczy. Ha örül bármely cselekedetének, ez ügyben való magatartásával meg van elégedve, mert ebben „a moralitás parancsának engedett“. A mint Vályi Nagy Homerosz-fordítása megjelenik, Kölcsy Szemere Pált hívja fel bíról a plagium vádjára nézve. Néhány levelet akkor váltanak is egymással, s Kazinczy Kölcsy óhajtatására beleegyezik abba, hogy Szemere közzétegye e leveleket. S mégis, midőn Szemere az *Élet és Literaturában* csakugyan közli Kazinczy és Kölcsy leveleit, a mester megbántva érzi magát s gázságnak mondja az efféle közlést. Hiába törekszik Toldy a mestert kiengesztelni s Kölcsy iránt nagyobb méltánylatra bírni. Kazinczy elhatározza, hogy még egyszer pártjára kél elhunyt barátjának a nyilvánosság előtt. A pesti írók várva-várják az ígért választ, a mely csakugyan meg is jelenik Kölcsy Homerosz-fordításának első énekével együtt; de védekezésében egyetlen olyan érvet sem találunk, a mely felfogását támogatná. Nem csoda, hogy Toldy „iszonyodva“ olvassa Kazinczy sorait, Kölcsy és Szemere pedig legott megírják válaszukat, a melyben Szemere sorról-sorra összehasonlítja a két fordítást, s Kölcsy az így kiderített igazságban elégtételt véve magának, bezárja a vitát.

Kazinczynak többé fölösleges szólnia. A nyilvánosság előtt nem is szól; azonban leveleiben akarva, nem akarva be kell vallania tévedését, a mely szerinte csak onnan van, mert Kölcsy fordítása Dessewffynél levén, a Vályi Nagyéval össze nem hasonlíthatta. De a plagium vádjának zavaros értelmezése is közbejátszik e pörben. Kölcsy úgy fogja fel a plagiumot, mint valójában kell, Kazinczy pedig, mint a XVIII. században szokták. Amaz egész sorok átvételét nem tartja megengedhetőnek, emez az ilyen utánzást szépnek találja. Amaz a saját hírnevét félti, ha a plagium tisztázva nem lesz; emez a föltétlen tekintély kiméletlen ostromát látja ellenfele szavaiban, a maga védekezé-

sére tett fejcsóválásában s mosolyában. Mert Kazinczy is, mint marquis Posa, készebb magát rossznak tekinteni, mint bolondnak, holott pedig szerinte az immoralitas vádját kell magától elhárítania. E két gondolat bajosan összeegyeztethető. „Fakadjon ki, — mondja Kazinczy Toldynak — támadjon meg, azt tűrni fogom, de kevélyen bánatni magammal, az talán sok a Tassóktól is; nevelt ember úgy senkivel sem bánhat”; míg a másik szavában neheztelésének azt az okát adja, hogy megholt barátján a szennyet nem tűrheti. „Valami vétkem nekem itt lehet — írja — mindazt jóvá teszi moralis cselekedetem“. Kazinczyval csak Guzmics ért egyet s Vályi Nagy régi tanártársa, Barczafalvi Szabó; míg az ifjabb írók mind Kölcseynek adnak igazat. De azt Kazinczy is elismeri, hogy Kölcsey philosophiai s költői tehetsége minden vitán felül van. Ezt nemcsak magánleveleiben, hanem a nyilvánosság előtt is bátran hirdeti azon kritikai jegyzeteiben, a melyeket a Kölcsey és Döbrentei levelezésére írt az *Élet és Literaturában*. E jegyzetek még inkább kiélesítették a közte és Döbrentei közt pár év óta már annyira érezhető ellentétet. Kazinczy ugyanis felhasználta az alkalmat, hogy a nyelvújításra nézve a maga elméletét ismét hangsúlyozza Döbrenteivel szemben, a mire ez szintén válaszol. De az ellenkezés alapjának megértésére mégsem ez a nyelvi pör vezet, hanem a mit Kazinczy a Döbrenteihez írt levele végére tesz, midőn így szól: „Igenis, édes barátom, nekem *nemcsak irásod ellen van panaszom, hanem sok egyébnemű bántásaid ellen is*“. Ime az elhidegülés valódi oka, a melyet Kazinczy Pesten létekor még inkább észrevesz, midőn szemtanúja, miképp keresi Döbrentei a hatalmasok kegýét.

Kazinczy ez eszrevételeket magánleveleiben is fejtegeti, módosítva s részletezve, szembetűnőleg azért, hogy legfontosabb tanulmánya („Orthologus és neologus“, 1819) óta még elfogadhatóbb elveit mint a régi felfogásával tökéletesen egyezőköt állítsa olvasói elé, holott lényeges a különbség. Legfeltűnőbb a Guzmicshez írt levelében vallott felfogása. Idézzén Menzel Farkasnak a német irodalomtörténetről szóló művét, meglepő hasonlóságot talál a Menzel és saját elvei között a nyelvújításra nézve. „Azt mondja (t. i. Menzel) — írja Kazinczy — a mit én: *magából kell kifejteni a nyelvet*“; s kérdi: „tanítottam-e én egyebet valaha? De az idegent s az újat is fel kell venni, ha jó, ha szép, ha szükséges“. Ha Kazinczy kiszabadulása után ily világosan hirdette volna az újítás alapelveit, sokkal kevesebb ellensége lett volna az utóbbi negyedszázad alatt, mint a mennyi még jó barátai közül is ellene fordult. De abban alkalmasint igaza van, hogy már unja a pörlekedést, sőt a barátságos magyarázatokat is; hogy „Döbrentei nem az az ellenkező, a ki nagy kedvet csináljon a küzdésre“. Még inkább igaza van, ha örvendve

nézi a megvívott harczot, mert „az sok jót szült, s ha nem perlénk, ha nem recenseálánk vala, nem állanánk ott, a hová eljutottunk“. Azonban midőn Döbrenteit azzal gyanúsítja, hogy feleletét nem az ügy érdeke sugalta, hanem hogy kimentse magát a bajból — ez bizonyos tekintetben ő reá is ráillik. Ő is mostani józanabb felfogását akarja régi elméletével összhangba hozni. Ez az ügyekezeti vezérli tollát, midőn Szontagh Gusztáv megjegyzéseire tesz észrevételeket. Szontagh nagy elismeréssel szól Kazinczy érdemeiről, de a nyelvszokást ő is irányadónak tekinti az újításban, a melyen túl az írók sem mehetnek. „Egyébiránt — így fejezi be futólagos észrevételeit — nem lehet eléggé ajánlanom azon utat, melyen nyelvünk saját tulajdon characterét kifejthetjük, itt néminemű makacssággal is előre kell törekednünk. Ép durvaság jobb fonák miveltségnél“.

Kazinczy a nyelvszokásra nézve a már többször hirdetett meggyőződését ismétli, a mi az ő szempontjából logikailag következik. „Az élet nyelvében — mondja — a változások magokban támadnak, ignotis auctoribus; a könyvek nyelvében a parancsolatot az író teszi s a sanctiót a jobb olvasók javalása s a jobb írók elfogadása, követése.“ Vitatja Quintilianussal, hogy az író megszegheti a grammatika törvényét, ha stílje nyer erőben és bájban. Eppen azzal bizonyítja rátermettségét, ha szokás és törvény ellen szólva is szépen szól. Szontaghhall ellentétben azt hiszi, hogy a német nyelv fejlődése útját követendőképp tette meg, midőn a görög és angol, a latin és francia példákat vette segédül. „A német arcz ma — írja — a legvakmerőbb változtatások, erőszakok, még pedig világos erőszakok mellett is úgy német arcz, mint régebben volt, de most szebb arcz, mint régebben volt.“ A magunk nyelvében sem akarja ő az alapot felforgatni, csak a magyar arczot szépíteni. Különös azonban, hogy az újítás határát most nem nyelvünk természetében látja, mint legfontosabb tanulmánya hirdeti; mert — úgy mond — nem értett szó nem értett dolgot alkalmatlan megfajteni. Szerinte határolt az lehetne szabni, a mi az érthetőséget segíti, a mit „a hely s a beszéd és a munka neme kíván, azzal, ha szép is egyszersmind, élhetünk“. Egyébiránt édes gyönyörűségnek mondja a Szontagghal való vitatkozást.

Mindamellett fölötte nagy tévedésnek látja Szontagh itéletét, a mely őt és Döbrenteit oly éles ellentétbe állítja s arra kéri Szemerét, hogy javításait közölje Szontagghal, s ez maga igazítsa helyre tévedéseit. Mert — írja — „az én igyekezetem nem oda czélzott, hogy én a *nyelv teljesvérűségét elkorcsosítsam*, hanem hogy *teljesvérűségét az idegen szépségek általvételével megneveltssem*, a mit Rómának írói is tevének a latin nyelv teljesvérűségével“. Feltűnő, hogy ezt Kazinczy 1819 előtt sohasem hir-

deti ily félreérthetetlenül s mégis régebbi dolgozataira hivatkozik, a melyekből pedig mostani felfogását aligha olvashatta ki Szontagh. Azt elmondhatja, hogy minden soloecismust *akarva* használ, és az életben soha nem beszélt úgy, hogy a ki hallotta, kételkedhetett volna, hogy „nyelvét az anyja emlőjén függve tanulta-e, vagy mint idegent későbbi éveiben“. De a mit hozzátold, azt bizonyosan az ellenfél ostromának, sőt a Kölcsény és Dessewffy véleményeinek hatása alatt érleli meg s teszi meggyőződésévé, vagy a mi talán még közelebb jár az igazsághoz, a Vörösmarty hatalmas nyelvművészetétől sugalmazva. „Nem azon voltam én, — írja — hogy nyelvünk saját kincseit ki ne ássuk a föld alól; tudtam én, hogy a magyar bányáknak aranya van és nemes aranya; nem azon voltam én, hogy a *nyelvnek tösgyökres természetével ellenkezőleg gazdagíttassék a nyelv*; én azon voltam s azt tanítottam világos szóval (?), hogy a *magyar beszéd első érdeme abban áll, hogy az magyar beszéd*; én azt tanítottam, hogy öklendezi füleinket, a ki *magyar szóval beszél, de nem magyarul*.“ Tehát Szontaghnak így kell őt és Döbrenteit szembeállítania: Kazinczy és Döbrentei a magyar beszéd első érdemét éppen magyarságában találják, s ez okból a nyelvnek saját kincseit kell első sorban kifejteni, s oly idegen szépségeket, a melyek azt eltarkítanak, fölvenni nem szabad. Itt azonban két-felé válnak útjaik. „Míg Döbrenteinek az az arcz magyar arcz, a melynek ajakát bajúsz prémzi, Kazinczy a bajúszost is, a bajúsztalant is elfogadja, csak belőle magyar lélek sugározzék“, más szóval: „Döbrentei semmit nem tűr, a min idegen szag van, bár a szag és szín kedves; Kazinczy kész elfogadni mindent, a mi idegen, ha szép és ha nálunk is szép marad“, mert mint már régebben énekelt:

Külföld termése volt a rózsá is :
A művelés belföldivé tévé,
S heszpéri eget szítt a tetők gyümölcse (a szőlő).

De a nyilvánosság előtt felszítani a harczt annál inkább vonakodik, minél nagyobb sikerét látja törekvéseinek az újabb írók műveiben. Nem bírja feleletre Vidovics Ágoston támadása sem, a melylyel — mint hallja — régi ellenfelei akarják újra a küzdelem terére szólítani. Nem mintha féltené elveit, de sürgősségtelennek tartja a harczt. Pedig Vidovics éppen azért rója meg őt s követőit, hogy nem határozták meg közelebből elveiket, s azt kívánja, hogy rendszeresebben fejtsék ki az újítás okait, mert csak ez emelheti valamennyire az újítás „hanyatló ügyét“, a mi szerinte az újítók előtt sem lehet többé titok. Vidovics az újítás ellen a régi érveket csoportosítja. Elismeri, hogy Kazinczy gondolkozott először behatóbban a nyelvművelésről, hogy általa

„a magyar literatura szaporább lépésekkel vitessék a tökéletességnek fő pontja felé“. De tervét csak „örégéből“ dolgozta ki, mégis minden jobb érzésű magyar becsülheti érte, mert bizott, hogy terve meg is valósul, s „a magyar nyelv mint egy gyönyörű istenasszony ott áll teljes virágjában csudáltatva és bámultatva mindenektől, kik fölöle valamit hallának“. De a munkában sok hibát követett el. E hibákat két csoportra osztva tárgyalja. Előbb az egyes szókat, gyökérelvonást, a holt gyökereket, a régi szók föllevenítését vizsgálja, azután a mondszerkezeteket, a beszédrészek fölcserélését, a *hogy*, a *való* kihagyását, az igék helytelen kapcsolatát s végül az idegen szólásmódok szó szerinti átültetését bírálja s kivált az ezekben elkövetett nyelvrontást rója meg s egyenesen becstelenségnek mondja. Szerinte éppen e miatt maradt magára Kazinczy, s pártoltak el tőle régi barátai, úgy hogy kénytelen az ifjak közt keresni követőket. „Engem — jegyzi meg e vádra Guzmics — nem hívtál, nem hívatnál, de ott valék már, minekelőtte tudnád, hogy a világon vagyok.“

E tájban szerette volna Kazinczy verseit összegyűjteni s kiadni; nagyjából meg is szerkesztette a kötetet s elküldte Toldynak, hogy tetszés szerint válogossan belőle készülő *Handbuchja* számára. Ez a törekvése azonban éppen olyan sikertelen maradt, mint az, hogy classikus fordításait, különösen Sallustius kiadhassa. Ciceroval szívesen várt volna, de az ő legkedvesebb íróját, a kit ő a prosairók Virgiljének mond, már csak azért is óhajtottá volna a művelt olvasók kezébe adni, hogy egész életének legkitartóbb munkájáról halljon ítéletet. Pedig kéziratban csak gr. Majláth és Guzmics magasztalta, emez kiadásáról is gondolkozott. S Kazinczy még csak Zádorral akarta megbíráltatni, mint a Cicero-fordítását Toldyval, Vörösmartyval és Bajzával. Majláth már régebben is aggódott Kazinczynak azon terve iránt, hogy kétféle fordításban s mind a két nyelven akarja közzétenni. De ő még mindig ragaszkodott eredeti tervéhez s csak arra várt, hogy Pestre juthasson s barátainak tanácsa szerint sajtó alá készíthesse a kétféle fordítást: a francia izlésűt nyolczad, a jobbat, a mely annyi fáradságába került, de annyi művészi gyönyört is adott neki, negyedrében. Amazt, hogy ellenfelei is olvashassák, emezt, hogy egész fordító elméletét igazolja oly formán, mint a hogy „egy lelkes másoló a XVI. század nagy művészeinek darabos képeiket másolná“, — és pedig a Kreutzingertől festett arczképével együtt. Amazt „az új idők izlésében, mely a könnyűt, simát, világosat kedvelgeti“; emezt az eredeti „makacs sajátosságainak“ lehető megtartásával, a melyen kiismerszik: mi teszi az eredetinek stíljét oly utólréhetetlenül széppé, s mint törekedett a fordító „az előkép bélyegeit megragadni s dolgozásába általhozni“. Természetes, hogy az első-

séget emennek adja, mert ez érezteti, hogy nyelvünk megbirja már azt is, a mit régebbi fordításaiban alig mert csak próbálni is. Rendkívüli gonddal javította most utoljára e fordítást s a hozzáragasztott függelékben vizsgálat alá vette Sallustius történetírói érdemeit, stilművészetét és szemlét tartott nevezetesebb kiadásain és fordításain. intést adva mindazoknak, a kik később Sallustius fordításával akarnak próbát tenni.

Az *Erdélyi Levelek* kiadásával sem szerencsésebb. Még mindig talál rajta javítani, pótolni valót. Ponori Thewrewknek is átadja, ki az Aurora-kör nagy bosszúságára kávéházban mutogatja, hogy Kazinczy reá bízta művének kijavítását. Kazinczy megbocsátja neki e gyöngeséget, mert sok oly adatot kap tőle, a melyeket mástól hiába kért. Végre is arra a meggyőződésre jut, hogy legjobb lesz művét eredeti alakjában kiadni, a mire Cserey Farkas mindig ösztönözte és Majláth a levélírás példányképének mondta; botlásait ugyan megigazítja, újabb szerkezetét is meghagyja, de a szín az első kidolgozása lesz, és „Döbrentei neve ritkábban fog benne pengeni“.

A *Felsőmagyarországi Minervának* alig jelenik meg egyetlen száma is Kazinczy dolgozata nélkül; bírálatokat ír bele a szépirodalmi s tudományos művekről és történelmi életrajzokat Űrményi Józsefről, Viczay Józsefről, Wesselényi Ferencz nádorról, a Rádayakról s igen becses adalékot a Rákóczy-család nemzedékrendjéhez. Ily kényes tárgyakról írni éppen Kazinczynak rendkívüli tapintatot kívánt, s elhihetjük neki, hogy valóban örvények és sziklák között kellett keresztülvinnie sajkáját, s mennyire óvakodnia kellett, hogy a censori önkényt maga ellen ne ingerelje. Senki sem volt alkalmasabb, mint ő, efféle munkára. Még nevezetesebb műve a *Pályám Emlékezete*, a mely szintén 1828-ban jelent meg a *Tudományos Gyűjteményben*. Tudva van, hogy Kazinczy ön-életrajzát többféle kidolgozásban elkezdte részint csak gyermekei s rokonai, részint barátai számára, de soha sem fejezte be. Egyikben inkább önmagát és családját rajzolta, másikkban inkább korát s azon kiválóbb embereket, a kikkel sorsa összehozta. De arra jó ideig nem gondolt, hogy művét ki is adja. Első kidolgozását olvashatatlannak véli s el akarja égetni. Hanem más alakban mégis folytatni kezdi, legalább elfogatásáig. Nem tesz ugyan oly vallomásokat, mint Rousseau, de pályájának szebb jeleneteit ragyogó színekkel festi, hogy például Swieten megcsókolta, s hogy a császár 1792-ben „mely gyönyörű szót monda“ neki. Kazinczy örvend munkája sikerén s késznek nyilatkozik folytatására.

Még két műve kiadásán fáradozik Kazinczy, a Majláth gr. regéi fordításán s a *Bibliai Történeteken*. Amazt Igaz Sámuel akarta kiadni Bécsben, s a mint halála után a kéziratot nagy

nehezen visszakapja Kazinczy, Toldyra bízta kiadását, a mi azonban igen sok akadályba ütközik. A *Bibliai Történeteket*, a melyeket oly „nagy gyönyörűséggel“ írt, s a melyekre Somosy János már előbb annyi dicséretet halmozott, szokása szerint bírálatra küldte barátaihoz, Szabó Jánoshoz és Kis Jánoshoz, ennek azon kéréssel, hogy juttassa Guzmicshoz. Úgy is történt. S mindegyik megtette rá észrevételeit. Kis János az erkölcsi tanulságokat szerette volna nagyobb számban, s hogy némely csodálatos történetet, a melyeknek semmi erkölcsi czélzata nincs, mellőzött volna az író, mert ezek könnyen „hiszelékenységet és babonaságot terjeszthetnek“. A mire Kazinczy azt válaszolja, hogy ha a zsidók és keresztények szent könyvei nem szégyenlik ezeket előadni, neki sincs oka szégyenleni. A gyermek örül az efféle történetnek, csak a tanító czélzata legyen jó. De a kereszténység történetét Kis János a maga nemében valódi remeknek találja, holott Guzmics e részt, mint nem e könyvbe valót, helyteleníti. Kazinczy Guzmics véleményét fogadja el s az 1831-diki kiadásból csakugyan kihagyja. Szabó János szakszerűleg bírálja Kazinczy művét. Helyesli az író czélzatát, de az előszóban bővebben szeretné kifejteni a szokásos iskolai könyvektől eltérő felfogását s neveléstani elveit, a melyek a gyermek hitvilágát annyira erősítik, a könyv szerzőjét pedig mély vallásos érzésűnek hirdetik.

Kazinczyt az isteni Gondviselésbe vetett hit nemcsak azért táplálja, mivel vigasztaló, hanem azért is, mert szíve s értelme egyaránt megnyugszik benne, ámbár — úgy mond — kevés ember van a nap alatt, a kit e hittől több ok tántoríthatna el, mint őt. Közeleg a hetvenedik évéhez s az agg korral járó gyöngeségen kívül is többször betegeskedik. 1826 februárjában tüdőgyulladás szögezi ágyhoz s még áprilban is fekve írja leveleit. A rheuma is kínozza, fogai is kegyetlenül fájnak s feldagadt arczával hetekig nem mehet emberek közé. Azonban mindezt békével tűri. Hanem anyagi gondjai sokszor leverik lelkét. Három szöleje a roppant szárazság miatt 25 hordó bort ad, a melynek ára csak ideig-óráig könnyíthet rajta. Miklós öcsese meg a másik öcsesétől, Dénestől reá hagyott házat „eljátssza kezéről“. József öcsésének is kénytelen zálogba adni egyik birtokát; hitele már alig van, sőt az egyre zaklató adósság éjjel-nappal emészti. Egyik hitelezője végrehajtást kér ellene, mindenét lefoglalja, s hogy időt nyerjen Kazinczy, gátat akar vetni ellene, de mindhiába. Leánya, Eugénia, nagynénjénél tartózkodik. Apja szeretné, ha legalább karácsonyra hazamehetne; de később maga kéri, hogy csak maradjon, nem képzelhet nagyobb inséget, szegénységet, mint otthon van. Irtózik családja nyomorát látni, kivált a gondoktól összetört feleségét, s némi könnyeb-

bülest érez, ha Sátoraljaújhelyen a levéltár rendezésével foglalkozhatik. „Sok az — írja Kis Jánosnak — a mit e nehéz időkben szenvedek.“ Egyedül a munka szeretete enyhíti, a mely lelki elevenséget is megörzi. Majd minden nap éjfélig dolgozik, s a kora hajnali órák már ismét íróasztalánál találják. S még mikor a végrehajtó elhagyja is házát, azon órában munkához lát, folytatja önéletrajzát, s csak az a gond bántja: vajjon pesti barátai javalással fogadják-e művét. Tervet tervre sző a jövő munkásságáról, mint boldogabb napjaiban. Sürgős dolgait akarja elvégezni, hogy aztán Horatius epistoláit mind lefordíthassa. Reméli, hogy ha pörét megnyeri, legalább tírhető sorsa lesz. Nemcsak Pestet akarja látni, hanem Bécsot is még egyszer, sőt a Dunántúl nevezetesebb helyeit is és esetleg Felsőmagyarország néhány vármegyéjét. Pannonhalmán két lovat szeretne vásárolni. Pillanatnyi enyhülései közben fel-fellobog ifjú hevü-lékenysége, a mint írja:

A már-már hetven esztendőös öreg
Elégge ifjú még lángra gyuladozni,
Keblét ha szépség és ha hon hevítik.

Csak az országgyűlés végét várja, hogy Pestre juthasson pörének tárgyalására s az Akadémia alapszabály-készítő bizottsága munkálataiban is részt vehessen. Meg is indul 1828 febr. 11-dikén és 18-dikán délben ér Pestre Emil fiával. Csikorgó hidegben, döcögős úton, mert a roppant sár hirtelen megfagyott, hét napig majd mindig lépésben jöven, szörnyen átfázik, 10 napig az ágyat nyomja s annyira elreked, hogy öt hétig nem tud hangosan beszélni. De az első estét Fáy Andrásnál vig baráti körben tölti Szemerével; látogatására siet Toldy, Vörösmarty, Bártfay, Zádor, s a társaság lesi ajkáról a szót s nem győz betelni az örömmel, hogy végre körében üdvözölheti az ősz mestert. A mint betegségéből fellábad, pörét szorgalmazza, de szomorúan kell hallania, hogy a Kir. Tábla előbb a büntető pöröket tárgyalja. Hónapokig szorongva várja a kedvező alkalmat, de elhatározza, hogy addig nem mozdul, míg pöre tárgyalás alá nem kerül. Az Aurora-kör tagjai mindent elkövetnek, hogy sorsát enyhítsék, de a hazuról érkezett levelek roppant aggodalmakkal töltik el. „Midőn azt képzelem, — írja Guzmicsnak — hogy így egy elzárt teremtes nyerheti meg kiszabadulását, kész vagyok látni, hogy elcsüggedt, rettegő, szegénységet és gyalázatot s megaláztatást szenvedő feleségem és gyermekeim sirnak“. Azonban a munka szenvedélye le-lecsillapítja háborgó lelkét, bezárkózik szobájába, hogy idejét a látogatók el ne lopják s dolgozhassék művein. Ha íróasztalától felkél s a várost szemléli, örömmel látja a fejlődésnek indult életet, kívált „a mesterség szeretetének terjedését“.

Mennél tovább időz a fővárosban, annál inkább meggyőződik, hogy a fejlődő irodalmi élet más vezér után igazodik, nem ő utána. Bármily kitüntető szívesseggel fogadja is az Aurora-kör s bármennyire tiszteli is benne a régi vezért, működésének iránya és szelleme nagyon messzire haladt az övétől. Még mesterül ismeri, de a való élethez közeledő költészetének tárgyaiból, előadásmódjából, felfogásának a nemzeti lélekkel szorosabb kapcsolataból egyaránt kitetszik az új irány, mely a régivel csak inkább külsőségekben érintkezik. Látszólag Kazinczy is vele tart s régi barátjával, Döbrentével, is részben e miatt zórduul össze; de a „magyaromania“ panaszra fakasztja, mivel az általános emberit megveti. E miatt maholnap szégyenli magát magyarnak mondani. Az Aurora-kör elégedetlen a mester bírálataival, a ki e miatt az újabb művekről már tartózkodóbban nyilatkozik. Emlégeti ugyan, hogy Vörösmartyról külön fog szólni, de ígérését nem váltja be: sőt, a mi különös, Toldy *Aesthetikai Leveleit* sem méltatja kellő figyelmére. Ifjú barátai nem hiába vádolják részrehajlással, mióta Pesten tartózkodik, pedig hidegséggel. Az első vád alapos, de a második alaptalan. A titkárság iránt füstbe ment reménye a hazulról hallott aggasztó hírekkel együtt könnyen megmagyarázhatja a nála szokatlan zárkózottságot, a melyet fölszínesen hidegségnek nézhettek.

Azonban az ország első embereinek társaságában, az alapszabály-készítő bizottságban örömet közreműködik. A bizottság üléseit márcz. 11-dikére hívja össze az elnök, de csak 15-kén kezdetett munkához, mert Széchenyi leesvén lováról, balkarját úgy megsérti, hogy előbb részt nem vehet az üléseken. A nádor 13-dikán fogadja a bizottságot, a mely pompás hintókon vonul fel hozzá. Sokan nézik őket. A hid tömve van olyanokkal, a kik nemzeti érzésből akarják látni különösen a nem Pesten lakó írókat, s hangos éljenekkel kísérik. A nádor hosszú latin beszédét mond s reményét fejezi ki, hogy a bizottság a köztársaságnak megfelel. Márcz. 15-dikétől ápr. 7-dikéig nem kevesebb mint húsz ülést tart a bizottság a Kir. Tábla tanácskozó termében. Megszerkeszti az alapszabályokat, az egész intézet szervezetét s a diploma szövegét. A latinnyelvű alapszabályokat Kazinczy fordítja magyarra s általán tevékeny részt vesz az ülésekben, mindegyikről hiteles naplót ír úgy, hogy e műve a legfontosabb forrás Akadémiánk 1828. évi történetéhez. Kisfaludy Sándor, Ercsey, Guzmics, Horváth Endre, Kis János és Kövy Sándor nem várják be az utolsó üléseket, de ő még akkor is jelen van, midőn már csak a letisztázott dolgozatokat kell áttekinteni a 21-dik ülésben. Ápril 18-dikán mutatja be Teleki gr. az alapszabályokat a nádornak, a ki néhány hónap mulva küldi gróf Reviczky kancellárnak, hogy a király elé terjeszsze.

Ezalatt Kazinczy mind csak várja pöre tárgyalását, a mire június 20-dikán kerül sor. A Kir. Tábla egyhangú szavazattal megítéli keresetét, t. i. a birtoknak feleségét illető harmad részét s 1817-től való jövedelmét; más szóval: helybenhagyja az eperjesi ker. tábla végzését. Kazinczy tehát a Hétszemélyes Táblára főlebbez. Több mint négy hónapi pesti tartózkodás után július elején indul haza; Miskolczon Emil fia, a ki kocsiját hajtja, felfordítja. de nem esik nagyobb baja. A főlebbezés miatt szept. 5-dikétől a hónap végeig ismét Pesten időz, hiába, mert pöre még nem kerül tárgyalás alá. Az év végén ezért harmadszor is Pestre utazik; decz. 6-dikán ér ide tíz napi utazás után. Közben meglátogatja Pyrker László egri érseket s nagy műélvezettel nézegeti híres képtárát. Megfordul azon szobákban is, a melyekben negyven évvel azelőtt Eszterházy Károly püspökkel vitakozott. Mily gazdag mult választja el a gavallér ifjú író, a felvilágosult iskolafelügyelőt a csapásoktól annyit látogatott, de meg nem tört agg mestertől, a ki pályája vége felé ime anyagi gondjaitól zaklatva kénytelen éhséggel küzdő családját odahagyni s a fővárosban nagyrészt baráti szíveségből élni. Mi minden megváltozott benne és körülötte! És mégis ugyanazok az eszmények élnek lelkében, a melyekért ifjú korában hevült, férfi korában küzdött s öregségében megvalósulásukat remélte. Ez a remény táplálja utolsó éveiben s vigasztalja keserves sorsában.

Marosvásárhelyi török okmányok.

A török idők emlékét hívja vissza emlékezetünkbe a Marosvásárhelyről Akadémiánkhoz tanulmányozás végett beküldött tizenöt török kézirat (l. fönt 495. l. 144. p.). Történelmi becsük, talán az egy Thökölyi-féle szerződés töredékét kivéve, bizony nem nagy, de azért elég érdekesek. Kettő közülök egykori magyar fordítással is el van látva.

Igy a 196. sz., mely *Rákóczy György* fejedelemtől a szultáni kincstár részére kiutalványozott húszezer piasztterről szól. Az okmány magyarul van megfogalmazva s csak az irat hátlapján van törökül is feljegyezve az összeg. *Jirmi bin gurus Erdel hâkîmî olân Râkodsî Görgî gjöndürindsî kâgiz szûretdür.* Ilyen magyar fordításos *Oszmán Aga* levele az erdélyi fejedelemhez (791. sz.), melyben a szolnoki *Alaj Bey Musztafa*, nehogy a német portyázók elpusztítsák faluját, néhány ór embert kér segítségül (*bir kâcs adam beksî gjöndüriz*).

A 239. számú török okmány, hanem egy arabból fordított latin nyelvű irat, melyet a jeles hollandi orientalista

Golius fordított le: *Testamentum et pactiones initae inter Mohamedem Apostolum Dei et christianae fidei cultores* Az egész négy levél.

A 3221. számú levél írója az erdélyi fejedelemtől, Apafi Mihálytól igen udvarias hangon takarmányt, szalmát és árpát (*bir miḳdar árpa*) kér, mert, úgymond, „éhségtől döglének lovaink“ (*ātlarimiz ādsindan kīrīlūr*). Érdekesebb a 3222. számot viselő pompásan kiállított hatalmas terjedelmű epistola, melyben *Ibrahīm Hāfiz* budai pasa panaszt tesz Thököly Imrénél, a magyar hadak fővezérének (*kudvet-ül millet-ül Meszihet dsenerāl olān merhmellū Tökölī Imre*), hogy hadseregéből hetnyolczszáznál több lovas- és gyalogkatona a pesti pusztaság (Pest környékét nevezi így) lakóival szemben erőszakoskodott. Erővel elvették a parasztság marháit és leányokat becstelentettek meg s egyéb gazságokat műveltek.¹ A pasa óva inti a magyar vezért, hogy jövőben a hatalmas szultán szegény alattvalóit ilyenektől kimélje meg, mert különben magára vonja majd a Nagy úr, a világhódító padisa, haragját. Ez az intő levél a hidsra 1089-ik s a mi időszámításunk 1679-ik évében kelt.

Teljesen értéktelenek a 14., 15., 13. és 12. szám alá sorozott török katona-névjegyzékek.

Az egész gyűjtemény legérdekesebb darabja egy a magyar felkelők és a fényes porta között létrejött szövetségi okmány (*‘ahdnāmek*) töredéke. (Marosvásárhelyi levéltár 3223. sz.) Az 1094-ből azaz 1684-ből származó okirat, fájdalom, csonka. Nagy része le van szakítva. Bekezdése teljesen hiányzik. A szerződés négy-öt czikkelyből állhatott. Egészen megmaradt a második paragrafus (*īkindāī mādeh*), mely arról intézkedik, hogy Thököly Imre halála esetén ki legyen a magyar király. Szabagságukban álland a magyar rendeknek, római katolikust kivéve, bárkit a porta előleges beleegyezésének kikérésével, királylyá választani. Római katolikus nem lehet magyar király (*velikin papistalardan bir keszineh madsar krāligha kabūl olunmaja*). Ha valamelyik külföldi uralkodó családbeli római katolikus vallású akarna a magyar trónra lépni, ezt a szultán birodalma teljes erejével meg fogja akadályozni.

Tatárok ellen való *salvus passus* kettő van 1684-ből. Mind a kettő 3224^a/₂ és 3224^a/₁₋₂ az Apafi Mihály seregéhez készülők részére van Győrtől odáig kiállítva. Kezdetük: „Erdély fejedelme *Apafi Mihály* az erdélyi sereggel“ (*Erdel hākīmā Apafi Mikhāl erdel ‘aszkerīleh*).

¹ Pest szahrászinde vāk’i ‘umumen r’ājā Devlet āmanije gelüp tezelliüm ve sikâjet ildik kih sziziñ ‘aszkeriñden olān orta mādsarīñlerden jedi szekiz jüzden zijāde ātlū ve jāñā havālerina tāb’i olūp r’ājā fukarāsziniñ hajvānlarin boghāzilüp stb.

Fontosabb a 10. számú, a *Gróf Teleki* nemzetség levéltárában őrzött levél. Ebben a magát alá nem írt levélíró tudósítja a fejedelmet, hogy mivel *Mohammed* pasa seregével már útra kelt, a fejedelem is induljon el az erdélyi hadakkal (*szen-dakhî erdel 'aszkerileh kalküp geleh szîñ*).

Valószínűleg sebtében a csatatéren íródhatott a 3225. számú, melyben még a fejedelmet megillető czimzés is el van hagyva s egyszerűen „Erdély fejedelme Apafi Mihálynak“ (*Erdel hâkîmî Apafî Mîkhâl*) titulálja Apafit. Felszólítja a fejedelmet, hogy az általa ismert helyre (*khidmetîñ ma'lûm olân makâmda*) vezesse hadait. A 16. számú végül egy moszlim Talizmán; hártya-papírra írva, német fordítással.

Kégl Sándor lt.

Beérkezett pályaművek.

F. 1910 szeptember 30-ig a következő pályaművek érkeztek a főtítkári hivatalhoz. (A jeligék zárjelben.)

Gróf Teleki-pályázat. (Szomorújátékok.) 1. *Déliab és Germanarich*. Szomorújáték 3 felv. (Kik most is veszteségeket siratják stb.) — 2. *Pausanias*. Tragédia 5 felv. (Hazádnak rendületlenül stb.) — 3. *Remény és csalódás*. Szomorúj. 5 felv. (Gretchen szeretlek.) — 4. *Messalina*. Dráma 3 felv. (Saepe facias.) — 5. *János herceg*. Dráma 3 felv. (Sasfiók.) — 6. *Lavina*. Verses szomorúj. 3 felv. (Szelet vet, vihart arat.) — 7. *Király és Kanczellár*. Tört. tragédia 4 felv. (Mátyás király, de gögösebb Vitéz.) — 8. *Vértanúk*. Tragédia 5 felv. (Jó harczot harczoltam.) — 9. *Szárnyaló lelkek*. Romantikus színmű 3 felv. (Színes hangulatok.) — 10. *Zsigmond és Boldizsár*. Tört. szomorúj. 5 felv. (Unokatestvérek.) — 11. *Testvérvizsálya*. Tört. szomorúj. 3 felv. (A párt, a párt stb.) — 12. *Mathusalem*. Szomorúj. 5 felv. (Örök levés és enyészet.) — 13. *Laczi Eszter*. Tragédia 3 felv. (Gyökeres átdolgozás.) — 14. *Gara Mária*. Tört. szomorúj. 4 felv. (Érted száz halálba stb.) — 15. *A lelkiismeret*. Dráma 3 felv. (A lelkiismeret maga az ember.) — 16. *Leáldozás*. Trag. 3 felv. (Örök emberi.) — 17. *Az anyakirálynő*. Szomorúj. 5 felv. (Hargitta.) — 18. *Asmodaj*. Trag. 3 felv. (A szellem sorsa.)

II. Kóczán-pályázat. (Színművek a Mohácsi vészt követő korszakból.) 1. *Nagyági leányok*. Tört. színmű 4 felv. (Régi nóta.) — 2. *II. Lajos*. Színmű 5 felv. (Egy.) — 3. *Trónfoglalás*. Tört. színmű 3 felv. (A letűnt napra új nap virrad.) — 4. *Mátyás fia*. Színjáték 4 felv. (Corvin.) — 5. *Férőhűség*. Színmű 3 felv. (A dicőség meteorláng stb.) — 6. *A népezer*. Szomorúj. 4 felv. (Sorsom betelt.) — 7. *A mohácsi vész*. Tört. szomorúj. 4 felv. (Quilibet fortunae suae faber.) — 8. *Fehér hollók*. Tört. dráma 4 felv. (Ha fogyva bár, de törve nem.) — 9. *Pethő Gáspár*. Vigjáték 3 felv. (Boróban derű.)

III. Farkas-Raskó-pályázat. (Hazafias költemények.) 1. *Mi a haza?* (Tartalmat adj nekem stb.) — 2. *Közös sors*. (Turul.) — 3. *Szobor*. (Senki.) — 4. *Kép előtt* (1848/49). — 5. *Muhí pusztán*. (Hősvértől pirosult gyászter.) — 6. *Márczius tizenötödikén*. (Előre!) — 7. *Szeptember 20-án*. (Nyugodj békében Kossuth Lajos!) — 8. *Mohi*.

(Nem dicsőségre szomjazom.) — 9. *Hazaszeretet.* (Studium.) — 10. *Ébredjetek óh hazám fiai.* (Anonymus.) — 11. *Szeresd hazádat!* (Erzsébet.) — 12. *A magyarok Istenéhez.* (Re On.) — 13. *Takarékoskodjunk!* (Takarékoskodjunk.) — 14. *Zúgnak a harangok...* (16 éves író [?]). — 15. *Márczius 15-én.* (1848.) — 16. *A XX. század magyarja.* (Hunor és Magor 1892.) — 17. *Viszontlátás.* (Leó.) — 18. *Álom és valóság.* (Álom és valóság.) — 19. *Három angyal.* (Tenger.) — 20. *Dicsőség alkonyán.* (A kornak.) — 21. *A magyar ifjúsághoz.* (Hazám reménye.) — 22. *Korcsköltség.* (Modern titánok.) — 23. *A kerepesi temetőben.* (Mors porta vitae.) — 24. *A lap tündére.* (Egy régi levélben stb.) — 25. *Keresem az Istent.* (Keresem az Istent.) — 26. *Idégenben.* (Álmodozó.) — 27. *Levél kis lányomhoz.* (Végrendelet.) — 28. *Kossuth.* (Kossuth apánk.) — 29. *Elégia.* (Hegyoldalon.) — 30. *Napoleon sárjánál.* (Páris.) — 31. *Virrasztás.* *Ébredés.* (Vigyázz, magyar stb.) — 32. *Etele halála.* (Úgy érzem, mintha álomban stb.) — 33. *Nyugat ellen.* (Kelet.) — 34. *Múlt és jövő.* (Még jönni fog stb.) — 35. *Új márcziusi ál.* (En a kifáradt küzdelemnek stb.) — 36. *Kurucz felköszöntő.* (Éljen a teljesen független stb.) — 37. a) *Honfi-himnusz.* b) *A darabontokhoz.* (Jeligés levél, jelige nélkül.) — 38. *Attília vérnásza.* (Igazság és költészet.) — 39. *Keltő szózat.* (Nagy volt hajdan a magyar.) — 40. *Az utolsó tárogató.* (Az én dalaim stb.) — 41. *Földéhes magyarok.* (A földből magyar 1 db.)

IV. Ormódy-pályázat (Az örök nő eszmények dicsőítése.)

1. *Bíró Lajos:* A diadalmas asszony. 1909. — 2. *Pogonyi Nándor:* Török Kató. 1908. — 3. *Özv. Dömény Józsefné:* Költemények. 1910. — 4. *Lampérth Géza:* Veér Judit rózsája. 1907. — 5. *Az arányhegyi hárfás dalaiból.* (Kézirat.) (E forrásból, a szenvedésből fakad stb.) — 6. *Hajadonvár.* Vigj. 3 felv. (Az a virágba szökkent hajadon stb.) — 7. *Kún Béla és az elfeledett hősök.* Költői elbeszélés XV énekben. (Dulce et decorum est stb.) — 8. *Örök bűn.* (A nők e földön azért vannak stb.) — 9. *Zsoldos László:* A fekete huszár, 1909. — 10. *Nil:* I. Nálunk. 1908. II. A szívem. 1909. — 11. *Sassy Csaba:* Tűzhely mellől. 1909.

V. Egyesült Budapesti Föv. Takarékpénztár. (Amerikai kíváncsolás.) 1. *Czím a pályakérdés.* (Minden tudás csak akkor bir valódi beccsel stb.) — 2. *Czím a pályakérdés.* (To be, or not to be.) — 3. *Czím a pályakérdés.* (Fontolva haladj.)

VI. Lukács Krisztina-pályázat. (Erkölcsei érték-fogalom.)

1. Az erkölcsi érték-fogalom történeti és kritikai tárgyalása. (Erkölcös az, mi igazságos.)

VII. Gorove-pályázat. (A coeducatio.) 1. *A coeducatio mint erkölcsopaedagogiai problema.* (A férfi az előretörekvő akarat.) — 2. *A koedukáció mint erkölcsopaedagogiai probléma.* (Látó szemmel, tiszta aggyal stb.) — 3. *Ugyanaz.* (Non in depravatis etc.) — 4. *Czím a pályakérdés.* (Miként reménykedhetnénk stb.) — 5. *A coeducatio mint erkölcsopaedagogiai probléma.* (Secundum naturam.) — 6. *A nemek együttes nevelése.* (Last, not least.) — 7. *Czím a pályakérdés.* (Emberi tudomány legfőbb célja stb.)

VIII. Ipolyi-pályázat. (Bajza J. élete.) 1. *Czím a pályakérdés.* (Nőttön-nő tiszta fénye stb.) — 2. *Bajza József életrajza és munkásságának beható méltatása.* (Keine Nation gewinnt stb.) — 3. *Bajza József élete, művei és munkálkodása.* (Poraiból megélemedett Phönix.) — 4. *Bajza J. élete és működése.* (A szeretet ne nyomja stb.)

IX. Marczibányi-pályázat. (A magyar mássalhangzók története.) 1. *A magyar mássalhangzók története.* (Szögrönd. Jeligés levél nélkül.)

X. Sztrokay-pályázat. (Eötvös: A XIX. század uralkodó eszméi.) 1. *Az állam.* (A tudás hatalom.) — 2. *B. Eötvös József állam-bölcsészeti rendszere.* Két kötet. (Il y a beaucoup de gens stb.)

XI. Bükk László-féle nyílt pályázat. (Magyarország XVI. századi története.) 1. Dr. Csuday Jenő: *Magyarország története a XVI. században, 1526—1606.* (Alkotmány nélkül nincs nemzet.)

XII. Vigyázó-pályázat. (A Thököly- és Rákóczi-korabeli társadalmi élet.) 1. *Társadalmi élet a Thököly- és Rákóczi-korban.* (Re-crudescunt vulnere.)

Folyóiratok szemléje.

1. Az EGYETEMES PHILOLOGIAI KÖZLÖNY márcziusi (III.) füzete első helyen Loósz István értekezésének, *Adatok Kemény Zsigmond, A rajongók' című regényének forrásaihoz*, első felét adja. Kimutatja benne a szerző és példákkal igazolja, hogy Kemény 'A rajongók' megírásánál elsősorban Szalárdi János, 'Siralmas magyar krónikáját' használta. Megvilágítja egyszersmind a regényíró dolgozó módját, mely egyfelől átvesz minden fontos és aprólékos adatot, a minek hasznát látja, de másfelől nem azon nyersen, hanem művészileg az egészbe beleillesztve értékesíti. — Révay József *A Prudentius-féle Dittochaeon* cím alatt a III., bef. közleményben a munka tárgyát és szerkezetét vizsgálja, majd a költőiség szempontjából értékeli, azután a Dittochaeon célját (templomi festmények alá írt magyarázó versek) állapítja meg és megkeresi azokat az ó-keresztény műemlékeket, katakomba-freskókat, mozaik-képeket, sarkophag-reliefeket, a melyek az egyes versek tárgyát ábrázolják. Végül közli eredetiben magukat a verseket. — Csermelyi Sándor dolgozata, *Cicero a rabszolgák kivallatásáról*, megczáfolja azt az elterjedt véleményt, hogy Cicero a rabszolgák kivallatása kérdésében a görögökkel szemben fölvilágosodottabb fölfogás képviselője volt. Ő a kérdésről mindig a képviselt ügy szempontjából nyilatkozik, a nélkül hogy, mint Aristoteles teszi, az eljárás megbízhatatlan voltát megbélyegezné. — Kemény Lajos *Bocaius János* életéhez közöl ismeretlen adatokat, többnyire Kassa város jegyzőkönyveiből. — Reichard Piroksa befejezván *Telamon históriájának* tárgyalását, a népköltészetnek hasonló motívumokat földolgozó termékeivel veti össze ('Kádár Kata'), majd a külföldiekkel, végül megállapítja a szép história értékét, s végeredményként kimondja, hogy szerzője — valószínűleg erdélyi ref. pap — a népköltésből vett történetet dolgozott fel kora vallásos szellemében. — *A Hazai Irodalom* rovatában Révay Józsefnek *Commodianus élete és kora* című művét Fodor Gyula érdemes munkának tartja, s ha eredményei nem is mind kétségtelenek, maguk az eredmények módszerének tudo-

mányos volta miatt figyelemre méltók. — Kaposi Józsefnek két tanulmányát *Dante és Magyarország* és *Dante ismereteinek első nyomai hazánkban és a magyarországi Dante-codexek* Cs. Papp József ismerteti. Nemcsak mint az eddigi adatok megbírálása és összefoglalása, hanem mint eredeti kutatások eredményei is számottevők. — Gálos Rezső két munkát ismertet. Beöthy Zsolt *Írói arczképei* (Szász Károly, Kovács Pál) nem az irodalomtörténet szorgalmas munkásának, hanem a műértőnek alkotásai. — Heinrich Gusztáv akadémiai fölolvasása, *Magyar elemek a német költészetben*, összegyűjti azokat a német munkákat, a melyeken hatodfélszázad alatt (Klingsortól Madáchig) a magyar szellem hatása megérzik. — Szügyi Józsefnek *A magyar református énekeskönyv multja* című kis könyve bírálója, Császár Ernő szerint derék munka, de nem egészen elfogulatlan s a philologiai akribéia tekintetében sem kifogástalan. — Böhm Dezső *Orcy Lőrincz élete és költészete* című dolgozatában, a mint Alszeghy Zsolt megállapítja, összefoglalja az eddigi adatokat s megrajzolja Orczy képét. — A *Külföldi Irodalom* rovatában Gaston Boissiernek *Le fin du paganisme*ét Révay József méltatja. Lebilincselő olvasmány, mely pompásan megírva beszéli el a kereszténységnek a pogányság felett aratott végleges diadalát és állapítja meg azon okokat és tényezőket, melyek ezen diadalt elősegítették. — Ugyanő ismertet két Comodianusra vonatkozó német munkát Franz X. Zellernek *Die Zeit Commodians*át, mely módszeresen, az idevágó irodalom felhasználásával készült, és H. Scheiflernek *Quaestiones Commodianae*-ét, mely verstani és nyelvi alapon parkodik Comodianus korát megállapítani. Számbavehető adattal egyik munka sem viszi előre a tudományt. — E. J. W. Gibbnek *A history of ottoman poetry* című művét Kégl Sándor remek anthológiának tartja, a mely a legrégibb költőkkel kezdve összeállítja a classikus költészet valamennyi nevesebb képviselőjét. — Heinrich Arnold Karl Krumbachernak *Populäre Aufsätze* című művét ismerteti. Népszerűen megírt tanulmányok, melyek főként azzal a kérdéssel foglalkoznak, mi lett a görög népből s culturából. — Julie Adamnak *Der Natursinn in der deutschen Dichtung* című művét Vass Béla méltatja. Nagy gonddal és művészi stílussal írt munka, mely azt kutatja, mint alakították a német költők Lenautól kezdve a természeti képeiket. — A *Programm-Értekezések* között Horváth Gyulának *A Forum Romanorum régen és most* című dolgozatát Finály Gábor érdemes munkának itéli — Arany László *élete* Kolosvári Aladártól Kristóf György szerint nem teljes, de jól megírt dolgozat. — Pintér Jenő értekezésének (*Jegyzetek a régi magyar irodalom történetéhez*) eredményeit Császár Ernő ismerteti. — Kertész Jánosnak *A görög gyalogság taktikája* című dolgozata, a mint bírálója, Gaál Pál megállapítja, a hadi régiségek magyarázatánál igen jól használható. — Gálos Rezső szerint Prónai Lajos értekezése, Gyöngyösi István *Rózsakoszorúja* egy

ki nem forrott, nem eléggé tájékozott, de hivatott ember munkája, míg Biró Lajos apró czikkei, *Adatok a Petőfi-kultuszhoz*, teljesen értéktelenek. — A *Vegyések* rovatában Bleyer Jakab Goethe azon levelének eredetijéről számol be, melyet Gruber Károly Antal hazai német íróhoz intézett. — Király György Vörösmarty *Szép Ilonkájának* keletkezését világítja meg. — Alszeghy Zsolt a magyar *Bebecus-drámát* ismerteti. — Rácz Lajos a genévei *Société Jean-Jacques Rousseauról* számol be. — Gragger Róbert a régi német kéziratok leltározása ügyében intéz fölszólítást. — Az 1909. évben elhunyt philologusok névsora után — Bleyer Jakab válaszul Gragger Róbert bírálatára, melyet 'Gottsched hazánkban' című könyvéről mondott. — A szerkesztőkhöz beküldött könyvek sorában három nyelvészeti értekezésről (Prohászka János: *Petőfi költői nyelvének fősajátságai*, Réthelyi Prikkel Marián: *Csuzy Zsigmond szavai és Sándor István nyelvtudománya*) olvasható pár rövid ismertetés.

Ugyane folyóirat folyó évi IV. (áprilisi) füzeté az első helyen Némethy Géza értekezését hozza *Ad Quintum Vergiliū catalepton*. Magyarazza benne Vergilius eme ifjúkori költeményének kifejezéseit tárgyi és nyelvi szempontokból, alapos tudományos ismeretekkel s a rokon helyek egész tömegével. — Darkó Jenő *Emlébeszéde Krumbacher Károly fölött* a nemrég elhunyt byzantinista tudós életét, egyéniségét, tudományos és tanári működését világítja meg. — Loósz István befejezi értekezését *Adatok Kemény Zsigmond „A rajongók” című regényének forrásaihoz*. E második részben először azokat az átvételeket állítja össze, a melyeket Kemény Szalárdi, 'Siralmas krónikájából' merített regénye tulajdonképeni tárgyához, azután kimutatja, hogy Kassai István alakjának jellemzésére mennyi vonást talált Kemény János 'Önéletírásá'-ban. — Hölderlin *Frigyes* cz. alatt Sas Andor egy nagyobb dolgozatot kezd meg. A legújabb kutatások alapján igyekszik képet adni hőséről. Részletesen bemutatja az élete pályáját, azután elemzi Hölderlin regényét, a 'Hyperion'-t, összeveti mintáival s megállapítja műfaját. — A *Hazai Irodalom* rovatában Platon *Symposionjának* és *Plaidrosának* Dercsényi Mórictól eszközölt fordítását Pécsy Béla ismerteti. A fordítás általában sikerült, sőt helylyel-közel szép; a jegyzetek megfelelnek céljuknak; a bevezetések gondos és megbízható tanulmányok, de az előszó nagyhangú. — Oláh Gábor *Írói arczképei* bírálója, Király György szerint nem érdemelték meg, hogy a napilapokból, a hol megjelentek, kötetbe gyűjtessenek. Egy pár elcsesztett vonás és többé-kevésbé szelletes ötlet, néhány találó vázlat, sok-sok stilizálás és kevés egység: ezek a könyv jellemző vonásai. — *Petőfi István versei* című kötetről, melyet Bajza József állított össze s vezetett be életrajzzal, Alszeghy Zsolt azt ítéli, hogy az életrajz szorgalommal, szép stylussal és igazságos aesthetikai érzékkel van megírva, a költeményekből pedig, hogy azok egy józanabb, de gyöngébb tehetségű Petőfi-utánzó művei. —

Frisch Ármin Patai Józsefnek *Héber költők I.* cím alatt megjelent műfordításait méltatja. A magyar tolmácsolatok épp oly szépen, mint hiven szólaltatják meg az eredetit, s a bevezető tanulmány értékes és eredeti. — Gyergyai Albert *Árgirusának* új, Magyar Könyvtári kiadását Bittenbinder Miklós egy régi szükséglet kielégítésének nyilváníti. — A *Külföldi Irodalom* rovatában Charles Diehlnek *Excursions archéologiques en Grèce* című tanulmány-gyűjteményét Láng Nándor méltatja. E hatodik kiadásban megjelent munka rendkívül tanulságos és élvezetes, sokkal többet nyújt, mint a menyeyt a mese sejtett: nem egyszerűen leírja Görögország történeti nevezetességű helyeinek romjait és műemlékeit, hanem valóságos művelődéstörténetet. — Kallós Ede részletesen beszámol Adolf Wilhelmnek *Urkunden dramatischer Aufführungen in Athen* című művéről. Nem magát a munkát s azt a bámulatos fáradságot méltatja, melyet a szerző a szétszórt emlékek föltalálása és felismerése dolgában kifejtett, hanem az anyagi, tárgyi tanulságait állítja össze. — G. Ferrerónak olaszból fordított *Grandeur et décadence de Rome*-ját Szabó Dezső ismerteti. Fölfogását nem, csak módszerét tartja újnak, más szóval csak a címek újak, a tartalom a régi, s az egész mű arról tesz bizonyosságot, hogy a szerző a történelmet óriási adatkészlettel bizonyos, előre megfogalmazott theoria igazolására használja föl. — J. Churton Collinsnak *Voltaire, Montesquieu and Rousseau in England* című könyve Elek Oszkár szerint új adatokban gazdag, de inkább a lelkes angolnak, mint az elfogulatlan tudósnak munkája s az angol irodalomnak hatását ez írókra inkább csak jelzi, mint tárgyalja. — Kégl Sándor bemutatja a Cl. Huarttól kiadott *Textes persans relatifs à la secte des houroufis*-t, mely ennek a furcsa vallásfelekezetnek fölfogását és doctrináját ismerteti. — Albert Dauzatnak *La vie du langage* című könyve, a mint bírálója, Gulyás Pál megállapítja, a nagy közönség számára összefoglalja a nyelvtudomány fő problémáit, kutató módszereit és az azokhoz fűződő eredményeket, ha nem is mindig elfogadhatóan, de mindig világosan, érdekes előadásban. — Révay József szerint Anton Elternek *Prolegomena zu Minucius Felix* című dolgozata igen becses, a kutatás szempontjainak megválogatásában eredeti, előadása lebilincselő, hangja közvetlen. — A *Programm-értekezések* között Nyilasi Lajos két dolgozatot ismertet, Strauch Béláét, *Nagy-Szeben a magyar irodalomban* (mozaikszerű) és Perényi Józsefét, mely *Kemenes Ferencz*ről szól kimerítő, megbízható. — Gavril Precupnak *Educatio la Romani*-ját German Zakariás kissé aránytalan s a forrásokat nem mind kiaknázó, de használható munkának tartja. — A *Vegyesek* között Bajza József nekrológot ír *Szeremley Császár Loránd*ról; — Alszeghy Zsolt a *Felix bellator sive Thomas Erdődius* című iskolai drámát ismerteti; — Gyárfás Tihamér a Brassóban előadott iskolai drámák jegyzékét közli 1614—1617. és 1665—1687-ig,

— Gragger Róbert felel Bleyer válaszára. — A beküldött könyvek sorában a *Revue de Hongrie*-ről ír Weber Arthur pár sort.

Ugyane folyóirat folyó évi májusi (V.) füzetét Horváth Czirillnek értekezése nyitja meg *A Gellért-legenda énekes szolgájáról*. A *Legenda major* és *Legenda minor* ismeretes adatait vizsgálat alá fogva, kimutatja, hogy a kérdéses hely eddigi magyarázatai tévesek, s a legenda egyik variánsában sincs szó zenetörténeti megjegyzésekről, ősi magyar népdal szövegéről és tartalmáról. A helyes fordítás és helyes értelem a következő: „Nótázás, a szállásadónk szolgájának éneke, a ki úrnak gabonáját őrli.“ Sas Andor befejezi *Hölderlin Frigyes*-ről kezdett dolgozatát. A III. fejezetben Hölderlin ókori tárgyú drámáját, az „*Empedokles*“-t elemzi, a IV-ben Hölderlint mint lírikust méltatja a történeti fejlődés fonalán, az utolsó, V., azt a kérdéstoldja meg, milyen hely illeti meg a szerencsétlen költőt a különböző irodalmi irányzatok között, vizsgálja pessimizmusát, romantizmusát s végül, mint vélekedtek róla utódai. — Az antik lövegek a legújabb kutatások megvilágításában cím alatt László Béla először a kérdés irodalmát és régebbi eredményeit mutatja be, majd ismerteti a kutatás újabb irányát, mely nem pusztán az irodalmi följegyzésekre, hanem az emlékekre is alapítja tanítását. — Kertész Ármin nagyobb értekezést kezd *A görög accentus physiologiája* cím alatt. A hangsúly és az accentus megkülönböztetése után a grammatikusok magyarázatait bírálja figyelemmel a különféle hangsúlyokra (zenei, mondat stb.). — A *Hazai Irodalom* rovatában első helyen a Cserép József gondozta *Caius Sallustius Crispus összes munkáinak* bírálata olvasható Kempf Józseftől. Minden részletében sikerült munkának tartja, a szöveg megállapítást, a fordítást, a magyarázatokat s a bevezetést. Rendkívüli szorgalom és lelkiismeretesség eredménye. — Várdai Bélának *Mikszáth Kálmán*-ról írt monographiáját Thótt Rezső ismerteti. Az életrajz kimerítő, az aesthetikai méltatás megbízható és finom, de a korrajzi részletek nem arányosak s az íróról adott összefoglaló kép vázlatos. — Zoványi Jenőnek összegyűjtött értekezéseit, *Kisebb dolgozatok a magyar protestantizmus történetének köréből*, Alszeghy Zsolt ismerteti. Álláspontja nem mindig teljesen elfogulatlan, de igen sok értékes, új adattal gyarapítja ismereteinket. — A *Külföldi Irodalom* rovatában Pecz Vilmos ismerteti a Kóndosz athéni egyetemi tanár tiszteletére kiadott emlékkönyvet, *Τεσσαράχονταετηρίς τῆς καθ' ἑτέρας K. Σ. Κόντου*. Az emlékkönyv tartalmának bemutatásán kívül jellemzi a megtisztelt tudóst is. — Dr. Heinrich Wolfnak *Geschichte des antiken Socialismus und Individualismus* című művéről Hornyánszky Gyula úgy ítél, hogy mint népszerűsítő munka teljesen megvalósítja célját: könnyed formában van írva, de a forrásokat idézi s gazdag kulturtörténeti ismereteket nyújt. — Th. Birtnek *Zur Kulturgeschichte Roms* című könyve Geréb József ítélete szerint rendkívül eleven képsorozat nyújt az emberi életéről a római császárság

korában, éreztetve, hogy Rómának eredetileg brutális hatalomvágya a város jogos hivatása lett. — Kallós Ede a *Dissertationes Philologicae Vindobonenses* IX. és X. kötetét ismerteti, egyenként foglalkozva a kötetek érdekesebb dolgozataival. — Melich János Szinnyei Józsefnek két egymással kapcsolatos munkáját méltatja, a negyedik kiadásban megjelent *Magyar nyelvhasznítása* s a németnyelvű *Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft*-ot. Ez utóbbi is nagyszerűen oldja meg feladatát, a művelt nagyközönség számára bemutatja a finn-ugor nyelvtudomány kitűnően megalapozott, szépen megépített épületét. — A *Vegyesek* között Kanyaró Ferenczről ír nekrológot —yt (Alszeghy Zsolt); —k. (Katonalajos) kideríti, hogy a Gryphius említette 'Icaria'-nak szerzője, a kit eddig ismeretlennek tartottak, a jezsuita Bisselius János; —cs. (Császár Elemér a 'Zrinyiasz' egy helyére (X: 103. vk.) támaszkodva azt igyekszik bizonyítani, hogy Zrinyi, a költő, járt Pisában; —Cs. S. (Csermelyi Sándor), két, a capitoliumi ünnepekkel kapcsolatba hozható domborműről emlékszik meg; —Weiner Imre kimutatja, hogy az Arany, Jókai ördögének II. énekében elmondott anekdota Kónyi Demokritosának egyik helyével hozható kapcsolatba; —Bittenbinder Miklós a 'Pancsatantha' egy másik török származékára következtet, a mely eddig elkerülte a kutatók figyelmét; —Gálos Rezső Arany saját nyilatkozataival igazolja, hogy Arany 'Magyar irodalomtörténete', melyet tanítványainak lediktált, csak Toldyénak némileg módosított kézikönyve. —A szerkesztőkhöz beküldött könyvek között Zempléni Árpádnak Turáni dalok című versgyűjteményéről olvasható fel pár méltató szó.

2. A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE 1910 márcz. számában Balás Károly *Nemzeti földpolitika* címmel közöl nagyobb tanulmányt, mely a nemzeti földpolitika általánosabb feladatait s eszközeit vázolja. Ez alatt a nemzeti érdekek előtérbe állításával kezdett és folytatott birtokpolitikát ért. Ennek a politikának főleg gyakorlati elveit fejtegeti. Kiindul abból, hogy az állam feladatához tartozik a nemzeti célok érdekében az agrárpolitika eszközeit is igénybe venni. Nagy érdeke ugyanis, hogy a nemzeti elem földmivelő része ne szenvedjen vereséget gazdasági életküzdelmében, mert a gazdaságilag bukott földmivelő népesség elvándorol s másnak adja át birtokát. Célát azonban a nemzeti földpolitika csak akkor érhet el, ha nem csupán a kivételesen ügyes emberek boldogulhatnak mellette, hanem a közönséges szorgalmú és tehetségtű gazdálkodó egyének is. A nemzeti földpolitikának tehát arra kell törekednie, hogy a közönséges szorgalmú és tehetségtű agrárnépesség boldogulását biztosítsa lehetőleg az exponált területeken. Erősen hangsúlyozza szerző, hogy a nemzeti térfoglalás vagy térvésztés kezdésének nemcsak a népességszámban jelentkező általános numerikus szempontja van, hanem megvan a területi szempontja is, hogy t. i. a nemzeti elem kezén levő birtokterület növe

vagy fogy-e az országban. A magyarságra vonatkozólag ez is életkérdés, mert a vidék népessége az állandóbb jellegű a városokénál. S látható úgy, hogy térvesztésünk, vagy térfoglalásunk e részben gazdasági alapokon nyugszik. A nemzeti földpolitikát tehát erős gazdasági alapokra kell helyezni, állami s társadalmi ellenőrzés alatt álló erős pénzintézeteket állítani a cél szolgálatába, melyek a nemzeti elemnek kedvező hitelt és birtokszerzési eszközöket biztosítsanak. Igen fontos körülmény, hogy az ily érdekeket védeni hivatott pénzintézetek valóban ezt a célt kövessék s ne csupán a nemzeti szempont szolgáljon ürügyül privilegizált nyereségek elérésére. Egyes nemzetiségi bankok példája élénken mutatja, hogy egy kis veletlőrdéssel nagy eredmények érhetők el ezen a téren. — Majd S i g m o n d A n d o r *Mezőgazdasági szakoktatásunk* című dolgozatának harmadik folytatása következik. Az előképzettség színvonala és a betöltendő munkakör közötti összhang a gazdasági előhaladásnak előfeltétele. Ezt illetőleg a számszerű vizsgálódás, — egybevetve e végett a gazdasági üzemek számát a szakképzett egyének iránti szükségleti, illetve tényleg igénybe vett szakképzett egyének, továbbá a befejező szakképzést nyertek számával, odavezet, hogy 3,880.448-as szükséglettel szemben csak 1,044.528 szakképzett egyén állítható, vagyis szakoktatási szervezetünk a mezőgazdasági hivatást betöltők $\frac{1}{3}$ -át sem részesítette szakoktatásban. Az még inkább kidomborodik, ha kiszámítjuk a hiány pótlása végett évenként kiképzendők számát, a mi a főiskolai szakképzésnél 1660, az alsóbb fokúnál 125.481 és végre a népies irányúnál 76.475-re tehető. Szaktanodáink szakoktatási tevékenységének általános szemlélése után az egyes intézeti csoportok szerinti vizsgálódás segítségével mély bepillantást nyerünk a kérdés részletibe. Minden csoportnál külön vizsgálva a tanszemélyzet, a hallgatók és az intézetek tanfolyamait bevégezők viszonyait, az 1906/7. iskolai év adatai alapján alábbi főbb eredményeket nyerjük. Az öt gazdasági akadémiának 60 előadója és 769 rendes hallgatója volt. Oklevelet 249-en nyertek, s ezek közül 22 más pályára lépven, marad 227, míg ezzel szemben a hivatalos kimutatás 35.046 olyan élethivatást betöltő egyénről számolt be, a kiktől az akadémiai szakképzettség bírása feltétlenül megkívánandó. A 23 földművesiskolának 114 tanítója és 654 tanulója volt, tanulmányaikat 331-en fejezven be, ezzel szembe lesz állítandó a kisbirtokos, illetőleg kibérítő keresők 2,929.008-as száma. Tehát az említett két csoport szakoktatási eredménye és a mutatkozó szükséglet között, dacára annak, hogy szakoktatási szervezetünk gerinczét éppen nevezett intézetek képezik, a kellő összhang fel nem lelhető. Már a gazdasági ismétlő tanfolyamok aránya sokkal kedvezőbb volt, a mit azonban, eltekintve az alacsony színvonaltól, kedvezőtlenül befolyásolt az a körülmény is, hogy a 2858 tanfolyamnak csak 9%-a volt önállóan szervezett szaktanítás. A tanulók száma kitett 161.732-öt, s így átlagban 53.911-re tehető azok száma, a kik a

tanfolyamot bevégezték, s ez állítandó szembe a hivatalos kimutatás 1.942.934-es szükségleti számával, a mi átszámítva odavezet, hogy az 53.911-et a 102.259 kellene, hogy felváltsa, hogy jelen csoportban a szakoktatási szervezet működési eredménye a szükséglettel egyensúlyba kerüljen. A különleges szakképzést nyújtó intézeti csoportokat ugyancsak külön-külön vizsgálva a nyert főeredmények a következők: Az erdészeti szakképzés szolgálatában öt intézet állott 37 tanerővel. A 323 tanuló közül befejező szakképzést nyert 109 és pedig 32 az akadémián és 77 az erdőőri szakiskolákban. Az erdészet 41.067 egyénnek képezte élethivatását, a kik közül 2624 volt erdészeti tisztviselő. Az erdőterület alapján eszközölt összevetés szerint átlagban 4968 6 k. hold jutott egy-egy akadémiai képzettségű szakvezetőre, míg egy-egy erdőőrré 339'2. Az aránytalanság nem a keresők csekély számában, hanem abban nyilvánul meg, hogy a szükséglet túlnyomó része a szakoktatás kimutatott eredménye mellett szakképzett egyénekkel nem fedezhető. A kertészet 6 intézettel, 26 tanerővel és 79 tanulóval bírt, a kik közül tanulmányaikat 32-en fejezték be. Az intézetek működési eredménye, tekintettel a népszámlálás adatai alapján kimutatható szükségletre, kielégítő nem volt. Ugyanis 5279 önálló kertésszel szemben csak 15, illetőleg 9 tanulmányait befejező egyén helyezhető. A tejgazdasági szakoktatás szolgálatában 4 tanintézet állott 7 tanerővel és 47 tanulóval, míg a méhészeti szakismereteket intézeti jelleggel csak 1 intézet terjesztette 3 tanerővel és 6 tanulóval. Mindhárom csoportnál a tanulók létszáma aránylag csekély, súlyosbítva azzal, hogy a létszámban az azelőtti évekkel szemben inkább visszaesés mutatkozott. Hasonlóan csekély volt a számszerű eredmény a baromfitenyésztés szakoktatásánál, nevezetesen 11 tanuló. A vízmesteri iskola tanulóinak létszáma 35-el állandóságot mutatott, míg ellenben a szőlőszet és borgazdaság egyes tanfolyamánál ismételtén visszaesés mutatkozott. Nevezetesen a felsőbb szőlőszeti és borgazdasági tanfolyam hallgatóinak száma 14-ről 7-re és a 9 vinczellériskola azelőtti 250-es átlaga 1907-ben 201-re szállott alá; ellenben már a pinczemesteri tanfolyamnál a 15-ös átlag 17-re emelkedett fel. A vinczellérek iránti szükségletet, a szőlőterület alapján számítva ki, az 27.579-re lesz tehető, a mivel szemben mondott időben 148 vinczellér képeztetett ki. A többi szakintézet eredményét is tekintetbe véve a 39 tanerővel bíró 11 intézet mindössze 172 egyénnek nyújtott befejező szakképzést a mi kétségtelenné teszi említett intézetek munkaképességének kellő ki nem használását. Az állatorvosi szakképzésnél már kedvezőek a viszonyok. Az állatorvosok létszáma alapján kiszámított évenként utánpótlandó szükséglet teljes fedezetet nyert, sőt némi többlet mutatkozott, a mi tekintettel az állategészségügy ápolásának fokozatos fejlődésére örvendetes jelenség. Befejezésül a részletes számszerű adatokat egybefoglalva a nyert főeredmény azt fogja mutatni, hogy a mezőgazdasági szakoktatás szolgálatában 2917

tanintézet, illetőleg tanfolyam állott 3200 tanerővel, s azokat 164.266 tanuló látogatta. Befejező szakképzést 54.959-en nyervén, a 4,960.169 östermelő kereső soraiban beálló hiányok megfelelő szakképzett egyekkel csak akkor válnának teljes mértékben pótolhatókká, ha a keresők mindenike a produktivitásban 90 évet tölthetne el. Miután ez képtelenség a szakoktatás színvonalának emelésével párhuzamosan fokozandónak mutatkozik a szakoktatás működési eredménye is, mivel a szaktudás az ország mezőgazdasági fejlődésének egyik elengedhetetlen előfeltételét képezi. — L. Sipos Kamillo *Az 1840-es évek közgazdasági eszmeköre* című tanulmányának folytatása következik ezután. Folyamhajózásunk terén sem történt jóformán semmi. A szabályozás céljaira szánt összegeket a sok napidíj emésztette meg. Tengeri kereskedelmünk fejlesztésére épült a Karolina-út, melynek építésével valódi célja az volt III. Károlynak, hogy olaszországi birtokaihoz közeli utat nyerjen. A tengeri hajózás maga is sok zaklatásnak volt kitéve az osztrák hatóságok által a „licenciák” útján. Számbavehető kikötőnk csak Fiume volt. Bármily ellenséges magatartást tanúsítottak is Bécsben tengeri kereskedelmünk fejlesztése irányában, tény, hogy Fiume lassan bár, míg Triest rohamosan hanyatlott. Kereskedésünk fejlesztésére a legtökéletesebb tervet Széchenyi dolgozza ki. azután a Pulszkyé következik. Foglalkoztak még a kérdéssel Kossuth L., Rajcsányi, Szabó Pál, az 1844. évi országos kereskedelmi választmány és mások. A külföldiek közül List Frigyes emelkedő ki. A közvélemény minden baj legfőbb okának a kiszípolozó vámrendszert tekintette. Ezért ezt a nemzet rendelkezése alá akarták vonni. Ott állottak példa gyanánt Anglia, a Zollverein, Franciaország, Ausztria és Velence. Legnagyobb hatással mindenesetre List volt, mi kitűnik onnan is, hogy Kossuth Lajos pályája kezdetén — ki hazánk átalakításában a vezető szerepet vitte — a Smith-Ouesnay iskolához tartozott mindaddig, míg a „Das nationale System” meg nem jelent, melynek hatása alatt a védővám legszélsőbb irányzatának lett vezérévé. — A *Közlemények és ismertetések* rovatában első helyen találjuk Az angol nemzeti vagyon gyarapodása 1909 ben című közleményt, mely szerint az angol nemzeti vagyon normalis esztendőben valamivel több mint 2° -ot szokott jövedelmezni, 1909-ben pedig e százalékot jóval túlhaladta. A mindinkább gyarapodó angol tőke külföldön, főleg az angol gyarmatokban keres elhelyezést s öt százalékon felül jövedelmez. — A *Munkásügyi Szemle*, e most keletkezett socialpolitikai folyóirat, a munkásbiztosítással, a socialis egészségügygel, a munkásvédelemmel, a munkaviszonnyal s az erre vonatkozó joggyakorlattal foglalkozik majd hasábjain. Eddig megjelent cikkei főleg a meglevő állapotok leírását adják. Ugyancsak egy újonnan keletkezett német gazdaságpolitikai folyóirat, *Die Konjunktur* ismertetését is találjuk, melynek célja a systematikus és periodikus társadalomgazdaságtan ápolása. A *közgazdaságtan módszere és a köz-*

gazdasági törvény cím alatt három munkát ismertet Moór Gyula. Elek István és Mezei Kornél, *A társadalmi gazdaságtan alapjai* című könyv szerzői az ismeretelméleti kérdésekben sok felületességet követnek el. Szerzők munkájuk többi részeiben maguk is ellentmondanak azon állításuknak, hogy a tudományoknak morális és materialis tudományokra való felosztása, mely a dualistikus világfelfogáson alapul, elvetendő, miután minden tudomány egyenlően exakt. Szerzők kiindulási pontja, hogy a közgazdaságtan a létért való küzdelmen és a coöperatio eszméjén alapszik, téves. A törvények mineműségéről szóló rész sikerült, de tévesen fogták fel szerzők a módszer kérdését. A mű végéhez csatolt „kimerítő bibliographia” sem teljes, mert mint ismertető kimutatja, igen sok és fontos munkáról nincs említés téve. A második ismertetett munka Somogyi Manó: „A társadalomgazdasági törvények” című könyv. E munka ismertetése e kérdés jelen irodalmi állapotának. Nagy részletességgel szól szerző a törvény különböző, különösen a gazdaságtani iskoláknak részéről vallott felfogásáról, s a módszer különböző teoriáiról. Szerző nem bírálja az egyes felfogásokat, inkább a mai kritika állapotját mutatja meg, ott pedig, hol szerző véleményét nyilvánít, rendszerint a középútat választja az ellentétes felfogások között. Ismertető Stammler félreértett gondolatait helyesbíti azután. F. Lifschitz: Untersuchungen über die Methodologie című munkájának ismertetését nyújt ezek után Moór Gyula, mely erős támadás a történeti iskola módszere ellen. Védelmébe veszi az abstractiót és kimutatja, a történeti iskola relativismusával szemben, hogy általános érvényű abszolút tételek nélkül nem lehet tudományosan dolgozni. Az osztrák és történeti iskola közti ellentétet, mely a társadalmi gazdaságtan feladatának felfogására vonatkozik, szerző azzal iparkodik kiegyenlíteni, hogy „a gazdaságtan feladata a fejlődési tendenciákat megmagyarázni”. — Wallon ismerteti Exner Kornél *Magyar pénzügyi jog* című munkájának második, teljesen átdolgozott kiadását. Szerző, ki a magyar pénzügyi jog egyik leghivatottabbak ismertetője, az 1901 óta beállott változásokat dolgozta fel, melyek a fogyasztási adók és egyenes adókat illetik leginkább. — B. S. *Marxismus* cím alatt bemutatja L. B. Boudin: „Das theoretische System von Karl Marx” című művet. Mai nap, mikor mindenütt Marx tanairól folyik szó, többnyire Marx tanítását nem közvetlenül műveiből ismerjük meg, hanem másodkézből vesszük azokat. Boudin könyvében Marx támadóival való polémia mellett főleg arra törekszik, hogy Marx nézetei írójuk felfogása szerint verjenek gyökeret a köztudatban. — *Agrár-politikai kérdések* cím alatt Buday Barna: „Időszerű kérdések a mezőgazdasági munkabérek, a munkáskereset és a földbirtokmegosztási viszonyok vizsgálata a kivándorlás szempontjából” című füzetet nyert ismertetést. Szerző különösen hibáztatja a munkabér-statisztika helytelen felvételét. Szerinte helyes számítással az országos átlag 5–6%-al magasabb, mint a hivatalos statisztika szerint. B a l k á n y i

Béla néhai Chyzer Béla *A gyermekmunka Magyarországon* című könyvét mutatja be. Szerző e munkában legtöbbször a maga gyűjtött adatokat használta fel; a gyermekmunka kiküszöbölése szerző kívánatosnak tartja a kötelező elemi oktatásnak a 14. életévig való kiterjesztését, valamint az iparfelügyelők szigorúbb felügyeletét. — A magyar *gyermekvédelem* érdekében tett állami és társadalmi intézkedéseket ismerteti a m. kir. belügyministerium kiadásában megjelent franczianyelvű könyv: *Le droit de l'enfant abandonné et le système hongrois de protection de l'enfance*. — A Magyar Közgazdasági Társaságra vonatkozó közlések fejezik be e számot. — Ügyszintén a Társadalomgazdaságtani Bibliographia januári száma is e számhoz volt mellékelve.

Ugyane folyóirat áprilisi számában Szegh Dezső *A Duna—Adria vasút* címmel közöl nagyobb értekezést, melyben a szerző mindenekelőtt vázolja ennek a fontos és számtalan diplomatiái tárgyaláson keresztül ment vasúti tervnek a történelmi előzményeit egészen 1909. év november haváig, a mikor két párisi mérnök vezetésével valóban meg is kezdték már a trassírozást, ámbár ezt a munkálatot utóbb, az albán zavargások miatt egyelőre felfüggesztették. Miután foglalkozik azokkal az egyéb vasúti tervekkel is, a melyek ugyancsak a szandzsák-vasút, illetve a Duna—Adria-vonal öleltéből nőttek ki a Balkán-félszigeten, áttér a Duna—Adria-vasut irányának a leírására. Több terv van ebben a tekintetben, úgy a különféle érdekek, mint a technikai okok miatt. A szerző sorra veszi az összes komolyan vehető irányokat és néprajzi, geographiai és gazdasági leírást ad azokról, egyben közli az építés költségvetését is. A talajt nem tartja alkalmasnak vasútépítésre, óriási nehézségeket fog az támasztani, nemcsak a terep geologiai alakulata, hanem a vidéken lakó albán törzsek vadsága és culturától való iszonya miatt is. Külön fejezetben foglalkozik azután a vasút gazdasági és politikai jelentőségével. A politikai jelentőség sokkal nagyobb a gazdaságinál s ebből a szempontból első sorban Oroszország és Olaszország számára lesz kedvező, a melyek direct úton eddig nem tudtak a félsziget eme nyugati részére eljutni, holott politikai tendenciáknak, úgyszólván archimedesi pontja az. A szerző sorra veszi az egyes érdekeltségeket, a melyek e vonalhoz fűződnek, úgy gazdasági, mint politikai tekintetekben. Szélesebb mederben tárgyalja Oroszország és Olaszország balkáni törekvéseinek e vonalhoz való kapcsolódását, majd pedig politikai nézőpontból és kereskedelem-forgalmi adatok segítségével állapítja meg, hogy a balkáni államoknak mennyire lesz hasznos vagy ártalmas ez a vonal. Végző conclusiója az, hogy Romániának és Bulgáriának esetleg ártalmára is lehet, a legjobb esetben pedig semlegesen hagyja kivitelüket, a mely más, kedvezőbb utat is találhat. Szerbiára nézve is csak annyiban hasznos, hogy szélesebb terjedelemben köti össze a külfölddel, de az osztrák-magyar monarchiával

való vámkonfliktus, illetve szerződésen kívüli állapot óta beállott kiviteli csökkenését nyersterményeiben és állatexportjában nem fogja sokkal kedvezőbb helyzetbe hozni. Más a helyzete már európai Törökország ama részének, a melyet ez a vasút érinteni fog. A vidék úgyszólván teljesen hijjával van a forgalmi eszközöknek, pedig egyes részei Ó-Szerbiának és Észak-Albániának, a milyenek a Kosszovo-pölje, a Metohia síkság, a Podrimlje, nagy mezőgazdasági culturára képesek. Terjedelmesen leírja azután ennek az eddig jó részben ismeretlen vidéknek gazdasági életét. Felfogja — a szerző szerint — a vasút ismét lendíteni Skutari aláhanyatlott gazdasági jelentőségét is. Ez a kiviteli jelentősége a Duna—Adria vasútnak. Észak-Albániába és az egész nyugati Balkánra, Szerbia határáig, ezen a vonalon történik majd a bevitel is. S ebben a tekintetben Olaszország valóban hatalmas eszközt nyer a térfoglalásra. Kitér a szerző itt arra az intensív igyekezetre, a melyet Olaszország több mint egy évtizede producál a nyugati Balkán behálózására, s ez a törekvése nagy veszedelmeket rejt Ausztria-Magyarország eddigi befolyására a Balkán-félszigeten és az Adrián. Miután megtárgyalja a szerző a Duna—Adria vasutat ebből a nézőpontból is, áttér a speciális magyar feladatok vázolására. Védekezni kell jó előre ama hatások ellen, a melyek a Duna—Adria vasút kiépülése esetén beállanak. A szerző, kitűzött céljához képest, csak közlekedés-politikai védekező eszközöket említ itt, a milyenek Fiumének fejlesztése, az albán partokon a hajózás fokozása, a fiumei kikötőnek az ország belsejével kedvezőbb összeköttetése, úgy vasúton, mint vízi utakon. Főleg a víziutak kiépítésére hívja fel a figyelmet, a melyre az 1908: XLIX. t.-cz. a kezdő lépéseket meg is tette már. Ezen az úton haladva lassankint megvalósítható a Duna—Adria-csatorna, a mely a balkáni tényezők szerint is teljesen paralizálni képes a Duna—Adria-vasutat. Elsőrendű szükségnek tartja a szerző a tarifális reformokat is, a melyek egyébként a víziutak kiépülésével automaticæ bekövetkeznek. Tanulmánya végén foglalkozik végül a szandzsák vasút kérdésével s a régi novibazári szandzsákon keresztül már megtárolt vasút kiépítésében is egyik legfontosabb ellensúlyozóját látja a Duna—Adria-vasútnak. — Majd Kohányi Zoltán a Közgazdasági Társaságban tartott *Hajózási egyezmények a világforgalomban* című felolvasása következik. A felolvasó első sorban ismerteti a hajózási egyezmények történeti fejlődését és rámutat arra a hatásra, a melyet a gőzhajó feltalálása a nemzetközi áruforgalomra gyakorolt; kimutatja, mily okok vezettek a rendszeres gyorshajójáratok berendezéséhez, miképen vált szükségessé ezen járatok fokozott kiadásait azáltal egyensúlyozni, hogy az illető hajóstársaságok maguknak egy megfelelő mennyiségű áruforgalmat biztosítsanak s hogyan fejlődtek ki az utolsó három évtized folyamán először az angol, majd a nemzetközi tengerentúli forgalomban a hajósvállalatok azon cartellszerű egyezményei, melyek a „deferred rebate“-rendszer neve alatt ismere-

tesek. Részletesen ismerteti ezen rendszert összes előnyeivel s hátrányaival; rámutat arra, hogy ezen rendszer — melynek lényege abban áll, hogy elhajózó kereskedők egy bizonyos időszak folyamán lefizetett fuvardijaknak egy bizonyos százalékát visszakapják, de csak abban az esetben, ha még ugyanoly hosszú időszak egész tartama alatt az egyezményre lépett társaságok hajóival szállítják továbbra is összes árúikat — oly előnyöket nyújt a nemzetközi forgalomnak, hogy azok a rendszer hátrányait több mint ellensúlyozzák; a szóbanforgó rendszer mellett lehetséges egyrészt, hogy a tengerentúli forgalomban a fuvardijak Angliából és az európai continensről egyenlők, s így mélyebbre menő tarifális harcok főleg Anglia s a continentalis iparállamok között elkerülhetők, másrészt pedig ez a rendszer az egyedüli, a mely lehetővé teszi azt, hogy úgy a nagy, mint a kis termelők árúikat ugyanazon szállítási kedvezmény mellett hozzassák forgalomba; a rendszer egyedüli főleg Angliára nézve lényeges hátránya, hogy a fuvardijak az Egyesült-Államokból különösen Dél-Afrikába, tekintettel arra, hogy cartellszerű egyezmények kötése az Egyesült-Államokban tilos, alacsonyabbak, mint Angliából s így Anglia ipari czikkei a délafrikai piacokon az északamerikai iparczikkokkal nem versenyképesek. Angliában a rendszer ellen erős áramlat indult meg főleg azon vállalatok részéről, kik minden egyezményen kívül állanak; de daczára annak, hogy az összes angol kereskedelmi tengeri hajóknak több mint fele ily vállalatoké, egy e célból kiküldött szakbizottság a röviden ismertetett indokoknál fogva nem tartotta czélyszerűnek, hogy az angol törvényhozás az északamerikai példájára a szóbanforgó rendszer ellen törvényes intézkedéseket tegyen s csupán azt hozta javaslatba, hogy ezen cartellszerű egyezményeket a „Board of Trade“ szigorúan ellenőrizze s minden esetleges visszaélésről a parlamentnek jelentést tegyen. A felolvasó végül reámutat arra, hogy mily éber figyelemmel örködik az angol közvélemény a nemzeti tengerészet minden érdeke felett; hangsúlyozza, hogy nálunk a közvélemény saját tengerészeti kérdéseinket még mindig nem méltatja abban a figyelemben, melyet az igényel, pedig reánk nézve tengerészetünk fejlődése éppen annál az oknál fogva, hogy csak egyetlen egy kikötő felett rendelkezünk, életkérdést jelent s befejezésképen azon reményének ad kifejezést, hogy e tekintetben is haladni fogunk s maga a közvélemény erélyesen fogja követelni, hogy tengerészetünk fejlődésének érdekében még látszólagos áldozatoktól se riadjunk vissza. — *A Magyar Közgazdasági Társaság 1909. évi működése* című közleményben a lársaság vezetésében beállott személyi változások, az elhalt tagok névsora, a társaság ülésein tartott felolvasások, az 1909. évi zárszámadások, a vagyonkimutatás, a tagsági jegyek forgalma 1909. évben s az 1910. évi költségvetési előirányzat van feltüntetve. — *A Közlemények és ismertetések* rovatában *Ankét Ausztria termelő erőiről* cím alatt az osztrák Kulturpolitische Gesellschaft által tervezett

enquete programmja kerül bemutatásra. Az enquete célja, hogy a három főtermelő csoport: a mezőgazdaság, ipar és finantőke Közös működése alapján Ausztria számára oly gazdasági programot dolgozzon ki, melynek segítségével az ország gazdasági erőit belterjesebben kihasználni és egységes gazdasági politika alapjait megteremteni lehessen.

— *Az 1910. évi szabadkereskedelmi congressus*, mely folyó évi augusztus hó 9—12. köz. Antwerpenben lesz megtartva, céljául vallja a szabadkereskedelem előnyeit a védvámokkal szemben kimutatni. Ma egyedül Angliában uralkodik a szabadkereskedelem, a többi országban nagy védvámok segítségével törekszenek az állami bevételeket növelni, hogy a mindinkább fokozódó katonai kiadásokra fedezet legyen. E védvámok, a melyek a nemzeti vagyont semmiképen sem nagyobbítják, választó falakat emelnek a különböző országok között, s a háborútól való folytonos félelem még a civilisatio hanyatlását idézheti elő. A szabadkereskedelem érdeme éppen az, hogy nem törekszik egyik ország gazdagítására a másik rovására, mint az védvámoknál történik. Ugyancsak (—cs.)től való *a haladás útján nyert tapasztalatok kicserélésére alakult nemzetközi intézet* című közlemény, melyben ismertető ez intézmény eszközeit mutatja be, melylyel a tapasztalatok a különböző műveltségi népek közt kicseréltetnek. Eddig is a többi nép valamely országban keresztül vezetett reformról értesült, de hézagosan, mert többnyire a reform hatásáról tudomást szerezni nem tudott. Az intézet célja az összes culturnépek socialis és culturalis haladásáról tapasztalati adatok gyűjtése, ezen adatok feldolgozása és tervszerű reformmunkálatokhoz való felhasználása. Ezt szolgálja a német, francia, angol és orosz nyelven kiadott folyóirat, továbbá az alkalmi monographiák és a nagyobb városokban tartott előadások. — *A magyarországi socialdemokrata párt 1909—1910. évben* című ismertetésből nevezett párt gazdasági és socialpolitikai működéséről szerzünk tudomást. — *A Zeitschrift für Socialwissenschaft* című folyóirat új szerkesztője az általános gazdasági helyzetet feltüntető havi mellékletet csatol lapjához, melyben a Német birodalom, Franciaország, Nagy-britannia és az Északamerikai Unió havonként megjelenő gazdasági statisztikai adatait gyűjti egybe. — Hirsch Julius: *Das Warenhaus in Westdeutschland; seine Organisation und Wirkungen* című könyvények ismertetése következik azután, melyben szerző a legújabb időben csak keletkezett német áruházak fejlődését mutatja be. A nagy áruházak számos hátrányaik mellett azzal a jó oldallal bírnak, hogy a készpénzvásárlási kényszer miatt a nép takarékosabb vásárlásra szorul és hogy az áruházi alkalmazottak helyzete ott lényegesen jobb. — *A Magyar Közgazdasági Társaság* ra vonatkozó közlések után Varró István közli *Adatok a drágaság kérdésének bibliographiájához* címmel a drágaság kérdésének elméletére; élelmiszer-árakra; élelmiszerelőállítás és kereskedelemre; fogyasztásra; városok élelmészére, háztartási költségvetésekre, a magyarországi és külföldi drága-

ságra vonatkozó általa gyűjtött bibliographiát. — A Közgazdasági Szemle e számához volt csatolva a *Társadalomgazdaságtani Bibliographia* februári száma.

A M. Tud. Akadémia jegyzőkönyvei.

HUSZONÖTÖDIK AKADEMIAI ÜLÉS.

Hetedik ö s s z e s ü l é s.

1910 október 3-án.

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök úr elnöklete alatt jelen voltak: Bárány Jenő t. t. — Badics Ferencz, Beöthy Zsolt, Concha Győző, Csánki Dezső, Entz Géza, B. Eötvös Loránd, Fejérfalussy László, Fröhlich Izidor, Hampel József, Hegedűs István, Klein Gyula, König Gyula, Kövesligethy Radó, Ortway Tivadar, Pauer Imre, Pecz Vilmos, Rados Gusztáv, Schuller Alajos, Szily Kálmán, ifj. Szinnyei József, Vécsey Tamás, Wlassics Gyula r. tt. — Áldassy Antal, Angyal Dávid, Balogh Jenő, Bánóczy József, Barabás Samu, Borovszky Samu, Császár Elemér, Ferdinandy Géza, Gárdonyi Géza, Gombocz Zoltán, Gyomlay Gyula, Haraszti Gyula, Hutyrá Ferencz, Komáromy András, Melich János, Nagy Gyula, Négyesy László, Onodi Adolf, Petz Gedeon, Reiner János, Riedl Frigyes, Tolnai Vilmos, Tóth Béla, Vojnovich Géza l. tt. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtítkár.

149. Elnök megnyitván az ülést, melegen üdvözlöi a nyári szünet után először összegyűlt tagokat s arra utalván, hogy a főtítkár be fog számolni a szünet alatt történekről, maga is röviden megemlékszik a gyászról, mely az Akadémiát egy rokonszenves, munkás, jeles tagjának, Katona Lajosnak elhunytával érte. Ő rövid életében is nagy szolgálatokat tett tudományunknak s még többet vártunk tőle, a mitől immár megfosztott a sors.

„Mig — folytatja az elnök — e vesztesség fájdalommal tölt el, örömeinkre szolgál megemlékezhetni arról, hogy a legközelebbi napokban egy nagyérdemű, veterán társunk, Vámbéry Ármin, Akadémiánkhoz való hozzátartozásának ötvenedik éve fog betelni. Ezennel indítványozom, hogy ez alkalomból társunkat, küldöttségileg átadandó, üdvözlő irattal köszöntsük. A Vámbéry Ármin világszerte ismert neve nagy fényt hozott Akadémiánkra; megragadjuk ezt az alkalmat, nagy-névi tagtársunkat meggyőzni arról, hogy ebben a körben nemcsak az ő fáradtságos élete, tudományos munkássága gyümölcseit becsüljük különösen nagyra, hanem hogy személyét is őszinte tisztelettel, elismeréssel és ragaszkodással környezzük, s hogy őszinte örömeinkre szolgál őt élete alkonyán is még teljes szellemi frissességben és munkakedvben üdvözölhetni.

Ajánlom indítványom elfogadását.”

Az összes ülés lelkes tetszéssel fogadja Elnök úr szavait és indítványát egyhangúlag elfogadja.

150. Főtítkár mély részvétellel jelenti, hogy a szünidőben, aug. 3-án váratlanul elhunyt KATONA LAJOS lev. tag, Akadémiánknak egyik leghivatottabb és legmunkásabb tagja, kinek ravatalánál BALLAGI ALADAR r. t. tolmácsolta az Akadémia fájdalmas érzéseit. — Szomorú tudomásul szolgál és az I. osztály fölhívati, hogy emlékbeszédre is gondoskodjék.

151. Főtitkár jelenti, hogy a szünidő alatt, jún. 27-én elhunyt FITTLER KAMILL, az Akadémia archaeologiai bizottságának buzgó tagja. — Részvétellel tudomásul van.

152. A vallás- és közoktatási Miniszter úr f. évi július 22-én kelt átiratában értesíti az Akadémiát, hogy Ő Felsége BERZEVICZY ALBERT t. és ig. tagnak akadémiai elnökké és BEÖTHY ZSOLT r. és ig. tagnak másodelnökké történt megválasztását Ischben, 1910 júl. 3-án kelt legfelsőbb elhatározásával legkegyelmesebben jóváhagyni méltóztatott. — Örvendetes tudomásul van.

153. Főtitkár jelenti, hogy f. évi szeptember elején az Akadémia összes belső tagjaihoz körlevelet bocsátott ki, melyben f. évi irodalmi munkásságuk jegyzékének beküldését és az Almanach őket illető adatainak helyreigazítását kéri. — Helyeslő tudomásul van.

154. Főtitkár bemutatja a f. évi szeptember 30-iki határnapig beérkezett pályamunkákat (l. fönt 526. l.). — A pályaművek jelígis levelei lepecsételtetnek és az osztályok fölhivtnak, hogy e művek megbírlása iránt intézkedjenek.

155. A vallás- és közoktatási Miniszter úr f. évi július 22-én kelt átiratában köszönetet mond az Akadémiának, hogy a japán írás reformja ügyében szakszerű véleményét vele közölte (l. fönt 495. l. 145. p.). Egyszersmind tudatja, hogy az erről szóló nagy munkának egy példányát a M. T. Akadémia könyvtárának engedi át. — Tudomásul van és köszönettel vétetik.

156. A vallás- és közoktatásügyi Miniszter úr f. évi július 21-én kelt átiratában fölvilágosítást kér Wahrmann Mór alapítványa ügyében. A kívánt felvilágosítás, az Ügyrend megfelelő szakaszával együtt f. évi október 4-én fölterjesztetett. — Tudomásul van.

157. A budapesti grafikai és rokoniparosok főnökegyesülete választmányának nevében EMŐKEI EMICH GUSZTÁV elnök és SCHWARZ FELIX főtitkár 1910 július 15-én értesítik az Akadémiát, hogy a könyvnyomdai munkássággal megkötött új bérszabályzat alapján a nyomtatványok árának tíz százalékos emelését állapították meg. — Tudomásul van.

158. HODINKA ANTAL l. t., Pozsony, f. évi június 25-én, és E. DENISON ROSS k. t., Calcutta, július 11-én kelt levelökben köszönetet mondanak akadémiai taggá történt megválasztásukért. — Tudomásul van.

159. ÖZVEGY MIKSZÁTH KÁLMÁNNÉ június 28-án és özvegy KATONA LAJOSNÉ augusztus 31-én kelt levelökben köszönetet mondanak az Akadémiának néhai férjök elhunytá alkalmával kifejezett meleg részvéteért. — Tudomásul van.

160. Meghívók érkeztek: az Orvosok és Természetvizsgálók Miskolczon, augusztus 21—24-én tartott vándorgyűlésére (melyen ENTZ GÉZA r. t. képviselte az Akadémiát); — Schönherr Gyula néhai lev. tag emlékünnepe, Nagybányán, augusztus 20-án (KOSUTÁNY TAMÁS lev. t.); — a Cavolini-ünnepélyre, Nápoly, szept. 12—14-én (távírt); — a nagykovácsi Arany János-szobor leleplezésére szept. 25-én (hol a főtitkár képviselte az Akadémiát és BEÖTHY ZSOLT r. t. tartotta az ünnepi beszédet); — a budapesti tudomány-egyetem megnyitására szept. 18-án (számos akadémiai tag); — az Erdélyi Múzeum-egylet ünnepére október 9—10-én (MÁRKI SÁNDOR l. t.); — a Falk Miksa l. t. síremlékének leleplezésére október 2-án (főtitkár); — a Brassai Sámuel t. síremlékének leleplezésére, Kolozsvárt, október 2-án (SZÁDECZKY LAJOS r. t.). — Tudomásul van.

161. A Magy. Tud. Akadémia könyvkiadásában 1910 június 21-étől augusztus végéig megjelentek: Akadémiai Értesítő. 248/249.

füz. — Czimplap az Emlékbeszédek XIV. kötetéhez. — Archaeolog. Értesítő. XXX. köt. 3. sz. — Mathem. és természettud. Értesítő. XXVIII. köt. 3. füz. — Rapport en 1909. — Nyelvtud. Közlemények. XL. köt. 1—2. füz. — Irodalomtört. Közlemények. XX. köt. 2. füz. — Kollányi F.: Az Akadémia és a Nemzeti Múzeum. (Történettud. Értekez. XXII. köt. 8. füz.) — Márki Sándor: Emlékbeszéd Kövály László 1. tag felett (Emlékbeszédek. XIV. köt. 12. füz.) — Wertheimer Ede: Gróf Andrássy Gyula élete és kora. I. köt. — Tudomásul van.

162. Elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére CONCHA GRÓZÓ és RADOS GUSZTÁV r. tagokat kéri föl.

Nekrolog.

— Szádeczky Lajos r. t. beszéde Brassai Sámuel siremléke megkoszorúzása alkalmával, Kolozsvár, 1910 október 2.

A Magyar Tudományos Akadémia nevében és megbízásából teszem le azt a koszorút, melyet az Akadémia „*dicsőemlékü tiszteleti tagjának*“ küldött.

A mult „*százal haladónak*“¹ halhatatlansága a miként kiállotta az új század első évtizedének időpróbáját: úgy fog diadalmaskodni tovább is időn s enyészeten s megmarad időtlen időkön át a magyar tudomány egyik főfő büszkeségének.

A M. Tudományos Akadémia mindig kegyelettel fogja ápolni dr. Brassai Sámuel emlékezetét!

A második koszorúval a kolozsvári m. k. Ferencz József tudományegyetem áldoz kegyelettel egykori nagynevű rectora emlékezetének.

Az alapítók és úttörők egyike volt ő.

Egyetemünk 300-ról immár közel 3000 hallgatóra növekedésével együtt fog nőni és erősödni az a szellem is, melyet Brassai és társai örökségül hagytak ránk s melyet ápolni és tovább fejleszteni erkölcsi és hazafias kötelességünknek tartunk.

A miként ő szülőföldje bércze a „*Székelylekő*“ és a szabad természet „*vadrózsáit*“ átültette a nemzeti irodalom virágos kertjébe; s a miként ő a nép nyelvét és lelkét átvarázsolta a tudomány világába: épp úgy plántálgatjuk mi az ő eszméit az ifjú nemzedékek szívébe.

Az ő dicső emléke — a költő szavai szerint „*eszmévé finomulva*“ — örökké élni fog Egyetemünk falai között s szellemi öröksége mindig drága kincse lesz az alma mater szellemi tárházának.

A M. Tudományos Akadémia és a kolozsvári Tudományegyetem hazafias kegyelettel koszorúzzák meg Brassai Sámuel örök nyugovó helyét!

¹ A siremlék felirata: „A százal haladónak. A nemzeti kegyelet. Dr. Brassai Sámuel 1800—1897.“

Hibaigazítás. A 485. lap 14. sorában választásomrét h. olv. *választatásomért*; — alulról 2. sor: szolgálataimmal h. *szolgálatommal*; — 486. lap 10. sor: irányom h. *irányom*; — 3. sor alulról: titoknak h. *titoknak*; — 487. l. 3. sor: 60 helyett 115.

Megjelenik
minden hó 15-én
három-négy ívnyi
tartalommal.

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

SZERKESZTI
HEINRICH GUSZTÁV.

Szerkesztő-
s kiadóhivatal a
Magyar Tudom.
Akadémiában.

XXI. KÖTET.

1910. November 15.

11. FÜZET.

Az Ilias és Odyssea tropusai.

(Kivonat *Pecz Vilmos* r. tagnak 1910 október 24-ikén bemutatott értekezéséből.)

Már 1886-ban jelent meg Berlinben Calvarynál a három nagy görög tragikus tropusairól szóló tanulmányom, mint a költészet összehasonlító tropikájához való adalékaim első része, ezt követte 1893-ban második rész gyanánt az Aristophanes tropusait tárgyzó dolgozatom, és csak ezúttal mutathatom be az Ilias és Odyssea tropusairól szóló értekezésemet, mint adalékaim harmadik részét. Ugyanis közép- és újkori görög tanulmányaim, valamint az Ókori Lexikon szerkesztése hosszú időre igénybe vettek, és csak most nyertem időt arra, hogy a tropusokra vonatkozó kutatásaimat bizonyos mértékben befejezésre juttathassam. Erre a munkára ösztönöz és bátorít az a körülmény, hogy Calvarynál megjelent dolgozatomat a külföldi kritika általában véve kedvezően, sőt egy-két esetben igen kedvezően fogadta, elismerően a benne követett kutatási irány újdonságát és helyességét, és hogy akadtak nemcsak olyan tudósok, kik tanulmányaikban nevemnek elhallgatásával, de olyanok is, kik dolgozatomnak megnevezésével követték nyomdokaimat.

Valamint a tropusokra vonatkozó eddigi közléseimben, úgy ezúttal is nem a nyelv tropusaira (mint a minő pl. a magyarban ez a metaphora: a hegy „lába“), hanem csak a költői értékkel bírókra voltam tekintettel. Azonban a nyelvi tropust a költői értékűtől megkülönböztetni Homerusnál nehezebb, mint az attikai drámában, mert úgy mint itt, nem állanak rendelkezésünkre amott is nyelvi tropusokat feltűntető korabeli prózai művek, hogy azután ezek segítségével megállapíthassuk Homerusnál a nyelvi tropus és a költői értékű tropus között való különbséget. De könnyíti ennek a feladatnak megoldását az a körülmény, hogy a nyelv tropusai gyanánt általában véve csak a kis tropusok, t. i. a rendszerint egy szóból álló synocdoche, metonymia és metaphora szerepelnek, míg Homerus költői tro-

pusai között a legnagyobb tropus, a hasonlat uralkodik, s így csak ritkábban jutunk nála abba a helyzetbe, hogy az imént nevezett három kis tropusnak pusztán nyelvi vagy költői értékére nézve kelljen határoznunk. Ellenkezőleg áll a dolog az atikai drámában, melyben a költői értékű tropusok között a kis tropusok vannak túlsúlyban, tehát ott sokkal több esetben szorulunk rá a korabeli prosa tanulságaira, hogy segítségükkel a nyelvi tropus és költői értékű tropus között való különbséget megállapíthassuk. Homerusnál azokban az esetekben, mikor a kis tropusok minéműségére nézve kell döntenünk, csak a költő szorgos olvasása alapján kifejlesztett nyelvérzékünkre támaszkodhatunk, melynek segítségével azután azokat a kis tropusokat, melyek az epikus nyelv stereotyp kifejezései közé tartozóknak bizonyulnak, a pusztán nyelvi, tehát költői értékkel nem bíró tropusok közé soroljuk.

Munkám alapjául A. Ludwich nagyobb kiadását vettem, és tekintettel voltam a Homerus tropusaira vonatkozó szakirodalomra is, mely azonban annál a kiváló szerepnél fogva, melyel a hasonlat Homerusnál bír, majdnem kizárólagosan erre a tropusra szorítkozik. Munkám megírásának nyelvéről a mai görögök irodalmi nyelvét, a *καθαρεύουσα*-t választottam, mert régóta táplált és több ízben kifejezett meggyőződéseim szerint ez a nyelv hivatott arra, hogy az egyesített és egynek vett ó-, közép- és újkori görög philologia *κατ' ἐξοχήν* internationalis nyelve legyen.

Vizsgáljuk most műveltségtörténeti és költészeti szempontból az Ilias és Odyssea tropusait, és hasonlitsuk azokat össze Aeschylus, Sophocles, Euripides és Aristophanes tropusaival.

Az aránytropusokat illetőleg a legnagyobb különbség a művelődés magasabb rétegeiből vett képeknl látható. Nevezetesen a költészet, színház, ének, zene, gymnastika, táncz, versenyzjátékok, építészet, szobrászat, festészet, orvostudomány és állami élet köréből vett képek az Iliasban és Odysseában csak igen gyéren szerepelnek, míg a négy attikai dramatikusnál körülbelül hússzor annyit találunk. Kevésbbé kedvezőtlen az arány az Iliasra és Odysseára nézve a vadászat, halászat, lótenyésztés és lóverseny, baromtenyésztés, méhészet, kertészet, szőlőművelés, földművelés, kereskedelem és hajózás categoriáinál, de itt is még mindig körülbelül hétszer annyi tropus mutatkozik a négy dramatikusnál. Viszont természetesen találjuk, hogy a szakácmesterségből vett képek a három nagy tragikusnál hiányzanak, míg Aristophanesnél elég gyakran és az Iliasban és Odysseában is egynéhányszor láthatók, és hogy a kis művészetek, minők az ezüst-, elefántcsont- és viaszművészet, és a mesterségek, nevezetesen a kovács-, asztalos-, fazekas-, szövő- és szabómesterség

meg timárság, csak egy-két képet szolgáltatottak a tragoediának, de bővebben ellátták Aristophanest meg az Iliast és Odysseát, mert a művelődésnek eme prózaibb rétegei jobban megfelelnek nemcsak a comoedia, de a népepos szellemének is, semmint a magasróptű görög tragoediának. A Homerus korabeli élénk hitélet bizonyítékaiként előtérbe lépnek az Iliasban és Odysseában a mythológiából és istentiszteletből vett képelemek, de nem annyira Aeschylusszal szemben, kinek ide tartozó, aránylag számos tropusai az erős hitű költőre engednek következtetni, mint inkább Sophocleshez, Euripideshez és Aristophaneshez képest, kik fogyatékosabb vallásosságuk jele gyanánt együttesen se mutatnak fel annyi képet a mythológiából és istentiszteletből, mint Aeschylus egymagában. De a tropusoknak a természetből vett elemei is jóval nagyobb szerepet játszanak az Iliasban és Odysseában, mint a négy dramatikusnál, mert míg amott az aránytropusoknak a természetből vett elemei az összes képelemek felét teszik, addig ezeknél a természetből merített képek a többinek körülbelül csak egy negyedét képezik, jelölül annak, hogy Homerus korszakának művelődése közelebb állott a természethez, mint a négy dramatikusé. Mindent összefoglalva kimondhatjuk, hogy már az aránytropusoknak egybevetése is világosan mutatja, hogy az *Ilias* és *Odyssea* korszakának művelődése *kedveltegebb, mint a Kr. e. ötödik századbeli fényes attikai korszaké*, melybe a négy nagy görög dramatikus tartozik.

Feltűnő, hogy az Iliasban és Odysseában a háborúból vett képek az emberből, mythológiából, vadászatból, baromtenyésztésből, de főképen a természetből vettekhöz képest csekély számúak, holott azt várhatnók, hogy az Iliasban, mely az achaeus hősök tetteit énekli, és az Odysseában, mely ezeket a hőstetteket föltételezi, a harcziás szellem a belőle merített tropusok gyakoribb használatában is megnyilvánuljon. Hogy ugyanis helytelenül vélekednénk, ha azt hinnők, hogy az Ilias éppen azért, mivel harczi jeleneteket ír le, nem alkalmas arra, hogy képeit is ezekből a jelenetekből merítse, azt maga az Ilias mutatja, mely mégis csak tizenkét ízben veszi a harczi köréből tropusainak elemeit, s így természetes, hogy megtehetné azt harcziakat leíró volta mellett többször is. Tanulságosak e tekintetben a négy dramatikus tropusai. Ugyanis Sophoclesnél, ki közülök leginkább élvezhette Pericles békésebb korszakának áldásait, a háborúból vett képek leginkább háttérbe szorulnak, de már kevésbé Euripidesnél és Aristophanesnél, kik tanúi voltak a peloponnesusi háború lefolyásának, és legkevésbé Aeschylusnál, a perzsa háborúk harcziásánál, kinek ide tartozó képei a többiek között jelentékeny szerepet játszanak: szóval, az egyes korszakok harcziás szelleme elég hűen tükröződik vissza az illető

korszakokba tartozó négy dramatikus tropusaiban. Az Ilias rajzolta harcoknak is bizonyára azok a küzdelmek képezik történeti hátterét, melyeket a déli Tessaliából kiinduló achaeus-aeol telepesek Kisázsia északnyugoti partjain s az azokkal határos szigeteken, de különösen Troasban a nem görög bennlakókkal folytattak, s a melyeknek első megéneklői a harcziás achaeus-aeol korszak dalosai voltak. Ámde az Ilias és Odyssea tropusai a leghatározottabban egy békésebb korszak művelődésének képét tárják elénk, tehát már ezek a tropusok is a mellett bizonyítanak, hogy azok a költők, kik az *Iliast és Odysseát* mai alakjukban magalkották, nem a harcziás achaeus-aeol, hanem a békésebb ion korszakba tartoznak, szóval, hogy művelődésük nem achaeus-aeol, hanem ion művelődés, a mint ezt főképen az eposzok ion nyelve mutatja. Aristarchus észrevette, hogy Homerus archaizál. Ilyen archaismusok az aeol nyelvelemet és a sebesüléseknek anatomiailag pontos leírásai, melyek a régi aeol dalokból maradtak fenn a két eposban, és *ilyen archaismusoknak kell tartanunk az Ilias és Odyssea háborúból vett képeit is, mint szintén az ős aeol dalokból való maradványokat.*

A költészet összehasonlító tropikájához való adalékaim első részében kifejtettem, hogy a synecdoche és metonymia a reflexiónak, az aránytropusoknak nevezett metaphora, allegoria és hasonlat a phantasiának alkotásai. Ha már most egyrészt a synecdochénak és metonymiának, másrészt az aránytropusoknak egymáshoz való viszonyát tekintjük, azt látjuk, hogy a synecdoche és metonymia az aránytropusokhoz képest az Iliasban és Odysseában elenyészően csekély számú, de Aeschylusnál az aránytropusoknak körülbelül egyhatodát, Sophoclesnél egyharmadát és Euripidesnél a felét teszi, míg Aristophanesnél erős visszaesséssel körülbelül csak egynyolczadát képezi, vagyis, hogy a synecdoche és metonymia fokozatosan előtérbe lép az aránytropusokkal szemben az Iliastól és Odysseától kezdve egészen Aristophanesig. Mindez arról tanúskodik, hogy a *phantasia*, mely az Iliasban és Odysseában még föltétlenül uralkodik, fokozatosan háttérbe szorul Aeschylusnál, Sophoclesnél és Euripidesnél, de Aristophanesnél új erőre tesz szert; és viszont, hogy a *reflexio*, mely az Iliasban és Odysseában alig ad életjelt magáról, fokozatosan erősödik, és emelkedésének tetőpontját Euripidesnél, a *σχινηχός γλωσσος*-nál éri el, de Aristophanesnél jelentékeny mértékben visszaszorul. Hogy az Odysseában az aránytropusok jóval kisebb számmal fordulnak elő, mint az Iliasban, az nem a phantasia csökkenésének, hanem annak a körülménynek tudandó be, hogy az Odysseában sokkal kevesebb alkalom kínálkozik az elbeszélésnek képekkel való megélénkítésére, mint a drámai jelenetekben annyira bővelkedő Iliasban.

Az aránytropusokban a phantasia plastikus alkotással teremti meg képeit, melyek közül legkifejtettebb a hasonlat, legkisebb a metaphora, és kettejük között foglal helyet az allegoria, tehát a phantasia a metaphorában a legkisebb, a hasonlatban a legnagyobb plastikus képet alkotja. Ha ebből a szempontból vizsgáljuk az Ilias, Odyssea és a négy dramatikus aránytropusait, új tanulságok tárulnak elénk. Ugyanis az Iliasban a hasonlatok száma négyszer annyi, mint a metaphoráké, de már az Odysseában csak még egyszer annyi, a négy dramatikusnál meg éppen a metaphora jut túlsúlyra, mellyel szemben a hasonlat fokozatosan csökken Aeschylusnál, Sophoclesnél, Euripidesnél és Aristophanesnél. Fölényt a négy dramatikus csak az allegoriánál mutat, mely náluk több ízben található, míg az Iliasban csak egyszer, és az Odysseában egyszer se fordul elő. De az Ilias nemcsak a hasonlatok száma, hanem azoknak kifejtettsége tekintetében is kiváló szerepet játszik, mert terjedelmes hasonlatai több mint még egyszer oly számosak, mint a rövidre fogottak, holott az Odysseában e tekintetben már egyenlőség mutatkozik. A négy dramatikusnál megfordítva, a rövid hasonlatok jutnak uralomra, és pedig fokozódva, mert Aeschylusnál és Sophoclesnél a nagyobb hasonlatok a kisebbeknek csak egyharmadát, Euripidesnél és Aristophanesnél meg éppen csak egytizenketted részét teszik. Az Iliasnak egy további sajátossága, hogy szeret két vagy több (három, négy, öt, sőt hat) tropusból egy nagyobb plastikus egységet alkotni, szereti a *képcsoportokat*, melyekben összetételük elemeiként ismét a legterjedelmesebb képek, a hasonlatok játszáka a főszerepet. A legnagyobb szabású képcsoport a 17-ik ének 725—759. soraiban található, hol öt hasonlat és egy metaphora képez egy nagyobb egységet 35 sorban, amint hogy általában véve első helyen áll a 17. ének a képek nagyszabású és gazdag kifejtése tekintetében. Az Iliashoz képest az Odyssea a képcsoportok tekintetében is háttérbe szorul, nemcsak azoknak csekély számával, de kisebbszerű szerkezetével is. A négy dramatikusnál elég gyakoriak ugyan a képcsoportok, de rendszerint kis tropusokból (metaphorákból, synecdochékból, metonymiákból) alkotvák és kisszerűek. Tehát az Ilias a hasonlatok és képcsoportok száma, de különösen terjedelmessége tekintetében első helyen áll, hasonlatai és képcsoportjai hatalmas plastikus alkotások, melyekhez képest már az Odyssea is jelentékeny hanyatlást mutat, míg a négy dramatikus hasonlatai és képcsoportjai, eltekintve egy-két kivételtől, már éppen kisszerűekké válnak, úgy hogy az Iliástól az Odysseán, Aeschyluson, Sophoclesen és Euripidesen át egészen Aristophanesig a plastikus szellem folytonos gyöngülését észlelhetjük. Érdekes, hogy ezzel ellentétben az építészetben és szobrászatban a plastikus szellem az idők

folyamán egyre erősödik és Pericles korában éri el tetőpontját. Szóval, az ókori görögség classikus korában egyrészt az építészetben és szobrászatban, másrészt a költészetben a plastikus szellem működése ellentétes áramlatot mutat, mert a mily mértékben fokozódik az építészetben és szobrászatban, oly mértékben gyöngül a költészetben. Kétségtelennek látszik, hogy az Ilias és Odyssea terjedelmes hasonlatai és képcsoportjai nem az aeol epikus dalok, hanem az ion epopoea idejéből valók, és valószínű, hogy nem egyszerre, hanem mint népköltészeti termékek, lassanként, többszöri bővülés útján keletkeztek a rövid hasonlatokból. Bármiként keletkeztek azonban, annyi kétségtelen, hogy feladatukat, t. i. az elbeszélésnek megélénkítését, kiváló mértékben teljesítik. Mert igaz ugyan, hogy a hasonlónak terjedelmes kifejtése és kiszínezése az összehasonlítotról egészen magára tereli a figyelmet, de ez csak addig tart, míg a költő át nem tér az összehasonlítottnak többnyire rövid megemlítésére, a mikor is azután az előadásnak eme gyors fordulata csak annál hatásosabban helyezi élénk világításba az összehasonlítottnak.

Az Iliasban a hasonlatok gyakran, a képcsoportok rendszerint nem egy, hanem két vagy több (három, négy, öt, hat, sőt hét) kategoriába tartozó elemekből vannak képezve. Például az Iliasnak ez a hasonlata (3., 60—63): „Mindenkoron hajthatatlan a te szíved, mint a balta, mely áthat a fán az ács kezében, ki értelemmel vágja ki a hajónak való gerendát, és gyarapítja a férfi erejét: azonképen félelem nélkül való kebledben a lelked“, ez a hasonlat csak az ácsmesterség köréből van merítve; de az Ilias következő hasonlata (15., 410—413): „Valamint a csapózsinór kiméri a hajónak való gerendát az értelmes ács kezében, ki jól ismeri mesteriségét Athene tanításából: akképen egyenletesen folyt azoknak küzdelme és harcza“, itt már a hasonlat az ácsmesterség és a mythologia („Athene tanításából“) kategoriáiból veszi elemeit. Az előbbi hasonlat egyszínű, de az utóbbi már színesebb, s így minél több kategoriából van megalkotva a hasonlat és a képcsoport, annál gazdagabb színekben. A költészetnek ez a polychromiája gyakori és kifejtett az Iliasban, de már gyéresebb és kisszerűbb az Odysseában, és ha kevésbé gyér is, de még kisszerűbb a négy dramatikusnál, mint az Odysseában. Ez a polychromia, mely az ókori görögség classikus korában a költészetben éppen úgy, mint az építészetben és szobrászatban, lényeges járuléka a plastikus szellemnek, ezzel együtt üli diadalát az Iliasban és ezzel együtt gyöngül az Odysseában és még inkább a négy dramatikusnál.

Az Ilias és Odyssea keletkezésének ideje az ion művelődés korszakába esik, és mint láttuk, e két epos aránytropusai eléggé hüen tükröztetik vissza ezt a művelődési korszakot főbb

vonásaiban. Tudjuk azonban, hogy az Odyssea az ion korszaknak egy későbbi szakába tartozik mint az Ilias, és körülbelül eltaláljuk az igazságot, ha azt mondjuk, hogy az Ilias a Kr. e. 9-ik és az Odyssea a Kr. e. 8-ik században keletkeztek. Ez az időbeli különbség, habár egy és ugyanazon nagyobb művelődési korszak határain belül mutatkozik is, mégis bizonyos művelődési különbségeket eredményez, a mint ezt a körülbelül egy századdal fiatalabb Odysseában élénk táruló, bizonyos tekintetekben az Iliasénál fejlettebb művelődés mutatja. Erre a részlegesebb művelődési különbségre nem vetnek észrevehető világot a két epos aránytropusai, melyek, mint láttuk, csak az ion művelődés nagyobb egységét tükröztetik vissza. De különösen ki kell emelnünk a tropusok vizsgálásából merithető ama tanulságot, hogy az *Ilias és Odyssea között a phantasia creje tekintetében, mely mind a kettőben egyaránt érvényesül, nincs ugyan különbség, de a phantasia szülte plastikus szellem és ennek jellemző járuléka a polychromia az Odysseában már jelentékeny hanyatlást mutat az Iliashoz képest.*

A hasonlatnak rendes kifejezési módja az, hogy a hasonló és összehasonlított rész *positív* formában állíthatnak egymás mellé a „valamint — úgy“ formula segítségével. De egy-egy eltérést találunk ettől a szokásos módból az Iliasban és az Odysseában. Nevezetesen *hypothetikus* formájú az Iliasnak ez a hasonlata, illetőleg hasonlat-csoportja (20, 371—372): „Ezzel szembe szállok, ha tűzhöz hasonlít is a keze, és fényes vashoz a látorsága“. *Negatív* formájú hyperbolikus hasonlat az Iliasban a következő (17, 20—23): „Sem a párducznak nem olyan a héve, sem az oroszláné, sem a bős vadkané, melynek erőtől duzzad keblében a bátorsága, mint a hogy kevéskednek Panthous lándzsahordó fiai“; és ugyanilyen fajta hasonlat-csoport van az Ilias 14, 394—401. soraiban. *Comparatív* formájú hyperbolikus hasonlattal találkozunk az Odyssea 16, 215—219. soraiban, mely így hangzik: „Mind a kettőnek panaszra hajlott a lelke; hangosan sirtak, szaporábban mint a madarak, mint a halászsasok vagy a görbe karmú szakállas keselyűk, melyeknek kicsinyeit elrabolták a mezei lakók, mielőtt szárnyra kaptak volna; úgy hullattak azok szemöldökük alatt szálnalmas könnyeket“. A negatív és comparatív formájú hasonlatok egyszersmind *hyperbolikus* hasonlatok, mert azt fejezik ki, hogy valamely tulajdonság az összehasonlított részben nagyobb mértékben van meg, mint a hasonló részben.

Végül a tropusoknak egy merész használati módját kell említenem, mely abból áll, hogy egy és ugyanazon szó egyszerre két tropust fejez ki. Például az Ilias egyik hasonlatában (illetőleg képcsoportjában 10, 5—10) a háború „szája“ (πολέμοιο

στούμα) mint synecdoche magát a megszemélyesített „háborút“ jelenti, de ebbeli jelentése egyszersmind a hasonlatnak is eleme, tehát a száj két különböző tropusként szerepel, első sorban mint „synecdoche“ és synecdochikus jelentése mint a „hasonlatnak“ egyik eleme. Vagy pl. az Ilias egy másik hasonlatában, (illetőleg képcsoportjában 2, 780—785.) a „legelés“ (ὥς εἴ τε πυρὶ χθὼν πάσα „véμοιτο“) mint metaphora a „tűzvész“ jelenti, de ebbeli jelentése egyszersmind a hasonlatnak is eleme, tehát a legelés két különböző tropusként szerepel, első sorban mint „metaphora“ és metaphorikus jelentése mint a „hasonlatnak“ egyik eleme. Ez a *kettős tropus* vagy kettős kép az Odysseában nem fordul elő, de az Iliasban kilencz esetben, melyek közül csak egy esetben úgy, hogy valamely szó synecdochét s egyszersmind hasonlat-elemet fejez ki, de a többi nyolcz esetben akképen, hogy a szó metaphorát s egyszersmind hasonlat-elemet jelent. A négy dramatikusnál is van egynéhány ilyen kettős kép, de ott az illető szó rendszerint synecdochét vagy metonymiát s egyszersmind metaphorát fejez ki.

Ezek azok a tanulságok, melyek az Ilias és Odyssea megfelelő szempontok szerint csoportosított tropusainak vizsgálása alapján élénk tárulnak. *A tropusok visszatükröztetik nemcsak az Ilias és Odyssea keletkezési korszakának művelődését, de a bennük megnyilvánuló költői lélek mivoltát is, és fényes tanubizonyosságai a két eposban mutatkozó hatalmas nyelvművészetnek.*

Khoszrev, India legnagyobb perzsa költője.

(Kivonat Kégl Sándor l. t. 1910. október 14-iki előadásából.)

Közel ötszázezer verssört irt Khoszrev, a *Tuti-ji Hind*, India papagálya. Hire-neve eljutott a muszulmán világ legszélső határáig. Szaadi, maga a nagy Szaadi öreg, törődött testtel elzarándokolt hozzá a messze Indiába. Khoszrev a költő végig izlelte az életnek minden örömét, bűját. Hét uralkodót szolgált és ezek közül nem egy fogadta be a szívébe mint hű barátot; ő róla mondja a legenda, hogy midőn a tatár rabságból hazatérve, ékes versekben elsíratta Ghijász ed-Din Balbán szultán fiát, Multán fejedelmét Mohammed khánt, kit megöltek a betörő tatár hordák, olyan megrázó hatással voltak Khoszrev megindító szavai az öreg szultánra, hogy a nagy sirástól lázba esett és három napra rá meghalt.

Emir Khoszrev török eredetű családból származott a Lúcsin törzsből, mely a Balkh melletti Kesben élt. Khoszrev atyja Emir Szei fud-Din Dsengiz khán uralma alatt odahagyta Oxuson túli

hazáját és Indiába költözött. Patjalában telepedett le és nőül vette a gazdag Imád ul Mulk leányát. Csakhamar befolyásos egyéniség lett a delhi udvarnál, hol apósa a delhi fejedelemnek, Toghlak sahnak különösen kedvelt embere volt. Szei fud-Dinnak ebből a házasságából született Khoszrev.

Mihelyt a világra jött a gyermek, fogta őt az atyja, bepólyázta a köpenyébe s vitte rögtön egy híres szent Sejkh elébe; „olyasvalakit hoztál mostan ide“, jövendőlte neki a szent férfiú, „a ki majdnem két lépéssel megelőzi magát a nagy Khákánit“. Már gyermekkorában feltűnt Khoszrev nagy tehetsége; gyors, helyes felfogásával egyenesen bámulatba ejtette tanítóit. Később mint ifjú előkelő helyet vívott ki magának sokoldalú ismeretei révén. Valóban nagy tudása mind a főrangúak, mind a tudósok társaságában kedvelté tették őt. A szufi tanokat a híres Sejkh Nizám ud-Din vezetése mellett tanulta. Ez a szent ember lett az ő lelki vezetője, *pîr*-je.

Ez a mestere szintén nagy jövőt jósolt neki: „az ilyen tanítványnak lángoló hitbuzgóságaért megbocsátják majd egykoron az égben a tanítómestere minden vétkét“ (*ummîd eszt kih merâ beszûz-i szîneh-i in turk bakhsend*), mondotta róla.

Khoszrev hirneve nőttön nőtt, ismertté lön az egész moszlim Ázsiában. Valódi legenda kör övezi érdekes egyéniségét. A *Mîrat ul Khejâl* írója csodás dolgokat regél róla. Mikor Nizám ed-Din-nek, a nagy sejkhek, tanítványa lett költőnk, a monda szerint egészen a vezeklésre adta magát. Negyven hosszú évig csupa böjtből, önsanyargatásból állott az élete (*gûjend csehîl szâl szûm ud-dahr dâst*). Tanítójának tanácsára felkereste a csodatevő Khizrt. Alázattal járult a nagy szent elébe az ifjú Khoszrev s illő tisztelettel megkérte a szent férfit, köpne az ő szájába. Keleten ez az előttünk visszatetszőnek látszó dolog meglehetősen nagy szerepet játszik. Khizr nem teljesítette kérését: „te előttd a nagy Szaadi részesült ebben a kegyben; te nem léphetsz az ő nyomába“. Emír Khoszrev szörnyen elszomorodva ment haza a mesteréhez s keservesen elpanaszolta a sérelmet, mely rajta esett.

Nizám ud-Din ekkor, hogy megvigasztalja az elcsüggedő lelkű ifjút, maga köpött a költő szájába. Ennek a köpésnek tulajdonítják Khoszrev nagy ékesszólását. Emír Khoszrev ama szerencsés költők közé tartozott, a kik már életökben a dicsőség tetőpontjára jutnak és élvezik lángelméjük gyümölcsét. Khoszrev nem volt szerény, vérbeli keleti költő létére; ő nem vésette volna a sirkövére azokat a végtelen szomorú lemondásban megindító szavakat, melyeket az ifjan elhalt angol költő John Keats sirjára szánt: „Itt nyugszik valaki, a kinek a neve vízre iratott“ (*here lies one whose name was writ on water*). Khoszrev, ha

lehetett volna, az elsőbbséget elvitatta volna még a porladó nagyságoktól is. Egyszer írt ő egy önmagát dicsőítő költeményt és fellengző phrasisokban dicsérte benne a halhatatlan Khoszrevet, a kinek hírnevétől visszhangzik az egész világ; még maga Nizámi, a költők királya, is megfordul a sírjában a neve hallatára.

Fogta ezt a verset; a rege szerint, Khoszrev egy napon és kiment elszavalni a költő Nizámi sírjánál. Alig azonban, hogy a versét elmondta, egyszerre az égből lenyult egy kar éles pallossal. A pillanat rémületében mestere a szentéletű sejk Nizám ud-Dinhez fohászzkodott, mire egy másik kar tűnt elő, mely felfogta a pallos csapását, úgy hogy éle csupán annak a kéznek a kabátja ujját vágta le.

Ehhez hasonló számtalan monda forog közszájon róla. Khoszrev élete elég simán folyt le. Általában elmondhatni róla, hogy igen szerencsés csillagzat alatt született. Műveit ugyancsak méltányolták kortársai. Midőn a kilencz ég (*nuh szipih*) című költeményét Kutbud-Din szultánnak ajánlá, a költészetért rajongó fejedelem a monda szerint egy elefánt súlyú aranyat adott érte jutalmul.

Komoly tanulmányai mellett nem vetette meg Khoszrev a zenét sem, sőt nagy jártasságra tett szert benne. Nem egyszer vitába elegyedett kora híres zenészeivel. Danlet sah egész terjedelmében közli egy költeményét, melyben a költő egy zenészszel verseng a költészet és a zene becséről. „Öh — ékesszólás mestere!” ügymond a zenész, többet ér a zene a szónál, mert a zene megfoghatatlan elillanó valami, papírra tenni nem lehet, (úgy látszik, akkor még nem létezett hangjegy), olyan a zene mint a lélek, minden és mégis semmi. A költészet az a betű, a papírok kézzel megfogható „tudománya”. „Azt felelem a zenésznek”, mond Khoszrev, hogy én mind a két ismeretben tökéletes vagyok.

Khoszrev 99 munkát írt versben és prózában perzsául, arabul és hindusztáni nyelven. Ez utóbbi nyelven csak utolsó éveiben írt. Mir Taki irodalomtörténeti művében azt állítja, hogy Khoszrevnek hindusztáni műve is sok van. A moszlim Indiában manapság is sok az olvasója, őt tartják India első perzsa költőjének. Lyrai darabjai a legsikerültebbek; a lyrában excellál Khoszrev leginkább. Ghazeleit rendkívül szeretik Indiában. Mint ghazel-író bátran felveheti a versenyt Khákánival. Szónokias, virágos irályát nem múlta felül senki. Mint éposz-író már messze marad a jelesek jelese, Nizámi megett, de ezzel még korántsem mondhatni, hogy ezen a téren ne termett volna számára babér. Írt ő époszt is, jelentős becsüt. Például a *Matla ul Envâr* mint vallásos költemény igen szép. Egyik legnépszerűbb, legtöbbet idézett sora az, a melyben azt mondja a költő, hogy mikor a tyúk iszik, minden korty víz után felnéz az égre, mintegy hálát

adva teremtményének az üdítő italért (*katreh-i abî nekhûred mâkijân — Tâ nekuned râ beszûji aszmân*).

Tisztelői azt tartják, hogy ez a verspár magában elég lenne, hogy örök üdvösséget szerezzen írójának. Khoszrev mindig hajlott a mysticismus felé. Öregebb korában egészen urrá lett rajta a mystikus vallásos érzelem. Munkáiból kitörölt mindent, a mi földi halandót istenítve dicsért. Uralkodókat magasztaló verseit félredobta, csak a legfőbb lényt imádva dicsőítő sorait hagyta meg a maga egészökben.

Rendkívül hitbuzgó szufivá lett a Nizám ud-Dîn Aolija tanítványa. Ez utóbbinak a halála oly rettenetes hatással volt reá, hogy csak hat hónappal élte túl vallásos mintaképét s a csodált mestert mihamar követte a sirba.

Útban Bengalia felé Ghijász ud-Dîn táborában érte őt utól a szomorú hír. Khoszrev azonnal sietett vissza Delhibe, gyászt öltött, szétosztotta minden földi javait a szegények között, s haláláig el nem mozdult a szent sejkh sírja közeléből. Khoszrev szintén ott van eltemetve — szeretett mestere mellett s ez a két sir valóságos búcsújáró hely lett, a hol mindenféle felekezetű hívő megfordul egész éven át. Költeményeiben sok helyen magasztalta lelki vezetőjét Nizám ud-Dínt: „Mi nekünk Nizám ud-Dín lön az igazi sejkünk. Ő a felsővilág isteni kincseinek osztója. Minden tanítványának, a ki az ő nyomdokába lép, hajó lesz a sarujából a melyen átkél a kilencz tengeren“ (a kilencz eget érti a tengerek alatt). Mint minden perzsa költőnek, Khoszrevnek is kedvencz themája a mulandóság. Az *Aíneh-i Iszkenderiben* Nagy Sándort is beszélteti erről: „A mikor majd betesztek a koporsóba, hagyjátok kilógni a két kezemet a csunya lábából. Hadd lássa mindenki, midőn a palota kapuján kivisznek, és hadd épüljenek az én esetemen. Nézze, értse meg mindenki, hogy ime a dicsőség teljes világhódító, a ki rabigába hajtotta az egész földet, színétől a tengerek mélységes mélyéig, s a türkiz-kék egek kegyelméből az egész mindenség ura lett és a ki mondhatta: karom erejével kényszeríttem a világot, hogy kincsét, aranyát az én mérlegem serpenyőjébe vesse. Lám, üres kézzel távozik, itt hagyja drágakövét, aranyát. Ezt mondjátok el a népnek: hadd lássa, mint következik be mindenki számára egykoron a tehetetlenség, szegénység órája. Úzzék ki szívéből a kincs utáni vágyat. Sirjanak, de ne az én sorsomon keseregjenek, az ő saját sorsuk jusson eszökbe“. Nizámí *Makzan ul Eszrâr* a. m. a titkok kincstára című költeménye mintájára írt meszneijében a *Matla' ul Envâr* a. m. a csillagok felkeltében igen szépen fejezi ki Khoszrev az ember gyarló, ügyefogyott tehetetlenségét a mindenhatónak végtelen hatalmával szemben. „Ha az egész világ vállvetve küzd is egy akarat, egy erővel,

nem lesz azért egy sánta hangyának sem jobban a lába. A maga akaratából képtelen Isten segélye nélkül az egész emberiség egy hangya lábát is kigyógyítani. Mi a világ urával szemben az emberi erő? Jobb, ha magunk beismerjük lényünk gyámoltalan voltát“. Nizám ud-Din nevezte el a költőt Turkulláhnak, Isten törökjének. Erre czéloz ugyanebben a költeményben, midőn így szól: „Ha már a nyelvedre jött, hogy engem Turkulláhnak nevez, fogd kézen az Isten törökjét és vezesd el őt az Istenhez. Én nekem az elég, ha te vagy nekem szegénynek a vezetőm. Eléggé kegyes az én sejkhem és bünbocsátó az én uram teremtőm“. A tiszta erkölcsre egy szép nő példáját hozza fel a *Matla' ul Envâr* egyik elbeszélésében, a ki kitépi saját kezeivel szép szemeit, melyek megtetszettek a királynak és elküldi neki azokat, hogy így megmeneküljön a gyaláztatól:

„Egykor egy király magas várpalotájából lenézett a városára. A kastély falának a lábában megakadt a szeme egy szép nőn. Olyan csodaszép volt az asszony, hogy a láttára megölte volna az irigység az akkori szépek színét-javát. Midőn a király meglátta, menten odalett teste, lelke nyugodalma. Még országa ügyét-baját se bírta ezután ellátni. Hamarosan küldött a bájós nőnek üzenetet, hogy szíve vágyát kielégítse. Ám a szép teremtes nem hajlott a szóra, mert erkölse tiszta és szigorú volt s a fátyla mögé rejtőzött oltalmat keresni. De a király nem hagyta a dolgot abba; hiába, eredmény nélkül maradt a sok rábeszélés. A király, a kinek a szívét szerelmi vágya marczangolta, félve, hogy fájdalmába belepusztul; erre aztán félretett minden tekintetet. Kiadta a parancsot szolgálóinak, hogy erőnek erejével hozzák el azt a nőt a királyi palotába. Így szólt akkor a nő (t. i. a mikor a király elébe hurezolták): Őh te a kor királya! Mi köze a koronás királyoknak a koldusokhoz! Mi tetszett meg neked ezen a testemen? Mi bájolta el a szívedet? A király könnyekkel vágytól égő szemeiben így válaszolt neki: a szemeid rabolták el az álmodat. A périarczú nő erre egy sarokba húzódott és önkezeléssel tépte ki — szemeit — s odaadá azokat a szolgálóinak, mondván: mondd meg az Emírnek: ez tetszett meg neked én bennem, itt van, vedd el. Midőn odavitte a szolgáló a királynak a szörnyű küldeményt, olyan nagy fájdalom fogta el az uralkodót a láttára, hogy a feje tele lett füsttel (megszédült bele). Elszégyelte magát és menten elereszté a tisztaerkölcsű nő ruhája szegélyét.“

Khoszrevnek nem hibája a szerénység s ugyancsak nyugalommal nézhetett a jövő élet elé. Szintén a *Matla' ul Envâr*-ban egy helyen Jézushoz hasonlítja magát, mert, úgymond, ő neki is épp olyan csodálatos életadó a lehelete, mint magáé Jézusé: „Kora reggel kiment a pusztaságba a Messiás. A rét füveinek

üde frissességét megtízszerezte a lehelete. Egy balga ember szemtől szemben csúf gyalázó nevekkal illette a titkok kincstárát (t. i. Jézust). Minden goromba szavára kegyes feleletet kapott Jézustól. Bár ő kövekkel dobálta, csak lelki gyarapodással szolgált neki Jézus. Ezen csodálkoztak az apostolok. Csodálkozó kérdésekre így válaszolt a Messiás: Mindenki azzal a pénzzel fizet, a mi nála van. A kereskedő olyan árút ad elő, a milyen a boltjában van. Eczettel teli edényből, hogyan öntsünk édes bort? S az, a ki csupa ezukor, hogyan adhatna keserűt? Áldott lehetű vagy te, óh Khoszrev, a kortársak között. Végre is, te vagy ennek a kornak a Jézusa“.

Sok, sok költeményében emlékezik meg Khoszrev tanító mesteréről, Nizâm ud-Dîn-ről; a szó szoros értelmében ez a sejkh volt Khoszrev szellemi életének vezércsillaga. Gondolatvilágát uralta, életbölcseletét tőle vette át a költő. Az ő szemüvegén át nézett, az ő szívével dobbant az ő szíve is. Ő volt Khoszrevnek lelke, mindene. Érdekes és jellemző az alább következő költemény, mely élénk világot vet a tanító és tanítvány közt fennálló valóban ideális szeretetre.

Mély, egészen a rajongásig menő tiszteletet tanúsított Khoszrev Nizâm ud-Dînnal szemben. Olyan volt neki ez a szent ember, moszlim létére, mint a hindu Csélának a Guru.

Egy másik fényes példáját az ilyen hű nagy ragaszkodásnak Dselâl ed-Dîn Rûmî és Semsz-i Tebrîznél találjuk fel.

A Lejla és Medsnûnban ékes szavakban magasztalja költőnk Nizâm ud-Dîn-t. „Ő az idők sarka és a hit menhelye. A kegyesek egész körének a feje. Ő a szent törvény terén Ahmed hitének a rendbeszedője (szójáték a szent nevének arab jelentésével). Padisa ő a szegénység hajlékában. A hit birodalmában ő a világ menedéke. Ő a véliség birodalmának a szultánja. Szent verse a jók könyvének. Királyok királya ő trón és korona nélkül. Az ő lába porára rászorulnak a királyok.“

Szerelmi lyrája ömlengő, ékes, csupa szóvirág, de helyilyelközzel valóban bájos ghazelei közt akad utólérhetetlenül szép is. Olvadozik az alázatos, porba boruló keleti szerelmes. Az európai ízlésnek visszatetsző az éppen nem hős szerelmeshez illő rengeteg könny, melyet a keleti troubadour nyakra-főre hullat. De a szép leány dicsérete mellett itt-ott megcsendül a lantján a szép fiú dicsérete is. Világosan kitetszik a következő ghazeléből, hogy fiú és nem leány a kedvese: „Kardot ragadj, hogy megszabaduljak a fejemtől. Feszítsd ki az ijadat, hadd legyen a szememnek vége (azaz nyíllal, t. i. nézéssel lödd ki a szemem). Őlj meg, hogy én egyszerre szabaduljak fejemtől s fejfájásomtól. Lobbanj haragra, hogy én menten meghaljak. Hadd szabaduljak meg tőled és fájdalomamtól. Vagy adj nekem egy

csepp italt ajkadról. Hadd menekülhessek én meg az eszemtől (hadd ringasson mindent feledtető mámorba szerelmed). Tudom én jól, hogyan éljek te veled. Ha megkimél a halál. Azt mondtam neked: élj boldogul és ne szerelmeskedjél. Ha egy napon megszabadulok tőled, óh fiú, életben maradok“. Nagyon is luti szellemben mindenről lemond, csak a szép fiúkról nem: „Ha bűnbe esik a szív, mondjad, legyen az úgy. Ha tévútra tér az ész, mondd rá, hadd menjen. Nem megy ki a szívből a fiúk bájjainak képzelete. Ha a könyv elfeketül (azt a könyvet érti, a melybe az ember jó s rossz cselekedeteit beírják), mondd csak, hadd feketüljön az el“. Lehet azonban, hogy csak az akkori irodalmi izlésnek bódolva magasztalja fiú kedvesének bájjait: „Egész életemben én te hozzád fogható szépséget, óh fiú, nem láttam. Beszéded elragadja szívemet. Kecses járásod véretem felhevíti (szó szerint: vérem ontja)“.

Khoszrev szerelmi lyrája különben ilyes keleten elég közönséges irodalmi, hogy úgy mondjam, irodalmi divatos hóbortot leszámítva, poetikus, meleg és színes: „Óh életadó nekem a te czukros, rubintos beszéded! Meghalni kívánok a látásod okozta bú miatt. He mézet tesztek a nyelvemre vagy az öröklét forrásának a vizét iszom, jól tudom én, hogy az nem egyéb, mint a te szavad. Van ment séged, ha fekete hajfürteiddel holdhoz hasonló arcodat betakarod. Hiszen sohasem telik be a szem a te látásoddal. Ha nehezedre esik neked ennek a könnytől nedves szemnek a pillantása, fejből kitépem én a szemem, hogy segítsek a bajodon“. Mint már mondtuk, Khoszrev agg korában használta a hindusztánt, mint irodalmi nyelvet.

Nem egy ghazeljéből lett népdal s éneklik széltében hoszszában Hindosztánnak. Az alább következő dal is meg-megcsendül a zenának csendes titoktartó falai között: „Ne légy közönyös szegény barátod iránt. Engedd, hogy szemedbe nézzek s hallhassam hangodat. Óh drága kedvesem, nem bírok én tőled távol lenni. Óh szoríts kebledre! Fogyok, olvadok, mint az égő gyertya és sirok szüntelen. Rabul ejté lelkemet a szép holdarczú szerelme. Kerüli szememet az álom. „Testemnek, lelkemnek nincsen pihenése, mert ő még csak nem is ír nekem. Távollétében oly hosszú az éj, mint selyemhajának a fűrtjei. A találkozás napja meg oly rövid, mint az élet. Óh barátaim! Mi sötétek az éjek, midőn nem látom a szívem szerelmét. Egyszerre száz meg száz hitegetés után szép szemcse adott a szívemnek pihenést, nyugalmat. Van-e valaki, a ki megérteti szavaimat az én drága kedvesemmel, Khoszrev! Esküszöm a feltámadás napjának a gyülekezetére: Minthogy igaz várakozásomra mégis megcsalódtam, nem fogom veled tudatni szép kedvesem, mi mindent akartam én te neked mondani“. A kedvese fölől lengő szél nagy szerepet

játszik költeményeiben: „Az éjjel kedvesem tája felől fújt a szél. Megittasultam, mert elhozta kedvesem illatát. Megeredtek a könnyeim s a könnyek árja kedvesem utcájára folyt“.

Khoszrev eléggé liberalis gondolkodású a nőket illetőleg; az eget legalább nem tagadja meg tőlük. Az Istenhez vezető út kalauza, ha ismeri az utat, nő is lehet: „Az egyenes úton járót tedd meg sejkheddé, még ha nő lenne is az. Mert Khizr mikor eltévedt a sötétség országában, a kanczákat küldte előre (célezés a Nizâmi-féle Iszkender Nâneh egyik helyére). Az a Dsafar, a ki az egeket bejárja. Nem mindenki Dsafar, a kinek van szárnya. Nevetségessé teszi magát az, a ki a szufiságban szokásokat keres.“ Végtelenül hosszú éjet kíván, hogy szívének szerelmi bánatát elmondhassa kedvesének: „Ki az, a kivel száz serege jön a szívnek? Mi az ő szépségének dervise vagyunk, ő meg a mi szívünk szultánja. Reggeltelen éjszakát kívánok én, hogy szívfájdalmamat neki elmondjam. Én elmondom, ő meg nevet rajta, én egyedül, ő egyedül. Mily jó lenne a holdfényes éj, ha én és ő egyedül lennénk! Ajkam az ajkán, keblem a keblén, ő én velem s én ő vele. Képzeletemben én ő vele vagyok, ő meg én velem van. Óh Istenem, micsoda képzelet ez! Ezen a helyen én, ő meg azon a helyen. Mondják végtére is, miért lettél bolond? Miért ne lennék én bolond, hisz az én holdam is háborodott.“

Az is megesik, hogy a költő kissé pórias, túlságosan köznapias hasonlatokhoz folyamodik szerelmi verseiben. Ilyen például a következő, melyben a tü segélyével kívájt tövishez hasonlítja a szerelmet: „Hogyan is lehetne kivenni a szerelmesek szívéből a szerelmet? Ha száz ügygyel-bajjal kipiszkálja is a tü a lábból a tövist, mi módon húzhatná azzal a tüvel ki valaki a lándzsa hegyét a sebből“. Felpanaszolja kora száraz, hideg szellemét: „Nincs már ékesszóló költő, úgymond. Nem lehet senkit találni ebben a korban, a ki ékesszóló lenne. Annak, a ki azt állítja, hogy ezzel nem mondok igazat, azt felelem én, hogy hazudik. Rideg, közönyös embernél ne keressünk érző szívet, sem a gonosz zsarnok lelkében jóságot. Lángszín a tulipán, de ha lán-gol is, a színe nem gyújt“.

A mulandóság is kedves témája, *où sont les neiges d'antan* mélabús akkordjai szépen, édesen folynak Khoszrev ajkairól: „Hová lettek a régi jóbarátok? Oh uram, milyen egy nap is volt az, a mikor elszakadtak tőlünk! Eljő a tavasz s kérdi: hová lettek a jópajtások? Mondd neki, szellő, hogy minden rózsa fűvé lett már. Óh te rózsa, a földből nőttél te ki, mondd el, hogy vannak azok, kiket már az enyészet földje takar“. Erőt vesz néha rajta a világ-fájdalom, szítja a gonosz, a miveletlen, korlátolt elméjű emberiséget, átkozza a tudatlanokat, a

kik nem méltányolják tudományát, tehetségét (aligha érdemelték meg tőle ezt a szemrehányást kortársai): „Menekülj el te innen, Khoszrev, mert kipusztult már a hűség a világból, olyan csalfa, hűtlen lett a világ népe, mint maga az élet“. Máshelyen meg vigasztalja magát, hogy minden tudása, képessége daczára nem bír érvényesülni: „Ha van tudásod, ne szomorkodj, hogy csak öszvéren lovagolhatsz. Nézd, Jézus számaron ült, a szamarak alatt pedig fizáinkolnak a tüzes paripák. Utóvégre se marad örökké rejtekben, a mi jó vagy rossz az emberben lakozik. Mint a királyok zsebében a mosusz és a kristályüvegben a bor“.

Nagy istenessége mellett Khoszrev úgy látszik megőrizte fiatalos rugalmasságát s az öreg Khoszrevből nem lett agg korában sem vén Khoszrev. Szent élete nem gátolta abban, hogy az élet gyönyörűségeiből meg ne követelje mindvégig a maga jussát. A szerelem veleszületett tulajdonsága Khoszrevnek, olyan szükséges volt számára a czukros szenvedély, akárcsak a víz, vagy a levegő. „Elmult az élet, leperegtek az évek, de nem hagyott el a szerelem. Nem mondott le a fiatalok iránt érzett szenvedélyes vonzalomról a szívem. Lelkem derekán van még az őv (a keresztények jellemző ruhadarabját érti itt s a szerelmet jelképezi ezzel). Az ilyen szép bálványokat tisztelnem én is. Az én csillagzatom az oka ennek. Mióta a szerelem korcs-májában beszennyeződött a ruhám szegélye, ki nem mozdultam többé a szerelem piaczaról. Az egyesülésre vágyás tüze elhamvasztotta lelkemet, testemet.“

Khoszrev, kit át meg áthatott a szufi szellem, számos versben énekli meg a mennyei szerelmet. Ez a valóban magasztosan szép mystikus szufi költészet páratlanul áll a maga transcendentális szépségében. Bátran nevezhetjük a perzsa költészet legszebb virágának. A megsemmisülés a költő ideálja, természetesen szufi értelemben véve a dolgot: „Nekem csak a testi boldogsága a kedvem szerint való. Mert akkor engem se innen, se onnan veszély nem fenyeget. Mit ér ez a boldogság nélküli létezés, a mely nem tart két napig sem? Hogyne óhajtanám én a nemlétezés édes nyugalját, hisz az elkísér a sirba“. A költő nem tud rokonszenvezni azzal, kit nem hevít a szerelem (természetesen a szufi értelemben vettet érti). „A kit nem éget a szerelem lángja, ahhoz egy öltésnyivel sincsen oda varrva a szívem (sic). Ha nem vagy lángoló szívű, távozz tőlem! Mert mi fájó sebet égetünk annak a szívén, a kinek szívében még nem lángolt a mennyei szerelem.“ A szufi költőknél a testi bájak túlságos magasztalása tényleg közvetett dicsérete az Isten mindenható nagyságának. A mennyei szerelem kifejezésére a szufi költő ugyanazt a phrasist, ugyanazt a jelzőt használja, a mit hús-vérből való kedveséről mond. A mystikus szerelem a földi

szerелем szótárából válogatja szavait, hogy megértesse érzelmeinek forró odaadását. Nem is lehet ezt annyira csodálni; hisz a költőnek imént még az érzéki szerелем hevítette vérét; a másik tiszta, de szintén lángoló érület tolmácsolására öntudatlanul természetesen tolul ajkaira ugyanaz a superlatív dicséret, melyet földi szerelmese inspirált neki. Keresztény fülnek meglehet szentségtörésnek tűnhetik ez fel, kétségtelenül furcsa is egy kissé, mikor „örök kedvesének“ nevezik a mindenhatót, vagy éppen a mennyek urának hajfűrtjeiről beszélnek. Az ízlésnek e megtévelyedése alapjában igen becsületos, mély és tiszteletre méltó érzelemből támadt. Khoszrev egész lényét annyira betölti túlvilági kedvesének emlékezete, hogy szerelmét képtelen eltitkolni: „Megfogadtam, senkivel se közlöm szívem rejtelseit. De hallgattam bár, mégis hire ment. Annyira elfoglalta külső-belső éneket az a jóbarát (t. i. Isten). Sokat fáradok, hogy titkoljam érzelmeimet, de hiába, ha fellángolt a tűz, nem lehet azt rejtetni. A ki a szerelmesek állapotát kineveti, siralmas annak a lelkülete.“ Hamisítatlan, igen jellemző szufi szellem nyilatkozik meg a következő költeményben: „Megelégedett vagyok én a lealáztatás és az egyedüllét birodalmának birtokával s azzal, hogy senki sem törődik sorsommal. Istenemre mondom, hasítsd fel keblemet s vedd ki a szívem“ (célzás Mohammed prófétával történt egyik csodára, melyet a legnagyobb orosz költő, Puskin remek költeményében, a „Prófétában“ oly szépen kifejezett).¹ A szufi gondolkodásnak, a szufi philosophiának hatását sokkal tágabb körben felfedezhetjük, mintsem első tekintetre gondolnók. Nem pusztán a kelet az, a hol nyomait feltaláljuk; nyugot hidegebb világába is beférközött. Keleten a török költészetre gyakorolt, kezdetben óriási befolyása aránylag hamarabb gyengült. Indiában kedvező talajra talált, de itt meg a mennyit hozott, annyit kapott is. A buddhista ideák megszínezték a szufi doctriákat (például Szenâji tele van buddhista vonásokkal). A védánta bölesészet észrevétlen belelopta magát. Nyugaton, Németországban talált otthon a szufismus. Van néhány német mystikus, Eckhart, Tauler stb., a kik szakasztott úgy fejezik ki magukat, akárcsak a perzsa szufi költők. A különbség köztük csak az, hogy míg a német mystikus költő többnyire az aszketismus híve, addig a perzsa éppen nem az. Angliában is érezhető a kelet gondolatvilágának a hatása: szük még a kelet hódította tér, de nőttön nő. A szufismus az isteni szeretet vallása a szó legteljesebb értelmében. Nem dogmatikus, vas formába öntött merev, megalkuvást nem tűrő hit ez. Sehol semmi vallás sem concedál az

¹ I on mnye grud razszvjek mjecsom
I szjerdze trepetnoje vynul.

egyénnek annyit, mint a szufi. Az Istenhez annyiféle út vezet, a hány lélek lakozik a földön s nem csupán egy mód van az üdvözülés elérhetésére. A szufi megveti a külsőségekhez ragaszkodó vallást. Szeret elkérkedni hitetlen voltával: „Ne keresd te a jó cselekedetet nálam, ki részeges és szerelmes vagyok. Őszi levélhullás van most a szerelmesek ligetében, ne keresd most ott a viruló tavaszt. Hozzá szokott már az én természetem a korhelyek és szerelmesek bajaihoz. Sohse keresd te a vallásosságot ennél a hitvány csavargónál. Felhevült vérem feketére égette arcomat. Nem terem rózsát, csak a rossz hírnév gazát az én rózsátövem. Ne keresd te a hit rózsáját ezen a poros talajon. A romlott erkölcsünél ne keress te erkölcstelenségnél egyéb tettet“. Az emberbőrben járó szamaraktól szörnyen fél Khoszrev: „Nem félek én, ha tele van is számmal a világ. Csak attól a számártól félek, a mely emberi alakot öltött magára“.

Bevégzésül hadd szóljon helyettünk a költő maga: „A hallgatás a baj kapujának a bezárása, mert rosszal teszi terhessé a világ méhét a beszéd. Sok embert láttam, a ki megbánta, hogy beszélt, de még senki sem bánta meg a hallgatást. A kevés beszéd mindenha az ember mentsvára. Nem lehet felfűzni a ki nem fűrt gyöngyöt.“

Mikszáth Kálmán művei idegen nyelveken.*

I. *A kik ugatnak.*

(Az apró gentry és a nép.)

Les Aboyeurs. Traduit avec la collaboration de *Jean Horváth.* — Contes Magyares traduits par *Jérôme Tharaud.* Budapest. Dobrowsky et Franke. 1903. pag. 5—7.

II. *Az alispán kisasszonyok.*

(A tekintetes vármegye.)

Die Töchter des Obergespans. — Gesammelte Erzählungen von Koloman Mikszáth. A. d. Ungar. übers. v. *C. Langsch.* Erstes Bändchen. (Universal-Bibliothek Nr. 3463.) Leipzig. Ph. Reclam. s. a. p. 3—13.

* Az itt közölt jegyzék még korántsem teljes, mert a Mikszáth-fordítások közül csakis azokat foglalja magában, melyeket a M. Tud. Akadémia könyvtára részint vétel, részint ajándék útján ekkoráig már meg birt szerezni. Az ajándékozók (első sorban Mikszáth Kálmáné, továbbá Langsch C. úrnő, Horn Emil, Neugebauer László, Schumacher Sándor, Spóner Andor, Larice R., Fóti Lajos és Peisner Ignác urak) fogadják itt nyilvánosan is az Akadémia köszönetét.

Olvasóinkat tisztelettel felkérjük, ha Mikszáth más műveinek fordításáról is van tudomásuk, legyenek szívesek a M. Tud. Akadémia könyvtárát értesíteni.

III. A mi a lelket megmérgezi.

Le bandit. Traduit du hongrois par E. Horn. — Le Siècle 58. évf. (Paris 1893.) 21174, 21175, 21177, 21179, 21181, 21182 sz.

IV. Az apró füvek.

(Az apró gentry és a nép.)

Les petites herbes. Traduit avec la collaboration de Didier Szabó. — Contes Magyares. Traduits par Jérôme Tharaud. Budapest. Dobrowsky et Franke. 1903. pag. 12—14.

V. Az arany kisasszony.

(Tót atyafiak.)

1. *Zlatá nevěsta.* Z maď. přel. Fr. Brábek. — Světozor. Ročník XV. (Praze 1881.) Číslo : 48.
2. *Guldfrökenen.* — Koloman Mikszáth: Novellerter fra Ungarn. Paa Dansk ved Al. Schumacher. Kjöbenhavn. H. Hagerup. 1885. pag. 5—54.
3. *Kulta-neiti.* — Koloman Mikszáth: Tarinoita. Unkarin kielestä suomensi: Niilo E. Wainio. Porvoossa. Werner Söderström. 1891. pag. 1—35.
4. *Das Goldfräulein.* — Erzählungen von Koloman Mikszáth. A. d. Ungar. v. Andor von Spóner. (Meyers Volksbücher Nr. 1187. 1188.) Leipzig u. Wien. Bibliogr. Institut. 1897. pag. 15—53.
5. *Zlatá panna.* — Slovenskí rodáci. Napísal Koloman Mikszáth. S pôvodcovým dovolením preložil Gustáv Izák. (Románova Bibliotéka. Ročník II. Sošit 6.) Turčiansky Sv. Martin. Tlačou. Kníhtlač. účastin. spolku. 1904. pag. 3—57.

VI. Aranyos felhők.

(A tekintetes vármegye.)

1. *Zlaté mráčky.* — Slavná župa. Napsal Koloman Mikszáth. Z maďarského přeložil František Brábek. (Matice lidu ročník XX. číslo 5.) V Praze. Nákladem spolku pro vydávání lacných knih českých. 1886. pag. 126—133.
2. *Die verloren gegangene Kuh.* — Gesammelte Erzählungen von Koloman Mikszáth. A. d. Ungar. übers. v. C. Langsch. Zweites Bändchen. (Universal-Bibliothek. Nr. 3664.) Leipzig. Ph. Reclam. s. a. pag. 59—65.
3. *Die Kuh.* — Gesammelte Schriften von Koloman Mikszáth. Zweiter Band. Intimes aus dem Menschenleben. Autor. Übers. a. d. Ungar. von Josef Julian Gr. Zamoyski. 2. Aufl. Leipzig. G. H. Meyer. 1899. pag. 75—86.

VII. Az a fekete fölt.

(Tót atyafiak.)

1. *Den sorte Plet.* — Koloman Mikszáth: Slovakiske Landsbyhistorier. Fra Ungarsk ved Alex. Schumacher. Kjöbenhavn. Lybecker & Meyer. 1893. pag. 89—136.
2. *Se musta paikka.* — Koloman Mikszáth: Tarinoita. Unkarin kielestä suomensi: Niilo E. Wainio. Porvoossa. Werner Söderström. 1891. pag. 37—63.
3. *La tache noire.* Traduit du hongrois par E. Horn. — Journal des Débats politiques et littéraires 115. évf. (Paris 1903.) 161, 162, 164, 165. sz.
4. *Heisse Liebe.* Oper in 2 Akten von August Enna. Text nach Koloman Mikszáth von P. A. Rosenberg. Deutsche Übersetzung von Dr. Wilhelm Henzen. Vollständiger Klavierauszug mit deutschem Texte. Leipzig. Brüssel. London. New-York. Breitkopf & Härtel 1903.
5. *Tá čierna škvrna.* — Slovenski rodáci. Napisal Koloman Mikszáth. S pôvodcovým dovolením preložil Gustáv Izák. (Románova Bibliotéka. Ročník II. Sošit 6.) Turciánsky Sv. Martin. Tlačou Knihotlač. účastin spolku. 1904. pag. 58—97.

VIII. Az a pogány Filcsik.

(A jó palóczok.)

1. *Heathen Master Filcsik.* From the Magyar of Kálmán Mikszáth. Translated by William N. Loew. Cleveland. Ohio. Printed at the Clerk's Private Press. 1910.
2. *Ce païen Filcsik.* Traduit avec la collaboration de Nicolas Balogh. — Contes Magyares. Traduits par Jérôme Tharaud. Budapest. Dobrowsky et Franke 1903. pag. 128—139.

IX. A bágyi csoda.

(A jó palóczok.)

- Miraklet.* — To Skitser af Koloman Mikszáth. Ved Al. Schumacher. — Politiken. Kjöbenhavn. 1885. 146. sz.

X. A Balóthy-dominium.

(Urak és parasztok.)

1. *Velke panství.* — Zábavné historky z Maďárie od Kolomana Mikszátha. Volně přeložil Ondřej Medvecký. (Slezská kronika 1899. Knižka 1.) V Brně. F. Slámy. 1899. pag. 14—15.
2. *Das Dominium Balothy.* — Gesammelte Erzählungen von Koloman Mikszáth. A. d. Ungar. übers. v. C. Langsch. II. Bändchen. (Universal-Bibliothek. Nr. 3664.) Leipzig. Ph. Reclam. s. a. pag. 55—59.

XI. A becsületbirák előtt.

(A tekintetes vármegye.)

1. *Před čestným soudem.* — Slavna župa. Napsal Koloman Mikszáth. Z maďarského přeložil *František Brábek*. (Matice lidu ročník XX. číslo 5.) V Praze. Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých. 1886. pag. 3—22.
2. *Vor den Ehrenrichtern.* — Gesammelte Erzählungen von Koloman Mikszáth. A. d. Ungar. übers. v. *C. Langsch*. Erstes Bändchen. (Universal-Bibliothek Nr. 3463.) Leipzig. Ph. Reclam. s. a. pag. 17—35.

XII. A becsületes Gyuri története.

(Tavaszi rügyek.)

1. *Die Geschichte vom braven Georg.* — Erzählungen von Koloman Mikszáth. A. d. Ungar. v. *Andor von Spóner*. (Meyers Volksbücher. Nr. 1187. 1188.) Leipzig u. Wien. Bibliogr. Institut 1897. pag. 129—142.
2. *Vom braven Gyuri.* — Gesammelte Schriften von Koloman Mikszáth. II. Bd. Intimes aus dem Menschenleben. Autor. Übers. a. d. Ungar. v. *Josef Julian Gr. Zamoyski*. 2. Aufl. Leipzig. G. H. Meyer 1899. pag. 1—25.

XIII. Bede Anna tartozása.

(A jó palócok.)

1. *Ubohá Andulka.* — Zábavné historky z Maďarie od Kolomana Mikszátha. Volně přeložil *Ondrej Medvecký*. (Slezská kronika. 1899. Knižka 1.) V Brně. F. Slámy. 1899. pag. 44—46.
2. *Annas Bröde.* — Koloman Mikszáth: Novelletter fra Ungarn. Paa Dansk ved *Al. Schumacher*. Kjöbenhavn. H. Hagerup. 1885. pag. 91—95.
3. *La dette d'Anna.* — Scènes hongroises. Traduction *Emile Horn*. — La semaine politique et littéraire. I. évf. (Paris 1900.) 29. sz.
4. *Schwesterliebe.* Autorisierte Übersetzung von *E. Blumgrund*. — Ungarische Rundschau I. évf. Budapest. 1904. 1. sz.

XIV. A beszélő köntös.

1. *Kouzelný kaftan.* Do češtiny převedl *Ludvik Kostolný*. (Romany Hlasu Národa.) V Praze. Národní tiskárna a nakladatelstva. 1891.
2. *Le kaftan.* Traduit du hongrois par *E. Horn*. — Extrait du journal: *Le Temps*.
3. *Der Zauberkaftan.* Aus dem Ungarischen von *Viktor Sziklai*. (Universal-Bibliothek Nr. 2790.) Leipzig Ph. Reclam. 1891.

XV. A brezói ludak.

(Pipacsok a búzában.)

1. *Brezón hanhet.* — Koloman Mikszáth. Tarinoita. Unkarin kielestä suomensi: *Niilo E. Wainio*. Porvoossa. Werner Söderström 1891. pag. 103—113.
2. *Brezovske guske.* S Magyaraskog preveo Kin. — Srpstvo I. évf. (1910.) 37. 38. sz.
3. *Brezovské husy.* — Slovenské Noviny 25. évf. (Budapest. 1910.) 152, 153, 154 sz.

XVI. Csász. kir. bor.

(Az Ujság 7-ik évf. 305. sz.)

1. *Kais. kön. Wein.* — Pester Lloyd 56. évf. (Budapest. 1909.) decz. 25-i sz.
2. *Cis. král'. vino.* — Slovenské Noviny. 25. évf. (Budapest. 1910.) 162, 163, 164. sz.

XVII. Deák.

(Az én kortársaim.)

Franz Deák. — Die Zeit. 2. évf. (Wien. 1903.) 377. sz.

XVIII. Az egyetlen gazember.

(Az apró gentry és a nép.)

1. *Der einzige Halunke.* — Autorisierte Übersetzung aus dem Ungarischen von *Josef Julian Graf Zamoyski*. Wiesbadener Tagblatt 58. évf. (1910.) 266. sz. „Der Landbote“ cz. mellékletében.
2. *Der einzige Halunke.* — Gesammelte Schriften von Koloman Mikszáth. II. Band. Intimes aus dem Menschenleben. Autor. Übers. a. d. Ungar. v. *Josef Julian Gr. Zamoyski*. 2. Auflage. Leipzig. G. H. Meyer. 1899. pag. 98—103. — Ugyanez In Stenographische Schrift übertragen v. A. Schöttner. (Reuter's Bibliothek für Gabelsberger-Stenographen. Bd. 87.) Dresden. W. Reuter. 1898. pag. 18—22.

XIX. Egy fiúnak a fele.

(Tavaszi rügyek.)

1. *Moitié de fils.* Traduit avec la collaboration de *Nicolas de Nagy*. — Contes Magyares. Traduits par *Jérôme Tharaud*. Budapest. Dobrowsky et Franke. 1903. pag. 27—37.
2. *Die Stiefmutter.* — Gesammelte Schriften von Koloman Mikszáth. II. Band. Intimes aus dem Menschenleben. Autor. Übers. a. d. Ungar. v. *Josef Julian Gr. Zamoyski*. 2. Auflage. Leipzig. G. H. Meyer. 1899. pag. 31—43.

XX. Az eladó birtok.

1. *Ejendom til Salg.* Aalborg. Trykt i Stiftsbogtrykkeriet 1897.
2. *Biens à vendre.* Traduit du hongrois par *Emile Horn.* — Le Temps. 36. évf. (Paris. 1896) 12918—12923, 12925—12929. sz. és Extrait du journal: Le Temps.

XXI. Az elfelejtett rab.

(Urak és parasztok.)

Der vergessene Arrestant. — Gesammelte Erzählungen von Koloman Mikszáth. A. d. Ungar. übers. v. *C. Langsch.* Zweites Bändchen. (Universal-Bibliothek Nr. 3664.) Leipzig. Ph. Reclam s. a. pag. 15—20.

XXII. Az elképzelt méz.

(Pernye.)

Eingebildeter Honig. — Gesammelte Schriften von Koloman Mikszáth. IV. Bd. Frühlingstriebe und andere Geschichten. Autor. Übers. a. d. Ungar. v. *Andor von Spóner.* Leipzig. G. H. Meyer. 1899. pag. 108—136.

XXIII. Az elveszett nyáj.

(A tekintetes vármegye.)

1. *Ztracené stado.* — Slavná župa. Napsal Koloman Mikszáth. Z maďarského přeložil *František Brábek.* (Matice lidu ročník XX. číslo 5.) V Praze. Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých. 1886. pag. 97—103.
2. *Die verlorene Herde.* — Gesammelte Schriften von Koloman Mikszáth. II. Bd. Intimes aus dem Menschenleben. Autor. Übers. a. d. Ungar. v. *Josef Julian Gr. Zamoyiski.* 2. Aufl. Leipzig. G. H. Meyer. 1899. pag. 112—122.

XXIV. Az én első princípálisom.

(A tekintetes vármegye.)

1. *Můj první principál.* — Slavná župa. Napsal Koloman Mikszáth. Z maďarského přeložil *František Brábek* (Matice lidu ročník XX. číslo 5.) V Praze. Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých. 1886. pag. 36—51.
2. *Mein erster Prinzipal.* — Gesammelte Erzählungen von Koloman Mikszáth. A. d. Ungar. übers. v. *C. Langsch.* Zweites Bändchen (Universal-Bibliothek Nr. 3664.). Leipzig. Ph. Reclam. s. a. pag. 20—34.

XXV. A *falv* leghóbortosabb embere.

(Pipacsok a búzában.)

Největší podivín vesnice. — Slavná župa. Napsal Koloman Mikszáth. Z maďarského přeložil *František Brábek*. (Matice lidu ročník XX. číslo 5.) V Praze. Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých. 1886, pag. 133—136.

XXVI. A *fekete asszony*.

(Tavaszi rügyek.)

1. *Den sorte Dame*. Oversat fra Ungarsk af *Ulla Starcke*. — Det ny Aarhundrede. 4. Aarg. (Kjöbenhavn. 1907.) 9—10. Hefte.
2. *Die schwarze Frau*. Autorisierte Übersetzung aus dem Ungarischen von *Josephine Kaufmann*. — Münchener Neueste Nachrichten, 62. évf (1909.) 438. sz.

XXVII. A *fekete kakas*.

Le coq noir. — Revue de Hongrie. 2. évf. (Budapest, Páris. 1909.) 3—8. szám.

XXVIII. A *fekete város*.

Die Stadt in Trauer. Deutsch von *Ludwig Wechsler*. — Neues Pester Journal. 1910 márcz. 19. — aug. 16.

XXIX. A *fotográfiák regénye*.

(Elbeszélések. Budapest, 1874.)

Fünf Bilder ein Roman. Verdeutscht von *Julian Weiss*. — Pester Journal. X. évf. (Budapest. 1883.) 52. sz.

XXX. *Frivol akta*.

(Pipacsok a búzában.)

1. *Et frivolt aktstykke*. Aut. Overs. ved. *Al. Schumacher*. — Hver 14 de Dag. Kjöbenhavn. 1895. 23. Hefte.
2. *Kummallinen kuitti*. — Koloman Mikszáth. Tarinoita. Unkarin kielestä suomeniksi: *Niilo E. Wainio*. Porvoossa. Werner Söderström. 1891. pag. 93—102.

XXXI. *Gulamb a kalitkában*.

1. *Holubice v kleci*. — Z maďarštiny přeložil *Gustav Narcis Mayerhoffer*. (Levné svazky novel. 44.) V Praze F. Šimaček. 1895.
2. *Die Taube im Käfig*. — Erzählungen von Koloman Mikszáth. A. d. Ungar. v. *Andor von Spóner*. (Meyers Volksbücher Nr. 1187., 1188.) Leipzig u. Wien. Bibliogr. Institut. 1897. pag. 54—128.

XXXII. A *gavallérok*.

Die Kavaliere. Autorisierte Übersetzung aus dem Ungarischen von *Andor von Spóner*. — Gesammelte Schriften von Koloman Mikszáth. III. Bd. Leipzig. G. H. Meyer 1899. pag. 1—118.

XXXIII. A *gentry-fészek*.

(Urak és parasztok.)

1. *Le nid à mariages*. Traduit du hongrois par *E. Horn*. — *Le Temps*. 27. évf. (Páris 1887.) 9432. és 9433. sz.
2. *Das Adelsnest*. — Gesammelte Erzählungen von Koloman Mikszáth. A. d. Ungar. übers. v. *C. Langsch*. I. Bändchen (Universal-Bibliothek. Nr. 3463.) Leipzig Ph. Reclam. s. a. pag. 84—94.

XXXIV. *História egy házasságról*.

(A tekintetes vármegye.)

1. *Historie jednoho manželství*. — Slavná župa. Napsal Koloman Mikszáth. Z maďarského přeložil *František Brábek*. (Matice lidu ročník XX. číslo 5.) V Praze, Nákladem spolku pro vydávání latiných knih českých. 1886. pag. 51—65.
2. *Historien om et Aegteskab*. — Koloman Mikszáth. Novelletter fra Ungarn. Paa Dansk ved. *Al. Schumacher*. Kjöbenhavn. H. Hagerup. 1885. pag. 55—72.
3. *Geschichte einer Heirat*. — Gesammelte Schriften von Koloman Mikszáth. IV. Band. Frühlingstriebe und andere Geschichten. Autor. Übers. a. d. Ungar. v. *Andor von Spóner*. Leipzig. G. H. Meyer. 1899. pag. 71—101.
4. *Die Geschichte einer Ehe*. — Schorers Familienblatt. Bd. IV. Nr. 34

XXXV. *Hogy lettem én író*.

(Tavaszi rügyek.)

Wie ich zum Schriftsteller ward. — Sonn- und Montags-Courier. Berlin. 1910 jún. 6.

XXXVI. *Jasztrabék pusztulása*.

(Tót atyafiak.)

1. *Jasztrab*. Fra Ungarsk ved *Alex. Schumacher*. — Folksbladet for By og Land. Kjöbenhavn. 1883. Nr. 1. — Ugyanez: Koloman Mikszáth. Slovenske Landsbyhistorier. Fra Ungarsk ved *Alex. Schumacher*. Kjöbenhavn. Lybecker & Meyer. 1893. pag. 187—207.
2. *Zkaza Jastrabovcov*. — Slovenskí rodáci. Napísal Koloman Mikszáth. S pôvodcovým dovoľením preložil *Gustav Izák*. (Románová Bibliotéka. Ročník II. Sošit 6.) Turčiansky Sv. Martin. Tlačou Knihtlač. účastin. spolku. 1904. pag. 141—158.

XXXVII. *Johanka néni, Franczka néni és keresztapám.*

(Tavaszi rügyek.)

Mein Taufpathe. — Gesammelte Schriften von Koloman Mikszáth. II. Band. Intimes aus dem Menschenleben. Autor. Übers. a. d. Ungar. v. *Josef Julian Gr. Zamoyiski*. 2. Aufl. Leipzig. G. H. Meyer. 1899. pag. 26—30.

XXXVIII. *Jókai Mór élete és kora.*

(A II. könyv 1. fejezetéből.)

Etwas, was man nicht erfahren kann. Eine Episode aus Jókais Leben. — Ungarische Rundschau. II. évf. (Budapest. 1905.) 6. sz.

XXXIX. *A jó palócok.*

1. *The good people of Palócz.* With an introduction by *Clifton Bingham*. London. Dean & Son 1890.
2. *Dobří Palácové.* Patnáct drobných příběhů. Dle čtvrtého vydání z maďarštiny přeložil *Gustav Narcis Mayerhoffer*. V Třebíči J. F. Kubeš. 1896.
3. *Scènes Hongroises.* Traduites par *E. Horn*. Préface de *François Coppée* de l'Académie française. Paris. Ancienne Maison Quantin. 1890.
4. *Dorfgeschichten.* Übers. v. *C. Neugebauer*. Mit fünfzehn Aquarellen nach Zeichnungen erster Künstler. Leipzig. O. Wigand. 1890.
5. *Die guten Hochländer.* Übertragen durch *Dr. Adolf Silberstein*, A. Sturm, L. Neugebauer, O. Herman, Anton Radó. Mit 28 Illustrationen. Budapest. G. Grimm. Leipzig. W. Friedrich. 1882.

XL. *A kántor fiú.*

(Az apró gentry és a nép.)

Der leibliche Vater. — Gesammelte Schriften von Koloman Mikszáth. II. Band. Intimes aus dem Menschenleben. Autor. Übers. a. d. Ungar. von *Josef Julian Gr. Zamoyiski*. 2. Aufl. Leipzig. G. H. Meyer. 1899. pag. 44—52. — Ugyanez In stenographische Schrift übertragen v. A. Schöttner (Reuters Bibliothek für Gabelsberger-Stenographen. Bd. 87.) Dresden. W. Reuter. 1898. pag. 39—45.

XLI. *A kaszát vásárló paraszt.*

(Urak és parasztok.)

1. *Jak kupoval Čomák kosu.* — Zábavné historky z Maďarie od Kolomana Mikszátha. Volně přeložil *Ondřej Medvecký* (Slezská kronika 1899. Knižka 1.) V Brně. F. Slámy 1899. pag. 39—43.
2. *Le paysan à la faux.* Traduit avec la collaboration de *Jules Greszler*. — Contes Magyares. Traduits par *Jérôme Tharaud*. Budapest. Dobrowsky et Franke. 1903. pag. 73—80.

3. *Le Paysan à la faux.* Traduit par Jérôme Tharaud. — Les mille nouvelles nouvelles. Nr. 1. Paris. 1910.
4. *Wie Bauer Csomak eine Sense kaufte.* — Gesammelte Erzählungen von Koloman Mikszáth. A. d. Ungar. übers. v. C. Langsch. I. Bändchen (Universal-Bibliothek Nr. 3463.) Leipzig. Ph. Reclam. s. a. pag. 69—74.

XLII. *Katánghy Menyhért.*

1. *Melchior Katánghy.* Autorisierte Übersetzung aus dem Ungarischen von *Josefine Kaufmann.* — Pester Lloyd. 57. évf. (Budapest. 1910.) 178—193; 195—213; 215—227. sz.
2. *Dr. Katánghys Leben und Abenteuer.* — Ungarische Novellen. Von Koloman Mikszáth. A. d. Ungar. v. C. Langsch. M. Illustr. v. W. Roegge. (Kürschner's Bücherschatz. Nr. 370.) Berlin, Eisenach, Leipzig. H. Hillger 1903. pag. 62—112.

XLIII. *A két koldusdiák.*

Les deux étudiants pauvres. Traduit du hongrois par M. Louis Joseph Föti. — Revue de Hongrie 1. évf. (Budapest. 1908.) 2—5. sz.

XLIV. *Két major regénye.*

(A jó palócok.)

1. *To Avlsgaarde.* — Koloman Mikszáth: *Novelleter fra Ungarn.* Paa Dansk ved Al. Schumacher. Kjöbenhavn. H. Hagerup. 1885. pag. 84—90.
2. *Der Roman zweier Meierhöfe.* Autorisierte Übersetzung von E. Blumgrund. — Ungarische Rundschau. II. évf. (Budapest. 1905.) 3. sz.
3. *Il romanzo di due masserie.* Traduzione del prof. A. Radó. — La Rassegna. 2. évf. (Róma. 1883.) 308. sz.

XLV. *A királyné szoknyája.*

(A jó palócok.)

Dronningens Kjole. Ved Alex. Schumacher. — Illustreret Familien-Journal. 9. évf. (Kjöbenhavn. 1885.) 22. sz.

XLVI. *A király ruhái.*

(Urak és parasztok.)

1. *Die Kleider des Königs.* — Gesammelte Erzählungen v. Koloman Mikszáth. A. d. Ungar. übers. v. C. Langsch. I. Bändchen (Universal-Bibliothek. Nr. 3463.) Leipzig Ph. Reclam s. a. pag. 74—84.
2. *Die Kleider des Königs.* — Gesammelte Schriften von Koloman Mikszáth. II. Band. Intimes aus dem Menschenleben. Autor. Übers. a. d. Ungar. v. Josef Julian Gr. Zamoyski. 5. Aufl. Leipzig. G. H. Meyer. 1899. pag. 138—156.

XLVII. *Kisértet Lublón.*

1. *Das Gespenst in Lublau.* Autorisierte Übersetzung aus dem Ungarischen von *Andor von Spóner*. — Gesammelte Schriften von Koloman Mikszáth. I. Bd. Leipzig. G. H. Meyer. 1899.
2. *Der rote Kasperek.* — Moderne kurze Geschichten (Vita's Novellenschatz. Bd. 7.) Berlin. Vita s. a.
3. *Strašek v L'ubovni.* Podava vo vihodno slovenskej reči Rev. *Francis C. Denes* pľeban newyorski. New-York Tlač. „Šľebodneho Orla“ katolíckih novinkoh. s. a

XLVIII. *A kis primás.*

Die kleine Kirchenfürst. Autorisierte Übersetzung aus dem Ungarischen von *Oskar v. Krücken*. Umschlag von Leopold Forstner. 1—10. Tausend. (Bibliothek berühmter Autoren. Bd. 49.) Wien u. Leipzig. Wiener Verlag 1905. — Ugyanez „Mozgó Könyvtár“. XXIII-ik köt. Budapest s. a.

XLIX. *A kormány támaszai.*

(Club és folyosó.)

Sloupové vlády. — Slavná župa. Napsal Koloman Mikszáth. Z maďarského přeložil *František Brábek*. (Matice lidu ročník XX. číslo 5.) V Praze. Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých. 1886. pag. 116—120.

L. *Kozsibrowszky üzletet köt.*

(Világít este a Szentjánosbogár is.)

Wie Kozsibrowszky Geschäfte macht. Einzige autorisierte Übersetzung aus dem Ungarischen von *C. Langsch*. — Schlesische Zeitung. 168. évf. (Breslau. 1909.) 635, 638, 640, 644, 647, 650, 653, 656, 658, 662. sz.

LI. *A körtvélyesi csíny.*

Eine Abgeordnetenwahl in Ungarn oder die Kabale von Körtvélyes. Aus dem Ungarischen von *Andor von Spóner*. (Meyers Volksbücher Nr. 1596, 1597.) Leipzig u. Wien. Bibliogr. Institut. 1910 és szemelvény belőle a prágai „Bohemia“ 1910 máj. 31. számában.

LII. *Lábnyomok a homokban.*

(A tekintetes vármegye.)

1. *Stopy v písku.* — Slavná župa. Napsal Koloman Mikszáth. Z maďarského přeložil *František Brábek*. (Matice lidu ročník XX. číslo 5.) V Praze. Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých. 1886. pag. 121—126.

2. *Fussspuren im Sande*. — Gesammelte Erzählungen von Koloman Mikszáth. A. d. Ungar. übers. v. C. Langsch. II. Bändchen. (Universal-Bibliothek Nr. 3664.) Leipzig. Ph. Reclam. s. a. pag. 3—8.

LIII. *Lapaj a híres dudás*.

(Tót atyafiak.)

1. *Lapaj*. — Koloman Mikszáth: Slovakiske Landsbyhistorier. Fra Ungarsk ved Alex. Schumacher. Kjöbenhavn. Lybecker & Meyer. 1893. pag. 137—185.
2. *Säkipillin puhaltaja Lapaj*. — Koloman Mikszáth: Tarinoita. Unkarin kielestä suomensi: Nülo E. Wainio. Porvoossa. Werner Söderström. 1891. pag. 65—91.
3. *Lapaj, le célèbre joueur de cornemuse*. Traduit du hongrois par E. Horn. — La Revue hebdomadaire Nr. 176. Paris 1895.
4. *Lapaj, slávny gajdoš*. — Slovenski rodáci. Napisal Koloman Mikszáth. S pôvodcovým dovolením preložil Gustav Izák. (Románová Bibliotéka. Ročník II. Sošit 6.) Turčiansky Sv. Martin. Tlačou Knihtlač. učastin. spolku. 1904. pag. 98—140.

LIV. *Látogatás egyik alakomnál*.

(Urak és parasztok.)

- Der Besuch bei dem Modell*. — Gesammelte Erzählungen von Koloman Mikszáth. A. d. Ungar. übers. v. C. Langsch. II. Bändchen. (Universal-Bibliothek Nr. 3664.) Leipzig. Ph. Reclam. s. a. pag. 89—93.

LV. *A legrütább leány*.

(Tavaszi rügyek.)

- Die Hässlichste*. — Gesammelte Schriften von Koloman Mikszáth. II. Band. Intimes aus dem Menschenleben. Autor. Übers. a. d. Ungar. v. Josef Julian Gr. Zamoyski. II. Aufl. Leipzig. G. H. Meyer 1899. pag. 87—92.

LVI. *A ló, báránynka és a nyúl*.

(Pernye.)

- Kinderspielzeug*. Aus dem Ungarischen von C. Langsch. — Breslauer Morgen-Zeitung. 1909. 603. sz.

LVII. *A lohinai fü*.

1. *Lohinas Graes*. — Koloman Mikszáth: Slovakiske Landsbyhistorier. Fra Ungarsk ved Alex. Schumacher. Kjöbenhavn. Lybecker & Meyer. 1893. pag. 5—88.
2. *Das Zauberkraut von Lohina*. Aus dem Ungarischen übersetzt v. Irene H. Cserhalmi. — Aus fremden Zungen. Stuttgart. 1897. Heft. 16.

3. *Lohynská zelina*. Preložil *Daniel Bachat*. Vydala: Redakcia „Slovenských Novin“. V Budinpešti. Tlačou Viktora Hornyánského. 1886.

LVIII. *A málna.*

(Urak és parasztok.)

Die Himbeeren. — Gesammelte Erzählungen von Koloman Mikszáth. A. d. Ungar. übers. v. *C. Langsch*. Zweites Bändchen. (Universal-Bibliothek Nr. 3664.) Leipzig. Ph. Reclam. s. a. pag. 84—89.

LIX. *Még egy megyei történet.*

(Urak és parasztok.)

1. *Encore une histoire de Comitát*. Traduit du hongrois par *E. Horn*. — Le petit journal. Supplement littéraire. Num. 287. Paris 1889.
2. *Noch eine Komitatsgeschichte*. — Gesammelte Erzählungen von Koloman Mikszáth. A. d. Ungar. übers. v. *C. Langsch*. Zweites Bändchen. (Universal-Bibliothek No. 3664.) Leipzig. Ph. Reclam. s. a. pag. 39—46.
3. *Als ich noch Komitatsbeamter war*. — Budapesti Tagblatt. 27. évf. (Budapest. 1910.) 159. sz.
4. *Der verstossene Sohn*. Aus dem Ungarischen von *Julius Halm*. — Ungarische Rundschau. II. évf. (Budapest. 1905.) 7. sz.

LX. *Mikor a sírkövet hoztuk.*

(A tekintetes vármegye.)

1. *Když jsme přivázeli náhrobek*. — Slavná župa. Napsal Koloman Mikszáth. Z maďarského přeložil *František Brabek*. (Matice lidu ročník XX. číslo 5.) V Praze. Nakladem spolku pro vydávání laciných knih českých. 1886. pag. 89—97.
2. *Sisareni hautakiveä noutamassa*. — Koloman Mikszáth: *Tarinoita Unkarin kielestä suomensi: Nüilo E. Wainio*. Porvoossa. Werner Söderström. 1891. pag. 115—124.

LXI. *Milyen a magyar iparos?*

(Az apró gentry és a nép.)

Couteau de poche. Traduit avec la collaboration de *Mme Rosalie Karcsay*. — Contes Magyares. Traduits par *Jérôme Tharaud*. Budapest. Dobrowsky et Franke. 1903. pag. 63—65.

LXII. *Mindenki lépik egyet.*

(Mikor a méceses már csak pislog.)

Step by step. Translated from Hungarian into English by *Margaret Solyom Fekete*. — Hungary. VI. évf. (Budapest 1908.) 1, 3—8, 10, 16, 21. sz., VII. évf. (1909) 9, 11, 13—16, 19—23. sz., VIII. évf. (1910) 2—6, 8—11, 15, 17—19. sz.

LXIII. *Mohora, Mikszáthfalva és a szarvas.*

(Vasárnapi Ujság 57. évf. 20. sz.)

Mohora, Mikszáthfalva und der Hirsch. — Pester Lloyd 57. évf. (Budapest 1910.) 116. sz.

LXIV. *A néhai bárány.*

(A jó palócok.)

1. *Beránek.* — Zábavné historiky z Maďarie od Koloman Mikszátha. Volně přeložil Ondřej Medvecký. (Slezská kronika 1899. Knížka 1.) V Brně. F. Slámy. 1899. pag. 21—25.
2. *Lammet „Sukkersöd“.* — Koloman Mikszáth: Novelletter fra Ungarn. Paa Dansk ved. Al. Schumacher. Kjöbenhavn. H. Hagerup. 1885. pag. 73—78.

LXV. *A németke.*

Le petit Allemand. Traduit du hongrois par E. Horn. — L'illustré soleil du dimanche. 10. évf. (Paris 1897.) 7. sz.

LXVI. *Az öregek.*

(Pipacsok a búzában.)

Stari. — Slovenské Noviny. 25. évf. (Budapest. 1910.) 174, 175. 176. sz.

LXVII. *Az öreg Prikler néni.*

(Urak és parasztok.)

1. *Die alte Beschliesserin.* — Gesammelte Erzählungen von Koloman Mikszáth. A. d. Ungar. übers. v. C. Langsch. I. Bändchen. (Universal-Bibliothek Nr. 3463.) Leipzig. Ph. Reclam. s. a. pag. 13—17.
2. *Die Hausmeisterin aus der Kerepeser Strasse.* — Gesammelte Schriften von Koloman Mikszáth. Zweiter Bd. Intimes aus dem Menschenleben. Autor. Übers. a. d. Ungar. von Josef Julian Gr. Zamojsky. 2. Aufl. Leipzig. G. H. Meyer. 1899. pag. 123—132. — Ugyanez in Stenographische Schrift übertragen von A. Schöttner. (Reuter's Bibliothek für Gabelsberger-Stenographen. Bd. 87.) Dresden W. Reuter. 1898. pag. 28—35.

LXVIII. *A pénzügyminiszter reggelije.*

(Az apró gentry és a nép.)

Der Premierminister frühstückt. — Gesammelte Schriften von Koloman Mikszáth. II. Band. Intimes aus dem Menschenleben. Autor. Übers. a. d. Ungar. v. Josef Julian Gr. Zamojsky. Zweite Aufl. Leipzig. G. H. Meyer. 1899. pag. 133—137. — Ugyanez in stenographische Schrift übertragen v. A. Schöttner. (Reuter's Bibliothek für Gabelsberger-Stenographen. Bd. 87.) Dresden. W. Reuter 1898. pag. 35—38.

LXIX. A piros harangok.

Die rothen Glocken. Übersetzt von C. Langsch. — Kürschners Universal-Redakteur. Als Manuskript gedruckt.

LXX. Prakovszky a siket kovács.

1. *Hluchý kovář z naší vesnice.* Přeložil Prokop Vrbata. (Romány „Hlasu Národa“) V Praze. Národní tiskárny a nakladatelstva. 1900.
2. *Prakovszky le forgeron sourd.* — La Hongrie. Paris. 1905. 6. sz.
3. *Gluhi kovač.* S magjarskog preveo dr. Ivan Lulić. (Zabavna knjižnika br. 4.) Zagreb. J. Sokol. 1910.
4. *Prakovszky der taube Schmied.* — Ungarische Novellen. Von Koloman Mikszáth. A. d. Ungar. v. C. Langsch. M. Illustr. v. W. Roegge. (Kürschners Bücherschatz. Nr. 370.) Berlin, Eisenach, Leipzig, H. Hillger. 1903. pag. 5—61.

LXXI. A rokkant szekér.

(Az apró gentry és a nép.)

Ein Achsenbruch. — Gesammelte Schriften von Koloman Mikszáth. II. Band. Intimes aus dem Menschenleben. Autor. Übers. a. d. Ungar. v. Josef Julian Gr. Zamoyski. 2. Aufl. Leipzig. G. H. Meyer 1899. pag. 93—97.

LXXII. A romlott férfiak országa.

(Urak és parasztok.)

Das Land der verderbten Junggesellen. — Gesammelte Erzählungen von Koloman Mikszáth. A. d. Ungar. übers. v. C. Langsch. Zweites Bändchen (Universal-Bibliothek Nr. 3664.) Leipzig. Ph. Reclam. s. a. pag. 80—83.

LXXIII. A rossz matéria.

(A tekintetes vármegye.)

1. *Špatný základ.* — Slavná župa. Napsal Koloman Mikszáth. Z maďarského přeložil František Brábek (Matice lidu ročník XX. číslo 5.) V Praze. Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých. 1886. pag. 66—79.
2. *Der arme Koststudent.* — Gesammelte Schriften von Koloman Mikszáth. II. Bd. Intimes aus dem Menschenleben. Autor. Übers. a. d. Ungar. v. Josef Julian Gr. Zamoyski. 2. Auflage. Leipzig. G. H. Meyer. 1899. pag. 53—74. — Ugyanez in stenographische Schrift übertragen v. A. Schöttner. (Reuters Bibliothek für Gabelsberger-Stenographen. Bd. 87.) Dresden. W. Reuter. 1898. pag. 3—18.

LXIV. *Rózsaszínű rozsda.*

(A tekintetes vármegye.)

1. *Tajná župní pečť.* — Slavna župa. Napsal Koloman Mikszáth. Z [maďarského přeložil František Brábek (Malice lidu ročník XX. číslo 5.) V Praze. Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých. 1886. pag. 22—35.
2. *Aus der Zopfzeit.* — Gesammelte Erzählungen von Koloman Mikszáth. A. d. Ungar. übers. v. C. Langsch. Erstes Bändchen. (Universal-Bibliothek Nr. 3463.) Leipzig. Ph. Reclam. s. a. pag. 35—49.

LXXV. *Salamon ítélete.*

(Az apró gentry és a nép.)

- Ein Salamonsurteil.* — Gesammelte Schriften von Koloman Mikszáth. IV. Band. Frühlingstrieb und andere Geschichten. Autor. Übers. a. d. Ungar. v. Andor von Spóner. Leipzig. G. H. Meyer. 1899. pag. 102—107.

LXXVI. *A száldobosi Papp familia.*

(Urak és parasztok)

- Eine mysteriöse Geschichte.* — Gesammelte Erzählungen von Koloman Mikszáth. A. d. Ungar. übers. v. C. Langsch. I. Bändchen. (Universal-Bibliothek Nr. 3463.) Leipzig. Ph. Reclam. s. a. pag. 49—61.

LXXVII. *A szamár sine curában.*

(Öreg szekér fakó hám)

- Die Sinekure.* Aus dem Ungarischen übersetzt von Irene Gerő-Cserhalmi. — Aus fremden Zungen. Stuttgart. 1898. Heft. 6.

LXXVIII. *Szegény Gélyi János lovai.*

(A jó palócok.)

1. *Stakkels Johans Heste.* — To Skitser af Koloman Mikszáth. Ved Al. Schumacher. — Politiken. Kjöbenhavn. 1885. 146. sz.
2. *Les chevaux de Jean Gélyi.* Traduit avec la collaboration d'Auguste Ferke. — Contes Magyares. Traduits par Jérôme Tharaud. Budapest. Dobrowsky et Franke. 1903. pag. 103—109.

LXXIX. *A szelistyei asszonyok.*

1. *Szelistye, das Dorf ohne Männer.* Autorisierte Übersetzung aus dem Ungarischen von Camilla Goldner. (Universal-Bibliothek No. 4413.) Leipzig Ph. Reclam. 1903.
2. *Die Schönen von Fogaras.* Komische Oper in 3 Akten zum Teil nach einem Novellenmotiv Mikszáths von Victor Leon. Musik von Alfred Grünfeld. Leipzig, Wien, Paris, London, Bosworth & Co. s. a.
3. *Selištejske šumne ženi.* Z uherskeho preložel Hamborszky Bertalan. Naša Zastava. Rok 4. (Eperjes. 1910.) Nr. 6—22.

LXXX. *Szent Péter esernyője.*

1. *St. Peter's umbrella.* — Translated from the Hungarian by B. W. Worswick. With Introduction by A. Nisbet Bain. Illustrated. New York and London. Harper & Brothers. s. a. — Ugyanez Second edition. London. Jarrold & Sons s. a.
2. *Deštník Svatého Petra.* Se svolením autorovým z maďarštiny přeložil *Gustav Narcis Mayerhoffer.* V Praze. Jos. R. Vilimek. s. a.
3. *Le parapluie de Saint Pierre.* Adapté du hongrois par *E. Horn.* — Journal des débats politiques et littéraires. 110-ik évf. (Paris. 1898.) 61, 62, 63, 66, 67, 70, 73, 76, 77, 78, 80, 83, 85, 87, 89, 90, 92, 94.
4. *Le parapluie de Saint Pierre.* Adapté du hongrois par *Emile Horn.* Illustrations d'André de Székely. Paris F. Juven. s. a.
5. *De Wonderparaplu.* Uit het Hongaarsch door *T. Beets-Damsté.* (Blauwe Bibliotheek onder Leiding van L. Simons, Nr. 14. 15.) Amsterdam. Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur. s. a.
6. *Der wunderthätige Regenschirm.* Aus dem Ungarischen übertragen von *Marie Kálmán.* (Universal-Bibliothek Nr. 4002. 4003.) Leipzig. Ph. Reclam. 1899.
7. *St. Peters Regenschirm.* Aus dem Ungarischen übersetzt von *Ludwig Wechsler.* (Fischer & Franke's Bibliothek für Bücherliebhaber.) Berlin. Fischer u. Franke. 1898.
8. *L'ombrello di San Pietro.* Romanzo. Versione dall ungherese di *R. Larice.* (Biblioteca di „Viaggi e Racconti.“ N. 4.) Roma. Società Editrice Laziale. s. a.
9. *Parapleul Sântului Petru.* — Prelucrată în traducere de *Joan Nițu Pop.* Timișoara. Tipografia lui H. Uhrmann. 1897.
10. *St. Peters Paraply.* Öfversättning (Adolf Bonniers Romanbibliothek. 89.) Stockholm. A. Bonnier. 1899
11. *Kišobran Svetog Petra.* Preveo *Yja.* Novi Sad. Stamparija D. D. „Branik.“ 1906.

LXXXI. *A szép Bulykainé.*

(Pipacsok a búzában.)

Die schöne Frau Bulykai. Übers. v. *Andor v. Spóner.* — Gesammelte Schriften von Koloman Mikszáth III. Bd. Leipzig. G. H. Meyer. 1899. pag. 119—136.

LXXXII. *Szervusz Pali bácsi.*

(A demokraták.)

Servus Vetter Paul! — Des Feldzugmeisters Tod und Servus Vetter Paul! Zwei Novellen von Koloman Mikszáth. A. d. Ungar. v. *Andor von Spóner* (Meyers Volksbücher. Nr. 1310.) Leipzig und Wien. Bibliogr. Institut. 1902. pag. 30—71.

LXXXIII. A szobor és én.

(Vasárnapi Ujság 49. évf. 31. sz.).

Rintakuwani ja minä. — Uusi Suometar. Helsingissae. 1902. Nr. 185.

LXXXIV. Szontágh Pál kutyái.

(Világít este a Szentjánosbogár is.)

Paul Sonntags Hunde. Einzig berechnigte Übersetzung aus dem Ungarischen von C. Langsch. — Berliner Illustrirte Zeitung. XVIII. évf (1909.) 44. sz.

LXXXV. Szontágh Pálné.

(Urak és parasztok.)

1. *Rožňavské hodiny.* — Zábavné historiky z Madárie od Kolomana Mikszátha. Volně přeložil Ondřej Medvecký. (Slezská kronika. 1899. Knička 1.) V Brně. F. Slámy. 1899. pag. 7—13.
2. *Frau Sonntagh.* — Gesammelte Erzählungen von Koloman Mikszáth. A. d. Ungar. übers. v. C. Langsch. II. Bändchen (Universal-Bibliothek. Nr. 3664.) Leipzig. Ph. Reclam. s. a. pag. 46—55.
3. *Frau Paul Szontágh.* — Erzählungen von Koloman Mikszáth. A. d. Ungar. v. Andor v. Spóner. (Meyers Volksbücher. Nr. 1187. 1188.) Leipzig und Wien. Bibliogr. Institut. 1897. pag. 5—14.

LXXXVI. Szücs Pali szerencséje.

(A jó palócok.)

1. *Le bonheur de Paul Szucs.* — Scènes Hongroises. Traduction par Emile Horn. — La semaine politique et littéraire. 1. évf. (Páris. 1900.) 37. sz.
2. *La fortuna di Paolo Szücs.* Trad. S. R. — Studio e lavoro. 6. évf. (Fiume. 1882.) 31. sz.

LXXXVII. A táborszernagy halála.

Des Feldzeugmeisters Tod. — Des Feldzeugmeisters Tod und Servus, Vetter Paul. Zwei Novellen von Koloman Mikszáth. A. d. Ungar v. Andor von Spóner. (Meyers Volksbücher. Nr. 1310.) Leipzig und Wien. Bibliogr. Institut. 1902. pag. 5—29.

LXXXVIII. Talpig ember.

(Pipacsok a búzában.)

L'incendiaire. Traduit du hongrois par E. Horn. — L'illustré soleil du dimanche. 10. évf. (Paris. 1897.) 44. sz.

LXXXIX. A tanácsúr furfangja.

(Urak és parasztok.)

1. *Chytrák ministr.* — Zábavné historky z Madárie od Kolomana Mikszátha. Volně přeložil Ondřej Medvecký. (Slezská kronika. 1899. Knižka 1.) V Brně. F. Slámy. 1899. pag. 16—20.
2. *Der schlaue Minister.* — Gesammelte Erzählungen von Koloman Mikszáth. A. d. Ungar. übers. v. C. Langsch. II. Bändchen. (Universal-Bibliothek. Nr. 3664.) Leipzig. Ph. Reclam. s. a. pag. 8—15.

XC. Tavaszi rügyek.

Frühlingstriebe. — Gesammelte Schriften von Koloman Mikszáth. IV. Bd. Frühlingstriebe und andere Geschichten. Autor. Übers. a. d. Ungar. v. Andor v. Spóncr. Leipzig. G. H. Meyer. 1899. pag. 1—70.

XCI. Timár Zsófi özvegysége.

(A jó palócok.)

Martha Timar. Übersetzt von Ladislaus Neugebauer. — Ungarisches Novellenbuch. III. Bändchen. (Bibliothek der Gesamtliteratur des In und Auslandes. Nr. 136.) Halle a. d. S. Otto Hendel. s. a. pag. 49—56.

XCII. A Tisza.

(A tekintetes vármegye.)

1. *Tisa.* — Slavná župa. Napsal Koloman Mikszáth. Z maďarského přeložil František Brábek. (Maticce lidu ročník XX. číslo 5.) V Praze. Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých. 1886. pag. 79—88.
2. *Die Theiss.* — Gesammelte Erzählungen von Koloman Mikszáth. A. d. Ungar. übers. v. C. Langsch. II. Bändchen. (Universal-Bibliothek. Nr. 3664.) Leipzig. Ph. Reclam. s. a. pag. 70—79.

XCIII. Gróf Tisza István.

Graf Stephan Tisza. — Die Zeit. 2. évf. (Wien. 1903.) 399. sz.

XCIV. Tizennégy éves szenátor.

(Tavaszi rügyek.)

Der vierzehnjährige Senator. Autorisierte Übersetzung aus dem Ungarischen von Josefine Kaufmann. — Berliner Morgenpost. 13. okt. 1909.

XCV. A túlvilági utas.

(Urak és parasztok.)

1. *Cesta na onom světě.* — Zábavné historky z Madárie od Kolomana Mikszátha. Volně přeložil Ondřej Medvecký. (Slezská kronika. 1899. Knižka 1.) V Brně. F. Slámy. 1899. pag. 3—6.

2. *Die Reise jenseits der Welt.* — Gesammelte Erzählungen von Koloman Mikszáth. A. d. Ungar. übers. v. C. Langsch. II. Bändchen. (Universal-Bibliothek. Nr. 3664.) Leipzig. Ph. Reclam. s. a. pag. 34—38.
3. *Der Reisende aus dem Jenseits.* — Gesammelte Schriften von Koloman Mikszáth. II. Bd. Intimes aus dem Menschenleben. Autor. Übers. a. d. Ungar. v. Josef Julian Gr. Zamoyski. 2. Aufl. Leipzig. G. H. Meyer. 1899. pag. 104—111. — Ugyanez In stenographische Schrift übertragen v. A. Schöttner. (Reuters Bibliothek für Gabelsberger-Stenographen. Bd. 87., Dresden W. Reuter. 1898. pag. 23—28.

XCVI. Az ügyes-bajos ember.

(Urak és parasztok.)

Der beschwerliche Mensch. — Gesammelte Erzählungen von Koloman Mikszáth. A. d. Ungar. übers. v. C. Langsch. II. Bändchen. (Universal-Bibliothek. Nr. 3664.) Leipzig. Ph. Reclam. s. a. pag. 66—69.

XCVII. A vén gazember.

Der alte Gauner. Deutsch von Robert Paltzmann. — Die Zeit. 3. évf. (Wien. 1904.) 746—751, 753, 755—758, 760—763, 765, 767, 769—772, 774—777, 779, 781, 782—786, 788, 790, 792, 795—799, 803. sz.

XCVIII. Veréb Pál traktában.

(Urak és parasztok.)

Paul Sperlings Bewirtung. — Gesammelte Erzählungen von Koloman Mikszáth. A. d. Ungar. übers. v. C. Langsch. I. Bändchen. (Universal-Bibliothek. Nr. 3463.) Leipzig. Ph. Reclam. s. a. pag. 61—69.

XCIX. A zöld légy és a sárga mókus.

1. *Uříznutá ruka.* — Zábavné historky z Madárie od Kolomana Mikszátha. Volně přeložil Ondřej Medvecký. (Slezská kronika. 1899. Knižka 1.) V Brně. F. Slámy. 1899. pag. 26—38.
2. *Miten Janos Gal suostui leikkaukseseen.* — Päivälehti. Helsingissä. 1896. Nr. 133.
3. *La mouche verte.* Traduit du hongrois par MM. L. J. Foti et G. Delagays. — Revue politique et littéraire. (Revue bleue) 48e année. (Paris. 1910.) 2e sem. Nr. 1.
4. *Die grüne Fliege und das Eichhorn.* Autorisierte Übersetzung aus dem Ungarischen des Mikszáth von C. Langsch. — Deutsche Lesehalle. Berlin. 1896. 22. f.

Összeállította: Heinlein István.

Folyóiratok szemléje.

1. A BUDAPESTI SZEMLE augusztusi füzetének tartalma: Heinrich Gusztáv *Sarolta és Christiane* című cikkében a Goethe életében nagy szerepet játszott két nő, Stein Sarolta és Vulpius Christiane egyéniségét és a nagy költőhöz való viszonyukat jellemzi Engel Eduard Goethéről szóló nagy műve alkalmából, a ki az eddigi felfogással szemben azt igyekszik bizonyítani, hogy Stein Sarolta közönséges, jelentéktelen asszony volt, Christiane pedig kiváló és minden tiszteletre méltó nő. Heinrich a régi felfogásnak ad igazat Engellel szemben. — Alexander Bernát *A modern iskoláról* értekezik. A modern iskola legfontosabb vonása először a tekintély; második, hogy az iskola még mindig mult hagyományokban gyökerезvén, főleg ismeretek közlésére szorítkozik, az egyéniség nevelésére pedig nem fordít elég gondot, utolsó feladata: a modern iskolának tanítani kell; de másképp, mint a hogy a régi tanított. — Szinnye Ferencz *Arany János tudományos munkásságáról* szóló tanulmányát befejezi, s ebben különösen műbírálataival foglalkozik. — Ezután Barrie J. M. *Margaret Ogilvy* című regényének fordítása következik. — Vértessy Jenő Hugo Victor *A kard* című költeményét fordította le. — A Szemlében Láng Margit a *Janiculuson* végzett újabb ásatásokról és a *praenestei Fortuna-templomról* ad ismertető tájékoztatást. — Az *Értesítőben* Badics Gyöngyösi Murányi Vénus (Alszeghy Zsolttól), Benedetti Verso la meta, Affetto; Mitrofanov: Joseph II., Rombauer I.: The union cause in St. Louis in 1861., Müller A.: Galileo Galilei és Der Galilei-Prozess című munkák vannak ismertetve.

Ugyane folyóirat szeptemberi füzetének tartalma: Matkovits Sándor *Az ipari hitel* című cikkében azzal a kérdéssel foglalkozik tüzetesen, vajjon igaz-e az, hogy az iparos vállalatok számára nem kínálkozik elég hitel, és ha igaz, mi okozza ezt a körülményt és lehet-e segíteni a bajon. Fejtegetésében mellőzi a kisipar hitelkérdését, s inkább a középipar és a nagyipar hitelével foglalkozik. — Grósz Emil *Egyetem-alapítás* címmel az új egyetemek alapítására irányuló újabb tervekről szól. Szerző szerint, ha reális közoktatási politikát akarunk folytatni, akkor le kell mondanunk arról, hogy egyszerre több egyetemet alapítsunk, hanem összes erőn-

ket arra kell összpontosítanunk, hogy egy harmadik egyetemet létesítsünk. — Szekfü Gyula *Anatole France*-ról irt ismertető tanulmányt. — Nevantinna Ernő *Finnország és Oroszország* czimmel a finn-orosz conflictus közjogi velejét ismerteti. — Barrie J. M. *Margaret Ogilvy* elbeszéléséből a harmadik közleményt adja egy névtelen fordító. — Csengeri János *Euripides Alkestise* drámájából közöl részletet. — A Szemlében Sebestyén Gyula *Katona Lajos*ról, Erődi Béla *Guiseppe Cassone*-ról emlékezik. — Az *Értesítőben* Sebők Zs.: Bajcsányi de eadem, Lovik K.: Vándormadár (Papp Ferencztől), Némethy V.: Die ungarische parlamentarische Reform, Doumic, R.: George Sand (Elek Oszkártól) munkák vannak ismertetve. A füzet végén az új magyar könyvek jegyzéke van.

Ugyane folyóirat októberi füzetének tartalma: Berzeviczy Albert *A történelmi tájkép* című czikkében ismerteti a tájképfestészet fejlődését a XVII. század óta. — Riedl Frigyes *Az egyetem reformjához* czimmel az egyetem reformjáról ír, s nézete szerint két reformot kell végrehajtani. Először: a tanulásszabadságot bizonyos mértékben meg kell szorítani. Másodszor ezzel kapcsolatban ugyanazon eszközökkel emelni kell a hallgatók öntevékenységet. — Négyesy László a Kisfaludy-Társaság ezidei ünnepélyes ülésén felolvasott és *A magyar költészet eredetéről* szóló értekezését közli, melyben azzal a kérdéssel foglalkozik, vajjon minő eredetű a magyar nép s vele a magyar költészet. Véleménye szerint a magyar költészet legősibb fokon a finn-ugor költészetből eredett. — Viszota Gyula *Kossuth Lajosnak egy eltiltott vezérczikke 1846-ból* czimmel Kossuthnak Urbéri viszonyok című cikkét közli, melynek a Hetilap 1846. ápr. 3. számában kellett volna megjelennie. — Barrie J. M. *Margaret Ogilvy* regényének fordításából az ötödik közlemény következik. — Vargha Gyula három eredeti költeményét közli. — Darkó Jenő *Valavritis új-görög költő* életét ismerteti s néhány költeményét fordította le. — Egy névtelen fordító Lovatelli sétái a régi Rómában című művének „*Tasso sírjánál*” fejezetét közli. — A Szemle rovatban Beöthy Zoltán *Arany János nagykőrösi szobra előtt* tartott beszédét közli, és egy névtelen író *a spanyol válságot* ismerteti. — Az *Értesítőben* Zemplén Gy.: Az elektromosság (Mikola Sándortól), Zempléni M.: Turáni dalok (Bán Aladártól), Balla J.: A hét hid városa, Szabolesi L.: Vasárnapok, Poór L.: Forgácsokat küldök, Wolbe E.: Ludwig A. Frankl, der Dichter (Gálos Rezsőtől), Lovatelli E. C.: Passeggiate nella Roma antica, Verworm M.: Die Frage nach den Grenzen der Erkenntnis című munkák vannak ismertetve. — A füzetet az új magyar könyvek jegyzéke zárja be.

2. Az EGYETEMES PHILOLOGIAI KÖZLÖNY f. évi VI—VII. kettős (június-júliusi) füzetében az első közlemény Bayer Józseftől való, a ki *Adatok a soproni magyar színészet történetéhez* czim alatt Kugler Alajos munkája alapján beszámol Sopron színészetéről

s a maga gazdag ismereteivel kiegészíti az értekező adatait. — Himpfner Béla *A Gellért-legenda énekes szolgájá-ról* írva sorra veszi azokat a magyarázatokat, a melyek a legendának ehhez a sokat vitatott kérdéséhez fűződnek. Zenetörténeti szempontból is Horváthnak ugyancsak az EPhK.-ben kifejtett véleményét fogadja el, de meg egy Athenaeus-szöveg analogiájával bizonyítja, hogy maga az egész beszélgetés későbbi, alkalmi interpolatio. — László Béla befejezi *Az antik lövegek a legújabb kutatások megvilágításában* című régebben megkezdett dolgozatát. Bemutatja a lövegek fejlődését, s igazolja, hogy a rómaiak csak átvették, de constructiv elemeit nem változtatták meg a lövegeknek. Befejezésül közli azokat a számításokat és kísérleteket, a melyekkel újabban az antik lövegek kezdősebességét és lőtávolságát meghatározták. — A *Hazai Irodalom* rovatát Fodor Gyula bírálata nyitja meg, a ki Némethy Géának az Akadémia kiadásában megjelent értekezését. *De Ovidio elegiae in Messalem auctore* ismerteti. Mind a föltevést, mely az értekezés alapjául szolgál, mind a költemény reconstitúcióját helyesnek tartja, s érte dicséri a szerzőt. — Birkás Géza *Két magyar könyv Mussetről* cím alatt König György és Garzó Miklós Musset-monographiáit ismerteti. Az előbbit hiányos s művészietlen munkának tartja, míg az utóbbit komoly és értékes alkotásnak. — *Szentgyörgyi László-nak Szigligeti népszínművei-ről* írt dolgozata bírálója, Alsóeghy Zolt szerint, bár nem mindenben elégti ki a várakozást, értékes képet ad Szigligeti-ről s igen becses összeállításban mutatja be Szigligeti népszínműveinek adatait. — Elek Arthurnak *Poe Edgár-ról* szóló tanulmányát Elek Oszkár ismerteti. A dolgozat iránymű: utat akar mutatni, Poera utalva, a modern költőknek. Ez a törekvés kapcsolatban nyelve erőltettségével gyöngíti a mű hatását, s még inkább az, hogy sem pontosságra, sem az anyag logikus elrendezésére nem törekszik. — A *Külföldi Irodalom* rovatában első helyen Révay József bírálata olvasható J. P. Waltzingnak *Octavius de M. Minucius Félix* című művéről. E kis munka tulajdonképen a szerző nagyterjedelmű Minucius-kiadásának iskolai használatra készült kiadása. A mint az eredeti mű a keresztény latin philológiának legkiválóbb alkotása, akként ez a kivonat is mestermű. — Hans Blaufussnak *Römische Feste und Feiertage* című műve, mely a római köz- és magánünnepek nevét és jelentőségét magyarázza a talmudban, bírálójának, Marmorstein Arthur-nak véleménye szerint tudományos módszerrel világosságot vet egy méltatlanul elhanyagolt kérdésre. — Kertész Ármán Fr. Stolz és J. H. Schmaltztól szerkesztett *Latínische Grammatikot* ismerteti és részletes bírálat alá fogva a két szerző állításait egyenként adja elő kifogásait. — Edgár Istelnek *Die Blüthezeit der musikalischen Romantik in Deutschland* cz. művéről Sas Andor szól. Bár a munka tulajdonképen zenetörténeti, mégis e kiváló könyv sok olyan adatot nyújt, melyet az irodalomtörténetíró is haszonnal érteke-

síthet. — A *Vegyesek* között Bleyer Jakab Wieland egy levél-fogalmazványáról (1808. júl. 31.) azt a nézetét nyilvánítja, hogy az a fiatal magyar születésű költő, a kihez a levél szól, Gaal György volt. — Ugyanő (b. j. jel alatt) a kalocsai középfelnémet codexről közli Rosenhagen véleményét. — Nyusztay Antal *Élő alakban megjelenő kincsek* czím alatt egy votják néphitnek s a 'Hitopadésa' egy meséjének rokonságára utal. — Cs. S. (Csermelyi Sándor) a veronai orvosi sirleletről számol be. — Weber Artúr Czuczor 'Mátyás király'-ának forrását a cseh Libussa-mondában jelöli meg, a melyet a költő valószínűleg vagy Herderből vagy Musaeusból merített. — Gragger Róbert Claudius 'Rheinweinlied'-jének paródiáját közli s azt a levélváltást ismeri, a melyet e paródia s a benne dicsért tokaji bor idézett elő. — Heppner Antal azt a régebben ismert adatot, hogy az első pesti magyar színi előadás Pesten 1784. okt. 14-én volt, kiegészíti, hogy az előadó színésztársulat a *pozsonyi* színingazgató vezetése alatt állott. — A szerkesztőkhöz beküldött könyvek között a Klasszikus regénytár 10. sorozatáról olvasható pár elismerő szó. — A füzet második, nagyobb felét *Hellebrant Árpád* összeállítása foglalja el, a ki az 1909. év magyar philologiai irodalmának repertoriumát adja.

Ugyane folyóirat folyó évi VIII. (októberi) füzetében az első helyen Császár Elemér megemlékezése olvasható *Katona Lajos*-ról. Méltatja tudományos munkásságát, mely a folklorból kiindulva az összehasonlító irodalomtörténeten keresztül a régi magyar irodalom tanulmányozásához vezette, bemutatja mint tanárt és embert, végül ismerteti mint philologust. — Weber Artúr *Szigligeti „Rózsá”-jának forrásai*-ról írva kimutatja, hogy ez a történeti vigjáték Holbein 'Kronsteini harcjáték' című drámájából meríti a tárgyat, helyzeteket és jellemeket, de a komikum alapja némileg más s Zerffi régi vádja, hogy a darab plágium, már azért sem állhat meg, mert Szigligeti a német színművön kívül használt más forrást is: Shakespeare azon drámáit, melyekben Falstaff szerepel. — Vértessy Jenő *Donnay és Aristophanes* című dolgozatában a modern francia írónak 'Lysistrata' című darabját veti egybe forrásával, Aristophanes hasonló című komédiájával. A két dráma motívumainak összevetésével igazolja, hogy Donnay az ötletet csakugyan a görög komikus költőtől vette, de vigjátéka eredeti mű, mely költői értékre nézve sem áll mintája mögött. — A görög accentus *physiologiája* című dolgozatának jelen befejező részében Kertész Ármín először a „perispomenon“-ra iparkodik világosságot deríteni, majd kiemeli, hogy a görög zenei accentus képét csak bizonyos állandóan váltakozó mozgásban szabad elképzelni s hogy az accentus korántsem jelenti a görög nyelv hangsúlyozását. — A *Hazai Irodalom* rovatában Szilasi Vilmosnak *Platon*-ról szóló dolgozatát Hornyánszky Gyula bírálja. Szerinte a szerző nem érti Platon szövegét, ennél fogva

az alapismeretei is hiányoznak, műve pedig fölületes, kapkodó, zavaros. — Tolnai Vilmos Hartmann János *Petőfi-tanulmányok* című könyvéről írva azt nem tatjar teljes Petőfi méltatásnak, csak lírája egynéhány fővonását látja benne jellemezve. De szép könyv, egyéni és tudományos, s mint olvasmány kellemes, színes, könnyed. — Kiss Ernő könyvéről, *Mikszáth Kálmán, Király György* ír ismeretést. Vannak a könyvben érdekes ötletek és találó megfigyelések, a maga egészében azonban nem egyéb, mint Benedetto Croce meg nem értett elméletének alkalmazása Mikszáthra. — Elek Oszkár Haimann Henriknek *Alfred de Vigny philosophiája és művészete* című könyvét bírálja. Szerző alaposan ismeri az irodalmat, műveltsége philosophiai, tárgyalása világos, de itt-ott túloz, s stílusa kissé merev. — A dr. Blau Vilmos szerkesztette Bacher- emlékkönyvet *Marmorstein Artur* ismerteti s beszámol az egyes philologiai vonatkozású dolgozatok tartalmáról. — A *Külföldi Irodalom* rovatában Alfred Gercke-Eduard Nordennek *Einleitung in die Altertumswissenschaft* című könyvét D arkó Jenő méltatja. Részletesen elemezza a könyv gazdag tartalmát kimondja, hogy a szerző elérte célját: sikerült neki rövidre fogott világos áttekintést nyújtani a régiségtudomány anyagáról és segédeszközeiről a tudomány mai színvonalán. — Révay József Franz Cumontnak *Die orientalischen Religionen im römischen Heidentum* című könyvét rendkívül tanulságos munkának tartja. Irodalmi apparatusa gazdag, maga a könyv a francia szellem és tudomány gyönyörű alkotása. — A dr. Fritz Brukner *Zwei unbekannte Stücke Nestroy's* című könyvében közölt két darab, a mint bírálója Gálos Rezső kiemeli, nem volt eddigé sem ismeretlen, de közlésük azért becses szolgálat. — Ugyanő C. August von Bloedau könyve (*Grimmelshausens Simplicissimus und seine Vorgänger*) alapján beszámol e német csavargó-regény tulajdonságairól. — Erich Ziebartnak *Aus dem griechischen Schulwesen* című könyve bírálója, L á n g M a r g i t szerint tulajdonképen kommentárnak készült a Delphinionban talált Endemos-főlirathoz. — Cs e r m e l y i S á n d o r Alfred von Sallet *Die antiken Münzen* című könyvének új kiadásáról azt itéli, hogy nemcsak a művelt nagyközönségnek alkalmas levezető az antik érme világába, hanem jó segédeszköz azoknak is, a kik az antik kultúra egyéb emlékeivel foglalkoznak. — A *Programmerőtekezések* rovatában Cs á s z á r E r n ő kimutatja, hogy Sróff Gábor értekezése, *Gaal József munkásságának eszmei értékelése*, egyszerűen Badics Gaal-élettrajzának átirása. — Ny i l a s i L a j o s két dolgozatot ismertet, Szentiványi Béláét, *Tárkányi Béla világi költészete*, mely higgadt és tárgyilagos, és dr. Szabó Ignácét, mely *A virágok költője* cím alatt érző szívvel és meleg kedélylyel szól Tompáról. — A *Vegyesek* között F i n á l y G á b o r Szemlér Lőrincz Rómáját, a mi az antik dolgokat illeti, fogyatékosnak és hiányosnak tartja. — K e l e m e n B é l a egykori újságcikkek alapján kimutatja, hogy a Kazinczy neve

alatt járó *Ajánlás* Kovacsóczy verse — Czóbel Ernő bebizonyítja, hogy *Bock Mihály Fűves kertecske* című művének magyar fordításai nem külön munkák, hanem a Bornemisza-Ballassa fordításának lenyomatai. — Pais Dezső Kazinczy Gábornak közli egy levelét, melyből a *Toldy-mondáról* vallott nézete derül ki. — Bittenbinder Miklós Hempl Györgynek a *runa-írásról* kiderített új adatait és föltevéseit ismerteti. — Henrich Arnold Karl Brugmannak *Der Gymnasialunterricht in den beiden klassischen Sprachen und die Sprachwissenschaft* című művéről szól. — Dercsényi Mór és Péchy Béla vitája után — előbbinek az utóbbtól megbírált Platon-fordítása ügyében — a beküldött könyvek során Mikó Lászlónak Rustan császár historiája című dissertációjáról a *Revue de Hongrie* ez évi számaiból olvasható rövid bírálat.

3. A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE júniusi számában *M. Nemzetközi értekezet a munkanélküliség ügyében* címmel ismerteti azon mozgalmat, melynek célja a munkanélküliség nagy problémáját nemzetközi alapon tanulmányozni, s orvoslására a megfelelő módokat kutatni. A gyakorlatban már az utolsó évtizedeken történtek kísérletek a munkanélküliség megszüntetésére, de ezek csak egyes városokra (a munkanélküliség elleni biztosítás, Bern, Basel, Zürich, Kölnben), illetve országokra (fejlett munkaközvetítés Németországban, állami inségmunkák Francia- és Angolországban) szorítkoztak, s még korántsem merítették ki a munkanélküliség leküzdésére szolgáló intézkedéseket. Egy központi, vezető szerv létesítésére az első lépés a Nemzetközi Statisztikai Intézet 1909. évi sessiója alkalmával történt, s egyúttal elhatározták, hogy 1910-ben tartassék az első ez ügyre vonatkozó értekezet. Eleinte még nem gondoltak az irányadó tényezők arra, hogy új intézményt létesítsenek; a munkanélküliség problémájával való foglalkozás már létező nemzetközi intézményre lett volna ruházandó, és pedig szóba jött a Nemzetközi Statisztikai Intézet, a közép-európai Gazdasági Egyesület, stb., de már eddig is igen sok aggály merült fel e tervek ellen, úgy hogy valószínűnek látszik, hogy az értekezet nemzetközi központi intézetet létesít, mely a rokon intézetek támogatásával egyedül legsikeresebben fog operálhatni. A magyar, országos nemzeti bizottság már megalakult s elnökévé Földes Bélát titkárává Mandelló Gyulát választotta. A munkanélküliség kérdésében úgy elméletileg, mint gyakorlatilag érdekelt hatóságok és egyesületek képviseltetésükről is már gondoskodtak. A párisi értekezleten a hazai dolgokról értekezik első sorban Ferenczi Imre, ki *A munkanélküliség kérdése Magyarországon* című tanulmányában kimutatja, hogy a hazai munkanélküliség az ország gazdaságának teljes szervezetlenségéből folyó, állandó és általános következmény. Minthogy Magyarországon körülbelül 2000 nagybirtokos a terület 31·9%-át, s 1½ millió törpebirtokos annak csak 6·15%-át bírja, igen nagy a mezőgazdasági proletariátus, mert a kisbirtokosok javarésze földje után nem tud

megélni. A gyáripár, mely az agrár népesség fölöslegének felszívására volna hivatva, Magyarországon hiányzik, s ezért a munkanélküliek százezrei vándorolnak ki s e nagy socialpolitikai problema még mai nap is megoldatlan. A mezőgazdasági munkások elhelyezésére szolgál ugyan az 1898: II. t.-cz. alapján az állami mezőgazdasági munkaközvetítés, s a földmívelésügyi ministerium háziipari munkáságra is oktattatja őket, de ez intézkedések mind elégtelenek. De az ipari munkások között is nagy a munkanélküliség, s leküzdésére a budapesti állami munkaközvetítő intézetén kívül, más hatósági intézmény nincs. Több magánegylet iparkodik a munkanélküliséggel járó nyomor enyhítésére, s fővárosunk is milleniumi két milliós alapítványának kamatait a munkanélküliek segélyezésével foglalkozó munkásegyleteknek akarja juttatni. Ezek a munkásegyletek fejtik még ki e téren a legnagyobb tevékenységet. A segélytadó egyletek a szakszervezeti tanács vezetése alatt állanak, tagjaik, de kiadásai is az utolsó években rohamosan emelkedtek, oly annyira, hogy több egyletnek 1907-ben kölcsönfelvételével kellett a segélyeknek kifizetését biztosítani. Ez évben néhány szövetség majdnem egész bevételét segélykifizetésre használta fel, mint pl. a kalaposok 90%-ot, könyvnyomdászok 63%-ot stb. A munkanélküliség okai az alapszabályokban nem szoktak taxative felsorolva lenni, mégis csak alapos okból hagyható el valamely munka, s ha valamely segélythúzó tag a munkaképességének megfelelő munkát el nem fogadná, segélyezése azonnal beszüntetik. Majd szerző részletesen bemutatja, hogy mennyit tesznek ki az egyes szövetségeknél a különböző osztályokban a heti tagfizetések s hogy ezek ellenében a tagok mily segélyekre tarthatnak igényt s milyen időn keresztül. Szerző végül azon óhajának ad kifejezést, hogy miután az ország pénzügyi helyzeténél fogva az államtól megalkotandó munkanélküliség elleni biztosításra gondolni sem lehet, Budapest kezdeményezze e fontos socialpolitikai intézmény felállítását, de persze korlátozással, nehogy az ország munkanélküli proletársága a fővárosba tódulna, s ezáltal a vidéknek követendő példát mutatna. — Ezután Bud János közöl értekezést *A munkanélküliség statisztikája Magyarországon* czimmel. Az értekezés első sorban is rámutat a gazdasági fejlődéssel szinte párhuzamosan növekvő munkanélküliségre. Majd ez elsőrendű kérdésnek statisztikájával foglalkozik. Utal arra, hogy hazánkban is, mint a legtöbb külföldi államban a munkanélküliség mérvének megállapításával csak a népszámlálások foglalkoztak és pedig első ízben 1890-ben. A mit azonban e tekintetben a népszámlálás nyújt, az lehet a munkanélküliségnek egy adott időpontban való megközelítő képe, talán rámutat az akkor uralkodó gazdasági viszonyokra, de nem lehet alkalmas arra, hogy e nagyjelentőségű társadalmi kérdéstről behatóbban tájékoztasson s különösen óvakodni kell ily adatok alapján a jövőre nézve messzebbmenő következtetések vonásától. Ebből a szempontból bírálja el a szerző az 1900. évi

adatokat is, rámutatván arra, hogy az ekkor jelentkező nagyfokú munkanélküliséget (82.584 egyén volt a tulajdonképeni ipar körébe tartozó s 449.168 főre rugó segédszemélyzetből munkanélküli, a mi 18·2%-nak felel meg) az 1900. év körüli nagyon válságos gazdasági viszonyok okozta depressio, de főként az akkor nagy erővel kitört építőipari válság okozta. Az adatok beható ismertetése után röviden igazolja még az értekezés az időszakai adatok elégtelenségét, valamint kitér arra a körülményre is, hogy a népszámlálás időpontja, mely december 31., nem is alkalmas arra, hogy a munkanélküliségről csak egy specialis foglalkozási ágában, mint pl. az 1900. évi népszámlálás tette, megbízható adatokhoz jussunk, mert ekkor a legnagyobb a hullámvás östermelés és ipar közt: sok mezőgazdasági munkás keres ilyenkor az iparban alkalmazást, a kik a véletlen folytán kereset nélkül maradván a felvétel időpontjában ipari munkásoknak nevezik magukat s így indokolatlanul növelik a munkátalanok seregét. Nyilvánvaló tehát, hogy olyanok a mi állapotaink, a melyek folytán specialis felvételt igényel az iparban avagy más termelési ágban jelentkező munkanélküliség. — *V i d a c s G y u l a* *A munkaközvetítés Magyarországon* címmel közöl ezután értekezést. A munkaközvetítésről, a munkanélküliség megszüntetésére irányuló eszközök legfontosabbikáról, Magyarországon tulajdonképen csak alig két évtized óta lehet szó. Ezelőtt, ha valaki munkahelyét bármily okból változtatni óhajtotta, kénytelen volt — ha csak a véletlen rá nem vezette — mindazon helyeket személyesen felkeresni, a hol remélte, hogy munkaalalomra találhat. Hogy a munkakeresésnek ez a módja mennyire hátrányos volt főleg erkölcsi tekintetben, az kézenfekvő és ennek daczára is még ki nem épített munkaközvetítő rendszerünk mellett még máig is — főleg a vidéken — el van terjedve. A tulajdonképeni munkaközvetítés történhetik hivatásszerűen munkaközvetítéssel foglalkozó egyének, munkások és munkáltatók szakegyletei és végül nyilvános munkaközvetítő intézetek útján. A munkaközvetítő iparról Magyarországon először az 1884. évi XVII. törvényczikk (ipartörvény) intézkedik. Ezen törvény szerint a munkaközvetítés iparszerű folytatására iparigazolvány és engedély szükséges. Az iparszerű munkaközvetítésre vonatkozó főelvek az ipartörvényben vannak lefektetve, ezenkívül minden törvényhatóság és rendezett tanácsú város szabályrendeletet alkothat, a melyben az engedélyekre vonatkozólag numerus clausust állíthat fel, a közvetítési díjakat megállapíthatja és a munkaközvetítő iparost meghatározott könyvek vezetésére kényszerítheti. Az iparszerű munkaközvetítés nem minden ágára terjednek ki ezen intézkedések, kivételt képeznek az ú. n. színházi ügynökségek és a gazdasági munkások közvetítése. Az iparszerű munkaközvetítésről szóló statisztikánk 1900-ból való, e szerint 236 férfi és 289 nő üzte ezen ipart mint főfoglalkozást, 27 férfi és 48 nő pedig mint mellékfoglalkozást. A kereslet és kínálat, valamint az elhelyezések száma

ismeretlen. A munkaközvetítő iparosok tevékenysége főleg a cseléd-ségre, alsóbb kereskedelmi alkalmazottakra és bizonyos iparágban (pl. vendéglő és kávéházi) alkalmazottakra terjed ki. A szakegyleti munkaközvetítés jelenleg dominál Magyarországon és főleg az ipari munkások szakegyletei vannak e téren túlsúlyban. Az 1901. évi statisztikai adatok szerint 47 ipartestületnél 38.620 (különféle szakmájú) segéd jelentkezett munkáért. 18.388 megüresedett állást jelentettek be, az elért közvetítések száma pedig 16.368-at tett ki. Az ipartestületek munkaközvetítői tevékenysége csak a kisiparra szorítkozik és legnagyobb részét a vidékre terjed ki. A nagyiparban a munkáltatók szövetségi (szakegyletei) a legutóbbi évtizedben keletkeztek. Munkaközvetítéssel közülök mintegy 20 foglalkozik, legjelentékenyebb a budapesti építőiparosok szövetsége, mely az építőiparban foglalkoztatott munkások nagy részét közvetíti. A többi ily szakegylet munkaközvetítése csekély jelentőségű. Statisztikai adatok tevékenységükről eddig nem jelentek meg. A munkások szakegyletei vagy a socialdemokratapárttal szoros kapcsolatban állanak, vagy indifferensek, ez utóbbiak száma azonban csekély, a munkaközvetítést pedig közülök alig 5—6 vette fel ügykörébe. A socialdemokrata szakszervezetek a magyarországi szakszervezeti tanács fenhatósága alá tartoznak. Az 1909. évben 27 országos jellegű szervezet és 25 helyi szervezet tartozott a tanács kötelékébe; a melyek közül 1909. évben 36 szervezet foglalkozott rendszeresen munkanélküli tagjainak elhelyezésével. A szakszervezetek 1909-ben 31.625 jelentkező közül 22.298-at, azaz a jelentkezők 70-50%-át helyezték el. Egyes szakmáknál pedig teljes 100%-os eredményt értek el. A legutóbbi évben ugyan kevesebben vették igénybe a szakegyesületi munkaközvetítést, a mi korántsem a szakegyletek hanyatlásának, vagy a gazdasági viszonyok jelentékeny változásának tudható be, hanem azon körülménynek, hogy a kormány több szakszervezet működését felfüggesztvén, munkaközvetítői tevékenységük természetesen a felfüggesztés tartama alatt szünetelt. A nyilvános (állami vagy községi) munkaközvetítés Magyarországon még eléggé ifjú intézmény. Az 1890-es évek derekáig ismeretlen volt, 1893-ban ugyan mozgalom indult meg hatósági munkaközvetítő-intézet létesítése iránt, de dacára annak, hogy úgy a munkaadók, mint a munkások több ízben sürgették, jó ideig mi sem történt. A nyilvános munkaközvetítés felé való haladás első lépését a nagybirtokos-osztály érdekében 1899-ben az akkori kormány tette meg, ugyanis a földmívelésügyi miniszter a mezőgazdasági munkásról szóló 1898: II. t.-cz. 77. §-a alapján kapott felhatalmazás következtében a mezőgazdasági munkaközvetítés ügyét rendeletileg szabályozta és a munkaközvetítést közigazgatási feladattá tette. A munkaközvetítést alsó fokon a községi, illetve körjegyzőségi munkaközvetítő intézi, melyek által kielégítést nem talált kereslet, illetve kínálat hetenkint a törvényhatósági munkaközvetítőnek és a földmívelésügyi minisztérium munkaközvetítő osztályának jelentendő

be. A földművelésügyi ministerium illetékes osztálya jegyzéket állít össze és az egyes vidékek szerint csoportosított jegyzékeket a községeknek kifüggesztés és a további munkaközvetítői tevékenység folytatása céljából megküldeni. A közvetítés szóval, írásban és távbeszélő útján történik és mindenkor ingyenes. A közvetítés eredményéről statisztikai adatok eddig közzé nem tétettek. Az 1900. évben létesült a budapesti ipari munkaközvetítő-intézet, melynek működési köre egyelőre az iparra terjedt ki, 1905 óta kereskedelmi alkalmazottakat is közvetít. A budapesti ipari és kereskedelmi munkaközvetítő-intézet a m. kir. kereskedelemügyi kormány és a székesfőváros tartják fenn, kezdetben a fentartási költségekhez a budapesti kereskedelmi és iparkamara is hozzájárult. Az intézet élén jelenleg 52 tagú, vegyes szervezeti választmány áll, melynek tagjai 4—4 évre választatnak, illetve küldetnek ki. Az intézet közvetítése mindkét fél részére díjmentes. Sztrájk és munkázárlat esetén többszöri változtatás után az a szabály fogadtatott el, hogy ily esetekben az intézet munkaközvetítői tevékenységét folytatja, a közvetítendőkkal azonban tartozik közölni, hogy az illető telepen sztrájk folyik. Az intézet férfi és női osztályllyal, valamint tanonczosztályllyal bír. Az 1909. évben az intézetnél jelentkezett 58.291 férfimunkás, kik közül 33.555, vagyis 57·6%, a jelentkezett 7112 női munkás közül 3653, vagyis 51·4%, 1269 tanoncz közül 869, vagyis 70·6% helyeztetett el, az összes munkanélküli közül tehát csak 57% jutott munkához. Az intézetet nagyrészt napszámosok, vagyis nem tanult munkások keresik fel. A budapesti ipari és kereskedelmi munkaközvetítő-intézet Pozsonyban és Temesvárott tart fenn fiókintézeteket, melyek közül a temesvárinál a munkakereslet 1909. évben 3339 volt; a munkakinálat 2473-at, az elhelyezések száma 1847-et tett ki. A pozsonyi intézet közvetítési eredménye 1909. évben volt: munkakereslet 6078, munkakinálat 4207 az elhelyezések száma 2686. A magyarországi munkaközvetítés általában széttagolt és rendezetlen; sem a mezőgazdaság, sem az ipar, sem pedig a kereskedelem érdekeinek meg nem felel. Az iparszerű munkaközvetítés visszaélései miatt teljesen megszüntetendő volna, a szakegyesületi munkaközvetítés pedig egy teljesen új alapra fektetendő. az állami közigazgatástól kevésbé függő, önkormányzati joggal felruházott oly munkaközvetítői intézménybe volna beolvasztandó, amely központosítva, gyors és minden pártsenvedélytől menten valóban kielégíthetné a munkaközvetítést igénybe vevő munkáltató és munkások igényeit. — A *Közlemények és ismertetések* rovatában Sidó Zoltán ismerteti *A munkanélküliség irodalma 1909-ben* címmel a legfontosabb e kérdéssel foglalkozó munkákat. Ez évben a London School of Economics and Political Science megbízásából a legutóbbi 25 év irodalmát felölelő nagy bibliographikus mű jelent meg, melyhez Sidney Webb írt előszót. A munkanélküliség kérdésének tisztázásához a legnagyobb mértékben Beveridge könyve járult. Szerző szerint a munka-

nélküliség nem megoldhatatlan problema a mai gazdasági rendben sem; s miután a munkanélküliség megszüntetése nem egyéb, mint a munka után való kereslet és kínálat összeegyeztetésének kérdése, ezen összeegyeztetés tökéletlenségén kell segíteni. Az eddigi munkanélküliségi statisztikák nem tökéletesek, de rájuk éppen a baj megszüntetése céljából nincs is valami nagy szükség. A munkakereslet fluctuálása vagy seasonszerű, vagy cyclikus; az előbbinek hatását enyhítik: a napi munkaidő leszállítása, a kisegítő iparágakban való foglalkozás, a magán vagy collectiv takarékoság. A cyclikus fluctuatiókat a válságok okozzák, jó szolgálatokat tettek ez ellen Angliában a special relief funds. Igen fontos a munkanélküliség irodalmában az a jelentés, melyet az angol parlament egyik bizottsága készített. A bizottság többsége a meglevő szegényügyi rendszer továbbfejlesztését kívánta, de a négy tagból álló kisebbség külön javaslatot dolgozott ki, s a munkanélküliség csökkenésére a következőket javasolta: a munkaközvetítés tökéletesbitése, valamely iparág hanyatlása esetén a keresetforrás nélkül maradottak más iparágban való ingyenes kiképzése, valamely ipari munka szünetelése esetében a munkásoknak másutt való foglalkoztatása, a munkaidő megrövidítése, a női munka csökkentése és a gyermekmunkánál a korhatár felemelése, végül a dolgozni nem akarók és tudóknak dologházakban, illetve kórházakban való ellátása. E két alapvető munka a bírálatok és kisebb röpiratok özönének adtak létet. Ez irodalmi vitában Schloss kézikönyve érdemel említést, mely a munkanélküliség elleni biztosítás fontos kérdését tárgyalja. A mi a többi országokat illeti, Németország az irodalom terén hanyatlást mutat, a mennyiben csak hivatalos kiadványok jelentek meg, e helyett inkább gyakorlati alkotások előkészítésén fáradozott. A francia munkanélküliségi irodalom 1909-ben két említésre méltó munkával gyarapodott: Las Cases Lazard-éval. A belgák, olaszok és magyarok nem tünnek ki ez évben; magyarul csak egy, a munkanélküliségről szóló munka jelent meg. — *Ausztiai sztrájkmozgalmak 1908-ban* című közleményben az osztrák munkástatisztikai hivatal hasoncímű kiadványa nyer bemutatást. A közlött adatok szerint az 1908. évi sztrájkmozgalmak az előző évhez képest csökkentek. A legtöbb sztrájk az építkezési iparban volt, s a leghosszabbban tartó sztrájk a gaslitzi (hangszerkellékgyár) volt, mely 277 napon át tartott. A sztrájkok túlnyomó része bérküzdelem volt; és pedig 127 teljesen teljesen kedvező eredménnyel, 257 részleges eredménnyel és 167 esetben sikertelenül végződött a sztrájk. Nagyobb az eredmény ott, hol a munkások a munkaidő leszállítása céljából léptek sztrájkba. E könyvben még a munkakizárásokra is találunk figyelemreméltó adatokat. — *Az angol munkásszakszervezetek 1905—1907-ben* című ismertetés az angol szakszervezetek nagyarányú fejlődéséről tesz tanúságot. Nemcsak számbelileg erősödtek e szakszervezetek, de vagyoniilag is, mert kevesebb kiadást kellett a munkanélküliek felse-

gítésére fordítani. — *Külföldi iparfejlesztés* címmel a bajor és román kormányok ez irányú intézkedései vannak ismertetve. 1905-ben a bajor iparügyek vezetését a belügyministeriumból a királyi ház miniszteriumához utaltatott s egyúttal felállították a „Zentralstelle für Industrie, Gewerbe und Handel“ nevű hatóságot, melynek feladata a kormányt minden szakkérdésben támogatni. Fontosak azok a reformok, melyek a kisipar és a munkásság egészségügye érdekében létesültek. A román kormány is állami kedvezményekkel akar ipart létesíteni, a mi annál nehezebb, mert Románia nem rendelkezik sem szénnel, sem vassal, sőt a szükséges tőke és szaképzett munkaerő is hiányzik. A mostani kormányjavaslat a már elavult román ipartörvényt akarja megreformálni és hasonló eszközökkel, mint minők Magyarországon már régen megvannak (munkásházak állandó adómentessége), valamint a magyar 1907: III. t.-cz. szellemében akarja az iparfejlődés útját egyengetni. — *Nemzetközi gyapotsziszatika* cím alatt az International Federation of Master Cotton Spinners and Manufacturers Association évenként közrebocsátott statisztikai adatai szerint, az 1909. év a szövőiparra kedvezőtlen volt. A világ orsóinak száma még mindig több mint 40% -a Angolországban van. — *A francia gyűjtő-egyedárúság* bevételei 1908-ban 40% millió frankot tettek ki, a jövedelem pedig 29½ millió frank volt. A mi a kiadásokat illeti, a munkabérek állandóan emelkedtek, s jelentékeny összegek fordíttatnak munkásjóléti intézményekre. — *Kovács Gábor* ismerteti *A dunántúli egygyermekrendszer* címmel Buday Dezső e kérdéstről szóló tanulmányát és gr. Széchenyi Aladár előadását. Buday könyve sociographikus képét adja Baranyamegye azon vidékeinek, hol az egygyermekrendszer divik. Ismertető örömmel üdvözli e csupán adatokat tartalmazó monographiát, mert a sociologiai synthesis terén csak akkor veheti ki a magyar tudományos világ részét, ha a feldolgozandó anyagot ismeri. Az egygyermekrendszer okai közül felemlíti szerző az 1809-ben hadifogságban visszamaradt francziák hatását, de mégis e társadalmi betegséget a talaj csupán szemtermelési minősége (állattenyésztés nincs), a kötött birtokok nagy tömege, illetve a református lakosság nagy értelmiessége okozza. Szerző körjegyzőségenként és községenként feltünteteti évi átlagokban a születések számát, a polgári népességet anyanyelv és vallás szerint csoportosítva, a község területét s tagozódásának adatait, valamint a lakóházak számát s egy-egy lakásra eső területhányadot. Ezek az adatokhoz járulnak még a községi előjáróságok véleményei az egykerendszer elterjedésének idejére, okára és orvosságára nézve; az előjáróságok javarésze az egyke okául a gazdasági viszonyokat hozza fel, de 27 község az okot a fényűzésben és a nők hiúságában találja. Gróf Széchenyi Aladár előadásában behatóan ismerteti Somogy népesedési viszonyait, majd az egyke leküzdésére konkrét javaslatokat tesz: a Darányi-féle telepítési és parcellázási törvényjavaslat törvényerőre emelése, egykés vidékre

más magyar népelemek telepítése stb. Az előadással kapcsolatos vita alapján határozati javaslat fogadtatott el, mely az agrarius körök nézetét, illetve javaslatait az egyke megszüntetésére vonatkozólag tartalmazza. — B a l k á n y i B é l a *Talajművelés* címe alatt Campbell rendszeréről szóló két munkát ismerteti. Az Egyesült-Államok nyugati részeiben óriási területeket nem lehetett megművelés alá venni, mert a növényi élet egyik alapfeltétele: a víz hiányzott, dacára annak, hogy az éghajlat és talaj megfelelő volt. Új talajművelési módokat gondoltak ki, melyek lehetővé teszik a talaj víztartalmának teljes kihasználását, alkalmas eszközöket készítettek, melyekkel a talaj kipárolgása csökkenthető. E munkából Campbell vette ki az oroszlánrész, s a róla elnevezett rendszeről gyakorlati szabályokat adott ki s azt tudományosan is kiépítette. A nagy Alföldön is, jóllehet annak termékenysége nem versenyezhet Amerika szűz talajával, jelentékeny eredmények lesznek Campbell rendszerével elérhetők. — *Elméleti közgazdaságtan* címmel W. Lexis: Allgemeine Volkswirtschaftslehre című munka ismertetése következik, mely kötet egy nagy encyclopaedikus mű „Die kultur der Gegenwart” egy részét képezi. Majd Dános Árpád *Közgazdaságtan a felsőbb kereskedelmi iskolák számára* című tankönyve van ismertetve. A tankönyvirás igen nagy feladatot ró a szerzőre; jóllehet a szerző elég sikerrel oldotta feladatát, tankönyvében akadunk felesleges részekre is, melyek helyébe új kiadás alkalmával lényegesebb részek beillesztésével az tökéletesíthető lesz. Mataja Victor: *Die Reklame* című könyvének ismertetése következik ezután. A culturmunkában is nevezetes szerepet játszó reclamnak nagy fejlődése óriási közgazdasági jelentőséggel bír, a mennyiben sokszor igen magas költségekkel hívja fel a fogyasztók figyelmét valamely árrúra. A reclamnak azonban árnyoldalai is vannak. mert gyakran helytelenségeket terjeszt. E mellett a reclam mindinkább költségesebb lesz, s a reáfordított költség sokszor nem áll arányban a haszonnal. A könyvhöz értékes bibliographia is volt csatolva. Bányász Jenő: *Védjegy és mintaoltalom* című könyve gyakorlati igényeknek készült s rendszerbe gyűjtve adja az eddigi elszórt magyar joganyagot. — *A nemzetközi levélpostai tarifák reformja* erősen foglalkoztatja a szakköröket. E cím alatt Jürgensohn: Weltposto-Reform és Tonelli S.: *A nemzetközi levélpostai tarifák reformja* című fürete van ismertetve; mindkettő a nemzetközi pennyportó behozatalát sürgeti. Junge F. E. *Amerikanische Wirtschaftspolitik*-jában az amerikai közgazdasági politikát akarja helyes alapokon bemutatni; szerző törekvése nem sikerült. bár vannak fejezetek (pl. Konzentrazion und Technik), melyek a szigorú kritikát is kiállják. — *Magánvállalatok mérlegei*-ről szól Passow R. munkája, melynek célja e mérlegek olvasásával járó nehézség eltüntetése. — Török Jenő: *Tipikus számviteli hibák felderítése* című könyvecskéjében felsorolja azon okokat, melyek a leggyakrabban előforduló hibák forrásai. Ezen hibák kikutatására is vannak szerzőnek

tanácsai, melyekkel sok időt megtakaríthatunk. — *Új államtudományi folyóirat* indult meg német nyelven „Der Staatsbürger“ címmel, mely a nagyközönség számára fogja az államtudományok gyakorlati és elméleti kérdéseit tárgyalni. A legújabb magyar folyóirat címe: *A közlekedés*, mely a magyar közlekedésügy fejlődését, a hazai közlekedési vállalatok berendezését, valamint a magyar közgazdasági élet és a közlekedés közötti vonatkozásokat óhajtja szemügyre venni. A K. Sz. e számához a Társadalomgazdaságtani Bibliographia áprilisi száma van csatolva.

A M. Tud. Akadémia jegyzőkönyvei.

HUSZONHATODIK AKADEMIAI ÜLÉS.

Az I. osztály hatodik ülése.

1910 október 3-án.

BEÜTHY ZSOLT r. t. elnöklete alatt jelen voltak *az illető osztályból*: Badics Ferencz, Hegedüs István, Heinrich Gusztáv, Pecz Vilmos, Simonyi Zsigmond r. tt. — Bánóczy József, Császár Elemér, Ferenczi Zoltán, Gárdonyi Géza, Gombocz Zoltán, Gyomlay Gyula, Haraszi Gyula, Kozma Andor, Melich János, Négyesy László, Petz Gedeon, Riedl Frigyes, Tolnai Vilmos, Váczy János, Voinovich Géza l. tt. — *Más osztályokból*: Berzeviczy Albert, b. Nyáry Jenő t. tt. — Concha Győző, Csánki Dezső, b. Eötvös Loránd, Fejérpataky László, Fröhlich Izidor, Hampel József, König Gyula, Kövesligethy Radó, Ortway Tivadar, Pauer Imre, Rados Gusztáv, Szily Kálmán. Vécsey Tamás, Wlassics Gyula r. tt. — Angyal Dávid, Balogh Jenő, Ferdinandy Géza, Marczali Henrik, Reiner János, Tóttösy Béla l. tt. — Jegyző: ifj. Szinnyei József osztálytitkár.

163. VOINOVICH GÉZA l. t. felolvassa „Madách kisebb költeményeiről“ című *székfoglaló* értekezését. — Tagsági oklevelének kiadása határoztatik.

164. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére PECZ VILMOS és HEGEDÜS ISTVÁN r. tagot kéri föl.

HUSZONHETEDIK AKADEMIAI ÜLÉS.

A II. osztály hetedik ülése.

1910 október 10-én.

B. FORSTER GYULA t. tag elnöklete alatt jelen voltak *az illető osztályból*: Békefi Remig, Concha Győző, Csánki Dezső, Fejérpataky László, Földes Béla, Gaal Jenő, Hampel József, Ortway Tivadar, Vécsey Tamás r. tt. — Áldásy Antal, Angyal Dávid, Angyal Pál, Balogh Jenő, Barabás Samu, Borovszky Samu, Ferdinandy Géza, Fináczy Ernő, Hornyánszky Gyula. Kollányi Ferencz, Kuzsinszky Bálint, Magyar Gyéza, Mihalik József, Reiner János, Szendrei János,

Thirring Gusztáv l. tt. — *Más osztályokból*: Heinrich Gusztáv r. t. — Jegyző: Pauer Imre osztálytitkár.

165. MIHALIK JÓZSEF l. t. felolvassa „A kassai Szent-Erzsébet-templom építésének története“ című *székfoglaló* értekezését. — Tagsági oklevelének kiadása határoztatik.

166. A helyettes elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére HAMPEL JÓZSEF r. és MIHALIK JÓZSEF l. tagot kéri föl.

HUSZONNYOLCZADIK AKADEMIAI ÜLÉS.

A III. osztály hetedik ülése.

1910 október 16-án.

ENTZ GÉZA osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak *az illető osztályból*: b. Eötvös Loránd, Fröhlich Izidor, Illosvay Lajos, Klein Gyula, Koch Antal, Kövesligethy Radó, Krenner József, Lengyel Béla, Lenhossék Mihály, Lóczy Lajos, Méhely Lajos, Rados Gusztáv, Réthy Mór, Szily Kálmán r. tt. — Bodóla József, Buchböck Gusztáv, Déchy Mór, ifj. Entz Géza, Hoór Mór, Klupathy Jenő, Kürschák József, Lörenthey Imre, Ónodi Adolf, Rátz István, Schafarzik Ferencz, Szarvasy Imre, Tuzson János, Wittmann Ferencz. Zemplén Győző l. tt. — *Más osztályokból*: Berzeviczy Albert t. t. — Heinrich Gusztáv, Ortway Tivadar, Pauer Imre r. tt. — Jegyző: König Gyula osztálytitkár.

167. MÉHELY LAJOS r. t.: „A meggátolt fejlődés jelentősége a fajkeletkezésben.“ (Székfoglaló.)

168. WITTMANN FERENCZ l. t.: „Kapcsolt körökben végbemenő elektromos rezgések kísérleti vizsgálata.“ (Székfoglaló.)

169. LENHOSSEK MIHÁLY r. t.: „A ganglion ciliare-ről.“

170. MAUTNER NÁNDOR részéről: a) „A glucosyringasav synthesisise.“ — b) „Új gallacetophenon-trimethyläther synthesisise.“ Előterjeszti LENGYEL BÉLA r. t.

171. SELÉNYI PÁL részéről: „Az üvegrácson elhajlított fény polárosságának elméletéhez“: előterjeszti FRÖHLICH IZIDOR r. t.

172. KÁRMÁN TIVADAR részéről: „Vizsgálatok a rugalmassági határ és a törés feltételeiről“; előterjeszti FRÖHLICH IZIDOR r. t.

173. SZILÁRD BÉLA részéről: a) „Készülék a Röntgen-sugaraknak abszolút egységekben való mérésére, főképen therapiai czelokra“, b) Elektromos hullámok kiáramlása fémekből“; előterjeszti b. Eötvös Loránd r. t.

174. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére FRÖHLICH IZIDOR és LENHOSSEK MIHÁLY r. tagot kéri föl.

AZ IGAZGATÓ-TANÁCS HARMADIK ÜLÉSE.

1910 október 16-án.

BERZEVICZY ALBERT akad. elnök úr elnöklete alatt jelen voltak: Beöthy Zsolt, Entz Géza, b. Forster Gyula, Fraknói Vilmos, König Gyula, Pauer Imre, Plósz Sándor, Széll Kálmán, Szily Kálmán ig. tagok; Fejérpataky Kálmán akad. ügyész. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtítkár.

Gróf Apponyi Sándor, gróf Csáky Albin és Wlassics Gyula kimentették távolmaradásukat.

33. Főtitkár jelenti, hogy Ő cs. és ap. kir. Felsége Ischlben f. é. július 3-án kelt legfelsőbb elhatározásával BERZEVICZY ALBERT t. és ig. tagnak az Akadémia elnökévé és BEÖTHY ZSOLT r. és ig. tagnak az Akadémia másodelnökévé történt megválasztását legkegyelmesebben megerősíteni méltóztatott. — Örvendetes tudomásul van.

34. Főtitkár jelenti, hogy néhai LAKY ADOLF budapesti polgár végrendeletileg 20 darab pesti első hazai takarékpénztár-részsényt hagyományozott az Akadémiának „írói tiszteletdíjakra“. Elnök és főtitkár megjelentek a nemes férfiú halotti szertartásán, hol a koporsóra letették az Akadémia koszorúját és az özvegynek nyomban kifejezték az Akadémia mély részvétét és háláját. — Az adomány mély köszönettel fogadtatik, az új kibocsátás alkalmával pedig az elővételi jog értékesítése határoztatik el.

35. Főtitkár jelenti, hogy FABRICZY KORNÉL t. t. elhunytával első letétjének kamatai, melyek kizárólag tudományos czélokra szolgálnak, évi háromezer márká lekötésével az Akadémia rendelkezésére vannak. Az özvegynek kifejezte Elnök úr az Akadémia mély részvétét. — A Igazgató-Tanács is őszintén fájjalja a kitünő tudós és nemes tudománybarát elhunytát.

36. Az Akadémia tulajdonát képező Wesselényi-utczai Zichy Antal-féle házra vonatkozólag a végrendelezőnek özvegye úgy lakása megváltására, mint a ház megvételére vonatkozólag javaslatot tesz, melyet az Igazgató-Tanács nem talált elfogadhatónak.

37. Főtitkár jelenti, hogy az Igazgató-Tanács megbízásából (I. fönt 219. l. 14. p.) készült kimerítő jelentés az Amizoni-féle leánynevelő-intézet állapotáról f. é. július 14-én fölterjesztetett a vallás- és közoktatásügyi Miniszter úrhoz, a ki f. é. aug. 2-án 78.908. sz. a. kelt átiratában kijelenti, hogy az intézetet föntartani és fejleszteni óhajtja. — Tudomásul van, a Deák Ferencz-utczai Amizoni-ház lerombolásához és újra felépítéséhez pedig véglegesen csak akkor járulhat hozzá az Akadémia, ha mint utóhagyományosnak a visszaháramlás esetére jogai biztosíthatnak és felmerülő esetleges terhei világosan megállapíthatnak.

38. Főtitkár jelenti, hogy egy névtelen tudománybarát az Akadémia alaptőkéjének növelésére minden kikötés nélkül 2000 koronát adományozott. — Köszönettel vétetik.

39. Főtitkár jelenti, hogy az Országos Központi Takarékpénztár 500 koronát adományozott az Akadémiának. — Köszönettel vétetik.

40. Főtitkár jelenti, hogy RUSZ JOZSEF udvari tanácsos a már régebben befizetett egyezer koronán felül még 600 koronát adományozott K. Csoma Sándornak az Akadémia üléstermében elhelyezendő márványszobra költségeire. — Köszönettel vétetik.

41. Főtitkár jelenti, hogy a calcuttai Asiatic Society of Bengal a legmelegebb köszönettel fogadta az Akadémia ajánlatát, hogy a Society díszterme számára megküldi K. Csoma Sándor érc-mellszobrát. — Tudomásul van.

42. Főtitkár jelenti, hogy a Darjeelingben nyugvó K. Csoma Sándor sirja fölé elhelyezett magyar márványtábla elkészült, melynek költségét már ki is fizette. — Tudomásul van.

43. Özvegy EMÖDY MIHÁLYNÉ özvegyi kegydíjának fölemelését kéri. — Kérése nem teljesíthető, de időnként rendkívüli segélyben lesz részesítendő.

44. Főtitkár az Igazgató-Tanács határozatából előterjeszti az Ügyrend 236. §-ának („A gondnok közvetlenül az Akadémia másodelnökének van alárendelve“) következő módosítását: „A gondnok közvetlenül az Akadémia elnökének van alárendelve, a kinek minden

tervbe vett fontosabb intézkedést a főtítkár útján előzetes jóváhagyás végett bejelent". — Elfogadtatik és az ügyrendbe fölveendő.

45. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére báró FORSTER GYULA és KÖNIG GYULA ig. tagokat kéri föl.

HUSZONKILENCZEDIK AKADÉMIAI ÜLÉS.

Az I. osztály hetedik ülése.

1910 október 24-én.

GOLDZIER IGNÁCZ osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak az illető osztályból: Heinrich Gusztáv, Pecz Vilmos, Simonyi Zsigmond r. tt. — Császár Elemér, Gombocz Zoltán, Gyomlay Gyula, Kégl Sándor, Melich János, Négyesy László, Petz Gedeon, Tolnai Vilmos, Váczy János l. tt. — Más osztályokból: Ortway Tivadar, Pauer Imre, Szily Kálmán r. tt. — Hornyánszky Gyula l. t. — Jegyző: ifj. Szinnyei József osztálytitkár.

175. PECZ VILMOS r. t.: „Az Ilias és az Odyssea tropusai“.

176. KÉGL SÁNDOR l. t.: „Khoszrev Dihlevi, India legnagyobb perzsa költője“.

177. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére SIMONYI ZSIGMOND és PECZ VILMOS r. tagot kéri föl.

HARMINCZADIK AKADÉMIAI ÜLÉS.

Nyolczadik összes ülés.

1910 október 31-én.

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök úr elnöklete alatt jelen voltak: Békefi Remig, Concha Győző, Csánki Dezső, Entz Géza, Fejérpataky László, Fröhlich Izidor, Gaal Jenő, Goldziher Ignác, Ilosvay Lajos, Kherndl Antal, Klein Gyula, Koch Antal, König Gyula, Kövesligethy Radó, Lengyel Béla, Lenhossék Mihály, Méhely Lajos, Ortway Tivadar, Pauer Imre, Pecz Vilmos, Rados Gusztáv, Szily Kálmán. ifj. Szinnyei József, Vécsey Tamás r. tt. — Angyal Dávid, Apáthy István, Borovszky Samu, Császár Elemér, ifj. Entz Géza, Gárdonyi Géza, Gombocz Zoltán, Hutyra Ferencz, Kertész Kálmán, Komáromy András. Lörenthey Imre, Melich János, Nagy Gyula, Onodi Adolf, Rátz István, Tuzson János, Zemplén Győző l. tt. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtítkár.

178. BERZEVICZY ALBERT elnök megnyitván az ülést, fájdalommal emlékszik meg az Akadémia tiszteleti tagja és nagy jötevője, Fabriczy Kornél haláláról.

Fabriczy — úgy mond — német földön élt és német nyelven művelte a művészettörténetnek főleg az olasz renaissancera, s legkülönösebben a Quattrocento szobrászatára és építészetére vonatkozó részét, melynek terén ismereteinket fontos adatokkal kiegészítő, s részben alapvető kutatásokat eszközölt és tanulmányokat tett közzé. A nagy Filippo Brunelleschi életének és működésének legteljesebb rajzát tőle bírjuk; gondot fordított tanulmányai körének magyar vonatkozásaira is, a mennyiben például az Andrea Ferrucci és Giovanni Dalmata munkásságát új, bennünket is érdeklő adatokkal világi-

totta meg. Hogy mekkora tekintélynek örvendett a német művészet-történet köreiből, azt az a tény is mutatja, hogy az Olaszország műkincseire vonatkozó legismertebb és legelterjedtebb kézikönyv, a Burckhardt-féle Cicerone újabb kiadásainak szerkesztését Bodéra és Fabriczyra bízta; ő dolgozta át a szobrászatra és építészetre vonatkozó fejezeteket.

Bár Németországban élt s tulajdonképpen német író volt, sohasem szűnt meg lelkében jó magyar lenni, s különösen Akadémiánkon — melynek 7 év óta volt tiszt. tagja — szeretettel csüngött, a mit legjobban azzal tanúsított, hogy 200,000 márkát megközelítő értékű alapítványt létesített már életében Akadémiánk javára, annak fölhasználását igazg. tanácsunkra bízván. Halálával alapítványának jövődelme részben már megnyílik számunkra; egy részét még két hagyományossal kell, ezek éltetőgátláig, megosztanunk.

Haláláról elkésve értesülvén, koszorút nem küldhettünk ravatalára, de az Akadémia mély részvétét kifejeztük özvegyének. Indítványozom, hogy a t. összes ülés mai jegyzőkönyvében fejezze ki fájdalma a Fabriczy Kornél elvesztése fölött, ez alkalomból is megújítva hálás megemlékezését intézetünk javára tett alapítványáról. A II osztály pedig fölhívandó, hogy emlékbeszéd megtartásáról gondoskodjék.

Midőn Akadémiánk egy jótévőjének haláláról emlékszem meg, nem mellőzhetek hallgatással egy más, majdnem egyidejűleg bekövetkezett halálesetet, melynek alkalmából Akadémiánk számára a egy, nagyságára nézve évkönyveinkben páratlanul álló adomány kilátása nyílt meg, a melyre nézve ez idő szerint még hivatalos értesítés nincs kezeim között, de melyet teljesen megbízható magánértesülés szerint biztosítottnak tekinthetünk.

F. hó 6-án hunyt el Budapesten Laky Adolf fővárosi polgár és ötvös, ki fáradtságos és becsületes munkásságával szerzett nagy vagyonának igen tekintélyes részét kulturális és humanitárius célokra hagyván, Akadémiánk részére „írói tiszteletdíjakra“ 20 db első hazai takarékpénztári részvényt — a mai árfolyam szerint közel 400,000 korona értékben — alapítványul rendelt. Ezen alapítvány ügyével igazgató-tanácsunk már foglalkozott s annak hovaforrása iránt, ha az befolyt, lesz szerencsénk a t. összes ülésnek is előterjesztést tenni.

Az igénytelen férfiú e nagyszerű tényében van valami, szinte megindító vonás. Ime, egy egyszerű polgár, ki életét mindvégig a műipari munka, az üzlet körében töltötte, azt a meggyőződést érli meg lelkében, hogy ennek az országnak mindenekfölött a tudomány előbbre vitelére van szüksége, s hogy munkás ember a maga megtakarított föléireit — ez esetben megtakarított kincseit — nem használhatja föl méltóbban, mint ha azokat a tudomány oltárára teszi le.

De van ebben, t. Akadémia, egy ránk nézve különösen biztató és vigasztaló másik momentum is. Mert e tény mutatja, hogy midőn Akadémiánkat a nyilvánosság előtt lépten-nyomon érik a méltatlan támadások és ócsárlások, ezek a támadások és ócsárlások a közügyet nem szövel, hanem tettel szolgáló hazafiak lelkében az Akadémiába vetett hitet és bizalmat megingatni nem képesek.

A nemes tudománybarát büszke szerénységgel el akarta kerülni azt, hogy őt már életében jótévőnként tiszteljék; csak ravatala fölött értesültünk magasztos elhatározásáról, minek következtében a főtitkár úr társaságában személyesen jelentem meg temetésén, díszes koszorút helyeztünk koporsójára s özvegyének élőszóval tolmácsoltuk az Akadémia meleg részvétét.

Azt hiszem, kimondhatom, hogy az összes ülés is megilletődéssel értesült a nekünk szánt nagyszerű adományról s Akadémiánk a Laky Adolf emlékét mindig hálás kegyelettel fogja őrizni. — Az összes ülés az elnöki előterjesztések értelmében határoz.

179. APÁTHY ISTVÁN l. t. felolvassa emlékbeszédét DOHRN ANTAL k. tag felett. — Az Emlékbeszédek során fog megjelenni.

180. Főtitkár mély megilletődéssel jelenti, hogy MALAGOLA KÁROLY k. t. október 23-én Velenczében elhunyt. Meleg érdeklődéssel foglalkozott hazánk történetével, az Akadémiának pedig olasz levél-tárak okleveleinek fölhasználása és másolása körül jó szolgálatakat tett. — Az összes ülés kifejezést ad őszinte részvételnek és fölhívja a II. osztályt, hogy emlékbeszédéről gondoskodjék.

181. Az I. osztály jelenti, hogy f. okt. 3-án tartott zárt ülésében a beérkezett pályamunkák megbirálására a következő tagokat választotta meg: 1. Teleki-pályázat: PONORI THEWREWK EMIL t. t., BÁNÓCZI JOZSEF és JANOSI BÉLA l. tt. — 2. Kóczán-pályázat: HEINRICH GUSZTÁV r. t., BAYER JÓZSEF és FERENCZI ZOLTÁN l. tt. — 3. Ormódy-pályázat: RÁKOSI JENŐ t. t., HERCZEG FERENCZ r. t., BERCZIK ÁRPÁD r. t., NÉGYESY LÁSZLÓ és KOZMA ANDOR l. tt. — 4. Farkas-Raskó-pályázat: HEGEDÜS ISTVÁN r. t., LEHR ALBERT és VOINOVICH GEZA l. tt. — 5. Ipolyi-pályázat: BRÖTHY ZSOLT r. t., BADICS FERENCZ r. t., RIEDL FRIGYES l. t. — 6. Marczibányi-pályázat: MELICH JÁNOS és GOMBOCZ ZOLTÁN l. tt. — A Teleki-pályázathoz a Nemzeti Színház GYENES LÁSZLÓ és MIHÁLYFI KÁROLY urakat küldte ki bírálókul. — Tudomásul van.

182. Az I. osztály személyes felolvasási engedélyt kér FÖTI JÓZSEF LAJOS számára, a ki a Gog- és Magog-mondáról írt tanulmányát maga óhajtja bemutatni. — Megadatik.

183. A II. osztály jelenti, hogy f. október hó 10-én tartott zárt ülésében a hozzá áttett pályaművek bírálatára a következő tagokat választotta meg: 1. Egyesült Budapesti Főv. Takarékpénztár-pályázat (Amerikai kivándorlás): GAÁL JENŐ r. és THIRING GUSZTÁV l. tagot. — 2. Lukács Krisztina-pályázat (Erkölcsi érték-fogalom): PATER IMRE, BÖHM KÁROLY r. tagot. — 3. Gorove-pályázat (A coéducation): FINACZY ERNŐ, BALOGH JENŐ l. tagot. — 4. Sztrokay-pályázat (Eötvös: A XIX. század uralkodó eszméi): WLASSICS GYULA, CONCHA GYÖZÖ r. tagot. — 5. Bük László-féle nyílt pályázat (Magyarország XVI. századi története): ORTVAY TIVADAR r. és ANGYAL DAVID l. tagot. — 6. Vigyázó-pályázat (A Thököly- és Rákóczi-korabeli társadalmi élet): CSÁNKI DEZSŐ és BEKEFI REMIG r. tagot.

184. A Bolyai-jutalom odaitélésére kiküldött nemzetközi bíráló-bizottság a következő jelentést mutatja be:

Procès verbal des Séances de la Commission internationale de 1910.

A l'occasion du centième anniversaire de la naissance de Jean Bolyai, l'Académie Hongroise des Sciences, voulant perpétuer le souvenir de cet illustre savant, ainsi que celui du profond penseur que fut Farkas Bolyai, son père et son maître, avait décidé de fonder un prix international qui devait porter le nom du prix Bolyai. Ce prix devait être décerné pour la première fois en 1905, puis de 5 en 5 ans à l'auteur du meilleur ouvrage de mathématiques paru au cours des 5 années précédentes, en prenant en considération toute son oeuvre antérieure.

D'après le règlement du prix, l'Académie avait confié le soin de le décerner pour les années 1905—1909 à une Commission com-

posée de deux membres résidants : M. Jules König, secrétaire de la classe des Sciences, M. Gustave Rados, membre de la Classe, et deux membres étrangers : M. Gösta Mittag-Leffler membre de l'Académie des Sciences suédoise, M. Henri Poincaré membre de l'Institut de France.

La Commission s'est réunie à Budapest le 17 et 18 octobre 1910 et elle a désigné comme président M. Jules König et comme rapporteur M. Henri Poincaré.

Parmi les travaux les plus dignes d'attention publiés dans les 5 dernières années, la Commission a particulièrement remarqué ceux de Mr. David Hilbert, qui par la profondeur de la pensée, l'originalité des méthodes, la rigueur logique des démonstrations, ont déjà exercé une influence considérable sur les progrès des sciences mathématiques.

Après avoir examiné les titres divers de cet auteur, et prenant en considération non seulement ses travaux des 5 dernières années, mais ses recherches antérieures et l'ensemble de sa carrière scientifique, la Commission a unanimement décidé de décerner le prix Bolyai de l'Académie des Sciences hongroise pour les années 1905—1909 à

M. David Hilbert.

Les motifs de cette décision seront exposés dans le rapport de M. Poincaré.

Budapest, 18 octobre 1910.

Ce procès verbal a été accepté à l'unanimité : König Gyula, président. Poincaré rapporteur, Mittag-Leffler. Rados Gusztáv. — Tudomásul van.

185. Főtitkár jelenti, hogy az utolsó ülés által megválasztott akadémiai küldöttség — BERZEVICZY ALBERT elnök, BEÖTHY ZSOLT másodelnök, HEINRICH GUSZTÁV főtitkár, GOLDSZIEHER IGNÁCZ az I. osztály elnöke és SZINNYEI JÓZSEF az I. osztály titkára — f. október hó 9-én, mint akadémiai taggá történt megválasztása félszázados forduló napján, fölkereste VÁMBÉRY ÁRMIN t. és ig. tagot, kinek az Elnök úr meleg szavak kíséretében átadta a következő üdvözlő iratot :

Mélyen tisztelt Társunk !

A mai napon telik be egy félszázada, hogy a Magyar Tudományos Akadémia Méltóságodat tagjai között tisztelheti.

Ezen öt évtizedet a tudomány terén érvényesülő világraszóló működése és annak gazdag eredményei teszik emlékezetessé.

Méltóságodat, ki fiatalkorában nagy feltűnést keltett közép-ázsiai utazásával a messze szétágazó törökség nyelvtudományi, földrajzi, történelmi és ethnographiai megismerésében jártaflán utat tört meg azok számára, kik útmutatásának nyomdokaiba léptek, azóta a tudományos munkáknak díszes sorozatával a keleti világnak addig csak homályosan ismert területeiről ellebbentette az azokra boruló fátyolt.

Azok mellett, a mikkel a tudományos irodalom gazdagításához példatadó fáradhatatlansággal hozzájárult, a keleti világ társadalmi, erkölcsi és politikai élete körében kifejtett nagyszabású tevékenység is Méltóságod nevét messze hazánk határain túl a keleti világ minden részében és a nyugati művelt nemzetek legszélesebb köreiben nagy hirre, a tudományos világ előkelő, méltán ünnepeelt nevei közé emelte.

Ezáltal fény és dicsőség hárult hazai tudományosságunkra, melynek Méltóságod mindenkoron hűséges munkása maradt, azzal is, hogy Akadémiánk körében kutatásait nyelvünk és őskorunk kérdéseire is kiterjesztette.

Mint főiskolánk nagytekintélyű tanára lelkesítő tanításával a fellépése idejéig paragon heverő keleti tudománynak buzgó művelőket nevelt, a kik a mi nemzedékünkben ezen reánk nagyfontosságú tanulmányoknak sikerrel szentelik magukat e hazában és kik között többen Akadémiánkban és főiskoláinkon is helyet foglalnak, egytől-egyig Méltóságod iskolájának növendékei és oktató-buzdításának köszönik tudományos értékeket.

Mindezekért el nem évülő halálával tartozik Méltóságodnak első sorban az a hazai testület, mely a nemzeti tudományos és irodalmi élet vezetését, irányítását és fejlesztését ismeri feladatául és mely mindig büszke lesz arra, hogy elsőnek ismerte föl Méltóságod ritka tehetségeit és már pályája legkezdetén jóakaró támogatásában részesítette.

Ez érülettel üdvözljük Önt, igen tisztelt Társunk, a mai évfordulón a Magyar Tudományos Akadémia nevében azzal a hő kívánsággal, hogy még nagyon soká örvendhessünk el nem lankadó tevékenysége folyton megújuló eredményeinek.

Kiváló tisztelettel és ragaszkodással

Budapest, 1910 október 9.

Berzeviczy
elnök.

Heinrich
főtítkár.

Ünnepelt kitünő tagtársunk meleg köszönettel vette az Akadémia megtisztelő megemlékezését és fölkérte a küldöttséget, hogy igaz háláját az Akadémia összessége előtt is tolmácsolja. — Örvendetes tudomásul van.

186. Főtítkár jelenti, hogy a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter úr f 1910 július hó 13-án 1813. eln. sz. alatt átiratot intézett az Akadémiához, melynek kapcsán a cs. és kir. Hadügyminiszternek a legújabb kor (1789 óta) történetének szigorúan tudományos, pártatlan modorban megíratása ügyében hozzá intézett átiratát oly kéressel közli, hogy az Akadémia saját véleményét vele tudatni és egyúttal arra vonatkozólag nyilatkozni szíveskedjék, hogy a tervezett történeti művel szemben tudományos szempontból minő elvi állásfoglalást javasol.

Az Elnökség részéről véleményadásra fölkért Történettudományi Bizottság ez ügyben következő határozatát terjeszti elő:

„A bizottság a Hadügyminiszter úr átiratából meggyőződött arról, hogy a tervezett mű szigorúan tudományos, pártatlan irányzatú lenne; másrészt kétségtelenül hiányát érezzük oly műnek, mely a legújabb kor eseményeit Ausztria és Magyarország szempontjából teljes objectivitással adná elő: ezért tudományos szempontból örömmel kell üdvözlőnünk a felvetett tervet, melynek a közölt program szerinti megvalósítása felette kívánatos. Óhajtanó, hogy a kritikai és tudományos szempontok mellett a magyar nemzeti felfogás és szempont is érvényesüljön a műben, mely a német kiadással egyidejűleg magyarul is közzéteendő. A bizottság javasolja, hogy az Akadémia nyilatkozzék készen a mű érdekében a Hadügyminiszter úr által tervezett előkészítő bizottságban kiküldöttei által résztvenni.“

E bizottsági javaslat egyhangúlag elfogadtatik és a vallás- és közoktatásügyi Miniszter úr erről átiratban értesítendő.

187. Főtítkár jelenti, hogy a berlini kir. egyetemnek, alapítása századik évfordulóján, f. évi október 10—12. megtartott jubiláris ünnepén, Akadémiánk képviselője, báró Eötvös Loránd r. és ig. tag a következő üdvözlő iratot nyújtotta át:

„Academia Scientiarum Hungarica Magnifico Rectori et inclito Senatui celeberrimae Universitatis Friderico-Guilelminae Berolinensis S.

Praevalidum casuumque plenissimum elapsum est saeculum, ex quo imperio olim Germanico dissoluto in statu Germanorum tristissimo viri ingenii excellentissimi regendae civitatis peritissimi et validissimi in metropoli Borussiae quondam mediocri novam eo consilio condiderunt Universitatem, ut damna quae perpassi sunt in bonis externis triumphis animi viribus deportatis recuperarent.

Hodierno die, anni versario huius saeculi quum novum imperium Germanum locum inter potestates principes obtinet, gens Germanorum in rebus corporis animique gradum incrementi assecuta est summum, quum ex haud magna metropoli Borussiae urbs recentiorum temporum una splendidissimarum toto orbe terrarum evasis: Universitas Vestra aetatem saecularem agens conscientia gloriae et superbiae plena respicere praeterita potest, quum ad hos eventus admiratione dignissimos et progressus incomparabiles ex sua parte quam maxime contulisset.

At non solum id quod officii partes sibi a genio gentis iniunctas clarissime implevisset, provocavit admirationem et venerationem omnium populorum: sed etiam Universitas Vestra excellentissima est schola totius humanitatis, quae in omnibus generibus studiorum humanorum et naturalium ingenii eminentissimis novas aperiens vias ditavit profundiorumque fecit scientiam humanam atque provexit incrementa stupenda et sine exemplo, quae saeculum XIX-mum saeculum inauguravit scientiarum.

Omnes populi totius orbis, quisque doctus cuiusque gentis intima comprobatione et quam maxime grato animo afficiuntur debentque affici erga Universitatem Vestram, cuius portae aperiuntur familiariter semper omnibus populis et quae per professores celeberrimos scholam praebent et iis quibus haud fortuna favit, ut ex ore Humboldtiorum, Grimmiorum, Hegeliorum et Rankiorum. Helmholtziorum et Dubois-Raymondiorum verba veritatis revelata auscultarent animoque inbibarent.

Gens Hungarica omnes motus ingenii temporum vividissime sensit, doctrinas novas animo amplexa est docili et per hoc saeculum permultis vinculis animi atque amoris cum magnis viris Vestrae gentis connexa erat.

Academia Scientiarum Hungarica maximo cum gaudio arripit occasionem his festis saecularibus, ut erga Universitatem Vestram pro meritis immortalibus laudem ardentissimam gratiamque iustam et debitam exprimat et ex animo optet intimo, ut haec schola humanitatis splendidissima ad maiorem gloriam non solum gentis Germanorum, sed etiam omnis generis humani vivat semperque crescens innumerablem videat seriem annorum.

Dabamus Budapestini die III-to mensis Octobris a. d. MCMX. BERZEVICZY praesidens, HEINRICH secretarius.“

Magyar fordításban: A Magyar Tudományos Akadémia a berlini Frigyes Vilmos egyetem nagyságos rectorának és tanácsának tiszteletét és üdvözlését küldi.

Egy hatalmas eseményekben dúsgazdag század mult el, mióta a német birodalom feloszlása után, a német nemzet legszomorúbb állapotában, lángeszű államférfiak a porosz királyság szerény fővárosában új egyetemet alapítottak, hogy az anyagiakban szenvedett veszteségeket a szellemiek terén kivivandó hódításokkal pótolják. És ma, e század fordulóján, midőn a német birodalom a világ legelső hatalmasságainak egyike, midőn a német nemzet az anyagi és szellemi

fejlődés legmagasabb fokát elérte, midőn a szerény porosz fővárosból a jelenkor egyik legfényesebb világvárosa lett: ma büszkén és fölemelő öntudattal tekinthet vissza a Ti Egyetemetek a lefolyt századra, mert ennek vakító vívmányaiban és páratlan hódításaiban neki nagy része volt. De nemcsak nemzeti hivatásának e ragyogó betöltése vivja ki ma a művelt világ tiszteletét és hódolatát: a Ti Egyetemetek a civilizált emberiségnek egyik legfényesebb iskolája, mely a szellemi és természettudományok minden ágában elsőrangú, genialis, úttörő szellemekkel gazdagabbá, mélyebbé tette az emberi tudást és döntő befolyást gyakorolt az összes tudományoknak azon bámulatos, páratlan fölvirágzására, mely a XIX. századot a tudományok századává avatja. Minden nemzete e széles földnek, minden tudományos fia bármely nemzetnek a legigazabb elismeréssel és legmélyebb hálával tartozik azért a Ti Egyetemeteknek, melynek kapui mindig vendégszeretően nyitva álltak az összes népek fiainak és mely nagy tanárai útján azoknak is iskolájává vált, a kik nem voltak oly szerencsések, hogy a Humboldtok és Grimmek, Hegelek és Rankék, Helmholtzok és Dubois-Raymondok ajkáról lessék és magukba szívják a tudomány nagy igéit.

A magyar nemzet a korszellem minden áramlatát élénken megérezte, az új tanokat fogékony szellemmel föfogta és e század folyamán alatt is benső szellemi kapcsolatokkal volt összekötöttségben a Ti Nemzetetek nagy embereivel.

A Magyar Tudom. Akadémia azért örömmel ragadja meg a százéves forduló alkalmát, hogy a Ti Egyetemeteknek elévülhetetlen, korszakos érdemei iránt legmelegebb elismerésének és legigazabb hálájának kifejezést adjon és őszinte rokonszenvvel öhajtsa, hogy az emberiségnek e fényes tanodája virágozzék és mindig gyarapodva nemcsak a német nemzetnek, hanem az egész emberiségnek javára és örömére az évek számlálhatatlan sorát érje meg.

Budapest, 1910 október 3.

Berzeviczy
elnök.

Heinrich
főtítkár.

188. A Történelmi Bizottság javasolja, hogy Wertheimer Ede I. t. rendes tagjává választassék és a II. osztály pártolólág terjeszti e javaslatot az összes ülés elé. — Megválasztatik.

189. Főtítkár jelenti, hogy Dohna Richárd herczeg, a ki Angyal Dávid I. tagot schlobitteni levéltára tanulmányozásánál szívesen fogadta és tanulmányait jóakarólag támogatta, tisztelete jeléül négy XVII. századi Dohna grófnak, a kik hazánkban is küzdöttek, fényképét megküldte Akadémiánknak. — Köszönettel fogadtatik, a fényképek pedig mint az Akadémia tulajdona elhelyeztetnek a Történelmi Képcsarnokban.

1906 Meghívók érkeztek: 1. A Magyar Vegyészek országos congressusára (1910 nov. 5—8.), melyre képviselőül Lengyel Béla és Illosvay Lajos r. tagok kéretnek föl; — 2. a szászvárosi gróf Kuun-szobrok leleplezésére (f. évi okt. 31.), mikor Szádeczky Lajos r. t. képviseli az Akadémiát; — 3. az orientalisták congressusára (1912 tavaszán Athénben), melyre nézve később történik intézkedés.

191. Az Akadémia könyv- és levéltára a júliusi összes ülés óta a következő adományokat vette: 1. Heinrich Gusztáv r. tagtól: Stettner György tizennégy eredeti levele Fábíán Gáborhoz. — 2. Falk Ernő úrtól: Metternich herczeg sajátkezű levele gróf Széchenyi Istvánhoz 1845 máj. 1. — 3. Lenard Fülöp t. tagtól: Die Prinzipien der

Mechanik von Heinrich Hertz. — 4. Böhm Károly r. tagtól: Die Wurzel der Verschiedenheit der philosophischen Richtungen. — 5. Horváth Géza r. tagtól: Études sur la réforme du droit. 2. köt. — 6. Szádeczky Lajos l. tagtól: A magyar kultúra nemzeti hivatása. — 7. Melich János l. tagtól: Die Herkunft der slavischen Lehnwörter der ungarischen Sprache. — 8. E. Denison Ross k. tagtól: Alphabetical list of the titles of works in the chinese buddhist tripitaka. — 9. Wolf Miksa k. tagtól: Heidelberg. — 10. Özv. gróf Kuun Gézáértől: Ein Besuch in der Troas. — 11. Sáros vármegyétől: Sáros vármegye monographiája. 2. köt. — 12. A kalocsai kollegiumtól: A kalocsai kollegium ötven éve. — 13. A beszterecei ev. főgymnasiumtól: Programm. — 14. A Múzeumok és Könyvtárak orsz. főfelügyelőségétől: Jelentés 1909-ről. — 15. A M. Kir. Ornithologiai Központtól: Illustrations of the Zoology. — 16. A budapesti növendékpapságtól: Munkálatai LXXXIII-dik évfolyama. — 17. Krisztinkovich Edétől: Mezőgazdasági kamarák. — 19. Löw Immanueltól: Fölszentelő. 1910 máj. 16. — 19. Dr. Kérésztől: Széchenyi és a nemzeti politika. — 20. Dr. Maday Gyulától: A költői nyelv és Csokonai. — 21. Temesvár sz. kir. város tisztviselő-karától: Dr. Telbisz Károly beszédei. — 22. Rendes Gézáértől: a) Scheintod und Wiederbelebungsversuche. — b) A kikhez hiába beszél az ember. — 23. Dr. Molnár Istvántól: Andrejef Leonid. — 24. Az Orsz. Nőképző-Egyesülettől: Értesítő 1909—10. — 25. A protestáns orsz. árvaegylettől: Évi jelentés 1909. — 26. Gráber Lajostól: Évkönyv 1909—10. — 27. A Baár-Madas ref. felsőbb leányiskolától: Értesítő 1909—10. — 28. A Lovas-féle zeneconservatoriumtól: Évkönyv 1909—10. — 29. A székelvudvarhelyi m. kir. áll. főreáliskolától: Értesítő 1909—10. — 30. A kolozsvári r. kath. főgymnasiumtól: Értesítő 1909—10. — 31. A bihácsi keresk. iskolától: Értesítő. — 32. A budapesti III. ker. Kiskoronautczai fiúiskolától: Dr. Krausz Jakab, Bevezetés a philosophiába. — 33. Halaváts Gyulától: A neogén korú üledékek Budapest környékén. — 34. Strausz Dávidtól: Önsegély. — 35. Vértesi Károlytól: Útiképek. — 36. Deésy Károlytól: A „Halley”. — 37. A budapesti argentiniai főkonzulátustól: Több munka és értekezés. — 38. Dr. Goldziher Károlytól: Két értekezés. — 39. Geöcze Zsóárdtól: Hat értekezés. — 40. Huszka Józseftől: Honfoglaló őseink ornamentikája. — 41. Ferenczi Miklóstól: Hadadi br. Wesselényi István élete és naplója. — 42. Orczy Gyulától: Tanulmányok. — 43. A Deputazione fiumana di Storia Patriától: Statuti concessi al comune di Fiume da Ferdinando I nel MDXXX. — 44. Dr. H. Bourgeois-tól: a) La légende de Suur-Tölli. — b) Esquisse d'une morphologie du Romani Gallois. — 45. Dr. Ziemtól: Három értekezés. — 46. Fritsche H.-tól: Die saecularen Änderungen der erdmagnetischen Elemente. — 47. Fellmann Izsáktól: Handlingar och uppsatser angående finska Lappmarken och Lapparne. — 48. Vanino L. és Zumbusch E.-től: Mitteilung aus dem chemischen Laboratorium der Akademie der Wissenschaften zu München. — 49. Haton de la Goupillièretől: Három értekezés. — 50. D. C. Phillottól: a) The Qawānīn 's-Sayyad; b) Diwan-i-sarkhush; c) Selections from Quānī; d) Diwan-i' Andalib; e) Nafhatā 'L-Yaman; f) Sujahat-Nama-Yi-Ibrāhīm beg; g) The adventures of Haji Baba of Ispahan; h) Persian saws and proverbs; i) Some current persian tales; j) 22 különlenyomat a Journal of the Asiatic Society of Bengalból. — 51. Fabó (Fraenkel) Bertalantól: A M. Tud. Akadémia kéziratárának: Szilágyi Sándor 1846 június 27-én kelt irnokszéki bizonyítványának hitelesített másolata. — 52. Kazinczy Ferencztől: Klapka Györgynek Kazinczy Lajos vértanútól: levele. — Köszönettel fogadtatnak.

192. A M. Tud. Akadémia könyvkiadásában 1910 október havában megjelentek: Akadémiai Értesítő. 250. füz. — Athenaeum. XIX. 3—4. — Irodalomtörténeti Közlemények. XX 3. — Hadtörténelmi Közlemények XI. 3. — Barabás Endre: Kolozs vármegye gazdasági leírása. (Megyei monographiák.) — Dr. Iványi Béla: Bártfa sz. kir. város levéltára. I. köt. — Komáromy Andor: Magyarországi boszorkányperek oklevéltára. — Ortway Tivadar: A mohácsi csata elvesztésének okai és következményei. (Történettud. Ertekezések. XXII. 9.) — Tudomásul van.

193. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére HORVÁTH GÉZA és VÉCSEY TAMÁS r. tagokat kéri föl.

Ünnepi beszéd.

Szádeczky Lajos r. t. beszéde dr. gróf Kuun Géza t. és ig. tag, másodelnök szobrának leleplezésén Szászvároson 1910. okt. 31.

Tisztelt Ünneplő Közönség! Öt évvel ezelőtt dr. gróf Kuun Gézát a kolozsvári temetőben azzal búcsúztattuk, hogy „*leesett a mi fejünk koronája*“. Mert valóban koronánk, diszünk, büszkeségünk volt ő mindnyájunknak, kik a tudomány szolgálatában vezérlete alatt munkálkodtunk.

Ugyanott megfogadtuk, hogy eszméihez hívek leszünk s hogy azért a szeretetért, melylyel minket melengtetett, örökké hálásak maradunk.

Ez a hűség, hála és szeretet hozott össze ismét minket, hogy aldozzunk a nagyérdemű vezér emlékének.

A gyász helyett ma örömmünnepet ülünk, mert a mester, kit elsíratunk, ime feltámadott. Visszatért közénk érczalokban, hogy újra lássuk az ő jószágos, nemes arcvonásait, s érezzük azt a lelkesítő és munkára buzdító hatást, mely fenkölt lényéből kisugárzott.

A tisztelet, szeretet és hála eme kegyeletes ünnepére a *M. T. Akadémia* is elküldötte a maga koszorúját, mert egyik leghívebb munkását, tiszteleti és igazgatósági tagját, sőt másodelnökét tisztelte benne.

Elküldötte koszorúját a kolozsvári m. kir. *Ferencz József Tudományegyetem* is, az ő tiszteletbeli doctorának, mint a régi Erdély hagyományos nemzeti szelleme leghívebb ápolójának, mint az erdélyi irodalmi és tudományos törekvések zászlóvivőjének s mint az itteni főúri írók századokon át virágzott hosszú sorozatában egyelőre az utolsónak.

Megbízatosomnak annál kegyeletesebben tehetek eleget, mert közről ismertem lelki nemességét, szíve melegségét, tudománya mélységét, hazafisága kristálytisztaságát.

Tanúságot tehetek arról is, hogy mily meleg szeretettel csüggött a szászvárosi kollegiumon. Több ízben együtt működvén az ő elnöklése alatt itt mint min. biztos az érettségi vizsgálatokon, közről

tapasztaltam, hogy mennyire összeforrvá érezte lelkét ezzel a kollegiummal. Tizenkét évvel ezelőtt itt e helyet megtekintve, lelki gyönyörűséggel emlegette, hogy itt fog épülni a Kuun-Kollegium új épülete.

Akkor itt az ékesszavú Sylvester Domokos ref. lelkész gondolat ápoló rózsái nyíltanak s ime a rózsák ligetében a tudománynak szentelt templom épült s előtte a gróf Kuun Géza szobra áll, eszményképül a tanuló ifjúságnak, hogy töle tanuljanak tudomány- és hazaszeretetet.

Rajta igazán beteljesültek az Írás szavai, hogy *„légy hű mindhalálig s néked adom az életnek koronáját“*.

Ő e kollegiumhoz valóban hű és igaz volt mindhalálig.

Hűsége ide hozta őt évről-évre a vizsgálatokra, hogy lássa és munkálja, hogy miként érik a magyar nemzet szellemi termése.

Igazsága szeretettel védte a gyöngét is, ha igyekezetet és jóakaratot látott nála, de nem pártolta saját rokonát sem, ha érdemtelenné mutatkozott. Az éretteket ő bocsátotta útra buzdító szavakkal az egyetemekre, honnan többen mint tanárok kerültek vissza és itt folytatják az ő munkáját.

Itt áll azért legmértöbb helyen a Kuun Géza szobra, az ő legbensőbb szellemi családjá körében; de a kegyelet ünnepéből méltán részt kíván magának az egész ország, mert ő maga is az egész országé volt.

Az egész országé abban is, hogy példát mutatott, hogy ne csak a politika áldatlan mezején igyekezzünk a hazának szolgálni, hanem főként a kultúra terjesztésével. Hogy Ő mily magasztosan fogta fel hivatását, saját szavai jellemzik leginkább, melyeket legmagasabb kitüntetése, a v. b. titkos tanácsosság elnyerése alkalmával intézett válaszul tisztelőihez:

„Igaz — úgy mond — hogy a politika terén semmiféle, nem mondom nagyobbbszabású, de még kisebbszabású munkálkodással sem dicsekedhetem; igaz, hogy nem nagy hivatalban, de még kis hivatalban sem forgolódtam és a mit tennem lehetett, az a tudomány és a kultúra terén központosult“.

Való igaz, hogy Ő a csendes, de mélyreható tudományos és kulturai munkásságot többre becsülte minden zajos közéleti szereplésnél. A forumon soha sem szerepelt és mégis itt áll most ércalakja, míg sok ú. n. *„nagy hazafi“*-nak, kik az ő életében a forumot öblös hanggal betöltötték és hírnevüket a hírlapok harsonájával hirdették, ma már nevüket is elfelejtettük.

Kuun Gézának tudományos munkálatai örök hírnevet biztosítottak nemcsak itthon, de a külföldön is. Legyen elég csak a számtalanból ama kétkötetes latinul írt munkájára rámutatnom, melyet a magyarok eredetéről s a keleti népekkel való legrégibb összeköttetéseiről írt, mely hírnevét a haza határain messze túl is elterjesztette, fel északra Helsingforsig, délre a búrok hazájáig, keletre a nippon Tokioig, nyugatra az amerikai egyetemek és könyvtárokig.

A tudósok internationalis nyelvén tárta fel ebben a világ előtt, hogy él egy nemzet a Duna, Tisza, Szamos és Maros partján, mely a kínai faltól a Kárpátok és Alpések közé jutva, ezer esztendő alatt nemcsak! világtörténeti szerepet játszott, hanem élet-halál harcok között fentartotta itt a nyugatiba oltott keleti kultúrát és elévülhetetlen érdemeket szerzett az emberiség közmívelődése történetében.

De nemcsak tudományos munkáiért vagyunk Kuun Géza iránt hálásak, hanem azért is, mert egész életét a hazai közművelődésnek szentelte: lelkesített, buzdított, az erőket összetartotta és példát mutatott. Hatásával többet tett, mint sok százan mások, kiknek csöndes munkáját a közönség nem veszi észre.

Hatása megmaradt és szelleme él halála után is. Rá is illik a költő szava. hogy:

Nem hal meg az, ki milliókra költi
Dús élte kincsét, ámbár napja múlt;
Hanem lerázván a mi benne földi,
Egy éltető eszmévé finomul!

Kuun Géza emléke immár ilyen *eszmévé* vált és szobra ezt a *feltámadást* jelképezi.

Midőn azt a M. T. Akadémia és a kolozsvári Egyetem nevében megkoszorúozom, hódolatunk nyilvánítását azokkal a szavakkal végzem, melyekkel Ő egyik legkedvesebb tudós barátjának, Szilágyi Sándornak kolozsvári emléktábláját leleplezte, így szólván:

„Megdicsőült szellem! ha égi lakodból letekintened lehet az általam oly hően szeretett hazai földre, ime lásd kegyeletünk ünnepét, ime lásd szívünk hűségét, a mely csak magával a szívvel enyészik el, de még így sem enyészik, mert hiszen a hűség égi erény, mely eget kér s eget vár. Emléked örök!”

Megjelenik
minden hó 15-én
három-négy ívnyi
tartalommal.

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

Szerkesztő-
s kiadóhivatal a
Magyar Tudom.
Akadémiában.

SZERKESZTI

HEINRICH GUSZTÁV.

XXI. KÖTET.

1910. Deczember 15.

12. FÜZET.

Madách kisebb költeményeiről.

(Részlet *Voinovich Géza* I. tagnak okt. 3-án tartott székfoglaló
értekezéséből.)

Az értekezés Madách kisebb költeményeinek általános jellemzéséből indul ki, főkép nyelv és szerkezet tekintetében; majd az író egyéniségének bensőbb jellemvonásait vizsgálja, életrajzának fővonásaival kapcsolatban tüntetve fel költői fejlődését, miközben számos kiadatlan költeményét ismerteti. Azután *Az ember tragédiájához* vezető nyomokat fürkészi a kisebb költeményekben, részint külső vonások, részint gondolatok átvételét, melyeket azonban nagy művében a költő alkalomszerűn használ fel, átalakít és tovább fejleszt. Végül így folytatja:

Madách *Az ember tragédiájába* nemcsak töredék-gondolatokat s mellékes eszméket vett át régebbi verseiből: ezekben forrt ki a nagy mű alapeszméjének minden ága, jeléül, hogy gondolatai régóta jártak hasonló utakon. Csakhogy a versek vívódásai életbölcseletté lehiggadva jelennek meg itt.

Két testvérének halála s a szabadságharc leveretése után hiúnak látja az egyéni és nagyobb küzdelmeket, s kétkedik az ember tehetőségében. A cél hosszú fáradság után „oly messze van, mint volt, fejünk felett“ (*Pál öcsém sírjánál*), s a népet a vér nem váltja meg a rabbilincsből (*Éjféli gondolatok*); oda jut hát, hogy „döre minden küzdés a magasra“. E lankadáson csak a *Betelt kívánságok* cz. költeményben s *Mária királynő* drámájának újra-írása idején vesz erőt, mint e művek egyes részletei bizonyítják. Ádám is küzdelmei értelmét kérdi Lucifer-től: „Hadd lássam, mért küzdök, mit szenvedek?“ De maga felel e kérdésekre az űrben:

Szerelem és küzdés nélkül mit ér
A lét? . . .
Az ember célja a küzdés maga.

Egyik versében azt mondja, nem is jó ember, a ki nem lelkesült oly eszméért, mely az ész előtt meg nem áll; ilyen a

feláldozás, a hit és haza, melyek mégis közelebb emelik az embert Istenhez. (*Egy örült naplójából.* 19.) Így gondolkodik Ádám is az űrben :

. . . . mindegy, bármi hitvány
Volt eszmém, akkor mégis lelkesített,
Emelt és így nagy és szent eszme volt.

Sőt hozzá teszi :

Mindegy, kereszt vagy tudomány, szabadság
Vagy nagyravágy formájában hatott-e,
Előbbre vitte az ember-nemet.

Itt új lépéssel megy tovább s egészen szembe áll első kétségeivel. Kisebb költeményeiben nem követhetjük idáig, e hitét *Az ember tragédiájának* képei sem indokolják ; ezt lelke mélyéből fejezte ki.

A küzdelem dija e földön a haladás hitén felül a nő mosolya s a családi élet ; ez *Az ember tragédiája* alapeszméjének másik ága. Ez is hosszú forrongás fogantatja. Fiatalkori verseiben sötétben rajzolta a nőt, drámáiban a férfi megrontójának mutatta s magasabb hivatásra képtelennek. Házassága idején a család nemtőjének nézi s az élet vigaszának. Ezt hirdeti *Szív és ész* című kiadatlan verse :

Bölcsesség van, nő. a szerelemben,
Örületnek nézze bár az ész,
Életünk folyóján révbe vinni
Egyedül szívünk szerelme kész

A nő hivatásának ily felfogása tűnik ki akadémiai székfoglalójából is, mely a nőről szól, különösen aesthetikai tekintetben. Fenntartja első darabjainak tanulságát, hogy a nő „az emberiség irányadó szellemei közé nem emelkedhetik“, de ő a család alkotója, a házi kör összetartója. Így rajzolja Lóth feleségének történetében is, a ki férjét biztatja : „Élj és szenvedj, mint igaz próféta“, de maga hátrafordul, hogy „együtt vesszen kis körével“. *Visszapillantás cz.* kiadatlan verse is azt vallja ;

Oh a nő jobb, mint mi férfiak,
Kis világa a szív birodalma,
Melynek mint istenség édenét
S kárhozatját is csak ő alkotja.

Messze zajlik tőle a világ,
Melyben vérzik s küzd a férfi keble,
Uralomvágy, hirszomj és erő
Ismeretlen zúgván el felette.

E szerint van kijelölve Éva szerepe is, a ki hű kísérője és vigasztalója Ádámnak, de küzdelseinek nem osztályosa. Emlékeinek súlya alatt fejtegeti székfoglalójában, hogy a nő, „ha egyszer ki van ragadva kijelölt köréből“, mélyebben süllyed s nem képes erkölcsileg többé felemelkedni, „s így valamint az erkölcsi és aesthetikai szépnek eszményképeit a nő szolgáltatja, úgy az erkölcsi s aesthetikai rút netovábbját is csak a nő képes előállítani“. Ily Janus-arca van szemében a nőiségnek s váltakozva két typus ölt testet alakjaiban: a hű Deianeira s a csélcscap Jolé, a lemondó Mária királynő és Szofra, a vásárolt szerető. Éva arcán is e kettős világítás váltakozik. Miltiades és Kepler neje, a szüzi marquise s a forradalom nőigrise ily ellentétek. Jó és rossz emlékei küzdtek szívében; mondta is Bereznyek: „Anyámnak köszönheti Éva, hogy kirivőbb színekben nem állítottam elő“. S éppen az anyaság magasítja fel Évát *Az ember tragédiájában* is. A költő végül legyőzi szomorú emlékeit s az Úr szavával nemtő gyanánt állítja a nőt a férfi oldalára.

Az élet értelmének, a küzdelmek becsének kérdésére kettős választ ad *Az ember tragédiája*: az embert egyéni szenvedéseiert a családi élet kárpótolja, küzdelmeiben a haladás hite lelkesíti. Ez összefonódó kettős tanulság a történelmi színekből folyik, de az égi szózat megerősíti. E szó az ember és az emberiség sorsát a végtelennel kapcsolatban mutatja, munkájakat mintegy a teremtés folytatásának nézi. A felvilágosíthatlan kérdésekre az Úr sem felel, így Ádám első kérdésére a lélek örökkévalóságáról, de mindezekre vonatkozik a „bízva bizzál.“

Az ember tragédiájának még ez a fő sudara is régebbi költeményeiben gyökerezik. Madách együtt érzett a természettel, a mi egyik leíró költeményében szinte pantheistikus erővel nyilatkozik, s hitt az anyagi és erkölcsi világ összetartozásában, érezte a mindenség harmoniáját. Mert ezt megtörte, éppen azért vádol embert és társadalmat. *Hit és tudás* cz. kiadatlan költeményének harmadik szakában ez a stropha van:

Megszakadt a mindenség gyűrűje,
Melyben Isten, ember együtt éltek,
S a nagy űrt tán át sem bírja szállni
Isten gondja és ember-remények.

Egy másik verse is azt vallja, mely gyűjteményéből szintén hiányzik, hogy

minden egy nagy láncz egy-egy szeme,
Melyet mint dal, mint összhang foly körül
Az Isten lelke véghetetlenül.

E dal egy hangja volna a világ,
Ha volna úgy, minőnek alkoták,
De az ember teremteni akart.
Kitépte földét s elrontá a dalt.

Így veszi az ember törekvését *Az ember tragédiája* is, „a mint az ember istentől elszakad s önerejére támaszkodva cselekedni kezd“ — mondja maga a költő Erdélyihez írt levelében. Azonban ez a régi vád is elnémul *Az ember tragédiája* végén s helyreáll a nagy harmonia.

Így meríti erejét *Az ember tragédiája* a kisebb költeményekből, ezek révén abból, a mit Madách átélt és szenvedt. Még a hármas alapgondolat gyökere is lyrai forrásokig ér vissza s alkalmi költeményekben bukkan fel először, hogy aztán kétség és elmélkedés közt nőjön világnézetté. De kiforrott gondolatai megszabadulnak az emlék érzelmi kíséretétől. Csak a Kepler-szinben találni egy pár vonást, a melyek emlékeire ütnek, hazafi érzése egyetlen célzásra szorítkozik „nagy Hunyad“-ról.

S ez nem öntudatlanul van így. Maga írta 1855-ben, *Mária királynő* drámájának átdolgozása közben Szontaghnak: „Minden szenvedély, minden érzés, minden ideál csak akkor lesz műtárgyi, ha megszűnt szenvedély, érzés és ideál lenni, mikor, mint a tudós orvos, sajnálat, részvét nélkül bonczkés alá vesszük azokat“. Nagyobb munkáinak e kettős természetére, a lyrai eredetre s látszó obiectivitásra, melyet *Az ember tragédiájában* ért el leginkább, világít rá egyik kiadatlan verse:

... a költő, ki alkotni akar,
Mint Isten világot, küzdje le
Mind e szenvedélyt előbb, melylyel
Új világát népesíti be.

Akkor aztán ő parancsoland
A szellemnek, melyet felidéz,
S míg kezében tartja gyeplőjét,
El nem ragadhatja őt mint vész.

Emlékének tárházaiból
Választ renddel minden érzetet,
Mint ruhát, melyet egykor viselt,
S egyben vigadt, másban szenvedett.

S hogyha kész világa, a tömeg
Bámulattal mond: mi szép, mi hü!
Nem tudja, hogy kedves halottjait
Koszorúzza a megbékélt szű.

(Számoltam magammal.)

Madách alakját innen látni legtisztábban, a keresztről érzelmei és bölcselkedése közt. Bölcselkedő volt, a ki emlékeiből és lyrai sóhajaiból világnézetet szűrt le s költő volt, a kinek bölcselkedése mögül életének ismerője mély lyrai hangot hall zöngeni.

Teleki Mihály levelezése.*

Teleki Mihály levelezésének most megjelent ötödik kötetében az 1670—1671. évekre eső levelekből a leginkább figyelemre méltók vannak közölve, 666 lapon 453 levél. E levelekből 90-et — tehát a levelek egyötöd részét — Teleki Mihály írta másoknak, 363 levelet pedig mások irtak neki. A Teleki Mihálytól származó 90 levél 26 személy közt oszlik meg; a neki írt levelek pedig 64 személytől származnak. A Teleki Mihály levelei közül legtöbb a fejedelemnek szól (21 levél 37-tel szemben), azután Naláczy István udvarmesternek (17 levél 28-czal szemben), Strasoldo szatmári várparancsnoknak (11 levél 10-zel szemben, Weér Juditnak (6 levél 7-tel szemben), Heister német generalisnak (4 levél 5-tel szemben). Ezeken kívül Bánffy Dénesnek, Bethlen Jánosnak, Homonnay Györgyné Eszterházy Máriának, Ispán Ferencznek, Rottal Jánosnak címzett 2—2 levelével találkozunk; végre Báthori Zsófia özvegy fejedelemasszonynak, Bornemisza Annának, Nádasdi Ferencz országbírónak, Rákóczi Ferencznek, Szelepehényi György esztergomi érseknek, Tökölyi Istvánnak, Bocskay Istvánné Török Katának írt egy-egy levéllel.

Azok közül, kik Teleki Mihályt leveleikkel felkeresték, ebben a kötetben is legelső helyen áll Bánffy Dénes, a ki némelyik nap három levelet is írt Telekinek. Ezen levelekből 68-nak jutott hely ebben a kötetben. Bánffy Dénes után Apafy és a fejedelemasszony Bornemisza Anna mellett legtöbb levelével találkozunk Naláczy Istvánnak és Székely László postamesternek, a kik a fejedelmi udvarnál előforduló dolgokról értesítették Telekit. A portán folytatott tárgyalásokról és az ott észlelt dolgokról a portai követeiktől és kapitányuktól (Baló László, Daczó János, Nemes János, Rhédey Ferencz, Boér Zsigmond, Rozsnyai Dávid és Túri László) kap értesítést; a magyarországi dolgokról az interessatusok főbbjeitől, mint Bocskay István, Chernel Pál, Gyulaffy László, Ispán Ferencz, Kende Gábor stb. Özvegy Kemény Jánosné és

* A Széki gróf Teleki család és a M. T. Akadémia költségén kiadja a Magyar Történelmi Társulat. Szerkeszti *Gergely Sámuel*. Ötödik kötet 1670—1671. Budapest, 1910. XLIII + 666 lap.

első férjétől született fia, Wesselényi Pál, a legtöbb dologban az ő tanácsát kéri ki és azt követik. De fentartja levelezését a Magyarországon levő német generalisokkal is, mint Heisterrel. Strasoldoval, a királyi udvarnál Rottal Jánossal. Magától Leopold királytól is találunk e kötetben egy Teleki Mihálynak írt levelet.

Minthogy Teleki Mihály eddigi méltóságainak megtartása mellett 1670 elején huszti főkapitány és tanácsúr lesz, ezáltal működési köre még inkább kitágul, hatalma még inkább növekedik; növekedik ezzel egyúttal levelezésének bece és fontossága. Részletesen tárgyalva és több oldalról megvilágítva találjuk e levelekben mindazokat a kérdéseket, melyek az erdélyi fejedelemséget érintik, vagy talán éppen életkérdését teszik, milyenek például a magyar elégületlenek ügye és ezzel némileg kapcsolatban Huszt birtoklásának kérdése; továbbá a török határrendezés kérdése, a Zólyomi Miklós praetensiója az erdélyi fejedelemségre stb.

Az a körülmény, hogy Erdély török protectoratus alatt állott s a töröknek évi adót fizetett, nem szerezte meg a kis országnak ezen oldalról a kívánt nyugalmat. A szomszéd jenői és váradi pasák nem nyughattak. Nem elégedtek meg azzal sem, hogy olykor-olykor rabló csordákat bocsátottak be a szomszéd-ságokban eső vármegyékre, honnan ezek embereket vágtak le, vagy hurczoltak el és nagy zsákmánynyal megrakodva tértek vissza, hanem a portán is minduntalan panaszkodtak a fejedelemre, hogy nem engedi bírni nekik a Piri pasa által készített defterben Jenőhöz és Váradhoz tartozókként összeírt területeket. A jenői törökök Halmágy vidékén 49 falunak átengedését követelték. A váradi basa 1671 második felében az ország nyugati részén egész vármegyék átengedését sürgette azon czímen, hogy azok Piri pasa deftere szerint Váradhoz tartoznak. Egyúttal panaszt emelt a fejedelem ellen, hogy ez Várad közelében őt várat épített Várad ellen, úgy hogy ők ki sem tudnak mozdulni Váradról, a hol ilyen körülmények között nem lakhatnak. Apafynak nagy küzdelmébe és sok áldozatába került az ellene emelt vádak alaptalanságát kimutatni, mivel a portán sem sok jóakarrattal találkozott. Még mindig a portán volt Zólyomi, mint a fejedelemségre ellenjelölt. A törökök sem tartották ugyan olyan embernek Zólyomit, hogy az erdélyi fejedelmi székre lehetne ültetni, de alkalmasnak tartották arra, hogy vele, mint lehető ellenjelölttel, Apafyt állandó félelemben tartsák s ezáltal szolgálai engedelemségre szorítsák.

Apafy e szorongatott helyzetében sem tévesztette el szeme elől a magyarországi mozgalmakat. Rozsnyai Dávidot még 1669 őszén a nagyvezérhez küldte, hogy általa engedélyt nyerjen a magyarországi ügyekbe avatkozásra. Mig Rozsnyai a válaszszal

megérkezik, a magyar elégületlenek küldöttjét Ispán Ferenczet udvarában tartotta, általa és Teleki Mihály által az elégületleneket békés várakozásra, nyugalomra intette. De ezt a nyugalmat váratlanul megzavarta Zrinyi Péter és Frangepán Ferencz meg gondolatlan fegyverfogása, a minek hírére a felsőmagyarországiak is fegyvert fogtak. Csaknem ugyanazon időben, a mikor a Zrinyi vállalkozásnak híre a fejedelmi udvarba megvitetett, érkezett ide a bécsi udvar követe, Kászonyi Márton, a végett küldve. hogy Apafyt a magyarországi mozgalmakba elégedéstől visszatartsa és ugyanezen időtájt érkezett meg Rozsnyai a beavatkozásra kért engedély elutasítása mellett azzal a meglepő hírrel, hogy a portán Zrinyi maga számára a magyar királyságot, veje, Rákóczi Ferencz számára pedig az erdélyi fejedelemséget kérte. E nem várt hír egyelőre lehütötte a fejedelem buzgalmát a magyarországi ügyek iránt. Most már Ispán Ferencznek is a fejedelem udvarában a válasza több mint három hónapra terjedő várakozása után eredmény nélkül kellett küldőihez visszatérni; de az udvar követe, az Erdélyben általános bizalmatlansággal fogadott Kászonyi sem vihetett magával egyéb választ udvarias formába foglalt üres szavaknál.

Zrinyi Péter fogságba esése és Rákóczi Ferencznek fegyverletétele után a magyar elégületlenek által Teleki Mihálynak nagy számmal írt levelek élénken tükrözik vissza azt az általános megdöbbenést, elkeseredést és kétségbeesést, a mit a dolgoknak e váratlan fordulata az elégületleneknél előidézett. Fokozta az aggodalmat az a hír, hogy a király minden további mozgalom elnyomására hadakat küld az országba. Nem kelthetett megnyugvást a királyi manifestum sem, mely a hadküldés czéljául a hű alattvalók védelmét mondotta néhány nyugtalankodó rebellis ellen. Ezt hirdették a beindított hadak élén álló osztrák generalisok is. Ők azt mondták, hogy még a valódi bűnösök is remélhetik a királyi kegyelmét, ha minden további mozgalomban részvételtől tartózkodnak s a király iránti hűségre visszatérnek. Maradjon tehát mindenki nyugton házában s várja bizodalommal a királyi sereg megérkezését. Őszinteség nem volt ebben a biztatásban. Nem is volt más czélja, mint lépre csalni vele a könnyen hívőket. Mert a mint a hadak az országban előnyomultak, nyomukban rendre teltek meg a börtönök a bűnösök mellett ártatlanokkal is. Utóbb a semmiben részt nem vevő gazdagokat is üldözték, hogy vagyonyukat confiscálhassák. A belátóbbak azonban még a kellő időben menekültek részint török területre, részint Debreczenbe, vagy az erdélyi fejedelemséghez tartozó Huszt várába. Ez utóbbiak között voltak Bocskai István, Ispán Ferencz, Kende Gábor, Gyulaffy László, Chernel Pál stb., később Balassa Imre, Petrőczy István és Tökölyi Imre.

Husztról nagyon sok szó esik a Teleki Mihály levelezése ötödik kötetében is. Apafy még az ittlakó exfejedelem, Rhédey Ferencz életében biztosította a várat az ország számára. A fejedelem tanácsában ki is mondták, hogy Husztot magánember ne bírassa, főleg ne magyarországi. A Rhédey Ferencz özvegyének, Bethlen Druziánnának 1670 januárius 18-ikán bekövetkezett halála Teleki Mihályt Huszton találta. Azonnal megtette az intézkedéseket arra, hogy a várat a fejedelem és ország számára biztosítsa, jöllehet előre látta, hogy ezáltal a Tökölyi Istvánnal való barátsága „füstöt vet“, de nem tehet róla, atyafiságért, barátságért urát, hazáját el nem árulja. Elbocsátotta tehát a várőrsegnek azt a részét, a melyik az Apafy hűségére nem akart megesküdni, a többit már januárius 19-én a fejedelem iránti hűsére megeskette és az elbocsátottak helyébe másokról gondoskodott. Intézkedéseiről több levélben részletesen számol be a fejedelemnek, ki őt most a huszti főkapitánysággal is megbizta, a februáriusi gyűlésen pedig a tanácsúri méltósággal tüntette ki. Ekként az országnak Magyarországgal határos részén két erős vár főkapitányságát Teleki Mihály személyében olyan ember tartja kezében, a kinek odaadó hűségében a fejedelem soha egy perczig sem kételkedett; a ki jelen volt a magyar interessatusoknak már a murányi összejövetelén is; a ki azután is állandó érintkezésben volt velük és ismerte minden dolgaikat, szintén kívánta boldogulásokat; a ki hazafias tettet látott abban, hogy az elégtelennek — később bujdosók — ügyét úgy a fejedelmi udvarban, mint mindenütt tehetsége szerint önzetlenül szolgálja; a ki a Husztra menekülőknek is a legnagyobb készséggel nyitott kaput.

A magyar menekültek néhány előkelőbbjének Huszton tartózkodása nagy szálda volt a bécsi udvar szemében. Zokon vették Apafytól is, hogy befogadta őket. Égtek a vágytól, hogy ezekre is reá tegyék kezöket. Kászonyi Márton 1670 július 12-én Telekinek írt levelében kiadásokat sürgette. Gróf Rottal János október 2-án kelt levelében azzal a tanácssal áll elő, hogy a bujdosók a fejedelem által ő felsége gratiájához folyamodjanak; írjon a fejedelem is mellettek a császárnak, a fejedelemasszony pedig közbenjárásért a császárnénak; mind ezeket a leveleket küldenék hozzá Lőcsére, ő közbenjárása által a császár előtt meg fogja mutatni igaz magyarságát. 1671 október 26-án Kapy Gábor a lengyel király és királyné közbenjárását hozza ajánlatba. Ezt megelőzőleg májusban Spankau követe által a császár nevében szölitotta fel Apafyt a bujdosók kiadására. A bécsi udvar nem mulasztotta el a portán is vádolni Apafyt, hogy az ő lázadó alattvalóit befogadta. Tartottak is Erdélyben attól, hogy a török a bécsi udvar kívánságára kiadásokat fogja elrendelni. Ez azonban

nem történt meg. A nagyvezér készséggel fogadta el Apafy azon magyarázatát, hogy a kik Magyarországból Erdélybe jöttek, mind előkelő urak, Erdélyben is adózó birtokosok, tehát nem idegenbe jöttek Erdélybe, hanem saját birtokaikra.

Ismerve a bécsi udvar bosszúra vágyó természetét s naponként hallva azon égbekiáltó igazságtalanságokat, miket Magyarországon ártatlanokon, nem ártatlanokon elkövettek, indokolt volt az aggodalom, hogy az udvar erőszaktól sem fog visszariadni. hogy az Erdélybe menekült bujdosókat hatalmába ejtse. Huszt és Kövár közel estek Szatmárhoz, a honnan egy váratlan megrohanást könnyen lehetett a nevezett várak ellen intézni. Ez az aggodalom adott okot arra, hogy az Apafy kormánya 1670 és 1671 nyarán Szamosújvár és Deés között figyelő hadtestet állíttatott fel, melyet Teleki Mihály alá rendelt.

Ennyivel azonban a bujdosók nem voltak megelégedve. Ők azt szerették volna, hogy Apafy nagynevű elődjei példáját követve zászlót bontson s a szorongatott magyarság és üldözöbe fogott vallás védelmére Magyarországon megjelenjék. De Apafy a porta felhatalmazása nélkül nem mert ilyesmire vállalkozni. A fejedelemasszony Bornemisza Anna pedig minden ilyes beavatkozásnak határozott ellensége volt.* Nem bírta elviselni Szuhay azon nyilatkozatát, hogy még egy sereg disznót sem bizna Apafyra. „Im magok is jól őrizték!” — írja keserűen Telekinek. Apafy tehát — nem nyerhetvén felhatalmazást a portától a beavatkozásra — csak a bujdosók mellett közbenjárásra szorítkozott, Bécsbe az udvarhoz küldött követe, Hedry Benedek, eredmény nélkül tért onnan vissza. A bujdosók 1671 nyarán Szepesi Pált és Petrőczy Istvánt a portára küldték a török segély kieszközlése végett. Útjuk eredményéről Telekinek írt leveleiből értesülünk. A nagyvezér kihallgatáson fogadta őket, de a kért segély felett tárgyalásra a budai vezérhez utasította, mint a kire a magyar ügyek bízva vannak. De ez csak álcázott elutasítás volt. A budai vezér semmi utasítást nem vett a Petrőczyekkel való tárgyalásra. Nem gondolt most arra a porta, hogy Magyarországon kezdjen háborút, mert ebben az időben már Lengyelország ellen készülődött. Ekként az 1671-ik év úgy Erdélyre, mint az itt időző bujdosókra nézve a csalódás, a jövőben való bizonytalanság, némileg a reménytelenség lehangoló érzelmeivel záródott le.

Befejezésül szólnunk kell Béli Pál személyes viszonyáról Bánffy Déneshez, valamint Bánffy Dénes viszonyáról Apafyhoz,

* Bornemisza Anna eddig közölt levelei megecfázolják egyes történetírók azon állítását, hogy ő Bethlen Gábor és I. Rákóczi György példája által ösztönözve Apafyt a bujdosók ügyében fegyveres beavatkozásra buzdította.

úgy a mint a levelekből megismerjük. Némely történetírónak azt a felfogását, hogy ebben az időben Béli Pál legmeghittebb tanácsadója lett volna Apafynak, a levelek nem igazolják; magának Bélinek 1670 május 5-én írt levele az ellenkezőt bizonyítja. Alaptalan Deák Farkasnak az az okoskodása is, hogy Teleki Mihály Kajántó birtoka felett Bánffy Dénessel összeveszett s végképen szakítani akart volna vele, de Béli Pál mint békéltető, mint közbenjáró a békét köztők helyreállította egy időre; * mert Bánffy leveleiből, miket 1671 januárius 1-én, 8-ikán, februárius 8-ikán és 15-ikén írt Telekinek, éppen az ellenkező tűnik ki: Béli akart hatalmasul beleülni a jogosan Bánffyt illető Kajántóba; de azért „farkas-ujjakat húzunk egymással, ha ebben megyen elé ő kegyelme“ — írta Bánffy Telekinek februárius 8-ikán. Béli azon levelekben, miket Telekinek ír, nem emlékezik meg Bánffyról; Bánffy ellenben több levelében mint közönségesen tudott ellenségéről szól Béliéről. 1671 június 27-ikén ezt írja róla: „Béli uram minket csak úgy szeret, mint a kecske a kést. Nem is lehet senki ő kegyelmének barátja, hanem ha fejös tehene leszen, noha ő kegyelme is ebnél jobb ember“.

Bánffy Telekinek írt leveleiből azt is megtudjuk, hogy e két évben sem volt olyan benső viszony közte és Apafy között, mint a milyennek általában hiszik. Midőn Rhédey Ferencz exfejedelelem özvegyének halála után a fejedelem Husztot az örökösöknek nem adta át és a helyette adandó kárpótlással is késedelmeskedett, Bánffyban az a remény csirázott meg, hogy az inscripcionalis összeg letételével Husztot magának megszerezheti. Telekit kérte ez ügyben közbenjárónak. De a Teleki közbenjárása nem hogy sikerre vezetett volna, sőt Teleki a fejedelem-asszony neheztelését vonta magára a Bánffy érdekeinek támogatása által. Apafy udvarában időző jó emberei ismételve figyelmeztették is Bánffyt, hogy „vigyázzon a maga dolgaira, mert a fejedelemnek oly nehéz szavai voltak ellene, a kit ember elgondolni sem tudna“. A fejedelem Bánffy iránt táplált haragjának okáról azonban a levelek nem adnak felvilágosítást. Bánffy bizodalma azonban Telekiben változatlanul szilárd, minek fényes bizonyága, hogy Bánffy a fejedelem és ennek udvari emberei részéről vett megbántódásai, becstelentése felett érzett keserűségét éppen a Teleki Mihálynak írt leveleiben tárja fel.

* Magyar Történeti Életrajzok: Uzoni Béli Pál. 70. lap.

Magyarországi boszorkányperek oklevéltára.¹

A magyarországi boszorkányperek részletező ismertetése mindez ideig történetirodalmunk hiánya volt. Bél Mátyástól kezdve (*Notitia Hungariae*. II. 288.) napjainkig számos boszorkányperec látott ugyan napvilágot, sőt *Müller Frigyes* az erdélyi (*Beiträge zur Geschichte der Hexenprocesse in Siebenbürgen*. Braunschweig, 1855.), *Otáh György* a békésmegyei (Békésmegyei rég. és művelődéstört. társ. Évk. XIII. k. 30—161 ll.), *Reizner János* a szegedi (Szeged tört. IV. k. 373—461 ll.) boszorkánypereket részletesen és összefoglalóan tárgyalták is, de belőlük a magyarországi boszorkányperek elterjedésének mértékét, lefolyását, a perek tárgyalásánál követett törvényes eljárást, s a mi talán a legfőbb: a külföldiekhez való viszonyát, még megközelítőleg megállapítani sem lehetett. Ezen hiányok észlelése készítette az ismertetendő kiadvány szerkesztőjét arra, hogy rendszeres kutatások alapján kísérletet tegyen ezen, önként felmerülő kérdések kielégítő megoldására. E kötet 308 teljesen ismeretlen levéltári adattal bővíti eddigi tudásunkat, melyek túlnyomó része Biharmegye, Debreczen, Kolozsvár, Ugocsamegye, Torda-Aranyos, Maros-Tordamegye, Dés város levéltáraiból, továbbá a M. Nemzeti Múzeum kéziratgyűjteményéből és az Orsz. levéltár anyagából került ki. Kivonatossan, vagy egyszerű utalással adja azonfelül a már nyomtatásban megjelent anyag jegyzékét is, úgy hogy e kötet összesen 461 közleményt tartalmaz. Ez a szám nem akarja ugyan a hazai boszorkányperek számát véglegesen lezárni, mert kétségtelen, hogy a szerkesztőtől át nem nézett levéltárakban még számtalan acta volna található, de így is jogot ad arra, hogy belőlük a magyar boszorkányperek csaknem minden részletére s a perekkel összefüggő vonatkozások és kérdések többségére megnyugtató feleletet adhassunk.

¹ *Magyarországi boszorkányperek oklevéltára*. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából szerkesztette *Komáromy Andor*. Budapest. Kiadja a M. Tud. Akadémia, 1910. 8°. XXIII + 783 l. Ára 15 korona.

Minden boszorkányhitnek alapja azon félelem volt, hogy vannak egyének, kik a rendes emberi képességeket felülmúló, mintegy természetfeletti hatalommal rendelkeznek, s daemonok, vagy egyéb istenségek segítségével és titkos tudományok erejénél fogva károk, szerencsétlenséget, sőt halált okozhatnak stb. Ezekre vonatkozólag mondja a mózesi törvény, hogy „a varázsló és szemfényvesztő asszonyi állapotot ne hagyj élni“; ezeket nevezte a római büntetőjog maleficusoknak, veneficusoknak, mely elnevezés a római birodalom bukásától kezdve minden ártalmas varázslónak, bűbajos boszorkánynak legáltalánosabban elfogadott megjelölése. Ilyen maleficusok létezésében való hit a középkorban általánosan el volt terjedve; nemcsak a nép, hanem az egyházi és világi hatóságok is egyaránt abban a meggyőződésben éltek, hogy varázslással és ördögi segítséggel (ope diabolica, vagy arte daemoniaca) mindennemű ártalmat lehet előidézni. Hitték, hogy babonás szertartások közt szedett füvekkel, ráolvasással, igézéssel, kötésekkel, melyeket a megrontandó személy útjába, vagy házának küszöbe alá helyeztek, továbbá viaszbabokkal, melyeket keresztülszúrtak, vagy tűzben megolvasztottak, embereknek, állatoknak egyaránt lehet ártani. A megrontás esetei többnyire: tehenek hasznának elveszte, betegség, halál okozása (főleg asszonyoknál és gyermekeknél), szerelmesek közt gyűlölség támasztása, egyeseknél szerelem keltése, másoknál viszont tehetetlenség előidézése stb. Mind olyan tények, melyek az emberi élet különféle megnyilatkozásaival függnek össze, s melyeket, mint a maleficium fogalmköréhez tartozó cselekedeteket, az egész középkoron át szigorúan üldöztek. Strigákban, vagyis olyan éjjel repkedő lényekben, kik az embereknek, főleg a gyermekeknek vérét kiszopva, azoknak halálát okozzák, a középkor kezdetén csak a köznép hitt; erre vall Rothar longobard király (643 Kr. u.) azon parancsa, melynek értelmében keresztény embernek strigák létezését hinnie nem szabad s ezért a bírák ilyen vádakkal gyanúsítottak ellen nem ítélezhetnek. Azonos jelentőségű ezzel Nagy Károly egyik törvénye is.

A középkorban a kártékony varázsló ősrégi fogalmához a strigákon kívül az eretnekeknek (manichaeusok, katharok stb.) ördögimádó czelokra való éjjeli gyülekezése és más babonák járulván, a XIV—XV. századokban a boszorkányhit teljesen kialakult, mint azt *Sprenger* és *Institoris* „Malleus maleficarum“ cz művében (1486.) rendszerré kifejtve meg is találjuk. Lényeges alkatrészei a következők: A boszorkány szövetséget köt az ördöggel s magát szolgálatába adja; ezen szövetségkötés általánosan az ördögök és boszorkányok nagygyűlésein (sabbat) történik, hová a boszorkányok seprűkön, botokon, állatokon nyargalva szoktak megérkezni, miután magukat valamely bűvös zsírral

megkenték. Az ilyen gyűléseken a sátán elnököl, ki a boszorkányt istentagadó esküjének letétele után testének valamely helyén megjelöli: stigma, s egyúttal megtanítja azon mestersegekre, melyek a boszorkány fogalomhoz tartoznak. Mise után, mely a keresztény mise parodiája, vad orgia következett, melynek a hajnali kakasszó vetett véget. Ezen felfogás, mely a középkor vége felé általánosan uralkodott, a boszorkányokat az egész emberiségre veszedelmes, egymással összeköttetésben álló eretnek-felekezet tagjainak tartotta. Eretnek és maleficus ugyanannyi, mint boszorkány, s ezen fogalmak annyira egységessé váltak, hogy mihelyt valakire ezekből egy részletet bebizonyítottak vélték, a többire is határozott meggyőződéssel következtek. Azok a nagy boszorkányüldözések, melyek 1320-tól fogva még a XVIII. század derekán is folytak, valamennyien ezen a felfogáson alapultak.

Törvényeink Szent Istvántól kezdve vegyesen emlékeznek meg a maleficusokról és a strigákról. A Szt. István-féle decretum (II. k. 32. fej.) az előbbiekre vonatkozólag úgy intézkedik, hogy azok a maleficium által ártalmat szenvedett félnek adassanak át, ki velök tetszése szerint bánhat el; a striga azonban a paphoz vitessék el, ki őt vallásoktatásban részesítse és bűjtöltesse; ha visszaesnék, ismét bűjtölnie kell, de egyúttal homlokára a templom megtüzesített kulcsával keresztalakú bélyeget kell ütni, harmadszor azonban sorsát nem kerüli el. Szent László (I. 34. f.) a strigákról akként rendelkezik, hogy a püspök belátása szerint ítélezzék felettük. Kálmán király azon kijelentése: „de strigis vero, quae non sunt, nulla quaestio fiat“ (Decr. I. 57. fej.), Komáromy egy igen érdekes feltevésre készítette. Annak alapján ugyanis, hogy a Rothar és Nagy Károly-féle törvények a strigák létezését tagadják, azt következteti, hogy Kálmán király kérdéses tiltó törvénye azok és az egyház akkori tanításának hatása alatt jött létre; de hogy hitt boszorkányokban, arról a decretum 60-ik fejezete tanuskodik, mely a maleficusok megbüntetéséről határozottan intézkedik. Komáromy szerint az sincs kizárva, hogy a striga elnevezést első királyaink az ős pogány vallás jósnőire, talán papnőire alkalmazták; mert ha a magyar strigák is embervérrel táplálkozó éjjeljáró lények lettek volna, minőknek e korban a külföldieket tartották, akkor kevésbbé hihető, hogy Szent István vallásoktatással és bűjtöltetéssel akarta volna azokat megtéríteni. Ezt látszik igazolni azon tény is, hogy Szent László még intézkedik a strigákról, Kálmán király ellenben már nem, a miből arra lehet következtetni, hogy uralkodása alatt a pogányság végkép megszűnt.

Szórványos adatok tanúsága szerint a középkorban nálunk is voltak boszorkányos megrontásból keletkező perek; a váradi

registrum is tizenkét esetet sorol fel, de bővebb adataink csak a XVI. századtól kezdve vannak. Megjegyzendőnek tartjuk, hogy Komáromy a horvát boszorkányperekről nem tesz említést,¹ pedig kiadványa címét egész nyugodtan Horvátországra is lehet vonatkoztatni. A legrégibb boszorkányper 1565-ből való, mely Kolozsvárt Boczi Klára ellen folyt s a vádlottnő elégetésével fejeződött be; az ítélet azon szavaiból azonban, hogy a vádlott „loco solito“ égettessék meg, következik, hogy Kolozsvárt már 1565 előtt is égettek boszorkányokat. 1565—1728-ig, a hirhedt szegedi perig, e kiadvány tanúsága szerint, 430 személyt vádoltak boszorkánysággal. A vád azonban mindenkor a maleficium és reneficium, vagyis a kártévő varázslás, természetesen mindennemű megnyilatkozásban. A közhiedelmet kifejező acták szerint a boszorkányok mindenféle alakot vehetnek fel; átváltozhatnak: bikává, csákosüveggé, disznóvá, farkassá (néha az ú. n. küldött farkassá), fecskévé, kutyává, macskává, forgószellé, kakassá, tyúkká, lúddá, malaczczá, nyúllá, zöld békává s különféle emberi alakba. Vizen száraz lábbal, vagy dióhéjban átkelhetnek, megjelenhetnek zárt ajtón, vagy ablakon keresztül, a börtönből vagy békóikból kiszabadíthatják magukat. Fenyegetéseik beteljesülnek (ámbár az ellenkezőre is van adat), s még a távolra is van hatásuk stb. Ez természetesen nagyon változatos s a társadalmi élet különféle megnyilvánulásaihoz fűződik. A boszorkánynak tulajdonítják az állatok megrontását, a bíró befolyásolását ítélethozatal ügyében; a boszorkány ért a férj kiengeszteléséhez, a fogamzás, házasságkötés (elhálás), lebetegedés, szülés, magzatelhajtás, szerelem- és gyűlöletkeltés mindenféle körülménye ismeretes előtte s így azokra befolyással lehet. A tehének hasznát elveheti, az állatokat (tehén, ló, borjú), sőt az embereket megronthatja különféle mesterségekkel és eszközökkel. Ilyeneket a perek is felemlítenek; pl. akasztott ember kötele, béka, czérna, elégetett boszorkány csontja, fekete lé, fűrösztes (igen sok esetben), füstölés, füvek, ingvál, katlankóró, kenőcsök, koponyából való itatás, küszöbök felvétel, kővel, sóval vagy hamuval hintés, méz, nyomfelvétel, ruhadarab, sár, szentelt gyertya, szőlőlevél, teknősbéka, temetőbeli föld, tyúktojás, vizkiöntés stb. Sajátságos pereinkben az ú. n. „néző“ szereplése, ki maga is értett jövendőmondáshoz, titkok felfedéséhez s a boszorkányok felismeréséhez, de bántódása nem volt, ellenkezőleg, ezen tulajdonságai miatt nagy becsületben állott a nép előtt.

¹ Tkalcich Iván a „Starine“ XXV. kötetében 35 boszorkánypert főleg zágrábmegyeieket tesz közzé, 1360—1758-ig. Az első három per 1360—65. és 1367-ből való, melyek tehát a legrégibb hazai adatok a boszorkányok történetéhez. V. ö. Századok. 1892. 785—86. II. Margulits Ede: Horvát tört. rept. II. 365. I.

1728-ig sem az ügyészi vádindítványokban, sem a tanúk vallomásaiban nincs adat arra vonatkozólag, hogy valakit olyan tények elkövetésével vádoltak volna, melyek a már kifejlődött boszorkányhit lényeges alkatrészei. Pereink sem a sabbatokról, sem stigmákról, sem az ördöggel kötött szövetségről, s annak undorító részleteiről nem tudnak. Mindössze egy 1713-ból való nagyszombati boszorkánypere említi meg a vádlottnőről a sátánnal való szövetekezést, testi érintkezést és azt, hogy repülni is szokott (Okmánytár 258. l.), de ebben a kivételes esetben csak a Németországgal való szellemi kapcsolat egyik bizonyítékát lehet látnunk. 1682-ben és 1700-ban két debreczeni perben olvasunk ugyan „Szent Gellért hegyére járó bűvös-bájos“ boszorkányokról (Oktár 135. és 193. ll.), de a nevezett hegyre való járás, repülés módja és célja felől nem tájékozhatnak bennünket, s így nem tudni, hogy voltaképpen sabbatlátogatásról van-e szó.

1728-tól kezdve a perek egy része a külföldi boszorkányperekkel lényegesebb hasonlóságot tüntet fel. A boszorkánygyülekezetek, a sátánnal való szövetekezés és paráználkodás, Isten megtagadása, a boszorkányok közé való felvétel formája, a stigma, boszorkányhivatalok (kapitány, hadnagy, strázsamester, furir, közkatona, dobos stb.), boszorkánykönyvek, melyekbe a boszorkányt az ördög beírta, már előfordulnak. De eltekintve attól, hogy az ezen adatokat tartalmazó vallomásokat torturával, a bíróság intenióiának megfelelően, csikarták ki a vádlottakból, pereink így is kisebbszerűek s inkább halvány utánzásai a külföldieknek, melyek pl. az ördög tiszteletére tartott miséről, a külföldi perek ezen lényeges alkatrészéről mitsem tudnak.

A boszorkányok ellen folyt peres eljárást illetőleg meg kell jegyeznünk, hogy nálunk sem inquisitio, sem kivételes bíróságok és boszorkányüldözési bizottságok nem működtek. A perek a megyei és városi hatóságok előtt folynak le, néha a pallossal rendelkező úrszékek is ítélik meg felettük, de valamennyi hatóság a vádlottakkal szemben éppen úgy járt el, mint más főbenjáró bűnperekben. A hazai peres eljárást a külföldiektől az a figyelemreméltó eltérés is megkülönbözteti, hogy a mi pereink túlnyomó többségében a vádlott vallomását nem tartották a halálbüntetés szükséges kellékének. Torturát nálunk is alkalmaztak ugyan (égő szurok csepegtetése, tűzes fogó, csiga stb.), de korántsem azzal az irgalmatlan kegyetlenséggel, mint külföldön.

Tömeges boszorkányégetés nálunk nincsen; de mégis meglepő, hogy boszorkányperek fokozottabb mértékben a XVIII. században fordulnak elő. Így Szegeden 1728-ban 13, Désen 1742-ben nyolcz vádlott közül kettő, Aradmegyében 1756-ban 4 asszony szenvedett tűzhalált. A perek nagymérvű szaporodása

készítette Mária Teréziát arra, hogy 1756 januárius 26-án kelt rendeletével a pereket akként szabályozza, hogy a törvényhatóságok a varázslási és boszorkánypereket (magia et sortilegium) az eddigi törvényes szokás szerint megindíthatják, folytathatják ugyan, sőt ítéletet is hozhatnak, de ha az ítélet halálra, vagy tortúra alkalmazására szólna, azt végre ne hajtsák, hanem az összes periratokat további intézkedés végett a helytartótanácsához terjeszszék fel. Ezen rendeletben Beregmegye törvénykezési jogának csorbitását látván, több megyéhez átiratot intézett a vélt jogsérelem orvoslása végett, de a megyék túlnyomó része a királyi rendeletben megnyugodott. Sürgette a boszorkányperek korlátozását Van Swieten is, ki 1758-ban egy szlavóniai per kapcsán emlékiratot intézett a királynéhoz; talán ennek lehet tulajdonítani azt, hogy a helytartótanács ugyanazon évben több, már fogságban lévő gyanúsítottat helyzetetett szabadlábra. A perek ilyen akadályok hatása alatt valóban hirtelen megesappantak, bár Nyitra megyében még 1768-ban is előfordul egy boszorkánypér, az utolsó, mert Mária Terézia 1768 május 18-án ilyenmű perek foganatosítását véglegesen eltiltotta.

A „Magyarországi boszorkányperek oklevéltára“-t, mely rövid ismertetésünk tanúsága szerint is hazai művelődéstörténelmünk egyik legbecsesebb forrása, részletes név- és tárgymutató zárja be.

Jelentés a Kóczán-pályázatról.

(Előadta *Heinrich Gusztáv* r. t. 1910. nov. 28.)

Tisztelt Akadémia! Az 1909-ik évi Kóczán-jutalomért a kitűzött határnapig (1910 május 31.) mindössze kilencz színmű versenyzett. (Czímük és jeligéjük l. fent 526. l.) Ezúttal oly darab kívántatott, „melynek tárgya a II. Ulászló és II. Lajos király korából veendő“. Bírálókul az Akadémia Bayer József és Ferenczi Zoltán l. tagokat és e jelentés szerzőjét küldte ki, a kik már régen nem teljesítették bíráloi tisztóket oly kedvetlenül, mint ez alkalommal. Rosszra, nagyon rosszra voltunk elkészülve. hisz tapasztalásból tudjuk, hogy (mit már három évvel ezelőtt is kifejtettem) az Akadémia siralmas dráma-pályázatai közt a Kóczán-féle a legsiralmasabb; hisz húsz év lefolyása alatt sem eredményezett egyetlen darabot sem, mely akár irodalmi, akár színi szempontból nyereségnek volna tekinthető. De az idei pályázat erősen túltett várakozásainkon, mert az eddigieknél is siralmasabb, pedig hazai multunknak kitűzött korszaka rendkívül gazdag alakokban és eseményekben. melyek a drámaköltőnek

igen kedvező anyagot szolgáltatnak. Azonban nem akarom ezt a hálás témát tovább fejtegetni, mert céltalan minden panasz és minden tanács. Tehetséges drámaíróink, a kiket szívesen látnánk a pályázók sorában, nem írnak magyar történeti színműveket, a tehetségtelenek pedig, kiket épp oly szívesen szeretnénk visszariasztani, nem tágitanak a világért sem és évről-évre megható következetességgel felkeresnek bennünket, sokszor egyazon értéktelen darabjukkal háromszor-négyszer is.

Az idén is, mint három évvel ezelőtt, voltaképp csak két darabról (a 6. és 7. számuakról) érdemes megemlékezni, a mennyiben legalább nyelv és verselés tekintetében meghaladják a pályázatnak rendkívül alacsony színvonalát. Egyikük sem sikerült színmű, noha a 7. számú elképzelhető a színen, míg a 6. számú inkább mint olvasmány kelthet naivabb lelkekben némi érdeklődést.

De mielőtt e két színművet röviden jellemezném, hadd említsek egy rokonszenves három felvonásos vigjátékot (9. sz. „Pethő Gáspár“, jelígeje „Borúban derű“), mely figyelmet érdemel. Tárgya igen egyszerű: Pethő Gáspár, a kit távolléte alatt atyjának könnyelmű pazarlása és a szomszédok arcátlan rablásai mindenéből kifosztottak, álnév alatt beáll özvegy Telegdi Anna szolgálatába, rendbe hozza szép úrnőjének zilált gazdaságát, kiveri házából kapzsi kérőit és végül maga nyeri el Anna kezét, mire fölfedi magát. A darab két főgyengéjét szerző egy előbeszédben maga is elismeri: nagyon kevés a cselekvénye (főleg az első felvonásban semmi) és nem történeti színmű, hisz még történeti háttére is túlságosan halvány. Nem akart, folytatja szerző, „ezzel a darabbal semmivel sem többet, mint egy, e borús időben lejátszódó egyszerű, de őszintén átértzett mese derűjét néhány élesebben, több, talán elmosódottabban, de lehetőleg mindig következetesen megrajzolt alakkal színpadra vinni“. A darab kedves kis alkotás, igen sikerült jellemekkel, eleven párbeszédekkel és zamatos humorral megszerkesztve, melytől az irodalmi érték el nem vitatható, ha, cselekvényének szegénysége miatt, színműnek nem kifogástalan is és a színpadon alig fogna gyökeret verhetni. E pályázaton azonban főleg azért nem jöhetett szóba, mert édes testvérek közt sem fogadható el történeti drámának, noha bizonyos korfestési érdekessége nem tagadható.

És most áttérek a már említett két drámára, melyek a jutalom odaitélésénél szóba jöhettek.

A 7. számú darab történeti színmű négy felvonásban. Címe: „A mohácsi vész“, jelígeje: „Quilibet fortunae suae faber“. Szerzője rövid lélegzetű négy felvonásban annyi szörnyűséget halmoz fel, a mennyivel egy tizenöt felvonásos teljes trilogiát is bőven el lehetne látni. Hőse Hedvig, tescheni hercegnő,

Szapolyai István özvegye, a ki idősbik fiát, Jánost, minden áron, minden eszközzel a magyar trónra akarja juttatni, kisebbik fiát, Györgyöt, pedig határtalan anyai gyöngédséggel szereti. Eszközeiben egy csöppet sem válogatós, olyan III. Richardféle alak, persze ennél annyival kevésbbé érthető és elfogadható, hogy nem harczedzett férfiú, hanem végre is gyöngé nő. Méreg és gyilkol mindig kezénél van és nem igen bántja lelkiismeretét, ha szörnyű terveinek a legártatlanabb egyének is áldozatul esnek. Így a király számára készített méregpoharát megissza Palóczi bájos leánya, Mária, Tomori Pál arája, és még rosszabbul jár a másik fiatal hajadon, Stefánia udvarhölgy, kivel a királyt másod ízben meg akarja mérgeztetni, és ki rajta kapva a kintpad után hóhér bárdja alá kerül. Fiát, Jánost, visszatartja Hedvig Szegeden, hogy a mohácsi ütközetben hatalmas seregével részt ne vegyen, mert számít Lajos király vesztére és az ország bukására, sőt fia tudta nélkül, egyenesen alkudozásokba bocsátkozik Szoliman szultánnal, a kinek felajánlja Magyarországot oly feltétel alatt, hogy fia, János, lesz a király, a ki természetesen elismerné a török császár főuraságát. Midőn kisebbik fia, György, a mohácsi csata után, melyben vitézül harczolt, mint fogoly a szultán parancsából életét veszti, a véres hölgy megőrül. Ezzel véget ér a mérszárlások- és árulásoknak kalandos szövevénye.

A darabnak két igen nagy gyengéje van. Az egyik Hedvig alakja és jelleme, mely valószínűtlen és természetellenes. Anyai szeretete czimén, de voltaképp személyes gyűlölethől és beteges nagyravágásból, gyűlöl és üldöz mindenkit, a ki útjában van, becstelenségre és árulásra készíti magyar királynak szánt erélytelen fiát, sőt maga, a jövőendő király nevében, elárulja az országot, pedig hangzatos frázisokban folyton azt hirdeti, hogy a haza megmentésén és javán dolgozik. Lelkiismerete, női, sőt emberi érzése nincsen, legalább sem az egyik, sem a másik sohasem jelentkezik, akkor sem, midőn véres terveinek a legártatlanabb leányok esnek áldozatul. III. Richardot és Lady Macbethet értjük és tudjuk méltányolni, annyira, hogy minden szörnyűségük ellenére voltaképp nem is ellenszenves alakok, a mennyiben igaz érdeklődést és részben őszinte szánalmat keltenek. Ez a Hedvig hercegnő ellenben annyira visszataszító, elvetemedett hölgy, a kinek sem emberi érzése, sem hazája, sem Istene nincsen, hogy undorral fordulunk el tőle és aljas tetteitől, melyeket oly nyugodtan és kedélyesen visz véghez, mintha magától értetődő mindennapi dolgokat intézne el.

A másik nagy gyöngéje e darabnak a szerző történeti álláspontja. Mégsem járja, hogy történelmünket a felismerhetetlenségig meghamisítsuk és multunknak legnagyobb katasztrófá-

ját úgy tüntessük fel, hogy az voltaképp egy féleszű, gonosz asszonynak bámulatosan sikerült műve. Igaz, hogy szerző az ország állapotát is olyannak igyekszik feltüntetni, persze ismét számos történeti hamisítással, mely a borzasztó romlást előkészíti és lehetővé teszi; a döntő szerep azonban mégis a Hedvigé és nála nélkül Lajos király, esetleg, győzelmet arat Mohácsnál és az ország nem bukik el. Kétségtelen, hogy a költő nincsen kötve a történelmi tények részleteihez, hogy főleg költött vonásokkal joga van a való eseményeket kiegészíteni és egymással kapcsolatba hozni; de oly módon vagy oly irányban mégsem szabad az igazsággal elbánnia, hogy legelemibb történeti tudásunkat és legszentebb hazafiúi érzésünket türhetetlenül megsértse.

A cselekvény megszerkesztésében a szerző különben elég ügyességet árul el, csak a valószínűség követelményei iránt nincsen kellő érzéke. Nyelve, verselése, párbeszédei kissé felszínesek és köznapiak, de mégis bizonyos átlagos műveltségre engednek következtetni. A színpad igényeit jól ismeri és tudja, mi a hálás szerep. Hogy egyes helyeken minden kigondolható ok nélkül a vers helyébe igen gyöngé próza lép, semmivel sem indokolható. A szerző elég művelt és nem is tehetségtelen; de, úgy látszik, gondolkodásában és érzésében nem elég higgadt. A közvetlen színi hatás kedvéért feláldoz minden egyéb szempontot, miből azt merném következtetni, hogy valószínűen maga is színész.

Nem sokkal örövendesebb, de mégis türhetőbb, bár mint színdarab jóval gyengébb a 6. számú szomorújáték négy felvonásban. Címe: „A népvezér“, jeligéje: „Sorsom betelt“. E darabhoz most már másodszor van szerencsém (sit venia verbo!). Először 1908-ban jelentkezett „Földindulás“ címmel; most pedig „A népvezér“ a címe. Sajnos, csak a címe változott. Szerző ugyan javítgatott a darabján, de csak lényegtelen részletekben, hisz a lényeges javítás egy egészen új, merőben más darab megírására kényszerítette volna. Minthogy előző jelentésem csak néhány bíráló szóval emlékezett meg e drámáról, most pedig kénytelenek vagyunk a jutalmat neki odaítélni, mert a vakok közt tudvalevőleg a félszemű a király, legalább röviden ecsetelem a tartalmát, hogy a t. Akadémia lássa, mily jutalmazásra késztet az oly pályázat, mely a vérdíj kiadását okvetetlenül megköveteli.

Már az I. felvonás csupa beszéd és édes-kevés cselekvény. A király kereszties hadat hirdet a török ellen és ennek vezérévé Dózsa Györgyöt, a székely vitézt, teszi. A nép el van keseredve, mert nincsen jog és igazság az országban, a főurak önkénye pedig lábbal tapos minden emberi jogot és érzést. De

azért örülnek Dózsa kitüntetésének és készséggel mennek zászlaja alá. Otthon marad Dózsa neje, Anna, kit Tomori István, Erdély alvajdája, buja szerelemmel üldöz, és Andrassy Márton székely kapitány arájával. Zeyk Margittal. A felvonás veleje a nép nyomorának eleven rajza gyöngé összefüggésű epizódokban és csengő jambusokban. Cselekvénynek alig akad nyoma.

A II. felvonás Dózsa táborában játszik Rákos mezéjén. Egy hónapja eszi itt rozsdá a keresztesek fegyverét; de kisebb csapatok folyton megtámadják a nemesek birtokait; ölnék, rabolnak, gyűjtogatnak. Mind általánosabb lesz a nagy vállalkozás halasztása miatt a lázadás felé haladó elégedetlenség, melylyel Dózsa, a fővezér, már nem bír. Ekkor a király nevében haza küldik a keresztes sereget. De ez nem akar menni és most már Dózsa is fellázad. Ezt üzeni a királynak:

A keresztesek tábora marad,
Fejvesztés arra, ki útjába áll!
Vezéri tisztét, melyet hirdetett
Ország primása Zsigmond templomában,
Megtartja csorbitatlan Dózsa György!
S minthogy a népnek, vagyis (!) a hazának
Minden töröknél nagyobb ellensége
Itt benn a népnymorgató nemesség:
Előbb ez ellen visszük a hadat.
Istennek hála, így veti a kockát
Arczatlanságtok szörnyűsége el.
Mondjátok el, hogy ezt üzeni Dózsa,
És most mehettek Isten hírvél.

A felvonás végén a Tomoritól meggyalázott Dózsa Györgyné jön, hogy ura kezétől a halált vegye. Dózsa teljesíti kívánságát és leszúrja. Drámai cselekvény e felvonásban is alig van. Csupa milieu-rajz, mely sokszor nem igaz, de tagadhatatlanul érdekes és hatásos.

A III. felvonásban jelenetről-jelenetre követik egymást a szörnyű tettek, úgy a nemesek részéről, mint Dózsa embereitől, de egységes cselekvény ezekből sem alakul. A vezért most már csupán vad bosszúvágy és gyűlölet kergeti, népe pedig teljesen elvetemedett söpredékké fajul. Jól mondja Efraim zsidó, a kit halálosan megsebesítettek:

— téged, Dózsa, sajnállak, vigyázz,
Ez nem a nép, a nép az nem zsvány.
A te sereged nem győzhet, vezér,
A te korod még nincs itt, te vezér
Ezer esztendővel előbb születél.

A fegyelem is bomladozik, mert Dózsa kegyelmet is osztogat, sőt jogot és igazságot is szolgáltat. Az önérzetében és érdekei-

ben megsértett Radoszláv rácz hadnagy pártütést és árulást tervez a fővezér ellen.

A IV. felvonásban embereinek tetemes része már elpártolt Dózsától. A lázadók közt Barabás pap, a ki mellőzöttnek tudja magát, következőleg fejti ki álláspontjukat a fővezérrel szemben Radoszláv előtt:

Engem nem a bosszúállás hozott
Hozzád, hanem a haza érdeke.
Tyrannus-vér folyik a nagyravágó
Paraszt ereiben. Kegyzenczeket tart
Maga körül, égis emeli őket,
Míg felrugja a legjobb katonáit...
Ha már szolgának kell lennem, csak inkább
Ulászló vagy Bakócz legyen a gazdám.

A temesvári csatát elveszti Dózsa, mert embereinek nagy része az ütközet folyamán a nemességhez pártol; legjobb harcosai elesnek és ő maga Szapolyai János erdélyi vajda kezébe kerül, ki előtt egy befejező beszédben kifejti álláspontját és egyúttal az egész darabnak vezérgondolatát. Ezt a „monologot“ a színmű nyelvének, stíljének és verselésének jellemzésére, teljesen közlöm. Szapolyai fenyegetésére, hogy ad neki trónt is, koronát is, melyeket még nem látott a világ, Dózsa így felel:

Csak rajta! Lássuk! Dózsa György vagyok,
Nem gyáva főúr, a ki térdre rogy!
Nem tudsz te vélem olyat tenni, hogy
Gyűlöletem rettentő tengerének
Csak egy cseppjét is visszavágd vele
Nem tud énnékem fájni semmi kín, —
Tépesd a testem: észre se veszem,
Úgy rámborúlnak gondolataim.

Tudod, mi volt ez? első hadgyakorlat,
Csetepaté, könnyelmű gyermekostrom,
Az örök csata első ütközetje.
Még gyenge, gyáva harcosnak a nép,
Századokig most sebét nyalja majd,
Meghajtott karját nézi, méri titkon,
Hogy férfi-izma vaj' kinőtt-e már?
Ha érzi, hogy kinőtt, felpattan újra,
Megkeresi új és új Dózsa Györgyét
Es felújítja az örök csatát

Tudod, mi volt ez? Régen készülő nagy
Földindulásból az első lökés,
Mely úgy fordult, hogy engem temetett el.
De a föld gyomra gyűjti izzó mérgét,
Kitör az újra és újabb lökéssel
Siromból engem még majd visszavet,
Hogy befejezzem, a mit félbehagytam.

Í' megnyerhettek egy-egy kis csatát,
De győzelemről ne álmodjatok,

Mert a ketté tört karok összefornak.

S a győzelem csak ott lehet, hol az
Igazság és erő! — Ez itt vagyon.

Dölyföd ne lásson diadalt ma sem,
Azért, hogy én most sírba roskadok.

Sorsom betelt. Én többet nem tehettem,

Nem ihatom a győzelem borából:

Korán születtem, — ennyi az egész.

A tartalomnak e rövid vázlatához nem kell sokat hozzátennem. Midőn három évvel ezelőtt szerző első ízben nyújtotta be darabját, rövidre szabott bírálatomban már kénytelen voltam hangsúlyozni, hogy a darab rendkívül lármás, tele van korfestő epizodokkal, gazdag nagyhangzású tirádákban, de egységes cselekvényt hiába keresünk benne. A hősnek nincsen ellenfele, de nincsen világos célja sem. Végül Dózsa elbukik, mert a hatalmasabb ellenség legyőzi: ez nem tragikus megoldás, és nem emelheti a tragikus hatást az sem, hogy záró szavaiban socialistaizű programot ad. Ma sem ítélnénk kedvezőbben e darabról, de elismerjük, hogy a korfestő milieu-rajzban sok elevenség és belső igazság van és hogy a párbeszédekben bizonyos általános, ha nem is mélyen fundált műveltség magyaros nyelven és sokszor igen folyékony, hatásos versekben nyilvánul. Főleg ezen tulajdonságaival múlja felül „A népvészér” pályázó társait, melyek, minden gyöngéi ellenére, mégis mélyen állanak alatta. A darab nem sikerült tragédia és nem jó szindarab, de elfogadható költői alkotás, ha fölteszszük, hogy korrajznál nem akar egyéb vagy több lenni és ez esetben megbocsáthatjuk szerzőnek, hogy történeti hűség és igazság dolgában igen sok kifogásra szolgáltat okot. A Kóczán-alapból megjelenő „Történeti Színműtár”-ba azonban a darab fel nem vehető, a pályakérdés pedig a szabályzat értelmében újra kitűzendő.

A „Népvészér”, költői vagy színi érdeménél fogva, nem tarthat igényt semmiféle jutalomra. De minthogy a Kóczán-jutalmat, török-szakad, okvetetlenül ki kell adni és ez a színmű minden gyengéje ellenére mégis valamivel jobb mint pályatársai, a bíráló bizottság tisztelettel felkéri a tek. Akadémiát, hogy az 1910-ik évi Kóczán-jutalmat a 6. számú, „A népvészér” című, „Sorsom betelt” jeligéjű szomorújátéknak kiadni méltóztassék.

„A népvészér” szerzői a felbontott jeligés levél szerint
Géczy István és Szávay Gyula.

Francia ismertetések a magyar irodalomról.

Irodalmunk újabb és régibb termékeit a francia közönséggel, mint minden évben, az idén is KONT IONÁCZ hazánkfia, a párizsi Sorbonne tanára ismertette, és pedig leginkább azokban a folyóiratokban és vállalatokban, melyek az illető szaktudománnyal foglalkoznak.

A *Revue Critique d'histoire et littérature* 1910 február 17-iki számában összefoglaló cikkben a „Költők és írók“ című vállalatot, s ebben VÁCZY JÁNOS Kazinczy Ferencz-ét, FERENCZI ZOLTÁN Csokonai-ját és SZINNYEI FERENCZ Arany János-át ismerteti. — A márcziusi 10-iki számában tartalom szerinti felsorolásban közli a *Magyar Nyelvőr* 1909. évi folyamában, a *Nyelvtudomány* 1909. évf. 3. és 4. számában, a *Nyelvtudományi Közlemények* 1909. évfolyamában, az *Irodalomtörténeti Közlemények* 1909. évfolyamában s a *Budapesti Szemle* 1910. évf. januári számában megjelent cikkek czimeit. — A márczius 17-iki szám a következő könyvismertetéseket tartalmazza: a Petőfi-könyvtárban FERENCZI ZOLTÁN: Szabadság, szerelem; BIHARI: Szendrey Julia s MELZEL HUGO tanulmányait; a FERENCZY JÓZSEF szerkesztésében megjelent „Felolvasások az irodalom és szépművészetek köréből“; az Akadémia kiadványaiból: HEGEDŰS ISTVÁN: Menander redivivus, NÉMETHY GÉZA: De sexta Vergilii ecloga, SZENTKLÁRAY JENŐ: Mercy Claudius Florimund kormányzata a temesi bánságban, ÁLDÁSY ANTAL: Zsigmond király viszonya Milanóhoz és Velenczéhez, SZEREMLEI SAMU: Hódmező-Vásárhely mostani lakossága eredetéről és szaporodásáról, CSENGÉRI JÁNOS: Emlékbeszéd Boissier Gaston felett, JURKOVICH EMIL: Polereczky Mátyás és családja franciaországi ágáról, PIVÁNY JENŐ: Webster and Kossuth, GLATZ E.: Az álom a költészetben, végül: A Kisfaludy-Társaság évlapjai 1909.

A *Revue historique* márczius—áprilisi számában: a *Budapesti Szemle* 1909 július, augusztus, szeptember, október, november és december havi füzetei; a *Revue de Hongrie* ugyancsak 1909 július—december füzetei; a *Századok* 1909 szept.—decz. füzetei vannak ismertetve. Ugyanebben a számban méltatva van annak az 1288. évben kelt s Lodomer esztergomi érsektől kiállított oklevélnek a jelentősége, melyet LANGLOIS CH. V. a párizsi nemzeti levéltárban fölfedezett s melyről KARÁCSONYI JÁNOS a *Századok* 1909. évi januári füzetében tanulmányt írt. — A május—júniusi számban ismertetést ad ZAGORSKY

VLADIMIR : François Rački et la renaissance scientifique et politique de la Croatie 1828—1894. című Párizsban francia nyelven megjelent munkájáról. — A július—augusztusi számban a *Budapesti Szemle* 1910 január—májusi, a *Revue de Hongrie* ugyancsak január—májusi s végül a *Századok* január—májusi füzetait ismerteti. — A szeptember—októberi számban CSÁNKI DEZSŐ : Árpád és az Árpádok című diszműve, RADVÁNSZKY BÉLA és ZÁVODSZKY ETELE : A Héderváry-család oklevéltára, BEKEFI REMIG : A pécsi egyetem, BOROVSKY SAMU : Borsod vármegye története I. köt., SZABÓ DEZSŐ : A magyar országgyűlések története II Lajos korában, VERESS ENDRE : Basta György hadvezér levelezése és iratai, THALY KÁLMÁN : De Saussure Czézárnak törökországi levelei és följegyzései, HODINKA ANTAL : A munkácsi gör. kath. püspökség története, KALLAY BENJAMIN és THALLÓCZY LAJOS : A szerb fölkelés története 1807—1810. című munkáknak szentel részletesebb ismertetéseket.

A *Revue bleue* október 1-i számában „Béatrice de Naples. reine de Hongrie“ czímen mutatványt közöl BERZEVICZY ALBERT francia nyelven is megjelenő Beatrix királyné című munkájából.

A *L'Europe Politique et Littéraire* című folyóirat deczemberi számában „Le théâtre hongroise au XIX-e siècle“ című tanulmányának befejezésekké SZIGLIGEI EDE pályáját és működését ismerteti.

A *Revue de philologie* júliusi számában az *Archaeologiai Értesítő* és *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1909-ben megjelent füzeit tárgyalja.

A *Revue germanique* május—júniusi számában ismertette vannak a következő művek : BLEYER JAKAB : Gottsched hazánkban, HEINRICH GUSZTÁV : Magyar elemek a német költészetben, A dobsinai német nyelvjárás, szerk. PETZ GEDEON, BAYER JÓZSEF : Magyar Shakespeare-tár, Walter Raleigh : Shakespeare, ford. CZEKE M.

A *Revue internationale de l'enseignement* című folyóirat februári számában a hazai munkás-gymnasiumok kérdésével foglalkozik. — Az augusztusi számban ismertette vannak KONT IGÁCSZNAK „Petit Grammaire hongroise“ és „Chresthomathie hongroise“ című francia iskolakönyvei. Ugyanitt külön cikkben szó van KATONA BÁNK BÁN és AMBRUS ZOLTÁN „Soleil d'automne“ francia nyelven megjelent műveiről. — A novemberi számban „Les universités hongroises“ című közleményében részletesen foglalkozik egyetemeinkkel.

A *Larousse mensuel illustré* augusztusi számában MIKSZÁTH KÁLMÁN életrajzát közli, arckép kíséretében. E folyóirat mintegy folytatása a nagy Laroussznak s Kont Ignác benne minden híresebb magyar akadémikus nekrológját is megírta, mint pl. Falk, Than, Thaly, Gyulai stb. s ezentúl is szorgalmasan referál a magyar ügyekről.

A párizsi egyetemen az 1909—10. tanévben : Le réveil national en Hongrie cz. alatt az 1772—1820-ig terjedő korszak társadalmi és irodalmi viszonyait ismertette ; a practikumban a magyar Chrestho-

mathiából az e korszaknak megfelelő olvasmányokat magyarázta, ezenkívül RÁKOSI JENŐ *Endre és Johanna* című tragédiáját fordította. Ez a fordítás egyik francia hallgató neve alatt nemsokára meg fog jelenni.

Ugyancsak ebben a tanévben nyílt meg a párizsi Keleti Akadémián (Ecole des langues orientales) a magyar nyelv tanítása. Itt bővebben adhatta elő a magyar nyelvtant és a practikus gyakorlatokat, hetenként 3 órában. A Sorbonne gyakorlatain 56, a Keleti Akadémián 12 hallgató vett részt.

Folyóiratok szemléje.

1. AZ EGYETEMES PHILOLOGIAI KÖZLÖNY f. évi IX. (nov.) füzete első helyen Heinrich Gusztáv nagyterjedelmű tanulmányát közli *Az ál-shakespear-i drámákról*. Elkülönítve azokat a színműveket, melyeket ma már egy komoly Shakespeare-kutató sem tulajdonít Shakespeare-nek, a többi Shakespeare-rel kapcsolatba hozható drámákat két csoportra osztja, a III. és IV. folio darabjaira és azokra, melyeket a III. és IV. folio kiadói nem vettek föl a gyűjteményükbe. Előbb a második csoport színműveit veszi vizsgálat alá és részletesen bonczolva, méltatva őket, igazolja, hogy legfőlebb a „III. Edward király” származhatott tőle, a többinél minden belső és külső indíték hiányzik arra nézve, hogy Shakespeare-nek tartssuk. Majd a III. és IV. folio színműveit méltatja egyenként, behatóan, főképpen a cselekvényükre és jellemzésükre tekintettel, s utána ismerteti azt a három álláspontot, melyet a tudomány a kétes drámákkal szemben elfoglalhat (rideg visszautasítás; a III. és IV. folio tekintélyének elismerése; a drámákat Shakespeare nem írta, csak simította, átdolgozta). Heinrich, hangsúlyozva, hogy biztosságról, kétségtelen döntéstről nem lehet szó, de hajlandó a III. folio darabjait — esetleg az „Oldcastle” helyébe a „III. Edward”-ot helyezve — mint Shakespeare első kísérleteit a színműírás terén elfogadni. — VÁRI REZSŐ *Parerga Oppianea* cím alatt folytatja a múlt évben megkezdett Oppianus-glossáit és collatióit. — KELECSÉNYI JÁNOS *Adalékok a magyarországi latin költészet történetéhez* cím alatt Fiala János kegyesrendi szerzetesnek eposzát ismerteti, a „Szegedis”-t, mely négy könyvben Szeged eredetét és alapítását mondja el. Az antik machinával fölszerelt eposz történeti anyaga, a maga öt mondai vonatkozásaival (isten kardja, csodaszarvas) Bonfiniusból került ki. — ARANY JÁNOS *esztétikája* cím alatt GÁLOS REZSŐ kezd meg nagyobb értekezést. Beállítva Arany János esztétikai fölfogását kora tudományának nézetei közé, kutatja, mit tartott Arany „szép”-nek s vizsgálja, mi az az „eszményi”, a mit Arany a szép legfontosabb követelményének tar-

tott. Végül kimutatja, hogy Arany a költemények rhythmusának, egységének és inventiójának megfigyelése alapján eljutott a népieshez. — **L a b a n A n t a l** *Schink és Goethe, „Faust“-ja* című dolgozatában főképpen Faustnak Mefisztóval kötött szerződését tárgyalja, vizsgálja e jelenet létrejöttét, fejlődését és azt, hogy milyen hatással volt Geothére Schink Frigyes Jánosnak „Johann Faust“ című drámai fantáziája ösztönzést merített belőle). — **B o r o s J ó z s e f** *Pindaros első olympiai ódájának metrumát* vizsgálja, kezdve a metrum legkisebb alkotó elemein, a lábakon, folytatva a kolonokon. — **A Hazai irodalom** rovatában **Marton Lajosnak** *Magnus Cassiodorus Senator isagogikái gyűjteményéről* szóló újszövetségi tanulmányát **R é v a y J ó z s e f** ismerteti. Nem minden részében megbízható és elfogadható munka, de nagy fáradtsággal és alaposággal van írva, s ökeresztény irodalomtörténetre vonatkozólag szegény irodalmunknak nagy nyeresége. Jó hasznát veszik nemcsak a theologusok, hanem a philologusok is. — **K e r e k e s E m i l** **Rubinyi Mózesnek** *Mikszáth Kálmán stílusát és nyelvét* ismertető munkájáról azt ítéli, hogy nem egyéb, mint a stilisztika néhány fejezete megvilágítva Mikszáth műveiből vett példákkal és semmiesetre sem teljes képe Mikszáth nyelvének. A munkához csatolt Mikszáth-szótár sem áll a föladata magaslatán. — **G á l o s R e z s ő** kimutatja, hogy **Szoják Rezső** *Kecényi Frigyes élete és költészete* című dissertatiója önállóság hijján pusztán Nemes Béla hasonló tárgyú értekezésének átdolgozása, de a forrás megnevezése nélkül. — **Mészáros Gyulának** *Török költők* című műve, **Germanus Gyula** megállapítása szerint, magyaros és költői tolmácsolása a török eredetieknek, de a bevezetés nem elég önálló, s inkább nomenclatura, mint értekezés. — **Alszeghy Zsolt** **Borbély Istvánnak** *Unitárius polemikusok a XVI. században* című dolgozatát ismertetve, kiemeli, hogy nagy olvasottsággal készült, de inkább történeti, mint irodalomtörténeti szempontból foglalkozik a vitákkal. — **A Külföldi Irodalom** rovatát **R é v a y J ó z s e f**-nek két bírálata nyitja meg. **D. Adolf Diessmann** *Die Urgeschichte des Christentums im Lichte der Sprachforschung* című könyvében az újszövetség nyelvéből iparkodik következtetést vonni a kereszténység megértésére, bíráló szerint kissé merészen, de meggyőzően. — **Ludovicus Rosenmeyernek** *Quaestiones Tertullisneae ad litrum adversus Praezan pertinentes* című munkája, komoly irányú, módszeres. — **Albert Ippel** *Der dritte pompejanische Stil* című művében, a mint **C s e r m e l y i S á n d o r** kifejti, **Mau** kutatásaihoz csatlatkozik, de azok ellen részben polemizálva igen fontos eredményekre jut. Maga a munka igen tág perspektívájú és magas színvonalú. — **N a g y D é n e s A.** *Croisetnek Les démocraties antiques* című művét igen értékes dolgozatnak ítéli, melyet a mélyreható elemzések, szellemes, jellemző aperçuek, finom összehasonlítás s gyönyörű előadás élvezetes olvasmánnyá tesznek. — **K é g l' S á n d o r** is két munkát ismert. Az egyik a *Marzuban-näma*, melyet **Kazvini** gondosan kommentált

és lelkiismeretesen adott ki, a másik Felix Lacótenak *Essai sur Guniðhya et Brhatkathá* című munkája, mely a nagy óind epikusnak életét és főművét jellemzi. — Asbóthné Ferenci Sári a két legújabb *Petőfi-forrást* bírálja, előbb Schnitzlerét, melyben sok a félreértés és Petőfit lesülyeszti egy harmadrangú német lírikus színvonálára. azután Neugebauer fordításának harmadik kiadását, mely jóval sikerültebb. — Karl Jagelitznek *Über den Verfasser der Schrift de mortibus per secutorum* című műve, bírálója Révay József szerint, még összefoglaló ismertetésének is gyöngé. — Dr. Samuel Krausznak *Antoninus und Rabbi* című dolgozata Marmorstein Arthur szerint sikerrel gyűjti össze a héber irodalomnak azon adatait, melyek a római császárokra vonatkoznak. — A *Vegyesek* rovatában k. l. (Karl Lajos) emlékszik meg a nemrég elhunyt romanistának *Tobler Adolf*-nak tudományos érdemeiről. — h. (Heinrich Gusztáv) Schiller *Bürgerschaftja* tárgyának két keleti változatát ismerteti; az egyik az „Ezeregyéj”-ben olvasható, a másik egy új héber mese. — Szigetvári Iván kimutatja, hogy Mikszáth „Egy fiúnak a fele” című novellájának a tárgyát a „Gesta Romanorum”-ból merítette. — Harsányi István *Adalékok a magyar időmértékes verselés történetéhez* cím alatt az eddig ismert versírók sorát hat új névvel gazdagítja. — *De rebus bellicis liber* cím alatt László Béla az antik lövegek tudományára vonatkozó újabb irodalommal foglalkozik. — Marót Károly a „syphilis” szó legújabban adott etimonját ismerteti. A „Beküldött könyvek” között Csüri Bálintnak *Az ige* cz. tanulmánya s a *Revue de Hongrie* legutolsó füzeté van ismertetve pár szóval.

2. A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE július—augusztusi kettős számában Vizaknai Antal *Az 1910. év végén tartandó magyar népszámlálásról* közöl értekezést. Az országos népszámlálásról szóló törvény még idejében elkészült s csak a nagyszámú számlálóbiztos kellő kioktatása van még hátra, miután a többi előkészítő munkálatok már régebben befejezést nyertek. Az új népszámlálás is a már 1890-ben, illetve 1900-ban használt módszer alapján fog végrehajtatni; érdemleges újítások nem várhatók. Ezúttal is a már nálunk annyira bevált számlálólapokat fogják használni, dacára annak, hogy a lajstromos összeírásnál kevesebb munka van, s e lajstromok feldolgozásánál mutatkozó hátrányokat ma már számláló- és lyukasztógépek segítségével eltüntetik; mindazonáltal a számlálólapon való összeírás a lajstromos rendszert azáltal mulja felül, hogy az ugyanazon munkadónál alkalmazott egyéneknek egymás mellé sorakoztatását és így az egész népességnek foglalkozási üzemek szerint való csoportosítását teszi lehetővé. A statisztikai felvétel teljessége a feltett kérdésektől, illetve ezek szabatos megszövegezésétől függ. Az 1872-ben Szt.-Péterváron tartott statisztikai congressuson elfogadott kérdéseken kívül a statisztikai hivatal még számos kérdést vett fel a számlálólapba. A munkabérre és munkaidőre s az ipariüzemek felszerelésére

és termelési viszonyaira vonatkozó kérdőpontok az 1900-ban észlelt kedvezőtlen tapasztalatok miatt elmaradnak. A kérdőív pontjai közül az életkorra vonatkozó a legfontosabb. Bármilyen könnyű is e kérdésre szabatosan felelni, minthogy hazánkban még mindig igen sokan vannak, kik életkorukat 4—5 év különbséggel sem tudják; az életkor pontos kiderítésének kérdése nagyon könnyen megoldható volna, ha az állami anyakönyvekkel kapcsolatban ú. n. családkönyveket is állítanának ki. Más államokban népszámlálások alkalmával ingyenes anyakönyvi kivonatokat adnak ki, nálunk ez a mód azonban kettős anyakönyvünk mellett nem alkalmazható. Igen nehéz azonban a foglalkozást kérdő pontnak helyes szövegezése. E helyütt két új alkérdést is találunk, t. i.: hogy az alkalmazott egyének mennyi idő óta vannak legutolsó munkaadójuknál alkalmazva; s hogy az iparos és kereskedőnek van-e saját rendes üzlete, vagy más üzlet részére otthon vagy a megrendelő lakásán dolgozik stb. A népesség demographiai adatait öt új kérdés fogja gazdagítani. Ezek a következők: a házasság, özvegy és elvált egyének összesen született s ezek közül még életben levő gyermekek száma; a középiskola négy, illetve nyolcz osztályának elvégzése; mennyi ideig tartózkodik a megkérdezett egyén állandó lakó- vagy összeírási helyén: volt-e már külföldön (e kérdés czélja kideríteni azt, hogy hány magyarországi egyén vándorolt vissza Amerikából) s végül a védköteles korban levő férfiak közül ki volt és ki nem volt katona. A magyarországi népszámlálások színvonala az új népszámlálás által csak emelkedni fog. — Ezután Hoffmann Géza *Az amerikai magyarságról* szóló czikke következik. Az amerikai munkásság nem alkot egységes, összetartozó s öntudatos munkáosztályt. Három nagy csoportba oszlik, melyek megint több-kevesebb alcsoportra esnek szét. E három főcsoport: az amerikai és a hozzá hasonló s vele könnyen egybeolvadó bevándorolt munkásság; a keleti és déli európaiak és végül a négerék. Az első csoportba tartozó európaiak legnagyobb része Nyugat-Európából származott, régi hazájukban is iparral foglalkoztak s ugyanazon fajhoz tartozván, mint az amerikaiak, az amerikai viszonyokba csakhamar beleilleszkednek. Nem így esett a dolog a bevándorló szlávokkal, magyarokkal és latinfajú népekkel. E népek régi otthonukban földmíveléssel foglalkoztak s Amerikában csak a legalacsonyabb ipari munkára vállalkozhattak; tömegesen jöttek s alacsony munkabérékért végeztek a napszámmunkákat. A képzett ipari munkásság nem azonosította magát a munkaviszonyokat rosszabbító jövedvényekkel; ezek meg meghúzódtak a városok szegényebb részein, teljesen elzárkózva élnek az amerikaiaktól, kikben csak elnyomóikat látják. Az utolsó, a legalacsonyabb rendű munkát végző osztály a négerség, melyet minden európai és yankee lenéz. Számos más okon kívül, különösen a munkások három csoportba való oszlása hiúsítja meg az egységes, öntudatosan fellépő amerikai munkáosztály kialakulását. Az Amerikába vándorolt magyarság az idegen környezet-

ben egyedül állván, szerző feladatául azt tűzte ki, hogy mi az amerikai magyarság legfőbb társadalmi szerve, mik a vágyai, céljai. A mi az amerikai magyarság szervezkedését illeti. azt látjuk, hogy véreink számos egyletben tömörülnek (szerző 1085-ről szerzett tudomást). Minthogy Amerika könyörtelenül kiszolgáltatja a munkásokat hivatásuk veszélyeinek s az egyéni felelősség elvén álló törvényhozás bal-eset esetén rendszerint kárpótlás nélkül hagyja a munkást, illetve családját, a nagy nyomor enyhítésére keletkeztek legelső sorban azok az egyletek, melyek a szerencsétlenül járt tagoknak betegsegélyt, haláleseti és temetkezési díjakat fizetnek. A szerző által megfigyelt egyletek 77%-a foglalkozik betegsegélyezéssel. A vallásos szükségletek kielégítése a második tényező, mely az amerikai magyarok szervezkedését megalapozta. Sok egyházi egyletről tudomást sem szerezhettünk, mert ezek a nyilvánosságtól elvonultan működnek. A kölcsönös segélyezésen és a vallási célokon kívül az amerikai magyar egyleteknek még az a nagy fontosságuk van, hogy lehetővé teszi az élénkebb társas életet, a nemzeti ünnepek megülését fejlesztik a hazafias szellemet s egyéb alkalom híján a politikai tevékenység s a közügyekben való részvétel iránti vágyat elégitik ki. Az amerikai magyarság szervei az újságok, melyek a socialista lapok kivételével magánkézben vannak, az egyházak, melyek ügyeiben feltétlenül a papot követik s végül az egyletek, a legfontosabb szerv, mert itt a kivándorolt magyarok maguk intézik el ügyeiket, s melyek önállóságra nevelnek s vezetők tettvágyát kielégítik. A betegsegélyező egyletek átlagos tagszáma 184; a legnagyobb ily egylet a Verhovay, körülbelül 8000 taggal és 150 fiókkal. A socialista egyletek mind kisebbek. Az egyletek betegsegélyezés fejében rendszerint három hónapon át szoktak heti 5—6 dollárt fizetni. Majdnem általános a „haláleseti díj“ fizetése, mely a különböző egyletek szerint 25—1100 dollár között váltakozik; ritkább a „csonkulási díj“ vagy „félsegély“, mely sebesüléseknél vagy végleges munkaképtelenség esetén jár s a haláleseti díjnak rendszerint fele. A pénzbeli fedezet előre megszabott illetékek vagy kivetések útján gyűl össze. Az egyletek ügyeit nagyszámú tisztikar végzi és pedig átlagban jó sikerrel. Mindegyik egylet arra törekszik, hogy állandó helyiségre tehessen szert, hogy tagjai naponta ott szórakozásra összejöhessenek. Némely helyen, hol több magyar egylet van, mozgalom indult meg a helybeli összes magyar egyletek helyiségeit magába foglaló „magyar ház“ építésére. Az egyletekben kizárólag a munkások viszik a vezetőserepet, s ha valamely egylet alakulásában középosztályba tartozó egyén részt is vett, a munkások őt, iránta táplált bizalmatlanságuknál fogva, csakhamar kibuktatják. Az egyletek tagszerzésre az újságokban alkalmaznak szerény reklámeszközöket; hogy a magyar egyletek terjeszkedése oly kevés sikerrel jár, annak oka az, hogy az Amerikába vándorolt magyar nem állandó tartózkodásra megy oda, egynéhány év után vissza akar térni hazá-

jába s erre a rövid időre nem tartja érdemesnek a biztosítást. — Barabás Endre *Kolozs vármegye közgazdasága* című monográphiája következik ezután. A földrajzi fekvés meghatározása után szerző részletesen jellemzi az egyes vidékeket, annak lakóit stb., mint a Mezősége és Kalotaszeg vidékét. A népesedést illetőleg szerző felsorolja Kolozs vármegyére vonatkozó statisztikai adatokat, majd az 1900. évi népszámlálás adatait mutatja be. A lakosság szám 204.361, egy négyzetkilométerre 42·2 lakos esik. A lakosság 68%₀-a oláh. 26·8%₀ magyar és 3·6%₀ német. Jellemző tünet, hogy sokkal több magyar beszél idegen nyelvet, különösen oláhul, mint más nemzeti-ségű magyarul. A vallást tekintve a görög katolikusok vannak többségben s majdnem kizárólag az oláhok vallják e vallást, épp úgy, mint a görögkeletit is. A magyarok reformátusok, kisebb számban róm. katolikusok és unitáriusok, a németek pedig ág. evangélikusok. Az általános műveltségre megjegyezhetjük, hogy 140 ezer oláh közül csak 17 ezer tud írni-olvasni, illetve csak olvasni. Jobb az arány a magyaroknál és németeknél. A házasságkötési arányszám az országos átlagnál jobb, hasonlóképen a természeti szaporodás is egy egész százalékkal mulja felül az országos átlagot. A közegészség ügye a megyében még nagyon alacsony színvonalon áll; kórház az egész megye területén egy sincs, csak a közel jövőben fog egy-egy Bánffy-hunyadon és Mócson létesülni. Közigazgatásilag a megye kilencz járásra és egy rend. tan. városra (Kolozs) van felosztva. A közbiztonsági szolgálatot a csendőrség látja el. Jellemző, a mi a nép értelmességére élénk világosságot vet, az, hogy a gyakori tüzesetek alkalmából felmerülő kár csak kis részben térült meg biztosítás révén. A megye négy képviselőt választ az országgyűlésbe, a megyebeli választók száma 1907-ben 3801, kik közül még 483 régi joga választó. A megyének hét állami útja van 323 km. hosszúságban. A megyében 38.670 iskolaköteles gyermek közül 27.603 részesült oktatásban, vagyis a tankötelesek 71·5%₀-a. A nagyobb helységeken, különösen a magyarlakta vidékeken több ifjúsági és olvasóegylet működött. Az utolsó népszámlálás adataiból kitűnőleg a magyarság nemesak megtartotta posztóját, hanem az oláhság rovására terjeszkedett is. A mezőgazdaságot illetőleg a *pragmatica sanctio* idejéből maradtak fenn érdekes adatok, melyek a mellett bizonyítanak, hogy a megye mezőgazdasága, különösen a szőlőtermelés, valamint a lótenyésztés igen magas fokon állott. Az 1905. évi felvétel szerint a gazdaságok száma 41.022, melyek összesen 840 ezer kat. hold területet foglaltak el. (Ebből 273 ezer k. hold szántó, 261 ezer k. hold erdő, 134 ezer k. hold rét, 125 ezer k. hold legelő, 16 k. hold kert és 26 ezer k. hold nem termő terület.) Az állatállomány az országos átlagnál rosszabb; a gazdaságok összes területéből a törpe birtokra jutott 4·91%₀, a nagybirtokra 29·3%₀, a mi az országos átlagnál rosszabb, ellenben a kisbirtokra eső 47·06%₀ és a középbirtokra eső 18·73%₀ az országos átlagnál jóval nagyobb.

Korlátozott forgalmi birtok 244 ezer holdat foglal magában, a mi az összes területnek 39%-át teszi. A munkabérek az országos átlagnál rosszabbak: a gazdasági nő cseléd évi bére a vármegyében átlag 373 K-t tesz ki. Az erdők közül több mint a fele van tervszerű kezelésre kijelölve az erdőtörvény alapján. Mesterséges erdősítés a megyében alig történik, jöllehet a földmívelési miniszterium nagymennyiségű csemetét osztat ki, sőt pénzjutalmakat is ad. Az ipar terén a kézműiparon kívül alig van valami a megyében, húsznál több segélyszemélyzetet csak egy kőszénbányászat, három kőbánya, négy fűrészarúgyártó vállalat és egy műtrágyagyár alkalmaz. Igen jelentékeny iparág a kőfejtés; a statisztikai hivatal összeállítása szerint a megyében 33 helyen van kőbánya. A nagyobb ipartelepek a faipar, bányászat, malom- és szesziparnál találhatók. A házi- és népipar messze elmarad a székely megyékénél, nagyobb mérvben űzik a len- és kenderfonást, valamint a himzést és varrást. A megye kereskedelme és hitelügye szorosan összefügg Kolozsvár tvh. városával s ott is összpontosul. Jó hírnévnek örvendenek a Bánffyhunyadon évente nyolczizben tartandó állatvásárok. A hiteligényeket 43, az országos központi hitel-szövetkezet kötelékébe tartozó hitelszövetkezet, a bánffyhunyadi népbank és négy takarékpénztár elégíti ki. A kivándorlás, mely főképp Románia felé irányul, nem jelentékeny, s aránylag a legmagasabb a németeknél. A megye kezelésében levő alapok meghaladják a 2 $\frac{1}{4}$ millió koronát, az árvapénztár is másfél milliónyi letétet kezel. A mi a községi pótdadót illeti, három községben ily czimen nem fizetnek semmit, más községekben pedig igen magas szokott lenni, négy községben meghaladja a 100%-ot, sőt felmegy 127%-ig is. Az 1894: V. t.-cz. alapján létesített állami telepítések célja az alföldi magyarságot a székelységgel összekötni, illetve az elszórtan levő magyar nyelvszigeteket összekötni s megerősíteni. Kolozs megyében eddig Nagysármáson és Karán történet hozzáépítés már meglevő községekhez. A nagysármási hozzátelepítés célja az volt, hogy e községet a Mezőség erős magyar góczpontjává tegye. Az első kísérletek nem éppen a legfényesebb eredménnyel jártak, de ma már a telepések igen szép állatállománnyal bírnak s fizetési kötelezettségüknek is megfelelnek. Az első évek sikertelenségének oka abban rejlett, hogy vagyontalan vagy csekély vagyonnal bírók is szerezhettek telepet; ma mindegyik telepéstől bizonyos összeg készpénzt követelnek. A karai hozzáépítés indoka, egy tiszta magyar község, Györgyfalvának népesség-fölöslegét úgy elvezetni, hogy a községtől elvándorlók ne olvadjanak bele az oláhságba. — Szegő Ernő *Tőzsdereform* című tanulmányában a tőzsdereform németországi tanulságairól értekezik. A tőzsde az állam közgazdasági életével szoros összeköttetésben van, a tőzsde ellen irányuló támadások kihatással vannak a közgazdasági viszonyokra. A tőzsde megrendszabályozására irányuló törekvésekben természetesen nagy része van az osz-

tályküzdelemnek. Az agráriusok maguk szeretnék gabonájuk árát meghatározni. Az 1896-ik német tőzsdetörvény megalkotása után a német gabonatőzsde 1900-ig feloszlott s az árak tőzsdei jegyzése megszűnt. E hiányon segíteni kellett volna az agráriusoktól felállított árjegyző irodának, melynek becslései és a tényleg fizetett árak között 18-50 márkás különbségek is voltak. Az agráriusok azt állítva, hogy a határidőüzlet árhanyatlást idéz elő, a szavuk után induló országgyűlés nagy többséggel kimondotta a határidőüzlet eltörlését a gabona és malomipar termékeire vonatkozólag. Úgy az árú-, mint az értéktőzsde megrendszabályozása az agráriusok műve volt, kik nagy szervezetük hatalmát ügyesen tudták a kereskedővilág ellen felhasználni. Támadásuk különösen a határidőüzlet ellen irányult, jóllehet a határidőüzlet hitelgazdaságon alapuló, individualistikus gazdasági rendszerünknek szerves és természetes kiegészítő része. Mindaddig, míg pontosan előre nem látható árhullámzások elő fognak fordulni, a nagykereskedőnek szüksége van a határidőüzletre. A határidőüzlet magától szűnik meg olyan árúkra nézve, melyeknél az árhullámzás, akár a termelési technika sajátossága, akár a termelők trustokba, kartellekbe való tömörülése folytán igen csekély. Többen, mint például Lescure, ebből a jelenségből a tőzsde jelentőségének csökkenésére következtetnek, szerző e nézetet tagadva, sikerülten czáfolja Lescure érveit. A határidőüzlet és a nemzetközi arbitrage a mai individualistikus társadalomgazdaságban az árkiegyenlítő szerepet játszik; a határidőüzlet védi a társadalmat a közgazdasági világ viharai ellen, a meny nyiben az esetleges károsodást az összeségre hárítja át. A határidőüzlet lebonyolítására elégségesek a tőzsdék szokásai s szabályai. A legutóbbi németországi fejlemények bebizonyították, hogy sok oly eszköz, melytől a törvény a határidőüzletnek bizonyos szempontból való kedvező alakulását remélték, teljesen czéltévesztett volt. Ilyen volt a német tőzsderegister létesítése. A német 1896-os tőzsdetörvény a határidőüzlet eltiltására vonatkozó részét és a tőzsderegistert a kereskedelemjogi szállítási üzlet átalakított alakjával helyettesítették. A Reichsgericht, ha perre került a dolog, megsemmisítette ezeket az ügyleteket, ennek aztán az az üdvös következménye lett, hogy a tőzsdén iparkodtak lehetőleg feltétlen megbízható czégekkel üzleti összeköttetésbe lépni. Az 1908-as új német tőzsdetörvény a határidőüzletet nagy általánosságban régi jogaiba visszahelyezte. — A *Közlemények és ismertetések* rovatában *Anglia socialis törvényhozása 1909-ben* című közleményben ez évben létesült fontosabb socialpolitikai intézményekről nyerünk tudomást. A munkabérvivatalok munkások és vállalkozók képviselőiből paritásos alapon alakulnak; s hivatalok célja bizonyos iparágakban a minimális béreket meghatározni, hogy megvédelmezze a munkások gazdaságilag leggyöngébb osztályait a legrosszabb kizsákmányolás ellen, ezért azon vállalkozókat, kik a minimális béreknél alacsonyabbakat fizetnek, súlyos pénzbün-

tetés alá esnek. Továbbá az új munkaközvetítő törvény, mely a parlament közvetlen ellenőrzése alatt áll s végrehajtása első évében az államnak négy millió koronába került. Az új mezőgazdasági törvény a mezőgazdaság általános fejlesztésén kívül nagy súlyt fektet az erdőgazdaság fejlesztésére és közlekedési eszközök kiépítésére. A *Hansabund első esztendeje* a német kereskedő- és iparvilág e szervezetének diadalát jelenti, a mennyiben már eddig is negyed milliónál több tagot számlál, és így elég nyomatékkal védheti majd az ipar és kereskedelem érdekeit az agráriusok szövetsége ellenében. A *német szövetkezetek állásáról* a Reichs-Arbeitsblatt közöl érdekes adatokat. A szövetkezetek fejlődése nagyarányú; legnagyobb számmal vannak a hitelszövetkezetek, ezek is a legtöbb taggal bírnak, majd következnek a mezőgazdasági termelő-, a fogyasztási és mezőgazdasági nyersanyagszövetkezetek. A szövetkezetek (28,173) 1909-ben már közel ötfélmillió taggal bírnak. *Német szervezkedés a socialdemokratia ellen* cz. közlemény azt a mozgalmat rajzolja, mely a mindinkább növekedő socialdemokrátiát akarja visszaszorítani. Már 1907-ben alakult a „Reichsverband gegen die Sozialdemokratie“, melynek beavallott célja a munkásokat a „Bund Vaterländischer Arbeitervereine“ kötelékében a socialdemokratia ellen szervezni. A Bund mellett áll a közép- és felsőosztály tagjaiból álló Förderungsausschus, melynek feladata pártpolitikai szempontoktól függetlenül a munkások nemzeti, gazdasági törekvéseit elősegíteni. A Bund eddig számbavehető eredményt nem tud felmutatni. Az új német állásközvetítő törvény az állásközvetítő ipart hatósági engedélytől teszi függővé. A ki állásközvetítést űz, annak nem szabad korcsmát tartani, iparszerűleg lakást kiadni, ruházati vagy élelmi szerekkel kereskedni, zálogházi ipart folytatni stb. Az új törvényt különösen a munkások támadták, s követelték az állami ingyenes munkaközvetítést. *Szerződösszegés az osztrák iparjogban* czimmal az osztrák ipartörvény 85. §-ának megváltoztatása van ismertetve. A segédmunkás, a ki törvényesen megengedett ok nélkül a munkát idő előtt, azaz szerződösszegő módon elhagyta, pénzbüntetéssel és három hónapig terjedő fogsággal büntetett. E büntető határozmányt eltörölték, de megmaradt az említett szakasz azon része, a melynek alapján a munkás visszavezethető és kártérítési igény támasztható. Az új francia bérfizetési törvény megállapítja, hogy a munkások bére érczen vagy ennek megfelelő törvényes pénznemben fizetendő; a kereskedelembe és iparban foglalkoztatott munkások bére havonta kétszer, az alkalmazottak bérei legalább havonta egyszer kifizetendők. A törvény megkülönbözteti a munkásokat és alkalmazottakat a foglalkozás neme és a fizetés módja szerint. A *szövetkezeti ügy állása Japánban* A. Nisighali a Volkswirtschaftliche Blätterben közölt adatok szerint kedvező. Balás Károly *Ausztráliai socialismus* cím alatt bemutatja A. St. Ledger hasonló című művét. Az ausztráliai socialismus nem a történet fejlődésének

műve, hanem William Lane agitációjának eredménye. Ismertető azután bemutatja az ipari és socialis törvényhozás alkotásait; az államsocialismus mindinkább előrenyomul. Az ausztráliai socialismus rövid hét esztendő alatt megszerezte a hatalmat s hatásának tudható be nagyrészt, hogy Ausztrália a socialpolitikai újítások kísérleti terévé vált. Így az ausztráliai államok voltak az elsők, melyek törvényileg megvalósították az állami kötelező békéltető bíráskodást. Az ipari törvényhozás terén tett kísérletek nagyjából nem váltak be. E balsikerek hatása alatt a socialismus, miután a munkabérharcok bajait így orvosolni nem lehetett, a termelő eszközök államivá tételének eszméjét a valóságos megtestesülés útjára igyekszik terelni. A mi Ausztrália népesedési politikáját illeti, az erős faji politika, t. i. az angolszász faj politikája. A socialista párt nyomása alatt az ausztráliai államok nem engedik az idegenek bevándorlását, nehogy a munkaviszonyok megrosszabbodjanak; a közelmúltban e tilalom csak a sárgákra vonatkozott, ma azonban az angolszász fajhoz tartozóknak bevándorlása is megvan nehezítve, így e földrész népessége az elterjedt neomalthusista elvek miatt is alig szaporodik, mely körülmény a túlszapor, terjeszkedő sárga faj szomszédságában még veszélyessé lehet Ausztráliára. — r r ó *Német nagybankok* czimmel Riesser: Die deutschen Grossbanken und ihre Konzentration im Zusammenhange mit der Entwicklung der Gesamtwirtschaft in Deutschland című könyvéről ad ismertetést. — B. S. ismerteti ezután Meszlény Artur: *A svájci polgári törvénykönyvről* szóló társadalomtudományi alapon álló magánjogi tanulmányát. Meszlényi egészen új csapásokon indul és a társadalomtudományra való hivatkozás nála a lényegét jelenti. Balkányi Béla *Mezőgazdasági nagyüzemek* czime alatt Ezeky Károly ugyanily című munkájának első kötetéről közöl ismertetést. Ezeky fenti művében vezérelvéül azt vallja, hogy egyedül a nagyüzemek elégíthetik ki a civilisált társadalom szükségletét. A szerző által ismertetett P. uradalom jövedelmezősége azonban vezérelvét megczáfolja, a mennyiben kitűnik, hogy a kis gazda sokkal jobban tudja földjét kihasználni, mint a nagy uradalmak. *Cherpson emlékének* van végül szentelve néhány sor, ki a franciaia socialpolitika egyik kiválósága volt. A Közgazdasági Szemle e számához volt csatolva a *Társadalomgazdasági Bibliographia* áprilisi száma.

Ugyane folyóirat szeptemberi számában Tonelli Sándor és Wolff Vilmos: *Adalékok az élelmiszerdrágaság kérdéséhez* czimmel közölnek hosszabb cikket. A cikk abból a megállapításból indul ki, hogy a drágaság egyetemes jelenség, a melynek egyoldalú megszüntetése mechanikai eszközök segítségével lehetetlen. Legfeljebb a viszonyokat lehet olyformán módosítani, hogy azok relative kedvezőbbek legyenek, mint másutt és a relativitás révén biztosíthatnak az egyes országok maguknak bizonyos előnyöket. A drágulás legfontosabb jelenségei közé tartozik, hogy a nagyobb

tápértékkel bíró cikkek fogyasztása hanyatlak és a kisjövedelmű családok gazdasági egyensúlya felborul. Ennek pedig különös jelentősége van olyan államokban, mint Magyarország, a melyek most vannak az industrializálódás folyamatában és a melyeknél az ipar fejlődésének legfőbb eszköze csak az ipari munkás olcsó megélhetésének a biztosítása lehet. A cikk bő statisztikai alapján ismerteti a drágulás mértékét az utolsó huszonöt év folyamán és oda concludál, hogy a drágaságot főként a lakosságnak az élelmiszertermelésnél sokkal nagyobb arányokban történt emelkedése idézte elő. Nálunk nagy szerepe van benne még a vámpolitikának és a közvetítő kereskedelem teljes szervezetlenségének is, sőt mint nem csekély tényező játszik közre a föld árának emelkedése is. Magyarországon már számos ankét foglalkozott a drágaság kérdésével, de azt megoldani még nem tudták. Az általános körülményeken kívül közrejátszott ebben az a körülmény is, hogy az ankéteken legnagyobbbrészt azok a hatóságok és érdekeltak vettek részt, a kik nem mutathattak rá a kérdés igazi okaira. Nem mondhatták el, hogy a fogyasztási adók túlságosan magasak, hogy a vásárcsarnokok drága pénzen és a czélnak meg nem felelően épültek, hogy a húst óriási mellékes illetékek terhelik, hogy a legnagyobb drágulás időpontjában az államvasutak nagy refectiákat engedélyeztek az élelmiszerkiviteltre és így tovább. Fogyasztási adók és különböző illetékek Budapest hús-közfogyasztását egy esztendőben mintegy negyven millió koronával drágítják meg. A vásárcsarnokban minden mm. árúra 1:11 korona teher esik. A hatósági illetékek oly magasak, hogy a vasut átlagban 160 km.-re szállítja az árút ugyanazon összegért. Mindezek a megállapítások önként adják azoknak a reformoknak a kulcsát, a melyeknek megvalósítása hatalmunkban áll. Ezek a reformok: a fogyasztási adók és hatósági illetékek leszállítása, a vásárcsarnoki intézmény reformja, az aukciók meghonosítása, hatósági üzemek létesítése, az élelmiszerek kiviteltre adott refectiák megszorítása, a collis agricoles intézményének bevezetése, a szerb és román határ megnyitása. szövetkezetek létesítése, a melléktermékek iparának fejlesztése. Végül még két újszerű javaslatuk van a szerzőknek: a fixfizetésű hivatalnokosztály számának az egész vonalon való csökkentése, karöltve a többiek javadalmazásának emelésével és egy olyan „szabad hivatal“ létesítése, a melynek kezében összefutnának az élelmezési politika összes száalai. E hivatalt széles javaslattevő és ellenőrző hatáskörrel kell felruházni, a nélkül, hogy működését bürokratikus formákkal megkötnék. Ez a közlemény általános gondolatmenete. Ettől függetlenül egyenkint foglalkoznak még a szerzők a népelelmezés szempontjából kiválóan fontos cikkekkel is, megállapítják az egyes cikkeknek specziálisan mutatózó jelenségeket és külön-külön mindegyiknél tesznek különböző megfontolásra érdemes javaslatokat. — Majd Szegh Dezső: *A dalmát vasuti összeköttetés* című értekezése következik, melyben szerző azt fejtegeti, hogy a dalmát összekötő vonalként korábban

tervezett s részben trasz Birozott ogulin—knini pályánál alkalmasabb az újabban felmerült unavölgyi irány. Tanulmányának bevezetésében a dalmát vasuti kapcsolat kérdésének rövid történetét vázolja, magát a tanulmányát pedig három részre osztva. különböző szempontokból állítja szembe az ogulin—knini és az unavölgyi vasutat s az összehasonlításokból az így deducált eredményekből igazolja az unavölgyi vasut elsőbbségét. Így kedvezőbbek az unavölgyi pályának a terepviszonyai is. A szerző pontosan haladva az ogulin—knini, illetve az unavölgyi pályákon, ismerteti a két vidéket geológiai, földrajzi és gazdasági szempontokból. Míg a likai vasút jobbra terméketlen és gyéren lakott vidéken haladna, a melynek vízben való szegénysége is oly nagymértékű, hogy még a vasuti üzem fenntartásához is messze vidékről kellene költséges csatornázással vízműveket létesíteni. Az unavölgyi pálya, bár némely részében szintén nyújt technikai nehézségeket, mindazáltal jelentékeny mértékben kedvezőbb terep- és gazdasági viszonyokat mutat. E mellett az ogulini irányhoz képest 53 kilométerrel rövidebb. S a rövideg közlekedési szempontból nagyfotosságú, hiszen a mikor mi Fiume mellett még egy kikötőt keresünk s ezt a dalmát vasuti összeköttetés segítségével Spalatoban és Sebenicoban óhajtjuk megtalálni, akkor elsőrendű fontossággal éppen az bir, hogy röviden, gyorsan és tehát minél olcsóbban jussunk ezekbe a kikötőkbe. Az ogulini vasut kiépítése esetén a távolság Budapest és Spalato között 869, Budapest—Sebenico között pedig 832 km. lenne. Az unavölgyi vasút segítségével viszont Spalatót 826, Sebenicot pedig 789 km.-en érjük el Budapestről kiindulva. Már úgys jelentékenyen rövidebb lesz az út az ogulin—knini vonallal szemben, ám tekintetbe veendő az is, hogy míg a likai vasúthoz való kapcsolatlunkat javítani nem lesz módunkban, addig az unavölgyi vasutat, illetve Spalatot még közelebb lehet hozni Budapesthez. Nem szükséges ehhez egyéb, mint néhány rövid drávavidéki vasút elsőrendűsítése, illetve bizonyos direkt összeköttetést szolgáló vonalak kiépítése. A szerző tanulmányában erre nézve több tervet és lehetőséget vet fel s kimutatja, hogy a legkedvezőbb esetben az unavölgyi vasut segítségével Budapesttől Spalatot elérhetjük 737, Sebenicot pedig 697 kilométeren. Ezek a szempontok az Ausztriával való verseny tekintetéből is fontosak, mert míg Wienből az ogulini vasút segítségével hat kilométernél rövidebb úton lehet lejutni az említett kikötőkbe, addig az unavölgyi vasút megépítése esetén a legrosszabb esetben — ha tudniillik a kedvezőbb közbeeső magyar vonalakat nem építjük meg — egyenlő kilométer-távolságon juthatni le Wienből és Budapestről, a legjobb esetben azonban, Ausztriát megelőzhetjük 92 km. távolsággal. A unavölgyi vasút természetesen olcsóbb is lenne, mert részben bosnyák földön vezetve, a bosnyák kormány építené ki, mi és Ausztria legfeljebb garantálnánk a kölcsönt. Foglalkozik még a szerző a mélyebb balkáni folytatások és a tarifális szempontokból is a két vonalvarianssal

s itt is arra a conclusióra jut matematikai adatai alapján, hogy az unavölgyinek előnye a likai vasuttal szemben kétségtelen. — S z e g ő E r n ő folytatja *Tőzsdereform* című tanulmányát. A német tőzsdereform története tisztázta a tőzsdepolitika égető kérdéseit. Nyilvánvalóvá lett, hogy a határidőüzlet hitelgazdaságon alapuló, individualisztikus gazdasági rendszerünknek szerves és természetes kiegészítő része. Mivel a határidőüzletet gazdasági szükségérzet hozta létre, érthető, hogy a törvényhozás semmiféle tiltó, vagy gátló befolyása a határidőüzletet meg nem semmisíthette. Az üzleti világ elkeseredetten védekezett a jogi bilincsek lerázása végett; mindinkább kitűnik, hogy az 1896-os tőzsdetörvény szerencsétlen és céltalan intézkedései az egész közgazdasági életre bénítólag hatnak, mert életerős tőzsdék szükséges és hatékony tényezői a gazdasági föllendülésnek. A tőzsde jelentőségét nem csökkentette az a körülmény sem, hogy egyes árúknban (szén, kőolaj) — az illető termelési ág kartellizálása következtében — a határidőüzlet megszűnt, mert más oldalról tekintve a dolgot, a tőzsde fontossága növekszik, mivel e nagyszerű berendezésű nemzetközi jellegű árú- és pénzpiacnak közvetítő és ellenőrző szerepére fokozott mértékben van szükség. A németországi fejlemények bebizonyították a tőzsderegister intézményének helytelen voltát; az üzletvilág a tőzsderegisterben pengellért látott és a túlnyomó többség üzletkötését a kereskedői becsület oltalma alá helyezte. Az 1908-as tőzsdenovella — mely a speculációt béklyóiból úgy, a hogy felszabadította — enyhébb állaspontra helyezkedik és a bejegyzett kereskedők, valamint a vagyonos elemek számára hozzáférhetővé teszi a határidőüzletet. A tőzsdenovella gazdasági föllendülést idézett elő; a határidőüzletnek törvényes, biztos alapon való új életre keltése hathatósan előmozdította az ipar és kereskedelem felvirágzását; az emissionalis ténykedés hatalmas mérveket öltött. Az is nyilvánvalóvá lett, hogy az akadálytalanul működő speculatio — egymagában — még nem idéz elő drágaságot a pénzpiacra. Az objectiv bírálat nemcsak a pénzre irányuló keresletet vizsgálja, hanem figyelembe veszi a rendelkezésre álló tőke mennyiséget, a kínálatot is, s akkor nem fogja a határidőüzletet méltatlan vádakkal illetni. A határidőüzletnek helyes mederbe való szorítását előmozdítják a lebonyolítási pénztárakban elhelyezett és a határidőüzletből származó veszteségek fedezésére szolgáló letétek, pótlékok. A német tőzsdetörvény tagadhatatlanul üdvös reformot léptetett életbe a pártatlan lajstromozó bizottság (Zulassungsstelle) felállításával és a tervezetből (Prospect) származó felelősség kimondásával. Bevált intézménynek tekinthető ama módszer is, a melyet a berlini értéktőzsde készvételű üzletei árfolyamainak jegyzésénél használnak, s a mely sok visszaélést küszöbölt ki. Berlinben ugyanis csak egyetlen árfolyamot jegyeznek (Kassaeinheitskurs), s így a megbízó mindig pontosan tudja, hogy a bizományos milyen árfolyam mellett teljesítette a megbízást. A tőzsde agyonszabályozásával a visszaéléseket

megszüntetni nem lehet; a tőzsdének legjobb és legbiztosabb megjavítója maga a tőzsde. — A *Közlemények és ismertetések* rovatában *Nemzetközi értekezlet a munkanélküliség ügyében* címmel az értekezlet munkaprogramja nyer bemutatást, melyen fényes nevek szerepelnek, a mi a sikert már eleve biztosítja. A *British Association* ezidei gyűlésének lefolyásáról szól a következő közlemény, mely kiemeli Hubert Llewellyn Smith a közgazdasági és statisztikai tudomány legújabb irányáról szóló elnöki megnyitóját, valamint Ashley, Cannan, Jevons és H. W. Wolff előadásait. A *Nemzetközi kereskedelmi kamarai congressus* (IV.), mely folyó évi június havában tartatott Londonban, a következő fontosabb határozatokat fogadta el: A naptárreformot illetőleg kívánatosnak mondotta ki a congressus, hogy egy állandó jellegű nemzetközi naptár lépjen életbe, s hogy a husvéti ünnepeket nemzetközi szerződéssel állandósítsák, A kereskedelem és ipar érdekét szolgáló határozat mellett, nagyjelentőségű a congressusnak azon nyilatkozata, mely a kereskedelmi statisztika egyöntetűségét célozza. — T o n e l l i S á n d o r. Az *antwerpeni szabadkereskedelmi congressus*-ról közöl ismertetést. Két esztendővel ezelőtt az angol Cobden Club pártpolitikai agitáció céljából rendezte az első ilyenű congressust, hogy megmutassa az angol közvéleménynek, miszerint a védvamos országokban is a free trade rendszerének sok és kiváló híve van. Az utolsó években történt, hogy hosszú idő után a szabadkereskedelmi irány először jutott komoly veszedelembe. Oka ennek az, hogy a liberális párt gazdag socialpolitikai programját kezdé megvalósítani, a mihez való költségeket csak az adótörvények megváltoztatásával lehetett megszerezni. Az unionista conservatív párt nem a socialis alkotásokat támadta, hanem azt a módot, melylyel a kormány a pénzt megszerezni óhajtotta, s régi programjához híven tariff-reformot követelt. Az unionista párt arra hivatkozott, hogy a vámbevételek révén Anglia oly tekintélyes jövedelmekre tehet szert, melylyel az egész socialis törvényhozásnak kérdését megoldhatja. Az angol külkereskedelem aránylagos visszafejlődését, az angol munkanélküliséget, a gazdasági depressio erősen érezhető hatását mind a szabadkereskedelem rovására írták. Végül az imperialis nacionalista szempont is nagy népszerűséget szerzett a védvamos irányzatnak. Az idei congressust Antwerpenben tartották; a megjelentek zöme angol és belga volt, számos gyakorlati politikuson kívül az elmélet emberei közül a legkiválóbbak jelentek meg. A congressus tárgyalása hat kérdőpontra terjed ki, melyet ismertető részletesen bemutat, s noha a tárgyalás magas színvonalon mozgott, mégis bizonyos mértékig a contradictorius eljárás hiányát lehetett érezni, miután a congressuson csupa free traderek voltak jelen. A nemzetek közötti összeköttetés természetes állapotja a szabadkereskedelem, ez irányban már is érezhető bizonyos közeledés. A *magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűlésén* Ruffy P., Vámbéry R. és Szana S. foglalkoztak socialis kér-

désekkel. *Internationale Vereinigung für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie* nevű nemzetközi egyesület keletkezett a címében megnevezett kérdések tanulmányozására. *Franciaország elnéptelenedése* címet viseli a következő ismertetés. Pierre Leroy-Beaulieu a *L'économiste français*-ban közli a népesedés 1909. évi adatait s arra a következtetésre jut, hogy daczára a házasságkötések számának alig változó voltára, a születések száma évről-évre fogy; az élveszületések arányszáma 1909-ben 196 volt ezer lakosra, mi a civilizált népek között a legkisebb arányszám. Még a második császárság korában a születések az egy milliót meghaladták, 1909-ben a születések száma már 769,969-re. Ma a születési és halálozási arányszám 769 : 756; a születések alig haladják valamivel felül a halálozásokat. Franciaországot az elnéptelenedéstől megmenteni, utóbbi időben általánosan hangoztatott jelszóvá lett; számos terv készült, mely a népességesőkkenést meg akarja akadályozni. Leroy-Beaulieu terve három gyermekkel bíró családokat kívánja különböző előnyökben részesíteni. A legújabb időben Lannelongue senator által benyújtott törvénytervezet is hasonló eszközöket ajánl. V—c s a *Postatakarékpénztár az Egyesült-Államokban* című közleményében írja, hogy a postatakarékpénztári intézményre Amerikában szükség volt, mert a bevándorlók a nem biztos alapokon álló bankokhoz fordulni nem mertek; a takarékbetétek 2%-kal kamatoznak, s a betétek 1—500 dollárig terjedhetnek. A betétállomány 5%-a a kincstárnak készpénztartalékul beszolgáltatandó, 30% az Unió bondjaiban helyezendő el, a többi pedig helyi pénzintézeteknek kamatozásra kiadható. *A dán szakszervezetek 1909-ben is hatalmas gyarapodást tudnak felmutatni.* Az 1909. év bevételei 3.473,909 korona, a kiadások 2.124.143 koronát tettek; a kiadások rovatában maga a svéd általános sztrájk 843,753 koronával szerepel. *A svéd szövetkezeti mozgalom 1909-ben* című cikkből megtudjuk, hogy a szakszervezet 1908 óta tartó tagvesztésege a gazdasági válság következtében ez évben tovább tartott. A nagy sztrájk a szakszervezetek anyagi erejét nagyon igénybe vette, az országos szervezet által kiírt rendkívüli hozzájárulással (2½ millió korona) sem tudtak az igényeknek megfelelni s kénytelenek voltak a külföldi segítséget is elfogadni. *Francia nemzetgazdaságtan* címmel Raymond de Waha: „Die Nationalökonomie in Frankreich“ című könyve van ismertetve, melynek célja, hogy összefoglaló képét nyújtsa a nemzetgazdasági gondolkodás különböző irányainak Franciaországban. Müller Vilmos *A bankkérdés* címe alatt bírálja Walter Federn a *Revue Économique Internationale*-ban közölt cikket. A cikk nem bír tudományos beccsel, hanem inkább a külföld tájékozására íródott. Ismertető különösen a cikk azon állításai foglalkozik, melyek magyar szempontból meg nem állhatnak. Így a bankkérdésnek a választójoggal való összekapcsolása helytelen, mert nálunk az általános választójog sem fogja a magyarság hegemoniáját megtörni. Federn az osztrák-magyar bank a két ország által

való igénybevételéről szólván, rámutat arra, hogy mennyivel szűkött fel az utóbbi években Magyarország quótája, de az nem említi, hogy a bank 1907 óta nem a benyújtási, hanem a fizetési hely szerint mutatja ki a váltótárcaállományt. A szerző azt állítja, hogy a magyar érdekkörök már több ízben megkísérelték Budapestet devizapiacczá tenni, ez helytelen, épp úgy mint az az állítás, mintha Magyarország a külfölddel szemben a legeladósodottabb ország volna. A mit szerző a készfizetésről és az önálló vámterületről mond, mind egyoldalú osztrák nézet, melynek helytelenségei nem fognak külföldön e kérdés tisztázásához hozzájárulni. Ferenczi Imre bemutatja Gisella Michels-Lindner: *Geschichte der modernen Gemeindebetriebe in Italien* című művét, mely a „Verein für Socialpolitik“ gyűjteményes sorozatban jelent meg. Az olasz municipális socialismus ereje nem a nagykapitalisztikus üzemekben, hanem a szorosabb socialis téren van. Kenyérgyárak már a középkor végén keletkeztek, a XVIII. században Palermóban a város 150.000 lakosát látta el kenyérrel, melynek ára közmondásos állandó volt. A pellagrás vidékeken a községi kenyérgyárak hathatósan közreműködtek az egészségügy javításában. Tizenöt olasz városban iskolakonyhákat rendeztek be szegény tanulók napközi ellátására. Nagyszámú községi jéggyár is működik. A könyv hibája, hogy a községek házépítéseiről nem szól semmit. A városi gáz- és villamosművek községitése folyamatban van. A Reichsarbeitsblatt júliusi száma *Munkásbiztosítás Európában* címmel az európai államok munkásbiztosítási törvényhozásnak főbb elveit hozza. Függelékül a német birodalom 1908. évi munkásbiztosítási statisztikáját leljük, ez évben 13 millió ember betegség ellen, 23 $\frac{1}{2}$ millió baleset ellen és 15 $\frac{1}{4}$ millió rokkantság ellen volt biztosítva. A Közgazdasági Szemle szeptemberi számához a Társadalom-gazdaságtani Bibliographia júliusi száma volt csatolva.

A M. Tud. Akadémia jegyzőkönyvei.

HARMINCZEGYEDIK AKADEMIAI ÜLÉS.

A II. osztály nyolczadik ülése.

1910 november 7-én.

PLÓSZ SÁNDOR osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak, *az illető osztályból*: Berzeviczy Albert, Darányi Ignác t. tt. — Békefi Remig, Concha Győző, Csánki Dezső, Fejérpataky László, Földes Béla, Ortway Tivadar, Vargha Gyula r. tt. — *Aldásy Antal, Angyal Dávid, Balogh Jenő, Borovszky Samu, Ferdinándy Géza, Fináczy Ernő, Kollányi Ferencz, Kuncz Jenő, Mahler Ede, Nagy Gyula, Reiner János, Szendrei János, Téglás Gábor, Thirring Gusztáv l. tt.* — *Más osztályokból*: Heinrich Gusztáv r. t. — Császár Elemér l. t. — Jegyző: Pauer Imre osztálytitkár.

194. ANGAL DÁVID l. t. felolvassa „A szegedi béke“ cz. értekezését.

195. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére CSÁNKI DEZSŐ és BÉKEFI REMIG r. tagot kéri föl.

HARMINCZKETTEDIK AKADEMIAI ÜLÉS.

A III. osztály nyolczadik ülése.

1910 november 14-én.

ENTZ GÉZA osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak *az illető osztályból*: Konkoly Thege Miklós t. t. — Daday Jenő, Fröhlich Izidor, Illosvay Lajos, Klein Gyula, Koch Antal, Kövesligethy Radó, Krenner József, Lengyel Béla, Lenhossék Mihály, Lóczy Lajos, Méhely Lajos, Rados Gusztáv, Szily Kálmán r. tt. — Ifj. Entz Géza, Franzenau Ágoston, Hutya Ferencz, Lörenthey Imre, Ónodi Adolf, Rátz István, Szarvasy Imre, Udránszky László. Zemplén Győző, Zimányi Károly l. tt. — *Más osztályokból*: Berzeviczy Albert t. t. — Heinrich Gusztáv, Pauer Imre r. tt. — Gyomlay Gyula, Téglás Gábor l. tt. — Jegyző: König Gyula osztálytitkár.

196. DADAY JENŐ r. t.: „Adatok a héjatlan levéllábú rákok ismeretéhez.“ (Székfoglaló.)

197. ÓNODI ADOLF l. t.: „A homloküreg benyíló területe az orrban.“

198. SCHLESINGER LAJOS l. t.: „A linearis differential rendszerek elméletéhez.“ (Új sorozat, I. közlemény.)

199. DR. SILBERSZKY KÁROLY részéről: „Adatok az ecsetpenész (Penicillium) alak- és élettanához.“ Előterjeszti KLEIN GYULA r. t.

200. DR. RIESZ MARCEL részéről: „Adott Dirichlet-sor analitikai folytatása.“ Előterjeszti RADOS GUSZTÁV r. t.

201. DR. FUCHS DÉNES részéről: a) „A formollal titrálható anyagok kiválasztásának a nagyobb vérvesztés után tapasztalható megváltozásáról, mint a $\frac{Cal.}{v.}$ hányados nagyobbodásának egyik okáról“, — b) „Az éhezés hatása a formollal titrálható anyagok kiválasztására.“ Előterjeszti UDRÁNSZKY LÁSZLÓ l. t.

202. TERKÁN LAJOS részéről: „A spectrum atmosphaerai absorptiója.“ Előterjeszti KONKOLY THEGE MIKLÓS t. t.

203. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére KONKOLY THEGE MIKLÓS t. és ÓNODI ADOLF l. tagot kéri föl.

HARMINCZHARMADIK AKADEMIAI ÜLÉS.

Az I. osztály nyolczadik ülése.

1910 november 21-én.

GOLDZIHNER IGNÁCZ osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak az *illető osztályból*: Beöthy Zsolt, Hegedűs István, Heinrich Gusztáv, Pecz Vilmos r. tt. — Császár Elemér, Ferenczi Zoltán, Gombocz Zoltán, Gyomlay Gyula, Jánosi Béla, Melich János, Négyesy László, Petz Gedeon, Tolnai Vilmos, Váczy János, Voinovich Géza l. tt. — *Más osztályokból*: Berzeviczy Albert t. t. — Ortvy Tivadar, Pauer Imre r. tt. — Borovszky Samu, Hornyánszky Gyula, Nagy Gyula l. tt. — Jegyző: ifj. Szinnyei József osztálytitkár.

204. HEGEDŰS ISTVÁN r. t. felolvassa „Brooke és Shakespeare Romeo és Juliája“ című *székfoglaló* értekezését. — Rendes tagsági oklevelek kiadása határoztatik.

205. FÓTI JÓZSEF LAJOS mint vendég: „Gog és Magog“.

206. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére HEGEDŰS ISTVÁN r. és NÉGYESY LÁSZLÓ l. tagot kéri föl.

HARMINCZNEGYEDIK AKADEMIAI ÜLÉS.

Kilenczedik összes ülés.

1910 november 28-án.

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök úr elnöklete alatt jelen voltak: b. Forster Gyula, Rónai Horváth Jenő t. tt. — Badics Ferencz, Beöthy Zsolt, Békefi Remig, Daday Jenő, Entz Géza, Fejérpataky László, Földes Béla, Fröhlich Izidor, Gaal Jenő, Goldziher Ignác, Hegedűs István, Illosvay Lajos, Klein Gyula, Kövesligethy Radó, Krenner József, Lengyel Béla, Lóczy Lajos, Ortvy Tivadar, Pauer Imre, Rados Gusztáv, Schuller Alajos. Szily Kálmán. ifj. Szinnyei József, Wlassics Gyula r. tt. — Angyal Dávid, Balogh Jenő, Barabás Samu, Borovszky Samu, Buchböck Gusztáv, Bugárszky István, Császár Elemér, Gombocz Zoltán, Gyomlay Gyula, Hutyra Ferencz, Hornyánszky Gyula, Kertész Kálmán, Klupathy Jenő, Kollányi Ferencz, Komáromy András. Kossutány Tamás, Lörenthey Imre, Magyar Gyéza, Nagy Géza,

Nagy Gyula, Négyesy László, Ónodi Adolf, Rátz István, Reiner János, Szarvasy Imre, Szendrei János, Tötössy Béla, Zemplén Győző 1. tt. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtítkár.

208. LENGYEL BÉLA r. t. fölolvassa emlékbeszédét MOISSAN HENRIK külső tag fölött. — Az Emlékbeszédek során fog megjelenni.

209. HEINRICH GUSZTÁV r. t. fölolvassa a bíráló bizottság (kivüle: BAYER JOSEF és FERENCZI ZOLTÁN 1. tagok) megbízásából írt jelentését az 1909. évi Kóczán-pályázatról, mely szerint a bírálók a 9. sz. („Pethő Gáspár“) és 7. sz. („A mohácsi vész“) cz. darabokat egyes részleteikért figyelemre méltóknak mondják, a jutalmat pedig a 6. sz. („A népvész“) négy felvonásos szomorújátéknak (jeligéje: „Sorsom betelt“) javasolják kiadni. — A bizottság javaslata elfogadtatván, a 6. számú jeligés levélből GÉCZY ISTVÁN és SZAVAY GYULA nevei tűntek elő.

210. Elnök úr a jutalmat nem nyert pályaművek jeligés leveleinek elhamvasztására BOROVSKY SAMU és GYOMLAY GYULA 1. tagokat kéri föl, a kik még az ülés folyamán jelentik, hogy megbízatásukban eljárak.

211. Főtítkár indítványozza, hogy az Ügyrend 12. §-ának módosításával az összes ülések ezentúl d. u. 6 óraker tartassanak. — Elfogadtatik, oly megkororítással, hogy az október elején tartatni szokott összes ülés jövőre is d. u. 5 óraker fog megtartatni.

212. Főtítkár indítványozza, hogy az Ügyrend 58. §-ának módosításával a „Bölcséleti“ értekezések jövőre a Társadalomtudományiakkal összeolvasztva jelenjenek meg. — Elfogadtatik, oly kikötéssel, hogy a „Bölcséleti Értekezések“ 1889 óta folyó III. kötete előbb befejeztessék.

213. Főtítkár bemutatja az 1911. évi Üléssort. — Megjegyzés nélkül elfogadtatik.

214. Az Akadémia 1896 október 5-én tartott összes ülésén elhatározta, hogy bármikor fog is gróf Széchenyi Istvának az ő nevéhez és működéséhez méltó életrajza, akár kéziratban, akár kinyomatva, benyújtatni, ennek szerzője 8000 korona jutalomban fog részesülni. A kéziratban benyújtott munka kiadását az Akadémia készséggel elvállalja. E fölhevását az Akadémia minden nagygyűlésen újból kihirdeti (1. fönt 288. l.). — Főtítkár jelenti, hogy e fölhevásra terjedelmes kézirat érkezett be („gróf Széchenyi István élete. Írta Anonymus II.“ czimmet), melyet CONCHA Győző r. és ANGYAL DÁVID 1. t. megbíráltak. A bírálat egész terjedelmében így hangzik:

„Tisztelt Akadémia!

Szerző nagy szorgalmat és lelkesedést vitt munkája írásába; terjedelme is tekintélyes, 422 folio oldalt foglal el. Mindenesetre tanult ember, a ki a vonatkozó irodalmat eléggé ismeri s arra nagy-részt tekintettel van, sőt figyelmét ez irodalomnak oly termékeire is kiterjeszti, melyeket más életírók, nem egészen jogosultan, mellőztek.

Mindezeknél fogva csak méltánylólag szólhatunk szerző buzgalmaról és Széchenyi emléke iránti lelkesedéséről. Nem így alakító, írói képességéről.

A nagy foliás, az ő 422 oldalával, minden tagoltság, csoportosítás nélkül önti elejétől végéig a Széchenyire vonatkozó tudnivalókat; nincsenek fejezetei; s az adatok és irodalmi idézetek tenge-reben egyedül némi időrendi fonál nyújt olyanamilyen eligazodást. E mellett némely részében hiányos, máskor fölőleslegesen részletező. Így mikor Széchenyi fölshólalásának szövegét keresi, a melylyel az Akadémiára alapítványát tette, szükségesnek látja a szöveg-megállapításhoz (61. l.) Széchenyi tréfás mondásainak két oldalon át gyűjteményét

adni, vagy máskor a Casino első bútorberendezésének, házbérének, az első lóverseny technikai ügyeinek történetét leírni. (68—75. l.). Ellenben Széchenyi életének fordulópontjaira, főellentéteire és küzdelmeire nem egyszer csak igen vázlatosan tér ki. Hogy egy ilyen hiányt kiemeljünk, midőn a „Politikai Programmtöredékek“ ér, imígy szól: „Kossuth magatartása, beszédei megérlelték Széchenyiben a Politikai Programmtöredéket.“ (342. l.). Ámde szerző Kossuth magatartását és beszédeit nem jellemezte a kellő időben és Széchenyinek e munkájával is keveset foglalkozik.

Szerző sehoggy sem bírja Széchenyi életének fő- és mellékeseiményeit, jellemének alapvonásait és árnyalatait megkülönböztetni: A tények és vélemények egybeállításában igen rendszertelen, nem egyszer furcsa. A Váczy Jánosból vett részlet (81—84. l.) Sz. és Berzsenyi viszonyáról bizonyára igen érdekes, de a mint az egészek szövedékébe van illesztve, az olvasóra bizony csak foltként hat, épp úgy, mint a Hetényi Jánosnak 1850 szept. 12-iki akadémiai értekezéséből: „gróf Széchenyi István, mint böleselő“ vett hosszú (64—67. l.) idézet, a melyről az életrajz átugrik a Casino és Lóverseny alakulásának részleteire. Azt pedig, hogy egy dolgot kétszer is elmond, mint a fumei angol gépész anekdotáját, a ki Sz. tanácsára, hogy az ország nyelvét megtanulja ám, azt kérdi, melyiket? a németet, az olaszt, vagy a horvátot, s a magyarról nem is tud, (53. és 79. l.) vagy a Ferenczi szobrászról Sz.-nek még hozzá ellenkezőleg előadott véleményét, (25. és 29. l.) csak a rendszertelenség magyarázza.

Nagy gyengéje a munkának az idézetek szertelensége, részint magának Széchenyinek munkáiból, részint a rávonatkozó irodalomból; 2—3., de 5—6. oldalon is folyó sorozata az idézeteknek sűrűn fordul elő benne, mi által az egész csupán chronologiai fonálra fűzött kivonatok nyers mozaikjává válik. Szóval sajnálattal ki kell jelentenünk, hogy az életrajz irodalmilag nem sikerült.

De nem sikerült tartalmilag sem. Szerzőnek ez irányban sem volt meg a kellő ereje. Kivonatai, idézetei legtöbbször jellemzők, tanulságosak, de nem bírja őket fölhasználni, velük szemben egészen önállótlan, a mi annál nagyobb hiba, mivel a legellentétesebb fel fogású szerzőkből vannak gyakran a kivonatok. Igen könnyen siklik át nehéz problémákon. Széchenyi fejlődésének rajzát elejti, bár sok mindent idéz Széchenyi ifjúságáról. Megesik az is, hogy nem jól érti az író. A kit idézett. A 13. l. p. o. azt mondja, hogy Kemény Zsigmond kemény jellemzést ad Széchenyiről e szavakkban: „Mindent fonttal mér, az embereket csak vak eszköznek tekinti, az utilisatio hideg tanának apostola stb.“ Nem látja, hogy Kemény nem jellemzést ad Széchenyiről. hanem ismerteti a Széchenyire vonatkozó balvéleményt.

Vannak néha szerző stílusának nem egészen érthető furcsaságai. Például: „Magánélete nem is volt, mert lépten-nyomon felvetődött életezéléja, a haza boldogítása. Ábrázolja a szervezet nagysága.“ (93 l.). Kossuth fogsgáról szólva azt mondja: „Asszonyi ihlettségű férfi ment be a börtönbe és kijött onnan a történetcsináló agitator.“ (179. l.). Vagy vegyük az ilyen fordulatot: „Kossuth, kivel az 1848-iki időkör vette kezdetét, az az időkör, melyben a nemzet hangosan követelte Széchenyi közgazdasági reformjait, de a mit Széchenyi nem igen óhajtott, hű maradt az ezredéves nemzeti eszményekhez is.“ (262. l.). A munka végén pedig megemlítve, hogy az Akadémiának Széchenyi halála utáni gyászünnepején az akkori elnök, gr. Dessewffy Emil mondott gyászbeszédet, jónak látja hosszú idézetét közölni Eötvösnek gr. Dessewffy Emilről tartott emlékbeszédéből.

Szóval szerző még keveset ért az életrajz művészetéhez, nem

birja hősét és kapcsolatát korához szemünk elé állítani, minek egyik oka az is, hogy az ellentétek, a viszonyok teljes jelentőségét, melyek között annak élete folyt, maga sem érti át eléggé.

A M. T. Akadémiának tehát nem ajánlhatjuk e munkát jutalmazásra. Sajnálattal mondjuk ezt, mert a szerző munkálkodásának eredményét nem tartjuk hasznavehetetlennek. Ha szerző azt írásilag szabatosabbá, külsőleg tagolttá, belsőleg rendszerezettebbé tenné, ha a lényegest jobban kiemelné, már csak idézeteinek becsessége miatt is, valamely ismeretterjesztő vállalatban helyet foglalhatna. A M. T. Akadémia azonban ki nem adhatja, s midőn pályázatát hirdette, magasabb színvonalú munkára gondolt.

A bírálók véleménye elfogadtatván, az Akadémia a kézirat szerzőjének a kitűzött jutalmat nem ítélte oda.

215. Főtitkár jelenti, hogy az Országos Magyar Gazdasági Egyesület f. évi decz. 11. tartandó Széchenyi emlékünnepeire meghívta a M. Tud. Akadémiát. — Az Akadémiát ez ünnepen az Elnökség (BERZEVICZY ALBERT elnök, BEÖTHY ZSOLT másodelnök és HEINRICH GUSZTÁV főtitkár) fogja képviselni.

216. Főtitkár jelenti, hogy a Budapesti Grafikai és Rokoniparosok Főnökegyesületének Elnöksége f. évi nov. 21-én kelt átiratában értesítette az Akadémiát, hogy az új bérszabályzat alapján a könyvkötési munkák előállításí árát 12 százalékkal emelte. — Tudomásul van.

217. SZILY KÁLMÁN főkönyvtárnok jelenti, hogy néhai KATONA LAJOS l. tagnak értékes könyvtárát Semsey Andor t. és ig. t., a tudomány lelkes pártfogója, megvette és a M. Tud. Akadémia könyvtárának adományozta. — A legmelegebb köszönettel fogadtatik.

218. A M. Tud. Akadémia könyvkiadásában 1910 november havában megjelentek: Akadémiai Értesítő. 251. füz. — Archaeologiai Értesítő. XXX. köt. 4. sz. — Mathemat. és Természettud. Értesítő. XXVIII. 4. sz. — Kazinczy Ferencz levelezése. XX. köt. 1826 ápril. 1. — 1828 decz. 31-ig. — Bleyer Jakab l. t. Hazánk és a német philologia a XIX. század elején. (Nyelvtud. Értekezések. XXI. 8. sz.) — Mixich Lajos, Földi János költeményei. (Régi Magyar Könyvtár. 25. köt.) — Össian költeményei magyar versekben Kálmán Károlytól. — Tudomásul van.

219. Az Akadémia könyv- és levéltára november hóban a következő adományokat vette: 1. Goldziher Ignác r. tagtól: Kratka povijest arapske knjižernosti. — 2. Heinrich Gusztáv r. tagtól: a) Az ál-Shakespearei drámák. — b) Stettner György 14 levele Fábián Gáborhoz. — 3. Téglás Gábor l. tagtól: Zur Frage nach der ersten Besatzung Daciens. — 4. A Szolnok—csongrádi Belvizzszabályozó-Társulattól: A gátzsilip. — 5. Szegedi-Maszák Hugótól: Panaszok a nyelvrontás miatt. — 6. Özv. Schönherr Antalnétól: Dr. Schönherr Gyula emlékezete. — 7. Lundström Hermantól: 28 kötet (saját munkája). — 8. Dr. Goppelsroeder Frigyesztől: Kapillaranalyse. — 9. A „New-York Public Library“-tól: Kölesönkönyvtára magyar könyveinek jegyzéke. — Köszönettel fogadtatnak.

220. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére R. HORVÁT JENŐ t. és BÉKEFI REMIG r. tagokat kéri föl.

Lejáró pályázatok.

1. Az 1910. évi akadémiai nagyjutalom (200 arany) és Marczibányi-mellékjutalom (50 arany) az 1904—1910. évkörben megjelent matematikai munkák legjobbjainak lévén odaitélandó, az Akadémia figyelmezteti az ily munkák szerzőit, hogy műveiket 1910 december 31-ig a főtítkári hivatalhoz küldjék be, följegyezvén röviden, a mit munkájuk kiváló vonásának tartanak. Azonban e figyelmeztetésnek korántsem az az értelme, mintha a be nem küldött munka, a melyről a tagoknak tudomásuk van, nem pályázhatna; sőt ha az Akadémia kiadásában jelent meg vagy könyvtárába már beküldetett, hivatkozás történhetik arra, hogy a beküldött munkával a szerző pályázni kíván.

2. Az özv. Vojnits Tivadarné-jutalomra (800 kor.) az 1910. évben Budapesten előadott irodalmi becsü és a színpadon sikert aratott magyar eredeti tragédiák, vígjátékok és népszínművek pályáznak. Olyan színmű, a mely bármely más jutalmat nyert, nem jön tekintetbe. A jutalom az 1911. évi januári összes ülésben ítéltetik oda.

3. Fejlessék ki a kisbirtokrendszer jogosultsága a jelenben és jövőben, főleg hazánkra vonatkozólag. Jutalma az Ullmann-alapítványból 800 korona. Határnap: 1910 december 31. A jutalom csak abszolút becsü munkának ítéltetik oda. A jutalmazott munkát szerzője kiadni tartozik; ha azt egy év leforgása alatt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

4. Adassék elő Magyarország diplomatiái összeköttetése Velencezével 1458-tól 1540-ig. Jutalma a Péczely-alapítványból 1000 arany forint. Határnap: 1910 december 31. A jutalom csak abszolút tudományos becsü munkának adatik ki. A munka a szerző tulajdona marad, a ki köteles egy év alatt művét kiadni; ha ezt nem teszi, az Akadémia fel van jogosítva a munkát külön tiszteletdíj nélkül kiadni.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSÁBAN MEGJELENTEK

1910 márczius 1-től november végéig.

(A csillaggal jelöltek az átalányfizetés fejében járnak.)

- * **M. Tud. Akadémiai Értesítő.** Szerkeszti: HEINRICH GUSZTÁV főtítkár. XXI: 3—11. füz. (243—251. sz.) 1910. 113—608 lap. — Az évfolyam ára 6 kor.
- * **Archaeologiai Értesítő.** Új folyam. Szerkeszti: HAMPEL JÓZSEF. — XXX. köt. 1—4. szám. 1910. 1—384 lap. Egyes füzet ára 2 kor. 40 fill. Az évfolyam ára 12 kor.
- Athenaeum.** Philosophiai és államtudományi folyóirat. Szerkeszti: PAUER IMRE osztálytitkár. XIX. évf. 2. szám. 1910. 1—160 lap. Ára 4 kor. — 3—4. sz. 1910. 1—208. lap és Czimlap. Ára 5 kor. 20 fill. Egy évfolyam ára 10 kor.
- Hadtörténelmi Emlékek.** Évnegyedes folyóirat. Szerkeszti: SZENDREI JÁNOS. XI. évf. 1—3. füz. 1910. 1—512 lap. Az évf. ára 10 kor.
- Irodalomtörténeti Közlemények.** Szerkeszti: SZILÁDY ÁRON. XX. évf. 1—3. füzet. 1910. 1—384 lap. Az évfolyam ára 10 kor.
- * **Mathematikai és természettud. Értesítő.** Szerkeszti: KÖNIG GYULA osztálytitkár. XXVIII. köt. 1—4. füzet. 1910. 1—476 lap. Az évfolyam ára 10 kor.
- Nyelvtudomány.** Szerk.: ASBÓTH OSZKÁR. III. köt. 1. sz. 1910. 1—80 lap. Egyes füzet ára 1.50. Az évfolyam ára 6 kor.
- * **Nyelvtudományi Közlemények.** Szerkeszti DR. SZINNYEI JÓZSEF osztálytitkár. XXXIX: 4. füz. 1910. 349—476 lap és Czimlap. XL: 1—2. füz. 1910. 1—232 lap. — Egyes füzet ára 1.50 fill. Az évfolyam ára 6 kor.
- A Magyar Tudományos Akadémia Széchenyi-émlékünnepé 1910 május 1. tartott ünnepélyes közülésén.** 1910. 45 lap. Ára 1 kor.
- * **Czimlap és tartalomjegyzék az Emlékbeszédék a M. Tud. Akadémia tagjai felett XIV. kötetéhez.**
- * **Angyal Pál l. t. Visszalépés a kísérletől, eredményelhárítás és jóvátétel.** — Székfoglaló értekezés. (Társadalomtudom. Értekezések XIV: 4. sz.). Ára 1 kor. 50 fill.
- Barabás Endre.** Kolozs vármegye közgazdasági leírása. (Megyei monographiák.) 1910. 58 lap. Ára 1 kor.
- Dr. Békefi Remig r. t. A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig.** 1910. XXIX és 598 lap. Ára 12 kor.
- * **Bleyer Jakab l. t. Hazánk és a német philologia a XIX. század elején.** 1910. 100 lap. (Nyelvtud. Értekez. XXI: 8. sz.). Ára 2 kor.

- * Császár Elemér l. t. Bessenyei akadémiai törekvései. Székfoglaló értekezés. 1910. 78 lap. (Nyelvtud. Értekez. XXI: 7. sz.). Ára 1 kor. 50 fill.
- * Darkó Jenő. A magyarokra vonatkozó népnevek a byzancezi íróknál. 1910. 76 lap. (Nyelvtud. Értekez. XXI: 6. sz.). Ára 1 kor. 80 fill.
- Dr. Iványi Béla. Bártfa szabad királyi város levéltára 1319—1526. I. köt. 1319—1501-ig. 1910. XIII és 528 lap. Ára 10 kor.
- Kálmán Károly. Ossian költeményei magyar versekben. 1910. XII és 582 lap. Ára 10 kor.
- Kazinczy Ferencz levelezése. Közzéteszi dr. Váczy János. XX. köt. 1826 aug. 1.—1828 decz. 31-ig. 1910. XLVII és 657 lap. Ára 10 kor.
- * Kherndl Antal r. t. Kisfaludy Liphay Sándor rendes tag emlékezete. 1910. 11 lap. Arczképpel. (Emlékbeszédek XIV. köt. 10. sz.) Ára 60 fill.
- * Kollányi Ferencz l. t. Az Akadémia és a Nemzeti Múzeum. 1910. 121 lap. (Történettud. Értekez. XXII: 8. sz.). Ára 2 kor. 40 fill.
- Komáromy Andor. Magyarországi boszorkányperek oklevéltára. 1910. XXIII és 782 lap. Ára 15 kor.
- * Kosutány Tamás l. t. Emlékbeszéd Schenck István l. t. felett. 1910. 15 lap. Arczképpel. (Emlékbeszédek XIV. köt. 11. sz.) Ára 30 fill.
- * Márki Sándor l. t. Emlékbeszéd Kövály László l. t. felett. 1910. 48 lap. Arczképpel. (Emlékbeszédek XIV: 12. sz.) Ára 1 kor.
- Dr. Mixich Lajos. Földi János költeményei. 1910. 238 lap. (Régi Magyar Könyvtár. Szerk. Heinrich Gusztáv. 25. köt.) Ára 3 kor.
- * Ortvay Tivadar. A mohácsi csata elvesztésének okai és következményei. 1910. 89 lap. (Történettud. Értekez. XXII: 9. sz.) Ára 2 kor.
- Rapport sur les travaux de l'Académie Hongroise des Sciences en 1909. Présenté par le secrétaire général G. HEINRICH. 1910. 26 lap.
- * Sörös Pongrácz l. t. Franyó Remig felségárulási pere. Székfoglaló Értekezés. 1910. 42 lap. (Történettud. Értekez. XXII: 7. sz.) Ára 60 fill.
- Szilády Áron. Sermones Dominicales. Két XV. századból származó magyar glossás latin codex. I. köt. 1910. XX és 663 lap. II. köt. 764 lap. Ára a két kötetnek 15 kor.
- Wertheimer Ede (Monori). Gróf Andrássy Gyula élete és kora. I. kötet. Külügyminiszeri kinevezetéséig. 1910. XXIII és 782 lap. Arczképpel. Ára 20 kor.

Megrendelhetők a M. Tud. Akadémia könyvkiadó-hivatalában.
(Budapest, V., Akadémia-utca 2.)